ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ
М.ӘУЕЗОВ атындағы ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН ЗЕРТТЕУ УНИВЕРСИТЕТІ

МИНИСТЕРСТВО НАУКИ И ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
ЮЖНО-КАЗАХСТАНСКИЙ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ
имени М. АУЭЗОВА

«ЗАМАНАУИ ҒЫЛЫМ: ЖАС ҒАЛЫМДАРДЫҢ ЖАҢА ТӘСІЛДЕРІ МЕН ҚАЗІРГІ ЗЕРТТЕУЛЕРІ» ТАҚЫРЫБЫНДАҒЫ ЖАРАТЫЛЫСТАНУ, ТЕХНИКАЛЫҚ, ӘЛЕУМЕТТІК-ГУМАНИТАРЛЫҚ ЖӘНЕ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР БОЙЫНША XXVIII РЕСПУБЛИКАЛЫҚ СТУДЕНТТІК ҒЫЛЫМИ КОНФЕРЕНЦИЯСЫНЫҢ

ЕҢБЕКТЕРІ

ТРУДЫ

XXVIII-ОЙ РЕСПУБЛИКАНСКОЙ СТУДЕНЧЕСКОЙ НАУЧНОЙ КОНФЕРЕНЦИИ НА ТЕМУ «СОВРЕМЕННАЯ НАУКА: НОВЫЕ ПОДХОДЫ И АКТУАЛЬНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ» ПО ЕСТЕСТВЕННЫМ, ТЕХНИЧЕСКИМ, СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫМ И ЭКОНОМИЧЕСКИМ НАУКАМ

Том 3

3-4 сәуір / апрель 2025

Шымкент

УДК 001
ББК 72
З-21

Бас редактор: Д.Ж.Ахмед-Заки – т.ғ.д., профессор, «М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан зерттеу университеті» КеАҚ-ның Басқарма төрағасы – ректор;
Редакциялық алқа мүшелері: Қ.Р.Сарықұлов **–** з.ғ.к, доцент, бірінші проректор м.у.а.; Е.И.Иманғалиев - ф-м.ғ.к., Басқарма мүшесі, академиялық мәселелер жөніндегі проректор; Ұ.С.Сүлейменов – т.ғ.д, профессор, ғылыми жұмыс және инновациялар жөніндегі проректор; С.К.Бейсенбаев – п.ғ.д., Басқарма мүшесі, қоғаммен байланыс және мәдениет жөніндегі проректор; Ғ.Ә.Бесбаев – ф-м.ғ.к., Басқарма мүшесі, әлеуметтік және тәрбие жұмысы жөніндегі проректор, Б.Р.Исмаилов - т.ғ.д., «Ақпараттық жүйелер және модельдеу» кафедрасының профессоры; Р.Т.Калдыбаев – т.ғ.к., «Жеңіл өнеркәсіп бұйымдарының технологиясы және конструкциялануы» кафедрасының доценті; А.Т.Туленов – т.ғ.к., «Көлік, тасмалдауды және қозғалысты ұйымдастыру» кафедрасының доценті; С.П.Назарбекова – х.ғ.д., «Химия және химиялық технологиялары негіздері» кафедрасынының профессоры; А.С.Колесников - т.ғ.к., «Тіршілік қауіпсіздігі және қоршаған ортаны қорғау» кафедрасының профессоры; С.А.Жолдасбекова – п.ғ.д., «Кәсіптік оқыту» кафедрасының профессоры; С.У.Карибаев – т.ғ.к., «Қазақстан тарихы» кафедрасының доценті; Г.К.Карбозова – фил.ғ.к., «Ағылшын тіл білімі» кафедрасының доценті; Н.Ш.Алметов – п.ғ.д., «Жалпы педагогика және музыкалық білім» кафедрасының доценті; А.Б.Айдарова – э.ғ.к., «Экономика» кафедрасының профессоры; Ж.Серікұлы – Phd доктор, «Технологиялық машиналар мен жабдықтар» кафедрасының доценті; Э.П.Ким – з.ғ.к., «Қылмыстық іс жүргізу және криминалистика» кафедрасының доценті; С.А.Калкабаева – м.ғ.д., «Биология» кафедрасының профессоры; С.Т.Ахметова – ф-м.ғ.к, доцент, «Есептеу техникасы және бағдарламалық қамтамасыз ету» кафедрасының меңгерушісі; Ш.М.Зулпанов – тәрбие ісі және жастар саясаты департаментінің директоры; Ұ.Б.Назарбек – Phd доктор, академиялық ғылым департаментінің директоры; М.К.Серкебаев – т.ғ.к., доцент, ғылыми қызметті үйлестіру бөлімінің басшысы; Г.Батырбекқызы - Phd доктор, «Қазақстан тарихы» кафедрасының аға оқытушысы, жас ғалымдар кеңесі төрайымының орынбасары; Е.Б.Райымбеков - Phd доктор, «Су сапасын мониторингілеу және сулы технологиялар» ғылыми-зерттеу зерханасының меңгерушісі; А.Н.Рамашова – Phd доктор, «Халықаралық туризм және сервис» кафедрасының аға оқытушысы, жас ғалымдар кеңесінің мүшесі; С.Қ.Сагинтай – студенттік Парламент төрағасы; Ж.М.Сейсенбаева – «Студенттік ғылым» бөлімінің басшысы, техникалық редактор.

«Заманауи ғылым: жас ғалымдардың жаңа тәсілдері мен қазіргі зерттеулері» тақырыбындағы жаратылыстану, техникалық, әлеуметтік-гуманитарлық және экономикалық ғылымдар бойынша 28-ші республикалық студенттік ғылыми конференциясының еңбектері

Труды 28-ой республиканской студенческой научной конференции на тему «Современная наука: новые подходы и актуальные исследования молодых ученых» по естественным, техническим, социально-гуманитарным и экономическим наукам

Шымкент: М.Әуезов атындағы ОҚЗУ, 2025ж. Т. 3– 354 бет
Қазақша, орысша, ағылшынша.

ISBN 978-601-378-097-9

Жинаққа студенттердің жаратылыстану, техникалық, әлеуметтік – гуманитарлық және экономикалық ғылымдары бойынша мақалалары енгізілген.

УДК 001
ББК 72

ISBN 978-601-378-097-9

М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан зерттеу университеті, 2025ж.
Южно-Казахстанский исследовательский университет им. М. Ауэзова, 2025г.

ӘОЖ 656.11

АВТОКӨЛІК ҚҰРАЛДАРЫНЫҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІК ШАРАЛАРЫНЫҢ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТІЛУІНІҢ БАСЫМДЫҒЫН БАҒАЛАУ

Абдумаликова А.Т. – СМ-22-4к1 тобының студенті
Тезекбаев Н.Р – аға оқытушы

Автомобиль көлігі аймақтағы (ел, аудан, қала) экологиялық мәселелердің ең қолайсыз экологиялық факторы болып табылып отыр. Халықтың арасындағы ауру-сырқаулар мен өлім-жітімнің көбеюі қоршаған ортаның ластануы мен оның экологиялық жағдайының нашарлауына байланысты болады [1].

Соңғы 20-25 жыл ішінде автомобиль қозғалтқыштарының дизайнын жақсарту - зиянды шығарындылардың санын едәуір азайтты және отын тиімділігін арттырды [2]. Бұл негізінен олардың конструкциялары мен түзету әдістерінің жақсаруына, қуат пен от алау жүйесінде қосымша құрылғылардың қолданылуына және басқа да дизайнын өзгертуге байланысты болды.

Қазақстанда қабылданған халықаралық экологиялық ережелерді қамтамасыз ету шеңберінде, қазіргі заманғы стандарттарды күшейткіштің шығарындылары үшін қатаңдату, автокөлікке пайдаланылған газдардың каталитикалық бейтараптандырылуы жүйесін қолдану қажет. Сондай-ақ, қозғалтқыш жұмысын жетілдіруді қамтамасыз ету қажет, мысалы, жағар майды бүркуді пайдалану, электрондық дірілдеу жүйесін пайдалану, компьютерлік жұмыс үрдісін басқару және т.б.

Автокөлік кәсіпорындары (АКК) және қызмет көрсету станциялары (ҚКС) кездейсоқ орындарға қалдықтарды шығарады, бұл топырақ пен жер асты суларын мұнай мен қорғасын қосылыстарымен қосымша ластайды.

Сонымен қатар, ағынды суларды және топырақтың қалдықтармен қоқыстануын елеулі ластау тұрғын халықтың көліктерінің ұйымдасқан және ұйымдастырылмаған автотұрақтарында орын алады, бұл іс жүзінде қалдықтарды жоюдың қажетті құралдарымен жабдықталмайды және оларды алып шығару мүмкіндігі жоқ.

Өндірістік және операциялық қызметтен ластану түрлері келесі түрде бөлінеді (1 кесте):

1 кесте – Көлікке көрсетілетін өндірістік және операциялық қызметтен келетін қоршаған ортаның ластану түрлері

Ластану түрлері	%
Көлік құралдарын жөндеу және техникалық қызмет көрсету кезінде техникалық жағдайдың сақталмауы салдарынан келетін қосымша ластау	56,4
Жуудан қалған қалдықтар (лай немесе мұнай өнімдері)	14,5
Техникалық қызмет көрсету, жөндеу, сақтау, іске қосу жетілдірілмегендіктен шығатын қалдықтар	9,9
Жанармай құю кезінде майдың жоғалуы	6,7
Жарамсыз шина резиналары	6,2
Кузов бөліктері	4,2
Жарамсыз аккумулятор батареялары	2,1

Ластанудың негізгі көзі - жылжымалы көлік құралдары (76%), оның ішінде салмағы ең көп салмақ (65%) және жүк көліктері (23%). Ластанудың жалпы көлемінің тек 3,7% -ы транзиттік көліктен келеді. Автокөлік құралдарынан қоршаған ортаға шығарылатын зиянды ластау үлесі 23,8% -ды құрайды, бұл көлік құралдарының қозғалысы кезінде пайда болған ластаушы заттардың көлемі оларға АКК инфрақұрылымы кәсіпорындарында техникалық қызмет көрсетудің және жөндеу жұмыстарының сапасының төмендігімен байланысты.

Өндірістік - операциялық қызметтен ластанудың негізгі көздері автокөлік тұрақтары табылады, автокөліктің кешенді кәсіпорындары табылады. Олардың қызметі нәтижесінде қоршаған орта 88,3% - ға ластанады, бұл автомобиль көлігі кәсіпорындарының өндірістік қызметінің нәтижесінде туындаған ластаудың жалпы көлемін құрайды.

Автокөлік кешенінің кәсіпорындарының түрлері бойынша жалпы ластану көрсеткіші төменде көрсетілген (%):

- автотұрақтар - 50,95
- автокөліктің кешенді шаралары - 26,4
- өзге кәсіпорындар, көліктің иелері - 11,3
- техникалық қызмет көрсету станциялары мен шеберханалар - 9,3
- өзге де инфрақұрылым объектілері - 2,1.

Автомобиль көлігінің қоршаған ортаға зиянды әсерін тұрақтандыру және төмендетудің негізгі бағыттары мен шаралары анықталды, олар, төменде келтірілген:

1. Ұйымдастыру-құқықтық, экономикалық және ағартушылық әсер ету шараларын анықтайтын, экологиялық заңдар мен тәртіпті нығайту, экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ететін заңдарды қамтамасыз ету. Сондай-ақ, су резервуарлары объектілерін қорғаудың заңды талаптарын анықтайтын және олардың сақталуын қамтамасыз ететін нормативтік-құқықтық актілерді зерделеуге қызметкерлер мен көлік құралдары иелерін тарту қажет [3].

2. АКК зиянды шығарындыларының және шығарындыларының ластану көздерін санақтан өткізу және қоршаған ортаның ластануын төмендету жөніндегі шараларды әзірлеу.

3. Аймақтың ауасы мен су қоймаларын қорғау және қалдықтарды басқару бағдарламаларын ұсыну.

4. Орталықтандырылған түрде көлік құралдарын экологиялық қауіпсіз отынға, отын сапасын бақылау жүйесіне ауыстыру.

5. Автомобильдерді техникалық жағынан жақсы күйде ұстау және т.б.

Осыған сүйене отырып, нормативтік-құқықтық актілер қоршаған ортаға әсер ететін факторлар мен параметрлерді анықтайтын (ластаушы заттардың толық тізбесі және аймақтың салмағы), көлік құралдарының санаттары (өндіріс, қоғамдық, жеке), жылжымалы құрамның жасы мен түрі бойынша сараланууы тиіс.

Жеке пайдалануға арналған жолаушылар көлігіне қызмет көрсетуге арналған өндірістік-техникалық базасы бар кәсіпкерлердің аз саны ғана мамандандырылған қоқыс контейнерлерімен (мезгілімен босатылып, ауыстырылатын), сумен жабдықтаудың қайталама механизмдерімен, техникалық қызмет көрсетудің барлық түрлерінен мұнай өнімдерін қайта өңдеуге, көліктерді жөндеуге және жанармай құюға, шиналар, батареялар және т.б.

Бұл әкімшілік бөлімшелердің аумақтарының, су мен ауа бассейндерінің ластануына ықпал етеді.

Өндірістік және өндірістік қызметтен қоршаған ортаның ластануының ең маңызды себептері мен көздері болып мыналар бола алады:

- экологиялық қауіпсіздікті қорғайтын көлік құралдарының (әсіресе шағын кәсіпорындар мен жеке меншік иелерінің) компоненттері мен жинақтарын техникалық бақылау, техникалық қызмет көрсету және жөндеу құралдарын қанағаттанарлықсыз қамтамасыз ету
- автокөлік паркінің тозуы;
- ыңғайластырылмаған жағдайларда көлік құралдарын жөндеу және техникалық қызмет көрсету ;
- автомобильдердің көп бөлігін ашық арнайы жабдықталмаған тұрақтарда сақтау;
- көлікті жуу және тазалау үшін құрал - жабдықпен жеткілікті қамтамасыз етпеу, бұл жұмыстарды жарамсыз жағдайларда өткізу;
- АКК-да және автокөліктерді сақтауға арналған жерлерде ағынды жабдықтардың болмауы;

- көлік құралдарын сақтау, техникалық қызмет көрсету және жөндеу кезінде пайда болған бөлшектерді, материалдарды, қалдықтарды жинау, қайтадан кәдеге жарату және кәдеге жарамайтын бөлшектерді жою жүйесінің болмауы.

Қорыта келсек, заманауи жағдайларда автокөлік кешенінің экологиялық жағдайға әсерін төмендетуді қамтамасыз ету әдістерін теориялық негіздеуге қатысты мәселелерді шешу оның ағымдағы жағдайын анықтайтын объективті функциясы мен кешенді жағдайын анықтамаса мүмкін болмайды.

Әдебиеттер

1. Луканин В.Н., Трофименко Ю.В. «Промышленно-транспортная экология» Учеб. для вузов. М: Высш. шк., 2001. - 273 с:
2. Павлова Е.И. Экология транспорта. Учебник для вузов. - М.: Транспорт, 2000. - 248 с.
3. Бондаренко Е.В., Дворников Г.П. «Дорожно-транспортная экология». Учебное пособие. / под. Ред. А.А. Цыцуры. - Оренбург: ГОУ ОГУ, 2004. - 113 с.

ӘОЖ 721.021.23

СӘУЛЕТТІК ЖОБА ҚҰРЫЛЫМДАРЫН АҚПАРАТТЫҚ НЕГІЗДЕ МОДЕЛЬДЕУ: ҚАМ/BIM ӨНДІРІСТІК ПРОЦЕСІ НЕ ҮШІН ҚАЖЕТ

Абисалиева А.Е. - СМ-23-5к6 тобының студенті
Оралбек А.Қ. - оқытушы

Building Information Modeling ҚАМ(BIM) - құрылыстағы жобаларда ақпараттық негізде модельдеу үшін жаңаша түбегейлі тұжырымдама болып табылады.Бұл жай ғана жобалай салатын әдіс емес екені дәлелденген.

ҚАМ ақпараттық технологиясын пайдаланушы сәулетшілер – ҚАМ-мен жұмыс жасауда асқан ұшқырлық пен дағдыларды қалыптастыру қажет.

ҚАМ арқылы сәулеттік жоба құрылымдарын ақпараттық негізде модельдеуде ғимараттардың жалпы қамтылатын барлық кезеңдері: сызба жобасынан бастап оны салу, пайдалану, жабдықтаудың барлығы. Объектілерде ақпараттық модельдеуді пайдалану арқылы бастан-аяқ кезеңдерін іске асыруда өте тиімді, сонымен қатар экономикалық потенциалын басқару үшін де барынша уақыт үнемдеуге болады.

Сәулет және құрылыс салаларындағы мамандар ҚАМ технологиясын неғұрлым жақсы білуі және ҚАМ-дағы талаптарды ойластыра алуды және объект құрылысының ақпаратын жылдам шарлауда сандық технологияны қолдануды талап етеді.Түрлі бағдарламаларды салыстырмалы талдап ғимараттың ақпараттық моделін ҚАМ көмегі арқылы артықшылықтарын анық көруге болады, жоба жасаудың бұған дейінгі технологиялық түрлерімен салыстырғанда жасалатын жұмыс әлдеқайда жеңілдеу екенін байқауға болады.

ҚАМ технологиясыныңқұрамынданегізгі және біріншіаргументі - жобамыздыңвизуалды 3D бейнесі ғимараттың құрылысы және оның кезеңдеріндегі жұмыс барысын басқаруға мүмкіншілік береді.Тапсырыс берушіге жобадағы объект моделінің 3D көрінісін, оның дамуыныңғайлыәсемдік шешімдерін таңдау, салыстыру және шынайыкейіпте көрсету мүмкіндігі зор.

ҚАМ технологиясының ерекше тағы бір артықшылығы жоба деректерін біріктіре отырып сақтайды және жаңадан енгізілген бірқатар өзгерістердіжылдам әрі нақты басқару қарастырылған. Тағы бір назар аударарлық нәрсе биіктік болмаса еден жоспарларындағы көрсетулер, қандай да бір түзетулерде дереу көрсетілуімен бірге жүреді.Әлемнің тоқтаусыз дамуы нарығының соңғы онжылдығында ҚАМ нақты қадамдар жасап бірқатар технологияларды ысырып тастады. Экономикасы қарқынды дамыған мемлекеттерде ҚАМ өндірістік процесі арқылығимараттар мен құрылыстарды салу жобасында көптеп пайдаланады.

ҚАМ технологиясы деп жан-жақты саралап айтсақ таАЖЖ (Автоматтандырылған жобалау жүйесі) технологияларының бірегей мүмкін болатын ең жоғарғы деңгейге дейінгі даму бағыты емес.Құбылыстың даму барысындағы бірнеше бағытына ие құрылысты ақпараттық модельдеу сатылары бар.Қазіргі таңда қолда бар программалық пакеттерді негізге ала отырып қозғаушы зерттеулер мен тәжәрибелер жүргізу арқылы өте жоғары дәлдікпен шектелмей, адамның интеллектуалды қабілетін қажет ететін тапсырмаларды орындау жолға қойылып жатыр. Бұндай ақпараттық модельді жан-жақтықарастырылған көптеген әртүрлі қолданбасы біріктірілген бағдарлама түрінде сипаттауға болады.Келешекте ақпараттық модельдерді дамытуда виртуалды шынайылық қалыпты жағдайғаайналады, сәулет нысандарының құрылыс кезеңдері алуан түрлі бағыттарына байланысты ақпаратты өте жоғары деңгейде тасымалдауы орындаушы мен клиенттің мейлінше жалпылама толыққанды ойын жеткізуге мүмкін болады. Сонымен ҚАМ-дықолдану барысында барлық кезеңдері автоматтандырылғаны оның мейлінше тиімді жақтарын байқатты, жаһанныңбарлық алдыңғы қатарлы озық ойлылары автоматтандыру аймағын кеңейтуді көздеп, қоғамныңөзге саласында, одан бөлекарнайықұрылғылардыкіріктіру–құлтемірлі ақпараттық сигналын беру арқылы қабілеттілігін қалыптастырып тапсырманы орындалуын бақылау және тікелей қатынасу.

Сәулеттік құрылыс нысандарын ақпараттық модельдеу арқылы жобасын жасау, біріншіден жалпы сәулеттілік және әсемдік жобасыуақытындакелесі қабылдауда және кешенді өңдеуде,барлық байланыстары, тәуелділіктері құрылыс объектісіжайлыэкономикалық,технологиялықоған тиісті барлығы біртұтас нысан ретінде көрсетіледі.

Атап өтетін болсақҚАМ - бұл цифырлыөнімділігі бар және нақты қалыптасқан барлық функциясы нысан жобасын жасау және оны салу процесінде, сонымен қатарсәті келгендепайдаланылатыннысантуралы ақпаратты алуоның жұмыс жасауы, оны бұзу немесе қалпына келтіру жағынан өте тиімді.

Әдебиеттер

1. Чегодаева М.А. Этапы формирования и перспективы развития BIM-технологий // Молодой ученый. 2017. №10. 105-108 б.
2. Смирнова Д.С. BIM - технологии // В мире науки и инноваций. 2017.191-193 б.
3. Сарсенов М.А., Куличенко А.И., Шпакова А.Е. Возможности BIM - технологий // Информационные технологии в эргономике и дизайне. 2016. 158-162 б.
4. Капитонова Т.Г. BIM-технология - ближайшая перспектива строительной индустрии // Архитектура - строительство - транспорт. 2016. 18-22 б.
5. Болотин О.А. BIM технологии в строительстве // Результаты современных научных исследований и разработок. 2017. 79-81 б.

УДК 541. 18

СӘУЛЕТШІ КОНСТАНТИН МЕЛЬНИКОВТЫҢ БЕС ҚАҒИДАСЫ

Адилбай М. - СМ 21-5к1 тобының студенті
Джумабаева А.Т. – аға оқытушы

Константин Мельников - көрнекті орыс сәулетшісі, 1920 жылдардағы авангардтың ең көрнекті өкілдерінің бірі. Оның туындылары жаңа формаларға, инновацияларға және дәстүрден бас тартуға деген ұмтылысты бейнелейді, бұл оның туындыларын 20 ғасыр сәулет өнері үшін ерекше етті. Мельников бізге түпнұсқа жобаларды ғана емес, сонымен қатар ол өз шығармаларында бейнелеген сәулет философиясын қалдырды.

Айналадағы табиғатпен және қоршаған ортамен үйлесімділік Мельниковтың ең маңызды қағидаларының бірі табиғатпен үйлесімділікке ұмтылу болды. Сәулетші ғимарат функционалдық талаптарға сай ғана емес, сонымен бірге онымен біріктіріліп, табиғи ортаның бөлігі болуы керек деген идеяны ұстанды. Оның жұмысы ландшафтқа, табиғи ортаға және табиғи материалдарды пайдалануға көңіл бөлуді көрсетеді. Мысалы, оның Мәскеудегі студиялық үйі сәулетшінің ғимараттарды табиғи контекстке қалай біріктіргенінің жарқын мысалы болып табылады. Оның жұмысының формалары көбінесе абстрактілі, бірақ олар әрқашан қоршаған ортаға органикалық түрде сәйкес келеді, ғимараттар жерден шыққан немесе бір-бірін өзара байытатын сезім тудырады.

Функционалдылық және рационализм Мельников әрқашан функционалдылықты бірінші орынға қояды. Сәулет өнерінің адамдарға қызмет етуі, қажеттіліктерін қанағаттандыруы, ыңғайлы және ұтымды болуы керек екенін атап өтті. Осындай мысалдардың бірі - оның «Цилиндрлік күмбезді үй» (1927) жобасы, онда ғимараттың пішіндері сәндік ұмтылыстармен емес, функционалдық талаптармен анықталған. Бұл әрбір сызықтың, әрбір элементтің өзінің практикалық мақсаты бар үй. Бұл принцип артықшылық пен әшекейлеуді жоққа шығаратын, функционалдылықтың «тазалығына» ұмтылатын конструктивизмнің әсерін көрсетеді. Мельников құрылыс элементтерін адам өмірін жақсарту үшін қалай пайдалануға болатынын мұқият талдап, оның әрбір жобасы осы мақсатқа жетті.

Жаңа технологиялар мен материалдарды қолдану Мельников өз заманының озық технологиялары мен материалдарын белсенді пайдаланатын жаңашыл болды. Оның негізгі принциптерінің бірі - тиімді және эстетикалық құрылымдарды жасау үшін жаңа құрылыс әдістері мен материалдарын қолдануға ұмтылу. Ол бірінші болып конструкцияларда темірбетонды белсенді түрде қолданды, бұл оған ерекше пішіндері бар жеңіл және күшті ғимараттарды жасауға мүмкіндік берді. Мельников сәулет өнері бір орында тұрмауы керек және үнемі дамып отыруы керек деп есептеді және бұл тұрғыда ол тек сәулетші ғана емес, сонымен қатар жаңа технологиялық мүмкіндіктерді зерттеуші болды. Оның «Коммуналық үй» жобасы сияқты туындылары функционалды, бірақ эстетикалық жағымды нысандарды жасау үшін жаңа материалдар мен технологияларды қалай пайдалануға болатынының мысалы болды.

Сәулетшінің даралығы және өзін-өзі көрсетуі Мельников сәулет өнері сәулетшінің жеке басын және оның дүниеге көзқарасын көрсететін бірегей болуы керек деп есептеді. Әрбір ғимарат, оның ойынша, жай ғана құрылым емес, жеке өнер туындысы болуы керек. Ол стандартты шешімдерден ауытқып, инновациялық және жиі эксцентриктік формаларды ұсынды. Мысалы, оның Мәскеудегі ВДНХ-ға арналған жобасы сәулетші әдеттен тыс геометриялық пішіндермен тәжірибе жасаудан қорықпайтын өзіндік ізденіс пен өзін-өзі көрсету болды. Оның әрбір туындысын сәулетшінің терең жеке ізденістерінің, жаңа идеялар мен формаларды іздеуге деген ұмтылысының нәтижесі ретінде қарастыруға болады.

Сәулет өнерінің әлеуметтік қызметі Мельниковтың ең маңызды ұстанымы сәулет адамдардың өмірін жақсартуға және әлеуметтік мәселелерді шешуге бағытталған болуы керек деген идея болды. Ол тек практикалық мақсатта ғана емес, сонымен қатар жаңа қоғамның дамуына үлес қосатын ғимараттарды жобалауға ұмтылды. Оның Коммуна үйі сияқты жобалары оның архитектураны әлеуметтік трансформация құралы ретінде түсінетінін білдіреді. Мельников адамдар өмір сүретін, жұмыс істей алатын және өзара әрекеттесетін қоғамдық және коммуналдық кеңістік идеясын белсенді түрде қолдады. Ол архитектура жаңа типті социалистік қоғамның қалыптасуына көмектесе алады деп есептеді, мұнда индивидуализм емес, ұжымдық өмірдің негізі болды. Қорытынды Константин Мельников, сөзсіз, XX ғасырдың ең көрнекті сәулетшілерінің бірі. Оның бес негізгі қағидасы - табиғатпен үйлесімділік, функционалдылық, жаңа технологияларды пайдалану, сәулетшінің даралығы және сәулеттің әлеуметтік функциясы - оның бірегей және таң қалдыратын жобаларының негізі болды, олар бүкіл әлем сәулетшілерін шабыттандырады. Мельников бізге тек физикалық мұра ғана емес, сонымен қатар сәулет дегеніміз не және ол адамдарға қалай қызмет ете алатыны, олардың өмірі мен айналасындағы кеңістікті өзгертетіні туралы терең философиялық ойлар қалдырды.

Әдебиеттер

1. Нешумова Б.Н., Шедрин Е.Т. Художественное проектирование. М.,«Просвещение».
2. Азиян И.Н. Цветовая композиция архитектуре. М.,1998
3. Глинкин В.А. Искусство современного интерьера. М.: Просвешение,2001г.
4. Клкс Р.Р. Художественное проектирование экспозиций. М.: Просвещение, 2002г

ЖОҒАРЫ ТЕМПЕРАТУРАЛЫ ТОТЫҚТЫРУШЫ ОРТАДА ЭКСПЕРИМЕНТТІК ЗЕРТТЕУЛЕР ЖҮРГІЗУГЕ АРНАЛҒАН ЖАБДЫҚТАРДЫ ЖОБАЛАУ.

Әбіш Қ. - СМ-23-13к1 тобының студенттері,
Арапов Б.Р.- ғылыми жетекші профессор

В настоящее время при проектировании атомных и тепловых энергетических установок, для расчета прочности его элементов и назначении плановой долговечности оборудований, используются характеристики физико-механических свойств материалов, установленных на основе экспериментов, проведенных на воздухе при нормальной и соответствующей высокой температурах. Влияние температур при расчете толщин стенок и назначении срока службы оборудования на стадии проектирования учитывается введением поправки на характеристики прочности и деформационной способности стали, соответствующей значениям эксплуатационной температуры оборудования и планового его срока службы. А воздействие коррозионной среды учитывается путем принятия поправочного коэффициента на расчетную толщину стенки изделия, зависящего от планового срока службы оборудования, основанный на предположении, что процесс коррозионного разрушения будут происходит равномерно. При этом также остается неучтенным одновременное воздействие на элементы конструкции коррозионной среды и механических напряжений, которые усиливает локальную коррозию, и могут привести к развитию трещин усталости и коррозионному растрескиванию, что существенно снизит первоначально заложенные по проекту прочностные характеристики стали, из которых изготавливаются оборудования.

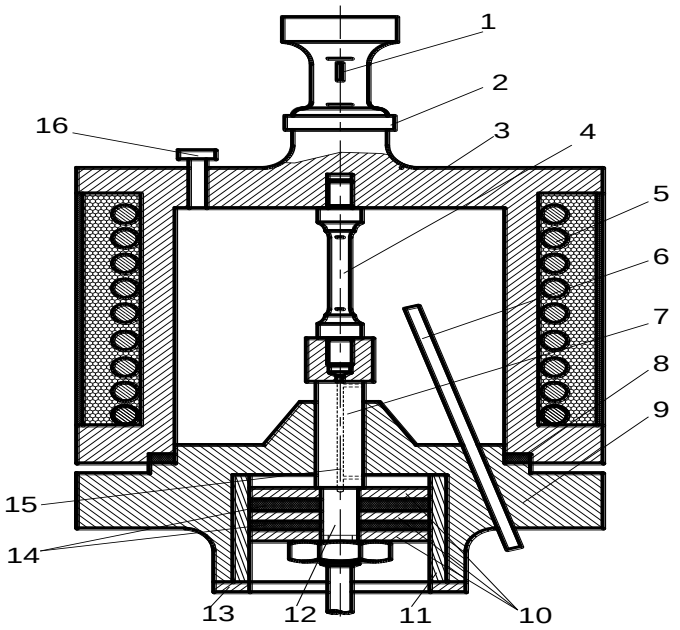
Энергетикалық қондырғылардың элементтері жоғары деңгейлі механикалық кернеулердің әсерінен бөлек жоғары температуралы және қысымды тотықтырушы ортаның әсерніне ұшырайды. Бұл жағдайда локальды

бұзылулардың пайда болу механизмін зерттеу және материалдың төзімділігін бағалаудың ғылыми негіздерін әзірлеу және жоғары температуралы тотықтырушы ортамен өзара әрекеттесетін энергетикалық қондырғылардың жоғары жүктемелі құрылымдық элементі болаттың механикалық қасиеттерінің шынайы сипаттамаларын анықтау қажет болады.

Энергетикалық қондырғылардың элементтерінің қажу үдерісі арқылы істен шығу процестері оның соңғы күрт қирауын ескермегенде екі кезеңнен тұрады. Бірінші кезең-материалдың беріктігін төмендететіноның денесінде циклдік деформация нәтижесінде құрылымның қайтымсыз бұзылуы, металл кристалдарының шекараларында дислокацияның жиналуы, оның торының бұрмалануына байланысты кристалл ішіндегі кернеулердің пайда болуы біртіндеп жинақталады, бұл дағдарыс шамаларға жеткенде микроскопиялық сызаттардың пайда болуына әкеледі. Екінші кезең-бұл материалдың өміршеңдігі, яғни оның денесінде сызаттар (сызаттар) пайда болған сәттен бастап соңғы күрт қирауға дейінгі бөліктің ұзақмерзімдігі [1, 5]. Әр кезеңнің ұзақтығы материалдың қасиетіне, қоршаған ортаға және жүктеме жағдайына байланысты болады. Осы кезеңдердің әрқайсысының ұзақтығына қоршаған ортаның коррозиялық белсенді ортасы айтарлықтай әсер етеді. Материалдың бастапқы ақауларының орындарында немесе пісірілген аймақтарында, жоғары циклдік деформациялар аймағында және коррозиялық ортамен байланыс аймағында, оның жұмысының бастапқы кезеңіндеқұрылымдарды циклдік жүктеме кезінде сызаттар пайда болуы және дамуы мүмкін. Мұндай жағдайларда сызаттардың өсу кезеңі құрылымдық элементтің беріктігінің негізгі бөлігін құрауы мүмкін, сондықтан құрылымдық элементтердің беріктігін бағалау кезінде жұмыс орталарында материалдардың бұзылуына төзімділігі, соның ішінде қажусызаттарының өсу жылдамдығы туралы мәліметтер болуы керек. Сондықтан қажусызаттарының өсу кинетикасын сипаттайтын теңдеулердің параметрлерін эксперимент арқылы анықтау және коррозиялық ортаға әсер ету жағдайында құрылымдық элементтің өміршеңдігін бағалаудың үлкен практикалық мәні бар.

Зертханалық жағдайда атом реакторы жылу тасымалдағыштың әсеріне ұшырайтын корпусының материалының температурасы 300°С және қысымы 15 МПа жоғары параметрлердегі судың қажетті параметрлерін қамтамасыз ететін және сыналатын үлгіні циклдік жүктемемен жүктеуді жүзеге асыруға мүмкіндік беретін автоклав жасау, сондай-ақ үлгінің деформациясын және қолданылатын жүктеменің шамасын бақылау және өлшеу ажет.

Болат үлгілерінің механикалық қасиеттерінің нақты және сенімді сипаттамаларын алу үшін жоғары температура мен қысымның коррозиялық ортасында сынақтар жүргізу үшін тиісті технологиялық жабдықтың болат үлгілеріне эксперименттік зерттеулер жүргізуге мүмкіндік беретін сынақ жабдықтары мен өлшеу құралдарын жасауқажет болады. Осындай қондырғы 1 – ші суретте кескінделген.

1-Күш өлшегіш; 2-Күш өлшегіштің суды салқындататын жейдесі;
3-камера корпусы; 4-сыналатын болат үлгісі; 5-электр қыздырғыш; 6-температура датчигі; 7-қуат өзегі; 8-тығыздағыш; 9-қақпақ; 10-тығыздағыш шайбалар; 11-ауыстырылатын стакан; 12-поршенді әсер ету күшін пайдалануға арналған поршенді құрылғы; 13-ауыстырылатын стаканга арналған қысқыш шайбалар; 14 – сальникті жылжымалы тығыздағыштар; 15-ортаның өтуіне арналған арна; 16-коррозиялық ортаны беру және оның қысымын бақылау құрылғысы

Сурет 1. Үлгілерді сынауға арналған камера

Эксперименттік зерттеу әдістемесі пысықталып, реакторлардың, қазандықтардың және энергетикалық жабдықтардың құбырларының металының беріктігі көрсеткіштерінің физикалық-механикалық сипаттамаларының, сондай - ақ беріктігі жоғары, коррозияға және жылуға төзімді болат маркаларынан жасалған элементтерінің беріктік кешеннің сенімді мәндері алынатын болады.

Сонымен қатар, жоғары температураның коррозиялық ортасына ұшыраған конструкциялар элементінің жұмыс режимдерінің әсері зерттелетін болады, өйткені көптеген ғылыми зерттеулер нәтижесі жылдамдығы төмен деформация барысында болаттардың кейбір сорттарының деформациялық қартаюына әкелетіні және болаттың икемділік сипаттамаларын едәуір төмендететіні белгілі.

Қорытынды:

Жобаланып жасалған камера болат үлгілерінің жоғары температуралы және жоғары қысымды ортада механикалық қасиеттерінің өзгеруін зерттеуге мүмскіндік береді. Мұндай сынақтарды жүргізу арқылы зертханалық жағдайда материалдың шынайы беріктік және пластикалық қасиеттерінің шамасын анықтауға болады.

Әдебиеттер

1. Черепанов Г.Н. Механика хрупкого разрушения. – М.: Наука, 1974. – 640 с.
2. Ирвин Д.Ж., Перис П. Основы теории роста трещин и разрушения / В сб.: «Разрушение». – М.: Мир, 1976. – том 3. – ст. 16-66.
3. Ярема С.Я. Стадийность усталостного разрушения и ее следствия // Физико-химическая механика материалов. – 1973. - №6. – ст. 66-72.
4. Иванова В.С., Терентьев В.Ф. Природа усталости металлов. – М.: Металлургия. 1975. – 455 с.
5. Арапов Б.Р. Экспериментальное и теоретическое обоснование учета влияния коррозионных сред на малоцикловую усталость высоконагруженных конструктивных элементов. / Автореферат дисс. докт. техн. наук. – 1997.

ӘОЖ 541.18

ВЛИЯНИЕ ГЛОБАЛИЗАЦИИ НА ФОРМИРОВАНИЕ НОВЫХ ЯЗЫКОВЫХ НОРМ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ.

Айту Ж.А. – студентка группы СМ-24-5К
Сугир.Ф.Б. – старший преподаватель, магистр п.н.

В 1989 году 13 марта британский информатикТиммоти Джон Бернерс-Ли представил проект, который на данный момент известен как всемирная паутина. Им также были изобретены идентификаторы отображения URI (URL), протокол передачи информации HTTP и стардартизованный язык HTML. Эти новые технологии загрузили в веб-интерфейс Всемирной паутины. И началось новое поколение цифровизации, которая предоставила нам доступ к созданию интернет-страницы с интерактивными ссылками, изображениями и визуальным контентом.

Начиная с 1990 года Интернет вышел на торговую коммуникацию. Появились интернет-компании и поставщики, которые позволили потребителям иметь доступ к Интернету. С 2000-ых годов интернет начал широко распространяться по всему миру, что привело к активному взаимодействию людей из разных точек всего мира. В этот временной отрезок наблюдался стремительный рост онлайн-вещания, развитие цифровой торговли и становление социальных медиа-платформ, которые трансформировали способы взаимодействия людей и ведения бизнеса. Все это повлияло не только на развитие циливилизации, но и на изменения в лингвокультуре: зарождению сленгов и заимствований из английского языка, интерпретированных таким образом, чтобы соответствовать структурам фонетики и грамматики в русском языке. К примеру, такие слова как "гаджет", "подкаст" и "сервер" успешно адаптировались в русском языке, т.к. как не имели точного аналога. Такие заимствования как "vibe-вайб" (атмосфера), "approve-апруви" (утвердить) и "cringe-кринж" (стыд) стали неотъемлемой частью языка, наилучшим образом передающим точное значение понятий.

Но доминирование английского языка в развитии интернет-лексики с множеством видов сленга ставит под сомнение речевое равенство, создавая риски исключения для тех, кто не владеет английским языком в цифровой среде. Особенно заметно влияние англоязычной лексики на русский язык в технологической сфере, где термины, связанные с IT-индустрией, соцсетью и социальными-платформами, глубоко укоренились в профессиональном и бытовом общении. Однако языковая экспансия не является односторонним процессом. Русский язык, в свою очередь, оставил свой след в английском, обогатив его специфическими понятиями, передающими уникальные культурные и исторические явления. Например, слова "гласность", "перестройка" и "самиздат" вошли в международный дискурс, предлагая концепции, для которых в английском языке ранее не существовало точных эквивалентов.

Этот процесс лингвистического взаимодействия демонстрирует, что языки не просто взаимствуют друг с другом, но и адаптируются к новым реалиям, отражая изменяющуюся природу глобального общества.

Таким образом, цифровая эпоха не только ускоряет взаимопроникновение языков, но и формирует новые модели межкультурной коммуникации. Этот неперерывный процесс словарьных инноваций в сфере лексикологии является свидетельством того, насколько люди могут быть гибкими не только в технологической иннавационной среде, но в современной лингвистике. Это помогает людям лучше адаптироваться к процессам глобализации и взаимствовать с людьми из разных точек мира.

Выводы. Влияние Интернета на лексику английского и русского языка носит комплексный и глубинный характер, выходя за рамки простого пополнения словарного запаса. Этот процесс наглядно демонстрирует, как даже базовые технологические изменения способны трансформировать языковую среду людей и их взаимосвязь друг с другом разными способами через цифровую сеть.

Литература
1. Бартон Д., Ли К. Язык Интернета: лингвистический анализ – 2003.
2. Земская Е.А. Интернет и русский язык (монография) – 2005.
3. Джумашова А., Гельдиева Л .Влияние технологий и интернета на развитие языка».
4. Земская Е.А. Современный русский язык. Словообразование» - М., 2007.
5. Даунинг Д. Словарь компьютерных и интернет-терминов. – 2012. - 175 с.
6. https://ru.m.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%81%D0%B5%D0%BC%D0%B8%D1%80%D0%BD%D0%B0%D1%8F_%D0%BF%D0%B0%D1%83%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0

ӘОЖ 621.313.5

ЭЛЕКТР АВТОМОБИЛЬДЕРІНЕ ТЕХНИКАЛЫҚ ҚЫЗМЕТ КӨРСЕТУ (ТҚК) ЖӘНЕ АҒЫМДАҒЫ ЖӨНДЕУ (АЖ) ЖҮЙЕСІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Ақынбеков Е.К. - СМ-24-1к тобының студенті
Омаров Б.А. - PhD докторы, аға оқытушы

Электр машиналарына техникалық қызмет көрсету (ТҚК) және ағымдағы жөндеу (АЖ) олардың сенімділігін, беріктігін және жұмыс тиімділігін қамтамасыз етуде шешуші рөл атқарады. Электромобильдердің ТҚҚ және АЖ құру мен ұйымдастырудың жүйелі тәсілі бірнеше кезеңдерді қамтиды және мамандандырылған технологиялар мен әдістерді қолдануды, сондай-ақ электр қозғалтқыштарының, аккумуляторлық батареялардың және электр көлігінің басқа да негізгі компоненттерінің жұмыс істеу ерекшеліктерін түсінуді талап етеді [1,2].

1. Электр автомобильдеріне ТҚК және АЖ ерекшеліктері

Электр машиналары іштен жану қозғалтқыштары бар дәстүрлі автомобильдерден оларды күтіп ұстау және жөндеу тәсілдерін анықтайтын бірқатар ерекшеліктерімен ерекшеленеді [3-5]:

* электр қозғалтқышы: құрылымының қарапайымдылығы және механикалық жүктеменің аздығы электр қозғалтқыштарын бензин мен дизельді қозғалтқыштармен салыстырғанда жиі техникалық қызмет көрсетуді қажет етпейді.

* қайта зарядталатын батареялар: электромобильдердегі негізгі жүктеме қайта зарядталатын батареяларға түседі. Батареяларға техникалық қызмет көрсету олардың күйін бақылауды, зарядтауды және диагностиканы қамтиды, бұл батареяның ұзақ өмір сүруі үшін маңызды.

• электрондық басқару жүйелері: электр машиналары қозғалтқыштың, батареяның және басқа компоненттердің жұмысын бақылайтын күрделі электронды жүйелермен жабдықталған. Бұл жүйелерді диагностикалау және техникалық қызмет көрсету арнайы білім мен жабдықты қажет етеді.

Электромобильдердің ТҚК және АЖ жүйесін қалыптастырудың негізгі кезеңдері

Электр машиналары үшін ТҚК және АЖ жүйесін қалыптастыру бірнеше кезеңдерді қамтиды:

ТҚК және АЖ жоспарын әзірлеу ТҚК және АЖ жоспары автомобиль өндірушілерінің ұсыныстарына және көлік құралдарын пайдалану ерекшеліктеріне негізделеді. Қарастырылатын негізгі ойлар:

* Қызмет көрсетудің жүйелілігі: ТҚК-нің әр түрлі түрлерінің орындалу жиілігі анықталады (мысалы, жоспарлы ТҚК 10 000 км немесе 6 айда бір рет).

* ТҚК түрлері: жоспарлы, жоспардан тыс және маусымдық техникалық қызмет көрсетуге, сондай-ақ батареяларды, қозғалтқыштарды және басқа жүйелерді диагностикалауға арналған бақылау нүктелеріне бөлу.

Технологиялық карталарды орнату

Технологиялық карталар ТҚК және АЖ бойынша жұмыстарды жүргізу кезектілігін анықтайды, соның ішінде:

* қайта зарядталатын батареялардың күйін диагностикалау.

* электр қозғалтқыштарының, инверторлардың және түрлендіргіштердің күйін тексеру.

* салқындату жүйесін және басқа да маңызды элементтерді тексеру.

Диагностика және бақылау кестесін құру

Электр машиналарын диагностикалау жиі болуы керек, өйткені зақымдану алғашқы кезеңдерде байқалмауы мүмкін. Кестеге мыналар кіреді:

* көрнекі тексерулер.

* электрлік және электронды компоненттердің жұмысын тексеру үшін диагностикалық жабдықты пайдалану.

* қайта зарядталатын батареяларды өнімділік пен зарядтау күйіне сынау.

Қызметкерлерді оқыту

Электромобильдерге маманданған білікті механиктер мен инженерлер ТҚК және АЖ тиімді жүйесінің ажырамас бөлігі болып табылады. Қызметкерлерді оқыту мыналарды қамтуы керек:

-электр қозғалтқыштары мен батареялардың жұмыс принциптері.

-жоғары вольтты компоненттермен қауіпсіз жұмыс істеу ережелері.

-арнайы жабдықты диагностикалау және пайдалану әдістері.

Электрлімобильдердің ТҚК және АЖ бойынша жұмыстардың негізгі түрлері

Электрлі қозғалтқыштар

Электр қозғалтқышы ең аз техникалық қызмет көрсетуді қажет етеді, бірақ салқындату жүйесін тексеру және тазалау (бар болса) және қозғалтқышты басқару жүйесінің жұмысын тексеру маңызды: оқшаулаудың

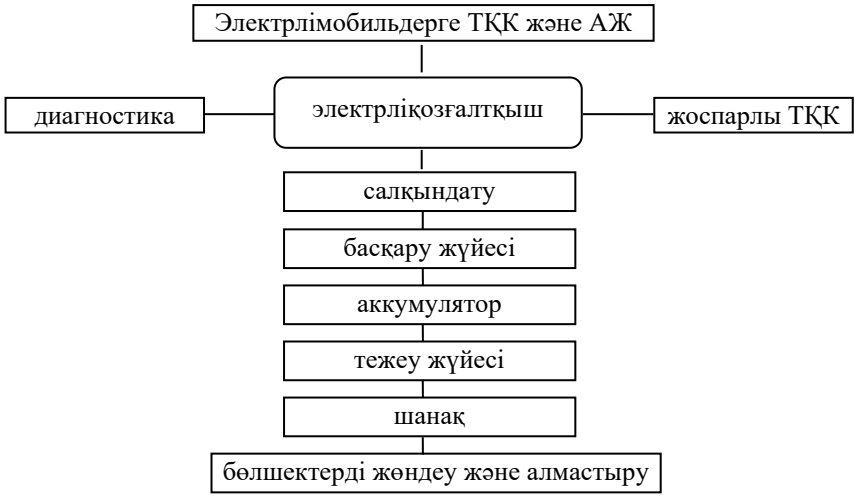
кернеуі мен кедергісін тексеру, қозғалтқышты салқындату жүйесінің диагностикасы, электр қозғалтқышын басқару бағдарламалық құралын жаңарту .

Қайта зарядталатын батареяларға қызмет көрсету

Қайта зарядталатын батареялар-бұл электромобильдің ең қымбат және осал бөліктерінің бірі, сондықтан олар үнемі назар аударуды қажет етеді:батареяның күйін бақылау (ток, кернеу, температура), батареяның тұтастығын зақымдану немесе ағып кету үшін тексеріңіз, батареяларды зарядтау және сынау, батареяларды ауыстыру (қажет болса).

Басқару жүйелерін диагностикалау және қызмет көрсету

Қазіргі заманғы электромобильдер қозғалтқыштың, аккумулятордың және басқа түйіндердің жұмысын басқаратын күрделі электронды жүйелермен жабдықталған: бағдарламалық жасақтама диагностикасы,барлық жүйелердің жұмысын жақсарту үшін бағдарламалық жасақтаманы жаңарту, регенеративті тежеу жүйесін тексеру және техникалық қызмет көрсету (1 сурет).

Сурет 1-Электрлімобильге техникалық қызмет көрсету сұлбасы

Қорытынды

Электрлі автомобильдеріне техникалық қызмет көрсету және ағымдағы жөндеу жүйесін қалыптастыру олардың құрылымдық ерекшеліктерін және пайдалану ерекшеліктерін ескеруді талап етеді. Электрлі машиналары ішкі жану қозғалтқыштарымен салыстырғанда аз техникалық қызмет көрсетуді қажет етсе де, аккумуляторлар, электр қозғалтқыштары және электронды басқару жүйелері сияқты негізгі жүйелердің күйін үнемі бақылауды қажет етеді. Заманауи диагностикалық жабдықтар мен оқытылған персоналды пайдалана отырып, ТҚК және АЖ тиімді ұйымдастыру электр автомобильдерінің сенімділігін, беріктігін және қауіпсіздігін арттыруға ықпал етеді.

Әдебиеттер

1. Панасюк, В.А**.** Техническое обслуживание и ремонт автомобилей. – М.: Машиностроение, 2018.
2. Стародубцев, В.И**.** Электрические автомобили и их обслуживание. – М.: Транспорт, 2020.
3. Гаврилов, В.В. Современные технологии в обслуживании и ремонте электрических автомобилей. – СПб.: Питер, 2021.
4. Дорофеев, О.В. Техническое обслуживание и ремонт автомобилей с электрическими и гибридными двигателями. – М.: АСО, 2019.
5. Белов, А.Н. Проблемы и перспективы развития электрических автомобилей в России. – М.: Наука, 2022.

УДК811.161.1

РУССКИЙ ЯЗЫК – КАК ОДИН ИЗ МИРОВЫХ ЯЗЫКОВ

Алтынбаева П. –студентка группы ХТ-24-4к1
Бахрамова Г.А. - к.п.н., ст.преподаватель

Русский язык — язык межнационального и международного общения в мире. На нём говорят сотни миллионов людей, и он занимает важное место в мировой политике, культуре, науке и экономике. Его статус как мирового языка подтверждается многими факторами, включая количество носителей, распространение в разных странах и роль в международных организациях. В данной статье рассматривается значимость русского языка как мирового языка, и как языка мирового языка общения, его важность в различных условиях общения.

Русский язык — язык межнационального и международного общения в мире. Значение русского языка как международного языка общения утверждается факторами, включая количество носителей, распространение в разных странах мира и роль в международных организациях, его роль в различных сферах жизни и будущее этого языка в контексте глобализации.

1. Носители русского языка. Русский язык является родным для более чем 150 миллионов человек и почти 100 миллионов человек используют его в качестве второго языка. По количеству языков входит в десятку самых распространенных языков мира и занимает 8-е место после китайского, испанского и английского языков. Русский язык является официальным в России, Казахстане, Беларуси, а также используется в качестве второго языка в странах СНГ и других странах. Русский язык продолжает значительно распространяться за пределами России, особенно в странах, где проживают русскоязычные общины.

2. Русский язык в международных организациях. Русский язык является одним из официальных языков Организации Объединенных Наций (ООН) и используется в Шанхайской организации сотрудничества (ШОС), Евразийском экономическом союзе (ЕАЭС), Всемирной торговой организации (ВТО) и многих других международных организациях. Это подтверждает его значимость в международных отношениях и дипломатии. В ООН русский язык используется в качестве рабочего наряду с английским, французским, китайским и др.

3. Русский язык в культурном наследии и литературе. Русский язык внес большой вклад в мировую культуру, особенно в литературу. Произведения Льва Толстого, Федора Достоевского, Александра Пушкина, Антона Чехова, Владимира Набокова и других великих писателей произведения оказали значительное влияние на развитие мировой литературы, философии и искусства, переведены на многие языки и продолжают читать и изучать в разных странах мира.

4. Русский язык в образованиии науке. Русский язык важен в научной области. В Советском Союзе, а затем и в постсоветской России на русском языке были написаны тысячи научных статей, монографий и исследований. Русский язык давно является языком науки и техники, особенно в таких областях, как физика, математика, астрономия, химия и инженерия. На русском языке опубликовано множество важных научных открытий, что способствует сохранению его реалии в научном пространстве.

5. Русский язык в средствах массовой информации. Русский язык плодотворно используется в международных СМИ. Важную роль в распространении русского языка играют такие международные СМИ, как телевизионная сеть RT (Russia Today), вещающая на русском языке по всему миру. Кроме того, различные русскоязычные интернет-ресурсы, такие как РИА Новости, Sputnik и другие, предоставляют информацию на русском языке для широкой аудитории. Русскоязычные радиостанции и газеты, работающие за рубежом, продолжают привлекать внимание как на постсоветском пространстве, так и в странах с русскоязычными диаспорами. Это подтверждает, что русский язык остается важным инструментом передачи информации на глобальном уровне.

6. Совершенствование развития русского языка. В контексте глобализации, когда английский язык стал основным языком мирового общения, русский язык продолжает занимать важное место в международном общении. Несмотря на тенденцию распространения английского языка, русский язык останется важным для стран постсоветского пространства и сохранит своё влияние на международном уровне.

Важно ли для студента изучать русский язык?Русский язык занимает важное место среди мировых языков и продолжает оставаться значимым элементом мировой культуры, науки и межнационального общения. Для студента, изучающего различные области знаний, знание русского языка открывает множество возможностей и приносит неоценимую пользу в нескольких аспектах.

1. Русский язык как средство межкультурной коммуникации. Для студентов, особенно тех, кто занимается международными исследованиями, политикой, экономикой или культурологией, знание русского языка открывает доступ к общению с русскоязычными людьми и помогает налаживать связи с многочисленными русскоязычными странами.

2. Русский язык в науке и образовании. Знание этого языка позволяет студентам углубленно изучать научные труды и участвовать в международных научных конференциях и форумах, где русский язык также может быть одним из рабочих языков.Для студентов, изучающих технические дисциплины, медицину или инженерию, русский язык может быть полезным, так как в этих областях на русском языке сохранилась значительная часть научной и технической литературы.

3. Русский язык в мировой культуре и литературе. Русский язык имеет огромное значение в мировой литературе. Произведения великих русских писателей, таких как Лев Толстой, Фёдор Достоевский, Антон Чехов, Александр Пушкини других, оказывают влияние на литературные традиции всего мира. Для студентов, изучающих литературу, философию, культуру и искусство, знание русского языка открывает перед студентом двери в мир русской классической литературы, что обогащает его знания о мировом культурном наследии и помогает лучше понять фундаментальные идеи и концепции.

4. Экономические и профессиональные возможности. Русский язык продолжает играть важную роль в международной бизнес-среде, особенно в странах СНГ и Восточной Европы. Для студентов, планирующих карьеру в международной торговле, дипломатии, бизнесе или праве, знание русского языка открывает дополнительные возможности для трудоустройства и профессионального роста. Для студентов, стремящихся работать в дипломатии, международных отношениях или в организациях, таких как ООН, СНГ или ШОС, русский язык является одним из ключевых языков общения.

5. Русский язык в средствах массовой информации. В мире существует множество русскоязычных медиа-ресурсов, таких как телевидение, радиостанции, интернет-платформы и газеты, которые предоставляют информацию на русском языке. Для студентов, интересующихся журналистикой, массовыми коммуникациями и международными новостями, знание русского языка помогает анализировать и понимать глобальные события с точки зрения русскоязычной прессы.

6. Развитие личностных и когнитивных способностей. Знание русского языка является ценным инструментом для студентов, открывающим множество возможностей в образовательной, научной, культурной, экономической и профессиональной сферах. Это не только даёт доступ к богатому культурному наследию и

мировой литературе, но и укрепляет позиции на международной арене, расширяя горизонты для карьеры и научных исследований. В условиях глобализации и взаимосвязанного мира знание русского языка становится важным навыком, который помогает студентам быть более конкурентоспособными и эффективными в разных областях деятельности.

Заключение. В современном мире русский язык также остаётся значимым языком для международного научного обмена и сотрудничества, особенно в странах постсоветского пространства. Русский язык используется в некоторых учебных заведениях за рубежом, и большое количество студентов и ученых изучают его как второй язык для дальнейших исследований и профессиональной карьеры.

Литература

1. Исмагулова Б.Х., Саметова Ф.Т. Русский язык в техническом вузе /Учебно-методическое пособие. - Алматы: ТОО «Жания-Полиграф», 2017. -142 с.
2. Русский язык: учебное пособие для студентов казахских отделений университетов (бакалавриат)/ под ред. К.К.Ахмедьярова, Ш.К.Жаркынбековой.-4-е изд.-Алматы: Эпиграф, 2015 -244 с.

УДК 728.1 (072)

ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОЙ АРХИТЕКТУРЫ

Аманжол Д.Н. –студент группы СМ-20-5р
Кадыров А.Р. – старший преподаватель

Урбанизация, изменение климата, интеграция новых технологий и устойчивое развитие - вот некоторые из основных проблем, стоящих перед современной архитектурой. Помимо требований к экологическим безопасным и энергоэффективным структурам, быстрые темпы урбанизации требуют инновационных проектных решений. Кроме того, в архитектурной практике все большее распространение получает подход, ориентированный на человека, который учитывает психологические, социальные и культурные составляющие пространственного дизайна. Изучение этих проблем имеет решающее значение для разработки творческих решений, которые приведут к созданию уютной, полезной и привлекательной городской среды. В центре внимания данной работы - современные архитектурные тенденции и вопросы, связанные с устойчивыми дизайном, городском планированием и развитием технологий. Методы исследования: изучение научных материалов в области градостроительства и архитектуры. Сравнение архитектурных элементов и их соответствия современным стандартам. Цель работы - выделить основные проблемы современного дизайна и дать подробные рекомендации по их решению с учетом устойчивого развития, передовых технологий и городского комфорта.

Проблемы современной архитектуры

Вы когда нибудь задумывались о том почему некоторые современные здания и сооружения, несмотря на их креативность, на постоянной основе сталкиваются с некоторыми проблемами. В сфере архитектурного творчества, архитекторы часто сталкиваются с конкретными вопросами, требующими тщательного рассмотрения и просчитанных ответов, в таком случае можно привести пример часто ли вы сталкиваетесь с тем, что эстетические цели проекта иногда трудно сбалансировать с финансовыми ограничениями или с тем что для вашего проекта необходимо органично вписать новейшие технологии?

Поскольку на долю архитектурных объектов приходится почти половина всей потребляемой в мире энергии и значительные выбросы парниковых газов и вопросы экологичности архитектуры вызывают беспокойство. Окружающая среда испытывает сильнейшее давление из-за мусора, использование энергии в строительстве и добычи сырья. Заготовка древесины в результате вырубки лесов, углерод, выделяемый при производстве материалов, и большой углеродный след, оставляемый при работе, является основными элементами ухудшения состояние экологии и окружающей среды, что негативно сказывается на экологические системы и человеческого общества. Кроме того эти нерациональные архитектурные стратегии усиливают изменение климата, истощение природных ресурсов и проблемы со здоровьем из-за качества воздуха. Ключом к решению подобных проблем в архитектуре является “зеленые” технологии в стадии строительства и проектирования. Это включает в себя создание безотходных инновационных решений по использованию экологически чистых материалов и внедрения энергосберегающих технологий. Примеры зеленой архитектуры:

рисунок 1. Торре Реформа работы Бенджамина Романо, Мехико, Мексика.

рисунок 2. Районная библиотека Альбиона от Perkins+Will, Торонто, Канада.

рисунок 3. Трансокеаника, Сантьяго-де-Чили, Чили

В архитектурных планах особое внимание уделяться использования возобновляемых источников энергии, таких как ветер и солнце, попытке ограничить использование ископаемого топлива. Некоторые из практических рекомендации по устойчивому строительству включают использование экологических материалов, внедрение энергоэффективных технологий, экономию воды, минимизация отходов, использование возобновляемых источников энергии, анализ жизненного цикла и хорошее качество воздуха даже в помещениях.

Еще одна давняя проблема, имеющая глубокие корни, недостаточное количество доступного жилья для человека. Попытки обеспечить населения недорогим жильем предпринимались на протяжении долгого времени, начиная от инициатив местных сообществ и заканчивая государственным жилишнымипрограмами. Тем не менее рост стоимости недвижимости в сочетании со стагнацией заработной платы усугубил проблему доступного жилья, несмотря на все это. Жилые дорожает из-за различных факторов, включая законодательные препятствия, экономические аспекты в строительсва и нехватка ресурсов. Кроме того спрос на жилье увеличился в результате урбанизации и роста населения, что привело к еще большему росту цен. Для решения этой проблемы очень важно внедрять определенные меры: зонирование, государственно-частное партнерство и использование эффективных методов в строительстве, чтобы обеспечить доступное жилье для человека.

рисунок 4. MereyTerrace, Алматы, Казахстан.

рисунок 5. КГ Hill TownAlmaty, Алматы, Казахстан.

На данный момент под влиянием стандартизации и глобализации в целом современная архитектура теряет свою идентичность, это очевидно можно заметить на большой спрос небоскребов в передовых странах, которые могут себе позволить, также нет. Развитие стран сейчас измеряется по высотным зданиям, которые проектируется и строяться в городах. Конечно, в этом аспекте есть также свои положительные и негативные стороны. Если говорить об стандартизации мы давних времен у нас формировалось свои стандарты строительства, которые учитывает климатические и другие особенности регионов строительства. Внедрение этих стандартов уже работает в нашей стране долгое время, также постепенное внедрение еврокодов, европейских стандартов. Глобализация на данный влияет не только на архитектуру, но в целом культурные особенности любой страны, а также главная проблема потеря этой особенности. Архитекторы теряют свою креативность и свободу самовыражения, когда их заставляют придерживаться определенных норм, чтобы удовлетворить коммерческие ожидания. Стандартизация зданий может привести к появлению идентичных, однородных построек, которые могут не передать отличительные качества места, историческую обстановку или культурную самобытность. Например, уникальность города может быть утрачена, если здания в крупных городах будут строится с простой и скучной архитектурой, что порождает однообразие и потерю оригинальности. Кроме того нормы и правила проектирование часто ставят экономическую выгоду и функциональность выше архитектурной эстетики и творческого качества. В результате у архитекторов может быть меньше и однотипность различных вариантов форм, материалов и строительных технологий, что не позволит им создавать уникальные и креативные проекты.

рисунок 6. Конструктивизм

рисунок 7. Дом-гараж

Столкновение с огромным количеством архитектурных проблем требует включения в репертуар решения пролем творческого подходы и инноваций. Инновационные решения способны превратить проблемы в возможности, создавая новые проекты, отвечают меняющимся требованиям общества.

В заключение мы рассмотрели разные проблемы современной архитектуры: возрастание городов, нехватка доступного жилья, проблемы устойчивости, плохое обслуживание зданий, энергоэффективность, эстетически

проблемы, соответствие нормам и правилам, задержки в строительстве и превышение бюджетного ресурса, проблемы доступности и плохая интеграция здания в городской среде. Для того чтобы построенная определенная общественная и жилая среда города удовлетворяла требования общества и одновременно эффективности и устойчивости городской среды, каждая из этих архитектурных проблем требует конкретных инновационных творческих решений. Для решения этих проблем в сфере проектирования требует непрерывного архитектурного-дизайнерского образования и тесное творческое сотрудничество с заинтересованными сторонами и специалистами, и внедрения новых технологии, которые определять будущее направление развития архитектуры в будущем.

Литература

1. Агишева С. Т., Мубаракшина Ф. Д. Проблемы развития современной архитектуры в исторически сложившейся среде города //Известия Казанского государственного архитектурно-строительного университета. – 2013. – №. 4 (26). – С. 7-15.
2. МелодинскийД. Л. Масштабностьвсовременнойархитектуре //Architecture and Modern Information Technologies. – 2012. – №. 4 (21). – С. 10.
3. Frampton K., Futagawa Y. Modern architecture. – New York, NY, USA : Rizzoli, 1983.
4. Умедов М. Т. Влияние архитектурных форм на психику человека //ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ НАУКА И ПРАКТИКА: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ. – 2016. – С. 161-164.
5. Раздрогина С. А. Влияние архитектуры на эмоциональное состояние человека //Инженерно-строительный вестник Прикаспия. – 2022. – №. 2 (40). – С. 48-52.
6. Ворокова И. Э., Баликоев А. А. ЭФФЕКТ АРХИТЕКТУРНЫХ ФОРМ //ББК 85.11 С56 Ответственный редактор: АВ Лукомская, член Союза архитекторов России, доцент кафедры. – 2022. – С. 127.

ӘОЖ 371. 3. 741

СУРЕТ САЛУ ӨНЕР

Амантай Б. - СМ-22-5к10 тобының студенті
Ғаппарова Ә. - оқытушы, өнер ғылымдарының магистрі

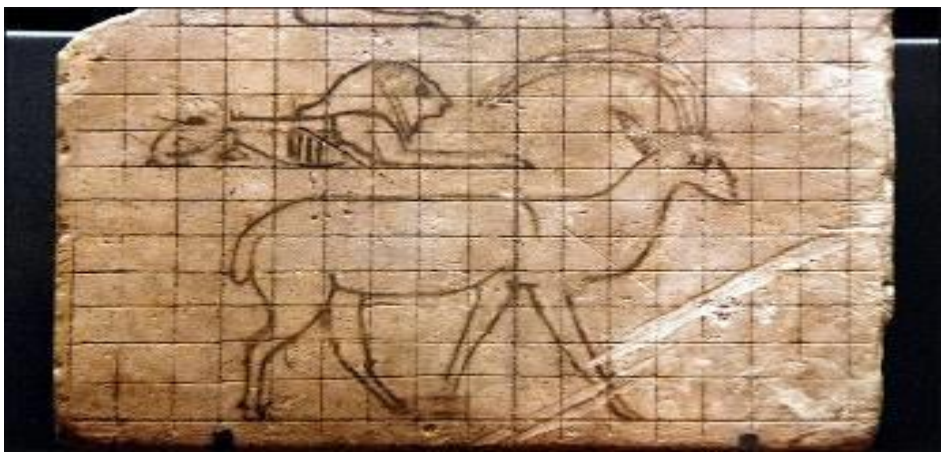
Сурет өнері қанша ғасыр, қанша заманнан өтсе де өзіндік ерекшелігімен мән-мағынасын жоғалтпай өз жалғасын тауып келе жатқан өнер. Бейнелеу өнерінің қалыптасып дамыған уақытынан бастап бүгінгі күнге дейін уақыт талабына сәйкес айтарлықтай өзгерістер енгенін өнер тарихынан біліп, танимыз.

Сурет дегеніміз - көз мөлшері бойынша контурлы сызық, түртпекше және дақ сияқты графикалық тәсілдердің көмегімен қолмен салынған суреттемелі көрініс.

Ол орындалу мінездемесі және техникасы,қызметі,тақырыбы, жанры, сурет салу әдісі бойынша бірнеше түрлерге бөлінеді. Әдетте, сурет бір түсте орындалады. Суретте жарықтың және реңдік әсерлер, пластикалық модельдену, түртпекшелердің комбинациясы, дақтар мен сызықтардың әр түрлі үйлесуінің нәтижесінде пайда болады. Жоғары кәсіби деңгейде орындалған суреттің дара көркемдік құндылығы болады.

Суреттің қолданылу аймағы кең. Ол ғылыми-көмекші, қолөнерінің мінездемелі және техникалы түрінен көркем суретке дейін созылады. Адамның сөзінің жазбаша түрде көрінуі сияқты сурет те ойлау барысын айқындап, басқа адамдармен араласуға мүмкіндік береді. Сурет мәдениеттің бір бөлігі бола отырып, адамның ой-өрісінің дамуына және қалыптасуына үлесін қосатын дүние.

Ежелгі мысырлықтар шумерлерден әлдеқайда кеш жазуды үйренді. Олар өз ойларын иероглифтер деп аталатын сурет белгілері арқылы жеткізді. Ұзын сызықтар, кітаптардағы әріптер сияқты, жыландар, үкі, қолдар, бастар, адамдар, пальма жапырақтары және т.б. олардың арасында барлық фигуралар бар: квадраттар, үшбұрыштар, шеңберлер, ілмектер (4-сурет). Олардың барлығы белгілі бір ұғымдарды білдіреді.

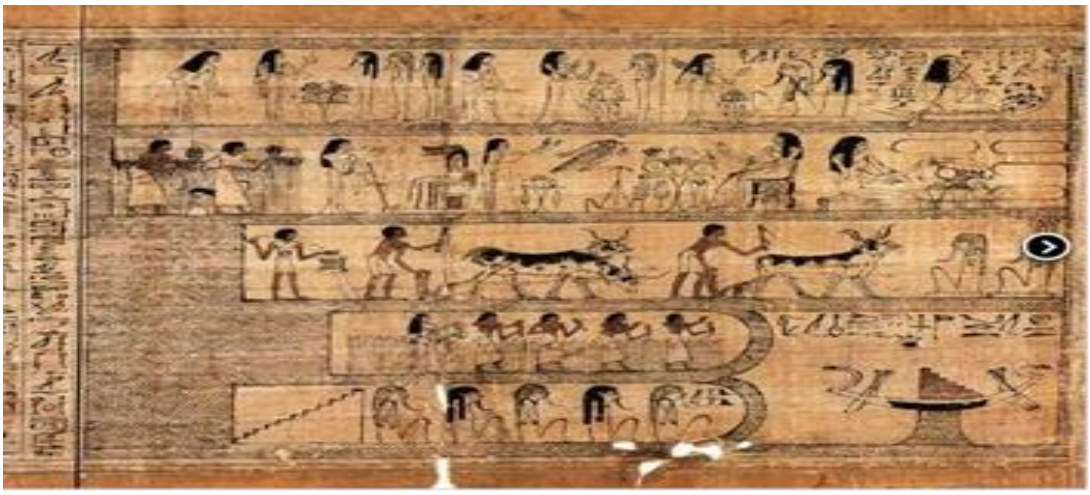

Сурет-1., Тастағы сызба сурет б.э.д. 4000 жж.

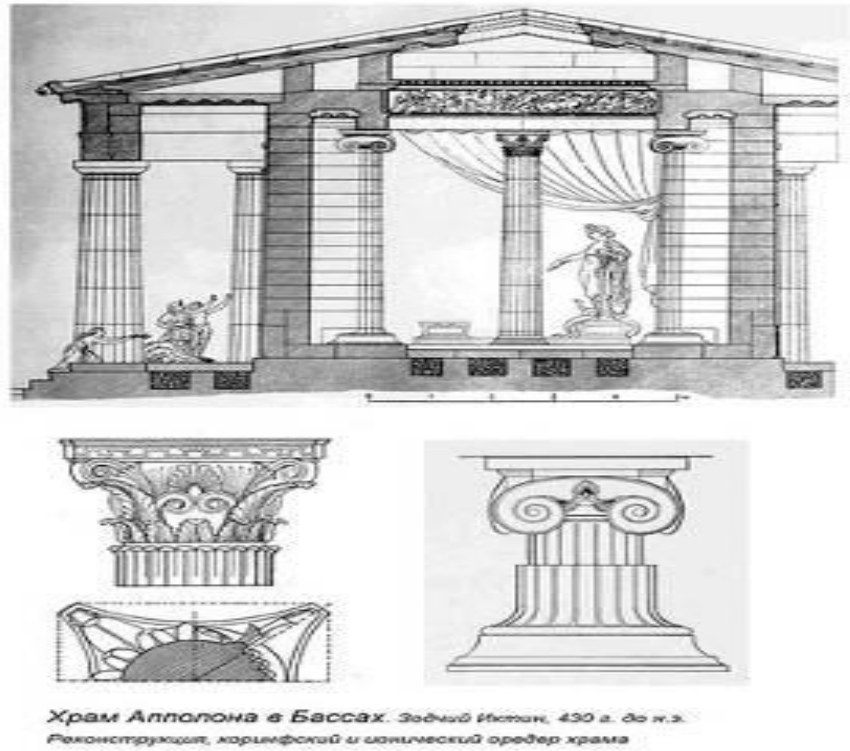
Ежелгі Египет папирустары шиыршықтарда сақталған және кітаптың иероглифінің қалай бейнеленгеніне қарап, ортасында папирус осы өсімдіктен немесе зығырдан жасалған сыммен оралған, ал түйін кейде сазды мөрмен бекітілген.

Ең маңызды шиыршықтар ағаш қораптарда сақталуы керек. Ең танымал папирустар: Харрис № 1 папирусы және Папирус, бүгінде Британ мұражайында сақталған, дәл осындай қораптардан табылған, және олар өздері және олардың қабықтары шарабтар бейнеленген сазды мөрлермен мөрленген.

Ежелгі Египеттегі іскери папирустар, хаттар, құжаттар, әдетте, сазды құмыраларда сақталған.

Сурет-2., Папирустағы сызба сурет б.э.д. 4000 жж.

Сурет-3., 17-13 км Фигалия қаласы (Греция), б.з. д. 430-420 жж. сәулетші Иктин.

Ежелгі Греция мен Рим жоғары дамыған өркениеттер болды. Бұл әсіресе храмдар ғимараттарында көрінеді. Бұл архитектуралық құрылымдар нақты математикалық есептеулерді қолдана отырып, белгілі бір заңдарға сәйкес салынған. Әрине, мұндай дәлдікке алдын-ала жасалған эскиздер мен дәл сызбаларсыз қол жеткізу мүмкін емес.(сур.3) өкінішке орай, храмдардың сызбалары сақталмады, бірақ ғимараттардың өздерін талдай отырып, құрылым дәл ойластырылған және ең алдымен саз тақтайшасында сурет түрінде бейнеленген деп қорытынды жасауға болады.

Қайта өрлеу кезеңінің ұлы суретшісі итальяндық Микеланджело Буонарроти (1475-1564) былай деп жазған: «Басқа сөзбен айтқанда, нобай өнері деп аталатын сурет кескіндеме, мүсін және архитектураның жоғарғы нүктесі, сурет - кез келген ғылымның түп қазығы» [13, с. 257].

Кез келген зат суреттеу нысаны бола алады, бірақ адамдар бізді қоршаған дүниені әр түрлі қабылдайды.

Ол адамның тәрбиесіне, жалпы дамуына, мәдени деңгейіне, қызметіне байланысты. Көру мүшелері кез келген адамға заттың сапасын сезінуге, түсін, пішінін, кеңістігін, қозғалысын, көзбен көріп қабылдауына мүм-кіндік береді, ал суретшінің бойында мұндай қабілеттер ерекше асқынған. Суретші үшін сурет сыртқы дүниені тану тәсілі және заттың - бейнелі тіл болып табылады, оның көмегімен көрерменмен пікірін бөліседі.

Ежелгі шығыс өркениеті өнерінен бастап, Ежелгі Египет және Ежелгі Грецияның ортағасыр кезеңінен қазіргі уақытқа дейін көркемсурет өнеріне үйрену суретті зерттеп меңгеруден басталады.

Бүкіл дүниежүзілік көркем суреттеу өнерінің бай тәжірибесі шынайы суретке сүйене отырып, өмірдегі және өнердегі ғажайып құбылыстарды сүйіп, бағалай білуге үйретеді, эстетикалық мәдениетті меңгеруге кеңес береді. Көркем суреттеу сауатының негізін оқып-үйрену ой мен сезімнің жігерлі қызметін талап етеді.

Компоновка барысының өзі шығармашылық ізденістердің элементін құрайды. Компановканы дұрыс орындау үшін және модель жайлы көзге керу пікірін бекіту үшін заттардың қағаз бетінде композициялық орнала-суын елестете білу керек.

Сонымен қатар, композицияның басқа түрлерін іздестіруде үлкен парақтардың бетінде бірнеше нобай салып көрген дұрыс. Композициялық шешімнің ең сәтті түрінтаңдап, бейнелеуші заттарды қағаз бетіне пропорционалды көшіреді.

Композиция заңдылықтары кейбір тәртіптерді сақтауды талап етеді:мысал ретінде бірнеше натюрморттардың бірнеше композициялық шешімдерін қарастырайық. Бір топты құрайтын заттарды бір-бірінен бөлек бейнелеуге болмайды. Оларды біртұтас елестетіп, бір топқа біріктіру оңай әдістердің бірі;

Суреттегі неше түрлі суреттеу талаптарын шешу үшін қолданылатын графикалық тәсілдерді үйрену кезінде сызыққа оның өзгеру түріне - штрихты сызық немесе штрих ерекше рөл береді.

Сәулет өнері әлемнің құрылыс саласымен тығыз байланысып, графика тілімен сәулетші қоршаған ортаға эстетикалық баға беріп, кәсіптік талғаммен жетілдіреді. Затты нақты және бейнелі шығармашылық идеялардың танымдық тілі мен шығармашылық бағыттарын реттейді. Сонымен қатар әрқашан ойлау қабілетіне, санасына, елесіне және қиялына ықпал етуі. Сәулет өнері әлемнің жобасымен тығыз байланысты жоғарғы оқу орнындағы оқу процесінің негізі болып табылады.

Әдебиеттер

1. Ә.Төлебиев. Сурет сала білесің бе?-Алматы: Өнер,
2. Аксенов Ю. «Рисунок живопись». Учебное пособие
3. Андроникова «Портрет от наскальных рисунков до звукового фильма», М 2004
4. Учебный рисунок, под. ред. Королева В.А. М.: Изобразительное искусство. 2010.

ӘОЖ 74;378.147

ҚЫСҚЫ БАҚ ПЕН ЖЫЛЫЖАЙЛАРДЫҢ ЗАМАНАУИ ҮЛГІЛЕРІ

Амит А., Алтынбек У. - СМ-20-12к тобының студенттері
Тунгатаева А.М. - аға оқытушы, магистр

Сәулеттік шешімде қысқы бақ алатын орны ерекше сәулеттік жеңіл құрылым, Қысқы бақ деп шектеулі кеңістікте орналасқан су құрылғыларымен, жылыту, желдету жүйелерімен және кіші сәулеттік пішінддермен дизайнерлік композициялық шешімдері үйлескен көгалдандырылған аймақты айтамыз. Қысқы бақтың негізгі қызметі – адамды табиғат аясында болуын ұзартады.

Қысқы бақ-ландшафты дизайн, флора мен фитодизайн құралдарын пайдалана оырып жасаланатын орта. Қысқы бақ қоғамдық, әкімшілік, өнеркәсіптік және жеке тұрғын үйде жобалану мүмкін. Тарихтан қысқы бақтар үлкен салтанат сарайларында, зәулім сарайларда орналасқаны белгілі. Атап айтсақ қысқы бақ тарихы 4000 жылдан астам тарихы бар, сонау мысыр дәуірінен келе жатқаны, ең алғаш үйішінде өсімдіктерді үй ішінде өсіруГолландия королі Вильгельм болды, ол б.з.XI ғасырда қысқы бақтарды салып, әрбір европалық монарх ерекше өсімдіктері бар әдемі сәні мен салтанаты жарасқан қысқы бақ пен жылыжайлар(оранжерея) салу өз парыздары деп білді. Тарихтан өз ерекшелігімен танымал болған Людвик XIV дәуіріндегі Версаль оранжереялары,XVI-XVII ғасырларда қысқы бақтарда цитрус дәуірі өркендеп, тропикалық өсімдіктердің алуан түрін әкеліп егу, экзотикалық бақтардың пайда болуы тарихта көптеген деректер оған дәлел.Ағылшын сәулетшісі Уорд Натаниэл қысқы бақты жобалауға және дамуына өз үлестерін қосты. Ол тропикалық өсімдіктерді жақсы көріп, нәзік өсімдіктерді өсіруге және тасымалдауға шыны жәшік ойлап тауып «Уорд жәшіктері» деген атпен тариқта қалды. Уорд ең нәзік тропикалық өсімдіктерді Орхидея және де басқа өсімдіктерді мұхит арқылы тасымалдап, қысқы бақ пен оранжереяға алып келіп, ол Европада сәнге айналды.

Негізі қысқы бақ құрылымы жағынан жеңіл конструктивтік құрылым болып табылады.

Классикалық құрылым-үш фасадты көлем, бір жағынан негізгі ғимаратқа жанасады, екі фасадты да, бессәулелі викториандық, әр түрлі образды немесе пішінді болуы мүмкін. Қысқы бақты жобалауды ең берік ригельді құрылым (стоечно-ригельная конструкция), салмақ түсетін (несущий) тік тіреуден құралатын тік ригельді конструкция болып саналады. Тік тіреуге көлденеңінен ригельдер бекітіледі. Бұл құрылым салмақты көтеріп, өз салмағын, қар су дан түсетін салмақты көтереді. Қысқы бақ: Тұрғын жәй, Жылыжай, Буферлік категорияларға бөлінеді. Әлемдегі ең танымал және таңғажайып орындардың бірі Сингапурдың Марина шығанағында орналасқан «Бей бақтары» ботаникалық кешенін айтуға болады. Ол 100 гектар жерге орналасқан, басты жоба футиристік жылыжай ағаштарын және биосфера немесе суық жылыжай деп атауға болады. Бұл қысқы бақ тәуелсіз экожүйе, жылыту жүйесі күн

энергиясымен, суару жаңбыр суы қолданылған. Ол қаңқасыз жылыжай ретінде құрылып жалпы аумағы 1,2 және 0,8 гектар жерге орналасқан.

Бей бақтары, Сингапур

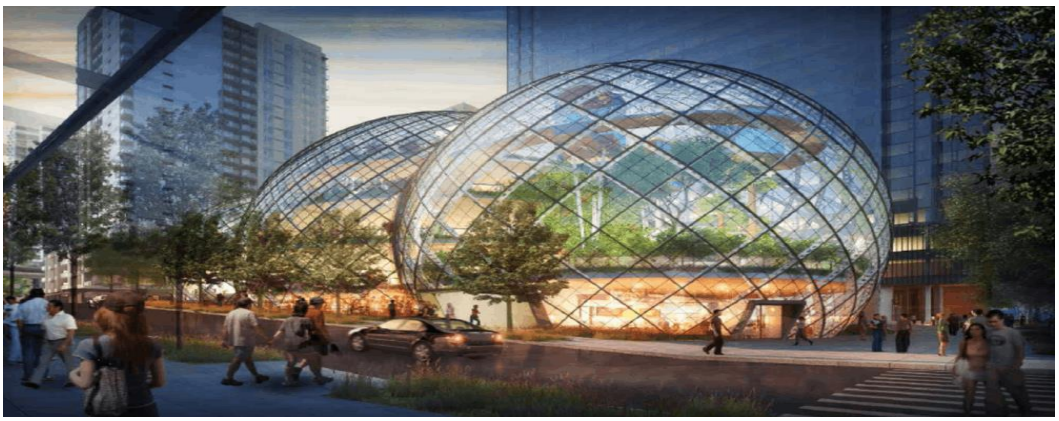
Біздің елімізде тәуелсіздік заманынында жобаланған қысқы бақ бар жоба Астана қаласында орналасқан «Хан шатыр» қоғамдық ғимаратын айтуға болады. Жалпы ауданы 127000 шаршы метр биіктігі 150м сәулеттік шешімі шатыр үлгісінде жасалынған ғимарат. Бірегей ғимарат ретінде FORBES тізіміне енген, әлемдегі ең таза экологиялық ғимараттардың бірі болып табылады. Ғимараттың құрылысы 2010 жылы ағылшын сәулетшісі Н.Фостердің жобасы негізінде жүзеге астты. Шатыр астында көптеген мәдени сауық орталықтары орналасқан: кинотеатр, мейрамхана, сауда орындары, компания кеңселері, жылыжай, саябақ., қысқы бақ, аквапарк айта кететін жәй аква парк құмы тікелей Мальдив аралдарынан әкелінген климатты қолайлы. Аква парк бойынша 35градус цельсийді құрайды.

Хан шатыр. Астана, ішкі көрінісі

Замануй қысқы бақ үлгісі

Заманауи қысқы бақ жобасы., жоба

Қысқы бақ пішіні, шатыр түрлері мен құрылыс материалдары бойынша ерекшеленеді. Сонымен қатар қысқы бақ сан алуан стильдік бағытта жасалану, құрылыс материалдарының заманауи үлгілері қолдануы, жоба барысында футуристтік бағыттағы композициялық шешімдермен жобалануы ол заманауи үрдіс.

Әдебиеттер.

1.Қазақ мәдениеті. Энциклопедиялық анықтамалық. Алматы; Аруна LTD ЖШС., 2005 ISBN 9965-26-095-8
2.Шубин, Л.Ф. Архитектура гражданских и промышленных зданий. Т. 5. Промышленные здания / Л.Ф. Шубин, И.А. Шубин. М. :Бастет, 2009. 310
3с.file:///C:/Users/mizam/Downloads/%D0%91%D0%B5%D0%B7%20%D0%BD%D0%B0%D0%B7%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%8F.htm

УДК 515.2

КОНСТРУИРОВАНИЕ СОСТАВНЫХ ПОВЕРХНОСТЕЙ И ИХ ПРИМЕНЕНИЕ ВАРХИТЕКТУРЕ

Арипова Ф.И. - студент группы СМ 24 - 5р3
Джанабаев Ж.Ж. –д.т.н. профессор

Составные поверхности – это поверхности, которые состоят из нескольких отсеков соединенных вместе, а простые поверхности не состоят из нескольких частей как составные. Они имеют четкую форму. Примеры простых поверхностей – полусферические, вспарушенные и парусные своды.

Составные поверхности могут соединяться по-разному: гладко, когда форма меняется плавно, либо негладко, с резкими переходами. (рис.1)

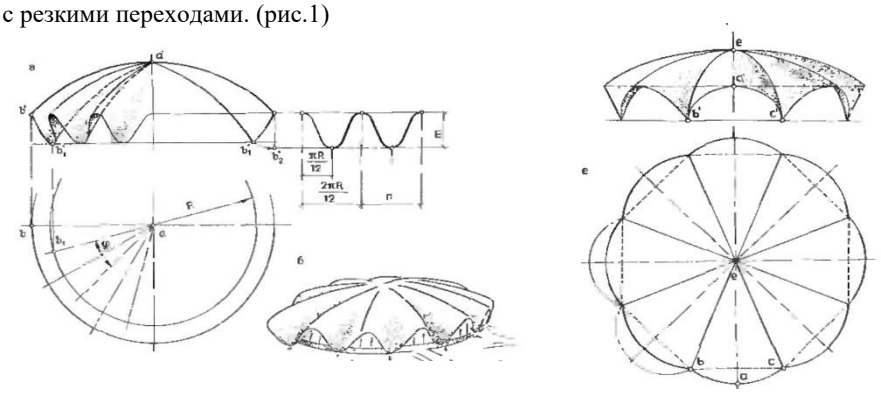

Рис.1

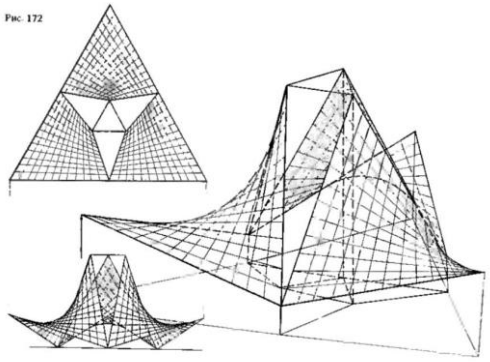
Две не параллельные линии пересекающиеся между собой, которые образуют кривую поверхность называют гиперболическим параболоидом, а фигуру вращения в трёхмерном пространстве, которая образована при вращении эллипса вокруг одной из его главных осей называют эллипсоидом вращения

Гиперболический параболоид – неплоский четырёхугольник. Пересекающиеся по прямымобразующим оболочкам, такие как: шатровые, воронкообразные,щипцовая,консольная.

1. Шатровая – конструкция которая образованна несколькими гиперболическими параболоидными поверхностями, соединяющиеся в вершине, создавая форму вершины шатра
2. Воронкообразная – поверхность гиперболического параболоидного типа, сужающаяся вниз, как форма воронки.
3. Щипцовая – поверхность полученная двумя гиперболическими параболоидами, соединенными по линии ребра, создавая форму напоминающую щипцы.
4. Консольная – это гиперболический параболоид, поддерживаемый только с одной стороны, что создает форму напоминающую консоль, выступающую наружу.

Пример составной поверхности, полученной отсеками эллипсоида вращения а так же гиперболическим параболоидом

Композиция, состоящая из трёх неплоских четырёхугольников гиперболических параболоидов. (рис.2).

Поверхность поддерживается тремя опорами, а сверху части отсеков разъеденены для проникновения света, с переменной отрицательной кривизной, которая обеспечивает пространственную жесткость. Одним из главных преимуществ подобных отсеков является возможность их соединения по прямолинейным краевым образующим, где сосредоточены основные нагрузки. Рис 2

Схожее покрытие использовано при строительстве рыночного павильона в Руайане во Франции, состоящего из тринадцати отсеков.

Поверхности, образованные восемью отсеками косого гиперболического параболоида, характеризуются изменяющейся отрицательной кривизной. Каждый из противоположных отсеков является частью единой поверхности, при этом фронтальная поверхность меридионального контура представляет собой параболическую кривую.

Один из таких отсеков, имеющий форму клина, получается при пересечении гиперболического параболоида двумя вертикальными плоскостями, расположенными под углом 45 градусов. В сечении эти плоскости формируют параболические линии. Вся конструкция опирается на восемь точечных опор.

Такие конструкции, как вращающиеся эллипсоиды и гиперболические параболоиды позволяют создавать легкие, устойчивые объекты необычных форм.

Примеры в архитектуре:

Оригинальное покрытие океанариума и ресторана в Валенсии (рис. 3) создано с использованием восьми сегментов вращающегося эллипсоида. Уникальность этой нелинейчатой поверхности заключается в её временно положительной кривизне, что придает ей выпуклую форму. Каждый сегмент получается путем сечения эллипсоида вращения двумя вертикальными плоскостями, ориентированными фронтально. Границы между сегментами образуют плоские кривые- эллипсы

Рис.3https://cdn.pragmatika.media/2019/01/LOceanografic_Valencia_Spain_01-1220x600-c-1.jpg

Аналогичное архитектурное решение можно наблюдать в павильоне Philips, представленном на выставке в Бельгии в 1958 году (рис. 4). В основе его формы лежат гиперболические параболоиды, которые не только придают зданию динамичный внешний вид, но и обеспечивают его конструктивную устойчивость.

Составные поверхности - мощный инструмент в арсенале архитекторов, позволяющий создавать уникальные и функциональные здания. Они обеспечивают большую свободу творчества, отходя от традиционных форм

Рис.4

https://corbusier.totalarch.com/files/build/070/007.jpg

Литература

1. Короев Ю.И. начертательная геометрия – 3-е изд., - М:КНОРУС, 2015. – 422с.

ӘОЖ 347.787

АҚЫРТАС – БІРЕГЕЙ АРХИТЕКТУРАЛЫҚ-АРХЕОЛОГИЯЛЫҚ ЕСКЕРТКІШ

Асан Ж. - СМ-24-5к20 тобының студенті
Қабыл А.Ә. - аға оқытушы

Халық тарихында тарихи және мәдени мұралардың мәні мен маңызы ерекше екені белгілі. Ескерткіштер жас буын өкілдеріне өрелі өнеге мен отансүйгіштік тәрбие беріп ғана қоймай өркениеттілікке де жетелейді. Қазақстан Республикасы егемендігін алып дербес ел болғаннан кейін ескерткіш мұраларымызды сақтау мен қорғауға, насихаттауға үлкен көңіл бөле бастады. Тарихи-мәдени құндылықтарды сақтау, жаңғырту және наси хаттауға бағытталған жоспарларға сәйкес халықаралық қауымдастықпен ниеттестік байланыстар орнатылуда. ТМД елдерінің арасында алғаш рет қабылданған «Мәдени мұра» мемлекеттік бағдарламасы салалық бағдарламаға ұласып, кейін Ұлттық стратегиялық Жобаға айналып жүзеге асты және өз нәтижелерін берді.

Біріккен Ұлттар ұйымының білім, ғылым және мәдениет жөніндегі ұйымы ЮНЕСКО-нің дүниежүзілік маңызы зор ескерткіштерді тіркей отырып олардың сақталуы мен қорғалуына мұқият мән берілетін «Әлемдік мұра» тізімі бар. Өткен он жылдыққа шолу жасайтын болсақ 2014 жылдың 15-25 маусым айында аталған ұйым мүшелері «Ұлы Жібек жолының ескерткіштері: Тянь-Шань дәлізі» аталымы бойынша жоғарыдағы тізімге Жамбыл облысындағы 5 тарихи археологиялық ескерткіштерді қосқаны, яғни Катардың Доха қаласында білім, ғылым, және мәдениет жөніндегі БҰҰ комитетінің 38-ші сессиясында бекітілгені туралы хабарланды. Осылайша Ақтөбе, Құлан, Өрнек, Қостөбе, сонымен бірге Ақыртас қалалары әлемдік ұйым қорғауына алынды [1]. Тиісті тараптар арқылы ЮНЕСКО басшылығына Қытай, Қазақстан, Қырғыз мемлекеттері жағынан өтінімдер жасалған болатын. Өтінімге Ұлы Жібек жолы бойында орналасқан 33 тарихи ескерткіштер енгізілген, олардың ішінде жоғарыда атағанымыздай Қытай (22) мемлекеті, Қазақстан (8) және Қырғыз республикалары (3) бар. Оған дейін табанды жұмыстардың негізінде ЮНЕСКО-ның бүкіләлемдік мұралар тізіміне еліміздің үш тарихи ескерткіші енгізілген болатын. Олар алғаш рет 2003 жылы Қожа Ахмет Ясауи кесенесі (ал Әзірет-Сұлтан кесенесінен 250 жылдай кейін салынған Үндістандағы Тәж-Махал сәулеттік ескерткіші 1983 жылы-ақ бұл тізімге енгізіліп қойған болатын), Тамғалы (негізі таңбалы) тас петроглифтер археологиялық тас кешені, Сарыарқа және Солтүстік Қазақстан көлдері мен жазықтары, Қорғалжын және Наурызым қорықтары болса, олардың қатарын Алматы облысындағы Қаялық, Қарамерген, Талғар және Жамбыл облысындағы Ақтөбе, Степнинское, Құлан, Қостөбе, Өрнек қалашықтарымен бірге Ақыртас сәулеттік-археологиялық толықтырды.

Ақыртас сәулеттік-археологиялық сарай кешені (VIII-XII ғ.ғ.) Тараз қаласының шығыс жағына қарай 40 шақырым жерде қырғыз Алатауының солтүстік етегінде, Ақшолақ темір жол станциясынан 6 шақырым оңтүстігінде орналасқан.

Ел аузында Ақыртас туралы әңгімелер өте көп. Ақыртас күрделі құпияға толы нысан болып табылады. Ақыртас туралы түрлі тұспалдар мен жорамал-болжамдар айтылады. Ақыртас кешеніне ең алғаш көңіл аударған орыс суретшісі М.С. Знаменский. Ол 1864 жылы қаланың қирандысына барып, Ақыртастың понорамасы мен қабырғаларының бөліктеріне байланысты қызықты суреттер сызып қалдырған екен. Шығыстанушылар, архитекторлар және археологтар өз еңбектерін осы бірегей ескерткішке арнаған. Ақыртас кешені алғаш өлкетанушылар мен ғалымдар В.А. Каллаур, П.И. Лерх, Д.И. Иванов және В.В. Бартольд зерттеген. 1936 жылы Ақыртас қирандыларында КСРО ҒА мен ММЗИ Қазақ филиалының археологиялық экспедициясы (А.Н. Бернштам) болды. Сол кезде обалар қазылған болатын. 1940 және 1945-46 жж. Ақыртасты Г.И. Пацевич зерттеді. 1945 ж. ескерткіште ҚазКСР МК жанындағы архитектура ісінің Басқармасы өлшеу жұмыстарын жүргізді.

Ақыртастың салыну мерзімі әдебиеттерде әртүрлі беріледі. Мысалы «Қазақстан тарихы» атты энциклопедиялық басылымда «Қазақстан жеріндегі VI-IX ғасырларда салынған сәулет өнері ескерткіштерінен сақталғаны сирек. Солардың бірі Ақыртас, оның салынған мерзімі шамамен алғанда VII ғасырдың аяғы. Құрылысқа шикізат ретінде негізінен тасты пайдаланған» [2] деп жазылған. Ақыртас құрылысының төңірегінде, оның қандай және не мақсатпен салынған құрылыс екендігі тұрғысында бір жарым ғасырға жуық дау туындап келді. Бірі буддалық ғибадатхана десе, екіншісі христиандар шіркеуі, ал үшіншісі несториандық христиандар құрылысына ұқсатқан. Алайда 1950 жылы зерттеулік материалдарын жариялап, Ақыртастың солтүстік қасбетінде мұнаралар барын анықтаған ғалым Т. Басенов оларды жоққа шығарып, оның VIII-IX ғасырлар аралығында салынған сарай-қамал болған деген болжам айтады. Ақыртастың не екендігі жөніндегі тағы бір түсіндіру әрекеті Л.Ю. Маньковскаяға да тиесілі болды. Ескерткішті археологиялық тұрғыдан жоспарлы зерттеуді академик К.М.Байпақовтың басшылымен ОҚКАЭ 1992 жылы бастап жүргізгенде Ақыртасты IX-X жүзжылдықтарда Жетісуды билеген қарлұқтардың бітпей қалған ордасы деп айтады. Құрылысты жүргізу үшін араб құрылысшыларын шақырған деп мәлімдеді.

VI-VII ғасырларда Түрік, Батыс Түрік және Шығыс Түрік қағанаттары ықпалының аясына кірген қарлұқтардың негізгі көпшілігі ертедегі түріктердің руналық ескерткіштердің деректері бойынша Моңғол Алтайы мен Балқаш көлінің аралығында, Тарбағатайдың оңтүстігі мен солтүстігі жағындағы аумаққа орналасқан «үш қарлұқ» (қарлұқтардың үш тайпасы) бірлестігі ретінде мәлім. 766 жылы түргештердің екі қағанының ордалары – Тараз және Суябпен қоса бүкіл Жетісу қарлұқтар жабғуының қолына көшкенін білеміз [3]. Қарлұқтардың астанасы мен олардың көптеген қалалары Қазақстанның оңтүстігі мен Жетісу тұрғындары үшін дипломатиялық және сауда жолы ретінде ғана емес, сонымен қатар мәдени және рухани жетілу жолы ретінде де зор маңызы болған Ұлы Жібек жолының бойында жатты. VIII-X ғасырларда қарлұқ тайпалары Жоңғар Алатауынан Сырдарияның орта ағысына дейінгі кең-байтақ аумаққа қоныстанды. Олар Талас аңғарында тұрып, Тараздың оңтүстігіне қарай 5 фарсах (30 шақырым) жерде қасрибас деген жердегі жайылымда қыстап жүрген. Жазушы-ғалым Қ. Салғараұлының «Қазақтың қилы тарихы» атты роман-эссесінде Ақыртас туралы атап өтіп, Алаша хан туралы «Халық аузындағы аңыздарға қарасаң Алаша хан дегеннің өзі бірнешеу болған сияқты. Бір аңызда «Алты алаш» деп аталатын байырғы тайпалардың атасы делінсе, енді бір аңызда VIII-IX ғасырлардың мұрасы Тасақырды салуға қатысқан батырдың аты» деп жазады [4]. Ақыртас құрылысының жобасын жасап, салғызған қазақтың дарынды дара тұлғасы Елжау би, Ақыртастың құрылысына белсене қатысқан, біздің дәуіріміздің басында өмір сүрген жергілікті үйсіндердің ұрпақтары деп түсіндірген материал да интернет желісінде жарияланды.

Аэро-фото түсірілім көрсеткеніндей «ақыртас» құрылысы үш бөліктен тұратын алып құрлылым бейнесінде жобаланған. Археологиялық және архитектуралық зерттеулердің нәтижесінде ақыртас маңынан бірнеше нысандар табылды. Олар: ұзын жақтарымен солтүстіктен оңтүстікке бағытталған монументальді құрылыс - керуен сарай кешені, қала сыртындағы мекендер, тас өңдейтін карьер, су қоймасы және сақ қорымдары тізбесі ежелгі арнаны жағалай тау бөктерінде орналасқан. Жинақталған материалдарды кең сараптау мүмкіндігі бар тұтас жүйеге (ГИС) біріктірілуі, ұзақ мерзімді менеджмент жоспар жазуға жақсы негіз салды. Арнайы жүргізілген жұмыстар Ақыртас археологиялық кешенінде консервациялық жұмыстар мен ашық аспан астындағы музей жасау шараларын қамтыды, кешенді зерттеулер жүргізуге мүмкіндік берді. «Батыс Еуропа – Батыс Қытай» халықаралық күре жол осы ғимараттың іргесінен өтеді. Бұл бірегей сәулет кешенін Қазақстанның, түрк елдерінің Таяу және Орта Шығыс мемлекеттерімен Ұлы Жібек жолындағы ерте, орта ғасыр кезеңіндегі саяси және мәдени байланыстарын анықтау үшін әлі зерттей түсуді талап етеді.

Әдебиеттер

1. А.Мұхтаров. Тараз – Ұлы Жібек жолының ірі түйіні. // Мәдениет. № 12, Желтоқсан, 2014. Б.2
2. Артықбаев Ж.О., Пірманов Ә.Б. Қазақстан тарихы (энциклопедиялық басылым). – Алматы: Атамұра, 2008. Б. 228
3. Қазақстан тарихы (көне заманнан бүгінге дейін) Төрт томдық. I том. – Алматы: «Атамұра»,1996.-307 б.
4. Салғараұлы Қ. Қазақтың қилы тарихы: Роман-эссе.- Алматы: Жалын, 1992.Б. 112

ӘОЖ 658.02

АВТОНОМДЫ КӨЛІК ЖӘНЕ ЛОГИСТИКАНЫ АВТОМАТТАНДЫРУ: ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ШЕШІМДЕРІ

Асанов Қ. - СМ-24-1кс тобының студенті
Назымбетов Б.Б. - магистр, аға оқытушы

Қазіргі таңда әлемде көлік және логистика салаларының дамуы жаңа деңгейге көтеріліп отыр. Автономды көліктер мен логистикалық жүйелердің автоматтандырылуы әлемдегі ең маңызды технологиялық бағыттардың біріне айналды. Жасанды интеллект (ЖИ) және машиналық оқыту сияқты инновациялық технологиялардың енгізілуі бұл салалардың болашақ дамуына жаңа мүмкіндіктер ашты. Бұл мақалада автономды көліктердің логистика саласында қолданылуы, жасанды интеллекттің тиімділігі және көліктегі автоматтандырудың артықшылықтары қарастырылады.

1. Автономды көлік және оның логистикадағы рөлі

Автономды көліктер – бұл жүргізуші жоқ көлік құралдары, олар жолда қауіпсіз қозғалу үшін қажетті барлық функцияларды орындай алатын жүйелермен жабдықталған. Логистика саласында бұл көліктер тауарларды тасымалдаудың тиімділігін арттырады, себебі олар уақытты үнемдеуге, операцияларды автоматтандыруға және адам қателіктерін азайтуға мүмкіндік береді.

Жасанды интеллект негізіндегі автономды көліктер тек тасымалдау жұмыстарын ғана емес, сонымен қатар жол қауіпсіздігі мен қозғалыс жоспарлауды да жақсартады. Бұл технологиялар көлік жүргізу, жолдағы жағдайды бағалау және көлік құралдарының қозғалысын бақылау саласындағы жүйелерді жетілдіреді.

2. Логистиканы автоматтандыру: Жасанды интеллект шешімдері

Жасанды интеллект логистикада тасымалдауды, қоймаларды басқаруды, жүк бөлуді және басқа да процестерді автоматтандыру үшін кеңінен қолданылады. Мысалы, қоймадағы роботтар мен автономды көліктер жұмыс істейтін жүйелердің бірігуі өндірістің тиімділігін арттырады. Мұндай жүйелер:

- Жүк тасымалдау: Жасанды интеллект арқылы басқарылатын көліктер жүктерді қажетті бағытқа автоматты түрде жеткізіп, тасымалдау шығындарын азайтады.
- Қойма операциялары: Автоматтандырылған жүйелер тауарларды қоймалауда, сұрыптауда және жеткізу процестерін басқаруда қолданылады.

• Маршрутты жоспарлау: Жасанды интеллект көлік құралдарының ең тиімді маршруттарын таңдай отырып, жол қозғалысы жағдайын бақылап, жолда туындайтын проблемаларды болжайды.

3. Автономды көліктердің тиімділігі мен болашағы

Автономды көліктерді қолдану көптеген артықшылықтарды ұсынады. Олар көліктің қызмет көрсету шығындарын төмендетеді, себебі жүргізушілердің еңбегін қажет етпейді. Сонымен қатар, бұл технология экологиялық аспектілерді де ескере отырып, энергия шығынын төмендетуге мүмкіндік береді. Логистика саласында көлік құралдарының интеллектуалды басқарылуы жеткізу уақыты мен бағасын едәуір қысқартуға ықпал етеді.

Автономды көліктер мен логистиканың автоматтандырылуы болашақта әлемдік экономикада үлкен рөл атқарады. Жасанды интеллекттің интеграциясы бұл процесті одан әрі жетілдіреді, көлік жүйелерінің тиімділігін арттырады және логистика саласында жаңа мүмкіндіктер ашады. Бұл технологиялардың дамуы қауіпсіздікті қамтамасыз ету мен ресурстарды үнемдеуді жақсартуға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер

1. Нұрмұхамбетов, Д. Ж**.** *Инновациялар мен жаңа технологиялар логистикада* . Алматы: Қазақ университеті, 2022.
2. Бекмұратов, М. К. *Жүк тасымалдау логистикасы*.Астана: Фолиант, 2018.
3. McKinsey & Company. (2020). The future of autonomous vehicles in logistics. Retrieved from https://www.mckinsey.com
4. R. Smith, J. Thomas. (2019). Artificial intelligence and autonomous transportation. Journal of Transportation Research, 54(3), 455-467.
5. Cheng, B. & Liu, X. (2018). Artificial intelligence in logistics and transportation: Applications and challenges. International Journal of Advanced Research in Engineering, 31(7), 123-135.

ӘОЖ 622.692.4.053

АВТОКӨЛІК ШАНАҒЫН КОРРОЗИЯЛЫҚ ОРТАҒА ТӨЗІМДІ БЕЙІМДЕУ ТӘСІЛІ

Асилхан А.А. - СМ 22-4к1 тобының студенті
Дутбаев Ж.Т. – т.ғ.к., доцент

Автокөліктерге техникалық қызметтер көрсету, шанақтарын сапалы дәрежеде қолдану техникалық регламенттер негізінде орындалатын процесс. Автокөліктің қосалқы бөлшектері, соның ішіндегі шанақты бөліктеріне техникалық қызметтер мен жөндеу жұмыстары күрделі және сапалы жұмысты қажет етеді. Автокөлік шанақтарының коррозияға ұшырау процесстері түрлі факторларға (қоршаған ортаның метреологиялық әсерлері, механикалық, деформациялық, динамикалық) байланысты болады. Автокөлік қаңқасының шіруі, механикалық сыртқы әсерлер эстетикалық күйлеріне әсер етсе, ал коррозия қаңқа металын шірітіп қоймай жұмыссыз күйлеріне алып келуі мүмкін.

Сонымен қатар, коррозия автокөлік шанағының ұзақ мезгілді жұмыс істеуі мен беріктілігіне теріс әсер етеді. Коррозиялық процесстерді алдын ала отырып олардың шанақтар беттерінде болдырмау автокөлік конструкциялық құрылымдарының ұзақ мезгілде сапалы жұмыс жасау процестеріне ықпал етеді. Автокөліктің шанақ астындағы металды құрылымды конструкциялық бөліктері мен шанақ қаңқалары ауа райының әсерлеріне жылдам әрекеттеседі, сондықтан ауа райының метреологиялық өзгерістері салдарынан, шанақ конструкцияларын жиі жуып тазаламау себептерінен, жлдың беткі қабаттарына қыс, күз айларында төселетін материалдарының сапалық ерекшеліктеріне байланысты шіру процестері орын алады. Шанақ элементтерін ұстап отыратын лонжерон, аспа бөліктері, тіректерінің коррозияға ұшырауы сырттан келетін динамикалық күштерді қалыпты ұстай алмауларына жетелеуі мүмкін.

Автокөліктердің сыртқы эстетикалық күйлері мен көріністері, шанақтарының құштік конструкциялық элементтерінің беріктілік шамалары коррозияға қарсы жұмыстары мен процесстеріне тікелей байланысты болады. Автокөлік шанағының корррозиялық процесстерге ұшырауы оларды пайдалану кезеңдерінен бастап жүре бастайды.

Автокөлік жылжымалы құралдарын пайдалану уақыттарының өтулеріне байланысты шанақ асты мен доңғалақ аркалары, аспа бөліктеріндегі конструкциялық құрылымды бөлшектері жердің, жол қабаттарынан бөлініп шыққан қабаттарымен жабылып, зауыттық жабын қабаттары әлсіреп эластикалық және төзімділік шамаларын жоғалтады. Осы аталған факторлардың барлығы коррозиялық процесстердің жылдам жүрулеріне ықпал жасайды.

Шіру процестерінің жылдам жүрулеріне көптеген факторлар бар, солардың негізінде маңызды екі коррозиялық типтерін бөліп қарастыруға болады:

Біріншісі электрліхимиялық коррозия. Деректі процесс металдың структуралық ішкі құрылымдарындағы электрлі потенциалдарының айырмашылықты шамаларына байланысты пайда болатын процесс. Өзге тілмен айтатын болсақ шанақ және автокөліктің төменгі бөліктеріндегі бөлшек металдарының төменгі сапалықтарына байланысты пайда болатын шіру процесі. Конструкциялық элементтерінің шіру процестері қоршаған ортаның әсерінсіз металдардың ішкі бөліктерінен басталады. Осы деректі шіру процесі өте қауіпті және қалпына келтіруге келмейтін процесс болып табылады. Автокөліктің металл бөліктерінің төменгі сапалықтарына байланысты мұндай автокөліктер өндірістен шығару күнінен бастап шіри бастайды. Ең жаманы бұл коррозия түрінің қалпына келмеуі.

Екіншісі химиялық коррозия. Деректі коррозия түрі қоршаған ортаның автокөлік шанақтары мен металды бөліктеріне агрессивті факторлары әсерлерінің негізінде орын алатын процесс. Оған қоршаған орта тарапынан әсер

ететін су, тұздар ерітінделері, жол реагенттері, сілтілер, қоршаған орта температураларының өзгерулері жатады. Автокөліктің сапалы металдары химиялық коррозияға төзімді болып келгенімен қоршаған ортаның су және химиялық қоспалары коррозиялық процесстерінің жүрулерін жалдамдатуы мүмкін.

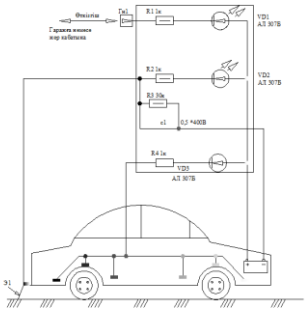
Автокөлік шанағын қоршаған ортаның шіру процесстеріне төзімді ете отырып сақтау бұл кешенді процесс. Әсіресе қатаң климаттық жағдайлардағы жол реагенттерінің автокөлік шанақтарына әсерлері өзекті. Қатаң қыс, ұзаққа созылған жаңбырлы кезеңдері мен ауа райының күрт өзгерістері автокөліктің шіру процесстерін аса жылдамдатады. Осындай кері әсерлерге автокөліктің жол қабаттарына жақын орналасқан бөліктері (автокөлік шанағының астыңғы бөліктері, доңғлақ аркалары, есік табалдырықтары, аспалы конструкциялары) жатады. Төмендегі 1-суретте жеңіл автокөліктерінің доңғалақ аркаларының бөліктеріндегі пайда болған коррозиялық шіру процесстерінің көріністері келтірілген.

Сурет -1 Жеңіл автокөлік қаңқасының химиялық коррозияға ұшырауы

Автокөлік шанақтары мен конструкциялық бөлшектерін коррозияға қарсы ұстау мен алдын алуға коррозияға қарсы орындалатын әдістері мен іс шаралары жатады.

Автокөлік қаңқасын коррозиялық және химиялық ортадан қорғаудың түрлі әдістері бар, солардың ішіндегі оңтайлы қарапайым әдістердің бірі катодты әдіс болып табылады. Төменде автокөлік қаңқасын электрліхимиялық коррозиялық ортадан қорғаудың құрылымдық әдісі көрсетілген - 2 сурет.

Сурет -2 Электрлі химиялық коррозиялық ортадан автокөлік қаңқасын қорғау тәсілі

Әдістің жұмысына сәйкес автокөлік қаңқасындағы ылғалды учаскелердегі потенциалдардың шамасын коррозиялық процестердің жүруіне химиялық коррозияны жүргізетін қорғағыш электродтарды бұзуы себептерінен тоскауыл бола алады. Тәсілде автокөлік қаңқасын химиялық ортадан қорғаудың үш тізбегі қарастырылған. R1- катодты қорғау тізбегі; R2- мобильді қорғау тізбегі R3- тұрақты қорғау тізбегі.

Бірінші қорғаныс тізбегі бойынша жердің қабаты немесе металды гараждың қаңқасы қолданылады. Автокөлік астыңғы қабаттарында орналастырылған пластиналарға аккумулятор батареясынан сым өткізгіштері арқылы анодпен қосылады. Анод ретінде жер қабаты нмесе гараж қаңқасы болып табылады.

Екінші қорғаныс тізбегі бойынша жерлендіргіш сым теігі арқылы іске асырылады. Ол автокөлік қаңқасын химиялық ортадан жауын шашын, тұман, ылғалды жол қабаттары кезеңдерінде қолданған тиімді. Электродты жерлендіргіш сым тізбегі автокөліктің артқы бөлігіне доңғалақтың бағыттас бөлігіне орналастырылады.

Үшінші қорғаныс тізбегі бойынша протекторлы пластиналарды қолданумен сипатталады. Химиялық ортадағы коррозиядан қорғаудың осы тізбегі автотұрақта, қозғалыста, жауын шашын мен құрғақ ауа райында да қолданылады. Оның тиімділігі пластиналы электродтардың орналасу орындары мен сандарына байланысты. Алайда электродтар автокөлік қаңқасының коррозияға көп ұшырайтын бөліктернде орналасулары қажет.

Әдебиеттер

5. Ильин М.С. Кузовные работы. Минск.: «Современная школа», 2017г. 476с.
6. Кузнецов В.П., Вержбицкая Л.В. Защита металлов от коррозии в пресной воде. Пермь.: Пермское книжное издательство, 1980. 94с.
7. Емелин М.И., Герасименко А.А. Защита машин от коррозии в условиях эксплуатации. М.: Машиностроение, 2015. 224с.
8. Томашов Н.Д., Чернова Г.П. Теория коррозии и коррозионностойкие конструкционные сплавы. М.: Металлургия, 2006. 359с.

ӘОЖ 620.193

КЕЗБЕ ТОКТАР ТУДЫРАТЫН КОРРОЗИЯДАН ҚОРҒАУ ШАРАЛАРАЫ

Бавашиков Ш. - СМ-21-6к1 тобы студенті
Сайпов Ж.М. –магистр, оқытушы

Жерасты металл құрылыстарының кезбе токтармен тоттану қауіптілігін: - жаңадан салынатын құрылыстар үшін жерде кезбе токтардың болуын;

жерасты құрылыстары мен қоршаған орта арасындағы әлеуеттердің, осы құрылыстағы токтың шамасы мен бағытының айырмашылығы бар құрылыстар үшін.

Коррозиялық жай-күйді бағалау үшін қажетті құрылыстардың, өлшемдердің көлемі мен кешені белгіленген тәртіппен бекітілген ведомстволық нұсқаулықтарда көзделген.

Болат жерасты құбырлары мен резервуарлардағы анодты және белгі ауыспалы аймақтар құрылыстың - жердің әлеуеті мен топырақтың коррозиялық белсенділігі айырмашылығының шамасына қарамастан коррозиялық тұрғыдан қауіпті болып табылады.

ЖҚБ, күштік және байланыс (теміржол) кәбілдерінде 100 ом • м төмен меншікті кедергісі бар топырақтарда, 100-ден 500 ом дейінгі меншікті кедергісі бар топырақтарда коррозиялық қатынаста қауіпті болуы - м - мыс-сульфатты электрод бойынша 0,1 в асатын әлеуеттердің орташа шамасы кезінде, 500-ден 1000 ом • м дейін - 0,2 в - 0,2 в және одан жоғары 1000 ом * м - 0,4 В

Болат құбырлар мен кәбілдердің трассасын таңдау оларды тоттанудан қорғау құнын ескере отырып жүзеге асырылуы тиіс.

Электрлендірілген темір жолдың немесе метрополитеннің жерүсті желісінің жақын маңдағы рельстері мен параллель салынатын жоғары қысымды газ құбырлары немесе кәбілдер арасындағы арақашықтық кемінде 10 м болуы тиіс, Табиғи жағдайларда аз арақашықтық кезінде (қандай да бір құбырларды немесе кәбілдерді төсеу нормаларымен рұқсат етілген шектерде) жерасты құрылыстары мен жер арасындағы өтпелі кедергіні арттыруға: күшейтілген жабындарды қолдану, құбырларға, каналдарға, туннельдерге төсеу, сондай-ақ катодты поляризацияны пайдалану. Бұл ұсынымдар темір жол станциялары мен тораптары аумағында салынатын құбырлар мен кәбілдерге, темір жолдардың қарауындағы жерасты металл құрылыстарына қолданылмайды.

Трамвайдың жақын маңдағы рельстері мен параллель салынатын құбырлар немесе кәбілдер арасындағы арақашықтық кемінде 2 м болуы тиіс, Жоғары қысымды газ құбырлары үшін бұл арақашықтық кемінде 3 м болуы тиіс, Электрлендірілген темір жол, трамвай немесе метрополитеннің жер үсті желісі рельс жолын кесіп өтетін жерасты құрылысы мен рельс жолының табаны арасындағы арақашықтық нормативтік-техникалық құжаттармен белгіленеді.

Жер асты құрылыстарының электрлендірілген рельстік көлік жолдарымен қиылысу бұрышы жол осіне 75-90 ° шегінде болуы тиіс.

Электрлендірілген темір жолдар мен метрополитеннің жер үсті желілерінің жолдарымен қиылысатын жерлердегі магистральдық және таратушы болат құбырлар футлярларда немесе арналарда төселеді және оқшаулағыш төсемдерге салынады. Құбыр өткізгіштің қиылысатын жерінде қораптың соңынан 3 м шығып тұратын аса күшейтілген оқшаулағышы болуы тиіс. Қаптаманың шеттері тығыздалады.

Жерасты құрылыстарын кезбе токтардан туындайтын коррозиядан қорғау үшін дренаждық қорғауды (поляризацияланған немесе күшейтілген дренаждарды) қолдану керек. Күшейтілген дренаждар поляризацияланған дренаждарды қолдану тиімсіз немесе экономикалық тұрғыдан ақталмаған жағдайларда қолданылады. Жерасты құрылыстарын кезбе токтардан туындайтын коррозиядан катодты қорғауды поляризацияланған және күшейтілген дренаждарды қолдану техникалық-экономикалық пайымдаулар бойынша ақталмаған жағдайларда қолдану керек, Бұл электрлендірілген жолдар мен жерасты коммуникацияларының тармақталған желісі бар қалалардың жерасты құрылыстарын қорғауға қолданылмайды.

Күшейтілген дренажды электрлендірілген темір жолдардың рельс жолдарына қосу поездардың қарқынды қозғалысы сағаттарында сорғы нүктесінде тұрақты оң әлеуеттердің пайда болуына алып келмеуі тиіс. Рельс желісінің анод аймақтарында, сондай-ақ депо жолдарының рельстеріне күшейтілген дренажды қосуға жол берілмейді.

Электрлендірілген темір жолдарда дренаждық қорғау қондырғыларын қосу СОБ құрылғыларының қалыпты жұмысын бұзбауы тиіс.

Поляризацияланған немесе күшейтілген дренаждарды екі желілі рельстік тізбектер кезінде жол дроссельдерінің орташа нүктелеріне үш рельстік тізбектен жиі емес (үшіншіге екі дроссельдік түйісу арқылы) қосуға жол беріледі; тарту жіптеріне біржіпті рельс тізбектері кезінде.

Дренаждық қорғау қондырғыларын әрбір дроссельдік пунктке 50 Гц жиіліктегі сигнал тогы үшін 5 ом және одан жоғары дренаж тізбегінің кедергісі кезінде қосуға рұқсат етіледі, бұл қорғаныс дросселін дренаж тізбегіне қосумен қамтамасыз етілуі мүмкін. Күшейтілген дренажды автобұғаттаумен жабдықталған рельс жолдарына тіктеуіштің (немесе дренаж тізбегінің) шығуындағы гармоникалық құрауыштардың ең жоғары кернеуі (немесе тогы) 1-кестеде келтірілген шамалардан аспаған жағдайда ғана қосуға жол беріледі.

Кесте 1 - Түзеткіштің шығуындағы гармоникалық құрауыштардың кернеуі мен тогының рұқсат етілген шамалары

Күшейтілген дренажды қосу орны	Гармоника кернеуі (в)		Дренаж тізбегіндегі 100 гц гармоника тогы (а)
	50 гц	100 гц	
Үздіксіз қоректендірудің 50 гц біржіпті рельс тізбегінің тарту жіптеріне	0,3	2,2	7,0
Релелік немесе қоректендіргіш ұштарының жол дросселінің орташа нүктесіне: автоматты локомотивтік сигнализациясы (АЛС) бар 50 гц жүріс рельс тізбектері, үздіксіз қоректенетін 50 гц рельс тізбектері және АЛС;	0,1	0,4	1,2
АЛС-сыз 25 гц рельс тізбектері	7,5	4,5	1,5

Әдебиеттер

1. Б.Г.Волков, Н.И.Тесов, В.В.Шуванов. Справочник по защите подземных металлических сооружений от коррозии. Ленинград. 1975 ж.
2. Сайпов Ж.М. «Жергілікті материалдарды пайдалана отырып, энергия үнемдейтін қоршау конструкцияларын әзірлеу». Шымкент 2022 ж.
3. Хамзин С.К., Жанаев А.Б. «Құрылыс технологиясы», Алматы 1994.
4. Фрейшист А.Р., Мартенсон И.В., Розина И.Д. Механикалық жабдықтар мен гидротехникалық құрылыстардың болат конструкцияларының сенімділігін арттыру. - М.: Энергоатомиздат, 1987. - 232 с

ӘОЖ 72

ПРОЕКТИРОВАНИЕ ЭКОДОМА СВОЗОБНОВЛЯЕМЫМИ ИСТОЧНИКАМИ ЭНЕРГИИ

Байзаков Б.Б. – студент группы СМ-23 -5р2
Юсупова А.А. - PhD., старший преподаватель

Статья посвящена проектированию и строительству малоэтажных зданий из легких материалов на примере Южного Казахстана. Состояние использования возобновляемых источников энергии (ВИЭ) в малоэтажном строительстве Казахстана были изложены в ряде статей , опубликованные в стране и за рубежом [6,7,8].

Зарубежный опыт использования ВИЭ в малоэтажных домах рассмотрен в диссертационной работе О. К. Афанасьевой [2]. В которой приведены множество вариантов экодомов построенных в последние годы. Они в основном ориентированы на индивидуальное строительство, поэтому не соответствуют требованиям агропромышленного строительства.

Энергоэффективность здания является важным показателем традиционной и современной архитектуры. Например в Европе здания делятся на несколько групп по энергоэффективности, в том числе «пассивный дом» и «дом с нулевым потреблением энергии». Для достижения минимального уровня

энергопотребления ниже предложены варианты экодомов, использующие ВИА в условиях Южного Казахстана.

В статье основное внимание уделено использованию энергии грунта. Так как недра считаются неисчерпаемым источником энергии. Температура грунта на глубине 3 м практически не меняется в течение года, она равна среднегодовой температуре наружного воздуха. Например, в Западной Европе температура почвы на глубине 3 м стабильна, равна 10° С [4].

Ниже представлен внешний вид экодомов для фермеров южного Казахстана площадью 120 кв.м. Они выполненны в виде геодезического купола из легких конструкции, покрытый прозрачным пластиком (Рис.1). Жилая зона экодома круглой формы расположена на глубине 3 м. Здесь используется винтовая лестница. Нижней круглой площадке, на уровне минус 3 метра располагаются жилые дома в виде юрты, покрытые войлоком.

Рис.1. Внешний вид экодомов для фермеров Южного Казахстана

В первую очередь планируется построить компактный экспериментальный экодом общей площадью 36 кв.м. с зимним садом (Рис.2). Здесь крыша экодома шатрового типа выполнена из легких конструкции. Эта крыша покрыта прозрачным пластиком, на который сверху падает солнечный свет. Жилая зона экодома круглой формы

расположена на глубине 3 м. Здесь используется винтовая лестница. Нижней круглой площадке на уровне минус 3 метра, расположен жилой дом типа юрты, в форме геодезического купола из легкой конструкций. Общая площадь геодезического купола покрытый войлоком 16 кв.м.

Конструктивное решение экодома, расположенного ниже уровня земли, это легкий геодезический купол, который собирается из однотипных 6 секций. Деревянный каркас купола обшивается OSB. В качестве утеплителя используется местные материалы (камышит, войлок и др.).

Энергетическое преимущество предлагаемого экодома преобладает. Использование постоянной температуры земли и солнечного тепла позволяет экодому экономить на отоплении в холодные сезоны и создает стабильный микроклимат целый год. При дополнительным использовании солнечной электростанции обогрев экодома в зимний период является автономным.

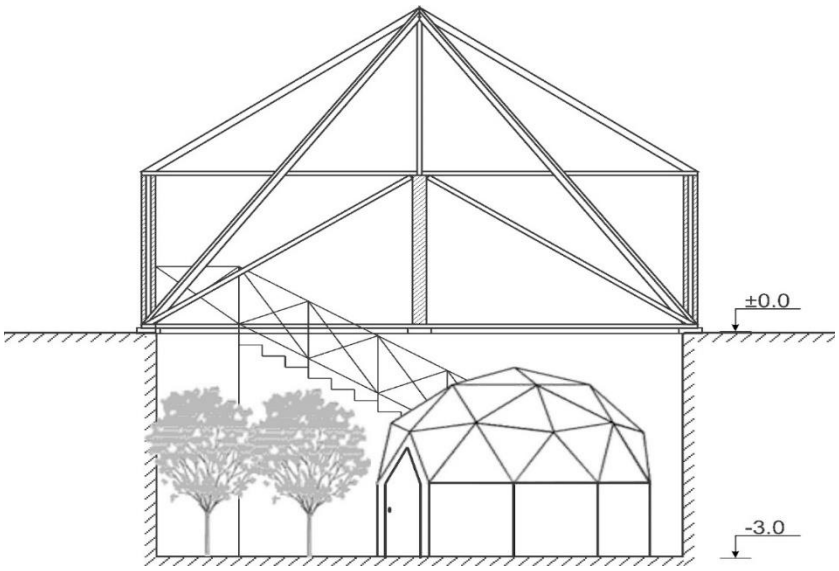

Рис 1. Разрез экодома

Для населенных пунктов Южного Казахстана определена температура почвы на глубине 3 м (табл.1). Согласно строительным нормам комфортная температура в жилом доме должна быть 18°С. Для обеспечения такой температуры расходуется 100% энергии. Например экодом, построенный в городе Шардара, зимой обеспечивает стабильное тепло + 16°С. То есть он составляет 88,8% от необходимого 18° С. Следовательно базисная энергия экодома в г. Шардаре составляет 88,8 процента.

Основная энергия экодома поступает из недр. Дополнительный обогрев экодома зимой осуществляется автономно.

Согласно предварительным расчетам, стоимость экодома будет в два раза дешевле чем здания у конкурентных компаний Казахстана. Экономия здесь достигается за счет уменьшени затрат на наружные стены, фундаменты, кровли и применения ВИЭ. Для подтверждения энергоэффективности экодома подземного типа необходимо построить его в натуре. В этом случаеможно проводиться испытания микроклимата экодома в зимний и весенний периоды (температура, инсоляция, аэрация, режим влажности воздуха и др.).

Базисная энергия экодомов Южного Казахстана

Табл. 1

Населенный пункт	Средняя температура °С грунта на глубине 3 м.	Базисная энергия подземного экодома в %
Алматы, Кызылорда	10	55.6
Тараз	10.7	59.5
Туркестан	12.1	67.2
Шымкент	12.2	67.7
Сарыагаш	14.6	81.1
Жетисай	15.6	86.7
Шардара	16	88.8
Среднее значение	12,65	70,3

Надеемся, что результаты исследования будут способствовать продвижению зеленой экономики , снижению стоимости временного и доступного жилья.

Литература

1. «Казахстан в новой реальности: время действий».Послание Президента Республики Казахстан Касым-ЖомартаТокаева от 01.09.2020.
2. Погода и климат Казахстана www.advantour.com › rus › kazakhstan › weather

Афанасьева О.К Архитектура малоэтажных жилых домов с возобновляемыми источниками энергии . Диссертация Московского архитектурного института. 2012. 200 с.

4. https://www.dissercat.com › content › arkhitektura-mal...
5. Бобров И.А. Захаров А.В. Применение тепловой энергии грунтового основания для отопления и кондиционирования зданий. Пермский национально- исследовательский политехнический институт. vestnik.pstu.ru › get › _res › file.pdf ›
6. Землянки третьего тысячелетия — от элитных особняков до норки хоббита. Современный энергоэффективный заглубленный насыпной и подземный дом https://chrome-effect.ru/rasteniya/zemlyanki-tretego-tysyacheletiya-ot-elitnyh-osobnyakov-do-norki-hobbita./
7. Юсупов А.Н. Юсупова А.А. и др. Сборное каркасное щитовое строение Патент РК № 4103 на полезную модель. 15.04.2019
8. Юсупов А.Н, Юсупова А.А. и др. Экологические дома южного Казахстана на возобновляемых источниках энергии.
9. Материалы 1 Международной научно-практической конференции «Наука и образование -2020» Астана 2020. С.232-236.
10. ArdasherNamazbay,AkmaralYussupova. Ecological houses of Southern Kazakhstan using renewable energy sources.Smart and Sustainable Built Environment, Smart and Sustainable Built Environment, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. https://doi.org/10.1108/SASBE-06-2020-0088 Publication date : X.2022. ISSN: 2046-6099. P. 97-107.

УДК 541.18

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ И ЯЗЫК: КАК ТЕХНОЛОГИИ МЕНЯЮТ НАШУ РЕЧЬ

Бақберген Н. - студент группы ХТ-24-9к3
Сугир Ф.Б. - старший преподаватель, магистр педагогических наук

Искусственный интеллект (ИИ) всё глубже проникает в нашу жизнь, меняя привычные сферы деятельности. Один из самых интересных аспектов его влияния — это язык. Современные алгоритмы уже умеют писать тексты, переводить речи, исправлять ошибки и даже подражать стилю известных писателей. Но как ИИ меняет сам язык? Упрощает ли он речь или, наоборот, способствует её развитию? Может ли машина полностью заменить человека в общении? Каковы особенности ИИ в работе с языком?

Современные языковые модели, такие как ChatGPT, основаны на нейросетях, обученных на миллионах текстов. Они анализируют огромные массивы данных, выявляют закономерности и генерируют осмысленные ответы.

Выделяются несколько основных технологий, связанных с обработкой языка:

- распознавание речи (Siri, Google Assistant) — преобразование устной речи в текст;
- машинный перевод (Google Translate, DeepL) — автоматический перевод с одного языка на другой;
- генерация текстов (ChatGPT, YandexGPT) — создание осмысленных текстов на основе запроса;
- анализ тональности — определение эмоциональной окраски текста (используется в маркетинге, социальных сетях);
- исправление ошибок (Grammarly, Орфограммка) — улучшение грамотности и стилистики текста.

Как искусственный интеллект меняет язык?

1. Упрощение речи. ИИ подстраивается под пользователя, предлагая наиболее распространённые формулировки. Это может привести к упрощению синтаксиса и ограничению словарного запаса. Например, многие предпочитают краткие фразы и шаблонные ответы, предложенные алгоритмами.

2. Изменение орфографии и грамматики. С одной стороны, ИИ помогает избегать ошибок, с другой — снижает внимание к правилам языка. Когда автоматическая проверка исправляет текст за человека, пользователи меньше запоминают правила правописания.

3. Влияние на перевод и интернационализацию. Раньше переводчики адаптировали тексты с учётом культурных особенностей, а теперь машинные алгоритмы часто создают дословные переводы. Это влияет на стилистику и восприятие языка. Например, фразы из английского, вроде «это имеет смысл» (instead of «это логично»), всё чаще встречаются в русской речи.

4. Появление новых слов и выражений. ИИ активно внедряет в язык новые термины. Такие слова, как нейросеть, дипфейк, алгоритмизация, чат-бот, появились относительно недавно, но уже стали привычными.

5. Искусственный интеллект - как автор. ИИ уже пишет новости, статьи, стихи и даже книги. Однако машинный текст зачастую остаётся бездушным и предсказуемым. Может ли он заменить живую речь и творчество? Пока что человек остаётся главным создателем смысла.

И наконец, перечислим опасности и вызовы влияния ИИ на язык.

1. Потеря языкового разнообразия. Автоматизированные модели часто используют наиболее распространённые слова и фразы, что может привести к однообразию языка.

2. Ошибка восприятия. Люди склонны воспринимать текст, написанный ИИ, как истину, даже если он содержит неточности.
3. Утрата живого общения. Чем больше мы используем автогенерированные ответы, тем меньше тренируем собственные навыки коммуникации.

Заключение

Искусственный интеллект изменяет язык, но пока не способен заменить живую речь, творчество и эмоции человека. Однако он уже влияет на нашу грамотность, стиль общения и восприятие информации. Важно использовать технологии разумно, сохраняя богатство и разнообразие языка.

Литература

1. Тегмарк М. «Жизнь 3.0». – М.: Олимп-Бизнес, 2020.
2. Официальный сайт OpenAI:https://openai.com.
3. Российская ассоциация лингвистов:https://raai.org.
4. Лопатин В. В. «Русское словесное ударение». – М.: Наука, 2015.
5. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. «Толковый словарь русского языка». – М.: Эксмо, 2019.
6. https://cs.hse.ru/aicenter/language_culture
7. https://trends.rbc.ru/trends/social/63989ca89a79470e424327c7
8. https://monocler.ru/znachenie-yazyika-v-epohu-iskusstvennogo-intellekta/

УДК 514.115; 624.072; 69.074

ҮШБҰРЫШТЫҢ КӨРНЕКТІ НҮКТЕЛЕРІ МЕН ТҮЗУЛЕРІ

Балтабай А. - СМ-24-5к3
Үмбетов Н.- жетекші

Эйлер шеңбері мен түзуі геометрияның інжу-маржандары болып табылады. Олар үшбұрыштағы ең маңызды және негізгі көрнекті нүктелердің орналасуын реттейді және күрделі нысандар мен түсініктерге қатысты көптеген зерттеулердің бастамасы болып табылады [2]. Үшбұрыш геометриясындағы әдемі теорема көрнекті нүктелерге, түзулерге немесе шеңберлерге байланысты, ең алдымен – нүктелерге. Бірінші реттік нүктелерге медианалардың қиылысу нүктесі, биіктіктердің қиылысу нүктесі, орта перпендикулярлардың қиылысу нүктесі, тоғыз нүкте шеңберінің орталығы және т.б. жатады. Жоғары реттік нүктелер бірінші реттік нүктелерді қандай да бір түрлендіру арқылы алынады.

Үшбұрыштардың негізгі теоремалары мен қасиеттерін білу бізге кәсіби салада және күнделікті өмірдегі тапсырмаларды шешуде кеңінен қолдануға мүмкіндік береді. Үшбұрыштар туралы білімдеріміз үй құрылысы, интерьер дизайны, компьютерлік модельдер немесе сәулет жобаларын жасау сияқты салаларда геометриялық пішіндер мен құрылымдардың беріктігін есептеуге және талдауға көмектеседі. Үшбұрыш теориясын түсіну инженерлерге, сәулетшілерге және дизайнерлерге тұрақты және эстетикалық тартымды конструкцияларды жасауға мүмкіндік береді. Олардың жобалар мен модельдерге әсер ететін кейбір маңызды аспектілеріне тоқталайық.

Құрылыс конструкциялары және тұрақтылық

Центроид пен ортоцентрдің геометриялық қасиеттерін пайдалану инженерлерге құрылыстардың ауырлық және тепе-теңдік орталықтарын есептеуге мүмкіндік береді. Мысалы, көпірлер мен биік ғимараттарды жобалауда масса таралуын ескеру және ауырлық күшінің нәтижелік сызығынан өтетін нүктелерді анықтау маңызды. Центроидтың қасиеттерін қолдану жүктемені тең таратуға және құрылымдардың ауытқуын немесе құлауын болдырмауға көмектеседі.

Дизайн және эстетика

Симметрия мен пропорциялар, көрнекті нүктелер мен түзулерге негізделген, сәулеттік дизайнда маңызды рөл атқарады. Мысалы, медианалар мен биссектрисалардың қиылысу нүктелерін пайдалану үйлесімді және визуалды тартымды құрылымдарды жасауға мүмкіндік береді. Сәулет өнерінде ежелгі храмдар мен заманауи ғимараттардың дизайнынан бастап ландшафт дизайнына дейін алтын қима және симметрия принциптері кеңінен қолданылады.

Инженерлік есептеулер

Эйлер түзулері мен басқа көрнекті түзулердің математикалық қасиеттері құрылыс жобаларын оңтайландыру үшін пайдаланылады. Мысалы, шатыр конструкциялары мен ғимараттардың қасбеттерін жобалау кезінде үшбұрыштардың геометриялық қасиеттерін ескеру материалдардың беріктігі мен ұзақ мерзімділігін қамтамасыз ету үшін маңызды. Эйлер түзулері мен олардың қасиеттерін қолдану инженерлерге жүктемелер мен құрылымдардың сыртқы әсерлерге қарсыласуын дәлірек есептеуге мүмкіндік береді.

Геометриялық өрнектер мен элементтер

Көптеген дәстүрлі қазақ сәулет элементтері, мысалы, күмбездер мен аркалар, үшбұрыш геометриясы принциптеріне негізделуі мүмкін. Биссектрисалар мен медианаларды пайдалану күрделі өрнектерді жасауға мүмкіндік береді, олар мәдени мұраның бір бөлігі болып табылады.

Құрылыс технологиялары

Заманауи құрылыс технологиялары, мысалы, 3D-модельдеу, сондай-ақ геометриялық принциптерді қолданады. Үшбұрыштың медианалары мен биіктіктері сияқты ерекше түзу сызықтары ғимараттардың дәл модельдерін жасау үшін пайдаланылуы мүмкін, бұл жобалау мен құрылыс процесін жеңілдетеді.

Енді үшбұрыштың ерекше нүктелері мен түзулерінің қасиеттері мен практикалық аспектілерін нақты мысалдар арқылы қарастырайық.

Айнала шеңбер мен Эйлер түзуінің кеңістіктік моделі

Кез келген үшбұрышты, оның ерекше түзуі – Эйлер түзуі мен сипатталған шеңберді алайық.

Көрнекілік пен сызбаны ыңғайлы құру үшін Эйлер түзусін қатаң көлденең бағытта орналастырамыз.

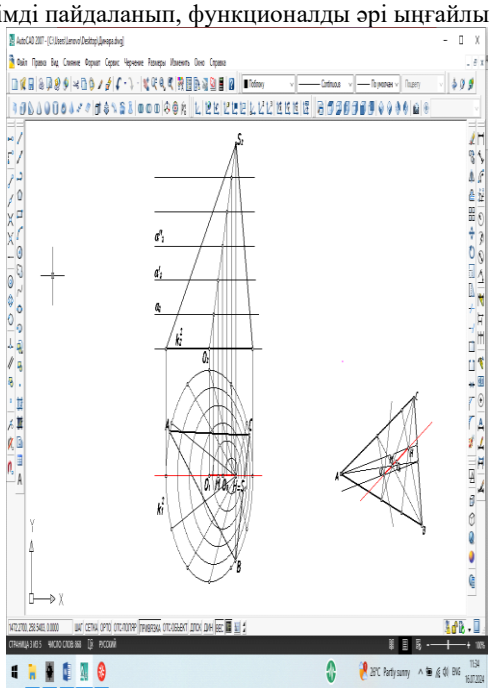
Конус тәрізді бет саламыз, оның төбесі – үшбұрыштың ортоцентрінің проекциясы , ал конус бетінің негізі ретінде үшбұрыштың сипатталған шеңберімен бірдей шеңберді аламыз (1-сурет). Конустық бет төбе нүктесі арқылы өтетін түзу сызықты түзушінің бағыттауыш шеңбер бойымен қозғалуынан түзіледі. Сондай-ақ оны тұрақты емес радиусы бар, деңгей жазықтықтарындағы шеңберлер арқылы пайда болатын бет ретінде елестетуге болады. Шеңберлердің орталықтары конус төбесін оның негізімен қосатын түзу бойымен қозғалады. Бұл орталықтардың қозғалыс траекториясы Эйлер түзуіне проекцияланады.

Барлық осы конструкцияны шеңбер мен Эйлер түзуінің орналасқан проекция жазықтығына проекциялайық. Бұл жағдайда түзуші сызықтар ортоцентрде түйісетін түзу сызықтар шоғырына проекцияланады. Айнымалы радиусты шеңберлер эллипстік шоғырдың гиперболалық шеңберлеріне проекцияланады, олардың қосарланған нүктесі ортоцентрде болады, ал шеңберлер шоғырының геометриялық орны – Эйлер түзуі. Ортақ орталығы бар түзу сызықтар шоғыры мен гиперболалық шеңберлер шоғырының қасиеті мынада: түзу сызықтар шоғыры барлық шеңберлерді тең бөліктер мен пропорционалды доғаларға бөледі. Егер конустық бетті қандай да бір архитектуралық конструкцияның қабығы ретінде қабылдасақ, түзу сызықтар шоғыры мен гиперболалық шеңберлер шоғырының параметрлерін оңай есептеуге болады.

Бұл қасиеттер өнеркәсіпте, құрылыста және басқа да қолданбалы ғылым салаларында пайдаланылуы мүмкін. Мысал ретінде Астана қаласындағы «Хан Шатыр» сауда ойын-сауық орталығының құрылымын алуға болады (1-сурет).

«**Хан шатыр**күмбезі жастықтардан тұрады. Жастықтардың пішіні мен өлшемдері олардың күмбездегі орналасуына байланысты таңдалған.

Сонымен қатар, «Хан Шатырдың» құрылысында үшбұрыштың медианалары мен инцентрінің қасиеттері қолданылған. Медианаларды пайдалану жүктемені құрылымның барлық бөліктеріне біркелкі таратуға және тіректер санын азайта отырып, тұрақтылықты қамтамасыз етуге мүмкіндік берді. Инцентрді қолдану ішкі кеңістікті тиімді пайдаланып, функционалды әрі ыңғайлы етіп жасады.

Сур.1

Сур.1

Әдебиеттер

1. Әзімов И. “Үшбұрыш геометриясы”. – М.: Просвещение, 1978.
2. Бибиков П.В. «Эйлер түзуі мен шеңбері». Лицей «Екінші мектеп», 2021.
3. Мякишев А.Г. Үшбұрыш геометриясының элементтері. – М.: МЦНМО, 2009.
4. Сергеев И.А. “Сәулет құрылымдарының теориясы мен практикасы”. – СПб.: СПбГАСУ, 2012.
5. Щеглов В.В. “Сәулет жобалаудың негіздері”. – М.: Стройиздат, 1990.

ӘОЖ 517.30

ИНТЕГРАЛДЫҚ ЕСЕПТЕУЛЕРДІҢ ҚҰРЫЛЫСТА ЖӘНЕ АРХИТЕКТУРАДА ПРАКТИКА ЖҮЗІНДЕ ҚОЛДАНЫЛУЫ

Балтабай Н.М. - СМ-22-11к тобының студенті
Сабалахова А.П. - аға оқытушы

Бұл мақала интегралдың сәулет және құрылыс саласында қолдану мүмкіндіктерін көрсетеді және оны түсінуге , жүйелеуге мүмкіндік береді.

Заманына қарай сәулет пен құрылысқа экономикалық факторлар үлкен әсерін тигізуде,ал экономиканың негізін құраушы ол математика.

Математикалық есептеулердің дұрыстығынан , ұсақ бөлшектердің дәлме -дәлдігінен сәулет өнерінің көркемдік стилі мен пішіндерінің мәңгілік және мызғымас сұлулығының көрінісін көруге болады.

Әлемде жаһандану және жаңару процесі өркендеп келе жатқанда , ұлттық экономиканың сәулет негізгі бір бөлшегі болып табылады.

Қазіргі заманда сәулетші алдында тұрған міндет , өзінің жобасын барынша үйлесімді және тиімді етіп жасау үшін жоғары математиканы жақсы меңгеруі ,тереңірек білуі қажет.Сонымен қатар ол аналитикалық геометрия және математикалық талдау,жоғары алгебра негізі және матрицалар теориясы , дифференциалдық теңдеулер әдістері және интегралдау негіздерін меңгеруі керек.Сондықтан да шетелде сәулетші мамандығын дайындауда математика пәніне үлкен мән беріліп, тереңдете оқытылады.Кей кездері математикалық білімнің жетіспеушілігі сәулетшіні қателіктерге алып келеді, қажет емес жұмыстар орындалады.

Сәулет пен құрылыстың көптеген міндеттері процестерді формула түрінде, яғни функционалдық тәуелділік түрінде математикалық модельдеу болып табылады.Интегралдық есептеулер сәулет өнерінде макеттерді зерттеуде пайдаланады.Бұл жұмыстың басты мақсаты интегралдық есептеулер және интегралдар арқылы шешілетін сәулет есептері болып табылады.

Жоғары математиканы меңгерген сәулетші архитектура есептерін шығара алады, атап айтсақ:

- параметрлер бөліктері арасындағы қатынасты анықтау және бірыңғай өлшемдерді өзгерту кезінде пайдаланылатын заңдылық (кішірейту немесе ұлғайту);
-құрылымды орналастыру үшін пайдаланатын орынды анықтау;
- құрылыстарды және олардың жан-жағын математикалық принциптер көмегімен жобалау.

Бұл тақырып барлық заманда өзекті болған және болады да,себебі математиканың әдістері өмірдің барлық саласында ,солардың ішінде құрылыс саласында да қолданылады.

Енді осы тақырыпқа есеп қарастырайық .Жұмысшылар дайындаған құрылыс материалдарының көлемін анықтау керек, егер еңбек өнімділігі $f(t) = -3t^2 + 18t.$ функциясымен анықталған болса.Жұмыс уақытының еңбек өнімділігін табу керек: 1)толық біркүндік еңбек күн үшін;2)жұмыс уақыты 2 сағат болғанда;3)жұмыстың соңғы сағатында (8 сағаттық жұмыс күні).

Шешімі: Егер $f(t)$ үзіліссіз функциясы t уақыт ішіндегі еңбек өнімділігін анықтайтын болса,онда құрылыс материалдарының көлемі, жұмысшылар дайындаған t_1 - ден t_2 -ге дейінгі уақыт аралығында келесі интеграл бойынша өрнектеледі $V = \int_{t_1}^{t_2} f(t)dt.$

1.Бүкіл күн ішіндегі жалпы жұмыс уақытындағы жұмыс өнімділігін анықтаймыз (6 сағат)

$Q = \int_0^T f(t)dt = \int_0^8 (-3t^2 + 18t)dt = (-t^3 + 9t^2)_0^8 = (-8^3 + 9 \cdot 8^2) =$

$= (-512 + 576) = 64(y.e)$

2.Жұмыс уақыты басталғанына 2 сағат болғанда

$Q = \int_0^T f(t)dt = \int_0^2 (-3t^2 + 18t)dt = (-t^3 + 9t^2)_0^2 = (-2^3 + 9 \cdot 2^2) =$

$= (-8 + 36) = 28\ (y.e)$

3.Жұмыстың соңғы сағатында (8 сағаттық жұмыс күні).

$Q = \int_0^T f(t)dt = \int_7^8 (-3t^2 + 18t)dt = (-t^3 + 9t^2)_7^8 = (-8^3 + 9 \cdot 8^2 + 7^3 - 9 \cdot 7^2) =$

$= -512 + 576 + 343 - 441 = -34(y.e)$

Талдай келе : 8 сағаттық жұмыс істеу өте ауыр екенін және жұмыс күнінің соңына қарай еңбек өнімділігі төмендеп, тіпті минусқа кеткенін байқаймыз.

Сонымен интегралдар құрылыс саласында экономикалық есептерді шешуде маңызды рөль атқарады.

Мысал есептен байқағанымыздай анықталған интегралдың маңыздылығы ,яғни осы салаға қажеттілігі айқын байқалады. Бұл интегралдық әдісті қолдану осымен шектеліп қалмайды,сонымен қатар бұл әдіс кез-келген қолданбалы есептерді шешуде кеңінен қолданылатынын байқауға болады.

Әдебиеттер

1. Байарыстанов А.О. Жоғары математика теориясы және жаттығулар жинағы - Алматы : Нур-Принт, 2010. - 364 б.
2. Айдос Е.Ж. Жоғары математика-2 . - Алматы : Бастау, 2010. – 468 б.
3. Кремер Н. Ш. Математика для экономистов:отарифметики до эконометрики.Москва :Юрайт, 2014-125 б.

ӘОЖ 72.01

ҚАЗАҚТЫҢ ДӘСТҮРЛІ АРХИТЕКТУРАСЫ

Бегежан С.Ж. - СМ23-5К3 тобының студенті
Жапишева Ғ.Қ. – өнер ғылымдарының магистрі

Қазақ халқының дәстүрлі архитектурасы – бұл ұзақ ғасырлар бойы қалыптасқан, халықтың тұрмыс-тіршілігімен, мәдениетімен, табиғатымен тығыз байланыста болған ерекше құрылыс өнерінің бір бөлігі. Қазақ халқының архитектурасы тек ғимараттар мен үйлердің құрылысымен шектелмей, олардың өмір салтын, дүниетанымын, эстетикалық көзқарастарын, табиғатпен үйлесімділігін көрсетеді. Қазақтың дәстүрлі архитектурасы – бұл көшпелі өмір салтының, табиғат жағдайларына бейімделудің көрінісі.

Қазақтың дәстүрлі тұрғын үйлері.

Қазақ халқының архитектурасында ең маңызды элементтердің бірі – үйлер мен қоныстар. Көшпелі халық болғандықтан, қазақтың дәстүрлі тұрғын үйлері көбіне оңай жиналып, тасымақталатын және табиғаттың өзгерісіне бейімделетін құрылымдар болып келді. Мұндай үйлердің ең танымал түрі – киіз үй.

Киіз үй – қазақтың ұлттық архитектурасының символы. Ол жеңіл әрі ыңғайлы құрылым ретінде көшпелі өмір салтына өте қолайлы болды. Киіз үйдің негізгі элементтері – шаңырақ, кереге, уық, киіз жабын және есік. Шаңырақ – киіз үйдің жоғарғы бөлігі, ол үйдің тірегін, орталық бөлігін білдіреді. Кереге – қабырғалар мен жақтауларды құрайтын және киіз үйдің құрылымын ұстап тұратын негізгі элемент. Уықтар – шаңырақ пен керегені байланыстыратын баламалы тіректер. Киіз үйдің сыртындағы киіз жабын оның жолаушылығына және табиғаттың түрлі жағдайларына төтеп беру үшін пайдаланылды.Киіз үйдің ішкі ұйымдастырылуы да өте мәнді. Ішінде әрбір заттың орны мен қызметі белгіленген. Орындықтар, кебеже, сандықтар, бесік – бәрі де қазақ халқының тұрмыс-тіршілігіне сәйкес орналасқан. Киіз үйдің ішкі құрылымы мен сыртқы көрінісі қазақ халқының эстетикалық талғамын, табиғатпен үйлесімділігін, сондай-ақ қонақжайлылығын көрсетті. Киіз үйдің ортасында от жағып, айналасында адамдар отырысқа жайғасатын орындар жасалатын. Мұндай үйлер қазақ халқының табиғатпен тығыз байланысын, сондай-ақ көшпелі өмірдің ерекшеліктерін көрсетеді.

Қазақтың қоныс жайлары мен ауыл үйлері.

Қазақтың дәстүрлі архитектурасындағы тағы бір маңызды элемент – қоныс жайлары. Көшпелі өмір салты мен жайлаудағы, қысқы қоныстардағы үйлердің айырмашылықтары мен ерекшеліктері бар. Қазақтың жазғы қоныстары көбіне жайлауда орналасса, қыстау үйлері суыққа төзімді, жылы болуға арналған.

Қыстау үйлері қазақ халқының қысқы өміріне бейімделген. Қыстау үйлерінің қабырғалары әдетте қаланған кірпіштен немесе ағаштан жасалған, ал шатырлары көбінесе шөппен жабылған. Мұндай үйлердің ерекшелігі – олардың ішіндегі жылуды сақтау қабілеті. Қазақтың қыстау үйлерінде от жағатын орындар мен мұржалар орналастырылған, ал есіктері мен терезелері қатты аяздан қорғау үшін кішігірім әрі тығыз болды.Ауыл үйлері де қазақ халқының дәстүрлі архитектурасының бөлігі. Қазақ ауылдарының үйлері көбіне шаршы немесе тікбұрышты пішінде болған және олар табиғи материалдардан – ағаш, тас, саздан тұрғызылған.

Құрылыс материалдары көбінесе жергілікті жерде табылатын табиғи ресурстардан алынған. Әрбір ауыл үйі өзіндік ерекшелігімен, архитектуралық шешімдермен ерекшеленіп, ауылдың мәдени сипатын білдіретін болды.

Қазақтың сәулеттік элементтері мен ерекшеліктері.

Қазақтың дәстүрлі архитектурасында көптеген қызықты сәулеттік элементтер бар. Қазақ халқының архитектурасында, әсіресе, сәндік-қолданбалы өнердің элементтері кеңінен қолданылды. Көшпелі өмір салтының әсерінен қазақ архитектурасында әшекейлер, өрнектер, ою-өрнектер маңызды орын алды. Қабырғалар мен есіктердің, терезелердің айналасына өрнектер мен түрлі нақыштар салу үйдің эстетикалық көрінісін жақсартты.

Қазақ халқының дәстүрлі архитектурасында маңызды орын алған тағы бір ерекшелік – табиғатпен үйлесімділік. Қазақ үйлері мен құрылымдары табиғи ортаға бейімделген: олар жергілікті климаттық шарттарға, жел бағытына, табиғи ресурстарға сүйене отырып салынған. Мысалы, киіз үйдің ішінде ауа айналымы жақсы болғандықтан, жазда ыстықтан қорғайды, ал қыста жылуды тиімді сақтайды.

Қазақтың дәстүрлі архитектурасының тағы бір маңызды аспектісі – оның экологиялық аспектісі. Қазақ халқы табиғатты қастерлеп, құрылыстарында табиғи материалдарды қолдануға тырысқан. Бұл архитектуралық шешімдер, әсіресе, экологиялық таза және ұзақ мерзімді болуымен ерекшеленді.

Қазақ архитектурасының қазіргі таңдағы рөлі.

Қазіргі уақытта қазақтың дәстүрлі архитектурасы тек мұражайларда немесе тарихи ескерткіштер ретінде ғана емес, сонымен қатар заманауи құрылыс саласында да кеңінен қолданыла бастады. Қазақтың дәстүрлі архитектурасы заманауи құрылыс технологияларымен біріктіріліп, жаңа стильдер мен үлгілерді қалыптастыруда. Киіз үйдің құрылымдық элементтері мен ою-өрнектер қазіргі заманғы ғимараттар мен тұрғын үйлерде жиі кездеседі. Сонымен қатар, қазақ архитектурасы ұлттық бірегейлікті сақтау және дамыту тұрғысынан маңызды рөл атқарады.

Қазақтың дәстүрлі архитектурасы бүгінде ұлттық мәдениет пен тарихтың ажырамас бөлігі болып табылады. Оның ерекшеліктері мен құндылықтары жас ұрпаққа ұлттық мұраны сақтап қалу үшін маңызды рухани қор болып табылады. Сондай-ақ, қазақтың архитектурасы экологиялық тұрғыдан да маңызды, себебі ол табиғи ресурстарды тиімді пайдалану және қоршаған ортаға зиян келтірмеу принциптеріне негізделген.

Әлемдік трендтегі Киіз үй.

Киіз үй көшпенділерді ғана емес,бүкіл әлемді сүйсіндірген туынды ретінде саналады.Біздің Киіз үйімізге қызығып шет елдіктер оны өз трендіне айналдырды десекте болады.Мәселен, Швецарияда Санкт-Мориц саяжайында киіз үй түрінде поп-ап дүкені ашылды.Сондай-ақ, Финляндия киіз үй түрінде қонақ үй салған

болатын.Бұл қонақ үйдің ерекшелігі әр киіз үйде шаңырақ іспетті әйнек бар.Бұл арқылы сіз төсекте жатып-ақ аспандағы жұлдыздарды тамашалай аласыз.

Қазақтың дәстүрлі архитектурасы – бұл халықтың өмір салтын, дүниетанымын, табиғатпен үйлесімділігін көрсететін ерекше өнер түрі. Киіз үйден бастап қыстау үйлеріне дейін, ауыл тұрғын үйлерінен бастап сәулеттік элементтерге дейін, қазақ халқының архитектурасы өзінің қарапайымдылығымен, тиімділігімен және табиғатпен үйлесімділігімен ерекшеленеді. Бұл архитектуралық мұралар қазіргі уақытта да өз маңыздылығын сақтап, ұлттық мәдениетіміздің бір бөлігі болып қала береді.

Шетелдіктердің киіз үйге қатысты пікірі өте жоғары.Олар киіз үй тек архитектуралық құнды ескерткіш ретінде ғана емес, сонымен қатар экологиялық тұрғыдан тиімді, мәдениеті мен философиясы терең құрылыс ретінде де бағалайды. Киіз үйдің экологиялық, мәдени, архитектуралық және туристік тартымдылығы оны әлемде кеңінен танымал етеді. Сонымен қатар,киіз үйдің заманауи қолданысқа енгізілуі оның әлемдік сәулет өнері мен мәдениетіне қосқан үлесі ретінде қарастырылады.

Әдебиеттер

1. https://kk.wikipedia.org/wiki/Қазақ_архитектурасы
2. https://kk.wikipedia.org/wiki/Киіз_үй
3. https://informburo.kz/kaz/nyn-zhoaltpaan-azaty-kiz-y-shetelde-de-sranysa-ie.html
4. https://itube.kaztrk.kz/kz/videos/84577/qazaqtyn-kiiz-uyi-shveciyadagy-kormege-qoyyldy/

ӘОЖ 37:502.12:612.017.2(574.5)

БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ПЕН ИНЖЕНЕРЛІК ОЙЛАУДЫ ДАМЫТУ ҮШІН STEAM ТӘСІЛІ МЕН 3D МОДЕЛЬДЕУДІ ҚОЛДАНУ

Бекберген Б. Ж. – СМ 22-9кА тобының студенті
Есалиев А.А. – м.ғ.д., профессор

Технологиялардың қарқынды дамуы мен қоғамды цифрландыру жағдайында білім беру оқытудың дәстүрлі тәсілдерін қайта қарау қажеттілігіне тап болады. Қазіргі заманғы қиындықтар студенттерден тек іргелі білімді ғана емес, сонымен қатар өзгерістерге сәтті бейімделуге, күрделі мәселелерді шешуге және шығармашылықпен ойлауға мүмкіндік беретін дағдыларды талап етеді. Осы талаптарға жауап беретін ең тиімді тәсілдердің бірі-ғылымды (Science), технологияны (Technology), инженерияны (Engineering), өнерді (Art) және математиканы (Mathematics) біріктіретін STEAM білімі. Бұл тәсіл оқушылардың пәнаралық ойлауын, шығармашылығын және білімді іс жүзінде қолдану қабілетін қалыптастыруға бағытталған.

STEAM тәсілі бастауыш мектепте ерекше мәнге ие болады, онда танымдық іс-әрекеттің негізі қаланады және оқуға деген қызығушылық қалыптасады. Бұл жаста балалар жаңа білім мен технологияға ең сезімтал және олардың табиғи қызығушылығы ойын және дизайн әдістері арқылы күрделі ұғымдарды игеруге бағытталуы мүмкін. STEAM тәсілін жүзеге асырудың негізгі құралдарының бірі-3D модельдеу. Бұл студенттерге дерексіз ұғымдарды елестетуге, кеңістіктік ойлауды дамытуға және заманауи технологиялармен жұмыс істеу дағдыларын игеруге мүмкіндік береді.

STEAM білімі мен 3D модельдеуге деген қызығушылықтың артуына қарамастан, оларды бастауыш мектепте енгізу әлі де жақсы түсінілмеген. Көптеген мұғалімдер жаңа технологияларды оқу процесіне біріктіруде қиындықтарға тап болады, бұл бастауыш сынып оқушыларына бейімделген әдістемелік ұсыныстардың болмауымен, сондай-ақ білім беру мекемелерінің техникалық жабдықталуының жеткіліксіздігімен байланысты. Сонымен қатар, 3D модельдеудің бастауыш сынып оқушыларының танымдық және шығармашылық қабілеттерін дамытуға әсерін зерттеу қажет.

Бұл жұмыстың мақсаты оқушылардың шығармашылығын, логикалық ойлауын және инженерлік дағдыларын дамыту үшін Бастауыш мектепте STEAM-тәсіл шеңберінде 3D-модельдеуді қолдану мүмкіндіктерін талдау болып табылады.

Зерттеу міндеттері

1. STEAM білімінің теориялық негіздерін және оның бастауыш мектептегі рөлін зерттеу.
2. STEAM тәсілін жүзеге асыру құралы ретінде 3D модельдеудің әлеуетін талдау.
3. Бастауыш мектептің оқу процесіне 3D модельдеуді біріктіру бойынша практикалық ұсыныстар әзірлеу.
4. 3D модельдеудің оқушылардың мотивациясы мен танымдық белсенділігіне әсерін бағалау.

Зерттеу нысаны - STEAM тәсілін қолдана отырып, бастауыш мектепте оқу процесі. Зерттеу пәні-бастауыш сынып оқушыларында шығармашылық пен инженерлік ойлауды дамыту құралы ретінде 3D модельдеуді қолдану.

Зерттеу нәтижелерін бастауыш сынып мұғалімдері STEAM тәсілін және 3D модельдеуді оқу процесіне енгізу үшін пайдалана алады, бұл оқушылардың ғылым, технология және өнерді үйренуге деген ынтасын және қызығушылығын арттырады.

Мақала кіріспеден, теориялық бөлімнен, 3D модельдеудің практикалық қолданылуын сипаттаудан, нәтижелерді талдаудан және қорытындыдан тұрады. Кіріспеде тақырыптың өзектілігі негізделеді, Зерттеудің мақсаты, міндеттері мен әдістері тұжырымдалады. Теориялық бөлімде STEAM білімінің негіздері және бастауыш мектептегі 3D модельдеудің рөлі қарастырылады. Практикалық бөлім Оқу жобаларының сипаттамасын және олардың тиімділігін талдауды қамтиды. Қорытындыда әрі қарайғы зерттеулерге арналған қорытындылар мен ұсыныстар берілген.

STEAM-бастауыш мектептегі білім беру әртүрлі пәндерді бірыңғай білім беру процесіне біріктіруге бағытталған. Бұл студенттерге ғылым, технология, өнер және математика арасындағы байланысты көруге мүмкіндік береді, бұл әлемді біртұтас қабылдауды қалыптастыруға ықпал етеді. Дәстүрлі тәсілден айырмашылығы, STEAM білімді практикалық қолдануға баса назар аударады, бұл әсіресе эксперименттер мен жобалар арқылы материалды жақсы меңгерген бастауыш сынып оқушылары үшін өте маңызды.

3D модельдеу-бастауыш мектепте STEAM тәсілін жүзеге асырудың ең тиімді құралдарының бірі. Бұл оқушыларға мүмкіндік береді:

1. Кеңістіктік ойлау мен қиялды дамыту.
2. Жобалау және инженерия негіздерін меңгеру.
3. Техникалық және көркемдік элементтерді біріктіре отырып, өз жобаларыңызды жасаңыз.
4. Тапсырмаларды бірлесіп шеше отырып, командада жұмыс істеу.

Tinkercad немесе SketchUp сияқты 3D модельдеу бағдарламалық құралы бастауыш мектеп жасындағы балалардың пайдалануына бейімделген. Бұл бағдарламалар интуитивті интерфейске ие және оқушыларға 3D басып шығаруға болатын қарапайым модельдер жасауға мүмкіндік береді.

Жобаның мысалы-Күн жүйесінің моделін құру, онда студенттер астрономияны оқып қана қоймай, сонымен қатар 3D бағдарламаларымен жұмыс істеу дағдыларын игереді, сонымен қатар көркемдік қабылдауды дамытады.

STEAM тәсілінің бөлігі ретінде 3D модельдеуді қолдану оқушылардың мотивациясын арттыруға көмектеседі, өйткені олар өз білімдерін практикалық қолдануды көреді. Сонымен қатар, 3D модельдерімен жұмыс істеу балаларда сыни ойлау дағдыларын дамытады, өйткені олар техникалық мәселелерді шешу және оңтайлы шешімдерді табу қажеттілігіне тап болады.

Сондай-ақ, командада жұмыс істеу, байланыс және уақытты басқару сияқты жұмсақ дағдыларды дамыту маңызды аспект болып табылады. Бұл дағдылар қазіргі әлемде ерекше сұранысқа ие болып келеді.

Қорытынды

STEAM тәсілі аясында бастауыш мектептің білім беру процесіне 3D модельдеуді біріктіру оқушылардың шығармашылығын, логикалық ойлауын және инженерлік дағдыларын дамытуға жаңа мүмкіндіктер ашады. Бұл балалардың ғылым мен технологияға деген қызығушылығын арттырып қана қоймай, оларды цифрлық дәуірдің болашақ сынақтарына дайындайды. Әрі қарайғы зерттеулер әртүрлі жас топтары мен білім беру контексттеріне бейімделген әдістер мен бағдарламаларды әзірлеуге бағытталуы мүмкін.

Бұл зерттеуді Қазақстан Республикасы Ғылым және Жоғары Білім Министрлігінің Ғылым Комитеті қаржыландырды (грант №. AP19678173).

Әдебиеттер

1. Якушин А.В. STEAM-образование: теория и практика. — М.: Образование и наука, 2022.
2. Иманова, А.Н. Steam - технологии: инновации в естественно-научном образовании / А.Н.Иманова, Р.Т.Самуратова // Достижения науки и образования. - 2018. - С.35 - 37.
3. Анисимова, Т.И. Подготовка педагогов для STEAM-образования / Т.И.Анисимова, Ф.М.Сабирова, О.В.Шатунова // Высшее образование сегодня. - 2019. - С. 31 - 35.
4. Анисимова, Т.И. STEAM-образование как инновационная технология для Индустрии 4.0 / Т.И.Анисимова, О.В.Шатунова, Ф.М.Сабирова // Научный диалог. - 2018. - № 11. - С. 322-332.
5. Семенова, Р.И. STEAM-образование и занятость в информационных технологиях как факторы адаптации к цифровой трансформации экономики в регионах России / Р.И.Семенова, С.П.Земцов, П.Н.Полякова // Инновации. - 2019. - №10. - С. 58 - 70.

ӘОЖ 541.18

СӘУЛЕТПЕН ЗАМАНАУИ ҚҰРЫЛЫСТАҒЫ ЖЕЛ ЭНЕРГИЯСЫНЫҢ ДАМУЫ

Бексеит А. – СМ-23-5к5 тобының студенті
Меирманов М. С. – «Сәулет және қалақұрылысы» кафедрасының аға оқытушысы

Заманауи құрылыс пен сәулет өнеріндегі жел энергетикасының дамуы экологиялық, техникалық және экономикалық аспектілерді біріктіретін маңызды үрдіс болып табылады. Соңғы онжылдықтарда жаңғыртылатын энергия көздерін, соның ішінде желді пайдалану барған сайын маңызды бола бастады, өйткені әлем көміртегі ізін азайтуға және энергия өндірудің тұрақты және экологиялық таза әдістеріне көшуге ұмтылуда. Бұл мақсаттарға жетуде құрылыс пен сәулет өнеріндегі жел энергиясы басты рөл атқарады.

Архитектурадағы жел қондырғылары Сәулет өнерінде жел энергиясын енгізудің ең жарқын мысалдарының бірі құрылыс құрылымдарына біріктірілген жел турбиналары болып табылады. Бұл құрылғыларды ғимараттардың, мұнаралардың шатырларына орнатуға немесе тіпті қасбеттерге тікелей біріктіруге болады. Жел турбиналары ғимараттарға электр энергиясын өндіріп қана қоймайды, сонымен қатар сыртқы энергия көздеріне тәуелділікті азайтады. Бұл тәсілдің мысалы ретінде мегаполистердегі көпқабатты үйлердің төбесінде жел қондырғыларын қолдану болып табылады. Мысалдар: Нью-Йорк және Копенгаген сияқты кейбір қалалар тұрғын үйлер мен кеңсе ғимараттары үшін шағын жел қондырғыларын енгізуді бастады. Артықшылықтары: энергия тиімділігін арттыру, энергия шығындарын азайту және көміртегі ізін азайту.

Жел энергиясын есепке алатын архитектуралық шешімдер Сондай-ақ жел энергиясын ғимарат дизайнына біріктіруге болады, бұл тек функционалды ғана емес, сонымен қатар эстетикалық жағымды ғимараттарды жасайды.

Кейбір заманауи сәулетшілер энергияны жасау үшін желдің күшін пайдаланатындай ғимараттарды жобалайды, бірақ осылайша мұндай нысандар қалалық ландшафттың бір бөлігіне айналады. Мысалдар: Кейбір жаңа құрылыс конструкциялары жел турбиналарының тиімділігін арттыру үшін оңтайлы жел бағыттарын ескереді. Қасбеттер мен шатырлар сияқты құрылыс элементтері жел турбиналарын немесе жел генераторларын орналастыруға бейімделуі мүмкін. Басқа жаңартылатын энергия көздерімен интеграция Жел энергиясы жиі күн панельдерімен және геотермалдық жүйелермен бірге қолданылады. Мұндай жүйелер тұрақты және автономды экожүйелерді құра отырып, ғимараттар мен тұтас кешендерді энергиямен қамтамасыз ете алады. Мысалдар: «Энергетикалық автономды» ғимараттар, олар өз энергиясын өндіріп қана қоймайды, сонымен қатар артық энергияны желіге бере алады.

Жасыл технологиялар және тұрақты құрылыс Қазіргі заманғы құрылыс тұрақтылық пен энергия тиімділігіне көбірек назар аударады. Жел энергиясын пайдалану бұл процестің маңызды бөлігі болып табылады. LEED немесе BREEAM стандарттары бойынша сертификатталған жасыл ғимараттар жел энергиясы жүйелерін инфрақұрылымының маңызды элементі ретінде көбірек қамтиды. Перспективалар мен қиындықтар Жел турбиналарының танымалдылығы мен қолжетімділігінің артуына байланысты жел энергиясы өсуін жалғастыруда, бірақ ол бірнеше қиындықтарға тап болады: Техникалық бейімдеу қажеттілігі: Архитектуралық жобаларға жел қондырғыларын енгізу жаңа материалдарды, конструкцияларды және технологияларды әзірлеуге және сынауға айтарлықтай инвестицияны қажет етеді. Желдің құбылмалылығы: жел энергиясы жел жағдайларына байланысты, бұл оның белгілі бір аймақтарда тиімділігін шектей алады. Дегенмен, құрылыс пен сәулет саласында жел энергетикасын дамыту қарқын алуды жалғастыруда және болашақта ол тұрақты және энергияны үнемдейтін жобалардың негізгі құрамдас бөліктерінің біріне айналуы мүмкін.Иә, шынында да, қазіргі құрылыс пен сәулет өнеріндегі жел энергетикасын дамыту тұрақты даму мен энергия тиімділігін арттыру саласындағы әлемдік үрдістерді көрсететін көп қырлы процесс. Бұл тенденцияның маңыздылығы - ол жаңартылатын энергия саласындағы жетістіктерді инновациялық сәулет шешімдерімен біріктіруге мүмкіндік береді, тұрақты және автономды ғимараттарды құруға көмектеседі. Экологиялық аспектілер Жел энергетикасының негізгі экологиялық үлесі көміртегі шығарындыларын азайту және қазба отындарына тәуелділікті азайту болып табылады. Жел арқылы электр қуатын өндіре алатын ғимараттар салу қоршаған ортаға тигізетін әсерін азайтуға көмектеседі. Жел турбиналарын архитектуралық дизайнға біріктіру ғимараттардың көміртегі ізін айтарлықтай азайтады. Мысал: Жел қуатын пайдаланатын энергияны үнемдейтін ғимараттар өзін-өзі электр қуатымен толықтай дерлік қамтамасыз ете алады, бұл көмірден немесе газдан алынатын энергия қажеттілігін азайтады. Техникалық аспектілері Техникалық тұрғыдан алғанда, сәулет өнеріндегі жел энергиясы заманауи технологиялар мен материалдарды қолдануды талап етеді. Ғимаратты жобалауға біріктіруге болатын қуатты аз жел турбиналарының дамуы, сондай-ақ турбинаның тиімділігі мен дизайнын жақсарту олардың қалалық ортада сәтті қолданылуына ықпал етеді. Ықшам және эстетикалық жел қондырғыларын пайдалану олардың функционалдығы мен сыртқы түрін бұзбай, заманауи ғимараттардың құрылымына біріктіруге мүмкіндік береді. Мысал: Кейбір қалалар энергия өндіру үшін кеңістікті тиімді пайдалануға мүмкіндік беретін тұрғын үйлер мен кеңсе ғимараттарының шатырларына жел қондырғыларын орнатуды бастады. Экономикалық аспектілері Экономикалық тұрғыдан алғанда, жел энергиясын құрылыста және сәулетте пайдалану электр энергиясына пайдалану шығындарының айтарлықтай төмендеуіне ықпал етеді. Жел энергиясы шешімдерін жаңа немесе жөндеуден өткен ғимараттарға біріктіру иелеріне энергиямен жабдықтауға инновациялық тәсіл арқылы энергия төлемдерін азайтуға және мүліктің құнын арттыруға мүмкіндік береді. Ұзақ мерзімді перспективада мұндай ғимараттар үнемді болады, өйткені олар дәстүрлі энергетикалық ресурстар бағасының өсуіне тәуелді емес. Мысал: Энергия шығындарын үнемдеу құрылыс иелеріне жел қондырғыларын орнатудың бастапқы шығындарын өтеуге және бірнеше жылдан кейін операциялық шығындарды азайту есебінен таза пайда алуға мүмкіндік береді. Перспективалар Технологияларды жетілдіру және тұрақты құрылысқа қызығушылықтың артуы есебінен құрылыстағы жел энергетикасының дамуы одан әрі өседі. Жел энергиясы күн панельдерімен және басқа да жаңартылатын энергия көздерімен бірге жасыл және энергияны үнемдейтін қалалар мен ғимараттарға көшу стратегиясының құрамдас бөлігіне айналуда. Мысал: Болашақта біз көбірек мегаполистердің жел турбиналарын өз инфрақұрылымдарына, соның ішінде ғимараттарды ғана емес, сонымен қатар көліктерді немесе тіпті жылжымалы құрылымдарды біріктіретінін күтуге болады. Осылайша, сәулет пен құрылыста жел энергиясын дамыту ғимараттардың тұрақтылығы мен энергия тиімділігін арттыру үшін орасан зор әлеуетке ие, бұл декарбонизация процесінде және тұрақты құрылыс тәжірибесіне көшуде маңызды рөл атқарады.

Әдебиеттер

1. Какорин В.Д., Карпыкова Д.С. Малоэтажный жилой дом. Учебное пособие, Алматы. КазГАСА, 2006, 119с.
2. Рюмина Е.Б. Объемно-планировочные и конструктивные решения малоэтажного жилого дома. Учебное пособие. М.: ИСАВ, 2002. 144с.
3. Нойферт П. Проектирование и строительство: дом, квартира, сад. Иллюстрированный справочник для заказчика и проектировщика – 3 изд.перераб. и доп. – М.: Архитектура С, 2010, 264с.

УДК 624.159

АНАЛИЗ ПОДГОТОВКИ ЛЕССОВЫХ ОСНОВАНИЙ И МЕТОДЫ ВОЗВЕДЕНИЯ ФУНДАМЕНТА НА НЕМ

Берекет Д. Т.– студент группы СМ22-6р
Бровко И. С.- д.т.н., профессор

Большой класс структурно-неустойчивых грунтов составляют лессовые просадочные грунты, в которых нарушение структуры с возникновением значительных просадок происходит при замачивании их под нагрузкой.

Просадками называются местные быстро протекающие вертикальные деформации грунтов, обусловленные резким коренным нарушением структуры и сопровождающиеся частичной или полной потерей сопротивляемости нарушенных масс грунта, а при избыточном увлажнении — выдавливанием грунтов в стороны

В строительстве важно уметь отличать лессовые грунты от обычных, так как лессовые грунты являются наиболее опасными для возведения зданий и сооружений. Структура таких грунтов нарушается при малейшем их замачивании. Это вызывает просадку основания и в последствии приводит к разрушению конструкции.

Лёссовые породы широко распространены на территории Казахстана и играют значительную роль в формировании рельефа и ландшафтов. Они занимают около 70% территории республики и встречаются практически во всех регионах.

Исходя из вышесказанной информации, перед началом строительства необходимо выполнить анализ подготовки лессовых оснований.

Подготовка лессовых оснований является важным этапом перед началом строительных работ. Из-за своей поровой структуры лесс очень чувствителен к увлажнению и вода легко размывает основания, в последствии под нагрузкой происходят просадки[1]. Первым делом необходимо провести отбор проб грунта из разных глубин и участков, то есть достать монолит грунта. Количество и глубину проб следует проводить в зависимости от масштаба строительства. После проводят лабораторные испытания, которые определяют физико-механические и химические свойства грунтов. Основными испытания являются: гранулометрический состав, влажность, плотность, пористость и коэффициент пористости, предел прочности и текучести, определение модуля деформации[2]. Данные испытания позволяют определить свойства лессовых грунтов и их реакцию на нагрузку. Также проводят трехосное испытание, которое помогает определить прочностные и деформационные характеристики грунта под нагрузкой. Данный метод имитирует настоящие нагрузки на грунт от здания.По завершению лабораторных испытаний проводится камеральная обработка результатов. Полученные из лаборатории данные обрабатываются и анализируются. На основании результатов выявляют пригодность грунта для строительства и необходимость в его укреплении.

После получения результатов лабораторных испытаний приступают к выбору метода возведения фундамента. Правильно совершенный выбор поможет предотвратить опасные последствия и аварийные ситуации. Перед началом возведения фундамента, необходимо провести работы по подготовке грунта. Для начала приступают к укреплению грунта на территории строительства.

Укрепление грунта проводится разными способами. Наиболее распространенными способами являются: уплотнение (увеличение плотности путем механического воздействия (трамбование, вибрационное и катки)), гидро-уплотнение (поливание участка водой, чтобы устранить просадку за счет собственного веса), цементация (затвердевая цемент связывает частицы грунта), силикатизация(раствор силиката натрия образует прочные соединения), термическая обработка (обжиг грунта для изменения структуры и свойств грунта). Чаще всего на таких грунтах применяют трамбование и вибрационное уплотнение, потому что у них надежные результаты и невысокая стоимость.С помощью этих методов пытаются искусственно улучшить физико-механические свойства оснований грунта.

Далее после всех вышеперечисленных этапов разрабатывается проект строительства.

Возведение фундамента на таких грунтах является нелегкой задачей. Фундамент – это основание каждого объекта и на него приходятся все нагрузки от здания. Существует несколько типов фундаментов, которые используют при строительстве на лессовых грунтах. Это свайные, ленточные и плитные фундаменты[3]. В отличии от ленточных и плитных типов фундаментов, наиболее эффективными является свайный вид фундамента. Концепция такого фундамента проста. Сваи погружают на глубину до опорного и плотного слоя, который способен вынести нагрузку от здания. Обычно на просадочных грунтах применяют забивные сваи. Забивные сваи – это стержни из железобетона или металла, которые ударным методом забиваются в грунты.Этот метод широко распространен за счет своей надежности и способности передавать нагрузку на стабильные несущие слои[4].В среднем забивка занимает 1-2 дня. Для монтажа не требуется выемка грунта, только если не предусмотрен заглубленный ростверк. Чтобы прочно соединить обвязку со сваями, после забивки свая освобождают верхнюю часть опоры от бетона, тем самым освобождая арматуру. Это необходимо, чтобы можно было связать свай с арматурным каркасом ростверка. Забивные сваи являются надежным решением для строительства зданий с высокими нагрузками. Благодаря им можно избежать деформации фундамента и обеспечить долгосрочную устойчивость здания. Также существует вид фундамента трамбовкой без разработки котлована. Данный метод эффективен на лессах и других просадочных грунтах, но неэффективен на скальных породах. Суть метода заключается в трамбовании с помощью тяжелых грузов, которые сбрасывают с определенной высоты. Данные удары вызывают уплотнение и перераспределение частиц грунта, что увеличивает несущую способность и снижает просадочные свойства. Преимуществами метода являются экономия времени и средств (из-за отсутствия в необходимости в выемке и замене грунта), повышение несущей способности,

экологичность (из-за минимального вмешательства в структуру грунта), простота технологии. Но следует учитывать, что глубина уплотнения при данном методе составляет до 5-10 метров. Масса трамбующего груза – от 5 до 20 тонн, высота сброса 5-10 метров, шаг перемещения точки – 1,5-3 метра, количество ударов – до достижения проектной плотности грунта, которое представляется возможным определить непосредственно на объекте во время производства работ. Далее проводится монтаж фундамента, в таком методе чаще используют плитный фундамент или устанавливают сборные конструкции

Также необходимо проектирование дренажных систем, чтобы обезопасить фундамент здания от излишней влажности. Дренажная система предназначена для отвода воды, чтобы решить вопрос с водным балансом почвы. Это необходимо учитывать, так как лессовые грунты особо подвержены влиянию влаги, что приводит к просадке фундамента и в последствии разрушению конструкции. Учитывая, что бывают сезонные последствия, такие как таяние снега или сезон дождей, дренажная система просто необходима. Правильное проектирование и установка дренажной системы уменьшит риск аварийных ситуаций и увеличит эксплуатационный срок здания. Существует несколько типов дренажных систем: поверхностный, подземный, кольцевой, вертикальный и дренажные колодцы. После их установки нужно предусмотреть его регулярное обслуживание, насосы на случай высокого уровня грунтовых вод и укладку отмосток для защиты фундамента.[5]

На основании вышесказанного следует, что лессовые грунты из-за своей высокой способности к просадке являются опасным видом грунтов. Анализ основания определит свойства грунта и поможет в выборе метода строительства. Лабораторные испытания и камеральная обработка укажут на проблемы, которые необходимо решить. Выбор метода укрепления грунта и возведения фундамента зависят от результатов камеральной обработки. Важно учитывать, что лессовые просадочные грунты могут менять характеристики из-за внешних факторов, такие как изменение уровня грунтовых вод и строящихся рядом конструкций.Кроме того, нельзя забывать о дренажной системе, которая является важной частью в проектировании и строительствена лессовыхоснованиях. Из вышеуказанной информации можно выбрать эффективный и надежный способ возведения фундамента. Учитывая современные технологии и достижения, строительство на лессовых и просадочных грунтах стало возможным и эффективным.

Литература

1. «Механика грунтов, основания и фундаменты» - Шутенко Л.Н.-2015г, 502с
2. «Полевые методы исследования механических свойств грунтов» - Алексеев В.М. – 2011г, 112с
3. Фундаменты на просадочных грунтах» - Сероченкова Е.А. – 2020г,336с
4. «Устройство свайных фундаментов» - Федоренко Р.И. – 2010г, 31с
5. https://ru.wikipedia.org/

ӘОЖ 8.81

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ОҢТҮСТІК ӨҢІРІНДЕГІ ЗООТОПОНИМДЕРДІҢ МӘН-МАҒЫНАСЫ ТУРАЛЫ

Гребещенко Э. – студентка группы ЮМ-21-1р3
Темирова У.А. – п.ғ.к., аға оқытушы

Географиялық атаулар кез-келген өңірдің физикалық ерекшелігін білдіре отырып, сол жерді мекендейтін халықтың мәдениеті, өмір салты мен тіршілігі туралы ақпарат береді. Географиялық атауларды зерттейтін ғылым - топонимика жер атаулары туралы фактілерді бере отырып, олардың тілдік ерекшеліктерін де қарастырады. Топонимика тіл білімінің саласы болып есептелетіні белгілі, сондықтан да топонимдік зерттеулерде географиялық атаулардың шығу тарихына, мән-мағынасына, олардың айтылу, жасалу ерекшеліктеріне талдау жасалынады [1]. Мақалада Қазақстанның Оңтүстік өңірінде орналасқан елді мекендердің ішінде жануарлар атауымен байланысты ойконимдердің (елді мекен атаулары) мән-мағынасына зерттеу жасалған.

Кез-келген тілде топонимдер жалқы есім болғанымен, көбінесе олар жалпы есімдерден құралатыны туралы белгілі [2]. Топонимдер әр түрлі жолмен жасалады, алайда қазақ топонимикасында екі сөзден құралу әдісі кең таралған. Түркі тілдес халықтарда елді мекендердің атауында өсімдіктердің атымен байланысты топонимдермен қатар (фитотопонимдер), жан-жануарлар мен құстардың атауымен байланысты топонимдер (зоотопонимдер) орын алған. Олардың мән-мағынасы жергілікті территорияның физикалық, географиялық, климаттық қасиеттері туралы маңызды ақпараттарды көрсетеді. Жұмыстың мақсаты - Оңтүстік өңіріндегі топонимдердің ерекше тематикалық тобы – зоотопонимдерді анықтай отырып, этимологиясын қарастыру.

Сондай-ақ, жұмыс барысында кейбір ойконимдер трансонимизация үрдісі арқылы пайда болғаны анықталды. Трансонимизация - тілдегі бір обьектінің атауы екінші объектіге ауысу үрдісі немесе жалқы есімдердің басқа ономастикалық қатарға ауысуы [3], яғни, ойконимдердің сол территориядағы табиғи немесе жасанды су құрылымдарының атымен (гидронимдер), немесе жергілікті рельефтің атымен (оронимдер) аталу құбылысы, Біздің бақылауларымыз кейбір ойконимдердің өзен-көл атымен аталуы арқылы пайда болғанын көрсетті. Мысалы, Қазығұрт ауданында *Ақбура* және *Атбұлақ* ойконимдері, сондай-ақ Төлеби ауданындағы *Текесу* ойконимі жергілікті өзен мен бұлақтың, яғни, гидронимдердің ауысуы арқылы пайда болған.

Оңтүстік өңірінде жануарлар атауымен аталатын 16 ойконимдерді анықтап, оларға талдау жасадық. Түркістан облысының Түлкібас ауданында *Түлкібас* ойконимінің аталуына үңілсек, ол таулы жердің атауы, таудың пішіні түлкінің басына ұқсастықтан аталғандығы Қазақстандағы топонимдердің қысқаша түсіндірме сөздігінде көрсетілген [4]. Жалпы түркі халықтарының топонимиясында анатомиялық терминдер, яғни адам немесе

жануардың дене мүшелерінің аты пайдаланылатынын байқауға болады. Топонимдердің құрамындағы анатомиялық терминдер тілде метафора ретінде географиялық объектінің салыстырмалы суреттемесін айқын көрсете алады [5]. Мысалы, бас, аяқ, мойын, мұрын, т.б. сөздер кейбір жер атауларында кездеседі: *Түлкібас, Мойынқұм, Мұрынтау, Құстұмсық, т.б.*

Түлкібас ауданында сондай-ақ *Балықты, Балықшы* деген зоотопонимдер бар. *Балықты* - топонимінің мағынасына аталған сөздікте *«бұлағы көп төбе»* деген түсіндірме берілген, себебі «балық» сөзінің «су» деген мағынасы бар делінген. Ал *Балықшы* – (*балық+шы*) балық аулау кәсібімен айналысатын елді мекен деген мағынаны білдіреді.

Қазақтың шаруашылығында түйенің орны ерекше екені белгілі, ол төрт түлік малдың ішіндегі ең қасиеттісі деп есептелген. Мінсе - көлік, жесе - еті, қымыраны бар, жүні – киім болатынын білеміз. Сондықтан да бұл атау топонимдерге берілуі заңды құбылыс. Өңірде *Түйетас* (Бәйдібек ауданы), *Ақбура* (Қазығұрт ауданы), *Қарабура* (Созақ ауданы), *Бекбота* (Келес ауданы) ойконимдері анықталды. Қазақтар «бура» деп айыр түйенің жыныс қуаты жетілген еркегін айтса, «бота» - түйенің жаңа туған жас төлі. *Ақбура* атауы «*қасиетті бура»* деген мағынаны береді. *Түйетас* – жергілікті рельефтің ерекшелігін көрсететін атау, «үлкен тастар» мағынасында қолданылған.

Қарабура - атауына байланысты ел аузында Қарабура әулие деп аталып кеткені туралы өте қызықты аңыздар аз емес. Ол кісінің өз аты Ақтан сопы - тарихи тұлға екені белгілі, Ол сопылық ілімнің негізін салушылардың бірі деп саналады. Ұлы ғалым Ш.Уәлиханов «Тама руының ұраны – Қарабура» деп көрсеткен, ал белгілі жазушы Ә.Кекілбаев ол кісінің *Қарабура* деп атануын Қожа-Ахмет Яссауиды ақ жуып, арулағанымен байланыстып көрсеткен. Ол жерленген Созақ жерінде, *Қарабура* кесенесі орналасқан, ауылдың атауының шығу тарихы осындай. Ал Бекбота ойкониміне келсек, атау трансонимикалық үрдіс негізінде пайда болған, жергілікті елдің белгілі азаматының атымен қойылғандығы анықталды.

Жоғарыда айтылған трансонимизация үрдісін «Қошқарата» гидронимінен (Шымкент қаласы) бақылаймыз. Ол. Деректерге сүйенсек, Қошқарата (өз аты Қылыш) 11-ғасырда өмір сүргендінін, Бухарада оқып білім алған әулие кісінің есімімен байланысты. Елге оралған соң мешіт, медресе ашып, халықтың сауатын көтеруге атсалысқан екен. Сондай-ақ, ол бұлақтардың көзін ашып, айналаны суландырып жүрген қасиетті адам болған, қаланың ортасынан ағатын кішкене өзеннің шипалық қасиеті халыққа белгілі.

Төлеби ауданында «Жыланбұзған» атауының пайда болуы туралы қызықты мәлімет бар. Ол ауыл маңындағы төбеде жыландардың ордасы болған екен. Жыландар өздігінше адамдарға тиіспейді, бірақ кезінде бір адам алтын табу мақсатында орданы бұзып, өзін де, отбасын да, тіпті туыстарын да жылан шағып өлтірген екен. Содан бері ауыл осы атаумен сақталып қалған және сол жердің ерекше қасиетін білдіріп тұрады. (6)

Қазақ тілі топонимдерінің ішінде -ды, (-ді), -ты (ті-), -лы (-лі) жалғаулары арқылы сөздердің жасалу әдісі кең таралған. Мұндай сөзжасам әдісімен өңірде 2 зоотопоним кездесті, олар Ордабасы ауданындағы *Арыстанды* ойконимі («арыстан»+ды - «арыстан мекендеген жер» мағынасына ие) және Бәйдібек ауданында *Жыланды* ойконимі. Соңғысы Қазақстанның бірнеше аумағында кездеседі, ол «жылан»+ды - жыланы көп мекенді білдіреді.

Қазақстандағы топонимдердің қысқаша түсіндірме сөздігінде «бақасы көп су» мағынасымен *Бақалы* деп Талдықорған, Семей және Алматы облыстарында шатқал және көлдер атауы көрсетілген. Қазығұрт ауданындағы *Бақабұлақ* ауылының атауы да осы мағынаны білдіретіні анық.

Ешкі малын қазақ төрт түлікке қоспаса да, оның шаруашылығында орны бар екендінін біілеміз. Ешкінің талғампаздығын малдың алдында жүріп, шөптің гүлін теріп жейтіні, тіпті басқа малдың аяғы жетпейтін тау-тасты жерде де қорегін тауып жүретін, судың тұнығын ішетінен байқауға болады. Ешкінің сүті дәруменге бай, қаншама кеселге ем екенін ғылыми тұрғыда да көзіміз жетті. Ешкі атымен өңірде екі ойконимді кездестірдік, олар *Текесу* (Төлеби ауданы) және *Теке* (Сауран ауданы). *Текесу* ойконимі *Текесу* өзенінің атынан ауысу негізінде пайда болған. Өзеннің атауы туралы ел ішінде «текелердің су ішетін жері» деген сөз қалған, оның түбінде өзеннің суы тұнық әрі тұщы болғандығын меңзейді. *Теке* ойконимі туралы мәлімет біле алмадық.

Түлкіқамау атауы топонимдер сөздігінде орын алмаған, Сарыағаш ауданының Шеңгелді ауылы айналасындағы созылып жатқан белдер мен көптеген жоталарының бірінің атауы екен. Үлкен сайды толық қоршап тұрған төбелерге жақындап барсаңыз, көптеген кішкентай үңгірлердің аузын көруге болады. Ел ішінде ол жота осылай аталуы ондағы қырдың қызыл түлкісінің індерімен байланысты деуге болады. Алайда түлкіні қолға түсірудің қиындығы да сол, індердің бірінен кірген түлкі қайсысынан шығатынын байқау қиын деседі.

Шошқакөл атауы топонимдердің қысқаша түсіндірме сөздігінде «ағынсыз көл» мағынасына ие. Отырар ауданындағы *Шошқакөл* ойконимі осы мағынада пайдаланылған.

Бәйдібек ауданындағы *Шаян* ойконимінің шығу тарихын зерттеу негізінде бұл атаудың «шаян» балығына ешқандай қатысы жоқ екендіні анықталды. Ұлы Жібек жолының бойында орналасқан Бәйдібек өңірінің әдемі табиғаты мен салқын ауасы Қытайдың Шань-Янь деген үлкен саудагері әрі керуенбасының ары-бері өткенде, қазіргі Шаян өзенінің бойына арнайы тоқтап, қона жатып демалатын жеріне айналады екен. Оның атқосшылары айналадан ұста үздестіріп жүріп, Шаньян мекендейтін өзен аты да жер де ел ішінде Шаян деп аталып кетіпті деген деректер бар [7].

Жер-су атауларын жинау, олардың пайда болу себебін анықтау, әрбір атаудың мән-мағынасын ашу барысында өте қызықты зерттеу. Іздену барысында біздің өлкеміздегі жер атаулары тұнып тұрған тарих екеніне көзіміз жетті.

Әдебиеттер

1. Оралбай Н., Құрманәлиев Е.К., Балтабаева Ж. Қазақ тілінің сөзжасамы. Студенттерге арналған оқулық. – Алматы, 2014. – 290 б.
2. Суперанская А.В. Апеллятив - онома // Имя нарицательное и собственное.-М., 1978.- С.5.
3. Подольская Н.В. Словарь русской ономастической терминологии. М. Наука, 1988. 187 с.

4. Е.Койчубаев. Краткий толковый словарь топонимов Казахстана, Алматы-1974 г., С.55 В портале https://kazneb.kz/bookView/view?brId
5. Мурзаев Э.М. Очерки топонимики. М., 1974 -382 с.
6. Әбдіәкімұлы М. Оңтүстік Қазақстан газеті 30.12.2024, okg.kz
7. Сәрсенбаева Д. «Шаянға айналған Шань-Янь» Оңтүстік Қазақстан газеті 09.04.2019, okg.kz

ӘОЖ 504.6:56

ЖҮРГІЗУШІ - АВТОМОБИЛЬ - ЖОЛ ЖҮЙЕСІНІҢ ҚОРШАҒАН ОРТА МЕН АДАМДАРДЫҢ ДЕНСАУЛЫҒЫНА ӘСЕРІН ЗЕРТТЕУ

Дулат Е. – СМ-21-1дк тобының студенті
Бекболатов Ғ.Ж. – магистр, аға ақытушы

Қазіргі заманғы қоғамда көлік құралдары экономиканың дамуына, адамдардың мобильділігін қамтамасыз етуге және тұрмыстық жағдайын жақсартуға үлкен ықпал етеді. Алайда, бұл жүйенің қоршаған орта мен адамның денсаулығына тигізетін кері әсерлері де бар. «Жүргізуші - автомобиль - жол жүйесі» адамдардың күнделікті өмірінде маңызды рөл атқарғанымен, сонымен қатар ол экологиялық және денсаулық мәселелеріне себеп болып отыр [1]. Осы ғылыми мақалада осы жүйенің қоршаған орта мен адамдардың денсаулығына әсерін зерттеуге тырысамыз.

«Жүргізуші - автомобиль – жол» жүйесі үш негізгі құрамдас бөліктен тұрады (1-сурет) [2].

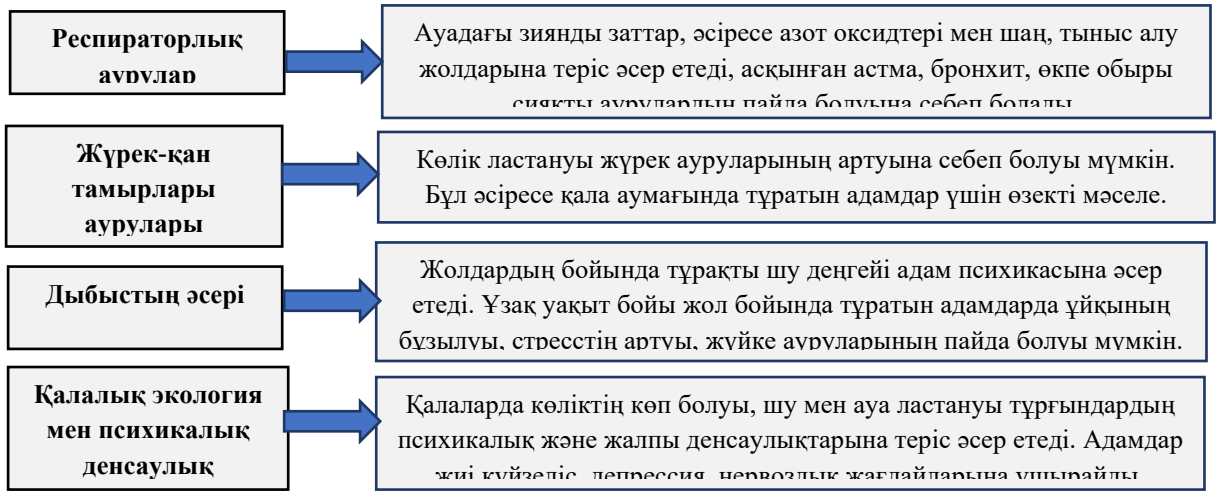
Сурет 1 - «Жүргізуші - автомобиль – жол» жүйесі құрылымы

Бұл жүйе тек экономикалық және әлеуметтік өмірді емес, сонымен қатар экологиялық тұрғыдан да маңызды, яғни, «Жүргізуші - автомобиль – жол» жүйесінің қоршаған ортаға әсері айтарлықтай ауқымды. Жүргізушінің жұмысы барысындағы қоршаған ортаға кері ықпалын оның автокөлік басқарудағы жұмыс тәжірибесімен, қимыл реакциясымен, орта жағдайын бағалау мүмкіншілігімен анықтауға болады Ал көлік құралдары атмосфераға зиянды газдар шығарады, олар өз кезегінде ауа сапасының төмендеуіне себеп болып, парниктік әсердің артуына ықпал етеді. Көлік арқылы шығатын негізгі зиянды заттар мыналар [1]:

- **Көмірқышқыл газы (CO_2)**: Бұл газ ауаға түсу арқылы климаттың өзгеруіне және жаһандық жылынуға әсер етеді. Автокөліктерде отынның жануынан көп мөлшерде CO_2 бөлінеді.
- **Азот оксидтері (NOx)**: Көлік шығаратын бұл зиянды заттар ауада асқыну және қышқыл жаңбырдың пайда болуына әкеледі. Сонымен қатар, NOx адам денсаулығына да зиянды.
- **Қатты бөлшектер (PM10 және PM2.5)**: Бұл бөлшектер ауада ұзақ уақыт қалуы мүмкін және адамның тыныс алу жолдарына әсер етіп, түрлі ауруларға себеп болады.

Жолдардың өзі экологиялық әсерді төмендетуге немесе көбейтуге ықпал етуі мүмкін. Жол салу кезінде табиғи ландшафттар бұзылады, орман алаптары мен тірі табиғатқа зиян келтіреді. Бұдан бөлек, жолдардың салынуы мен кеңеюі табиғи экожүйелердің бұзылуына, жануарлардың мекендеу орындарының жоғалуына себеп болуы мүмкін.

Автокөліктердің шығаратын зиянды газдары мен дыбыстары адамның денсаулығына да кері әсер етеді [3]. Ауадағы ластаушы заттар адам ағзасына көптеген жолдармен әсер етуін талдау 1-суретте келтірілді.

Сурет 2 – Ауадағы ластаушы заттар адам ағзасына әсер етуі

Жолдар мен көліктердің тиімділігіне әсер ету жолдары да әртүрлі. Жол жүйелерінің сапасы, көлік құралдарының тиімділігі мен көлік қозғалысының ұйымы да қоршаған ортаға және адам денсаулығына тікелей әсер етеді. Жолдардың сапасының төмендігі мен кептелістердің пайда болуы автомобильдерден бөлінетін зиянды заттардың көлемін көбейтеді. Сонымен қатар, тиімді көлік жүйесі экологиялық аспектілерді жақсартуға көмектеседі. Мысалы, қоғамдық көлік жүйесін дамыту, велосипед жолдарының құрылысы, электрлік көліктердің қолданысқа енгізілуі экологиялық ахуалды жақсарта алады.

Қазіргі таңда көлік жүйелерінің экологиялық әсерін төмендету мақсатында түрлі баламалы шешімдер ұсынылып жатыр. Бұл шешімдер көліктердің экологиялық тиімділігін арттыруды көздейді. Мысалы:

- **Электрлік көліктер**: Электр көліктері бензин немесе дизель көліктеріне қарағанда ауаға зиянды шығарындыларды аз шығарады. Бұл экологиялық ластануды азайтуға көмектеседі.
- **Гибридті көліктер**: Электр және ішкі жану қозғалтқышын біріктіретін гибридті көліктер де экологиялық тиімді болып табылады. Олар отын шығынын азайтып, көмірқышқыл газын төмендетеді.
- **Қоғамдық көлікті дамыту**: Қоғамдық көлік жүйесінің дамуы жеке көліктердің санының азаюына және ауа ластануының төмендеуіне мүмкіндік береді.
- **Жаяу жүргіншілер мен велосипедшілер үшін инфрақұрылым**: Велосипед жолдары мен жаяу жүргіншілерге арналған жолдардың көбеюі көліктің экологиялық салдарын азайтып, тұрғындардың денсаулығын жақсартуға септігін тигізеді.

«Жүргізуші - автомобиль – жол» жүйесінің қоршаған орта мен адамдардың денсаулығына әсері зор. Ауаның ластануы, дыбыстық ластанудың артуы, сондай-ақ жүрек-қан тамырлары мен тыныс алу жүйесінің аурулары сияқты денсаулық мәселелері күн тәртібінде тұр. Осы мәселелерді шешу үшін, тиімді көлік жүйелерін құру, экологиялық таза көліктерді қолдану және жол инфрақұрылымын жетілдіру қажет. Жоғарыда аталған шаралар қоршаған ортаны қорғауға және адамдардың денсаулығын жақсартуға көмектеседі. Әрбір көлік жүйесінің дамуында экологиялық жауапкершілік пен адамдардың денсаулығын сақтау маңызды фактор болуы тиіс.

Әдебиеттер

1. Говорушко С. М. Взаимодействие человека с окружающей средой. - М.:Академический Проект, Константа, **2013**. - 720 с.
2. Влияние элементов системы водитель– автомобиль–дорога–среда на безопасность дорожного движения: учебное пособие/ И. С. Степанов, Ю. Ю. Покровский, В. В. Ломакин, Ю. Г. Москалева. - М.: МГТУ «МАМИ», 2011. -171 с.
3. Риски для здоровья от загрязнения воздуха в Европе – проект HRAPIE / Рекомендации по использованию функции "концентрация – эффект" в отношении твердых частиц, озона и диоксида азота для анализа затрат и выгод [Электрон. ресурс]. – URL: https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0008/271943/Health-risks-of-air-pollution-in-Europe-HRAPIE-project_rus.pdf?ua=1 (дата обращения: 28.01.2025).

ӘОЖ 378.018.432

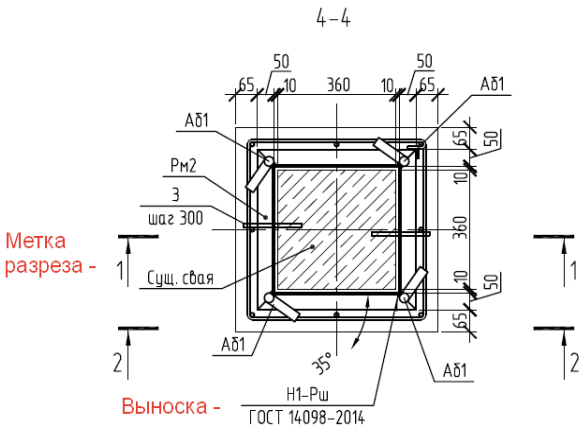
AUTOCAD ЖҮЙЕСІН ҚОЛДАНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ (ҚҰРЫЛЫС САЛАСЫ)

Дүйсебай Н. - СМ-24-7к тобының студенті.
Жақаш Ә.З. –т.ғ.к., доцент

Құрылыс сызбалары мен модельдерінің сипаттамаларының бірі — олардағы көптеген нысандар. Ғимаратты құрайтын объектілердің өзі, әдетте, геометриялық тұрғыдан күрделі емес. Нысандар саны сызба файлының көлеміне және оны өңдеуге қажетті ресурстарға әсер етеді. Құрылысты жобалауда әдетте орташа баға санатындағы техникалық және бағдарламалық құралдар қолданылады, сондықтан пайдаланушы дизайнері, кем дегенде, ресурстар мен мүмкіндіктердің артықтығын сезбейді. Бұл AutoCAD қолданатындарға да қатысты.

Жоба файлының көлемі және кейбір басқа ерекшеліктер оны өңдеу жылдамдығына айтарлықтай әсер етеді. Егер сіз шағын жобалармен жұмыс жасасаңыз — мысалы, коттедж немесе пәтер, бұл сезілмеуі мүмкін, содан кейін үлкендермен жұмыс істегенде өнімділіктің төмендеуі айтарлықтай болуы мүмкін. Бұл фактордың әсерін азайту үшін кейбір ұсыныстар берілуі мүмкін.

Құрылыс сызбаларын жасау және ресімдеу құрылысқа арналған жобалық құжаттама жүйесі стандарттар талаптарына сәйкес орындалады. Бұл дегеніміз, сызбаларда белгілер (таңбалау, түйін, көп қабатты және т.б.), деңгей белгілері, үйлестіру осьтері, кесу белгілері, кестелер: бұрыштық сипаттамалар, үй-жайлардың экспликациясы, бөлшектер парағы, ағын парағы стильдер және басқалар пайда болады.

Сызбаға ескертулерді, өлшемдерді және кесу белгілерін қолдану мысалы

Сондай-ақ, бұл сурет салу кезінде кескін масштабтарының қатаң шектеулі тізімі, кескін құрудың белгілі бір ережелері және т. б. қолданылады дегенді білдіреді.

Жобалаушының жұмысын жеңілдетуге және сызбаны тездетуге мүмкіндік беретін жеке әдістерге тоқталайық:

– Барлық сызбалар "модель кеңістігінде"жасалуы керек. AutoCAD-тың парақтарда және көрінетін экрандарда жұмыс істеуінің үлкен функционалдығына қарамастан, бұл өнімділігі төмен және ыңғайсыз жұмыс тәсілі "модель кеңістігінде" формат шеңберін қоса алғанда, бәрін сызуға қарағанда. Парақтар кейбір ерекше жағдайларда қолданылады (бір сызбада құрылыстың көптеген кезеңдері көрсетілген кезде және парақтарда олар бөлек, Бас жоспардың сызбаларын жасау кезінде және т.б.).

– Қабаттардың, өлшемдердің және мәтіндік стильдердің ең аз санын пайдалану қажет. Сызу процесінде қабаттар мен стильдердің объектілерін тағайындау көбінесе пайдадан гөрі көп уақытты алады-мұны ескеру қажет.

– Жылдам пернелерді пайдалану керек, ең болмағанда минималды жиынтық: Ctrl+C, Ctrl+Shift+C, Ctrl+V, Ctrl+Shift+V – және одан әрі кеңейту керек, өйткені оларды пайдалану жұмысты едәуір жылдамдатады.

– Сызбаларды ең аз қажетті бөлшектерде орындау қажет. Бұл ғимарат жоспарының сызбасын жасау кезінде, мысалы, қаптаманың барлық қабаттарын салудың қажеті жоқ дегенді білдіреді.

– Кесіндінің орнына болатын кез келген жерде үзіліссіз полисызықтырды қолдану. Сондай-ақ, барлық негізделген жағдайларда (бір сурет бірнеше рет қайталанған кезде) блоктарды пайдалану қажет.

Көлемді құрылыс модельдерін жасау үшін, әдетте, тегіс контурлық сызу үшін қолданылатын негізгі примитивтер сәтті қолданылуы мүмкін. Олардың көпшілігі үшін үш өлшемді тағайындауға және олардың күйін осы сапада параметрлік түрде өзгертуге мүмкіндік беретін екі объект қасиеті анықталған.

Биіктігі [Thickness] қасиеті жазықтық қарабайырды оның құрылу жазықтығына перпендикуляр бағытта параметрлік түрде созуға мүмкіндік береді, оған қосымша өлшем береді. Контурлар (кесінділер [line], доғалар [arc], екі өлшемді полисызықтар барлық түрлері [polyline] нөлдік ені бар) – беттерге айналады, ал аймақтар (фигуралар [solid], шеңберлер [circle], жолақтар [trace], полисызықтар барлық түрлері ені [polyline]) — призмалық немесе цилиндрлік денелер.

Басқа қасиет-Деңгей [elevation] - кейбір нысандардың тік позициясын параметрлік түрде өзгертуге мүмкіндік береді, олардың арасында алдыңғы абзацта көрсетілген, сонымен қатар штрихтар [hatch], эллипстер [ellipse], примитивтер-аймақтар [region], сплайндар [spline], сәулелер [ray] және түзулер [xline], бірқатар мәтін [dtext] және көп жолды мәтін [mtext], блоктар [block] және сыртқы сілтемелер [xref].

Сипатталған әдістердің әрқайсысының өз шегі бар және басқа жағдайларда ол қисынсыз немесе тіпті қолданылмайтын болуы мүмкін. Тиімді жұмыс әртүрлі әдістерді шебер үйлестіруден тұрады.

Тура сызбаларды, үш өлшемді модельдерді жасау және басқа бағдарламалармен оңай біріктіру мүмкіндігі

AutoCAD-ты инженерлер, сәулетшілер және дизайнерлер үшін таптырмас құрал етеді. Аталған жүйе пайдалану жобалардың сапасын жақсартып қана қоймайды, сонымен қатар жобалау мекемелердің уақыты мен ресурстарын үнемдеуге ықпал етеді, бұл оны табысты мамандар үшін міндетті құрал етеді.

Әдебиеттер

1. З. О. Третьякова, М. В. Воронина, В. А. Меркулова. «Компьютерная графика. Система автоматизированного проектирования AutoCAD». — СПб.: ООО «Политехника-принт», 2019. — 127 с.
2. Полещук Н. Н. «Самоучитель AutoCAD 2017». — Спб: БХВ-Петербург, 2017. 480с

УДК81-23

ОСОБЕННОСТИ НЕВЕРБАЛЬНОГО ОБЩЕНИЯ В РАЗНЫХ СТРАНАХ

Ералхан А.Б. – студент группы ИП-24-7к2
Айтмамбетов Ф.У. - к.ф.н., ст.преподаватель

В условиях динамично развивающегося глобального пространства и неуклонно растущей интенсивности межкультурных контактов, глубокое понимание механизмов невербальной коммуникации приобретает первостепенное значение. Настоящее исследование посвящено комплексному анализу кросс-культурных различий в проявлении, восприятии и интерпретации невербальных сигналов, включая мимику, жесты, визуальный контакт, пространственную организацию общения (проксемику), тактильное поведение (гаптику), а также паралингвистические аспекты. Целью данной работы является не только выявление ключевых вариаций в невербальном поведении, обусловленных многообразием культурных норм, ценностей и традиций, но и оценка их существенного влияния на эффективность и качество межкультурного взаимодействия в различных контекстах. В работе проводится критический обзор существующих теоретических подходов к изучению невербальной коммуникации в кросс-культурном аспекте, анализируются обширные эмпирические данные, иллюстрирующие специфику невербального поведения в различных культурных регионах и конкретных странах, а также предлагаются практические рекомендации, направленные на повышение уровня межкультурной компетентности и предотвращение коммуникативных неудач, связанных с невербальным аспектом общения.

Актуальность исследования обусловлена возрастающей ролью межкультурной коммуникации в современном мире. В отличие от вербального общения, где языковые различия осознаются и преодолеваются посредством перевода, невербальные сигналы, часто воспринимаемые как универсальные, могут существенно

варьироваться в зависимости от культурного контекста. Непонимание или неверная интерпретация невербального поведения способны привести к недоразумениям, конфликтам и затруднить процесс установления эффективных межкультурных связей. Целью данной работы является выявление и систематизация ключевых особенностей невербального общения, характерных для различных культур, а также анализ их влияния на межкультурную коммуникацию.

В рамках исследования был проведен анализ научной литературы по проблемам невербальной и межкультурной коммуникации. Использовались методы сравнительно-сопоставительного анализа для выявления различий в невербальном поведении между представителями разных культур. В качестве источников привлекались монографии, научные статьи в рецензируемых журналах, материалы конференций, а также результаты эмпирических исследований, посвященных изучению невербальной коммуникации в различных культурных контекстах. Применялся метод обобщения и классификации для систематизации выявленных кросс-культурных различий.

Проведенный анализ научной литературы и эмпирических данных позволил выявить значительные и многообразные различия в интерпретации и использовании различных форм невербального поведения в разных культурных контекстах. Были зафиксированы следующие ключевые наблюдения:

Мимика: Несмотря на общепризнанную универсальность выражения базовых эмоций, существуют существенные культурные различия в интенсивности, открытости и приемлемости проявления эмоций в различных социальных ситуациях. В культурах с высоким уровнем эмоциональной экспрессивности (например, в средиземноморских странах) открытое проявление эмоций считается нормальным и даже ожидаемым, в то время как в культурах сдержанности (например, в странах Восточной Азии) проявление сильных эмоций на публике может рассматриваться как неприемлемое. Кроме того, существуют культурные различия в так называемых "правилах выражения" эмоций, определяющих, какие эмоции и в каких ситуациях допустимо демонстрировать.

Жесты: Жесты являются, пожалуй, наиболее культурно-специфичной формой невербального поведения. Один и тот же жест может иметь совершенно противоположные значения в разных культурах, а жесты, считающиеся безобидными в одной культуре, могут быть оскорбительными или непристойными в другой. Например, жест "ОК", широко распространенный в западных странах, имеет оскорбительное значение в некоторых странах Ближнего Востока и Латинской Америки. Кивки головой, которые в большинстве западных культур означают согласие, в некоторых культурах (например, в Болгарии) означают отрицание.

Визуальный контакт: Нормы, регулирующие продолжительность, интенсивность и контекст зрительного контакта, значительно варьируются в зависимости от культурных традиций. В культурах с высоким уровнем индивидуализма прямой зрительный контакт часто рассматривается как признак честности, внимания и уверенности, в то время как в культурах с высоким уровнем коллективизма (например, в странах Азии) прямой зрительный контакт, особенно с людьми старшего возраста или высокого статуса, может восприниматься как проявление неуважения или агрессии. Избегание зрительного контакта в определенных ситуациях может быть знаком уважения, внимания или подчинения.

Проксемика: Представления о комфортной дистанции между собеседниками во время общения также определяются культурными нормами. В культурах "близкого контакта" (например, в странах Латинской Америки, арабских странах) люди склонны стоять ближе друг к другу во время разговора, чем в культурах "далекого контакта" (например, в странах Северной Европы, Японии). Нарушение этих негласных правил может вызывать чувство дискомфорта, раздражения или недоверия. Понимание этих различий особенно важно в деловых переговорах и при установлении личных контактов.

Гаптика: Частота, тип и контекст прикосновений (рукопожатия, объятия, похлопывания по плечу) также сильно зависят от культурных норм, гендерных ролей и характера отношений между собеседниками. В некоторых культурах физический контакт является естественной и распространенной формой выражения симпатии, поддержки или приветствия, в то время как в других культурах прикосновения считаются уместными только в определенных ситуациях и между определенными людьми. Слишком частые или неуместные прикосновения могут быть восприняты как вторжение в личное пространство или даже как проявление агрессии.

Паралингвистические особенности: Тон голоса, темп речи, громкость, паузы и другие невербальные аспекты речи также несут смысловую нагрузку и могут интерпретироваться по-разному в разных культурах. Например, прямая и категоричная манера речи, характерная для некоторых культур, в других культурах может восприниматься как грубость или неуважение. Использование пауз и молчания в разговоре также имеет культурную специфику; в одних культурах молчание может означать обдумывание ответа, в других – несогласие или дискомфорт.

Полученные результаты убедительно демонстрируют, что невербальное общение является глубоко культурно обусловленным феноменом. Формирование и интерпретация невербальных сигналов тесно связаны с культурными ценностями, социальными нормами, историческими традициями и религиозными убеждениями. Игнорирование этих различий может стать серьезным препятствием для эффективной межкультурной коммуникации, приводя к недопониманию, искажению смысла передаваемой информации и возникновению конфликтных ситуаций. Понимание и учет кросс-культурных особенностей невербального поведения является необходимым условием для успешного взаимодействия в современном мультикультурном мире.

Проведенное исследование подтверждает значимость невербальной коммуникации как неотъемлемой части межкультурного взаимодействия и подчеркивает необходимость глубокого понимания ее культурной обусловленности.

Литература

1. Морозова, Т. В. Межкультурное коммуникативное взаимодействие в процессе изучения русского языка / Т. В. Морозова // Современные проблемы науки и образования. – 2023. – № 2. – С. 45–52.
2. Боголюбова, Ю. В., Николаева, Е. А. Межкультурная коммуникация: учебник для вузов. В 2 ч. Часть 1 / Ю. В. Боголюбова, Е. А. Николаева. – Москва: Издательство Юрайт, 2022. – 253 с.
3. Гуреев, В. А. Английский язык. Грамматика (B2): учебник и практикум для академического бакалавриата / В. А. Гуреев. – Москва: Издательство Юрайт, 2019. – 294 с.
4. Тен, Ю. П. Символические основы межкультурной коммуникации / Ю. П. Тен // Гуманитарные и социальные науки. – 2007. – № 2. – С. 88–95.
5. Гудкова, Т. В., Заздравных, А. В., Улупова, В. М. Фирма в цифровой экономике: поведение, стратегии и культура: учебное пособие / Т. В. Гудкова, А. В. Заздравных, В. М. Улупова. – Москва: Экономический факультет МГУ имени М. В. Ломоносова, 2024. – 184 с.

УДК 725

ҚЫЗМЕТ КӨРСЕТУ ОРТАЛЫҚТАРЫН ЖОБАЛАУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Есберген А., Күмісбекова Д.- СМ-20-5к2 тобының студенттері
Эралиев С. - «Сәулет және қала құрылысы» кафедрасының аға оқытушысы

Қызмет көрсету орталықтары – бұл тұрғындардың қоғамдық, тұрмыстық және рухани қажеттіліктерін қанағаттандыратын, қазіргі заман талабына сай келетін көпқабатты ғимараттар. Олар бірқатар деңгейлер бойынша ұйымдастырылады:

1.Күнделікті қызмет көрсету (тұрғын үй кешендері, мөлтек аудандар);

2.Кезеңдік қызмет көрсету (тұрғын аудандар);

3.Эпизодты қызмет көрсету (қала орталықтары, ірі қалалар).

Қызмет көрсету орталығының көлемі мен функционалды құрамын осы деңгейлерге байланысты жобалау қажет. Жобалаудың негізгі міндеттерінің бірі — сол қызмет түрлеріне сәйкес ғимараттың композициясын анықтау болып табылады.

Шағын қалаларда әрбір аудан немесе ықшам ауданды бөлудің қажеті жоқ, себебі барлық негізгі қызмет көрсету мекемелері ортақ қоғамдық орталықта орналасуы тиіс. Бұл ерекшелікті ғимараттың функционалды сәулетінде көрсету қажет. Шағын қаладағы қызмет көрсету орталығында ықшам аудандармен салыстырғанда кең ауқымды қызметтер ұсынылады: спорт залдары, жүзу бассейндері, демалыс орындары және т.б. Осылайша, бірінші және екінші деңгейдегі қызметтермен қатар үшінші деңгейге қатысты элементтер де осы орталыққа кіреді.

Қызмет көрсету орталықтары қаланың геометриялық орталығына жақын орналасып, негізгі көше жолдары мен жаяу жүргіншілер жолдарына қолайлы байланыс орнатуы керек. Мұндай орталықтардағы негізгі қызмет түрлері – сауда, тұрмыстық қызмет көрсету, қоғамдық тамақтану және әкімшілік қызметтер болып табылады.

Қызмет көрсету орталықтарының кеңістіктік-функционалды ұйымдастырылуы бірнеше тәсіл бойынша жүзеге асырылуы мүмкін:

1.Әрбір қызметке жауап беретін жеке ғимараттар;

2.Бірнеше блоктан тұратын жақын орналасқан мекемелер;

3.Барлық мекемелер мен кәсіпорындарды біріктіретін кешен;

4.Жоғарыда аталған тәсілдердің аралас шешімі.

Сәулеттік жоспарлау кезінде үшінші тәсілдің қолданылуы ұсынылады, себебі ол ғимараттың көлемін дұрыс анықтап, барлық қызмет түрлерінің үйлесімді орналасуын қамтамасыз етеді. Сонымен қатар, абаттандыру мен автотұрақ элементтеріне, сондай-ақ шағын қалалардағы жаяу жүргіншілер жолдарының дұрыс байланысын қамтамасыз етуге ерекше көңіл бөлінуі керек. Шағын қалаларды аудан немесе ықшам аудандарға бөлу тиімсіз болғандықтан, барлық негізгі қызметтер бір ортақ қоғамдық орталықта біріктірілуі тиіс.

Қазақстанда жүзеге асырылатын жобалар тұрғындардың әлеуметтік, экологиялық және гигиеналық талаптарына сәйкес келуі тиіс. Орталықтың жобасын жасағанда ғимараттың қызмет көрсету тиімділігі мен құрылыс үнемділігін ескеретін индустриалды тәсілдер қарастырылуы қажет. Орталықтың сәулеттік бейнесі түрлі пластикалық шешімдер мен сыртқы кеңістік элементтерінің үйлесімділігінен көрініс табуы керек.

Қызмет көрсету орталықтарын жобалау кезінде мыналарды ескеру маңызды:

•Қалақұрылыстық контекстте ғимараттың көлемі мен жоспарлық шешімін негіздеу, қызмет көрсету компоненттерінің функционалды қажеттілігін анықтау.

•Қоғамдық орталық ғимараттарының көркемдік бейнесін дұрыс сәулеттік тілде жасау.

•Ғимараттың құрылымдық шешімдері көркемдік бейнеге сәйкес болуы тиіс.

•Бас жоспарда ғимараттың орналасуы жер рельефі мен қоршаған тұрғын үйлермен үйлесімді болуын қамтамасыз ету.

Осы ұсыныстарды ескере отырып, жоғары деңгейдегі көркем сәулеттік шешімдермен ерекшеленетін қызмет көрсету орталықтарын жобалау мүмкін болады.

Қызмет көрсету орталықтар – бұл адамдардың бос уақытын тиімді өткізу, демалу және өздерін дамыту үшін арналған мекемелер. Әдетте, олар қоғамдағы әртүрлі әлеуметтік топтардың қажеттіліктеріне жауап

беретін қызметтер ұсынады, мысалы, мәдени және шығармашылық іс-шаралар, спорттық үйірмелер мен тренингтер. Мұндай орталықтар тұрғындардың денсаулығын жақсартуға, қоғаммен байланыс орнатуға және шығармашылық қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді.

Қызмет көрсету орталықтардың негізгі мақсаты – тұрғындардың бос уақытын ұйымдастыру, олардың психоәлеуметтік дамуын қамтамасыз ету және қоғамдағы мәдени орта мен әлеуметтік байланыстарды нығайту. Бұл орталықтар әртүрлі қызметтерді ұсынады, оның ішінде мәдени-көпшілік шаралар, шеберлік кластар, музыка мен би сабақтары, театр қойылымдары және спорттық іс-шаралар.

Сурет 1. Фрэнк Гери Лу Руво

Сурет 2. Музей Гейдара Алиева архитектура

Әдебиеттер

1. http://www.wisdoms.ru/pavt/p125.html
2. Эстетика: Словарь/Под общ.ред. А. А. Беляева и др. — М.: Политиздат, 1989.— 447 с.
3. Уилбер К. Теория всего. — М.: Постум, 2013.
4. http://www.liveinternet.ru/users/5031314/post339780653/
5. https://massaget.kz/layfstayl/alemtanu/Qazaqstanym/63640/
6. Өзін-өзі басқару принциптері мен әлеуметтік орталықтар – 2009 жылдың 28 тамызындағы Wayback Machine архивінен алынған нұсқасы.
7. Юдин Б. Г. – адам және әлеуметтік институттардың байланысы туралы зерттеулері, 2011 жылдың 8 желтоқсандағы Wayback Machine архивінде сақталған көшірме.
8. Луков В. А. – әлеуметтік дизайн тұжырымдамасының тезаурусы, 2009 жылдың 9 тамызындағы Wayback Machine мұрағатынан алынған нұсқасы.

УДК 541.18

КОНСТРУИРОВАНИЕ КРИВЫХ ПОВЕРХНОСТЕЙ И ИХ ПРИМЕНЕНИЕ В АРХИТЕКТУРЕ

Есенбаева А.А. студент группы СМ 24 - 5р3
Пошанова К.Ж. - старший преподаватель

В области архитектурного проектирования и строительства накоплен большой опыт в применении различных видов поверхностей. Поверхности вращения, такие как цилиндрические, конические и сферические, применяются уже давно, поскольку их геометрические свойства хорошо изучены. Тонкостенные оболочки сложной формы стали более распространенными в покрытии зданий за последние несколько лет. Их исключительная геометрия позволяет реализовывать выразительные решения в архитектуре.

Кривые поверхности при использовании в архитектуре позволяют создавать уникальные пространственные конфигурации и часто обладают своей выразительностью, а также функциональностью. Такие структуры могут использоваться для создания сводчатых потолков, куполов и крытых пространств, при этом важным аспектом является равномерное распределение нагрузки, что делает такие формы особенно устойчивыми. Изогнутые поверхности также дают архитекторам возможность работать с новыми материалами и строительными технологиями. Использование изогнутых поверхностей позволяет снизить затраты на материалы и повысить энергоэффективность зданий

Существует несколько типов криволинейных поверхностей, каждый из которых имеет свои особенности и уникальность. Например:

1)Цилиндрические поверхности образуется линией, которая во всех положениях параллельна данной прямой и последовательно проходит через все точки данной направляющей кривой.

2)Коническая поверхность образуется прямой линией, которая проходит через одну неподвижную точку и последовательно через все точки некоторой кривой направляющей линии

3)Сферическая поверхность образуется при вращении полукружности вокруг своего диаметра.

Свод - это изогнутая архитектурная конструкция, используемая для перекрытия помещений или проемов. Они могут перекрывать большие пространства без дополнительных промежуточных опор. Как правило, своды проектируются из сборных железобетонных элементов и используются в прямоугольных однопролетных или многопролетных зданиях. Своды опираются на колонны, стены или фундамент.

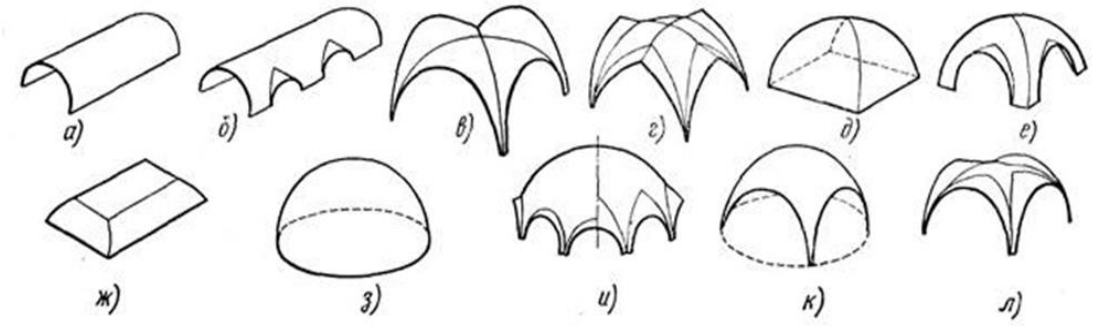

Рис. 1. Формы традиционных сводов и куполов
https://images.app.goo.gl/qbUsVNRHhZWfFpKD6

а — цилиндрический свод; б — то же, с распалубками; в — крестовый свод; г — то же, вспарушенный со стрельчатым очертанием арок (готический свод); д — сомкнутый свод; е — то же, с распалубками; ж — зеркальный свод; з — сферический купол; и — то же, с распалубками разных видов; к—парусный свод; л — то же, с распалубками

-Цилиндрический свод являются более простыми и часто используемым. Он имеет форму половины целиндра разрезанного вдоль оси.

-Цилиндрический свод с распалубками представляет собой конструкцию, формируемую в результате пересечения под прямым углом одного свода с другими, обладающими меньшим пролетом и высотой, что приводит к образованию распалубок.

-Кристовый свод, в нем два полуцелиндра одного диаметра имеют единную касательную плоскость и точку.

-Сомкнутый свод в котором поверхность является итогом пересечения двух полуцелиндров

-Зеркальный свод в котором середина образует плоскую часть, к которой с четырех сторон примыкают отсеки цилиндрических поверхностей

-Парусный свод в котором от полусферического сегмента, кроме четырех боковых частей срезана верхняя часть горизонтальной плоскостью. Горизонтальная окружность поддерживается четырьмя арками. «Паруса» помогают плавно перейти от квадратного основания здания к его цилиндрическому верхнему объему.

Пантеон Рим

Пантеон – один из изящных архитектурных памятников Древнего Рима, построенный в 126 году н. э.

Благодаря применению сводчатых конструкций Пантеон остается одним из самых долговечных зданий древности, устойчивым к землетрясениям и испытаниям времени.

Рис. 2 Пантеон
https://avatars.dzeninfra.ru/getzen_doc/35845/pub_5b87ba3a397d4300a9f1120e_5b88f435ecb00d00aa4a63ec/scale_1200

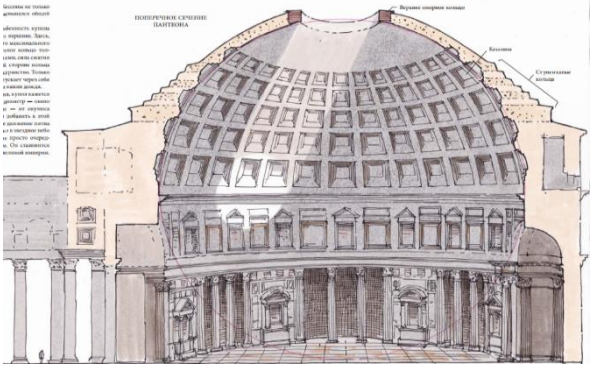
Лусаил, в «Лусаил Айконик» – стадион в городе Катаре.

Рис.3 «Лусаил Айконик»
https://football-stadiums.ru/asia-oceania/qatar/lusail-iconic/

Стадион является одним из примеров использования криволинейных поверхностей и сводов в современной архитектуре. Его крыша построена с использованием сводовых элементов, способствующих стабильному покрытию больших пространств. Своды, соотносятся с криволинейными поверхностями, а также помогают создать плавные линии и динамичный образ здания. Они не только украшают здание, облегчают его нагрузки, но и помогают устойчивости.

Конструирование криволинейных поверхностей в архитектуре продолжает оказывать влияние на развитие зданий, как с точки зрения их функциональности, так и эстетической привлекательности. Такие формы придают сооружениям прочность и устойчивость и дают архитекторам возможность создавать уникальные и яркие архитектурные образы. От античных и средневековых сводов до современных сооружений криволинейные поверхности продолжают оставаться важным элементом в арсенале архитекторов и инженеров, влияя на облик городов и их зданий.

Литература

1. Короев Ю.И. Начертательная геометрия: - 3-е изд., стер. - М:КНОРУС, 2015. - 422 с.
2. Типы сводов https://bigenc.ru/l/tipy-svodov-d5ff98

ӘОЖ 67.53.25

ИНЖЕНЕРНО-ГЕОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ И ОПРЕДЕЛЕНИЯ КОЭФФИЦИЕНТА ФИЛЬТРАЦИЙ НЕОБХОДИМЫЕ ДЛЯСТРОИТЕЛЬСТВО МИКРО ГЭС

Ескендір Б. – СМ 21-6к3 тобының студенті
Альжанова Ж.У. – аға оқытушы

Участок исследования расположен нарасстояний около 50 км к юго-востоку г. Шымкент.

В геоморфологическом отношении, участок расположен в пределах предгорной пролювиальной равнины.

Поверхность участка частично спланировано под пастбищы и огороды, а часть её территорий занята настройкам.

В геологическом строений участка принимают участие пролювиальные четвертичные отложения, представленные переслаивающейся толщей суглинков и супесей с прослоями щебня с галькой и дресвой мощностью 20м.

В период исследования грунтовые воды до глубины 20 м не вскрыты.

Грунтами, слагающими участок исследования являются супеси без примесей и с примесью до 100% суглинки.

Ниже приводятся физические характеристики грунтов (табл).

Таблица - 1

Название грунтов	Гранулометрический состав					Физические характеристики								
	щебень	дерева	песок	пыль	глина	Плотность/ влажность т/м^3	Плотность скелета грунта	плотность частиц м^3	пористость %	коэфф.порист.	естествен. влажность	текучесть	раскатывание	число пластичность
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Супесь с включениемдресвы до 10%		1,0%	21,6	70,1	7,3	1,60	1,47	2,66	45,71	0,846	15,6	0,26	0,20	0,56
Суглинок лессовидный			22,6	62,7	14,7	1,74	1,50	2,70	45,8	0,642	14,21	0,26	6,18	0,08
Суглинок включением дресвы до 10%	82	0,8	29,6	50,2	15,4	1,76	1,58	2,70	45,8		14,21	0,26	0,18	0,08
Щебень с песком	43,3	15,0	30,2	0,8	2,6	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Показатель консистенции грунтов имеет отрицательные знание, те грунты находятся твердом состоянии.

Просадочность грунтов изучалось в компрессионных приборах методом «двух кривых» расчет ожидаемой величины просадки грунтов отбытового давления при замачивании приведен в табл.2

Таблица - 2

Характеристики	Среднее значения	Расчетные значения при вероятности	
		при деформациях	по несу.способности
Плотность влажного грунт т/м^3	1,70	1,62	1,59
Плотность скелета т/м^3	1,52	1,40	1,46
Сцепление, МПа	0,0034	0,026-0,0042	0,02-0,0040
Угол внутреннего трения, град	29° 20 ′	29° 30 ′	28° 30 ′ - 30° 40 ′
Расчетный плотность	17,0	16,2	15,9

Величины просадки для 15-ти метровой толщи получилось равной *S=15,0* см те строительная площадка по грунтовым условиям относиться квторому типу по просадочности.

Относительная просадочность составляет величины 3,5 – 15,8, начальные просадочные давление равно P_H*=0,00 – 0,2 Mпа*.

Засоление грунтов определялось с помощью водной вытяжек. По суммарному содержанью легко и среднерастворимых солей ровному 0,33-0,67%, грунты относятся к несоленым.

По содержанию солей ОН ровном 255-1010м-на 1 кг грунта, грунты обладают сульфитной агрессией слабый и средней степени к цементу.

Водопроницаемость грунтов определялось опытными наливками в шурфы пометодом Нестерова и Болдырева показали следующие: коэффициент фильтрации принято равные, для супеси с включением дресвы, $K_ф$ *= 0,42 м/сут*, для суглинка $K_ф$ *= 0,33 м/сут*, для щебня с дресвы $K_ф$ *= 8,9 м/сут*.

По коэффициенту сжимаемости, равному в естественном состоянии *0,005-0,01- 1/см*^{2}, грунты относятся к слабо и средние сжимаемым (верхним 15-ти метровая толща в водонасыщенномсостоянии 0,01-0,06 к среднежимаемым.

Модуль деформации рассчитанный по результатам компрессионных испытаний грунтов для грунтов с естественном состояний равен E_o*=7,6 Mпа*в водонасыщенномE_o*=3,2МПа*.

Нормативные значения сопротивление грунтов сдвигу принять равными, сцепление С=0,005 Мпа, коэффициент внутреннего терния *tgφ=0,427*, отсюда φ= 23°14′.

Ниже проводится расчет коэффициента фильтрации исследованных грунтов по методу Нестерову и по методу Болдыревы.

$$К_ф = \frac{Ql}{\omega(H_k + h + l)}$$

По методу Болдырева:

$$К_ф = \frac{Q}{\omega}$$

где$K_ф$- коэффициент фильтрации, м/сут
Q -расход воды, м^3/сут
l- глубина промерзания, м
H -капиллярные поднятие, м
h -высота стояние воды в шурфе, м
ω= площадь зумпфа, м.

Каменные стены, вертикальные, предназначены для разделения внутреннего пространства здания на различные помещения. Они несут только свой вес; двери будут частью ограждения и будут предназначены для входа в здание, доступа из комнаты в комнату и вывода людей в безопасное место при различных авариях. Окна будут частью забора и предназначены для освещения внутреннего пространства здания, вентиляции помещений и связи с полевым пространством. Крыши показывают, что здание завершено, защищая его от различных воздействий природы. Крыши состоят из несущих и ограждающих частей. В зависимости от климатологического района, в котором будет построено здание, и предназначения здания, крыши имеют чердачное пространство и без него.

Литература

1. Барбашев В.А Метод определения глубины зон разрушения грунта под кровли фундамента с угетон природного напряженного состояния основания/75 лет НИЦОСП им. Герсевинова/ сборник научных трудов М. : ЭСТ, 2016. - 224 с.
3. Коновалов П.А., Мангушев Р.А., Землянскии А.А., Тарасанко А.А., Фундаменты стальных резервуаров деформации их основании. М. : АСН, 2010. 336 с.
4. Михеев В.В., Смординов М.И., Серебряный Р.В., Озонах пластических деформации в основании II Основания, фундаменты и механика грунтов. 1991. №3.
5. Фадеев А.Б., Иноземцов В.К., Лукин В.А. О допустных деформациях оснавании плитных фундаментов II Основания, фундаменты и механика грунтов. 2004. №2.С. 14-16.

6. Барбашев В.А., Болдырев Г.Г., Ушкин. Рсчет осадок и кренов сооружений с учетом неопрнднлонности своиств грунтовых II Геотехника. 2016. №1 с 12-29

ӘОЖ 656.04

АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ КӨМЕГІМЕН ҚАУІПТІ ЖҮКТЕРДІ ТАСЫМАЛДАУДЫҢ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Әлібек Б.- СМ-21-4к тобының студенті
Ауесбекова М.А.- магистр, аға оқытушы

Қауіпті жүктерді тасымалдау – қоршаған ортаға, адамдарға және мүліктерге қауіп төндіруі мүмкін болғандықтан, жоғары жауапкершілікті, қатаң қауіпсіздік нормаларын сақтауды қажет ететін күрделі процесс. Сондықтан, жітті бақылау, сақтық пен қауіпсіз жағдайда тасымалдау ғана емес жаңартылған технологиялар мен жүйелер тасымалдау процесінің тиімділігін артыру үшін керек етіледі. Ақпараттық технологиялар толық бақылап, процессті басқаруды автоматтандыру арқылы адами ақаулардың алдын алатын жүйе бола алады.

Бүкіл әлем бойынша аптасына көптеген қауіпті жүктер тасымалдануда және технологиялардың даму прогрес жылдамдығын, өндірістік қәжетеліктердің арту көрсеткішін ескеретін болсақ, бұл көлем уақыт өткен сайын артуда. Қауіпті жүктерді тасымалдау мүмкін апаттардың, болжамды шығыны да жоғары, себебі, оның сатылымға дейін және сатылудан кейінгі тасымалдау процестерінде, тасымалдау көлік мен құрылғыларымен қоса, қоршаған ортаға келтіретін зиянының үлкен көлемінде.

Қауіпті жүктерді тасымалдау кезіндегі адами толық бақылау және деректерді жинақтап, өңдеу шешім қабылдау мүмкіндігі төмен. Жүктердің жағдайын нақты уақыт режимінде бақылау мүмкіндігінің төмендігі тасымалдау процессі, өндірістегі тасымал кезінде олардың зақымдануына немесе төгілуіне әкелуі мүмкін, бұл өз кезегінде апаттық жағдайларды тудырады. Ал ақпараттық технологиялардың үнемі бақылау ұстап, апаттың даму ықтималдылығын болжап, ең тиімді шешімдерді де ұсына алады және ең маңыздысы қауіп төнгенде жүргізуші немесе арнайы міндеттін алатын қызметкерлерге ескерту мүмкіндігін бере алады, сонымен қатар арнайы, маңызды шешімдерді санамағанда, міндетті, жиі қайталанатын жағдайларда автоматты шешімдер қабылдап, тасымалдау процессін әлдеқайда оңтайландырып, арнайы қызметкерлер мен жүргізушінің жұмысының көп бөлігін жеңілдету арқылы, оларға маңыздырақ жұмыс процесстеріне назар аударуына ықпал етеді. Бұл өз кезегінде апаттық жағдайлардың алдын алуға көмектесер еді. Ал апаттық жағдайлар қауіпті жүктердің тасымалдау тиімділігін төмен түсіріп тұрған негізгі көрсеткіштердің бірі.

Қауіпті жүктерді тасымалдау тиімділігін арттыруда ақпараттық технологиялар қолданудың үш негізгі жолдары:

1. Бақылау және бақылау жүйелері: GPS бақылауы, IoT Сенсорлары, геоқоршау және т.б.
2. Маршрутты оңтайландыру құралдары: жасанды интелектке негізделген маршруттарды жоспарлау жүйелері, динамикалық трафикті бақылау құралдары және т.б.
3. Сәйкестік және тәуекелдерді басқару бағдарламалық жасақтамалары: сандық құжаттама, тәуекелдерді бағалау жүйелері, инциденттерге әрекет ету платформалары

Қауіпті жүктерді тасымалдауда ақпараттық технологиялардың тиімділігін салыстырмалы талдау әдісі арқылы дәлелдеп көрсек: компания қауіпті химиялық заттарды (мысалы, аммиак немесе күкірт қышқылы) тасымалдайды деп алайық. Қауіпті жүктердің бағыттан ауытқуы немесе белгіленген температуралық шарттардың сақталмауы апатқа әкелуі мүмкіндігі жоғары болғандықтан осындай жағдайды қарастырайық.

Ақпараттық технологиялар қолданылмайтын жағдайда, тасымалдау тек жүргізушінің білімі мен тәжірибесіне сүйенеді, оның жұмысына деген қосымша қолдаулар мен оның қолындағы деректер мен оларлы өңдеп солар арқылы шешім қабылдау мүмкіндігі де аз. Жүктердің жағдайын, күйін, орналасуын тек белгіленген уақыт аралығында байланыс, арнайы тоқтау уақытына ғана сәйкес тексеріп, содан кейін ғана хабарлап отыра алады. Тіпті жиі жүк жағдайын тек жеткізілген соң тексереді. Нәтижесінде, қауіпті жүктер тұрғын аудандарға жақын өтуі мүмкін, тасымалдау прцессі кезеңінде температуралық, қысымдық шарттардың сақталмауы мүмкін. Мұндай ауытқулар тек соңында немесе апаттық жағдайларда анықталады, сондықтан жүктердің бүлінуі, қауіптілігі жоғары. Сонымен қатар, апат туындаса, оны анықтап, әрекет ету уақыты ұзаққа созылады.

Ал ақпараттық технологиялар қолданылған жағдайда, GPS арқылы нақты уақыт режимінде бақылау жүргізіледі, қауіпті жүктер тасымалдау тыйым салынған аймақтарға жақындағанда ескерту, орталықтарға ақпараттарды жіберіп отырады. Жүк контейнеріне орнатылған сенсорлар температура, қысым сияқты параметрлерді өлшеп, деректерді жедел орталыққа жіберіп отырады. Осыған байланысты апаттық жағдайда ескерту хабарламасы автоматты түрде операторға немесе жақын қызметкерлерге жіберіледі. Бұл қадамдар тәуекелдерді азайтуға және қауіпті материалдарды тасымалдау кезінде жалпы қауіпсіздікті арттыруға көмектеседі.

Нәтижесінде, GPS арқылы ең қауіпсіз және тиімді маршрут автоматты түрде таңдалып, қәжетті жағдайларда жылдам өзгертіліп отырады. Сенсорлар кез келген тасымалдау барысындағы ауытқуды тіркеп, операторларға хабарлайды. Бұл келеңсіз жағдайлардың алдын алуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, апат орын алса, оның орны мен сипаты дереу анықталып, жедел әрекет етуге мүмкіндік береді. Апаттық жағдайларда жиі жүргізуші деректерді жедел жеткізу мүмкіндігі бола бермейді, ал апаттық жағдай орналғаннан кейін кез келген уақыт аралығы апаттың шығындық құны мен шығындық көлемі үшін маңызды рөл ойнайды.

Еуропалық Комиссияның статистикасына сәйкес, қауіпті жүктерді тасымалдау кезіндегі жазатайым оқиғалардың 80% - ы адам қателігімен байланысты, ал техникалық ақаулар шамамен 8% құрайды. Осы мәліметтің өзі адами ақауларды төмендете алатын ақпараттық технологияларды біздің қаншалықты қәжет ететіндігімізді

көрсетіп отыр. Мысалы, Польшада жыл сайын орта есеппен қауіпті жүктерді тасымалдауға байланысты 100 жол-көлік оқиғасы орын алады, олардың шамамен 75% - ы танкерлермен байланысты. Талдаулар көрсеткендей, бұл оқиғалардың негізгі себебі техникалық жағдайлар, инфрақұрылым және ауа-райы сияқты басқа факторларға көлеңке түсіретін адам факторы болып табылады.

Көлік тасымалдау саласының негізгі саласы болып табылатын қауіпті жүктерді тасымалдау және оның қазіргі таңдағы ең үлкен мәселесі болып табылатын адами ақаулар және олардан келетін апаттар мен шығындар төмендету және шешу үшін қазіргі таңдағы көптеген салаларда өнімділік пен тиімділікті артырып келе жатқан ақпараттық технологияларды енгізуі және пайдалану қажет.

Әдебиеттер

1. Семернин А.Н. Основы грузовой и коммерческой эксплуатации транспортной техники. Учебное пособие. - Алматы, издательство Эверо,2018. – 240 с.
2. Б 18 Байтиленова Е.С. Логистика, оқулық – Алматы: ТОО «Эверо», 2018 г. – 196 бет.
3. "Көлік логистикасы" пәнінен курстық жұмысты орындауға арналған әдістемелік нұсқау: 5В090100 - "Тасымалдауды, қозғалысты ұйымдастыру және көлікті пайдалану" маман. студ. үшін / Б. А. Омаров, Н. Т. Сейдалиев. - Шымкент: 0ҚМУ, 2015-76с

УДК 73/96

ҚОҒАМДЫҚ ҒИМАРАТТАРДЫ ЖОБАЛАУДАҒЫ ЭНЕРГОТИІМДІЛІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Әлібек Н. - СМ-21-5к3тобының студенті
Байсейт Қ.Г. - «Сәулет және қала құрылысы» кафедрасының оқытушысы, магистр

Бірегей қасбетті жасау үшін сәулетшілер қоршаған орта жағдайларына жауап беретін динамикалық жарық қондырғылары, интерактивті элементтер немесе кинетикалық қасбеттер сияқты инновациялық дизайн стратегияларын пайдалана алады. Жасыл қабырғалар немесе күн панельдері сияқты тұрақты қасбеттік шешімдерді енгізу эстетиканы жақсартып қана қоймайды, сонымен қатар энергия тиімділігі мен экологиялық тұрақтылықты арттыруға ықпал етеді. Фасад дизайн элементтеріне мыналар кіреді:

Архитектуралық стиль: мейрамхананың тұжырымдамасы мен бренд сәйкестігін көрсететін архитектуралық стильді таңдаңыз: тегіс және заманауи, рустикалық және жайлы немесе талғампаз және ескірмейтін. Материалдар мен әрлеу: ғимараттың эстетикалық тартымдылығын және беріктігін арттыратын қасбеттік материалдар мен әрлеуді таңдаңыз. Қоршаған ортаны толықтыратын және көрші ғимараттардан ерекшеленетін текстуралар, түстер мен үлгілер туралы ойланыңыз. Кіру дизайны: тұтынушыларды қарсы алатын және оларды мейрамханаға тартатын тартымды кіреберіс жасаңыз. Кіреберіс жолын ерекшелеу және есте қаларлық алғашқы әсер қалдыру үшін тент немесе шатыр, маңдайша және жарықтандыру сияқты сәндік элементтерді қосыңыз.Энергия мен суды үнемдеу шараларына қоса, сәулетшілер механикалық жүйелерге тәуелділікті азайту және тұрғындардың жайлылығын жақсарту үшін табиғи желдету, күндізгі жарықтандыру және жылу сақтау сияқты пассивті дизайн стратегияларын пайдалана алады. Жабық өсімдіктер немесе су объектілері сияқты табиғи элементтерді қосу арқылы биофильді дизайн принциптерін қолдану үй ішіндегі ауаның сапасын жақсартуға және әл-ауқатты жақсартуға көмектеседі. Қарастырылатын тұрақты опцияларға мыналар жатады:жылуды жоғалтуды немесе алуды азайту үшін ғимарат конвертін жобалаңыз, соның ішінде оқшаулау, энергияны үнемдейтін терезелер және көлеңкелеу құрылғылары. Қуатты тұтынуды азайту үшін энергияны үнемдейтін жарықтандыруды, энергия жүйелерін және құрылғыларды орнатуға болады.Суды үнемдейтін құрылғылар мен технологияларды, мысалы, аз ағынды крандар, дәретханалар және суару жүйелерін енгізіңіз. Суды пайдалануды азайту үшін жаңбыр суын жинау және сұр суды қайта өңдеу жүйелерін пайдалануды қарастыру керек.

Сурет 1 Энерготиімді эксперименталды ғимарат, Роттердамдағы қалқымалы кеңсе

Көріністерді, күндізгі жарықты және пассивті күн жылыту немесе салқындату мүмкіндіктерін арттыру үшін ғимаратты орналастыру арқылы табиғи ландшафтты пайдаланыңыз. Ішкі және сыртқы кеңістіктер арасында үздіксіз ауысуды жасау үшін көгалдандыру мен сыртқы ыңғайлылықты пайдаланыңыз.

Қоғамдық ғимараттың сәулеттік дизайны оның даралығын, функционалдығын және қоршаған ортамен байланысын қалыптастыруда шешуші рөл атқарады. Дизайнерлер құрылымдық аспектілерді, ғимараттың орналасуын, қасбет дизайнын, тұрақтылық ерекшеліктерін және қоршаған ортамен интеграцияны мұқият қарастыра отырып, түскі ас үшін тамақтану тәжірибесін жақсартатын және қауымдастық сезімін арттыратын тартымды және тұрақты кеңістік жасай алады.

Архитектуралық дизайнға жергілікті мәдениет пен мұра элементтерін енгізу мейрамхана тәжірибесін байыта алады және орын үшін ерекше атмосфераны жасай алады. Бұл аймақтың мәдени ерекшелігінен туындаған дәстүрлі қолөнерді, өнер туындыларын немесе мотивтерді пайдалануды қамтуы мүмкін, бұл жердің тарихына құрмет көрсете отырып, сонымен бірге оның заманауи өзектілігін қамтамасыз етеді.

Сәулетшілер, интерьер дизайнерлері, ландшафт сәулетшілері және басқа да мүдделі тараптар арасындағы ынтымақтастықты ынталандыру салынған ортаның өзара байланысын ескеретін біртұтас дизайн тәсілін дамытуға көмектеседі. Жергілікті қауымдастықтармен араласу және әлеуетті тамақтанушылардан кері байланыс алу дизайн процесін байытады және ғимараттар олардың қажеттіліктері мен ұмтылыстарын көрсететініне кепілдік береді.

Әдебиеттер

9. http://www.wisdoms.ru/pavt/p125.html
10. Эстетика: Словарь/Под общ.ред. А. А. Беляева и др. — М.: Политиздат, 1989.— 447 с.
11. Уилбер К. Теория всего. — М.: Постум, 2013.
12. http://www.liveinternet.ru/users/5031314/post339780653/
13. https://massaget.kz/layfstayl/alemtanu/Qazaqstanym/63640/
14. Орельская О.В., Современная зарубежная архитектура, Издательство: Академия, 2006 г.
15. Энтони Хассел, Дэвид Бойл и Джереми Харвуд, Современная архитектура, Издательство: Арт-родник2010 г.

ӘОЖ 614.8

ӨНЕРКӘСІПТІК РОБОТТАНДЫРУ: ҚАУІПСІЗДІККЕ ӘСЕРІ

Жайдақбай А.М. – СМ24-9к тобының студенті
Томарбаева С. - аға оқытушы

Кіріспе

Тақырыптың өзектілігі: Өнеркәсіптік роботтандырудың қазіргі таңда өндірістегі рөлі.

Зерттеу мақсаты: Өнеркәсіптік роботтардың жұмыс орнындағы қауіпсіздікке тигізетін әсерін зерттеу.

Мәселенің маңыздылығы: Роботтардың еңбек қауіпсіздігіне оң және теріс жақтарын талдау.

Қазіргі таңда өндірістік процестердің кешенді автоматтандырылуы өндірістің баршылық кезеңдерін қамтитын автоматтандыру жүйесі есебінде қарастырылады: технология мен өнімді жобалаудан бастап, өндіріс пен тұтынушыларға жеткізуге шейін. Қазіргі өндірістің айырмашылығы – технологиялық дамудың жеделдеуі. Өнеркәсіптік роботтар – бұл өзгерістердің күре қозғаушы күштерінің бірі. Бұл тек өндіріс тиімділігін арттырып ғана қоймай, шығындарды азайтып, өнім сапасын жақсартуға мүмкіншілік береді. Сөйткенмен, роботтық жүйелерді енгізу қазір қауіпсіздік мәселелерін туындатады, оларды басқару мұқият болуды талап етеді. Бұл мақалада өнеркәсіптік роботтандырудың шаруа орнындағы қауіпсіздікке әсері қарастырылады, оның артықшылықтары мен әлеуетті қауіптері талданады

Роботтардың еңбек қауіпсіздігіне оң әсері:

Өнеркәсіптік роботтардың өндіріске енгізілуі өнімнің пайда болу тәсілін толығымен өзгертті. Бұл роботтардың ең бірінші артықшылығы - көптеген тапсырмаларды орындаудағы нақты дәлдік. Адам жұмысшысынан өзгешелігі, роботтар шаршау, немес алаңдатулардан зардап шекпейді, бұл дегеніміз оларға еңбек кезінде оңтайлы жоғары дәлдік деңгейін сақтауға мүмкіншілік береді. Бұл автомобиль немес электроника өнеркәсібі сияқты еңбек сапасы жоғарғы деңгейде үнемі мінсіз, ақаусыз болуы қажет кәсіпорындарда аса қажет.

Өнеркәсіптік роботтардың тағы да бір артықшылығы – еңбек орнындағы орын алатын жарақаттарды азайту. Өндірістік ортада жұмысшыларды ауыр көтеру, улы,зәрлі заттармен жұмыс істеу, және бірдей қозғалыстарды қайталау сияқты қауіпті жұмыстар күтіп тұр. Автоматтандырылған роботтық жүйелерді қолдану осы сияқты жарақаттардың өндіріс орындарында болуын біршама азайтады. Роботтар қауіпті тапсырмаларды нақты дәлдікпен орындап, адамдарды қауіпті ортадан қорғауға мұрша береді.

Роботтардың еңбек қауіпсіздігіне теріс әсері:

Осындай артықшылықтарға қарамастан, өнеркәсіптік роботтарды қолдану біршама қауіпсіздік мәселелерін туғызады.Дұрыс бағдарламаланбаған, механикалық ақаулары немесе бағдарламалық қамтамасыз ету ақаулары бар роботтар күтпеген қозғалыстар жасай отырып, жұмыскерлер үшін едәуір қауіп төндіруі мүмкін. Сонымен қатар, жұмысшылардың роботтық жүйелермен қауіпсіз жұмыс атқаруға байланысты қажетті білім деңгейіне ие болмауы мүмкін, бұл еңбек кезінде орын алатын апаттардың ықтималдығын арттырады.

Роботтардың өнеркәсіпте енгізілуі көптеген жұмыс орындарын автоматтандыруға әкеліп, адам мен робот алмастыруына алып келуі мүмкін, бұл еңбексіздік деңгейінің өсуіне себеп болуы мүмкін.

Қауіпсіздікті жақсарту шаралары:

- Өнеркәсіптік роботтандырудың қауіпсіздік артықшылықтарын барынша арттырып, тәуекелдерді азайту үшін бірнеше стратегиялар енгізілуі тиіс. Бұған мыналар кіреді:
- Қызметкерлерді жан-жақты оқыту: Қызметкерлер роботтармен қауіпсіз өзара әрекеттесу және төтенше жағдайлар туындау кезіндегі шаралар бойынша білім алуы тиіс.
- Үздіксіз техникалық қызмет көрсету және тексерулер: Алдын алу шаралары механикалық немесе бағдарламалық ақауларды анықтап, болуы мүмкін апаттардың алдын алады.
- Өндірістік ортаны адам жағдайына бейімдеу: роботтарды пайдалану кезінде өндірістік ортаны адамның денесі мен психикалық жағдайына ыңғайлы етіп жобалау өте маңызды. Роботтар адамдарға қауіп төндірмей, олардың жұмысын жеңілдететін етіп ұйымдастырылуы керек.

Қорытынды:

Өнеркәсіптік роботтандыру қазіргі өндірістің ажырамас бөлігіне айналды, еңбек өнімділігі мен қауіпсіздігін айтарлықтай жақсартты. Автоматтандырылған жүйелер адамдардың еңбегін қажет ететін ауыр, қауіпті жұмыстарды орындап, жұмысшылардың жарақат алу қаупін азайтады. Сонымен қатар, роботтар жоғары дәлдікпен жұмыс істейді, өнім сапасын жақсартады және өндіріс тиімділігін арттырады. Алайда, роботизация белгілі бір тәуекелдерді де енгізеді. Дұрыс бағдарламаланбаған немесе ақаулы роботтар күтпеген жағдайларға алып келуі мүмкін. Сонымен қатар, әлеуметтік және экономикалық салдарлар, киберқауіпсіздік мәселелері мен жұмыссыздықтың артуы сияқты факторлар да ескерілуі тиіс.

Жалпы, өнеркәсіптік роботтандыру – өндірістің болашағы. Ол еңбек тиімділігін арттырып, жаңа деңгейде қауіпсіздік қамтамасыз етеді. Технология дамып келе жатқан сайын роботтардың мүмкіндіктері кеңейіп, олардың қолданылуы артып келеді. Сондықтан кәсіпорындар мен мамандар роботизацияның оң және теріс тұстарын теңдей бағалап, оны қауіпсіз және тиімді пайдалану жолдарын іздеуі қажет.

Әдебиеттер

1. Айтбеков, Н.Б. (2021). Өнеркәсіптік роботтар және олардың қауіпсіздікке әсері. Астана: Әлеуметтік ғылымдар академиясы.
2. Камалова, Г.М., & Нұрмағамбетов, Т.С. (2019). Роботтандыру және еңбек қауіпсіздігі: теоретикалық және практикалық аспектілер.
3. Мұхамеджанов, А.Б. (2020). Автоматтандырылған жүйелердің өндірістегі қауіпсіздік мәселелері. Шымкент: Технология.
4. Сенғазиев, М.С. (2022). Өнеркәсіптік роботтандыру: Жаңа дәуірдің өндірістік қауіпсіздігі. Алматы: Инновация.

ӘОЖ 656.13

КӨЛІКТІК-ЛОГИСТИКАЛЫҚ ОРТАЛЫҚТАРДЫ ОРНАЛАСТЫРУҒА ӘСЕР ЕТУШІ НЕГІЗГІ МӘНБІРЛЕРДІ ТАҢДАУ

Жақсылықов А. – СМ-22-1к1 тобының студенті
Жүнісбеков А.С. – т.ғ.к., доцент

Көліктік-логистикалық орталықтар (КЛО) заманауи көлік жүйелерінің маңызды бөлігі болып табылады, өйткені олар түрлі логистикалық операцияларды тиімді орындауға және тасымалдауды оңтайландыруға мүмкіндік береді. КЛО-ның орналасуын таңдау кезінде бірнеше факторлардың ықпалы маңызды. Бұл мақалада көліктік-логистикалық орталықтарды орналастыруға әсер ететін негізгі мәнбірлер қарастырылады.

1. Географиялық орналасу және инфрақұрылым

КЛО-ның тиімді орналасуы үшін ең басты фактор – географиялық жағдай. Бұл орталықтар көлік ағындарының басты тораптарында, яғни теміржол, автожол, әуе және су жолдарының түйіскен жерлерінде орналастырылуы тиіс. Мұндай орындар тасымалдау мен жүктердің жылдам әрі тиімді қозғалуын қамтамасыз етеді. Мысалы, ірі қалалар мен өнеркәсіптік аймақтар маңындағы жерлерде көліктік-логистикалық орталықтардың орналасуы логистикалық шығындарды азайтады және тасымалдау уақытын қысқартады.

Сонымен қатар, жақсы дамыған инфрақұрылым – маңызды рөл атқарады. Бұл жолдар, көпірлер, тасымалдау желілері мен терминалдардың болуы қажет. Қолайлы инфрақұрылым, әсіресе теміржол мен автожол желілерінің қарқынды дамуы, жүктерді тасымалдау процесін жеңілдетеді.

2. Экономикалық мәнбірлер

Көліктік-логистикалық орталықтарды орналастыруда экономикалық мәнбірлер үлкен әсер етеді. Бұл мәнберлерге жердің құны, еңбек ресурстарының бағасы, сондай-ақ өңірдің экономикалық жағдайы жатады. Орталықтардың орналасқан жері аймақтық экономикалық даму деңгейіне байланысты да таңдалады. Мысалы, дамыған өндірістік аймақтар мен өнеркәсіптік орталықтарда орналасқан КЛО тиімді жұмыс істейді, өйткені бұл жерде көлік құралдарын қажет ететін көптеген кәсіпорындар мен зауыттар бар.

Сондай-ақ, жердің құны мен салық салу жүйесі де маңызды рөл атқарады. Төмен салық ставкалары мен жеңілдетілген кәсіпкерлік жағдайлары бар аймақтарда КЛО-ның орналастырылуы экономикалық тұрғыдан тиімдірек болады.

3. Экологиялық және әлеуметтік мәнбірлер

Экологиялық жағдайлар да көліктік-логистикалық орталықтардың орналасуына әсер етеді. Қоршаған ортаға әсерді азайту үшін экологиялық стандарттарға сәйкес келетін жерлер таңдалады. Жоғары экологиялық жүктеме бар аймақтарда КЛО орналастырудың теріс әсері болуы мүмкін. Қоршаған ортаға зиянды заттардың шығарылуын азайту және қалалық ауаны ластау деңгейін төмендету үшін жасыл технологиялар мен экологиялық таза көлік құралдарын қолдану маңызды.

Сонымен қатар, әлеуметтік мәнбірлер да ескерілетін мәселе болып табылады. Жергілікті тұрғындар мен жұмысшылар үшін көліктік-логистикалық орталықтың жұмысы әлеуметтік тұрғыдан тиімді болуы керек. Бұл жергілікті халықтың жұмысқа орналасуына, аймақтық жұмыссыздықты азайтуға, сондай-ақ инфрақұрылымды жақсартуға мүмкіндік береді.

4. Логистикалық және техникалық мүмкіндіктер

Көліктік-логистикалық орталықтарды орналастыруда логистикалық қажеттіліктер мен техникалық мүмкіндіктер де ескерілуі керек. Бұл – жүктерді сақтау, сұрыптау, тарату және тасымалдау процесстерін ұйымдастыру. Логистикалық орталықтар техникалық тұрғыдан озық болуы керек, яғни, заманауи жабдықтар мен ақпараттық жүйелермен жабдықталған болуы қажет. Мысалы, автоматтандырылған қоймалық жүйелер мен сканерлеу технологиялары орталықтардың тиімді жұмыс істеуін қамтамасыз етеді.

5. Құқықтық және реттеуші мәнбірлер

Көліктік-логистикалық орталықтарды орналастыруға әсер ететін маңызды мәнбірлердің бірі – құқықтық және реттеуші талаптар. Мемлекет деңгейінде қабылданған заңдар мен нормативтік актілер көлік инфрақұрылымын дамытуға және логистикалық жүйелердің тиімділігін арттыруға ықпал етуі тиіс. Сонымен қатар, халықаралық келісімдер мен протоколдар, сондай-ақ кедендік бақылау жүйелері көлік ағындарын тиімді басқаруға әсер етеді.

Қорытынды

Көліктік-логистикалық орталықтарды орналастыруға әсер ететін мәнбірлер көп және әртүрлі. Географиялық орналасу, инфрақұрылым, экономикалық жағдай, экологиялық және әлеуметтік аспектілер, техникалық мүмкіндіктер мен құқықтық талаптар бәрі бірлесіп тиімді көлік жүйесінің жұмысын қамтамасыз ету үшін маңызды. Қазіргі кезде логистика саласындағы инновациялар мен жаңа технологиялар көліктік-логистикалық орталықтардың дамуына жаңа мүмкіндіктер ашып, олардың тиімділігін арттыруға ықпал етеді.

Әдебиеттер

1. Пернебеков С.С., Сүлеймен М.Ф. Тасымалдау саласындағы көліктік-логистикалық қызмет көрсету жұмыстарын сапалық басқару көрсеткіштері / «Endless Light in Science». - Астана, 2024. - №1. - С. 43-47.
2. Пернебеков С.С., Үсіпбаев Ү.А. Қазақстан Республикасының көліктік-логистикалық жүйесін дамытудың өзекті мәселелері / «Ғажайып Қазақстан». – 2024. - №01-02 (45). - Б. 4.

УДК 691:674.816.2:628.477.7

АРБОЛИТ ҚАБЫРҒА ПАНЕЛІН АЛУ ЖӘНЕ ОНЫҢ ҚҰРЫЛЫС-ТЕХНИКАЛЫҚ СИПАТТАМАЛАРЫ

Жаңбырбай А.Б. – СМ 20-12к тобының студенті
Иманалиев К.Е. – т. ғ. к., доцент

Арболит қабырға панельдері - арболиттен жасалған құрылыс элементтері, яғни ағаш үгінділерін (немесе басқа өсімдік материалдарын) цементпен, әкпен және сумен араластыру арқылы алынған құрылыс материалы. Арболит панельдері құрылыста ғимараттардың сыртқы және ішкі қабырғаларын салу үшін қолданылады. Олар жақсы жылу оқшаулау және дыбыс оқшаулау қасиеттеріне ие, экологиялық таза және орнату оңай. Арболит қабырғалық панельдерді алу процесі: Бастапқы материалдарды дайындау: Ағаш үгінділері немесе ұсақталған өсімдік материалдары арболит үшін негіз болып табылады. Олар кірден және ылғалдан тазартылуы керек. Цемент, әк немесе гипс - байланыстырушы компоненттер ретінде. Цемент - беріктік пен беріктікке жауап беретін негізгі материал. Су - қоспаның қажетті консистенциясын алу үшін. Материалдың сипаттамаларын жақсартатын пластификаторларды немесе басқа қоспаларды қолдануға болады. Үгінділер немесе өсімдік талшықтары белгілі бір пропорцияда цемент пен әкпен араласады. Материалдың сапасын жақсарту үшін адгезияны жақсарту және қатаю процесін жеделдету үшін қоспаға химиялық қоспаларды қосуға болады. Осыдан кейін су құйылады және бүкіл қоспасы мұқият араластырылады. Дайын қоспасы қабырғалық панельдердің өлшемдеріне сәйкес келетін арнайы пішіндерге құйылады. Қоспа қатайту және күш алу үшін қалыптарда сақталады. Панельдерді ауамен кептіруге немесе жылуды пайдаланып кептіруге болады (мысалы, жылдамдату үшін бу камераларын пайдалану). Кептіру және қартаю: Пішіннен шығарылғаннан кейін панельдер кептіріледі, бұл жағдайға байланысты бірнеше күн немесе апта алуы мүмкін. Дайын панельдер тұрақтылық пен беріктікті қамтамасыз ету үшін қосымша өңдеуден өтеді. Арболит қабырғалық панельдердің құрылымдық және техникалық сипаттамалары: Арболит панельдері жақсы жылу оқшаулау қасиеттеріне ие. Олардың жылу өткізгіштігі шамамен 0,1-0,2 Вт/(м К) құрайды, бұл бетон және кірпіш қабырғалармен салыстырғанда айтарлықтай жақсырақ. Бұл арболит панельдерін энергияны үнемдейтін үйлер салу үшін жақсы етеді. Дыбыс оқшаулау: Панельдер жақсы дыбыс оқшаулауына ие, бұл оларды шулы жерлерде тұрғын үй және қоғамдық ғимараттарды салуға жарамды етеді. Дыбыс оқшаулау материалдың тығыздығына байланысты, бірақ орташа есеппен 45-50 дБ жетуі мүмкін. Күш: Арболит панельдерінің беріктігі қоспаның құрамдас бөліктерінің пропорцияларына байланысты. Әдетте, қысу күші 3-5 МПа құрайды, бұл дәстүрлі

бетоннан немесе кірпіш қабырғалардан айтарлықтай төмен. Дегенмен, көптеген тұрғын үйлер мен шағын коммерциялық нысандар үшін бұл күш жеткілікті. Беріктілікті арттыру үшін панельдерді болат тормен немесе сыммен нығайтуға болады. Арболит панельдерінің негізгі артықшылықтарының бірі олардың жеңіл салмағы болып табылады. Бұл ғимарат іргетасына жүктемені азайтады және панельдерді тасымалдау мен орнатуды жеңілдетеді. Арболиттің орташа тығыздығы 600-900 кг/м³. Қоршаған орта әсерлеріне төзімділік: Арболит ылғалға төзімді, бірақ төзімділік үшін панельдерді артық ылғалдан дұрыс қорғау қажет, мысалы, сыртқы әрлеуді қолдану. Ол жақсы отқа төзімді қасиеттерге ие, бірақ отқа төзімділікті жақсарту үшін қоспаға қосымша отқа төзімді компоненттерді қосуға болады. Арболит панельдері экологиялық таза, өйткені негізгі компонент ағаш болып табылады, ал материалдың өзі жұмыс кезінде зиянды заттарды шығармайды. Ол денсаулыққа қауіпсіз және экологиялық таза құрылыс материалы ретінде пайдалануға болады. Биологиялық әсерлерге төзімділік: Егер панельдер артық ылғалға ұшырамаса, олар шірік, саңырауқұлақ немесе жәндіктердің шабуылына ұшырамайды. Дегенмен, дұрыс пайдаланбаған жағдайда (мысалы, жоғары ылғалдылық жағдайында) биологиялық тұрақтылық проблемалары туындауы мүмкін. Арболит панельдері әртүрлі материалдармен аяқталуы мүмкін: гипс, плиткалар, сәндік қаптама немесе кескіндеме. Бұл кез келген сәулет түріне сәйкес келетін сыртқы көріністі жасауға мүмкіндік береді. Арболит панельдерінің артықшылықтары: Жылыту шығындарын азайтатын және үй-жайлардың ішінде қолайлы жағдайлар жасайтын жоғары жылу және дыбыс оқшаулау. Орнатудың қарапайымдылығы - панельдердің салмағы мен өлшемдерінің аздығына байланысты оларды тасымалдау және орнату оңай. Төзімділік және экологиялық тазалық - дұрыс пайдаланған кезде материал берік және қауіпсіз. Төмен құны - арболит - кірпіш пен бетонмен салыстырғанда арзан материал. Арболит панельдерінің кемшіліктері: Дәстүрлі материалдармен салыстырғанда төмен қысу беріктігі, бұл олардың биік ғимараттарда немесе биік аймақтарда қолданылуын шектейді.осындай сейсмикалық жүктемелермен. Ылғалдылығы жоғары жерлерде құрылыс кезінде ылғалдан қорғауды талап етеді. Осылайша, арболит қабырғалық панельдер тұрғын үй және аз қабатты құрылыста кеңінен қолданылатын тиімді және экологиялық таза құрылыс материалы болып табылады.

Әдебиеттер

1. Арболит /Под ред. Бужевича Г.А. –М.: Изд-во литературы по строительству, 1968. –244с.
2. Арболит – эффективный строительный материал. И.Х. Наназашвили, М.: Стройиздат, 1984. –122 с.
3. Глуховский В.Д., Сикорский О.Н., Румына Г.В., и др. Разработка грунтосиликатных бетонов на местных грунтах Каховской оросительной системы, исследования их технических, конструктивных и эксплуатационных свойств: Сб. рефератов НИР, сер.18, №12-22, Б094692. 1971.

ӘОЖ 541.18

ЕРТЕДЕГІ ТҮРІК МЕМЛЕКЕТТІК ҚҰРЫЛЫМДАРЫНА ТӘН ЖАЛПЫ НЫШАНДАРДЫҢ ӨРКЕНИЕТІ

Жарқынбек М.Т. – СМ-24 5к7 тобының студенті
Серикбаева Н.Ж.- жетекшісі

Мемлекеттік құрылымдардың тууына негізгі себеп болған әлеуметтік теңсіздік пен жеке меншіктің дамуына байланысты еңбекті қанаудың өсуі азшылықтың қолына барлық материал-дық игіліктерді шоғырландыруға мүмкіндік берді. Түрік және түркі тілдес мемлекеттердегі капиталдардың қорлануының өсуі баска да барлық өркениетті елдердегі сияқты қалыптасқан әлеу-меттік құрылымды заңдастырып, қорғауға бағытталған орган болды.Түрік мемлекеттілігінің даму процесін ішкі факторлар да тез-дете түсті, атап айтқанда оған тайпалар және халықтармен (хань, жуань-жуандар, қарақытайлар, арабтар, саманидтер) ұзақ ғасыр-ларға созылған күрестерде өз үлесін қосты. Ежелгі феодалдық мемлекеттердегі көшпелі тайпалардың негізгі кәсібі жайылым-дарды маусымдық пайдалануға бағытталған көшпелі мал шаруа-шылығы еді. Тұрғындардың басым көпшілігі қой, жылқы, ешкі, сиыр мен түйе өсірді. Кәсіпшіліктің бір түрі аңшылық болатын. Ке-дейлер балық аулаумен де айналысты.

Көшпелі тұрғындардың басқа жекелеген аудандары отырық-шы және жартылай отырықшы егіншілікпен шұғылданды. Егінші-лікке қажет негізгі дақылдар сұлы мен тары еді. Кейбір аудандарда бидай, арпа, күріш, жеміс және бақша дақылдары да өсірілді.Тұрғындардың біраз бөлігі қалалар мен отырықшы жерлерде өмір сүрді. Қарлұқтар елінде Құлан, Мерке, Атлалық, Тұзын, Балық, Барсхан, Сыйкөл, Талғар, Төнг, Пеншүл және басқа да қалалар бол-са, оғыздар да Янгикент (астана), Жент, Жувара, Қарнақ, Сүткент, Фараб, Сығанақ, Сауран және басқалары, қимақтарда Қимақия, Жұбын, Атлах, Тараз секілді қалалар кездесетін.

Мемлекеттіліктің барлығын анықтайтын белгілердің бірі мемлекеттік тіл мен жазудың болуы.Ертедегі тайпаларда жазудың болғанына б.з.д. IV ғасырдағы Есік жазуы дәлел, оның әліппелік сипаты мамандардың еш күмәнін тудырмайды. Ежелгі түрік руникалық әліппесінің негізін-дегі оқудың сан алуан түрі бар. Әліппелік жазу ескерткішінің табылуының өзі ертедегі Қазакстан территориясында мемлекеттік құрылымның пайда болғанын білдірсе керек. Тіл мамандарының корытындысы болжау денгейінде екенін ескеріп, соған сілтеу жа-сай отырып, археолог К.А. Акишев Түрік қағанаттарындағы ежел гі орта ғасырларда мемлекеттік жазу руникалық әліппенің орхон варианты болғанын жазады.

Түркі тілдес халықтарда мемлекеттік жүйенің алуан түрлі бо-луы руникалық жазудың көптеген түрлерінің шығуына себебін тигізді.Осы себептер және оның жалғасы тарихи процестің дамуының анықтаушы факторы болып

саналды. Ол сондай-ақ әр түрлі диа-лектіде сөйлейтін, бірақ бір ғана түрік тілінің біріккен көптеген ру-тайпалық этностардың топтасуына себеп болды.

Осылайша, ежелгі түрік мемлекеттік бірлестіктері үшін объ-ективті түрде, жеке факторлардың әсерімен мемлекеттіліктің белгісі бар этно-саяси құрылым орнату тенденциясы тән болды, (мұның өзі кейін «халық мемлекет заң» деген түсінік құрайтын еді), дәлірек айтсақ, түрік тайпалары ғана мекендейтін біртұтас территория, ортақ тіл ежелгі орта ғасырлар заманында бір әліп-пелік негізде құрылған жазу) көшпелі, жартылай көшпелі тұр-мыстың қалыптасуы, түріктердің біртұтас мәдени-рухани түрінің қалыптасуы, әскери-әкімшілік, фиксалды саясаты бар әскери-лендік жүйе, жалпы әскери іс-әрекеттер түріктердің өз территориясын ұлғайтуы қажет екендігін анықтап берді. Осы кезден бастап, сау-да-экономикалық және саяси қатынастарға ресми және жартылай ресми сипат беруге тырысқан, бір жағынан өз территориясын сақ-тап қалуға ұмтылған шегара және кеден қызметтері өз жұмысына кірісіп кетті.

Түріктердің өркениетінің бір нышаны руналық жазба. Түр-геш қағаны Сұлықтың (715-735) қазасынан кейін «сары» түр-геш-тер мен «кара» түргештер арасында өкімет билігін алу үшін 20 жылға созылған күрес-тартыс басталады. Осының әсерінен бұл қағанат карлұқтардың тегеурінді шабуылына шыдамай 756 жылы құлады.Түргештердің өзара кыркысы Қытай басқарушыларына Шы-ғыс Түркістанның ішкі өміріне араласуға мүмкіндік береді.

Кіріспе тарауында өткен заманды баяндау барысында Тәңір-лі, Ұмайды, ЫдыҚ - Иер - Суб (қасиетті жер-су) басты құдайларды атайды.Білге қаған өте даналы дейді. Ол елді 4 жақтағы жауларға соққы беріп, қорғады дейді және Қаған түрік мемлекетін құрып, өрлеп, ыдырағанын көрсетеді.Өзінің сюзеренінің сөзері мен істерін «мәңгілік» тасқа жазған Білге қағанның туысканы Йоллых – тегін екен (жазбада бар), яғни түрік тілді әдебиеттердің тарихындағы аталған бірінші автор.VIII-X ғасырларда руна мәтіндері көп халықтарының жалпы әдебиет тілі болды. Онымен оғыздар, ұйғырлар, қырғыздар, қи-мақтар, қыпшақтар қолданған. Сонымен қатар әрбір этнос өзінің тілінде және диалектісінде сөйлеген.Ертедегі ортағасырлық ежелгі түрік мемлекеттерінде жаз-баның екі түрі орын алған: руналық және ұйғырлық, бірақ соғда жазбасы да сақталған.

Махмұд Қашғари өзінің негізгі шығармасы - «Диуан» луғат-ат түрік» таза түрік тілінде жазғанын анықтайды.

Әдебиеттер

1. 1.Алпысбаев Х.А. Культура древних скотоводов и земледельцев Казахстана, - Алма-ата, 1969.
2. Ирмуханов Б. Усунь и этногенез казахского народа.- А.,2006.
3. Гумилев Л.Н. Хунны в Китае. - М., 1974.
4. Ирмуханов Б. Усунь и этногенез казахского народа. – А., 2006.
5. Берденова К.А., Ташенов Б.Т., Коробков В.С. Евразийство в этнопо-литической истории Казахстана. Алматы: «Экономика», 1997.

ӘОЖ 656.073.7

ҚАУІПТІ ЖҮКТЕРДІ АВТОКӨЛІКПЕН ТАСЫМАЛДАУ ҚАУІПСІЗДІГІН БАСҚАРУДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ ӘДІСТЕРІН ЗЕРТТЕУ

Жахангер Д.Ғ. – МСМ-24(1)-6нк тобының магистранты
Казенова Ә.О. – PhD доктор, доцент

Қауіпті жүктерді тасымалдау – көлік логистикасының маңызды аспектілерінің бірі. Бұл процесстің қауіпсіздігін қамтамасыз ету, әсіресе автокөлікпен тасымалдау кезінде, өте маңызды. Қауіпті жүктерді тасымалдау кезінде орын алатын апаттар мен төтенше жағдайлардың алдын алу үшін ақпараттық қамтамасыз етудің рөлі ерекше [1]. Осы мақалада көлік логистикасындағы ақпараттық жүйелердің көмегімен қауіпті жүктерді автокөлікпен тасымалдау қауіпсіздігін басқарудың қазіргі жағдайы мен оны жетілдіру жолдары қарастырылады.

Қауіпті жүктер – бұл адамдардың өміріне, денсаулығына, қоршаған ортаға немесе мүлікке зиян келтіруі мүмкін, сондай-ақ белгілі бір тәртіппен тасымалдауды талап ететін жүктемелер. Бұл жүктерге химиялық заттар, жанғыш немесе жарылғыш материалдар, радиоактивті және улы заттар, биологиялық қауіп тудыратын өнімдер жатады [2]. Қауіпті жүктерді тасымалдау кезінде көлік құралдарын таңдаудан бастап, жүк салу мен түсіруге дейінгі барлық операциялар ерекше ережелерге сәйкес жүзеге асырылуы тиіс.

Қауіпті жүктердің тасымалдануы көбінесе көлік апаттарының немесе экологиялық апаттардың туындауына әкелуі мүмкін, сондықтан оларды тасымалдаудың қауіпсіздігін қамтамасыз етуге ерекше көңіл бөлінеді. Қазіргі уақытта ақпараттық технологиялар қауіпті жүктерді тасымалдау қауіпсіздігін басқарудың тиімді құралы ретінде пайдаланылуда [3].

Көлік логистикасында ақпараттық қамтамасыз ету жүйелері жүк тасымалының барлық кезеңдерінде тиімді басқару мен бақылауды жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Қауіпті жүктерді тасымалдау кезінде ақпараттық жүйелердің негізгі мақсаты – тасымалданатын жүктің қауіпсіздігі мен оған байланысты тәуекелдерді барынша төмендету [4].

Ақпараттық жүйелердің бірнеше түрі бар, олар қауіпті жүктерді тасымалдау барысында түрлі функцияларды атқарады:

- GPS навигация жүйелері – көлік құралдарының қозғалысын нақты уақыт режимінде бақылауға мүмкіндік береді.

• Электронды құжат айналымы – жүк туралы барлық ақпаратты цифрлық форматта ұсыну арқылы құжат айналымының тиімділігін арттырады.

• Қауіпті жүктерді тасымалдаудың қауіпсіздік жүйелері – әртүрлі сенсорлар мен мониторахтарды пайдалану арқылы жүктің жағдайы мен көлік құралын бақылау.

• Автокөлік жүргізушілерінің оқыту жүйелері – арнайы тренингтер мен тесттер арқылы жүргізушілердің қауіпті жүк тасымалдау бойынша біліктілігін арттыру.

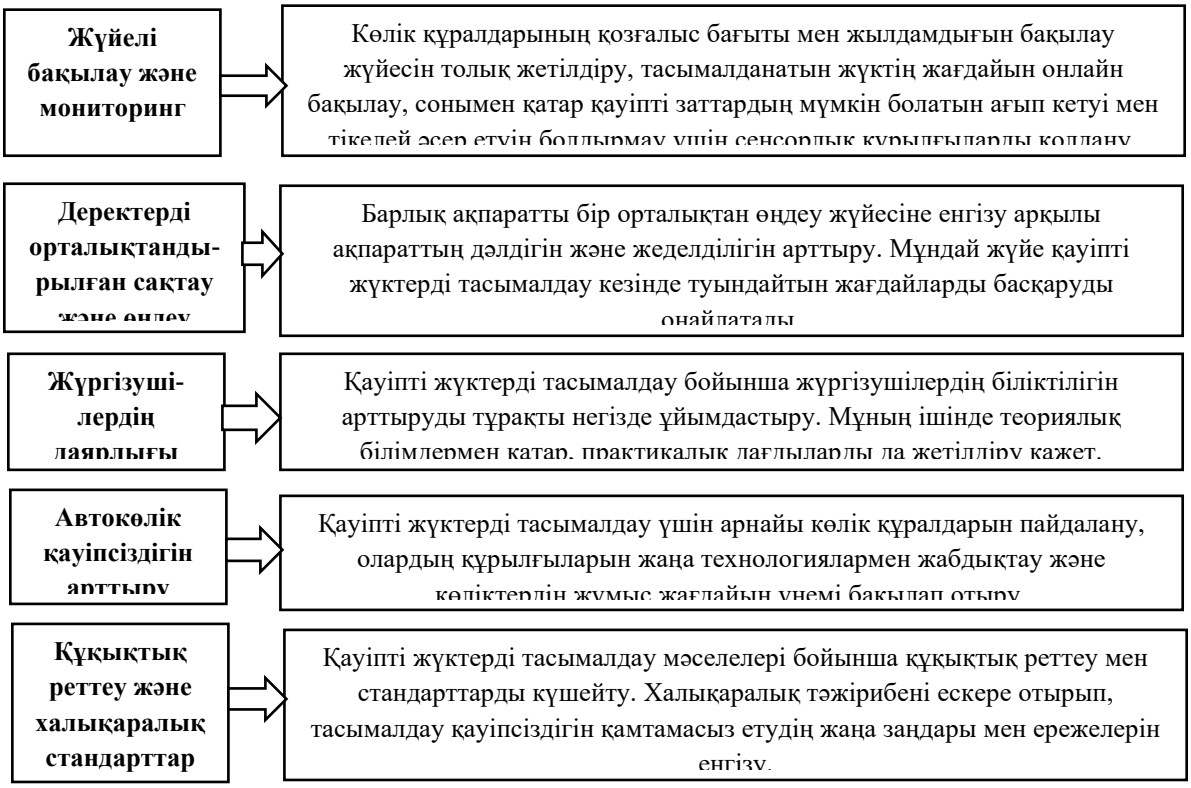
Қауіпті жүктерді тасымалдау қауіпсіздігін қамтамасыз етудің негізгі бағыттары 1-суретте келтірілді.

Сурет 1 – Қауіпті жүктерді тасымалдау қауіпсіздігін қамтамасыз етудің негізгі бағыттары

Қауіпті жүктерді тасымалдау қауіпсіздігін басқарудағы негізгі әдістердің бірі – жүктің сипаттамалары мен тасымалдау маршруттарына қатысты ақпараттарды нақты әрі жедел алу және өңдеу. Бұл әдіс жол көлік оқиғаларының, апаттардың және төтенше жағдайлардың алдын алу үшін маңызды.

Ақпараттық технологиялар мен жүйелерді қолдану арқылы қауіпті жүктерді автокөлікпен тасымалдау қауіпсіздігін басқаруды жетілдіру үшін бірқатар шараларды жүзеге асыру қажет (2-сурет).

Сурет 2 – Қауіпті жүктерді тасымалдаудың қауіпсіздігін жетілдіру жолдары

Қауіпті жүктерді автокөлікпен тасымалдау қауіпсіздігі – күрделі және көп аспектілі мәселе. Ақпараттық қамтамасыз ету жүйелерін тиімді пайдалану, көлік құралдарының мониторингін ұйымдастыру және жүргізушілердің біліктілігін арттыру арқылы бұл саладағы қауіпсіздік деңгейін жоғарылатуға болады. Ақпараттық технологиялар мен инновациялық әдістердің көлік логистикасына интеграциялануы қауіпті жүктерді тасымалдау қауіпсіздігін басқарудың тиімділігін арттырады, апаттардың санын азайтады және тасымал процесін оңтайландырады.

Тиісті ақпараттық жүйелер мен техникалық құралдарды қолдану қауіпті жүктердің тасымалдануы кезінде қауіптерді болдырмауға мүмкіндік береді. Бұл ретте, тиісті оқыту, деректерді өңдеу және мониторинг жүйелерінің интеграциясы қауіпті жүктерді тасымалдау қауіпсіздігін басқарудың маңызды құрамдас бөлігі болып табылады.

Әдебиеттер

1. Жаңбыров Ж.Ғ. Автокөлік логистикасы негіздері: Оқулық. Екінші басылым-Алматы, Эверо, 2020. - 492 б.
2. Правила перевозок грузов автомобильным транспортом; ДЕАН - Москва, 2012. - 517 с.
3. Кәсіпорынның ақпараттық логистикасы: Оқу құралы / Кулик В.Б., Тлеубердинова А.Т. -Алматы: «Тұран» Университеті, 2020.-201 б.
4. Дайнека А. Д., Оленников Е. В. Повышение эффективности перевозок опасных грузов с помощью информационных технологий // Международный научный журнал «Молодой ученый», № 28 (475), 2023. – с. 17-21.

УДК 153.923.3

О.БӨКЕЕВТІҢ «ЖЫЛЫМЫҚ» АТТЫ ШЫҒАРМАСЫН ЖҮЙЕЛІ ТҮРДЕ ЗЕРТТЕУ МӘСЕЛЕСІ

Жексенбина Б. - СМ 24-5К13 тобының студенті
Рискелдиева Ж.А. – магистр, аға оқытушы

Қазақ прозасының майталман шебері О.Бөкеевтің шығармалары өзіндік ерекшелігімен, мәнділігімен өте құнды. Жазушының туындылары әр түрлі аспектіде зерттеліп жүр. Өзеннің толастамас ағынындай ғылым да бір орында тұрмай, дамиды. Сол секілді әдебиеттану ғылымы да көркейіп, толығып келеді. Сол әдістердің бірі жүйелік-құрылымдық талдау (системно-структурный анализ). Бұл талдау Ю.Г.Нигматуллина, Ә.Е.Құлымбетованың[1] концепцияларының жүйесі негізінде жасалынған. О.Бөкеевтің «Жылымық»[2] шығармасы бірінші рет жүйелі әдіс негізінде Ә.Е.Құлымбетовамен[3] қарастырылған болатын. Бірақ уақыт өткен сайын бұл әдіс дамып, шығармаға деген көзқарас өзгергендіктен, осы туындыны жүйелі талдау тұрғысынан қайта зерттеуді жөн көріп отырмыз.

Алдымен шығарманың түпкі мақсатын, мағынасын ашу үшін шығарманың атына назар аударуымыз қажет. Шығарманың атының мәнін ашуда құрылымдық үш деңгейдің басымдылығын байқаймыз – белгілік деңгей (БД) (сөздік бойынша «жылымық» - қыста болатын табиғи құбылыс, ол жылылықты білдіреді, ал біздің пайымдауымызша «жылымық» екі жақты психологиялық хал-жағдайды меңзейді); сюжеттік-композициялық деңгей, яғни, біз шығарманың атының мәнін тек оқу барысында түсінеміз және ритмико-интонациялық деңгей. Бұл деңгей ашық көрсетілмеген. Жалпы алғанда шығарманың атының мәнін ашу оның идеясын және жанрлық түрді анықтауға көмегін тигізеді. Талдаудың екінші сатысы шығарманың нақ осы шақ шекарасын белгілеу. Нақ осы шақ шекарасы прозада да, лирикада да бірдей критерийлерге бағынады. О.Бөкеевтің «Жылымық» атты шығармасындағы нақ осы шақ алғашқы бес абзацпен шектелген. Ол шығарманың атымен және кейіпкердің жай-күйін көрсететін ең соңғы оқиғамен, яғни екінші критериймен тығыз байланысты. Нақ осы шақ шекарасын анықтаудағы мақсатымыз заман тартысын, яғни объекттік тақырыпты (ОТ) табу. ОТ активті орталықпен (АО) және оның типімен тығыз байланысты. АО дегеніміз күйзеліс пен баяндаудың бірмезгілділігін білдіретін нақ осы шақтың ең соңғы сәті. О.Бөкеевтің «Жылымығында» АО нақ осы шақтағы соңғы абзац. АО басқа мағыналық бөліктерден тематикалық принциппен анықталды. Сондықтан микрофокус (МФ), фокус (Ф), микроактивті орталықтарды (МАО) айқындауға осы критерий негіз болады. АО алғашқы синтагмасының типі (АСТ) («Жылымық!») социалды-психологиялық соңғы сөйлемде реалдық детальдар мен белгіліктер (РДБ) жоқ. Оның потенциалдық мағынасы (ПМ) қуаттылық. Антонимі - әлсіздік. Мағыналық бөлікте кілттік белгіліктер (КБ) бар («ақырған аяз» - «жылымық ұялаған»). Ол қуаттылық пен әлсіздіктің арасындағы социалды-психологиялық (С-П) күресті білдіреді. Бұл шығарманың ОТ мағынасы мен типі болып табылады. Бірінші оқудағы оқырман ойы кейіпкер тілегімен бірге болу.

Келесі саты кері оқуда шығармадағы мағыналық бөліктерді анықтап, оларды талдау. Мақала көлемі жағынан шектеулі болғандықтан, біз тек 1-МФ-ты, Ф, МАО-ға тоқталуға мәжбүр болып отырмыз. 1-МФ-ты алған себебіміз, ол шығарманың түпкі мағынасын көрсетеді, ал Ф, яғни шарықтау шегі мәселені, МАО кіші шиеленістің ағытылуын білдіреді. 1-МФ-ң АСТ («Мен...») С-П. Соңғы сөйлемде РДБ жоқ. Оның ПМ - алыстау. Антонимі - жақындау. МФ-та кілттік болып табылатын реалдік белгіліктер (РБ) бар («бұл дүниелік емес» - «кашан да менің қасымда жүрер едің»). Олар алыстау мен жақындау арасындағы С-П тартысты көрсетеді. Тағы атап кететін жағдай, бұл МФ-ң ПМ-сы бүкіл шығарманың түпкі ойын анықтауда болжалдық қызмет атқарады. Яғни, бұдан кейінгі баяндауда туындыдағы кейіпкерлер арасындағы қарым-қатынастың ағыны суреттеледі (алыстау). Нақ осы шақтағы Ф АО-тың алдындағы бір абзац. Оның АСТ - С-П. Соңғы сөйлемде РДБ бар. Оның мағынасы – ауырлықта. Антоним - жеңілдік. Кілттік ретіндегі РБ («астында» - «үстінде») ауырлық пен жеңілдік арасындағы С-П күресті көрсетеді. Өткен шақтағы 1 Ф-тың АСТ («Сол күні») - философиялық және социалдық. Соңғы сөйлемдегі РБ

(«сумаң ете қалған» - «сілейіп тұрдың») кілттік болып есептелініп, енжарлық пен белсенділік арасындағы философиялық және социалдық арпалысты білдіреді. ПМ - енжарлық. 1 МАО социалды, философиялық типті синтагмадан басталады («Ертеңінде»). РДБ жоқ соңғы сөйлемнің мағынасы - табандылықта. Қарама-қарсылығы - қорқақтық. Оған дәлел мағыналық бөліктегі КБ («көріп қойған» - «қорықпаймын»). Олар табандылық пен қорқақтықтың арасындағы социалды-философиялық қарама-қайшылықты анықтайды. 2 Ф-тың АСТ («Япырау») - С-П. Соңғы сөйлемде РДБ жоқ. Оның мағынасы - ашуда. Антонимі - байсалдылық. Бүкіл Ф-та РДБ жоқ. Сондықтан, табылған қарама-қайшылық кілттік болып есептелініп, ашу мен байсалдылық арасындағы С-П тартысты суреттейді. 2 МАО С-П синтагмадан («Мүмкін ...») басталады. Бір сөйлемнен тұратын МАО-та РДБ жоқ. ПМ - ызалану. Антонимі - қанағаттанушылық, РДБ жоқ болғандықтан, табылған антонимдер кілттік болып, ызалану мен қанағаттанушылық арасындағы С-П күресті бейнелейді.

Қорыта келе анықтағанымыз, шығармада 1 АО, 2 МАО, 3 Ф, 31 МФ табылды. Бұл 31 тақырыпты, 3 проблемалы үлкен көлемді эпикалық шығарманың белгісін танытады. Жүйелі байланыс арқылы біз эпикалық түр формаларынан мағлұмат аламыз.

А) АСТ жүйелі талдау барысында С-П, сонымен қатар философиялық типтердің басымдылығын анықтадық. Ол ОТ синтагма типін алдын ала даярлап, мағыналық бөліктердің тура және кері оқудағы өзара байланысын дәлелдеп береді.

Ә) 32 белгілік және 6 деталь шығарманың философиялық аспектін растайды.

Б) Мағыналық бөліктердегі қарама-қайшылықтар О.Бөкеевтің эстетикалық идеалының көзқарастық принциптері қарсыластығын суреттейді. Бұл жерде сезім мен сананың арасындағы күрес жайлы сөз етіледі.

В) ПМ-ды зерттей келе біздің байқағанымыз антропологиялық және ағартушылық принциптер арасындағы байланыс. Яғни, О.Бөкеевтің эстетикалық идеалы сезім мен сананың арасындағы байланысты көрсетеді.

Г) Инвариантық және ОТ бір-бірін толықтыратындықтан, бұл шығарманы реалистік стильге жатқызамыз. АО-ғы белгіліктер мен баяндау интонациясы стильдік синтезді меңзейді. Сонымен, О.Бөкеевтің «Жылымық» атты шығармасы социалды-психологиялық және философиялық үлкен көлемді әңгіме, ал стилі жағынан романтико-реалистік синтез.

Әдебиеттер

1. Ю.Г.Нигматуллина. Комплексное исследование художественного творчества. Казань: КГУ, 1990г; А.Е.Кулумбетова. Введение // Системный анализ художественного произведения. Научн.- метод. сборник /Под научн. ред. А.Е.Кулумбетовой Қазақ университеті, 2000г. -С.3-9.
2. О.Бөкеев. Ұйқым келмейді. Алматы: Алматы:Жалын,1990ж. 466-487 бет.
3. А.Е.Кулумбетова. Стиль казахского рассказа и повести. Алматы: Жазушы, 1993г.

УДК 37.01

ОСНОВНЫЕ ПРИЧИНЫ НИЗКОГО ИНТЕРЕСА К ЧТЕНИЮ У СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ

ЖолдасбекН.Р. – студент группы АП 24 4к2
Даркулова К.Н. – к.ф.н., доцент

Современное общество сталкивается с рядом изменений, которые затрагивают многие аспекты жизни, в том числе отношение к чтению. В последние годы всё чаще обсуждается проблема снижения интереса к книгам, что вызывает беспокойство не только среди специалистов, но и у рядовых читателей. Чтение, как источник знаний, вдохновения и культурного обогащения, постепенно утрачивает свою значимость на фоне развития технологий и множества новых форм досуга.

По мнению Е.Л. Немировского, «…если бы нужно было избратьобщий символ земной цивилизации, им могла бы стать книга. Народы Земли не похожи друг на друга. У нихразные обычаи, разный образ жизни. Отличаются социальные формации, государственный строй… Но книгавезде остается книгой, хотя она говорит на многих языках и проповедует различные взгляды. Хороших книгбольше, чем плохих… Книга сближает народы – это аксиома, которую не надо доказывать» [1].

Выпускник вуза должен быть не просто образованной, но культурной личностью. Одной из составляющей культуры личности является чтение специальной и художественной литературы. Однако сегодня наблюдается снижение интереса к чтению. О том, что нынешнее поколение нечитающее, обеспокоены все, но говорят и пишут учителя, социологи, журналисты. И если раньше книг не хватало, то теперь книжные магазины ломятся от новинок. Почему же молодое поколение не читает? Исследования этого вопроса показало, что изменилось отношение к чтению, способ чтения, а не отсутствие интереса к чтению.

В целях изучения читательских интересов мы провели анализ чтения на основе анкетирования. Студентам предлагались суждения, с которыми они могли согласиться или не согласиться. В 2024 году были опрошены 50 студентов-первокурсников в возрасте 16-18 лет, 30% юношей и 20% девушек. Из них 68% окончили школу в городе, 32% - в селе. При этом образование родителей: среднее специальное, высшее гуманитарное, высшее техническое – распределилось почти равным образом, соответственно: 34%:30%:36%. Четвертой части опрошенных родители не читали книги в детстве. Можно предположить, что те студенты, кому не читали книг в детстве, как правило, не будут читать их своим детям. На вопрос «Читают ли сейчас книги ваши родители?», был получен удручающий ответ: 28% родителей не читают книги. И это, скорее всего, не зависит от уровня образования родителей.

О том, что читать книги не обязательно – всё можно найти в Интернете, высказалась половина опрошенных. Почти половина студентовсчитает, что культурного человека можно воспитать и без книг.

Основные препятствия для чтения включают нехватку свободного времени и усталость после работы или учёбы, а также отсутствие интереса к литературе. В настоящее время регулярно читают книги всего 20%, отрадно, что нет данных о том, что кто-то не читает книг вовсе. Студенческая молодежь читает не для самопознания, а чаще с практическими целями, поэтому художественную литературу почти не читают. Чтение художественной литературы требует от читателя большого труда, внимания и высокой активности, а самое главное – времени. Информация в Интернете мгновенная, хотя отрывочная, поверхностная, часто не дочитывается до конца. Чтение теперь - это уже не только занятие в часы досуга. Чтение используется для приобретения знаний, получения информации, необходимой для достижения поставленных целей.

С суждением «Мне нравится читать» согласились 49% опрошенных. На вопрос «Почему вы читаете?» отвечали: «чтобы получить образование, получить новую информацию; этого требуют родители и учителя».

На вопрос «Вы читаете сейчас какую-нибудь книгу? Если да, какую?» положительно ответили лишь 50% опрошенных, а 20% не читают вовсе. Читают современные студенты самые разные тексты. Анализ читательских предпочтений показал, что любимыми жанрами являются фантастика, детективы, художественные романы, биографии великих людей, а также стихи и полезные советы. Из казахских писателей студенты читали Абая Кунанбаева, МухтараАуэзова; из зарубежных — Агату Кристи, Льва Толстого и Джейн Остин.

Результат по суждению «В каждой семье должна быть домашняя библиотека» оказался схожим – 50%. Не секрет, что значимость домашней библиотеки постепенно теряет обязательную силу. Всего у 44 % опрошенных есть домашняя библиотека. Среднее количество книг дома – 35 экземпляров. Около 100 книг оказалось только у одного респондента. Многие продолжают хранить книги, но отдают тем, кому они нужны. Причем домашние библиотеки отсутствуют чаще у тех семей (родителей), родители которых также не имели книг дома, тогда как большие библиотеки, как правило, имеются у тех, чьи родители располагали солидными книжными домашними собраниями. Отсутствие книг дома ослабляет желание читать и обсуждать прочитанное. Наличие же книг дома подвигает к чтению и, соответственно, к хорошей учебе и высшему образованию.

Основные причины снижения интереса к чтению:

1. **Недостаток свободного времени**.

Согласно опросу, 20 респондентов отметили, что нехватка времени — одна из главных причин, по которой они не читают книги. В условиях высокого темпа жизни, когда работа и учеба занимают большую часть дня, многим просто не удаётся выделить время для чтения. Особенно это заметно среди молодежи, которая перегружена учебными заданиями и другими обязательствами.

2. **Усталость после работы или учёбы**

15 участников опроса указали усталость как один из факторов, препятствующих чтению. После насыщенного рабочего дня или интенсивных занятий многие испытывают физическую и умственную усталость, и в результате чтение воспринимается как дополнительная нагрузка. В таких случаях люди предпочитают расслабиться более пассивными способами — например, посмотрев фильм или сериал.

3. **Изобилие альтернативных развлечений**

Некоторые респонденты (15 человек) также отметили, что большое количество других увлечений — таких как кино и видеоигры — отвлекают от чтения. Эти виды досуга нередко кажутся более доступными и захватывающими, так как требуют меньших усилий и времени, чем чтение книг. В итоге книги уступают по привлекательности более ярким и динамичным формам контента.

4. **Отсутствие привычки к чтению**

Часть респондентов (10 человек) признали, что не читают, потому что у них нет привычки к чтению. Если с детства не прививалась любовь к книгам, во взрослой жизни сложно начать читать регулярно. Это подчёркивает важность раннего знакомства с книгами и формирования позитивного отношения к чтению у детей.

5. **Неудовлетворённость доступной литературой**

Некоторые участники выразили разочарование тем, что не могут найти интересные книги (10 человек). Возможно, это связано с нехваткой рекомендаций или отсутствием подходящей литературы, которая соответствовала бы их интересам и вкусам.

Выводы и пути решения проблемы

В совокупности недостаток времени, усталость, обилие других увлечений и отсутствие привычки к чтению приводят к тому, что люди читают меньше. Чтобы изменить ситуацию, важно развивать интерес к чтению с детства и создавать благоприятные условия для возвращения интереса к книгам во взрослом возрасте. Рекомендации от друзей, создание клубов по чтению и интересные подкасты, обсуждающие книги, могут стать отличным способом вернуть в жизнь чтение.

Таким образом, студенческая молодежь требует внимания в плане формирования и развития интереса к чтению. Существует прямая связь между снижением интереса к чтению и уровнем образованности общества. Необходимо изучение современного состояния чтения, воспитание культуры чтения.

Литература

1. Мигонь, К. Наука о книге: Очерк проблематики : [пер. с пол.] / К. Мигонь. – М. : Книга. 1991. – 198 с..
2. Костина В. А., Лукьянчикова Е. А. Культура чтения студенческой молодёжи (результаты контент-анализа публикаций) // ОмГТУ. 2016. №1. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/kultura-chteniya-studencheskoy-molodyozhi-rezultaty-kontent-analiza-publikatsiy (дата обращения: 28.01.2025).
3. Селиверстова Н.А. Читательские интересы молодежи [Электронныйресурс] // Знание. понимание. умение: энциклопедия гуманитарных наук. –2012. – № 2. – С. 324-326. – Режим доступа: http://www.zpu-journal.ru/zpu/contents/2012/2/Seliverstova_Interests-in-Reading/61_2012_2.pdf (дата обращения: 28.01.2025).

ӘОЖ 656.13.05

КОНСТРУКТИВТІ ШАРАЛАРДЫҢ АВТОМОБИЛЬДЕРДІҢ ПАССИВТІ ҚАУІПСІЗДІК ДЕҢГЕЙІН АРТТЫРУҒА ӘСЕРІН ЗЕРТТЕУ

Жолдасбекұлы Б. – СМ-23-6р тобының студенті
Туленов А.Т. – т.ғ.к., профессор

1. Кіріспе

Автомобиль қауіпсіздігі – жол апаттарының алдын алу және адам өмірін сақтаудың маңызды аспектілерінің бірі болып табылады. Автокөліктердің пассивті қауіпсіздігі автомобиль апаттарының салдарын жеңілдету, көлік ішінде отырған адамдардың денсаулығын сақтау мақсатында түрлі конструктивті шешімдер мен шараларды қамтиды. Пассивті қауіпсіздік жүйелері қауіпсіздік жастықтары, белдік тығыздағыштары, сейсмикалық құрылымдар, кузовтың құрылымы, бамперлер, қауіпсіздік торлары және тағы басқа элементтерден тұрады [1].

2. Автомобильдердің пассивті қауіпсіздік жүйелері

Пассивті қауіпсіздік – бұл жол апаты орын алғанда жүргізуші мен жолаушылардың жарақаттарын азайту немесе оларды болдырмау мақсатында автомобильде қолданылатын құрылымдық және механикалық шаралар. Әр автомобильде болатын негізгі пассивті қауіпсіздік жүйелері:

- Қауіпсіздік жастықтары – автомобильдің ішінде орналасқан арнайы жастықшалар, апат кезінде соққы күшін сіңіріп, жолаушыларды қорғауға бағытталған.
- Белдік тығыздағыштары – белдіктердің оқыс жағдайларда қатты тартылып, жолаушының денесін жарақаттаудан қорғау.
- Автокөліктің конструктивті элементтері – кузовтың арматурасы, қорғаныс штангалары, кузовтың белгілі бір формада болуы.
- Бамперлер мен есіктердің конструкциялары – олар соққыға төзімді болуы тиіс.

3. Зерттеу әдістері

Автомобильдің пассивті қауіпсіздігіне әсер ететін факторларды зерттеу үшін бірнеше әдіс қолданылды:

- Теориялық анализ – автомобильдің конструктивті элементтерін зерттеу.
- Эксперименттік зерттеулер – автомобильдердің түрлі қауіпсіздік жүйелерін сынақтан өткізу.
- Симуляциялық модельдер – апаттық жағдайларды компьютерлік модельдеу арқылы зерттеу.

4. Қауіпсіздік жүйелерінің тиімділігін бағалау

Автокөліктердің пассивті қауіпсіздігін бағалау үшін бірнеше параметрлерді ескеру қажет:

- Соққы күшінің сіңірілуі – автомобильдің құрылымы соққы күшін қаншалықты жақсы сіңіре алады.
- Жолаушылардың жарақат алу деңгейі – жастықтар мен белдіктердің тиімділігі.
- Құрылымдық элементтердің беріктігі – кузов, есіктер мен басқа да қорғаушы элементтердің беріктігі.

Пассивті қауіпсіздік жүйелерінің тиімділігі бойынша зерттеу нәтижелері 1-кестеде келтірілген.

Кесте 1- Пассивті қауіпсіздік жүйелерінің тиімділігі бойынша зерттеу нәтижелері [2]

Жүйе элементі	Тиімділік көрсеткіші (%)	Түсініктеме
Қауіпсіздік жастықтары	98%	Жол апаттарында жолаушыны қорғау
Белдік тығыздағыштары	90%	Белдік қатты тартылып, денені қауіпсіз түрде ұстайды
Құрылымдық элементтер	85%	Құрылым соққыны сіңіруде тиімді
Бамперлер	75%	Соққы күшінің таралуын төмендету

Автокөлік құралдарының пассивті қауіпсіздігін қамтамасыз ету стратегиясы-қолда бар әдістерді, берілген ресурстарды, техникалық құралдар мен жабдықтарды барынша тиімді пайдалана отырып, түпкілікті мақсатқа жету жолы. Ол $\Delta\vartheta_a(\omega_a)$ нормаланған мәндерді ескере отырып, пассивті қауіпсіздік жүйесінің элементі ретінде автомобильдің негізгі сипаттамаларын таңдау және түпкілікті мақсатқа жетуге бағытталған тиісті техникалық шешімдер қабылдау тәртібі мен әдістерін қамтиды. Белгілі бір автомобильге қатысты пассивті қауіпсіздікті қамтамасыз ету стратегиясы ЖКО-ның жекелеген түрлері үшін $\Delta\vartheta_a(\omega_a)$ нормаланған мәндерді таңдауды, автомобильдің соққы-беріктік қасиеттерін жақсарту және ұстау құралдарының қорғаныс қасиеттерін арттыру бойынша жұмыстардың кезектілігін анықтауды, зерттеудің неғұрлым тиімді әдістерін таңдауды, автокөлік құралдарының пассивті қауіпсіздігін арттырудың перспективалық бағыттарын анықтауды қамтиды.

Маңыздылығы бойынша пассивті қауіпсіздік көрсеткіштерінің иерархиясы:

1) үдеудің (баяулаудың) қарқындылығы, ±j=A'= v"=z"',

2) жолаушының, жүргізушінің, Z жүктің орын ауыстыруы, l өмір сүру кеңістігінің болуы;

3) соққы уақыты - шамадан тыс жүктемелердің әрекет ету уақыты t, шамадан тыс жүктеме өсуінің алдыңғы майданының ұзақтығы τ.

5. Қорытынды

Пассивті қауіпсіздік жүйелерінің әрбір компоненті автомобильдердің жалпы қауіпсіздігін арттыруға елеулі үлес қосады. Қауіпсіздік жастықтары, белдік тығыздағыштары және кузов құрылымдары жол апаттарында

жолаушыларды жарақаттанудан қорғауда маңызды рөл атқарады. Бұдан басқа, құрылымдық және материалдық инновациялар, мысалы, жеңіл және қатты қорғаныс элементтері, қауіпсіздікті айтарлықтай арттырады.

6. Ұсыныстар

- Пассивті қауіпсіздік жүйелерін дамыту бойынша үздіксіз зерттеулер мен инновацияларды жүргізу.
- Автокөліктердің қауіпсіздігін жақсартуға арналған жаңа технологияларды енгізу.
- Қауіпсіздік жүйелерін пайдаланушылардың сұраныстарына бейімдеу.

Бұл ғылыми мақалада автокөліктердің пассивті қауіпсіздігін арттыру үшін қолданылатын конструктивті шараларды, олардың тиімділігін бағалауды және осы бағытта болашақ зерттеулерді қарастырдық.

Әдебиеттер

1. Акимов, А. П. *Активная и пассивная безопасность автомобиля* / А. П. Акимов. — 2-е изд., перераб. — Чебоксары : ЧГАУ, 2017. — 75 с.
2. Пассивная безопасность автомобиля «Наземные транспортно-технологические средства» / А. Ш. Хусаинов, Ю. А. Кузьмин. – Ульяновск : УлГТУ, 2011. – 89 с.

УДК 371.64

ПОЛОЖИТЕЛЬНЫЕ И ОТРИЦАТЕЛЬНЫЕ СТОРОНЫ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ОБРАЗОВАНИИ

Жузбай Б.С. - студент группы ИП-24-3К2
Айтмамбетов Ф.У. – к.ф.н., ст.преподаватель

Введение

Искусственный интеллект (ИИ) становится неотъемлемой частью образовательного процесса, улучшая качество обучения, персонализируя подход и автоматизируя рутинные задачи. Несмотря на очевидные преимущества, внедрение ИИ в образование имеет и свои недостатки, которые важно учитывать для достижения оптимального результата.

Положительные стороны ИИ в образовании

1. **Персонализация обучения**

ИИ позволяет адаптировать учебный процесс под нужды каждого студента, что повышает вовлеченность и улучшает результаты. Например, платформы как KhanAcademy и AutoTutor подбирают задания в зависимости от уровня ученика, что позволяет добиться лучших результатов на 36% выше, чем при использовании традиционных методов.

2. **Снижение нагрузки на преподавателей**

ИИ автоматизирует проверку тестов и заданий, экономя время преподавателей. Прокторинговые системы, такие как Proctoredu, обеспечивают высокую точность оценки и ускоряют процесс проверки, что позволяет педагогам больше времени уделять индивидуальной работе с учениками.

3. **Доступность образования**

Онлайн-платформы, такие как Coursera и Udemy, позволяют студентам со всего мира получить образование, независимо от их местоположения. Это особенно важно для жителей удаленных регионов, где традиционное образование может быть ограничено.

4. **Обучение практическим навыкам**

ИИ помогает в обучении практическим навыкам, таким как языки программирования или улучшение грамматики, предлагая мгновенные исправления и рекомендации на основе анализируемых данных.

Отрицательные стороны ИИ в образовании

1. **Ограниченность доступа к технологиям**

Многие образовательные учреждения в сельских и отдаленных районах не имеют доступа к необходимым технологиям, что усугубляет проблему цифрового неравенства и ограничивает возможности использования ИИ в образовании.

2. **Стандартизированные алгоритмы**

Алгоритмы ИИ могут быть неэффективными для учеников с нестандартными подходами к обучению. Например, творческая деятельность и нестандартное мышление сложно моделируются с помощью ИИ, что ограничивает его использование в таких областях.

3. **Потеря человеческого взаимодействия**

Учителя играют ключевую роль в развитии эмоциональных и социальных навыков учащихся. Исключение человеческого общения с переходом на ИИ может снизить качество обратной связи, что особенно важно для младших школьников.

4. **Этические проблемы**

Использование ИИ в образовании предполагает сбор и обработку личных данных студентов, что ставит вопросы о защите конфиденциальности и безопасности данных, требующих строгого регулирования и контроля.

Выводы

Таким образом, искусственный интеллект (ИИ) обладает огромным потенциалом для улучшения образовательного процесса. Он помогает персонализировать обучение, снижает нагрузку на преподавателей и

делает образование доступным для большего числа людей. Однако технологии ИИ должны дополнять, а не заменять традиционное образование. Для эффективного использования ИИ необходимо учитывать этические и социальные вопросы, чтобы избежать цифрового неравенства и сохранить качество межличностных взаимодействий в процессе обучения.

Литературы

1. Tegmark, M. (2017). Life 3.0 Being Human in the Age of Artifical Intelligence. Alfred A. Knopf
2. Luckin, R. (2018). Machine Learning and in Human Intelligence: The Future of Education for the 21st century. UCL IOE Press.
3. Selwin, N. (2019). Should Robots Replace Teachers? AI and the Future of Education. PolityPress.

ӘОЖ 620.193

ҚҰРЫЛЫМДЫҚ МАТЕРИАЛДАРДЫҢ КОРРОЗИЯСЫ ӘСЕРІНЕН КЕЛЕТІН НЕГІЗГІ ШЫҒЫНДАР

Жумабеков Ж. - СМ 21-6р тобының студенттері
Усенкулов Ж.А. – т.ғ.к., профессор

Коррозия – металдар мен басқа да материалдарды қирауының кең тараған түрі. Ол халық шаруашылығына орасан зор шығын әкеледі.Бұл шығын көптеген жеке шығындардан тұрады, олардың әрқайсысының үлесі металл бұйымдарын пайдаланудыңкөлеміұлғаюына байланыстыжыл сайын өсіп отыр.

Осы шығындардың қосындысында қайтарылмайтын түрде жойылған металдың құны аз ғана бөлігін құрайды. Сондықтан материалдық өндіріс саласындаоның ішінде құрылыс саласында жұмыс атқаратын мамандар үшін материалдарды коррозияға қарсы қорғаудың теориясы мен тәжірибесін меңгеру ерекше маңызға ие.

Материалдарды коррозиядан қорғаудың ең өткір мәселесі көлік, машина жасау және құрылыс сияқты материалды көп қажет ететін өндіріс салалары. Бірқатар жағдайларда агрессивті ортаның дәрежесіне негізделіп қабылданған материалды қолданумен қатар, сондай-ақ осы салаларда қолданылатын материалдардың коррозияға және коррозияға қарсы қорғау ерекшеліктерін ескере отырып, қорғауыш жабындарды дапайдаланудың орыны ерекше.

Ұлттық инженер-коррозионистер ассоциациясының (АҚШ, NACE) мәліметтері бойынша, коррозияға кететін жаһандық шығындар 2,5 триллион АҚШ долларына бағаланады, бұл әлемдік ЖІӨ-нің 3,4% тең (2013 жыл). Бұл ретте істен шыққан металл конструкциялары, бұйымдары, жабдықтары бар металл шығыны жылдық болат өндірісінің 10-20%-ын құрайды [1].Коррозияға қарсы күрестің қолда бар әдістерін пайдаланған кезде, коррозияға жұмсалатын шығындардың 15-тен 35%-ға дейін құнын азайта аламыз, яғни жаһандық ауқымда алсақ, жылына 375-тен 875 млрд. АҚШ доллары.

Негізгі өндірісқұралдары, құрылыс құрылымдары материалдарының айқын артықшылықтарына қарамастан, олар да уақыт өте келе коррозияға ұшырайды және агрессивті экологиялық факторлардың әсерінен жойылады. Оның үстіне, көптеген жағдайларда металдардың коррозиялық бұзылуы кезінде болатын процестер барлық материалдарға толық ұқсастығы бар. Осыны ескере отырып, әртүрлі материалдардың табиғи және техногендік бұзылу процестерінің негізінде өтіп жатқан құбылыстардың жалпы механизмдерін зерттеу негізгі мәселердің бірі болып табылады. Өндірістедің әртүрлі салаларында қолданылатын бұйымдардың пайдалану сенімділігі мен ұзақ мерзімділігін арттыру үшін күрес тәжірибесі, жалпы металл және бейметалл материалдарды агрессивті қоршаған орта әсерінен қорғаудың жаңа әдістерін әзірлеуде пайдалы екені анық.

Баяндамада коррозия әсерінен болатын шығындардың тура және жанама түрлерінесипаттамалар және көптеген мысалдар келтіріледі.

Тікелей ысыраптар – бұл коррозияға ұшыраған құралдардың құны (машиналар, механизмдер, құбырлар, шатыр материалдары және т.б.), қорғаныс шараларының құны (гальваникалық және бояу жабындары, ингибиторларды пайдалану, жабдықтарды сақтауға арналған қоймалар салу және т.б.) және металдың қалпына келмейтін бөліктері (коррозияға байланысты оның дисперсиясы).

Сарапшылардың пікірінше, қалпына келмейтін металл шығындары әлемдік болат өндірісінің шамамен 10-15% құрайды.

Жанама шығындарды есептеу әлдеқайда қиын, бірақ шамалап бағалағанның өзінде олар миллиардтаған долларды құрайды. Жанама шығындардың мысалдарын келтірейік.

1. Өндірістің тоқтап қалу уақытынан. Мұнай өңдеу зауытындағы коррозияға ұшыраған құбырды ауыстыру бірнеше жүз доллар тұрады, бірақ тоқтап тұрған кездегі өнімді жеткіліксіз өндіру сағатына 20 мың долларға дейін шығынкелтіруі мүмкін. Үлкен электр станциясындағы коррозияға ұшыраған қазандықты немесе конденсаторды ауыстыру электр энергиясын өндіруде тәулігіне 50 000 доллар тапшылығына әкелуі мүмкін.

Америка Құрама Штаттарында коррозиялық тоқтап қалу салдарынан электр қуатын жеткіліксіз өндірудің жалпы құны жылына ондаған миллион долларды құрайды.

2. Дайын өнімнің жоғалуынан болатын шығындар. Күрделі жөндеу кезеңінде техникалық жүйелердің коррозиядан зақымдануынан мұнай, газ және судың ағуы орын алады; Автокөлік радиаторының коррозиясы антифриздің жоғалуына әкеледі, ал зақымдалған газқұбырларының газдың ағуынан немесеолардың жарылысынанүлкен шығын әкелуі мүмкін.

3. Қуаттылығын жоғалту. Коррозия өнімдерінің құрал жабдықтардашөгуі себебіне байланысты жылу алмасу беттерінің жылу өткізгіштігі нашарлайды. Тотықтанған шөгінділерінен құбырлардың ағынды аудандарының төмендейді, сол себептен сорғы қуатын арттыруды талап етеді. Сумен жабдықтау жүйелерінің сорғы қуатын арттыру жылына миллиондаған долларды құрайды. Автомобильдердің іштен жанатын қозғалтқыштарында,поршеньдік сақиналар мен цилиндр қабырғалары жану газдары мен конденсаттар әсерінен үнемі коррозияға ұшырайтын болса, бензин мен мұнайды тұтынудың жоғарылауынан болатын шығындар механикалық тозудан болатын шығындармен салыстырылады, кейде олардан асып түседі. Энергияны түрлендіру жүйелеріндегі осы түрдегі ықтимал шығындар жылына ондаған миллиард доллармен бағаланады.

4. Шығарылатын өнімнің ластануы. Сабын өндірісінде мыс құбырларының немесе жезден жасалған жабдықтың коррозиясы нәтижесінде өнімге енгізілген мыстың азғантай мөлшері сабынның бүкіл партиясын бұзуылуына келтіруі мүмкін. Оның құрамына енген мыс тұздары оның сақтау мерзімін жылдам төмендетеді. Металл қоспалары бояғыштардың түсін өзгерте алады. Қорғасын тұздарының уыттылығына байланысты тағам дайындау және сақтау үшін қорғасын жабдықтарын қолдануға болмайды.Қорғасын құбырлары коррозияға тұрақты болғанымен одан арқылы өтетін жұмсақ суды ішуге жарамайды. Дәл осы ысыраптар тобына металл ыдыстардың тот басуына байланысты азық-түлік өнімдерінің бұзылуы жатады. Жемістер мен көкөністерді консервілейтін зауыттардың бірінде ыдыстардың коррозияға әкеліп соқтыратын факторлар анықталып, жойылғанға дейін жылына миллион долларға жуық шығынға ұшырап отырған.

Коррозия жылдамдығы белгісіз және онымен күресу әдістері түсініксіз болған жағдайда мұндай құрылымдардың конструкциялары айтарлықтай күрделене түседі. Коррозия жылдамдығы бойынша сенімді деректер болған жағдайда жабдықтың қызмет ету мерзімін дәлірек бағалауға мүмкіндік береді және жабдықты жобалауды жеңілдетеді. Осы баяндамада келтірілген мәліметтерге сүйене отырып коррозия проблемаларды зерттеукәзіргі заманның өте өзекті мәселелердің брі болып табылады.

Әдебиеттер

1. 1.International Measures of Prevention, Application, and Economics of Corrosion Technologies study. Nace International Report. Editor Gretchen Jacobson. Nace International, Houston, Texas, 2016.
2. Remotely operated penstock inspection vehicle. Water Power & Dam Construction. July 1990. Pp.56-58.
3. Shevchenko Yu.V., Semenov Y.D., Shtil'man V.B. Analysis of the Effect of Metal Lining Defects on the Technical Condition of Penstocks // Power Technology and Engineering. September 2016. Volume 50.Issue 3.Pp.259– 262.
4. Фрейшист А.Р., Мартенсон И.В., Розина И.Д. Повышение надежности механического оборудования и стальных конструкций гидротехнических сооружений. - М.: Энергоатомиздат, 1987. - 232 с.

УДК 811.161.1

РУССКИЙ ЯЗЫК В КАЗАХСТАНЕ: СТАТУС, РАСПРОСТРАНЕНИЕ И ИСПОЛЬЗОВАНИЕ

Жунисова Ш.Д. – студентка группы ХТ-24-4к4
Бахрамова Г.А. - к.п.н., ст.преподаватель

Русский язык имеет значительное влияние на социальную, культурную и экономическую жизнь Казахстана. Это один из официальных языков страны и активно используется в различных сферах, включая образование, науку, политику и средства массовой информации. В данной статье рассматривается статус русского языка в Казахстане, его распространение и использование, а также актуальные вопросы, связанные с его ролью в государстве.

1. Статус русского языка в Казахстане

После распада Советского Союза и обретения Казахстаном независимости в 1991 году, вопрос о статусе русского языка стал одним из важнейших аспектов государственной политики. Согласно Конституции Республики Казахстан, государственными языками являются казахский и русский. Однако, несмотря на то, что казахский язык считается основным для всех государственных и официальных дел, русский язык сохраняет особое положение.

В 1997 году была принята программа по повышению статуса и распространению казахского языка, однако русский язык продолжает играть важную роль в официальном и повседневном общении. В частности, русский язык используется в органах государственной власти, в судах, а также в бизнесе и в сфере медиа.

2. Распространение русского языка в Казахстане.

Русский язык является родным для значительной части населения Казахстана, особенно для людей старшего поколения, а также для представителей русскоязычных меньшинств. На протяжении многих лет русского языка активно использовался в быту, образовании и государственных учреждениях. В настоящее время в Казахстане проживает около 20% русскоязычных граждан, что также подтверждается данными переписей населения.

Наиболее высокое распространение русского языка наблюдается в крупных городах, таких как Алматы и Астана, а также в районах с преобладанием русскоязычного населения. В некоторых сельских районах роль казахского языка значительнее, однако, даже там русский язык используется наравне с казахским.

3. Использование русского языка в различных сферах:

Образование: Русский язык широко используется в казахстанских школах и университетах. В государственных учебных заведениях, несмотря на активное развитие казахского языка, обучение на русском языке остаётся доступным для студентов и школьников. Большинство вузов предлагают программы на русском, что важно для привлечения студентов из других стран, а также для тех, кто предпочитает русскоязычное обучение.

Масс-медиа: Русский язык продолжает быть доминирующим в большинстве телевизионных каналов, газет и онлайн-ресурсов. Многие средства массовой информации выпускаются на русском языке, что подтверждает его широкое использование в информационном пространстве.

Бизнес и экономика: В сфере бизнеса русский язык используется повсеместно, особенно в крупных корпорациях, с российскими или международными партнерами. На деловых встречах и переговорах часто используется русский язык, особенно если участники разговаривают на одном из двух языков.

4. Проблемы и вызовы. Несмотря на официальный статус русского языка, существуют определенные проблемы, связанные с его использованием в Казахстане. Одним из вызовов является языковая ассимиляция, в процессе которой молодое поколение всё меньше использует русский язык в повседневной жизни. Это связано с усилением позиций казахского языка в образовательных и официальных структурах.В то же время, существует опасение, что казахский язык может стать маргинализированным, особенно среди русскоязычного населения. Поэтому в Казахстане принимаются меры для поддержки и развития казахского языка, включая повышение его использования в государственных учреждениях и на телевидении.

5. Перспективы развития. В будущем роль русского языка в Казахстане, вероятно, останется важной, но будет постепенно уменьшаться по мере того, как казахский язык укрепит свои позиции. Ожидается, что в ближайшие годы будет продолжаться процесс интеграции казахского языка в различные сферы жизни страны, в то время как русский язык сохранит свою роль как средство межнационального общения и важный элемент культурной идентичности.

6. Перспективы использования русского языка

В будущем, скорее всего, русский язык в Казахстане будет продолжать свою роль как средство межнационального общения и связи с другими странами СНГ. Однако в контексте усиления государственной политики по поддержке казахского языка, можно ожидать постепенное сокращение использования русского языка в некоторых сферах, например, в госструктурах и официальных документах.

Роль русского языка в Казахстане

1. Официальный статус и использование в государственном управлении

Русский язык в Казахстане является одним из двух официальных языков, наряду с казахским. Согласно Конституции РК, оба языка имеют равные права, однако казахский язык является государственным. Это означает, что в учреждениях государственной власти и на официальных уровнях, казахский должен иметь приоритет, но русский активно используется в повседневной коммуникации и в документах.

2. Межнациональное общение. С учетом многонационального состава населения Казахстана (около 20% русскоязычного населения) русский язык стал важным связующим звеном между различными этническими группами. Он используется как язык межнационального общения, особенно в больших городах, таких как Алматы и Астана. В стране проживает большое количество русскоязычных людей, для которых русский язык является родным, а также представителей других народов, для которых русский язык стал вторым родным.

3. Роль в сфере образования. Русский язык продолжает оставаться одним из основных языков обучения в казахстанских школах и вузах. В большинстве образовательных учреждений есть возможность получать образование на русском языке, что важно для тех, кто предпочитает русскоязычную систему образования. Это также открывает широкие возможности для молодых людей, чтобы продолжить учебу в других странах СНГ или России, где обучение преимущественно ведется на русском языке.

4. Культура и СМИ. Русский язык имеет важное значение в культурной жизни Казахстана. В стране выпускается большое количество литературы, газет и журналов на русском языке. Кроме того, на русском языке вещают радиостанции и телевизионные каналы. Большая часть новостей, публицистики и развлекательных программ ориентирована на русскоязычную аудиторию, что подтверждает востребованность этого языка в культурной жизни.

5. Экономика и бизнес. В бизнес-среде русский язык продолжает занимать значительное место. Особенно это заметно в торговых, экономических и финансовых сферах. Многие крупные компании, работающие на территории Казахстана, используют русский язык для коммуникации, а также в документации и деловых переписках. Это особенно важно для внешней торговли, поскольку Казахстан активно сотрудничает с Россией и другими странами СНГ, где русский язык является основным.

Заключение. Русский язык в Казахстане занимает особое место, оставаясь не только важным средством общения, но и значимым элементом в культурной и социальной жизни страны. Несмотря на то что казахский язык активно развивается и укрепляет свои позиции, русский язык продолжает оставаться востребованным, особенно в городах и среди старшего поколения.

Литература

1. Исмагулова Б.Х. Русский язык: деловая и научная речь /Учебное пособие /Б. Х.Исмагулова, Ф. Т.Саметова. - Алматы: ТОО "Жания-Полиграф", 2015. -214 с.
2. Чаканова С.Ж. Русский язык для студентов-иностранцев на начальном этапе изучения: учебное пособие /С. Ж.Чаканова. –Шымкент.: ТОО «Эврика-media», 2016. -282с.

ӘОЖ 658.073

АГРОӨНЕРКӘСІП ШАРУАШЫЛЫҒЫ ӨНІМДЕРІН ТАСЫМАЛДАУДЫ АҚПАРАТТЫЛЫҚ ЛОГИСТИКАМЕН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ ЖҮЙЕСІ

Зайтбек Д.С- СМ 22-4к1 тобының студенттері
Дутбаев Ж.Т. - т.ғ.к. доцент

Агроөнеркәсіп (АӨК) кешені қоршаған ортамен тікелей, өзара әрекеттескен элементтері жүйесіне құрылған күрделі болып табылады. Қоршаған орта әрекеттеріне еңбек, қаржылық және ақпараттылық ресурс қорлары жатады. АӨК орындайтын функцияларының мақсаттылықтары мен сипаттары бойынша мемлекеттік және салаллар аралық, шаруашылықты басқару бағыттары бойынша бөліп қарастыруға болады [1].

АӨК басты мақсаттарының бірі елдің ауыл шаруашылықтары өнімдерін өңдеу мен олармен тұтынушыларды қамтамасыз етудің қауіпсіздіктерін қамтамасыз ету. Сондықтан осы мақсаттылықтағы тасымалданатын өнімдерді үздіксіз бақылау мақсатында бірыңғай ақпараттылық жүйені құру, іс жүзіне асыру негізгі мәселелердің бірі болып отыр. Ауыл шаруашылықтары өнімдерін тасымалдаудағы орындалатын негізгі жұмыс тізбектерін (өнім партияларын тасымалдауды, сапаларын қамтамасыз етуді, өз уақтысында есіктен есікке дейін жеткізу) ақпараттылық бірыңғай платформалы ортамен қамтамасыз ету логистикалық өзара ақпараттар алмасу жүйелерінің атқаратын негізгі функциялары болып табылады.

Осы деректі жүйелерді құра отырып олардың жұмыс істеулерін қамтамасыз ету бүгінгі күнгі заманауи ақпараттылық технологияларды қолдана отырып іс жүзіне асыру мүмкін болатыны айқын. Ақпараттылық логистика – агрошаруашыдық бизнесінің тиімділігін арттыратын инструменті ретінде сипатталады. Ол ауылшаруашылығы өндірісінің барлық аспекталарын қамтиды: ауыл шаруашылығы өнімдерін алу мақсатында орындалатын бастапқы жұмыс түрлерінен бастап нәтижелі дақылдарды өнім ретінде алу жұмыстары, ауыл шаруашылықтарына қажетті техникалар мен технологияларды қамту.

Деректі мақалада ақпараттылық логистаканың ауылшаруашылығы өнімдерін жұиыстарын оңтайландыру, өнім түрлерін тасымалдау және техникалық құрылымдарын пайдалану қарастырылады. Ақпараттылық логистика АӨК агробизнес саласының барлық аспекталарын қамтитын кешенді жүйе болып табылады. Ақпараттылық логистиканың мына төмендегідей спектарларын қарастырады:

- ауыл шаруашылығы өнімдерін егу мен жинақтау мақсатындағы егілетін жерлердің сапалығы, оларды қорғау мен бақылау, дайын өнімдерді жинақтау мақсаттылықтарында орындалатын іс шаралары бойынша деректер жинақтай отырып тиісті шешімдер қабылдау;
- ауыл шаруашылықтары жұмыстарына қажетті техникалар мен құрал жабдықтарын қолдануға келтірілетін жүктемелер мен шығындарды азайту мақсатында деректі техникалар мен ресурстарды пайдалануды оңтайландыру мақсатында жоспарлау жұмыстары;
- қажетті уақыттарында қорлармен қамтамасыз ете алатын дәндер, тыңайытқыштар және өзге де материалдармдың қорларын басқару;
- АӨК саласындағы әрекеттегі барлық қатынасушылардың іс әрекеттіліктерін белсенді қамтамасыз ету мақсатында өзара алмасу ақпараттылық ортаны қалыптастыру;

АӨК агробизнес саласындағы ақпараттылық логистиканың негізгі міндеттерінің бірі ауылшаруашылық өндірістерінде орындалатын жұмыстары мен қызметтерінің тиімділіктерін арттыру, оның негізгі бағыттары төменде келтірілген:

- ауыл шаруашылығы өнімдерін тасымалдаудағы маршруттар мен кестелерді оңтайландыру;
- ауылшаруашылығы парктарын тиімді басқару;
- егін жұмыстарын логистикалық опреациялармен координациялау (үйлестіру);
- ауыл шаруашылығы өнімдері мен жемістерін өз уақтысында тұтынушыға жеткізіп беруді қамтамасыз ету және қауіпсіздік тасымалдануларына бақылау жасау.

Осы жоғарыда келтірілген жұмыстар мен міндеттемелердің қажеттіліктері егін дақылдарын жерге себу, егу және жинақтап алу кезеңдерінде маңызды. Сонымен АӨК ақпараттылық логистика агробизнес саласының түрлі аспекталарын қазіргі заманғы жоғарғы технологиялық өндірісік шарттарында өзара біріктіретін интеграциялық факторы ретінде қызметтеледі.

Ақпараттылық жүйе қажетті деректерді жинақтап, талдап және өңдей отырып ауыл шаруашылығы фермерлері мен жұмыскерлеріне тиянақты және нәтижелі шешімдер қабылдау үшін көмектесе алатын кешенді бағадрламалық жүйе ретінде қызметтеледі.

Ауыл шаруашылығы өнімдерді тасымалдаудағы логистикалық байланыстарды ақпараттылық ортамен қамтамасыз ету *(ұсынылатын)* технологиясы төмендегі кесте түрінде келтірілгіен.

Ақпараттылық орта	Ақпараттылық ортаның атқаратын функциялары
Агроаналтика	- ауыл шаруашылығы өнімдерін егістері бойынша дачиктер, дрондардан ақпараттар жинақтау; - егісті жер қойнауының сапалары бойынша талдаулар жасау; - егісті егу мен өнім алу мезгілдері негізінде түрлі шарттар бойынша мониторинг жасау.
Farmers Edge	- ауыл шаруашылығы саласы бойынша ағымдағы жаңалықтар; - статистикалық мәліметтер, есептер және деректер қоры; - қоршаған ортаның күйі бойынша жер серіктері негізінде талдаулар жасау.
Агродабыл	- ауыл шаруашылығы жұмыстарына қажетті техникаларды есепке ала отырып

	басқару; - агротехникалық жұмыстарды есепке алу; - электрондық деректермен алмасу; - GPS және ғарыштық ақпараттармен бөлісу; - тасымалдау, жеткізу тізбегін біріктіру
Агротроник	- қорларды басқару; - деректерді жинақтау мақсатында түрлі қажетті құрылымдармен байланыс;

Ақпараттық технологияларды пайдалану материалдық ағындарды басқарудың тиімділігін түбегейлі жаңа деңгейге көтеруге мүмкіндік берді. Ауыл шаруашлығы өнімдері компаниялары мен фирмаларын басқарудың мақсаты - ұйым қызметінің жоғары нәтижелеріне қол жеткізу үшін барлық техникалық, ғылыми, экономикалық, ұйымдастырушылық және әлеуметтік мүмкіндіктерді тиімді пайдалану.

Әдебиеттер

1. Миротин, Л. Б. Логистика: управление в грузовых транспортно-логистических системах [Текст]: учеб. пособие / Л. Б. Миротин. – М. : Юрист, 2012. – 414 с. 211
2. Организация и функционирование рыночной системы технического агросервиса / В.Г. Гусаков, А.С. Сайганов, П.А. Дроздов, С.К. – Минск: Институт экономики НАН Беларуси, 2007. – 191 с.
3. Р. В. Гок, А. М. Гаррисон. . Логистика. Стратегия управления и конкурирования через цепочки поставок: учебник / — М.: Дело и Сервис, 2010. — 368 с.
4. Смирнов, И. Г. Транспортная логистика: учеб. пособие / И. Г. Смирнов, В. И. Сергеев, Т. В. Косарева. — Киев: ЦУЛ, 2018. — 224 с.
5. А. В. Брыкин, В. В. Голубовская, В. А. Шумаев ; под общ. ред. А. В. Брыкина Информационно-логистическая инфраструктура рынков товаров и услуг. Государственное регулирование, методы, технологии и инструменты /. — М. : Издательский дом «Экономическая газета», 2012.

УДК 646.10

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЛОГИСТИКАЛЫҚ ОРТАЛЫҚТАРЫН ДАМЫТУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫН ТАЛДАУ

Зейлхан Н.А. –СМ-23-4к тобының студенті
Казенова А.О. – PhD, доцент

Қазақстан Республикасында логистикалық орталықтарды дамыту — бұл экономиканың тиімділігін арттыру және халықаралық саудадағы бәсекеге қабілеттілікті жоғарылату үшін маңызды бағыттардың бірі. Логистика саласы елдің экономикасына үлкен әсер етеді, себебі ол сауда, өнеркәсіп, көлік және инфрақұрылымның үйлесімділігін қамтамасыз етеді.

Қазақстанның Орта Азия мен Еуропа арасындағы стратегиялық орналасуы халықаралық көлік дәліздерінің тоғысуына мүмкіндік береді. Бұл Азия мен Еуропа арасында транзитті жүк тасымалы үшін маңызды рөл атқарады. Логистикалық орталықтардың тиімді жұмыс істеуі үшін заманауи инфрақұрылым қажет. Қазақстанның көлік желісі, теміржол және әуе тасымалы жүйесін жақсарту, сондай-ақ қойма орындарын дамыту маңызды.

Үкіметтің транзиттік тасымалды ынталандыру үшін түрлі жеңілдіктер мен субсидиялар ұсынуы, арнайы экономикалық аймақтарды құру, сондай-ақ «жасыл» технологияларды енгізу арқылы логистикаға жұмсалатын шығындарды төмендетуге болады. Заманауи логистикалық орталықтарда цифрлық жүйелердің қолданылуы көлік құралдарын, қоймалар мен тасымалдауды тиімді басқаруға мүмкіндік береді. Бұл, өз кезегінде, уақытты үнемдеуге, тасымал құнын төмендетуге және қателерді азайтуға ықпал етеді. Қазақстанның халықаралық саудадағы рөліне мән беру, көрші мемлекеттермен және әлемнің басқа аймақтарымен логистикалық байланыстарды нығайту. Бұл Қазақстанның транзиттік әлеуетін арттырып, ел экономикасының өсіміне ықпал етеді.

«Жасыл» логистиканы дамыту, яғни энергия үнемдеу және экологиялық таза технологияларды қолдану логистикалық орталықтарда тұрақты дамуды қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Логистикалық салада жұмыс істейтін мамандардың біліктілігін арттыру, жоғары білімді кадрларды даярлау, әсіресе халықаралық деңгейде жұмыс істейтін логистика менеджерлерін даярлау қажет. «Жасыл» логистика саласындағы трендтер Қазақстанда енді ғана дамып келеді. Қазіргі уақытта экологиялық таза көлік құралдары мен технологияларды енгізу мәселелері алға қойылып, бірқатар жобалар жүзеге асырылуда. Дегенмен, экологиялық талаптар мен стандарттар әлі толық енгізілмеген.

Қазақстандағы логистикалық орталықтардың қазіргі жағдайы — бұл экономика мен сауданың маңызды бөліктерінің бірі болып табылады. Елдің географиялық орналасуы, халықаралық транзиттік дәліздермен байланысы, сондай-ақ қолайлы экономикалық және құқықтық жағдайлар логистика саласын дамытуға мүмкіндік береді. Дегенмен, кейбір мәселелер мен даму бағыты әлі де айқындалуы қажет.

Қазақстандағы логистикалық орталықтардың инфрақұрылымы соңғы жылдары жақсы дамып келеді. Республикада үлкен логистикалық хабтар мен терминалдар құрылып, көптеген теміржол станциялары мен автомобиль жолдары жаңартылды. Алайда, инфрақұрылымның кейбір бөліктері әлі де ескірген және бірқатар көлік тораптарының тиімділігі жоғары емес.

Қазақстан Орта Азия мен Еуропа арасында стратегиялық көпір болып табылады. Бұл еліміздің транзиттік әлеуетін арттыруға мүмкіндік береді. 2010 жылы іске қосылған «Батыс Еуропа – Батыс Қытай» автожол жобасы,

Қытайдан келетін жүк ағындарын өңдеуге арналған терминалдар мен қоймалар логистика саласының дамуына ықпал етті. Сонымен қатар, Қытай мен Қазақстан арасындағы контейнерлік тасымалдардың көлемі де жыл сайын артуда.

Қазақстанда бірнеше ірі логистикалық орталықтар мен аймақтар жұмыс істейді, мысалы:

- Алматыдағы «Алматы-1» халықаралық көлік орталығы;
- Астанадағы (қазіргі Нұр-Сұлтан) «Нұрлы Жол» логистикалық орталығы;
- Қарағанды және Шымкент қалаларында орналасқан бірнеше қойма және көлік терминалдары.

Бұл орталықтар әлі де толық жұмыс істемейді, кейбіреулер тек ішінара іске қосылған. Бірақ оларды дамытуға арналған мемлекеттік бағдарламалар мен жеке сектор тарапынан инвестициялар бар.

Логистикада цифрландыру процесі баяу жүріп жатыр. Бұған қарамастан, соңғы жылдары заманауи технологиялар енгізіліп, тасымалдауды басқару жүйелері, электронды сауда және онлайн төлем жүйелері белсенді қолданылып келеді. Бұл процесті жеделдету үшін мемлекет көптеген бастамалар көтеріп, түрлі IT компаниялары логистикалық секторға инвестиция салуда.

Қазақстанның логистикалық секторы үшін мемлекет тарапынан қолдау бар. Мысалы, арнайы экономикалық аймақтар (СЭА) құрылып, шетелдік инвестициялар тарту үшін бірқатар жеңілдіктер ұсынылады. Бірақ кедендік рәсімдер мен басқару процестерінде кейбір бюрократиялық қиындықтар әлі де бар, бұл халықаралық деңгейде бәсекеге қабілеттілікті төмендетуі мүмкін.

Логистикалық орталықтарда қоймалардың тапшылығы байқалады, әсіресе жоғары сұранысқа ие кезеңдерде. Заманауи қоймалар мен автоматтандырылған жүйелерді дамыту қажет. Қоймалар әлі де көбінесе дәстүрлі түрде жұмыс істейді және тиімділікті арттыру үшін жаңа технологиялар енгізу қажет.

Қазақстанның логистикалық орталықтары елдің экономикалық әлеуетін арттыруға және халықаралық нарықтағы бәсекеге қабілеттілігін нығайтуға мүмкіндік береді. Алайда, бұл үшін инфрақұрылымды жаңарту, цифрлық жүйелерді енгізу, сондай-ақ тиімді құқықтық және экономикалық саясат қажет.

Қазақстандағы логистикалық орталықтардың қазіргі жағдайы оң өзгерістерді көрсетеді, бірақ инфрақұрылымның толыққанды дамуында, цифрландыру мен тиімді басқару жүйелерін енгізуде бірқатар қиындықтар бар. Жоғарыда айтылған мәселелерді шешу және халықаралық нарықтармен бәсекеге қабілетті болу үшін мемлекет пен жеке сектордың бірігіп жұмыс істегені маңызды.

Литература

1. Аникин, Б. А. Логистика производства: теория и практика : учебник и практикум для вузов / Б. А. Аникин, Р. В. Серышев, В. А. Волочиенко ; ответственный редактор Б. А. Аникин. – Москва : Издательство Юрайт, 2024. – 454 с.
2. Идрисов, Ш. А. Маркетинговая логистика : учебное пособие / Ш. А. Идрисов, А. Ш. Агаева. – Москва ; Вологда : Инфра-Инженерия, 2022. – 268 с.

ӘОЖ 621.313.3

ЭЛЕКТРЛІ АВТОМОБИЛЬДЕРІНІҢ ҚҰРЫЛЫМДЫҚ СЕНІМДІЛІГІН АРТТЫРУ

Зукиров С.Ж. - СМ-24-1к тобының студенті
Омаров Б.А. - PhD докторы, аға оқытушы

Электрлі көліктерінің (ЭК) құрылымдық сенімділігін арттыру үшін материалдарды таңдау, конструктивтік шешімдерді қабылдау және жалпы құрылымның сапасына ерекше назар аудару қажет. Іштен жану қозғалтқышы бар көліктерден айырмашылығы, электр көліктерінің сенімділігі мен қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін аккумуляторлар, басқару жүйелері, электр қозғалтқыштары және басқа да маңызды компоненттер мұқият талданып, дұрыс өңделуі тиіс [1,2].

Құрылымдық сенімділікке әсер ететін негізгі элементтер

Электрлік автомобиль дизайнының сенімділігі көлік құралын құрайтын дизайн шешімдеріне, материалдарға және компоненттерге тікелей байланысты.

Маңызды элементтер: • Қайта қоректенетін батареялар: батарея — бұл электрлімобильдің негізгі бөлігі, ол оның диапазонын ғана емес, сонымен қатар жұмыс қауіпсіздігін де анықтайды. Батареяның құрылымы қауіпсіз, берік және қызып кетуге, механикалық зақымға және қоректену-таяздану циклдеріне төзімді болуы керек.

Электрлі қозғалтқышы: электрлі машиналарына арналған электрлі қозғалтқыштары әдеттегі іштен жану қозғалтқыштарынан басқа принцип бойынша жұмыс істейді және қозғалыс кезінде де, іске қосу кезінде де жоғары жүктемелерді ескере отырып, сенімді құрылым қажет етеді [3,4].

Басқару жүйесі: контроллерлер, инверторлар және сенсорлар сияқты электрлімобиль компоненттерінің жұмысын бақылауға және үйлестіруге жауап беретін барлық элементтерді қамтиды.

Шанақ және шасси: электр көлігінің шанағы мен қаңқасы батареялар мен басқа да сезімтал компоненттерді сыртқы әсерлерден қорғауды ескере отырып жасалуы керек.

Құрылымдық сенімділікті арттыру әдістері

Қазіргі заманғы материалдарды қолдану. Заманауи материалдар құрылымдық сенімділікті жақсартуда шешуші рөл атқарады.

Негізгі бағыттарға мыналар жатады: жеңіл материалдар: электр көлігінің салмағын азайту үшін алюминий, көміртекті талшық және басқа да жеңіл материалдар қолданылады. Бұл автомобильдің динамикасын жақсартуға

ғана емес, сонымен қатар батареялар мен электр қозғалтқыштары сияқты компоненттерге жүктемені азайтуға көмектеседі.

Жоғары беріктігі бар болаттар мен композиттер: корпус пен шасси үшін жоғары беріктігі бар болаттар мен арматураланған пластикалық композиттер қолданылады. Бұл материалдар соқтығысу кезінде қажетті қаттылық пен беріктікті, сондай-ақ механикалық зақымға төзімділікті қамтамасыз етеді [5].

Термиялық тұрақты аккумулятор материалдары: жоғары температурада қызып кетудің және зақымданудың алдын алуға көмектесетін жоғары жылу төзімділігі бар материалдар қайта зарядталатын батареялар үшін қолданылады.

Құрылымдық тораптар мен жүйелерді нығайту

Батареялар мен электр қозғалтқыштарын бекіту сияқты құрылымдық қондырғылар мен жүйелерді нығайту сенімділікті арттырудың маңызды қадамы болып табылады:

Батареяларды қорғау: батареяларды механикалық зақымданудан және қызып кетуден қорғау үшін арнайы герметикалық және ыстыққа төзімді корпустар жасалады. Бұл қысқа тұйықталудың, өрттің және басқа да ақаулардың алдын алуға көмектеседі.

Салқындату жүйесін жақсарту: заманауи салқындату жүйелері (мысалы, батареяларға арналған сұйықтықты салқындату) электр компоненттерінің тұрақты жұмысын қамтамасыз етеді, қызып кетудің алдын алады және істен шығу мүмкіндігін азайтады.

Құрылымдық сенімділікті арттыруға арналған техникалық шешімдер

Жақсартылған қауіпсіздік батареялары

Құрылымдық сенімділікті арттырудың негізгі аспектілерінің бірі-батареялардың қауіпсіздігі. Заманауи шешімдерге мыналар жатады:

Термиялық қорғаныс: батареялардың қызып кетуіне жол бермеу үшін термиялық қорғаныс пен термиялық бақылауды енгізу.

Модульдік құрылым: модульдік батареяларды пайдалану, бұл ауыстыруды жеңілдетеді және бөлшектердің біреуі зақымдалған жағдайда қорғауды жақсартады.

Электрлі қозғалтқыштарын жетілдіру

Электромобильдерге арналған электрлі қозғалтқыштары жоғары сенімділікті қажет етеді, өйткені олар жоғары жүктемелерге ұшырайды.Олардың құрылымдық сенімділігін арттыру үшін:

-шамадан тыс жүктемеден қорғау: шамадан тыс жүктеме болған жағдайда электрлі қозғалтқышын автоматты түрде өшіретін кіріктірілген қорғаныс жүйелері.

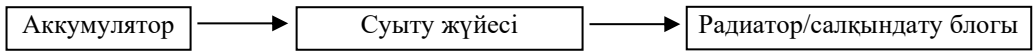
-қызмет көрсетілетін қондырғылар: қозғалтқыштың қызмет ету мерзімін ұзартатын жеке компоненттерді (мысалы, мойынтіректер немесе ротор) оңай ауыстыруға болатын электрлі қозғалтқыштары.

Жақсартылған қорғанысы бар қаңқа мен шанақтар

Механикалық қорғаныс: батареялар мен электрлі қозғалтқыштарын сыртқы зақымданудан қорғау үшін күшейтілген қаңқа мен шанақтар қолданылады, олар апат кезінде жүктемені тиімді таратады.

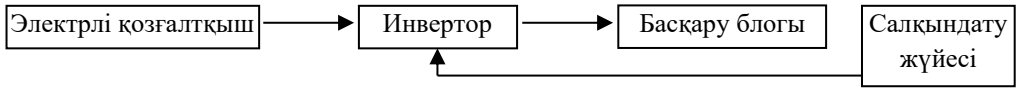
Аэродинамика: аэродинамиканы жақсартуға арналған құрылымдық шешімдер (мысалы, жеңілдетілген шанақтар және төмен ауа кедергісі) компоненттерге жүктемені азайтуға және олардың беріктігін арттыруға мүмкіндік береді.

Электрлі автокөліктердің аккумуляторларын салқындату жүйесі өзінің құрамына радиаторларды, сұйықтық және сорап кіргізеді (1 сурет).

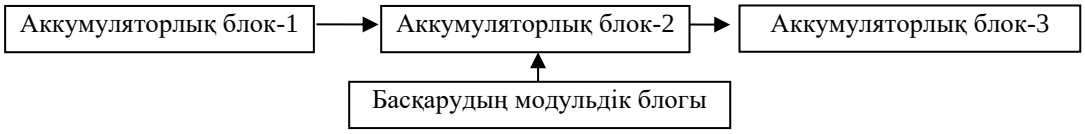
Сурет 1-Аккумулятор батареясын салқындату жүйесі

Электрлі қозғалтқышы мен салқындату жүйесіне арналған біріктірілген басқару блоктары қосылымдарды азайтуға және жүйенің сенімділігін жақсартуға мүмкіндік береді (2 сурет).

Сурет 2- Біріктірілген басқару блогының сұлбасы

Аккумуляторлардың модульдік жүйесі жеке блоктарды жеңіл ауыстыруға, сенімділікті жақсартуға жәзне қызмет көрсетуге қолжетімділігін жақсартуға мүмкіндік береді (3 сурет).

Сурет 3-Аккумуляторлық жүйесінің модульдік сұлбасы

Қорытынды

Электрлік автомобильдердің құрылымдық сенімділігін арттыру-бұл материалдарды таңдауды, инновациялық құрылым шешімдерін қолдануды және диагностика мен модельдеудің озық технологияларын қолдануды қамтитын кешенді үрдіс. Жеңіл, қатаң материалдарды, аккумуляторды салқындату мен қорғаудың жетілдірілген жүйелерін, сондай-ақ модульдік жүйелерді қолдану электромобильдердің өнімділігі мен қауіпсіздігін едәуір жақсартуға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер

1. Гаврилов, В.В. Современные технологии в обслуживании и ремонте электрических автомобилей. – СПб.: Питер, 2021.
2. Дорофеев, О.В. Электрические автомобили: принцип работы и развитие. – М.: АСО, 2019.
3. Соловьев, И.П. Конструкция и расчет автомобилей с электрическими приводами. – М.: Наука, 2022.
4. Федоров, С.К. Электрические транспортные средства: от разработки до эксплуатации. – М.: Энергетика, 2020.
5. Лебедев, И.Ю. Надежность автомобильных конструкций и материалов. – М.: Транспорт, 2018.

ӘОЖ 572.087 (083.13)

СӘУЛЕТ ӨНЕРІНДЕ ГЕОМЕРИЯЛЫҚ ФОРМАЛАР, ПОЛИЭДРЛЕР МЕН СӘУЛЕТТІК СТИЛЬДЕРДІ ҚОЛДАНУ ФЕНОМЕНОЛОГИЯСЫ

Ирисбаева М. - СМ 21-5К4тобының студенті
Жетписбаева Б.У.– магистр,аға оқытушы ғылыми жетекші

Біздің қарастырып отырған мақаламыз, шын мәнінде адамдарға ой салатын және мағанасы терең ұғымды білдіретін тақырып аясында қарастырылады. Қазіргі уақыттағы адамдар заман талабына сай жақсы жайлы мекендерде тұрғанды, әдемі әрі көрікті жерлерде өмір сүргенді жақсы көреді.Бірақ біз сол айналадағы әдемілікті қандай ерешелітерден құралып қоршап тұрғанын көп байқай бермейміз. Мысалға қала кеңістігі.., қала кеңістігіне көз жүгіртетін болсақ – айнала толы геометриялық денелер әлеміне жатады. Геометрия және адамның қажеттіліктері жайлылық, сұлулық және өзін-өзі көрсету ережелерін береді. Айналаңызға қараңыз. Барлық жерде биік сәулеттік призмалар. Кейде көз алдыңызда үш бұрышты ғимараттар менпирамидалар да кездесіп қалады. Архитектуралық ғимараттар негізінен көп қырлы, сондай-ақ олар қарапайым және күрделі комбинациялардан тұрады. Бірақ бұл қазіргі заманның тенденциясы емес. Сондықтан ол бағзы заманнан бері келе жатқан құрылыс өнері.

Ғылым мен өнер ежелден бүгінге дейін қатар жүріп келеді. Геометрия мен архитектура бірге дүние- ге келді, дамыды және жетілдірілді қарапайым тұрғын үй құрылымдары мен айтылмаған ережелерден мұқият жобаланған шедеврлер мен айқын заңдарға дейін қазіргі таңда интерьнеттер арқылы біліп жатамыз.Шет мемлекеттер сияқтыгеомериялық формаларжәне күрделі полиэдрлер мен сәулеттік стильдерді қолдану арқылы бізде өзіміздің архитектурамызды әлемге әйгілі етіп көрсете алмаймыз.Қазіргі кезең де біздің Қазақстанда туризімді дамыту үшін, тағы бізге не қажет?

Әрине, монофукционалдық сәулет ғимараттары менполиэдрлер, сәулеттік стильдерді кеңінен қолданудағы феноменологиясын дамытуымыз керек.Мұндай жобалар қаламыз үшін де және мемлект үшін де ең керекті сәулеттік ақпарат құрылымдары болып табылады.

Ізденіп отырған жобаның негізгі мақсаты – Бас жоспар бойыншаь Шымкент қаласына немесе басқа да қаларға арналған жоспарлық шешімдері бар, геомериялық формаларды пайдалана отырып, күрделі полиэдрлер мен сәулеттік стильдерді қолдану арқылы сәулет ғимараттарын тұрғызу. Шымкент қаласына немесе таулы аймақтарға арналған жиналмалы жеңіл ғимараттар монофункционалды немесе таулы аймақтарға осы полиэдрлік фигураларды пайдаланып ғимараттарды (сурет -1, көрсетілген) бас жоспар бойынша оранастыруымызға болады. Бұл ұсыныстар болашағымыздың туризімін жаңартуға бірден-бір себепші болатын жобалар болады.

Өйткені біріншіден қалалық ортаның әдемілігін жақсартады, тұрғындар үшін жайлылық деңгейін арттырады және бюджеттегі қаражатты едәуір үнемдейді. Бұл сценарийді жүзеге асыру үшін алдымен мына төмендегі қадамдар бойынша жұмыстар жасалуы керек:

- Шымкент қаласының таулы аймақарында туризім саласын дамыту барысындағы орындарға арналған монофукциональды палаткалар жәнежеңіл жиналмалы ғимараттар қызметін атқаратын құрылымдар арқылыадамдардың демалуына жағдай жасау және қосымша нано технологиясын пай- далана отырып биологиялық бақтар тұрғызу;
- Шымкент қаласындағы ескі ғимараттарды жаңарту мақсатында керекті құрылымдарды реконструңкция жасай отырып, полиэдир фигураларын пайдаланып (сурет-3, көрсетілгендей) заманауи стильдерде ғимараттарды жаңарту;

Сурет- 1. Таулы аймақтардағы жоспарСурет- 2. Таулы аймақтар арналған жиналмалы ғимараттар

Бұл біздің туризімді алға тарту мақсатында экономикамызды дамытып, экологияны бұзбау мақсатында жасалынатын негізгі ғылыми жобалар болады. Бәрімізге түсінікті геометриялық пішіндер сәулетшілер мен дизайнерлерге көрнекі және құрылымдық жағынан сенімді кеңістіктер жасау үшін әртүрлі палитраны ұсынатын ғимарат дизайнындағы ажырамас компоненттер болып табылады. Шеңберлердің, шаршылардың, үшбұрыштардың және басқа пішіндердің өзара әрекеттесуі әртүрлі эмоцияларды тудыруы және сәулет контекстінде әртүрлі хабарларды жеткізуі мүмкін. Мысалы, квадраттар сияқты симметриялы пішіндерді пайдалану тұрақтылық пен тәртіп сезімін бере алады, ал қисық сызықтарды енгізу құрылымның дизайнына сұйықтықты немесе жұмсақтықты енгізуі мүмкін. Геометриялық фигуралардың психологиялық әсерін түсіну арқылы сәулетшілер тұрғындардың қоршаған ортаны қалай қабылдауына және өзара әрекеттесетініне әсер ету үшін кеңістіктік тәжірибені басқара алады.Сонымен қатар, геометриялық пішіндер ғимараттардың функционалдығын оңтайландыру үшін қуатты құрал ретінде қызмет ете алады. Бұрыштық пішіндерді стратегиялық орналастыру бөлек аймақтарды белгілей алады немесе айналым жолдарын анықтай алады, бұл жалпы үйлесімді эстетикаға үлес қоса отырып, ыңғайлылықты арттырады.

Сурет-3. Полиэдрлер жаңа стильдегіғимарат Сурет-3. Геомериялық фигуралар

Сонымен қатар, геометриялық пішіндер ғимараттардың функционалдығын оңтайландыру үшін қуатты құрал ретінде қызмет ете алады. Бұрыштық пішіндерді стратегиялық орналастыру бөлек аймақтарды белгілей алады немесе айналым жолдарын анықтай алады, бұл жалпы үйлесімді эстетикаға үлес қоса отырып, ыңғайлылықты арттырады. Геометриялық үлгілер ғимарат қасбеттерінде немесе интерьер элементтеріне біріктіру кеңістікті шамадан тыс жандандыратын текстура мен көрнекі қызығушылықты енгізе алады. Дизайндағы геометриялық принциптерді қолдана отырып, сәулетшілер құрылымдарды символдық мағынамен толықтыра алады, сонымен қатар олардың функционалды әлеуетін арттырады.Сәулет әлемі - өнер мен функционалдылықты үздіксіз біріктіретін шығарма- шылықтың кең теңізі. Құрылымдық пән ретінде ол геометриялық фигуралардың дәл және стратегиялық қолданылуына көп сүйенеді. Ежелгі Египеттің керемет пирамидаларынан қазіргі заманғы аспан сызығының постмодерндік ғажайыптарына дейін геометриялық пішіндер сәулеттік көріністерді өмірге әкелуде шешуші рөл атқарды. Бұл мақала архитектурадағы геометриялық фигуралардың эволюциясын және маңызын зерттеп, Шымкент қаласына және таулы аймақтардағы ғимараттарды жаңа стильдегі ортаны қалыптастырып, заманауи бағыттардағы ғимараттарды дүниеге әкеліп көрсетеміз.Геометрия өркениеті пайда болғаннан бері сәулет өнерінің ажырамас бөлігі болды. Ертедегі адам қоныстары, неолит дәуіріндегі сияқты, үйлер мен коммуналдық кеңістіктерді салуда шеңберлер мен тіктөртбұрыштар сияқты қарапайым геометриялық пішіндерді пайдаланды. Дегенмен, ежелгі өркениеттердің өркендеуімен геометриялық принциптер архитектуралық дизайнда жүйелі түрде қолданыла бастады. Мысал келтіретін болсам, Ежелгі египеттіктер - бұл

тамаша үлгі. Ежелгі әлемнің жеті кереметінің бірі болып табылатын Ұлы Гиза пирамидасы геометриялық пішіндерді терең түсіну мен қолданудың үлгісі болып табылады. Пирамиданың негізі бір нүктеге жақындайтын төрт жақты үшбұрышты құрылымды жасау үшін әр жағы дәл бұрышталатын тамаша шаршы құрайды. Бұл пішін тек эстетикалық таңдау ғана емес, сонымен қатар құрылымдық тұрақтылық пен мыңжылдықтардың сынағынан өткен таңғажайып салтанатты пайдаланатын функционалды таңдау болды.Сол сияқты, грек және рим сәулет өнері геометрияның нақты қолданылуын көрсетті.

Қортындылай келгендеТехнология дамып келе жатқанда, сәулеттегі геометриялық инновациялардың әлеуеті экспоненциалды түрде өседі. Дегенмен, геометрияға негізделген негізгі принциптер - тепе-теңдік, пропорция, симметрия мәңгілік болып қала береді. Олар бізді ата-бабаларымыздың тапқырлығымен байланыстырады, сонымен бірге болашақ ұрпақты сәулет мүмкіндіктерінің шекарасын ілгерілетуге шабыттандырады. Пішін мен функцияның осы динамикалық өзара әрекеттесуінде геометрия физикалық тұрғыдан төзімді ғана емес, сонымен қатар терең мағыналы құрылымдарды құру жолын жарықтандыратын жетекші жұлдыз болып қала береді.

Сондықтан біздің Шымкент қаласына және басқада калалрға лайықты құрылатын жобаларымыздағы Ғимараттардың беріктігі, сұлулығы мен үйлесімділігі әрқашан геометрияны қамтамасыз еттін жәнеқаламыздың сәулетінде оның ережелері адамның қажеттіліктері мен қиялымен ұштасып жаттатын архитектураны көретін боламыз және ландшафтық архитектураны байытуарқылы Қазақстандағы туризімді дамыта отырып экономикамызды көтеретін жобалар болады.

Әдебиеттер

1. Басенов Т.К. Орнамент Казахстана в архитектуре. – Алма-Ата, 1957.
2. Капанов А.К., Баймагамбетов С.К. Алматы Архитектура градостроительство.- Алматы, 2004.
3. Самойлов К.И. Архитектура Казахстана ХХв.Развитие архитектурно-художественных форм. – Москва-Алматы, 2004.

ӘОЖ 656.1/.5

ҚАЛАЛЫҚ ҚОҒАМДЫҚ КӨЛІКТЕ ЭЛЕКТР ЖӘНЕ ГИБРИДТІ АВТОБУСТАРДЫ ПАЙДАЛАНУ

Исаев Т.Б. – СМ-21-10к тобының студенті
Шойбеков Б.Ж.- т.ғ.к., доцент

Қалалық қоғамдық көлікте электр және гибридті автобустардың енгізілуі қалалардың экологиялық жағдайын жақсартуға және энергия үнемдеу мақсатында жаңа мүмкіндіктер береді. Бұл мақалада электр және гибридті автобустардың артықшылықтары, қолдану аясы және қаладағы көлік жүйесіне әсері қарастырылады[1].

1. Электр және гибридті автобустардың артықшылықтары

Электр автобустар жанармайды пайдаланбай, қуат көзін электрмен қамтамасыз етеді. Олар атмосфераға зиянды газдар шығармайды, қаланың ауасын тазарту және экологияны жақсарту үшін тиімді.

Гибридті автобустар бензин немесе дизель қозғалтқышы мен электр қозғалтқышын біріктіреді. Бұл автобустардың артықшылығы – қала ішінде төмен жылдамдықта электркозғалтқышын пайдаланса, жоғары жылдамдыққа жеткенде бензин немесе дизель қозғалтқышын қосуға болады. Осылайша, гибридті автобустар қаладағы көлік ағымының өзгешеліктеріне бейімделіп жұмыс істейді.

2. Электр және гибридті автобустарды қолданудың экологиялық және экономикалық тиімділігі

Электр және гибридті автобустардың экологиялық артықшылықтары айқын. Олар көмірқышқыл газын шығаруды айтарлықтай азайтады. Сонымен қатар, электравтобустарының жұмыс кезінде шудың төмен деңгейі қаладағы шу ластануын азайтады.

Экономикалық тұрғыдан алғанда, электравтобустары жанармай құюды қажет етпейді, сондықтан олар техникалық қызмет көрсету шығындарын төмендетеді. Гибридті автобустардың жұмысында екі қозғалтқыштың болуы оларды пайдаланылуын тиімді етіп, жанармай шығынын азайтады.

3. Қалалық қоғамдық көліктегі бұл технологиялардың қолданылуы

Қазіргі уақытта көптеген қалаларда электр және гибридті автобустардың тәжірибелік үлгілері енгізілуде. Бұл автобустар қалалық қоғамдық көліктерде қолданысқа енгізілгенде, олар тек экологияны жақсартумен қатар, халықтың денсаулығын қорғау және көлік жүйесінің тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді.

1- кестеде әр көлік түрінің экологиялық әсері көрсетілген. Электр автобустардың атмосфераға зиянды газдар шығаруы жоқ, ал гибридті автобустардың шығаратын газдары аз болғанымен, олар жанармайды қолданады.

Кесте 1- Электр және гибридті автобустардың экологиялық әсері

Көлік түрі	Атмосфераға зиянды газдар шығару	Шу деңгейі
Электр автобус	Нөл	Төмен
Гибридті автобус	Аз	Орташа
Дизель автобус	Жоғары	Жоғары

2- кестеде әр көлік түрінің экономикалық тиімділігі көрсетілген. Электр автобустардың қызмет көрсету шығындары мен жанармай шығыны төмен, ал дизель автобустарында шығындар жоғары.

Кесте 2- Электр және гибридті автобустардың экономикалық тиімділігі

Көліктүрі	Қызмет көрсету шығындары (жылына)	Жанармайшығыны (литр/100 км)	Техникалық қызмет көрсету жиілігі
Электр автобус	Төмен	0	Аз
Гибридті автобус	Орташа	20-30 литр	Орташа
Дизель автобус	Жоғары	40-50 литр	Жоғары

Қорытынды

Қалалық қоғамдық көлікте электр және гибридті автобустарды қолдану экологиялық және экономикалық тұрғыдан тиімді болып табылады. Бұл автобустар көмірқышқыл газын азайтып, қаладағы ауаның тазалығын сақтауға көмектеседі. Сонымен қатар, олар ұзақ мерзімді перспективада көлік жүйесінің тиімділігін арттыруға ықпал етеді.

Қалаларда бұл көліктердің қолданылуы экологияны жақсартып қана қоймай, адамдардың өмір сапасын арттырады, олардың денсаулығын қорғауға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер

1. Juan A.A., Mendex C.A., Faulin J., Armas J.D., Grasman S.C. Electric vehicles in logistics and transportation: A survey on emerging environmental, strategic and operational challenges. Energies. 2016. No. 9. P. 1–21.
2. Ong H.C., Mahlia T., Masjuki H.H. A review on emissions and mitigation strategies for road transport in Malaysia. Renew. Sustain. EnergyRev. 2011. No. 15. P. 3516–3522.

ӘОЖ 001.38

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТІҢ БІЛІМ АЛУШЫЛАРҒА ӘСЕРІ

Ишметова С.Х. – СМ24-5р3 тобының студенті
Сабырханова Л.Ш. – магистр, оқытушы

Бүгінгі таңда жасанды интеллект (ЖИ) білім беру саласын түбегейлі өзгертіп жатыр. Бұл технология білім алушыларға оқуда да, жалпы өмірде де жаңа мүмкіндіктер ұсынады. ЖИ арқылы оқу үрдісі жеңілдейді, нәтижелер жақсарады, ал оқытушылардың жұмыс жүктемесі азаяды. Дегенмен, барлық жаңашылдықтар мен мүмкіндіктермен бірге, осы технологияның білім беру саласында да өзекті мәселелері мен қиындықтары бар. Осы әсерлерге терең үңіліп көрейік.

Жасанды интеллектінің ең басты артықшылықтарының бірі – әр бір білім алушығажеке оқу үлгісіне сай бейімделу мүмкіндігі. Адаптивті оқыту (Бейімделу арқылы оқыту) жүйелері білім алушының тапсырмаларды орындау қабілетін, күшті және әлсіз тұстарын анықтай отырып, оқу мазмұнын өзгерте алады. Бұл оқу барысын жеңілдетеді және әркімнің жеке қарқынымен білім алуына мүмкіндік береді.Білім алушылар қиындықтарды өз уақытында жеңіп, жоғары нәтижелерге жетеді.

Жасанды интеллект мүмкіндіктері шектеулі, мүгедектігі бар білім алушылар үшін оқуды қолжетімді етуге зор ықпал етеді. Мысалы мәтінді дауыстап оқу немесе айтылған сөйлемдерді мәтінге айналдыру бағдарламалары білім алушылардың оқу мүмкіндіктерін кеңейтеді. Өзге тілдерді лезде аудару құралдары да шекараларды жояды, яғни бұл халықаралық білім алушылардың білім алуға деген қолжетімділігін арттырады.

ЖИ оқытушыларға тек білім алушылармен жұмыс істеуге ғана емес, сонымен қатар күнделікті әкімшілік міндеттерді орындауға да көмектеседі. Бағалау,кесте құру, сұрақтарға жауап беру сияқты көптеген тапсырмаларды автоматтандыру арқылы оқытушылар өздерінің негізгі міндеттеріне – сабақ өткізу мен білім алушылармен тығыз жұмыс жасауға көбірек уақыт бөле алады. Бұл оқу сапасының артуына себеп болады.

Жасанды интеллект арқылы білім алушылар тапсырмаларды орындаған кезде тез дәл сол уақытта кері байланыс ала алады. Қателіктерді бірден анықтап, оларды түзетуге мүмкіндігі болады. Мұндай үздіксіз кері байланыс оқуға құштарлық ты арттырады және білім алушылардың өз-өзін бағалауын дамытуға көмектеседі. Бұл өз кезегінде білім алуды әлдеқайда нәтижелі етеді.

Жасанды интеллектің бір басты артықшылығы – ол білім алушылардың болашақта маман болуына дайындықта көмек береді. Әрине, бүгінде көптеген салалар ЖИ-ді қолданады және осы технологияны білетін білім алушылардың еңбек нарығында бәсекеге қабілетті болатыны сөзсіз. ЖИ білім беру барысында жаңа дағдыларды үйретіп, жұмыс кезінде талап етілетін технологиялық дағдыларды меңгеруге мүмкіндік береді.

Жасанды интеллектінің білім беру саласында әсер етуінің бірнеше қиындықтары бар. Біріншіден, ЖИ құралдарына барлық білім алушылардың тең қол жетімділігі бола бермейді, әсіресе ауылды жерлерде немесе әлеуметтік тұрғыдан осал топтарда бұл мәселе маңызды болып тұр. Екіншіден, деректердің құпиялылығы және алгоротимдердегі мүмкіндіктер дұрыс пайдаланылмаса, ЖИ дұрыс емес нәтижелерге әкелуі мүмкін.

2020 жылғы көрсеткіш бойынша, Қазақстандағы білім беру мекемелерінің 25%-ы ЖИ және басқа цифрлық құралдарды оқу барысына енгізуді жоспарлап отыр.

2021 жылғы көрсеткіш бойынша, Қазақстандағы білім беру ұйымдарының 30%-ы оқу кезінде ақпараттық технологиялар мен ЖИ құралдарын қолдану арқылы оқыту тиімділігін арттыруда.

Қорытынды

Жасанды интеллект білім беру саласына көптеген жаңа мүмкіндіктер әкеледі. Ол оқу барысын жеңілдетіп, білім алушылардың нәтижелерін жақсартады, сондай-ақ оқытушылардың жұмысын жеңілдетеді. Дегенмен, ЖИ-ді

толыққанды қолданылуы үшін оның қолжетімді болуы сияқты мәселелерді шешу қажет. Болашақта осы технологияны жауапты әрі тиімді пайдалану білім беру жүйесінің жаңаруына және барлығына тең мүмкіндіктер ұсынуға ықпал етеді.

Әдебиеттер

1.ЮНЕСКО. (2019). Білім берудегі жасанды интеллект:Тұрақты даму үшін мүмкіндіктер мен қиындықтар.
2.Баймұратова Ә.Қ. (2019). Жасанды интеллект және оның білім беру саласындағы қолданылуы. Алматы.
3.Chen W.&Xie Y. (2019). Artificial intelligence in education: A review. Education and information Tehnologies. 24б.
4.Liu Y. & Chen G. (2021). Impact of artificial intelligence on student learning and academic performance: A systematic review. Educational Research Review. 28б.
5.Қалмұратова А.Ә. (2019) . Жасанды интеллект пен білім беру: жаңа көзқарас. Астана.

УДК 69.032.22

ОСОБЕННОСТИПРОЕКТИРОВАНИЯИНЖЕНЕРНЫХСИСТЕМВ ВЫСОТНЫХ ЗДАНИЯХ

Кайрбай С. – студент группы СМ-21-6р
Аубакирова Ф.Х. – к.т.н., доцент

Высотные здания — это многоэтажные сооружения с высотой более 75 м, что соответствует этажности свыше 25. Из-за своей высоты такие здания имеют отличия в планировке, конструкции и инженерных системах по сравнению с более низкими сооружениями. Каждый проект высотного здания уникален, так как решает специфические задачи, возникающие при строительстве таких объектов, например, влияние окружающей среды (ветра, шума, колебаний температуры), обеспечение противопожарной безопасности и безопасной эвакуации, сложности в установке систем вентиляции, отопления и теплоснабжения, а также большая концентрация кабелей и труб, протянутых на значительную высоту, необходимость постоянного контроля состояния несущих конструкций и грунтов основания и другие.

Стоит отметить, что в последнее время строительство высотных зданий набирает популярность по всему миру, и это стало отдельной отраслью в строительстве. Строительство таких объектов позволяет развивающимся странам продемонстрировать свой потенциал, а крупным государствам — продемонстрировать свою мощь. Изначально высотные здания предназначались для общественно-деловых целей, но теперь они часто используются как жилые комплексы.

Одним из основных преимуществ таких зданий является возможность разместить большую площадь на ограниченном участке земли, что особенно актуально в крупных городах, где стоимость земли высока. Однако это также создает нагрузку на городскую инфраструктуру. Например, радиус обслуживания для детских садов составляет 300 м, для школ — 500-750 м, что увеличивает загруженность учебных заведений и вызывает проблемы с парковкой и автомобильными развязками.

Инженерные системы высотных зданий имеют свои особенности. Например, системы водоснабжения и отопления должны иметь как минимум два независимых ввода, специальные технические помещения и системы безопасности. Этажи выше 75 м требуют особых условий для теплоизоляции, а теплоснабжение часто осуществляется от двух независимых источников или индивидуальной котельной. Также системы водоснабжения обычно разделяются на зоны по вертикали, а противопожарный водопровод оснащается дополнительными насосами и резервуарами на технических этажах.

Электроснабжение также осуществляется от двух независимых источников, а для аварийных ситуаций предусмотрены дизельные электростанции. Требования к мусоропроводам и лифтовым шахтам для таких зданий более строгие, чем для обычных строений. Мусоропроводы должны быть разделены по этажам, а для обслуживания каждого этажа требуется отдельная шахта.

В высотных зданиях также необходима автоматизированная система управления, которая будет осуществлять мониторинг, управление и диспетчеризацию всех инженерных систем. Эти системы должны работать с высокой точностью и обеспечивать безопасность и комфорт жильцов. Кроме того, в таких зданиях нужно предусматривать помещения для установки оборудования служб экстренного реагирования и системы радиосвязи.

Таким образом, строительство высотных зданий — это сложный и затратный процесс, требующий внимательного подхода к проектированию и оборудованию всех инженерных систем.

Литература

1. Об утверждении Правил определения общего порядка отнесения зданий и сооружений к технически и (или) технологически сложным объектам. Приказ Министра национальной экономики Республики Казахстан от 28 февраля 2015 года № 165. Зарегистрирован в Министерстве юстиции РК 9 апреля 2015 года № 10666.
2. Алмазов В.О. Пути и методы противодействия прогрессирующему разрушению высотных зданий // Глобальная безопасность. 2006 2. Методическое пособие «Архитектурно-планировочные решения высотных зданий», Москва, 2017 г.
3. Методическое пособие Архитектурно-планировочные решения высотныхзданий,Москва,2017г.

УДК 37.01

ПРИЧИНЫ НЕУСПЕВАЕМОСТИ СТУДЕНТОВ –ПЕРВОКУРСНИКОВ (ИССЛЕДОВАНИЕ НА МАТЕРИАЛЕ АНКЕТИРОВАНИЯ)

Калдау А.Т. - студентка группы АП 24 5к1
Даркулова К.Н. – к.ф.н., доцент

В последние годы университета столкнулись с проблемой снижения академической успеваемости студентов, а мы понимаем, что будущее нашего общества зависит от того, какие результаты обучения будут у выпускников вуза. Очень часто получению качественного образования препятствует неуспеваемость студентов, их незаинтересованность в учебе. Что же влияет на академическую успеваемость/неуспеваемость обучающихся?

В современном образовательном процессе понимание трудностей, с которыми сталкиваются студенты, является важным шагом к созданию более эффективной и поддерживающей учебной среды. Чтобы узнать причины затруднений в учебе студентов-первокурсников, нами был проведен опрос.

Анализ исследований по данной проблеме показал, что основными причинами обычно называют отсутствие интереса к дисциплине и разочарование в выбранной специальности, психологическая неподготовленность к учебе в вузе, финансовые трудности, материальное положение, возраст, навыки самостоятельнй жизни, семейные проблемы, плохое самочувствие, эмоциональное состояние (страхи, обидчивость, неуверенность в себе), оторванность от родителей

Среди трудностей адаптации студента к учебе в вузе называют увеличение продолжительности занятия по сравнению со школьным уроком. Мы не считаем это аргументом, так как занятия в университете длятся по 50 минут, т.е. всего на 5 минут больше, чем в школе.

По данным анкетирования, можно сказать что большинство студентов хотели бы *улучшить отношение с преподавателями,* чтобы учиться более эффективнее.

Факторами мотивации на успешную учебу являются получение стипендии, уважение преподавателей, одобрение родителей, желание стать хорошим специалистом.

Интерес к учебе и мотивация

Когда речь заходит о мотивации студентов, результаты показывают, что 55,6% студентов считают учебу *иногда интересной*, а 38,9% — *очень интересно*, а 5,5% - вообще не любят учиться. Это подчеркивает важность создания увлекательных и вдохновляющих учебных материалов, которые будут поддерживать интерес студентов к обучению.

Активизация учебной деятельности во многом зависит от работы преподавателя, который дает не только знания, обучает необходимым умениям и навыкам, но и от его творческого отношения к делу, в частности, использование им на занятиях игровых методов, интересных заданий. Все это развивает у студентов внимание, память, мышление, способствующие желанию учиться.

Общие трудности в учебе

Согласно результатам опроса, 66,7% студентов учились в *городских школах*, тогда как 33,3% учились в *сельских*. Это может свидетельствовать о различиях в доступности образовательных ресурсов и поддержке между городом и селом, где, как правило, городские учебные заведения могут предложить больше возможностей для студентов.

Также важно отметить, что 68,2% студентов сообщили о *высшем образовании* родителей, что может положительно влиять на образовательные установки и мотивацию студентов. У 29,5% - родители имеют *среднее образование*. Студенты, выросшие в семьях с высоким уровнем образования, часто имеют лучшие условия для учебы и могут получать больше поддержки в своем образовательном процессе.

Родители с высшим образованием часто способны помочь своим детям в учебе, ориентируя их в решении определенных задач, особенно на начальных этапах учебы.

Студенты, чьи родители имеют высшее образование, чаще имеют доступ к образовательным материалам, книгам, компьютерным технологиям и специализированным курсам. Это, в свою очередь, позитивно влияет на их академическую успеваемость. Такие студенты реже испытывают проблемы с выполнением домашних заданий и понимают материал более уверенно.

Отвлекающие факторы и время для учебы

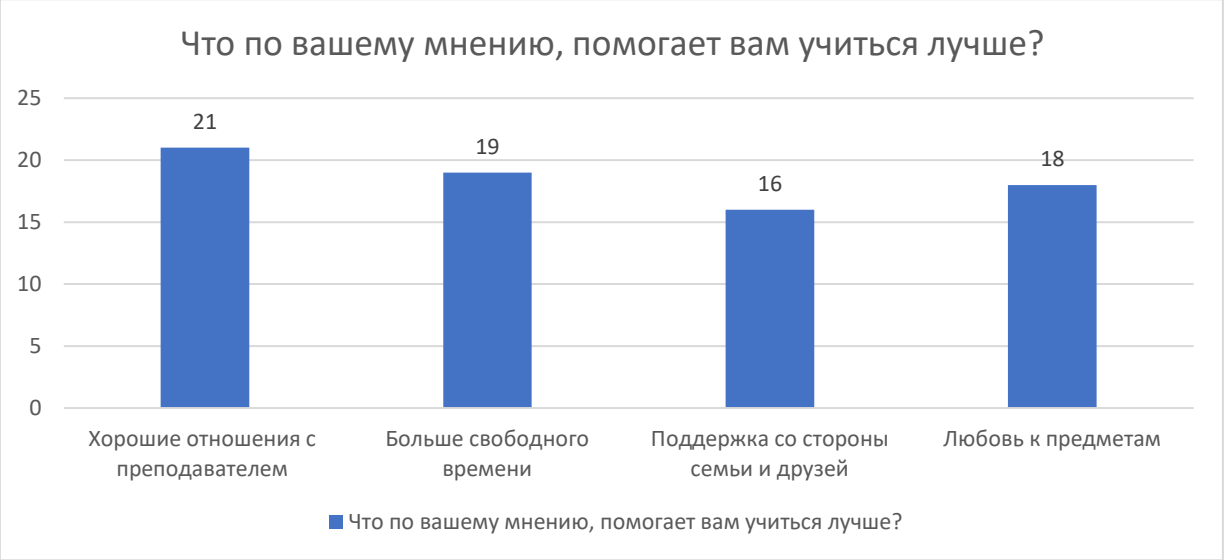
Результаты показывают, что 63,9% студентов *иногда* отвлекаются на выполнение учебных заданий, а 30,6% — *часто*, 5,5% ответили - *нет*. Согласно ответам студентов, среди основных отвлекающих факторов первое место заняло *личные мысли*, телефон –второе, а — *шум вокруг*, третье.

Вопрос о свободном времени для учебы выявил, что 47,7% студентов считают, что у них *достаточно* времени для выполнения учебных заданий, в то время как 43,2% отмечают, что ед*ва хватает*, а 9,1% ответили – *нет*.

Хотя в вопросе «Есть ли у вас работа помимо учебы?» Больше половины ответили – *нет*(56,8%). когда 31,8% работают на *подработке* и всего лишь 11,4% на *постоянной*.

Объем домашних заданий, отдых и процесс обучения

Большинство студентов (83,3%) отметили, что количество домашних заданий в *норме*, однако 47,2% сообщают, что у них *иногда* есть время для отдыха после учебы, а 22,2% отмечают, что времени на отдых *очень мало*. Это свидетельствует о необходимости сбалансировать учебный процесс с необходимостью отдыха и восстановления.

Итак, можно согласиться с тем, что отсутствие интереса к учебе связано с тем, что не все студенты вуза участвуют в культурно-массовых мероприятиях, научных конференциях. Такие события несомненно развивают положительную мотивация и влияют на учебные достижения.

Большое значение имеют коммуникативные способности студента, его общение в группе. Если студент доброжелательный, дружелюбный, дисциплинированный, добросовестный, стрессоустойчивый, то он пользуется уважением среди преподавателей и своих одногруппников. Коммуникабельность студента, его умение найти общий язык со всеми имеет большое значение для повышения успеваемости.

Конечно, не все студенты имеют одинаковое развитие: интеллектуальное, личностное, но если у них есть огромное желание получить желаемую профессию, то здесь необходима работа деканатов, кафедр, куратора, которые должны разрабатывать для подобных обучающихся индивидуальные программы психолого-педагогического сопровождения.

На успеваемость студентов, помимо вышеперечисленных, могут повлиять такие факторы, как проживание в общежитии или арендованных квартирах, совмещение работы с учебой.

Не ошибемся, если скажем, что при выборе вуза, надо информировать абитуриентов о трудностях учебы в вузе.

Литература

1. Копысова Л. А. Психолого-педагогические основы развития мотивации профессиональной деятельности обучающихся в вузах // Вестник Санкт-Петербургского университета. Сер. 12. Психология, социология и педагогика. 2010. № 2. С. 305–310
2. Гордеева Т. О., Леонтьев Д. А., Осин Е. Н. Вклад личностного потенциала в академические достижения // Личностный потенциал: структура и диагностика / под ред. Д. А. Леонтьева. М.: Смысл, 2011. С. 642–668

УДК 624.160

ОСОБЕННОСТИ ЛАБОРАТОРНОГО ОПРЕДЕЛЕНИЯ ФИЗИКО-МЕХАНИЧЕСКИХ СВАОЙСТВ ГРУНТОВ ЮЖНОГО КАЗАХСТАНА.

Калматаева Н.Б. – студент группы СМ 22-6р
Бровко И.С. – доктор технических наук, профессор

Грунт – горная порода, образованный впоследствии его выветривания. Грунт содержит в себе различные минералы, органические свойства, воду и воздух. [1]. Грунты Южного Казахстана разнообразен и имеет различные типы, такие как глина, песок, суглинки, известняк, щебни и так далее. Самые распространенные типы грунтов в данной области:

Суглинки. Суглинок – грунт, особенности которого граничат между глинистыми и песчаными грунтами. Этот грунт хорошо поглощает воду, что говорит о его водопроницаемости, а также достаточно пластичен, нежели песок.

Песчаные грунты. Песком принято считать сыпучие несвязные грунты с размерами частиц менее 2мм. При оптимальной влажности (около 8-10%) песок имеет максимальные прочностные свойства.

Глинистые грунты. Глина в свою очередь имеет между частицами связь, что следует из названия – связный грунт. Максимальная плотность у этого грунта достигается при влажности около 14-16% [2].

Торфяники. Торфяники в природе образуется на месте большого скопления торфа – органического вещества,которое образовалось из-за не полного разложения растении и других организмов.

Щебенистые и каменные грунты. Эти грунты преимущественно состоят из крупнообломочных пород. Щебнистые грунты остроугольные частицы, размеры которого достигают от 5 мм до 70 мм [3].Размеры же частиц каменных грунтов от 70 мм и более.

Рис. 1 Примеры видов грунтов.

Физико-механические свойства грунтов определяется за счет лабораторных испытаний, где на грунт воздействуют различные нагрузки. В результате данных испытаний определяются факторы, при которых грунт способен выдержать природные нагрузки [4].

Эти испытания для определения физико-механических свойств грунта полезны, поскольку они позволяют быть уверенным в качестве фундамента, устранить осадки и последующие разрушения. К физико-механическим свойствам относят:

Плотность: определяет отношение массы грунта к его объему. Каждый тип грунта, в зависимости от его структуры и состава, имеет свою плотность,

Влажность: отношение массы воды к массе высушенного грунта. Влажность грунта сильно влияет на его физико-механические свойства. Например, переувлажненный грунт теряет свою прочность, в то время как сухой грунт также достаточно неустойчивый.

Прочность: характеристика грунта, обозначающая его способность противостоять разрушению и деформации под нагрузкой.

Сжимаемость: умение грунта уменьшаться в объеме при прикладывании некоторых внешних сил[5].

Пластичность: грунт, сохраняющий свою форму при нагрузке без разрушений.

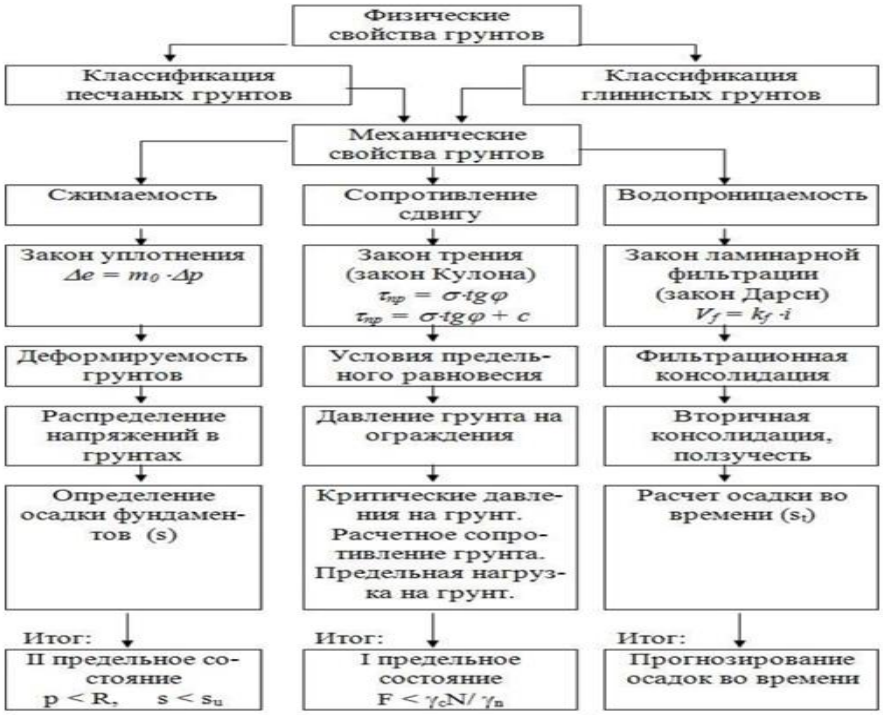

Рис.2 Схема определения физико-механических свойств.

В завершение следует отметить, что физико-механические свойства помогает во многих аспектах строительства. В лабораториях характеристики грунтов определяется специализированными приборами, каждые из которых определяет разные свойства. Одометр определяет сжимаемость, пластично и уплотняемость грунта, а сдвиговой прибор – пластичность. Таким образом особенности лабораторного определения свойств грунта – применение различных приборов для более точного определения свойств.

Литература

1. ГОСТ 25100 «Национальный стандарт РФ» Москва 2010г – 9 стр.
2. Далматов Б.И. «Механика грунтов, основания и фундаменты включая специальный курс инженерной геологии» 2012г – 56 стр.
3. https://www.tradicia-k.ru/articles/vse-o-schebenistom-grunte/
4. https://www.metro.ru/library/stroitelstvo_metropolitenov/503/
5. В. М. Алексеев, П. И. Калугин «Физико-механические свойства грунтов и лабораторные методы их определения» 2010г – 27 стр.

УДК 811.63.17

РОЛЬ СЕМЕЙНЫХ ЦЕННОСТЕЙ В ВОСПИТАНИИ МОЛОДОГО ПОКОЛЕНИЯ

КалтаеваА. – студент группы СМ-24-5к17
Арынбаева Р.А. – доктор философии, доцент

Целью изучения ценностных приоритетов казахстанского общества является зафиксирование процесса трансформации ценностных основ и определение направления модернизации.

Духовное богатство нашей страны– этосемья и ее ценности. «Само государство состоит из отдельных людей и семей»[1].Семья играет большую роль в нашей жизни с рождения до конца жизни. От воспитания в семье зависит, каким будет будущее поколение страны. Поэтому мы должны приложить все усилия для процветания института семьи. Возникает вопрос «как можно сделать так,чтобы наши дети выросли в благополучии и на правильном пути». Давайте проанализируем.

Семейные ценности состоят из положительных качеств человека: вера, любовь, доброта, сила, уважение, надежда и т.д. «Четко определенные семейные ценности помогают укрепить основу для создания сильной и дружной семьи»[2].Это фундамент при создании семьи. Воспитывая своего маленького ребенка, если родитель даёт ему все лучшее, и его окружаетхорошая среда, это гарантирует, что из него в будущем вырастетчеловек великодушный и благородный. А если мы будем его обучать защите и справедливости, то он станет законопослушным сторонником порядка. Поэтому многие семьи пытаются вырастить своих детей в наилучших версиях себя. Однако, что будет, если ребенок этого не увидит, или родители этим пренебрегают. К примеру, слишком сильно опекать, защищать не давая ему изучить этот мир. Ведь после этого он станет социально беспомощным,не умеющий контактировать с людми. А что если контролировать его каждый шаг, не интересоваться его мнением и решать за него все его проблемы? Это окончательный провал в воспитании человека. Он станет жить со страхами, которыеродители навязали, и будет агрессивно реагировать на все.

Не только родители, но и обществоиграют роль в воспитании человека. Окружающие люди повлияют на формирование ответственности и уважительного отношения к другим, взаимопонимания и доверия.блогодаря чемуон станет лояльными более успешным. Также окружающие люди влияютна формирование умения преодолевать трудности,прощать ошибки и исправлять свои. Именно люди вокруг нас помогают нам понять, какая вы личность. Поэтому семейные ценности и формирование личности в духе общечеловеческих ценностей очень важны.

Кроме семейных ценностей есть и другие. Честность, терпение, потриотизм. Это все духовные ценности. Богатство, успех,здоровье, свободный выбор– материальныеценности. «Эти ценности в каждой семье разные. Но у них есть и сходства»[3].

«Воспитаниев молодежиумения дорожитьобщечеловеческими ценностями, сохранять и передавать из поколения в поколения – актуальная на сегодня проблема»[4].

Ценности имеют социально-политическое содержание, которое изменяется вслед за экономическими и общественными условиями. Нет вечных, неизменных и абстрактных ценностей. Иными словами, ценности отражают процесс развития современного общества, его потребности и проблемы. В настоящей работе мы опирались на теорию модернизации, поэтому будем определять ценности в следующем контексте: «ценности – это базовый фундамент мотивации, и люди принимают их по умолчанию. Мы даже не осознаем их мощного влияния, принимая как нечто само собой разумеющееся, а они формируют нашу стратегию жизни, поведение и мировоззрение. Ценности создают нормы работы, заработка, трат, следования правилам и определяют поведение человека. Ученые исследуют их потому, что они постоянно претерпевают большие изменения» [5]. Таким образом, понятие «ценность» в теории модернизации рассматривается следующим образом:

• ценности определяют мировоззрение общества в целом и его отдельных социальных групп и индивидов, а также формируют поведенческие установки людей;

• ценности общества определяются его социально-экономическим развитием, данный фактор дополняется учетом культурно-исторического наследия;

• высокий уровень экономического развития общества способствует формированию постматериалистических ценностей, ценностей самовыражения, свободы выбора и повышению приоритета равных возможностей и расширения прав и свобод граждан;

• формирование ценности происходит не одномоментно, а поступательно, проходя соответствующие этапы: от возникновения социальных потребностей (полезности ценности) до ее институционализации и трансформации;

• традиции, культурное наследие, религия каждого конкретного общества накладывает свой отпечаток, что также характеризует процесс модернизации как нелинейный, неоднозначный и многовекторный, что, в свою очередь, сказывается и на многоаспектности формирования ценностных ориентаций;

• различия в ценностных ориентациях наблюдаются не только между странами с разным социально-экономическим развитием, политической системой и культурными традициями, но и внутри.

Литература

1. Отбасы құндылықтары-қоғамның басты құрамдас бөлігі.https://abai.kz/index.php/post/169301
2. https://bir-school8.ru/otnosheniya-v-seme/
3. Отбасы құндылығы деген не.http://eltumar.kz/posts/3658
4. Отбасы құндылығы– ұлт қазынасы.https://eskeldi-eli.kz/?p=22075
5. Ценности казахстанского общества в социологическом измерении. Алматы: Издательство «ТОО «DELUXE Printery», 2020 - 143 с.

УДК 378.02

ТРАДИЦИОННЫЕ И ЦИФРОВЫЕ МЕТОДЫ ИЗУЧЕНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА

Камалов Ж. З.- студент группы ИП-24-3К2
Айтмамбетов Ф. У.-к.ф.н., ст.преподаватель

Введение

Русский язык - это язык, изучения которого играет важную роль в современном мире, обеспечивая доступ к истории, культуре и международному сотрудничеству. Здесь рассматривается цифровые и традиционные методы изучения данного языка. Их недостатки, достоинства и возможность изучения комбинируя методы. Внимание так же было уделено использования искусственного интеллекта (ИИ) и перспективам цифровизации образовательного процесса.

Традиционные методы изучения

Данный метод основан на учебниках, устной практике, работе с текстами, грамматическими упражнениями (прописывая упражнения в тетрадь, читая книгу и так далее). Эти вещи помогают в структурированном освоении языка, тем самым влияя на расширение словарного запаса и на улучшение, развитие письменной и устной речи обучающихся.

Главное преимущество этого метода-системность, последовательность и поддержка преподавателя. Однако, данный метод требует больше временных затрат, самодисциплины и зачастую недостаточно интерактивны, что может привезти к снижению мотивации в освоении языка.

Несмотря на ограничения, традиционный метод является основой обучения, особенно в сочетании с цифровыми технологиями.

Цифровые методы и их преимущества

Современные технологии сделали освоение (изучение) русского языка более доступным и гибким. Мобильные приложения, интерактивные платформы, онлайн-курсы, а также подкасты помогают адаптировать обучение под индивидуальную потребность каждого.

Самые главные преимущества данного метода- интерактивность, возможность самостоятельного обучения и персонализированная обратная связь. В этом плане ИИ помогает анализировать ошибки, моделирует языковые ситуации и предлагает рекомендации для улучшения.

Недостаток этого метода- нужно наличие высокой самодисциплины, а этого качества у большинства людей недостаточно.

Смешанный подход

Сочетание цифровых и традиционных методов объединяет сильные стороны каждого метода. Традиционные подходы формируют фундаментальные знания, цифровые технологии помогают применять их на практике и делает учебу более адаптивным, эффективным и интересным.

Выводы

Интеграция цифровых и традиционных методов делает изучение русского языка доступным, эффективным и увлекательным.

Будущее связано с развитием технологий ИИ, составлением персонализированных образовательных траекторий и автоматизацией учебного процесса.

Развитие дополнительной, виртуальной реальности и ИИ открывает новые возможности для изучающих русский язык, делая обучение более мотивирующим и продуктивным

Литература
1. Гальскова Н. Д. "Современные методы обучения иностранным языкам". – Москва: Академия, 2018.
2. Солодухо Л. И., Шатилов С. Ф. "Методика обучения русскому языку как иностранному". – Санкт-Петербург: КАРО, 2019.
3. Костомаров В. Г. "Русский язык в цифровую эпоху". – Москва: Флинта, 2021.
4. Кузнецов А. А. "Технологии искусственного интеллекта в обучении языкам". – Казань: Университетская книга, 2022.

УДК 811.63.17

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ РУССКОГО И КАЗАХСКОГО ЯЗЫКОВ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ КАЗАХСТАНА

Касымбек Б. – студент группы СМ-23-5к11
Бимурзина А.А. – старший преподаватель

В современном Казахстане взаимодействие русского и казахского языков представляет собой уникальное явление, глубоко укоренившееся в истории, культуре и обществе нашей страны. Живя в многонациональном государстве, мы ежедневно наблюдаем, как эти два языка переплетаются во всех сферах жизни: от повседневного общения до образования, науки и искусства. Это взаимодействие не только отражает наше историческое наследие, но и формирует нашу современную идентичность.

“Исторически сложилось так, что русский язык начал оказывать значительное влияние на казахский с момента вхождения казахских земель в состав Российской империи в XVIII–XIX веках”[1]. «Этот период ознаменовался активным культурным и языковым обменом между народами» (2). “Русский язык проникал в административные структуры, образование и науку, открывая перед казахским обществом новые горизонты знаний и возможностей” (1). В то же время казахский язык и культура обогащали русских поселенцев, способствуя взаимопониманию и сотрудничеству.

“В советский период русский язык стал языком межнационального общения, объединяя многочисленные народы СССР” (3). “Он занял ведущую роль в образовании, науке, технике и культуре” (3). “Это позволило казахстанцам получить доступ к достижениям мировой науки и культуры, участвовать в крупных проектах и исследованиях” (3). Однако одновременно с этим казахский язык постепенно терял свои позиции в официальных сферах, что вызывало обеспокоенность у представителей интеллигенции и культурных деятелей. “Снижение использования казахского языка в публичной жизни приводило к угрозе утраты национальной идентичности и культурного наследия” (4).

“С обретением независимости в 1991 году Казахстан столкнулся с важной задачей — восстановлением и укреплением статуса казахского языка” (5). “Конституция Республики Казахстан закрепила казахский язык как государственный, а русский — как язык межнационального общения” (5). Это решение отразило стремление сохранить баланс между национальной идентичностью и многонациональным характером общества. “Были разработаны государственные программы, направленные на развитие и популяризацию казахского языка во всех сферах жизни” (7), включая образование, науку, культуру и информационные технологии.

В современном Казахстане русский язык по-прежнему играет значимую роль. «Многие жители свободно владеют им и активно пользуются им в быту, в образовательных учреждениях и при выполнении рабочих обязанностей» (8). Подобное положение вещей определяется не только историческими факторами, но и конкретными практическими соображениями: «русский язык выступает универсальным средством межнациональной коммуникации, открывая доступ к масштабным массивам научно-технической информации» (9). На этом фоне в казахскую речь проникают отдельные слова из русского языка. «В сферах высоких технологий, науки и культуры сформировалась терминология, не имеющая прямых аналогов на казахском языке» (10). К примеру, такие слова, как «компьютер», «интернет» и «телефон», уже прижились в казахском языке и плотно вошли в повседневное общение.

В Казахстане взаимное влияние русского и казахского языков отражает исторический, культурный и социальный облик страны. Многолетнее сосуществование способствовало их взаимному обогащению. Несмотря на то что казахский язык имеет государственный статус, русский язык по-прежнему оказывает на него существенное воздействие. Оно проявляется на разных уровнях:

- Лексика: русизмы, особенно в области науки и технологий, расширяют словарный фонд казахского языка, однако некоторые специалисты опасаются, что это может затронуть уникальные черты самого казахского языка;
- Грамматика: под влиянием русского языка могут меняться структуры предложений и использование падежных форм, что нередко отражается на речи молодых носителей;
- Произношение: благодаря фонетике русского языка среди молодежи заметны изменения в артикуляции и интонации казахской речи.

В то же время и казахский язык оказывает влияние на русский, главным образом там, где высока концентрация казахского населения. Этот процесс виден в:

- Лексике: такие слова, как «той», «кума», «шапан», активно употребляются в русском языке казахстанцев, став неотъемлемой частью их быта;
- Произнесении и ритмике: особенности интонации и ударения, присущие казахской речи, накладывают свой отпечаток на русскую речь жителей страны.

Билингвизм занимает важное место в социальной и культурной жизни Казахстана, содействуя укреплению межнационального мира, развитию культурных связей и повышению взаимопонимания.

Государственная политика в республике направлена на поддержку и совершенствование как казахского, так и русского языков, что является ключевым фактором для сохранения национального культурного наследия и обеспечения эффективной коммуникации в многонациональной среде. При этом сохраняются нерешённые вопросы: защита чистоты казахского языка, равные возможности для изучения обоих языков и формирование казахской терминологии в разнообразных отраслях.

Взаимопроникновение русского и казахского языков остается непрерывным процессом. Сохранение языкового богатства и развитие межэтнического согласия предполагают не только поддержку двуязычия, но и дальнейшее всестороннее укрепление обоих языков.

Литература

1. Абдрахманов К. С. (2010). История Казахстана. Алматы: “Білім”.
2. Ибрагимов А. Ж. (2012). Влияние русской культуры на казахское общество в XIX веке. Культурное наследие Казахстана, 5(2), 34-40.
3. Серикбаев М. Т. (2015). Русский язык в советском Казахстане. Исторические исследования, 7(3), 22-29.
4. Бекжанова Н. А. (2017). Сохранение казахского языка в условиях русификации. Филологические исследования, 2(5), 70-76.
6. Конституция Республики Казахстан (1995). Астана: “Юридическая литература”.
7. Министерство юстиции РК (1997). Закон о языках в Республике Казахстан. Астана.
8. Министерство культуры и спорта РК (2022). Государственная программа развития языков в Республике Казахстан. Нур-Султан.
9. Смагулов Е. К. (2018). Роль русского языка в современном Казахстане. Социологические исследования, 4(1), 15-21.
10. Куатбаева Ж. М. (2020). Значение русского языка в образовательной системе Казахстана. Педагогика и образование, 3(6), 33-40.
11. Сыздыкова А. Б. (2019). Влияние русского языка на казахскую лексику. Лингвистический журнал Казахстана, 5(1), 60-68.

ӘОЖ 691.3

МИЦЕЛИЙ НЕГІЗІНДЕГІ КОМПОЗИТТЕР, ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТАЗА ҚҰРЫЛЫС ҮШІН МАТЕРИАЛДАРДЫҢ ҚАСИЕТТЕРІ

Сайлау Б. – СМ -22-6кс тобының студенттері
Жүсіпбеков Ә.Қ. – аға оқытушы

Архитектуралық ортада қолдануға арналған экологиялық таза өнімдер мен технологияларды іздеу экологиялық таза материалдардың жаңа буынына әкелді, олардың арасында мицелий негізіндегі композиттер де бар. Бұл органикалық субстратта саңырауқұлақтардың жіп тәрізді бөліктерінің өсуінен алынған биокомпозиттер. Олардың төмен көміртегі ізі, төмен энергия және қайта өңдеу шығындары, биологиялық ыдырау қабілеті және тартымды қасиеттер спектрі оларды құрылыста пайдалану үшін балама материалдар ретінде жоғары сұранысқа ие етті.

Оларды биологиялық өндіру технологиялары, материалдардың қасиеттері және құрылыста қолдану перспективалары қарастырылды. Бұл композиттердің экономикалық, техникалық, экологиялық және экологиялық тұрғыдан бірқатар әлеуетті артықшылықтары бар екендігі атап өтілді.Бұл оларды құрылыста қолдануды қажет етеді. Дегенмен, олардың төмен механикалық қасиеттері, жоғары суды сіңіру және стандартталған әзірлеу әдістерінің болмауы оларды панельдер, жиһаздар және палубалар сияқты жартылай құрылымдық және құрылымдық емес материалдар ретінде пайдалануды шектейді.

Болашақ зерттеулер субстратқа, саңырауқұлақ түріне, өсу жағдайларына және өңдеу әдісіне байланысты оның әртүрлі механикалық қасиеттерін үйлестіруге бағытталуы керек. Сонымен қатар, күш түсіру оның ауа-райына төзімділігі мен гидрофильділігін, сондай-ақ масштабталуын жақсартуға бағытталуы керек. Бұл оның ұзақ мерзімді коммерциялық табысы мен қолданылуына нұқсан келтіруі мүмкін факторлар.

Соңғы екі онжылдықта әлемде өнеркәсіптік және технологиялық өнімдерді жасау үшін жасыл материалдар мен технологияларды әзірлеу және пайдалану бойынша кең ауқымды науқан басталды. Құрылыс секторында бұл осы сектордың экологиялық мәселелерді шешуге қосқан үлесін ескере отырып, одан да қарқынды болды. Бүкіл әлемде құрылыс салалары көмірқышқыл газы шығарындыларының жоғары пайызына және биологиялық ыдырамайтын қалдықтардың пайда болуына жауап береді, бұл өз кезегінде экожүйеге кері әсер етеді.Секторда дәстүрлі түрде қолданылатын цемент, бетон, металдар және полимерлер сияқты өнімдер көбінесе өндірісте жоғары энергия шығынын, материалдар мен өңдеудің жоғары шығындарын, өнімді жобалау және әзірлеу үшін күрделі жабдықтар мен өндірістік инфрақұрылымды, қайта өңдеудегі қиындықтарды талап етеді және қоршаған ортаның ластану проблемаларын тудырады. Биологиялық ыдырау қабілетінің нашарлығы да осы синтетикалық құрылыс материалдарының көпшілігінің маңызды кемшілігі болып табылады, өйткені есептер олардың толық ыдырауы жүз жылға дейін созылуы мүмкін деп мәлімдейді [1].

Қазіргі уақытта мицелий негізіндегі композиттер деп аталатын биокомпозиттер құрылыс материалдары ретінде қарастырылатын биоматериалдардың қатарына жатады. Мицелия негізіндегі композиттер органикалық материалдар сияқты сабан, үгінділер, ағаш ұнтағы, мақта мен күріш қауызы, басқалардың арасында, ретінде органикалық субстраттарды құру үшін пайдаланылған.

Саңырауқұлақтар субстратты колонизациялаған кезде, саңырауқұлақ гифалары целлюлозаға, гемицеллюлозаға және лигнинге бай субстрат арқылы тоқылған үш өлшемді жіп тәрізді байланыс жасайды, оның қоректік заттарын сіңіреді және субстратпен байланысып, мицелий негізіндегі материалдар (МНМ) түзеді. Саңырауқұлақтың қалың терісі (мицелий), субстрат толығымен колонизацияланғаннан кейін пайда болады, ылғалды кетіру және денені жою үшін қызады (критикалық температурадан жоғары).

Алынған өнім инертті, жеңіл және биологиялық ыдырайтын материал болып табылады. Бұл мицелий негізіндегі композиттер таза, қауіпсіз, берік және биологиялық ыдырайтын, полиуретан мен полистирол сияқты қазба шикізаты мен синтетикалық материалдарға негізделген материалдарды ауыстыру үшін үлкен әлеуетке ие. Олар сондай-ақ қалдықтарды өңдеудің жоғары тиімділігіне ие деп жарнамаланады, бұл шығарындыларды азайту және жерді пайдалануды жақсарту сияқты экологиялық артықшылықтармен қатар айналмалы экономиканың дамуына ықпал етуі керек [2].

Қазіргі уақытта МНМ қаптама, өнеркәсіптік өнімдер, қосалқы материалдар, жиһаз, қағаз, құрылыс материалдары, тоқыма пленкалары, оқшаулағыш материалдар, акустикалық және еден плиткалары саласындағы өнімдерді әзірлеу үшін қарастырылуда. Құрылыс секторында МНМ компаниялары қазба отындары мен басқа да жаңартылмайтын өнімдерге тәуелділікті азайтуға көмектесетін арзан және тұрақты құрылыс материалдарын жасауға ынталы жұмыс істейді. Ғимараттар мен құрылыстардың құрылысы өнімнің сапасының ауытқуы кенеттен істен шығуы мүмкін сезімтал сала екенін ескере отырып, жаңа өнімдерді таңдау және коммерциялық пайдалану үшін құрылымның тұтастығын мұқият бағалау қажет болады.МНМ қасиеттері бірнеше айнымалыларға, соның ішінде субстрат түріне, саңырауқұлақ түріне, өсу жағдайларына және өңдеу әдістеріне сезімтал. Осы айнымалылардың әрқайсысының салыстырмалы әсерін терең білу өндіріс процесін оңтайландыруға айтарлықтай ықпал етуі мүмкін, нәтижесінде өнеркәсіпте ғимараттар мен құрылыстарды салуға жарамды қасиеттердің тиісті спектрі бар өнімдер пайда болады. МНМ әзірлеу және пайдалану туралы бірнеше шолулар бар[3].

Құрылыста қолданылған соңғы МНМ әзірлемелері мен қасиеттері, әсіресе оқшаулағыш материалдар, Есік панельдері және терезе жақтаулары ретінде. Құрылыс материалдарында саңырауқұлақ биологиялық өнімдерінен алынған құрылыс панельдері мен тас блоктары ретінде жиһаз өндірісінде МНМ қасиеттері мен қолданылуы туралы. Төмен жылу өткізгіштік, жоғары дыбыс сіңіру және өрт қауіпсіздігі МНМ-ды құрылыста, атап айтқанда оқшаулағыш материалдар, панельдер және жиһаз материалдары ретінде пайдалануға мүмкіндік беретін негізгі қасиеттердің бірі болды.

МНМ-ың практикалық қолданылуы судың жоғары сіңуіне байланысты олардың төмен беріктігі мен сенімсіздігімен шектеледі. Бұл кемшіліктерді мицелий негізіне (саңырауқұлақ штаммы және субстрат түрі) материалдарды дұрыс таңдау және өсу жағдайларын бақылау арқылы жеңуге болады. Қазіргі уақытта зерттеулердің басты бағыты МНМ-ға қатысты анықталған қиындықтарды жеңу болады деп күтілуде. Алайда, бұл шолулардың ешқайсысы МНМ өндірісінде қолданылатын биофабрикация процедурасын қарастыруға, сондай-ақ олардың материалдарының қасиеттерін (физикалық, химиялық және механикалық) сыни тұрғыдан бағалауға тырысқан жоқ, бұл оларды жасыл құрылыста қолдану үшін өте маңызды. Осылайша, бұл шолу жұмысы МНМ өндірісі, қасиеттері, қолданылуы және болашағы саласындағы заманауи зерттеулерге арналған әдебиеттегі анықталған алшақтық аясында жасалды[4].

Мицелий негізіндегі композиттердің техникалық және экологиялық тұрғыдан, сондай-ақ материалдардың тұрақтылығы тұрғысынан бірқатар артықшылықтары бар екендігі атап өтілді, бұл оларды құрылыста сұранысқа ие етеді. Дегенмен, олардың төмен механикалық қасиеттері, суды жоғары сіңіру және стандартталған әзірлеу әдістерінің болмауы оларды панельдер, жиһаздар және палубалар сияқты жартылай құрылымдық және құрылымдық емес құрылымдарда қолдануды шектейді. Мицелий негізіндегі композиттердің болашақ зерттеулері олардың субстратқа, саңырауқұлақ түріне, өсу жағдайларына және өңдеу әдісіне байланысты әртүрлі механикалық қасиеттерін үйлестіруге бағытталуы керек деп болжануда. Шектеулі сынақ деректері, ауа - райына төзімділік және гидрофильділік, сондай-ақ масштабталу-ұзақ мерзімді коммерциялық табысқа және қолдануға қол жеткізгіміз келсе, ескеру қажет басқа факторлар.

Әдебиеттер

1. Д. Алему, М. Тафессе, А.К. Мондал, Композит на основе мицелия: устойчивый биоматериал будущего, Int. J. Biomater. 1-12 (2022), /10.1155/2022/8401528.
2. А. Джавадиан, Х. Ле Ферран, Д.Э. Хебель, Н. Саиди, Применение композиционных материалов на основе мицелия в строительной промышленности: краткий обзор, SOJ Mater. Sci.Eng. 7 (2) (2020) 1-9.
3. Д. Лингам, С. Наяран, К. Мамун, Д. Чаран, "Инженерные композиционные материалы на основе мицелия: всестороннее изучение различных свойств и применений", Сост. Строить. Материнский. 391 (2) (2023) 131841.
1. Р. Сиддик, К. Сингх, М. Кунал, М. Сингх, В. Коринальдеси, Свойства бактериального зольного бетона из рисовой шелухи, Констр. Строить. Материал. 121 (2016) 112-119.

ӘОЖ 656.11

АВТОКӨЛІК ЛОГИСТИКАЛЫҚ КӘСІПОРЫНДАРЫНЫҢ ҚЫЗМЕТІН БАСҚАРУ ШАРТТАРЫ

Кіребек Қ. М. - СМ-24-4к тобының студенті
Ү.А.Үсіпбаев – т.ғ.к., доцент

Көлік логистикасымен етене айналысып жүрген кәсіпорындар қазіргі нарықтық жағдайда көлік шығындарын төмендету, тауар ағындарының жылдамдығын арттыру, жүктердің жоғалуы мен зақымдануы факторларын азайту, соннымен бірге клиенттерге қосымша сервистік - коммерциялық қызметтерді ұсыну арқылы тасымал қызметін тұтынушы клиенттердің ісін біршама жеңілдетуде.

Логистикалық компаниялардың қызметі жүктерді тасымалдауды тиімді басқару мен ұйымдастыруды талап етеді, бұл белгілі бір функциялар мен процестерді орындауды қажет етіп отыр.Сол себептіде, тасымалдау үдерісін дұрыс ұйымдастыру жүк айналымын жоспарлау, маршруттау арқылы жүктерді тиімді бағыттау және үйлестіруді қамтамасыз етеді.Маршруттауды уақытылы реттеу - көлік құралдарының қозғалысын ұйымдастыру арқылы - жеткізу мерзімдерін қысқартуға, қозғалыс қауіпсіздігін арттыруға, тасымалдау жоспарлары мен кестелерін орындауға, жол жағдайлары өзгерген жағдайда шұғыл әрекет етуге және көлік құралдарының пайдалану тиімділігін арттыруға бағытталған мәселелерді кеңінен шешеді (1 сурет)[1].

Сурет 1 - Тасымалдаупроцесініңқұрылымы

Осы орайда, тапсырыс берушілердің санын көптепқамту үшін тасымалдың негізгі пункттері арасындағы ең қысқа жолдар бойынша тасымалданатын жүк түріне сәйкес автокөлік құралдарын таңдау, көлік байланысын ұйымдастыру, көлік құралдарының қозғалысын бақылау және үйлестіру, бос жүрістердің деңгейін минимумға дейін төмендету, жәнеде тасымалдау процесін тиімді ұйымдастыру жүйелерін қолдану қажеттілігі туындайды.

Жүктерді жеткізу жүйелерін дамыту тасымалдау үдерісін жеделдету, тұтынушыларға нақты бекітілген уақытпен жеткізу және «дәл уақытында» логистика қағидатын қолдану арқылы ғана мүмкін болатындығын көрсетіп отыр.

Осы мақсаттарды іске асыру үшін тасымалдау процестерінде келесі логистикалық шешімдер пайдаланылады:

- макроэкономикалық жүйенің экономикалық-математикалық үлгісі;
- тасымалдаушыны таңдау әдістері;
- тасымалдауды ұтымды бағыттау;
- «дәл уақытында» үлгісі;
- «өндіріс - көлік - тұтынушы» үлгілері және басқа да тәсілдер.

Тасымалдау үдерісін ұйымдастыру тұрғысынан автокөлік логистикалық компаниялары өз жұмысында үш негізгі қалыпты қолдануы мүмкін:

1) «бірден бірге»;
2) «көпке бір»;
3) «көп адамдарға».

Көлік міндетіндегі тиімділікті бағалау бірнеше өлшемдермен жүзеге асырылуы мүмкін, мысалы, тонна-шақырымдағы көлік жұмысының ең аз шарттамасы, тасымалдау уақыты немесе құны. Көлік мәселелерін шешу кезінде тарату әдістері кеңінен қолданылады, олар түрлі жағдаяттарға бөлінеді, ал оның әрқайсысы оңтайлы шешімді табу әдісімен ерекшеленеді.

Көліктік логистикада бұған дейінде нақты міндеттерді шешуге арналған әртүрлі әдістер мен тәсілдер қолданылған. Мысалы, жүктерді жеткізу маршруттарын оңтайландыруда графиктер және математикалық модельдерге негізделген алгоритмдер пайдаланылады. Алайда, бұл алгоритмдер көбінесе тек жеткізу нүктелері арасындағы қашықтық пен жүкті жеткізу уақыты сияқты негізгі факторларды ескеретін болған.

Заманауи көлік логистикасының технологиялары мен тәсілдері әртүрлі әдістер мен технологияларды біріктіруге бағытталған интеграцияланған жүйелерді құруға мүмкіндік береді. Оған қоймаларды басқару жүйелері, GPS-датчиктер көмегімен жүк және көлікті бақылау, сондай-ақ жол жағдайлары, ауа райы, кептелістер сияқты көптеген факторларды ескере отырып тасымалдауды жоспарлау жүйелері жатқызылады.

Осылайша, жүктерді жеткізу маршруттарын оңтайландыруда тек математикалық модельдер ғана емес, сонымен қатар нақты уақыттағы мәліметтер де қолданылады.

Көліктік-экспедициялық қызмет көрсету жүкті жөнелтушілерде, тасымалдау пункттерінде, сондай-ақ көлік тораптарында, теміржол станцияларының жүк алаңдарында, порттарда, әуежайларда, жүк өңдеу терминалдарында, шекаралық бақылау пункттерінде,көлік түрлеріне ауыстырып тиеу кезінде жүзеге асырылады [3].

Кешенді логистикалық қызмет көрсету кезінде барлық қажетті операциялар орындалады және де қажетті көліктік-логистикалық қызметтер кешені ұсынылады, ал логистикалық кәсіпорын жүк жөнелтушіден жүк алушыға дейін жүкті уақтылы әрі сапалы жеткізуді қамтамасыз ете отырып, бірыңғай құжат бойынша толық жауапкершілікті өз мойнына алады.

Қазіргі кезде логистикалық қызметтер нарығында автокөлік логистикалық кәсіпорындарының тиімді жұмыс істеуіне қатысты негізгі мәселелер болып мыналартабылады:

- жүк иеленуші клиенттердің логистикалық қызметтер кешенін немесе оның бөлек элементтерін, соның ішінде автокөлік логистикалық кәсіпорындарын ұсынатын үшінші тарап компанияларына деген сенімнің төмендігі[4];
- дамымаған көлік инфрақұрылымы.
- автокөлік логистикалық кәсіпорындарының клиенттер құрылымымен кешенді интеграция жасауға кедергі келтіретін техникалық және ақпараттық стандарттардың үйлесімсіздігі;
- автокөлік логистикалық қызмет көрсету саласында жоғары білікті кадрлардың жетіспеушілігі;

Жаһандану, интеграция және кооперация процестері, сондай-ақ тұтынушылардың өсіп келе жатқан сұраныстары нарықта бәсекеге қабілетті болуды көздейтін компанияларды өз бизнесін логистикалық тұрғыдан құруға және автокөлік логистикалық қызметтерін пайдалануға кеңінен ынталандырады.

Қорытындылай келе, өндірісті жоспарлау көбінесе материалдардың жетіспеушілігі немесе өндіріс процесінде туындайтын күтпеген қиындықтармен байланысты мәселелерді туындатуы мүмкін. Бұл жағдаят тауарларды уақытылы жеткізу уақытының кешігуіне және сұранысты қанағаттандыруда қиындықтарға әкелуі мүмкін. Сол себептіде логистикалық қызметтерді жақсарту мен олардың тиімділігін арттыруда үнемі жаңа әдістер мен технологияларды дамыту қажеттілігішартты жағдай болып отыр.

Әдебиеттер

1. Сергеев В.И. Логистика в бизнесе: Учебник. – М: ИНФРА-М, 2001. – 608 с.
2. Лукинский В. С., Бережной В. И., Бережная Е. В., Цвиринько И. А. Логистика автомобильного транспорта: концепция, методы, модели - М.: Финансы и статистика, 2002 г. 348 с.
3. Курганов В.М. Логистика. Транспорт и склад в цепи поставок товаров: учеб. - практ. пособие для студ. вузов/В. М. Курганов. - Изд. 2- е, перераб. и доп. - М.: Кн. мир, 2009. - 512 с.
4. Быкова Т.А., Рузанова В.Д. Организация перевозок на транспорте. – Саратов: Приволжское книжное издательство, 2011. – 106 с.

УДК656.04

СТРАХОВАНИЕ ОПАСНЫХ И НЕГАБАРИТНЫХ ГРУЗОВ

Кожамкул А.Е.- студентка группы СМ-24-4р
Дукенбаева Г.М.- магистр, преподаватель

В сфере логистики перевозка опасных и негабаритных грузов является одной из самых сложных и ответственных задач. Это связано с высокой степенью риска, которая сопровождает такие перевозки. Для минимизации возможных убытков страхование становится обязательным элементом работы с подобными грузами.

Опасные грузы — это вещества и материалы, которые могут представлять угрозу для здоровья людей, окружающей среды или имущества при перевозке. К ним относятся:

- Легковоспламеняющиеся жидкости и газы;
- Взрывчатые вещества;
- Токсичные и радиоактивные материалы;
- Коррозионные вещества.

Международные перевозки опасных грузов регулируются рядом нормативных актов, таких как Международный кодекс морской перевозки опасных грузов (IMDG Code) и Европейское соглашение о международной дорожной перевозке опасных грузов (ADR).

Негабаритными называются грузы, которые по своим размерам или весу превышают установленные нормативы. К таким грузам могут относиться:

- Строительная техника;
- Промышленное оборудование;
- Конструкции и элементы зданий;
- Ветроэнергетические установки.

Для перевозки негабаритных грузов требуется специальная техника, а также согласование маршрута с соответствующими органами.

Основные параметры, по которым оценивается негабаритность груза:

1.Габариты (длина, ширина, высота). Для автомобильного транспорта предельные размеры чаще всего определяются нормативами дорожного движения. Например, в большинстве стран максимальная ширина груза составляет 2,55 м, а высота — 4 м. Для железнодорожного транспорта существуют ограничения по габаритным профилям, которые зависят от конкретного маршрута.

2.Масса. Перегрузка транспортных средств может повредить дорожное покрытие, мосты и прочую инфраструктуру. Поэтому устанавливаются лимиты на нагрузку на ось и общую массу.

3.Форма. Груз нестандартной формы может быть признан негабаритным даже при вкладывании в допустимые размеры, если он создает сложности при погрузке, разгрузке или закреплении.

Страхование опасных и негабаритных грузов позволяет защитить участников перевозки от возможных финансовых потерь, которые могут возникнуть в результате:

- Повреждения груза;
- Утраты груза;
- Вреда третьим лицам;
- Экологических инцидентов.

Без страхового покрытия такие события могут привести к значительным убыткам и даже банкротству компании-перевозчика. Следует отметить следующие виды страхового покрытия:

1. **Страхование ответственности перевозчика**. Покрывает убытки, связанные с ущербом, причинённым третьим лицам или окружающей среде. Часто обязательно для перевозки опасных грузов.
2. **Страхование груза**. Охватывает риски повреждения или утраты груза. Включает покрытие в случае аварий, стихийных бедствий или противоправных действий.
3. **Страхование общего ущерба**. Используется в морских перевозках и распределяет ответственность за убытки между всеми участниками перевозки.

Для оформления страхования опасных и негабаритных грузов необходимы следующие документы:

1. Документы на груз: подробное описание груза с указанием его класса опасности или параметров негабаритности, сертификаты соответствия и паспорта безопасности (MSDS), техническая документация на негабаритные грузы.

2. Документы на транспортировку: договор перевозки, разрешение на перевозку опасных или негабаритных грузов (если требуется), план маршрута и согласования с органами контроля, документы на транспортное средство, подтверждающие его пригодность для перевозки таких грузов.

3. Информация о страхователе: реквизиты компании, подтверждение наличия лицензии (при необходимости).

4. Детали страхового покрытия: перечень рисков, которые должны быть застрахованы, страховая сумма и условия выплаты.

При оформлении страховки на груз существуют следующие особенности

Оценка рисков. Страховщик проводит детальный анализ груза, маршрута, вида транспорта и условий перевозки.

Выбор страховой компании. Важно учитывать опыт компании в работе с опасными и негабаритными грузами, а также репутацию на рынке.

Документация. Все характеристики груза, маршрут перевозки и особенности погрузочно-разгрузочных работ должны быть четко прописаны в договоре.

Страхование данных грузов имеет ряд преимуществ:

1. Финансовая защита от непредвиденных ситуаций.
2. Уверенность в безопасности груза и минимизация рисков.
3. Возможность соблюдения нормативных требований, обязательных для перевозки опасных и негабаритных грузов.

Страхование опасных и негабаритных грузов — это не только требование законодательства, но и эффективный инструмент для обеспечения безопасности перевозки грузов. Компании, которые уделяют внимание страхованию, минимизируют последствия возможных рисков, что особенно важно в современных условиях высокой конкуренции и сложных логистических задач.

Литературы

1. Дроздов, П. А. Логистика : учебное пособие / П. А. Дроздов. – 2-е изд., испр. – Минск : Высшая школа, 2022. – 460 с.
2. Левкин, Г. Г. Логистика распределения : учебно-практическое пособие / Г. Г. Левкин, Д. И. Заруднев. – Москва ; Берлин : Директ-Медиа, 2020. – 110 с.
3. Правила перевозки опасных грузов автомобильным транспортом и перечня опасных грузов, допускаемых к перевозке автотранспортными средствами на территории Республики Казахстан

УДК 541.18

ДОСУГОВЫЙ ЦЕНТР И ЕГО ЗНАЧЕНИЕ В КУЛЬТУРНО-РАЗВИВАЮЩЕЙ СТРУКТУРЕ

Корбан В. С. – СМ-21-5др
Шагаева А. Е. – магистр, ст. преподаватель

Досуговые центры – это многофункциональные учреждения, созданные для организации свободного времени людей, развития их интересов и способностей. Они представляют возможности для активного отдыха, творческого самовыражения, интеллектуального развития и социального взаимодействия. В зависимости от специфики такие центры могут предлагать различные культурные мероприятия, образовательные программы, спортивные тренировки и мастер-классы.

В современных городах досуговые центры играют важную роль для социального аспекта жизни общества. Они становятся местами, где люди могут укреплять здоровье, расширять кругозор и общаться с единомышленниками. В условиях урбанизации и увеличения темпа жизни такие площадки создают комфортную среду для расширения навыков и снижению социальной изоляции.

Досуговые центры ориентируются на разные возрастные группы. Детские центры обычно предлагают развивающие занятия, творческие мастерские и спортивные секции. В таких центрах с раннего возраста формируются навыки коммуникации, мелкая моторика, растет интерес к физической активности.

Практика показывает, что жизнеспособным архитектурный объект является лишь в том случае, если формы вытекают из содержания. Гармоничное сочетание функций, конструкций и формы является успешного проекта.

Для подростков популярны центры с акцентом на спорт, инновации и современные технологии, а также культурные клубы. В США особую популярность получили молодёжные клубы, такие как «BoysandGirlsClubsofAmerica», где подростки могут заниматься спортом, искусством и волонтерскими проектами. В Германии успешно работают волонтерские культурные центры, где проводят музыкальные фестивали, семинары и творческие лаборатории.

Взрослые чаще выбирают спортивные залы и клубы по интересам. Они предпочитают творческие мастер-классы и бизнес-курсы. В Японии популярны центры, где проводятся занятия по икебане, чайной церемонии и каллиграфии.

Для пожилых людей досуговые центры предлагают занятия по оздоровлению, кружки творчества, встречи с интересными людьми и тематическими вечера. Например, в Швеции действуют круглосуточные досуговые центры для пенсионеров, где организуют совместные прогулки, уроки живописи и кулинарные мастер-классы. Это способствуют активному долголетию и социальной вовлеченности.

В Казахстане отдают предпочтение культурно-образовательным досуговым центрам, так как программа развития страны направлена на популяризацию и развитие культурного наследия Казахстана, а также образование детей и подростков. Досуговые центры могут значительно повлиять на развитие культурного пространства. Они поддерживают сохранение национальных традиций через проведение мастер-классов по казахским ремеслам, народной музыке и танцам. Также такие центры могут стать площадками для культурного диалога, укрепляя связь между этническими группами.

Казахстан обладает разнообразными климатическими и географическими условиями, что должно учитываться при проектировании любого здания. В каждом регионе существуют свои особенности в выборе материалов, технологий строительства. В северных и центральных регионах используют устойчивые к низким температурам материалы, а также учитываются ветряные нагрузки. Создание комфортного микроклимата внутри помещения является одной из главных задач в проектировании. В южных же регионах используют более открытые пространства, такие как террасы и внутренние дворики, а также уделяют внимание защите от перегрева и вентиляции.

Досуговые центры помогают построить социальную среду, дающую условия для учебной деятельности и культурного развития. Также такие места воспитывают в молодежи комплекс эстетических, культурных и нравственных норм. Досуговые центры на новейшем этапе производят различную культурно-социальную активность, главным направлением которой представляет просвещение, приобщение к значимости искусства и духовного развития.

Литература

1. Жукова Е. А. Дизайн интерьеров культурно-досуговых центров. – Екатеринбург: УрФУ, 2020.
2. Климова Н. Ю. Современные подходы организации к досуговой деятельности. – СПб.: Питер, 2021
3. Архитектурная типология зданий и сооружений / С. Г. Змеул, Б. А. Маханько. – М., 2004 –.204 с.
4. Бархин, Б.Г. Методика архитектурного проектирования / Б.Г.Бархин. – М: Стройиздат, 2016. – 224 с.

УДК 541. 18

ҚАЛА ҚҰРЫЛЫСЫ ОБЪЕКТІЛЕРІНІҢ КОМПОЗИЦИЯЛЫҚ ҚҰРЫЛЫМЫ

Көпжасар Қ. - СМ 22-5к8тобының студенті
Анарбаев А.А. – аға оқытушы

Қала құрылысы жобаларының композициялық құрылымы тұрақты, эстетикалық тартымды және функционалды қалалық кеңістікті құру үшін әртүрлі сәулеттік, функционалдық және кеңістіктік элементтердің өзара байланысы мен үйлесімді үйлесімін қамтиды. Мұндай құрылымның негізгі компоненттері мыналарды қамтуы мүмкін: Қалалық аймақтарға бөлу: бұл аумақты кеңістікті оңтайлы пайдалануды ұйымдастыруға көмектесетін әртүрлі функционалдық аймақтарға (тұрғын, коммерциялық, рекреациялық, қоғамдық) бөлу. Қалалық аймақтарға бөлу - бұл тұрғын үй, сауда, демалыс, көлік және т.б. сияқты әртүрлі функцияларды ұтымды бөлу мақсатында қаланың немесе елді мекеннің аумағын жоспарлау және ұйымдастыру процесі. Аймақтарды бөлу дамуды ұйымдастыруға, оның тиімділігін арттыруға және тұрғындар үшін жайлылыққа мүмкіндік береді. Ол әрқайсысының өзіндік сипаттамалары мен талаптары бар жеке функционалдық аймақтарды анықтауға негізделген. Қалалық аудандастырудағы аймақтардың негізгі түрлері: Тұрғын аудандар: Бұл тұрғын үйлерге арналған аумақтар. Олар жеке тұрғын үйлерді де (коттеджді сияқты) да, көп пәтерлі үйлерді де қамтуы мүмкін. Тұрғын аумақтарды аймақтарға бөлу жайлы өмір сүру жағдайларын қамтамасыз етуге, шуды, ластануды азайтуға және өмір сүру сапасын жақсартуға бағытталған (мысалы, жасыл аумақтардың, демалыс аймақтарының жеткілікті санын құру). Коммерциялық және іскерлік салалар: Сауда және кеңсе ғимараттары, бизнес орталықтары, дүкендер, мейрамханалар, кафелер және басқа да коммерциялық нысандар кіреді. Бұл аумақтарды аймақтарға бөлу қаланың шаруашылық қызметін қамтамасыз ететін объектілерді орналастыруды көздейді. Мұндай аймақтар жиі қол жеткізуді жеңілдету үшін негізгі көлік бағыттарының бойында орналасады. Рекреациялық аймақтар: Бұл аумақтар қала тұрғындарының демалысы мен бос уақытын өткізуге арналған, соның ішінде саябақтар, скверлер, жағажайлар, спорт кешендері, мәдени-ойын-сауық орталықтары. Демалыс аймақтары өмір сүру сапасын жақсарту, қоршаған ортаны және тұрғындардың денсаулығын қорғау, мәдени және спорттық шараларды ұйымдастыру үшін құрылады. Қоғамдық аумақтар: Оларға оқу орындары, ауруханалар, әкімшілік мекемелер, кітапханалар, мұражай кешендері, шіркеулер және басқа да қоғамдық нысандар жатады. Бұл аймақтар білім беру, денсаулық сақтау және басқа да әлеуметтік қажеттіліктер үшін инфрақұрылым құруға, қоғамдық тәртіп пен әл-ауқатты сақтауға көмектеседі. Көлік аймақтары: Жолдар, тас жолдар, темір жолдар, вокзалдар, әуежайлар, автобус және трамвай бағыттары, велосипед жолдары және жаяу жүргіншілер жолдары кіреді. Көлік нысандарын аймақтарға бөлу бүкіл қала бойынша адамдар мен жүктердің тиімді және қауіпсіз қозғалысын қамтамасыз ету үшін маңызды. Қорғалатын аумақтар: Бұл аймақтар жасыл ормандар, су объектілері және табиғи қорықтар сияқты табиғи объектілер мен экожүйелерді қорғауға арналған. Қорық аймақтарына ластанудан қорғау, игеруді реттеу және табиғи ресурстардың сақталуын қамтамасыз ету жатады. Аралас аймақтар: Мұндай аймақтарда тұрғын үй, коммерциялық және қоғамдық нысандар қатар өмір сүре алады, бұл кеңістікті, әсіресе тығыз елді мекендерде пайдалануды оңтайландыруға көмектеседі. Бұл аймақтар инфрақұрылымы жоғары дамыған және даму кеңістігі шектеулі қалаларда жиі сұранысқа ие. Қаланы аймақтарға бөлудің артықшылықтары: Аумақты пайдалануды оңтайландыру - әртүрлі функциялар мен объектілерді тиімді таратуға көмектеседі. Өмір сүру сапасын жақсарту – дұрыс аймақтарға бөлу шуды, ластануды азайтуға және қауіпсіздікті арттыруға көмектеседі. Ресурстарды үнемдеу – аумақты ұтымды пайдалану табиғи ресурстарды үнемдеуге және инфрақұрылымдық шығындарды азайтуға мүмкіндік береді. Экологиялық тұрақтылық - аймақтарға бөлу табиғи ресурстарды қорғауға және даму мен табиғат арасындағы тепе-теңдікті қамтамасыз етуге көмектеседі. Қалаларды аймақтарға бөлу қоғамның барлық топтарының қажеттіліктері мен мүдделерін ескере отырып, қалалар мен елді мекендерді жоспарлаудың негізгі элементі болып табылады.Көлік инфрақұрылымы: жолдар, көпірлер, трамвай және автобус бағыттары, сонымен қатар велосипед жолдары мен жаяу жүргіншілер аймақтары. Бұл элементтердің барлығы қаланың әртүрлі бөліктері арасындағы қозғалыс пен өзара әрекеттесу жеңілдігін қамтамасыз ететіндей етіп орналасуы керек. Сәулет объектілері: қаланың келбетін құрайтын ғимараттар мен құрылыстар. Тұрғын үй, сауда, әкімшілік, мәдени-ағарту объектілерін қамтиды. Олардың қоршаған ортамен үйлесімді үйлесуі және сәулеттік стильдер мен масштабтарға сәйкес келуі маңызды. Жасыл және демалыс аймақтары: саябақтар, скверлер, бақтар және демалу үшін қолайлы кеңістікті қамтамасыз ететін және қаланың экологиялық жағдайын жақсартатын басқа да табиғи элементтер. Инженерлік желілер: сумен жабдықтау, канализация, газбен жабдықтау, электрмен жабдықтау және қаланың қалыпты жұмысын қамтамасыз ететін басқа да жүйелер. Бұл нысандар ғимарат құрылымына дұрыс біріктірілген болуы керек. Қоғамдық және әлеуметтік кеңістіктер: алаңдар, жағалаулар, бұқаралық іс-шаралар өткізуге арналған алаңдар, спорт ғимараттары және азаматтардың өзара қарым-қатынасын жеңілдететін және қаладағы әлеуметтік климатты сақтайтын басқа да кеңістіктер. Көгалдандыру бөлшектері: көше жиһаздары, жарықтандыру, шағын архитектуралық пішіндер, кеңістіктерге даралық пен жайлылық беретін сәндік элементтер. Қаланың дұрыс композициялық құрылымы эстетика, функционалдылық және экологиялық тазалық арасындағы теңгерімді ескереді, қала тұрғындарының жайлы өмір сүруін және жұмыс істеуін қамтамасыз етеді.

Әдебиеттер

1. Архитектурная типология зданий и сооружений. Учеб. для студ. вузов по спец. "Архитектура" / С.Г. Змеул, Б.А. Маханько. - М.: Стройиздат, 2007. - 240 с
2. Функция - конструкция - композиция. Учебник / Т.Г. Маклакова. М.: Изд-во АСВ, 2012 - 256 с.: ил.

3. Архитектурное проектирование общественных зданий и сооружений. Учебник для вузов/ В.В. Адамович, Б.Г. Бархин, В.А. Варежкин и др.: под общ. Ред. И.Е. Рожина, А.К. Урбаха.-2-е изд. перераб. И доп.- М.: Стройиздат. 2008.-543 с.: ил.

УДК 514.182

ПРАКТИЧЕСКИЕ МЕТОДЫ НА ЧЕРТАТЕЛЬНОЙ ГЕОМЕТРИИ "МНОГОГРАННЫЕ ПОВЕРХНОСТИ И ИХ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПРИ КОСНТРУКТИРОВАНИИ АРХИТЕКТУРНЫХ ОБОЛОЧЕК»

Кузнецов Д.В.
Джанабаев Ж.Ж. - научный руководители д.п.н., профессор

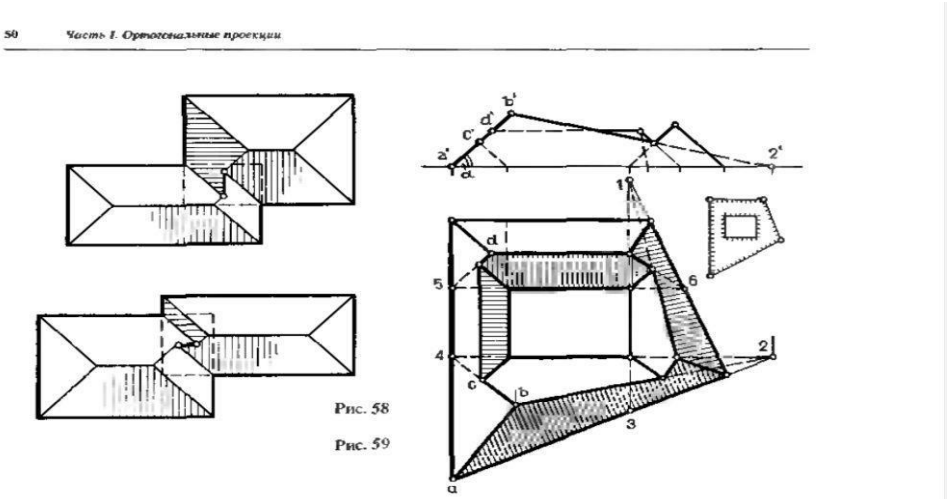
Первое, с чего стоит начать, это с определения самого многогранника, оно выглядит следующим образом: "Многогранниками называются тела, ограниченные плоскими пугольниками, которые называются гранями", подобное уже само по себе имеет значение, ввиду развития геометрии как науки, и обуздания закрытого от глаз человека мира, который, по сути, может быть реализован в виде гипотез, теорий и осмылен. Понимание нам даёт возможность использовать подобное и в практике, например, знание, например, изображать сами трехмерные объекты в двумерном виде, что позволяет оптимизировать многие процессы, и благодаря чему, многие архитекторы могут на основе этих закономерностей, либо тех же многогранников, создавать павильоны, купола, мосты и т.д., при этом зная характеристики будущего здания, его стойкость и безопасность для людей. Исходя из литературы Ю.И.Короева «Начертательная Геометрия»,можем понять следующие. «Многогранники и многогранные поверхности широко применяются в архитектуре и строительстве. По своей общей форме большинство зданий и сооружений, а также фрагменты зданий и их конструктивные элементы представляют собой многогранники призмы), параллелепипеды и их сочетания. Покрытия зданий в виде скатной кровли и более сложные складчатые и сетчатые пространственные покрытия представляют собой многогранные поверхности различного вида.» (Гл.3, стр.49).

На фоне изученных в прошлом Евклидовых фигур, и их выяснения всех тонкостей, нюансов, и закономерностей, создалось прочное представление о них, ввиду чего многогранники стали фактически фундаментом всевозможных геометрических структур, форм и моделей, базис сведений также позволяет их использовать и в иных науках, делая более значимой в целом. Подобные формы, хоть и не всегда, но имеют некоторые из них возможность в использование - как основы для архитектурных проектов и дизайна, то есть, становится скелетом для будущего проектирующего здания. Помимо этого, играют весомую роль и в 3D моделировании, что является важным для упрощённого, и быстрого создания моделей в вертикальном мире и проверки их на прочность фундамента, стойкости и прочего, без чего, кстати, не возвели бы Бурдж-Халиф.

Что касается непосредственно реализации чертежей с подавляющими многогранными формами, то в данном случае не обойтись без проблем, которые хоть и можно обойти, но всё же может стартовый набор форм конструкции всей оставить в рамках теории. Сами трудности в проектировании подобных геометрических фигур, которые по своему нестандартны для строительства их, могу вызвать затруднения в рамках проектирования и дальнейшего финансирования, ввиду сложности исполнения подобного на практике, также внедрения в них функционала, что необходимо для потенциальных общественных зданий, так и устойчивости, что в совокупности может опасения у инвесторов. Для примера, существуют 720-гранник, и даже 180-гранник может вызвать большие затруднения в самом начале, что уж говорить о больших их значениях.

Современный мир позволяет всё лучше познавать тонкости окружающего и притворять экстравагантные объекты воображения в реальность, сохраняя в них закономерность и идеальность, благодаря современным вычислительным процессам, и тех технических средств, которые возводят всё более эксклюзивные строение, поражающее с каждым новым сооружением.

Примеры многогранной поверхности

Примеры многогранной поверхности в архитектуре

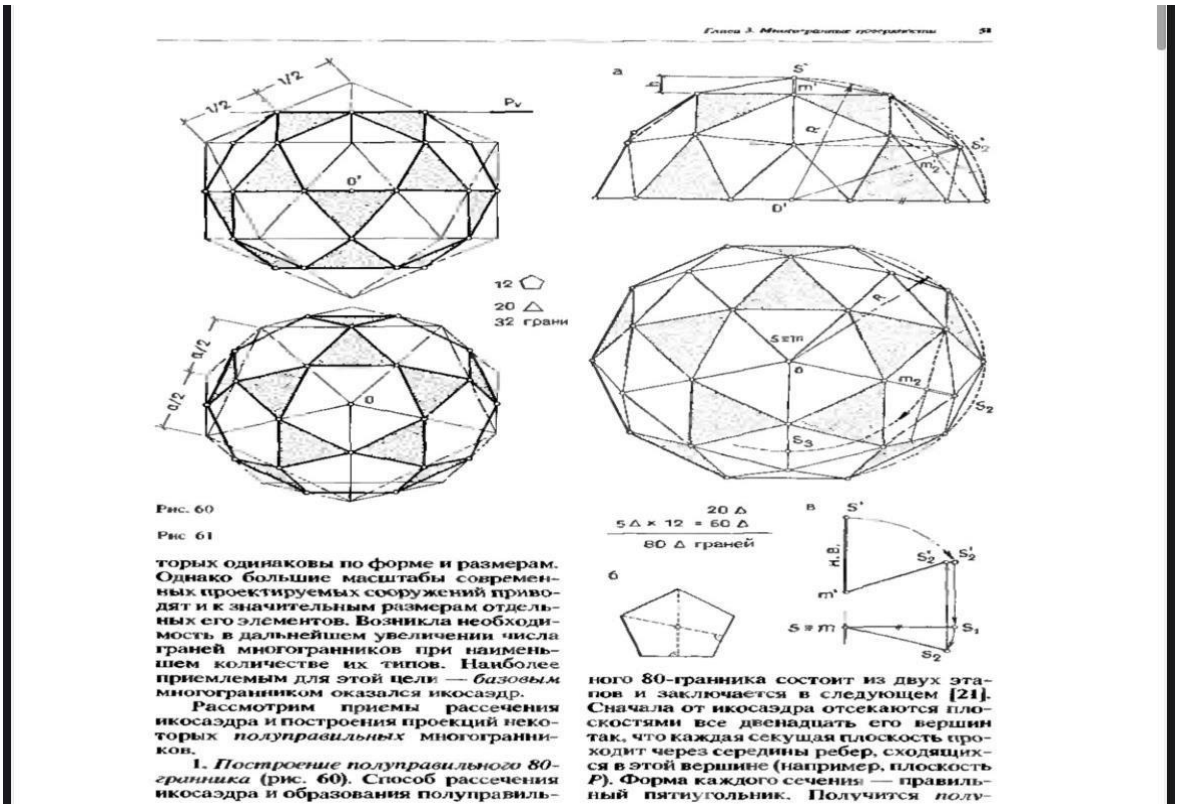

Рис. 60

Рис. 61

торых одинаковы по форме и размерам. Однако большие масштабы современных проектируемых сооружений приводят и к значительным размерам отдельных его элементов. Возникла необходимость в дальнейшем увеличении числа граней многогранников при наименьшем количестве их типов. Наиболее приемлемым для этой цели — *базовым* многогранником оказался икосаэдр.

Рассмотрим приемы рассечения икосаэдра и построения проекций некоторых *полуправильных* многогранников.

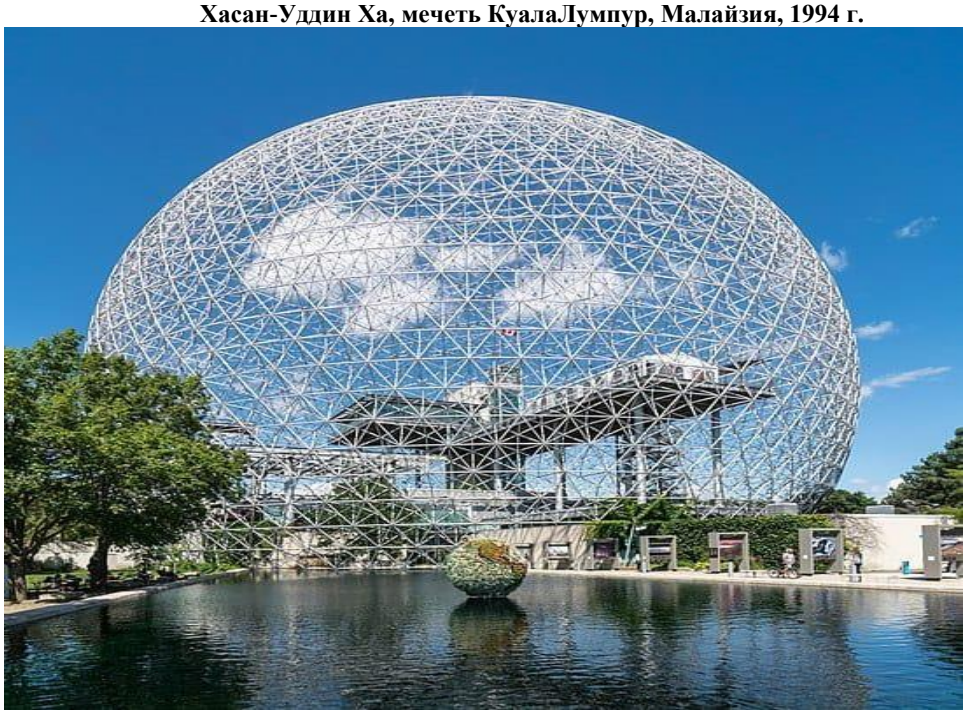
1. *Построение полуправильного 80-гранника* (рис. 60). Способ рассечения икосаэдра и образования полуправильного 80-гранника состоит из двух этапов и заключается в следующем [21]. Сначала от икосаэдра отсекаются плоскостями все двенадцать его вершин так, что каждая секущая плоскость проходит через середины ребер, сходящихся в этой вершине (например, плоскость *P*). Форма каждого сечения — правильный пятиугольник. Получится *полу-*

Национальная библиотека Беларуси, г.Минск, 1922 г.

Хасан-Уддин Ха, мечеть КуалаЛумпур, Малайзия, 1994 г.

Биосфера,музей на Острове Святой Елены, г.Монреаль, 1967 г.

Список литературы

1. Начертательная геометрия : учебник / Ю.И. Короев. - 3-е изд., стер. - М:КНОРУС, 2015. - 422 с.
2. **Список ссылок**
3. https://sergeyurich.livejournal.com/1096590.html Национальный музей Белоруси
4. Биосфера
5. https://ru.m.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%B8%D0%BE%D1%81%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B0_(%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D1%80%D0%B5%D0%B0%D0%BB%D1%8C)#:~:text=%D0%91%D0%B8%D0%BE%D1%81%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B0%20(%D1%84%D1%80.,%D0%95%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D1%8B%20%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%B8%20%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%B8%20%D0%A1%D0%B2%D1%8F%D1%82%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%9B%D0%B0%D0%B2%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8%D1%8F.

Мечеть Негара
https://islam.kz/ru/news/kultura/islam-i-mecheti-malaizii-foto-9316/#gsc.tab=0

УДК 656.01

ПРИМЕНЕНИЕ АВС-АНАЛИЗА В ЛОГИСТИЧЕСКИХ ПРЕДПРИЯТИЯХ

Куспакова Д. Б. - студентка группы СМ-24-4р
Дукенбаева Г.М. - магистр, преподаватель

АВС-анализ — это инструмент, который используется для классификации объектов (товаров, клиентов, маршрутов и т.д.) на основе их значимости для предприятия. В логистических компаниях АВС-анализ помогает оптимизировать управление ресурсами, складскими запасами и распределение усилий в зависимости от важности товаров, клиентов или операций. АВС-анализ основан на принципе Парето (правило 80/20): 20% объектов зачастую обеспечивают 80% результата. Все объекты делятся на три категории:

Категория А: Наиболее значимые объекты (примерно 20% объектов, обеспечивающих 80% результатов).

Категория В: Объекты средней значимости (примерно 30% объектов, обеспечивающих 15% результатов).

Категория С: Менее значимые объекты (примерно 50% объектов, обеспечивающих 5% результатов).

Применение АВС-анализа в логистических компаниях

1. Управление запасами

АВС-анализ помогает разделить товары на категории по их значимости. Это позволяет уделять больше внимания товарам категории А (например, дорогостоящие или наиболее востребованные товары). Также помогает оптимизировать запасы категории В для снижения издержек. Минимизировать излишки товаров категории С, которые менее востребованы.

Пример: На складе логистической компании хранится 1000 наименований товаров. После проведения АВС-анализа выяснилось, что:

- Категория А включает 200 товаров, которые составляют 80% оборота.
- Категория В включает 300 товаров, составляющих 15% оборота.
- Категория С включает 500 товаров, обеспечивающих оставшиеся 5% оборота.

2. Оптимизация транспортировки

Логистические компании используют АВС-анализ для определения приоритетных маршрутов и клиентов. Это позволяет приоритизировать доставку товаров категории А, обеспечивая их своевременное поступление. Для товаров категории В позволяет использовать оптимальные маршруты для доставки. Также АВС-анализ помогает экономить ресурсы на доставке товаров категории С, например, объединяя их с другими грузами.

Пример: Клиенты делятся на три группы по объёму заказов. Для клиентов категории А используются самые быстрые и надёжные способы доставки, для категории В — стандартные маршруты, а для категории С — наименее затратные решения.

3. Управление клиентами

АВС-анализ позволяет разделить клиентов компании по уровню их значимости. Это дает возможность сфокусировать усилия на работе с ключевыми клиентами категории А, поддерживать стабильное взаимодействие с клиентами категории В и оптимизировать ресурсы на обслуживание клиентов категории С.

Пример:

- Клиенты категории А — крупные заказчики, обеспечивающие основной доход компании.
- Клиенты категории В — средние заказчики с регулярными заказами.
- Клиенты категории С — мелкие заказчики, заказы которых нерегулярны и малоприбыльны.

4. Планирование складских операций

Разделение товаров на категории позволяет расположить товары категории А ближе к зоне погрузки для ускорения операций уменьшить частоту пересчёта и перемещения товаров категории С.

Применения АВС-анализа в логистических компаниях имеет ряд преимуществ. Уделяя больше внимания наиболее значимым объектам, компания оптимизирует расходы и тем самым, снижает затраты. Приоритизация ресурсов позволяет улучшить управление процессами и повышает эффективность логистической компании. АВС-анализ предоставляет данные для стратегического планирования и принятия обоснованных решений.

Применение данного метода в предприятиях затрудняют статичность данных, а анализ необходимо регулярно обновлять, чтобы учитывать изменения в спросе и структуре затрат. Также определение категорий может быть основан на предположениях, что требует дополнительной проверки данных.

АВС-анализ — это мощный инструмент, который помогает логистическим компаниям эффективно управлять запасами, транспортировкой и клиентами. Его применение позволяет не только оптимизировать ресурсы, но и повысить качество обслуживания, обеспечивая конкурентное преимущество на рынке.

Список литературы

1. Адизес,И. Стилименеджмента – эффективныеинеэффективные/И.Адизес.– М. : Альпина Паблишер, 2021. – 200 с.
2. Грабауров,В.А.Менеджментнатранспорте:учеб.пособие/В.А.Грабауров.– Минск : Выш. шк., 2015. – 287 с
3. Орлов, А.И. Менеджмент. Организационно-экономическое моделирование : учеб. пособие / А. И. Орлов. – Ростов н/Д : Феникс, 2009. – 475 с.

ӘОЖ 541.18

ЗАМАНАУИ ОЙЫН АЛАҢШАЛАРЫНЫҢ ДИЗАЙНЫ

Қабыланбек Ж.- СМ 23-5к10 тобының студенті
Мамырбай А.С. - аға оқытушы

Балалар ойын алаңшаларының дизайны туралы айтар болсақ, қазіргі таңда олардың көп өзгеріске ұшырағанын, ойын алаңдарындағы аттракциондар мен құрал жабдықтардың жаңа түрлері пайда болғанын көреміз.

Жоба жасау үшін қолданыстағы алаңды қайта жаңғырту керек пе, әлде жаңадан бастау керек пе, ол маңызды емес, бастысы- балалардың өсіп-жетілуіне, денсаулығы мықты болуына ыңғайластырылған ойын алаңдарын жасау керек. Ойын құралдары бұрыннан келе жатқан сырғанақ, әткеншектер болғанымен, қазіргі ойын құралдары көп бейінді, дизайн жағынан ерекшелеу болып келеді. Сондықтан, жобалау барысында әлемде қолданылып жатқан заманауи трендтерді қолдануды ұсынған болар едім:

- Сәулеттік тұрғыда стилденген құрылғылар;
- Тиімді кеңістік;
- Сенсорлық ойындар;
- Әуендік қондырғылар;
- Өрмелеу қабырғалары;
- Бастырмалар мен көлеңкелі желкендер;
- Ашық аспан астындағы оқу алаңшалары.

Қазіргі балалар мен ата-аналары ерекше ойын түрлері іздейтіні белгілі. Сондықтан заманауи ойын түрлерінде тақырыптық ойын алаңдарын салу үрдісі байқалады. Мұндай ойын алаңдары қызықты ойындармен қатар балалардың ой, өрісін дамытуға да көмектеседі. Сондықтан жобалау барысында сәулетші кез келген тақырыпты алып, соған сай жоба жасайтын болады. Бұл жерде қазақ аңыз, ертегілері, заманға сай ойын түрлері мен тарихи ойын түрлерін жаңғырту мүмкіндігіне ие боламыз.

Ауқымды ойын алаңшаларын жобалау арқылы біз балалардың да, үлкендердің де ой өрісін дамытып, қиялдағы ойларын жүзеге асыратын боламыз. Мұндай алаңдар тек қана отбасылық емес, өзінің тақырыбына, ауқымына байланысты өзге аймақтардан да, тіпті туристердің де қызығушылығын тудырып, жалпы халықтық көңіл көтеру аймағы болуы мүмкін. Ерекше дизайндағы ойын алаңдарын жобалау- кезек күттірмейтін жоба және қаламыздың дұрыс бағытта дамуының бір көрсеткіші боларына сенімдімін.

Әдебиеттер

1. Х.В.Мицаева, Е.Н.Поляков «Современные тенденции в проектировании детских игровых площадок»
2. О.Б.Сокольская, Н.В.Кайзер «Основы архитектурно-ландшафтного дизайна детских игровых площадок»
3. Г.Агде, А.Негель, Ю.Рихтер «проектирование детских игровых площадок»
4. ГОСТ Р 52169 «Балалар ойын алаңдарының жабдықтары»
5. Минск Е.М., «Балаларға арналған ойын алаңдары»

ӘОЖ 656.2

ЛОГИСТИКАЛЫҚ ОРТАЛЫҚТАРДАҒЫ ЖҮКТЕРДІ АРАЛАС ТАСЫМАЛДАУДЫ РЕТТЕУДІҢ ӘДІСТЕРІ МЕН НЕГІЗДЕРІН ӘЗІРЛЕУ

Қайрат А.Д. – СМ-24-4к тобының студенті
Үсіпбаев Ү.А. – т.ғ.к., доцент

Бүгінгі нарықтық экономика жағдайында аралас тасымалдау саласындағы бәсекелестік түбегейлі өзгерістерге ұшырады. Тасымалдау процесінің көптеген ережелері мен принциптері ескіріп қалды немесе оларды қайта қарау қажет болды. Осыған байланысты, көлік саласындағы ең маңызды өзгеріс – дәстүрлі тасымалдау әдістерінен пункттен пунктке дейінгі тасымалдау жүйесіне көшу болды. Бұл жүйеде жүктер шығу пунктінен соңғы тағайындалған пунктіне дейін бір бағытта тасымалданады. Бұл процестің негізінде жүктерді үздіксіз бақылау жатыр[1].

Кемелер, теміржол вагондары, жүк көліктері және теңіз порттары сияқты әртүрлі көлік түрлері қолданылғанымен, жүктердің қозғалысын біртұтас жүйе арқылы бақылау үлкен артықшылық береді. Бұл әдіс жеке көлік түрлерімен жүк тасымалдайтын компанияларға қарағанда тиімдірек және ыңғайлы. Жүктерді бақылайтын тарап, тасымалдау барысында кез келген шешімдерді қабылдауға құқылы. Бұл жүк жөнелтушілерді маршруттарды, порттарды, қоймаларды және қайта тиеу жабдықтарын таңдау сияқты мәселелерден босатады.

Нәтижесінде, көлік компаниялары, әсіресе жүктерді бақылау саласында, маркетингтік стратегияларын өзгертуге мәжбүр болды. Аралас тасымалдау жүйесі көлік түрлерінің мамандануын арттырып, сыртқы сауда жүктерін тасымалдауда жаңа ұйымдастырушылық құрылымдарды енгізді. Бұл тек «мультимодальды» бәсекелестікті ғана емес, сонымен қатар жеке көлік түрлері арасындағы бәсекелестікті де күшейтті.

Бұл өзгерістердің негізгі себебі – көліктің дәстүрлі шеңберден тыс, кеңістіктік және функционалдық сегменттеріндегі әлеуетінің артуы. Сондықтан, көліктің барлық түрлері дәстүрлі қызмет көрсету салаларында бәсекелестіктің өсуіне ұшырады.

Яғни, аралас тасымалдау жүйесі көлік саласындағы бәсекелестіктің сипатын өзгертіп, оны жаңа деңгейге көтерді. Бұл өзгерістер жүк тасымалдау процесін тиімдірек етіп, жүк жөнелтушілерге де, тасымалдаушыларға да үлкен артықшылықтар әкелді.

Сонымен қатар, аралас тасымалдаудың дамуы мультимодальды бәсекелестікке жаңа қатысушылардың қосылуына әкелді. Мысалы, әуе көлігі біртіндеп өз орнын нығайтып, бұл салада маңызды рөл атқара бастады. Бұл жағдайда кеме қатынасы желілері әуе көлігінің жүктерінен «кілегейді алу» үшін белсенді стратегиялар қолданады. Бұл стратегиялар тарифтерді емес, негізінен жүк айналымын көбейтуге бағытталған.

Аралас тасымалдау тек көлік саласындағы бәсекелестікті күшейтумен шектелмейді, сонымен қатар аралас және бір түрдегі тасымалдау үшін өзара толықтыру элементін нығайтады. Мысалы, теміржолдар мен жүк көлігі операторлары арасындағы ынтымақтастық пен өзара әрекеттесу айтарлықтай тиімді болды. Тиімділікті арттыру мақсатында теміржолдар негізінен жергілікті нарыққа қызмет көрсетіп, халықаралық сауда үшін контейнерлерді тасымалдау кезінде бір түрдегі деңгейде өзара іс-қимыл жасайды.

Көлікті дамытудың жаңа жағдайларында өзара толықтырудың ең айқын көрсеткіші – бұл мультимодальды компаниялардың пайда болуы. Бұл компаниялар бірнеше көлік түрлерінің қызметтерін біріктіреді немесе бір типті көлік қызметтерінің тіркесімін басқарады. Мұндай компаниялар көлік саласындағы интеграцияны тереңдетіп, жүк тасымалдау процесін одан да тиімді етеді.

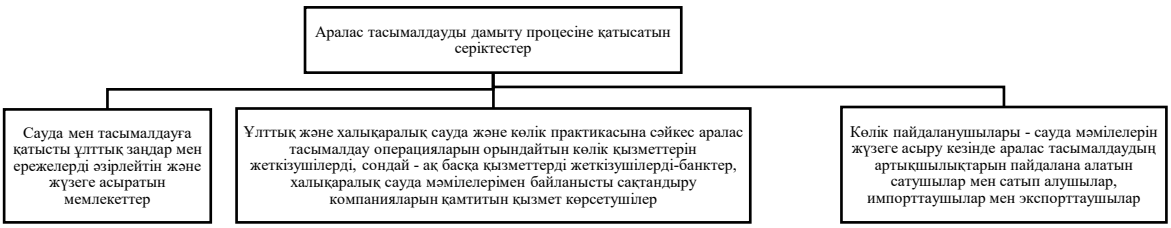
Аралас тасымалдаудың дамуы көлік саласында жаңа мүмкіндіктер мен бәсекелестік формаларын ашты. Бұл өзгерістер тек жүк тасымалдаудың тиімділігін арттыруға ғана емес, сонымен қатар көлік операторлары арасындағы ынтымақтастықты нығайтуға да ықпал етеді.

Аралас тасымалдардың дамуы көлік саласының нарықтандыруымен және реттеу процесімен қатар жүреді. Жүктерді тасымалдаудағы негізгі бағыттар өзгерген жоқ: су және теміржол көлігінің жоғары тұрақты шығындары бар, бірақ олар ұзақ қашықтықтарға тиімді; ал жүк көлігі қысқа мерзімде икемділігімен бәсекеге қабілетті. Дегенмен, кейбір тасымалдау бағыттарында және белгілі бір учаскелерде жер үсті көлігі су көлігімен бәсекелесе алады [2]. Мысалы, құрлық көпірлерінің дамуы осының бір көрінісі болып табылады.

Тиімді және үздіксіз көлік жүйелерін құру ұмтылысы, әртүрлі көлік түрлерінің өзара бәсекелестігінен пайда көретін және олардың әрекеттерін бірге үйлестіретін басқару стратегияларын қабылдауды талап етеді. Бұл, көліктің барлық түрлерін қамтитын реттеуді қажет етеді және мемлекеттік пен жеке секторлар арасындағы жаңа қарым-қатынасқа негізделеді.

Сонымен қатар, сауда мен көлікке көмек көрсететін сенімді ұлттық ұйым болуы керек. Бұл ұйым мемлекеттік немесе жеке бастама ретінде жүктерді тасымалдауды тиімді үйлестіріп, ұлттық көлік жүйесінің бәсекеге қабілеттілігін арттыра алады. Мұндай ұйымның көмегімен тасымалдау тиімділігін арттыруға, мемлекеттік және жеке секторлар мен коммерциялық тараптар арасында үйлесімділікті жақсартуға мүмкіндік туындайды.

Аралас тасымалдауды дамыту әрқашан үш негізгі серіктестің — мемлекеттік органдар, көлік қызметтерін көрсетушілер және пайдаланушылардың өзара әрекеттесуіне негізделуі керек. Бұлөзараәрекеттесу 1-суретте көрсетілген.

Сурет 1 – Көлік логистикасында жүктерді аралас тасымалдауды дамыту процесіне қатысатын негізгі серіктестің өзара әрекеттесу шарттары

Біздің ойымызша, аралас тасымалдарды дамыту үшін әртүрлі тараптардың мүдделерін ескеру қажет. Мұны жүзеге асыру үшін көлік қызметін көрсетушілер, пайдаланушылар және мемлекеттік органдар арасында тығыз байланыс орнату маңызды. Осы жағдайда ғана қолдағы ресурстарды тиімді пайдалану, көлік саясатын үйлестіру және өзара пайда табу мүмкін болады.

Аралас тасымалдаудың негізгі қатысушылары — мемлекет, көлік қызметін көрсетушілер мен пайдаланушылар. Олардың қызметін дұрыс үйлестіру үшін аралас тасымалдың даму стратегиясы қажет.

Мемлекет тарапынан қабылданатын шаралар жалпы ұлттық стратегиядан тыс болмауы керек. Олар:

Халықаралық саудадан түсетін табысты тиімді пайдалану;

Нарықтық бағыт ұстану және клиенттердің талаптарына жауап беру;

Халықаралық сауда мен технологиялардың өзгеріп отырған жағдайларына икемді түрде әрекет ету[3].

Бұл стратегияның іске асырылуы аралас тасымалдарды дамытудың мемлекеттік шараларына әсер етеді, себебі:

Логистикалық процестердің уақытын және шығындарын қысқартады;

Құқықтық нормалардың тиімділігін арттырады;

Операторлар мен пайдаланушылардың жауапкершілігін күшейтеді;

Мемлекеттік органдардың бақылауын шектейді.

Қорытындылай келе, бұл шарттарды жүзеге асыру үшін бірнеше құралдарды қолдануға болады, мысалы: сауда және көлік операцияларын дамыту тұжырымдамасын жаңарту, құқықтық базаны өзгерту, мемлекеттік органдар мен кәсіби ұйымдардың құрылымын өзгерту, мемлекеттік әкімшіліктің жұмыс әдістерін жетілдіру, қызметкерлерді кәсіби оқыту және деректерді өңдеу құралдарына қолжетімділікті арттыру.

Әдебиеттер

1. Можарова В. Транспорт в Казахстане: современная ситуация, проблемы и перспективы развития. – Алматы. 2012. - 200 с.
2. Аникин Б.А.,Тяпухин А.П. Коммерческая логистика: учебник - М.: Проспект, 2009 г. - 427 с.
3. Быкова Т.А., Рузанова В.Д. Организация перевозок на транспорте. – Саратов: Приволжское книжное издательство, 2011. – 106 с.

ӘОЖ 504.06:663.8.054.2

ШУДЫҢ АДАМ АҒЗАСЫНА ӘСЕРІН ЗЕРТТЕУ

Қалыбай А.Н. - СМ-21-9к1 тобының студенті,
Керимбекова З.М. - т.ғ.к., доцент

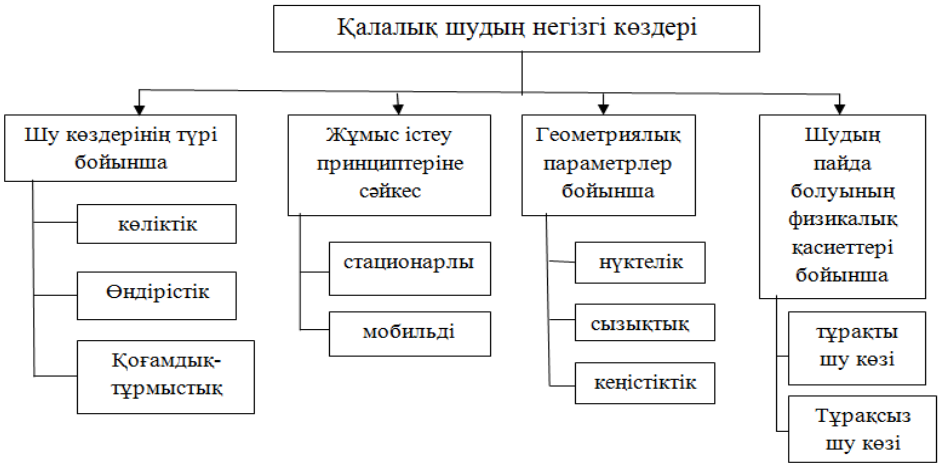
Шу деңгейінің жоғарылауы адам денсаулығына кері әсерін тигізіп, еңбек өнімділігін, шығармашылық белсенділікті, бос уақыттың тиімділігін төмендетеді, мемлекетке айтарлықтай зиян келтіреді. Соңғы жылдары қалатұрғындары антропогендік қысымның күшеюіне тап болды. Халыққа түсетін салмақтың артуы урбанизацияның таралуымен және көлік санының көбеюімен, сонымен қатар қоршаған ортаның ластануымен байланысты.Техникалық инфрақұрылымның өсуі, қала аумақтарын пайдаланудың күшеюі, көлік жүйесінің дамуы адамға жағымсыз дыбыстардың - шудың пайда болуына әкеледі.

Шу қалалық ортаның тұрақты құрамдас бөлігі болғандықтан, ол ең агрессивті антропогендік факторлардың бірі болып саналады. Оның сәулелену диапазоны кең болғандықтан, оның әсер ету уақыты ұзақ және оны қорғау қиын. Бұл мәселенің өзектілігі жыл сайын артып келеді (қалалардағы шудың қарқындылығы 25-30 жыл сайын 10 есе, яғни 10 дБ-ге артады). Сондықтан шудың пайда болу жағдайларын және онымен күресудің өзектілігі жыл сайын артып келеді. Қалалардағы шудың негізгі көзі – автомобиль көлігі, ол негізгі ауыртпалықты тұрғын үйлерге жүктейді [1, 2].

Зерттеудің маңыздылығы, әсіресе, мегаполис қалаларында Алматы, Астана, Шымкент сияқты ірі қалаларда, техногендік шудың ластануы үлкен қауіп төндіруде. Көлік шуының жағымсыз әсері көлік құралдарының, әсіресе жеңіл автомобильдер санының жыл сайын көбеюімен байланысты.Ал, Алматының жол-көлік жүйесінің ауқымдылығын ескерсек, қала тұрғындарының барлығы акустикалық ыңғайсыздық жағдайында өмір сүреді екен, яғни, шу олардың денсаулығына қауіп төндіреді.

Шудың денсаулыққа зиянды әсері, тіпті стандарттар мен нормалар сақталса да, бірқатар зерттеулермен дәлелденген. Тұрғындардың созылмалы акустикалық ыңғайсыздық жағдайында өмір сүруі акустикалық әсердің деңгейін саналы түрде бағалауды және шудың әсерінен денсаулыққа қауіпті жоғарылауды тексеруді талап етеді.Шу барлық стресс факторларының ішіндегі ең агрессивтісі болып табылады және техногендік жүктеменің қарқынды өсуінің тұрақты динамикасы оны азайтуға және жоюға бағытталған әдістерді іздеу қажеттілігін анықтайды.Дегенмен, бұл мәселені шешу жолдары әр елде әртүрлі және көбінесе елдің саясатына, экономикасына және мәдениетіне байланысты.

Қарастырылған жүйелеудің принциптеріне сүйене отырып, қалалық шуылдың негізгі көздерін жіктеудің келесі құрылымдық сызба нұсқасы ұсынылды (1-сурет).

Сурет 1- Қалалық шудың негізгі көздері

Көптеген зерттеулер [3] көрсеткендей, көп жағдайда көліктің, әсіресе көлік ағындарының шуы қаланың шу фонын анықтайды, оны А.Чеботаев өз жұмысында растады.

Акустикалық ластау көзі ретінде трафикке жақындау оның қоршаған ортаға әсері жеке көлік құралдарының әсерінің жиынтығы ретінде қарастырылатындығына негізделген. Қалалық жерлерде көлік ағындары автокөліктердің көп шоғырлануымен және зиянды экологиялық факторларға ұшыраған халықтың тығыздығымен және көлік ағынының қарқындылығы мен тығыздығына сипатталады [4].

Экологиялық орталық ғалымдарыныңанықтауымен әр түрлі теріс шу әсеріне сәйкес келетін шудың деңгейінің шкаласын 1 кестеде көрсетілген.

Кесте 1- Шу деңгейінің адамға әсер ету дәрежесі бойынша градациясы

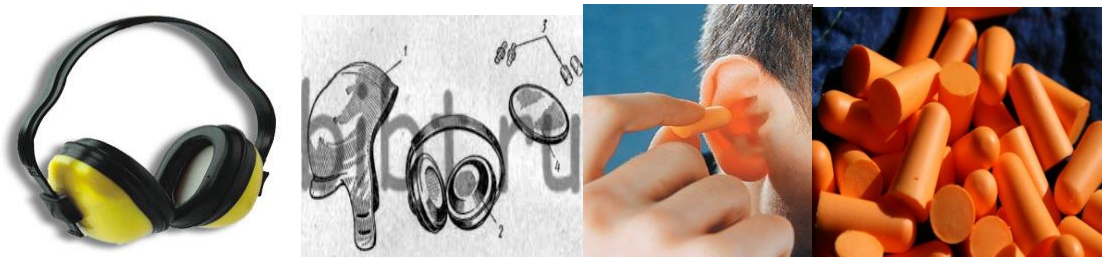
Шудың адамдарға әсер ету деңгейі	Шудың жүктеме деңгейі, $L_{Аэкв}$ дБА
Жайлылықаймағышекарасы	35
Түнгіуақытүшін норма	45
Күндізгіуақытнормасы	55
Дауыстықбайланысқаупі	60
Ақыл-ой қабілетініңнашарлауқаупі	65
Вегетативтібелсенділіктіңөзгеруқаупі	85
Естуқабілетініңжоғалуқаупі	90
Өміргеқауіптөнуқаупі	130

Бұрын мұндай процедураны жүргізу үшін үйіңізге санитарлық-эпидемиологиялық станциядан арнайы комиссия шақыру керек еді. Қадағалау қызметінің қызметкерлері тыныштықты бұзу фактісін хаттамаға енгізу үшін арнайы құралдарды пайдалана отырып сараптама жүргізеді және қажетті өлшемдерді жүргізеді. Бұл мәселені шешудің екінші нұсқасы - портативті дыбыс деңгейін анықтайтын шу өлшегіш құралы. Бұл ықшам құрылғылар кәсіпорындарда операциялық бақылауға, әртүрлі жабдықтың шу деңгейін бағалауға өте қолайлы және, әрине, үйде қолдануға жарамды. Бірақ бүгінде пәтердегі шу деңгейін өлшеуді смартфон арқылы да анықтауға болады. Шуды өлшейтін арнайы бағдарламаны жүктеп алып, шу деңгейін жазу жеткілікті, мысалы, ұялы телефон камерасында өлшеу процедурасын түсіру арқылы.

Шуды төмендету келесі шаралармен жүзеге асырылады:

- техникалық құралдармен машиналар шуын пайда болу кезінде төмендету; құрылыс-акустикалық шаралармен; шулы машиналарды қашықтан басқаруды қолданумен (блоктық қалқандар, басқарудың орталық қалқаны бөлек ғимаратқа шығарылған);
- ұйымдастырушылық шаралармен, жұмыс істеу мен демалудың тиімді тәртібін таңдау, шулы жағдайларда болу уақытты азайту, емдеу-профилактикалық шаралар; жеке қорғану құралдарын қолданумен, шлемдер, құлаққалқандары.

Есту органдарын қорғайтын жеке қорғаныс құралдарына шуғақарсы каскалар мен тығындар жатады (2 сурет).

Сурет 2 - Есту органдарын қорғайтын жеке қорғаныс құралдары

Қорыта келе, қазіргі уақытта қалалардағы шу деңгейі белгіленген стандарттардан айтарлықтай асып түседі. Шудың әсері соматикалық өзгерістерді ғана емес, жүйке жүйесінде де өзгерістерді тудырады. Шудың жоғары деңгейі адамның ұйқысын бұзып, есту қабілетін төмендететінін, адамның психикалық қабілетін төмендететінін, орталық және вегетативті жүйке жүйесінде өзгерістер туғызып, шығармашылық қабілетін төмендететінібәріміз белгілі.

Әдебиеттер

1. Беляков Г.И. Охрана труда и техника безопасности : учебник для вузов / Г. И. Беляков. — 5-е изд., перераб. и доп. — Москва: Издательство Юрайт, 2023. — 739 с.
2. Медведьев В.Т. Охрана труда и прмышленная экология: Учебник/В.Т.Медведьев.-:Academia, 2019.-464с.
3. Попова Т.В. Охрана труд: Учебное пособие / Т.В.Попова.-РнД: Феникс, 2018.-318с.
4. Карнаух Н.Н. Охрана труда: Учебник для СПО/ Н.Н.Карнаух.-Люберцы: Юрайт, 2016.-380с.

ӘОЖ 656.04

МАНЕВРЛІК ЖҰМЫСҚА ПАЙДАЛАНУ ШЫҒЫНДАРЫ ТҮРІ БОЙЫНША КӨП ТОПТЫҚ ҚҰРАМДАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ОҢТАЙЛЫ ӘДІСІН ЖЕТІЛДІРУ

Қосыбай Д. - СМ-21-4к тобының студенті
Ауесбекова М.А.- магистр, аға оқытушы

Жүк өңдеу терминалындағы маневрлік жұмыстар – бұл жүктерді тиеу, түсіру, жинақтау және тарату мақсатында вагондарды, контейнерлерді немесе басқа да жүктерді бір орыннан екінші орынға ауыстыруды қамтитын қозғалыс құралдарының әрекеттері. Маневрлік жұмыстар жүктерді тиімді өңдеуге, тиеу-түсіру уақытын қысқартуға және логистикалық процестерді оңтайландыруға көмектесіп, жүк ағындарының үздіксіздігін қамтамасыз етеді.

Эксплуатациялық шығындар негізінен локомотивтердің қозғалыс шығындары, вагондарды маневрлеу үшін қажетті уақыт пен еңбек шығындары, техникалық қызмет көрсету, сондай-ақ терминалдың инфрақұрылымын пайдалану шығындарынан тұрады. Оларға қосымша ретінде маневрлік жұмыс кезінде кезекті күтулер мен қателіктерден туындайтын шығындар да кіреді. Маневрлік жұмыстардағы пайдалану шығындарының проблемасы – уақыттың тиімсіз жұмсалуы, қате жоспарланған қозғалыс пен ресурстарды дұрыс бөлмеу, бұл операциялардың тиімділігін төмендетіп, жалпы шығындарды арттырады.

Жүк өңдеу терминалындағы көп топтық құрамдар – бірқатар вагондар немесе контейнерлердің топтамасы, оларды бір уақытта немесе белгілі бір кезеңде бір-біріне қосып, кейін әртүрлі бағыттарға тарату үшін маневрлік жұмыстарды ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Бұл құрамдар жүк тасымалының тиімділігін арттырып, жүк ағындарын үйлестіруді оңайлатады. Көп топтық құрамдардың рөлі – жүк өңдеу процесін жеделдету, құрамдарды жинақтау мен тарату уақытын қысқарту, терминалдық жұмыс тиімділігін арттыру және көлік құралдарын пайдалану шығындарын төмендету.

Жүк өңдеу терминалдарындағы маневрлік жұмыстар кезіндегі пайдалану шығындарын азайту үшін көп топтық құрамдарды қалыптастырудың оңтайлы әдісін жетілдіру. Демек, пайдалану шығындарын төмендету мақсатындағы ең оңтайлы әдісті жетілдіру жолын көрсетуіміз керек. Жүк өңдеу терминалындағы маневрлік жұмыстардың шығындарын азайту үшін ең ұтымды әдісі ретінде құрамдарды сұрыптау және топтастыруды автоматтандыру қарастырылады. Себебі бұл әдіс уақыт үнемдеуге, шығындарды азайтуға, қателіктерді азайтуға, жоғары дәлдік пен үйлесімділікке және икемділікке мүмкіндік береді. Автоматтандырылған жүйе ресурстарды тиімді бөле отырып, маневрлік жұмыстарды жеделдетеді. Қажетсіз қозғалыстар мен күту уақытын азайта отырып, сондай-ақ құрамдарды дұрыс бағыттарға таратуда үйлесімділікті арттырады. Бұл әдіс жүк өңдеу терминалындағы ресурстарды тиімді басқаруға және пайдалану шығындарын төмендетуге мүмкіндік береді. Қысқаша айтқанда, жұмыстың мақсаты құрамдарды сұрыптау және топтастыруды автоматтандыруды жетілдіру әдістерін ұсыну.

Бұл әдісті алгоритмдерді жетілдіру арқылы маневрлік жұмыстардың тиімділігін арттырып, пайдалану шығындарын азайтуға болады. Ең әуелі жүйеде жүк ағыны, құрамдардың жағдайы, қозғалыс маршруты, маневрлік техника және терминалдың инфрақұрылымы туралы барлық керекті деректерді жинау керек. Бұлдеректернақтыуақыттаалынып, талдау, яғни анализ жасалуы керек. Деректердің толық жиынтығы көп топтық құрамдарды сұрыптаудың әр кезеңінде нақты ақпаратқа негізделген шешімдер қабылданады. Бұл қандай нәтижеге алып келеді? Қателіктерді төмендетіп, маневрлік жұмыстарды тиімді жүзеге асыруға жол ашады. Өз кезегінде маневрлік жұмыстарды тиімді ұйымдастыру логистикалық процесстерде шығындарды азайтуға алып келеді.

Динамикалық жоспарлау алгоритмдері: бұл қадамнан кейін динамикалық жоспарлауды алгоритмін енгізіп, оларды үздіксіз жетілдіріп отыру керек. Негізгі мақсаты- жүк тасымалдаудың тиімділігін арттыру, яғни маневрлік жұмыстарға кететін уақыт пен ресурстарды азайту. Әртүрлі факторлар, мысалы, құрамдардың көлемі, олардың арасындағы қашықтық, жүк тасымалдау үшін қажет уақыт, ресурстар мен шектеулерді ескеріп, ағымдағы жағдайға сәйкес жоспарлар жасауды қамтамасыз етеді. Бұл процесстің тиімділігі әрбір құрамның тасымалданып, сұрыпталып, топтастырылып, тиеу мен түсіру жұмыстарын дұрыс үйлестіруге байланысты. Қазіргі кезде көптеген жүк өңдеу терминалдарында маневрлік жұмыстардың автоматтандырылған жүйелері қолданылады. Бұл жүйелер әдетте нақты уақыт режимінде жұмыс істейді және динамикалық жоспарлау әдістерін пайдалану арқылы сұрыптау мен топтастыру жұмыстарын оңтайландырады.

Мысал ретінде «DHL Supply Chain» компаниясын алып көрейік. Компания терминалдарында маневрлік жұмыстарды басқару үшін динамикалық жоспарлау негізіндегі алгоритмдер енгізілген, бұл олардың жұмысуақытын 15%-ғадейінқысқартуғамүмкіндікберді. Осылайша, нақты уақыт режимінде алынған мәліметтер негізінде шешімдер қабылданып, жүк құрамдарының орындары мен маневрлік әрекеттер оңтайландырылды. «DHL Supply Chain» компаниясы жүк терминалдарында реал-тайм деректерін қолданып, яғни нақты уақыттағы деректерді жинақтап, оларды динамикалық жоспарлау алгоритмдеріне енгізу арқылы әрбір жүк құрамын ең тиімді жолмен сұрыптап, топтастыруға мүмкіндік береді. Реал-тайм деректер жүйесі құрамдардың орналасқан жері, жүк құрамдарының салмағы мен көлемі, терминалдағы ресурстардың (жүк көтергіш көлік, маневр алаңдары) қолжетімділігі, жұмыс істеу кестесі секілді ақпараттарды қамтиды.

«DHL Supply Chain» өз терминалдарында автоматты түрде шешімдер қабылдайтын жүйелерді енгізді. Мысалы, динамикалық жоспарлау алгоритмдері арқылы жүк құрамдары сұрыпталып, топтастырылып, олардың еңтиімді бағыттары мен жүк тиеу-түсіру орындары автоматты түрде анықталады. Бұл жүйе ресурстардың тиімді пайдаланылуын қамтамасыз етіп, адам қателіктерінің ықтималдығын төмендетеді. Адамдар шаршаған кезде немесе ұзағырақ жұмыс істеген кезде қателіктер жиі орын алуы мүмкін. Автоматтандырылған жүйе мұндай факторларды ескеріп, әрбір маневрдің нақты уақыттағы шарттары мен өзгерістеріне сәйкес шешімдер қабылдайды, сондықтан операторлар мен қызметкерлердің шаршауы немесе алаңдаушылығы жүйенің жұмысына әсер етпейді. Жүйенің

артықшылығы ретінде нақты уақыттағы деректерді пайдалануын айта аламыз. Себебі, автоматтандырылған жүйелер нақты уақыттағы деректерге сүйенеді, сондықтан олар өзгерістерді жылдам анықтап, оларды есепке ала отырып шешімдер қабылдайды. Адамдар, керісінше, кейде қателесіп, ақпаратты дұрыс интерпретациялауы немесе уақытында өзгерістерді байқамауы мүмкін. Мысалы, жүйе терминалдағы барлық ресурстарды ескере отырып, жүк құрамын қайта бағыттай алады, ал адам оператор бұл өзгерістерді дұрыс қабылдамауы мүмкін. Келесі артықшылығы – автоматтандырылған жүйе жұмыс барысында туындаған қателіктерді тез арада анықтап, оларды түзету жолдарын ұсына алуы. Мысалы, егер жүк құрамдары дұрыс сұрыпталмаған немесе бағыттары дұрыс анықталмаған болса, жүйе автоматты түрде қайта есептейді және дұрыс шешімдерді ұсынады. Бұл адам қателігін түзету үшін уақытты және ресурстарды үнемдеуге мүмкіндік береді. Автоматтандырылған жүйе құралдардың жұмысын жетілдіруден бөлек операторлар және қызметкерлер үшін қосымша ақпараттық көмек беріп, олардың жұмыстарын жеңілдетеді. Жұмысшыларға және операторларға шешімдерді қабылдау барысында барлық қажетті ақпарат жеткізіледі, бірақ автоматты жүйе әрқашан негізгі шешімдерді ұсынады. Операторлар өз жұмыстарында тек тексеру мен басқару функцияларын орындап, шешім қабылдау алгоритмдері мен процестерінің автоматты түрде іске асуын қадағалайды. Бұл жұмысшылардың эмоционалдық факторлардан құтылуына және адам қателіктерін жоюға және жүйенің үздіксіз жұмыс істеуіне кепілдік береді. Сонымен қатар, жүйе еңбекшарты мен қауіпсіздік ережелерін сақтауды да қамтамасыз етеді.

Жүк өңдеу терминалдарындағы маневрлік жұмыстарды оңтайландыру және пайдалану шығындарын төмендету үшін көп топтық құрамдарды сұрыптау мен топтастыруды автоматтандыру маңызды. Бұл әдіс уақыт пен ресурстарды үнемдеуге, қателіктерді азайтуға және жұмыстарды үйлестіруді жақсартуға мүмкіндік береді. DHL Supply Chain компаниясының тәжірибесі көрсеткендей, динамикалық жоспарлау алгоритмдерін енгізу жұмыс уақытын 15%-ға дейін қысқартуға және адам қателіктерін азайтуға көмектескен.

Болашақта динамикалық жоспарлау алгоритмдерін жасанды интеллектпен интеграциялау жүйенің тиімділігін арттырып, процестерді жеделдетеді. Жасанды интеллект нақты уақыттағы деректерді талдап, болжамдар негізінде шешімдер қабылдай отырып, жүк тасымалдарын одан әрі оңтайландырады. Осылайша, автоматтандырылған жүйелер арқылы маневрлік жұмыстардың тиімділігі артып, жалпы шығындар азаяды.

Әдебиеттер

1. Белозерцева Н.П., Ярайкина М. С. Структура и особенности современного рынка грузоперевозок //Территория новых возможностей. Вестник Владивостокского государственного университета экономики и сервиса. – 2019. – №. 1. – С. 64-73.
2. Рыкунова Е.С. Территориально-организационная структура крупнейших авиакомпаний мира (на примере “Люфтганза Групп”) //Автореф. дисс. к-та геогр. наук: спец. – 2021. – Т. 25. – С. 24.
3. Байтиленова Е.С. Логистика, оқулық – Алматы: ТОО «Эверо», 2018 г. – 196 бет.

ӘОЖ 621.039

АТОМ ЭЛЕКТР СТАНЦИЯЛАРЫНЫҢ МАҢЫНДАҒЫ АДАМДАРДЫҢ РАДИАЦИЯЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІГІ ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖАҒДАЙЫН БАҒАЛАУ

Қуанышбай Ж.Е. – СМ-21-9к2тобының студенті
Раматуллаева Л.И. – т.ғ.к.,профессор

Атом электр станциясы (АЭС), ядролық электр станция — атом ядросының энергиясын электр энергиясына айналдыратын қондырғы.

АЭС ядроның нейтрондармен әсерлесуінен туатын энергия көмегімен жұмыс істейді. Ядролық реакторда жылу шығарғыш элемент — цилиндр немесе пластинка түріндегі ядролық отын, нейтрондарды баяулатқыш және бөлінген жылуды тасушы (су, газ, сұйық металдар) заттар орналасады. Реакторда бөлінген жылу жылуалмастыру қондырғысына беріледі. Соңғы екі қондырғы АЭС-ның ішкі тұйық контурын құрайды. Жылуалмастырғыш арқылы жылу сыртқы контурға бу түрінде беріледі. Бу турбинаны қозғап, электр генераторын жұмысқа келтіреді. Осы заманғы АЭС-ларындағы турбиналар аса қыздырылған бумен жұмыс істейді. Ядролық отын ретінде уран (233U, 235U, 238U), плутоний (239Pu), торий (232Th) изотоптары пайдаланылады.

1945 жылы 16 шілдеде адамзат атом дәуіріне өткен болатын, сол кезде АҚШ-тын әскери полигондарының бірінен алғаш рет уран ядросынан энергия алу мүмкіншілігі туды, бұл энергияның үлкен және орасан болғаны сонша оның әсерлерін екіншідүниежүзілік соғыстардан көре аламыз. Сол кезде ешкім де осы бір жарылыстар әлемге жаңа бір бейбіт энергия түрін алып келеді деп ойламаса керек. Атом бомбасының қалай жарылатынын қарайық: Ядролық энергия уран атомын екіге бөлген кезде пайда болады. Сол кезде одан протондар бөлініп шығады, ол протондар кейін басқа ядроларды бөледі, ал олардан да энергия бөлініп протондар шығады , осылай жалғаса береді бұл тізбекті реакция деп аталады. Атом бомбаларында бұл бір мезетте болады, бір мезетте орасан энергия бөлініп шығады. Бірақ осы тізбекті реакция бір мезетте емес бірте бірте болуы үшін, бізге АЭС керек. Әлемде 32 елде өздерінің АЭС бар, және барлығы дерлік дамыған және дамушы елдер.

Мысалға алатын ,болсақ Францияның 71% электр энергиясы АЭС келеді.Елдегі ЖЭС көміржәне сол сияқты ауа ластайтын ресурстар орынына атом энергетикасымен алмастырған.

Білесіз бе? Уран 235-тің 10кг -нан алытанын энергия 930 вагон көмір немесе 670 цистернамұнайға тең энергия көзін береді.Осы тұста біз еліміздегі уран мөлшерін қарайық:

№	Ел	2015, тонна	2016, тонна	2017, тонна	2018, тонна	2019, тонна	2020, тонна	2021, тонна	2022, тонна	Әлемдік үлесі, 2022 ж,%
1	Қазақстан	23607	24689	23321	21705	22808	19477	21819	21227	43,01 %
2	Канада	13325	14039	13116	7001	6938	3885	4693	7351	14,89 %
3	Намибия	2993	3654	4224	5525	5476	5413	5753	5613	11,37 %
4	Австралия	5654	6315	5882	6517	6613	6203	4192	4553	9,22 %
5	Өзбекстан	2385	3325	3400	3450	3500	3500	3520	3300	6,69 %

№	Ел	Уран қоры,тонна	Әлемдік үлесі
1	Австралия	1 692 700	28 %
2	Казахстан	906 800	15 %
3	Канада	564 900	9 %
4	Россия	486 000	8 %
5	Намибия	448 300	7 %

Уран өндіру бойынша еліміз әлем бойынша 1-ші орынды алып отыр. Уран қоры бойынша да алдынғы қатарда. Егер елімізге АЭС салатын болсақ, уранды басқа елден сатыпалмаймыз.

Неге баламалы энергия көздерін қолданбасқа?

Энергияны мұнай мен көмірден алу технократтық жаңалықтарды өмірге әкелгені белгілі. Алайда энергиянымұндай жолмен өндіру экологияға зиян келтіретіні кеш білінді. Жердің климаттық өзгерісін тоқтату үшінғалымдар баламалы, зиянсыз жолдармен қуат өндіру мәселесін жаппай талқылай бастады.

Баламалы энергия деп қоршаған ортаға зиянын тигізбейтін табиғи таза энергия өндіру көздерін айтамыз.Мұндай энергия көздері экологияға еш зиянын тигізбейді, мұнай мен көмір тәрізді пайдалы қазбалардыигерудің қажеттілігі тумайды.

АЭС-тің адамдардың өмірі мен табиғатқа әсері-оң және теріс жақтары

Оң жағы:

- Біріншісі және ең маңыздысы-энергия алу көлемі. Осындай технологияның арқасында мемлекет қызметінің барлық салаларын қамтамасыз ете алатын орасан зор электр қуатын алуға болады;
- Таусылатын ресурстардағы көздермен салыстырғанда атмосфераға төмен шығарындылар;
- Экономикаға оң әсер;
- Ұзақ қызмет ету мерзімі;
- Мұндай технологияны тұрғызу және беру тиімді саяси капитал бола алады.

Теріс жағы:

- Мұндай нысандардың құрылысы аумақтың Елеулі өзгеруін, санитарлық аймақтарды
- қалыптастыру мен жайластыруға қойылатын өте қатаң талаптарды, жер бедерінің
- өзгеруін (ормандарды кесуді, батпақтарды құрғатуды және т. б. қоса алғанда)және
- нәтижесінде құрылыс процесінде ластаушы шығарындыларды талап етеді;
- Жергілікті жануарлар мен құстарға зияны немесе оларды мәжбүрлеп шығарылуы;
- Жұмыс барысында термиялық ластануы;
- Ядролық қалдықтар - оларды тасымалдау және көму үлкен күшті , технология мен
- қаражатты қажет етеді;
- Ядролық сәулелену;
- Техногендік апаттар қаупі;
- Су ресурстарын көп пайдалану.

Радиоактивті қалдықтар-белсенділігі қадағалау органдарыбелгілеген деңгейге қатысты рұқсат етілген шектен асатынрадионуклидтері бар материалдар.

АЭС-тен шыққан радиоактивті элементтер аэрозольдер арқылы үлкен аумақтарға тарап, жауыншашынмен түсіп, қоршаған ортаға, әсіресе топырақ пен су айдындарына жиналады. Станцияның60-100 жыл жұмыс істеуі осындай әсердің айтарлықтай маңызға ие болуына жеткілікті мерзім.Мысал ретінде «Росатомның» Беларусьте жаңадан іске қосылған АЭС-іне жақын орналасқан елдімекендердегі жағдайды қарастыра аламыз. Ресми құжаттарда бірінші реактор іске қосылғаннанкейін аймақтағы радиация мөлшерінің 40-80%-ке өскені туралы мәліметтер бар.Тритий — АЭС-тер шығаратын изотоптардың бірі. Атом энергетикасын жақтаушылар тритий суынқоршаған ортаға төгу қалыпты тәжірибе деп санайды, ал АЭС-тен шыққан тритий оксидіаэрозольдерін ұстау мүмкін емес деп есептейді. Тритий оксидінің аз мөлшерінің ағзаға әсері туралығалымдардың пікірлері әртүрлі .

Алайда тритий оксиді өсімдіктер мен мал шаруашылығы өнімдеріне түскен кезде органикалық байланысты тритийге айналады, ол ДНҚ және басқа биомолекулаларға еніп, бір жылға дейін ағзадақалуы мүмкін . ОСТ ағзаны іштен сәулелендіріп, әсіресе нейрондар немесе жыныс жасушаларысияқты сезімтал тіндерге түскен кезде оларға зақым келтіруі мүмкін. Сондай-ақ, ОСТ ұрықтыңдамуына кері әсер етуі ықтимал.

Британдық ғалым Иэн Фэйрли АЭС-ке жақын жерде тұратын балалар арасында қатерлі ісік ауруларының көбеюін радиацияның жүкті әйелдерге әсерімен байланыстырады.

Әдебиеттер

1. Правила безопасности при хранении и транспортировании ядерного топлива на объектах использования атомной энергии. НП-061-05.-М.; 2005.
2. Общие положения обеспечения безопасности атомных станий. ОПБ-88/97.-М.; 1997
3. https://kk.wikipedia.org

БОЛАТ ҮЛГІЛЕРДЕ ЖОҒАРЫ ТЕМПЕРАТУРАЛЫ ТОТЫҚТЫРУШЫ ОРТАДА СЫЗАТТАРДЫҢ ДАМУ ЖЫЛДАМДЫҒЫН ТӘЖРИБЕЛІК СЫНАҚТАР АРҚЫЛЫ ЗЕРТТЕУ

Құрбанәлі Ә. - СМ-23-13к1,13к2 тобының студенті
Арапов Б.Р.- ғылыми жетекші профессор

В статье описана конструкция двух типов автоклавов для проведения испытаний на светостойкость плоских образцов с центральной трещиной и Центральной трещиной в воде реактора при высоких настройках. Корпус автоклава, силовой сердечник, держатели и элементы узлов уплотнения выполнены из нержавеющей стали Х18N10T. Автоклав позволяет организовать экспериментальное исследование светостойкости образцов стали в коррозионных средах с высокой температурой и давлением. Представлена оригинальная конструкция измерительных приборов для контроля и измерения пластичности Центрояма с Центральной трещиной и плоских образцов, расположенных в автоклаве. В этом случае измерение раскрытия берегов трещины осуществляется с помощью индуктивных датчиков деформации. При испытании образцов определение длины трещины осуществляется с помощью таблицы тарелок, описывающей зависимость длины трещины от величины пластичности образца. В статье подробно описана методика испытаний и методика построения таблицы тарелок для различных образцов. Получены таблицы тарелок для плоских и плоских образцов стали 15Х2НМФА и ст. 20.

Зертханалық жағдайда жылу тасымалдағыштың әсеріне ұшырайтын атом реакторы корпусының материалының жұмыс жағдайларын жасау үшін – температурасы 300 ºС және қысымы 15 МПа жоғары параметрлердегі су, судың қажетті параметрлерін қамтамасыз ететін және сыналатын үлгіні циклдік жүктемемен жүктеуді жүзеге асыруға мүмкіндік беретін автоклав жасау, сондай-ақ үлгінің деформациясын және қолданылатын жүктеменің шамасын бақылау және өлшеу қажет.

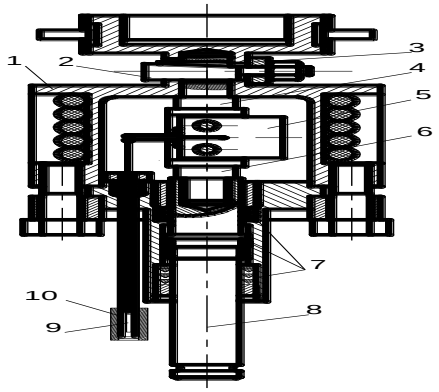
Жоғарыда аталған жағдайларда эксперименттік зерттеулерді жүзеге асыру мақсатында біз эксперименттік тәжірибеде 1 және 2 суреттерде көрсетілген автоклавтар қатарын әзірледік және тексердік [1-5].

1-суретте көрсетілген Автоклав 1 корпусынан тұрады, коррозиялық ортаның жоғары қысымына төтеп бере алады, тікелей 2 және кері 3 сына, автоклав корпусының түбіндегі ұяға серги 4 түрінде бекітілген ұстағышты бекітуге арналған. 5-үлгінің екінші ұшы жылжымалы ұстағышқа бекітіледі, ол сондай-ақ серги 6 түрінде орындалады, ол бұрандалы қосылыстың көмегімен 8 жүктеме штангасымен өзара әрекеттеседі. Автоклавтағы судың қажетті жоғары қысымынрезервтік су сыйымдылығынан, жоғары қысымды поршеньді сорғыдан, қысым реттегішінен және манометрден тұратын сорғы станциясы жасайды.

Сорғы станциясы бүкіл тәжірибе бойынша үздіксіз жұмыс істейді және камерада үнемі қысымды ұстап тұрады, оны үнемі судың жаңа бөлігімен толтырады.

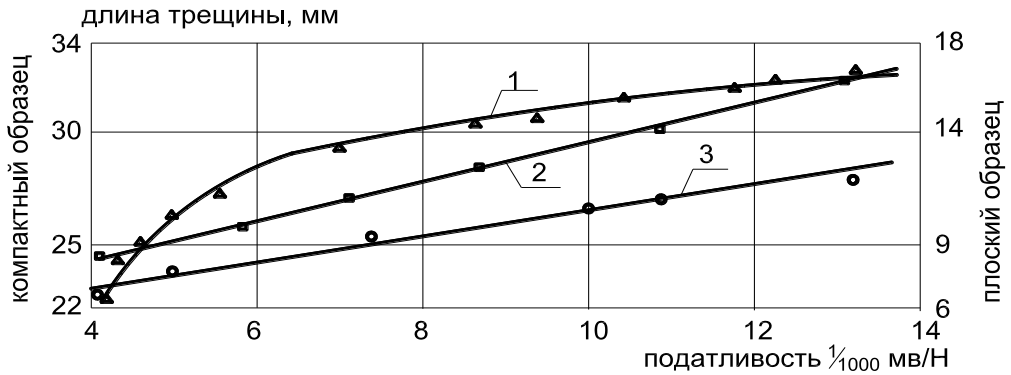
Жылжымалы өзектің 7 тығыздау жүйелеріндегі саңылау арқылы судың белгілі бір мөлшерін ағызу нәтижесінде қуат өзегінің су майлауы пайда болады, бұл оны жылжытқан кезде үйкеліс күшін азайтады. Актам үлгінің жағалауларының ашылуын, яғни жарықшақтың ашылуын өлшеу үлгінің кесу жағалауларына мықтап бекітілген кронштейндермен байланыстырылған 9 ферромагниттік өзегі бар 10 индуктивті қозғалыс датчигінің көмегімен өлшенеді.

Қажетті жоғары температураны қыздыру және ұстап тұру автоматты түрде уме 10-ТМ сынақ машинасының басқару пультінен автоклавтың сыртқы цилиндрлік бетіне орнатылған электр жылытқышының көмегімен жүзеге асырылады.

1 – корпус; 2 – сына; 3 – кері сына; 4 – үстінгі сырға; 5 – сыналатын үлгі; 6 – жүктеуші штоктың сырғасы; 7 – сальникті тығыздағыштар; 8 – жүктеуші шток;9 – деформация сенсорының ферромагниттік өзегі; 10 – дифференциалды өлшеу трансформаторының орамдары.
1 Сурет- Ықшамды үлгіні сынауға арналған автоклавтың схемалық кескіні

Біздің тәжірибелерімізде сызаттардың (жарықшақтың, трещинаның) өсу қарқынын эксперименттік сынақ барысында зерттеп өлшеуге арналған қондырғылар жасалған. Соның бірі сынақ жүргізу барысында сыналатын үлгінің икемділігін автоклав жағдайында, яғни жоғары параметрлі тотықтырушы судың ортасында, атап айтқанда жоғары температура мен қысымдағы суда, мезгіл-мезгіл өлшеу арқылы, біз өзіміз жобалап жасаған деформометрдің көмегімен сыналатын үлгінің (сынаманың) денесінде сызаттың даму жылдамдығы тарирленген график арқылы анықталды. Осы мақсатта сынаманың санақ(өлшеу) ұзындығының созушы статикалық күштің белгіленген мәніне сәйкес сынаманың анықталған тиісті икемділігінің шамасна тәуелділігін белгілейтін тарирленген графиктері салынады. Тарирленгенграфиктер үлгілерді сынаудың алдында ауадакоррозиялық ортаданың температурасына тең температурада сынау арқылы жасалады. Тарирленген графиктерді құру қыздырғышы бар және барлық өлшеу құрылғылары орнатылған, бірақ камерада сусыз құрғақ автоклавта жасалады. Ол үшін бастапқыда сол партияның бақылау үлгілерінде сызаттардың белгілі бір ұзындығы өсіріледі, ал сызаттардың ұзындығы үлгінің екі жағынан өлшенеді және сызаттардың ұзындығы үшін олардың орташа мәні алынады, ал үлгі берілген созуу күшімен жүктеледі және сызаттың берілген ұзындығына сәйкес келетін сызаттың жағасының ашылуы өлшенеді. Сызаттарды белгілі ұзындыққа өсіру үшін, сынау кезіндегі кернеу амплитудасынан төмен амплитудалы кернеуі бар циклдік жоғары жиілікті жүктеме арқылы бақылау үлгісін жүктеу арқылы сызаттың ұзындығына 0,5 – 1,0 мм шегінде әрбір қадамда өсу беріледі және сол ұзындыққа сәйкес икемділік өлшенеді. Тарирленген графиктерді құру бақылау үлгілері қираганға дейін немесе айтарлықтай деформацияланғанға дейін жүзеге асырылады. 2 – суретте ықшамды және жалпақ үлгілерге арналған тарирленген диаграммалары (графиктері) көрсетілген.

1 – 15Х2НМФА болаттан жасалғанактам ықшам үлгі үшін; 2 – 15Х2НМФА болаттан жасалған орталық сызатты жалпақ үлгі үшін; 3 – Ст20 болаттан жасалған жалпақ үлгі үшін

2 Сурет – Ауадағы 300ºС температурада алынған ықшамды және жалпақ үлгілерге арналған тарирленген графиктер

Әдебиеттер

1. Черепанов Г.Н. Механика хрупкого разрушения. – М.: Наука, 1974. – 640 с.
2. Ирвин Д.Ж., Перис П. Основы теории роста трещин и разрушения / В сб.: «Разрушение». – М.: Мир, 1976. – том 3. – ст. 16-66.
3. Ярема С.Я. Стадийность усталостного разрушения и ее следствия // Физико-химическая механика материалов. – 1973. - №6. – ст. 66-72.
4. Иванова В.С., Терентьев В.Ф. Природа усталости металлов. – М.: Металлургия. 1975. – 455 с.
5. Арапов Б.Р. Экспериментальное и теоретическое обоснование учета влияния коррозионных сред на малоцикловую усталость высоконагруженных конструктивных элементов. / Автореферат дисс. докт. техн. наук. – 1997.

ӘОЖ 541.18

ЦЕМЕНТ ТАСЫН, БЕТОНДЫ КОРРОЗИЯДАН САҚТАУДЫҢ БЕЛСЕНДІ ЖӘНЕ БЕЛСЕНДІ ЕМЕС ӘДІСТЕРІ

Мажит С.- СМ-23-13к1 студенті
Көпжасарова Г.Т. – аға оқытушы

Цемент тасының бұзылуы физикалық факторлар (сумен қанығу, алма–кезек аяздану мен еру, ылғалдану мен кебу және т.с.с), сонымен қатар тастың компоненттерінің қоршаған ортада болатын агрессиялық заттармен химиялық әрекеттесудің әсерінен болады.

Цемент тасының аязға төзімділігі клинкердің минералогиялық құрамына, цементтің ұнтақтық майдалылығы мен жайғасымды араласпа алуға қажетті сусұранысына байланысты болады. Клинкер минералының ішінен аязға төзімділігі төмен, ол үшкальцийлі алюминат (C_3A), мұның құрамы аязға төзімді бетондарға арналған цементте

максималды мөлшері 5-8 пайыздан аспауы керек. Ұнтақтық майдалылығы 3000-4000 $см^2$/г шегінде болуы керек, цементте майда ұнтақпен қоса ірі түйірлердің де болуы маңызды, өйткені ортаның алма-кезек әрекеттерінен болатын дефектілерді өзі орнына келтіретін «клинкер фондын» қамтамасыз етеді. Цементтің сусұранысының жоғарылауы цемент тасының аязға төзімділігін төмендетеді, өйткені оның капиллярлы кеуектері жоғарылап (гельдің кеуектеріндегі су қатты аязда да мұзға айналмайды). Сондықтан аязға төзімді бетондағы С/Ц мәнін 0,4...0,55 асырмайды.

Цементті тасының химияға төзімділігі агрессиялы газ бен сұйықтың оның құрам бөлігіне әрекеттесу әсерінен болатын коррозиялық процесстердің тереңдігі мен жылдамдығымен байланысты, әсіресе $Ca(OH_2)$ және $3CaO\ Al_2O_3\text{-}6H_2O$. Ғалымдардың зерттеулері (А.А. Байков, В.В. Кинд, В.Н.Юнг, С.Д. Окороков, В.М. Москвин) цемент тасының коррозияның маңызын анықтап, онымен күресудің әдістерін ұсынды.

Металл коррозиясының болуы негізгі себептерінің бірі - металлдың жұмыс жасау жағдайында бетінің біркелкі сулануы және біркелкі аэрация біртекті болмағандығында.

Осылардың әсерінен металл аумақтарының потенциал мәні төмен болғанда - ол анодты, ал жоғары болғанда - катод. Анодты аймақтағы металл иондары ертіндіге өтеді, сутекті катодты иондары молекулалар қалпына келеді.

Коррозия жылдамдығы бетонның қорғау қабатының ауа өткізбеушілігі және сызат не жарықтың барына байланысты.

Өте жоғары ылғалдылықта бетондағы барлық капиллярлар ылғалмен толы болғанда, бетон ауа өткізбейді және арматура коррозияға ұшырамайды. Судағы электролит концентрациясы жоғарылаған сайын арматураның коррозиясы күшейе түседі.

Ауа көмірқышқылы бетонның карбонизациялануы, бетонның коррозияға қарсы төзімділігін жоғарылатады. Цемент салмағынан 2 пайыздан көп $CaCl_2$ қоспасымен дайындалған бетонда болат арматура коррозияға ұшырайды.

Толтырғыштың цемент тасқа адгезиясын күшейту беріктіктің,физика-механикалық қасиеттердің және бетондардың коррозияға төзімділігін арттырудың маңызды факторы болып табылады.Толтырғышты цемент таспен байланыстырған кезде белгілі бір құбылыстар пайда болады, олар жанасу фазаларының құрамына, қалыптау әдісіне және бетонның қатаю жағдайларына байланысты оң және теріс болуы мүмкін.Оң құбылыстарға бетон құрылымының қатаюы,алтеріс құбылыстарға цемент тасқұрылымының ақауларының пайда болуы жатады.Ерітінділермен бетондардағы байланыс аймағы құрылымның әлсіз жері болып табылады, әсіресе цемент таспен толтырғыштардың адгезиясын арттыру үшін арнайы шаралар қарастырылмаған кезде. Бетонның жақсы адгезиясы цемент тасты түсірудің қолайлы әсеріне және бетонның беріктігін арттыруға кепілдік береді [3].

Байланы саймағы-бұл толтырғыш дәнінде және цементтасының көлемінде жанасу бетінен белгілі бір қашықтықта өтетін екі концентрлі бетпен шектелген микро көлем. Бұл қашықтықтың әрекет ету өрісіне жанасатын фазалардың өзара әсері дерлік әсер етпейді. Байланыс аймағының құрамы, Байланыс қабаттары: цементтас, толтырғыш және олардың арасындағы интерфейс. Химиялық өзара әрекеттесу кезінде интерфейс бұл ыңғыр болады,ал цемент тастың жанасу қабаты тұтқыр заттан толтырғышқа үздіксіз ауысуды жүзеге асыратын диффузиялық аралық қабат болып табылады. Интерфейс-бұл цементті, тері тесігін, гидратталмаған цемент бөлшектерін ылғалдандыру өнімдерінің көп қабатты жүйесі. Сонымен қатар,бөлімбеті байланыс қабатының тығыздығы, құрылымымен құрамы, аралық қабаты және цемент тасқа ауысатын қабаты бойынша әртүрлі қабаттардан тұрады. Портланд цементтің байланыс қабаты 2-3мкм құрайды.Қабат негізінен эттрингит кристалдарының толтырғыш дәндерінің бетіне және осі толтырғыш бетіне қатаң перпендикуляр болатын$CA(OH)_2$Ұсақ кристалдарынан тұрады. Әрі қарай, байланыс қабаты эттрингит және $Ca(OH)_2$ кристалдарынан тұратын және құрамында CSHгелі бар, қалыңдығы 5-10мкм аралық қабаты бар кеуекті қабатқа қосылады,ал соңғысы қалыңдығы шамамен 5-10мкм болатын тығыз өтпелі қабатқа өтеді. Толтырғыш дәндерінің байланыс қабатымен беті физикалық және химиялық байланыс күштері арқылы байланысады. Бірақ байланыс аймағы толтырғыштың табиғатына байланысты ылғалдандыру өнімдерінің мазмұнымен құрылымы бойынша әртүрлі болуы мүмкін. Жұмыста Ицкович С.М. $Ca(OH)_2$ деңгейінің төмендеуі аралық аймақта әктас толтырғышы болған кезде және кварцитті пайдаланған кезде жоғарылауы мүмкін екендігі атап өтілді [4].

Цементтің толтырғыштармен адгезиясының беріктігіне әсер ететін факторлар:

- толтырғыш дәндерінің бетінің тазалық дәрежесі;
-толтырғыш дәндерінің бетінің сипаты;
-толтырғыш дәндерінің химиялық–минералогиялық құрамы;
-цементтастың беріктігі;
-сынақ кезінде бетонның ылғал мөлшері.

Цементтасының беріктігі артқан кезде адгезия беріктігі артады.Керісінше, бетонның ылғалдылығы жоғарылаған кезде цементтасының толтырғышпен байланыс күші төмендейді. Саз және шаң тәрізді бөлшектер бетон қоспаларының су қажеттілігін арттырады және оның цемент тасқа жабысуын азайтады. Цементтің химиялық құрамымен бетонның тығыздығы бетонның коррозияға төзімділігінің маңызды сипаттамалары болып табылады. Коррозияға төзімді бетонның беріктігі тұтқыр түрге, су-цемент қатынасына, цемент тасымен толтырғы шарасындағы тығыздықпен адгезияға байланысты. Цемент тасымен толтырғыштыңөзара әрекеттесуі механикалық құбылыстарға, химиялық өзара әрекеттесуге және эпитаксия құбылысына негізделуі мүмкін,онда неоплазмалық кристалдартолтырғышатабиғи түрде өседі.

Арматураны қорғау қабатын тығыз 1-2см қалыңдықта кәдімгі үймереттерде, ал гидротехникалық бетондар үшін қорғау қабатын 4-5см қалыңдықпен коррозиядан сақтайды.

Арматураны коррозиядан сақтау жолдарының ең сенімді әдісінің бірі- ол арматураның бетін пассивация жасау, яғни бетонда сулы сілтілі ортада металда тотықты пленка түзілу. Бетон араласпасының құрамына арнайы пассиваторлар қосып, мысалы, цемент салмағынан 2-3 пайыз мөлшерде натрий нитриті ендіру арқылы тиімді етуге болады.

Әдебиеттер

1. Нурымбетова Р.У. - Учебное пособие по дисциплине «Повышение долговечности строительных материалов, изделий и конструкций» для обучающихся по ОП 6В07340-«Производство строительных материалов, изделий и конструкций» 2022 - 90с.
2. Кожас, А.К. Технология строительного производства II: учебное пособие / А.К. Кожас. - Алматы:CyberSmith, 2017. - 204 с.
3. Кинд, В.В. Коррозия цементов и бетона в гидротехнических сооружениях/ В.В. Кинд.– М.-Л.: Госэнергоиздат, 1998. – 320 с.
4. Ицкович С.М. Заполнители для бетона. – Минск: Вышейшая школа, 1999. – 214 с.

ӘОЖ 691.3

ГРАФЕНОБЕТОН: ӨНДІРІСӘДІСТЕРІЖӘНЕПАЙДАЛАНУҚАСИЕТТЕРІ

Мамытбек Т – СМ -23-8к тобының студенті
Қамбаров М.А. – т.ғ.к., доцент

Қазіргі заманғы құрылыстың негізі болып табылатын бетон экологиялық проблемалар мен өнімділік шектеулеріне тап болады. Бұған жауап ретінде бұл шолуда графенге малынған бетонның әлеуеті ашылады. Инновациялық құрылыс материалдарын жасауға бағытталған графенді бетонға біріктіру әдістері жүйелі түрде зерттелді. Кейбір зерттеулер айтарлықтай жақсартуларды көрсетеді: 0,03% графен оксидін (GO) қосу бетонның иілу беріктігін 40% - дан астамға арттырды, ал 0,05% GO концентрациясы иілу беріктігін шамамен 35% - ға оңтайландырды. Экономикаға келетін болсақ, графенобетон қазіргі уақытта әдеттегі әріптесінен 5-10 есе қымбат болса да, оның жоғары өнімділігі ұзақ мерзімді экономикалық пайданы ұсынады.

Графен-қалыңдығы бір ғана атом болатын кәдімгі көміртегі қабаты; бұл формада көміртегі тұрақты емес деп болжанады, сондықтан графен ашылғанға дейін оның еркін күйде болуын растау болған жоқ.

Бірегей қасиеттер жиынтығы, графеннің қолданылуы жекелеген материалдар мен бұйымдардың (арматураланған пластмассалар, құрылыс материалдары, смартфон бөлшектері) мысалында көрсетілген, дегенмен ол болашақ материал ретінде қарастырылады.

Бетон ұзақ уақыт бойы құрылыс және құрылыс материалдары әлемінің негізгі өнімі болды, ол өзінің теңдесі жоқ беріктігі мен өнімділігінің арқасында заманауи қоғам құруға көмектесті. Графенобетон-бұл екі өлшемді торда орналасқан көміртек атомдарының бір қабаты болып табылатын графенді біріктіретін жаңа материал, соңғы жылдары айтарлықтай назар аударатын дәстүрлі бетон [1].

Бұл оның бетонның физикалық, химиялық және механикалық қасиеттерін жақсарту қабілетіне байланысты, бұл бетон конструкцияларының беріктігін арттырады. Сонымен қатар, графеннің жоғары механикалық беріктігі, электр өткізгіштігі және жылу өткізгіштігі сияқты ерекше қасиеттері бар, бұл оны әртүрлі қосымшалар үшін перспективалы материал етеді. Зерттеушілер оның қасиеттерін жақсарту және қарапайым бетонның кемшіліктерін жою үшін графенді бетонға енгізу жолдарын зерттеп жатыр [2].

Сондай-ақ, графеннің негізінен төмен негізді кальций гидросиликаттарынан тұратын цемент тасының тығыз құрылымын қалыптастыруға ықпал ететіні байқалды, бұл бетонның физикалық-механикалық сипаттамаларының жақсаруына және аязға және басқа да агрессивті әсерлерге төзімділіктің жоғарылауына әкеледі. Зерттеулер көрсеткендей, графен оксидін қосу бетонның сығылу және иілу беріктігін арттырады, сонымен бірге оның өңделуін төмендетеді. Бұл графеннің бетонның құрылымдық тұтастығы мен беріктігін арттыра алатынын көрсетеді, бұл оны құрылыс жұмыстары үшін перспективалы материал етеді [3].

Графенді бетонға қосу әртүрлі салаларда қолдану мүмкіндіктерін ашады. Мысалы, ол стоматология мен медицинада биокомпозиттерді жасау үшін зерттелді, мұнда графен биоматериалдардың физикалық, химиялық және механикалық қасиеттерін жақсартады. Графенді қосудың көптеген артықшылықтары бар, соның ішінде жақсартылған жылу қасиеттері, беріктігі, аязға және коррозияға төзімділігі және көп функциялы қолдану мүмкіндігі. Бұл нәтижелер графеннің цементтеу материалдарына әсерін түсінуге ықпал етіп қана қоймайды, сонымен қатар озық құрылыс материалдары мен технологияларын әзірлеуде практикалық маңызы бар.

Графенобетонды дамытуға ынталандыру-берік және экологиялық таза құрылыс материалдарының қажеттілігі. Дәстүрлі бетонның белгілі бір кемшіліктері бар, мысалы, төмен созылу беріктігі, крекингке бейімділік және шектеулі беріктік. Графенді бетонға енгізу арқылы зерттеушілер оның механикалық қасиеттерін жақсартуға, қоршаған орта факторларының әсеріне төзімділігін арттыруға және оның жалпы өнімділігін арттыруға тырысады. Нәтижелер графеннің бетонның физикалық, химиялық және механикалық қасиеттерін жақсарта алатынын көрсетеді[4].

Құрылыс материалдарының қарқынды дамып келе жатқан әлемінде графенді бетон қоспаларына енгізу нағыз жетістік болды. Графенобетон өндірісінің заманауи әдістері, өнімділіктің жоғарылауы, қоршаған ортаға әсері және экономикалық орындылығы сыни тұрғыдан қарастырылады. Тәжірибе нәтижелері графеннің бетонның беріктігі мен өнімділігіне терең әсерін көрсетеді:

-жоғары температураға төзімділік: GO-мен байытылған бетон қоспалары 800°C-тан асатын температурада да жоғары қалдық беріктігі мен крекингке төзімділігіне ие.

-өнімділіктің айтарлықтай жақсаруы: салмағы бойынша 0,01–0,1% графенді қосқанда, бетонның қысу, иілу және серпімділік Модулінің беріктігі 100% - дан астам арттырылуы мүмкін.

-жақсартылған беріктік: Графен бетонды нығайтады, оның мұздату-еріту циклдары, жоғары температура 800°C дейін және коррозия сияқты әртүрлі әсерлерге төзімділігін арттырады. Бұл жақсартулар бетонды графенмен белсенді нығайтуға байланыстыцементтің микроқұрылымын және ылғалдандыру өнімдерін жақсартады, кеуектілікті азайтады және фазааралық адгезияны жақсартады.

Қорытындылай келе, осы шолудың нәтижелері графен қосылған бетон болашақта тұрақты, экономикалық негізделген және сапалы құрылыста шешуші рөл атқаратынын көрсетеді.

Әдебиеттер

1. Экономика и управление в современной электроэнергетике России. Под редакцией Е.В. Аметистова и А.Ю. Шаровой НП «КОНЦ ЕЭС», 2019 г., 725 с. 2.
2. Отчет по теме «Мониторинг развития и внедрения технологий получения графена, его производных, других 2D кристаллов и производства изделий на основе 2D кристаллов в Российской Федерации и мире» Шифр «Графен-Мониторинг 2019» на 396 стр. Письмо Минпромторга России № 81376\17 от 18.11.19.
3. Д. Димов, И. Амит, О. Горри, М.Д. Барнс, Н.Дж. Таунсенд, А.И.С. Невес, Наноинженерные композиты графен–бетон со сверхвысокими характеристиками для многофункциональных применений, Adv. Функционал. Материал № 28 (2018) 1705183, 10.1002/ADFM.201705183.
5. С.К.У. Рехман, С. Кумарова, С.А. Мемон, М.Ф. Джавед, М. Джамиль, Обзор микромасштабных, реологических, механических, термоэлектрических и пьезорезистивных свойств цементного композита на основе графена, 2076, Наноматериалы, том 2020. 10 (10) (2020) /10.3390/NANO10102076.

ӘОЖ. 504.064.36

ЖОЛ-КӨЛІК ОҚИҒАЛАРЫНЫҢ ШОҒЫРЛАНУ ОРЫНДАРЫН АНЫҚТАУ ЖӘНЕ ҚОЗҒАЛЫС ҚАУІПСІЗДІГІН АРТТЫРУ

Марат М. - СМ-21-1дк тобының студенті
Балабеков З.А.-т.ғ.к., доцент

Жол-көлік оқиғаларының шоғырланған орындарына жол-көше жүйесінің, аса жоғары қауіптілік көзі болып табылатын, жол-көлік оқиғаларының орын алуы тұрақты түрде және кездойсоқтық емес деңгейде қайталанып отыратын, біртекті және ұзындығы белгілі бір бөлігі жатады.

Статистикалық мәліметтер бойынша қалалар мен елді мекендерде тіркелетін барлық жол-көлік оқиғаларының 20-40 % апаттылық ошақтарында шоғырланады, ал ол апаттылық ошақтарының ұзындығы қаланың немесе елді мекеннің жол-көше жүйесінің жалпы ұзындығының 2,0-5,0 % ғана құрайды. Жол-көлік оқиғаларының апаттылық ошақтарында енгізілетін іс-шаралар апаттылық деңгейін қысқарту бойынша жоғары тиімділікке ие болады. Кейбір жекелеген шаралардың апаттылық ошақтарындағы тиімділіктері 60-85 % дейін жетеді және олар кешенді түрде қолданылған кезде, жол-көлік оқиғаларының санын 30-50 % дейін қысқартуға мүмкіндік береді. Апаттылық ошақтарында жол-көлік оқиғаларының шоғырлану шамасы орташа есеппен 30 % болатын болса, онда әрбір қаладағы немесе елді мекендегі жол-көлік оқиғаларының санының қысқару шамасы 9-15 % дейін жетуі мүмкін.

Қаладағы жол-көлік оқиғасының ошағы ретінде ұзындығы 400 м артық емес, соңғы бір жыл ішінде бойында үш және одан артық жол-көлік оқиғалары орын алған, жол бөліктері алынады. Қаладан тыс жолдардағы жол-көлік оқиғасының ошағы ретінде ұзындығы 1000 м артық емес, соңғы бір жыл ішінде екі және одан артық немесе соңғы екі жыл ішінде үш және одан артық жол-көлік оқиғалары орын алған, жол бөліктері алынады. Көбінесе жол-көлік оқиғаларының ошағы ретінде автомобиль жолдарының бір деңгейдегі қосылулары мен қиылысулары, жаяу жүргіншілер өткелдері, жолаушылар тасымалдау көліктерінің аялдамалары, тұрғындарды өздеріне тарту орындарына жақын орналасқан жол-көше жүйелері бөліктері, кері қарай бұрылу орындары, айналмалы қозғалыс аймақтары алынады.Жол-көлік оқиғаларының ошағы ретіндегі жол-көлік оқиғаларының шоғырлану аймақтарымен жұмыс істеу әдістемесінің құрамына келесі кезеңдерді іске асыру кіреді:көшелер мен жолдардың жекелеген бөліктері бойынша апаттылық туралы мәліметтерді сараптау;апаттылық ошақтарын анықтау, оларды жіктеу, олардың шекараларын белгілеу;апаттылық ошақтарының көзін жою шараларының, жол-көлік оқиғаларының анықталған себептерінің алдын алуға тигізетін әсерінің тиімділігін бағалау;іс-шараларды ендірудің оңтайлы жоспарын жасау және оны іске асыру;апаттылықтың қысқаруын бағалау және өткізілген шаралардың тиімділігін анықтау.

Жол-көлік оқиғаларының шоғырлану ошақтарының көзін жоюға бағытталған іс-шаралар кешенін Қазақстан Республикасы ІІМ Жол полициясы комитеті, жол-пайдалану қызметтері, коммуналдық қызметтер, автокөлік кәсіпорындары бірлесе және барлық жоспарланған шараларды бір-бірімен үйлестіре отырып іске асырғанда ғана, жұмыс тиімділігіне қол жеткізілуі мүмкін.

Әртүрлі елді мекендердегі жол-көлік оқиғаларының шоғырлануы негізінен, жол-көше жүйесінің қиылыстарында байқалады. Көше қиылыстарының қауіпсіздігін арттыру мақсатында қиылыстардағы шиеленісу нүктелерінің санын қысқарту мен олардың нақты қауіптілік дәрежесін төмендету бойынша нақты шаралар іске асырылуы тиіс.

Көлік тораптарының күрделілігімен ықтимал қауіптілігін салыстырмалы бағалау үшін әртүрлі шартты көрсеткіштер(бағалау ұпайлары)жүйелері қолданылады.

Олардың бірі ауытқу1,бірігу—3және қиылысу—5баллмен бағаланатындығына сүйене отырып, көлік торабының күрделілік көрсеткіші бойынша бағалауды ұсынады:

$$m=n^{o}+3\,n^{c}+5\,n^{n} \qquad (1)$$

мұндағы n_0 — ауытқунүктелерініңсаны;; n_c — біріктірунүктелерініңсаны, $n_п$ — қиылысунүктелерініңсаны.

Бұл жағдайда көліктерабықарапайым болып саналады,егерm<40;орташакүрделілік,егерm=40...80;күрделі-m=20көрсеткішімен...150; өтекүрделі—m>150кезінде.

Жалпы Х-тәріздес көше қиылысы 32 шиеленісу нүктесінен тұрады, ал олардың ішінде қиылысу нүктелерінің саны – 16, айырылу нүктелерінің саны -8, қосылу нүктелерінің саны -8.

Әдетте, басқа шиеленісу нүктелерімен салыстырғанда, көлік ағындарының қиылысу нүктелерінің қауіптілігі біршама жоғары болады, себебі, жол-көлік оқиғалары қиылысу нүктелерінде орын алған жағдайларда, олардың ауырлық деңгейі айырылу мен қосылу нүктелеріне қарағанда жоғары болады.[1]

Басты жолға екінші дәрежелі көптеген жолдардың қиылысулары мен қосылулары, басты жолдағы қозғалып бара жатқан көлік құралдарының ағынының қозғалысының бірқалыптылығын сақтауға кедергі келтіреді. Екінші дәрежелі жолдардан басты жолдарға шығу кезіндегі қозғалыс қарқындылығының артуы жол-көлік оқиғаларының орын алу ықтималдылықтарын арттырады. Қарбалас сағаттардағы жоғары қарқындылықты қозғалыс кезінде және қолайсыз ауа-райы жағдайларында жол жағдайлары күрт төмендейді.

Көлік ағындарының қозғалысының бірқалыптылығын жақсарту мен жол-көлік оқиғаларының орын алу ықтималдылықтарын төмендету мақсатында, қозғалыс қарқындылығы жоғары басты жолдарда *екі деңгейдегі жол қиылыстарын салу* ұсынылады. Мұндай жол қиылыстарының бірнеше түрлері белгілі, бірақ олардың барлығы да қалыптасып қалған қала аумағында бірқатар шектеулерге ие болады. Сондықтан да, қалалық жағдайлар үшін, қозғалыс қауіпсіздігін арттырудың, шығындарды аз керек ететін шешімдерін қабылдаған дұрыс:жол қозғалысын жолақтар бойынша ұйымдастыру (арналанған қозғалыс);оңтайлы бағдаршамдық реттеуді ұйымдастыру;көше қиылыстарында және оларға келу аймақтарында, жол беті қаптамасының түрін өзгерту және жолдарды күтіп-баптауды жақсарту арқылы, автомобиль доңғалақтарының жол бетімен ілінісу сапасын арттыру;Х-тәріздес көше қиылысын екі Т-тәріздес көше қиылыстарына бөлу;Х-тәріздес көше қиылысын айналмалы қозғалысты қиылысқа айналдыру;көлік құралдарының қозғалыс жылдамдығын шектеуші, оларды арттыруға жол бермейтін шараларды қолдану.[2]

Жол қозғалысын ұйымдастыру саласындағы жұмыс тәжірибелері көрсеткеніндей, Х-тәріздес көше қиылысын екі Т-тәріздес көше қиылыстарына бөлу екі көшенің қиылысы жағдайында орын алатын жол-көлік оқиғаларының санын азайтуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, Х-тәріздес көше қиылысын екі Т-тәріздес көше қиылыстарына бөлу кезінде шиеленісу нүктелерінің саны 32-ден 18-ге дейін (Т-тәріздес көше қиылыстарының шиеленісу нүктелерінің саны 9) қысқарады.Айналмалы қозғалысты жол айырығының басты артықшылықтарына мына төмендегілер жатады:шиеленісу нүктелерінің теориялық санының 32-ден 20-ға дейін қысқаруы;аса жоғары зардапты жол-көлік оқиғалары орын алатын аймақтардың, орталық аралды орналастыру салдарынан, жойылуы. Орталық арал аса қауіпті шиеленісу нүктелерінің орналасу аймағын «басып қалады»;тек қана айналмалы қозғалыстарға тән болатын, өздігінен реттелу қасиетін іске асыру барысында, көлік құралдарының ағыны төменгі жылдамдықпен үзіліссіз, тұрақты түрде өтіп кете береді. Ал бағдаршамдық реттеу қолданылған жағдайларда, толық тоқтау арқылы кезектесіп өту принципі іске асырылады;айналма шеңбер ішіндегі қозғалыстың тек қана бір бағытта өрбуі жүргізушіден психологиялық жүктемені талап етпейді;сол жаққа қарай бұрылу үшін қарама-қарсы бағытта қозғалып келе жатқан көлік құралдарын өткізіп жіберу қажеттілігі жойылады;орталық арал маңы бойымен төменгі жылдамдықпен қозғалу, жүргізушілерге жол жағдайларын толық болжауға және түсінуге мүмкіндік береді, кенеттен өзгерген жағдайларға тез әсер ету мүмкін болады;орталық арал маңы бойымен төменгі жылдамдықпен қозғалу барысында тежелу-тоқтау-екпіндету режимдерінің саны қысқарады және сыртқы қоршаған ортаға тигізілетін кері әсерлер салдары төмендейді.[3]

Көлік құралдарының қозғалыс жылдамдықтарын шектеу тұрғысында қолданылатын тәсілдердің негізгі принципі – жоғары қозғалыс жылдамдықтарын өрбітуге физикалық және психологиялық тұрғыдан кедергі келтіруші жасанды жол жағдайларын жасау.

Әдебиеттер

1. Оценка безопасности движения и способы устранения мест на автомобильной дороге: учеб. пособие / П.А. Пегин. – Хабаровск: Изд-во Тихоокеан. гос. ун-та, 2007. – 92 с.
2. Проектирование схем организации дорожного движения : методические рекомендации / И. Г. Сорогин, В. Г. Бондаренко. – Екатеринбург :УрГУПС, 2016. – 62, [2] с.
3. Транспортная планировка городов : тексты лекций / А. А. Арзуманов. – Воронеж : Воронеж. гос. лесотехн. акад., 2004. – 148 с.

ӘОЖ 519.873

АВТОМОБИЛЬДЕРДІҢ СЕНІМДІЛІГІН ТАЛДАУ: ЗАМАНАУИ ТӘСІЛДЕР ЖӘНЕ СОҢҒЫ ЭЛЕМЕНТТЕР ӘДІСІНІҢ МАҢЫЗЫ

Марат М. – СМ-21-1дк тобының студенті
Сералиев Г.Е. – т.ғ.к., доцент

Автомобильдің сенімділігі – оның пайдалану сипаттамаларын, қауіпсіздігін және иелену құнын анықтайтын негізгі параметрлердің бірі. Көлік құралының сенімділігі оның белгіленген қызмет мерзімі ішінде ақаусыз жұмыс істеу қабілетімен өлшенеді. Қазіргі заманғы автокөлік индустриясы ақаулар санын барынша азайтуға және автомобильдердің беріктігін арттыруға бағытталған, бұл үшін озық жобалау және талдау әдістері қолданылады. Сенімділікті бағалаудың ең тиімді құралдарының бірі – әртүрлі жүктемелер кезіндегі құрылымдардың мінез-құлқын модельдеуге және болжауға мүмкіндік беретін соңғы элементтер әдісі (СЭӘ).

Автомобильдердің сенімділігіне әсер ететін факторлар:

Автомобильдің сенімділігі бірнеше негізгі факторларға байланысты:

1. Құрылымдық ерекшеліктері мен материалдардың сапасы. Жоғары беріктігі бар болат, алюминий қорытпалары және композициялық материалдарды қолдану құрылымның беріктігін арттырып, автомобильдің салмағын азайтуға және оның қызмет ету мерзімін ұзартуға мүмкіндік береді. Алайда, материалдарды таңдау пайдалану шарттары мен ықтимал механикалық жүктемелерді ескеруі керек.
2. Пайдалану шарттары. Температура ауытқулары, ылғалдылық, жол реагенттері және механикалық жүктемелер коррозияға, қажу бұзылыстарына және көлік құрамдастарының мерзімінен бұрын тозуына әкелуі мүмкін. Әсіресе, аспа, тежегіш жүйесі және кузов элементтері осындай әсерлерге бейім.
3. Жүктемелер мен механикалық әсерлер. Пайдалану кезінде автомобиль қозғалыс, тежеу, қисайу және діріл салдарынан статикалық және динамикалық жүктемелерге ұшырайды. Осы жүктемелерді сандық әдістер арқылы талдау ықтимал бұзылу аймақтарын алдын ала анықтауға және құрылымды күшейтуге мүмкіндік береді.
4. Тозу және қажу зақымданулары. Көлік құрамдастары абразивті, коррозиялық және қажу тозуына ұшырайды.

Бұл факторларды жобалау кезінде ескеру автомобильдің қажетті қызмет мерзімін қамтамасыз етуге көмектеседі.

Сенімділікті талдаудың заманауи әдістері

Бүгінде автомобильдердің сенімділігін бағалау үшін бірнеше әдіс қолданылады:

1. Ақаулардың статистикалық талдауы. Бұл әдіс көліктердің нақты пайдалану жағдайларында істен шығуы туралы деректерді жинауға және өңдеуге негізделген. Ол көлік құрамдастарының істен шығу ықтималдығын олардың өмірлік циклінің әртүрлі кезеңдерінде бағалауға мүмкіндік береді.
2. Физикалық сынақтар. Лабораториялық тесттер мен жол сынақтарын қамтиды, олар конструкцияның әлсіз жерлерін анықтауға бағытталған. Алайда, бұл әдістің кемшіліктері – жоғары шығындар мен сынақтардың ұзақтығы.
3. Сандық модельдеу әдістері. Ең заманауи әдістердің бірі – соңғы элементтер әдісі, ол конструкцияның сыртқы факторлардың әсеріне жауап реакциясын болжауға және оның параметрлерін жобалау кезеңінде оңтайландыруға мүмкіндік береді.

Автомобильдердің сенімділігін талдаудағы соңғы элементтер әдісі.

Соңғы элементтер әдісі (СЭӘ) конструкциялардың беріктігін және ұзақ мерзімділігін бағалау үшін қуатты құрал болып табылады. Ол автомобильдің күрделі геометриясын шағын элементтерге бөлуге және олар үшін қатты денелер механикасының теңдеулерін шешуге мүмкіндік береді. Автокөлік саласында СЭӘ қолдану мыналарды қамтиды:

- Шанақ пен шассидің беріктігін талдау. Қажу бұзылыстарына әкелуі мүмкін кернеудің критикалық аймақтарын анықтауға мүмкіндік береді.
- Қажу ұзақ мерзімділігін бағалау. Құрылымдардың қызмет мерзімін болжау және ең осал аймақтарды анықтау үшін қолданылады.
- Соққы жүктемелерін модельдеу. Автомобильдің соқтығысулар кезіндегі мінез-құлқын талдау және пассивті қауіпсіздік жүйелерін әзірлеу үшін краш-тесттерде қолданылады.
- Дірілдер мен акустикалық жайлылықты талдау. Автомобильдегі шуды және дірілді азайтуға көмектеседі, бұл жүргізуші мен жолаушылардың жайлылығын жақсартады.

ANSYS, Abaqus, Nastran және LS-DYNA сияқты заманауи бағдарламалық кешендер күрделі есептеулер жүргізуге, көлік құралдарын әзірлеу уақыты мен шығындарын қысқартуға мүмкіндік береді.

Қорытындылайтын болсақ, автомобильдің сенімділігі оның ұзақ мерзімділігі мен қауіпсіздігін анықтайтын негізгі параметр болып табылады. Сенімділікті бағалау үшін әртүрлі әдістер, соның ішінде ақаулардың статистикалық талдауы, физикалық сынақтар және сандық модельдеу қолданылады. Соңғы элементтер әдісі инженерлік практикада ерекше орын алады, өйткені ол көліктердің виртуалды сынақтарын өткізуге, ықтимал ақауларды анықтауға және құрылымдардың ұзақ мерзімділігін арттыруға мүмкіндік береді. Заманауи модельдеу технологиялары автомобильдерді неғұрлым сенімді, үнемді және қауіпсіз етіп жасауға ықпал етеді, бұл қазіргі нарықтың жоғары талаптарына сәйкес келеді.

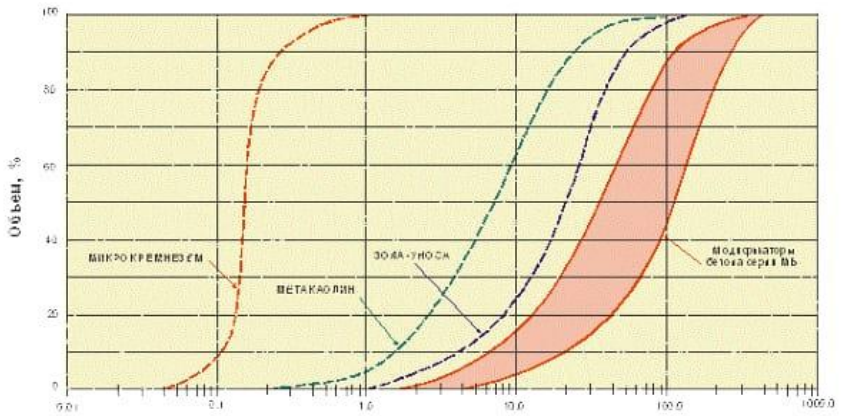
Әдебиеттер

1. Зенкевич О. Метод конечных элементов в технике. – Л.: Мир, 1975. – 398 с.
2. Маковкин Г.А., Лихачева С.Ю. Применение МКЭ к решению задачмеханики деформируемого твердого тела. Учебное пособие. Часть 1. Н.Новгород:Изд-во ННГАСУ, 2012. 71 с.
3. Солдаткин, А.В. Введение в метод конечных элементов: учебное пособие / А.В. Солдаткин, Е.С. Баранова; Балт. гос. техн. ун-т. – СПб., 2020. – 123 с.

ҚОСПАЛАР МЕН МОДИФИКАТОРЛАРДЫҢ ҰСАҚ ТҮЙІРШІКТІ БЕТОННЫҢ ҚАСИЕТТЕРІНЕ ӘСЕРІ

Мекенбай Е.Е. - СМ-21-8дк1 тобының студенті
Әзімбай С.М. - оқытушы

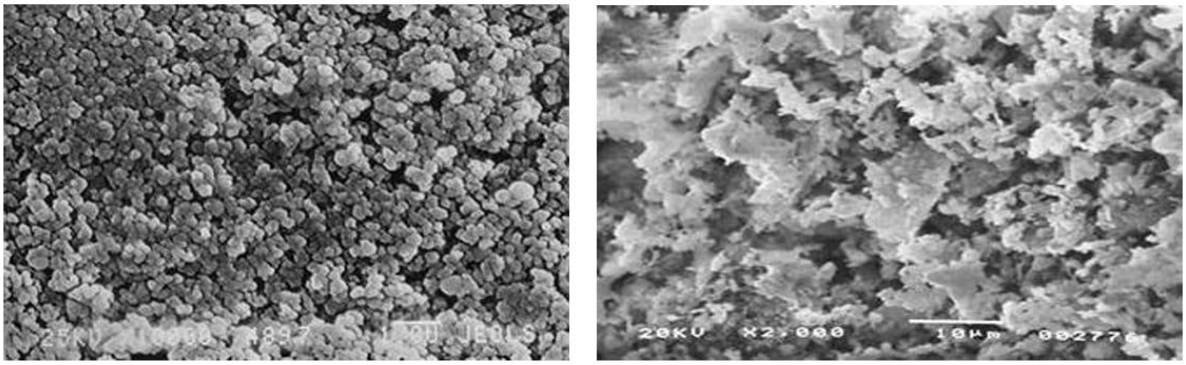
Супер және гиперпластикалық құралдардың, күрделі химиялық қоспалар мен майдалап туралған минералды толтырғыштардың (күл, микроэлементтер, майдалап қойылған қож және т.б.) қолдануға кіріспе. Барлық ұсақталған бетон үшін олардың қасиеттерін жақсарту үшін микроранимнің кішкене қоспасын енгізу пайдалы. Микрокреттер бетонның құрылымын конденсациялайды, кальций гидроксидімен өзара әрекеттеседі, төмен беріктікке ие болуға мүмкіндік береді және гидрийдің гидравликалық кесектерін қалыптастыруға ықпал етеді, бұл сізге жоғары беріктікке ие болуға мүмкіндік береді және гидретон құрылымының құрылымын арттырады. Сонымен қатар, микрокомремді қолдану тұтқырдың тұтынылуын азайтады. Микрокрастиканы суперпластикаторлармен бірге енгізу оңтайлы, өйткені микрокреттің құрамы жоғарылағандықтан, олардың реологиялық қасиеттеріне кері әсер етеді. Суперпласттарды қолдану сонымен қатар бірқатар мәселелерді шешуге мүмкіндік береді, мысалы, өңірлерде бетонның әр түрлі шарттары. Сондықтан поликарбайлайға негізделген қоспалар әр аймақ үшін бірдей операциялық сипаттамаларды қамтамасыз ету сияқты көрінуі керек. Бұл қоспалар: бетон қоспасының сөремен сақтау мерзімін арттыруға мүмкіндік береді (қоспасы сұйықтық болып қалады немесе ұзақ уақыт шөгінділер бермейді), сонымен қатар ертерек беріктендірілмейтін кезеңдердегі күш-жігерді ауаны қоспай-ақ берікті арттыруға көмектеседі. «Суперпластифер - микрорандық - минералды толтырғыш» үштік жүйесін қолдану ең кеңес беріледі. Қоспалар саны бетон және бетон қоспасы мен құм сапасына қойылатын талаптармен анықталады »[35]. МБ түріндегі органоминералды модификаторлар - бұл бетон, ерітінділер және құрғақ қоспаларға арналған жаңа, ерекше қоспалар түрі. Ерекшеліктер органикалық органикалық ингредиенттерді біріктіретін ұнтақты поликомпонентенген заттардың, ол органикалық органикалық ингредиенттерді біріктіретін бей-дәрілерсіз бей-бейсенбіде біріктіреді. Модификтер МБ аббревиатурасымен көрсетіледі. Микрокруца мен күлдің диорганикалық бөлігінің арақатынасына байланысты модификаторлар бес түрге бөлінеді. Олардың тағайындалуының мысалдары: МБ-01, МБ-30С, МБ-50С, МБ-75С және МБ-100С. Микрокомремнің арақатынасына және кеңейтілетін композицияға байланысты, бейорганикалық бөліктің, модификаторлар үш түрге бөлінеді. Олардың тағайындалуының мысалдары: anmplit-50, annmity-75 және anmbelit-100. Ұнтақ өнімдерінің негізгі тығыздығы 0,75 ... 0,80 ... 0,80 т / м3 құрайды, түйіршіктердің мөлшері ұнтақтардың мөлшері 0,01 ... 0,4 мм (1-сурет). Гранулометриялық құрам 1.1-суретте келтірілген.

Бөлшектердің диаметрі, мм

1.1-сурет - МБ әр түрлі түрлерінің гранулометриялық құрамы және олардың бейорганикалық компоненттері

МБ бөлшектерінің құрылымы - бұл микрранемнің ультрадыбыстық бөлшектерінің жиынтығы және бөлшектері, бөлшектері супластифер молекулалары мен модификатордың басқа органикалық компоненттерінен біркелкі жабылған. Микрондалған адсорбциялық фильм «бекітілген» пленкасы ауаға күшті және тұрақты түйіршіктерді қалыптастырады (1-сурет). Бірақ сонымен бірге, қатаң адсорбцияланған фильм - бұл су - тұрақты, сондықтан бетон қоспасын дайындау кезінде модификаторды сумен араластырған кезде олардың тез келіспеушіліктеріне ықпал етеді. Бетон қоспасының технологиялық қасиеттерін және бетонның физикалық-механикалық сипаттамаларын реттейтін перспективалық бағыттардың бірі - бұл химиялық қоспаларды қолдану болып табылады. Минералды компоненттердің микроқұрылымы 1.2-суретте келтірілген.

а) б)

а) микрокремнезем (өсім 10 000 есе); б) метакаолин (өсім 2000 есе); в) БҰҰ-ның күлі (өсуі 2000 есе). 1.2-сурет - модификаторлардың минералды бөліктерінің микроқұрылымы

Қазіргі уақытта химиялық құрамға, әсер ету механизміне, негізгі техникалық және технологиялық әсерлер мен басқа да қасиеттерге сәйкес жіктелуге болатын көптеген қоспалар қолданылады. «Меламамин мен Нафтал-формальдегидті шайырлар негізінде жасалған суперпластириктер қазіргі кезде ең технологиялық тұрғыдан тиімді болып табылады. Бұл қоспа ылғалдың қажетті мөлшерін қамтамасыз ету үшін 0,3-0,6% мөлшерінде енгізіледі (суды тұтынуды азайтады) және бетонның физика сипаттамаларын жоғарылату. Цементтің сумен өзара әрекеттесуінің алғашқы кезеңдеріндегі суперпластайтқыш сумен келіспейді және цемент бөлшектерін ішінара үлкен түзілімдерге бөледі, сонымен қатар олардың беттерін қоршап алады. Бұл жағдайда, интермулерлік тарту күштері азаяды »[41].

Бұл құрылымдық қалыптасу құрылымын баяулатуға көмектеседі [41], бірақ ылғалдану процестерінің толық бағытын және біртекті финалдық-кристалл құрылымын қалыптастыруды қамтамасыз етеді. Adsorction нәтижесінде спот-мембраналардың су мөлшері азаяды, қоспалар мен оның қозғалғыштығы күрт артады. «Суперпластифтардың акциясының ерекшелігі олардың қысқа-түні. Кіріскеннен кейін 1-1,5 сағаттан кейін қоспалардың қозғалғыштығы күрт азайды. Бұл жағдай қоспаны дизайнға немесе пішінге салуды талап етеді, егер суперпластикашы әлі де оның әсері болса, «[41]. Заманауи құрылыс технологиясының тән белгісі - энергия мен материалдық шығындарды азайту кезінде нақты техникалық және технологиялық қасиеттері бар бетон өндірісі. Бетон технологиясында ең өзекті мәселе - бұл жылу өңдеусіз қатаюдың ерте кезеңдеріндегі қозғалмалы және қарқынды беріктіктің кез-келген уақытында және интенсивті бетон қоспасыз материалдарды алу. Бетон берік және өте берік болуы керек, ал гидроизоляцияны қамтамасыз ету кезінде механикалық әсерге ие болу керек. Суды пайдаланудың ұлғаюы, пайдалануды қамтамасыз ету үшін, айтарлықтай кеуектіліктің пайда болуына әкеледі. Циклді мұздату және еріту стратификацияға, жиі жарықтандырудың түзілуіне және дайын өнімнің берілу қабілетінің төмендеуіне әкеледі.

Химиялық қоспаларды қолдану немесе керісінше, керісінше, өндіріс технологиясының маңызды асқынусыз бетонның қасиеттерін реттеуге мүмкіндік береді, қазіргі уақытта құрылыс технологиясы алдында тұрған көптеген мәселелерді шешуге көмектеседі. Бетон қоспасы қажетті техникалық қасиеттерді сатып алу үшін, әр түрлі қатаюдың әртүрлі шарттары бойынша суперпластровье және кинетиканың концентрациясының шоғырлануының шоғырлануын және пластиктен жасалған қабілеттердің шоғырлануын ескеру қажет. бетон қоспасы. «Қоспалар» түсінігі нақты қоспаның қасиеттеріне ықпал ететін портланд цемент клинкерінің негізінде міндетті болып табылатын модификатор ретінде пайдаланылатын органикалық және бейорганикалық заттар деп түсініледі. Қоспалар бетон және темірбетоннан жасалған ғимараттар мен құрылыстарды салу үшін оларды әрі қарай пайдалану үшін қажет арнайы қасиеттерді жақсарту үшін қолданылады, яғни. Жоғары сапалы және монолитті құрылымдар, оңтайлы уақыт ішінде [37]. «Қосымша - бұл технологиялық қасиеттерін жақсарту, бетон және ерітінді қоспаларына енгізілген өнім - бұл бетон және ерітінділердің техникалық қасиеттерінің құрылысын арттырады және оларға жаңа қасиеттер береді» [16]. Бетон қоспасына енгізілген қоспалар бұйым шығарылған сәттен бастап бетон қоспасының қажетті қасиеттерін мөрмен өңдеуге реттейді. Олардың көмегімен микробағдарламалық жасақтама механизмін реттеу, сонымен қатар алынған қоспаның құрылымы мен қорытынды сипаттамаларын жетілдіру мүмкіндігі бар.

Префектілік темірбетоннан бұйымдар мен конструкциялар өндірісі кезінде бірқатар проблемалар туындайды, олардың ең маңыздылары мыналар болып табылады: - формалар мен борыштар айналымының өсу қарқыны; - демалыс және беріліс коэффициентімен бетоннан жалдаудың үдеуі (алдын-ала стрессті темірбетон конструкциялары үшін); - өнімдердің құрылымын және сапасын жақсарту. Бетон және құрылыс шешімдерінің негізгі көрсеткіштері - бұл олардан және олардың қолдауы мен олардың көмек өнімдері мен конструкцияларымен берілетін беріктігі болып табылады. Бетонның беріктігі оның жанында әрекет ететін статикалық және динамикалық күйзелістерге қарсы тұру қабілеті деп түсініледі [18]. Бетонның беріктігін қамтамасыз ететін негізгі қасиеттер оның аязға төзімділігі мен су өткізгіштігі болып табылады. Аязға төзімділік - қоршаған ортаның температурасының өзгеруіне және мұздату мен кеңейту арқылы жасалған организмдегі кернеулердің пайда болуына байланысты бетонға төзімділік (циклдық) мұздату және еріту. Судың төзімділігі - бетонның оған енетін судың қысымына қарсы тұру мүмкіндігі. Қазіргі нарықтың негізгі міндетін құрыңыз

Әдебиеттер

1. ГОСТ 27006-86. Бетоны. Правила подбора состава. Введ. 1987-01-01. – М.: Стандартинформ, 2006. – 6 с.
2. ГОСТ 7473-2010. Смеси бетонные. Технические условия. – Введ. 2012-01 01. – М.: Стандартинформ, 2011. – 16 с.
3. Морозов, Н.М., Мугинов, Х.Г., Хозин, В.Г., Антаков, А.Б. Высокопрочные песчаные бетоны для монолитного строительства / Н.М. Морозов, Х.Г. Мугинов, В.Г. Хозин, А.Б. Антаков // Известия КГАСУ. 2012. №2 (20). С. 183-188.
4. Панченко, А.И., Харченко, И.Я. Мелкозернистый бетон в монолитном строительстве: проблемы, теория и технология эффективного использования. Часть 1 / А.И. Панченко, И.Я. Харченко // Технологии бетонов. 2011. № 5-6. С. 42-44.
5. Чернышов, Е.М., Потамошнева, Н.Д. Развитие исследований по проблемам структурообразования цементного камня / Е.М. Чернышов, Н.Д. Потамошнева // Актуальные проблемы строительного материаловедения: Материалы Всероссийской науч. -техн. конф. 1998. №1. С. 4-7. 77

УДК94

УЧАСТИЕ ЖЕНЩИН СОВЕТСКОГО ВОСТОКА В ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЕ В ИСТОРИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ 40-50-Х ГОДОВ XX ВЕКА

МинайдарА.-студентка группы СМ24-5р2
Мулдахметова Ж.И.-к.и.н.,ст.преподаватель

Историография Великой Отечественной войны прошла три больших этапа своегоразвития.К первому можно отнести работы, опубликованные с первых дней войны и до знаменитого XX сьезда Коммунистической партии Советского .Следующий периодс 1956 года, так называемого разоблачения «культа личности Сталина»до конца 80-х годов XX века «горбачевской перестройки».Наконец с начала 90-х годов,характеризующийся временем восстановления национальной истории

«белых пятен истории» до настоящего времени.

К первому этапу исследователями-современниками соотносят труды историков о этапах войны и первого десятилетия послевоенных лет,в последующем периоде основным направлением было избавление от наследия сталинизма иего стереотипов, уступившим место догмам и теориям брежневского времени.Сегодня историческая наука последовательно решает поставленные задачи с большим чувством исторической ответственности,прослеживая процесс накопления научных знаний о проблеме в области изучения вопросов Великой Отечественной войне и участия в ней женщин Советского Востока.

Массовое вовлечение женщин ввоенно-экономическое ,общеполитическую и культурную жизньСоветского Союза с первых дней войны является обьектомизучения и анализу.

Первую очередь тщательному изучению относятся газетно-журнальные материалы,очерки, публикации фронтовых корреспондентов повествующие о подвигах советских женщин, а также их стремление отдать последние силы на защиту своей Родины, что безусловно показывает их подвиг и патриотизм.Так, автор Балагурова А.в журнале «Большевик Казахстана 1941 год №10»в печатном материале «Женщины Казахстана выполняют свой долг перед Родиной »,рассказывает о героическом труде женщин во всех отраслях народного хозяйства Казахстана[1,с-37].

В истории Казахстана периода военных 1941-1945годов используется термин «Казахстан арсенал фронта», в которой отводится особое место трудовой роли и активности женщин, свидетельствующие трудовые достижения,однако не уделялось особого внимания изучения положениятрудной трудовой повинности ,карточная распределительная системавыпавшей на долюженщин и детей.

Основные выводы были сделаны в идеологическо-агитационной направленности историографической науки, ориентированного на социальный заказвоенного времени. Так работы М.Бровера,А.Нусупбекова освещают проблемы обеспечения промышленности Казахстана рабочей женской силой, основным выводом представляется ,что в литературе 1941-45годов статистические данные определяют ситуацию свойственную военной обстановкой и является начальной формой для систематизации и обобщения исторического материала по данной проблематике.

Во втором этапе изучения вопросов роли женщин Казахстана в период ВОВ.Так,появляются первые диссертационные научные работы Я.Давлетовой «Женщины -туркменки в годы Великой Отечественной войны »,а также Ибрагимовой З.Коммунисты Узбекистана-организаторы патриотических подвигов женщин в годы Великой Отечественной войны».В своих работах исследователи вводят в научный оборот архивные материалы и документы о роли и значении женского труда во время войны,опять таки без учета особенностей и тяжелого положениядля женщин союзных республик.Это определяется идеологией этого периода.

Также на этом этапе в основном на данную проблематику в исторической литературе прослеживается к большому сожаление «парадное» освещение мужество и стойкость .Однако за этот период не защищена ни одна диссертация на тему мужества женщин Казахстана в годы ВОВ,несмотря на множество работ и публикаций по даннойпроблематике исследователями в республике.Отсутствие научных работ по вопросам развития женского вопроса не входили еще долгое время в круг обсуждаемых вопросов истории.Все это думается обусловлено ещетем, что изучение данной проблематики-как роль и подвиги Советской женщины Востока не вписывались идейно-теоретический уровенькоммунистических установок .

Литература

1. Балагурова А. в журнале «Большевик Казахстана 1941 год №10» в печатном материале «Женщины Казахстана выполняют свой долг перед Родиной »,рассказывает о героическом труде женщин во всех отраслях народного хозяйства Казахстана .Ташкент.1942г.с.172
2. Мулдахметова Ж.Казахстанский патриотизм-как один из факторов Победы.Шымкент,2005г.с.14
3. История Казахстана.Алматы.Атамура.2010г.Т.4.С.514

УДК 73/96

ҚОҒАМДЫҚ ҒИМАРАТТАР ИНТЕРЬЕРІН ЖОБАЛАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ МЕН МӘСЕЛЕЛЕРІ

Мустафинова А. К. - СМ-23-5к4 тобының студенті
Копжасарова А. Е. - «Сәулет және қала құрылысы» кафедрасының аға оқытушысы, магистр

Қоғамдық ғимарат ішіндегі мейрамхананың интерьерін жобалау егжей-тегжейге мұқият назар аударуды, эстетиканы, функционалдылықты, қолжетімділікті және нормативтік стандарттарға сәйкестікті теңестіруді талап етеді. Интерьер дизайны операциялық тиімділік пен қауіпсіздікті қамтамасыз ете отырып, тартымды және жайлы атмосфераны құруы керек. Бұл бөлімде қоғамдық құрылыс мейрамханалары үшін интерьер дизайнының маңызды элементтері, соның ішінде кеңістікті жоспарлау, тақырыптық жүйелілік, материалдар мен әрлеу, жарықтандыру, акустика, жиһаз және декор қарастырылған.

Тиімді кеңістіктік жоспарлау меценаттардың да, қызметкерлердің де ағынын оңтайландыру үшін өте маңызды. Орналасу навигацияны жеңілдетуі және бүкіл кеңістіктегі көру сызықтарын анық көрсетуі керек. Бұған асханалар, барлар, күту залдары және қызмет көрсету жолдары үшін нақты белгіленген аймақтар кіреді. Ас үй стратегиялық түрде орналасуы керек, осылайша ол үздіксіз қызмет көрсете алады және сонымен бірге келушілер үшін үзілістерді азайтады. Асхана жайлылық пен құпиялылықты қамтамасыз ете отырып, кеңістікті барынша арттыру үшін орналастырылған стендтер, үстелдер және бар орындықтары сияқты әртүрлі отыру нұсқаларын ұсынуы керек. Сондай-ақ, дәретханаларды орналастыру мәселесін қарастырған жөн, бұл олардың асхана тәжірибесіне кедергі келтірместен оңай қол жетімді болуын қамтамасыз етеді.

Интерьер дизайны мейрамхананың бренді мен тақырыбын көрсетуі керек, бұл келушілер үшін біртұтас және қызықты тәжірибе жасайды. Бұл мейрамхананың тұжырымдамасына сәйкес келетін түстер палитрасын, материалдарды және декор элементтерін таңдауды қамтиды. Мысалы, рустикалық тақырыпта ашық кірпіш, қалпына келтірілген ағаш және жылы, жер реңктері болуы мүмкін, ал заманауи, жоғары деңгейлі мейрамханада талғампаз сызықтар, металл екпіндері және монохроматикалық түс схемасы қолданылуы мүмкін. Тақырыптық дәйектілік дизайнның барлық аспектілеріне, соның ішінде маңдайшаларға, мәзірлерге және қызметкерлер формасына таралады, бұл брендтің бірыңғай тәжірибесін қамтамасыз етеді.

Жарықтандыру

Жарықтандыру мейрамхананың атмосферасы мен функционалдығын орнатуда маңызды рөл атқарады. Қоршаған ортаны, тапсырманы және екпінді жарықтандыруды біріктіру әдетте қабатты жарықтандыру схемасын жасау үшін пайдаланылады. Сыртқы жарықтандыру жалпы жарықтандыруды қамтамасыз етеді және жалпы көңіл-күйді орнатады, көбінесе люстралар немесе ойық жарықтандыру сияқты үстіңгі құрылғылармен қол жеткізіледі. Тапсырмаларды жарықтандыру ас үй мен бар сияқты жұмыс орындарында өте маңызды, бұл тағамды дайындау және қызмет көрсету үшін жеткілікті жарықтылықты қамтамасыз етеді. Екпінді жарықтандыру кеңістіктің архитектуралық ерекшеліктерін, өнер туындыларын және негізгі элементтерін ерекшелеп, тереңдік пен көрнекі қызығушылықты арттырады. Диммер қосқыштарын күндізгі жарық деңгейін реттеу үшін пайдалануға болады, бұл түскі және кешкі ас қызметтері үшін әртүрлі атмосфераны жасайды.

Акустика

Акустика интерьер дизайнының жиі назардан тыс қалатын аспектісі болып табылады, бірақ ыңғайлы асхана ортасын құру үшін өте маңызды. Нашар акустика шулы, ыңғайсыз атмосфераға әкелуі мүмкін, бұл тамақтану тәжірибесін төмендетеді. Акустикалық панельдер, жұмсақ жиһаздар және ауыр перделер сияқты дыбыс сіңіретін материалдарды қосу шу деңгейін төмендетуге көмектеседі. Бұл материалдарды стратегиялық орналастыру дыбыстың жаңғырығын басқара алады және сөйлесулердің дауыстарды көтерместен естілуін қамтамасыз етеді. Ұзақ, үзіліссіз кеңістіктерді болдырмау үшін орналасуды жобалау акустиканы тиімдірек басқаруға да көмектеседі.

Жабық мейрамхананың интерьерін жобалау эстетиканы, функционалдылықты, жайлылықты және әртүрлі стандарттар мен ережелерді сақтауды қамтитын кешенді тәсілді қамтиды.

Жиһаз және декор

Жиһаз бен декорды таңдау мейрамхананың жалпы эстетикасы мен функционалдығы үшін өте маңызды. Жиһаз ыңғайлы және берік болуы керек, сыртқы түрін сақтай отырып, жиі қолдануға төтеп бере алады. Орындықтар мен стендтер ұзақ тамақтану кезінде жайлылықты қамтамасыз ету үшін эргономикалық түрде жасалған болуы керек. Үстелдер берік және асхана үшін дұрыс өлшемде болуы керек, бұл келушілерге толып кетпестен жеткілікті орын береді. Өнер туындылары, өсімдіктер және сәндік жарықтандыру сияқты декор элементтері мейрамхананың тақырыбын толықтырып, жалпы атмосфераны жақсартуы керек. Тапсырыс бойынша жасалған жиһаз немесе жергілікті өнер туындылары сияқты жеке жанасулар кеңістікке бірегейлік пен сипат қоса алады.

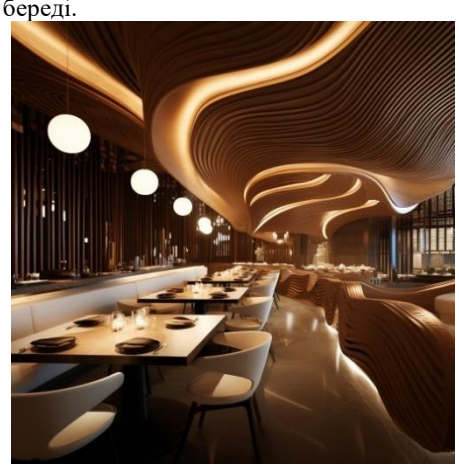
Қол жетімділік және инклюзивтілік

Барлық келушілерге қолжетімді инклюзивті кеңістікті жобалау тек заңды талап қана емес, сонымен қатар этикалық тұрғыдан да қарастырылады. Бұл мейрамхананың кіреберістерінен бастап дәретханаларына дейінгі

барлық аумақтарының мүмкіндігі шектеулі жандарға қолжетімді болуын қамтамасыз етуді қамтиды. Жолдар мүгедектер арбалары үшін жеткілікті кең болуы керек, ал үстелдер әртүрлі қажеттіліктері бар қонақтарды орналастыруға арналған. Дәретханаларда штангалар, қол жетімді раковиналар және маневр жасау үшін жеткілікті орын сияқты мүмкіндіктер болуы керек. Белгілер анық болуы керек және қажет болған жағдайда Брайль шрифтімен жазылуы керек. Қызметкерлерді инклюзивтілік және қолжетімділік бойынша оқыту барлық қонақтардың қонақжай және қонақжай болуын қамтамасыз ету үшін де өте маңызды.

Технологиялық интеграция

Технологияны мейрамхананың интерьер дизайнына біріктіру операциялық тиімділікті де, тұтынушылардың тәжірибесін де арттыра алады. Бұл тапсырыстарды қабылдауды және төлемдерді өңдеуді оңтайландыратын сауда нүктелерінің (POS) жүйелерін орнатуды қамтиды. Сандық мәзір тақталары мен өзіне-өзі қызмет көрсету дүңгіршектері қызмет көрсету тиімділігін арттырып, күту уақытын қысқартады. Тегін Wi-Fi және зарядтау станциялары технологияны жақсы білетін келушілер үшін тамақтану сапасын жақсарта алады. Ас үйде ақылды құрылғылар мен қорларды басқару жүйелері сияқты технологиялар тиімділікті арттырып, қалдықтарды азайтуға мүмкіндік береді.

Сурет 1 Заманауи дәмхана интерьерлері

Әдебиеттер

1. Орельская О.В., Современная зарубежная архитектура, Издательство: Академия, 2006 г.
2. Энтони Хассел, Дэвид Бойл и Джереми Харвуд, Современная архитектура, Издательство: Арт-родник 2010 г.
3. А. Кацнельсон, “Современная архитектура Италии” Издательство: Стройиздат, Год издания: 1983
4. https://proteh.org/articles/15112018-5-new-construction/
5. https://www.planradar.com/ru/novye-tekhnologii-v-stroitelstve/
6. https://m-strana.ru/articles/noveyshie-tekhnologii-v-stroitelstve/

УДК 624.152

РАСЧЁТ ФУНДАМЕНТОВ В ВЫТРАМБОВАННЫХ КОТЛОВАНАХ ПО ПРЕДЕЛЬНЫМ ДЕФОРМАЦИЯМ

Нигматуллаев Ш. - студент группы СМ- 22-6р
Кунанбаева Я.Б. – PhD, доцент

В данной статье рассматриваются метод расчёта фундаментов, возводимых в вытрамбованных котлованах, с учётом предельных деформаций. Особое внимание уделяется вычислению несущей способности основания и анализу свойств уплотнённого грунта.

Проектирование фундаментов в вытрамбованных котлованах требует учёта деформационных характеристик основания, что позволяет обеспечить надёжность и долговечность сооружений. Рассматриваются расчётные схемы и методики определения критических нагрузок, используемые при проектировании таких фундаментов[1].

Расчёт выполняется на основании принятых инженерных методик и вычислительных схем. Несущая способность определяется при начальной критической нагрузке.Для фундамента, размещённого в вытрамбованном котловане, начальная критическая нагрузка определяется с учётом усилий, передаваемых через подошву и боковую поверхность. Основное значение в расчете имеет коэффициент надежности, который для простоты принимается равным 1,0, если другие данные не представлены. Распределение усилий по площади основания и боковым поверхностям является ключевым аспектом в дальнейшем расчете несущей способности. Эти данные могут быть определены на основе опытных данных или с использованием существующих стандартных таблиц, например, для различных типов грунтов.

В расчете начальной критической нагрузки используется формула Пузыревского[2], основанная на характеристиках грунта, таких как удельный вес в водонасыщенном состоянии, глубина заложения фундамента, удельное сцепление и угол внутреннего трения. Эти параметры могут варьироваться в зависимости от типа грунта и специфических условий строительства. При отсутствии точных данных для конкретного участка, можно воспользоваться обобщёнными таблицами, например, для различных типов суглинков или глин.

Для фундамента с уширенным основанием важно учитывать средневзвешенные значения прочностных характеристик грунта в основании, что связано с дополнительной нагрузкой и особенностями взаимодействия материалов в основании фундамента. При наличии различий в плотности грунтов между подошвой и боковыми гранями, это значение играет решающую роль в точности расчетов.

Для определения радиуса распределения усилий используется номограмма, учитывающаясвойства грунта и характеристики его прочности. Эти данные помогают правильно моделировать распределение напряжений в грунте и учесть возможные деформации в процессе эксплуатации фундамента.

Методы расчёта фундаментов в вытрамбованных котлованах позволяют учитывать предельные деформации основания, обеспечивая устойчивость конструкции. Применение предложенных расчётных схем даёт возможность проектировать надёжные основания для зданий и сооружений.

Литература

1. Руководство по проектированию и устройству фундаментов в вытрамбованных котлованах. - М.: Стройиздат, 1981. - 56 с.
2. Цытович Н.А, Механика грунтов. - М.: Высшая школа,1983.- 288 с.

ӘОЖ 621.039

ӨРТТЕР ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ШЫҒУ СЕБЕПТЕРІ

Нишанова З.Н –СМ-21-9к2тобының студенті
Кочеров Е.Н. –т.ғ.к., доцент

Өрт ол тілсіз жау. Өрт адам денсаулығына дәне мемлекетке материалды тұрғыда шығын алып келетін жану процесі.

Ең ауыр, зиян келтіретін өрттер өрт қауіпті объектілерде және зақымданудың басқа факторлары бар объектілерде орын алады. Сонымен қатар, адамдар көп жиналатын жерлерде де өрт қаупі бар.

Статистика қарасақ өрттің 93%ол адам немқұрайлығынан шығатын өрт. Ол Техногенді сипаттағы төтенше жағдайға жатады.

Ал 3-5% аралығында бұл табиғи өрт.

Өрттің шығу себептері әртүрлі болады соның кейбіреуіне тоқталып кетсек

Шылым шегуге тиім салынған жерде шылым шегу.

Отты дұрыс қолданбау

Электр токтарың қысқа тұйықталуынан

Техниканың қызып кетуінен

Газ плитасын дұрыс қолданбау және майдың қатты қызуы

Жанғыш заттарды дұрыс сақтамау

Химиялық заттардың дұрыс қолданбау

Жұмысшылардың техника қауіпсіздік шараларын дұрыс сақтамау

Найзағай түсуі және т.б

Өрт қауіпсіздігі өрттің шығу мүмкіндігін болдырмау және өрт қаупінің адамдарға, құрылыс пен материалдық құндылықтарға кері әсерін жою үшін қажетті шараларды қабылдаудан тұрады.

Өрт қауіпсіздігі қамтамасыз етіледі, өртке қарсы іс-шараларға белсенді өртке қарсы қорғау. Өртке қарсы іс-шаралар – бұл алдын алуға бағытталған шаралар өрт немесе оның салдарын азайту. Негізі белсенді өртке қарсы қорғау түсінігі белсенді күреске өрт қауіпті жағдайлардағы жерлерге өрт немесе жарылысюолдырма үшін қамтамасыз ететін шаралар қолданылады.

Өртті сөндірудің түрлері:

Су-өртті сумен сөндіру үшін өте арзан, ең қолайлы, кеңінен қолданылатын өрт сөндіргіш құрал. Өйткені оның өрт сөндіргіш қасиеттері бар жоғары жылу сыйымдылық булану жоғары болғандықтан, бұл процесс от көзін салқындату арқылы, жанып тұрған заттарды төмен температураға түсіреді.

Химиялық көбік-сода ерітіндісі немесе натрий бикорбанаты мен қышқыл ерітіндісі арасындағы химиялық реакция нәтижесінде пайда болады.Ауа механикалық - ауаның сулы ерітіндісі мен көбік түзетін зат араласқан кезде пайда болады.Өртті көбікпен сөндіру кезінде көбік шағын салмақ болғандықтан ол жерден ауа өткізбейтін істесек ол жерде жану процесін төмендетуге және тоқтатуға

Инертті газбен сөндіру - өрттер мен жарылыстардан қорғау үшін инертті газдарды қолдану ұсынылады. Отынның жану өнімдерімен сөндіру жүйесі өртті сөндірудің негізгі құралы ретінде де пайдалынылады

Минералды ұнтақтар.Өртті сөндіру кезінде өрттің жолын кесу үшін көптеген сұйықтықтар түрін қолданылады. Олардың ішінде ауқымды тараған түрі ауа.Ал механикалық және химиялық көбіктер тоқталатын болсақ олар жиі кездеседі. Ауадағы механикалық көбікте ауамен (90 %), ал су пайызы (9,6-9,8 %)және көбіктен (0,2-0,4%) тұрады

Қазақстанда жыл сайын 10 мыңнан астам өрт орын алады, нәтижесінде 300 астам адам қайтыс болады.

Кесте 1 – Орын алған өрттер саны бойынша статистикалық мәліметтер

Жылы	Өрттер саны	Өрт орын алған аумақ
2017	563	19691
2018	358	162611
2019	628	73515
2020	701	102364

Орман өртіне келер болсақ, төрт жыл бұрын – 700, ал 2022 жылы 757 орман өрті болған. 2023 жылы 146 орман өрті, 700-дей дала өрті тіркелді.

Өрт кезінде төтенше жағдай қызметкерлері мыналарды істеу керек:

- өрт кезінде ең бастысы адамдарға психологиялық көмек берілуі тиіс;
- өрт болып тұрған аумақтан адамдарды құтқарып алғашқы көмек беру;
- өрт жанып тұрған аумақтан адамдарды қауіпсіз жерге эвакуациялау керек.

Адамдар қай жерге эвакуацияланады?

Адамдар көбінесе мектептер,мешіттерге эвакуацияланады.Эвакуация болған мекеме жылу көзімен қамтамасыз етілген, жарық көзімен қамтамасыз етілген, төсектер,азық-түлікпен қамтамыз етілуі керек,медпунк болу керек.

Өрт сөндіргенен кейін:

- өрттің шығу себептерін зерттейді;
- өрт болған мекеменің қауіпсіздік шараларын зерттейді.

Адамдарды өрттен құтқаруға, табиғи және материалдық байлықты қорғауға арналған құралдар.Өрт сөндіргіш құралдар және т.б өрт сөндіру құралдарына жатқызылады,өрт сөндіргіш заттарды өрт орындарына шашуға арналған өрт сөндіру құралдарының қатарына жатады.

Өрт орын алғаған жағдайда адамдардың дене мүшесіне қандай зақым келуі мүмкін соған тоқтала кетсем:

Өрт салдарынан адамдарда күйік,улану,жарақат алу және т.б жатады

Күйіктің өзінің дәрежері бар.Олар 4 дәрежеге бөлінеді:

-бірінші дәреже жеңіл күйік бұл жерде кішкене ауырсыну болып,тері қызарып ісінеді;

-екінші дәреже ол орта дәреже,орта дәрежеде зақымдаған адамда қатты ауырсыну сезіледі жіне тері қызарып көпіршіктер пайда болады;

-үшінші дәреже бұл ауыр түрі болып таюылады.Бұл жерде теріде қара дақтар пайда болады,ісіну қатты,ауырсыну орташаға қарағанда қатты болады;

-төртінші дәрежеде өте ауыр тері бұлшықтері және сүйектеріне дейін күйік болады және көмірге ұқсаған немесе қара аймақтар пайда болады.Бұл күйік түрінді адам өліміне алып келіп соғады.

Өрттің алдын алу шараларынадамдарды жылжымайтын мүлкін және адам өмірін құтқару үшін маңыздф болып табылады.Өрт қауіпсідігін сақтау үшін адамдар кейбір техникалық ережелерді сақтау керек болады.

Ол ережелерге қарастырсақ олар мыналар:

Бұл жерде біз тұрмыстық жағдайды қарастырамыз:

-электр токтарыны дұрыс пайдалану,оларға нелер жатады:қолдарыңыздағы жарамсыз сымдарды пайдаланбау,шамадан тыс электр құрылғылар қоспау егер көптеген электр құрылғыларын қоссаңыз қысқа тұйықталу орын алады;

-газбен пештердің құрал жабдықтарын бақылау,оларға қандай жағдайлар жатады айта кетсек мыналар:Газ плитасын қосып қою арқылы өрт туындайды,газ плитасы бар бөлмені желдетіп тұру керек егер желдетпесек иіссіз газдар жиналап кішкене от жанған жезде жарылысқа айналып кетеді;

-оттарды дұрыс пайдалану,оларға мыналарды жатқызуға болады:сіріңке және зажигалка сияқты заттарды балалрдың қолы жетпейтін жерге қою,жарып тұрған заттың жанына жануға тез бейімделетін заттарды қоймау.

Ал енді қоғамдық орындарда және өндірістердегі шараларды тоқталып кетсек.

-барлық мекеме қызметкерлеріне техникалық және өрт қауіпсіздік ережелерін оқытып соған амал етіуін қадағалау керек;

-өрт сөндіруге қарсы жүйе орнату тиіс ,егер газ иісі және кішкене от шыққан жағдайда автоматты түрде дабыл қосылуы тиіс;

-дабылдарды және су бүріккіштерді уақытылы тексеріліп тексерістен өтуі тиіс;

-өрт сөндіруге қарсы бұрыш болуы тиіс;

-жанғыш заттарды дұрыс сақтау оларға бензин газ май сияқты қауіпті жанғыш заттар кіреді;

-егер жанғыш заттар төгіліп қалдықтары қалса оларды тез арада жою керек;

Ал енді ең қауіпті өрттердің бірі табиғи өрттерге тоқталсақ:

-орманды жерлерде отты дұрыс пайдалану,қоқыстарды өртемеу;

-далалық және шөлді аймақтарға жануға биімді заттарды құрғақ шөпке тастамау;

Әдебиеттер

1. Қазақ тілі терминдерінің салалық ғылыми түсіндірме сөздігі: Экология және табиғат қорғау / Жалпы редакциясын басқарған – түсіндірме сөздіктер топтамасын шығару жөніндегі ғылыми-баспа бағдарламасының ғылыми жетекшісі, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Қазақстан Республикасы Мемлекеттік сыйлығының лауреаты А.Қ.Құсайынов. – Алматы: «Мектеп» баспасы» ЖАҚ, 2002 жыл. – 456 бет
2. Өмір-тіршілік қауіпсіздігі: Оқулық /құрастырушы С. Арпабеков. – Алматы, 2004. - бет
3. Дүкенбаев К.Д. Өмір өзегі. – Алматы, 1996. – 272 б.

ӘОЖ 697.1:620.92

КҮН КОЛЛЕКТОРЫНЫҢ АУДАНЫН ЕСКЕРЕ ОТЫРЫП ЦЕМЕНТТЕУ ЖЫЛУ ӨТКІЗУ ҚАБІЛЕТІ АРҚЫЛЫ ӨНІМДІЛІКТІ ТАЛДАУ

Нуралиева А.А. – СМ -24-7к тобының студентті
Алдияров Ж.А. – т.ғ.к., доцент

Жылу сорғу жүйесінің өнімділігі күн коллекторының басқа аудан бойынша талдау, сонымен қатар модельдеу нәтижелері 1-кестеде келтірілген. Кеңістікте коллектор ауданының ұлғаюымен, мол күн энергиясын қабылданады. 1-кестеде қарастырылғандай, коллектордың ауданы 80-90 м^2 құрайды, жерге берілген энергия 13255,9 кВт сағ құрайды, бұл коллектордың ауданы 50 м^2-ге қарағанда 77,2% - ға артық. Сонымен қатар, топырақтың жоғары температурасына қатысты,барлық өнімділік көрсеткіштері арттады. Ескере келе коллектор ауданының ұлғаюымен күн жинақтау коэффициенті азайып отырады. Бұл дегеніміз, коллектор ауданы ұлғайған сайын, бүкіл операция кезінде, жоғалған күн энергиясы мөлшері ұлғаяды. Күн жинақтау коэффициентін мына формуламен есептеуге болады:

$$\eta = \frac{Q_{\text{ендіру}}}{Q_{\text{күн}}} \qquad (1)$$

Кесте 1- Әртүрлі коллекторлар аудандары туындағандағы модельдеу нәтижелері:

Кезең	Коллектор ауданы (м^2)	Жылу. алмасу жылдамдығы (Вт/м)	Жылу. көзінің температурасы (° С)	Жылу .сорғысының COP	Алынған. энергия (кВТ*сағ)	Ендірілген. энергия (кВТ*сағ)
1	40	42.4	9.75	5.61	9999.5	6830.6
2	50	44.4	9.81	5.70	10063.0	8112.1
3	60	45.9	10.13	5.85	10320.7	9289.5
4	70	47.5	10.44	5.92	10351.6	10336.3
5	80	48.7	10.56	5.95	10499.7	11300.2
6	90	49.8	10.75	5.98	10582.5	12275.0

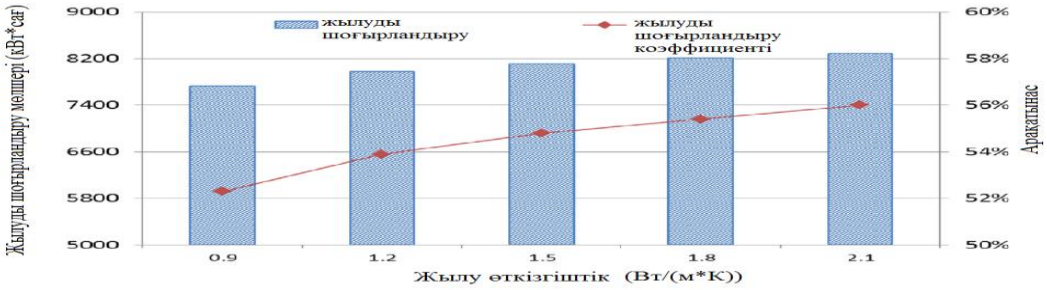

Сурет 1- Күн сәулесінен алынған куат пен өткізу коэффициентін модельдеу нәтижесі.

Топырақты ескере отырып, жылу алмасудың тиімділігі, жер асты жылу сорғысының жүйесін әзірлеу кезінде,негізгі фактор болып табылады. Алайда қоршаған топырақтың жылу өткізгіштігі, ұңғыманың диаметрі мен ерітінді көлемінің мәнінің, мұқтаждығын ескерсек, жалғыз фактор болып табылмайды. Цементтеудің өткізгіштігі және де өнімділігіне тікелей әсер етеді. Бұл деген әрі жалғастыра отырып өнімділік цементтеудің, әр түрлі жылу өткізгіштігі кезінде талданды. Модельдеу нәтижелері 2-кестедегі көрсеткіштерде келтірілген. Цементтеудің жылу өткізгіштігі 2,1 Вт/(м К) болғанда, жүйе ең жақсы көрсеткіштерге жетеді. 2 кестеде көрсетілгендей, жылу алмастырғыштың жылдамдығы 47,2 Вт/м құрайды, ал жылу көзінің орташа температурасы 9,56 °С құрайды, оның жылу сорғысының ПӘК-і 4,84 құрайды, бұл цементтеудің жылу өткізгіштігіне қарағанда 10,5% жоғары, 0,9 Вт/(м К). Осы ескере келе, жылу өткізгіштіктің артуымен күн энергиясын жинақтау коэффициентінің көрсеткіші 52,3% - дан 56,0% - ға дейін артады. Осы бағыттағы және басқа құралдармен салыстырғанда, жылу өткізгіштігі жоғары цементтеуді пайдаланатын, жылыту әдісінің схемалары мен күн жылуын жинақтау схемаларының өнімділігін арттыру мүмкіндігі туады.

Кесте 2- Цементтеудің жылу өткізгіштігіне қатысты жүйе өнімділігі.

Жағдай	Жылу өткізгіштігі (Вт/(мК))	Жылу алмасу жылдамдығы (Вт/м)	Жылу көзінің температурасы (^{0}C)	Жылу сорғысының COP	Өндірілгенэнергия (кВт*сағ)	Ендірілген энергия (кВт*сағ)
1	0.9	36.4	7.84	4.38	9511.4	7727.8
2	1.2	40.2	8.48	4.55	9941.7	7970.6
3	1.5	43.3	8.91	4.69	10,062.9	8110.0
4	1.8	45.5	9.22	4.77	10,265.6	8212.7
5	2.1	47.2	9.56	4.84	10,490.8	8291.5

Сурет 2- Күн энергиясын ендіру және сақтау коэффициентін имитациялау нәтижесі.

Бұл бағытта топырақ температурасының төмендеуінен туындаған өнімділіктің төмендеу проблемасын шешу үшін, күн жылу жинағышымен біріктірілген, жер асты жылу сорғы жүйесі ұсынылған. Моделдеу нәтижесін ескеріп, келесідей қорытынды жасауға болады: күн энергиясы арқылы, жер асты жылу сорғысының жүйесі, топырақтың температуралық балансын тиімді сақтай алады. Сонымен қатар, ККЖСЖ өнімділігі ЖСЖ қарағанда тиімділігі жоғары. КК ЖЖСЖ пайдалану кезінде жылу алмасу жылдамдығы және жылу сорғысының, ПӘК аралығы 45,4 Вт / м және 5,8 құрады. ЖСЖ-пен салыстырғанда, бұл мәндер тиісінше 29,2% - ға және 10,1% - ға өскенін байқауға болады.

Жоғары жылу өткізгіштігі бар цементтеуіді қолдану барысында,басқа әдістерге қарағанда жылусорғының тиісті өнімділігін ғана емес,энергиясын пайдалану коэффициентін де арттырады.

Әдебиеттер

1. Алексеев В. В. Перспективы развития солнечной энергетики. -М.: Вест-ник МГУ. –1992. -№3. -С. 16–23.
2. Фортов В. Е, Попель О. С Возобнавляемые источники энергии для энер-госнабженияпотребителейв России//Энергетическийвестник.-2010. -№1 (8). -С. 9 – 29.
3. Безруких,П.П.Возобновляемая энергетика: состояние проблемы, перспективы // Малая энергетика.-2008, -№ 1-2. -С. 3–20

ӘОЖ 524.85

ӘЛЕМНІҢ ҚҰРЫЛЫМЫ ЖӘНЕ ЭВОЛЮЦИЯСЫ

Нұрланов М.Д. - СМ-24-1К тобының студенті
Бәкіржанқызы Ә. - магистр, аға оқытушы

Мақалада үлкен жарылыс теориясына негізделген әлемнің құрылымы мен эволюциясы сипатталған. Дамудың негізгі кезеңдері, соның ішінде инфляция, нуклеосинтез, галактиканың қалыптасуы және заманауи жеделдетілген экспансия, сондай-ақ қараңғы материя мен энергияның рөлі қарастырылады.

Ғалам – бар нәрсені: материяны, энергияны, кеңістік пен уақытты қамтитын кең және күрделі құрылым. Оның пайда болуы мен эволюциясы ұрпақтар бойы адамзаттың қызығушылығын тудырды. Заманауи ғылым, ең алдымен, «ыстық ғалам» теориясы деп аталатын Үлкен жарылыс теориясы арқылы ғаламның қалай пайда болғаны мен дамығаны туралы егжей-тегжейлі түсінік береді.Ғаламның әртүрлі масштабта ұйымдастырылған иерархиялық құрылымы бар. Ең үлкен масштабта ол ғарыштық тор деп аталатын тор тәрізді үлгіні құрайтын ғарыштық жіптермен байланысқан массивтік кластерлер мен галактикалардың суперкластерлерінен тұрады. Бұл жіптердің арасында қуыстар деп аталатын үлкен бос аймақтар бар. Галактикалар, бұл құрылымның негізгі құрылыс блоктары, гравитациялық байланысқан жұлдыздар, газ, шаң және қараңғы материя жүйелері. Галактикалардың ішінде жұлдыздар планеталық жүйелерді, соның ішінде күн жүйесін құрайды. Бақылаулар Ғаламның құрылымы кездейсоқ

емес, миллиардтаған жылдар бойы гравитациялық өзара әрекеттесу арқылы қалыптасатынын көрсетеді[1]. Бұл ауқымды құрылым Үлкен жарылыстан кейін көп ұзамай орнатылған бастапқы шарттарды көрсетеді.Үлкен жарылыс теориясы ғаламның шамамен 13,8 миллиард жыл бұрын өте ыстық, тығыз және кішкентай күйден басталғанын айтады. Бұл оқиға уақыттың, кеңістіктің және Әлемнің үздіксіз кеңеюінің басталуын белгіледі. Келесі кезеңдер оның эволюциясының негізгі кезеңдерін қорытындылайды[2]:

1.Планк дәуірі: Бұл физика біз түсінетіндей күйреген Әлемнің ең ерте кезеңі болды. Бұл кезеңде барлық төрт негізгі күш – гравитация, электромагнетизм, күшті және әлсіз ядролықкүштер біріктірілді. Төтенше тығыздықпен температура заттың пайда болуына жол бермеді.

2. Инфляциялық дәуір:Ғаламның экспоненциалды өсуіне әкелетін инфляция деп аталатын қысқа, бірақ жылдам экспансия болды. Бұл процесс кедір-бұдыр шеттерін тегістеп, бүгінгі біз көріп отырған ауқымды құрылымның негізін қалады.

3. Кварк-глюон плазмасы және бариогенез: Инфляциядан кейін ғалам материяның негізгі бөлшектері кварктар мен глюондарды түзу үшін жеткілікті түрде салқындаған. Ақырында, бұл бөлшектер протондар мен нейтрондарды түзу үшін қосылды. Бұл дәуір сондай-ақ материя-антиматерлік асимметрияны анықтап, материяға антиматерияға үстемдік етуге мүмкіндік берді.

4. Нуклеосинтез: Ғалам салқындаған сайын сутегі, гелий және литийдің аз мөлшері сияқты жеңіл атомдық ядролар пайда болды. Алғашқы нуклеосинтез деп аталатын бұл кезең ерте Әлемнің химиялық құрамын анықтады.

5. Рекомбинация және ғарыштық микротолқынды фоны (380 000 жыл): электрондар ядролармен қосылып, бейтарап атомдар түзеді, бұл жарықтың кеңістікте еркін жүруіне мүмкіндік береді. Бұл оқиға ғарыштық микротолқынды фонды (CMB) тудырды, бұл осы кезеңде Әлемнің суретін қамтамасыз ететін және космологтар үшін маңызды бақылау құралы ретінде қызмет ететін әлсіз сәуле.

6. Қараңғы ғасырлар (380 000 жыл – 100 млн жыл):Рекомбинациядан кейін Ғалам қараңғылық кезеңіне кірді, өйткені ешқандай жұлдыздар немесе галактикалар әлі қалыптаспаған. Осы уақыт ішінде тартылыс күштері материяны біріктіріп, болашақ галактикалардың тұқымдарын құрады.7. Жұлдыздар мен галактикалардың пайда болуы (100 млн. жыл - 1 млрд. жыл): Алғашқы жұлдыздар ядролық синтез арқылы тұтанды, ауыр элементтерді жасап, Әлемді жарықтандырды. Уақыт өте жұлдыздар галактикаларға топтастырылды. Галактикалардың орталықтарында олардың құрылымы мен эволюциясына әсер ететін массивті қара тесіктер пайда бола бастады.

8. Қазіргі ғалам (1 млрд. жыл – қазіргі):Галактикалардамиберді, бірігіп, үлкен құрылымдарды құрады. Ғаламның кеңеюі қараңғы энергияның, заманауи ғарыштық динамикаға үстемдік ететін тылсым күштің арқасында жеделдеді.

Үлкен жарылыс теориясы Ғаламның пайда болуын ғана емес, сонымен қатар оның құрылымы мен құрамында байқалатын заңдылықтарды, мысалы, сутегі мен гелий сияқты жеңіл элементтердің көптігін түсіндіреді, бұл алғашқы нуклеосинтез, ғарыштық микротолқынды фон болжамдарымен сәйкес келеді[3]. (CMB), ол Ғаламның біртектілігін және галактикалардың пайда болуына әкелген бастапқы тербелістерді және шешуші рөл атқаратын қараңғы материяның гравитациялық әсерін көрсететін ғарыштық торды көрсетеді. ауқымды құрылымның қалыптасуында.Үлкен жарылыс теориясы ғаламның эволюциясы туралы оның жарылғыш бастауларынан бастап бүгінгі таңдағы күрделі құрылымдарға дейін үйлесімді баяндауды ұсынады. Көп нәрсе ашылғанымен, көптеген сұрақтар, әсіресе қараңғы материя, қараңғы энергия және Үлкен жарылыс алдында не болғаны туралы әлі де бар. Ғарыштық телескоптар мен бөлшектер коллайдерлері жүргізген бақылаулар мен эксперименттер осы терең және таң қалдыратын тақырыпты түсінуді жалғастыруда.

Әдебиеттер

1. Barrow, John D. The Constants of Nature; From Alpha to Omega – The Numbers that Encode the Deepest Secrets of the Universe. — New York : Pantheon Books, 2002. —375p.
2. Barrow, John D. The Anthropic Cosmological Principle / John D. Barrow, Frank J. Tipler. — Oxford : Claredon Press, 1986. —978p.
3. Karttunen H., Kroger P., Oja H., Poutanen M., Donner K. J. Fundamental Astronomy. — 5th Edition. — Berlin, Heidelberg, N. Y.: Springer, 2007. — 510 p.

ӘОЖ 371.3741

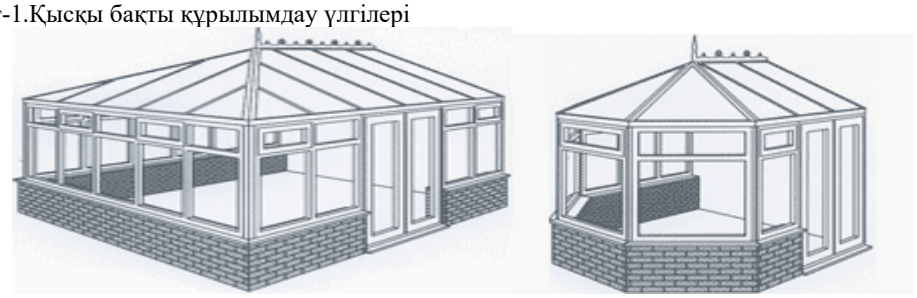
ҚЫСҚЫ БАҚТЫҢ ҚҰРЫЛЫМДЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ МЕН СТИЛЬДЕРІ

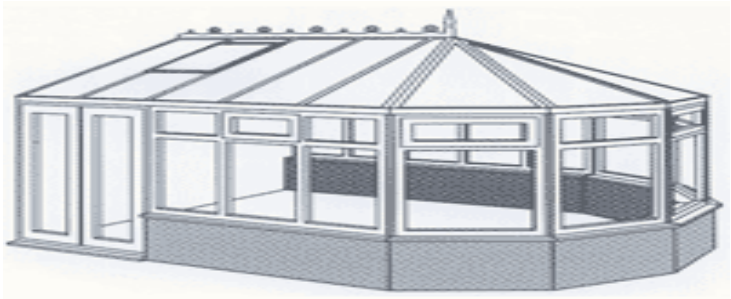
Нұрланұлы З.–СМ-20-12к1 тобының студенті
Тунгатаева А.М. - аға оқытушы, магистр

Қысқы бақ экзотикалық және тропикалық өсімдіктермен жабық жайда орналасқан, жарық пен жылы, вентеляция басқа да жүйелермен қамтылған сәулеттік құрылым. Қысқы бақ әдетте үй жанына немесе ғимаратқа қосымша жобаланатын сәулеттік құрылым. Жел, қар, судан, ыстықтан қорғалған үйдің бөлігі ретінде жобаланған құрылым тарихы 4000 жыл бұрын пайда болған, тарихи деректерден білетініміз мысырлықтар өсімдіктерді арнайы ыдыстарға отырғыза білді. Біз оларды ежелгі пирамидалар мен папирус қағазына салынған суреттері дәлел. Ал ең бірінші жылыжайлар Римдіктер құрып, әлемге таратты, олар ерекше өсімдіктерді жинақтап өсіре білді. Жылыжай күмбезін слюда ретінде жауып, өте сезімтал таңқаларлық өсімдіктерден жылыжай құрды. Слюда күмбезі күн сәулесін енуіне және жылылықты сақтауға ыңғайлы болды. Қысқы бақты –ішкі қолайлы ортаны сыртқы табиғат әсерінен қорғайтын көктем мен жаз әсерін ұзартатын дизайнерлік сәулеттік құрылым. Қысқы бақ жобасы немесе

сәулеттік шешімі көркем бейнесін бейнеленетін ландшафты жобалауға әр түрлі элементтер қолданылады. Қысқы бақ –жолақтағы орман, тропиктегі өсімдіктер әлемі, шөлейтті сахара, гүлдер әлемі, цитрус бақтары және т.б қиялдан туылған бақ болуы мүмкін. Қысқы бақ сәулеттік шешім композициясына субұрқақтар, аквариумдар, альпий таулары, декоративтік тастар, шамдар, жиһаздар және де басқа дизайн элементері қолданылады.

Сурет-1.Қысқы бақты құрылымдау үлгілері

Үшсәулелі викториандық, Бессәулелі викториандық,Р-образды

Сонымен қатар стильдік ерекшелігі де әр алуан болуы мүмкін. Стильдік ерекшеліктер: әр халықтың тұрмыс тіршілігіне сәйкес, мысыр, грек, ағылшын, орыс, қытай, жапон, стильдік бағыттарға ренессанс, барокко, классика, этно, минимализм болуы мүмкін. Қысқы бақ жобалануына қарай кіші, орта, үлкен типтерге бөлінеді. Кіші тип 30 м2,орта 30 -50 м2,үлкен 50-100 м2,қысқы бақ үлкен аумағы өсімдіктерге бөлінеді. Қысқы бақтарды құруда жасанды өсімдіктерді де қолданылады. Табиғи өсімдіктерды қолдану мен күтім көп шығын кететіні белгілі, сол себепті жасанды өсімдіктерді де тиімді орналастырып композиция құрайды. Жасанды өсімдіктерді фон ретінде немесе күн көзі жетпейтін жерлерге жайғастырылады. Қысқы бақты жобалауда дизайнын қарастырғанда функционалдық ерекшеліктеріне көп көңіл аудару қажет. Құрылымдық қауіпсіздігіне, ішкі және сыртқы температураның қолайлылығы, каркас беріктігі, жарық өткізу ерекшелігіне баса назар аудару қажет. Қысқы бақ құрылымы каркастан және әйнектектен тұрады. Негізі құрылымы жағынан үш фасадты көлем, бір жағынан негізгі ғимаратқа жанасады, екі фасадты болуы да мүмкін, үйдің бұрышында орналасуына байланысты. Көп қырлы және дөңгелек пішіндері де шешіміне қарай жобаланады.Қысқы бақты жобалау үшін сәулетші қандай мекемеге немесе жеке тұрғын үйіне арналатынын және тапсырушы ойын, орналасатын жерін, отбасы жағдайын, балаларының ойын назарға алу шарт. Келесі стилі мен қысқы бақ өсімдіктеріне, қолданылатын кіші сәулеттік нысандарға, жиһазға да көңіл бөлу керек. Қандай заман болмасын қысқы бақ ол мәңгілік сұранысқа ие. Себебі табиғат пен адам бір-бірінсіз өмір сүре алмайды. Мүмкін келешекте қысқы бақ мүлдем басқа композициялық құрылым да болар, жаңа инновациялық үлгілер пайда болуы ол уақыт талабы.

Әдебиеттер

1. Сокольская О.Б. История садово-паркового искусства., Учебник для вузов ИнФРО-М.,2004 -350 с.
2. http;//okha.koktu/ab.imgks_4big.jpg

УДК 811.63.17

К ВОПРОСУ ОБ ИСТОРИИ РАЗВИТИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА

Нұрланұлы Қ. – студент группы СМ-24-5к17
Арынбаева Р.А. – доктор философии, доцент

Русский язык – один из древнейших языков и имеет многовековую историю развития, которая начинается с появления письменности. Создатели славянской азбуки – проповедники христианства, просветители братья Кирилл и Мефодий. В 863г. они были приглашены из Византии князем Ростиславом в Великоморавскую державу, где занимались переводом на славянский язык греческих богослужебных книг. Новая азбука получила название кириллицы.

Русский язык — язык восточнославянской группы славянской ветви индоевропейской языковой семьи, национальный язык русского народа[1]. Русский является также самым распространённым славянским языком и самым распространённым языком в мире. Для записи русских текстов используется русский алфавит на кириллической основе, действующая орфография восходит к реформе 1918 года. Он обслуживает все сферы деятельности людей, живущих на территории России: на нём пишутся важнейшие документы страны, и ведётся преподавание в учебных заведениях.

Русский язык — государственный язык Российской Федерации, один из двух государственных языков Беларуси, один из официальных языков Казахстана, Кыргызстана и некоторых других стран, основной язык международного общения в Центральной Евразии, в Восточной Европе, в странах бывшего Советского Союза, один из шести рабочих языков ООН, ЮНЕСКО и других международных организаций[2].

В истории русского языка есть три основных момента, который сформировал и развил этот язык на которым мы сейчас говорим. И это древнерусский, старорусский и национальный русский язык, на котором мы сейчас говорим.

Древнерусский язык – этопрадед всех языков современных восточнославянской группы. Это начальный этап развития русского языка. Началом этого периода является 9-ый век, а распадом этого периода является 14-ый век. Князь Ростислав пригласил из Византии в Великоморавскую державу двух братьев проповедников христианства Кирилла и Мефодия, чтобы они перевели греческие богослужебные книги на славянский язык и поэтому новая азбука получила название кириллица. На основе перевода с греческого языка богослужебных книг на южномакедонский диалект письменный литературный язык славян в средние века – стал старославянский (древнецерковнославянский) язык. Продолжением старославянского языка как языка литературного стал церковнославянский. в 988 г. князь Владимир Святославович ввел христианство и поэтому распространилась письменность на Руси. 1) 5-6 – 14-15 вв. В это время восточные славяне ведут свое существование и древнерусский язык – язык Киевского государства (восточнославянский). Восточные славяне выделились в особую этническую группу из общеславянского единства.

Старорусский язык с 14-ого по 17-ого века. А в этом веке происходит деление языка восточных славян на три близкородственных групп: 1.великорусский, 2.малорусский и 3.белорусский. Этот процесс продолжается до середины 17 века, когда начинает формироваться литературный язык Московского государства. Середина 17 в. – 1-я четверть 19 в. Происходит формирование русской нации и русского литературного языка, обогащает свой словарный запас, появляется научная терминология, увеличивается количество заимствований из западноевропейских языков.

С середины 17 века складывается русская нация и начинает формироваться русский национальный язык на основе московского койне(общий язык). Формированию и развитию национального языка способствует более широкое распространение письменности, образования и науки.

В период русского национального языка удаляются литературное двуязычие. Со второй половины 16 - века сфера употребления церковнославянского языка постепенно сужается, и к рубежу 17-18 веков он сохраняется лишь как язык литургии. Начало норм и правил русского литературного языка является 17 и 18 век. В 1755году Ломоносов создаёт первую грамматику русского литературного языка. Пополнение словарного запаса, нормализация языковых норм и доводить стиль речи до совершенства это все мы видим в творческих роботах у писателей таких как Кантемир, Карамзин,Крылов и естественно основоположником русского языка А.С.Пушкина.

Выражение «русский язык» имеет несколько значений. В самом широком смысле слова оно обозначает язык всего русского народа или всех восточных славян во всех его различиях местных, классовых и функциональных. В более узком смысле это выражение означает только литературный русский язык, исключая не только все разговорные русские наречия, но и другие литературные языки, которые находятся в употреблении у некоторых частей русского народа, а именно язык украинский, а в последнее время и литературный белорусский и карпаторусский языках[3].

Литература

1. https://testent.ru/index/0-532
2. 2.https://znanierussia.ru/articles/%D0%A0%D1%83%D1%81%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D1%8F%D0%B7%D1%8B%D0%BA
3. durnovo_vvedenie_v_istoriyu_russkogo_yazyka_1969__ocr.pdf (27.8 Мб)

ӘОЖ 004.8:658.5

ТАСЫМАЛДАУ ЖӘНЕ ЛОГИСТИКАДАҒЫ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ЭЛЕМЕНТТЕРІНІҢ РӨЛІ МЕН БОЛАШАҒЫ

Орынтаев Е.Н. - СМ-24-4кс тобының студенті
Назымбетов Б.Б. - магистр, аға оқытушы

Қазіргі таңда жасанды интеллект (AI) технологиялары әлемнің барлық салаларына қарқынды еніп келеді. Олардың қолдану аясы кеңейіп, жаңа мүмкіндіктер туғызуда. Әсіресе, тасымалдау және логистика саласында AI элементтері маңызды рөл атқарады. Бұл технологиялар көлік процестерін оңтайландыруға, шығындарды азайтуға және қызмет көрсету сапасын арттыруға мүмкіндік береді. Осы мақалада AI-дың тасымалдау және логистика саласындағы рөлі, оны қолданудың артықшылықтары және болашақ мүмкіндіктері талқыланады.

Жасанды интеллект технологияларының негізінде машиналық оқыту, үлкен деректерді өңдеу және болжау модельдері жатыр. Бұл технологияларды тасымалдау мен логистика саласында қолдану бірнеше бағыттар бойынша жүзеге асуда:

Ресурстарды оңтайландыру: AI көмегімен тасымалдау маршруттарын жоспарлау арқылы уақыт пен жанармай шығынын азайту. Жүк көлемін тиімді орналастыру үшін аналитикалық құралдарды қолдану.

Автономды жүйелер:Автономды көлік құралдарының дамуы тасымалдау процестерін автоматтандыруға мүмкіндік береді.Дрондарды жеткізу қызметінде пайдалану логистиканы жаңа деңгейге көтеруде.

Қауіпсіздікті арттыру: Қозғалыс кезіндегі апат қаупін азайту үшін AI негізінде бейнебақылау және сенсорлық жүйелерді енгізу.

Жол қозғалысы ережелерін бақылау және жүргізушілердің шаршауын анықтау.

Логистика мен тасымалдау саласындағы тиімділікті арттыру мысалдары

Жасанды интеллектті тасымалдау мен логистика саласында қолданудың тиімділігі бірнеше нақты мысалдармен дәлелденеді:

Жеткізілімдерді басқару:

Amazon және DHL сияқты ірі компаниялар AI-ды қоймаларды басқаруда пайдаланады. Бұл технологиялар тауарлардың жылдам сұрыпталуын және қоймадан тиімді шығуын қамтамасыз етеді.

Маршруттарды оңтайландыру: Uber және Bolt сияқты платформалар AI арқылы көлік маршруттарын жоспарлайды, бұл уақыт пен шығындарды азайтуға мүмкіндік береді.

Сұранысты болжау:

AI негізінде жасалған алгоритмдер көлік құралдарының қажеттілігін алдын ала болжай алады, бұл ресурстарды тиімді басқаруға септігін тигізеді.

Жасанды интеллект мүмкіндіктерінің болашағы

AI технологияларының болашағы шексіз болып көрінеді. Алдағы жылдары тасымалдау және логистика саласында келесі бағыттарда үлкен жетістіктерге қол жеткізіледі:

Толығымен автономды көлік:

Жасанды интеллекттің дамуы толығымен автономды көлік құралдарын кеңінен қолдануға мүмкіндік береді. Бұл адам қатысуынсыз тасымалдау процестерін жүргізуге жағдай жасайды.

Экологиялық таза шешімдер:

Логистика саласында AI көмегімен экологиялық таза шешімдер енгізіліп, энергияны тиімді пайдалану қамтамасыз етіледі.

Ақылды қалалар:

Қалалық тасымалдауды басқару жүйелерін жетілдіру үшін AI шешімдері қолданылатын болады. Бұл кептелістерді азайтып, көлік қозғалысының тиімділігін арттырады.

Жасанды интеллект тасымалдау және логистика саласында үлкен мүмкіндіктерге жол ашуда. Оның көмегімен көлік процестері оңтайландырылып, шығындар азайтылып, қауіпсіздік деңгейі жоғарылауда. Сонымен қатар, AI болашақта автономды көлік құралдарын және автоматтандырылған логистикалық жүйелерді кеңінен қолдануға мүмкіндік береді. Жасанды интеллект технологиялары тасымалдау мен логистиканың келешегін жаңа деңгейге көтеретіні сөзсіз.

Тасымалдау және логистика саласындағы жасанды интеллекттің (ЖИ) рөлі мен болашағы туралы ағылшын тіліндегі басылымдарда көптеген зерттеулер мен мақалалар жарияланған. Олар ЖИ-дің осы салалардағы қолданылуының артықшылықтары мен болашағы туралы талқылайды. Мысалы, шетелдік компаниялар ЖИ негізіндегі жүйелерді пайдаланып, маршруттарды оңтайландырады, бұл отын шығынын азайтып, жеткізу уақытын қысқартады. Сонымен қатар, ЖИ тарихи деректер мен ағымдағы трендтерді талдау арқылы болашақтағы сұранысты болжай алады, бұл тауарлы-материалдық қорларды тиімді басқаруға мүмкіндік береді. Қойма операцияларында ЖИ және робототехника тапсырыстарды өңдеуді жылдамдатып, қателерді азайтады.

Шетелдік сарапшылардың пікірінше, ЖИ технологияларының тасымалдау және логистика салаларында қолданылуы алдағы жылдары кеңейе түседі. Автономды көлік құралдары, дрондар арқылы жеткізу, интеллектуалды көлік жүйелері сияқты инновациялар ЖИ негізінде дамып, саланың тиімділігін арттырады. Сонымен қатар, ЖИ-дың көмегімен нақты уақыт режимінде деректерді талдау және шешім қабылдау мүмкіндіктері жақсарады.

Әдебиеттер

1. Нұрмұхамбетов, Д. Ж. *Инновациялар мен жаңа технологиялар логистикада*. Алматы: Қазақ университеті, 2022.
2. Бекмұратов, М. К. *Жүк тасымалдау логистикасы*.Астана: Фолиант, 2018.
3. Rushton, A., Croucher, P., & Baker, P. *The Handbook of Logistics and Distribution Management: Understanding the Supply Chain*. London: Kogan Page, 2017.
4. Christopher, M. *Logistics and Supply Chain Management: Creating Value-Adding Networks*. Pearson Education, 2016.
5. Chopra, S., & Meindl, P.*Supply Chain Management: Strategy, Planning, and Operation*.Pearson Education, 2021.

ӘОЖ 691.3

БЕТОНДАҒЫ ҰСАҚ ЖАРЫҚТАРДЫ ЖОЙЫП, ҚАЛЫПЫНА КЕЛТІРУ ЖОЛДАРЫ

Өтел Н. – СМ -23-8к тобының студенті
Құдабаев Р.Б. – доктор PhD, аға оқытушы

Бетондағы ұсақ жарықтар үлкенірек жарықтарға айналуы мүмкін, бұл бетон конструкцияларының қызмет ету мерзімін қысқартады. Сондықтан ұсақ жарықтардың пайда болуын уақтылы болдырмау өте маңызды.

Екі микроорганизмнің синергетикалық әсерінің арқасында жарықтарды жою тез жүрді және жарықшақ ішіндегі тесіктердің құрылымы тығыздалды.Бұл үлгінің өткізгіштігі мен беріктігін едәуір жақсартты, сонымен қатар пульсация жылдамдығын төмендетті. Ені 1,5 мм жарықтар үшін қалпына келтіру кезінде өткізгіштік пен беріктік көрсеткіштері сәйкесінше 63% және 35,12% құрады. Жарықшақ толтырғышы негізінен 5-10 мкм $CaCO_3$ кристалдарынан тұрады, ал көп компонентті қалпына келтіру жүйесіндегі кальцийдің жалпы мөлшері39,5 %, бұл бір компонентті жөндеу жүйесінен едәуір жоғары болды (36,1%). Нәтижелер көп компонентті микробиологиялық қалпына келтіру жүйесі жоғары беріктігі бар сілтілі бетонда кальций тұндыру белсенділігін жоғарылататынын және $CaCO_3$ тығыз шөгінділерінің пайда болуына әкелетінін көрсетеді. Бұл қасиеттер бетонның жалпы өнімділігін жақсартады.

Бетондағы жарықтар құрылыс құрылымдарында жиі кездесетін мәселе болып табылады және бұл құрылымдардың қауіпсіздігі мен беріктігіне үлкен қауіп төндіреді [1]. Жарықтардың болуы бетонның механикалық қасиеттерін төмендетеді және қажетсіз заттардың (мысалы, су, хлоридтер) өтуіне мүмкіндік береді.

Иондар мен көмірқышқыл газы бетонға еніп, болат шыбықтардың коррозиясын және бетонның бұзылуын тездетеді. Атап айтқанда, қоршаған ортаның қатал жағдайында жарықтар құрылымдардың қызмет ету мерзімін едәуір қысқартып, техникалық қызмет көрсету мен жөндеу шығындарын арттыруы мүмкін [2]. Сондықтан бетон конструкцияларының ұзақ мерзімді қауіпсіздігі мен тұрақтылығын қамтамасыз ету үшін бетондағы жарықтарды жоюдың тиімді әдістерін әзірлеу өте маңызды.

Бетондағы жарықтарды жоюдың заманауи әдістеріне негізінен эпоксидті инъекция, толтыру, ерітінді және электр тұндыру кіреді. Бұл әдістер әдетте жеткіліксіз беріктікке және қартаюға төзімділіктің төмендігіне ие, сонымен қатар қоршаған ортаның айтарлықтай ластануына әкеледі [3]. Соңғы жылдары $CaCO_3$ микроорганизмдермен тұндыру технологиясы бетондағы жарықтарды тиімді және экологиялық таза жөндеудің өміршең әдісіне айналды. $CaCO_3$ микроорганизмдермен тұндыру технологиясы бетондағы жарықтарды кальций карбонатымен ($CaCO_3$) толтырады. Тұндырылған шөгінділер байланыстырушы әсерге ие және бөлшектер арасындағы байланыс нүктелерінің айналасында таралуға бейім, осылайша цемент тесіктерін тиімді толтырады және қатайтылған денелердің беріктігін арттырады. Төмен құны, тұрақтылығы және қоршаған ортаға зиянсыздығы арқасында микробтардантуындағанCaCO3тұнбалары ауыр металдарды кәдеге жарату, шаңмен күресу, қалдықтарды өзгерту, қалдық қоймаларын нығайту, сондай-ақ топырақты нығайту және жақсарту [2]. Дәстүрлі рекультивациядан айырмашылығы, микробиологиялық рекультивация қоршаған ортаның ластануын болдырмай, адами, материалдық және қаржылық ресурстарды айтарлықтай үнемдей отырып, тұрақты қалпына келтіру әсерін қамтамасыз ете алады [1].

МикробтардантуындағанCaCO3тұнбалары көмегімен бетондағы жарықтарды жою бойынша зерттеулердің нәтижелері екі механизмге бағытталған. Бірінші механизм сілтіге төзімді бактерияларды «биологиялық бетон» алу үшін оны дайындау кезеңінде бетонмен араластыру болып табылады. Жарықтар пайда болған кезде ылғал мен оттегі $CaCO_3$өндіру үшін CO_2 тұтынатын бактерияларды белсендіреді және бетондағы жарықтарды жабады. Бұл әдіс ені 0,5 мм дейінгі жарықтарды сәтті жоюға мүмкіндік береді. Екінші механизм бактериялардың бастапқы ерітіндісі мен қоректік заттарды жарықтарға тікелей енгізуді қамтиды, нәтижесінде бактериялар шығаратын $CaCO_3$жарықтарды дереу толтырып, олардың қалпына келуіне ықпал етеді. Микробиологиялық натрий альгинатына негізделген композициялық материалды қолдана отырып, ені 1 мм болатын жарықшақты сәтті жауып тастады, бұл бетонның беріктігі мен өткізгіштігін едәуір жақсартты. Бетонды жөндеу процесіне Al_2O_3 қосу жөндеу тиімділігін едәуір арттырып, жөндеу уақытын қысқарта алатынын көрсетті.

Жоғарыда аталған әдістер жақсы жөндеу өнімділігін қамтамасыз еткенімен, зерттеулердің көпшілігі бактериялардың бір штаммын қолдануға бағытталған, бұл $CaCO_3$ микроорганизмдермен тұндыру технологиясы үшін кейбір мәселелерді тудыруы мүмкін. Микроорганизмдердің бір түрін қолданатын микробиологиялық жөндеу жүйесінде тұндырылған $CaCO_3$кристалдары көбінесе бактериялардың бетінде біркелкі емес кристалды қабаттар түзеді. Бұл біркелкі емес шөгінділер жарықтардағы тесіктердің толық толтырылмауына әкелуі мүмкін, бұл жөндеуге және жөндеуден кейінгі құрылымның беріктігіне теріс әсер етеді. Сонымен қатар, беттік кристалдардың түзілуі метаболизмге кедергі келтіруі және бактериялардың минералдану белсенділігін одан әрі шектеуі мүмкін, бұл қалпына келтіру процесінің баяулауына және оның сапасының төмендеуіне әкеледі. Сонымен қатар, кальций тұндыру бактерияларының белсенділігі қоршаған ортаның өзгеруіне байланысты өзгеруі мүмкін және жеке штамм қолайсыз жағдайларда өспеуі немесе қалыпты жұмыс істеуі мүмкін. Микроорганизмдердің бір түрін қолдануға байланысты бұл кемшіліктер $CaCO_3$ микроорганизмдермен тұндыру технологиясы жөндеу тиімділігі мен қолданылуын шектейді.

Бұл жүйе зертханалық жағдайда бетондағы жарықтарды жоюдың тамаша көрсеткіштерін көрсетеді және практикалық инженерлік қолданбалардың кең ауқымы үшін жоғары әлеуетке ие. Болашақта жүйенің құрамы мен қолдану жағдайларын одан әрі оңтайландыру және бетон конструкцияларына ұзақ мерзімді техникалық қызмет көрсету және қалпына келтіру үшін неғұрлым сенімді, қауіпсіз және тиімді шешім әзірлеу үшін зерттеулер жүргізілетін болады.

Әдебиеттер

1. В. Виктор, Х.М. Йонкерс, Количественная оценка процесса заживления трещин в новом самовосстанавливающемся бетоне на основе бактерий, Сем. Сост. Составы. 33 (7) (2011) 763-770,cemconcomp.2011.03.012.
2. Н. Сидху, С. Гоял, С.Р.М. Судхакара, Лечение трещин в бетоне с помощью бактериальных спор, иммобилизованных в метакаолине, Structures 33 (2023) 1144-1158, J.ISTRUC.2023.06.097.
3. Х. Ким, Д. Хан, К. Ким, П. Ромеро, Оценка эффективности материала для ремонта изношенных бетонных плит с использованием химически связанного цемента, констр. Строить. Мать. 240 (2020) 117468,conbuildmat.2019.117468.

ӘОЖ 691.5

ПАЛУБАСЫЗ ҚАЛЫПТАУ ТАХНАЛОГИЯСЫ

Пердеева А.Т. - СМ-21-8дк1 тобының студенттері
Сейдахметова Г.Б. – оқытушы

Біздің елімізде бұл әлемдік тәжірибе қазіргі күнге дейін өзіне тиісті түсінік пен дамуға ие бола қойған жоқ. Оған себеп бірі-құрылыс кешені салып жатқан кәсіпорындарының техналогиялық артта қалуында. Соңғы жылдары еліміздегі климаттық жағдайлары бар біздің елде монолитті көп қабатты ғимараттардың құрылысы басымрақ келеді, мұнда бетон мен металл шығынын айтарлықтайкемітіп, салынып жатқан құрылыс мерзімдерін азайтуға және оны қажет ететін азаматтар үшін де қол жетімді жасауға мүмкіндік бермей отыр.

Жүк көтергіш темірбетон қабатаралық құрама бетоннан тұратын үй салу көлемінің артуы, өкінішке орай кеміп барады, оның өзіндік құнын төмендетуге мәселерін шешпейді, бірақта бұл қазіргі кезде әлемдегі ең ауқымды құрама бетон бұйымдары өндірісінің өнеркәсіптік базасынан қандай да бір жол мен жүктеуге мүмкіндік береді. Қазіргі кезде елімізде осы темірбетон конструкцияларын дайындаудың әлі күнге дейін ескірген шығынды техналогиясы бойынша бетон қоспаларын оралатын болат қалыптарға құюмен шектелуде, содан кейін мұнда цементтің, металдың және энергияның шығыныесебінен өнімнің бумен және жоғары құнымен жұмыс істеуді жалғастыруда, дегенімен өнімнің өте шектеулі ассортименті мол. Біз мысалы ретінде ресейлік кәсіпорындарда енгізілген, бірақ өнімнің жоғары құнына байланысты құрылысшылардың өнімге деген сұранысына әкелген Еуробул секілді алдыңғы қатарлы кәсіпорындардың робототехникасымен жабдықталған құрама бетоннан конструкциялар жасау үшін де импорттық бойлықтардың құрылысына мысал келтіре аламыз.

Уақыт өткен сайынқұрылыс нысандарындағы құрылысшылар ғимараттар мен құрылыстарды салудың рамалық жүйелеріне көшуде, себебі олардың көпшілігі монолитті бетон мен құрама бетоннан жасалған бұйымдарды қолданудың үйлесіміниңарқасында. Осыған орайқазірге кезе еліміздегі құрама темірбетон дайындайтын кәсіпорындар өнімнің өзіндік құнын азайтуға, және айналымдағы қолданылып жүрген болатқалыптарды қолданудан аулақ болуға тырысады, пайдаланатынцемент пен металға кететін өзіндік құнын азайтып, бұйымдардың булануын болдырмауға мүмкіндік беретін, алдын-ала кернелген темірбетон кострукциялары менбұйымдарын ұзын өлшемдістенттерде үздіксіз қалыптаудың қалыпсыз техналогиясына көшуді бастады.

Экструдер – бірнеше шнектермен сығылған бетон қоспасы өнімді уақытша қалыптайтын және дайын бетон плитасынан жылжытатын өнімді қалыптау машинасын қолдануда. Бұйымдарды армтуралау мен болат арқандармен жүргізіледі. Бұл қалыптау техналогияны бетон қоспасын тығыздаудың жоғары деңгейімен сипатталады, бұл цемент шығынын едәуір азайтуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар жоғары тығыздау және цемент қамырының минималды өлшемі құм мен қиыршық тастың фракциялық құрамын мұқият таңдауды, сондай-ақ кем дегенде 42,5 (М500) класты жоғары сапалы цементті қолдануды қажет етеді. Шетелдік карьерлер көптеген ресейлік карьерлерден айырмашылығы, таза жуылған және фракцияланған инертті материалдардың жоғары және тұрақты сапсына кепілдік береді (құмның 5-6 түрі және 7 түрі). Алайда отандық тәжірибеде арнайы фракцияланған толтырғыш өте сирек қолданады. Эктрузия техналогиясы дегенімұнда толтыру кезінде тек ауыр бетондарды пайдаланып, ал дірілмен біріктірілген экструзия жеңіл толтырғыштардың кең көлемін қолдана отырып плиталар жасауға мүмкімдік береді; мысалы пемза, керамзит және тағы басқада толтырғыштардан жасалған қабырғалық бұйымдар. Бұл өнімдердің салмағы төмен, жоғары дыбыс және жылуоқшаулау қасиеттері бар. Олар ғимараттардың бөлімдері мен ішкі қабырғаларын жасау кезінде өте ыңғайлы. Бірақ экструзияны қолдана отырып жолдың бүкіл ені алып жатқан өнімдерді ғана қалыптауға болады. Бұл техналогия бір жолда бірнеше темірбетон бұйымдарын жасау үшін қарастырылмаған. Мысалы, темірбетонды арқалықтар,ригелдер,қадалар, тіректер, секіргіштер және т.б. бірнеше темірбетон жасау үшін сплитформер қолданылады.

Бір жолда бірнеше темірбетон бұйымдарын жасау үшін сплитформер қолданылады. Ол дірілді қалыптастыру және тегістеу процесін біріктіреді. Біріншіден, бірінші қабат қалыптасады, ол дереу және басылады, содан кейін екіншісі қалыптасады, содан кейін өнімнің биіктігі 250 мм ден асады және үшінші қабат. Сплитформердің бос және бүйір қалыптарының бір мезгілде кері қозғалыстармен біріктірілген көп қабатты виброформалау мұндай сплитформер бетон қоспасын плитаның төменгі бөлігін бірінші қабатты дірілмен қалыптау, содан кейін екінші қабатты немесе плитаның жоғары бөлігін қалыптау арқылы екі қабатты тығыздау арқылы тығыздайды. Дірілмен бір мезгілде плитаның қуыстандырғыштарды көлденең кері қозғалыстар жасайды, сонымен қатар сплитформердің бүйір пішінімен. Қуыстандырғыш жасайтын мұндай қондырғыларда барлық дөңгелектерге жеке-жеке жетектері бір және салмағы 9-13 тоннаны құрайды. Қалыптанатын барлық екі қабатты қалыптау әдістерінің оң факторы тығыздаудың жақсы сапасын алуға мүмкіндік береді. Бетон қоспасындағы цемент мөлшері 380-400 кг/м^3 құрайды.

Қолданылып жүрген кез-келген сплитформалау техналогиясы бойынша өнімнің бір түрін дайындаудан екінші түріне өтуі; яғни плиталардан қадалар, арқалықтар,ригелдер т.б. машинаның қалыптау модулін ауыстыруды қажет етеді, оның құны бүкіл сплитформер құнының шамамен 70% құрайды. Көптеген қозғалтқыштарды, әртүрлі ысқылайтын тұтқалармен механизмдерді қолданатын қалыптау машинасының күрделі формасы әр жолды қалыптау біткеннен кейін машинаның қызметету мерзімін ұзартады.

Темірбетон өндіретін кәсіпорындарда бұйымдар мен конструкциялардың өзіндік құнын барынша кемітуге мүмкіндік беретін бір тәсілмен діріл қалыптау бойлықтары бар. Себебі бұл техналогия мүмкіндік береді:

1.Қол жетімді сападағы инертті материалдарды қолданып және инертті материалды қолдану арқылы арасындағы цементтің артық шығынына әкеледі, бірақ жуылмаған құм мен дұрыс фракцияланбаған қиыршық тастың төмен бағасымен өтеледі. Оның ені 1,2м бір қабылдауда темірбетонды еден плитасын дірілдетіп қалыптау процесі жүреді.

2.Арматураның сырғып кету қаупінсіз бетондарды М400 маркасынан жоғары емес қалыптауға болады. Бұл ВР-11 (5мм) сымын қолдана отырып, бұйымдарды бекіту кезінде мүмкіндік береді.

3.Қалыптау машинасы өзгертпестен дайындауға болатын темірбетон өнімдерінің шексіз номенклатурасын дайындап шығарамыз.

Соңғы жылдары бұйымдарды дірілдеуге арналған жаңа жабдықты әзірлеуші құрылыс техналогиялары мен машиналары жақ құрамына үй құрылысы үшін темірбетон өндіретін кәсіпорындарды жаңғырту кезінде кеңінен қолданылатын ұзын өлшемді темірбетон бұйымдары мен конструкцияларын бір тіәсілмен дірілдеп қалыптау ерекшеліктерін зерттеу бойынша айтарлықтай жұмыс жүргізеді. Жүргізілген зерттеулер барысында діріл қарқындылығының, процестің жиілік сипаттамаларының, дірілді жеделдетудің және дірілді аралстырудың жылжымалы бетон қалыптау қоспаларының технологиялық қасиеттеріне әсер ету тиімділігін анықтау бойынша бірегей эксперименттік және есептік деректер алынады.

Біз көлемді виброқалыптау деп аталған құйылатын қоспалар көлемінің әсерету аймағын едәуір ұлғайту арқылы бетон қоспаларына тиімдірек діріл әсер етуден тұратын дірілді қалыптау техналогиясына жаңа тәсілдер сипатталған. Процестің жақсартылған сипаттамалары бар бетон қоспаларын тиімді көлемді дірілдеуге, цементті үнемдеуге және ұзын стендтердегі конструкциялар мен бұйымдарды дірілдегенде ұзын өлшемді темірбетон бұйымдарын төсеу процесіне жергілікті кенді емес шикізаттың теріс әсерінің ерекшелігін тегістеуге арналған әзірленген технология мен жаңа отандық жабдық қолданылады. Жаңа технология мен жабдық Қазақстандағы құрамалы бетон кәсіпорындарын жаңғырту үшін базалық түрде ұсынылады.

Темірбетон бұйымдарын виброқалыптардыңқалыпсыз көлемді техналогиясын іске асыруға арналған жабдықтарды толық жеткізуде әлемде бастапқыда 2014 жылдан бастап темірбетон өндіретін кәсіпорындарға таурлық портладцементті наноцементке қайта өңдеу кзінде мүмкіндік беретін қондырғыларының қалыптау жабдықтары мен бірге атқарылып келеді. Оның 1м^3 бұйымдар мен конструкцияларға шығындарын бүгінгі 400-500 кг орнына 200-300 кг дейін төмендетуге мүмкіндік береді.

Әдебиеттер

1. Лощенко А.Л., Құрылыс индустриялық кластар-құрылысқа арналған озық техналогиялар және машина жасау / Технологии бетонов, № 8, 2013, с. 28-30.
2. Бикбау М.Я. Сәулет-құрылыс жүйесі ИМЭТ – үй құрылысының жаңа техналогиялық негізі // ЖБИ и конструкции, № 2, 2012, с. 64-71.
3. Бикбау М.Я., Блинов В.П. Дом россиянина должен быть крепостью // ЖБИ и конструкции, № 3, 2012, с. 64-70.
4. Бикбау М.Я. Жаңа цементтер мен бетондар. Дисперсті заттардың нанокапсуляция құбылысының ашылуы// ЖБИ и конструкции, № 4, 2012, с. 67-72.
5. Дірілдің ұзақтылығы мен қарқындылығы және бетон қоспасының құрамын таңдау және жұмыс қабілеттілігінің жоғарылауы туралы нұсқаулық. 2-е изд., М., Госстрой СССР, НИИЖБ, 1968.

ӘОЖ 541.18

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ В ОБУЧЕНИИ РУССКОГО ЯЗЫКА

Пернебай Ж.Е.- СМ 24-5к15 тобыныңстуденті.
Мырзабекова Р.Е.- магистр, оқытушы

Современные технологии стремительно изменяют образовательный процесс, и искусственный интеллект или как принято сокращать «ИИ» занимает в нем все более значимое место. В преподавании русского языка ИИ может использоваться для автоматического анализа текста, персонализированного обучения, проверки грамматики и стилистики, а также создания интерактивных заданий. В данной статье рассматривается, как ИИ может помочь преподавателями ученикам в эффективномизучении русского языка.

«Как ИИ может помочь в изучении русского языка?» Ответов на этот вопрос достаточно. Одним из ключевых преимуществ искусственного интеллекта является возможность адаптации учебного материала под конкретного учащегося. Системы на основе ИИ анализируют ошибки студента, подбирают индивидуальные задания и предлагают оптимальный темп обучения. Например, ученики поддерживая диалог с чат-ботами, которые в нынешнее время широко используются во многих образовательных платформах как СкилБокс или Лекториум, могут определять какие навыки в письменной или устной речи требуют работы, проверить насколько был освоен новый материал или получить полезные советы по обучению. Тем самым ИИ помогает обучающимся анализировать свой прогресс.

ИИ анализирует уровень знаний учащегося и предлагает задания, которые лучше всего соответствуют его потребностям. Например, такие приложения, как Duolingo, Memrise и LingQ, создают индивидуальные учебные планы, основываясь на уровне владения языком и предпочтениях ученика. Это позволяет ученикам прогрессировать в удобном для них темпе.

Еще одно преимущество ИИ – распознавание речи и практика произношения. Технологии распознавания речи, используемые в GoogleAssistant, Яндекс. Алисе и других подобных программах, помогают совершенствовать произношение. Например, ученик может произнести слово или фразу, а ИИ проверит правильность произношения, предложит исправления и повторение. Это особенно полезно для тех, кто хочет избавиться от акцента или улучшить интонацию. Чат-боты и разговорные тренажер, такие как Replika, используются для практики разговорной речи. Они позволяют обучающимся участвовать в виртуальных диалогах, улучшая навыки общения на русском языке. Чат-боты предлагают интересные темы для обсуждения, помогают исправлять ошибки и добавляют новые слова в словарный запас. Программы на основе искусственного интеллекта, такие как текстовые редакторы с функцией проверки орфографии и грамматики, помогают избегать ошибок в письменной речи. Они не только находят опечатки, но и могут предлагать стилистические правки. Это может быть особенно полезным для иностранных студентов, изучающих русский язык, так как позволяет быстро исправлять ошибки и совершенствовать навыки письма. Следующее преимущество ИИ — этоинтерактивные тренажеры. Многие современные онлайн-платформы для изучения русского языка используют ИИ для создания интерактивных упражнений. Например, системы распознавания речи позволяют проверять произношение, а адаптивные тесты изменяют уровень сложности в зависимости от ответов пользователя. Такие технологии делают процесс обучения более интересным и эффективным. В изучении любого языка используются разные техники. Техника «Shadowing» или повторение за носителями языков, копируя их мимику и интонацию, является неотъемлемой частью почти всех практик. Как раз интерактивные тренажеры, которые предоставляет ИИ отлично справляются с этой задачей.

И наконец, возможность индивидуального обучения. Развитие искусственного интеллекта открывает новые возможности для изучения русского языка. Искусственный интеллект развивается с неимоверной скоростью. Если раньше мы не могли и представить, что человек сидя у себя в комнате может изучать языки, обмениваться опытом, спрашивать интересующие вопросы у «неживого учителя» и получать быстрые ответы, то в 21-м веке это является нашей реальностью. А в будущем можно ожидать и появления более продвинутых виртуальных репетиторов, способных вести полноценные занятия, оценивать эмоциональный настрой ученика и предлагать адаптивные методики обучения. Также стоит ожидать интеграции ИИ с виртуальной и дополненной реальностью, что создаст еще более погруженные образовательные среды.

Таким образом, ИИ становится мощным инструментом в обучении русского языка, повышая его эффективность и доступность. Традиционные методы обучения, безусловно, не теряют свою актуальность, так как ничто не может заменить живого человека. Ведь, учитель не только дает знания, но также является проводником учащихся в учебный процесс. Во многом, от преподавателя зависит насколько заинтересованным и вовлеченным будет ученик. Но, внедрение современных технологий, а также искусственного интеллекта в процесс обучения может значительно повысить качество образования, в котором нуждаются как учитель, так и учащиеся. Современные технологии стремительно меняют способы изучения языков, делая этот процесс более доступным, интересным и эффективным. Искусственный интеллект занимает ключевую роль в этой трансформации. Он предоставляет новые возможности для освоения русского языка, которые раньше были недоступны. Благодаря ИИ ученики могут не только изучать язык, но и совершенствовать произношение, улучшать грамматику и практиковаться в реальном времени. Подводя итоги, самыми главными преимуществами использования ИИна данный момент мы можем назватьудобство и доступность. То есть, технологии доступны почти каждому. Особенно, у учеников и студентов смартфон или компьютер давно стали частью их учебного процесса. Они позволяют заниматься в любое время и в любом месте одним кликом, достаточно лишь доступа к Интернету. Важно отметить эффективность обучения. ИИ способен анализировать ошибки, предлагать подходящие упражнения и отслеживать прогресс ученика. Это делает процесс обучения более целенаправленным. Далее следуют интерактивность и мотивация. Обучение с ИИ включает в себямного игровых элементов, встроенные в многие платформы и делают изучение языка более увлекательным. Ученики получают награды за выполнение заданий, что мотивирует продолжать обучение. А для эффективного обучения важна мотивация, что и создает искусственный интеллект.

В заключении можно сказать, что использование искусственного интеллекта в обучении русского языка уже сейчас делает процесс изучения более гибким, доступным и эффективным. Искусственныйинтеллект открыл новые горизонты для изучения русского языка. Он делает процесс обучения доступным, удобным и эффективным для всех, независимо от уровня знаний. Благодаря персонализированным рекомендациям, автоматической проверке текстов и интерактивным упражнениям учащиеся могут быстрее осваивать язык и избегать распространенных ошибок. В будущем развитие ИИ-технологий продолжит улучшать методы преподавания, делая обучение еще более доступным и результативным.Используя современные технологии, каждый ученик может достичь своей цели быстрее. Важно отметить, что подключение новых методов в традиционное обучение в сотрудничестве ментора и учащегося поможет достичь гораздо больше достижений, остается только выбрать подходящий инструмент и начать путь к освоению языка.

Литература

1. Джанегизова А.С., Нурсейит А.М., Выборова К.С. Искусственный интеллект в образовании: анализ динамики, восприятия и перспектив интеграции. QainarJournalofSocialScience. 2023
2. Алексеев, В.П. Искусственный интеллект в образовании. — Москва: Наука, 2021.
3. Иванова, Л.Н. Применение нейросетей в обучении русскому языку. — Санкт-Петербург: Питер, 2022.
4. Смирнов, А.В. Цифровые технологии и их влияние на изучение языков. — Казань: Академия, 2020.

ӘОЖ 808.5

ШЕШЕНДІК СӨЗДЕРДЕГІ ЖҰМБАҚТАП АЙТУ ӨНЕРІ

Раимова Я.Р. – СМ 24-5р1 тобының студенті
Турсын Ш.К. – магистр, оқытушы

Қазіргідей заманда көптеген фольклорлық жанрлар өмірден ығысып, біржола өшіп жатқанда жұмбақтар өміршеңдік танытуда. Дегенмен, мәні біршама өзгеріп, басқаша сипатта ғұмыр кешіп жатыр. Халқымыздың ежелден келе жатқан қайсы әдеби мұрасын алмасаңыз да ата–бабаларымыздың асқан білгір, философ болғандығына көзіңіз жетеді. Адам санасының дамуына тікелей әсер ететін жұмбақтап сөйлеу, шешімін дәл табу – жұмбақтарды, ақындар арасындағы жұмбақ айтыс үлгілерін, би–шешендердің жұмбақтап айтқан шешімдерінен көп көрініс табады. Еліміз тәуелсіздікке қол жеткізгелі бері, ана тіліміз мемлекеттік мәртебесіне ие болғалы әдеби қорымызды зерттеп, зерделеп халыққа тарату шаралары үздіксіз жүріп жатыр. Адамның өз ойын әсерлі де айқын жеткізуі өз тілін терең меңгеруіне ғана емес ой ұшқырлығына, санасының тереңдігіне де байланысты. Қазақ халқы сонау ғасырларда–ақ адам тәрбиелеуге, санасын дамытуға негізделген ешқандай теориясыз өз «педагогикасын» қалыптастырған. Қиял–ғажайып ертегілеріңіз, жаңылтпаш, жұмбақ, шешендік сөздер, айтыс үлгілері, мақал–мәтелдер, фразеологиялық тіркестер – барлығы да бір мақсатқа қызмет етеді. Ол – адам қиялын дамыту, ой-өрісін кеңейту.

«Шешендік – таным әлеміндегі үлкен құбылыс, белсенді адамның көзқарасы және оның жетістігінің құндылығы. Шешендік – түсінік, көзқарас, түйінді талғам, олардың жүйелі жалғасы. Шешендік – күнделікті өмірдің ынталы, таңдаулы тәжірибелі танымы. Шешендік – тұлғалықтың өзіндік өресі, бәсеке мен беделдің биік өнері. Ол халқымыздың ішкі жан дүниесі, таусылмас рухани байлығы. Ұрпақ дуалы сөзімен даналықтың түп мәнін ашқан. Шешендік өнер – ойдың тұлғалық көріністері. Шешендік – шебер сөйлеу мен ой жүйріктігі. Мұнда шешендіктің ауқымы халықтық дүниетанымының деңгейіне және көркемдік-философиялық ойлаудың дәрежесіне қатысты» [1,7 бет] .

Шешендік сөздерді қарап отырсаңыз тұжырымымызға негіз болатын мысалдарды көресіз. Олай дейтін себебіміз, қазақтың шешендік сөздері жинақталып, топталып кітап болып шығып жатқанымен, ғылыми тұрғыда осындай топтастырулар жасалмаған. Жұмысымызда шешендік жұмбақтардың айтылу тарапы мен шешуінің сипатына қарай төмендегіше топтастырамыз.

Бірде Сырым жолаушылап келе жатып бір үйге түссе, үйде сүйегі сұлу, мінезі сүйкімді келіншек отыр екен. Сырым іштей «шіркін–ай, мына ккеліншектің күйеуі қандай болды екен?»– деп отырса, үйге бір қораш шал келеді. Келіншектің күйеуі сол екен. Сонда Сырым жолдастарына қарап:

Мәністің де мәнісі бар,
Жаманның мәніспенен не ісі бар?
Құладын қу іледі,
Оның не әдісі бар?– дейді. Оны келіншек түсіне қойып:
Мәністің де мәнісі бар,
Жаманның мәніспенен не ісі бар?
Құладын қу ілсе әдісі бар,
Тағы бір аққу құстан дәмесі бар, – деп шалдың тағы бір әйелден дәмелі екенін аңғартады [2, 122 бет]. Шешендіктің бұл түрінің ерекшелігі жұмбақтың жауабын алдыңғы мысалдардағыдай шешімін санамалап айтып жатпай, жұмбаққа жұмбақ түрінде астарлы мәнде жауап қайтарады. Екеуі де өлең түрінде беріледі.

Жұмбақ сөзбен емес іс–әрекет арқылы қойылады да шешімі астарлы түрде жұмбақталып өлең түрінде айтылады. Ал шешімінің мәні үшінші жақ, халық не әңгімелеуші, тарапынан түсіндіріледі.

Қараменде Суан руының биі болып жүргенде Солтанғұл–Хангелдіні үйлендірмекші болып, Найман жеріне ертіп барады. Онда бір байдың ақылды қызы бар екенін естіп үйге барады. Байдың қызы қыз айттырушыларға ұнайды. Бірақ бай:

– Қайда, кімгее тұрмысқа шығатынын өз қалауы біледі,– деп келісімін бермейді.Қыздың өзімен тілдесіп, анық жауабын алып қайтпақшы болған Қараменде мен Хангелді байдың үйінен түспекші болады. Шайды қыз өз қолымен құяды. Қонақтардың қандай бұйымтаймен келгенінен құлағдар болған қыз шай құйып отырғанда байқатпай шашын сипайды. Қараменде астына төсеп отырған аю терісін аяғының басына дейін сипап қояды. Екінші кесеге шай құйған қыз қолындағы кесені биге ұсынбақ болып тұрып, қайтадан кесені есеелеп, қайта беріпті.

Кеседегі шайын ішіп біткен Қараменде қолындағы кесесін төңкеріп, үй иесі байға :

– Болды, біз келістік, енді бізді жолға сал,–дейді. Ауылдан ұзаған соң, Хангелді:
– Қалайша?
– Шай құйып отырған қыз шашын сипады. Онысы: «Маған құда түсу үшін менің шашымдай қалың мал төлейсіңдер»,– дегені еді. Мен астымдағы теріні сипап : «Аюдың жүніндей мал береміз», – дедім. Қыздың қолындағы шай құйылған кесені маған ұсынбақ болып тұрып қайта алып, еселеп, маған бергені – «келіспейінші деп едім, келістім» дегені, – депті[2, 214 бет].

Шешендік жұмбақтар өлең не қара сөз түрінде ғана емес ым-ишарат арқылы да беріледі. Яғни жұмбақ та оның шешімі де ым-ишарат арқылы шешімін табады. Шешендіктің бұл түрі асқан байқағыштық пен терең зерделілікті талап етеді. Шешімі тыңдаушы не оқырманға үшінші жақтың қатысуымен жұмбақ қоюшы тарапынан хабарлау түрінде жеткізіледі.

Шешендік сөздер стильдік ерекшеліктеріне қарай бірнеше түрге бөлінеді: шешендік сөздер, шешендік толғамдар және шешендік жұмбақтар. Шешендік жұмбақтар деп – би, шешендердің жұмбақтап өлең, қара сөз не

ым-ишарат түрінде жеткізетін тәрбиелік мәні мен көркемдігі жоғары шығармаларын айтамыз. Жоғарыда талдап көрсетілгендей оның бірнеше түрі болады:

1. Өмір-дүние жайлы жұмбақ. Жұмбақтап сөйлеуші де оның шешуін айтушы да бір адам.
2. Жұмбақ та шешуі де өлең түрінде беріледі. Процесс екі адамның қатысуымен өтеді.
3. Бата – жұмбақ. Шешендік екі адам арасында бір–бірін сынау емес, бірінің бата беріп, екіншісінің сол астарлы жұмбақталған батаның мәнін ашып беруі сипатында өрбиді.
4. Жұмбақтың шешімін санамалап айтып жатпай, жұмбаққа жұмбақ түрінде астарлы мәнде жауап қайтарылады. Екеуі де өлең түрінде беріледі.
5. Жұмбақ өлең санасы мен білім деңгейі төмен тарапқа сықақ түрінде жұмбақ емес шешім сипатында айтылады. Ал бұл астарлы өлеңнің шешімі үшінші жақтың түрткісімен жұмбақтаушының өз тарапынан шешіледі. Жұмбақ мен шешімі де өлең түрінде келеді.
6. Жұмбақ сөзбен емес іс–әрекет арқылы қойылады да шешімі астарлы түрде жұмбақталып өлең түрінде айтылады. Ал шешімінің мәні үшінші жақ, халық не әңгімелеуші, тарапынан түсіндіріледі.
7. Жұмбақ та оның шешімі де ым-ишарат арқылы шешімін табады. Шешімі тыңдаушы не оқырманға үшінші жақтың қатысуымен жұмбақ қоюшы тарапынан хабарлау түрінде жеткізіледі.
8. Жұмбақ сөзбен емес іс–әрекет арқылы қойылады да шешімі астарлы түрде жұмбақталып өлең түрінде айтылады. Ал шешімінің мәні үшінші жақ, халық не әңгімелеуші, тарапынан түсіндіріледі.
9. Шешендік жұмбақ бұйымтай, сұрау мазмұнында болады. Ал оның шешімі іс-әрекет түрінде беріледі.

Қорыта айтқанда, жаһандану үдерісі қарқындаған қазіргі заманда өткеннің тәжірибесіне қарап, бабалардың даналығын меңгеру маңызды. Мақсат – ұлт рухын және азаматтық рухты көтеру. Өткеннен алар пайдамыз осы, оның берері мол. Ізгілігі мол үлгіні халық жадында қалдыру міндет. Халқымыздың өткенінен сабақ алу – уақыт талабы. Рухы биік қазақ халқы өзінің елдігін, тілін, дінін, ділін, ұлттық сипатын сақтап қалды. Көкірегі ояу, жүрегі жалынды ержүрек батырларымыз ұлан байтақ жерімізді күшпен ғана емес салиқалы саясатының ықпалымен де қорғап қалды. Еліміздің бірлігін, халқымыздың бітімін сақтау да, осы әлеуметтік серіктестікті қазақ ұлтының мүддесіне жұмылдыруда. Бұл жаңа Қазақстанның жаңа әлемдегі бағдарлы мақсаты. Би-шешендердің өнегесі мен өсиеттерін ұлттық идеяға жұмылдыру – бүгінгі ұрпақтың парызы деп білеміз. Жасампаздық талпынысындағы шеберлік пен нәтижелі өлшемдері ішкі және сыртқы тұтастықтың, тұрақтылық, тыныштықтың, тәуелсіздіктің тірегі, тұтқасы екені түсінікті болып отыр.

Әдебиеттер

1. Қазақ би–шешендерінің дүниетанымы және философиясы. Жиырма томдық. IX том.− Астана: «Аударма», 2007.− 472 бет.
2. Адамбаев Б. Қазақ шешендері. –Алматы: Білім, 2008.−304 бет.

ӘОЖ 691.7

ГЕЛИОКАМЕРАНЫҢ ҚҰРЫЛЫМДЫҚ ПАРАМЕТРЛЕРІНОНДАҒЫ БЕТОНДЫ ЖЫЛЫТУ ПОЗИЦИЯСЫНАН ОҢТАЙЛАНДЫРУ

Рысқұлбек С.– СМ - 21-8дк2 тобының студенті
Құдабаев Р.Б. – доктор PhD, аға оқытушы

Қазіргі кезде, бетон бұйымдарын гелиокамераның жылу жинақтаушы элементтерінің тиімді қалыңдығы зертханалық жағдайда жылу процестерін физикалық модельдеу арқылы орнатылды және ол 25-300мм қалыңдығы тең етіп қабылданды [1, 2].Бұл гелиокамераның параметрлерін ондағы бетонды тиімді жылыту тұрғысынан анықтау бойынша жүргізілген зерттеулердің нәтижелерін талдау алынған гелиокамераның конструктивтік параметрлерінің нақты эксперименттік және теориялық негіздемесінің аздығын көрсетті [3].

Осыған байланысты, гелиокамераларда жүретін жылу алмасу процестері бар мәселелерді шешу арнайы эксперименттік және теориялық тұрғыдан зерттеулерді қажет етуде.Бетонның жылынуын және беріктігін арттыру үшін гелиокамерада қабырғасының қалыңдығы 250мм, қалыңдығы 15см ауыр бетон негіздері бар жылу жинайтын гелиокамераларға салынды.Гелиокамерадағы бетонды жылыту, сондай-ақ камераның қабырғалары мен негіздері КС-4-ке қосылған ХК термопарасы арқылы бақыланды.Бұл жағдайда термопаралар әр 5см сайын қалыңдығы бойынша қабырғалар мен палеттерге орнатылды.Бақылау көрсеткендей, қыздыру кезінде қабырғаның сыртқы және ішкі бөліктері қалыңдығы 5см, қыздыру жылдамдығы қабырғаның ортасынан 1-2 сағат артық болады және бұл 1-нің күнделікті жетілуінің соңғысының 3-4%-на артуына әкеледі.

Жылумен өңдеу бойынша 1700 сағатқа қарай камераның қабырғаларындағы қалыңдығы бойынша температура салыстырылады, содан кейін сыртқа жылу ағыны басталады.Камераның сыртынан ішкі жағына жылу ағыны жоқ екендігі байқалады, сонымен қатар гелиокамераның солтүстік, шығыс және батыс қабырғалары негізінен жылу өткізгіштік арқылы ішкі қабат арқылы берілетін жылу арқылы қызады-ал ішкі қабат өз кезегінде камераның ішінде қыздырылған бетон үлгілерінен конвективті жылумен қызады.Мұнда қалыңдығы 250мм жылу жинақтағышы бар гелиокамера қабырғаларының ортасында қалыңдығы шамамен 10 см болатын «энергия шұңқыры» бар екенін көрсетеді, ол тек шекаралас екі жақтан жылуды азайтады, бұл қалыңдығы 10см болмауы жылу жинақтағыштың тиімділігін арттырады.Осыған байланысты қабырғалардағы жылу жинақтау позициясынан жылу жинайтын гелиокамералардың құрылымдық параметрлерін белгілеу және салқындаған кезде қатайтатын бетонды осы жылумен толтыру үшін арнайы зерттеулер жүргізу қажет болады.Өнеркәсіптік пайдалануға арналған

гелиокамераларды әзірлеу кезінде өңделетін бұйымдардың жылу құрамы бойынша ең жақсы сипаттамаларды қамтамасыз ету мақсатында олардың жұмыс тиімділігін арттыру мәселелерін шешу қажет.Сондықтан бетонның жылынуын және беріктігін арттыру үшін алынған гелиокамерада қабырғасының қалыңдығы 150 және 250 мм, ал оның қалыңдығы 5, 15, 25 см ауыр және жеңіл бетоннан жасалған негіздері бар жылу жинақтаушы гелиокамералар салынды.Эксперименттерде 1:2,81:3,78 (С/Ц=0,65) компоненттері бар ауыр М200 бетон қолданылды: Шымкенттік Страндартцемент портландцементі М400, гранитті қиыршық тас фр. 5-20 мм, кварц құмы Мкр=2,35. Камераның көлемін бетон қоспасымен толтыру коэффициенті K_{zap}=0,4 болды.Гелиокамералардың әртүрлі конструкциялық шешімдеріндегі қатайтатын бетонның температурасын өлшеу нәтижелері 1-кестеде келтірілген.

Кесте 1. Әр түрлі құрылымдық шешімдері бар гелиокамерадағы бетонның температурасы мен күнделікті жетілуі

Қатаю шарты	Бетон үлгісінің орта аймағының температурасы, ^{0}C										Тәуліктік жетілу, ^{0}C сағ
	8^{00}	10^{00}	12^{00}	14^{00}	16^{00}	18^{00}	20^{00}	24^{00}	04^{00}	06^{00}	
ЖЖГ-15	25	30	38	65	73	68	64	52	47	45	1248
ЖЖГ-25	25	30	38	38	64	69	66	58	48	43	25 30 38
ЖЖГ-15, ауыр бетонның негізінде	25	30	40	63	78	69	62	55	52	50	50 1298
ЖЖГ-15, $\delta_{нег}$=5см т.б.	25	30	43	64	82	75	70	62	57	54	54 1408
ЖЖГ-15, $\delta_{нег}$=25см т.б.	25	30	42	61	77	68	61	52	48	46	46 1254
ЖЖГ-15, $\delta_{нег}$=5см т.б.	25	30	43	66	87	82	75	65	58	56	56 1469
Кесте 1-дің жалғасы											
ЖЖГ-15 жылуоқшаулау сыртынан орнатылған	25	30	42	63	78	69	62	55	52	50	50 1337
ЖЖГ-15 жылуоқшаулау орнатылған ішінде	25	31	44	68	89	83	76	65	56	53	53 1458
Жылуоқшаул.$\delta_{ти}$=0,2см ішінен орнатылған	25	30	43	68	87	80	71	59	52	49	49 1395
Жылуоқшау.$\delta_{ти}$=0,8см ішінен орнатылған	25	30	43	68	88	83	76	65	56	53	53 1462
Жылуоқшау.$\delta_{ти}$=20см ішінен орнатылған	25	30	43	68	89	84	76	66	58	55	55 1484

Эксперименттердің нәтижелерін талдай келе, алдын-ала қорытынды жасауға болады.Ал қабырғасының қалыңдығы 150 мм жылу жинақтағшы бар камерада қыздырылатын бұйымның бетоны қабырғасының қалыңдығы 250 мм болатын камерадағы бұйымдардың бетонынан 3-4^{0}С жоғары температураға ие және соның нәтижесінде тәуліктік жылу құрамынан 5-6% артық болады.

Жүргізілген эксперимент нәтижелері бойынша зерттеу бетон негізінің қалыңдығының өңделетін бұйымдардың температуралық режиміне әсері негіздің қалыңдығының 5 см артықшылығын көрсетеді, өйткені бұл жағдайда алынған бетон қоспасының температурасы 15 және 25 см қалыңдығы бар камерамен салыстырғанда 5-8^{0}С жоғары болады.Негіздері ауыр және жеңіл камераларда өңделген бұйымдардың температуралық режимдерін салыстыру жеңіл бетоннан жасалған камераларда бұйымдардың температурасы ауыр бетоннан жасалған камералармен салыстырғанда 3-8^{0}С жоғары екенін көрсетеді.Жеңіл бетонды қолданған жағдайда бетон негізінің қалыңдығы 5см шамасы болып табылады.

Гелиокамераның қабырғасы мен негізінің бетіндегі жылу оқшаулағыш қабаттың орналасуының өңделетін өнімдердің температуралық режиміне әсері арнайы экспериментте зерттелген.Басқалары тең болған жағдайда, гелиокамераның ішкі бетіндегі жылу оқшаулағыш қабаттың орналасуы өңделген өнімдердің температурасының 4-16^{0}С жоғарылауына алып келеді.Жоғарыда келтірілген деректер шыны мақтадан жасалған оқшаулау қалыңдығының 80мм-ден асуы өңделетін бұйымдардың температурасының айтарлықтай өзгеруіне әкелмейтінін көрсетеді.

Осылайша, гелиокамераның конструктивті параметрлері олардағы бетонды тиімді жылытуды қамтамасыз етеді.Гелиокамера шыны мақта, минерал мақта сияқты тиімді жылу оқшаулағыш материалдан жасалған жылу оқшаулағыш бүйір λ=0,049 Вт/м$^{2.0}$С, ρ=150 кг/м^{3}және қалыңдығы 5 см кеңейтілген сазды бетоннан жасалған паллет.Жылужинақтағышы бар гелиокамера екі қабатты мөлдір материалдан тұратын гелиокамерамен жабдықталған, оның жоғары қабаты оңтүстікке қарай еңіспен жасалған, көлбеу қамтамасыз ету жауын-шашын және пайдалану кезінде мезгіл-мезгіл тазалауға ыңғайлы болып орналасқан.

Бір қатарлы жылу оқшаулағыш гелиокамералар стендтік, агрегаттық ағындық және конвейерлік технологиялар бойынша ауыр бетоннан жасалған темірбетон бұйымдарын өндіруде қолдануға болады.Бұл гелиокамералар алынбалы гелиопракаттармен және туннель типті саңылаулармен/өтпелі және тұйық/стационарлық гелиопракаттармен жабдықталған шұңқырлы/еден типті/болуы мүмкін.

Аралас гелиотермиялық өңдеу кезінде ауыр бетоннан жасалған бұйымдар, ұсынылған бір қатарлы жылу оқшаулағыш гелиокамералар электр жылытқыштар, құрғақ бу, ыстық майлар, су және басқа да жылу тасымалдағыштар сияқты қосымша қайталанатын жылу көздерімен жабдықталады, жалпы жылужинақтағышы бар күн сәулесімен жылуылғалды өңдейтін камералар экономикалық тұрғыдан тиімдірек.

Әдебиеттер

1. Заседателев И.Б., Малинский Е.Н., Темкин Е.С. Гелиотермообработка сборного железобетона. -М.: Стройиздат, 1990, 310 с.

2. Малораев М.М., Шифрин С.А. Оценка радиационного баланса различно ориентированных теплоаккумулирующих гелиостендов // В книге Использование солнечной энергии для тепловой обработка сборного железобетона. -М: ВИНИПИТеплопроект, 2007. С. 102-110.
3. Усмонов Ф.Б. Изучение прогрева бетона в теплоаккумулирующих гелиокамерах. // Сб. научных трудов.II международная научная конференция 26-27 июня 2016 г. Актуальные вызовы современной науки. Украина. Переяслав-Хмельницкий, 2016. С. 129-131.

ӘОЖ 691.41

КӨП КОМПОНЕНТТІ КЕРАМИКАЛЫҚ ҚҰРЫЛЫС МАТЕРИАЛДАРЫНЫҢ ҚҰРАМЫН АНЫҚТАУ

Рысқұлбек С.Ұ.-СМ-21-8дк2 тобының студенті
Омаров Б.А.-PhD докторы, аға оқытушы

Құрылыс саласы дамып келе жатқан сайын, жаңа материалдардың және технологиялардың маңызы артып келеді. Керамикалық құрылыс материалдары экологиялық таза, беріктігі жоғары және жылу сақтау қабілеті жақсы болғандықтан, кеңінен қолданылуда. Олар құрылыстағы әртүрлі элементтерді жасау үшін пайдаланылады, мысалы, кірпіштер, плиткалар, кірпіштен жасалған фасадтар мен басқа да компоненттер. Қазіргі таңда көп компонентті керамикалық материалдардың құрамын анықтау өзекті мәселе болып табылады [1.2]. Бұл материалдардың қасиеттері мен сапасы олардың құрамына тәуелді болғандықтан, әр компоненттің мөлшерін дұрыс анықтау өте маңызды.

Көп компонентті керамикалық материалдардың негізі

Керамикалық материалдар әртүрлі компоненттердің қоспасынан тұрады. Олардың құрамында балшық, каолин, кварц, әк, кремний оксиді және алюминий оксиді сияқты негізгі минералды заттар бар. Көп компонентті керамикалық материалдарда осы компоненттердің арақатынасы материалдың механикалық қасиеттерін, жылу өткізгіштігін және басқа да сипаттамаларын айтарлықтай өзгертеді. Балшық материалдар құрылымның негізі болып табылады, ал кварц пен каолин жоғары температурада күйдіру кезінде қажетті тығыздықты қалыптастырады. Әк пен кремний оксиді жылу өткізгіштігін жақсартуға ықпал етеді [3].

Көп компонентті керамикалық материалдардың құрамын анықтау әдістері

Керамикалық материалдардың құрамын анықтау үшін әртүрлі әдістер қолданылады. Бұл әдістер материалдың физика-химиялық сипаттамаларын зерттеуге мүмкіндік береді:

Рентгенофазалық талдау (РФА)

Рентгендік дифракция әдісі керамикалық материалдардың минералды құрамын анықтауға мүмкіндік береді. Бұл әдіс арқылы материал құрамындағы түрлі минералдардың құрылымын, олардың мөлшерін және таралуын анықтауға болады. Сонымен қатар, РФА әдісі материалдың жоғары температураға төзімділігін бағалауға да мүмкіндік береді.

Химиялық анализ

Керамикалық материалдың құрамында кездесетін химиялық элементтерді анықтау үшін химиялық талдау әдісі қолданылады. Бұл әдіс материал құрамындағы кремний оксиді, алюминий оксиді, кальций оксиді және басқа да элементтердің концентрациясын анықтауға мүмкіндік береді. Химиялық анализдер керамикалық материалдардың құрамының тұрақтылығын бағалауға көмектеседі [4].

Микроскопия әдісі

Электронды және оптикалық микроскопия әдістері керамикалық материалдардың микроқұрылымын зерттеуге арналған. Бұл әдіс материалдағы пороздық деңгейін, құрылымдық ерекшеліктерді, сонымен қатар кристалл түзілуін анықтауға мүмкіндік береді. Микроскопия әдісі материалдың механикалық қасиеттерін түсінуге, сондай-ақ оның беріктігін болжауға көмектеседі.

Термогравиметриялық анализ (ТГА)

Термогравиметриялық талдау материалдың құрамындағы органикалық және минералды компоненттердің температурасын бақылауға мүмкіндік береді. Бұл әдіс көмегімен материалдың жанғыштық қасиеттері мен химиялық тұрақтылығын бағалауға болады.

Көп компонентті керамикалық материалдардың қасиеттері

Көп компонентті керамикалық құрылыс материалдарының қасиеттері олардың құрамындағы әртүрлі компоненттердің әсерінен қалыптасады. Мысалы, балшықтың құрамындағы алюминий және кремний оксидтері материалдың беріктігін арттырады, ал кварцты қосу оның механикалық беріктігін жақсартады. Әк пен кремний оксиді материалдың жылу өткізгіштігін арттырады және оның қысымға төзімділігін қамтамасыз етеді. Сонымен қатар, көп компонентті керамикалық материалдар жақсы су жұқтырмаушылық қасиеттеріне ие, бұл оларды суық климаттық аймақтарда қолдануға ыңғайлы етеді.

Керамикалық құрылыс материалдары мен бұйымдарын жасауда техногенді қалдықтарды (қождарды) қосу өзекті мәселе болып отыр. Фосфор өндірісінің қождарын көп жағдайларда бетон құрамына қосады, керамикалық құрылыс материалдарын өндірісінде фосфор қождарын қосудың бірқатар артықшылықтары бар.

Қазіргі таңда фосфор қожы — бұл фосфор өндірісінің қалдығы, ол белгілі бір қасиеттеріне байланысты керамика өндірісінде қолдануға мүмкіндік береді.

-***Механикалық қасиеттердің жақсаруы***: Фосфор қожы керамикалық массаның құрылымын өзгертіп, оның беріктігін арттыра алады. Оның құрамындағы алюминий оксиді мен кальций оксиді керамикалық материалдардың қаттылығын жоғарылатып, оларды мықты әрі берік етеді.

-Қабілеттегі жақсарту: Фосфор қожы керамикалық массаның күйіп шығу температурасын төмендетеді, бұл өндірістің тиімділігін арттырады. Ол материалдың оңай пісуін қамтамасыз етіп, энергия шығынын азайтады.

-Экологиялық аспект: Фосфор қожы — бұл өндірістік қалдық, оны қолдану қоршаған ортаға зиянды қалдықтарды азайтуға мүмкіндік береді. Осылайша, экологиялық тиімділік те қамтамасыз етіледі, себебі қожды қайта өңдеу қоршаған ортаға теріс әсерін төмендетеді.

-Күнделікті пайдалану сипаттамалары: Фосфор қожын қосу керамиканың жылу оқшаулағыш қасиеттерін арттыруы мүмкін. Сонымен қатар, оның құрамында фосфор бар болғандықтан, бұл материалдардың ылғалға қарсы төзімділігін жақсартуға ықпал етуі мүмкін.

Қорытынды

Көп компонентті керамикалық құрылыс материалдарының құрамын анықтау – ғылыми зерттеулердің маңызды бөлігі болып табылады. Бұл материалдардың сапасын жақсарту үшін олардың құрамындағы әртүрлі компоненттердің дұрыс арақатынасын білу қажет. Қазіргі таңда химиялық және физикалық талдау әдістері материалдың құрамын анықтауға және оның қасиеттерін болжауға мүмкіндік береді. Бұл зерттеулер құрылыс индустриясында жоғары сапалы және экологиялық таза материалдарды өндіруге септігін тигізеді.Тегногенді қалдықтарды құрылыс материалдар өндірісінде пайдалану қоршаған ортаны қорғау тұрғысынан өзекті мәселе болып отыр.

Әдебиеттер

1. Куценко, И.А. (2020). *Керамические материалы: состав, свойства и применение*. М.: Стройиздат.
2. Петров, С.Н. (2018). *Современные методы анализа и испытания строительных материалов*. М.: Строительство и архитектура.
3. Сергеев, В.М. (2019). *Теория и практика производства керамических материалов*. СПб.: Наука.
4. Шевченко, Н.А. (2021). *Экологические аспекты использования керамических материалов в строительстве*. Алматы: Гуманитарное издательство.

ӘОЖ 621.577

ЖЫЛУНАСОСТЫ ҚОНДЫРҒЫНЫШТЕН ЖАНУ ҚОЗҒАЛЫТҚЫШТЫ ПАЙДАЛАНЫП МАТЕРИАЛДАРДЫ КЕПТІРУПРОЦЕСІНІҢ ТИІМДІЛІКТЕРІН ЖОҒАРЫЛАТУ

Сағынбай С.Ғ. - СМ-22-1к2 тобының студенті
Тауасаров Ш.У. - т.ғ.к.,доцент

Компрессорды іштен жану қозғалтқыштың көмегімен жүргізілген жылу насосты кептіргіш қондырғысы электр энергиясы тапшы немесе жоқ аудандарда өте тиімді болып келеді.[1-3].

1а суретте қозғалтқышты жетекті жылу насосты кептіру қондырғысының сұлбасы көрсетілген және ол келесі негізгі элементтерден тұрады: компрессорлы салқындату машинасынан, компрессордан 1, іштен жану қозғалтқышынан 2 (немесе дизель), конденсатор 3, реттегіш вентиль 4, булағыш 5; құрғату агентінің дайындау контуры айналататындай етіп дәйекті түрде орнатылған: қайта айналу бөлігіндегі атмосфералық ауамен құрғату агент ағынындағы араластыру түйіні 1, үш бунақты жылу алмастырғыш 6, ол алдын ала іштен жану қозғалтқышының майлау майларынан шығатын қайта айналу есебінен құрғату агентін қыздыруға арналған, құрғату агентінің жылу насосының конденсаторы 3, желдеткіш 7, құрғату камерасы 8 ; Жылулықты қалыпқа келтіретін екі тұйықталған II, III контурлар және бір тұйықталмаған IV контуры бар, тұйықталған III контур қозғалтқыштың салқындату жүйесіне қосылған және ол жылу алмастырғыштан 6 және су насосынан, ал тұйықталмаған IV контур іштен жану қозғалтқышының пайдаланылған газдарының желісіне қосылған және ол жылу алмастырғыштың бетінен және сыртқы шығаратын құбырлардан тұрады.

Жұмыс заттарының конденсациясы есебінен қыздырылатын ауа аппарат 3 арқылы желдеткіштен 7 кептіргішке бағытталады, мұнда ауа ылғалданады. Пайдаланылған құрғату агенті аппараттан 8 шығарылып атмосфераға жіберіледі. Құрғату агентінің қалған бөлігі атмосфералық ауамен араласып, соның есебінен құрғатылып және үш бунақты жылу алмастырғышқа 6 алдын ала қыздыруға бағытталады.

Жылу алмастырғышта 6 құрғату агентін қыздыру, қоғалтқышты сумен салқындату кезінде шығарылатын (аппараттың 6 ортаңғы секциясы) жылуды, сонымен қатар жанармай жанғандағы шығарылатын (аппараттың 6 сол жақ секциясы) газдардың жылуы, іштен жану қозғалтқышының (аппараттың 6 оң жақ секциясы) майлау майларымен салқындатуынан шғатын жылуды қайта қалпына келтіру есебінен жүргізіледі. Майлау майлары майлау жүйесі II арқылы май насосының 9 көмегімен үш бунақты жылу алмастырғышқа 6 бағыттайды, құрғату агентін қыздыру арқылы салқындатылады және одан соң майлау жүйесіне қайтарылады (II тұйықталған контур).

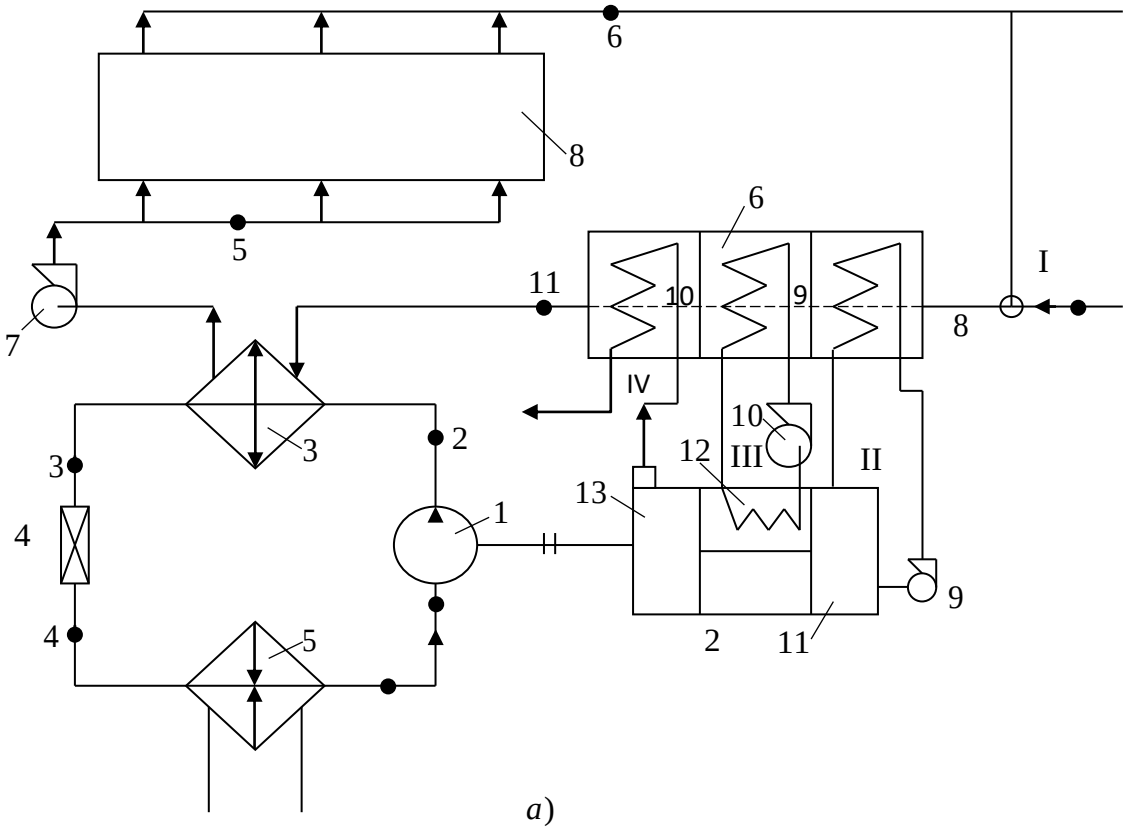
Қозғалтқыштың 12 салқындату жүйесіндегі су насосының 10 көмегімен ортаңғы үш бунақты жылу алмастырғышқа 6 бағытталады, мұнда қозғалтқыштан 12 салқындату жүйесіне қайтарылатын және құрғату агентін қаздыру есебінен суытылған (III тұйықталған контур), үш бунақты жылу алмастырғышқа 6 пайдаланылған газдар құрғату агентін қыздырылуы есебінен салықндатылып және атмосфераға шығарылады (IV тұйықталмаған контур).

Алдын ала қыздырылған үш бунақты жылу алмастырғыш 6 құрғату агентіне жылу насостың 3 конденсаторда қажетті температураға дейін қыздырылып және қайта құрғатқышқа бағытталады.

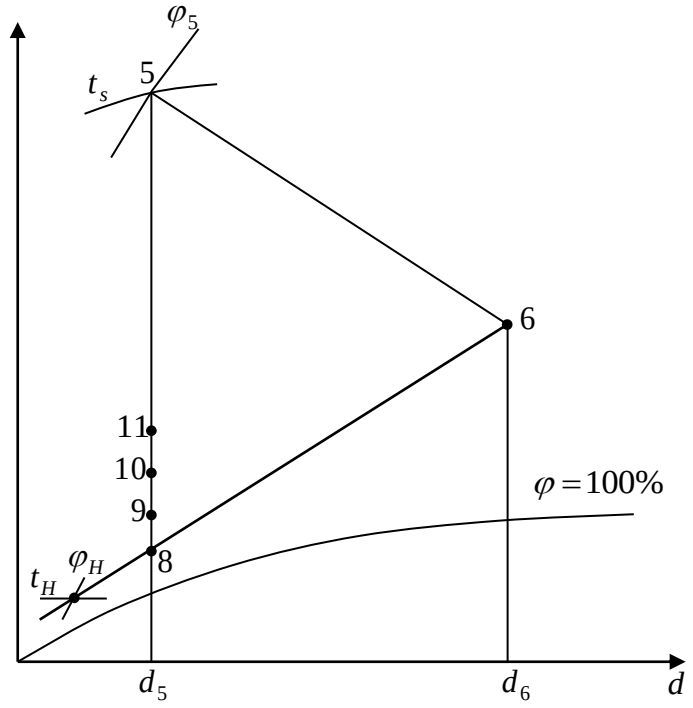
Ұсынылып отырған құрғату қондырғының жылу насосының циклі i-d диаграммада 1 б суретте көрестілген, яғни мұндағы 8-9 процесс құрғату агент оң жақ үш бунақты жылу алмастырғышта жылуды қайта қалпына келтіру есебінен қыздырылады, қозғалтқыштағы майлау майларынан алынады, 9- 10 процесс қозғалтқышты салқындату

жүйесінен шығарылатын қайта қалпына келтірілен жылудың есебінен құрғату агенті қыздырылады; 11-5 процесс кезінде жылу насостың конденсатормен құрғату агенті қыздырылады; 5-6 процессте құрғату кезінде ылғалданады, құрғатқыш агенті жаңа атмосфералық ауа бөлігімен араласу кезінде ылғалы төмендейді, олан соң қайтадан үш бунақты жылу алмастырғышқа қарай жылытуға бағытталады.

Жылулықты қайта қалыпқа келтіруді қолдану үшін алдын ала құрғату агентін қыздыру жылу насосының конденсаторына түсетін жүктемені азайтуға мүмкіндік береді, демек жүйенің экономикалық тиімділігі белгілі бір деңгейге жоғарылайды. Демек жылу насосты конденсатордың шекті жүктемесі жылуды қайта қалыпқа келтіру есебінен алдын ала қыздырусыз өзінен 8-5 қимасын береді (сурет 1б, ұсынылып отырған жүйеде 11-5 қима)

а)

б)

а.

Сурет 1. Мотожетекті ЖНҚҚ (ТНСУ) және оның i-d диаграммадағы суреті.

Конденсатордағы жүктеменің азаюы 8-11 қимаға пара-пар болып келеді. Сонымен қатар, жылуды қайта қалыпқа келтіру кезінде қозғалтқыштағы майдың және салқындату жүйесінен май және судың шығуы, сонан соң сәйкесінше қозғалтқыштың салқындату жүйесіне қайта оралуы.

Сондай-ақ, қозғалтқыштың салқындату жүйесіне бағытталатын, май мен суды арнайы сақындату жүйесінде қадағалаудың қажеттігі туындамайтын болады.

Қондырғыны құрастыру кезінде іштен жану қозғалтқышынан шығатын жылудың мөлшерін мына ара қатынаспен анықтаймыз [4-6].

Пайдаланылған газдармен

$$Q_r = \frac{q_r \cdot G_r \cdot h_u}{100} \quad (1)$$

Мұнда

q_r - үрлеусіз дизелдер үшін 25-45%;

G_r - үрлеумен дизелдер үшін 25-40%;

h_U - жанармайдың жылу шығарғыштық қабілеті 42,5 Дж/кг.

G_T - жанармай шығыны (дизельдің сипаттамасы бойынша)

$$G_T = \frac{N_e \cdot g_e}{10^3} \quad (2)$$

Мұнда

N_e - қуат; g_e - жанармайдың шектік шығыны.

Салқындату жүйесінде айналатын сұйықтық ағынымен

$$Q_W = q_W \cdot N_{eN} \quad (3)$$

Мұнда

q_W - қозғалтқыш қуатының бірлігіне шаққандағы жылу мөлшері (4-6).

N_{eN} - дизельдің қуаты.

Жүйеде айналатын сұйықтық шығыны

$$G_W = Q_W / C_W \left(t'_W - t''_W\right) \quad (4)$$

Мұнда

C_W - айналатын сұйықтың жылусыйымдылығы;

$t'_W - t''_W$ - қозалтқыштан шығатын және қозғалтқышқа кіретін салқындатқыш сұйықтың аралық температурасы 5÷10 ^{0}C.

Майлау майларының ағынымен

$$Q_M = (0{,}015 \div 0{,}030)\, h_H \cdot G_T \quad (5)$$

Мұнда

C_M-майдың жылусыйымдылығы.

Техника-экономикалық есептеулер бойынша қарастырып отырған қондырғыны ендіру кезінде экономикалық тиімділік өнімділігін, дәстүрлі құрғату қондырғымен салыстырғанымызда тиімділігі жылына 20 млн. тенгені құрайтынын көрсетіп отыр.

Әдебиеттер

1. Карпис Е.П. Компрессионные тепловые насосы, приводимые от двигателей внутреннего сгорания. Холодильная техника. -2009, №5.-С.57-60.
2. InternationalSumpasium on the Industrial Application ofthlat Pumps. –March, 2002. –P. 24-26.
3. Feike A.M., Cloud N.A., Hustrulig A. Grain Drying by by AUGUST. -1997.- S.592-597.
4. А.С. 1170253 СССР. МКН Г26В21/04 725 В 29/00 Теплонасосная сушильная установка. //Чайченец Н.С., Гинзбург А.С., Тауасаров Ш.У., Тавбазаров Т.А.
5. А.С. 1239486 СССР. МКН Г26В9106Г25В Теплонасосная сушильная установка с мотокомпрессором //Чайченец Н.С., Гинзбург А.С., Тауасаров Ш.У.
6. Ziegen E.N. and Brazelton W.T. IEC Process Design Develops. -2003.-V.2, №4. –P.276-278.

ӘОЖ 656.13

КӨЛІК ҚҰРАЛДАРЫНЫҢ ҚОРШАҒАН ОРТАҒА КЕРІ ӘСЕРІН АЗАЙТУ ІС-ШАРАЛАРЫ

Садырбай А.М. – СМ-22-4к2 тобының студенті
Тезекбаев Н.Р. – аға оқытушы

Әлемнің көптеген елдерінде шудан қорғау мәселелері міндетті және күнделікті шаралар санатына жатады: олар кез келген жоғары технологиялық жобаның ажырамас бөлігі болып табылады [1]. Сыртқы қалалық шуылға қарсы күресті - қалыптасу көздерімен; тарату жолдарымен, шудан қорғау объектілерінде жүргізген тиімді.

Шудан қорғау шаралары мен құралдарының әсер ету объектілері болып - шу көзі, жол, шудың пайда болу орны мен объектісі, көршілес аумақ мен ғимараттар. Жол қозғалысындағы шу деңгейін төмендетудің шаралары мен құралдарын олардың ұйымдастырушылық - техникалық, сәулет және құрылыс іс-әрекеттеріне сәйкес топтастыруға болады.

Шу көздерімен жұмыс істеу әдістері конструктивті және пассивті болып бөлінеді. Конструктивті әдіс, мысалы, кузов құрылымын дұрыс модельдеу және оның қаттылығын, теңдестірілген қуатты қозғалтқыштарды және трансмиссиялық құрылғыларды пайдалану жатады. Пассивті әдіс шуды, дірілді оқшаулауды және тығыздағыш материалдарды, сондай-ақ қорғаныш қақпақтарды пайдалануды қамтиды. Бұл шара «тыныш» автокөлікті құрудың соңғы қадамы машинаның құрастырылуы мейлінше конструктивті жасалуы тиіс, ал содан кейін ғана - егер жобалау мүмкіндіктері таусылып қалса - шуды жоюдың өзге шаралары қолданылуға тиіс.

«Шудың өндірісін» бірегей көздермен шектеу жөніндегі ұйымдастырушылық шаралары, ақаулы корпус пен қозғалтқыштары бар көлік құралдарын жолға шықармау, сондай-ақ мамандандырылғандар көліктерді қоспағанда, барлық көлік құралдарына дыбыстық сигналдарды беруді тыйым салуды (және қатаң бақылауды қамтамасыз етуді) қамтуы тиіс.

Тұрғын үйлер мен кеңсе ғимараты терезелерінің астында тұрақтанған автокөліктердің ұрлануға қарсы тежегіш жүйесінің кез келген уақытта іске қосыуы секілді жаңа жағымсыз әрекетпен күресу үшін шұғыл ұйымдастырушылық және әкімшілік шараларды әзірлеуді талап етеді [2].

Жолдың шуын азайтуға елеулі үлесті жолдың өзі (жолдың жүру бөлігінің қаптамасының түрі, жағдайы, көлденең және бойлық профилі) мен «икемдеу» шаралары, құралдары және оны пайдаланудағы рационализация қамтамасыз етуі мүмкін.

Қатты қаптамалардан (темірбетон сияқты) бас тарту арқылы, сондай-ақ асбесті және резеңке қиыршықтарын немесе резеңке өндірісі қалдықтарын жабын материалдарының құрамына енгізу арқылы көлік шуын айтарлықтай азайтуға болады. Сондай-ақ, цемент жабынын асфальт-бетон қабатымен жабу ұсынылады.

Резеңке-металды мойынтіректер көпірлер мен эстакадаларда жол қозғалысының шуын азайтуға септігін тигізеді [3]. Шетел тәжірибесінде соңғы 20-25 жыл ішінде қолданып жатқан шуды сіңіретін асфальтбетонды кеңінен қолдану арқылы шудың 4,1-ден 5,6 дБА дейін төмендеуін қамтамасыз ететін жақсы нәтижеге қол жеткізуге болады.

Шудың қалыптасуына жол жағдайының әсерін азайту бойынша бірқатар шаралардың қатарында, сондай-ақ, жабыстырғыштың уақтылы бекітілуін және толтырылуын, жабынның бетіндегі зақымдану мен деформацияларды жоюды қамтамасыз ету қажет.

Ұйымдастыру шаралары арасында қозғалыстың қарқындылығы мен жылдамдығын шектеу, жүк ағыны мен көлік ағынын үлкейту және ауыр көлік құралдарын түнде өтуге тыйым салу шаралары ең тиімді болып табылады. Жолды бағдаршаммен реттеу, жол белгілерін уақытылы жаңартып отыру және енгізілген шектеулердің сақталуын бақылау жақсы нәтиже беретін шаралар болып есептеледі.

Жолдағы бөлу жолағының болуы көлік және жол факторларының сипаттамаларына тәуелсіз жол қозғалысы шуының баламалы деңгейін төмендетеді. Ені мен бетінің кедір-бұдырының артуымен шуды азайту тиімділігі айтарлықтай артады.

Қоршаған ортаның нақты газ ластануының әсерін локализациялаудың шаралары мен құралдары, әдетте, автокөлікті пайдаланудан туындаған мәселелердің тәуелсіз блогы ретінде қарастырылады. Олардың сипаттамасын қысқаша талқылап көрейік.

Шығарылған газдардан ластану мөлшерін төмендетуге бағытталған техникалық шаралар мыналарды қамтиды: отынның жаңа түрлерін табу, бейтараптандырғыштарды қолдану, ішкі жану қозғалтқышын жетілдіру және жаңа түрін жасау. Автомобиль өнеркәсібінің энергетикалық базасын дамыту екі бағытта шешіледі: әртүрлі компоненттер мен қосындыларды қосу арқылы негізгі отынды (бензин мен дизельді) өндіру, баламалы отындарды жасап шығару [4].

Алкоголь және газ тәрізді заттар бензинге қоспа ретінде пайдаланылады. Бұл қажетті октанды санды аз қорғасынмен қамтамасыз етеді. Егер 10% метанол қосылса, қоспасы 5% төмендеген кезде CO шығарындысы 50% -ға азаяды.

Отынның дәстүрлі түрлеріне 5% сутектің қосылуы соңғы тұтынуды 25-30% -ға азайтады, ал қозғалтқыш қуаты 20-40% -ға артады. Жанар жағар майдың баламалы түрлерінің ішінде метанол, этанол, сутегі, табиғи материалдар және т.б. жиі аталады.

Таза метанолды қолдану азот оксидтерінің шығарылуын 3 есеге азайтады, ал бензиннің орнына сығылған табиғи газ автомобиль шығарындыларын төмендетеді: көмірқышқыл газын 2-4 есе, қанықпаған көмірсутектерді 1,5 және азот оксиді - екі есе азайтады. Дегенмен, дәстүрлі отындардың орнына спирт пен газ тәрізді заттарды қолдану болашақта тасымалдау мен сақтау қиындықтарына байланысты шектеледі. Сондықтан бензин мен дизель отынына қосындыларды қосып, дамыту жұмыстарына көп көңіл бөлінуде.

Бүкіл әлемде шығарылған газдарды бейтараптандыратын құрылғыларды жасау бойынша жұмыс жүргізілуде. Барлық бейтараптандырғыштар үш топқа біріктіріледі: жалынды, каталитикалық және сұйық. Жылу реакторларында (жалынсыз бейтараптандырғыштарда) жанармайдың толық жанбаған өнімдері жағылып, зарарсыздандырылады.

Қолданыстағы ішкі жану қозғалтқыштарын жетілдіруге бағытталған шығарылатын газдарды азайту жөніндегі техникалық шараларға: жану камерасының пішінін өзгерту, карбюратор алдындағы ауаны және жанар-жағармай қоспасын жылытып алу, картерді желдету жүйесі, пайдаланылған газды рециркуляциялау және т.б. жатады. Бұл шаралар пайдаланылған газдардың уыттылығын 15-50% -ға азайтады.

Автомобильдердің түбегейлі жаңа түрлерінің арасында электр құралын таза және тыныш көліктің түріне айналдыруға көп көңіл бөлінеді. Электромобильдерден басқа ядролық, бу, роторлы-поршень, газ турбиналары және басқа да қозғалтқыштары бар автомобильдерді жасау бойынша жобалар бар. Сондай-ақ гибридтік жүйелерде, күн энергиясы мен газ турбиналарындағы автомобильдерді дамыту бар. Алайда, сарапшылар жақын болашақта сөзсіз басымдықты іштен жану қозғалтқышымен бірге қалдырады деп санайды және зерттеулердің көбі оны жетілдіруге бағытталған.

Сонымен қатар, біз қажетсіз қосымша шығындардан аулақ болу үшін мәселені косметикалық шаралармен емес, түбегейлі шешуге тиіспіз. Атап айтқанда, қоршаған ортаның қорғау сапасының ішінара жақсаруы емес, оны санитарлық-қолайлы стандарттарға жеткізу. Әрине, бұл іс жүзінде барлық жерде бір мезгілде іске асуы мүмкін емес, алайда біз тұжырымдамалық түрде аралық мақсаттарды қоймай, түпкілікті шешім қабылдауға және оған жету жолдары мен мүмкін жолдарын табуға тиіс деген пікірді ұстанамыз.

Әдебиеттер

1. Персианов В. Экономика пассажирского транспорта. Учебное пособие. Кнорус, 2015. - с.391.
2. Денисов В.В. Экология города. Учебное пособие. Москва-Ростов-на-Дону. 2008. - 245 с.
3. Базаров Б.И.. Экологическая безопасность автотранспортных средств. Учебник. Ташкент, 2012. - 220 с.
5. Хотунцев Ю. Экология и экологическая безопасность. - М.:Издательский центр «Академия», 2002. – 480с.

ӘОЖ 004.92

ГРАФИКАНЫҢ ЗАМАН ТАЛАБЫНА САЙ ӨЗГЕРУІ

Сайлаубай А.Б. - АП-23-6к3 тобының студенті
Бекмуратова Л.А. – аға оқытушы

Заманауи әлемде графика технология мен мәдениеттің дамуына байланысты үлкен өзгерістерге ұшырап келеді. Бұл өзгерістер дизайн, инженерлік сызу, жарнама және сандық өнер салаларында айқын көрінеді. Графика қоғамның әртүрлі қажеттіліктеріне жауап бере отырып, қолдану әдістері мен құралдарын үнемі жетілдіруде. Графика заман талабына сай үнемі өзгеріп, даму үстінде. Оның өзгеруіне технологиялық прогресс, дизайн тенденциялары, қоғамның қажеттіліктері және мәдениет әсер етеді.

Сандық технологиялардың ықпалы

1. Компьютерлік графика

Сандық құралдардың дамуы графика саласында революция жасады. 2D және 3D модельдеу бағдарламалары (AutoCAD, Blender, SolidWorks) инженерлік және архитектуралық жұмыстарда кеңінен қолданылуда. Бұл технологиялар жұмыс жылдамдығын арттырып, қолмен сызу қажеттілігін азайтты. Сандық графика арқылы күрделі пішіндер мен дизайндарды дәл әрі жылдам жасау мүмкіндігі пайда болды.

2. Жасанды интеллект (AI):

AI технологиясы графиканың жаңа деңгейіне жетуге мүмкіндік береді. Жасанды интеллект құралдары суреттер, анимациялар, және дизайн жасау процесін автоматтандырып, уақытты үнемдеуге көмектеседі. AI негізінде сурет салатын платформалар (мысалы, DALL·E, MidJourney) дизайнерлерге жаңа шабыт көзі болуда.Қазіргі таңда жасанды интеллект кең дамып қалданысқа кең енуде.

Визуализация мен интерактивтілік

1. Интерактивті графика:

Виртуалды шындық (VR) пен кеңейтілген шындық (AR) технологиялары дизайнды визуализациялау процесін өзгертуге мүмкіндік береді. Бұл технологиялар өнімді немесе жобаны үш өлшемді кеңістікте зерттеуге жағдай жасайды.

2. Фотореалистік визуализация:

Жоғары сапалы текстуралар мен жарықтандыру технологиялары фотореалистік бейнелерді жасауға мүмкіндік береді. Бұл әсіресе жарнама, ойын индустриясы және кино саласында маңызды.

Заманауи графикалық дизайн тенденциялары

1. Минимализм:

Заманауи дизайнда қарапайымдылық пен функционалдылық басты рөлге ие. Минимализм тренді аз элементпен максималды әсер етуді көздейді, бұл әсіресе мобильді қосымшалар мен веб-дизайнда танымал.

2. Динамикалық графика:

Анимацияланған инфографика, кинетикалық типография және қысқа бейнелер арқылы мазмұнды динамикалық түрде жеткізу мүмкіндігі артты. Бұл әсіресе әлеуметтік медиа платформаларында маңызды.

3. Экологиялық дизайн:

Экологиялық мәселелердің көтерілуімен табиғи материалдар мен органикалық пішіндерді қолданатын дизайндар танымал болуда.

Инженерлік графикадағы өзгерістер

1. Сандық сызбалар:

Инженерлік графикада дәстүрлі қағаз сызбалар цифрлық форматтарға ауысып жатыр. Сандық сызбалар автоматтандырылған бағдарламаларда орындалып, ISO және ASME стандарттарына сәйкес жетілдіріледі.

2. 3D принтинг:

Инженерлік сызбалар бірден 3D модельдерге айналдырылып, 3D принтерлер арқылы басып шығарылады. Бұл өндіріс процесін жеделдетуге және шығындарды азайтуға мүмкіндік береді.

Әлеуметтік және мәдени өзгерістер

1. Инклюзивті дизайн:

Графика әртүрлі мәдениеттер мен тілдерге бейімделуде. Бұл көпмәдениетті қоғамда инклюзивті визуалдық шешімдерді жасауды талап етеді.

2. Ақпаратты жылдам жеткізу:

Әлеуметтік желілердің дамуымен қарапайым, бірақ тартымды графикалық элементтер қажет болды. Инфографика мен қысқа бейнелер маңызды ақпаратты жылдам және түсінікті түрде жеткізу үшін қолданылады.

Компьютерлік графика саласында соңғы екі жылда бірнеше маңызды өзгерістер мен жетістіктер болды. Міне, екі жыл бұрынғы және қазіргі кезеңдегі кейбір негізгі айырмашылықтар:

Технологиялар мен бағдарламалар:

• Екі жыл бұрын: Көптеген графикалық бағдарламалар, мысалы, Adobe Photoshop, Illustrator, және Blender, әлі де өте қуатты болғанымен, жаңа мүмкіндіктер мен функциялар баяу енгізілген еді.

• Қазіргі уақытта: Қазіргі уақытта жасанды интеллект (AI) мен машиналық оқытудың көмегімен жаңа құралдар пайда болды. Мысалы, Adobe Firefly және DALL-E сияқты құралдар, суреттер мен бейнелер жасау үшін AI қолданады. Бұл құралдар графика жасау процесін жеңілдетіп, креативті мүмкіндіктерді кеңейтті.

Рендеринг және 3D графика:

• Екі жыл бұрын: 3D рендеринг және анимация саласында графиканың жоғары сапалы деңгейіне жету үшін көп уақыт пен ресурстар қажет болды. GPU және CPU қуаттары шектеулі болатын.

• Қазіргі уақытта: Рендеринг қуатының өсуі мен бағдарламалық жасақтамалардың жетілуі арқасында, қазір анимация мен 3D модельдеулер айтарлықтай шапшаң әрі сапалы болып келеді. Real-time rendering мүмкіндіктері де, мысалы, Unreal Engine 5 сияқты ойын қозғалтқыштарында маңызды өзгерістерге әкелді.

Қолданушылар интерфейсі мен жұмыс процесі:

• Екі жыл бұрын: Көптеген құралдар әлі де қолданушы интерфейсінің күрделілігімен ерекшеленіп, тәжірибелі мамандарға ғана қолайлы болатын.

• Қазіргі уақытта: Интуитивті интерфейстер мен қолданушының тәжірибесіне негізделген оңтайландырулар көп болды. Мысалы, жаңа құралдар автоматтандырылған функциялар мен шаблондарды қолдануға мүмкіндік береді.

Виртуалды және толықтырылған шындық:

• Екі жыл бұрын: Виртуалды шындық (VR) және толықтырылған шындық (AR) графикасы үлкен даму үстінде болды, бірақ ол жалпы қолданысқа енбеген еді.

• Қазіргі уақытта: VR мен AR қосымшалары мен тәжірибелері кеңінен таралып, компьютерлік графикада жаңа мүмкіндіктер ашылды. Meta Quest сияқты құрылғылар мен графикалық карталардың қуатының өсуі бұл бағыттың дамуында маңызды рөл атқарды.

Бұнымен қазіргі кезде графикның қалай дамып , бізге қолдану тиімді әрі қол жетімді болып жатқанында. Адамның өмірі жеңілдеп, қарқынды дамып адамның жетістіктері көбеюде. Сондықтан заманның осылай қарқынды дамуда. Соның жетістігі осы графиканың күннен күнге дамып жетістік беру болып табылады.

Қорытынды

Қорытындылай келе, графиканың заманға сай өзгеруі технологиялық және әлеуметтік дамудың табиғи нәтижесі. Ол қоғамның қажеттіліктерін қанағаттандырумен қатар, адамзаттың креативті мүмкіндіктерін кеңейтуге бағытталған. Графиканың заман талабына сай өзгеруі технологияның жылдам дамуы, әлеуметтік қажеттіліктердің артуы және экологиялық мәселелердің көтерілуімен тығыз байланысты. Бұл салада болашақта жасанды интеллект пен интерактивті технологиялардың ықпалы одан әрі күшейетіні анық. Заманауи графика қоғамның қажеттіліктеріне сай үнемі жаңарып, дамып отырады.

Әдебиеттер

1. ISO және ASME стандарттары бойынша инженерлік графика.
2. AutoCAD, Blender, SolidWorks бағдарламаларын қолдану бойынша нұсқаулықтар.
3. Жасанды интеллект және графикалық дизайн: заманауи трендтер.
4. Виртуалды және кеңейтілген шындық технологияларының дамуы.

УДК-541.18

НОРМЫ РУССКОГО ЛИТЕРАТУРНОГО ЯЗЫКА В СОВРЕМЕННЫХ РЕКЛАМНЫХ ТЕКСТАХ

Салдарбек Б.– студенты группы ХТ-24-9к5
Тургынбаева Ж. М. – ст. преподаватель

Реклама является важным элементом современной коммуникации, оказывая значительное влияние на культуру и общество. Использование русского литературного языка в рекламных текстах играет ключевую роль в формировании эффективного рекламного сообщения. Однако в последние годы наблюдаются значительные отклонения от норм литературного языка в угоду привлечения внимания потребителей. В данной статье рассматриваются то, как соблюдаются и нарушаются нормы русского языка в современных рекламных текстах, а также как это влияет на восприятие аудитории.

Русский литературный язык обладает стройкой регламентированными нормами, включающими орфографические, грамматические, стилистические и лексические аспекты. В идеале рекламные тексты должны соответствовать этим нормам, обеспечивая ясность, выразительность и понятность сообщения. Однако рекламодатели нередко отходят от традиционных правил, чтобы сделать рекламу более оригинальной и запоминающейся. Ведь человеческий мозг устроен так, что в памяти остаются ошибки, нестандартные или смешные вещи. Всем этим пользуются успешные маркетологи и контент-мейкеры. «Правильные» рекламы должны быть короткими, чтобы человеческий мозг успел принять и обработать информацию. А это как правило, 30 кадров в секунду и в среднем 20 секунд времени. Вся важная информация, которую хотят передать рекламодатели, размещается в этот промежуток. Становится понятно, что есть условные временные рамки. И сколько слов можно успеть произнести за эти короткие 20 секунд?

Вот по этим причинам, в ход идут разные сокращения, неологизмы, нарушения синтаксиса, игры с орфографией и так далее. А иногда многие рекламодатели намеренно используют нестандартные языковые приемы стремлении выделиться и привлечь внимание. Среди наиболее распространённых отклонений от норм можно выделить четыре пункта:

1. Неологизмы и заимствования. В рекламе часто появляются слова, образованные от иностранных терминов или придуманные специально для продвижения продукта. Например, знаменитое «Не тормози - Сникерсни», «Я из Германии прибыть» в рекламе Амбробене.

2. Нарушение синтаксиса. Использование неполных предложений, инверсий или намеренное упрощение фраз, как «Только сегодня! Не упусти! Скидки 50%! Спеши!» или «Попробуй радугу»

3. Игры с орфографией. Иногда бренды меняют написание привычных слов для привлечения внимания. «Круче не придумаешь - твой новый смартфончик!», «Боботик—чтобы не болел животик» - все эти тексты содержат разговорные фразы, который с большей вероятностью останутся в памяти аудитории.

4. Смешение стилей. Одновременное использование элементов официально-делового и разговорного стилей - «Элитное качество, бро!» и т. д.

Такие приемы хоть и способствуют креативности, и выделяют рекламу среди тысячи роликов, они также могут вызывать негативное восприятие у более консервативной аудитории. Неправильное использование или искажение слов создают лингвистический конфуз. Многие поддерживают мысль, что рекламные тексты должны соответствовать нормам русского литературного языка. Нижеперечисленные примеры –нормы, которые необходимо соблюдать рекламной индустрии:

1. Грамматическая корректность. Самый главный показатель качества — это грамматически правильно построенное предложение. Ошибки в спряжении,склонениии согласовании могут снижать уровень доверия к торговому бренду.

2. Орфографическая точность. Правильное написание слов важно для восприятия рекламы и её авторитетности для публики.

3. Стилистическая адекватность. Под этим подразумевается использование соответствующего стиля для определённой сферы. Например, использование книжных или официальных конструкций рекламе может показаться чрезмерно сложным, тогда как разговорный стиль в деловых объявлениях будет не уместен.

4. Лексическая точность. Термины должны соответствовать своей целевой аудитории и месту, где они будут использоваться. Понимание непосредственной аудитории является самым важным моментом. Тексты в медиа маркете должны соответствовать интересам, культурным особенностям и возрасту потребителей. Потомучто это влияет на выбор лексики и стиля. Безусловно, стремление соблюдать нормы русского языка в рекламных текстах может значительно усложнить задачу рекламодателя. Однако, следует помнить, что это не повредит качеству рекламы, а наоборот повышает авторитет бренда.

Можно заметить, что рекламные тексты чаще содержат выразительные и эффектные средства, например метафоры, риторические вопросы и эпитеты. Однако, очень важно не выходить за рамки литературного языка, потому что текст может стать непонятным. А если использовать актуальную и понятную лексику, то это может помочь установить связь с целевой аудиторией. Хотя жаргон и сленг могут быть уместны в некоторых случаях, не следует применять их беспорядочно. Главное помнить, что первое правило маркетинга — это лаконичность и чёткость. Избыток информации может отвлечь внимание потребителя. А положительно-эмоциональный текст помогает привлечь внимание и вызвать интерес аудитории. И нельзя не упомянуть о глубоком понимании своего продукта. Важно, чтобы реклама не использовала манипуляции или вводила потребителей в заблуждение.

Таким образом, можно сделать вывод, что нормы русского литературного языка в современных рекламных текстах играют важную роль в создании эффективного и привлекательного контента. Рекламные тексты должны

быть грамматически правильными, стилистически уместными и легко воспринимаемыми. Следовательно, соблюдение норм литературного языка в рекламе соответствует созданию положительного имиджа бренда, усиливает доверие потребителей и делает сообщение понятным. Соблюдение правил грамматики и орфографии является базовой необходимостью для создания доверительного отношения. Ошибки могут снизить репутацию компании. В настоящее время, в обществе возникают серьезные тревоги за состояние современного языка. И это не беспочвенные страхи. В 21-м веке, где каждый человек живёт в медиа среде и подвержен их влиянию ежедневно, вполне нормально волноваться за качество рекламных текстов, которые мы встречаем повсюду: по пути на работу, в течение дня и даже перед сном. Реклама низкого качества создает некачественную среду, что ведёт к снижению культурного уровня.

В заключение следует подчеркнуть, что соблюдение норм русского литературного языка играет важную роль создании качественных рекламных текстов. Их соблюдение способствует ясности и авторитетности сообщения, в то время как отклонения от норм могут повышать креативность и привлекать внимание. Оптимальным решением является баланс между традиционными нормами и современными и языковыми тенденциями, что позволяет создать ту рекламу, которая будет одновременно эффективной и грамотной. Рекламодателям следует учитывать особенности целевой аудитории, чтобы выбирать наиболее подходящий стиль коммуникации и не допускать чрезмерных отступлений от норм.

Литература

1. Кузнецова, М.И. Русский язык и реклама: нормы, стилистика, воздействие. – Санкт-Петербург: Питер, 2019
2. Вартанова, Е.Л. Современный русский язык в рекламных текстах: нормы и отклонения. – Москва: Логос, 2021
3. Разумова, Т.В. Стилистика и культура речи в рекламе: учебное пособие. – Москва: Проспект, 2022

ӘОЖ 621.333.41

ҚАЛАЛЫҚ АВТОБУСТАРДЫҢ РЕКУПЕРАЦИЯЛЫҚ ЖҮЙЕСІНІҢ ЖҰМЫС ІСТЕУ ПРИНЦИПТЕРІ

Сапар М. – СМ-21-1дк тобының студенті
Сералиев Г.Е. – т.ғ.к., доцент

Қазіргі урбанизация және қалалық көліктің көбеюі жағдайында энергия үнемдеу технологияларын енгізу маңызды міндетке айналуда. Солардың бірі – қалалық автобустарда рекуперациялық жүйелерді пайдалану, бұл жанармай шығынын азайтып, қоршаған ортаға зиянды шығарындылар деңгейін төмендетуге мүмкіндік береді.

Рекуперацияның әртүрлі түрлерінің ішінде ең көп таралғаны электрлік жүйе, ол гибридті және электр автобустарында қолданылады. Бұл мақалада біз оның жұмыс принципін, негізгі компоненттерін және артықшылықтарын егжей-тегжейлі қарастырамыз.

Энергия рекуперациясы дегеніміз не?

Энергия рекуперациясы – бұл әдетте көлік құралын пайдалану кезінде жоғалатын энергияның бір бөлігін қайтару процесі. Қалалық автобустарда рекуперация негізінен тежелу кезінде қолданылады: қозғалыс энергиясы (кинетикалық) жылу түрінде ысырап болмайды, керісінше электр энергиясына айналып, батареяларда немесе суперконденсаторларда сақталады.

Бұл технология әсіресе қалалық қозғалыс циклі үшін тиімді, өйткені автобустар жиі үдетіліп, тоқтап тұрады. Рекуперацияның арқасында тежелу энергиясының бір бөлігін қайтадан көлік қозғалысына пайдалану мүмкін болады, бұл қозғалтқыштың жүктемесін және жанармай шығынын азайтады.

Электрлік рекуперациялық жүйенің жұмыс істеу принципі:

Қалалық автобустардағы электрлік рекуперациялық жүйе генератор функциясы бар электр қозғалтқышын пайдалануға негізделген. Тежеу кезінде ол генератор режимінде жұмыс істей бастайды, электр энергиясын шығарып, оны сақтау жүйесіне жібереді.

Процесс бірнеше кезеңнен тұрады:

1. Автобустың үдеуі

– Батарея немесе қозғалтқыш энергиясы электр қозғалтқышына беріледі, ол автобусты қозғалысқа келтіреді.

2. Тежеу және рекуперация

– Жүргізуші тежегішті басқан кезде, электр қозғалтқышы генератор ретінде жұмыс істей бастайды;
– Доңғалақтардың кинетикалық энергиясы электр энергиясына айналып, жинақтау құрылғысына жіберіледі.

3. Энергияны қайта пайдалану

– Жинақталған электр энергиясы автобустың келесі үдеуі немесе борттық жүйелерін қуаттау үшін қолданылады.

Жүйенің негізгі компоненттері:

Электрлік рекуперациялық жүйе бірнеше негізгі элементтерден тұрады:

- Электр қозғалтқышы/генератор – тарту және генераторлық функцияны орындайтын негізгі элемент.
- Батарея немесе суперконденсатор – электр зарядын сақтайтын жинақтаушы құрылғы.
- Инвертор және контроллер – зарядтау және разрядтау процестерін басқарып, энергияны тиімді пайдалануды қамтамасыз етеді.
- Басқару жүйесі – қозғалыс жағдайына байланысты бүкіл жүйенің жұмысын реттейтін электронды блок.

Қазіргі заманғы автобустарда суперконденсаторлар жиі қолданылады, олар энергияны тез жинап, жылдам бере алады, бұл жиі тоқтап, жүретін қалалық автобустар үшін өте маңызды.

Автобустардағы электрлік рекуперацияның артықшылықтары:

- Жанармай үнемдеу – гибридті автобустарда жанармай шығыны 20-30%-ға төмендейді.
- Тежегіштердің тозуын азайту – тежелу жүктемесінің бір бөлігін рекуперациялық жүйе өзіне алады, сондықтан тежегіш қалыптарының қызмет мерзімі ұзарады.
- Экологиялық тиімділік – жанармай тұтынуды азайту арқылы CO_2 шығарындыларын төмендету.
- Қалалық қозғалыс үшін тиімділік – технология кептелістер мен жиі тоқтаулар жағдайында ерекше пайдалы.

Әлемдегі қолдану мысалдары:

Электрлік рекуперациялық жүйе әлемнің көптеген мегаполистерінің қоғамдық көлігінде белсенді қолданылады:

- Лондон – гибридті автобустарды пайдалану CO_2 шығарындыларын 40%-ға азайтты.
- Берлин – энергия рекуперациясы бар толық электр автобустары енгізілді.
- Мәскеу – рекуперацияны пайдаланатын ультра жылдам зарядталатын электробустар енгізілді.

Қорытындылайтын болсақ, электрлік рекуперациялық жүйе – қалалық автобустардың жанармай тиімділігін арттыратын, экологиялық әсерін төмендететін және техникалық қызмет көрсету шығындарын азайтатын заманауи технология. Ол тежеу кезінде энергияны қайтарып, оны қайта пайдалануға мүмкіндік береді, бұл әсіресе қалалық жағдайлар үшін тиімді.

Бұл технологияның басты артықшылықтары:

1. Жанармайды үнемдеу және эксплуатациялық шығындарды азайту.
2. Тежегіш жүйесінің қызмет мерзімін ұзарту және техникалық қызмет көрсету қажеттілігін төмендету.
3. Қоршаған ортаға зиянды шығарындыларды қысқарту және экологиялық жағдайды жақсарту.

Бүгінде әлемнің көптеген қалаларында гибридті және электр автобустарында рекуперациялық жүйелер белсенді түрде қолданылады. Болашақта мұндай технологияларды кеңінен енгізу қалалық көліктің тұрақты дамуына және экологиялық таза инфрақұрылым қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер

1. Мазнев А. С. Применение энергонакопительных устройств на электроподвижном составе / А. С. Мазнев, А. М. Евстафьев // Транспорт Урала. – 2009. – № 2 (21). – С. 83–85.
2. Марквардт К. Г. Электроснабжение электрифицированных железных дорог : учебник для вузов ж.-д. транспорта / К. Г. Марквардт. – М. : Транспорт, 1982. – 528 с.
3. Накопители энергии / сост. Д. А. Бут. – М. : Энергоатомиздат, 1991. – 400 с.
4. Естафьев А. М. Применение суперконденсаторов на электрическом подвижном составе / А. М. Естафьев // Электроника и электрооборудование транспорта. – 2009. – № 1. – С. 16–19

УДК 656.2

АКТУАЛЬНОСТЬ МОДЕРНИЗАЦИИ ВАГОННОГО ПАРКА И ПЕРСПЕКТИВЫ ВАГОНОСТРОЕНИЯ В КАЗАХСТАНЕ

Сарачан К. - студент группы СМ-22-4р
Карташова А.В. - к.т.н., доцент

Зерно, древесина, металл и уголь, промышленная химия и нефть -те стратегические продукты, быстрая и качественная транспортировка которых имеет для страны первостепенное значение. Железнодорожные перевозки самые выгодные и надежный способ доставки грузов в транспортно-логистической системе, а одним из важнейших элементов таких перевозок были и остаются вагоны. Однако,значительная часть подвижного состава, как пассажирского так и грузового, имеет устаревшее оборудование, в том числе, и в нашей стране. Износ деталей и основных частей приводит к излишним затратам на техническое обслуживание и увеличивает экологическую нагрузку, а порой, напрямую связано с загрязнением окружающей среды.Также использование старых вагонов в пассажирских перевозках влияет на уровень комфорта и безопасности для пассажиров.

Поэтому, обновление вагонного парка для Казахстана даже не требование современности, а скорее - это жизненная необходимость. Удержать позиции перед воздушным транспортом железнодорожникам можно лишь через модернизацию системы перевозок.

Заблуждаются те, кто считает железнодорожный вагон простейшим устройством. Однако это не так. Современный железнодорожный вагон - это совместный труд передовых инженерных решений и технологий, и многие коллективы вагоностроителей работают над тем, чтобы вывести свое предприятие в лидеры рынка и сделать это в рекордные сроки.

В Казахстане успешно работают вагонные компании и вагонные депо, которые занимаются производством и ремонтом железнодорожных вагонов. Среди них можно выделить АО «Акмолинский вагоноремонтный завод», г.Астана, ТОО «Казахстанская вагоностроительная компания», г.Экибастуз, ТОО «Электровозосборочный завод», г.Астана, ТОО «ТМЗ Сервис Казахстан», г.Ерейментау, АО «Локомотивосборочный завод», г.Астана, Актюбинский завод по производству железнодорожных вагонов, группа «TEXOL», г. Актюбинск, ТОО «Атырауский вагоностроительный завод, группа «TEXOL», г.Атырау.

Казахстанские заводы оснащены новейшими технологиями для изготовления различных типов вагонов. Они выпускают широкий ассортимент продукции, включая полувагоны, платформы, цистерны, вагон-автомобилевозы и контейнеровозы, которые используются для транспортировки разнообразных грузов, таких как уголь, нефть, зерно и другие. Работу в цехах заводов обеспечивают автоматизированные линии и промышленные роботы, поэтому один оператор может обслуживать сразу несколько модулей. При разработке инновационных конструкций вагонов огромное внимание уделяется предварительному проектированию, компьютерному моделированию вагонов, изучению поведения материалов, деталей и конструкций в процессе нагрузок.Опытные образцы вагонов и деталей конструкций проходят испытание на подтверждение заявленным техническим характеристикам. Вагонные конструкции проходят строгий контроль качества и соответствуют международным стандартам безопасности и надежности.

По результатам практической эксплуатации инновационный вагон показал себя значительно эффективней, чем типовые модели советских конструкций. Например, при транспортировке угля в составе из шестидесяти грузовых вагонов нового поколения можно перевезти до четырехсот тонн больше, а если в таких вагонах перевозить зерновые грузы, то для пятидесяти тысяч тонн зерна потребуется отправить на целый состав вагонов меньше. Обновление вагонного парка указывает на общий эффект для экономики страны от массового внедрения инновационных вагонов.

В Казахстане активно обсуждаются вопросы, связанные с электровозами, моторвагонным подвижным составом и локомотивами на чистой энергии. Национальный оператор железных дорог страны заключил крупный контракт с китайским заводом DalianLocomotiveandRollingStockWorks (Dalian CRRC) на поставку грузовых тепловозов. Этот заказ стал крупнейшим проектом в сфере железнодорожного транспорта между двумя государствами.

Инновационный магистральный грузовой тепловоз китайского производства спроектирован для работы в суровых климатических условиях, что и необходимо для северных районов нашей страны. Максимальная скорость тепловоза составляет 120 км/ч. Производитель разработал мощный, экологически чистый и энергосберегающий дизельный двигатель, а бортовая компьютерная система обеспечивает мгновенный отклик на команды машиниста и надежность работы ключевых узлов. Конструкция локомотива позволяет использовать его при экстремальных температурах до -50°С. Кабина машиниста также модернизирована: она оснащена удобной операционной системой для повышения эффективности работы машиниста.

Планируется, что до 2026 года в Казахстан будет экспортировано более 100 единиц магистральных грузовых тепловозов, которые повысят эффективность, безопасность и экологичность грузовых перевозок. Китай, являясь одним из ведущих мировых производителей локомотивов и подвижного состава, продолжает развивать сотрудничество с АО «Национальная компания «Казахстан темиржолы».

В Казахстане на ТОО «Электровозосборочный завод» в Астане планируется выпуск локомотивов нового поколения. Эти электровозы обещают повысить эффективность на 20% и уменьшить стоимость производства на 40%. Старт массового производства намечен на ближайшие 3 года.

Французская компания ALSTOM, которая является единственным производителем электровозов в Центральной Азии и на Кавказе, уже давно работает в Казахстане. В ее распоряжении 10 производственных объектов в шести городах, а главный завод находится в столице. Четыре сервисных депо расположены в Астане, Алматы, Арыси и Шу. Мощности завода позволяют выпускать более 100 электровозов в год. За 14 лет своей работы компания зарекомендовала себя как надежный партнер, производящий качественную продукцию.

Глава государства поддержал амбициозные планы по запуску нового локомотива в 2028 году. На этом заводе по заказу АО «НК «КТЖ» уже было изготовлено 380 грузовых и 70 пассажирских электровозов, а также их запасные части. В дополнение к этому, Казахстан также экспортировал 80 секций грузовых электровозов в Азербайджан. Предприятие выпускает широкий ассортимент продукции, включая корпуса локомотивов, трансформаторы, низковольтные и высоковольтные шкафы.

Сейчас в стране производством запчастей для железнодорожной отрасли занимаются более 600 отечественных компаний, их товары и услуги экспортируются в 25 стран.

Благодаря развитию железнодорожного машиностроения в Казахстане, образованию производственного кластера вагоностроения, локомотивостроения, сотни молодых казахстанских работников получили техническое образование.

Решением главы государства К.Ж.Токаева2025 год объявлен годом рабочих профессий. Это отличная возможность показать качество реформирования системы технического и профессионального образования для стимулирования рабочих специалистов, значимость труда, и конкуренцию выпускников колледжей на рынке труда с выпускниками вузов.

Литература

1. kz.kursiv.media›2024-10-29/zhzh-stadlerkazakhstan/
2. https://lsm.kz/v-kazahstane-potratyat-sotni-milliardov-na-zheleznodorozhnye-proekty

УДК 371.64

ВЛИЯНИЕ КОМПЬЮТЕРА И КОМПЬЮТЕРНЫХ ИГР НА ЯЗЫК МОЛОДЕЖИ

Сатыбалды А.Ә. – студент группы ИП 24 – 7к3
Айтмамбетов Ф.У – к.ф.н., ст.преподаватель

Введение

21 век – век технологий и в этом веке очень быстро прогрессирует техника, она влияет на все сферы нашей жизни. В последние годы компьютерными играми очень сильно увлекается молодое поколение. Компьютеры, телефоны, планшеты, особенно сильно компьютерные игры – сильно влияют на формирование мировоззрения, культурных и языковых особенностей молодых людей. Внутри цифровой среды стремительно развивается множество сленгов, которые влияют на языковые особенности молодых людей. В этом докладе мы будем рассматривать как компьютерные игры влияют на формирование языка молодежи, а также проанализируем позитивные и негативные аспекты влияния компьютерных игр на язык молодежи.

1. Компьютерные игры как фактор формирования языка молодёжи

1.1 Формирование уникального игрового сленга

Компьютерные игры часто создают отдельные, разобщенные сообщества людей, с уникальной субкультурой. Бывает, что люди которым интересно и одно и тоже создают свое сообщество и в рамках этих сообществ формируется сленг. Люди в этих сообществах общаются словами, которые понятны только узкому кругу общения. Давайте рассмотрим термины , которыми общаются игроки компьютерных игр:

Лагать — означает торможение или задержку в игре из-за технических проблем или в связи с интернетом.

Нуб — новичок, которому не хватает навыков и опыта или человек впервые играющий в игры

Фармить — заниматься накоплением ресурсов в игре.

Респавн — возрождение персонажа после его гибели.

Подобные игровые термины упрощает многие слова и до сути можно быстро дойти. Впоследствии люди начинают использовать эти термины и в повседневной жизни.

2.Распространение англицизмов и заимствований

Множество компьютерных игр разрабатывается на Западе и обретая популярность приходит к нам. И так как они на английском, многие слова попадают в лексикон игроков и часто используется в повседневной речи. Например:

Скилл (от англ. "skill" — навык) используется для описания умений.

Чекнуть (от англ. "check" — проверить) обозначает просмотр и проверку информации.

Эти английские термины постепенно, но верно входят в обиход, особенно среди молодого поколения. Многие воспринимают это, как признак того современные молодые люди идут в соответствии с требованием времени и как показатель прогресса. Но распространение английских терминов может сказываться на чистоте языка и влияет негативно на богатств словарного запаса.

1.3 Сокращения и аббревиатуры

Игровая культура также влияет на популяризацию различных сокращений. Например, распространенные аббревиатуры.В основном в играх играют очень быстро и нет времени писать длинные сообщения. Поэтому, среди игроков популярны различные сокращение:

ГГ (от англ. "Good Game" — хорошая игра) — термин, используемый для вежливого завершения матча.

АФК (Away From Keyboard) — обозначает временный уход от компьютера.

ПВП — (Player Versus Player) — режим «игрок против игрока».

Многие сокращение не только прижились среди молодежи, но и используется и в повседневной жизни.

2. Позитивные аспекты влияния компьютеров и игр на язык молодёжи

2.1 Обогащение лексики и коммуникативных навыков

Использование новых терминов в игровой среде позволяет игрокам развить не только креативность, но и помогает быстро осваивать новую лексику. А это в свою очередь хорошо влияет на умение быстро адаптироваться и привыкать к новым условиям. Также общение в играх учит игроков эффективно общаться в команде, что пригодится и в реальной жизни.

2.2 Освоение английского языка

Многие компьютерные игры создаются на английском языке, соответственно молодежь имеет возможность улучшить свои знания иностранного языка. Таким образом легче запоминать слова и это помогает поднять свой уровень языка. Это в свою очередь сильно помогает в изучении языка и международном общении.

3. Негативные аспекты влияния компьютерных игр на язык

3.1 Снижение лексического богатства и грамотности

Как и в любом другом деле, у всего есть свои негативные аспекты. К сожалению, многие люди могут злоупотреблять игровыми сленгами, аббревиатурами. Это может привести к упрощению языка и снижению словарного запаса. Если постоянно говорить на игровым сленгом, могут возникнуть проблемы с выражением своих мыслей. Многим кажется что подобные "слова" упрощает и в родном языке нет аналога таким словам. И подобные "слова" более точнее передает смысл того, что они хотели бы сказать.

3.2 Снижение качества письменной речи

Молодое поколение выросшее в эпоху современных смартфонов имеет злополучную привычку сокращать слова. Они привыкли к различным сокращениям и чат-формату, и часто эту привычку они переносят на

письменную речь. А они в свою очередь начинают использоваться в учебных работах, что приводят к упрощению речи и различных ошибках. Все это негативно сказывается на навыках грамотного письма.

Заключение

Компьютеры и компьютерные игры оказывают очень серьезное влияние на язык молодежи. С одной стороны они обогащают язык новыми словами, терминами, выражениями. Они формируют уникальную субкультуры, с их специфическим сленгом. Это помогает многим игрокам в освоении иностранного языка с помощью игр, а общение внутри игры способствует навыку работать с людьми. С другой стороны, их чрезмерное влияние может негативно сказаться на грамотности речи. Многие люди используют различные сокращение, англицизмы в своей речи. Это негативно влияет на выразительности речи. Для сохранения баланса не нужно уходить в крайность. Важно контролировать степень влияния игровых и компьютерных сленгов на повседневное общение. Это в свою очередь поможет молодому поколению развить свои навыки общения, при этом не теряя своей культурной идентичностью и языка.

Литература

1. Богомолов А.Ю. Влияние компьютерных игр на развитие речи подростков // Вестник педагогики и психологии. – 2019. – № 4. – С. 48–55.
2. Иванова Л.В., Коваленко О.М. Компьютерная лексика и её влияние на языковую культуру молодёжи // Филологические науки в современном мире. – М.: Изд-во МГУ, 2021. – С. 112–119.
3. Куликов А.В. Роль англицизмов в языке молодёжи: влияние интернета и компьютерных игр // Известия Уральского федерального университета. Серия: Социальные науки. – 2020. – Т. 22, № 2. – С. 32–41.
4. Марков Д.И. Игровая культура и её воздействие на формирование сленга у молодёжи // Культура и коммуникация. – 2022. – № 3. – С. 15–20.
5. Николаев П.В. Влияние компьютерного сленга на язык подростков // Социология и психология

УДК 159.9

СОЦИАЛЬНЫЙ ПОРТРЕТ СОВРЕМЕННОГО СТУДЕНТА-ПЕРВОКУРСНИКА

Сеилхан Д.У. – студентка группы АП 24 6к5
Даркулова К.Н. – к.ф.н., доцент

Под социальным портретом студента мы понимаем описание таких характеристик как возраст, пол, образование, место жительства, увлечения, материальное положение. Актуальность темы исследования состоит в том, что изучение проблемы позволит разработать более эффективные стратегии и программы социальной поддержки и помощи студентам, имеющим трудности в адаптации к студенческой жизни.

С этой целью нами проведен опрос среди студентов 1 курса.Для проведения исследования была составлена анкета, включающая вопросы о месте проживания и составе семьи, бытовых условий, общественной жизни и досуга (подработки в учебное время, участие в научных кружках, занятие спортом).В качестве основных респондентов для данного исследования выступили студенты аграрного факультета. Из них 61,9 % - девушки.

Полученный материал позволил сделать первые наблюдения о социальном портрете современного студента-первокурсника, проучившегося один семестр.

На вопрос: Как вы предпочитаете проводить свободное время? Были получены следующие ответы: общение с друзьями – 56,1 %, занятия спортом – 46,3%, заниматься домашними делами – 41,5%, сидеть в телефоне – 36,6%, и если одна часть студентов ходят в кино и т.п. – 29,3%, примерно столько же уходит на общение с друзьями – 22%, то другая часть в это время работает (подработка) – 24,4%.Наиболее популярными проведения досуга молодые люди выбирают развлечения, далее спорт, мода, меньше – познавательные ресурсы, образование.

На вопрос: «Должен ли работать современный студент?», был получен ответ да от большинства респондентов. Многие из них сталкиваются с трудностями, вызванными личными проблемами, в частности, – это желание или необходимость на подработки. Причин данного явления может быть несколько: материальное положение некоторых родительских семей требует того, чтобы дети работали и обеспечивали семью, и/или приносили стипендию. Следовательно, на первом месте стоит проблема заработка, а не общественные и образовательные функции студента. Хотя все понимают, что на основном месте должна стоять учеба, особенно на первом курсе.

На занятиях студенты испытывают волнение и страх допустить ошибку, страх получить низкие баллы, боятся осуждения за плохую академическую успеваемость. 78,6% респондентов учатся на «хорошо» и «отлично», 19% - на «хорошо» и «удовлетворительно». Большинство первокурсников не пропускают занятия, таким образом, можно отметить высокую степень серьезности к получению образования.

На вопрос: «сколько времени тратит студент на выполнение учебных заданий дома?». Большинство респондентов тратит на это примерно 1–2 часа в день.

Отношение к балльно-рейтинговой системе оценки знаний студентов разделилось: еще не понял(а) что это такое, т. е. критерии оценивания (17); безразлично (1), устраивает (1), положительное (9), отрицательно (10).

На вопрос о финансовом состоянии, студенты ответили, что основной источник – это средства, поступающие от родителей (65%), 26% - временные заработки, 24% - стипендия.

На вопрос о планах на ближайшие годы, студенты на первое место поставили получение диплома, на втором месте – трудоустройство, на третьем месте – открытие собственного дела, создание семьи. По окончании вуза

большинство студентов надеются на свои силы, половина ждут поддержки родителей и родственников и очень маленький процент рассчитывают на поддержку государства.

Таким образом, в самом общем приближении можно составить портрет современного студента. Это самостоятельный (а порой одинокий) студент, большую часть своего внеаудиторного времени проводящий за подготовкой к занятиям, но при этом успевающий еженедельно следить за чистотой в своем доме, готовить себе еду «на скорую руку», студент, отказавшийся от телевизора, но не забывший компьютер.При этом студенты не читают художественную литературу, периодику. При подготовке же домашнего задания, а также ведения научно-исследовательской работы ими используются следующие источники: Интернет (почти 90%), книги и периодические издания (10%).Тенденции последних лет показывают, что при сильной загруженности современного студента, он больше времени тратит на телефон, все меньше места остается для личной (внеуниверситетской) жизни.

На первом курсе перед студентом стоит задача адаптации к учебному процессу и к новой, студенческой жизни. В этот период существенно изменяется круг общения, первокурсник еще не может определить свое место в новом обществе, но почти у каждого можно отметить стремление к учебе, самостоятельность, желание активно участвовать в студенческой жизни, быть лидером.Современный студент стремится к самостоятельности и желает получить от жизни максимальное удовольствие.Общественная жизнь студентов является одной из главных сторон образовательного процесса.

Современный студент способен адаптироваться в обществе,нацелен на карьеру и желает занимать высокие посты. Поэтому многие из них хотят продолжить свое обучение в магистратуре, а также получить ученую степень. Тем не менее это молодежь с разными интересами, вкусами духовными ценностями, социальным положением.

Литература

1. Ярмакш О.В., ДерюгинП. П., ЯрмакВ. Е.Социальный портрет современного студента// ДИСКУРС. 2019. Т. 5, № 4. С. 53-64.
2. Ульянина О.А.,Юрчук О.Л. и др.Социально-психологический портрет современного студента педагогического направления подготовки// Психолого-педагогические исследования 2023. Том 15. № 4. С. 3–24.
3. Кравчук Е. Л., Хохлов Н.А.Нравственно-психологический портрет современного студента-первокурсника и взаимосвязь его компонентов//Альманах современной науки и образования.-Тамбов: Грамота, 2010. № 8 (39). С. 109-112.

УДК 372.881.161.1

ОБ ЭТИМОЛОГИИ СТРОИТЕЛЬНЫХ ТЕРМИНОВ

Сергазиева А. - студентка группы СМ-24-6к2
Ахметова А.М.- старший преподаватель

Любое слово имеет свою историю, свою судьбу. Онотакже может иметь родственников, свою родословную, или же, наоборот, быть круглой сиротой. Слово может рассказать нам о своём происхождении. Человек из ряда словупотребляет в своей речинаиболее подходящее, уместное. Все процессы развития языка изучаются этимологией. Этимология [греч. etymologia<etymos – истина; основное значение слова + logos – понятие, учение] – раздел языкознания, изучающий происхождение слов [1, с. 910]. В жизни слов происходят различные изменения. Эти трансформации изучает также этимология. А трансформации в языке происходят беспрерывно: появляются новые слова или давно знакомые слова приобретают новые значения, а иногда даже случается так, что слово меняет вдруг своё звучание. Изучаяпроисхождения слова,человек узнаёт новую для себя информацию. Особенно это касается истории слова. Глубокое изучениеистории слова, даёт возможность понять окружающий мир, узнать о любом интересующем явлении. Если человек понимаеторфографию корня исходного слова, то он не допустит ошибок при написании современного слова. Словоизменяется по правилам грамматики.

Слово «этимология», как и другие слова, имеет свою историю происхождения. Оно впервые стало использоваться среди древнегреческих философов-стоиков. До XIX века термин "этимология" в языкознании мог применяться в значении "грамматика". Первоначально у древних – учение об "истинном" ("первоначальном") значении слова (см. Исидор Севильский (ок. 560…636) – энциклопедия "Этимологии" en:Etymologiae) [2]. Изучение этимологии терминов какого-либо подъязыка науки очень интересно и полезно. Это можно объяснить тем, что многие слова русского языка заимствованы из немецкого, английского, французского и других языков, что свидетельствуето контакте людей разных национальностей между собой. Несомненно, в настоящее время термины функционируют во всех сферах науки, образования, техники, искусства, медицины и в сферебизнеса и производств. Чтобы специалисту, студенту легко понятьзначение термина, использовать его в профессиональной речи, можно изучить его этимологию.

Рассмотрим этимологию некоторых терминов строительства.

В речи строителей используется термин «фасад». С какого же языка оно произошло?Фасад – от итальянского facciata, происходящего от латинского facies – «лицо», что метафорически означает «передняя часть здания.В европейских языках термин начал широко использоваться в архитектуре с эпохи Возрождения, когда внешнему облику зданий стали придавать особое значение. Фасад стал не просто внешней стеной, а художественно оформленной частью здания, отражающей его стиль, назначение и статус. Аслово «бетон» происходит от французского béton, которое, вероятно, восходит к старофранцузскому betum — обозначавшему строительный

раствор или смесь. В глубоком этимологическом смысле, корень может быть связан с латинским bitumen («битум»), так как в древностибитум много использовался как скрепляющий материал в строительстве.Самым большим зданием из неармированного бетона, которому уже более 2000 лет, является пантеон. Также установлено, что в бетоне могут «самозаживляться» трещины.Ученые разработали «самовосстанавливающийся бетон», который содержит бактерии. Они выделяют известняк, заполняя трещины и продлевая срок службы конструкции.Это очень выгодный способ продолжительности конструкции.В строительстве широко используется мрамор. Слово мрамор имеет греческое происхождение. Греческое слово μάρμαρος (mármaros) в переводе означает «сияющий, блестящий», так как этот камень имеет полируемую поверхность.Мрамор является строительным материалом, которое имеет свойство «дышать». Он является пористым, впитывает влагу и реагирует на температуру, что делает его сложным в уходе. Пристроительствезнаменитого мавзолея в Индии Тадж-Махалаиспользовался белый мрамор, который меняет оттенок в зависимости от времени суток.

В строительстве для обозначения важности здания или для создания величественного внешнего вида используют колоннады. Колонны обладают высокой устойчивостью к нагрузкам, включая сейсмические.Это делает их важным элементом в конструкциях зданий в районах с высокой сейсмической активностью безопасным.В строительстве колонны часто символизируют стабильность, долговечность и силу. Термин «колонна» – от латинского columna, происходящего от глагола colere («поддерживать», «подпирать»).

Издревле в строительстве использовали кирпичи.Кирпичи использовались еще в Древнем Вавилоне около 7000 лет назад.Кирпичи служат веками.Примером служат кирпичные стены и сооружения, которые пережили тысячелетия, сохраняя свою прочность и внешний вид.В древности кирпичи делалииз глины, сушили их на солнце, а обжиг в печах делал их долговечной. Слово «кирпич»произошло от тюркского kireç (известь) и персидского pich (замес, тесто), то есть «известковый замес».

Важным элементом здания является фундамент. Слово «фундамент» происходит от латинского fundamentum, что означает «основание», от глагола fundare – «закладывать основу».Фундаментсамого высокого здания в миребашни Бурдж-Халифа в Дубаедостигает глубины более 50 метров. Такой фундаментпозволяет зданию устойчиво стоять на песчаных почвах. Римляне были одними из первых, кто начал использовать бетон в строительстве фундаментов, что позволило создавать более крепкие и долговечные основания для различных построек, включая акведуки и дороги. Современные технологии позволяют создавать фундаменты, которые могут адаптироваться к изменениям в грунте. Например, для зданий на заболоченных территориях используются свайные фундаменты, которые обеспечивают устойчивость даже на нестабильных почвах.

Итак, изучение этимологии некоторых строительных терминов показывает, что в области строительства употребляются словагреческого, латинского и тюркского происхождения.

Литература

1. Ожегов С.И. Словарь русского языка / Под ред. Н.Ю.Шведовой. -23-е изд., испр. – М.: Рус. яз., 1991. -917 с.
2. https://ru.wikipedia.org/wiki/Этимология
3. Откупщиков Ю. В. К истокам слова. Рассказы о науке этимологии.— СПб.: «Авалон», «Азбука-классика», 2005. – С.154.
4. Г.П.Цыганенко. Этимологический словарь русского языка –К.: Рад.шк.1989.-С.19.
5. Большой толковый словарь русского языка: современная редакция / Д.Н. Ушаков. – М.: Дом Славянской кн., 2008. – 959 с.
6. Толковый словарь русского языка с включением сведений о происхождении слов / отв. ред. Н.Ю. Шведова. – М., 2011: Азбуковник. – 1175 с.

ӘОЖ 51.69

МАТЕМАТИКАНЫҢ ҚҰРЫЛЫС САЛАСЫ МЕН СӘУЛЕТ ӨНЕРІНДЕГІ РӨЛІ.

Серғазиева А.А. - СМ-24-6к2 тобының студенті
Қоштаева Г.Т. - аға оқытушы

Математика - бұл сандар мен формулалар жиынтығы ғана емес, ол әлемді түсінудің жан-жақты құралы. Ол логикалық ойлауды дамытып, күнделікті өмірдегі, ғылым мен техникадағы күрделі мәселелерді шешуге мүмкіндік береді. Қазіргі уақытта математикасыз даму мүмкін емес. Ол ғылымның, технологиялардың, экономика мен инженерияның маңызды бөлігі. Математика әлемнің құрылымын тануға, табиғат құбылыстарын модельдеуге, әрі болашақты болжауға мүмкіндік береді. Математика - бұл тек ғылым ғана емес, сонымен қатар, адамның шығармашылық және интеллектуалдық қабілетін арттыратын құрал. Оны меңгеру - болашаққа сенімді қадам жасау болып табылады.

Математика - құрылыс саласының негізін құрайтын ғылымдардың бірі. Ғимараттарды жобалау, есептеу, салу және тексеру процестері математикалық есептеулер мен логикалық талдауларды қажет етеді. Құрылыс жобаларын жасауда инженерлер мен архитекторлар геометрия, тригонометрия және алгебраны қолданады. Геометрия ғимараттардың пішінін, өлшемдерін және пропорцияларын анықтауда маңызды рөл атқарады. Көпқабатты ғимараттарды жобалау кезінде үшбұрыш, төртбұрыш және шеңбер сияқты геометриялық фигуралар қажет. Тригонометрия жарықтың түсу бұрышын анықтауда және бұрыштарды өлшеуде өте маңызды болып келеді.

Алгебра материалдардың беріктігін есептеуде, құрылыс шығындарын анықтауда және тағы басқа қаржылық есептеулерде кеңінен қолданылады.

Ғимараттар мен инфрақұрылымдардың беріктігі мен тұрақтылығын қамтамасыз ету үшін математикалық модельдерді пайдаланады. Статикалық есептеулер ғимараттың салмағын, оған түсетін сыртқы күштер қар, жел, сейсмикалық әсерлерді анықтауға көмектеседі. Материалдардың беріктігін есептеу - құрылыс конструкцияларының дұрыс таңдалғанына көз жеткізу үшін қажет. Мұндай жағдайда матрицалық алгебра, дифференциалдық теңдеулер және интегралдар қолданылады. Қазір математикалық модельдеулерді пайдалана отырып, әртүрлі бағдарламалық қамтамасыз ету жүйелері дамып келеді. AutoCAD сияқты бағдарламалар жобалау процесін автоматтандырады. Бұл жүйелер математика негізінде жұмыс істеп, дұрыс есептеулер жүргізуге мүмкіндік береді. Құрылыс бюджетін жоспарлау үшін математикалық әдістерді кеңінен қолданады. Шығындарды есептеу барысында сызықтық теңдеулер мен ықтималдық теориясының маңызы зор. Математикасыз құрылыс саласының дамуын елестету қиын. Бұл ғылым ғимараттардың қауіпсіздігін, сенімділігін және әсемдігін қамтамасыз ету үшін қажет. Сондықтан инженерлер мен архитекторлар математиканы терең меңгеруі қажет. Құрылыс саласындағы жетістіктер, математикалық есептеулер мен модельдеулердің нәтижесі болып табылады. Құрылыс нысандарының беріктігі мен тұрақтылығын нығайту үшін әрбір инженерлік шешім математикалық есептеулер арқылы жүзеге асады.

Құрылыс жобаларын сызу және модельдеу үшін математика саласы үлкен маңызға ие. Геометрия мен тригонометрия нысанның пропорцияларын, бұрыштарын және өлшемдерін дәл анықтауға мүмкіндік береді. Үш өлшемді модельдер жасау кезінде математикалық есептеулер ғимараттың құрылымдық ерекшеліктерін дұрыс жобалауға көмектеседі. Математика құрылыс саласында тек есептеулер үшін ғана емес, сонымен қатар қауіпсіздік пен сапаны қүшейту үшін де қолданылады. Құрылыс инженерлері мен сәулетшілердің білімі мен тәжірибесі математикамен ұштасқанда ғана заманауи, функционалды, сапалы, әсем нысандар бой көтереді. Математиканың дамуы құрылыс технологияларын одан әрі жетілдіруге ықпал етуде.

Математика мен сәулет - өзара тығыз байланысқан екі сала. Сәулет өнері тек қана ғимараттарды салу немесе оларды әсемдеу емес, сонымен қатар математикалық принциптерге сүйене отырып, құрылымдардың тұрақтылығы мен үйлесімділігін қамтамасыз ету болып табылады. Сәулетте геометрия негізгі құрал болып табылады. Ғимараттардың формалары, көлемдері мен симметриялары геометриялық фигуралар арқылы сипатталады.

Сәулеттегі ғимараттардың беріктігін есептеу - математиканың инженерлік қолданылу саласы. Статикалық есептеулер арқылы құрылымдардың жүктемелерді қалай қабылдайтынын анықтап, оларды қауіпсіз әрі ұзақ мерзімді етуге болады. Заманнуи сәулетте компьютерлік технологиялар мен математикалық модельдеулер үлкен рөл атқарады. Алгоритмдік дизайн әдістері арқылы сәулетшілер күрделі пішіндер мен құрылымдарды дәл есептейді. Параметрлік модельдеу арқылы ғимараттардың желге, жер сілкінісіне, тағы басқа табиғи әсерлерге төзімділігі зерделенеді. Математика мен сәулет бір-бірін толықтыратын ғылымдар. Математика сәулетке тек техникалық дәлдік беріп қана қоймай, эстетика мен үйлесімділікке қол жеткізуге мүмкіндік береді. Математика – құрылыс және сәулет саласының негізгі тіректерінің бірі Бұл салалар адамзаттың мәдениеті мен өмір сүру ортасын жақсартуға қызмет жасап келеді.

Әдебиеттер

1. Ахметов Н.С., Нургожина М.Е., Құрылыс өндірісін ұйымдастырудағы технологиялық-ұйымдық модельдерді дамыту, 2018
2. Баймадиева Ғ.Ә., Базарбаева Г.С., Сманова М.А., Оқытудың кәсіби және қолданбалы бағыттылығы-білікті маман қалыптастырудың негізі, 2016

ӘОЖ 656.13

ШЫМКЕНТ ҚАЛАСЫНДА КӨЛІКТІК-ЛОГИСТИКАЛЫҚ КЛАСТЕРДІ ДАМЫТУ КЕЛЕШЕГІ

Сәдібеков А.Ә. – СМ-22-1к1 тробының студенті
Пернебеков С.С. – т.ғ.к., профессор

XXI ғасырда әрбір мемлекеттің әлемдік нарықтардағы бәсекеге қабілеттілігі оның құрамына кіретін аумақтардың бәсекеге қабілеттілігіне тікелей қатысты болады, себебі адами капитал, материалдық-техникалық баз, бизнесті жүргізудің экономикалық және әкімшілік жағдайлары нақ осы аймақтық деңгейде шоғарланған. Экономикалық жүйелердің жахандану әсерінен қайта құрылу үдерістері экономикалық жүйелерді ұйымдастыру мен басқару тәсілдері туралы ұғымдардың әдеттегі түсініктеріне әсер етті. Осыған байланысты қазақстандық экономикалық ғылымның қазіргі кездегі басты міндеттерінің бірі ол – қазақстан аумақтары мен аймақтарын дамытуға бағытталған жаңа тәсілдемелерді дайындау. Бұл ретте Шымкент қаласының көлік пен логистика саласындағы аймақтық саясатын ұйымдастыру барысындағы класстерлік тәсілдеменің маңызы зор екендігі белгілі.

Класстерлер экономикалық жүйенің өз бетінше ұйымдастырылуының жаңа түрі болып табылады, оған Қазақстан Республикасында да сұраныс өте жоғары. Тарихтан белгілі болғанындай, класстерлер өздігінен ұйымдастырылу құрылымдары ретінде ойда жоқта кенеттен немесе ойлау нәтижесінде пайда болуы мүмкін. Бірінші жағдайда, бұл экономикалық тиімділікті арттырудың тиісті өлшемдері бары экономикалық дамудың табиғи тетігі. Екінші жағдай мемлекеттің тікелей қатысуымен немесе оның бастамасымен жүзеге асырылатын иннвацияларды ұйымдастырудың жүйелік жағдайын білдіреді.

Көліктік-логистикалық класстерлер аймақтық класстерлердің ерекше түрлерінің бірі және өзінің инфрақұрылымдық шығу тегіне байланысты аймақтағы іскерлік белсенділіктің қалыптасуының негізі болып саналады, және кіші және орта бизнестің дамуының итермелеуші күші. Көліктік-логистикалық класстерлер тұжырымдамасы тауарлар мен қызметтердің өндірісі барысында пайда болатын құндылықтар тізбегінің мәнбірлері арасындағы байланыстар мен өзара тәуелділіктерге назар аударады және салалық талдау барысында қарастырылатын қарапайым көлденең желілік құрылымдар шеңберінен шығып кетеді. Класстерлік тәсілдеме салалардың нақты аймақтарға және оның ерекшеліктеріне қатысты сипаттамаларын қарастыруға және беруге мүмкіндік береді. Бұл ретте класстерлік тәсілдеме салалық тәсілдемеден өзгеше болады, себебі салалардың бір-бірін өзара толықтыруын және олардың ұзақ мерзімдік ынтымақтастығы мәселелерін жоғары деңгейде, үлкен көлемде зерделеуге жағдай жасайды.

Қазіргі кезде тасымалдардың жиынтық құрылымындағы интермодальдық және мультимодальдық тасымалдаулардың маңызын арттыру әлемдегі көліктік кешеннің дамуының негізгі беталыстарының бірі болып табылады. Интермодальдық тасымалдаулар бірнеше көліктік желілерді аса тиімді нысандарға бірігуге итермелеуші мәнбір ретінде белгілі. Интермодальдық желі көліктердің түрін ауыстыру кезінде көліктік жүк бірліктерін тиімді пайдалануға ықпал жасайтын тарату орталықтарының міндетті түрде болуын қарастырады. Күрделі экономикалық жүйелерді ұйымдастырудың халықаралық тәжірибесіне және экономикалық класстердің әмбебап құрылымдық үлгісіне сүйене отырып қазақстан аймақтарына арналған көліктік-логистикалық класстердің үлгісін құрастырамыз.

Класстерлік үлгінің өзегі шеткі аумақтармен тұрақты байланыста болады және олармен бірге қосылған құн тізбегін құрайды. Көлік пен логистиканың байланысқан салаларына құрылыс пен ауыл шаруашылығы саласы, көтерме және бөлшек сауда, көлік құралдарын шығару және өңдеу өнеркәсібінің кәсіпорындары жатады. Класстер ішіндегі үдерістерді технологиялық тұрғыдан сүйемелдеу бағдарламалық қамтамасыз ету өнімдерін жеткізушілер, ғылыми-зерттеу институттары, технопарктер, иннвациялық орталықтар және т.с.с. тарапынан қамтамасыз етіледі. Көліктік-логистикалық кешенге көрсетілетін мамандандырылған қызметтер саласы құрамына қаржылық делдалдар, сақтандыру, консалтингтік және маркетингтік компаниялар қызметтері кіреді.

Қазақстандық ғалымдар мен мамандар, индиялық «Бангалор» класстерін құру тәжірибесін негізге ала отырып, Қазақстандағы класстерлік тәсілдеменің қазіргі кездегі даму кезеңінде шет елдерден келіп түсіп жатқан инвестицияларға, класстерлерді жобалау мен қалыптастыру кезеңінде, мемлекет тарапынан едәуір дәрежедегі шектеулер қою арқылы өзіміздің компаниялар желісін қалыптастыру мақсатында «инкубаторлық жағдайлар» жасалуы керек деп есептейді. Осылайша, қалыптастырылған байланыстар трансұлттық компанияларға класстерде басты орын алуына мүмкіндік бермейді және олардың дамуын шектейді, бірақ бәсекелестік орта мен құраушылар арасындағы байланыстар трансұлттық компаниялардың жергілікті бөлімшелерін орналастыру үшін ыңғайлы орын болып табылады.

Орта және ұзақ мерзімге арналған дамытудың аймақтық саясатының негізгі міндеті – Шымкент қаласының аумағында көліктік-логистикалық класстерді құру, сондықтан шетелдік трансұлттық компаниялардың қатысуымен үш ірі батыс, шығыс және оңтүстік көліктік-логистикалық аймақтардың дамытылуын қамтамасыз ету керек.

Көліктік-логистикалық класстердің шығыс бағытының дамуы Қытай бағытындағы жүк ағындарын шоғырландыру дәрежесін арттыру үшін қажет. Осы аймақтағы заманауи логистикалық орталықтардың шрғырлануы автомобиль және темір жол көлігімен келіп жатқан жүктерді аз уақыт пен төменгі шығындармен одан ары қарай бөлуге мүмкіндік береді. Бұл ретте «Батыс Еуропа-Батыс Қытай» халықаралық көлік дәлізінің мүмкіндіктерін де толығымен пайдалану керек.

Жалпы Шымкент қаласында класстерлік саясатты іске асыру үшін класстерді қалыптастыру кезеңдерін нақтылап алған дұрыс. Оларды үш кезеңге бөлуге болады: жобалау мен қажетті жағдайларды жасау; класстерлік саясатты іске асыру; нәтижелерді түзету.

Бірінші кезең мыналардан тұрады:

- көліктік-логистикалық класстердің нақты шекараларын анықтау;
- компанияларды тіркеу рәсімдерін жеңілдету және әкімшілік кедергілерді азайту;
- зияткерлік мешік қорғау шаралау қайта қарау;
- салықтық жеңілдіктер бағдарламаларын дайындау;
- аймақтық деңгейде бірлескен жобаларды қолдау шараларын жасау;
- көліктік-логистикалық, инженерлік және коммуникациялық инфрақұрылымдарды дамыту;
- халықаралық сапа стандарттары бойынша сертификаттауды енгізу;
- класстердің жоспарлық көрсеткіштерін белгілеу.

Екінші кезең мыналардан тұрады:

- класстер мүшелері арасындағы ынтымақтастықты ынталандыру;
- еңбек ресурстарын тарту бағдарламаларын жасау және жүзеге асыру;
- технопарктердің, бизнес-инкубаторлардың және көрме орталықтарының жұмысын дамыту, олары қолдау;
- көліктік-логистикалық салаға жаңа технологияларды енгізуді қолдау;
- класстердегі компаниялардың көліктік қызмет экспортын дамыту;
- класстердің халықаралық байланыстарын дамыту;
- класстерге тура шетелдік инвестицияларды тарту бағдарламаларын жасау.

Үшінші кезең мыналардан тұрады:

- экономикалық жүйенің ауытқушы көрсеткіштерін мақсаттық түзету;
- экономикалық жүйенің құраушыларын өздігінен реттелге ынталандыру;
- класстерге трансұлттық корпорацияларды тарту;
- класстер ішінде ұзақ мерзімдік жобаларды құру.

Шымкент қаласының аумағында көліктік-логистикалық класстер құру мәселесінің өзектілігі оның географиялық тұрғыдағы ыңғайлы орналасуымен, іскерлік белсенділіктің қалыптасқан жүйесімен және шаруашылық қызметтердің жахандық сипат алуымен түсіндіріледі. Тек қана экономикалық агенттерді шоғырландыру дәрежесін жоғарылату, инвестициялар мен технологиялар ағындарын арттыру, бәсекелестікті дамыту арқылы Шымкент қаласы халықаралық деңгейдегі көліктік-логистикалық орталық бола алады.

Әдебиеттер

1. Пернебеков С.С., Сүлеймен М.Ф. Тасымалдау саласындағы көліктік-логистикалық қызмет көрсету жұмыстарын сапалық басқару көрсеткіштері / «Endless Light in Science». - Астана, 2024. - №1. - С. 43-47.
2. Пернебеков С.С., Үсіпбаев Ү.А. Қазақстан Республикасының көліктік-логистикалық жүйесін дамытудың өзекті мәселелері / «Ғажайып Қазақстан». – 2024. - №01-02 (45). - Б. 4.

ҚҰРЫЛЫС САЛАСЫНДАҒЫ ТЕХНИКАЛЫҚ ҚАДАҒАЛАУДЫҢ ТАҒАЙЫНДАЛУЫ СЕБЕПТЕРІ

Әбіш Қ. Н.- СМ-23-13к1 тобының студенті
Камбаров М.А.- т.ғ.к., доцент

Құрылыстағы техникалық сараптама- бұл құрылстағы технологиялық сапаның және сол сапаның талап етілетін нормалар мен талаптардың сақталуын қамтамасыз етілуін, құрылыс құжаттарының дұрыстығын тексеретін тапсырыс берушінің тарапынан бекітілген тексеріс түрі болып табылады. Осы тексерісті өткізетін адамның саналы түрде таңдалуы құрылысқа жаратылатын шығындардың артпауына, құрылыс сапасының жоғарғы деңгейде болуын, жұмысшылардың тарапынан болатын жауапсыз жұмыстардың жасалмауын қамтамсыз етеді.

Эксперттердің тағайындалуы, келесі тапсырмалардың шешімі болып табылады:

- Құрылыс материалдарының сапасы мемлекет бекіткен стандартарттарға сай болуы;
- Құрылыстың талап етілген мерзімге сай келуі;
- Техникалық құжаттардың дұрыс толтырылып, рәсімделуі;
- Құрылыс шығынының төмендету тәсілдерінің ұсынылуы;
- Мүмкін болатын қателіктердің алдын- алу;
- Құрылыс нысаны қолданысқа берілгеннен кейін оның өз сапасының ұзақ мерзімге сақталып қалуы;
- Ғимараттың өз беріктілігін сақтай отырып, деформацияға, коррозияға және т.с.с. сыртқы әсерлерге шыдамдылығын дұрыс есептелуін қамтамасыз етілуі;
- Құрылыс нысанының (обьектісінің) қолданысқа берілуінің дайындығын растайтынын қорытынды берілуі;
- Техникалық қадағалау келесі кездерде тағайындалады, егер:
- Құрылыс нысанының ауданы үлкен масштабта болған жағдайда, оған түрлі тұрғын үй кешендері, өндірістік үйлер және осындай ауқымды көлемдегі ғимараттар жатады;
- Құрылысы ауыр және қауіспсіздікті мүмкіндігінше жоғары деңгейде, мерзімнің қатаң сақталуы талап етілген кезде;
- Құрылыс нысаны климатикалық жағдайы күрделі жерлерде орналасқан болса;
    - Құрылыс нысанында пайдаланатын техникалық жабдықтар, материалдар және құрылғылар жаңа және оның жұмысын әрдайым жіті тексерісте болу керек болса;

Құрылыс саласында аккредиттелген сарапшының қойылуы үшін екі жақты жеке/ мемлекет тарапынан тапсырыс берушінің және сарапшының тарапынан жасалынатын келсімшарт болуы тиіс. Келісімшартта тапсырыс берушінің тарапынан сарапшыға қойылатын талаптардың нақты тармақтары жазылып бекітілуі керек. Сарапшының жұмыс уақыты, төлемақысы, құрылыс нысанында сарапшыға берілетінартықшылқтар мен қосымша жағдайларға байланысты тапсырыс тарапынан орындалуы тиіс қызметтер де осы келісімшартта көрсетілуі тиіс. Келісімшарттың рәсімделуі ҚР заңнамасына сәйкес 3 тараптың кездесу барысында жасалуы тиіс. Бірінші тарап- тапсырыс беруші, екінші тарап- сарапшы, үшінші тарап- заң қызметкері болады.

Негізгі сарапшының атқаратын функциялары:

- Әр құрылыс-монтаждаудың тармағы біткен сайын, тексеру арқылы керек құжатардың толтырылуы;
- Қате/ ақау табылған жағдайда оны құжатта бекіту арқылы соның шешімін ұсыну;
- Тапсырыс берушімен бірге құрылыс материалдарын, құрылғылар мен технологиялық жабдықтарды қабылдап алуында қатысу;
- Мердігелердің тарапанын пайдаланылатын материалдарын, құрылғылар мен технологиялық жабдықтардың керекті тексерістерден өтілуін тексерілуі;
- Құрылыс нысанының мемлекет берілген стандарттар мен талаптарға толықтай сай болуы;
- Мемлекеттік сәулет- құрылыс инспекциясының тексерісі кезінде болып, өтілген жұмыстар бойынша толтырылған құжаттарды көрсетілуі;
- Мемлекеттік стандарт пен талаптарға сәйкес керек болған жағдайда ұсыныстар берілуі;
- Сметалық құжатта берілген шығындардың қаражаты дұрыс жұмсалуына;

- Мердігерлерден құрылыста қолданылатын барлық жабдықтар мен материалдардың дұрыс сақталуы мен қауіпсіздікте орнатылуын талап етілуі;
- Министрдің бұйрығымен бекітілген нысан бойынша құрылыс-монтаждау жұмыстарының Қазақстан Республикасының Ұлттық экономикасы туралы "2015 жылғы 24 ақпандағы № 121 құрылыс-монтаждау жұмыстарының сапасы және сәйкестігі туралы қорытындылардың нысандарын бекіту туралы жобаға орындалған жұмыстар, сәйкестік туралы декларация, объектіні қабылдау актісі нормативтік құқықтық актілерді мемлекеттік тіркеу тізілімінде тіркелген № 10529 құқықтық актілерге сәйкес құрылыс нысанының қолданысқа берілуі туралы қорытынды жасалуы;
- Келісімшартта бекітілген тапсырыс берушіден сарапшыға қойылған мерзімде өткізілген текеріс бойынша есеп тапсырылуы (суретпен бірге);
- Құрылыс алаңына 24/7 қолжетімді болуы;
- Құрылыстың тапсырыс беруші тарапынан берілген тапсырысқа сай болуы;

Құрылыста сарапшының қолдануы тиіс құжаттар тізімі:

- Ғимараттың орнықтылығына сәйкес геологиялық жұмыстар актісі;
- Құрылыстың негізгі остьерге геодезиялық бөлінуін тексеру актісі;
- Репер белгісін алып жүру актісі;
- Жұмыс өндірісінің жалпы журналы;
- Қадаулардың бітеу және зерттеу жұмытары бойыынша журналы;
- Құрылыс конструкцияларының монтаждау журналы;
- Дәнекерленген қосылыстарды химиялық әсерлерден қорғау журналы;
- Инженерлік жүйе мен жабдықтардың сынақтары туралы актілер;
- Құрылымдардың, материалдардың және құрылыс жабдықтары мен құрылғылардың сапасы туралы құжаттар паспорттар, құжаттар
- Атқарушы геодезиялық схемалар;
- Ғимараттың сызба мен сұлбалары;
- Жалпы және жекеленген жұмыс журналы;

Сарапшының тағайындалуының негізгі жағымды жақтары:

- Сарапшы әрдайым тапсырыс берушінің жағында. Бұл екі тарапта жұмыстың сапалы орындалуына негізделген;
- Мерзімніің сақталуына жауаптылығы;
- Нәтижесінде қаржы жағынан үнемді болуына әсерін тигізеді;
- Сарапшыны таңдаудағы қойылатын басты талап- біліктілігі, сапасы. Себебі, сарапшыны дұрыс таңдау сіздің құрылысыңыздағы сапасыз нәтижеден және шығынның көп болуынан сақтайды;

Сарапшының болуы құрылыстың сапасына ғана емес, мерзіммен стандарт мен талаптарға, тапсырыс беруші тараптан қойылатын талаптарға сәйкес болуын қамтамасыз етеді. Бұл маманның құрылыстағы болып жатқан жағдайлардың/ақаулардың/қателердің және де мердігерлер тарапынаан жұмыстың дұрыс орындалуына кепілдік береді.

Әдебиеттер

1. Бакаева, Н. В. қалалық ортаның жайлылық моделін құруға / Н. В. Бакаева, Л.В. Чайковская, А. А. Кормина / / аймақтың тұрақты дамуы: сәулет, құрылыс, көлік: 6-шы Халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары ТМТУ сәулет, құрылыс және көлік институтының 40 жылдық мерейтойы, Тамбов, 22-25 2019 жылғы мамыр. - Тамбов: Першина Р. В. Баспасы, 2019. – 105-108 ББ.
2. Чайковская, Л. В. құқықтық реттеуді дамытудың кейбір векторларын анықтау қала құрылысы қызметі / Л. В. Чайковская / / заңгер. – 2023. – No 10. - Б.56-61. – DOI 10.18572/1812-3929-2023-10-56-61.
3. Бақаева, Н. В. сандық зерттеулер және қала функцияларының іске асырылуын бағалау әдістемесі (Ресейдің ірі қалаларының мысалында) / Н. В. Бакаева, и. в. Черняева, Л. в. Чайковская // Қауіпсіз және жайлы қала: I халықаралық материалдар бойынша ғылыми еңбектер жинағы жас ғалымдардың ғылыми-практикалық конференциясы, Бүркіт, 29 Қыркүйек 2017 жыл. - Бүркіт: Орловск мемлекеттік университеті. И. С. Тургенева, 2017. – 186-191 ББ.
4. Чайковская, Л. В. жылжымайтын мүлік объектісінің экологиялық таза көрсеткіші сандық кри ретінде- терий экологиялық қауіпсіздікті бағалау / Л. В. Чайковская / / БСТ: құрылыс Бюллетені техника. – 2021. – No 10(1046). – 24-28 б.
5. Чайковская, Л. В. өндіріс зауытының экологиялық талаптарына сәйкестігін бағалау- парфюмерлік-косметикалық өнімдер / Л. в. Чайковская, А. Д. Бороздин / / БСТ: Бюлле- құрылыс техникасының көлеңкесі. – 2022. – No 8(1056). - 41-45 ББ.
6. Бакаева, Н. В. қалалық ортаның жайлылық моделін құруға / Н. В. Бакаева, Л. в. Чайковская, А. А. Кормина / / аймақтың тұрақты дамуы: сәулет, құрылыс, көлік: 6-шы Халықаралық ғылыми-практикалықконференция материалдары Тмту сәулет, құрылыс және көлік институтының 40 жылдық мерейтойы, Тамбов, 22-25 2019 жылғы мамыр. - Тамбов: Першина Р. В. Баспасы, 2019. – 105-108 ББ.
7. Салада инжинирингтік қызметтер көрсету қағидаларын бекіту туралы сәулет, қала құрылысы және құрылыс қызметі Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрінің 3 ақпандағы бұйрығы 2015 жылы № 71 Республика Әділет министрлігінде тіркелді Қазақстан 2015 жылғы 6 наурыз № 10401

УДК 624.158

ФИЛЬТРАЦИЯ ВОДЫ В ГРУНТАХ И ЕЁ ЗНАЧЕНИЕ В ПРАКТИКЕ СТРОИТЕЛЬСТВА

Токтанаева А.Б. – студент группы СМ-22-6р
Бровко И. С. – доктор технических наук, профессор

Фильтрация воды в грунтах – процесс проникновения воды через пустоты и трещины в горных порах под воздействием силы тяжести или перепада давления. Фильтрация важна для этих критерии: устойчивость фундаментов, опасность подтопления подземных помещений или же сооружений, коррозия и разрушение материалов, оползни и обвалы, просадка грунтов.

Факторы, влияющие на фильтрацию в строительстве: первым фактором является тип грунта. Более проницаемыми грунтами считаются песчаные и гравийные грунты, чем глины. Второй фактор уровень грунтовых вод. Превышение уровня грунтовых вод повышает риск подтопления сооружения из-за высокой влажности грунта. Третий фактор наличие водоносных горизонтов. Наличие водоносных горизонтов может существенно влиять на фильтрацию воды. Четвертый фактор климатические условия. На скорость фильтрации и на влажность грунта могут повлиять осадки, температура воздуха. Пятый фактор антропогенные факторы. Рельеф местности, строительство и дренажные системы могут менять условия фильтрации.

Основной закон, описывающий фильтрацию воды в грунтах, - закон Дарси. Он был установлен французским инженером Анри Дарси в 1856 годы на основе экспериментов с водой, проходящей через пористые материалы, такие как песок. Закон Дарси помогает предсказать, как жидкость будет двигаться через пористые тела, что имеет важное значение для гидрогеологии, инженерных наук и строительства. Закон Дарси описывает отношение между потоком жидкости и свойствами среды, через которую она проходит. Его можно записать следующим образом:

$$Q=k_{ф}F\Delta H/l \quad (1)$$

где, F – площадь поперечного сечения потока воды, м^2; Q – расход воды или количество фильтрующейся воды в момент времени, м^3/сут; ΔH – разность напоров, м; $k_ф$ – коэффициент фильтрации, м^3 / сут; l – расстояние пути фильтрации, м;

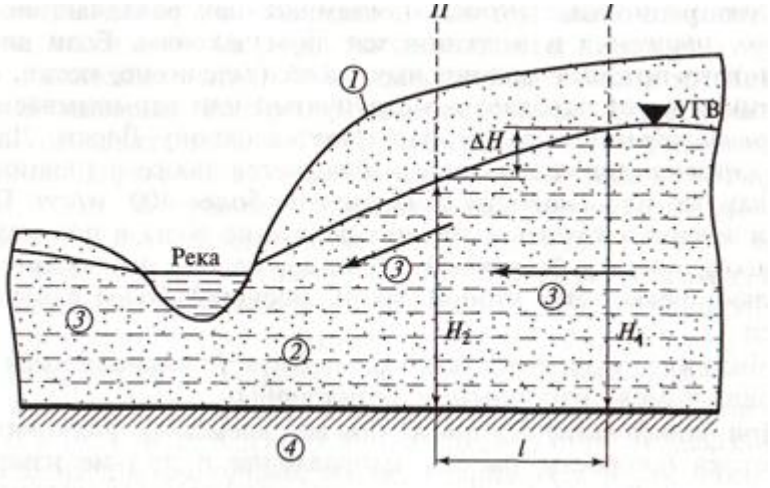

Рис 1. Схема безнапорной фильтрации грунтовой воды

Где, 1 – поверхность земли; 2 – песок (водовмещающая порода); 3 – поток грунтовой воды; 4 - водоупор;I – ось первой скважины; II – ось второй скважины; H_1–высота (величина напора в первой скважине); H_2 – высота (величина напора во второй скважине); ΔH – падение напора грунтовой воды; l – расстояние между скважинами.

Методы исследования фильтрации:

Первый метод – полевые испытания. Этот метод является одним из распространенных. То есть, использование прибора, полевой фильтрацией или полевой тест на проницаемость, с помощью которого можно измерять коэффициент фильтрации в естественных условиях грунта.

Второй метод – лабораторные испытания. Для более точных данных проводят лабораторные исследования, где определяют проницаемость грунтов с использованием различных методов, например, методом постоянного потока или переменного напора.

Меры эффективного контроля фильтрации в строительстве:

Первое необходимо произвести геологические изыскания, что позволит подробнее изучить грунтовые условия на строительной площадке. Это также помогает определить коэффициент фильтрации грунта, свойств грунта на строительной площадке, уровень грунтовых вод и другие важные аспекты. Геологические исследования помогают определить, скорость проникновения воды через грунтовые поры и трещины и как он влияет на устойчивость здания. Изучая типы грунтов и их проницаемость, инженеры могут рекомендовать наиболее подходящие меры для защиты от фильтрации и водных воздействии.

Для борьбы с нежелательным воздействием воды важным элементов является устройство дренажных систем. Эти системы предназначены для отведения избыточной влаги, которая может угрожать фундаменту и подземным частям здания. Дренажные системы могут быть поверхностными и глубинными, и их установка зависит от типа грунта, уровня грунтовых вод и других факторов. Цель устройства системы дренажа заключается в том,

чтобы снизить уровень грунтовых вод по периметру здания или сооружения и предотвратить накопление воды что позволит снизить риск разрушения фундамента и других строительных конструкций.

Защита строительных конструкций от воздействия грунтовых вод с помощью гидроизоляционных материалов. Грунтовые воды могут проникать через стены и фундамент здания, что ведет к их разрушению, коррозии и другим негативным последствиям. Для предотвращения подобных проблем используется различные гидроизоляционные материалы, которыеобразуют барьер, препятствующий проникновению влаги. Современные технологии предлагают широкий выбор гидроизоляционных материалов, примеры самых распространенных методов: жидкие растворы, полимерные мембраны и битумные покрытия, которые могут быть применены на разных этапах строительства. Гидроизоляция особенно важна для подземных помещений, таких как подвалы и гаражи, которые могут быть подвержены сильному воздействию агрессивных грунтовых вод.

Укрепление слабых грунтов для повышения их несущей способности и уменьшения фильтрации. Укрепление может быть выполнено различными методами, такими как введение специальных добавок в грунт, использование геотекстиля или установка бетонных плит. Основной задачей укрепления является повышение устойчивости грунта, предотвращение его размывания и улучшение несущей способности, что важно для стабильности здания. Чтобы уменьшить вероятность попадания воды в конструкцию, необходимо укреплять основание здания, что позволит понизить интенсивность фильтраций.

Огромную роль при любом строительстве играет тип фундамента и как раз-таки выбор конструкций фундамента зависит от свойств грунта и, в частности, от фильтраций. В случаях, когда уровень грунтовых вод низкий, можно использовать плитные или ленточные фундаменты, а для слабых и водонасыщенных грунтов целесообразным являются свайные фундаменты, которые обеспечивают стабильность здания за счет передачи нагрузки на более прочные слои грунта, находящихся на глубине, а также из-за бокового сопротивления, части фундаментной конструкций, которые подвержены действию агрессивных грунтовых вод могут быть дополнительно защищены с помощью гидроизоляции.

Правильное понимание механики действия эффекта фильтраций – это основа эффективного, а главное безопасного проектирования и строительства зданий и сооружений. Ведь если понимать природу и поведения грунтовых вод. Использование научных принципов, таких как закон Дарси, позволяет инженерам, проектировщикам и строителям с высокой точностью рассчитать интенсивность фильтрации, что критически важно при проектировании дренажных систем, выборе типа фундамента и разработке методов защиты от воды. На основе этих данных можно выбирать оптимальные решения для укрепления грунтов, защиты конструкций с помощью гидроизоляции и предотвращения возможных затоплений.

Литература:

1. Тернев А.Ф. Гидравлика грунтовых вод – г. Томск, 2010
2. http://cdo.bru.by/course/distan/PGS/mechanika_gruntov_osnovanija_i_fundamenty_7sem_pgsdz/Fail/1_lekcher_7_12/pdf
3. https://staff.tiiame.uz/storage/users/4/books/iELPoHBqCpzK4RDm6ShH3vxVqWnXfnnKXyapDoVo.pdf
4. Леонтьев Н.Е. Основы теории фильтрации – Москва, 2017
5. Современные теоретические и практические вопросы геотехники: новые материалы, конструкции, технологии и методики расчетов – Санкт-Петербург, 2021

УДК 811.161.1

МОЖЕТ ЛИ ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ ЗАМЕНИТЬ ПИСАТЕЛЕЙ И ЖУРНАЛИСТОВ?

Толебек А. - студент группы СМ-22-6к3
Умурзакова М.А. - ст.преподаватель, магистр

Введение

Сегодня технологии развиваются настолько быстро, что искусственный интеллект уже активно применяется в самых разных сферах, включая обработку текстов. Сейчас он способен писать статьи, рассказы, даже стихи, но может ли он по-настоящему заменить настоящих писателей и журналистов?

Что умеет ИИ в написании текстов?

Современные языковые модели, такие как ChatGPT, научились создавать связные тексты с правильной грамматикой и даже определенным стилем. Они уже умеют писать небольшие рассказы, рецензии, делать краткие пересказы и даже подражать манере известных авторов. В журналистике искусственный интеллект тоже активно используется – он помогает составлять финансовые отчеты, делать спортивные обзоры и писать новостные статьи.

Почему ИИ не может заменить человека?

Но несмотря на такие успехи, у искусственного интеллекта есть серьезные ограничения. Например, он не способен создавать действительно оригинальные идеи. Все, что он делает, – это переработка уже имеющихся данных, а не что-то совершенно новое. Кроме того, ему сложно передавать эмоции. Хороший текст должен не просто сообщать информацию, а вызывать у читателя отклик, пробуждать чувства. Искусственный интеллект пока не умеет этого делать так же, как человек. Еще один важный момент – журналистика требует не только умения писать, но и способности анализировать, искать новую информацию, проводить интервью. Пока что такие задачи остаются недоступными для ИИ.

Как человек и ИИ могут работать вместе?

Но, скорее всего, искусственный интеллект не заменит писателей, а станет их полезным инструментом. Уже сейчас он помогает быстрее создавать черновики, анализировать большие объемы данных и даже подсказывать возможные улучшения в тексте. Однако окончательное решение всегда остается за человеком – ведь именно он обладает воображением, эмоциями и способностью к критическому мышлению.

Заключение

Таким образом, искусственный интеллект уже играет важную роль в создании текстов, но заменить писателей и журналистов он вряд ли сможет. Это удобный инструмент, но творчество, живые эмоции и настоящее искусство слова останутся прерогативой человека. Скорее всего, будущее – за сотрудничеством, а не конкуренцией между ИИ и людьми.

Литература

1. Мухаммедова Л., Этреков З., Акмырадова А. “Журналистика и искусственный интеллект: возможности и вызовы”. В этой статье исследуется использование ИИ в журналистике, обсуждаются его возможности и возникающие при этом вызовы.
2. Виноградова М.В. “Развитие искусственного интеллекта и трансформация журналистики: новые возможности и вызовы”. Работа посвящена критическому анализу влияния ИИ на современную науку, образ мышления и духовную жизнь, с акцентом на журналистику.
3. Смирнова Е.А., Иванов П.П. “Искусственный интеллект в российских медиа и журналистике: к дискуссии об этической кодификации”. Авторы анализируют философско-этические проблемы применения ИИ в медиа и журналистике, предлагая рекомендации по этическому регулированию.
4. Иванова А.С. “Использование технологий искусственного интеллекта в российских медиа и журналистике”. Статья рассматривает текущие тенденции и перспективы внедрения ИИ в российские медиа, опираясь на данные международных исследований.
5. Петров В.Н. “Литературные произведения, создаваемые искусственным интеллектом: возможности и перспективы”. В работе обсуждаются примеры литературных произведений, созданных ИИ, и анализируются перспективы развития этого направления.
6. “Влияние искусственного интеллекта на журналистику обсудили на XV Международных научных чтениях ‘СМИ и массовые коммуникации – 2023’”. Отчет о конференции, где обсуждались современные тенденции и влияние ИИ на журналистику.

УДК 624.138

КОНТРОЛЬ КАЧЕСТВА ПРОИЗВОДСТВА ГРУНТОВЫХ РАБОТ

Ибрагимов К. – к.т.н., профессор
Турдалиева И.М. – студент группы СМ 22-7к1

Контроль за геотехнической работой при возведении грунтовых сооружений выполняется с целью проверки строительства при подготовке грунтового основания и соответствие физических и механических свойств грунтов, а также оценка современной технологии при разработке котлованов. Качество грунтового сооружения, а также уложенного в грунтовые насыпи, соответствие их нормативным документам при возведении грунтовых насыпей.

Полученные данные в результате проверок качества строительства грунтовых платин записаны в журналы. Данные материалы являются основой отчета при подготовке и составлении нормативной документации геотехнической службы.

Данная работа, кроме геотехнической проверки приемочной комиссии, которая проводит прием законченных работ элементов в части грунтовых сооружений.

Помимо геотехнического контроля, который проводила геотехническая служба, приемочная комиссия осуществляла проверку скрытых работ и промежуточную приемку завершенных конструктивных элементов и частей сооружения.

Строительство грунтовой плотины велось в зимний период при минимальном уровне воды в реке, что было учтено в технических условиях. Однако в зимнее время, из-за значительных атмосферных осадков, работы были приостановлены, что усложняло производственные процессы.

Перед началом возведения грунтовой плотины проводились контрольные исследования состава и характеристик грунтов в карьере для их сопоставления с проектными данными и решения вопросов о возможности их непосредственного использования в теле плотины.

В период разработки карьера был организован контрольный пост, который следил за составом извлекаемого грунта, его соответствием проекту и техническим условиям. Контрольный пост также осуществлял наблюдение за процессом погрузки грунта.

На начальном этапе работ по возведению грунтовой плотины обязательно проводилось опытное уплотнение в производственных условиях (опытная площадка) с использованием машин, имеющихся у подрядчика для данного вида работ. Это делалось для уточнения:

-оптимальной толщины укатываемого слоя для достижения необходимой плотности грунта;

-оптимального уровня влажности, при которой грунт должен укладываться в сооружение;

-необходимого количества проходов уплотняющих средств по одному следу.

Опытное уплотнение проводилось для каждого типа грунта, используемого в сооружении, и для каждого типа применяемых уплотняющих машин. При отсыпке грунта в тело плотины контролировалась толщина отсыпаемых слоев каждого вида грунтов, размеры которых определены проектом.

Качество уложенного в тело сооружения грунта в каждой зоне проверялось по ряду физико-механических и прочностных характеристик:

-гранулометрический состав;
-плотность частиц грунта;
-влажность;
-плотность грунта;
-плотность сухого грунта;
-коэффициент фильтрации;
-угол внутреннего трения;
-удельное сцепление.

Контрольные образцы для оценки основных характеристик грунта, уложенного в напорные грунтовые сооружения, отбирались с учетом класса грунта, объема выполняемых работ и специфики местных условий.

Образцы собирались равномерно по всему сооружению, а также в тех местах, где возможно наличие пониженной плотности грунта или скопления крупных фракций и других аномалий.

Объем уложенного грунта на одну контрольную пробу определялся в зависимости от условий.

Таблица1

Наименование грунта	Методы отбора проб грунта	Характеристики грунта	Объем грунта
Глинистые и песчаные без крупных включений	Металлическими цилиндрами	Плотность и влажность грунта	100-200 $м^3$
		Прочие характеристики грунта (для сооружений I и II классов крупных включении цилиндрами II классов)	20-50 тыс. $м^3$
		Гранулометрический состав	1-2 тыс. $м^3$
Гравелисто-галечниковые и мелкозернистые (с включением крупных фракций)	Из шурфов	Плотность и влажность	200-400 $м^3$
		Прочие характеристики грунта (для сооружений I иII классов)	20-50 тыс. $м^3$
		Гранулометрический состав	1-2 тыс. $м^3$

Масса образцов для определения гранулометрического состава и их объем при оценке плотности грунта зависели от размера и содержания крупных частиц. При определении гранулометрического состава с использованием ситового метода и грохочения масса образцов назначалась согласно таблице 2.

Таблица2

Наименование	Масса пробы
Песчаный грунт с частицами менее 2 мм	0,1 кг
Грунт, содержащий частицы 2-10 мм	0,5 кг
Гравийный грунт с частицами до 20 мм	1-3 кг
То же до 40 мм	4-6 кг
Галечниковый грунт с частицами до 100 мм	8-15 кг
То же до 200 мм	20-40 кг
То же, но с отдельными включениями более 200 мм	50-100 кг

При определении плотности грунта способом «шурф-лунки» объем проб принимался по программе НИУ МГСУ и ТУ по таблице 3.

Таблица 3

Максимальный размер включений,мм	Размер лунки (шурфа), мм		Ориентировочный объем, л
	в плане	по глубине	
10	120x120	100-150	2
20	150x150	150-200	4
40	200x200	200-250	8
60	300x300	250-300	20
100	500x500	400-500	120
200 и более	800x800-1000x1000	800-1000	до 1000

Литература
1.ШНК 1.02.09-15 «Инженерно-геологические изыскания для строительства». Свод правил.
2. КМК 2.02.01-98 «Основания зданий и сооружений». Изменение №1 к КМК 2.02.01-98 Основания зданий и сооружений.
3. ГОСТ 12071-2000 «Грунты. Отбор, упаковка, транспортирование и хранение образцов».
4. ГОСТ 5180-84 «Грунты. Методы лабораторного определения физических характеристик».
5. ГОСТ 25100-2020 «Грунты. Классификация».
6. ГОСТ 20522-2012 - Грунты. Метод статистической обработки результатов определения характеристик.
7. ГОСТ 12536-2014 Грунты. Методы лабораторного определения зернового (гранулометрического) состава

ӘОЖ 541.18

БАЛАЛАР ОЙЫН АЛАҢШАЛАРЫН ЖОБАЛАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Тұрсынбай А. - СМ 23-5к10 тобының студенті
Мамырбай А.С. - аға оқытушы

Ойын алаңдарының табиғи көріністері баланың өсіп, жетілуіне қоршаған ортаның, оның мәдени, физикалық және міндетті түрде әсер етеді. Сондықтан, балалар ойын алаңдарын жобалау- көптеген зерттеулерді қажет етеді. Ортаның эстетикалық дизайны, пайдалану тиімділігі, қауіпсіздік және әлеуметтік жағдайын ескере отырып жобалау маңызды. Балар ойын алаңшаларын жобалай отырып, баланың ой-өрісін дамыту үшін, сондай-ақ алаңсыз, қауіпсіз демалуына ерекше көңіл бөлуіміз және соған сай жобалауымыз қажет. Жобалау барысында Архитектор ретінде аумақтың дұрыс жоспарлануына, шағын сәулет нысандарын қызықты етіп жобалауға және қауіпсіздігін қамтамасыз етуге жете көңіл бөлмесеңіз, ата-аналар балаларын ойын алаңдарына жолатпауы мүмкін. Демек, сіз дұрыс жоспарлай білмедіңіз және қызықтыра алмадыңыз. Олай болмауы үшін сәулетші жобасы біріншіден- құрылыс нормалары мен Ережелерін сақтай отырып, тұрғын үйлер мен қоршаған ғимараттармен ара қашықтықты сақтауы тиіс. Сонымен қатар, көгалдандыру , абаттандыру жобаларын қатар алып жүруі керек. Ескере кететін негізгі мәселенің бірі- ойын алаңшаларындағы шағын сәулет нысандары денсаулыққа қауіпсіз материалдардан жасалуы тиіс. Дұрысы- табиғи құрылыс материалдарын қолдану (ағаш, тас, кірпіш т.б.)

Ойын алаңшаларын жобалауда қоршаған ортаның табиғатын, қоршаған орта, денсаулыққа қауіпсіздік пен балалардың ой, пікірлері де ескерілуі тиіс. Балалардың жас ерекшеліктеріне қарай, ойын алаңшалары бірнеше аумақтан тұрады және әр топтың қажеттілігіне байланысты ойын, демалыс түрлері ескеріледі. Көп жағдайда ойын алаңшалары ересектердің, ата-аналардың айтуымен, солардың пікірімен жобаланып, балалардың қажеттілігі ескерілмейді. Алайда, кейбір батыс елдерде біраздан бері осындай ойын алаңдарын жобалау барысында балалр арасында сауалнама жүргізіліп, олардың пікірі ескеріле отырып жобалау үрдіс алды. Осы әдісті бізде де қолануды ұсынған болар едім. Сонымен қатар ересек адамдардың балалар ойынын сырттай бақылай отырып, оларға қажеттіліктерді байқауына және соған сай жоба-дизайнын ұсынуға болады деген тұжырым жасауға болады. Тәжірибе көрсеткендей, балалар ойын алаңшаларын дұрыс жобалау арқылы балалардың физикалық тұрғыдан белсенді және дұрыс өсіп-жетілуіне қол жеткіземіз. Жобалау барысында ойын алаңдарының балалар үшін қауіпсіз болуы алғашқы шарттардың бірі болатынын естен шығармау керек. Ол үшін ойын алаңдарының ара қашықтықтары стандарттарға сәйкес, қоршаулары дұрыс және төсеніштері жұмсақ материалдермен құрылуына назар аудара отырып жоспарлау керек.

Әдебиеттер
1. Х.В.Мицаева, Е.Н.Поляков «Современные тенденции в проектировании детских игровых площадок»
2. О.Б.Сокольская, Н.В.Кайзер «Основы архитектурно-ландшафтного дизайна детских игровых площадок»
3. Г.Агде, А.Негель, Ю.Рихтер «проектирование детских игровых площадок»
4. ГОСТ Р 52169 «Балалар ойын алаңдарының жабдықтары»
5. Минск Е.М., «Балаларға арналған ойын алаңдары»

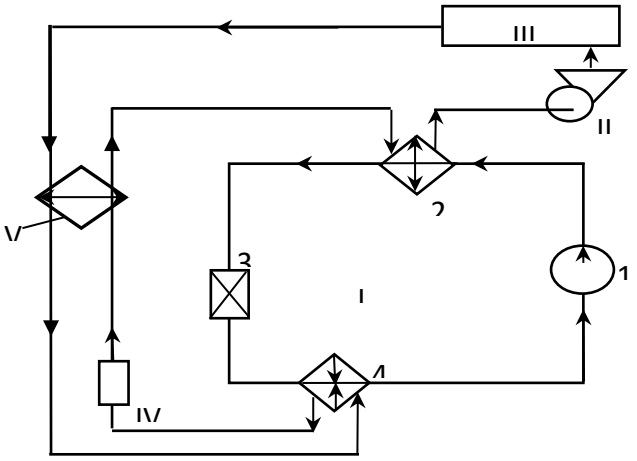
УДК 621.577

ДӘНДІ ДАҚЫЛДАРДЫ КЕПТІРУГЕ АРНАЛҒАН ЖЫЛУНАСОСТЫ КЕПТІРГІШ ҚОНДЫРҒЫ

Усенбай Қ.Д. - СМ-22-1к-2 тобының студенті
Тауасаров Ш.У. - т.ғ.к.доцент

Сушилкадан шыққан ауа жылу алмасу құрылғысына бағытталып, салқындатылады, бұл өз кезегінде кері ағынды қыздырады, содан кейін жылу сорғысының буландырғышына беріледі. Соңғы жылдары материалды кептіру процесін интенсификациялау мен оңтайландыруға арналған зерттеулер негізінен осы бағытта жүргізілді. Алайда, кептіру процестерінің теориясы осы маңызды жылу және масса алмасу процестерінің практикалық қолданылуынан артта қалып отыр. Әдеби көздерден алынған мәліметтерге сүйенсек, жылу мен масса алмасу туралы ішкі ақпараттың жеткіліксіз екені байқалады, өйткені эксперименттік зерттеулерді жүргізу және жылу-масса алмасу сипаттамаларын анықтау өте күрделі. Сондықтан кептіру процестерінің физикалық моделін зерттеуге ерекше көңіл бөлу қажет [1.2]. Практикалық қолдану барысында қайнаған қабат әдісінің бірқатар кемшіліктері анықталды. Ең

маңызды кемшіліктердің бірі — шаңның түзілуі мен таралуы, қатты материалдың қабатындағы уақыт бойынша теңсіз бөлінуі. Капиллярлы-майда тесікті денелерді кептіруге арналған кептіргіш агрегаттар көп мөлшерде энергия жұмсайды, сондықтан процестің өнімділігіне, пайдалы әсер коэффициентіне және, демек, экономикалық тиімділігіне әсер ететін факторларды мұқият есепке алу және талдау қажет. Кептіру жабдықтарының тиімділігін арттыру — бұл өнім сапасын жақсартуға, материал, отын және электр энергиясын тұтынуды азайтуға, қызмет көрсетуге арналған капиталдық шығындарды төмендетуге және қоршаған ортаны қорғау үшін қолайлы жағдайлар жасауға байланысты кешенді міндет. [3-5].Жылуды қайтару мүмкіндігі жылу тұтынушы технологиялық процестердің жұмысымен байланысты, бұл жылу сорғыларының кептіргіш қондырғыларында қолданылуын зерттеу қажеттілігін туындатады. Схема қондырғысы 1-суретте көрсетілген, оның құрамына мыналар кіреді: жылу сорғысы I, желдеткіш II, кептіргіш III, ылғал айырғыш IV, жылу алмастырғыш V. Жылу сорғысының жұмыс сұйықтығы ретінде R-12 хладагенті қолданылады.Қондырғы келесі түрде жұмыс істейді: жылу сорғысының конденсаторынан қажетті температураға дейін қыздырылған ауа кептіргішке беріледі, онда ол материалды кептіру арқылы ылғалданып, салқындайды, нәтижесінде ауа температурасы түсу нүктесіне дейін төмендейді. Осы уақытта ауаның құрамындағы ылғал конденсацияланып, ылғал айырғышта ауадан бөлінеді. Құрғатылған ауа жылу алмастырғышқа беріледі, онда ол кері ағынды салқындату арқылы қыздырылады. Жылу алмастырғыштан ауа жылу сорғысының конденсаторына бағытталады, онда ол жылу сорғысының жұмыс сұйықтығының конденсациясынан алынған жылу арқылы қажетті температураға дейін қызады. Қызған ауа желдеткіш арқылы кептіргішке бағытталады.

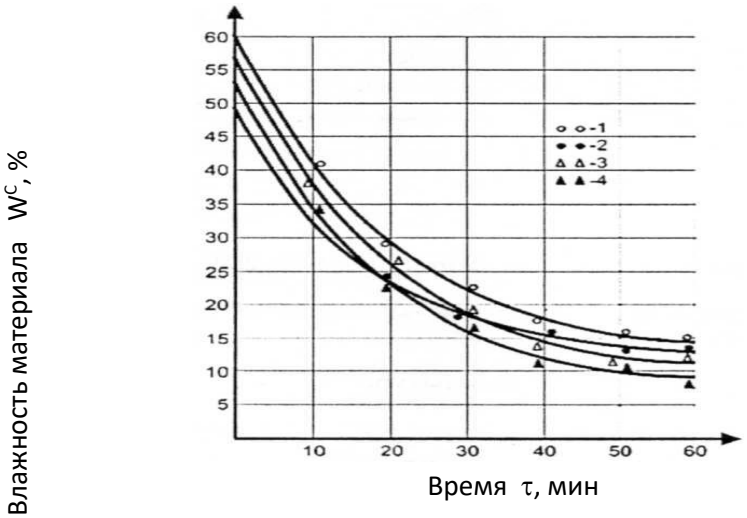

Сурет 1.Кептіргіш қондырғы жылушасосты компрессормен тұйықталған берілісі

$$\mu = \frac{q_к}{q_к - q_0},$$

где q_0 – удельная массовая холодопроизводительность,

$q_к$ – удельная тепловая нагрузка на конденсатор теплового насоса

Кептіргіш агенттің температурасы, ^{0}C: 1,2 – 45; 3,4 – 35;

Сурет. 2. Күріштің қисық сызығы, кептіргіш агенттің жылдамдығы 1,6 м/с

Алынған мәліметтер кептіру уақытынан материалдың орташа ылғалдылығының тәуелділігі, сондай-ақ кептіру агентінің жылдамдығы мен материалдың температурасы арасындағы байланыс түрінде көрсетілген (3-сурет).

Литература

1 Дафф Дж. А. Тепловые процессы с использованием солнечной энергии /Пер с англ. Под ред. Малевского Ю.Н. –М.: Мир, 2007. - 405 с.
2 Гомелаури В.И., Безиршвили О.Ш. Тепловой насос на фреано-142 для сушки //Холодильная техника.–2005, №6.– 63 с.
3 Гинзбург А.С. Интенсификация и повышение энергетической эффективности процессов термической обработки и сушки продуктов питания// Тезисы Всес. науч. конф. «Пути совершенствования технологических процессов и оборудования для производства, хранения и транспортировки продуктов питания».–М., 2004.–С.216-217.
4 Фролов В.Ф., Романов П.Г., Рашковская КБ. Сушка сыпучих материалов в многосекционном аппарате с кипящими слоями //Журнал прикладной химии.– Л., 2004.– Т.37, №4.– С. 824-831.
5 Фролов В.Ф. Исследование многосекционного противоточного аппарата для сушки сыпучих материалов в КС: автореф. … канд.техн. наук.–Л., 2003.– 17 с..

УДК 541.064

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МАТРИЦЫ ИНДЕКСОВ В МЕТОДЕ КОНЕЧНЫХ ЭЛЕМЕНТОВ

Фоменко А. – студентка гр. СМ23–6р
Токмуратов А.М. – к.т.н., доцент

Автоматическое формирование системы уравнений является основным этапом в расчете по МКЭ. Для формирования системы уравнений необходимо знать топологическую связь элементов конструкции и краевые условия (условия опирания), геометрические и физические параметры элементов, вид, интенсивность и характер приложения внешних сил. Взаимная связь узловых перемещений и граничные условия задаются специальной матрицей индексов

[M_I].

Она имеет размерность m x s, где **m** – количество элементов в схеме МКЭ (число строк M_I), **s**– количество обобщенных перемещений КЭ (степень свободы и число столбцов M_I) .

Составление матрицы индексов покажем на примере треугольной плосконапряженной подпорной стенки (рис. 1.) .

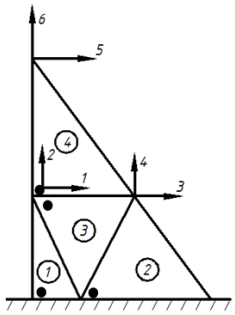

Рис.1. *Треугольная подпорная стенка*

Эта система разбита на элементы в общей системе координат.

В узлах, имеющих ограничения в виде опорных связей, перемещения насхеме не показываются. Таким образом учитываются краевые условия задачи. В остальных узлах показываются перемещения в общей системе координат и каждое из них нумеруется. Нумеровать перемещения и КЭ можно в произвольном порядке. Но, лучше придерживаться некоторых правил нумераций:

- КЭ лучше нумеровать последовательно, переходя от одного КЭ к соседнему, смежному с ним;
- перемещения нужно нумеровать,последовательно переходя от одного КЭ к следующему согласно порядку нумераций КЭ.

Если нумерацию КЭ и узловых перемещений производить беспорядочно, анархично, то система уравнений МКЭ получится разреженной и сходимость такой системы будет плохой. Если руководствоваться вышеприведенными правилами, то система уравнений МКЭ получится ленточной и обеспечит хорошую сходимость решения.

Для иллюстрации алгоритма формирования матрицы индексов покажем еще раз КЭ для плоского треугольника и стержневого КЭ с 6-ю степенями свободы.

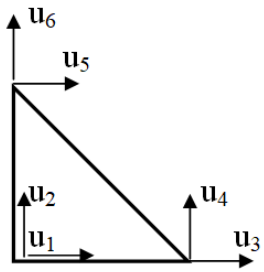

Рис. 2. *Треугольный плоскийКЭ (эталонный)*

Матрица индексов составляется для каждого элемента раздельно путем ***сравнения перемещений*** обобщенного КЭ (эталонного) с рассматриваемым КЭ . [M_I] формируется ***построчно,*** т.е. производится процесс сравнения номеров перемещений первого КЭ с эталонным и полученные цифры заносятся в первую строку [MI]. В нашем случае, сравниваем перемещения элемента -1 (рис.2.), обходя его узлы против хода часовой стрелки , начиная с узла, помеченного знаком «•» и сопоставляем данные перемещения с последовательностью перемещений эталонного элемента (рис.2.) . Получается перемещениям u_1 , u_2 , u_3 , u_4 в эталонном элементе соответствуют «нулевые» перемещения в заданной системе (рис.1.3.9), а перемещениям u_5 , u_6 (рис. 1.3.11)- соответствуют 1 и 2 (рис. 1.) . Тогда, 1-я строчка [MI] выглядеть будет так : **0 0 0 0 1 2**. Эту строчку нужно понимать следующим образом: в общей системе уравнений перемещений $z_1 \ldots z_n$участвуют перемещения данного КЭ : z_1 иz_2 .

Обход узлов КЭ в заданной схеме нужно производить против хода часовой стрелки, начиная с узла, помеченного знаком «•».

Таким образом, по данному алгоритму обходятся все элементы системы и формируется матрица индексов для данной задачи (табл.1).

Таблица 1. Матрица индексов для подпорной стенки

Номер элемента	Обобщенные перемещения					
	u_1	u_2	u_3	u_4	u_5	u_6
1	0	0	0	0	1	2
2	0	0	0	0	3	4
3	1	2	0	0	3	4
4	1	2	3	4	5	6

Условия опирания здесь учтены следующим образом. В начальном сечении ***первого*** конечного элемента « ***i***» - жесткая заделка (рис.1.3.10), поэтому $u_1 = u_2 = u_3 = 0$. В начальном сечении ***третьего*** конечногоэлемента «***i***» - шарнирно-неподвижная опора (рис.1.3.10), поэтому там возможен только угол поворота «7» , а линейные перемещения $u_1 = u_2 = 0$.

Литература.

1. Токмуратов А.М. Строительная механика (Часть 1).- Шымкент , 2018, ЮКГУ, - 218С
2. Осжигитов К.С., Айнабеков А.И., Токмуратов А.М. Использование метода конечных элементов в расчетах стержневых систем и пластин. Метод. Указания, Шымкент, 1988г., 123 с.Дарков
3. А.В., Шапошников Н.Н. Строительная механика. – Спб., Лань., 2004.
4. Бабанов В.В. Строительная механика. – М., «Академия », 2011.

ӘОЖ 621.436:629.113

ІШКІ ЖАНУ ҚОЗҒАЛТҚЫШТАРЫНЫҢ ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ГАЗДАРЫНЫҢ ҚОРШАҒАН ОРТАҒА АНТРОПОГЕНДІК ӘСЕРІ

Хасанов Д. - СМ 23-4р тобының студенті
Туленов А.Т. – т.ғ.к., профессор

Ішкі жану қозғалтқыштары (ІЖҚ) бүгінгі таңда әлемдегі ең кең таралған көлік және өнеркәсіптік құрылғылардың бірі болып табылады. Олар ауадан түрлі зиянды газдарды шығару арқылы қоршаған ортаға теріс әсерін тигізеді. ІЖҚ жұмыс істеу барысында пайдаланылатын жанармайлардың толық немесе толық емес жануы нәтижесінде атмосфераға шығарылатын газдар, негізінен, көмірқышқыл газы (CO_2), азот оксидтері (NO_x), көміртегі тотығы (CO), көмірсутектер және басқа да зиянды заттар қоршаған ортаға үлкен зиян келтіреді.

ІЖҚ шығаратын газдардың әсері

1. ***Көмірқышқыл газы (CO_2)***: ІЖҚ-ның негізгі өнімдерінің бірі болып табылатын көмірқышқыл газы парниктік эффектіге себеп болып, ғаламдық жылынудың басты факторына айналды. Көмірқышқыл газының көп мөлшері атмосфераға шығуы, климаттың өзгеруіне, мұздардың еруіне және теңіз деңгейінің көтерілуіне алып келеді.

2. ***Азот оксидтері (NO_x)***: Азот оксидтері мен күкірт қосылыстарының көп мөлшері ауа сапасының нашарлауына және қышқыл жаңбырлардың пайда болуына ықпал етеді. Олар сондай-ақ озон қабатын бұзып, адамның тыныс алу жүйесіне зиянды әсер етуі мүмкін.

3. ***Көміртегі тотығы (CO)***: Көміртегі тотығы - жанармайдың толық жанбауы нәтижесінде пайда болатын түссіз, иіссіз газ. Бұл газ ауада ұзақ уақыт сақталып, адам денсаулығына қауіпті болып табылады, өйткені ол оттегімен алмастырылып, адамның организмінде оттегінің жетіспеушілігіне әкелуі мүмкін.

4. ***Көмірсутектер***: ІЖҚ шығаратын көмірсутектер ауа сапасын нашарлатып, қалалар мен индустриалды аймақтарда зиянды смогтың пайда болуына себеп болады. Бұл зиянды газдар адамның өкпесі мен жүрек-қан тамырлары жүйесіне зиянды әсер етеді.

Қоршаған ортаға антропогенді әсердің алдын алу шаралары

Қоршаған ортаға ІЖҚ шығаратын газдардың антропогенді әсерін азайту үшін бірнеше шараларды қолға алу қажет:

1. ***Энергия тиімділігін арттыру***: ІЖҚ-ның тиімділігін арттыру үшін жаңа технологиялар енгізу маңызды. Мысалы, электрлік және гибридті көліктердің қолданылуы көмірқышқыл газын шығару деңгейін төмендетеді.

2. ***Экологиялық таза отындар қолдану***: Газдан, биоотындардан және сутегімен жұмыс істейтін көліктерді дамыту көмірқышқыл газының көлемін айтарлықтай азайтады.

3. ***Тиімді ауаны тазарту технологиялары***: ІЖҚ-ның шығаратын зиянды газдарын сүзгілер арқылы тазарту жүйелерін енгізу қажет.

4. ***Қалаларда қоғамдық көліктерді дамыту***: Автокөліктердің санын азайтып, қоғамдық көліктерді пайдалануды көбейту қаланың экологиялық жағдайын жақсартады.

Автокөлік жұмысының нәтижесінде қоршаған ортаға түсетін антропогендік ластанулардың мөлшерін анықтау бойынша әзірленген әдістеме келесідей.

1 сағатта ұзындығы 1 км жол учаскесі бойынша өтетін автокөлік бірліктерінің санын есептеу жүргізілді. Содан кейін барлық автомобильдер белгіленген уақыт аралығында жүріп өткен жалпы жол есептеледі:

$$L = n \cdot S, \qquad (1)$$

мұндағы n-автомобиль саны;

S- таңдалған бақылау аймағының ұзындығы.

Зерттелетін жол учаскесі бойынша жүріп бара жатқанда жанатын отынның мөлшері анықталды. Содан кейін олар жанармай түріне байланысты автокөліктен зиянды заттардың шығарылуын анықтайтын эмпирикалық коэффициенттерді (К) қолдана отырып, қалыпты жағдайда литрмен бөлінген зиянды заттардың көлемін есептеді.

Шығарылған зиянды заттарды сұйылту үшін қажетті таза ауа мөлшері формула бойынша есептелді:

$$V=N/ПДК,$$

мұнда V- зиянды заттарды сұйылту үшін қажетті ауа көлемі;

ПДК - шекті рұқсат етілген коэффициент;

N- литрдегі зиянды заттардың мөлшері.

Автомагистраль учаскесінің шартты көлемі

$$V_{условн} = L \cdot a \cdot h \qquad (2)$$

$$V_{условн} = 1000 \cdot 50 \cdot 2 = 100000\ м^3$$

Шығарылған зиянды заттарды сұйылту үшін қажет таза ауа көлемі 2500 м3 құрайды. Таза ауаның бұл көлемін автомобиль жолының зерттелетін бөлігінің үстіндегі ауа көлемімен салыстыруға болады:

$$V_{условн}/V_{об} = 100000\ /2500\ м^3 = 40\ есе$$

Осылайша, ауаның шартты көлемі шығарылған зиянды заттарды сұйылту үшін қажетті ауа көлемінен 40 есе көп. Егер көлік қозғалысының қарқындылығы 2 есе артатынын ескерсек, зиянды заттар шығарындыларының саны 2 есе артады, демек, ауаның шартты көлемі шығарылған зиянды заттарды сұйылту үшін қажетті ауа көлемінен 20 есе көп болады. Автокөліктің өсуін есепке алғанда 2024 жылға қарай шартты көлемнің сұйылту үшін қажетті жалпы көлемге қатынасы 10-ға тең болады, 2048 жылы шамамен 1-ге тең болады немесе сыни болады.

Автокөлік санының ұлғаюымен зиянды шығарындыларды сұйылту үшін қажетті көлемге шартты көлемнің қатынасы 1-ден аз болады. Бұл санитарлық жағдайларды бұзу.

Қоршаған ортаға түсетін антропогендік ластанулардың санын анықтау бойынша әзірленген әдістеме жыл сайын өсіп келе жатқан бұл мәселенің маңыздылығы мен ауырлығын көрсетеді. XXI ғасырға қарай автомобильдер саны 500 миллионға жетті.

Әдебиеттер
1. Саркисов О.Р. Экологическая безопасность и эколого-правовые проблемы в области загрязнения окружающей среды. .-М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2015.-231 с.
2. Зубарев Н.И. Ресурсосберегающие технологии на железнодорожном транспорте.-М.:ФГБУ,2015.-392 с.
3. Экология города: Учебное пособие/ Под ред. проф. В.В.Денисова.- М.: ИКЦ «МарТ», Ростов н/Д:
1. Издательский центр «МарТ», 2008.-832 с.

ӘОЖ 541. 18

ДЕМАЛЫС АЙМАҚТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ПРИНЦИПТЕРІ

Хегай Д.- СМ 20-5ртобының студенті
Абдураимова Н.М. – аға оқытушы

Демалыс аймақтарын қалыптастыру принциптері демалыс, демалыс және ойын-сауық үшін кеңістікті жобалау және құру кезінде ескерілетін іргелі факторлар мен өлшемдердің жиынтығы болып табылады. Бұл аймақтар қала немесе аудан тұрғындарына демалуға, қарым-қатынас жасауға, мәдени және спорттық іс-шаралар өткізуге қолайлы жағдай туғызады. Мұндай аймақтарды қалыптастыру халықтың қажеттіліктерін, аумақтың ерекшеліктерін, сондай-ақ экологиялық, әлеуметтік және экономикалық аспектілерді ескеретін кешенді көзқарасты талап етеді. Демалыс аймақтарын қалыптастырудың негізгі принциптерін қарастырайық: Демалыс аймағы халықтың әртүрлі топтарының (балалар, ересектер, қарттар) қажеттіліктерін қанағаттандыру және қызметтің әртүрлі түрлерін қамтамасыз ету үшін көп функциялы болуы керек: Спорт алаңдары (спорт және дене шынықтыру үшін). Демалыс аймақтары (орындықтар, беседкалар, пикник алаңдары). Балалар ойын алаңдары. Мәдени нысандар (амфитеатрлар, көрме павильондары, іс-шараларға арналған сахналар). Жалпы бос уақытты өткізуге арналған орындар (фестивальдар, концерттер). Функциялардың әртүрлілігі демалыс аймағын тәуліктің кез келген уақытында және жыл бойына пайдалануға мүмкіндік береді. Демалыс аймақтары барлық санаттағы азаматтарға, соның ішінде мүгедектерге оңай қол жетімді болуы керек. Бұған мыналар кіреді: Жаяу жүргіншілер жолдары мен велосипед жолдары төселген. Қоғамдық көлікке (автобустар, трамвайлар, метро) ыңғайлы қол жетімділік. Мүмкіндігі шектеулі жандарға арналған кең кіреберіс пен пандустар. Маңызды аспект – тұрғындардың демалатын орнына оңай жетуі үшін демалыс аймағының халық тығыз орналасқан аймақтарда орналасуы. Демалыс аймақтарын жобалау кезінде келесідей экологиялық аспектілерді ескеру маңызды: Табиғи ресурстарды сақтау және қоршаған ортаға тигізетін әсерін барынша азайту. Табиғи аумақтарды (саябақтар, бақтар, скверлер) құру үшін жасыл кеңістіктерді пайдалану. Объектілерді салу үшін экологиялық таза материалдарды пайдалану. Релаксацияға қолайлы микроклимат жасау (жеткілікті мөлшерде жасыл желек, су қоймалары, ағаштардың көлеңкесі). Демалыс аймақтары азаматтардың барлық санаттары үшін қауіпсіз болуы керек: Кешкі уақытта жақсы жарықтандыруды қамтамасыз ету. Қауіпсіздікті арттыру үшін қауіпсіздік немесе бейнебақылау жүйесі болуы. Тазалық және санитарлық жағдай (дәретхананың, қоқыс контейнерлерінің болуы). Бандализмнің алдын алу үшін аумақтарда тәртіпті сақтау. Демалыс аймақтары әртүрлі әлеуметтік топтарға, соның ішінде әртүрлі физикалық қабілеттері мен жастағы адамдарға бағытталған болуы керек: Балалар мен қарттар үшін бейімделген кеңістіктер құру. Аймақтың мәдени, этникалық және әлеуметтік-экономикалық ерекшеліктерін ескере отырып. Әртүрлі қызығушылықтар мен жас топтарына бағытталған іс-шараларды ұйымдастыру мүмкіндігі. Демалыс аймағы эстетикалық тұрғыдан тартымды болуы керек, бұл психологиялық жайлылыққа ықпал етеді: Мүсіндер, субұрқақтар, түпнұсқа архитектуралық формалар сияқты сәндік элементтер. Ландшафт дизайны, соның ішінде гүлзарлар, көгалдар, ағаштар, тоғандар. Дизайн аумақтың немесе қаланың сипатына сәйкес келуі, үйлесімді кеңістік құруы маңызды. 7. Өзгерістерге икемділік және бейімделу Икемділік принципі демалыс аймағын уақыт өте келе өзгерістерге бейімдеу керек деп болжайды: Тұрғындардың қажеттіліктерінің өзгеруіне немесе технологияның дамуына байланысты аймақтарды оңай қайта құруға немесе жаңа функцияларға бейімдеуге болады. Нысандардың қозғалғыштығы (мысалы, фестивальдер немесе іс-шараларға арналған уақытша павильондар) да маңызды аспект болып табылады. Аумақты пайдалану мүмкіндігінше тиімді болуы керек: Әр түрлі қызмет түрлеріне арналған ашық және жабық кеңістіктердің ақылды үйлесімі (мысалы, іс-шараларға арналған жабық павильондар және спорт пен демалыс үшін ашық алаңдар). Әртүрлі пайдаланушы топтары үшін аумақты аймақтарға бөлу (тыныш демалыс аймақтары, спортпен айналысуға арналған белсенді аймақтар). Демалыс аймағы жергілікті мәдениет пен дәстүрдің ерекшеліктерін ескеруі керек. Бұл өзін көрсетуі мүмкін: Өлкенің стилі мен тарихын бейнелейтін сәулет элементтері. Жергілікті халықтың мәдениеті мен салт-дәстүріне бағытталған бағдарламалар мен іс-шаралар. Демалыс аймақтарын қалыптастыру экономикалық аспектілерді ескеруі керек, мысалы: Ұзақ мерзімді пайдалану және техникалық қызмет көрсетуге инвестиция. Жеке инвестициялар немесе демеушілік сияқты тұрақты қаржыландыруды қамтамасыз ету. Экономикалық орынды бағалау, оның ішінде әлеуетті пайдаланушылар саны мен қызмет көрсету шығындарының сомасы. Қорытынды Демалыс аймақтарын қалыптастыру принциптері жайлы, қолжетімді, қауіпсіз, экологиялық және эстетикалық жағдай жасаудан тұрады.

Әдебиеттер
1. Жанбиров Ж.Ж. Сәулеттік жобалау: оқу құралы/ редак. т.ғ.д. проф. Жанбиров Ж.Ж.-Қарағанды,2019.-200бет
2. Садыкова, С. Ш. Проектирование многоэтажного жилого комплекса [Текст] : учебное пособие для студентов специальности "Архитектура" / С. Ш. Садыкова, А. А. Тойшиева. - Алматы : Эпиграф, 2019. - 104 с
3. Архитектурное проектирование жилых зданий [Текст] : учебное пособие / М. В. Лисициан [и др.] ; под ред. М.В. Лисициана, Е.С. Пронина. - стер. изд. - М. : "Архитектура- С", 2016. - 488 с.

УДК 81’233:37.0268

ФОРМИРОВАНИЕ РЕЧЕВЫХ НАВЫКОВ

Шамшат Е.Ш. – студент группы ЭФ-24-7к
Туребекова Б.А. – старший преподаватель, магистр

Существование человечества немыслимо без постоянного обмена информацией. Коммуникативная деятельность, охватывающая все сферы общества, является неотъемлемой частью любого социума. Коммуникация представляет собой основной способ социального взаимодействия с использованием вербальных средств общения. Мотивы общения отражают социальные потребности говорящего. К числу таких потребностей относятся: потребность выражения чувств, эмоций, внутренних состояний; потребность общения, связанная с установлением контактов (разговор о погоде, здоровье, ритуальные разговоры); потребность самоутверждения, связанная со стремлением воздействовать на окружающих, убедить их в чем-то, побудить к определенным поступкам; потребность познания [1, с. 45].

До настоящего времени не существует единого мнения в вопросах методологии обучения говорению как акта речевой деятельности. Но ученые-лингвисты, методисты уверены в необходимости применения коммуникативного подхода в работе по формированию речевых умений и навыков. В данном направлении следует отметить работы Леонтьева А.А., Пассова Е.И., Скалкина В.Л., Бима И.Л и др.

Происходящие сегодня изменения в общественных отношениях, средствах коммуникации (использование новых информационных технологий) требуют повышения коммуникативной компетенции обучающихся, совершенствования их языковой подготовки. Поэтому первостепенное значение должно уделяться формированию языковой личности, умеющей пользоваться лингвистическими и экстралингвистическими средствами коммуникации.

Развитие речевых навыков желательно начинать с раннего детства и продолжать на протяжении всей жизни. Отдельно стоит вопрос обучения неродному языку или иностранному в контексте возрастных параметров. В данном аспекте существуют противоречивые, иногда до крайности, мнения. Если одни ученые придерживаются самого раннего периода (с младенческих лет), с момента проговаривания ребенком слов, отдельных выражений, то другие – приверженцы прямо противоположной точки зрения. А именно - после полного освоения родного языка. В результате осознанного подхода к изучению второго или третьего языка – примерно с возрастного промежутка 5-8 лет. К слову, такой позиции придерживается японская система образования, которая отличается высоким качеством подготовки всестороннеразвитой интеллектуальной личности, владеющей несколькими языками. Важное значение имеют социальная среда, обучение, практика и целенаправленная работа над речью.

Ряд ученых рассматривает коммуникативность в обучении языкам в прагматической и функциональной плоскостях. Ведь от умения составлять собственные высказывания в зависимости от ситуации, от интенции во многом зависит достижение результата коммуникации, реализации авторской задачи, воздействие на собеседника. Эффективность развитие речевых навыков в говорении во многом определяется методами и приемами в определении первоочередностиформирования языковой или речевой компетенций обучающихся. Отметим, что ранее в традиционной форме обучения языку, как второму неродному или иностранному, большая роль отводилась первоочередному обязательному развитию языковой грамотности, предполагающей досконального изучение, а чаще всего «зазубривания» грамматических правил.Так, по мнению ряда методистов, «составными частями содержания обучения являются знания конкретного языкового материала (лексики, грамматики, фонетики, орфографии)…» [2].В качестве средства реализации речевой деятельности рассматривается языковая система, понимаемая как иерархия единиц и правил оперирован каждым из уровней единиц [3]. Практика показала неэффективность данного подхода в методологии изучения языка, в частности русского. Как известно, русский язык считается сложным в плане изучения грамматики, характерного для русского языка явления многозначности слов, большого количества правил и исключений из них, подвижности и разноместности ударения. Кстати последнее приводит не только к ошибкам в произношении, но и в большинстве случаев к изменению смысла, значения не только слов, но и неадекватного восприятия содержания, смысла целых высказываний. Вместе с тем, в течение последних десятилетий широко вводится в практику отход от превалирования обязательогох знания правил использования различных языковых единиц. Акцент делается на развитии речевых умений в функциональном аспекте, с использованием имитативных методов и приемов, использования готовых речевых моделей с целью их использования в различных ситуациях, смены их содержания в зависимости от коммуникативной задачи или намерений говорящего. «язык можно рассматривать как систему конвециональных правил; только следование индивида этим правилам делает его речь, с одной стороны, понятной для окружающих, с другой стороны - соответствующей нормам языка» [4, с. 325].

Рассмотрим принципы, ускоряющие обучение иноязыку. К ним относятся:

1.Принцип речемыслительной активности, предполагающий активное включение обучающихся в процесс общения, стимулирование их мыслительной деятельности, формирование навыков аргументированного выражения мыслей.

2.Принцип индивидуализации, учитывающий личностные особенности, интересы, уровень подготовки и мотивацию каждого ученика, что делает процесс обучения более продуктивным.

3.Принцип функциональности, предполагающий изучение языка как средства общения, а не как совокупности правил. Это означает, что освоение грамматики и лексики происходит в контексте реальных речевых ситуаций.

4.Принцип ситуативности, позволяющий строить обучение на моделировании жизненных ситуаций, что помогает учащимся применять полученные знания в реальной практике.

5.Принцип новизны,предполагающий использование актуального и познавательного материала, который соответствует интересам учащихся, делает процесс изучения иностранного языка более увлекательным и мотивирующим.

Вышеуказанные принципы в силу функциональности способствуют активизации процесса развитии речи, мотивируют интерес к изучению другого, помимо родного, языка.

Формирование речевых навыков - это сложный и многоэтапный процесс, который играет ключевую роль в развитии личности и ее успешной социализации. Речь не только служит средством коммуникации, но и влияет на мышление, эмоциональную сферу и когнитивные способности человека.

Развитие речевых навыков начинается с раннего детства и продолжается на протяжении всей жизни. Важное значение имеют социальная среда, обучение, практика и целенаправленная работа над речью. В процессе формирования речевых умений большую роль играют чтение, диалоги, художественная литература, упражнения по дикции и лексическому обогащению.Процесс развития речи на начальном этапе может представлятьсобой несложные, простые по структуре ответы на вопросы, которые на последующих этапах могут представлять собой такие более развернутые сложные конструкции, как сложноподчиненные предложения с различными видами придаточных обстоятельственных, в том числе причинными, целевыми, временными и др.

Таким образом, владение речью - это не только природная способность, но и результат систематической работы. Развитая речь способствует успешному общению, аргументированному выражению мыслей и уверенности в себе.

Литература

1. Хараш А. У. Цель и объект речевой активности. — В кн.: Планы и модели будущего в речи. Тбилиси, 1970.
2. Общая методика обучения иностранным языкам в средней школе / Под ред. А. А. Миролюбова, И. В. Рахманова, В. С. Цетлин. — М., 1967. Гальскова Н.Д. Теория и практика обучения иностранным языкам. М., 2004.
4. Зимняя И. А. Подход к экспериментальному исследованию взаимодействия видов речевой деятельности при обучении иностранному языку. — В кн.: Вопросы обучения основным видам речевой деятельности в неязыковом вузе. М., 1977, вып. 121.
1. 4.Гримшиум Б. М., Добрович А. Б., Фрумкина Р. М. Патология речи. — В кн.: Основы теории речевой деятельности. М., 1974.

ӘОЖ. 504.064.36

ЖОЛ ҚОЗҒАЛЫСЫН ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ НЕГІЗГІ ЗЕРТТЕУ ӘДІСТЕРІ

Шоэргашов Ш. - СМ-21-1дк тобының студенті
Балабеков З.А.-т.ғ.к., доцент

Көлік ағындарын стационарлық бекеттерде зерттеу бақылаудың стационарлық кедені көлік ағынының құрамы, қарқындылығы, көлік құралының лездік жылдамдығы мен кідірістері туралы ақпараттарды алуға мүмкіндік береді.Нұсқалған ақпаратты қарапайым техникалық құралдардың (секунд өлшеуіштің, бірліктерді механикалық есептегіштің) көмегімен жай көзбен бақылау арқылы, сондай-ақ автоматтық тіркеу құралдарын қолдана отырып алуға болады.

Бақылаушы-есептегіштердің жұмысын бірліктерді механикалық есептегіш айтарлықтай жеңілдетеді. Планшетке 4-5 есептегіштерді бекітеді, олардың әр қайсысының ырғағышына сәйкес келетін көлік құралының жүрісі тіркеледі (мысалы, есептегіш 1-жеңіл автомобильдері, 2-жүк автомобильдерін, есептегіш 3-автобустарды және есептегіш 4-автопоезды тіркейді).

Қозғалысты стационарлық кедендерде зерттеу үшін тұтас немесе таңдамалы әдістерді пайдаланады. Тұтас бақылау деп уақыттың зерттелетін кезеңінде (мысалы бір тәулікте) бақыланатын жол қимасы арқылы жүріп өтетін әрбір көлік құралын тіркеуді атайды. Зерттелетін параметрлерді автоматты тіркеу құралдары болмаған жағдайда тұтас зерттеу қарқынды қозғалыс орындарында орындаушылардың үлкен санын және сәйкесінше жоғарғы материалдық шығындарды талап етеді. Құралдарды едәуір үнемдірек шығындау үшін қозғалысты таңдамалы зерттеу түрімен орындауға болады. Қозғалыс қарқындылығын таңдамалы зерттеу кезінде тіркеуді үзіліссіз тәртіпте емес, керісінше уақыттың жеке-жеке кезеңдерінде жүргізеді. Осылайша, мысалы әрбір сағат мерзімінде бақылауларды 15-20 минут жүргізеді де, алынған нәтижелерді бүкіл сағатқа шағып қарастырады. Көлік құралдарының лездік жылдамдықтарын ереже бойынша, таңдамалы әдістің көмегімен тіркейді (алады).

Көлік ағындарын жылжымалы құралдармен зерттеу кезіндеқозғалысты стационарлық кеденде зерттеу барысында алынған ақпарат тек жолдың берілген нүктесіне (қимасына) ғана жатқызылады. Көше-жол торабындағы қозғалыс тәртіптерінің кеңістікті – уақыттық сипаттамаларын алу үшін жылжымалы құралдар – жүргіш зертханалар, тік ұшақтар және т.с.с. қолданылады.«Автокөліктердің жүзуі», яғни ағындағы көлік құралдарының негізгі массасына тән жылдамдықпен қозғалатын автомобильдің көмегімен зерттеу әдістері кең таралған.Бұл әдісті пайдалану мысалы жылдамдықтың кеңістіктік сипаттамасын бүкіл жол торабының бойына зерттеу болып табылады.Автомобиль-зертханамен басып озылған және автомобиль-зертхананы басып озған автомобильдердің ішінара теңдігін қозғалыс тәртібі дұрыстығының сыртқы белгісі ретінде қарастыруға болады. [1].

Автомобильдердің кідірісін және жылдамдығын арнайы тіркеуіш аспаптарынсыз, сағаттар мен секунд өлшеуіштерінің көмегімен де зерттеуге болады. Мұндай зерттеу кезінде уақытты тіркеу не спидометрдің есептеуіші

бойынша анықталатын жолдың өзара тең кесінділері арқылы, не зерттелетін бағытжолдың анықталған пунктерінде жүзеге асырылады.

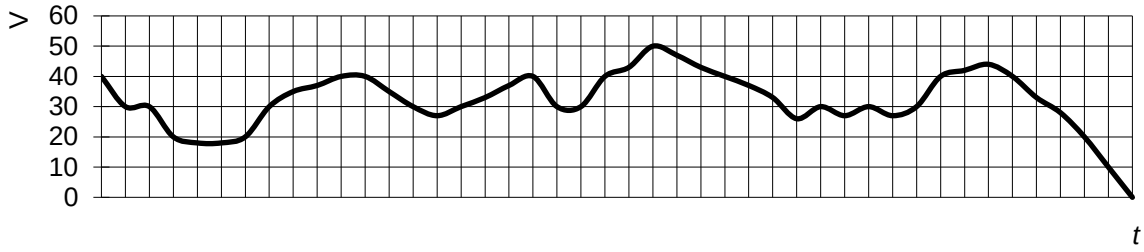
Қала тораптарына сәйкес келетін қысқа қашықтықтардағы (1-10 км) зерттеулер кезіндегі жылдамдықтың өзгеруі автомобиль-зертхананың доңғалағына бекітілген тахо-генератор сезбегін пайдаланатын осциллографтың немесе өзіндік жазғыш тіркеуішінің лентасында қамтамасыз етіледі. Мұндай жазбаның үлгісі 1 суретте көрсетілген.

Хаттамада (кесте 1) келесідей шартты белгілеулер қабылданған: N- солтүстік бағыттағы жүрістер кезінде алынған мәндер үшін; S – оңтүстік бағыттағы жүрістер кезінде алынған мәндер үшін. Бұдан басқа автомобильдердің төмендегідей шарттыбелгіленулері қарастырылған: А – қарама-қарсы қозғалған; В – бақылау автомобилін басып озғандар; С –бақылау автомобилімен басып озылғандар. Қарқындылықты есептеу келесі формула бойынша жүргізіледі:

$$N_N = \frac{60(A_S + B_N - C_N)}{T_N + T_S} = \frac{60(112 + 2 - 1)}{2.6 + 2.4} = \frac{60 * 113}{5} = 1356 \text{ авт/сағ} \qquad (4.1)$$

$$N_S = \frac{60(A_N + B_S - C_S)}{T_N + T_S} = \frac{60(84 + 1 - 1)}{2.6 + 2.4} = \frac{60 * 84}{5} = 1008 \text{ авт/сағ} \qquad (4.2)$$

мұндағы T_N және T_S - көлік құралының жол бойында болу уақыты

Сурет 1. Қалалық магистральде автомобильдер қозғалысының жылдамдық тәртібін үздіксіз жазу мысалы.

Кесте 1. Жүріс қарқындылығын зерттеу үшін мәліметтерді тіркеу хаттамасы

Жүріс номері және бағыттары	Жолдағы уақыт, мин	Автомобильдер саны		
		А	В	С
1N	*2,64*	*85*	*1*	*0*
2N	*2,70*	*83*	*3*	*2*
3N	*3,35*	*77*	*3*	*2*
4N	*3,00*	*85*	*2*	*0*
5N	*2,42*	*90*	*1*	*1*
6N	*2,53*	*84*	*2*	*1*
Орташа мәліметтер	$T_N = 2,78$	$A_N = 84$	$B_N = 2$	$C_N = 1$
1N	*2,32*	*112*	*2*	*0*
2N	*2,30*	*114*	*1*	*2*
3N	*2,70*	*120*	*1*	*0*
4N	*2,16*	*120*	*1*	*1*
5N	*2,54*	*104*	*0*	*2*
6N	*2,48*	*101*	*1*	*1*
Орташа мәліметтер	$T_S = 2,42$	$A_S = 112$	$B_S = 1$	$C_S = 1$

Қозғалысбарысын физикалық немесе математикалық әдістерімен, мысалы ЭЕМ-ның көмегімен жасанды үндемей өндіруге негізделген физикалық моделдеудің қарапайым мысалы ретінде әртүрлі көлік құралының ептілік және аялдау мүмкіндерін тексеру әдісін алуға болады.

Көлік құралдарының математикалық жазбасына негізделген математикалық модельдеу (есептеу тәжірибесі) кеңінен таралған. Шынайы тәжірибе нәтижелерін зерттеу бернелік қатынастарды және теориялық үлестірулерді алуға мүмкіндік береді, осылардан шыға отырып математикалық модельдерді тұрғызады.[2].

Әрбір зерттеу ережесі бойынша, 4 негізгі кезеңдерден тұрады:

1-ші кезең: бағдарлама жобасын және зерттеулер әдістемесін өңдеп шығару;

2-ші кезең: зерттеулерді дайындау (әзірлеу);

3-ші кезең: зерттеулерді тікелей жүргізу;

4-ші кезең: алынған нәтижелерді өңдеу және есеп беру жазбасын құрастыру.

Зерттеулердің ұйымдастырушылық және әдістемелік міндеттері жүргізілетін зеттеу жұмыстарының мақсаттарына және масштабтарына және олардың аспаптық жарақтау мүмкіндіктерінен тәуелді болады.

Әдебиеттер

1. Пугачев, И.Н. Организация движения автомобильного транспорта в городах: Учеб. Пособие. – Хабаровск: Изд. Тихоокеанского гос. ун-та, 2005. -196с.
2. Булавина, Л.В. Расчет пропускной способности магистрали и узлов: Методическое пособие. - Екатеринбург: Изд. ГОУ ВПО УГТУ-УПИ, 2009. – 44с.

ӘОЖ 72

ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ СӘУЛЕТТІҢ ЕРЕКШІЛІКТЕРІ

Шыныбек Ф. -СМ-24-5к17 тобыныңстуденті
Мусалиева М.О.-ағаоқытушы

Бүгінгі таңда сәулет әрқашан мәдени, әлеуметтік және технологиялық өзгерістерді көрсететін қоғамның айнасы болды. Сәулетшілер соңғы онжылдықтардағы жаһандану, урбанизация, климаттың өзгеруі және жаңа технологиялық жетістіктерден туындаған бірқатар жаңа қиындықтарға тап болды. Бүгінгі таңда заманауи ірі қалалар мен ғимараттар функционалды және эстетикалық тартымды ғана емес, сонымен қатар тұрақты, энергияны үнемдейтін және тез өзгеретін өмір жағдайларына бейімделген болуы керек. Бұл мақалада біз қазіргі заманғы сәулет өнерінің негізгі мәселелерін қарастырамыз және ықтимал шешімдердіұ сынамыз.

Қазіргі заманғы сәулет өнерінің мақсаты қандай? Заманауи сәулет қоршаған ортамен үйлесімділік құруды мақсат етуі керек. Әрбір элемент құрылыс материалдарынан бастап тапсырыс бойынша үй салу әдістеріне дейін табиғатпен байланысты көрсетеді.

1.Урбанизация және тығыз орналасқан қалалар. Заманауи қалалар бетпе-бет келетін негізгі мәселелердің бірі - толып кету және урбанизация. Соңғы онжылдықтарда мегаполистердің саны өсіп, халықтың тығыздығы артып келеді, бұл инфрақұрылыммен, көлікпен, тұрғын үйге қолжетімділік пен өмір сүру сапасындағы проблемаларға алып келеді.

Мәселелер

- Қол жетімді баспананың болмауы және инфрақұрылымның шамадан тыс жүктелуі.
- жасыл аумақтардың азаюына және ауа сапасының нашарлауына әкелетін ғимараттың жоғары тығыздығы.
- Көлік қолжетімділігі мен қоршаған ортаға әсер ету мәселелері.

Шешімдер

- ресурстарды басқару және өмір сапасын жақсарту үшін заманауи технологияларды пайдаланатын ақылды қалаларды дамыту.
- Пайдаланушылардың әртүрлі санаттарының қажеттіліктеріне бейімделе алатын көпфункциялы және жоғары технологиялық ғимараттарды құру.
- Жасыл құрылысқа инвестициялар, жаңартылатын энергия көздерін пайдалану, жасыл технологияларды біріктіру.

2. Климаттың өзгеруі және ғимараттардың тұрақтылығы

Климаттың өзгеруі сәулет өнеріне қатты әсер етеді. Температураның өзгеруі, жиі болатын экстремалды ауа райы оқиғалары (жаңбыр, құрғақшылық, дауыл) сәулетшілерден тұрақты және энергияны үнемдейтін ғимараттарды құруды талап етеді.

Қиындықтар:

Теңіз деңгейінің көтерілуі және экстремалды ауа райы жағдайларының жиілігінің артуы.

- Энергия тиімділігін арттыру және ғимараттардың көміртегі іздерін азайту қажеттілігі.
- Әртүрлі климаттық жағдайларға бейімделу керек.

Шешімдер:

- Ауа райының экстремалды жағдайларына төтеп бере алатын тұрақты құрылыс материалдарын пайдалану.
- Жасыл құрылыс концепцияларын әзірлеу, соның ішінде күн батареялары жүйелері, геотермиялық жылыту және желдету, суды бұру.
- Климаттың өзгеруінің әсерін азайту үшін жасыл шатырларды, су өткізгіш жабындарды пайдалану және табиғи шешімдерді енгізу.

3. Технологиялық жаңалықтар және құрылысты автоматтандыру

Заманауи технологиялар сәулетте жаңа көкжиектерді ашады, бірақ олар сонымен бірге инновациялық технологияларды дәстүрлі құрылыс процестеріне біріктіру қажеттілігі және автоматтандыруға байланысты қиындықтар сияқты белгілі бір проблемалармен байланысты.

Мәселелер:

– Жаңа технологиялардың қарқынды дамуы сәулетшілерден білімін үнемі жаңартып, жаңа құралдарға бейімделуді талап етеді.

- Құрылыс жобаларына жаңа технологияларды енгізуге кететін жоғары шығындар.
- Құрылысты автоматтандыру және роботтандыру мәселелері, соның ішінде жұмыс орындарының қысқару мүмкіндігі.

Шешімдер:

Құрылыстың уақыты мен құнын айтарлықтай төмендетуге мүмкіндік беретін модульдік құрылысты пайдалану.

- Құрылыстың барлық кезеңдерінде объектілерді жобалау және визуализациялау үшін виртуалды шындықты (VR) және толықтырылған шындықты (AR) пайдалану.

- Күрделі құрылымдарды жасау үшін роботы жүйелерді және 3D басып шығаруды енгізу.

4. Мәдени мұраны сақтау және ескі ғимараттарды бейімдеу

Қалалардың дамуы мен жаңа нысандардың салынуымен мәдени мұраны сақтау мәселесі туындайды. Көптеген ескі ғимараттардың тарихи және мәдени құндылығы бар, бірақ оларды сақтау және заманауи талаптарға бейімдеу айтарлықтай күш-жігерді қажет етеді.

Мәселелер:

- Ескі ғимараттарды қалпына келтіруге қаржы тапшылығы.

- ескі ғимараттарды жаңа архитектуралық концепциялар мен стандарттарға біріктіру мәселелері.

- Тарихи мұраны сақтау мен заманауи инфрақұрылым талаптары арасындағы қайшылық.

Шешімдер:

- 3D сканерлеу және цифрлық модельдеу сияқты инновациялық қалпына келтіру және қайта құру технологияларын пайдалану.

- Ғимараттарды тарихи құндылығын жоғалтпай заманауи қажеттіліктерге бейімдеу (мысалы, ескі зауыттарды мәдени-тұрмыстық орталықтарға айналдыру).

- Тұрақты сәулет және ұқыпты құрылыс тұжырымдамаларын белсенді енгізу.

5. Сәулет өнерінің әлеуметтік-мәдени аспектілері

Қазіргі заманғы сәулет тек техникалық және экологиялық аспектілерді ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік және мәдени ерекшеліктерді де ескеруі керек. Сәулет қала ортасы мен өмір сапасын қалыптастыруда маңызды рөл атқарады.

Мәселелер:

- халықтың әртүрлі топтарының әлеуметтік және мәдени қажеттіліктеріне көңіл бөлінбеу
- жергілікті мәдениет пен дәстүрдің ерекшеліктерін ескермейтін қалалық кеңістіктерді құру.
- Архитектураның бірігуіне және өзіндік ерекшелігін жоғалтуға әкелетін шектен тыс стандарттау және жаһандану.

Шешімдер:

- азаматтардың барлық санаттары, соның ішінде мүгедектер үшін қолжетімді инклюзивті кеңістіктерді жобалау.

- қоғамдық және тұрғын үй-жайларды жобалау кезінде мәдени ерекшеліктерді ескеру.

- Тұрғындардың әртүрлі қажеттіліктеріне бейімделе алатын көп функциялы қоғамдық кеңістіктерді дамыту.

Қорытынды

Заманауи архитектуралық міндеттер алуан түрлі және көп қырлы. Қалалық мәселелер мен тұрақты және энергияны үнемдейтін ғимараттарды құру қажеттілігінен бастап жаңа технологияларды енгізу мен мәдени мұраны сақтауға дейін олардың әрқайсысы инновациялық шешімдер мен пәнаралық көзқарасты талап етеді. Заманауи сәулетшілер қоғамдағы, климат пен технологиядағы өзгерістерге тез жауап беруге дайын болуы керек. Тұрақтылық, бейімделу және инновация сәулет пен қалалардың болашағын айқындайтын негізгі қағидаттарға айналуда. Менің ойымша, сәулет өнерінің міндеті – адамдар серуендеуге, ойнауға немесе жайғана ашық ауада ләззат алуға болатын бірге өмір сүру және демалыс үшін қалалық кеңістіктерді құру.

Әдебиеттер

1. Бегунова Ю.Г., Саньков П.Н. Современные проблемы архитектуры в наше время // IX Международная студенческая научная конференция «Студенческий научный форум» - 2017. https://www.scienceforum.ru/2017/2403/27990]
2. http://www.freedoniagroup.com/Nanotechnology-In-Construction.html
3. Материалы сайта www.nanonews.net

ӘОЖ 621.22

СУ ЭНЕРГИЯСЫ

Эрмахан.Н.А - СМ24-1-к тобының студенті
Әбдіманап Ұ. - магистр, оқытушы

Су – табиғаттағы ең құнды ресурстардың бірі ғана емес, сонымен қатар тұрақты және жаңғыртылатын энергия көзі. Оның энергиясын тиімді пайдалану қазіргі заманғы ғылым мен технологиялардың маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Табиғи су ағындарының күші ежелден-ақ адамның шаруашылыққа жеттіліктеріне қызмет етіп келген. Алайда, қазіргі уақытта бұл ресурс тек энергия өндіруде ғана емес, сонымен қатар көптеген басқа салаларда да қолданыс табуда.

Судың энергиясын тиімді қолдану экологиялық таза энергия көздерін дамыту қажеттілігімен тікелей байланысты. Қазіргі әлемде энергия тұтыну қарқынының артуы мен табиғи ресурстардың шектеулігі судың энергиясын пайдалануды жаңа деңгейге көтеруді талап етеді. Бұл мақалада судың энергиясын тиімді пайдалану мүмкіндіктері қарастырылады және оны қолданудың ең перспективалы жағдайлары талданады.

Мақсат – судың энергиясын қолданудың тиімді әдістерін анықтап, олардың экологиялық, экономикалық және әлеуметтік тұрғыдан артықшылықтарын көрсету.

Су энергетикасы (Гидроэнергетика; грек, "hydor" - су, ылғал, energia - қызмет, әрекет) бөгет салу арқылы немесе бөгетсіз ағын судан энергия алу. Дүниежүзіндегіеңүлкен СЭС Венесуэлада (Гурибөгеті, 10 млн кВт) және Бразилияда Парана өзенінде (Итайпу ГЭС-і, 12,6 млн кВт) салынған. Қазақстанда Бұқтырма СЭС-і, Қапшағай СЭС-і, Шардара СЭС-і, т.б. бар.

Су энергиясын келесі жағдайларда пайдалану тиімді:

1. Тау өзендері мен сарқырамаларда.Су ағымдарының потенциалдық энергиясы мол болғандықтан, тау өзендері мен сарқырамаларда шағын немесе ірі гидроэлектр станциялар (ГЭС) салу арқылы энергия өндіру өте тиімді. Бұл аймақтарда су жылдам ағады, ал биіктік айырмашылығы электр қуатын өндіру тиімділігін арттырады[1].

2. Ағынды өзендерде. Тегіс жерлерде орналасқан өзендердің ағынын реттеп, су турбиналарын орнату арқылы энергия өндіруге болады. Мұндай станциялар төмен биіктік айырмашылығында да жұмыс істей алатындықтан, олар ауыл шаруашылығы мен өнеркәсіптік аудандарда өте пайдалы.

3. Су қоймаларын құру арқылы. Су қоймалары судың потенциалдық энергиясын жинақтауға мүмкіндік береді. Бұл энергияны су тасқынын реттеу, суармалы жерлерді қамтамасыз ету және электр қуатын өндіру үшін пайдалануға болады.

4. Ағынсыз немесе баяу ағатын суларда. Арнайы жасалған су ағыны турбиналары ағынсыз немесе баяу ағатын су көздерінде энергия өндіруге қабілетті. Бұл технологиялар экологиялық тұрғыдан аз әсер етеді және жағалаудағы елді мекендер үшін тиімді болуы мүмкін.

5. Теңіздер мен мұхиттарда. Толқындардың, тасу және қайту құбылыстарының энергиясын пайдалану тиімді болып табылады. Мұндай жағдайларда энергия өндіру үшін толқындық және тасу станцияларын орнатуға болады.

6. Ауылдық және шалғай аудандарда. Шағын гидроэнергетикалық станциялар ауылдық немесе қаладан шалғай орналасқан аудандарды электр энергиясымен қамтамасыз ету үшін қолданылады. Бұл әдіс желіге қосылуға мүмкіндігі жоқ аудандар үшін экономикалық және экологиялық тұрғыдан пайдалы.

7. Өнеркәсіптік нысандарда. Су энергиясы өндірістік процестерде қолданылады. Мысалы, судың энергиясы диірмендерді, сорғы станцияларын немесе зауыттарды қуаттандыру үшін пайдаланылуы мүмкін.

8. Энергия сақтау және резервуарлар құру. Судың энергиясын тиімді сақтау үшін сорғы-аккумуляторлық станциялар қолданылады. Олар артық энергияны суды жоғары көтеру арқылы сақтайды, ал қажеттілік туындағанда оны қайта төмен түсіріп, электр энергиясын өндіреді.

Бұл жағдайлар судың энергиясын қолдану аясын кеңейтеді және оның экологиялық таза әрі экономикалық тиімділігін арттырады[2].

1. Гидроэнергия (су электр энергиясы)

Судың қозғалысы мен ағынынан алынатын энергия гидроэнергия деп аталады. Гидроэлектростанциялар (ГЭС) арқылы су ағынының кинетикалық энергиясы электр энергиясына айналады. Бұл – жаңартылатын энергия көздерінің бірі.

Гидроэнергияның тиімділігі. Бұл экологиялық таза, қалдықсыз энергия көзі болып табылады. Ол парниктік газдардың бөлінуін азайтады және табиғатқа зиян келтірмейді.

Қолданылуы. Қазақстанда Бұқтырма, Шүлбі және Қапшағай ГЭС-тері сияқты ірі су электр станциялары жұмыс істейді. Олар елдегі энергия қажеттілігінің бір бөлігін қамтамасыз етеді.

2. Толқындар энергиясы. Мұхит пен теңіз толқындарының қозғалысы үлкен энергетикалық әлеуетке ие. Бұл энергия көзі әсіресе жағалауы ұзын елдер үшін маңызды. Толқындардан энергия өндіру – болашақтың технологиясы ретінде қарастырылады.

Су – тіршілік пен энергияның негізгі көзі. Оның тиімді пайдаланылуы және қорғалуын қамтамасыз ету – болашақ ұрпақ үшін маңызды міндет. Табиғаттағы судың шексіз мүмкіндіктері мен оның маңыздылығын түсіне отырып, оны үнемді пайдалануымыз қажет. Суды тек энергия көзі ретінде емес. Сонымен қатар тіршілікті сақтаушы ресурс ретінде бағалауымыз керек.

Әдебиеттер

1. Мүсірова Н. К., Утепқалиев С., Шыганакова А. Т. Баламалы энергия көздерін пайдалану //қазақстан республикасы білім және ғылым министрлігі халел досмұхамедов атындағы атырау университеті математика және қолданбалы технологиялар ғылыми-зерттеу институты. – 2021.–--408б.
2. Әлімқұлов Ж. "Табиғи ресурстар және олардың тиімді пайдаланылуы." Астана, 2018.-102б.

ARCHITECTURE IN THE MODERN WORLD: INNOVATION, SUSTAINABILITY, AND IMPACT ON PEOPLE

Aiman Akhmetgali– student of group SM 24-6k3
Mamekova S.K -researcher teacher, master of pedagogical sciences

The Role of Architecture in the Modern World

Architecture is not just the art of designing buildings; it is also a key element of urban development. As cities continue to expand, architects must consider not only aesthetics but also comfort, safety, and environmental impact. Modern construction technologies and materials are reshaping architectural approaches. Today, it is essential to build structures that are not only visually appealing but also energy-efficient, climate-resilient, and comfortable for residents. The use of digital tools, eco-friendly materials, and smart technologies enables the creation of contemporary and durable buildings.

The Impact of Architecture on Urban Life

Architecture is closely linked to construction, determining whether buildings are comfortable or inconvenient, safe or hazardous, durable or temporary. Advancements in architectural technologies improve construction quality and create livable spaces. Architects now design buildings with climate conditions, noise levels, energy consumption, and human comfort in mind. Digital modeling and artificial intelligence allow for predicting building functionality and preventing design flaws at an early stage. I believe such technologies make construction more reliable and well-planned.

Sustainability and Ecology in Architecture

One of the key directions in modern architecture is sustainability, meaning that buildings should not only be aesthetically pleasing but also environmentally friendly. For example, they should consume less energy, reduce pollution, and integrate harmoniously with nature. Energy-efficient buildings, green roofs, rainwater collection systems, and solar panels are becoming widespread. These solutions not only reduce maintenance costs but also contribute to greener and more livable cities.

Technology and Smart Cities

Modern architecture actively incorporates digital technologies, making the design and construction processes more precise, fast, and efficient. For example, Building Information Modeling (BIM) systems allow architects to calculate all parameters in advance and avoid errors. The development of smart cities also influences architecture. In such cities, buildings are equipped with automated control systems, including lighting sensors, energy-saving mechanisms, and adaptive facades that regulate indoor temperatures. I believe these technologies make life in megacities more comfortable and safe.

Architecture as an Art Form

Despite technological advancements, architecture remains an art that shapes the identity of cities. Modern architects strive to balance aesthetics and functionality while integrating buildings harmoniously into the urban landscape and turning them into symbols of progress. Glass, metal, concrete, and natural materials are widely used today. Their combination not only makes buildings look contemporary but also transforms them into welcoming spaces where people enjoy living and working. Architecture influences how we perceive cities and affects our mood, making it an essential part of everyday life.

The Future of Architecture

In the future, architecture will become even more technological, sustainable, and human-centered. Several key trends are emerging:

- The use of artificial intelligence in design;
- The development of modular construction and 3D printing technology;
- The integration of solar panels and air purification systems in buildings;
- The use of eco-friendly materials and nanotechnology.

I believe architects will increasingly consider the social aspects of construction, creating comfortable spaces for living, working, and recreation.

Conclusion

Architecture plays a vital role in people's lives by shaping cityscapes, determining living standards, and influencing the environment. Modern architects aim not just to create visually appealing buildings but to make them comfortable, safe, and eco-friendly. Advances in construction technologies, digitalization, and smart solutions help create architectural structures that meet contemporary demands. In the future, architecture will be a blend of innovation, sustainability, and human comfort.

Ultimately, architecture is not just about constructing buildings; it is about designing spaces where people live, work, and relax. Architects and builders must consider not only forms and materials but also the needs of the people who will use these spaces. The future of architecture lies in harmony with nature, sustainability, and convenience. Modern technologies and innovations contribute to the creation of smart, eco-friendly, and aesthetically pleasing buildings, improving the quality of life and making cities more comfortable. Thus, architecture remains a crucial element of societal development, combining art, science, and technology to address contemporary challenges and meet the needs of future generations.

References

1. GOST 7.0.5-2008. Bibliographic reference. General requirements and rules of compilation.
2. Chernyavsky, A.V. Architecture and urban planning: modern trends and challenges. Moscow: Publishing House of the Academy of Architecture, 2020.
3. Ivanov, S. P. Sustainable construction: theory and practice. Saint Petersburg: Nauka Publ., 2019.
4. Petrov, D. V. Digital technologies in architectural design. Yekaterinburg: Ural University, 2021.
5. Sidorov, N. M. Architectural solutions of the XXI century. Kazan: Kazan State University, 2022.
6. Kuznetsov, V. L. Ecological architecture and energy-efficient buildings. Novosibirsk: Siberian Publishing House, 2023.

UDC 541.18

CONSTRUCTIVE ELEMENTS OF BUILDINGS

Baiymbetov Zh. - SM 24-5k2
Torebek D.O.- master of pedagogical sciences

The main structural elements of civil buildings are foundations, walls, roofing, individual supports, roofs, stairs, windows, doors and walls between rooms.

Foundations are an underground structure that receives the load from the building and transfers it to the soil.

Depending on the use and location, the wall is divided into external and internal.

The vertical fence also performs the function of a lifter. Due to this, it is divided into lifting and hanging. In addition to the external wall, it can be an internal wall as a bearing wall. A hanging wall is usually the walls between rooms.

They divide the rooms between the large, fixed partition walls along the same floor into smaller rooms, in which case the walls between the rooms do not need a foundation stone. The external wall can also be self-supporting, they rest on the foundation and bear their own weight, hanging - they are only enclosing walls, and rest on other elements of the building on each floor.

Individual supports transfer the weight of the load-bearing vertical elements (pillars, posts, columns), roofing and other elements to the foundation. Covers rest on a special space placed on the mast, they are called progon or snow, and sometimes they are placed on the mast itself. Individual supports and spans placed inside the building form the internal framework of the building.

The roofs are horizontal (planes are load-bearing constructions, they are supported by load-bearing walls or columns and receive permanent and temporary loads). At the same time, coverings connect the walls, increase their stability and expand (increase) the spatial rigidity of the building. Depending on the location inside the building, the coating is inter-layer (separates neighboring layers),

roof (between the upper floor and the attic), basement (between several floors and the basement) and lower (between the first floor and the basement).

The roof is a structural element that protects rooms and structures from atmospheric precipitation. It consists of a lifting element and protective parts. A roof with an upper layer covering, that is, roofs without a technical layer, is cheaper and cheaper to use than a roof with a double roof.

In addition, the flat roof can be used as a place of rest and for other purposes.

Stairs connect between floors and are necessary to evacuate people from the building. Rooms with stairs are called stairwells. The design of the staircase consists of a winding step and a landing. They are surrounded by handrails for safe walking on the stairs.Windows are placed for lighting and ventilation of the room: they consist of a frame located in an opening or a frame with window layers.

Doors serve to connect between rooms. They consist of door frames and door linings on the wall or in the partition wall. A civil building may have other constructive elements. (entrance vestibules, sun screens, balconies, etc.) and also installs sanitary-technical and engineering devices in civil buildings to ensure use and sanitary-hygienic requirements.

They include heating, hot and cold water systems, ventilation, sewerage, garbage disposal, gas system, electrical system, telephone system, etc. belongs to. Depending on the type of building, basic parameters, construction area, the cost of installing an individual structural element will be different. Therefore, during the design of the building, it affects the correct economic indicators of the constructive elements.

Constructive outlines of buildings

The foundation, ribs, individual supports, coverings are the main load-bearing elements of the gimarate. They are spatial systems of vertical (vertical) horizontal constructions that make up the frame of the building. (flat) riser

In a building with longitudinal bearing walls, the end wall is made of heavy material with the required strength. In addition, external protective walls must meet heat preservation requirements. Brick or large block houses are built according to such a constructive plan.The stability in this design scheme is provided by the placement of transverse walls in the horizontal direction, which do not bear the load from the pavement. Such horizontal walls are placed in places where stability should be provided to the outer wall to enclose the stairwell. Such a constructive scheme opens up a lot of possibilities when designing rooms, that is, there is more freedom for design issues. In addition, in such a constructive scheme, there will be less need for folding products.

A gimarat with horizontal bearing walls will have a greater stiffness system, but the full length of the internal bearing walls will be longer. But in some cases, this decision is rational, because only thermal insulation requirements are imposed on the outer longitudinal wall, and light and efficient material can be used for their installation. Sometimes a mixed option is used, in which the horizontal beam is used as a support for the roof.

If instead of longitudinal or horizontal load-bearing walls, a system of supports supported by flat arches is used, such a scheme is suitable for incomplete frame buildings. If the external load-bearing walls are replaced by columns, and they form the building frame with the internal supporting beams, they will fit into the complete frame of the building. (In this case, the outer wall is performed only as an enclosing wall and can be self-supporting or hinged. Self-supporting walls are supported on the foundation or foundation beam and do not bear any weight other than themselves. Hanging walls are installed on a flat element at each floor. Depending on the type of work, the frames are frame , connected and frame-connected.

The spaces between the frame frame and the masts are connected with each other by rigid knots, so that the horizontal and longitudinal frame falls.

They accept vertical and horizontal loads. In a link-frame building, the joint between the beam and the support is not rigid, so an additional connection is required to accept the plane load. Diaphragm-forming coatings are used as such connections, which transfer planar loads to rigid vertical diaphragms (staircase walls, reinforced concrete (inter-room walls, elevator shafts, etc.). In construction practice, a mixed-type frame is used, which is called a frame-connected building. A frame is placed in one direction, and connections are placed in the other.

Reinforced concrete, steel, and brick are used for low-rise buildings as materials for frame constructions. The frame for wooden houses is also made of wood.

References

1. Architecture of civil industrial buildings. The basis of design / Ed. V. M. Predtechenskogo, M.: Stroyizdat, 1976.
2. Bagirov R. D. Planning and construction of rural settlements in the USSR. - M.: Stroyizdat, 1980.
3. Bunin A. V., Savarenskaya T. F. History of town planning art. T. 1, 11.- M.: Stroyizdat, 1979.
4. Butyagia V. A. Planning and improvement of cities. M.: Stroyizdat, 1974.

UDC 004.9

AI IN ARCHITECTURE

Egamberganova S.Sh.- SM 24-5r1
Junusbekova Zh.S.- senior teacher

The use of AI in modern architecture

List of references

1.Kolarevic, B. (2003). “Architecture in the Digital Age: Design and Manufacturing.” Taylor & Francis.

2. Terzidis, K. (2006). “Algorithmic Architecture.”Routledge.

3. Buelow, P. (2020). “Artificial Intelligence and Generative Design in Architecture.”Automation in Construction, Elsevier.

4. Peters, B. (2018). “Computational Design: Next Step in Architecture.” Wiley.

Introduction

Architects are constantly working on addressing challenges like reducing waste, lowering carbon footprints, and planning efficient designs. Artificial intelligence (AI) tools can step in and help solve many of these challenges in architecture. AI can aid in design optimization, structural analysis, and improve project management and visualization.

Intelligent construction makes buildings safer, more efficient and more sustainable

Intelligent construction has injected new technological development momentum into the construction industry, and will also open a new chapter in the innovative, efficient and safe development of the construction industry. Smart construction technology drives the traditional construction industry into a more advanced technology-driven construction process, which may completely change the way buildings are designed, constructed and maintained.

For instance, AI techniques like machine learning can analyze largedatasets on material performance, supply chain logistics, and environmental impact to recommend the most sustainable materials and construction methods. Machine learning models can predict potential waste based on design choices, and let architects make adjustments earlier to minimize waste.

Generative AI can take this a step further by automatically creating multiple design options that focus on sustainability . By setting parameters like material efficiency, structural integrity, and energy usage, generative AI can be used to generate a variety of designs that meet environmental goals while still looking great. Architects can then choose the design that best combines creativity with sustainability. Spacemaker is an example of a tool that uses generative AI to help architects and urban planners quickly create and test different design options.

Modern architecture projects designed using AI

The HeydarAliyev Center in Baku, Azerbaijan, was designed by ZahaHadid and completed in 2012. It shows how generative design and AI tools are changing architecture. The building’s smooth, curving shape is unlike traditional straight lines .

Autodesk’s Toronto office is a great example of how AI can be used for innovative architectural designs. Using their own generative design tool, Project Discover, the company was able to create countless office layout options based on the preferences of their own employees. By combining human ideas with AI, Autodesk was able to design a perfect workspace without the usual design mistakes

Conclusion

AI innovations in architecture aim to support architects, not replace them. While AI brings a lot of benefits to architecture, it's important to note that human creativity and judgment remain essential. By combining human creativity with AI's data analysis and automation abilities, architects are able to create better building designs.

UDC 81'37

THE CULT OF THE HORSE IMAGE IN SAYINGS AND PROVERBS AND IN THE WORKS OF THE KAZAKH PEOPLE

Kaldan Zh. - student of the SM-24-1k group
Anartaeva G.U. - Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor

In the folk art of nomadic peoples, mythological horses hold a special place. For the Kazakhs, horses have sacred significance. It is believed that the horse is the most loyal companion of the nomad throughout his life, and even after death, the faithful horse accompanies him to the heavens. The Kazakh people led a nomadic lifestyle, and for the nomad, the warrior-batyr, the horse was an essential attribute [2].

In the unique culture of the Kazakh people, the image of the horse occupies a special and defined place, and many storytellers, akyns, and singers have glorified them in dastans, poems, epics, and songs, reflecting the image of these noble animals in fairy tales, using them in proverbs and sayings [2].

There are many proverbs and sayings about horses:

1."Atynın ayrylsañ da, er-toqımañnan ayrylma; Qatınıñnan ayrylsañ da, qazan-oshağıñnan ayrylma; Qazan-oshağıñnan ayrylsañ da, halqıñnan ayrylma"

-" Even if you lose your horse, don’t abandon your saddle; Even if you lose your wife, don’t leave your hearth; Even if you lose your hearth, don’t abandon your people" [3].

2."At aynalıp qazığın tabar, er aynalıp elin tabar."

- "No matter how much a horse turns, it will return to its post; No matter how much a warrior wanders, he will return to his homeland" [3].

3."At sürinbey jer tanımas, er sürinbey el tanımas."

-"A horse won't know the road without stumbling; a warrior won't understand the world without stumbling" [3].

4."At üyirin sağımsa, artqı ayağın qağınar, er elin sağımsa, ayıl-turman tağınar."

-"If a horse misses the herd, it strikes the ground with its hind hooves; if a warrior misses his homeland, he harnesses his horse" [3].

5."Attan tay ozadı, atadan bala ozadı."

-"The time will come when the colt will outrun the horse, and the son will outrun the father" [3].

6."Atyn aldırğan erin joqtamaydı, basın aldırğan saqalın joqtamaydı."

-"If you lose your horse, you won't mourn the saddle; if you lose your head, you won't mourn the beard" [3].

7."Alis jol atty sınaydı, awır jol erdi sınaydı."

-long journey is a test for the horse; a hard road is a test for the warrior" [3].

8."At öneri bilinbes, bäggege tüskip zharıspai, er öneri bilinbes, qoyan-qoltyk alıspai."

-"The speed of the horse will show in the race, the strength of the warrior will be proven in the struggle" [3].

9."Jigittin sorlısın, attyñ jolduşısı tengestiredi."

-"An unlucky warrior will be helped by a lucky horse" [4].

10."Arıstan añ patşası, jylqı mal patşası."

-"The lion is the king of animals, the horse is the king of livestock" [4].

11."Jaqsı at janğa serik."

-"A good horse is a soul companion" [4].

-"Jaqsı tulpar şapsan - at, uçsan - qanat."

-"A fast horse is like a bird" [4].

13."Jüyrik atqa jel qamşy."

-"A fast horse needs a whip like the wind" [4].

14."At - er qanaty" - "The horse is the wings of the hero"; "Jylqı - maldın patşası" - "The horse is the king of all animals"; "At alsañ, awılıñmen al" - "If you buy a horse, buy it with your whole village" [2].

In many works of oral folk art, such as *Koblandy-batyr, Alpamys*, the tale "Kendebai on the horse Kergula", *Altyn Saka* [5], and others, the storytellers narrated not only about the heroic feats and deeds of warriors-batyrs who defended their homeland and people but also glorified the faithful horses of the warriors, which possessed incredible mythological powers [2].

In the book *Myths of Ancient Kazakhstan. Children's Encyclopedia of Kazakhstan*,

O. Janaydarov [6] describes the image of a magical horse that, while among a herd of horses, appears as an unattractive, weak and sickly horse covered in sores. However, when a warrior-batyr notices it, the horse transforms and becomes a mighty and loyal companion, showing its true form [2].

In the epic *Koblandy-batyr*, the storytellers glorify the brave horse Tayburyl (Buryl), which, to carry its master out of battle, sweeps everything in its path like the wind [2]:

"Swiftly gallops the heroic horse. The gray goose flying behind Lost its way in the rising dust. The swift-footed horse gallops like a whirlwind, The dust rises, The road is torn by the horse's hooves. Buryl jumps to the sky, Sweat rises on its chest. The swift horse gallops, Stones fly from under its hooves" [7].

In Kazakh: "Ұшқан құспен жарысып. Астындағы тұлпардың Ойынды еті бұлтылдап, Құйындай шаңы бұрқылдап, Қолтығынан аққан тер, Тебінгіде сылпылдап. Маядай мойнын созады. Шүу деген жануар, Ұшқан құстан озады" [7].

Thus, in the genres of oral folk art, which were created over many centuries by the people's storytellers-singers, the horses, as the faithful companions of the warriors-batyrs, were depicted not only as the main means of transportation but also as magical, mythical creatures. In their works, the folk storytellers of the Kazakh people emphasized and stressed that there was an inseparable, almost mystical connection between the warrior-batyr and his battle horse, where the horses possessed magical powers [2].

Sources:

1. Ybyraev Sh. "Kazakh Epic." - Almaty: 1987. p.230.
2. Anartaeva G.U., Zaytbek D. "The Image of the Horse in the Oral Epic Works of the Kazakh People." Collection of articles from the International Scientific Research Competition "Scientific Debut 2023". Penza: MCNS "Science and Enlightenment." - 2023. pp. 108-110.
3. Rassokhin P.A. "Kazakh Proverbs and Sayings with Translation." ISBN 978-5-4493-9030- 1. Created in the intellectual publishing system Ridero.
4. https://www.nur.kz/leisure/interesting-facts/2029849-kult-konya-pochemu-imenno-eto-zhivotnoe-schitaetsya-glavnym-u-kazahov/
6 .Kazakh Folk Tales. Almaty: "JALYŇ", 1985.
7. Janaydarov O. Myths of Ancient Kazakhstan: Children's Encyclopedia of Kazakhstan - Almaty: Aruna, 2006. - 252 pages.
8. Epic Folk Work "Koblandy-batyr" - Moscow: Nauka, 1975.

UDC 004

GLOBAL INFORMATION NETWORK PRINCIPLES

Rysynbek K. - Student of Group 24-5K12
Baidabekova M.S. - master, senior lecturer

This paper reviewed the modern principles of global information networks. The rapid development of information technologies influences a line of modification of the communication systems themselves, imposing ever-growing demands for their efficiency and safety. Data transmission is analyzed, along with cybersecurity, cloud technologies, and the use of the principles of artificial intelligence. Further, methods of providing stability and availability for global networks are considered. The paper generalizes major scientific findings on the current trend and future direction to estimate the perspectives of the international information networks development.

Nowadays, the development of information technologies goes so fast that the leading role in the modern world belongs more and more to global information networks. Such rapid acceleration of digital transformation caused the unprecedented diffusion of information networks throughout government administration, education, health, businesses, and social sectors. Due to the fact that data transfer should be effective and secure, problems arise with the stability and reliability of the network; the integration of novel technologies became actual. Of course, one cannot create global networks without artificial intelligence, cloud technologies, big data, and 5G communication standards. On the other hand, this development of the technologies brings the challenges which threaten cybersecurity, protection of personal data, and struggle against cyber-attacks. Therefore, elaboration and improvement of new principles of effective functioning of information networks is especially important.

Additionally, global networks contribute to economic development, international cooperation, and the formation of an innovative ecosystem. They facilitate remote work, online education, e-commerce, and digital services. These processes have a direct impact on people's quality of life worldwide and highlight the need to address digital inequality.

The primary goal of this study is to analyze the modern principles of global information networks and determine ways to improve their efficiency. The rapid development of information technologies and the process of digital transformation make issues such as data transmission, security, stability, and accessibility increasingly relevant.

In this regard, the article examines:

- The operating principles of global networks
- Their development directions
- The impact of new technologies

It also investigates the role of cybersecurity, cloud technologies, artificial intelligence, and 5G communication standards in ensuring network reliability. Additionally, the social and economic significance of networks is assessed, and future directions for their improvement are discussed.

The rapid development of information technologies has permeated all aspects of life in contemporary society, underlining the importance of global information networks. These have become the ground for innovations in economics, science, education, healthcare, business, governance, and social life. Correspondingly to the development of infrastructure and deployment of advanced technologies, information exchange has grown explosively; new horizons have opened that allow for effective usage of global networks. At the same time, such development processes create a wide range of challenges linked to dependability, safety, and resistance of networks. Global information networks represent one backbone for contemporary digital communications interlinking sectors and infrastructures across continents. In this respect, it is essentially the ability to work seamlessly across borders that makes them indispensable. At any rate, modern technologies have become indispensible in handling the growing demands of such systems: cybersecurity, artificial intelligence, big data analysis, and 5G technologies. In this respect, cybersecurity has turned into a constitutive part of stability and efficiency in information networks. Meanwhile, the development of these networks is impossible without the enhancement of their functional potential, which faces such threats as privacy, personal data protection, and digital inequality. All these challenges need a strong response in the form of solutions for data protection and equal access. This paper is dedicated to current concepts of international information networks, key trends in their development, and the contribution of novel technologies for their functional enhancement. It also reviews the effective strategies in data transmission and dissemination to increase the resilience of information networks for long-term viability and security.

The role of global information networks in modern society consists of a broad area. First of all, they are not just a method of communication, but also serious factors for developing such spheres as economy, education, healthcare, government administration, and business. Network development is directly connected with the introduction of new technologies, which in turn enlarges access to information and fosters digitalization of society. Development of modern information networks is based on a few basic criteria: speed, stability, and security. Cloud technologies, artificial intelligence, big data analytics, and 5G communication systems currently under development contribute to increasing the rate of information exchange. Such technologies do not just make processing and storage easier but also the exploitation of information. Along with the obvious advantages, the expansion of global networks creates several difficulties. Cybersecurity issues have gained greater momentum and are improving fast with the growth of information technologies. The ever-increasing number of users on networks and an ever-expanding set of newly introduced technologies require urgent protection against cyberattacks. Such aspects as personal data protection, not being infected with malware, and developing proper encryption will ensure stability in the development of information networks. It creates the need for further reinforcement of regulatory functions and mechanisms, increasing international cooperation in fighting cyber threats with joint measures. Already, the social and economic significance of global information networks is on the rise. Generally speaking, in the context of the digital economy, online communication, e-commerce, and remote work formats ensure fundamental transformations in the labor market, trade systems, and consumer behavior with the help of networks. These

processes accelerate the globalization of the world economy and open up new opportunities for the effective use of digital technologies. At the same time, the accessibility and stability of information networks are important in ensuring the equality of access to digital technologies. Thus, the development of global information networks is associated with both new opportunities and new challenges. Other crucial issues that contribute to this industry's sustainable growth include information security, network reliability, and proper usage of the advantages created by technology.

References

1. Abdikerimuly, B. Information Technologies and Global Networks: Theory and Practice. – Almaty: "Kazakh University," 2022.
2. Khojamkulov, S. Digital Transformation and Its Impact on Society. – Astana: "Foliant," 2021.
3. Toleshova, G. Fundamentals of Cybersecurity: Ensuring Information Security. – Almaty: "Mektep," 2020.
4. Jumabay, A. Cloud Technologies and Big Data Processing. – Shymkent: "South Polygraph," 2019.
5. Kairat, B., Sapar, N. 5G Technology and Its Role in Global Networks. // "Informatics and Information Technologies" Scientific Journal, No. 4 (2023), pp. 45-57.

UDC: 69. 032.4

PARK – FASHIONABLE LIGHTING. AESTHETIC IMPROVEMENT OF PARK - KINDERGARTEN SPACES. BASICS OF LANDSCAPE COMPOSITION

Saparbayev S. – student of SM-24-5k20 group
Koshkarova G.A. – master of philological sciences, lecturer

The functional part of the interior and many architectural environments is one of the direction of free formation of pedestrians walking immediately adjacent. These compositional and cultural centers are organized, especially with lights, advertising installations. Another trend, decorative design goals, the function of the building is the connection between the 4-slope gardens, sculptures, conservatory. The connection between the decorative decoration and the spatial function of the building is the following tendency (sculpture park in the field of museums, "musical park" near the conservatory).

The main elements of landscape design (fountains) and elements of other elements (sculptures) determine the stylistic direction. Also, one of the main elements is the plastic appearance of the facades, the form of the entrance to the building. Decorative mats are considered to play an important compositional role, where the main attention is paid to classifying the flow of visitors. Emphasis on the landscape elements around the buildings, beautification, landscaping, replacing artistic pictures, walking. giving priority to pedestrian guidance images.

Belonging to the elements of landscape design: park-baubaksha sculptures (metal, natural stones, pottery elements, wood products, plastic 300, anthropomorphic plant themes), these decorative elements are used as signs (stylization) or symbols (abstract solution); advertising and visual propaganda, park architectural objects (small pavilions, trellises, pergolas). Sculptures are often placed in the center of pools, on borders, depicting them in a realistic stylized and flat surface. Light types of bulky structures can be used as shelters with seats. To divide the space into open areas using curled plants, trellises are used as supports (wood, metal, metal-plastic) modular grids. The trellis is used for isolated cutting. The huts are light constructions, the frame is made of wood, metal-plastic, metal, concrete, brick, and the top is often made of wood or metal and plastic. Typically, stalls are used for curly plants or flower hanging baskets. The modern trend of fences and fences is that the direct enclosure of green areas directly reduces the role of the monumental fence in urban areas.

In the last decade, high fences, privacy, landscaping, and other restrictions have started to appear. The height of the low fence used is 0.3-0.5 m. Concrete, natural stone, brick, iron, metal, cast iron are used as materials. For the improvement of chairs, there are two types: short back, and long-term rest (with back support), stationary and family suspension. The litter box can be easily removed from the shell. By means of artificial decorative lighting, diversity of space and improvement of architecture and artistic rendering of the environment are ensured. The DRL lamp allows to show the true color of the plant species. The front lighting uses spatial, depth-giving armor, mercury-quartz, copper-halogen - shadow-emitting light and bright quartz-quartz lamps - lamps with a blue tint are used. gives a great unique sound.

Aesthetic perception of the world has been characteristic of man since ancient times. In ancient times, the first theoretical studies in the field of natural aesthetics began to appear. The natural basis, its aesthetic properties, volumes and spaces are considered the basis for the formation of the architectural and landscape object. But along with these, the composition of pencil forms is also formed by small architecture (MAF), water compositions. Landmark architecture objects are designed for visitors, taking into account their perceptions and psychological properties. In this regard, the design is connected with the use of methods of coordination of landscape ensembles.

On the basis of the compositional idea in the gardens, parks, it is connected with the task of producing the primary basis and architectural-landscape dominants of the landscape [7]. Compositional unity and continuity created by nature are also important principles in creating a compositional idea. At the same time, the creative idea is based on the following signs: the basis of a completely creative image (ethnographic, children's, natural, hand-made landscape); ecological reality; historical continuity; maintenance, plant composition; field aestheticization (production of compositional dominants, determination of scale ratios) [7].

In landscape architecture, the environmental aspect is very important in creating a comfortable environment for residents. When implementing the design of large objects, preservation of the formed ecological complex and landscape polarization is taken as a basis. That is, the creation of an ecological "core" with the concentration of park construction,

active visiting areas at separate sites, and strict landscape discipline. At the same time, the environmental factor changes its importance in landscape formations, as it is not preservation, but the creation of a favorable environment (7).

It is necessary to connect the entrance area with the persuasive area and the composition routes with the accent centers. It is made taking into account special emotional breaths. Objects are built along the border on the road or in the small towns of the regions [7]. Features of greening in the territory of Kazakhstan are known in the ratio of closed and open spaces of landscape objects. Thus, it is recommended to take up to 50% under closed spaces for steppe and forest-steppe areas, 30% for semi-open and closed - 20%, and in desert and semi-desert areas, most of them are closed spaces [46]. The feature of visual perception has a major influence on the volumetric-spatial solution of landscape objects. It is believed that the shorter the viewing time, the more clear and specific compositional emphasis should be placed on the distinction between primary and secondary. The length of the viewer's line should not exceed 3 minutes in the uniform volume-spatial method.

For centuries, the principle of spatial relations "Golden section" developed by the mathematicians of the ancient world is used. Along with this principle, in modern practice, the modular system of relations with architects is used, especially in the design of gardens and flower gardens.

References

1. Dormidontova V.V. History of garden and park styles. Textbooks for universities. – Moscow: “Architecture-C”, 2003. - 208p.
2. Kurbatova V. Ya. General history of landscape art. Gardens and parks of the world. – Moscow: ‘Eksmo”, 2007. -736 p
3. Nikolayev V.A. Landscape sciences: Aesthetics and design. Training manual. – Moscow: ‘Aspect Press”, 2003.-176p

UDC.624.21/.8

TOWER BRIDGEIN LONDON

Koch A. – Student of group CM-24-5r3
Shymyrbekova A. - Senior teacher,

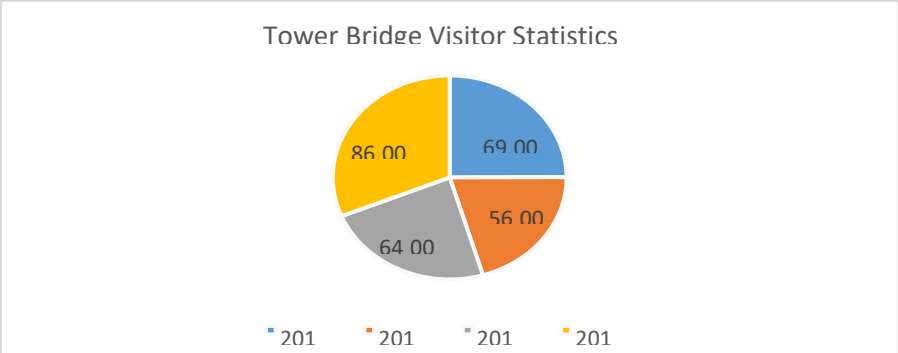
An important monument, both in history and from the point of view of the culture of the entire country, the people as a whole, is such a landmark as - Tower Bridge, which has the honor of being located in the capital of Great Britain, that is, in London. Like any structure, it has a moment of opening, for this bridge it takes the count from 1894, actually at the time of the Victorian era.

From the very beginning, it is worth paying attention to the design of this project, which, in its essence, is non-standard, although not unique for bridges with the same design, but in any case is of great interest. Firstly, the bridge is designed to produce lifts of its components, which allows it to perform the main function - to pass a ship sailing along the river, it should be noted that at one time, this mechanism was raised about 50 times a day, evidence of lively trade. Secondly, the presence of an observation gallery, which makes it possible to move to the other side of the river, or, as a tourist part, which opens a stunning view, where, among other things, a museum is built in.

It is time to reveal in more detail the historical basis, which served as the basis for the construction of all this. As a rule, these projects, like any other in particular, must undergo a clear and complex analysis of the future plan of the structure, namely, the entire period of study, identification of nuances, shortcomings among professionals in their field was about seven years, which is quite a long time, but if you take into account the fact that there were about fifty projects for the construction, then this will not seem like such a long time. In the end, the work fell into the hands of a well-known architect - Sir Horace Jones, who, by the way, was the president of the Royal Institute of British Architects, which speaks of his skills, so that regarding the engineer of this bridge, he was Sir John Wolfe Barry. The time spent on the construction of this unique structure was eight years, and it was built between 1886 and 1894. At the opening ceremony itself, and in view of its importance for the city, the Prince of Wales and his wife arrived [1].

Through the prism of time, Tower Bridge has seen a change in its appearance, which was reflected in the fact that there was a complete re-evaluation of its colours, and therefore it was repainted later in more attractive tones and given a brighter shade [2].

The popularity of the bridge makes it attract the attention of tourists from all over the world, and therefore tourists interested in London, a priori visit this place, which actually creates a kind of status for it among other attractions, which is why statistical visits to this place follow.

Rice. 1. Statistics of visits to Tower Bridge

Looking at this diagram, you can see that the most frequent visits to Tower Bridge were in 2019. This is due to the fact that then the 125th anniversary of the great structure was celebrated. It was in this year that various events were held on the bridge, which contributed to an increase in the flow of London's population and tourists [3].

Rice. 2. Tower Bridge Construction

Based on the above design, it can be understood that there are two twin towers for the bridge, which are on a solid foundation, with two spans above. It should also be taken into account that the system's operating principle is based on a suspended type of work to perform its functions, which can be understood thanks to the huge chains connecting the river banks and the towers themselves.423 workers participated in the construction of this complex structure. If you look at the size of the bridge, it is not difficult to guess that its construction required a huge amount of materials, namely, almost 12 tons of metal, the cost of which cost about one and a half million pounds.

As for the characteristics themselves, they are as follows: the total length of the bridge is 245 meters, the height of the twin towers themselves is 64 meters, the width is 25 meters, the weight of each individual wing is 1000 tons, the lifting time of the wings themselves is 1 minute. At the same time, transportation restrictions have been drawn up for the bridge: the speed of transport is no more than 33 km/h, the maximum weight for transport is 17 tons [4].

If a conventional tourist, or someone interested in how this mechanism works, can, without any problems or dangers for himself, observe the mechanism’s operation directly from the gallery, which is on a paid basis, which, by the way, is considered the right approach.

Interesting facts:

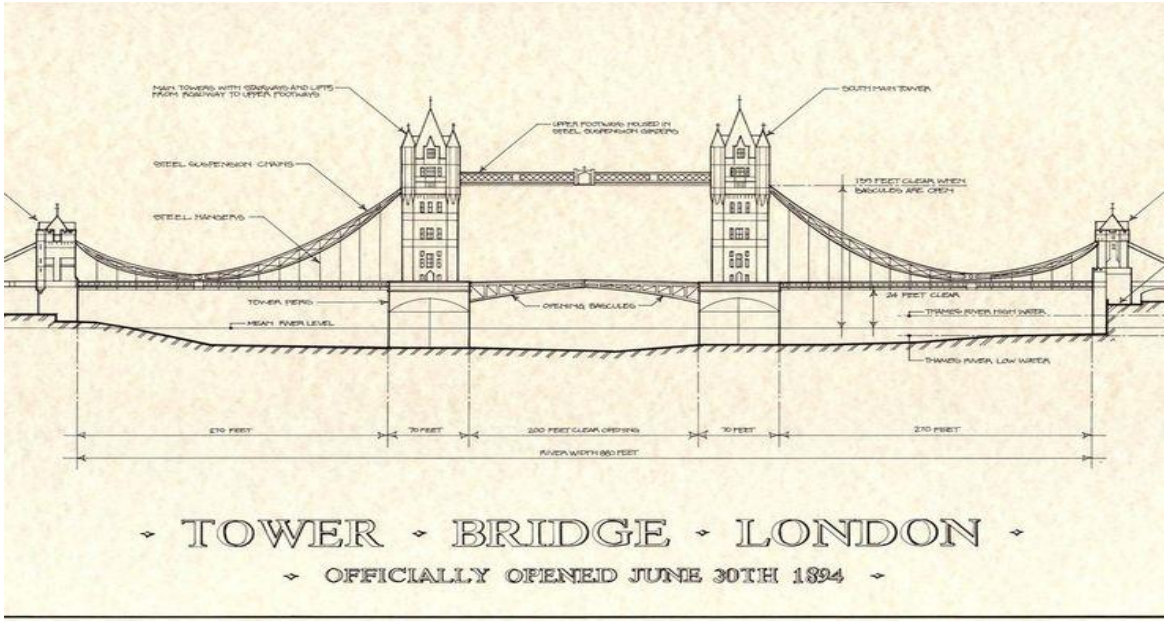
• Nowadays, the Tower Bridge is not raised as often as it was in the past, now it is about once a day, which is not bad, but compared to the previous figures of fifty, it seems insignificant.

• The average number of bridge raises is more than a thousand of these acts per year.

• The time interval that allows the bridge to be raised is about five minutes.

• Such a structure cannot do without a special schedule, therefore, based on necessity, they warn twenty-four hours before the arrival of the vessel.

• During its construction, it was necessary to solve an important problem: the bridge had to not only satisfy the need of

people to freely cross from one bank of the Thames to the other, but also not create obstacles for the passage of sufficiently high sea vessels along the Thames. The designers of the Tower Bridge proposed an ingenious solution to the problem.

The Tuer Bridge is a unique structure, which is confirmed by its design. This structure should be seen by every tourist, be sure to devote your time to it. In addition, it will be much more interesting to walk along the gallery in the evening, when the illumination at the bridge is turned on. And knowing its history and the scheme of its structure, you can not only walk, but also see and study details that are unknown to others, and again admire its genius and mechanism.

References

1. History Project and Construction [Electronic resource]. Regime Access: https://travelask.ru/united-kingdom/london/samyy-izvestnyy-most-londona
2. Googled Bridge: Are you looking at Tower Bridge blue? [Electronic resource]. Regime Access: https://www.timeout.com/london/news/most-googled-why-is-tower-bridge-blue-022420
3. Statistics Visit [Electronic resource]. Regime Access: https://kipmu.ru/chem-primechatelna-konstrukciya-tauerskogo-mosta/
4. Konstruktsiya mosta [Elektronnyi resurs]. Rezhim dostupa: https://tonkosti.ru/ Tower_most.

UDC 541.18

SOME IMPORTANT ELEMENTS IN ARCHITECTURAL DESIGN

Talgatkyzy N. - student of the group CM 24 5k8
Yegemberdy A. A.-senior lecturer, master

Good design is a fugue: multiple intertwined themes playing simultaneously. I am asked before we begin: is site most important? Climate? What about the client? Modernity and statement? The budget? We address ourselves wholeheartedly to each of these, first in turn, then more intuitively as the design begins to move on multiple fronts at once. The best projects, no doubt, come from an environment of trust between architect and client. Time is permitted: the first ingredient critical to a healthy relationship and process. The architect is allowed to ruminate-to risk, to wander, to dream-to fail for the moment in pursuit of an unknown end. From is delayed in our process while the unconscious and the client`s. Goals temporarily become less articulate during the process. Skillful design embodies contrast elements, a certain spirit, and boldness. An artistic coalescence of color and form, it unfolds in such a way that it is enticing and intriguing. Then there is balance, which is related to the proportion of volume and mass, which is in turn intimately associated with the quality of strength. The result-the final coalescence, if you will-exemplify a unified building that is both distinct as well as anchored to its site and is in genuine harmony with its surroundings. Space develops early as a from is being born, I first think of the volume as much as the plan. Materials begin to speak for themselves, the goals tentatively coalesce, then are rubbed, pushed, and pulled. Basic systems are intrinsically part of the ducts and drains are as much a part of a wholesome design as bones and veins and organs in a living vertebrate animal. Whimsy and humor are important ingredients in my own life, and their places in a design as well. I hope the result looks natural and effortless: thought it emerges with a groan and a great deal of thought, the whole is best when it seems authorless, obvious, just right.

Examining the design process is like seeing a mirage in the road in front of you-or looking for naming that color behind your eyeball, beyond your cone of vision- you, the very act of examining it makes it evaporate. The architect finally leaves, the client is left the constructed end, the fugue dies away-the intertwining is ultimately more important than any single strand.The word good in good design is a loaded one. In house design, good design needs to do two things-and these things are frequently not done by our profession. First, since a house is a homeowner's largest set of clothes, ignoring the client is not good. Second, contrary to what is often found in magazines, houses are not sculptures; therefore, if it leaks it is not a good design. There is another meaning to the word good that is seldom recognized. "Good design" can also mean "good works" in the world of design. Helping those who normally could not have access to the services of architects is a way by which the word good can have more than an aesthetic meaning Ultimately, however, good design is reflected in projects that, over the course of decades, provide enrichment to those who use them or simply see them during their day-to-day lives. The proof of the pudding is in the aging, not in the temporary glorification of popular style.Good design answers architectural paraphrases of two enduring questions, one from Socrates and the ages and one from Abraham Maslow, twentieth-century psycholo-gist. In the first case, good design brings forth architectural answers to the question, "What is the nature of a meaningful life?" Indeed, good design answers questions of meaning. Like butterfly effects, the initially small residual perturbations experienced with good design amplify unpredictably over time. At their best, these effects produce unexpected excellence in a myriad of forms and seemingly unrelated places.

Bibliography

1. Architectural design portable handbook. Andy Pressman, Ncarb Aia. McGraw –Hill company.Inc. United States Copywrught 2001.-551p (Jonathan Siegel, Duo Dickson, John Klee, Joe Bilello)
2. Architectural Design Construction, Instructor`s Manual
3. The design process in arhitecture, by Amir Saeid M. Mahmoodi, B.Sc.,Arch.,M.Arch.

ӘОЖ 331.101.52:004.8

CHATGPT: ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТПЕН ЖАҢА ДЕҢГЕЙДЕГІ ӘҢГІМЕ

Абдикер Ә. А. - ФИ-22-11к1 студенті
Есенгельдиева Ш.Н. - магистр, оқытушы

Соңғы жылдары жасанды интеллект (ЖИ) технологиялары қарқынды дамып, күнделікті өміріміздің ажырамас бөлігіне айналды. Солардың ішінде OpenAI компаниясы әзірлеген ChatGPT моделі ерекше орын алады. Бұл модель мәтінді өңдеу, сұхбат жүргізу, шығармашылық тапсырмаларды орындау және код жазу сияқты көптеген салаларда қолданылады. Бұл мақалада ChatGPT-дің технологиялық негіздері, оның әртүрлі салалардағы қолданысы, артықшылықтары мен шектеулері жайында баяндалмақ. Сондай-ақ этикалық және ақпараттық қауіпсіздік мәселелері қарастырылады.

ChatGPT – GPT (Generative Pre-trained Transformer) архитектурасына негізделген нейрондық желі. Бұл модель үлкен көлемдегі мәтіндік деректерде алдын ала оқытылып, кейіннен қолданушылардың сұраныстарына сәйкес жауап беруге бейімделеді. GPT-нің негізгі жұмыс принциптері мәтінді өңдеу және оған сәйкес ең ықтимал жауаптарды генерациялау; контекстті сақтау және ұзақ диалог жүргізу қабілеті; өзін-өзі оқыту арқылы жауап сапасын жақсарту болып табылады. Бұл технология туралы кеңірек “Работа с помощью Chat GPT” атты еңбекте Е.А. Зуев пен М.А. Ефремов зерттеген. Олар GPT-нің ақпараттық қауіпсіздікке ықпалы мен қолдану ерекшеліктерін қарастырады. ChatGPT көптеген салаларда қолданылып жатыр. Бизнесте клиенттерге қызмет көрсету мақсатында және маркетингтік мәтіндер дайындау, аналитикалық есептер жасау баырсында көмек береді. Білім беру саласында оқу материалдарын дайындау, студенттерге көмек көрсету және ғылыми жұмыстарды редакциялайды. Шығармашылық өнерде әңгіме, өлең жазу, сценарий құру үшін біршама көмегі бар. Бағдарламалау саласына келсек код жазу, қателерді анықтау және түзету қызметтерін іске асыра алады. Мысалы, көптеген компаниялар ChatGPT-ді тұтынушыларға қызмет көрсету чат-боты ретінде қолданады. Артықшылықтары жөнінде айта кетсек ақпаратты тез өңдеп генерациялай алады. Көптеген тілде жұмыс істей алу мүмкіндігі бар. Тіпті қазақ тілі де жақсы қамтылған. Логикалық байланысты сақтай отырып, ұзақ диалог жүргізу қабілетіне ие. Кемшіліктеріне келсек кейде жалған немесе қате ақпарат беруі мүмкін. Контекстті толық түсінбей қалады. Әрине, жиі емес. Дереккөздердің сенімділігін тексере алмайды.

ChatGPT-дің ақпараттық қауіпсіздікке тигізетін әсері туралы Зуев пен Ефремов өз еңбектерінде атап көрсетеді. Олар ChatGPT-ді қолдану барысында пайдаланушы деректерінің қауіпсіздігі маңызды екенін айтады. Сонымен қатар, модель кейде жалған немесе бұрмаланған ақпарат таратушы ретінде сынға ұшырайды. Бұл мәселелерді шешу үшін деректерді тексеру, ЖИ-дің жауапкершілігін арттыру және пайдаланушылардың ақпараттық сауаттылығын жоғарылату қажет. Жасанды интеллектің болашағы өте кең.

Алдағы жылдары ЖИ-дің интерактивтілігі мен адаптивтілігі артпақ. Машиналық оқыту алгоритмдері жетілдіріледі. Ақпараттық қауіпсіздік талаптары күшейтіледі. Болашақта ChatGPT және ұқсас модельдер адамның күнделікті өмірінде одан әрі маңызды рөл атқарады деген пайымдар бар. Дегенмен жасанды интеллекттің дамуынан кейбір мамандықтарға сұраныс төмендеу қаупі де бар екені құпия емес. ChatGPT – қазіргі заманғы жасанды интеллект технологияларының керемет жетістігі. Ол бизнес, білім беру, шығармашылық және басқа да көптеген салаларда кеңінен қолданылып жатыр. Ол адамдардың жұмысын жеңілдетіп, білім алу, шығармашылықпен айналысу және түрлі салаларда қолдануға мүмкіндік береді. Дегенмен, AI технологиясын саналы түрде қолдану маңызды. Алайда, оның шектеулері мен ақпараттық қауіпсіздік мәселелерін ескерген жөн.

Әдебиеттер

1. Зуев Е.А., Ефремов М.А. Работа с помощью Chat GPT // Современные информационные технологии и информационная безопасность. – 2023. – №39-42.
2. ChatGPT көмекшіме айналды – Ықылас Оразбайұлы // ҚазАқпарат. https://kaz.inform.kz/news/chatgpt-komekshme-aynaldi-ikilas-orazbayuli-b6ca6d/
3. Әлемді шулатқан ChatGPT туралы не білуіміз керек? // Mail.KZ. https://mail.kz/kz/news/kz-news/elemdi-shulatkan-chatgpt-turaly-ne-biluimiz-kerek
4. Махатаева Ж. Болашақта жұмыс орындарында роботтар саны адамдар санымен теңеседі – жас ғалым // El.kz. https://el.kz/bolashaqta-zhumys-oryndarynda-robottar-sany-adamdar-sanymen-tenesedi-zhas-galym_126114/
5. ChatGPT: Жасанды интеллект адам еңбегін алмастыра ала ма? // Informburo.kz. https://informburo.kz/kaz/tusyndirme/chatgpt-zasandy-intellekt-adam-enbegin-almastyra-ala-ma

УДК 070:347.777

ЖЕНЩИНА В МЕДИА: ЛИЧНОСТЬ ИЛИ ОБЪЕКТ?

Абаева А. - ФИ - 23-11КР
Есенгельдиева Ш.Н. - магистр, преподаватель

Женщина — это не просто половина человечества, это его основа. Именно благодаря женщинам общество сохраняет устойчивость, культура передаётся из поколения в поколение, а прогресс движется вперёд. Женщины — неотъемлемая часть науки, искусства, политики и экономики. Без их вклада мир был бы совершенно иным, а возможно, и вовсе не существовал бы в том виде, в котором мы его знаем. Однако средства массовой информации далеко не всегда отражают эту реальность. На протяжении десятилетий медиа создавали и укрепляли ограниченные, а порой и откровенно дискриминационные образы женщин, представляя их либо как домашних хранительниц очага, либо как объект сексуального влечения.

Рекламная индустрия, кинематограф, новостные издания и даже политическая риторика формируют массовое восприятие женщин. Визуальные образы, которые мы видим на билбордах, в телевизионных роликах и кино, нередко сводят женщин к их внешнему виду или традиционным ролям. Например, исследования показывают, что 44% рекламных материалов изображают женщин в традиционных ролях (домохозяйка, мать, хранительница уюта), несмотря на то, что 62% женщин считают такие образы устаревшими и не соответствующими их реальной жизни [1]. Это свидетельствует о разрыве между реальным положением женщин в обществе и их репрезентацией в медиа. В эпоху, когда женщины активно участвуют в науке, бизнесе и политике, рекламные материалы продолжают транслировать устаревшие образы, не отражающие их достижений и амбиций. К чему это может привести? Гендерные стереотипы в рекламе и обществе оказывают значительное влияние на экономику, ограничивая участие женщин в различных секторах рынка труда. Согласно исследованию, проведенному исследовательским центром «Зарплаты.ру» и сообществом предпринимателей CLUB 500, 90% женщин считают, что им приходится работать усерднее, чем мужчинам, из-за существующих гендерных стереотипов. Среди ключевых предубеждений выделяются чрезмерная эмоциональность (47%), недостаток компетенций (40%) и неспособность найти баланс между семьей и карьерой (38%) [2].

Эти стереотипы способствуют сегрегации на рынке труда, когда женщины концентрируются в менее оплачиваемых секторах экономики. В результате, по данным HALYK RESEARCH, разница в оплате труда между мужчинами и женщинами в Казахстане составляет 25% на конец 2022 года [3]. За последние 10 лет этот разрыв сократился на 7 процентных пунктов, однако он по-прежнему остается значительным. В итоге эти стереотипные образы женщин в рекламе не только искажают реальность, но и оказывают долгосрочное негативное влияние на экономическое развитие, препятствуя полноценному участию женщин в экономике и ограничивая разнообразие и эффективность рабочего процесса.

Реклама, где женщина — просто объект

Современная реклама продолжает эксплуатировать женское тело как инструмент для привлечения внимания. Например, можно встретить баннеры, где бетон рекламируется женщиной в коротком платье с кокетливой улыбкой, или афиши страховых компаний, где на переднем плане оказывается модель с глубоким декольте. Казалось бы, как они вообще связаны, ведь в обоих случаях сам продукт не имеет никакой связи с изображённой женщиной, но её присутствие оправдывается лишь с маркетинговой точки зрения: визуальный образ предназначен исключительно для привлечения внимания мужской аудитории. Этот феномен подчёркивает сложившуюся маркетинговую стратегию, в которой женское тело используется как инструмент продаж, а не как отображение реальности. В конечном итоге это формирует у общества восприятие женщины не как личности с собственными целями и амбициями, а как объект визуального удовольствия.

Медиа и осуждение женщин

Кроме рекламы, традиционные и онлайн-СМИ нередко демонстрируют предвзятое отношение к женщинам. В Казахстане недавно разгорелся скандал из-за видеозаписи с мероприятия, где девушки исполняли зажигательный танец. «Гостьи трясли своими формами и ползали по полу, видимо, рассчитывая на то, что выглядят сексуально, но на деле будто бились в конвульсиях». Такое описание является не только неэтичным, но и нарушает основные принципы уважения и объективности. Подобные формулировки не только унижают достоинство участников событий, но и способствуют распространению сексистских стереотипов, что недопустимо для профессиональной журналистики. Казалось бы, подобные события не должны привлекать чрезмерного внимания, однако новостные издания не просто осветили ситуацию, а посвятили ей отдельные статьи с осуждающими заголовками и комментариями [4].

В таких случаях СМИ ведут себя не как серьёзные аналитические площадки, а скорее как комментаторы в социальных сетях, стремящиеся вызвать возмущение и привлечь внимание аудитории. Вместо того чтобы освещать социально значимые темы — проблемы образования, здравоохранения, экономического неравенства — журналисты тратят время на обсуждение внешнего вида и поведения женщин. Это не только снижает уровень медиакультуры, но и способствует нормализации осуждения женщин за их свободу самовыражения. Важно отметить, что аналогичные действия со стороны мужчин крайне редко вызывают подобные волны возмущения.

Тест Бекдел и женщины в кино

Кинематограф — ещё одна сфера, где женщинам исторически отводилась второстепенная роль. Тест Бекдел, разработанный в 1985 году, помогает выявить гендерный дисбаланс в фильмах. Согласно этому тесту, фильм проходит проверку, если в нём есть хотя бы две женщины, которые разговаривают друг с другом не о мужчинах [5]. Несмотря на кажущуюся простоту этого критерия, многие популярные фильмы его не проходят. Среди них — культовые картины, такие как «Властелин колец», «Звёздные войны», «Гарри Поттер» (некоторые

части) и другие. Эти франшизы являются одними из самых кассовых в истории, но женские персонажи в них часто сводятся к вспомогательным функциям: они либо усиливают образ главного героя-мужчины, либо служат романтическим интересом.

В последние годы действительно наблюдается тенденция к созданию более разнообразных и многогранных женских персонажей в кино и медиа. Это не просто модный тренд, а значимый сдвиг в сторону равенства и борьбы с устаревшими стереотипами. Например, фильмы как «Барби» (2023) и «Чудо-женщина» продемонстрировали успешный выход за рамки традиционных женских ролей. Актрисы, такие как Флоренс Пью и Эмма Уотсон, активно поддерживают роли сильных и независимых женщин, которые не зависят от мужчин и имеют собственные цели и амбиции. В рекламной индустрии также стали появляться кампании, которые подчеркивают силу и индивидуальность женщин. Например, рекламные ролики таких брендов как Dove или Nike представляют женщин разных возрастов, комплекций и этнических групп, что показывает их многообразие и приверженность идеям инклюзивности. Эти примеры подчеркивают, как медиа и культура постепенно осознают важность представления женщин как самостоятельных и многогранных личностей, а не как элементов для усиления мужских образов или сексуальных объектов.

На протяжении десятилетий СМИ формировали восприятие женщин в обществе в соответствии с доминирующими культурными нормами. В 1960-х годах женщина ассоциировалась с домашним уютом, в 1980-х — с ролью заботливой матери, в 2000-х — с образом сексуального объекта. Однако сегодня медиа-пространство меняется: реклама, кино и новостные форматы начинают представлять женщин как самостоятельных личностей, а не как функции или украшения. Это не просто модная тенденция, а важный социальный сдвиг, влияющий на восприятие женщин в обществе. Как замечает Наоми Вульф в своей книге “Миф о красоте”, “культура превращает женщин в стереотипы, которые удовлетворяют требования мифа о красоте, сводя их к двум типажам – красивые и глупые или умные и некрасивые” [6]. Этот феномен, отражающийся в рекламе, кино и массовых медиа, не только ограничивает восприятие женщин, но и препятствует полноценному восприятию их как личностей. Только через разрушение этих стереотипов и признание женщин многогранными личностями мы сможем двигаться в сторону более справедливого и прогрессивного общества

Этот процесс ещё далёк от завершения, но позитивные изменения уже очевидны. Современные медиа постепенно трансформируются, а значит, общество движется к более справедливому и равноправному будущему. Этот сдвиг крайне важен, так как медиаформаты оказывают огромное влияние на общественное сознание. Когда женщины представлены в СМИ всесторонне и многогранно, это способствует формированию более равноправного восприятия в обществе. Изменения уже происходят, но работа в этом направлении должна продолжаться, чтобы в будущем СМИ служили отражением реального положения вещей, а не инструментом укрепления устаревших предрассудков.

Литература

1. Реклама - существительное женского рода?
2. https://www.caravan.kz/news/reklama-sushhestvitelnoe-zhenskogo-roda-367614/?utm_source=chatgpt.com Посл. Визит: 05.02.2025
3. Россияне рассказали о гендерных стереотипах в трудовой сфере
4. Опрос: 90% женщин приходится упорнее работать из-за гендерных стереотипов
5. https://iz.ru/1768432/2024-10-03/rossiiane-rasskazali-o-gendernykh-stereotipakh-v-trudovoi-sfere?utm_source=chatgpt.com Посл. Визит: 05.02.2025
6. Гендерные стереотипы и неравенство в Казахстане в контексте работ Нобелевского лауреата Клаудии Голдин
7. https://halykfinance.kz/download/files/analytics/Gendernyy_razryv_v_oplate_truda.pdf?utm_source=chatgpt.com Посл. Визит: 05.02.2025
8. «Уят, почти стриптиз»: трясущиеся в танце девушки на тое разозлили Казнет
9. https://rus.azattyq-ruhy.kz/society/67966-uiat-pochti-striptiz-triasushchiesia-v-tantse-devushki-na-toe-razozlili-kaznet-video/amp Посл. Визит: 05.02.2025
10. Азаданов С. Д., Атамырадова Л. Роль кинематографа в формировании гендерных образов //Гендерные отношения в мире глобализации: вызовы и перспективы. – 2019. – С. 86-90.
11. Вульф Н. Миф о красоте //Лондон: Chatto & Windus. – 1990.

УДК 801.8

КРЕОЛЬСКИЕ ЯЗЫКИ НА ОСНОВЕ ФРАНЦУЗСКОГО ЯЗЫКА

Абдрай Ж. – студент группы ФИ-24-3кс/рс
Ильясова.К.Б. - старший преподаватель

Креольские языки представляют собой уникальное лингвистическое явление, сформировавшееся в результате контакта европейских языков с местными языками в эпоху колонизации. Среди них особое место занимают креольские языки на основе французского, которые насчитывают более 10 миллионов носителей по всему миру. Они распространены в таких регионах, как Карибский бассейн, Индийский океан, Африка и Океания. Их структура, история и социально-культурная роль продолжают привлекать внимание исследователей.

Происхождение и эволюция креольских языков

Креольские языки возникли в условиях интенсивного языкового контакта, вызванного европейской колонизацией с XVI по XIX века. Основой для их формирования послужили так называемые "языки-источники" (например, французский, английский, португальский), на базе которых была создана новая языковая система.

Ключевой особенностью креолизации стало сочетание лексики европейских языков с упрощенной грамматикой, адаптированной для нужд мультилингвальных сообществ. Например, в креольском языке Гаити слово dlo (вода) происходит от французского de l'eau, но с изменением грамматической структуры. Скорость креолизации также уникальна: новые языки могли сформироваться за два поколения, что намного быстрее, чем эволюция традиционных языков.

Лингвистические характеристики

Креольские языки имеют ряд структурных особенностей:

- Синтаксис: Преобладание порядка слов "субъект – глагол – объект" (SVO).
- Морфология: Практически полное отсутствие флексии, что упрощает грамматику.
- Фонология: Звуковые системы часто сохраняют черты языка-источника, но упрощены. Несмотря на значительное разнообразие, наблюдается определенная конвергенция креольских языков в типологических чертах, особенно в области структуры глагольной группы.

Социально-культурное значение Креольские языки являются неотъемлемой частью идентичности их носителей. В департаментах Франции за пределами метрополии (например, в Мартинике, Гваделупе, Гайане и Реюньоне) они используются в повседневной жизни, хотя их статус часто остается второстепенным по сравнению с французским языком. В условиях диглоссии креольские языки выполняют преимущественно устные функции, в то время как французский используется в образовании, администрации и медиа. Однако растет интерес к письменной кодификации и изучению креольских языков. Создание программ обучения и их включение в образовательные стандарты (например, через экзамен CAPES) свидетельствуют о росте их признания.

Вызовы и угрозы для креольских языков Несмотря на свою уникальность, креольские языки сталкиваются с рядом вызовов, которые ставят под угрозу их существование:

1. Диглоссия и доминирование французского языка. В большинстве регионов французский занимает доминирующую позицию как язык образования, администрации и медиа. Это приводит к снижению статуса креольских языков.
2. Декреолизация. Постепенное влияние французского языка приводит к утрате уникальных грамматических и лексических особенностей креольских языков. Это явление усиливается благодаря глобализации и развитию технологий.
3. Недостаток письменной кодификации. Многие креольские языки остаются преимущественно устными, что ограничивает их использование в официальной и образовательной сферах.

Перспективы сохранения и развития креольских языков, Для сохранения креольских языков и их интеграции в современные общества необходимо предпринять следующие шаги:

1. Развитие письменной культуры. Создание унифицированных орфографических стандартов, написание учебных материалов и словарей помогут укрепить их позиции.
2. Интеграция в образовательные системы. Важно внедрять креольские языки в школьное обучение, начиная с младших классов.
3. Медиа и цифровые технологии. Расширение присутствия креольских языков в медиа, на телевидении, радио и в интернете стимулирует их изучение и использование.
4. Социальная и культурная поддержка. Проведение культурных мероприятий и государственные программы популяризации креольских языков способствуют повышению их статуса.
5. Международное сотрудничество. Обмен опытом между исследовательскими центрами и культурными организациями поможет разрабатывать стратегии их сохранения.

Креольские языки, сформировавшиеся в результате сложных исторических процессов, являются живым свидетельством культурного многообразия человечества. Их сохранение требует согласованных усилий со стороны носителей, ученых и политиков. Поддержка креольских языков означает не только сохранение лингвистического наследия, но и укрепление культурных связей, способствующих глобальному взаимопониманию.

Литература

1. Holm, J. (2000). *Введение в пиджины и креольские языки*. Cambridge University Press.
2. Lefebvre, C. (1998). *Генезис креольских языков и усвоение грамматики: случай гаитянского креольского языка*. Cambridge University Press.
3. McWhorter, J. H. (2005). *Определение креольских языков*. Oxford University Press.
4. Mufwene, S. (2001). *Экология языковой эволюции*. Cambridge University Press.
5. Valdman, A. (1980). *Гаитянский креольский язык: структура, вариации, статус и использование*. Karoma Publishers.
6. Chaudenson, R. (2001). *Креолизация языка и культуры*. Routledge.
7. Sebba, M. (1997). *Контактные языки: пиджины и креольские языки*. Palgrave Macmillan.
8. Singler, J. V. (1990). *Системы времени, наклонения и аспекта в пиджинах и креольских языках*. John Benjamins Publishing Company.

ӘОЖ 796

ЖОО-ДА ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҚТАРЫНДА КІР ТАСЫ СПОРТЫ ҚҰРАЛДАРЫН ПАЙДАЛАНУ

Абдухалик Ж.Н. – ФИ-23-3к2 тобының студенті
Пірімбаев Б.Б.– оқытушы

Біздің ойымызша, ауыр салмақ көтеру - жастарды дене шынықтыруға және қарапайым спорт түрлеріне тартудың тартымды түрлерінің бірі. Дене шынықтыру сабақтарын ұйымдастыру формасы, әдетте, материалдық-техникалық жағдайларға байланысты (спорттық база, құрал-жабдықтар,т.с.с) [1].

Кір тасын көтеру спорт техникасын үйрену жоғары спорттық көрсеткіштерге жетудің маңызды мәселелерінің бірі болып табылады. Бұл әдіс студентке өзінің физикалық ерекшеліктерін пайдалануға мүмкіндік береді, осылайша тамаша нәтижелерге қол жеткізеді. Студенттің жетістіктерінің өсуіне кедергі келтіретін және оның қабілеттерін шектейтін көптеген техникалық бұзушылықтар бар.

Кір тасын көтеру жаттығулары бұлшықет штамдарының өте күрделі орналасуын білдіреді. Бұл жаттығулардың орындалуы бұлшықет күшінің жоғарылауымен және жаттығу түріндегі жылдам өзгерістермен байланысты – күш пен релаксация; сонымен қатар, ойыншы қозғалыстың барлық тірек бөліктерінде тепе-теңдікті сақтауы керек.

Сенімділік пен экономикалық тиімділікке әр түрлі ішкі және сыртқы бұзылуларға байланысты мотористі қолдану кезінде қозғалыстардың автоматты түрде орындалуын және тұрақтылықты қамтамасыз ететін техникалық дағдыларды жетілдіру бойынша көп жұмыс жасау арқылы көмекші тапсырмаларды орындау кезінде қол жеткізіледі.

Мамандық ретінде жұмыс орындары қол жетімділік пен тиімділіктің екі негізгі факторы болмаса, құндылығын жоғалтатыны белгілі. Бұл жағдайда кір тасын көтеру спортының көптеген артықшылықтары бар: орындалатын іс-шаралардың техникалық қарапайымдылығы, қаржылық қолдаудың қарапайымдылығы, жарақат алу қаупін жоя отырып, топта және жеке жаттығулар жасау мүмкіндігі, қатысушылардың жас ерекшеліктері [2,4].

Кір тасын көтеру спортының жаңа менеджментінің мүмкіндіктері қарапайым және қолжетімді жаттығуларда күшті, төзімділікті және ерекше күшті, икемділікті,ептілікті (үйлестірілген қозғалыстарды) дамытуға мүмкіндік береді.

Сабақтарда шыдамдылық, табандылық және табанды мінез сияқты техника мен тілектің аспектілері ескеріледі. Ұзақ уақытқа созылған зерттеулер шәйнекті көтеру жарақаттарының аздығын және Шәйнек жаттығуларының жүрек және тыныс алу, қаңқа және тірек-қимыл аппараттарын нығайту және дамыту қабілетін көрсетеді [3,5].

Біз оқу орнының бірінші курс студенттеріне арналған кір тасын көтеру бағдарламасын әзірледік. Бұл бағдарлама келесі бөлімдерді қамтиды: Кір тасын көтеру негізгі жаттығуларын оқытудың әдістері мен әдістері, күрделілігі, стандарттары және т.б.

Жаттығудың мақсаты университеттің фитнес бағдарламасы аясында кір тасын көтеру жаттығуларын қолдануды мақұлдау болды.

Зерттеу М.Әуезов атындағы ОҚУ-нің «Гуманитарлық және педагогикалық мамандықтарға арналған дене тәрбиесі» кафедрасында жүргізілді. Дене шынықтыру сабақтарында кір тасын көтеру жаттығуларын қолдану себебін анықтау үшін университетте 17-18 жас аралығындағы студенттерге тестілеу жүргізілді. Зерттеуге дені сау, салмақ жоғалтпаған және емтихан кезінде денсаулығының нашарлығына шағымданбаған 70 бірінші курс студенттері қатысты. Емтихан кезінде студенттер 1-ші және 2-ші тоқсанның соңында екі курсты тыңдады. Денсаулық жағдайына байланысты олар негізгі медициналық топқа бекітілді. 50 студенттен тұратын бірінші топ салмақ көтеру жаттығуларын қолдана отырып жасалған бағдарламамен айналысты. Екінші топта (20 адам) дене шынықтыру сабақтары бакалавриат бағдарламасы бойынша өткізілді.

Тест соңында, бірінші тоқсанның басында оқушылар салыстыру топтары арасында фитнес деңгейінде ешқандай айырмашылық таппады. Бұл әртүрлі дене шынықтыру түрлерінің тиімділігін теңестіру үшін топтарды өкіл ретінде қарастыруға мүмкіндік береді.

Жүргізілген зерттеулер дене шынықтырудың тиімділігі кәсіп түрлеріне байланысты екенін және жалпы төзімділік пен күш сияқты шешуші физикалық факторлардың құрамының ең үлкен өсуіне салмақ көтеру арқылы қол жеткізілетінін көрсетті.

Физикалық қасиеттерді қалыптастырумен қатар ауыр атлетикадағы классикалық қоссайыс нәтижелерінің динамикасы да маңызды. Нәтижелерден көрініп тұрғандай, ауыр атлетика тобында статистикалық маңызды өзгерістер болды:

Тартылыс 21,2% - ға 23,1±0,64 еседен 28,0±0,75 есеге дейін өсті, серпіліс сәйкесінше 26,2±0,82-ден 31,3±0,86-ға дейін 19,8% - ға жақсарды.

Дене шынықтыру сабақтарының нәтижесінде алынған нәтижелер студенттерді кір тасын көтеру яғни ауыр көтеруді жалғастыруға ынталандырады және қолдайды, Бұл Университетте дене шынықтырудың оқу процесінде ұсынылған бағдарламаны сәтті жүзеге асырудың кілті болып табылады.

Эксперимент нәтижелерін қорытындылай келе, біз келесі қорытынды жасай алдық:

Зерттеу нәтижелері университеттегі дене шынықтыру бағдарламасы аясында (Кір тасын көтеру) күш жаттығуларын қолданудың тиімділігін көрсетеді.

Әдебиеттер

1. Баранов В.В. Воспитание ценностного отношения к физической культуре у студентов: На примере средств гиревого спорта: дис. … канд. пед. наук /В.В. Баранов. – Челябинск, 2003. – 165 с.
2. Гиревой спорт в России, пути развития и современные технологии в подготовке спортсменов высокого класса: Всероссийская научнопрактическая конференция / сост. И.В. Морозов. – Ростов-н/Д: Рост.гос. строительный ун-т, 2003. – 108 с.
3. Добровольский С.С. Техника гиревого двоеборья и методика ее совершенствования: учеб.пособие / С.С. Добровольский, В.Ф. Тихонов. – Хабаровск: ДВГАФК, 2004. – 108 с.
4. Рассказов В.С. Пути и перспективы развития гиревого спорта / В.С. Рассказов. – Липецк: Международная федерация гиревого спорта, 2004. – 33 с.
5. Тихонов В.Ф. Основы гиревого спорта: обучение двигательным действиям и методы тренировки / Тихонов В.Ф., Суховей А.В., Леонов Д.В. – М.: Советский спорт, 2009. - 222 с.

ӘЛЕУМЕТТІК САЯСАТ ЖӘНЕ ОНЫҢ ҚАЗАҚСТАН АЗАМАТТАРЫНЫҢ ӨМІРІН ЖАҚСАРТУҒА ҚОСҚАН ҮЛЕСІ

Абуталип Т.Б. - ФИ-24-11к1
Абдукаримова Г.А. - жетекші

Дамыған әр мемлекет халқының әлеуеті мен әлеуметтік жағдайын әрдайым басты назарда ұстап отырады.Ал мен өмір сүріп жатқан қазақ еліндебасқа елдер сияқты өз азаматтарының әл-ауқатын қамтамасыз ету ,олардың өмірін жақсарту үшін нендей жұмыстар жүзеге асырылуда? Елінің тағдырына бейжай қарамайтын кез келген азаматты толғандыратын сұрақ деп білемін.Әлбетте, өз мемлекетімнің елжанды тұлғасы ретінде менің ой-санамнан бұл сұрақ бір сәт те шыққан емес.

Елімнің өткен ғасырдағы тарихына көз жүгіртетін болсам, 1991 жылы тәуелсіздігімізді алдық, Қазақстан деген дербес мемлекетімізді қаладық. Әлеуметтік саясат дәл осы 1991 жылдан бастау алады. Енді 1992 жылы еліміздің әлеуметтік жағдайы қандай болды?- деген сұраққа жауап беріп көрейін. 1991-1992 жылдары Қазақстанның әлеуметтік жағдайы өте төмен болды.Деректерге сүйенсем, 1500 -ден астам ірі кәсіпорындар мен өндіріс орындарының барлығы толығымен тоқтап, 12 млн халық толығымен жұмыссыз қалған болатын. Дәл сол сәтте елімізде азық-түлік жетіспеушілігі орын алып, қаншама адамдар петицияға өтініш берді.Оған қоса, дәл осы жылдары халық санының күрт төмендеп кетуі байқалған екен. Бірақ, еліміз болып жатқан жайттарға немқұрайлы қарамай, бұл мәселені де шешудің оң жолын тауыпты. Қазақстан Байқоңырды ұзақ жылдарға Ресейге жалға беріп,ірі капиталды экономика құрады. Және сол жылдары еліміз Семей ядролық сынақ алаңынабайланысты АҚШ -пен ірі келіссөздер жүргізеді. Болып жатқан жағдайлардың нәтижесінде қаржы деңгейін дербес түрде құрып алады. Сол сәттен бастап Қазақстанның БҰҰ- на 1992 жылы 2наурызда мүшелігіне қабылдануынан бастап әлеуметтік саясат орын алғанын білеміз.*«Құрметті Қазақстан сен тәуелсіз мемлекетсің,білеміз және біз саған тәуелсіз мемлекет болғандығың үшін әлеуметтік экономикалық көмек көрсетеміз»* - деп, БҰҰ мәлімдеген. Міне, осы сәттен бастап елімізде әлеуметтік саясат орын алады.

Қазіргі таңда елімізде жұмыспен қамту, әлеуметтік қамсыздандыру, білім беру, денсаулық сақтау, тұрғын үй секілді әлеуметтік саясаттың бағыттары өз кезегінде қарқынды дамып келеді.Сонда бұл дегеніміз- саясаттың оң жағынан әсер етіп жатқандығының көрінісі. Әрине,қазір біз дамыған санаттағы мемлекеттердің қатарында жоқпыз ,бірақ та сол мемлекеттермен тереземіз тең болып келуде. Бұлай деуімнің бірден -бір себебі «дамыған мемлекеттің схемасы-экономикасы адам өмірін жақсарту үшін жұмыс жасайды» деген ұғым. Яғни еліміз осы ұғымға сүйене отырып жұмысын жасап келеді. 2020 жылы елімізде трансформация болып, көптеген әлеуметтік жеңілдіктерді ауыстыру туралы шешім қабылданған болатын. Және сол кезеңдерде оның қаншама түрі заңда көрсетілді . Сол енгізілген жайттардың барлығы халықтың қалтасын қампайтатын дәрежеге жеткізді. Қазақстан бұл жүйені алғашқылардың біріболып ТМД елдерінде өзгерткен ел болатын.Елімізде 2000-жылдардан бастап, қазақстандықтарды жұмыспен қамту, қолжетімді баспана, зейнетақы жүйесін реформалау т.б дүниелер енгізілген болатын. Қазақстан КСРО- дан бөлініп шығып, өз тәуелсіздігін алып ,өзінің зейнетақысын жылда орындап отыратын жалғыз ғана мемлекет болды. Ал өзге мемлекеттер зейнетақыны 3-5 айға туралап берсе, біздің еліміз әр ай сайын беріп, өз міндетін атқарып отырады. Сонда әлеуметтік саясаттың бастауы сонау жылдардан бері келе жатыр. Тіпті ,90 жылдардағы студенттік стипендия, қазіргі таңда 25% ға өскен. Сонымен қоса, Президентіміз Қасым-Жомарт Кемелұлы өз сөзінде “Қазақстанның дамуының, азаматтардың өмірін жақсартудың басты бағыттарының бірі -бұл табысты көбейту,-” дегенболатын. Яғни әрбір жұмыскердің еңбек ақысын лайықты түрде беріп,оны көбейтуді сенімді түрде қолға алған болатын. Оған дәлел ретінде мен 2019 жылғы мұғалімдердің статусын көтеру мәселесін қозғағым келіп тұр. Сол жылы елімізде дәрігерлердің, мұғалімдердің статусын көтеріп қана қоймай, еңбек ақысын да көтеру туралы мәселе қозғалған болатын және сол мәселе негізінде қазіргі таңда ұстаздардың жалақысы 3,5 есеге көтерілді. Сәйкесінше дәрігерлердің де еңбекақысы өсті. Сонда сонау жылдарда бастау алған саясат, әлі күнге дейін адамдардың өмірін жақсартуға мүмкіндік беріп жатыр.

Қазіргітаңдамемлекеттеарнайы атаулы әлеуметтік көмек тағайындалады. Яғни бұл көпбалалы және мүмкіндігі шектеулі жандарға арналған.Бұл көмектен бөлек еліміз өзі, көпбалалы аналардың барлық жағдайын жасаған және де еліміз адамдарды жас не кәрі деп бөліп -жармай, барлығының жағдайын, өмір сүру қалпын жақсартуға барынша күш-жігерін салып жатыр. Атап өтетін болсам, жаңадан отау құрып жатқан жас отбасыларға үй алуға арналған қаншама бағдарламалар жасап жатыр. Солардың бірі бұл “7-20-25” жобасы. Атаулы жобадан қаншама жас отбасы әр өңірден кезекке тұрып, үйлі болуда. Сонымен қатар, 2019 жыл “Жастар жылы” деп

жарияланған болатын. Сол жылға сәйкес жұмыскерлер әр өңірден кезекке тұрып, кез келген қаладан үй алуына мүмкіндіктері болған еді. 1993 жылы өзінің бастауын алған “Болашақ” бағдарламасы әлі күнге дейін жалғасын табуда. Бұл бағдарлама арқылы дарынды жастар өздерінің тәжірибелерін мемлекеттің игілігіне пайдалану мақсатында шетелде сапалы білім алуға мүмкіндігі бар. Сонымен қоса, келешекте мен де өз мемлекетімнің әлеуметтік саясаты күрт өзгеруіне жол бермей, керісінше оны дамытатын жолдар ұсынатын боламын. Мұнда тек статистикалық ақпараттарға сүйене ғана қоймай, өз ұстанымымды білдірдім. Өмірлік ұстанымым етіп б.э. д. 554-483 ж.ж өмір сүрген Гераклиттің: «Қыран бола аламын десең, торғайлардың ортасында бірінші болма, »-деген сөзін басты қағида еттім. Не себепті бұл сөз өрнектерін алдым?! Себебі,биікке ғана самғайтын қырандардың қолы жететін мақсат қою арқылы өзімнің діттегеніме жеткім келеді.

Қорытындылай келе, 1991-1992 жылдары Қазақстанның іргетасы ретінде аталған мәселелерді берік қаладық және Қазақстанның орта экономикалық жүйесінде ол нәрселердің берік қалануының арқасында біз осындай керемет нәтижеге қол жеткіздік . Кемел Қазақстанның берік қалануы үшін керемет стратегиялардың арқасында әлеуметтік жол картасы жасалына отырып, әлеуметтік саясат негізінен өз саяси тұжырымдамасын тапты деп білемін .

Білім - өмірді өзгертетін, қайта құратын, түзейтін үдеріс екенін ескерсек, жинаған және келешекте алатын білімім мен күш-қуатымды Қазақстан азаматтарының өмірін жақсартуға жұмсап, оларды тұтастай қайта өзгертуге ықпал ететініме сенімдімін.

ӘОЖ 31/40

ҚАЗАҚ СӨЙЛЕНІСТЕРІНДЕГІ ТУЫСТЫҚ ЛЕКСЕМАЛАРДЫҢ ЭТНОЛИНГВИСТИКАЛЫҚ СИПАТЫ

Айтуганова Ж. - Фи-21-5к тобының студенті
Жолдасбек Л.О. – «Қазақ тілі мен әдебиеті» кафедрасының ф.ғ.к., аға оқытушысы

Тіл – адам баласының үздіксіз дамып отыратын ой-санасының көрсеткіші, оны қалыптастырып жарыққа шығарушы, сондықтан тілдің бір қалыпта тұрып қалмайтыны, даму, өзгеріс үстінде болатыны табиғи қасиеті саналады. Динамизм – тілдің барлық жағдайдағы күйіне тән қасиет, осыған орай, өзгеру, даму тіл атаулының табиғатына сай өзіндік белгісі болып табылады. Әрине, бұдан тілдің «синхрондық жағдайдағы қозғалысымен, өзгерісімен диахрондық эволюция жағдайындағысы бірдей деген қорытынды шықпайды. Шартты түрде мұның алғашқысы – қозғалыс, соңғысын өзгеріс деп атауға болады» [1,105].

Қазіргі тіл біліміндегі жаңа бағыт осы қозғалыс пен өзгеріс нәтижесін тең, қатар ұстайды, тілдің қалыптасып, ұлттың байлығына, құндылығына айналған дүниелерін тіл иесінің өз игілігіне жаратады, яғни оны нақты қарымқатынастағы күйі, қызметі, қолданысы т.б. тұрғыдан жан-жақты зерделейді. А.Е.Карлинский тілді зерттеудегі аталған бағыт жайындағы пайымдауларында: «Антропоцентрическая парадигма в языкознании, нашедшая свою реализацию в разделах внешней (функциональной) лингвистики, рассматривает язык как факт общественного сознания данного этноса, которое по-своему членит, отражает в языке окружающий мир и определяет ментальность базового носителя этого языка» [2,67],- дейді.

А.Е.Карлинскийдің көзқарасынша, тілдің қоғамдық қызметін оның түп қазығы болып табылатын адамның сөйлеу әрекетінсіз түсіну мүмкін емес. Сөйлеу – жеке адамның тілі емес, қоғамдық сана, ұлттық дүниетаным көрінісі, сондықтан «жаңа» тәсіл тілдің субстанционалды табиғатын зерттеуден оның қоғамдағы қызметін, орнын зерттеуге көңіл аудара бастады. Сөйлеудің (сөйлесімнің) орталық фигурасы – адам. Адам – әлемнің тілдік бейнесін жасаушы, әр кезеңдегі тілдегі өзгерістердің көзі. Өмірдегі жаңаның бәрі тілге жеке индивид арқылы келіп, қоғамдық сананың қабылдауынан өтеді. Тілді зерттеуде алдыңғы қатарға тілдік қауым мен тілдік тұлға мәселесін шығарған антропоцентристік парадигма қазіргі тіл ғылымына осылай келді. Антропоцентристік көзқарастар XIX ғасыр тіл ғылымының көрнекті өкілдері: В.Гумбольдт, Г.Штейнталь, К.Фослер, т.б еңбектері арқылы белгілі бола бастаған, дегенмен Ф.Соссюрдің «тілді өз ішінде өзі үшін зерттеу» дейтін идеясы лингвистика әлемінде структурализм бағытының нығайып, антропоцентристік көзқарастардың бәсеңдеуіне бағыттады деп есептеледі. XX ғасырдың басында осы кезге дейінгі ғылыми ойлар толымды тұжырымдалып, тұтас идеяға айналды: оның бірі – тілдің құрылымын, ішкі жүйесін, яғни субстанционалды қасиетін зерттеу; екіншісі – оны тіл иесінің 111 өмір сүріп отырған ортасымен байланыстыра зерттеу, тілдік туындыларды тіл иесінің ақыл, ой-санасының жемісі деп қарау идеясы еді. Осы екі идея тіл ғылымындағы жетекші бағыт – структурализмнің іргесін берік қалады, антропоцентризмнің негізін салды. Тіл ғылымы осы ежелгі мәселеге XX ғасырда қайта оралды.

Антропоцентризм – тілді адамның саналы әрекетінің көрінісі, таным нәтижесін қалыптастырушы құрал ретінде қарастырады, адамның қоғамдық қызметінің, өмір сүру ортасының барлық саласымен байланысты, тұтас жанжақты зерттейді. Адамды тілінен тыс сипаттау, тілінен тыс түсіну мүмкін емес. Тілдің мәні мен ерекшеліктерін Адам және оның әлемге қатысы арқылы толық сипаттауға болады. Адам – тілімен адам. Антропоөзектік зерттеулерде Адам – сөйлеуші, тілді жаратушы, өзіндік әлемі, дүниетанымы бар саналы жан ретінде анықталады. Философтардың айтуынша: «Дүниедегі ең ғажап, керемет құбылыс – адамның рухани дүниесі, сана, ақыл, ой. Адамзат игілігіндегі барлық материалдық және рухани жетістіктер, зәулім құрылыстар, түрлі техникалық табыстар, өнер, дін, әдебиет, философия, ғылым – осының бәрі сол сананың құдіреті. Обьективті дүниеде сананың баламасы жоқ. Ол тек адамға ғана тән».

Тіл ғылымы тарихында тілді зерттеудің бағытын жаңа арнаға бұрып, адамзат тіліне қатысты көптеген мәселелердің сырын ашқан В.фон Гумбольдт еді. В.Гумбольдтың тіл философиясында, алдымен: адам – өзін қоршаған әлемнің бөлшегі, осыған орай, адам өзінің мінез-құлық ерекшелігін айқындап, адамшылық болмысын

ізгілендіру үшін өзінің адами табиғатына терең үңіліп, жете зерттеуі қажет, «...физическая и моральная природа человека составляют одно великое целое и подчиняются одним и тем же законам».

Өз ойы мен іс-әрекетінің бірізділігі сақталуын қажетсінетін Адам өз әрекетін құрайтын заттарды анықтау мен оның құралдарын таңдауда олардың ауқымы, өлшем мөлшері, қасиеті жайындағы үстірт келетін шартты түсінікті қанағат тұта алмайды, өйткені ол заттар – әуел бастан-ақ, өзге заттарға қатысты алғанда, құндылыққа ие.

Әдебиеттер

1. Қайдар Ә. Қазақ тілінің өзекті мәселелері: Актуальные вопросы казахского языка. – Алматы: Ана тілі, 1998. – 304 бет.
2. Байтұрсынұлы А.Қазақ тіл білімінің мәселелері.-Алматы:Абзал-Ай, 2013.-640 б.

ӘОЖ 37.091.33:81:82

ҚАЗІРГІ БАҚ ТІЛІНЕ ТЕОРИЯЛЫҚ ТӘСІЛДЕР

Акмалжанова С.М. - Фи-22-6к тобының студенті
Турсунбаева Г.К. – аға оқытушы

Қазіргі заманда заманауи адамдар дүниені БАҚ арқылы түсінеді. Бұл ретте тілдің медиа кеңістігіндегі кең мүмкіндіктеріне әлемде болып жатқан оқиғаларды баяндау, ұлттық мәдениетті аудиторияға таныстыру, коммуникативті жағдайда тілдік менталитет мәселелерін шешу жатады. Біртұтас медиа кеңістігіндегі ақпаратты барлық қабылдаушылар қоғамдық аудитория болып есептелетіндіктен, оны тарату коммуникативті процесс болып саналады.

Қоғамда тіл қоғамға дүниені түсінуге, дүниетанымын қалыптастыруға, саяси, әлеуметтік, экономикалық, мәдени ақпараттарды тарату негізінде қорытынды жасауға мүмкіндік беретін ақпарат берудің қарым-қатынас құралы ретінде пайдаланылады.

Дүние жүзіндегі өзекті оқиғаларды тілдік бірліктер арқылы қамту және түсіну журналистиканың әдіснамалық сипатын ғана емес, оның кейбір маңызды тілдік ерекшеліктерін де айқындайды. Өйткені тіл болмыстың барлық кезеңдерінде, атқаратын қызметтерінде, формаларында біртұтас байланысымен қоғам өмірі мен қызметінің барлық саласында сан алуан көрініс береді.

Біз әр дәуірдегідей, әр қоғамның, әр мәдениеттің өз ақпарат құралдары, осыған байланысты өз тәжірибесі, аудиторияға ақпарат берудің өзіндік үлгісі, өз тілі (ұлттық) және оны қолдануы тілдің, қоғамның құндылықтары мен менталитетімен байланысты деген идеяны алға тартамыз. БАҚ тілін қалыптастыруда ақпараттың қолжетімділігінің маңызы зор. Белгілі болғандай, тілді қолданушы (журналист) ақпаратты беру кезінде аудиторияның (қоғамның) этникалық ерекшелігі, діли, ұлттық-мәдени құндылықтары, дүниетанымы, рухани болмысы сияқты ерекшеліктерін ескереді.

БАҚ мүмкіндіктерінің кеңдігі олардың қызметі мен дамуын, ақпарат арқылы аудиторияға әсерін жан-жақты және терең зерттеуді талап етеді. БАҚ ақпарат арқылы білімді таратушы ретінде де қарастырылады. Тіл БАҚ-та ақпарат алмасудың жалғыз құралы емес. Ақпаратты суреттер арқылы да алуға болады.

«Ақпарат» ұғымы журналистің өз аудиториясымен тілдесу құралы ретінде кеңінен қолданылып, танылған. Бұл қарым-қатынас әдісі әртүрлі жанрларға бөлінеді және осы формалар арқылы ұйымдастырылады. Ақпарат термині белгілі бір жанр ретінде қалыптасқан. Өйткені, «Әлем ақпаратта өмір сүреді, әлем ақпарат мұхитында бар». Дүние ақпараттан тыс өмір сүре алмайды, өйткені ақпараттың болуы дүниенің бар болуын білдіреді, ал ақпараттың жоқтығы дүниенің де, өмірдің де жоқтығын білдіреді.

«Ақпарат – сақтау, тасымалдау және түрлендіру объектісі ретінде қызмет ететін деректер». Бұқаралық ақпарат құралдары – әртүрлі мазмұндағы ақпаратты қалың жұртшылыққа жеткізу құралы – мерзімді басылымдар, радио, теледидар және т.б. жалпылаудың атауы болып табылады.

Тіл абстрактылы жүйе емес, ол әрқашан белгілі бір контексте орналасады. Мұны нақты контексттер мен жағдайларда коммуникативті қажеттіліктерден дамитын тәжірибелер жиынтығы ретінде қарастыруға болады. «Тілдің әр бөлігінің өз мақсаты бар» демекші, біртұтас медиа кеңістігіндегі ақпарат алушылардың барлығы қоғамдық аудитория болып есептелетіндіктен, оны тарату да коммуникативті процесс болып саналады.

Бүгінгі таңда БАҚ тілі – ғылыми зерттеулердің болашағы зор саласы. Жергілікті тіл білімінде бұл зерттеу саласы ең ықпалды және сонымен бірге ең проблемалық ғылыми бағыттардың бірі – медиалингвистика болып табылады, оның міндеті бұқаралық ақпарат құралдарында тілді қолданудың әртүрлі аспектілерін жан-жақты зерттеу болып табылады. Әрбір қоғамның, әр дәуірдің, әр мәдениеттің өз ақпарат құралдары, өз тәжірибесі мен қарым-қатынас үлгісі, өз тілі бар.

БАҚ ортасы «мінез-құлық стратегияларын, тілектерді, сезімталдықты және көзқарастарды қалыптастыруды» жасайды. Бұқаралық ақпарат құралдары өз тәртібін, сананың өзіндік үлгісін, таным мен оқиғалардың өзіндік логикасын, өзінің уақыт пен кеңістік масштабын таңып, әлеуметтік шындыққа және адамның өзіне өзіндік параметрлерін жүктейді.

Бұқаралық ақпарат құралдарының басылымы реципиентке (оқырманға) кәсіби емес реципиенттің түсіну деңгейінде келісілген мәтін құрамайтын тәуелсіз материалдар жинағы ретінде ұсынылады. Шындығында, кез келген баспа басылымдары мен кез келген бұқаралық ақпарат құралдарының материалдары, кез келген басқа жүйе сияқты, оң және теріс мағыналы («символдық қолшатыр» деп аталатын) негізгі сөздер мен категориялар жүйесіне біріктіріліп, ақпарат жүйесі немесе жеке пікірлер, ұсыныстар, ассоциациялар арқылы дербес түсіндіріледі. Сондықтан бұл медиа жүйесінде БАҚ алушы тарапынан сынға ұшырамайды. Жоғарыда айтылғандай, қазіргі

газеттер тілі прагматикалық талдау үшін тамаша материал болып табылады, өйткені бұқаралық коммуникация құралы белгілі бір дәрежеде әлеуметтік жағдайға байланысты тілдік ресурстарды таңдайтын адамның сөйлеу әрекетін үлгі етеді.

Жоғарыда айтылғандардың барлығы газет тілінде кездесетін сөйлеу әрекетіне түрткі болатын коммуникативті-прагматикалық құрамдас бөліктің спецификалық сипаттамасын және олардың жеке тұрақты сипаттамаларын (жасы, білімі, тәрбие деңгейі, олардың мінез-құлқын анықтайтын коммуникативтік қарым-қатынастар) және әртүрлі жағдайлардағы параметрлерін (формальдылық/бейресми қарым-қатынас, қарым-қатынас жасаушылардың танысу деңгейі және сөйлеушіге, сөйлеушіге және сөйлеушіге деген қызығушылықты білдіреді қақтығыс жағдайында коммуникацияны дамыту) мұндай факторлардың әсерін айтарлықтай төмендетеді.

Функционалды-семантикалық тәсіл тілдің, сөйлеудің пайда болуы, оның мағыналарының қалыптасуы тұрғысынан қарастырғанда, айқын және жасырын құралдар жиынтығы арқылы өрнектелген ынталандыру модальділігінің көп қырлы құрылымдық жоспарын ашуға көмектеседі. Кросс-лингвистикалық салыстырмалы талдау, өз кезегінде, «бір жағдайды әртүрлі тілдер арқылы сипаттау әдістерін» көрсете отырып, «әмбебап типологиялық экспликаторлардың модальдық мәнін ғана емес, сонымен қатар дүние жүзінің тілдік ландшафтының идеялық-этникалық (ұлттық спецификалық) ерекшеліктерін» анықтауға көмектеседі.

Қазіргі қарқынды дамып жатқан ақпарат алмасу дәуірінде тақырыптарды дұрыс таңдау және оларды орынды пайдалану үлкен маңызға ие. Еліміздің медиа-бейнесінде соңғы жылдары ізденістер мен оң өзгерістер орын алғанын, соның ішінде әсерлі, жұртшылықтың назарын аударатын, эмоционалдық аспектілерді асыра сілтейтін айдарлардың таңдалып алынғанын мойындау керек.

Белгілі публицист Ахмаджон Мелибоев «Қырық бесінші аялдама» атты кітабында былай дейді: Журналистикада айдар табу – жарты шаруа десек артық айтқандық болмас. Басқа әріптестерімнің не ойлайтынын білмеймін, бірақ журналистикадағы өмірімде жақсы тақырып табу оңай шаруа емес екенін түсіндім. Кейде үлкен мақаланы жазып бітіресің, қайта жазасың, өңдейсің, бірақ оны қалай атарыңды білмей тұрып қаласың. Кәрім Бахриевтің «Миллий тикланиш» газетінде жарияланған мақалаларының бірі «Империя баспасынан империя баспасына» деген тақырыппен берілген. Осы атаудың өзі маған үлкен жұмыс сияқты көрінеді.

Бұқаралық ақпарат құралдарының ішінде қалыптасқан тілдің ерекшеліктерін түсіну бұқаралық ақпарат құралдарында сөйлеуді жасау және тарату әдістерін ғана емес, сонымен бірге оның бүгінгі қоғам өміріндегі рөлін де қарастырады.

Әдебиеттер

1. ДобросклонскаяТ.Г. Медиалингвистика: системный подход к изучению языка СМИ. М., Флинта: Наука, 2008.;
3. Дўстмуҳаммад Х.Ахборот – мўъжиза, жозиба, фалсафа. – Т.: Янги аср авлоди, 2013.
4. Ранинен А. А. Категория модальности на страницах газет как объект анализа языка СМИ. Вестник югорского государственного университета. 2011 г.
5. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. III - жилд. -Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2007.

ӘОЖ 536.45

СӨЗ МӘДЕНИЕТІ ЖӘНЕ КӨПШІЛІК АЛДЫНДА СӨЙЛЕУ ӨНЕРІ

Алишерова С. - Фи 24 3р2
Тазабек А. - магистр, аға оқытушы

Сөз мәдениеті- бұл адамның сөйлеу мәнері мен сөзді дұрыс қолдану қабілеті. Сөз мәдениеті арқылы адам өз ойын, сезімін, көзқарасын анық және түсінікті жеткізеді. Бұл қасиет бірнеше маңызды аспектілерді қамтиды:

1. Дұрыс сөйлеу: Грамматикалық және синтаксистік ережелерге сай сөйлеуөте маңызды. Сөйлеу барысында сөздерді дұрыс қолдану, сөйлемдерді логикалық ретпен құрастыру, пунктуациялық ережелерді сақтау қажет.

2. Сөздік қор бар сөздік қорды қолдану арқылы ойды анық және дәлжеткізу. Жаңа сөздерді үйрену, терминдерді және олардың мәнін түсіну, өз сөздік қорын байыту сөз мәдениетін дамытуға көмектеседі.

3. Тіл мәдениеті: Әріптестермен, достармен немесе аудиториямен сөйлесуде әдеп пен құрмет сақтау. Тіл мәдениеті әдептілік, сыпайылық және сыйластықты білдіреді.

4. Мақсаты анықтау:Сөйлеудің мақсатын, аудиторияны және жағдайдыескере отырып, сөзді дұрыс ұйымдастыру. Әңгіме барысындағы мақсатты анықтау, сөйлеудің құрылымын дұрыс құру, негізгі ойды айқын жеткізу маңызды.

6. Сөз байлығын дамыту:Жаңа сөздерді үйрену, өз сөздік қорыңды байытужәне оларды орынды қолдану. Тіл байлығын дамыту арқылы сөз мәдениетін жоғарылатуға болады.

Сөз мәдениетін дамыту жолдары:

1.Көп оқу және тыңдау:Көркем әдебиеттер, мақалалар, ғылыми еңбектероқу және тыңдау арқылы жаңа сөздерді үйрену.

2. Әңгімелесу:Әртүрлі тақырыптарда әңгімелесу арқылы сөйлеу дағдыларын жетілдіру.

3.Сөздіктерді пайдалану:

Сөздік қорды байыту үшін сөздіктерді жиі пайдалану. 4. Өзін-өзі жетілдіру:Сөйлеу мәнерін, интонациясын, дауыс ырғағын жетілдіру.

Сөз мәдениетін дамыту арқылы адам өзінің коммуникациялық дағдыларын жақсартады, әлеуметтік қарым-қатынасын күшейтеді және кәсіби ортада да жетістікке жетеді. Сөздің құдіреті зор, сондықтан оны дұрыс пайдалану өте маңызды.

Көпшілік алдында сөйлеу өнері

1.Көпшілік алдында сөйлеу өнері - бұл адамның көпшіліктің алдында әсерлі әрі сенімді сөйлеу қабілеті. Бұл өнер бірнеше маңызды аспектілерді қамтиды. Дайындық:

-Сөйлеуге алдын ала дайындалып, негізгі ойды, аргументтерді және мысалдарды анықтау қажет. Тыңдаушыларды қызықтыруүшін қызықты ақпарат пен деректерді қосу маңызды.

2.Сөйлеуқұрылымы:

- Сөздің кіріспесі, негізгі бөлімі жәнеқорытындысыанықболуы керек. Кіріспеде тақырыпты таныстыру, негізгі бөлімде тақырыпты жан-жақты талқылау, ал қорытындыда негізгі ойды қорыту қажет.

3.Жеке байланыс

-Аудиториямен көзбен байланыс орнату, олардың реакциясын бақылау және қажет болған жағдайда сөйлеуді түзету. Көзбен байланыс тыңдаушылардың назарын аударуға және олармен байланыс орнатуға көмектеседі.

4. Дауысты және интонацияны қолдану:

-Дауыстың биіктігі, күші және жылдамдығын реттеу арқылы әсерлі сөйлеу. Интонация сөйлеуге эмоционалдық бояу береді және тыңдаушылардың назарын аударуға көмектеседі.

5. Қимыл-қозғалысжәне мимика:

-Қолқимылдары, бет әлпетінің өзгерістері арқылы сөзді көрнекі ету.Қимыл-қозғалыс пен мимика сөйлеуге өміршеңдік беріп, тыңдаушыларды қызықтыруға көмектеседі.

6. Тыңдаушыларды қатыстыру:

-Сұрақтар қою, пікірталасқа шақыру немесе мысалдар арқылы тыңдаушыларды белсенді

қатыстыру. Бұл әдіс тыңдаушылардың қызығушылығын арттырып, олардың назарын ұзақ уақыт бойы сақтауға көмектеседі.

Көпшілік алдында сөйлеу өнерін меңгеру және жетілдіру адамға өз ойын анық жеткізуге, тыңдаушыларды қызықтыруға және сендіруге мүмкіндік береді. Бұл дағдылар адамның кәсіби және жеке өмірінде де пайдалы болатыны сөзсіз.

Тіл мәдениетінің басты мәселесі – тілдік құралдардың көмегімен қарымқатынас жасау барысында адамға ықпал ету. Әрине, мұндайда тілдің эстетикалық, әдемілік жағынан әсер етуі басты назарға алынады. Демек, әркімнің жүріс-тұрысында, жалпы болмысында мәдениетті болуының қажеттігі сияқты, сөйлеу, жазу үстінде де адамның, әр сөзді, сөз тіркесі мен сөйлемді тиісті мағынасына ғана емес, соған қоса, тартымды, әсерлі қолдана білуі кең мағынадағы рухани мәдениеттіліктің бір саласы ретінде қаралуға тиіс.Тіл мәдениетінің ерекшелігін айқындайтын негізгі белгілер мен сапалар болады. Олардың бастылары мыналар: дұрыстық,дәлдік,логикалық, тазалық, мәнерлілік,сөздің байлығы және қисындылық.

Профессор Рабиға Сыздық: «Сөйлеу мәдениеті дегеніміз – ауызша сөйлеудің жалпы тіл мәдениетіне қойылатын талаптармен қатар өзіне тән формалардың сақталуы болып табылады. Бұл нормада сөйлеу үлгісіндегі сөздерді дыбыстау, сөздің сазын келтіріп айту тәртібін айтады, деп тұжырымдайды. Сөйлеу мәдениеті ауызша жазба әдеби тілдің қалыптарын (сөздерді дыбыстап айту, екпін, сөз қолдану) меңгеру және тілдің мәнерлеу құралдарын қатынастың әр түрлі жағдайларында сәйкес қолдану біліктілігі.

Тілші Тер-Минасова «Тіл – мәдениет құралы, ол адамды тұлға ретінде қалыптастырады, оның іс-әрекетін, өмір салтын, дүниетанымын, ұлттық мінезін, ділін, идеологиясын анықтайды», дейді. Бұдан түсінгеніміз сөз мәдениетінің қалыптасуы ұрпақ тәрбиесіндегі Тіл – Мәдениет – Білім үштағаны бірлікте өркендеуі білім жүйесіндегі парадигмалардың бір бағытының негізін құрайды. Жалпы, сөз мәдениетінің көпшілік алдында сөйлеу шеберлігімен тығыз байланысты. Көпшілік алдында сөйлеу – бұл кез келген адамға беріле бермейтін дарын да, қабілет те емес, бұл – дағды. Дағды деген кез келген кітапты оқи салғаннан жетілмейді. Оның өзіндік құпиясын, әдіс-тәсілдерін меңгермей жету мүмкін емес. Егер сіз көпшілік алдында мүдірмей, шешен сөйлеуге бел бусаңыз бұл сіздің жеңісіңіз. Көпшілік алдында сөйлеудің мынадай үш факторларын қарастыруға болады: психологиялық дайындық, сенімділік, дауыс екпіні. Көпшілік алдында сөз сөйлей білу мамандарға аса қажет. Өздерінің кәсіптері бойынша көп қарымқатынас жасауды қажет ететін адамдар: бұл жоғары буын басшылары, менеджерлер, заңгерлер, әкімшілік және т.с.с. Қазіргі қоғам адамын өз мақсатына қол жеткізіп, табыс биігіне көтерілу үшін әрекет жасаумен бірге көпшілілікпен қарым-қатынас жасай білуді, сөз сөйлеуді, ойын жүйелі жеткізуді талап етеді.Егер сіз көпшілік алдында сөз сөйлеуді меңгергіңіз келсе, онда тап болатын бірнші кедергі – ішкі үрей. Оны еңсере білу керек. Дауысында дірілі жоқ, айтатын ойын шатаспай жеткізе білетін, еш мүдірмейтін, өзіне сенімді іскер адамды тыңдаған қандай тамаша. Өйткені сөз сөйлеу шеберлігі оның ойын тыңдаушыларға дәл жеткізіп, сенімділігіне тікелей ықпал етеді.

Топ алдында сөйлеуге қабілеті жоқ адамдардың болмайтындығын психологиялық зерттеулер көрсетіп отыр. Барлық адамдар үшін қазіргі уақытта ақпараттармен алмасу өте маңызды, көпшілік алдында сөйлей білу де қажеттілік болып отыр.

Көпшілік ортада әдеп сақтау, әдеппен сөйлеу, көрегенділік таныту, жан мен тән тазалығы, мұның барлығы мәдениетке жатады. Мәдениет адамдардың мінез-құлқына қойылатын этикалық-эстетикалық, саяси т.б талаптардың орындалуын білдіреді. Дәстүрлі қазақ қоғамында адам бойында мәдениеттің қалыптасып, дамуына ерекше көңіл бөлінген, мәдениет жөніндегі көзқараастар кемел адам ұғымымен үндестік тауып, адамгершілік, кісілік қасиеттерінің қалыптасуы арасында дамыды.

Кез келген адамның көпшілік алдына шығып сөйлеуге батылы жете бермейді. Себебі жұрт алдына шығып сөйлеудің өзіндік біршама қиындықтары бар: сөйлеуші мен тыңдаушының арасында көзбе-көз байланыс болғандықтан шешенге тапқырлық, сөзіне елді ұйыта білу қабілеті қажет және сөйлеуші шешеннің өзін еркін ұстай білуі де ерекше маңызды. Еркін болуы үшін көп ізденіс, көп жаттығу қажет.

Әдебиеттер
1. Жұбанов Қ. Қазақ тілі жөніндегі зерттеулер. 2-басылым. -Алматы: «Ғылым», 2017. -260 б.
2. Аманжолов С. Қазақтың әдеби тілі// Тіл және жазу. Өскемен, 2005. – 260 б.
3. Балақаев М. Тіл мәдениеті және қазақ тілін оқыту. – Алматы:
4. Тіл мәдениеті және баспасөз. – Алматы, 1972.-222б
6. Балақаев М.,Серғалиев М. Қазақ тілінің мәдениеті Алматы. 2006.114
7. Маманов Ы. Тіл мәдениеті. – Алматы, 1985
8. Әміров Р Тіл мәдениеті мен интеллектуалдық мәдениеттің қарым-қатынасы //Сөз өнері.-Алматы,1978.-124-130 б
9. Сыздықова Р.Тілдік норма және оның қалыптануы (кодификациясы). Көп – томдық шығармалар жинағы / Рәбиға Сыздықова / - Алматы: «Ел - шежіре», - 2014. 39 бет
10. Сыздықова Р. Сөз сазы. Алматы: Санат, 1995. 2-басылым
11. Тер-Минасова. Тіл және мәдениетаралық коммуникация. Астана. 2018. 320б

УДК 81'1:133.1

ОТРАЖЕНИЕ ТРАДИЦИЙ НА УРОВНЕ ФРАЗЕОЛОГИИ ВО ФРАНЦУЗСКОМ, КАЗАХСКОМ, АНГЛИЙСКОМ, УЗБЕКСКОМ И РУССКОМ ЯЗЫКАХ

Алымбекова Д.А. - студент группы ФИ-24-3р2
Ералиева З.Ж. - ст.преподаватель

Что такое фразеологизм?

Фразеологизм — это устойчивое выражение, состоящее из нескольких слов с особым значением, которое нельзя понять исходя просто из отдельных слов.

Например, фразеологизм «точить лясы» означает «болтать, разговаривать без дела», а «как две капли воды» — «очень похожи». Во французском языке есть подобное выражение: «Commedeuxgouttesd'eau».

Отражение традиций на уровне фразеологии

Фразеологизмы и пословицы являются зеркалом культуры, передающим исторические события, образ жизни и ценности каждого народа. Только в этих коротких устойчивых словосочетаниях и пословицах коротко и ясно можно вместить национальные особенности целого народа.Рассмотрим особенности фразеологии на примере французского, казахского, английского, узбекского и русского языков.

Французский язык

Французская культура, тесно связанная с искусством, гастрономией и уважением к индивидуальности, отражается в данных устойчивых выражениях:

- **Mettre la main à la pâte** — «Взяться за дело» (букв.: положить руку в тесто).
- **Avoir un coup de foudre** — «Влюбиться с первого взгляда» (букв.: удар молнии).
- **Ne pas avoir un radis** — «Не иметь ни гроша» (букв.: не иметь редиса).
- **Mettre les voiles** — «Уйти» (букв.: поднять паруса).
- **Être sur son trente-et-un** — «Быть при параде» (букв.: быть в 31-м наряде).
- **Mettre son grain de sel** — «Вставлятьсвоипятькопеек».
- **Avoir la tête dans les nuages** — «Летатьвоблаках».
- **Casser es pieds à quelqu'un** — «Доставать кого-то, надоедать».
- **Donner sa langue au chat** — «Признать, что не знаешь ответа».

Казахский язык

Кочевой образ жизни, уважение к природе, гостеприимство и коллективизм отражаются в казахской фразеологии. И казахскую речь трудно представить без этих коротких высказываний глубокой народной мудрости.Казахи всегда очень высоко ценили силу слова. Мудрые бии с помощью одной меткой, но емкой и глубоко содержательной фразы останавливали вражду между родами, разрешали запутанные споры.

- Мақалсыз сөз – тұзсыз аспен тең - "Речь без пословиц, что пища без соли"
- Малым – жанымның садақасы, жаным – арымның садақасы -"Богатством жертвуй ради жизни, жизнью жертвуй ради чести"
- Атадан ұл қалса – өзі қалғаны, қыз қалса – ізі қалғаны - "Если после отца остался сын - значит, остался он сам, если осталась дочь, значит остался след"
- **Бөрікті аспанға ату** — «Бросать шапку в небо».
- **Қонақ келсе, құт келеді** — «С гостем приходит счастье».
- Досты періште қосады, құданы құдай қосады - "С другом сводит ангел, со сватом сводит сам Бог"..
- **Арыстанның азуы, жолбарыстың жүрегі** — «Клык льва, сердце тигра».
- **Суға кеткен тал қармайды** — «Утопающий хватается за соломинку».

Английский язык

Прагматичность и индивидуализм англичан отражены в следующих фразеологизмах:

- **Breaktheice** — «Растопить лед».
- **The early bird catches the worm** — «Ранняяпташкаловитчервя».
- **Everycloudhas a silverlining** — «В любом плохом есть что-то хорошее».

- **Biteoffmorethanyoucanchew** — «Взять больше, чем можешь осилить».
- **Let the cat out of the bag** — «Раскрытьсекрет».
- **Burn the midnight oil** — «Работатьдопоздна».
- **Piece of cake** — «Прощепростого».
- **Whenpigsfly** — «Когда рак на горе свистнет».

Узбекский язык

Фразеологизмы узбекского языка тесно связаны с укладом жизни, гостеприимством, семейными и общественными ценностями:

- **Бир оғиз ширин сўз — мингта эшик очади** — «Одно доброе слово открывает тысячу дверей».
- **Экин эккан — емак ерар** — «Кто посадил, тот и пожнет».
- **Бир умр меҳмонга ёр, бир кун ўлимга ёр** — «Всегда будь другом гостю, однажды будь другом смерти».
- **Ота онага хизмат қилган — дуо олади** — «Тот, кто служит родителям, получает благословение».
- **Сув қуйгандай сокин** — «Тихий как вода».
- **Эшакка қўнғир оқосиш** — «Переложить ответственность на кого-то другого».

Русский язык

Культура коллективизма, связь с природой и историческое прошлое ярко видны в русском языке:

- **Вилами на воде писано** — «О неопределенности».
- **Не красна изба углами, а красна пирогами** — «О гостеприимстве и уюте в доме».
- **Ломать голову** — «Усердно размышлять над чем-то сложным».
- **Хлеб да соль** — «Символ гостеприимства и дружбы».
- **Яблоко от яблони недалеко падает** — «О схожести детей и родителей».
- **Держать язык за зубами** — «Молчать».
- **Как две капли воды** — «Очень похожи».
- **Ищи ветра в поле** — «Бесполезно что-то искать».

Фразеологизмы каждой культуры иллюстрируют ключевые аспекты жизни, ценности и традиции, будь то трудолюбие, гостеприимство, мудрость или важность общения. Уместное употребление фразеологизмов демонстрирует не только богатый словарный запас как в родном языке, так и в изучаемых иностранных языках, а также в языках межнационального общения. Это обогащает внутренний мир человека, учит понимать душу, самобытностькультуры и менталитета собеседника, являющего представителем другой национальности, помогает эффективному общению. Таким образом, они становятся мостом между прошлым и настоящим, соединяя поколения и раскрывая уникальность каждого народа.

Литература

1. Балли Ш. Французская стилистика / Шарль Балли. — М.: URSS, 2001. — 416 с.
2. Артеменко В.Е. Фразеология в контексте культурологии. — Ростов-на-Дону: Феникс, 2005. — 304 с.
3. Сейфуллин С.С. Казахские фразеологизмы: Этнографические аспекты. — Алматы: КазНУ, 2011. — 275 с.
4. Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка. — М.: Высшая школа, 1996. — 380 с.
5. Узбекова Л.Ф. Устойчивые выражения узбекского языка: Теория и практика. — Ташкент: Университетская книга, 2014. — 290 с.
6. Крылов И.П. Русская фразеология. — М.: Просвещение, 1984. — 400 с.

УДК 371

ОБНОВЛЕННАЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ПРОГРАММА И ВНЕДРЕНИЕ ОБНОВЛЕННОЙ ПРОГРАММЫ СОДЕРЖАНИЯ В ПРАКТИКУ

Артық Ж.Т. - студентка группы ЕП-24-11к3
Сералиева Г.Е. - преподаватель, магистр

«С глобализацией и реформами мир становится совершенно другим и создает большие проблемы для людей и общества", - говорится в статье. Школы должны подготовить учащихся к жизни и работе в мире, который требует взаимодействия с разными культурами, разными идеями, убеждениями и ценностями; несмотря на различия, люди должны решать, как доверять друг другу, и работать вместе в мире за пределами пространства и времени. Технологии; и их жизнь в этом мире связана с проблемами за пределами государственных границ. Школы 21-го века должны помогать учащимся развивать независимость и идентичность, понимая многие национальные и международные факторы, подготавливая их к общению с другими людьми в жизни, на работе и в качестве граждан».

Андреа Шлейхер

Технологические изменения в технологиях, коммуникациях и науке влияют на социальное развитие международного сообщества, тем самым предъявляя современные требования к уровню знаний и навыкам, необходимым для успешного существования людей в 21 веке. В 21 веке существуют механизмы реформирования образования, включая рост общественного мнения, социальные изменения, изменение климата, быстрый рост населения во всем мире и растущий спрос на возобновляемые ресурсы - все это указывает на то, что студентам

нужны навыки, которые не устарели для успеха. Взаимодействие-это взаимодействие в современном мире и, конечно же, в завтрашнем дне.

Образование является одной из приоритетных долгосрочных стратегий обеспечения позитивного сотрудничества между странами в условиях глобализации. Многие авторы, такие как Виллем де Вельде, говорят о необходимости высшего образования в современную эпоху глобализации.

Казахстан ведет работу по развитию системы среднего образования в соответствии с глобальными вызовами. Основные ценности и цели образования, сформулированные в государственном стандарте общего среднего образования Республики Казахстан, направлены на повышение уровня общего образования выпускников школ, развитие навыков, необходимых для инноваций и лидерства, а также развитие национальной идентичности.через призму содержания школьного образования с учетом международного опыта. В «Закон Республики Казахстан» Об образовании внесены изменения и дополнения (с изменениями и дополнениями по состоянию на 24.11.2015 г.), Указом Президента Республики Казахстан от 1 марта 2016 года № 205 утверждена государственная программа развития образования и науки Республики Казахстан на 2016-2019 годы.

Постепенный переход на обновленное содержание школьного образования, дуального образования, бесплатное поступление на первую рабочую специальность в колледжах, переход с государственной аккредитации на независимую аккредитацию колледжей и университетов, etc.Sh Б. Регулируется законом.

Учителя начальных классов проходят стажировку по предметам начальных классов в рамках обучения русскому языку в школах в рамках обновления содержания среднего образования Республики Казахстан. Эта программа предлагает изменения и обоснование содержания образовательной программы с целью разработки обновленного учебного плана, применения соответствующих методов обучения и оценки начального образования.

Обновление контента означает отказ от традиционной организации учебного процесса и сосредоточение внимания на следующих ключевых аспектах.

Результаты обучения: учебные достижения продуктивны (знание, понимание, применение, анализ, создание)

Определенный учебный процесс характеризуется активной деятельностью учащихся в каждом классе " с целью получения знаний."

Ученик-предмет его познания, учитель-организатор познавательной деятельности учащихся.

Особенностью программ начальной школы является то, что они направлены на:

Формирование первичных знаний по предметным областям;

Развитие навыков первичного исследования;

Создание предпосылок целостного научного восприятия окружающего нас мира;

Установление независимости в образовании;

Развитие навыков общения и сотрудничества;

Образование на трех языках;

Формирование критического мышления и творческого мышления; формирование практических навыков чтения: подсчет, чтение, редактирование идей, логическое мышление, установление кейсовых связей

Ученые заметили, что некоторые студенты не умеют хорошо писать. Затем я начал использовать работы из материалов, которые были особенно полезны для первокурсников. Я начал с того, что освободил некоторых студентов от определенных обязанностей, а именно от разделения обязанностей. Например: когда студенты писали письма студентам, которые раньше делали домашнее задание, я подумал о рисовании на этой странице. Переходя к теме "Семья«, Я помню, как развлекался с детьми, писал слова «брат», «сестра», «мама», «бабушка», «дедушка», я бы вырезал буквы, нарисовал буквы и дал задание прочитать слова, а затем попросил бы учащихся рассказать, что до сих пор известно из слов в часто используемом пространстве. Затем я создал проблемную ситуацию на курсе, и сами студенты открыли тему, которая будет обсуждаться на этом курсе. Мы хотим сказать студентам, что им действительно нравится этот способ проведения класса.

Понимание курса - важный шаг. Это зависит от того, как вы планируете следующий урок. Лучшее время, чтобы подумать об этом, было для меня, когда я не любил смайлики в руках, поэтому я написал улыбающиеся, сердитые лица на доске и попросил студентов наклеить стикеры под этими смайликами. Мы были удивлены поведением детей. "Можем ли мы увидеть персонажей в комиксах?"- Спросили они нас. Они начали рисовать. Именно в этот период я увидел, как студенты повлияли на написание интеллектуальных эссе. Я знал, что готов к этой области. В руках ювелирного мастера много бриллиантов, а в руках учителя - очень ценный подарок-ребенок. Это результат работы, которая объединяет работу. Результаты сильно зависят от учителя. Обновленная программа позволила мне по-новому взглянуть на мою работу. Это позволило облегчить работу тренера. Согласно конфуцианскому понятию, фраза: «Если я дам тебе рыбу, ты будешь сытым весь день, а если я научу тебя ловить рыбу, ты будешь сытым всю жизнь» стимулирует работу учителей и студентов.

Выпускники школ страны должны свободно владеть казахским, русским и английским языками. Мы решили закончить статью с мыслью, что результатом обучения учащихся должно стать овладение навыками критического мышления, самостоятельный поиск и глубокий анализ информации.

Литература

1. Обновленное содержание образования – веление времени. Анохина Е.Л.
2. Обновление образования. Вебер В.А.
3. Обновленная программа – новое содержание образования. Пиржанов А.З.
4. Харламова Е.А. Современные образовательные технологии // http://www.uchportal.ru/publ/15-1-0-1305

УДК 364.2

СОЦИАЛЬНАЯ ДИАГНОСТИКА КАК ТЕХНОЛОГИЯ СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЫ С МОЛОДЕЖЬЮ

Асанова С. - студентка группы МӨ-24-12к2
Айтпенбетова Г.А. - старший преподаватель, магистр

Молодежь-одна из важнейших групп общества, она всегда служит всей общественной жизни общества.Как часть общества, они подвержены многим социальным влияниям и, будучи взрослыми, испытывают те же трудности с самоопределением, профессиональной ориентацией, трудоустройством, образованием, жильем, социальными гарантиями, медицинским обслуживанием и страхованием. При организации социальной работы с молодежью разного уровня важно активно использовать накопленный опыт социальной поддержки в различных сферах деятельности населения и использовать различные технологии работы. Социальная диагностика-одна из технологий социальной работы с молодежью [3].

Социальная диагностика-один из важнейших технологических шагов в решении социальных проблем молодежи. Это одна из самых важных технологий, используемых социальными работниками. Социальный анализ направлен на практику анализа и обобщения проблем, характеризующих социальное развитие индивидов, социальных групп и общества в целом.

Социальный анализ решает следующие задачи:

-Определяет конкретные социальные факторы, особенности развития и поведения клиента.;

- Определение уровня развития различных объектов недвижимости, демонстрация высоких показателей качества и качества;

- Описание диагностических характеристик заказчика при необходимости;

- Дифференциация особенностей Заказчика.

В технологии социальной аналитики некоторые этапы процесса отличаются друг от друга:

- Понимать человека, определять действия, определять структуру этих проблем, характерные параметры, выбирать показатели и основные критерии;

- - Анализ и анализ симптомов; - формулировка и применение диагностических решений [1].

Хотя методы, используемые социальным работником, структурно похожи на технический процесс социального анализа, некоторые из его компонентов различаются по конкретным вопросам.

Первый этап технологического процесса-возникновение социальной проблемы. Например, человек, чья жалоба клиента или его родственников, судебного опекуна, учителя и т. д. обращает внимание на эту проблему, может не знать о ее существовании (человек, страдающий раком или употребляющий наркотики, может не знать или не признавать это состояние как жизненную проблему). Если он может обратиться за помощью. Поэтому решение не должно ограничиваться проблемами клиентов, обратившихся в отдел социальных услуг, оперативными проблемами и другими проблемами, связанными с выявлением социальных проблем в работе социального работника.

Если трудную жизненную ситуацию можно легко решить, то определить ее серьезность, причины и решения будет очень сложно. Многие пользователи обучены находить простые и однозначные ответы на сложные вопросы или интерпретировать свои проблемы по-разному, и не все пользователи имеют доступ к высокому уровню социального анализа. Поэтому следующим этапом процесса анализа является сбор и анализ данных о социальном статусе. На этот раз священник использует другие методы.

Исторические и генетические методы позволяют определить время, происхождение и причины социальной проблемы, а также степень ее серьезности на различных этапах жизни пользователя. Многие социальные заболевания являются наследственными или имеют социальные последствия. Если в этот период невозможно однозначно сказать, что эпилепсия является результатом семейных биологических особенностей, унаследованных от предыдущих поколений или связанных с образом жизни семьи, мы можем с уверенностью предположить, что развитию эпилепсии способствует наследование человеческих факторов. Многие заболевания, в том числе психические, передаются по наследству [5].

Социальный работник собирает данные, беседуя с человеком и его родственниками. Иногда требуется доступ к защищенным данным. Например, в случае отклонения от режима в поведении одного из предыдущих поколений до смерти других родителей или родственников. Да, в ходе таких обсуждений вы должны указать на право руководствоваться законом разумной истины. Поскольку тема обсуждения в большинстве случаев очень важна, клиент может задавать прямые вопросы о необычном поведении, неблагоприятных условиях или заболеваниях. В этом случае информацию можно получить и другим способом-посредством обширных исследований. Также важно понимать, что сбор данных требует доверия между экспертом и клиентом

Данные, собранные социальным работником, должны быть точными и актуальными: их объем должен соответствовать содержанию проблемы и в связи с этим не должно быть недоразумений, а также не должно быть ресурсов для их анализа.

Принципы конфиденциальности. Результаты социального анализа не могут быть отражены без личного согласия субъекта анализа. Если это маленькие дети, требуется разрешение родителей или других представителей. Методы исследования должны быть научными. Результаты анализа должны быть достоверными. Принцип действия. В противном случае результаты анализа должны быть использованы для причинения вреда проверяемому лицу. Тема "Надежда". Результаты исследования основаны исключительно на научных доказательствах и обоснованности и не должны основываться на личном мнении тех, кто проводит исследование или использует его

результаты. Принцип эффективности. Не приводите никаких доказательств того, что какой-либо человек имеет для него значение секса, которое может привести к неэтичным, вредным или неожиданным результатам [2].

Социальная аналитика-важнейшая технология решения социальных проблем молодежи. Это включает в себя несколько этапов процесса, каждый из которых важен при работе с клиентом. В процессе социального анализа социальный работник не является экспертом, который объясняет человеку проблему с точки зрения «эксперт всегда прав», но работает с клиентом, исследуя проблему, ее причины, допущенные ошибки., и разработка возможных решений.

Литература

1. Павленок, П. Д. Методология и теория социальной работы / П.Д. Павленок. – М.: ИНФРА-М, 2019. – 60 с.
2. Современные технологии социальной работы: учеб. пособие / [А. В. Старшинова, Е. Б. Архипова, М. В. Миронова, Е. А. Осипова, С. Н. Панкова, Н. С. Смолина, А. С. Шарф; под общ. ред. А. В. Старшиновой]; Мво науки и высш. образования Рос. Федерации, Урал. федер. ун-т. – Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2019. — 168 с.
3. Социальная работа с молодежью. Основные направления и современные формы: учебное пособие / С.И. Григорьев, Л.Г. Гуслякова, С.Н. Павлов. – М., 2015. – 216 с.
4. Фирсов М.В., Студёнова Е.Г. Технология социальной работы: учебник / М.В. Фирсов, Е.Г. Студёнова. – М.: КНОРУС, 2016. – 344 с.

УДК 81.25

ЛИНГВОМӘДЕНИ ЕРЕКШЕЛІКТЕРДІ АҒЫЛШЫН ТІЛІНЕН ҚАЗАҚ ТІЛІНЕ АУДАРУДАҒЫ ҚИЫНДЫҚТАР

Ахметжанова Н.М. – КАП-31-21 тобының студенті
Есмагамбетова Ж.Б. – оқытушы

Мақалада ағылшын тіліндегі мәдени ерекшеліктерді қазақ тіліне аудару барысында туындайтын мәселелер қарастырылады. Атап айтқанда, мақал-мәтелдер, идиомалар және мәдени реалияларды, мысалы, ұлттық мерекелер атауы, әдет-ғұрыптар мен әлеуметтік нормаларды аудару қиындықтары талданады. Бұл мәдени айырмашылықтар қазақ мәдениетінде тікелей баламалары болмауы себебінен тура және адекватты аударма жасау үшін айтарлықтай кедергі болып табылады.

Аударма әрқашан мәдениетаралық байланыстарды орнатуда маңызды рөл атқарып келеді, алайда лингвомәдени ерекшеліктерді жеткізу,әсіресе әртүрлі мәдени және тілдік топтарға жататын тілдер туралы сөз қозғалғанда айтарлықтай күрделі мәселе. Ағылшын тілі фразеологизмдер, идиомалар мен әлеуметтік реалияларға бай әлемде ең көп таралған тілдердің бірі болып табылады.Осындай сөз бірліктері мен ұғымдардың басқа тілдерде, соның ішінде қазақ тілінде, тура баламалары мәдени ерекшеліктеріне байланысты болмауы мүмкін. Қазақ тілі өзіне тән мәдени және тарихи дәстүрлерімен ерекшеленгендіктен, ағылшын тіліндегі мәдени ерекшеліктерді аудару кезінде қиындықтарға тап болады, бұл өз кезегінде әдебиет, бұқаралық ақпарат құралдары және ғылыми зерттеулер сияқты түрлі салалардағы аударма сапасына әсер етеді. Глобализация мен елдер арасындағы мәдени алмасу жағдайында осы мәдени элементтердің дәл әрі адекватты аударылуының маңыздылығы күн сайын артып келеді.Мақалада ағылшын және қазақ тілдеріндегі мәтіндерді салыстырмалы талдау негізінде жүргізіледі, оғанәдеби шығармалар, идиомалар және мәдени концептілер кіреді. Аударма қиындықтарын анықтау үшін критикалық талдау әдісі қолданылып дереккөздер ретінде әдеби шығармалар мен тілдік мәліметтер пайдаланылған.

Лингвомәдени ерекшеліктерді әртүрлі мәдениеттерге жататын тілдер арасында, әсіресе ағылшын тілінен қазақ тіліне аудару аударматану саласындағы ең күрделі міндеттердің бірі болып табылады. Мұндай ерекшеліктерге фразеологизмдер, идиомалар, реалиялар, мәдени дәстүрлер мен әлеуметтік нормалар жатады, олар басқа тілдер мен мәдениеттерде дәл сәйкес келетін баламаларын таба бермейді. Бұл мәселе, әсіресе ағылшын және қазақ тілдері сияқты әртүрлі мәдени-тарихи дәстүрлерге негізделген тілдер арасында аударма жасағанда ерекше өзекті бола түседі.

Аудармадағы ең күрделі мәселелердің бірі – фразеологиялық бірліктер мен идиомаларды жеткізу. Ю. Д. Апресянныңмақаласында атап көрсетілгендей, «фразеологизмдер мен идиомалар – тұрақты тіркестер, олардың мағынасы жеке сөздердің мағынасына тәуелсіз болып табылады» [Апресян,1995]. Мысалы, ағылшын тіліндегі "to break the ice" (атмосфераны жеңілдету, еркін әңгіме бастау) тіркесі қазақ тілінде тікелей баламасы жоқ, жәнемағынасын толыққанды жеткізу үшін айтарлықтай бейімдеуді қажет етеді, мысалы, синонимдерді қолдану. Алайда бұл өз кезегінде мәдени контекстінің өзгеруіне алып келуі мүмкін. Қазақ тілінде осыған ұқсас тіркес ретінде «жайлы әңгіме бастау» қолданылуы мүмкін, бірақ бұл толықтай түпнұсқаның мағынасын жеткізе алмайды, сондықтан аударма әдісін дұрыс таңдау аса маңызды.

Басқа бір мысал ретінде, аудармадағы қиындықтарға мәдени реалийлер жатады. Мәдени реалийлерді, яғни ұлттық мерекелерді, әдет-ғұрыптарды және әлеуметтік нормаларды аудару үлкен қиындық тудырады. Л. В. Щербаның еңбектерінде осындай реалийлердің басқа тіл мен мәдениетте нақты баламалары болмауы мүмкін екені айтылған.[Щерба, 1935]. Мысалы, ағылшын тіліндегі мерекелер, мысалы, Алғыс айту күні (Thanksgiving) және ағылшындардың «afternoon tea» дәстүрі қазақ мәдениетінде баламасы жоқ, бұл аудармашыдан шығармашылық пен бейімдеуді талап етеді. Алғыс айту күніне қатысты, қазақ ұлттық мерекесі Наурызды қолдануға болады, бірақ осы мерекелердің мәдени маңызы мен тарихындағы айырмашылықтарды түсіндіру

маңызды. Сол сияқты, "afternoon tea" тіркесі "түскі шай" деп аударылуы мүмкін, бірақ бұл ағылшын қоғамында осы дәстүрдің маңызды рөлін толықтай жеткізе алмайды. Бұл мәселені шешудің бір жолы – транскрипцияны қолдану және кейіннен осы реалийлерді түсіндірмелер мен комментарийлер арқылы түсіндіру, бұл әдеби шығармалардың аудармасында жиі қолданылатын әдіс.

Тағы бір қиындық әлеуметтік нормалар мен стереотиптерді қабылдаудағы айырмашылықтар болып табылады. Сьюзен Басснеттің еңбегінде айтылғандай,гендерлік рөлдер, әлеуметтік иерархия және басқа әлеуметтік аспектілердің шет тілдерде сөйлейтін елдер мен Қазақстандағы түсінілуі арасындағы айырмашылықтар аударма кезінде қиындықтар тудыруы мүмкін.[Басснетт, 1980]. Мысалы, ағылшын тіліндегі "to be on a first-name basis" (сен деген қарым-қатынасқа көшу) деген тіркесті қазақ тіліне аудару кезінде оны дұрыс жеткізу үшін мұқият болу қажет, өйткені қазақ мәдениетінде жас пен әлеуметтік мәртебеге байланысты ресми әрі құрметті қарым-қатынас жиі қолданылады. Мұндай жағдайда аудармашы мәдени айырмашылықтарды ескере отырып, аудармада мағынаны сақтай отырып, оны қазақ тілінде түсінікті әрі сәйкес етіп жеткізуі керек. Л. В. Щерба еңбектерінде реалийлерді аударудың тек лингвистикалық қана емес, сонымен қатар мәдени құзыреттілікті де талап ететінін атап өткен. Қазіргі аударматану саласындағы зерттеулер көрсеткендей, сәтті аударма тек түпнұсқа мәтіннің терең талдауы, оның мәдени контексті және мақсатты аудиторияның қабылдауы ерекшеліктері ескерілген жағдайда ғана мүмкін болады. Бұл үшін салыстырмалы талдау, бейімдеу және түсіндірмелер сияқты әдістер қажет, олар мәдени мағынаны бұрмаламай жеткізуге мүмкіндік береді.

Техникалық терминология аудармадағы негізгі қиындықтардың бірі болып табылады, себебі көптеген терминдер, мысалы, "Wi-Fi module" немесе "USB port", өзгеріссіз алынған жағдайда, оларды қазақ тілді аудиторияның дұрыс түсінуі қиынға соғуы мүмкін. Я. А. Стернин еңбегінде терминологияның тек лексикалық қырынан ғана емес, сондай-ақ мәдени сәйкестілікпен де байланысты екенін атап өтеді, өйткені «терминдер көбінесе белгілі бір елдің немесе аймақтың технологиялық және әлеуметтік тәжірибелеріне негізделеді»[Стернин, 1990]. Осы тұрғыда, терминдерді мәдени айырмашылықтарды ескермей алу олардың мағыналарын бұрмалауға немесе түсінбеушілікке әкелуі мүмкін. Мысалы, "Wi-Fi module" термині, қазақ тілді қолданушыларға бейімделмеген жағдайда, әсіресе олар технологиялық лексикамен таныс болмаса, түсіну қиын болуы мүмкін. Стернин терминдерді бейімдеу үшін түсіндірулер мен қосымша анықтамаларды қолдануды ұсынады, мысалы, "Wi-Fi модулі" немесе "сымсыз интернет-модуль", бұл терминді жақсырақ қабылдауға және түсінуге мүмкіндік береді. Мұндай бейімдеу тәсілдері мәтіннің түсінікті болуын арттырып, мақсатты аудитория үшін оны жеңіл қабылдауға көмектеседі. Бұл әдістер аудармадағы көпдеңгейлі тексерудің маңыздылығын және екі жақтың мәдени ерекшеліктерін түсінетін мамандарды тартудың қажеттілігін көрсетеді.

Нәтижелер көрсеткендей, ағылшын және қазақ тілдері арасындағы аударма қиындықтары лексикалық айырмашылықтармен ғана емес, мәдени контексттердегі ерекшеліктермен де байланысты. Аудармашы тек тілдік емес, сонымен қатар мәдени мәнді сақтай білу үшін бейімдеу дағдыларына ие болуы керек. Мағыналарды дұрыс жеткізу үшін икемділік пен нақты жағдайға сәйкес оңтайлы тәсілді таңдай білу маңызды.

Қорытындылай келе, ағылшын тілінен қазақ тіліне лингвомәдени ерекшеліктерді аудару – күрделі және процесс. Аударма кезінде тілдер арасындағы лексикалық айырмашылықтармен қатар, мәдени контексттің маңызды рөл атқаратыны анықталды. Ағылшын тіліндегі фразеологизмдер, идиомалар мен әлеуметтік нормалар қазақ тілінде тура баламалары жоқ немесе мәдени маңызы қабылдануы әртүрлі болады. Бұл жағдай аудармашыдан тек тілдік дағдыларды ғана емес, сондай-ақ мәдениетаралық біліктілік пен бейімдеу шеберлігін талап етеді. Әсіресе, ұлттық мерекелер мен дәстүрлерді аударғанда, аудармашы мәдени айырмашылықтарды ескере отырып, қосымша түсініктемелер мен бейімдеулер қолдануы тиіс. Техникалық терминология мен жаңа ұғымдарды аудару кезінде де мәдени контексті түсіну маңызды.

Сондықтан, ағылшын тілінен қазақ тіліне лингвомәдени ерекшеліктерді сәтті аудару үшін тек тілдің құрылымын түсіну ғана емес, мәдениетаралық коммуникацияның маңызды аспектілерін ескеру қажет. Тек осылай ғана түпнұсқаның мағынасын дұрыс әрі мәдени тұрғыдан сәйкес етіп жеткізуге болады.

Әдебиеттер

1. Апресян, Ю. Д. (1995). Лексическая семантика. Синонимическая система. М.: Наука.
2. Басснетт, С. (1980). Translation Studies. London: Routledge.
3. Щерба, Л. В. (1935). Очерк общей теории перевода. М.: Издательство АН СССР.
4. Стернин, Я. А. (1990-е). Терминология и перевод: проблемы и пути решения. Москва: ВШТ.

EDTECH ЖӘНЕ ШЕТ ТІЛІН МЕҢГЕРУ: ЖАҢА ЗАМАННЫҢ ЖАҢА ӘДІСТЕРІ

Базарбаева Т.М. –М1703-14 тобының студенті
Жорабекова А.Н. – PhD, қауымдастырылған профессор
Ө.Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті

Кіріспе

Қазіргі қоғамдағы технологиялық жетістіктер білім беру саласына үлкен өзгерістер енгізді. Соның ішінде EdTech құралдары шет тілін меңгеруді анағұрлым қолжетімді және тиімді етуде. Кен Битти бұл тұрғыда дәстүрлі оқыту әдістеріне қарағанда, цифрлық технологиялар студенттерге интерактивті және жеке оқыту мүмкіндіктерін ұсынатынын атап өтеді. Сонымен қатар, заманауи технологиялар оқушылардың оқытуға деген ынтасын арттырып, өз бетінше үйрену процесін жеңілдетеді.

1. EdTech-тіңшеттілін меңгерудегі рөлі

EdTech құралдары тілді үйренуді жеңілдетіп қана қоймай, оны қызықты әрі тиімді етеді. Олардың негізгі артықшылықтары:

Қолжетімділік – студенттер кез келген уақытта, кез келген жерде оқи алады. Сандық білім беру платформалары мен мобильді қосымшалар интернетке қосылған құрылғысы бар кез келген адамға оқу мүмкіндігін ұсынады. Мұндай қолжетімділік дәстүрлі оқу жүйесінде мүмкінемеседі.

Жекелендіру – Кэрол Чапелл мен Сьюзан Сауроның зерттеулеріне сәйкес, адаптивті оқыту жүйелері әрбір оқушының деңгейіне сәйкес материал ұсынады. Сонымен қатар, жасанды интеллект технологиялары оқушылардың әлсіз және мықты тұстарын анықтап, оқыту бағдарламасын олардың қажеттіліктеріне бейімдейді. Жекелендірілген оқыту әдістері әрстуденттің өзіне ыңғайлы оқу қарқынын таңдауға мүмкіндік береді.

Интерактивтілік – Хайн Рейндерс пен Фил Бенсонның зерттеулерінде көрсетілгендей, геймификация, виртуалдышындық және басқа да инновациялық әдістер оқушылардың белсенділігін арттырады. Интерактивті жаттығулар, рөлдік ойындар, бейне сабақтар және онлайн пікір таластар студенттердің оқу процесіне белсенді қатысуына көмектеседі. Сонымен қатар, мультимедиалық мазмұндарды пайдалану арқылы оқу материалдары есте сақтау қабілетін арттырады.

Кері байланыс алу мүмкіндігі – көптеген платформалар оқушының жетістігін бақылап, нақтыуақытрежиміндекерібайланысберугемүмкіндік береді. Мысалы, жасанды интеллект негізінде жұмыс істейтін жүйелер оқушылардың жауаптарын талдап, олардың қателіктерін түзету бойынша ұсыныстар береді. Сонымен қатар, автоматтандырылған бағалау жүйелері оқыту процесін жеделдетіп, мұғалімдерге жекелеген оқушылардың жетістіктерін бақылауға мүмкіндік береді.

Ынталандыру және мотивацияны арттыру – ойын элементтері мен марапат жүйелері студенттердің оқу процесіне қызығушылығын арттырады. Мысалы, Duolingo платформасы пайдаланушыларға тәжірибе ұпайларын жинау, күнделікті оқу мақсаттарын қою және жетістіктерге жеткенде марапаталу мүмкіндігін береді.

Коммуникативтік дағдыларды дамыту – онлайн тіл алмасу платформалары (Tandem, HelloTalk) шеттілін меңгерушілерге тікелей ана тілі иелерімен қарым-қатынас жасау мүмкіндігін ұсынады. Бұл тілдік ортаға енуге және сөйлеу дағдыларын жетілдіруге көмектеседі.

2. Шет тілін оқытуда қолданылатын EdTech құралдары

Қазіргі таңда шет тілін меңгеруге көмектесетін бірнеше технология кеңінен қолданылады:

2.1. Онлайн платформалар

1. Duolingo, Babbel, Busuu – бұл платформалар пайдаланушыларға грамматика, лексика және тыңдау дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді.

2. Coursera, Udemy, KhanAcademy – тілдік курстар ұсынатын жаһандық білім беру платформалары. Ван және Вас кездің зерттеулері көрсеткендей, бұл платформала рстуденттердің өз қарқынында білім алуына көмектеседі.

3. RosettaStone, Memrise – тіл үйренуге арналған танымал платформалар, олар тәжірибеге негізделген оқыту әдістерін қолданады.

2.2. Жасанды интеллект және чат-боттар

1. ChatGPT, ElsaSpeak, Speakly – AI негізінде жұмыс істейтін қосымшалар сөйлеу дағдыларын жетілдіруге көмектеседі.

2. GoogleTranslate, DeepL – мәтінді аудару және түсіну процестерін жеңілдетеді.

3. Tandem, HelloTalk – тілді үйренушілерге тікелей ана тілі иелерімен сөйлесу мүмкіндігін ұсынатын платформалар.

2.3. Виртуалды және толықтырылған шындық

4. Mondly VR, ImmerseMe – студенттерге виртуалды ортада тілдік қарым-қатынас жасауға мүмкіндік береді. Бұл туралы Марк Пегрум өз еңбектерінде атап өткен.

5. VRChat, AltspaceVR – тіл үйренушілерге шынайы уақыттағы интерактивті тәжірибе ұсынатын платформалар.

3. EdTech құралдарының тиімділігі

Голонка және оның әріптестері жүргізген зерттеулерге сәйкес, цифрлық технологияларды қолдану арқылы тіл үйрену процесі жылдамырақ жүреді. Жасанды интеллект пен адаптивті оқыту жүйелері оқушылардың әлсіз тұстарын анықтап, оларға сәйкес материал ұсынады. Сонымен қатар, мобильдіқосымшалар мен онлайн платформалар мотивацияны арттырады. Студенттер EdTech арқылы жаңа сөздерді оңай есте сақтайды, сөйлеу дағдыларын дамытады және тыңдау қабілеттерін жетілдіреді.

4. Қиындықтар мен болашақ бағыттар

EdTech құралдарының көптеген артықшылықтарына қарамастан, белгілі бірқиындықтар да бар:

1. Интернетке тәуелділік
2. Барлық студенттерге бірдей қолжетімді болмауы
3. Оқыту сапасының оқытушы қатысуымен салыстырғанда төмен болуы. Чапелл бұл мәселені зерттеп, автоматтандырылған оқытудың шектеулері туралы айтқан.
4. Кері байланыстың автоматтандырылуы студенттің қажеттіліктеріне сәйкес келмеуі

Болашақта EdTech құралдарын жетілдіру арқылы бұл мәселелерді шешу мүмкіндігі бар. Жасанды интеллекттің дамуы, геймификация әдістерін жетілдіру және адаптивті оқыту жүйелерін кеңейту – EdTech-тіңалдағы маңызды бағыттарының бірі. Сонымен қатар, оқыту сапасын арттыру үшін мұғалімдер мен технологияның үйлесімді жұмыс істеуі маңызды.

Қорытынды

EdTech құралдары шеттілін меңгеру процесін анағұрлым тиімді, қолжетімді және қызықты етеді. Онлайн платформалар, мобильді қосымшалар және жасанды интеллект негізінде жасалған технологиялар тілді меңгеруді

жеңілдетуде маңызды рөл атқарады. Бұл бағыттағы зерттеулер мен жаңа технологиялар тілдік білім беруді одан әрі дамытуға ықпал етеді. Оқушылардың белсенділігін арттыру үшін EdTech-ті педагогикалық тәсілдермен үйлестіру қажет.

Әдебиеттер

1. Beatty, K. (2013). Teaching&Researching: Computer-Assisted Language Learning (2nd ed.). Routledge.
2. Chapelle, C. A., &Sauro, S. (Eds.). (2017). The Hand book of Technology and Second Language Teachingand Learning. Wiley.
3. Chapelle, C. A. (2001). Computer Applicationsin Second Language Acquisition: Foundations for Teaching, Testing and Research. Cambridge University Press.
4. Golonka, E. M., Bowles, A. R., Frank, V. M., Richardson, D. L., &Freynik, S. (2014). Technologiesforforeignlanguagelearning: A reviewoftechnologytypesandtheireffectiveness. Computer Assisted LanguageLearning, 27(1), 70–105.
5. Pegrum, M. (2014). Mobile Learning: Languages, Literaciesand Cultures. Palgrave Macmillan.
6. Reinders, H., &Benson, P. (2017). Research Agenda for Digital Language Learning and Teaching. Language Learning& Technology, 21(1), 1–11.
7. Wang, S., &Vasquez, C. (2012). Web 2.0 and second language learning: What does there searchtellus? Language Learning&T echnology, 16(1), 1–15.

М.ӘУЕЗОВ ШЫҒАРМАСЫНДАҒЫ КЕЙІПКЕРЛЕР ЕСІМДЕРІ, ЖАСАЛУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ, МАҒЫНАСЫ

Баубекова Ұ. – ФИ-22-5к2 тобының студенті
Жолдасбек Л.О. – ф.ғ.к., аға оқытушы

Заманымыздың заңғар жазушысы Мұхтар Омарханұлы Әуезовтің қай шығармасын алып оқысаң да, әдемі сөз өрнектері мен қиюластыра берілген сөз тіркестеріне таң тамаша қаласың. Зерттеу жұмысына жазушының бір ғасырлық қазақ өмірін сипаттайтын Абай және оның дәуірінде өмір сүрген кісілердің тарихта болған, атқарған істерімен қазақ халқының өмір сүру қалпымен танысасың. «Абай жолы» роман-эпопеясын неше рет қайталап оқысақ да, әлі күнге дейін кейіпкерлер мен жер-су аттарынан шатаса береміз. Әлем әдебиетін зерттеушілердің бірінің еңбегінде (есімін ұмытып отырмыз) «Абай жолы» романы көркем әдебиеттердің ішіндегі ең көп кейіпкері бар, жер-су аттары мен ру атаулары молынан берілген күрделі шығарма» дегенді оқып едік.

Антропонимия-кісі есімдерін зерттейтін тіл білімінің бір саласы. «Абай жолы» романында қанша кейіпкер бар? Олардың есімдері қалай жасалған? Осы мәселеге назар аударайық. Сонымен: «Абайдың туысқандық айналасы» – 83, «Құнанбай заманының кейіпкерлері» – 183, «Абай заманының кейіпкерлері» – 537 екен. Үш бөлімге бөлген кейіпкерлердің жалпы жиыны – 803. «Абайға қатысты жыр-дастан кейіпкерлері» – 133, «Ру атаулары» – 80, «Абай жолы» романындағы жер-су атаулары» – 312. Әлемге кеңінен тараған әйгілі роман-эпопеядағы кейіпкерлердің аты-жөндерін тек қана тізіп шығумен шектелмей, әр кейіпкердің туысқандық, достық, рулық байланысы, тарихи оқиғаларға қатысы, өзектес, сабақтастығын тәптіштеп жаздым. Алдағы уақытта роман кейіпкерлерін зерттеу, көркем образдар мен тарихи тұлғалардың байланысын анықтау, көркем фильмдер мен сахналық қойылымдар үшін өте қолайлы жүйелі әдістемелік тәсіл болды. Романдағы жер-су атауларын тізбелей отырып Құнанбай әулетінің 15-17 қыстау-қонысы болғаны да анықталды.(1.).

Бір көңіл бөлетін мәселе – «Абай жолы» романындағы кейіпкерлер мен жер-су аттарының әлі күнге дейін толық тізімі жасалып, нақты саны айтылмай келеді.Интернеттегі тест сұрақтарының бірінде «Абай жолы» роман-эпопеясында 953 кейіпкер бар, оның 91-і Абай өмірбаянынан алынған» деп беріліпті. «Абай жолы» романының укипедиясының «кітап кейіпкерлері тарауында бас кейіпкер Абайдан бастап 192 кейіпкердің есімін тізіп, түсінік бергенімен нақты саны жазылмаған. Журналист Азамат Қасымның «Egemen Qazaqstan» газетіне жариялаған мақаласында: «Абай жолы» роман-эпопеясында 407 жер-су, 5 мыңнан аса кісі есімі аталады екен. (2.).

Бекен Исабаевтың «Ұлылар мекені» жинағындағы деректе 463 кейіпкердің бар екенін жазады. (3.)«Абай жолы» романының кейіпкерлері» деген тақырыптағы мақаланың авторы Ж.Өсербай біршама кейіпкерге түсініктеме беріп, тізбелеп шыққанымен нақты санын көрсетпеген екен. (4.)

Зәки Ахметов «Абай жолы» қалай туған?» мақаласында: «Эпопеяда Абайдың өзін былай қойғанда, Әбіш, Мағаш, Оспан, Базаралы, Тоғжан, Әйгерім, Ұлжан, Құнанбай, Әзімбай, Тәкежан, Оразбай, Бөжей, Жиренше, Майбасар секілді сол дәуірде, сол ортада өмір сүрген прототипі бар кейіпкерлер мейлінше мол. Солармен қатар Дәрмен, Дәркембай, Иса, Иіс, Сейіт, Салтанат секілді түгелдей дерлік ойдан шығарылған кейіпкерлер де аз емес және оларды осылай екі топқа тек шартты түрде бөлуге болады. Өйткені олардың арасынан жарылып айырылғандай пышақ кесті жік табу қиын»,– дейді.«Абай жолы» романында 100 әйелдің галереясы жасалған деген пікір бар. (5).

Романда ойдан алынған кейіпкерлер болса, олар бірлі-жарым ғана екені айтылған. Романды жазудағы басты мақсат XIX ғасырдағы қайталанбас көшпелі қазақ тұрмысы мен олардың басынан өткерген тарихи оқиғалардың энциклопедиялық болмысын беруге құрылғанын әрі роман өнер адамының шығармашылық өмір жолын суреттеуге арналған ерекшелігін ескертеді. Бұл эпопея елдің рухани үлгісі болған Абайдың өмірі, үміті, арманы, айтысы, тартысы, халқына еткен еңбегі жайында сөз қозғайды.

Романдағы кейіпкерлер, жер атаулары, рулар, ел билеу жүйесіндегі өзгерістер өмірдегі тарихи шындықтан алыс емес, көркем тілмен өзгеріссіз жазылған. Шығармадағы романның кейіпкерлері, барлық рулар, жетекші адамдар, ру тараулары, тіпті жер-су атауларына дейін өз аттарымен берілген.

Әдебиеттер
1. Әуезов М. «Абай жолы» роман-эпопеясы, 4 томдық - Алматы, Жазушы, 2007.
2. Қасым А. «Абай жолы» шығармасындағы кейіпкерлер, «Egemen Qazaqstan», № 12. 2020.
3. Исабаев Б. «Ұлылар мекені», Санат, 2015.
4. Өсербай Ж. Абай жолы» романының кейіпкерлері». Egemen Qazaqstan». №5. 2021.
5. Ахметов З.«Абай жолы» қалай туған?». Алматы, Жазушы, 1987.

ӘОЖ 1751

ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ ТОПОНИМДІК АТАУЛАРДЫҢ ЛЕКСИКА-СЕМАНТИКАЛЫҚ ТОПТАСТЫРЫЛУЫ

Бегәділ Д. –ФИ-22-5к2 тобының студенті
Жолдасбек Л.О. – ф.ғ.к., аға оқытушы

Ономастика – белгілі бір тілдегі лексиканың ажырамас бөлігі. Ол қоғам өмірімен тығыз байланысты болады. Ономастикалық атаулар – мемлекетіміздің атауынан бастап, ұлттық-тілдік және мемлекеттік сәйкесімділігің анықтайтын басты мәдени факторлардың бірі. Тарихи-әлеуметтік, мәдени-әлеуметтік факторлармен тығыз ұштасып жатады. Лексиканың бұл саласының дамуына белгілі қазақ ғалымдары Ә.Қайдар, Т.Жанұзақ, Ә.Әбдрахманов, Е.Керімбаевтардың сіңірген еңбегі ұшан теңіз. (1)

Топонимдер – жер кеңістігінің атаулары. Топонимдер өз ішінен бірнеше лексика-семантикалық топтарға бөлінген: а) *Гидронимдер* – су атаулары. Ал ол іштей *потамонимдер*, яғни өзен атаулары (Ақсу, Ертіс, Іле) және *лимнонимдер* – көл, көлшіктер (), *гелоним*– саз, батпақтар атауы,*океаноним* – мұхит атауы (), *пелагоним* – теңіз атауы (Ақ теңіз, Қара теңіз, Каспий), *пегоним* – бұлақ атауы (Ақбастау, Ақбұлақ, Қарабұлақ) (2.45); ә) *ойконимдер* – елді мекен атаулары (Мәртөбе, Машат), *астионим* – қала атауы (Шымкент, Алматы, Астана), *урбаноним* – қала ішіндегі топографиялық нысандар атауы, *агароним* –қала алаңының не базарының атауы (Алаш базары, Бекжан базары, Самал базары), *годоним* – қала көшелерінің, ықшамаудандарының атауы (Нұрсәт-1, Нұртас, Тараз), *комоним* – ауылдық елді мекен атауы (Тастұмсық, Таскен); б) *оронимдер* – тау, қырат, шың атаулары (Қаратау, Алатау, Хан тәңірі шыңы);в) *спелеонимдер* – табиғи жер асты нысандарының, яғни үңгір, құдық, жар, лабиринт, сифон, жер асты өзендерінің атаулары(Ақмешіт үңгірі); г) *хоронимдер* – кез келген аймақ, облыс, аудан атаулары (Сайрам ауданы, Түркістан облысы); ғ)*агроонимдер*– жер бөлімшелерінің, егістік, егінжай атаулары; д) *экклезеонимдер* – дінге бағыну орындары мен ұрыптарды өткізу орындары, яғни мешіт, кесене, күмбез, сағана, шіркеу т.б. атаулары (Қарашаш ана, Ибрагим ата, Яссауи, Арыстан бап); е)*дромонимдер*– байланыс жолдары, яғни жер үсті, жер асты, әуе қатынасы атаулары; ж) *дримоним* – орман, тоғай атаулары; *некронимдер* – зират, бейіттер мен молалар атауы (Кеңсай-1, Кеңсай-2). (3.71).

Зоонимдер – хайуанаттар, оның ішінде үй жануарлары мен жабайы аңдардың атаулары. Зоонимдер де өз ішінде бірнеше топтардан тұрады: а) *гиппонимдер*–жылқылардың аты (Құлагер, Қарагер); ә)*каммелонимдер*– түйелердің аты; б) *орнитоним*– құстардың аты;в)*кинонимдер* – иттердің аты (Бөрібасар, Тайлақ, Мойнақ); г)*фелисонимдер* –мысықтардың аты ();ғ)*бизонтонимдер*– бизондардың аты; д)*инсектонимдер* – жәндіктердің атауы

Космонимдер – ғарыш кеңістігі атаулары мен астронимдер – аспан денелері атаулары а)ғарыш кеңістігі, галактика, жұлдыздар, планеталар кометалардың, метеориттердің атаулары (Құс жолы, Темірқазық, Шолпан, Құйрықты жұлдыз кометасы). (4.18). *Прагматонимдер* –адамның практикалық қызметіне қатысты нысандардың атаулары. Яғни зергерлік заттар, музыкалық аспап (Домбыра, дауылпаз, сырнай), қару-жарақ, медаль, орденерекшелік белгілері, ұйымдар мен мекемелердің атауы, тағамхана (Кәусар дәмханасы) атаулары.

Идеонимдер – адамның ойлау қызметіне байланысты атаулар: бейнелеу өнеріне, көркем, діни, ғылыми, саяси жазба шығармаларының атаулары, мерекелер мен ерекше күндердің, оқиғалардың атаулары, құжат атаулары, тарихи кезең, уақыт атаулары (Жеңіс күні, Аналар күні, Ораза, Құрбан айт).

7. *Фитонимдер* – өсімдіктер атаулары (Жалбыз, адыраспан, қызғалдақ, бәйшешек, бәйтерек). (5.35).

Ономастиканың топоним саласы осындай бірнеше бөліетерден тұратын лексика-семантикалық топтардан тұрады. Бұдан бөлек ономаст-ғалым А.Жартыбаев жер-су атауларын этномәдени ерекшеліктеріне қарайбылай топтастырады: «1. Материалдық мәдениетке байланысты топонимдер: мекен, тұрақты білдіретін, мал шаруашылығы мен егін, бау-бақша шаруашылығына қатысты қойылған аймақтық топонимдер; 2. Рухани мәдениетке байланысты аймақтық топонимдер: төрт түлік түрлеріне қатысты мифонимдер, көшпелі тұрмыс-салт дәстүріне қатысты топонимдер, қоршаған ортаны қабылдау барысында туған атаулар, аң-құс атауларына қатысты топонимдер».(6.54). Оңтүстік Қазақстан облысы жер-су атаулары екі топтаұарастырылады: 1. Көшпелі өмір салтымен байланысты топонимдер; 2. Отырықшылық салтымен байланысты атаулар; 3. Шөл атаулары; 4. Жергілікті тұрғындардың діни-мифологиялық көзқарасына байланысты топонимдер. (7.34).

Әдебиеттер
1 Джанузаков Т. Основные проблемы ономастики казахского языка. Автореф. ....ДФН. Алматы,1976.
2 Абдрахманов А. Историко-этимологическое исследование топонимов Казахстана. Автореф. ДФН. Алматы, 1991.
3 Керимбаев Е.А. Лексико-семантическая типоплогия оронимии Казахстана. Автореф. КФН. Алматы, 1988.
4 Аронов К.Г. Этнолингвистическая природа народныхкосмонимов в казахском языке. Автореф.КФН. Алматы, 1992.

5 Абдрахманов А.А. Некоторые вопросы топонимики Казахстана. Авреф. КФН.Алматы, 1954.
6 Жартыбаев А. Е. Орталық Қазақстан топопнимиясынң тарихи лингвистикалық, этимологиялық және этномәдени негіздері: ФҒД. .дисс. Алматы, 2006.
7 Рысберген К. Историко-лингвистическое исследование топонимов Южного Казахстана. Алматы: Ғылым,2000.

ӘОЖ 80-2/12

ҚАЗІРГІ АЙТЫС ТІЛІНДЕГІ МЕТАФОРАЛАР

Бекболат Н. – Юм-23-3к2 тобының студенті
Батырбекова К. – магистр оқытушы

М.Әуезов қаламынан туған портреттер галереясының ғажап әлемі керемет тарихи – этнографиялық, философиялық әрі сұңғыла психологиялық мәнімен қайран қалдырады. Олардың тұтанып, қоздайтын эмоциялық әсер, эстетикалық қуат – құдірет қанша! Қайсыбір ретте қазақ жеріндегі бүгінге мұра боп жеткен көненің көзі – тас мүсіндерге жан бітіп, үнсіз мүлгіген бейнелер құлпырып, түлеп, шешіле сөйлеп кететіндей. Жазушы Абай өмірі,оның заманы жөнінде ешбір жазба деректер сақталмағанын қинала еске алып, өзін көшкен жұрттың орнына келген жолаушыға теңейтіні, зердесі тоза бастаған көне көз қариялар естелігіне сүйенгені, алпысты алқымдаған Әйгерімнің жүзіне қарай отырып, бір кезде ақын жүрегін жаулаған жас сұлулық бедерін қиялмен қайта сомдаған азапты еңбек харекеті белгілі. Қаламгер терең логика һәм ұшқыр интуиция құдіретіне қанат байлаған.

Сөйте тұрып, ел жадында сақталған нақты тарихи, физиологиялық деректерден ауытқымауға тырысқан. М.Әуезов өзінің қызу творчестволық іске кіріскен шағына дейінгі елу, жүз жылға таяу уақыт кескінін жерге қарағандай биіктен айқын көрсе, адамдар пішінін обьектіге микроскоппен көз салған ғалымдай тесіле пайымдап, тек анатомиялық, физиологиялық байқаулармен шектелмей, жалпы этникалық,нәсіл,тұқым қуалайтын биологиялық ерекшеліктерді тануға ұмтылар генетика ғылымының қағидаларын да сана қыртысында ұстайды. Абай жолында, үшінші кітаптың Қоршауда аталатын тарауында орыс халқының өкілі, медик - антрополог Павловтың назарымен мынадай көрініс сарапталған: Ғылымдық бір іздену жолында жүргеніне де көп болған... Бұл көріп отырған қазақтар,пішін-бітім жағынан әлденеше алуан сияқты [1,14].

Сар сақалды, көк көзді Баймағанбеттен басқа, ұзын бойлы, сопақ басты ақ сары реңді, қой көзді, қырлы мұрынды Ақылбай – бір тип. Оның сақал – мұрты аз. Көселігі жүзіндегі бір қайшылығы сияқты сезіледі. Дөңгелек бетті, жылтыраған шапшаң өткір, шошақ көзді, кішкене таңқы мұрынды, бірақ сұлу қара сұр түсті Кәкітайдың типі, ол да бөтен бір ел өкілі сияқты. Қалың дөңгелек бетті, қызыл күрең жүзді, жас қыз Пәкизат қалмақ беттес келіп, ол да бір жыныстан елес бергендей. Бұл жиын арасында, Әбіш пен Мағаштың пішіндері тіпті өзгеше. Түстері ақсұр, жіңішке қасты, жұқа ерінді, көселеу келген екі жігіт бөлек бір орта бейнесіне келеді. Жылтыр қою қара қасы бар, ажарлы, үлкен қара көзді, қырлы кесек мұрынды және әдемі қиылған қысқа мұрты бар қара сұр жүзді Дәрмен Павловқа анық кавказ типінің бірін елестетеді. Оларға қоса Шұбар да аталады, бірақ ол киім үлгісімен ғана сипатталған. Ербол бейнесі назарға ілікпейді. Алғашқылардың бірі болып мүсінделетін Ақылбай баяндау уақыты бойынша үйге соңынан кірген Павлов әсерін беруде автор жинақтаушылық жүйе ұстанған. Бір халықтың сан алуан қасиетін өздерінің ішінен гөрі өзге жұрттың адамы әділ бағалай алатыны, жаңа айшықтар тауып, ұқсас, алшақ жайыттарды жіктеп – ажырата білуге бейім келетіні мәлім. Оның үстіне Павловтың мамаңдығы да – кісітану ілімінің бір саласы, антропология. Егер жай европалық болса не сахарада көп жүріп, көп сырға қанып жетпесе, Абайдың досына далалықтар бір реңді қалыптан айнымас кейіпте көзге түсер еді. Алайда орыс дәрігері арнайы білім, тәжірибе негізінде әр кескіннің дара бітімін жалпылық нұсқамен салыстыра қабылдап отыр. Қазір біз қазақтардың морфологиялық белгілер мен генетикалық жүйе комплекстері бойынша аралас оңтүстік сібір (тұран) нәсіліне жататынын және басқа өзі типтес Тянь-Шань, алтай - саян, халықтарына қарғанда монғолдық нышандардан біршама қалыс екенін білеміз[2,34].

Белгілі антрополог О.Смағұлов қазақ этнонимін еленген ұлттың сырт тұрпаты екі үлкен нәсіл-жергілікті европеоидтің және сырттан келген монголоидтардың күрделі түрдегі өзара қарым-қатынасы негізінде, кем дегенде, XIY – XY ғасырларда әбден қалыптасып болған деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді - дейді. Абай заманында бұл түсінік қалыптасып болмаған еді. Рас, ұлы ақынның Соның бірі,яғни сол маңғұлдан шыққан халықтың бірі- біздің қазақ. Біздің қазақтың маңғұлдан шықпақтығы бізге ұят емес, бірақ біздің білімсіз, ғылымсыз қалмақтығымыз ұят -дейтіні бар. Бұл ойдың бағдары дұрыс. Оған берідегі М.Тынышпаев,С.Асфендияров, Н.Мыңжани еңбектері дәлел. Әріден Рашид-ад-дин,Әбілғазы Баһадүр-хан, Н.Бичурин еңбектері мол дерек береді Абай Барабин татарларын сахаларды қатты бауыр көреді. М.Әуезов пішіндемесінде бұл тұғырнаманы Пәкизат бәдені тиянақтай түседі. Павлов та Абай тәрізді ұғымда болу ықтимал. Бірақ әр адамның, туыс, жерлес қауымның көзге ұрып тұрған ерекшеліктері түрлі ойға мұрындық беретіні іспетті.

Әдебиеттер

1. Абай. Энциклопедия. Ред. басқарған Р.Нұрғалиев. – Алматы: Атамұра, 1995. – 720 б.
2. Мырзахметұлы М. Абайтану. Оқу құралы. – Алматы, 2010. – 152 б.

УДК 371

ПРОБЛЕМА ПАТРИОТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ СТУДЕНТОВ ВУЗОВ В ОБЩЕЙ И СПЕЦИАЛЬНОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Бибатырова Э. - студентка группы МӨ-24-12к2
Айтпенбетова Г.А. - старший преподаватель, магистр

Патриотическое воспитание молодежи-одно из приоритетных направлений нашей страны. Отношение подрастающего поколения к защите и благополучию своей страны, социальной ответственности является основой консолидации общества и обеспечения безопасности страны. В этом контексте особенно актуальной является проблема патриотического воспитания школьников.

Проанализировав документы, касающиеся благотворительного воспитания молодежи на родине и изучив действующую законодательную базу, эксперты и чиновники смогут получить полное представление об этом вопросе. Сегодня создана система патриотического воспитания, созданы основные законы и программы для формирования духовных и культурных ценностей и стремления молодежи служить стране.

В современной стране возродился интерес к идеям патриотизма. Однако современность порождает новые подходы к пониманию патриотического воспитания различных категорий граждан России, особенно молодежи. Понятие патриотизма очень широкое и состоит из нескольких компонентов. Понятие "патриотизм" можно определить следующим образом:

Это особая область личных достижений и социального поведения людей, критериями которой являются любовь и служение стране, обеспечение целостности и достоинства правительства, Национальная безопасность, устойчивое развитие, занятость и ответственность.Он определяет приоритеты общественной и государственной политики, основанные на личных интересах и стремлениях, а также на потребностях друг друга., ;

Это позиция людей, которые знают и хотят не ограничивать социально-политический приоритет, а поощрять личную свободу и как условие общего развития гражданского общества. [1]

Подготовка мирного населения, принятая в молодежных и военно-патриотических объединениях, учитывается комитетами при определении вида и разнообразия вооруженных сил Казахстана, а также при мобилизации войск, соединений и других военных органов.... Положение об этих объединениях утверждается компетентным исполнительным органом.

Согласно тому же закону, первичное финансирование мероприятий по военно-патриотическому воспитанию гражданского населения осуществляется за счет средств федерального бюджета. Дополнительное финансирование этих услуг может осуществляться из бюджетов учредительных органов Республики Казахстан, местных бюджетов и бюджетных средств.

Реализация мероприятий по гражданско-патриотическому воспитанию населения, в том числе молодежи, осуществляется в соответствии со стратегией развития образования в Казахстане на период до 2025 года, в которой говорится: "приоритетной задачей в сфере воспитания детей в Казахстане является формирование высоконравственной личности, разделяющей традиционные национальные духовные ценности."

Однако изменения в Национальной стратегии развития, противоречащие положениям Конституции страны , не могут или не могут быть созданы государством.[4] это реальное противоречие, которое требует ясного понимания.

Что касается представленной проблемы, то многие научные, культурные и философские разработки советского периода были посвящены вопросам патриотического воспитания молодежи. В работах многих государственных авторов определены принципы и методы патриотического воспитания в советское время. Несмотря на основные идеи и методы этих работ, эти исследования основаны на влиянии марксистско-ленинского движения, в рамках которого исследование включает в себя множество важных фактов, не только исторических, но и полезных.

За последнее десятилетие сохранилось много статей об исследовательской проблеме. Анализ исследований учителей и исследователей показал, что любовь к стране как внутреннему свойству личности формируется в результате фундаментального, непрерывного, целостного процесса – воспитания любви к стране. на патриотическое воспитание влияют: основные принципы (государство, общество, правительственная система, культура), Мезофакторные науки(нация, регион, СМИ), микрофакторы (семья, образование учреждения, общественной и религиозной организации) " [11].

Исходя из направлений патриотического воспитания, проведенных несколькими учеными, их взаимосвязи со структурой патриотического воспитания и опытом его реализации, наиболее благоприятными для исследователей являются следующие направления: духовно-нравственное, социально-нравственное, историческое, этническое, этнополитическое. [11]

Что касается подхода "между улицами" во всех сферах гуманитарных изменений, необходимо разработать обновленный метод формирования у студентов любви к природе. Необходимо создать систему социального сравнительного образования для подрастающего поколения, особенно на первом этапе развития личности " [12].

Мы считаем, что должны отказаться от включения универсальных идей в образование: единой системы образования для всех людей не существует.

У каждой нации своя национальная система образования, хотя другие нации имеют богатое наследие опыта для всех.

В этом контексте мы хотим подчеркнуть важность этого курса, основной целью которого являются студенты спортивных вузов, которые являются наиболее активной частью студенческого сообщества и участвуют в реализации государственных программ по образованию населения.

Литература

1. Ушаков, Д.Н. Толковый словарь современного русского языка : [12+] / Д.Н. Ушаков. – Москва : Аделант, 2014. – 800 с. – Режим доступа: по подписке. – URL: https://biblioclub.ru/index.php?page=book&id=241944 (дата обращения: 13.04.2021). – ISBN 978-5-93642-345-1. – Текст : электронный.
2. Циулина М.В. Патриотическое воспитание школьников возможностями социообразовательной среды [Текст]: монография /М. В. Циулина. Челябинск: Цицеро, 2012. 203 с
3. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. — М.: Издательский центр «Академия», 2006.=
4. Харламова Е.А. Современные образовательные технологии // http://www.uchportal.ru/publ/15-1-0-1305

УДК 28:347.167.1-057.875

РОДСТВЕННЫЕ КОРНИ НЕМЕЦКОГО И РУССКОГО ЯЗЫКА

Болат А. – студентка группы ФИ-23-3кс/рс
Халмирзаева Э.Э. – преподаватель

Язык – это не только средство общения, но и отражение культурного наследия, исторического пути и мировоззрения народа. Он служит основным инструментом выражения мыслей, передачи знаний и формирования коллективной памяти. Каждый язык уникален и несет в себе черты общества, его традиций и изменений, происходивших на протяжении веков.

Русский и немецкий языки, принадлежащие к индоевропейской языковой семье, являются яркими примерами языков с богатой историей и глубокой культурной основой. Русский язык представляет славянскую ветвь, а немецкий — германскую. Несмотря на их принадлежность к разным ветвям, эти языки имеют общие исторические корни, которые уходят в далекое прошлое.

Изучение русского и немецкого языков открывает возможность глубже понять их развитие, взаимосвязь и влияние культурных, социальных и исторических факторов. Это не только вопрос лингвистики, но и средство для исследования взаимодействия между народами, их обмена идеями, традициями и мировоззрением.

Русский и немецкий языки происходят из общего предка — праиндоевропейского языка, существовавшего около 4500–6000 лет назад. В результате миграций, культурного взаимодействия и исторических изменений праязык разделился на несколько ветвей, включая славянскую и германскую, из которых развились русский и немецкий языки соответственно.

Русский язык

Славянская группа языков начала формироваться примерно в V веке нашей эры. Русский язык, относящийся к восточнославянской подгруппе, развивался под влиянием различных культурных и исторических факторов. Существенное влияние на язык оказали местные финно-угорские и балтские культуры, византийская традиция, а также церковнославянский язык, который стал основой для ранних письменных текстов. Важным этапом в истории русского языка стало создание кириллицы в IX веке. Эта письменность, разработанная Кириллом и Мефодием, позволила фиксировать русский язык в письменной форме, что способствовало его унификации и развитию.

Немецкий язык

Германская группа языков начала выделяться около II тысячелетия до н.э. Немецкий язык относится к западногерманской подгруппе, наряду с английским и нидерландским. Его формирование происходило под воздействием латинской и романской культур, особенно в период Римской империи, когда германские племена активно контактировали с римской цивилизацией. Значительный шаг в стандартизации немецкого языка был сделан в XVI веке, когда Мартин Лютер перевёл Библию на немецкий. Этот перевод не только объединил множество диалектов, но и заложил основы современного литературного немецкого языка.

Таким образом, оба языка, имея общий корень в праиндоевропейском языке, прошли свой уникальный путь развития, отражая богатую историю и культурные традиции своих народов.

Историческое развитие русского и немецкого языков демонстрирует их эволюцию под воздействием культурных, социальных и исторических изменений. Каждый из них прошёл сложный путь, связанный с уникальными событиями, которые повлияли на их структуру, лексику и роль в обществе.

1. Протоязыки

Протославянский и протогерманский языки являются основой для современных русского и немецкого языков.

Протославянский язык существовал с V по IX века нашей эры. Он отличался сложной системой падежей, богатым словообразованием и взаимодействием с местными языками. Формирование протославянского языка происходило под влиянием финно-угорских и балтских культур, что отразилось на его лексическом составе.

Протогерманский язык сформировался около I века н. э. В этот период произошло звуковое изменение, известное как Закон Гримма, благодаря которому изменились согласные звуки, отличившие германские языки от других индоевропейских. Это стало важным этапом в развитии фонетической системы и грамматики будущего немецкого языка.

Средние века стали периодом укрепления письменных и культурных традиций для обоих языков.

Русский язык. Принятие христианства в 988 году стало поворотным моментом в истории русского языка. Христианство принесло с собой старославянский язык, созданный на основе южнославянских диалектов, который использовался в церковной литературе. В этот период была разработана кириллица, что заложило основу для письменности и унификации языка.

Немецкий язык. В Средние века на территории немецкоговорящих регионов развивались многочисленные диалекты, такие как верхненемецкий, нижненемецкий и средненемецкий. Эти диалекты отражали региональные особенности и активно использовались в повседневной жизни. Развитие немецкой письменности в этот период было ограничено церковными и официальными текстами, написанными на латыни.

XVIII и XIX века стали эпохой значительных изменений для русского и немецкого языков, связанных с реформами и модернизацией.

Русский язык. В XVIII веке реформы Петра I оказали сильное влияние на развитие русского языка. Активное заимствование слов из французского, немецкого и голландского языков обогатило лексику и привело к европеизации русского общества. В XIX веке русская литература пережила расцвет благодаря таким писателям, как Александр Пушкин, Лев Толстой и Фёдор Достоевский, которые не только расширили литературный стиль, но и способствовали стандартизации языка.

Немецкий язык. В этот период немецкий язык стал основой для научной и литературной деятельности. Благодаря трудам таких писателей, как Иоганн Вольфганг Гёте и Фридрих Шиллер, литературный немецкий язык достиг высокого уровня стандартизации. Кроме того, индустриализация и научные открытия способствовали появлению новых технических и научных терминов, что обогатило язык.

Изучение русского и немецкого языков представляет собой не только лингвистический процесс, но и путь к глубокому пониманию истории, культуры и мировоззрения народов, говорящих на этих языках. Несмотря на различия в их происхождении и развитии, оба языка несут в себе уникальные особенности, отражающие сложную и многогранную историческую реальность. Русский и немецкий языки прошли через многочисленные этапы развития, каждый из которых был связан с важными событиями и влияниями, оставившими свой след в их структуре и лексике. Эти языки являются не просто средствами общения, но и ключом к пониманию многовековых традиций, взаимодействий и культурных обменов, которые сформировали европейское общество. Их изучение помогает нам лучше понять не только саму языковую систему, но и те исторические и культурные процессы, которые лежат в основе современного мира.

Литература

1. Васильев, В. А. История русского языка. – М.: Наука, 2006.С.20-25.
2. Мельничук, О. С. Этимологический словарь славянских языков. – М.: Наука, 1994.С.19-20.
3. Гак, В. И. Германские языки: история и структура. – М.: Высшая школа, 2007.С.40-42.
4. Кузнецов, В. В. История немецкого языка. – М.: Просвещение, 2011.С.33-36.
5. Лившиц, В. А. История немецкой литературы: от истоков до современности. – М.: Академия, 2009.С.12-17.
6. Ушаков, Д. Н. Словарь русского языка. – М.: Дрофа, 2005.С.22-25.
7. Симон, О. Влияние латинского языка на развитие германских языков. – Вена: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2015.С.11-12.
8. Греков, В. С. Русский язык: от древности до современности. – СПб.: Издательство Санкт-Петербургского университета, 2003.С.2-8.

ӘОЖ 37.091.33:81:82

XIX ҒАСЫРДЫҢ ЕКІНШІ ЖАРТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАН ХАЛЫҚТЫҢ ҰЛТТЫҚ ОЯНУЫ

Гайратова З. - Фи-22-6к тобының студенті
Мадалиев Я.Х. – аға оқытушы

Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы елдері әдебиетінің халықтың рухани баюы мен дамуындағы рөлі өлшеусіз. Рухани ынтымақтастық та дамудың басты аспектілерінің бірі болып табылады. Өйткені әдебиет қашанда адамзаттың болашаққа деген асыл мақсаттарына қызмет етті. Біз білетін қазақ жазба әдебиеті біршама кейінірек қалыптаса бастаған 19 ғасырға дейін қазақтар арасындағы әдебиет негізінен халық ауызша шығармашылығы түрінде дамыды. Ежелден ауыздан-ауызға ауысып келе жатқан халық мақал-мәтелдері, жырлары, ертегілері, дастандары қазақ еңбекшілерінің қиын жағдайын, олардың азаттық жолындағы күресін көрсетеді. Қазақ халық ауыз әдебиетіндегі прогрессивті бағыт 19 ғасырдың басында қалыптасқан қазақ жазба әдебиетінің негізін қалады. Патшалық Ресейдің Орта Азияда жүргізген отарлау саясатының салдарынан қазақ халқының мәдениеті, ұлттық ой-санасы, салт-дәстүрі, тұрмыс-тіршілігі ауыр шығынға ұшырады. Алайда, қиын жағдайға қарамастан, қазақ халқы өзінің болмысын, ұлттық құндылықтарын, рухани-мәдени дәстүрін, тұрмыс-тіршілігін озбыр режим жағдайында да сақтай білді. Қазақ халқының ұлттық эстетикалық ойлауы әлемдік жаңалықтарды бойына сіңіруге бет бұрған тұста аз ғана уақыт ішінде Алаш әдебиетінің бірегей қағидалары мен дәстүрлері қалыптасты. Қазақ халқының тарихында ұлттық ояну, өзін-өзі тану кезеңі басталды. Қазақ әдебиетіне ұлттық жаңғыру идеясы еніп қана қойған жоқ, бұл әдебиеттің халық өміріне жақындығы оның азабымен өмір сүруін қамтамасыз етті. Феодалдық өмір мен отаршылдық жағдайында өмір сүрген жаңашылдықтың жақтаушысы, насихаттаушысы болған Алаш зиялылары қоғамдық санасы, рухани-рухани сұраныстары өтеліп жатқан халықтың өміріне жедел ықпал ету үшін өнер мен

әдебиеттің барлық жанрлары мен мүмкіндіктерін тиімді пайдаланды. Жаңа дәуірге аяқ басқан, әдеби ойды тазарту қажеттігін дұрыс түсінген ұлтшыл зиялылар өз заманындағы өзгерістерге жан-жақты қол жеткізуді, демек, бар әдеби формалар мен әдістерді жаңартуды үлкен парыз санады.

Қазақтың халық әндері, ертегілері, дастандары сан алуан тақырыпты қамтиды. Оларда езілген қазақ әйелдерінің зар зары, халық көтерілісшілерінің ерлігі мен батылдығы, іскер де дана Алдаркөсаның қызықты шытырман оқиғалары, Қобланды батыр, Ертарғын, Қамбар батыр сынды халық батырларының ерлігі бейнеленген. Қазақ халық ауыз әдебиеті шығармаларында әртүрлі әлеуметтік таптардың өмірін бейнелейтін жеке тұлғалардың образдарымен қатар мифтік, бейнелі образдар да кездеседі. Жұмбақтар мен ертегілердегі қасқыр, айдаһар, дәу, құс, эпостардағы жүйрік аттар жақсылық пен жамандықтың символы ретінде бейнеленген. Қазақ халқының ауыз әдебиетінде батырлық эпостар елеулі орын алады. «Қобланды батыр», «Қамбар батыр», «Ертарғын» дастандарында ерлік, достық, отаншылдық идеялары романтикалық тұрғыда көрініс тапқан. Сондай-ақ «Қыз Жібек», «Қозы Көрпеш пен Баян Сұлу», «Сұлу шаш» сияқты романтикалық-лирикалық эпостар да аз емес. Бұл дастандар таза адам махаббатын дәріптейді, феодалдық қоғамның зұлымдық қырларын әшкерелейді, ескі әдет-ғұрыптарды аяусыз әшкереледі. Мысалы, «Ешкі мен аққұба» дастанында ғашық пен ғашық арасындағы шынайы адами махаббатқа Текенің ауқатты, текенің кедейдің отбасынан шығуы кедергі келтіреді. Бұл қайшылық ғашықтар мен ғашықтардың қайғылы өліміне әкеледі.

Қазақ халық ауыз әдебиетіндегі прогрессивті бағыт 19 ғасырдың басында қалыптасқан қазақ жазба әдебиетінің негізін қалады. Қазақ классикалық әдебиетінің негізін салушылар Шоқан Уәлиханов, Ыбырай Алтынсарин, Абай Құнанбаев қазақ халқы мен орыс халқының, қазақ әдебиеті мен орыс әдебиетінің достығы мен ынтымақтастығының жаршылары болды. Шоқан Уәлиханов орыс әдебиеті мен мәдениетінен хабардар, білімді адам болған. Ғалым, педагог Ш. Уәлихонов көп аралап, ғылыми экспедициялар ұйымдастырды. Қазақстан мен көршілес Қашқар өлкесін зерттеу жөнінде бірқатар ғылыми еңбектер жасады. Шоқан Уәлихановтың фольклоршы-публицист ретіндегі еңбегінің де маңызы зор. Шоқан Уәлихановтың замандасы Ыбырай Алтинсарин өзінің ақындық және ағартушылық қызметін бала тәрбиелеу ісімен ұштастырған. Бүкіл саналы ғұмырын ұстаздық қызметпен өткізген Ыбырай Алтынсарин балаларды жаңаша оқытуға ерекше көңіл бөлді. Мектеп оқушыларын орыс әдебиетінің үлгілерімен таныстыру мақсатында орыс тілінен аударма жасап, әдеби жинақ жасады. Ол өзі өлең жазып, балаларды оқуға, оқуға шақырды. Қазақ классикалық әдебиетінің атасы Абай Құнанбаев ақындық-прозалық шығармашылығы, ағартушылық қызметі арқылы қазақ әдебиетінің демократиялық тенденциямен дамуына зор үлес қосты. Қазақ халық ауыз әдебиетінің озық дәстүрлерінің ықпалымен халық мүддесін асқақтатқан шығармалар тудырған көрнекті ақын, ағартушы дәрежесіне көтерілді. Абай поэзияны халық өміріне жақындатып, лирикасында озық ойларды дәріптеп, өз заманының озық ойлы зиялысы ретінде халық өмірінің сан алуан маңызды әлеуметтік мәселелерін қозғады. 19 ғасырдың соңы мен 20 ғасырдың басында Қазақстанда сауда мен өнеркәсіптің белгілі бір жандануы негізінде жергілікті буржуазия табы қалыптасты.

Ы.Алтынсарин оқыту әдістемесі мәселелеріне де ерекше көңіл бөлді. А.А.Мазохин, Ф.Д.Соколов, Г. Балғымбаевқа және басқа да ұстаздарға жазған хаттарында балаларға тиянақты білім беру, оқуды өмірмен байланыстыру, оқыту әдістерін жетілдіру жөнінде көптеген кеңестер берді.

Ы.Алтынсариннің оқу-ағарту саласындағы тағы бір игі істері қазақ жастарына кәсіптік білім беру мәселесін қарастыру болды. Осы мәселеге ерекше мән беріп, қолөнер, ауылшаруашылық оқу орындарын ашуға көп күш жұмсады. Көп ұзамай Торғайда қолөнер училищесі құрылып, өлер алдында мал фермасын Қостанайда ашылатын ауыл шаруашылығы училищесіне беру туралы өсиет қалдырды. Алтынсарин қазақ қыздарының білім алуына жол ашты. Ырғызда қазақ қыздарына арналған мектеп-интернат ашты. Бұл қазақ халқының өмірінде үлкен маңызы бар тарихи оқиға болды. Ол патша әкімшілігінен Торғай облысының барлық уездерінде қыздар мектебін ашуды сұрады. Оның ұсынысы қайтыс болғаннан кейін екі жылдан кейін орындалды. Бұндай мектептер Торғай, Қостанай, Қарабұтақ, Ақтөбе қалаларында ашылды.

Ы.Алтынсарин өз халқын шын сүйген, халқының мәдени өркендеуіне барын салған нағыз патриот болды.

Ы.Алтынсарин өз заманының ұлы ойшылы, қоғам қайраткері болды. Оның жарқын келбеті мен іс-әрекетінен қазақ халқының мәдени-экономикалық дамуын, қазақ халқының ұлт болып ұйысуын, жаппай сауатты, мәдениетті, білімді ел болуын армандаған нағыз асыл азаматты көреміз. Ыбырайдің арманы – қазақ болып, оны кейін қазақ жерінде толық жүзеге асырып, жеңіске жету.

Әдебиеттер

1. Қ.Сейданов. Мухтор Авезов ва Ўрта Осиё адабиёти". «Жаҳон адабиёти» журнали, 2017 йил, 9-сон.
2. М.Ғабдуллин Қазақ халқының ауыз әдебиеті. Алматы, 1974.- 320.
3. Ы. Алтынсарин тағлымы. Алматы, 1992.

ӘОЖ 81:316.32

ТІЛ – ҰЛТТЫҢ ТӘУЕЛСІЗДІК БЕЛГІСІ

Даулет Е.Е. – ФИ-23-11кр
Есенгельдиева Ш.Н. - магистр, оқытушы

Тіл – адам мен қоғам арасындағы байланыстың басты құралы, сонымен бірге ұлттың рухани өзегі, тарихи жадын сақтайтын құнды мұра. Ұлттың өзіндік ерекшелігі мен болмысын танытатын ең басты белгісі. Егер тіл жоғалса, сол ұлттың мәдениеті, дәстүрі мен дүниетанымы да жоғалады. Сондықтан тіл мен ұлт – ажырамас бірлікте. Кейбір ұлттар өз тілін сақтай отырып, экономикасын өркендетіп, заман ағымынан қалмай өмір сүріп келеді.

Өркениеттің дамуында тек экономикалық жетістіктерге сүйену жеткіліксіз. Ұлттық сана-сезімнің өсуімен қатар тілдің дамуы да маңызды. Егер қоғамда бір сала екіншісінен артта қалса, дамуда теңгерімсіздік пайда болып, ұзақ мерзімді тұрақтылыққа кері әсер етуі мүмкін. Тіл – тек сөйлесудің амалы ғана емес, ол – халықтың ғасырлар бойы жинақтаған өмірлік тәжірибесінің, ғылымы мен мәдениетінің жиынтығы. [1]

Қазақ тілі – ата-бабамыздан қалған аманат. Алайда бүгінде өз тілінде сөйлеуге намыстанатын, сөздерін шұбарлап сөйлейтіндер көбейді. Кейбір жоғары білімді азаматтар да қазақша дұрыс сөйлей алмайды, бұл – ойландыратын мәселе. Ғабит Мүсірепов: «Тіл тұрақсыз сөйлегеннен бұзылады» дейді. Яғни, сөзге басқа тілдің араласуы, өз тілін менсінбеу – үлкен қауіп. Бүгінде кейбір қазақтар өз ана тілінде сөйлеуден қашқақтайды, ал басқалары орысша араластырып, тілдің шұбарлануына үлес қосуда. Мұндай әрекеттер қазақ тілінің қадірін түсіріп, оның қолданыс аясын тарылта береді. Мұхтар Әуезовтің: «Өз тілін білмеген адам толық мәнді интеллигент емес» деген сөзі бұл мәселенің тереңдігін айқындайды. Тілін құрметтемейтін адамның рухани әлемі кедей, ал санасы әлсіз болады. Егер ел басқарған азаматтар мен зиялы қауым өкілдері қазақ тілінде сөйлеуден қиналса, қарапайым халыққа қандай үлгі болмақ? Бүгінде қала тұрғындарының көпшілігі орысша сөйлесе, жастар орыс тілін араластырып сөйлесе, бұл – ана тіліміздің болашағына төнген үлкен қатер.[2]

Тарихқа көз жүгіртсек, отарлау саясатының ең бірінші құрбаны – тіл болған. Өйткені тілінен айырылған халық біртіндеп өз дәстүрінен, мәдениетінен, сайып келгенде, ұлттық санасынан айырылады. Қазіргі кезде қазақ тілінің жай-күйі көңіл көншітерлік емес. Мейрамханаларда, мекемелерде қазақша мәзірдің жоқтығы немесе қазақша қызмет көрсетпеуі – шын мәнінде үлкен мәселе. Өкінішке қарай, кейбір кәсіпкерлер мен мекеме басшылары қазақ тілінің қажеттілігін сезінбейді, себебі тұтынушылардың өздері талап етпейді. Бұған көз жұма қарауға да болар, бірақ егер біз бұған назар аудармасақ, «қазақ тілі неге жоқ?» деген сұрақты қоймасақ, оны талап етпесек, ертең бәрі кеш болатыны анық. Тілімізге өзіміз жанашырлық танытпасақ, оны өзгелерден күту орынсыз. Қазақ тілі күнделікті өмірден ығысып, тек формалды деңгейде ғана қолданылатын тілге айналып қалуы мүмкін. Қазақша қызмет сұрап, ана тілімізде сөйлеу – тек жеке таңдау емес, болашаққа деген жауапкершілік. Бұл мәселені көтеру – кішкентай қадамдар болғанымен, үлкен өзгерістерге алып келеді.

Тіл – ұлттың жаны, мәдениетінің негізі, дүниетанымын қалыптастырушы негізгі құрал. Ол адамды тұлға ретінде тануға және оның ой-санасының дамуына әсер етеді. Адам өз тілін меңгеру арқылы әлемді танып-біледі, ұлттық мінез бен ділін сақтайды.[3] Ол – ұлттық сана мен мәдениеттің, тарих пен дәстүрдің айнасы. Тіл арқылы әр халық өз болмысын танытады, тарихын сақтайды, ұрпақтар сабақтастығын қамтамасыз етеді. Сондықтан тілдің қадірін түсіну және оны қастерлеу – әрбір азаматтың парызы.Қазақ тілі – ұлттың рухани байлығы, мәдениеті мен болмысын қорғаушы. Ұлттық тәуелсіздігімізді нығайту үшін тіл тәуелсіздігін қамтамасыз етуіміз керек. Бүгінде оның мәртебесі төмен болғанымен, бұл мәселені шешу үшін әрқайсымыз өз үлесімізді қосуымыз керек. Қазақ тілін тек мемлекеттік деңгейде емес, күнделікті өмірде де қолдану арқылы оның мәртебесін арттыра аламыз. Егер әр қазақ өз тілін құрметтеп, оны сақтап, дамытса, қазақ тілі болашақ ұрпаққа аманат болып жетеді. Тіл – біздің тәуелсіздігіміздің белгісі. Сондықтан, оны қорғау және дамыту әрқайсымыздың міндетіміз.[4] 1991 жылы Қазақстан өз тәуелсіздігін алғаннан кейін, қазақ тілі мемлекеттік тіл мәртебесіне ие болды. Бұл еліміз үшін маңызды қадам болды, өйткені тіл – мемлекеттің тұтастығы мен егемендігінің символы. Мемлекеттік тілді дамытуға арналған түрлі бағдарламалар жүзеге асырылып, оның қолданысын арттыру бағытында бірқатар заңнамалық өзгерістер енгізілді.Дегенмен, тілдің толыққанды дамуы тек заңдармен шектелмейді. Ол әрбір азаматтың санасындағы құндылыққа айналуы керек. Ана тіліміздің болашағы – оны қаншалықты құрметтеп, күнделікті өмірде қолдануымызға байланысты.

Әдебиеттер

1. Turysbek R. Ұлттық тіл табиғаты: әліпби мәні мен эволюциясы (Латын графикасына негізделген қазақ тілі әліпбиінің тарихы мен даму үрдістері туралы) // Bulletin of LN Gumilyov Eurasian National University. PHILOLOGY Series. – 2018. – Т. 123. – №.
2. – С. 146-154. 2. Жібек Ысқақова. Тіл ұлттың жаны. «ZHARAR» ақпараттық-танымдық порталы.
3. ҚАБЫЛОВ Ә. Д., ЖАЙЛАУОВ Б. С. ӘБІШ КЕКІЛБАЕВТЫҢ ТІЛ ТУРАЛЫ ТОЛҒАМДАРЫ.
5. Дәрмен С. МЕМЛЕКЕТТІК ТІЛ–АҚПАРАТТЫҚ ҚАУІПСІЗДІК КЕПІЛІ // Серия Журналистики. – 2011. – Т. 30. – №. 2. – С. 146-149.

УДК 81'233

ОБУЧЕНИЕ РЕЧЕВОМУ ОБЩЕНИЮ С УЧЕТОМ КОММУНИКАТИВНЫХ ПОТРЕБНОСТЕЙ ОБУЧАЮЩИХСЯ

Дильдабек А.Ж. – студентка гр.1705-93
Утембаева М.М. – ст. преподаватель, магистр гуманитарных наук
ЮКПУ им. Ө. Жәнібеков

Основная цель обучения русскому языку как второму в рамках реализации государственной программы трехъязычного образования – развитие связной речи, которая формирует и развивает у обучающихся способность свободно вступать в речевую коммуникацию в различных ситуациях общения. В настоящее время «ощущается необходимость в подготовке специалистов высокой квалификации – выпускников неязыковых вузов, которые должны обладать компетенцией иноязычного коммуникативного общения» [1, с.224]. Как известно, учебная деятельность протекает наиболее успешно там, где она максимально мотивирована. Поэтому мотивация

обучающихся в рамках реализации трехъязычного образования тем выше, чем непосредственнее содержание текстов соотносится с их коммуникативными потребностями.

Полностью согласимся с мнением Митрофановой О.Д., которая считает, что коммуникативная направленность обучения связана с формированием интерактивной компетенции с целью развития познавательных процессов, творческого мышления, речевой активности обучающихся и нацелена на то, чтобы «обеспечить обучающимся практическое владение языком» в разных социальных сферах …» [2, с.50].

Отметим, что связная речь развивается в двух формах – диалогической и монологической. Диалог представляет собой «…речевую коммуникацию посредством обмена репликами» [3, с.392]. Считаем, что формирование диалогической речи должно предшествовать монологической, как более сложной. Рассмотрим основные формы работ, которые направлены на развитие диалогической речи, построенной на принципе от простого к сложному.

Текстовой принцип развития диалогической речи требует структурно-семантического анализа предложенной информации. После полного анализа текста желательно предложить обучающимся послетекстовые задания информативного, констатирующего или оценочного типа: составить диалог по схеме *вопрос-ответ-сообщение, вопрос-ответ-согласие или несогласие* и др. В последнем варианте могут быть использованы как диалог-унисон, так и диалог-диссонанс. Если коснуться смысловой и формально-языковой сторон вопросов, то они зависят от содержания, тематики текста, в том числе коммуникативной задачи. Внимание обучающихся следует обратить на то, что формы и содержания реплик-реакций напрямую зависят от реплик-стимулов.

Контактоустанавливающие реплики диалогов требуют умения правильно обратиться к собеседнику, что в конечном счете помогает привлечь и удержать внимание собеседника-партнера. Для информативного типа диалога коммуникантам важно построить информативно значимый текст-сообщение. Для регулирующих интенций диалога-расспроса необходимо умение формулировать проблемные вопросы, направленные на поддержание беседы. В данном случае требуется умение самоопределяться по поводу получаемой информации. Поэтому большая роль отводится не только развитию умения задавать вопросы и отвечать на них, но и способности поддерживать диалог, используя информацию текста.

Как следует из вышеизложенного, важное значение имеет как строение вопросительных реплик, так и их произношение, интонация. Структура вопросительных предложений может включать в качестве вопросительных слов вопросительные местоимения:Где? Как? Какой? Что? Откуда? и т.д., которые ставятся в начале конструкции и выделяются интонационно голосом. Вопросительные конструкции могут содержать, помимо вопросительных местоимений, и вопросительные частицы, например: *разве, неужели, ли*. Заметим, что использование частицы *ли* предполагает ответную реплику со значением или отрицания, или же утверждения. Если говорить о местоположении данной частицы, то следует отметить, что она ставится после того слова, которое является основным центром вопроса. Например: *Следует ли отказываться от традиционных форм обучения? Интенсифицируют ли интерактивные методы процесс обучения?*

Реплики, содержащие вопросительные частицы *разве, неужели,* придают конструкции выражение неуверенности, сомнения, неопределенности, недоверия. Отсюда следует, что произношение, декламация вопросительных реплик требует умения правильного их интонирования, что в свою очередь зависит от умения правильно ставить логическое ударение – повышать тон, выделять голосом необходимое слово. Вместе с тем для диалогической речи характерна не только определенная интонации, эллиптичность, но и использование таких лингвистических вербальных средств, как речевые клише, модальные слова, междометия. Помимо того, диалогическая речь характеризуется такими экстралингвистическими средствами общения, как мимика, жесты.

Исследователями отмечено, что «в процессе обучения необходимо изменять характер диалога: реплики должны становиться более развернутыми, приближаясь к монологической речи. Необходимо изменять и объем диалога. Подготовленный диалог по форме и содержанию должен сменяться неподготовленным» [4, с.23]. В данном контексте придерживаемся мнения Е.И. Пассова, который рассматривает речевое умение как «способность управлять речевой деятельностью в условиях решения коммуникативных задач общения» [5, с. 30].

Для развития связной речи в научной сфере общения наиболее актуальны на начальном этапе диалог-беседа. На последующих этапах следует переходить к более сложным эффективным формам, предполагающих активное участие всех членов учебной группы. В данном контексте это - диалог-спор, диалог-дискуссия, проводимые на основе постановки и развития какого-либо спорного вопроса, проблемы. Для успешного протекания дискуссии необходимо знание темы, вопросов, проблем, поднимаемых в изучаемом тексте. Подготовка к дискуссии предполагает предварительный поиск необходимой информации в интернет-ресурсах, ознакомление с дополнительной рекомендованной литературой. В диалоге-дискуссии по содержанию текста целесообразно использование таких оборотов, как: *уверен в том, что …; считаю, что…; полностью согласен с тем, что…; думаю, что…; нельзя не согласиться …; поддерживаю точку зрения…: по-моему мнению …, по мнению ученых …; придерживаюсь мнения …* и др. Существенными становятся в данном случае умения, реализуемые вербальными средствами (употреблять формулы речевого этикета, обосновывать, отклонять предложение, мнение, точку зрения, настоять на своем мнении по поводу прочитанного и т.п.) и невербальными (сопровождение и замечание речевого высказывания жестом, мимикой. Продуктивному построению дискуссии способствуют:

- поиск в тексте ответов на заранее предложенные вопросы;
- ознакомление студентов с содержанием текста через их сознательно-познавательную деятельность (в данном случае полезны восстановления опущенных частей текста);
- закрепление и повторение языкового и речевого материала: выражений и изучаемых морфолого-грамматических и лексико-синтаксических единиц;
- продуцирование на основе изученных текстов собственных высказываний, что означает создание новой сходной ситуации общения.

Отсюда следует, что дискуссии как один из наиболее эффективных видов диалогической речи способствует развитию навыков критического мышления, формированию умения публичного выступления, навыков ведения спора, критического оценивания и творческого освоения материала, предложенного в тексте.

Таким образом, работа по развитию диалогической речи, построенная по текстовому принципу, направлена на формирование у студентов умения интерпретации информации, содержащейся в тексте, выражения информативных, регулирующих и оценочных интенций. Это, в свою очередь, служит ступенью к последующему этапу - развитию монологической формы речи.

Литература

1. Малкова Ю.Л. Иностранный язык в техническом вузе: новый уровень качества // Известия высших учебных заведений. Серия «Гуманитарные науки». 2013. Том 4. Вып. 3. С. 224-227.
2. Митрофанова О.Д. Основные положения методики преподавания русского языка как иностранного. //Русский язык за рубежом, 1975, №1.-4.
3. Советский энциклопедический словарь/ Под ред. А. М. Прохорова – 4-е изд.- М.: Советская энциклопедия, 1989. -1629 с.
4. Мурзин Л.Н., Штерн А.С. Текст и его восприятие. – Свердловск,1991.
6. Пассов Е.И. Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению. - М., 1989.

ӘОЖ 50/41

М.ДУЛАТҰЛЫНЫҢ АҒАРТУШЫЛЫҚ ЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ ЛИНГВОМӘДЕНИ БІРЛІКТЕР

Елшибаева Н.Н. - Фи-24-7р тобының студенті
Бекмұхамед С.П. – магистр оқытушы

М.Дулатұлының ағартушылық бағыттағы еңбектерінде де ұлттық мүддені көздеп, ұлт тілінің бүлінбей таза, тұнық күйінде сақталуына ерекше мән берген.

«Жалғыз сүйеніш, жалғыз үміт-оқуда. Теңдікке жетсек те, жұртығымызды сақтасақ та, дүниеден сыбағалы орнымызды алсақ та, бір ғана оқудың арқасында аламыз. Жақсылыққа бастайтын жарық жұлдыз - оқу. Надан жұрттың күні қараң, келешегі тұман»,- деп ағартушы халқын оқу, білімге шақырады (Дулатұлы, «Қазақ», 1913ж., №37).

М.Дулатұлының оқу-ағарту саласындағы шығармашылық мұрасы мол. 1914 жылы Орынборда басылған М.Дулатұлының “Есеп құралы”, «Қирағат кітабы» (1916ж) оқу құралдарының қазақ ұлты үшін маңызы зор болды. М.Дулатұлы ағартушылық бағыттағы еңбектерінде де ұлттық мүддені көздеп, ұлт тілінің бүлінбей таза, тұнық күйінде сақталуына ерекше мән берген. «Қирағат кітабы» оқу құралында педагог-ғалым былай дейді:

«Бастауыш мектепте алған тәрбиесінің әсерлі, күшті, сіңімді болуы, қай халықтың мектебінде болса да оқу кітаптары ана тілімен, өз ұлтының тұрмысынан һәм табиғаттан жазылып, баяндап оқытудың асыл мақсұтына муафиқ үйретуден, осылай біліп, баяндап оқытқанда, балқыған жас баланың ойына, қанына, сүйегіне ұлт рухы сіңісіп, ана тілін анық үйреніп, кезекті мағлұмат алып шығады. Мұндай балалар бастауыш мектепті бітіргеннен кейін қай жұрттың мектеп-медресесінде оқыса да, қай жұрттың арасында жүрсе де, сүйегіне сіңген ұлт рухы жазымайды. Қайда болса да, тіршілігінде қандай ауырлық өзгерістер көрсе де, ұлт ұлы болып қалады». Бүгінде енді ғана жандана бастаған ұлттық педагогиканың негізгі бастауы осы еңбектерден басталатын сияқты. Міржақып Дулатұлының еңбектері ұмыт бола жаздаған қазақ халқының тұрмысында, салт-дәстүрінде, дінінде қолданылған, ұлттық дүниетанымды білдіретін атаулардың санамызда қайта жаңғыруына септігін тигізеді[1,34].

Балаларға арналған шығармаларында (ертегі, мысал, әңгіме) ұлттық болмысқа тән, ұлттың ғасырлар бойы өн-бойына жинақтап келген әдеп-ғұрпы, дәстүрі тілдік белгілер арқылы көрініс тапқан. Мысалы, «Әдеп» атты әңгімеде: «Бір жұрттың бас хакімі бір баймен сөйлесіп тұрғанда, қасынан бір кедей адам өтіп бара жатып, иіліп сәлем береді. Төре жарлыдан да төменірек бас изеп, сәлем етеді». «Сәлем - сөздің анасы» деп халық сәлемдесуге өте ерекше мән қояды. Сәлемдесу рәсімі ұлттық тәлім-тәрбие беруде маңызды роль атқарады.

Сондай-ақ, жазушының табиғат мезгілдерін суреттеуінің өзінде ұлт табиғатына тән құбылыстар, өзіндік ерекшеліктер жатыр. Мысалы, «Шілде» әңгімесінде: «Жаз өтіп, шілде жетті..., күннің ыстығы сонша күшті, тастар, құмдар қызып кетеді. Шілдеде піспеген шөп қалмайды. Мінілмеген, жұмысқа салынбаған мал семіріп, желідегі құлындар ғана жүдеген.., қымыз мол, қозы піскен. Ел жайлауда бірін-бірі қонақ қылып қазақ салты өз алдына бір қызық. Қыз ұзатса, ұл туса той болып, жұрт жиналып, ат шауып, күрес болады». «Жаз» әңгімесінде: «Жаз жан-жануарлардың бәрін де тірілтеді. Қыстан қысылып шыққан мал жүнін тастап, бие құлындап, қой қоздап, қара жерді сағынып қалған жануарлар, байласа тұрмай, далаға қашады. Қазақ халқының нақ бір байларынікі болмаса, қысқы үйлері қандай нашар. Енді бұлар да сол қараңғы, иісті қыстауларынан шығып, киіз үйлерін тіккен. Мал көкке тойынды. Жұрт бие байлады. Балалар анау байлаған жас құлындарды желіге оралып қалмасын деп күзетіп, бір жағынан тай үйретіп жүр». «Қыс» әңгімесінде: «Қар көптен жауып, нағыз қыс болды, үскірік борандар да аз емес, иелері жылы қораға шөп салып бағып-қақса да, қысты күні үй хайуандары да бапсыз. Адамның өзі де суықтан қорғанып, үй салып, жылы киім киіп, үйлеріне от жағып..., қыстығүні жылқышыларға бек қиын: қандай суық борандарда күні- түні далада жүргені, қасқырдан бір қорқып, бораннан екі қорқып, бейшараларда тіпті рахат жоқ»[2,40].

«Күз» әңгімесінде: «Міне, сентябрь туды, күз келді. Күн сирек көрінеді, аз жылытады. Жұрт күземін алған, киізін де басып алды. Ел тегіс биесін ағытып, пысық қатындар желі-ноқтасын кептіріп алды. Ер азамат қыстауды түзеп, кемпір мен шал, борбай балалар от басында отыр».

Жылдың қай мезгілін суреттесе де қазақ халқының тұрмыс-тіршілігіне, салт-дәстүріне, әсіресе халықтың басты кәсібі мал шаруашылығына қатысты лингвомәдени бірліктерді ұшыратамыз. Мысалы, қонақ қылып, желідегі құлындар, қымыз мол, қозы піскен, бие құлындап, қой қоздап, тай үйретіп, жылқышылар, жұрт күземін алған, киізін де басып алды, желі-ноқтасы, қыстауды түзеп тіркестері қазақ ұлтының өзіндік менталитетіне байланысты ерекше мәдени мән беріп тұр.

Әдебиеттер

1. Дулатұлы М. Бес томдық шығармалар жинағы. II том. А: Мектеп, 2003
2. Дулатұлы М. Бес томдық шығармалар жинағы. III том.

ӘОЖ 796.1

САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫНЫҢ БҮГІНГІ МАҢЫЗДЫ МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН НАСИХАТТАЛУЫ

Ергеш М. – ФИ-23-3к5 тобының студенті
Раимбекова Г.С. – оқытушы

Салауатты өмір салты әр адамның өмір сүру сапасы мен әл-ауқатын анықтайды. Қазіргі қарбалас әлемде, өмірдің жылдам қарқынымен және қажетсіз тағамдардың қол жетімділігімен, әсіресе денсаулыққа байланысты жағымды әдеттер мен құндылықтарды қалыптастыруға көп көңіл бөлінеді.

Бұл жаңашылдық пен түрлі әдістерді қолданғысы келетін жастар арасында салауатты өмір салтын насихаттайды. Міне, бірнеше тиімді стратегиялар:

1.Білім беру бағдарламалары: семинарлар мен тренингтер (мектептер мен жұмыс орындарында тамақтану, дене белсенділігі және психикалық денсаулыққа арналған іс-шараларды ұйымдастыру).

2.Әлеуметтік медиа: мазмұнды құру (VI сияқты жастарға қолайлы платформаларда әсерлі және тартымды жазбалар жасау.ФБ, Telegram, салауатты өмір салты туралы бейнероликтер мен ИНФОГРАФИКА жасау) және influence writers (белгілі авторлармен және салауатты өмір салтын оқитын студенттермен жұмыс).

3.Спорттық іс-шаралар: денсаулық фестивальдері (жастар әртүрлі спорт түрлерін бақылай алатын ірі спорттық іс-шараларды ұйымдастыру) және командалық жарыстар (командалық рух пен жаттығуды дамытуға ықпал ететін әртүрлі спорт түрлерінен жарыстар өткізу).

4.Когнитивті қолдау, оның негізгі функциясы адамға мінез-құлық үлгілерін өзгертуге көмектесу болып табылады.

5.Мекемелермен серіктестік: клиникалармен жұмыс (денсаулық туралы хабардарлықты арттыру үшін дәрігерлермен және денсаулық сақтау мамандарымен бірлескен жобалар жүргізу) және бизнесті қолдау (бірлескен жобаларға демеушілік жасау немесе ұйымдастыру арқылы осы бағдарламаларды қолдау үшін жергілікті компанияларды тарту). Бұл процестегі білімнің рөлі

Білім салауатты өмір салтын насихаттауда және жастардың денсаулығы туралы хабардарлықты арттыруда маңызды рөл атқарады. Бұл маңыздылыққа кепілдік беретін кейбір факторлар.:

Біріншіден, білім адамдарға салауатты өмір салтын, соның ішінде дұрыс тамақтануды, физикалық белсенділікті, психикалық денсаулықты және басқа факторларды түсінуге көмектеседі. Бұл білім адамдарға денсаулығы туралы саналы шешім қабылдауға мүмкіндік береді.

Екіншіден, бала кезінен бастап білім беру мекемелері балаларға тұрақты физикалық белсенділік, дұрыс тамақтану және жаман әдеттерден аулақ болу сияқты салауатты өмір салтын насихаттайтын әдеттерді үйрете алады. Бұл жағдайлар өмір бойы сақталуы мүмкін.

Үшіншіден, білім адамдарға денсаулық туралы ақпаратты талдауға, фактілерді мифтерден ажыратуға және әл-ауқат туралы негізделген шешімдер қабылдауға мүмкіндік беретін сыни ойлау дағдыларын дамытады.

Төртіншіден, білім беру мекемелері адамдар бір-бірін салауатты өмірдің әртүрлі формаларында қолдайтын қауымдастықтар құра алады. Бұл қызығушылық топтары, спорт клубтары және іс-шаралар болуы мүмкін.

Бесіншіден, білім салмақ жоғалту, қант диабеті және басқа да денсаулық проблемалары туралы хабардарлықты арттыруға және олардың алдын алуға көмектеседі.

Білім-салауатты өмір салтын насихаттаудың қуатты құралы. Ол білім беріп қана қоймайды, сонымен қатар жастарға денсаулығы туралы саналы шешім қабылдауға көмектесетін Дағдылар мен жағдайларды қалыптастырады. Салауатты өмір салты қауымдастықтарын білім беру бағдарламаларына қосу болашақ ұрпақтың денсаулығын айтарлықтай жақсартады және жалпы сау қоғам жасайды.

Ұйымдар салауатты өмір салтының артықшылықтары туралы хабардар болуға бағытталған білім беру бағдарламалары мен науқандарын жүргізе алады. Бұл семинарлар, тренингтер-семинарлар және ақпараттық материалдарды жариялау болуы мүмкін.

Ұйымдар адамдар тәжірибе алмасатын, қолдау алатын және пікірлес адамдарды тарта алатын қауымдастықтар мен қолдау топтарын құра алады. Бұл салауатты өмір салтына деген ынтаны арттыруға көмектеседі.

Көптеген ұйымдар физикалық белсенділікті, дұрыс тамақтануды және психикалық денсаулықты ынталандыруға бағытталған бағдарламалар жүргізеді. Бұл спорттық іс-шаралар, фитнес бағдарламалары, дұрыс тамақтану курстары және т. б. болуы мүмкін.

Ұйымдар денсаулық сақтауды жақсартуға бағытталған саясатты әзірлеу және енгізу үшін мемлекеттік органдармен ынтымақтаса алады. Бұған саябақтар мен велосипед жолдары сияқты қалалық жол инфрақұрылымын жақсарту жобалары кіруі мүмкін.

Ұйымдар білім беру платформаларын, қолдауды, ресурстарды және байланыс құралдарын ұсына отырып, салауатты өмір салтын насихаттауда маңызды рөл атқарады. Олардың жұмысы денсаулық пен әл-ауқат туралы қоғамдық пікір қалыптастыруға көмектеседі және жалпы салауатты қоғам құруда маңызды рөл атқарады.

Үкімет адамдардың денсаулығын жақсартуға бағытталған заңнаманы енгізуде. Бұған мыналар кіруі мүмкін: темекі және алкоголь өнімдерін сатуға тыйым салу; зиянды тағамдарды, әсіресе олардың балаларға арналған жарнамаларын бақылау; және қантты сусындар мен фаст-фудқа салық салу.

Жастар арасында салауатты өмір салтын насихаттау тұрақты әдеттерді қалыптастыруға және болашақ ұрпақтың өмір сүру сапасын арттыруға ықпал ететін маңызды стратегия болып табылады. Жастар денсаулығының нашарлауының әртүрлі түрлеріне ықпал ететін көптеген факторларға тап болатын қазіргі әлемде [1] - стресстен бастап фаст-фуд пен жаман әдеттерге дейін - ақпараттық-түсіндіру бағдарламаларын белсенді түрде енгізу қажет.

Салауатты өмір салтын тиімді насихаттау физикалық белсенділіктің, дұрыс тамақтанудың, психикалық денсаулықтың және жаман әдеттерден бас тартудың маңыздылығы туралы білім беруді қоса алғанда, жан-жақты жүргізілуі керек [2]. Бұл процесте білім беру мекемелері мен отбасылар, сондай-ақ мемлекеттік және жеке ұйымдар маңызды рөл атқарады.

Денсаулық басымдық болып қала беретін қолайлы ортаны құру жастардың физикалық жағдайын жақсартуға ғана емес, олардың денсаулығына сындарлы көзқарасқа да бағытталған. Жастарды спортқа белсенді тартуға, дұрыс тамақтануға және психикалық денсаулықты нығайтуға бағытталған қолдау бағдарламалары қазіргі заманның сын-қатерлеріне дайын және белсенді және салауатты өмір салтын ұстануға қабілетті жаңа ұрпақты қалыптастыруға көмектеседі. Сайып келгенде, жастардың денсаулығына инвестиция салу - бұл қоғамның болашағына инвестиция.

Әдебиеттер

1. Покида, А.Н. Роль высшего образования в формировании здорового образа жизни (по результатам социологического исследования) / А.Н. Покида, Н.В. Зыбуновская, И.А. Газиева // Высшее образование в России: научно-педагогический журнал. - 2022. - № 1. - С. 72-88
2. Сисо, Р. А. Здоровье молодежи и пропаганда здорового образа жизни / Р. А. Сисо // Научный взгляд 2024 : Сборник материалов V-ой международной очнозаочной научно-практической конференции, Москва, 08 апреля 2024 года. – Москва: Научный центр "Издание", 2024.
3. Маев, И. В. Здоровый образ жизни и профилактика заболеваний: учебное пособие / И. В. Маев, Н. Д. Ющук, К. Г. Гуревич. – М.: Издательство «Перо», – 2012. – 193 с.
4. Мартинчик, А.Н. Питание человека (Основы нутрициологии) / А.Н. Мартинчик, И.В. Маев, А.Б. Петухов. – М.: ГОУ ВУНМЦ МЗ РФ, 2002. – 576 с.

ӘОЖ 24/40

ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ ПЕРИФРАЗДЫҢ ТІЛДІК ТАБИҒАТЫ

Ергешова Б. - Фи-21-5к тобының студенті
Тілеубердиев Б.М. – «Қазақ тілі мен әдебиеті» кафедрасының ф.ғ.д., профессоры

Перифраздар қазақ тіл білімінде тоқсаныншы жылдардан кейін ғана қарастырыла бастады. Перифраз деп бір нәрсені немесе құбылысты, іс – әрекетті олардың бір белгісін, бір қасиетін көрсетіп, суреттеп атауды танимыз. Мысалы, адам өмірін ұзақ көш деп атаса, мұнда адам өмірінің көш сияқты жылжу, ілгері басу, күннен күн, жылдан жыл өткізу тәрізді белгісін көш сөзімен көрсетіп, суреттеп, өзге сөздермен атап тұр. Немесе өлді дегенді дәм – тұзы таусылды деп суреттеп білдіретін болсақ, мұнда адам баласының қоректенудің арқасында өмір сүретіні, сол қорегі (дәм – тұзы) таусылса, тіршіліктен де айрылатын белгісі аталып, бұл ұғым суреттеме тәсілмен білдіріліп тұр. Г. Үсенбаева «Перифраздардың тілдік табиғаты» (1996) атты диссертациясында перифраздың тілдік табиғатын ашуға ұмтылып; метофаралық, метонимиялық, синекдохалық, эвфемистік, синонимдік, есімді және етістікті деп бөліп, оларды жіктеп, перифраздың жасалу жолдары мен тәсілдеріне тоқталады. Зерттеуге қарағанда перифраз негізінен нәрсенің сипаттамалы түрдегі нұсқасы, мұның ерекшелігі сипаттаманы бейнелі, образды, басқаша қолданысынан туған троп және фигуралар түрлері.

Айталық, қаламгер Қ. Қайсенов Ұлы Отан соғысына арналған 152 Синбаева Г. шығармаларынан атауыш сөздердің орнына бейнелі түрде мына секілді қолданыстары кездеседі: Ұшқыштар – болат сұңқарлар, теңізшілер – теңіз тарландары, самолет – «әуе кемесі», катюша – «соғыс тәңірісі» т.б. Сөздерді бейнелі түрде бұл қолданыстар эвфемизмдерге жатады да, олар ауыс мағыналар негізінен жасалатындықтан поэтикалық, метонимиялық т.б. түрлерге іштей жіктей беруге болады. Жоғарыда келтірілген перифраз үлгілері поэтика эвфемистік перифраздар. Ал автордың басқыншы фашистерді «қара кесімділер», «қанипезер қорқаулар» т.б. атау, керісінше, дисфемистік перифраздар болып табылады. Сөздердің келтірінді мағыналарының тек перифраз арқылы емес, басқа да тәсілдер арқылы іске асатыны белгілі. Ол бірде метафора, метонимия, синекдоха тәсілдері арқылы жасалса, енді бірде эвфемизм мен табу тәсілдері арқылы беріледі. Көп жағдайда бұлар перифразбен тұтасып, органикалық бірлікке айналады. «Көркем шығарма тілінде өзіндік тиімді орны, реті бар болып келетін сөз қолданыс түрлері – перифраза

мен эвфемизмдер. Затты не құбылысты бұл жолдармен бейнелеудің соны үлгісі Абай шығармаларында жиі кездеседі. Мысалы, надандық – қараңғылық пердесі, саналылық – жүректің көзі, сүю – жүрегіне от салу, жігерлік – көкірек оты т.б. болып бейнеленген» [1, 112]. Болмыстағы денотатқа не сигнификатқа қатысты алғанда екіншілік мағыналы атау ретінде танылатын, нысанды ерекше номинативтік белгісі арқылы таңбалайтын сөздер не сөз тіркесі – перифраздар деп танылады. Перифраздар шындық болмыстағы заттар мен құбылыстардың ерекше бір белгісі арқылы суреттей атауда, ауыспалы мәнінде көрсетуде лебізде жиі қолданылатын стилистикалық құрал. Перифраз тұлғалық жағынан тұрақты қолданады, мағыналық жағынан бір бүтін, тұтас тұлға ретінде жұмсалып, атауыштық, бейнелілік қызмет атқарады. Перифразда бірінші орынға денотаттың не сигнификаттың сапалы жағы шығады да, лебізде айтылатын ойға не пікірге қатысты сипаттау, суреттеу, бейнелеу басым түседі. Көркем әдебиет тілінде, көсемсөзде (публицистикада), ғылыми әдебиеттерде жиі қолданылатын бұл сөздердің мағыналық құрылымының өзіндік ерекшелігі бар. Бұл ерекшеліктерді айқындауға арналған Р. Сыздықтың (Қазақ әдеби тілінің тарихы), Т. Қоңыровтың (Сәкен Сейфуллин поэзиясындағы сөз бейнелеу тәсілдері), Ә. Болғанбаевтың (Қазақ тіліндегі синонимдер), Г. Үсенбаеваның (Перифраздың тілдік табиғаты), Г. Амандықованың (Қазақ көркем әдеби тіліндегі перифраздар) т.б. жазған ғылыми зерттеулері бар. Перифраздың ерекше белгісінің бірі – белгілі бір контексте денотатқа қатысты эквивалент болуы. Қолданыс аясының тұрақтылығына қарай перифраздардың екі түрін көрсетуге болады: тілдік перифраздар– жалпы халық арасында танылып, қабылданған, көпке түсінікті тұлғалар. Мысалы: көгілдір отын, аспан денесі, жыр алыбы, халық қалаулысы, ел ағалары, қара көздер, т.б. Контекстік перифраздар– белгілі бір жағдайда, көңіл – күйге байланысты мәтінде қолданылатын, жеке автордың өзіндік қолтаңбасы ретінде танылатын тұлғалар. Мысалы: Бұлбұлымды ұшырғам жоқ бағымнан. Дүлдүліме әлі, қамшы басқам жоқ. (М. Мақатаев), мұндағы бұлбұл, дүлдүл сөздері авторлық қолданыста «шабыт», «ақындық қасиет» мағынасында жұмсалып, сигнификаттық белгілерді референттің белгісі арқылы таңбалау ретімен перифраздық мәнде жұмсалған. Перифраз (ағыл. paraphrase) – сөздердің бейнелі мағынада қолдану тәсіліне жататын көркем троптың бір түрі.

Перифраз – затты, процесті, құбылысты өз атымен атамай, басқаша атау, әрі соның негізінде сол заттың, процесстің, құбылыстың ең негізгі бір қасиетін келтірінді мағынада қолдана отырып, соны образды түрде сипаттау, анықтау [2, 318] деп көрсетіледі, ендеше тілдегі ауыспалы мағынадағы сөздерді Көркем шығарма тіліндегі эвфемистік перифраздардың қолданысы 153 толықтырып отыратын көркемдеуіш, бейнелеуіш құралдардың бірі – эвфемизм мен перифраз сөздер. Эвфемизм – көркем шығарма тілінде өзіндік тиімді орны, реті бар болып келетін сөз қолданыс түрі. «Эвфемизм, сыпайы сөз (грек. eu – жақсы, phemi – айтамын) – мағынасы тұрпайы сөздерді сыпайылап жеткізу. Эвфемизм сыпайыгершілікке, әдептілікке байланысты туған. Мысалы, біреу өлді деудің орнына жүріп кетті, қайтпас сапарға кетті, демі бітті дейді.Сондай – ақ адамның дене мүшелеріндегі кем – кетікті (саңырау – құлағының мүкісі бар), ауруды қылтамақ – аты жаман ауру) жұмсақ сөздермен алмастырып қолданады. Тіліміздегі фразеологиздердің көпшілігі эвфемизм негізінде пайда болған. Мысалы, аузынан ақ ит кіріп көк ит шықты, сөзге келді, тіл тигізді, жүз шайысты сияқты тұрақты тіркестер ұрысты, ренжісті, ауыр сөздер айттыдеген мағынаны білдіреді. Сөйлеу тілінің фразеологизмдері тек бір стильде ғана қолданғандықтан, оның экспрессивті бояуы басым болып келеді. (Қоздыру – жел беру, шаршау – ит сілесі қату, ақымақ – көк ми)». Осы берілген мысалдар сөздің тура мағынасын бейнелі түрде жеткізудегі перефраздар болып табылады. Денотат сөздердің эквиваленттері, варианттары.

Әдебиеттер

1. Салқынбай А. Қазіргі қазақ тілі. Оқулық. – Алматы:Эверо, 2008. – 464 б.
2. Аханов К. Тіл білімдерінің негіздері. – Алматы: Ана тілі, 1993. – 96 б

УДК 387.19

ИННОВАЦИОННЫЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ТЕХНОЛГИИ В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

Ерланқызы А. - студентка группы ФИ 24-11кр
Суюбердиева А.А. – к.п.н.,старший преподаватель

Сегодня образование в нашей стране не может существовать и функционировать без свободного владения английским языком, в целях дальнейшего взаимодействия специалистов той или иной области социально-экономических, политических, духовно-образовательных, межкультурных процессах государства. Умение коммуницировать на английском языке имеет не только приватный характер, но и становится неотъемлемой частью законодательной политики всего государства.

Вместе с тем следует отметить, что при подготовке современных профессиональных кадров, особенно в языковой области, педагогам-филологам следует обратить особое внимание на использование новых инновационных технологий на занятиях по практике устной и письменной речи, в целях успешной организации учебного процесса, исключая, при этом, старые узко-ориентированные формы обучения.

Если взять за основу закон Республики Казахстан об образовании, то, несомненно, прослеживается четкая связь между процессом обучения и воспитания, который направлен на высокий уровень культурного и профессионального развития будущих специалистов и использование современных инновационных технологий.

К тому же сама Болонская система образования, направлена, прежде всего, на личностно - ориентированное обучение и воспитание, что, несомненно, связанно с саморазвитием будущих специалистов. В данном случае самым главным является личность самого студента, вокруг которой, сконцентрирована вся система образования и воспитания.

Вузы это самые главные пульты новой инновационной политики государства и главные признаки успешного экономического подъема в обществе. Мир не стоит на месте, все быстротечно изменяется, а это в свою очередь влечет радикальные изменения внутри всей образовательной системы.

На современном этапе педагоги во время своей профессиональной деятельности ежедневно прикладывают весь свой педагогический опыт в процесс обучения самообразованию и работе с информационными источниками, которая заключается в правильном поиске, осознании и применении необходимого информационного контента.

Педагог, способный к инновационным процессам в обществе обладает современными трендами в системе личностно-ориентированного обучения и воспитания, а так же обладает знаниями в области современных информационных технологий, к которым относятся технологии решения проблемных учебных задач, проекты, стартапы, анализ и обработка информационных данных, математическое моделирование, способность к творческому управлению. Следует отметить, что дифференцированное обучение дает возможность самому педагогу отслеживать и устанавливать те образовательные принципы, которыми он собирается руководствоваться на всех этапах своей профессиональной деятельности. В данном случае речь идет о творческом потенциале профессорско-преподавательского состава того или иного вуза.

Инновация (от лат. Novus-новый) означает нововведение, новшество. Под инновационным образованием, понимают состояние, при котором происходит обновление старых образовательных стандартов, которые адекватным образом отражаются на экономических, политических, нравственных процессах общества. Говоря, об учебном процессе на занятиях иностранного языка в группах неязыковых специальностей, нововведения могут означать изменения дидактического и методологического характера во взаимодействии студента и преподавателя.

Современные исследования доказывают, что дифференцированный подход к обучению иностранным языкам может быть не только благоприятным, но и может улучшить в целом восприятие всего учебного материала. В данном случае преподаватель должен отводить особую роль индивидуальным способностям учащегося в контексте личностно-ориентированного обучения.

Так как современные информационные технологии позволяют улучшить и облегчить процесс обучения иностранному языку, роль педагога заключается в умении научить пользоваться современными информационными технологиями. Данный процесс возможен при использовании искусственного интеллекта в обучении иностранным языкам, который позволяет произвести существенные изменения в осознании учащегося, а так же облегчить работу самого педагога.

Искусственный интеллект обеспечивает переход традиционной системы обучения на новый этап развития, позволяющий не только получить желаемые результаты, т.е. овладение межкультурной компетенцией и профессиональной языковой практикой, но и делает процесс обучения иностранным языкам намного интенсивнее и приятнее.

Сегодня ученные выделяют основные принципы инновационной коммуникационной деятельности, являющиеся основными составными личностно-ориентированного обучения:

-умственные, направленные на пролонгирование и формирование необходимых навыков и способностей при решении проблемных ситуаций;

-творческие, направленные на формирование нестандартных подходов к анализу и поиску информации;

-стимулирующие, направленные на желание самих обучаемых самообразовываться и саморазвиваться;

-языковые, направленные на формирование основных профессиональных качеств современного специалиста.

Таким образом, формирование всесторонне развитой личности будущего специалиста, возникает лишь при условии использования инновационных технологий в обучении и воспитании.

Литература

1. Хуторской А.В. Педагогическая инноватика: учеб. пособие для студ. высших учеб .заведений/ А.В. Хуторской. -М.:Издательский центр «Академия», 2008. -256с.
3. Образование и наука. Энциклопедический словарь / Гл. редактор Ж.К. Туймебаев; редкол.: А.Е. Абылкасымова, И.Б. Бекбоев, М.В. Рыжаков, Н.Б. Калабаев, С.Ж. Пралиев, Г.М. Мутанов, Г.М. Кусаинов. - Алматы: 2008. -448 с.
4. Баймаханова Г.А. Актуальные проблемы образования в Казахстане // Материалы круглого стола. 11января 2021 г.
5. Нагаев И.А. Организация вебинара // Науковедение: Интернет-журнал. -2012. -№3.

ӘОЖ 1751

ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ ТҮР-ТҮСКЕ БАЙЛАНЫСТЫ ТОПОНИМДЕРДІҢ ЖАСАЛУ ЖОЛДАРЫ, ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Ерланқызы А. – ФИ-22-5к2 тобының студенті
Жолдасбек Л.О. – ф.ғ.к., аға оқытушы

Топонимдер – жер-су атауларын зерттейтін тіл білімінің үлкен бір саласы. Топонимдерге кісі аттары, халық, тайпа атаулары, өсімдік атаулары, жануар атаулары негіз болады. Өз ішінен бірнеше семантикалық топтарға бөлінеді. Топонимиканың бұл мәселесін зерттеген ғалымдардың көбісі-ақ, мәселен, А.Н.Кононов, Н.А.Баскаков, Т.Жанұзақов, Б.Өмірбеков, Р.Сыздықова, Ә.Қ.Ахметов Е.Қойшыбаев, Ә.Қайдаров т.б. түр-түс атауларының көп

мағыналыққа бейімділігін бізден бұрын да айтқан болатын. Мысалы, академик А.Н.Кононов тек «қара» сын есімінің түркі тілдерінде 20 шақты қосымша, қосалқы, символдық. ауыспалы, кәделік т.б. мағыналарға ие екендігін санамалап көрсетеді. (1,12).

Негізінен қандай да бір ұлттың тіліндегі түр-түс атаулары сол ұлттың тіл байлығы ретінде қарастырылады. Себебі, басқа тілдер сияқты, қазақ тілінде түстердің барлығы тек өзінің негізгі мағынасында ғана қолданылмай, қосалқы бір жасырын мағынасында да жұмсалуы мүмкін. Бұлар қандай да бір халықтың материалдық-рухани мәдениеті, әдет-ғұрпы, тарихы, наным-сенімдері жайлы ақпарат бере алады.

«Ақ» және «қара» түр-түс атауларының мағыналық және тұлғалық дамуы деп аталатын қазақ тіліндегі жалпы түр-түстерді ішінен зерттеу нысаны етіп, ерекше бөліп алып, қарастырылған «ақ» және «қара» түр-түс атауларына қатысты ең өзекті мәселелердің бірі - өте кең шеңберде қолданылатын сан түрлі мағыналары мен әр алуан түрлі тұлғаларын анықтау, оның ең басты себебі бұл түр-түс атауларының күрделі табиғатына, басқа түр-түс атауларымен салыстырғанда қолданыс аясының кеңдігіне, тұлғалық жағынан өзгерістерге бейімділігіне байланысты. (2.35).

«Ақ» түсіне байланысты атаулар Ақсу, Ақбұлақ, Ақсу-Жабағылы, Ақмола, Ақтау, Ақтас, Ақтөбе, Ақжар, Ақжайық, Ақбастау, Ақсай, Ақтасты, Ақтоғай, Ақшоқы, т.б. Қазақ тіліндегі сын есім мен зат есімдердің бірігуі арқылы жасалған топонимикалық атаулар құрамында түсті білдіретін ақ, қара, көк, сары, жасыл, қоңыр т.б. сын есімдер мен зат есімдердің бірігуі арқылы жасалған топонимдердің құрамындағы зат есімдер, негізінен жер бедеріне байланысты немесе сол жердің өзіндік ерекшелігіне қатысты болып келеді. Мысалы: Ақтас – Ақ+тас (сын есім+зат есім), Ақ шоқы – Ақ+шоқы (сын есім+зат есім) . «Қара» түсіне байланысты Каратау – Кара+тау, Каратөбе – Кара+төбе, Қара+хан, Қара+ой, Қара+бұлақ, Қара+бастау, Қара+шоқы, т.б. «Көк» түсіне байланысты Көкпекті, Көк+тал, Көк+сай, Көк+сеңгір, т.б. атаулар бар. Қызыл түсіне байланысты туған жер-су атауларының көбісі бірігу арқылы жасалған. Қызылтау – Қызыл+тау, Қызыл+ту, Қызыл+әскер, Қызыл+таң деген атаулар кеңестк үкімет кезінде туған атаулар. «Сары» түсіне байланысты Сары+жартас, Сары+өзек, Сары+ағаш, Сары+төбе, (сын есім+зат есім) т.б. атаулар көптеп кезеседі. «Боз» түсіне байланысты Боз+төбе, Бөз+торғай,Боз+інен, Бөз+төбе, т.б. атаулар кездеседі.

Қазақ тілінің сөздік байлығында ерекше топ ретінде орын алатын түр-түс атауларының негізгі тұлғалары аса көп болмаса да, олардың білдіретін мағына –мәндері мен комбинаторлық тұлғалары, қолданыс аясы өте кең. Олар бір тілдің өзінде мыңдап саналады. Сондықтан да болар, бұл сан қырлы өзіндік ерекшеліктері бар лексикалық топ барлық тілдердің де сөздік қорының «түр-түс әлемі» деп аталатын айрықша бір тобына жататын мағынасы бай, қолданыс аясы кең, танымдық мәні зор тілдік құбылыс ретінде қарастырылып келеді.Түр-түс әлеміне қатысты тілдегі атаулар мен олардан туындаған жай және тұрақты (фразеологизм, салыстырмалы тіркес, жұмбақ, мақал–мәтел) тіркестерінің баршасының табиғатына терең үңіліп, бір зерттеудің ауқымында тәптіштеп қарастырып шығу әрине, мүмкін емес.(3.71).

Халықтық ұғым - түсініктер мен өмір - тіршіліктің өзіндік қыр-сырын түсініп, құндылықтарын бағалауда да түр-түс әлемінің аңғартар мағұлматы мол, қызметі зор. Демек, түр-түске байланысты атауларының қалыптасуы мен мағына–мәнінің дамуын, қолданыс аясының ауқымын қарастырып, оларды жан-жақты айқыштай түсудің тілдік теорияға қатысы бар, ғылыми сипатқа ие құбылысқа жатады.

Әдебиеттер

1. Жартыбаев А. Е. Орталық Қазақстан топопнимиясынң тарихи лингвистикалық, этимологиялық және этномәдени негіздері: ФҒД. .....дисс. Алматы, 2006.
2. Каймуллдинова К.Д. Топонимика: оқулық. Алматы: Дәуір, 2011. – 584.
3. Жанұзақов Т. Қазақстан географиялық атаулары. – Алматы облысы. – Алматы: Арыс, 2005.

ӘОЖ 81.25

ТҰРМЫСТЫҚ ТЕХНИКАНЫ ПАЙДАЛАНУ ЖӨНІНДЕГІ НҰСҚАУЛЫҚТАРДЫ АУДАРУ ДӘЛДІГІ

Есмурзаева А.К. – КАП-31-21 тобының студенті
Қайыргелді М.Қ. – аға оқытушы

Бұл мақала тұрмыстық техниканы пайдалану жөніндегі нұсқаулықтарды аудару дәлдігін анықтауға бағытталған. Тұрмыстық техниканы дұрыс және қауіпсіз қолдану үшін пайдаланушы нұсқаулықтарының сапасы үлкен маңызға ие. Нұсқаулықтардың сапасыз аудармасы пайдаланушылар арасында түсініспеушілік тудырып, құрылғының бұзылуына, жарақат алу қаупіне немесе басқа да қолайсыздықтарға әкелуі мүмкін.

Тұрмыстық техника қазіргі заманғы өмірдің ажырамас бөлігі. Мұндай техниканы дұрыс қолдану үшін өндіруші компаниялар арнайы нұсқаулықтарды қоса береді. Тұрмыстық техниканы пайдалану жөніндегі нұсқаулықтарды аудару дәлдігі оның дұрыс пайдаланылуын, беріктігі мен қауіпсіздігін қамтамасыз етуде шешуші рөл атқарады. Бұл нұсқаулықтар тұтынушыларға құрылғының функцияларын дұрыс түсініп, оларды қауіпсіз және тиімді қолдануға мүмкіндік береді. Халықаралық нарықта тұрмыстық техника өндірушілері өз өнімдерін әртүрлі елдерге экспорттайды. Сол себепті нұсқаулықтардың бірнеше тілге аударылуы маңызды рөл атқарады. Бірақ бұл процесте жиі аударма қателері орын алады. Мұндай қателерді үш негізгі топқа бөлуге болады:

1. Лексикалық және грамматикалық дәлсіздіктер.
2. Мәдени сәйкессіздік.
3. Техникалық терминологияның қате аударылуы.

Бұл мәселелер тек құрылғыларды дұрыс пайдаланбауға емес, сонымен бірге тұтынушылардың қанағаттанбауына және техниканың мерзімінен бұрын бұзылуына әкелуі мүмкін. Осы мақалада біз аударма сапасының аталған аспектілеріне талдау жасап, нақты ұсыныстар береміз.

Аударма дәлдігі мәселесі тіл білімі мен техникалық жазба саласында жиі талқыланады. Зерттеулер көрсеткендей, техникалық мәтіндерді аудару кезінде контекстті дұрыс түсіну аса маңызды. Мысалы, Кэтфордтың (1965) аударма теориясы техникалық мәтіндерді аударуда тек лексикалық емес, сонымен қатар прагматикалық деңгейдегі сәйкестіктің қажеттігін атап өтеді. [Catford, 1965].

Хатим және Мэйсонның (1997) жұмыстарында техникалық мәтіндерде терминологияның қате аударылуы салдарынан қауіпсіздікке қатысты нұсқаулықтардың бұрмалануы мүмкін екендігі айтылған. [Hatim & Mason, 1997]. Сонымен қатар, Ларсон (1984) нұсқаулық аудармаларында түсінікті және қарапайым тіл қолданудың маңыздылығын баса көрсетеді. [Larson, 1984].

Зерттеу барысында аударылған тұрмыстық техника нұсқаулықтарының сапасы талданды. Зерттеудің негізгі кезеңдері: халықаралық тұрмыстық техника өндірушісінің нұсқаулықтары таңдалды. Лингвистикалық талдау: лексикалық және грамматикалық сәйкессіздіктер анықталды. Мәдени сәйкестікті бағалау: терминдер мен нұсқаулардың жергілікті мәдениетке сәйкестігі тексерілді. Техникалық терминологияны тексеру: техникалық терминдердің аударылу дәлдігі бағаланды.

Лексикалық дәлсіздіктер – сөздердің немесе сөз тіркестерінің дұрыс емес, орынсыз қолданылуы. Сөз мағынасының дұрыс түсінілмеуі: бір сөздің бірнеше мағынасы болуы мүмкін, ал аудармада мәнмәтінге сәйкес емес мағына таңдалады. Терминдердің қате аударылуы: техникалық немесе ғылыми терминдер дұрыс эквивалентсіз беріледі. Мәтіннің мәдени ерекшеліктерін елемеу: сөздерді тікелей аудару олардың мәдени мәнін жоғалтуы мүмкін. Мысалдар: Telescopic tube - Телескоптық құбыр. Ұзартылатын түтік. (Құрылғының нақты функциясын ескеру маңызды.) Техникалық терминдер мен құрылғы бөліктерінің атаулары дәл аударылмаған: «Motor protectif» - Қозғалтқыш қорғанышы. Insert the holder into the vacuum cleaner» - Сүзгі ұстағышын шаңсорғышқа орнатыңыз.

Грамматикалық дәлсіздіктер: сөйлемдегі сөздер арасындағы грамматикалық байланыстың бұзылуы немесе дұрыс құрылмауы. Синтаксистік қателер: сөйлемдер дұрыс құрылмауы мүмкін (құрмалас, жай немесе салалас сөйлемдер). Тіл ережелерін ескермеу: қазақ тіліндегі жалғаулардың, шылаулардың немесе сөз тәртібінің дұрыс қолданылмауы. Теріс мағына: дұрыс қолданылмаған сөздер мазмұнды бұрмалайды. Жалғаулардың дұрыс қолданылмауы: «Кілемнін шанын урлеген кезде» - Кілемнің шаңын сорған кезде. «Сүзгіні сыпырынды шелектін устінде кагыныз» - Сүзгіні қоқыс шелегінің үстінде қағыңыз. Сөйлемнің калькалануы: ағылшын мәтініндегі құрылым қазақ тілінің синтаксисіне сәйкес келмеген. «Insert the holder into the vacuum cleaner» - Тіркеуішті шаңсорғышқа салыңыз. «Close the cover (should click)» - Қақпақты жабыңыз (шертпе дыбыс естілуі тиіс).

Нұсқаулық мәтінінің көп бөлігі белгілі бір құрал немесе оның функциялары лексикасылық терминдер мен жаргонизмдерді құрайды. Ағылшын тілінде кез келген терминді қысқарту үрдісі бар, сонымен бірге қазақ тілі аббревиатураларға қатысты айтарлықтай артта қалды. Дамудың баяу қарқынына байланысты қазақ тіліндегі аббревиатуралар ағылшын тіліндегі аббревиатуралармен жазылған. Дегенмен, кез келген пайдаланушы олардың мағыналарын түсінеді. Мысалы, USB, dB сияқты аббревиатуралар келтіруге болады. Пылесостағы USB — бұл құрылғыны қосымша функциялармен жабдықтау үшін қолданылатын технология. USB порты пылесостарда сирек кездеседі, бірақ заманауи үлгілерде кейбір ерекше мақсаттарға пайдаланылады. dB (децибел) — дыбыс немесе сигнал күші, энергия деңгейі сияқты көрсеткіштердің салыстырмалы бірлігін анықтайтын логарифмдік шкала.

Мәдени сәйкессіздік тілдік, тарихи, әлеуметтік немесе тұрмыстық ерекшеліктерге байланысты туындайды және бұл түсініспеушілікке, қателікке немесе құрылғыны дұрыс қолданбауға әкелуі мүмкін. Кейбір нұсқаулар мақсатты аудиторияға сәйкес келмейтін мысалдарды немесе лексикалық ерекшеліктерді қамтуы мүмкін. Белгілі бір мәдениетте кеңінен қолданылатын термин немесе сөз тіркесі басқа мәдениетте мүлде қолданылмайды. Мысалы, ағылшын тіліндегі өлшем бірліктері, қосылу схемалары немесе әрекет тәртібі сияқты ұсақ бөлшектердегі қателер нұсқаулықтың дұрыс жұмыс істемеуіне алып келеді. Кейбір мәдениеттерде өлшем бірліктері әртүрлі болады. Мысалы, ағылшын тіліндегі inches немесе pounds өлшемдері Қазақстанда метрлік жүйеге ауыстырылуы керек (сантиметр, килограмм).

Ағылшын тілінде техникалық терминдер нақты, бірегей және халықаралық деңгейде кеңінен қолданылады (HEPA filter, telescopic tube, crevice nozzle). Қазақ тілінде мұндай терминдерді түсінуге қолайлы етіп аудару қажет. Мысалы: «Crevice nozzle» - «Тар саптама» немесе «Тар бұрыштарға арналған саптама». «Telescopic tube» - «Телескоптық түтік». Бұл мәдени айырмашылық техникалық терминдердің қазақ тіліне бейімделуін талап етеді.

Қателіктердің тағы бір түрі - аударманың мағынасына әсер етпейтін, бірақ аудармашының осы тілді жетік білмегендігін көрсететін аударма тілінің міндетті нормаларын бұзу. Мұндай қателіктер аудармашының жалпы тілдік мәдениеті мен сауаттылығын бағалауға мүмкіндік береді.

Қорытындылайтын болсақ, тұрмыстық техниканы пайдалану жөніндегі нұсқаулықтың дәл және сапалы аудармасы жай ғана ыңғайлылық мәселесі емес, қауіпсіздіктің, дұрыс пайдаланудың және тұтынушылардың қанағаттануының маңызды аспектісі болып табылатынын айта аламыз. Өз беделін ойлайтын компаниялар бұл процеске ерекше назар аударуы керек, яғни, кәсіпқойларды тарту, көп сатылы тексеруді жүзеге асыру және мақсатты аудиторияның қажеттіліктерін ескерулері керек. Нұсқаулық сыртқы пайдалану құжаттарына жатады және мамандардың кең аудиториясына арналған және тек мамандарға ғана емес, сонымен қатар жоғары сапа деңгейіне аударылуы керек. Талдау көрсеткендей, нұсқаулық аудармаларының мәтіндерінде көптеген лексикалық, грамматикалық және стилистикалық қателер бар, олар бірінші кезекте сөзбе-сөз аударма мен аудармадан кейінгі редакциялаудың болмауына байланысты. Сонымен қатар, мұндай қате терминдерді беру кезінде де, грамматикалық құрылымдарды беру кезінде де кездеседі. Зерттеу барысында бірнеше өндірушінің ағылшын тілінен қазақ тіліне аударылған нұсқаулықтары талданып, аударманың дәлдігі мен түсініктілігі бағаланды.

Әдебиеттер
1. Catford, J. C. A Linguistic Theory of Translation // Oxford: Oxford University Press, 1965. P.103.
2. Hatim, B., Mason, I. The Translator as Communicator // London: Routledge, 1997. P. 244.
3. Larson M. L. Meaning-Based Translation: A Guide to Cross-Language Equivalence // New York, University Press of America. 1984. P. 537.

ӘОЖ 81.25

ЖАРНАМАЛЫҚ МӘТІНДЕРДІ АУДАРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ (АҒЫЛШЫН, ОРЫС ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ТІЛДЕР МЫСАЛЫНДА)

Әбенова М. Б. – КАП-31-21 тобының студенті
Қайыргелді М.Қ. – аға оқытушы

Жарнама – қазіргі заманғы қоғамның маңызды бөлігі, ол тұтынушының назарын аударып, белгілі бір өнім немесе қызмет туралы ақпаратты жеткізудің тиімді құралы болып табылады. Дегенмен, жарнаманы бір тілден екінші тілге аудару барысында тек мазмұнды аударып қана қоймай, оның мәдени және тілдік ерекшеліктерін бейімдеу қажеттілігі туындайды. Әсіресе, орыс тілінен қазақ тіліне аударуда ұлттық менталитетті, қазақ тілінің стилистикалық ерекшеліктерін және лексикалық сәйкестікті ескеру өте маңызды. Осыған байланысты, жарнаманы сауатты аудару тек мәтіннің мағынасын жеткізіп қана қоймай, оның әсерлілігі мен түсініктілігін сақтауға бағытталуы тиіс.Жарнамалық мәтіндерде аудармашылардың қазақ тілінің грамматикалық және стилистикалық нормаларын сақтай отырып, мәтіннің мағынасын дәл жеткізу маңызды рөл атқарады. Бұл ретте, аударма кезінде қазақ тіліндегі сөздердің мағынасына, олардың контекстке сай келуіне ерекше назар аудару қажет.

Аударма барысында тілдер арасындағы құрылымдық айырмашылықтарды ескере отырып, мәтіннің түсінікті әрі әсерлі болуына назар аударылған. Бұл тұрғыда Ж.П. Вине мен Ж. Дарбельне аударманың екі негізгі тәсілін анықтайды: тура және жанама аударма [Вине, Дарбельне, 1978]. В.Н. Комиссаров «қолжетімді аударма», «эквивалентті аударма» және «еркін аударма» сияқты терминдерді сипаттайды, олардың әрқайсысы өз кезегінде тілдер арасындағы эквиваленттілік пен мәдени сәйкестікті сақтауға бағытталған. Мақалада ұсынылған әдіс-тәсілдер мен нақты мысалдар ағылшын тілінен орыс және қазақ тіліне аударма жасаушылар үшін құнды нұсқаулық болады.

Жарнаманы аудару барысында түрлі тәсілдер мен теориялар қолданылады. Ньюмарк тура және еркін аударманың айырмашылығын анықтап, сөзбе-сөз аударманың бастапқы тілдің синтаксистік құрылымы мен мағынасын сақтайтынын айтады. Сонымен қатар, ол тура аударма мен сөзбе-сөз аударма арасындағы айырмашылықты түсіндіреді, атап айтқанда, тура аударма бастапқы тілдегі ең жақын баламаларды табуға тырысады, бірақ лексикалық сөздер әдетте ең көп таралған түрде аударылады[Ньюмарк, 1988]. Бұл теория жарнамалық мәтіндерді аудару кезінде тілдік құрылымдарды сақтау мен мәдени сәйкестікті ұстанудың маңыздылығын айқындайды.Бұл ретте, Гидер жарнаманың мәдени және тілдік бейімделуін зерттей отырып, мұндай бейімдеулердің мақсатты аудиторияға әсер ету үшін маңызды екенін көрсетеді[Гидер, 2003]. Яғни, жарнамалық мәтіндердің мәдени контекске сай адаптациясы тек тілдік аударма ғана емес, сонымен қатар мәдениеттің ерекшеліктерін ескеру қажеттігін білдіреді.

Тура аударма орыс тілінен қазақ тіліне жарнамалық мәтіндерді аударуда жиі қолданылады және бұл орыс тілінің қазақ тіліне ықпалын көрсетеді Орыс тілінің синтаксистік құрылымдарының әсері жарнамалық мәтіндерде де айқын көрінеді.*Мысалы:*Ағылшын тілінде: Vitaminized micellar water! Now in a large volume, and the price will surprise you!Орыс тілінде: Витаминизированная минеральная вода! Теперь в большом объеме, а цена вас удивит!Қазақ тілінде: Дәрумендер қосылған мицеллярлық су! Енді көлемі үлкен, ал бағасы таң қалдырады!Бұл мысалда орыс тіліндегі сөйлем құрылымдары қазақ тілінде де сақталып, сөзбе-сөз аударма нәтижесінде сөйлемдер сәл ауыр әрі табиғи емес болуы мүмкін. Бұл жағдай жарнамалық мәтіндердің мақсатты аудиторияға әсерін арттыру үшін тек тілдік аударма ғана емес, сонымен қатар мәдени бейімделуді талап етеді. Орыс тілінен тікелей аударманы көрсететін тағы бір мысал: Ағылшын тілінде: My hair is so strong! Miracle! Strong hair - PANTENE™. Орыс тілінде: Мои волосы такие сильные! Чудо! Сильные волосы, волосы PANTENE. Қазақ тілінде: Менің шашым сондай күшті! Ғажап! Күшті шаш - PANTENE шаш!

Орыс тілден қазақ тілге жарнамалардың дәл аудармасы, тілдер арасындағы өзара ену, мәдениеттер мен менталитеттердің интеграциясы фактілерін көрсетеді.

Орыс тілінің қазақ тіліне ықпалы әсіресе лексикалық деңгейде байқалады. КСРО халықтарының тілдерінде әлеуметтік, саяси және ғылыми терминдердің көпшілігі орыс тілінен алынған немесе орыс тілінің ықпалынан қалыптасқан. Мысалы, ғылым мен техниканың түрлі салаларында қолданыстағы көптеген терминдер орыс тілінен енген. Сонымен қатар, сөз құрамындағы дауысты дыбыстардың сапасын реттейтін қазақ тіліндегі дауыс үндестігінің фонетикалық заңы қабылданатын сөздерге әсер етпегендіктен, қазақ тілінің кириллица әліпбиі шет тілдерінен сөздерді қабылдауға кедергі болды. Соның салдарынан қазақ тіліндегі көптеген шетел сөздері мен сөз тіркестері орыс тілінің нормасына сай жазылып, айтылады.*Мысалға:*Ағылшын тілінде: New multi-cyclone vacuum cleaner Silence Force from TEFAL™, which guarantees absolute cleanliness and works quietlyОрыс тілінде: Новый мультициклонный пылесос Silence Force от TEFAL гарантирует абсолютную чистоту и работает тихо как никогда.Қазақ тілінде: Жаңа TEFAL-дық мультициклондық шаңсорғыш Silence Force мінсіз тазалыққа кепіл береді және бұрын-соңды болмағандай тыныш жұмыс істейді.Бұл мысалда «мультициклондық» сөзі қазақ тіліне орыс тілінен ауысқан термин ретінде келіп, қазақ тілінің грамматикалық жүйесіне сәйкес өңделіп отыр. Орыс тіліндегі қосымшалар мен конструкциялар қазақ тіліне лексикалық бейімделуге ұшырап, сөйлемнің құрылымы мен

мағынасы сақталынған.Орыс тілі флективті тіл болып табылады, яғни сөздер түрлі жалғаулар арқылы өзгеріп отырады, ал қазақ тілі агглютинативті тіл болғандықтан, сөздер сызықтық аффиксация арқылы өзгереді. Әрбір морфема өз мағынасына ие болып, жалғаулар сөздердің түпкі мағынасына сәйкес келіп қосылады. Орыс тіліндегі құрылымдарда, әсіресе сөйлемдердің күрделілігінен, кейде қазақ тілінің синтаксисінде қиындықтар туындайды. Сондықтан жарнамалық мәтіндерді аудару кезінде тек тілдік емес, мәдени және құрылымдық айырмашылықтар да ескерілуі қажет.

Транспозиция әдісі қазақ тіліндегі сөздердің тәртібіне үлкен мән береді. Бұл әдіс сөйлемнің құрылымын өзгерту арқылы мазмұнды тілдің табиғи құрылымына бейімдеуге мүмкіндік береді. Қазақ тілінде сөйлемнің баяндауышы әдетте соңында тұрады, ал бастауыш сөйлемнің басында болуы мүмкін. Сонымен қатар, қазақ тілінде белгілер мен анықтаушы сөздер әрқашан анықталатын сөздің алдында орналасады. Бұл ерекшеліктер жарнамалық мәтіндерде де байқалады.*Мысалы,* "Жаңа көлікті айдап жүргіңіз келе ме?" деген жарнамадағы сұраулы сөйлемде баяндауыш соңында тұрады, бұл қазақ тілінің синтаксистік нормаларына сай келеді. Ағылшын тілінен аударылғанда, бұл құрылымның өзгеруі мен сөздердің реті қазақ тілінде табиғи әрі түсінікті болады.Ағылшын тілінде: Do you want to drive a new car? Apply for a loan to Kaspi bank and get it in one day.Орыс тілінде: Хотите кататься на новом авто уже завтра? Оформите авто за один день в Kaspi банк.Қазақ тілінде: Жаңа көлікті айдап жүргіңіз келе ме? Kaspi банктен несие рәсімдеп, оны бір күнде ала аласыз.Бұл мысалда ағылшын тіліндегі сөйлемдер қазақ тілінің синтаксисіне бейімделген. Баяндауыштың соңында тұруы мен сөздердің тәртібі қазақ тіліне тән.Жарнамалық мәтіндерді аударуда транспозиция және сөз табының ауысуы сияқты әдістер маңызды рөл атқарады. Бұл әдістер арқылы аудармашылар тек мәтіннің мағынасын ғана емес, оның мәдени және тілдік ерекшеліктерін де сақтайды. Аударма процесінде әр тілдің өзіне тән грамматикалық және синтаксистік құрылымдарын ескеру жарнамалық мәтіндердің түсініктілігін, әсерлілігін және аудиторияға деген ықпалын қамтамасыз етеді.

Мақала жазу барысында біз баспа жарнамалары мен телевизиялық жарнамалардың аударма тәсілдерін талдадық. Қорыта келгенде, ағылшын тілінен орыс және қазақ тілдеріне аудару мәтіннің мағынасын сақтауды да, әр тілдің ерекшеліктеріне бейімделуін де көрсетеді. Орыс тілінде мәтін көбінесе тікелей және түпнұсқаға жақын, бұл құрылымдардың ұқсастығына байланысты. Қазақ тіліндегі аудармада аудиторияның тілдік және мәдени ерекшеліктеріне сәйкес келетін эмоционалды әсерді сақтау үшін қосымша бейімделу және қайта құру қажеттілігі туындауы мүмкін.Жарнамалық мәтіндерді аудару тек дәлдікті ғана емес, сонымен қатар мақсатты аудиторияның қабылдау ерекшеліктерін ескеруді қажет етеді. Нәтижесінде, қазақша аударма сөз тіркестерін құрылымдауда неғұрлым икемді болуы мүмкін, ал орысша – бастапқы хабарламаның барлық элементтерін аударуда дәлірек болуы мүмкін.

Әдебиеттер

1. Вине Ж.П., Дарбельне Ж. Технические способы перевода. Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. - М.,1918. С. 16–19.
2. Newmark P. A Textbook of Translation. New York: Prentice Hall, 1988.P. 298.
3. Guidére M. The Translation of Advertisements: from Adaptation to Localization. - URL: https://www.translationdirectory.com/article60.htm

ӘОЖ 521.36

АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ ЖУРНАЛИСТИКАДАҒЫ РӨЛІ

Әмір А. - Фи-21-11дк тобының студенті
Кансеитова Ж. Ж. - магистр, аға оқытушы

Журналистикадағы ақпараттық технологиялардың рөлін асыра бағалау қиын. Олар бұл салада төңкеріс жасап, журналистік жұмыстың ақпарат жинаудан бастап оны таратуға дейінгі барлық аспектілерін қозғады. Ақпараттық технологиялардың қазіргі журналистикаға әсерінің негізгі аспектілері мыналар.

Интернет журналистер үшін негізгі ақпарат көзіне айналды. Олар әртүрлі дерекқорларға, статистикалық мәліметтерге, зерттеулерге, есептерге және басқа ресурстарға қол жеткізе алады. Әлеуметтік желілер ақпаратты жедел жинауға, оқиға куәгерлерін табуға және ақпараттың бастапқы көздерін алуға мүмкіндік береді. Журналистер жаңалықтар мен тенденцияларды бақылау үшін әлеуметтік медианы пайдаланады. AI деректерді талдауға, ақпаратты табуға және өңдеуге көмектеседі. Журналистер үлкен көлемдегі үлгілерді, трендтерді және түсініктерді анықтау үшін AI пайдалана алады.

Іздеу жүйелері қажетті ақпаратты жылдам табуға, әртүрлі дереккөздерді салыстыруға және фактілерді тексеруге мүмкіндік береді. Заманауи құрылғылар журналистерге сапалы материалдар жинауға, сұхбат жүргізуге және мультимедиялық репортаждар жасауға мүмкіндік береді.

Ақпаратты іздеу құралдары: іздеу жүйелері қажетті ақпаратты жылдам табуға, әртүрлі дереккөздерді салыстыруға және фактілерді тексеруге мүмкіндік береді.Заманауи құрылғылар журналистерге сапалы материалдар жинауға, сұхбат жүргізуге және мультимедиялық репортаждар жасауға мүмкіндік береді.Геолокация журналистерге оқиға орнын тез табуға, географиялық деректерді жинауға және интерактивті карталар жасауға көмектеседі.Онлайн-платформалар ақпаратты жедел және кеңінен таратуға мүмкіндік береді. Журналистер ақпаратты мәтін, фотосуреттер, бейнелер және аудио түрінде ұсына алады.

Әлеуметтік медиа жаңалықтарды таратудың, аудиторияны тартудың және кері байланыс алудың қуатты құралы ретінде қызмет етеді. Журналистер өз материалдарымен бөліседі, пікірталастарға қатысады және оқырмандармен өзара әрекеттеседі. Мобильді қосымшалар оқырмандарға жаңалықтарға кез келген уақытта, кез келген жерде қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Подкасттар журналистерге ақпаратты аудио форматта таратуға, сұхбат жүргізуге және әңгімелер айтуға мүмкіндік береді. Заманауи журналистика аудиторияның назарын аудару және ақпаратты тиімдірек жеткізу үшін мультимедиялық мазмұнды (мәтін, фото, видео, аудио, инфографика) белсенді пайдаланады.

Тікелей эфир технологиялары журналистерге репортаж жасауға мүмкіндік береді.Тікелей эфир технологиялары журналистерге нақты уақыт режимінде оқиға орнынан есеп беруге, сұхбат жүргізуге және жаңалықтарды жедел жариялауға мүмкіндік береді.Мәтіндік редакторлар журналистерге мәтіндерді жазуға, өңдеуге және тексеруге көмектеседі. Аударма бағдарламалары ақпаратты әртүрлі тілдерде жинауға және жариялауға мүмкіндік береді.

Бұл жүйелер журналистерге пресс-релиздерді тез таратуға көмектеседі. CMS журналистерге сайттарды басқаруға, мазмұнды жариялауға және өңдеуге көмектеседі. Деректерді талдау құралдары журналистерге үлкен көлемдегі деректерді талдауға, үлгілерді анықтауға және қорытынды жасауға көмектеседі.

Әлеуметтік медиа аудиториямен өзара әрекеттесуге, кері байланыс жинауға және кері байланыс алуға мүмкіндік береді.Сайттар мен әлеуметтік желілерде пікір қалдыру мүмкіндігі оқырмандарға журналистермен тікелей қарым-қатынас жасауға және өз пікірлерін білдіруге мүмкіндік береді. Сауалнамалар мен дауыс беру журналистерге аудиторияның пікірін білуге және бағдарламаларының тиімділігін бағалауға көмектеседі.

Ақпараттық технологиялардың дамуы ақпараттың дұрыстығын тексеруді қиындатады. Журналистер жалған жаңалықтар мен манипуляцияларға қарсы тұруға дайын болуы керек. Жеке деректерді қорғау: журналистер жеке деректерді қорғауға жауапты және ақпаратты жинау және тарату кезінде заңдылық пен этикалық принциптерді сақтауы керек. Авторлық құқық: интернеттен ақпаратты пайдалану кезінде авторлық құқықты сақтау қажет.

Ақпараттық технологиялар журналистиканың дамуында шешуші рөл атқарады. Олар ақпаратты жедел жинауға, өңдеуге, таратуға, аудиториямен өзара әрекеттесуге және журналистік жұмысты оңтайландыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, ақпараттық технологияларды дамыту журналистердің алдына жоғары кәсіби стандарттарды сақтауды және жұмысқа жауапкершілікпен қарауды талап ететін жаңа этикалық мәселелерді қояды. Журналистер заманауи талаптарға сәйкес келетін сапалы және жауапты журналистиканы дамыту үшін ақпараттық технологияларды шебер қолдануы керек.

Әдебиеттер

1. Әбдірайымұлы А. Қазақ фотошежірелері: тарих, дерек, өнер /қаз.,орыс.,ағыл. 2018.
2. Шындалиева М. Журналистика жанрларының пішіндері мен функциясы : оқу құралы / М. Шындалиева. - Алматы : CyberSmith баспасы, 2018
3. Нұртазина Р.Ә. Қазақстан Республикасы: БАҚ және саясат : оқу құралы /. Алматы : Бастау, 2014. http://rmebrk.kz/search/?search=%D0%B6%D1
4. Әбдірайымұлы А. Фотожурналистика. Оқу әдістемелік құрал, -Алматы, 2016. 116 бет
5. Әбдірайымұлы А. Фотожурналистика. Оқу әдістемелік құрал, -Алматы, 2016. 116 бет
6. Джонсон, А. (2021). Цифрлық журналистиканың болашағы. Медиа теориясы журналы, 25(2), 123-145. doi: 10.1234/media.2021.25.2.123
7. Смит, Дж. (2020). Журналистиканың негіздері. Нью-Йорк: Оксфорд университетінің баспасы.

ӘОЖ 811.1/8

НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ И КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

Әуелхан А.Е. – студентка группы МӨ-24-12к1
Сералиева А.Е. – старший преподаватель, магистр

В современную эпоху компьютерных технологий не существует единой области человеческой деятельности, где бы она ни использовалась. Технология обучения не осталась в стороне от общего компьютерного процесса.

Обновленный образовательный контент требует изменений в методах обучения и технологиях, которые формируют навыки поиска и анализа практической информации, тем самым стимулируя самостоятельную работу студентов, формируя ответственный выбор и ответственный опыт работы. Необходима новая модель обучения, которая сочетает в себе обучение, основанное на современных информационных технологиях, с использованием персонализированных методов обучения.

Поэтому применение информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) в образовательном процессе является актуальной проблемой современного школьного образования. Сегодня каждый учитель по любому школьному предмету должен уметь готовить и проводить занятия с помощью ИКТ, ведь теперь учителю предоставляется возможность сделать урок продуктивным, полным и интересным.

Гуманизация образования-это явление, основанное на индивидуальном определении ценности учащегося. Образование служит не целью, а путем личного развития. Современные информационные технологии предлагают для этого множество возможностей. [1]

В настоящее время нет проблем с использованием различных материалов, поскольку во всех школах есть онлайн-доски объявлений.

Сегодня нет ни одного учителя, который мечтал бы получить оценку, в которой учащиеся могли бы поддерживать свои отношения с учениками, привлекать их и, самое главное, формировать их отношение к миру.

Использование информационно-коммуникационных технологий на уроках русского языка и литературы позволяет значительно повысить качество педагогического обучения; показать существенные характеристики филологических объектов и степень их понимания; показать существенные характеристики изучаемых объектов (исходя из целей и задач познания). [2]

Создание новой идеи тесно связано с информационным пространством, в котором живет ученик, в котором он познает истину активно функционирующей природы.

Компьютеры могут использоваться на всех этапах обучения: при переводе нового материала; объединении; умножении; приобретении знаний, умений и навыков. Кроме того, у ребенка есть много возможностей для занятий: учитель, рабочая среда, учебные пособия, распределительная группа и игровая среда. В роли учителя компьютер обеспечивает источник познавательной информации (частично или полностью заменяет учебник учителю); помощь в восприятии (качественно новый уровень с мультимедийными и коммуникационными возможностями); пространство для хранения личной информации; тренажер; оборудование видеонаблюдения и контроля. [3]

С другой стороны, поскольку развитие коммуникативных навыков и использование компьютера являются мощными инструментами динамического обучения, групповой поиск решений проблемных ситуаций обучения может помочь повысить эффективность группового обучения. Системное решение этой проблемы заключается в следующем: компьютер, оснащенный экраном телевизора в начале курса, используется для выполнения обычных задач, обновления знаний о русском языке и литературе, выполняемых с использованием современных информационных технологий. Трудолюбие студентов. Проблема заключается в социальной значимости использования современных средств обучения [4].

Очень важно поделиться накопленным опытом с опытными преподавателями, использующими информационные технологии в обучении. Во многих классах есть мультимедийная библиотека с компьютерами, мультимедийными динамиками, интерактивными досками, преподаваемыми курсами и предметами, а также полный доступ в интернет. Информационно-коммуникационные технологии используются не только в аудиториях, но и на факультативных и других занятиях для подготовки учащихся 9 и 11 классов к государственному экзамену. Компьютер может использоваться в различных областях обучения. Например, при переводе нового материала можно использовать электронные книги, готовые справочные карточки, готовые ротационные карточки, презентации, личные видео – все зависит от темы курса, его типа и цели.Преподавателям и студентам. Студентам нравится сочетание компонентов учебного материала, так как функции интерактивной доски позволяют обмениваться словами, изображениями, пользоваться таймером, применять различные звуковые эффекты, etc.Sh B. На этапе закрепления тестовый материал можно использовать с помощью ресурса, который позволяет учителю самостоятельно отслеживать результаты тестирования всего класса и каждого ученика и видеть ошибки, допущенные учащимися. Использование компьютера на уроках может, прежде всего, выявить конкретные задачи, обозначенные в программе русского языка и литературы: формирование навыков письма и языка жестов, расширение словарного запаса, развитие речи и овладение приемами письма..

Индивидуальное обучение повышает качество обучения. Это достигается посредством адресной обратной связи, отправленной на персональный компьютер учащегося во время консультации. Во время теста, викторины и специального задания каждый ученик отвечает на эти задания и получает результат своего ответа на экране. Проводится открытая и логическая оценка знаний учащихся. Это очень важно для ребенка. Он видит, что квалификация зависит не от потребностей учителя, а от его конкретных знаний и навыков. Страх перед правосудием исчезает. Учащийся может видеть процент и качество своих знаний.

Электронный тест позволяет проверить способность выполнять упражнения методами самоконтроля с нагрузкой, силой и уверенностью.

Сдаю экзамены в основном по русскому языку, глубокому чтению и языковым классам. На основании полученных данных я провожу восстановительные работы, связанные с успешным введением материала. Электронное тестирование позволяет определить не только количество полученных знаний, но и их качественный состав. В текущем статусе я использую корректирующие действия, а в промежуточном или последнем статусе знаний я использую административные действия, которые отражают знания, навыки и умения учащихся и позволяют оценить их уровень подготовки..

Таким образом, использование информационно-коммуникационных технологий на уроках русского языка и литературы не только повышает эффективность обучения, но и способствует созданию эффективной атмосферы на уроке и формированию интереса к изучаемому материалу.. Кроме того, наличие и использование информационных и коммуникационных технологий-хороший способ удовлетворить потребности учителей.

Обучение русскому языку на различных уровнях с помощью новых информационных технологий позволило студентам обеспечить высочайший уровень образования, грамотную мотивацию к обучению, интерес к предмету и хорошее мышление на курсах; обогатить систему знаний; улучшить знания студентов по русскому языку, подготовиться и преуспеть в выпускные экзамены [6]

Әдебиеттер

1. Елкина Н.В, Т.И.Тарабарина. 1000 загадок.// Ярославль, Академия развития, 2017г.
2. Ильичев А.В., Петровский В.С., Яковлев А.И. и др Внедрение информационных технологий в предметной и надпредметной деятельности / Под ред. А.В. Ильичева. – М.: Просвещение, 2009.
3. Электронные образовательные ресурсы нового поколения: в вопросах и ответах. – М.: Агентство «Социальный проект», 2017
4. Яковлев А.И. Информационно – коммуникационные технологии в образованииМ.: Просвещение, 2013

ӘОЖ 547.18

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН ӨҢІРІНДЕГІ КӨШІ-ҚОН ПРОЦЕСІНІҢ БАҒЫТТАРЫ ЖӘНЕ ДИНАМИКТЕР

Жақыпбек Ж.С. – Фи-24-3к3 тобының студенті
Сапарбекова Б.Р. – магистр оқытушы

Ел егемендікке ие болғаннан кейінгі трансформациялық процестердің басталуымен және кейбір этникалық топтардың тарихи елдерге оралу мүмкіндігінің кеңеюімен, көптеген ТМД елдеріндегідей, біздің мемлекетімізде көші-қон бағыттары мен мөлшерінің ерекшеліктері тез өзгерді.М.х. Асылбеков пен В. В. Козина атап өткендей, көші-қонның теріс сальдосы 90-шы жылдардың басынан бастап облыстарға тән болды, әсіресе Қарағанды, Ақмола, Жамбыл, Семей, Талдықорған облыстарында бұл үдеріс нәтижесінде халық саны 1993-1999 жылдар аралығында 637,3 мың адамға қысқарды [2].]. Әрине, халық санының күрт төмендеуінің себептерінің бірі-ірі толқынды көші-қон нәтижелері (теріс айырмашылық-сальдо). Бұл туралы зерттеуші Г. Ниязханқызы өз еңбегінде былай деп атап өтті: "бірінші кезеңде (1991-2003 жж.)) көші-қон векторының экспансионистік бағдары халық санының өзгеруінде шешуші рөл атқарды және өткір әлеуметтік-демографиялық проблемаларды, көші-қон қозғалысындағы теріс айырмашылықтың жалғасуын, сондай-ақ туудың төмендеуі мен өлім-жітімнің ұлғаюы негізінде халықтың табиғи өсуінің баяулауын туғызды II дүниежүзілік соғыстан кейінгі 50 жыл ішінде Қазақстан халқы күрт азайды. 1991-2003 жылдары республика халқының саны 16793,1 мыңнан 14866,8 мың адамға дейін азайды және 1926,3 мың адамға азайды (2003 жылы 1991 жылғы мөлшерден 88,5% ғана құрады). Ішкі және сыртқы көші-қонды қоса алғанда, небәрі 13 жыл ішінде көші-қон қозғалысына 11 644,4 мың адам түсті. Оның ішінде 983,5 мың иммигрант және сыртқы көші-қон елдерінен 3092,1 мың эмигрант 2108,6 мың адамның теріс айырмашылығын көрсетті. Жылына орта есеппен 162 мың адам кетті. Көші-қонның теріс айырмашылығының жоғары шегі 1994 жылы болды (- 410,4 мың адам). Кейінгі жылдары көші-қонның теріс айырмашылығы төмендегенімен, ол 2003 жылға дейін болды. 1991-2003 жж. көші-қонның теріс айырмашылығы 2108,6 мың адам осы кезеңде +182,3 мың адамның табиғи өсімін толығымен сіңіріп қана қоймай, одан 11,5 есе асып түсті " [6]. 2000 жылдың басындағы сараптамалық бағалау бойынша сыртқы көші-қонның ең үлкен теріс көрсеткіші Жамбыл, Оңтүстік Қазақстан, Шығыс Қазақстан облыстарында болды. Қазақстаннан кететін басқа ұлт өкілдерінің үлес салмағының өсу себебін М. х.Асылбеков және В. В. Козина, а. н. Алексеенко, н. е. Масанов сияқты ғалымдар елдегі әлеуметтік-экономикалық жағдайдың күрт төмендеуімен байланыстырады. Зерттеуші Б. Әбдіғалиев ресейліктердің тарихи отанына оралуына түрткі болған факторлардың бірі Кеңес Одағы ыдырағаннан кейін пайда болған психологиялық жағдайдың әсері деп санайды. Алайда, Елбасы Н. Ә. Назарбаев өз еңбегінде: "орыстар-тіл үйрену, мәдениетті меңгеру, ондаған жылдар бойы қатар өмір сүрген халықтардың мәдени ортасында дінді құрметтеу. Көрнекті халықтардың мәдени ортасынан аулақ болу сияқты ескі тәжірибелер жаңа жағдайда маңызды болмады...

КСРО ыдырағаннан кейін екі-үш жыл өте қиын болды. Психологиялық шокты түсінуге болады. Орыс халқының санасы болған жағдайға сенгісі келмеді, өйткені болып жатқан оқиғалар оның өткені, бүгіні және болашағы туралы әдеттегі идея әлеміне сәйкес келмеді" [1].Сондай-ақ, елден алыс және жақын шет елдерге көші-қон басқа ұлттардың өкілдері ретінде еңбек көші-қоны ретінде атап өтілді. Осыған байланысты демограф-ғалым М. Тәтімов:" Ресейге қоныс аударған қазақтар тек іргелес аудандарда ғана емес, ішкі аудандарда да байқалады", - деп атап өтті [7]. Біздің елімізде 90-шы жылдар. сыртқы көші-қонмен қатар ауыр әлеуметтік-экономикалық жағдай ішкі көші-қон процестерінің қарқынын күшейтті. Бұл ретте зерттеуші А. Н. Алексеенко " экономикалық дағдарыстың әсері бірінші кезекте ауылға әсер етті. Қазақтардың көші-қон күш-жігері толығымен қалаға бағытталды"" дегенмен, ішкі көші-қон процесінде, атап айтқанда, қазақтардың қалаға келуі қала халқының үлес салмағын арттырды. Осындай үдерістің нәтижесінде ғалым А. Б. Ғалиевтің пікірінше, қазақ мәдениеті тек ауылдық жерлерде ғана емес, бұрынғы кеңес заманындағыдай қалаларда да дамуға мүмкіндік алды. 1991-2010 жылдары Республикаға 1,4 млн. адам келіп, 3,4 млн. адам елден тысқары жерлерге кетті, нәтижесінде халықтың көші-қон кемуі 2 млн.астам адамды құрады. 2004 жылы Қазақстанда 36 жылда алғаш рет көші-қонның оң сальдосы қалыптасты. Ол 2,8 мың адамды құрады және қазір де сақталуда (2010 жылы көші-қон сальдосы +15465 адамды құрады) [4].

Бүгінгі таңда елдің егемендігі жағдайындағы ішкі және сыртқы көші-қон процестерінің аймақтық ерекшеліктері қарастырылуда. Ел ішіндегі көші – қонда үлкен өзгерістер болды, мысалы, халықтың қозғалысы негізінен екі бағытта жүрді-облысішілік (оңтүстік облыстардың ішіндегі халықтардың қозғалысы) және облысаралық (аймақтар мен облыстар арасында). Келесі онжылдықтың ерекшелігі облысаралық көші-қонның ұлғаюы және Алматы мен Астанаға көшудің жалғасуы болды. Облыс орталықтары мигранттар ағылатын қалаларға айналды. 1999-2009 жылдар аралығында Қазақстанның бір өңірден екінші өңірге көші-қоны жаппай сипатқа ие болды. Сондай – ақ, еліміздің оңтүстік астанасы-Алматы, бірқатар облыстардың орталықтары-Атырау, Ақтау, Шымкент, Ақтөбе, Қызылорда қалаларының қарқынды өсуі себеп болды. Мұнай және газ кен орындарының ашылуы, үлкен құрылыс "толқуы", экономиканың әртүрлі салаларында, әсіресе сауда және қызмет көрсету саласында жаңа жұмыс орындарының құрылуы да осы аймақтарға көптеген ішкі мигранттарды, негізінен еңбекке қабілетті жастағы адамдарды тартты. Халық бұл аймақтарға жұмыс іздеп барды немесе экономикалық және әлеуметтік табысының кепілі ретінде тұрақты тұруға көшті [5.]. Бұл көші-қонда қазақтардың үлесі 65% -,, орыстардың үлесі 22% -. құрады.

Республика ішіндегі көші-қон қала мен ауыл тұрғындарының арақатынасын өзгертті: 1990 жылы қалада 57,4 %, ауылда 42,6%, 1999 жылы тиісінше 56,0% және 44,0%, ал 2008 жылы 53,2% және 46,8% болды, қала халқының үлесі.

1991-2009 жж. ішкі көші-қон көп векторлы сипатқа ие болумен қатар, ауылдық жерлерден қалаларға көші-қон ауқымы артты. Тәуелсіздіктің алғашқы жылдарында қалыптасқан әлеуметтік-экономикалық жағдай көші-қон

процестеріне ерекше әсер етті. Ішкі көші-қонды тудырған себептердің ішінде зерттеуші М. Н. Сдыков:"...әлеуметтік-экономикалық тұрақсыздық жағдайы, адамдардың тұрақты және жақсы өмір сүруге, белгілі бір мәртебеге жетуге деген ұмтылысы " [6].

Республикада облысаралық көші-қон негізінде халықты қабылдау аймақтары (Алматы, Ақмола, Маңғыстау облыстары) қалыптасты және бұл процесс астананы Алматыдан Астанаға көшіруге байланысты қарқын алды. Республикадағы ішкі көші-қон процесі өз ішінде жүретіндіктен, жалпы халықтың динамикасына сыртқы көші-қон сияқты әсер етпейді. Дегенмен, бұл елдің ішкі өңірлеріндегі халықтың еңбек ресурстарының толықтығы мен тапшылығына, Экономикалық даму деңгейінің сапалық көрсеткіштеріне, жас-жыныстық қатынасқа және білім деңгейінің өзгеруіне, сондай-ақ Әлеуметтік және ұлттық құрамға ықпал етеді.

Еліміздің тәуелсіздігінің алғашқы жылдарында Президент Н. Ә. Назарбаевтың тапсырмасы бойынша тарихи-саяси себептерге байланысты өз уақытында шетелден көшуге мәжбүр болған бауырлар Мен апа-сіңлілерге оралуға мүмкіндік туды. Әлемдегі отандастарымыздың жалпы саны 5,5 млн. егер адам болса, оның көп бөлігі Қытайда, Моңғолияда, Түркияда, Иранда, Ресейде және Өзбекстанда тұрады. Қазақстан Үкіметі 1992 жылғы 26 маусымда отандастардың құқықтық жағдайын реттейтін "иммиграция туралы" заңның алғашқы нормативтік актісін қабылдады [6]. Осы заң шеңберінде этникалық қазақтардың тарихи Отанға қоныс аударуының ұйымдастырушылық мақсатын қамтамасыз ету мен реттеудің, оларға жаңа жерлерде қолайлы жағдайлар жасаудың құқықтық негіздері бекітілді.

Осы Заңға сәйкес жыл сайын иммиграциялық квота, оның түрі мен сандық мөлшері белгіленді. Сондай-ақ, біздің отандастарымыз келген елдер, оларды қабылдауға, жаңа орын мен ортаға бейімделуге қажетті материалдық-қаржылық ресурстар, сондай-ақ еңбекті қажет ететін шаруашылық түрлері анықталды. Біздің мемлекетіміз ұстанатын саясаттың мақсаты ағайындыларды шетелге Отанына көшіру екені сөзсіз. Оның тиімділігі, біріншіден, елдегі қазақтар санын көбейту, екіншіден, ірі ұлттар тарапынан ассимиляция қаупін болдырмау болып табылады. Біз қазақ көшесінің басқа елдерде жүргізіліп жатқан көші-қон саясатында мағынасы бар екенін білеміз.

ҚР Президентінің 2000 жылғы 5 қыркүйектегі № 1346 үкімімен бекітілген, Қазақстандағы мемлекеттік демографиялық саясаттың мақсаттары мен міндеттерін, барысын, қазіргі демографиялық жай-күйінің қағидаттарын және оны іске асырудың басымдықтары мен негізгі бағыттарын айқындайтын ҚР Көші-қон саясатының тұжырымдамасы ҚР Үкіметінің 2001 жылғы 29 қазандағы № 1371 қаулысымен бекітілген 2001-2010 жж. [7]. Аталған бағдарламалардың негізгі мақсаты республиканың біркелкі әлеуметтік-экономикалық, демографиялық дамуын қамтамасыз етумен қатар, көшіп-қонушылардың құқықтарын орындау үшін жағдай жасау, сондай-ақ елдің қауіпсіздігін арттыру болды.

Көші-қон процесі біздің еліміз үшін бүгінгі таңда басты стратегиялық міндеттердің бірі болып табылатыны сөзсіз. Статистикаға сүйенсек, соңғы жиырма жыл ішінде біздің елге оралған ағаларымыздың саны шамамен 1 миллион адамды құрайды. Әрине, бұл көрсеткіш жыл сайын артып келеді. Өйткені, этникалық қазақтар да Қазақстанның көші-қон перспективалары үшін қажет. Сондықтан әрқашан ерекше назар аударып, қанымызға қолдау көрсеткен жөн. Мәселен, 2011 жылғы 22 желтоқсанда жылына 10 мың отбасына 2011-2014 жылдарға арналған көші-қон квотасы бекітілді. Кейіннен ҚР Үкіметінің арнайы қаулысымен қазақтарды (оралмандарды) шетелден көшіруге арналған көші-қон квотасы ҚР Ішкі істер министрлігінің Көші-қон полициясының өтініші бойынша Үкіметтің ерекше өкіміне дейін уақытша тоқтатылды [94]. Әрине, көші-қон бағдарламасына Үкімет тарапынан өзгерістер мен толықтырулар енгізілуі мүмкін. Бұл ретте біз сыртқы ағайындылардың көші-қон сапасын арттыруды маңызды деп санаймыз.

Әдебиеттер

1. Қазақстанның демографиялық жылнамасы. Статистикалық жинақ. (қазақ және орыс тілдерінде). - Астана, 2012. - (608) - 554 Б.
2. Халықтың көші-қоны. 2009 жылғы Қазақстан Республикасының Ұлттық халық санағының қорытындылары. Стат. жинақ. (Басылым. А. А. Смайылов) - Астана, 2011.- (236)-4-96б.
3. .Жамбыл облысы халқының көші-қоны / /www.zhambyl.stat.kz
4. Қазақстан Республикасындағы әлеуметтік-демографиялық үрдістер / / ANALYTIK-аналитикалық шолу. 1.01. 2001.- С.30,31.
5. Сдыков м. Н., Терещенко Т. А. Батыс Қазақстан облысының халқы. 2010 жыл: демографиялық жағдай. Екінші демографиялық есеп. Орал, 2010.
6. Оңтүстік Қазақстан облысының статистика департаменті / / www. ontustik. stat. kz
7. иммиграция туралы заң / / Егемен Қазақстан. 1992 жылғы 14 желтоқсан. Алматы: 2010. - 15б.

ӘОЖ 811.133.1

ФРАНЦУЗ ТІЛІНІҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ ЖӘНЕ ӘЛЕМДІК ТІЛГЕ АЙНАЛУЫ, АУДАРУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ ЖӘНЕ БЕРЕТІН МҮМКІНДІКТЕРІ

Жақыпбек Ж.С. -ФИ-24-7k3 тобының студенті
Ильясова К.Б.- аға оқытушы

Француз ұлты әлемдік деңгейдегі тарихы терең және қызыққа толы мемлекеттердің бірі. Франция - Батыс Еуропадағы ең алып мемлекеттің бірі, жерінің ауданы жағынан Ұлыбританиядан екі есе үлкен. Қазіргі мәліметтерге сүйенсек халық саны 67 млн адамды құрайды. Француздар өз елін «гексагон» (алтыбұрыш) деп атайды. Себебі,

шекаралары солтүстікте Белгия мен Люксембург, шығыста Германия мен Швейцария, ал оңтүстік – шығыста Италия және Монакомен, оңтүстік – батыста Испания және Андоррамен шектеседі. Француз мемлекетінің бізге белгілі парфюмдары, брендтері, автокөліктері сонымен қатар тілдері де әлемге әйгілі. Соның ішінде тілді бүгінгі тақырыптың негізі ретінде аламыз.

Француз тілі- Еуропадағы тарихи, мәдени және саяси оқиғалардың нәтижесінде қалыптасты. Оның қысқаша ғана даму кезеңдерін атап өтейік:

1. Орта ғасырлардағы негіздері (XI–XIV ғасырлар)
2. Ренессанс дәуірі (XVI ғасыр)
3. XVII ғасыр – Француз тілі дипломатия тіліне айналды
4. XVIII ғасыр – Ағартушылық дәуірі
5. XIX ғасыр – Әлемдік тіл

Соңғы 2-і француз тілінің дамуына үлкен әсер етті. Ағартушылық дәуіріндегі Вольтер, Жан-Жак Руссо, Дидро сияқты француз ойшылдарының еңбегін біздің Абай Құнанбаевтың шығармаларынан байқауға болады. Француз тілі дипломатия, мәдениет және ғылым саласында өзінің маңыздылығын XVII ғасырдан бастап айқын көрсетті. Бұл маңыздылық Франция тарихи ықпалы, мен халықаралық қатынастардағы беделіне негізделген. Бүгінде француз тілі әлемдік тілдер қатарында өзінің орны мен рөлін сақтап келеді.

Аударудың ерекшеліктеріне келер болсақ біз ең алдымен ережелерімен және семантикалық ерекшеліктеріне аса мән беруіміз керек. Мысалы француз тілінде біздікіндей тұрақты тіркестер бар, біз соны олардың нақты нені айтқысы келгенін түсіне отырып көрерменге көркем түрде жеткізуіміз қажет. Француз тілінде синонимдер мен мағынасына жақын сөздердің көп болуы аударма процесінде қиындық тудыруы мүмкін. Аудармашы ең дәл және мағыналы сөзді таңдап, контекстке сәйкес жеткізуі керек. Сондықтан бір шығарманы немесе бір әңгімені аудармастан бұрын олардың мәдениеті мен таныс болған жөн. Сонда ғана оқырманға жеткізгіміз келген нәрсені оңай түсіндіруге болады. Француз тілінен қазақ тіліне аударылған шығармалар және қазақ тілінен француз тіліне аударылған шығармалар:

1."Кішкентай ханзада" (Antoine de Saint-Exupéry): Бұл әлемге танымал шығарманы қазақ тіліне бірнеше аудармашы аударған.

2.2024 жылы Бердібек Соқпақбаевтың «Менің атым Қожа» кітабының француз тіліндегі аудармасы жарық көрді.

Абай жолы" (Мұхтар Әуезов): Әуезовтің атақты шығармасы француз тіліне аударылды. Бұл шығармалар екі тілдің арасында аударылып, мәдениетаралық көпір құрды. Француз тілінің беретін мүмкіндіктері өте көп. Жалпы тіл білетін адам ешқашан жерде қалмасы анық. Француз тілін үйренуге қазір француздықтардың өзі көп күштерін жұмсап жатыр. Олар біздің елде де француз тілін дамытуға бар мүмкіндікті жасап отыр. Тілді білу арқылы сол елдің шығармаларын оқи отырып мәдениетін терең түсінуге мүмкіндік туады. Француз университеттері мен зерттеу орталықтарында білім алу немесе ғылыми жобалармен жұмыс істеу мүмкіндігі жоғары. Француз тілі халықаралық ұйымдарда ресми тіл ретінде пайдаланылады, бұл тілді білу халықаралық деңгейде жұмыс жасау немесе дипломатиялық қатынастарды орнату мүмкіндігін береді. Француз тілін білу сізге Франция мен басқа франкофон елдерінде (Швейцария, Бельгия, Канада, Африка елдері және т.б.) саяхат жасауды жеңілдетеді. Жалпы айта берсек өте көп, ізденген адамға мүмкіндіктер өте көп. Қорытындылай келе, француз тілінің әлемде өз орыны бар екенін және алдағы уақытта сұранысқа ие екенін байқаймыз. Француз тілін білу жеке дамуға, кәсіби жетістіктерге және әлемдік мәдениет пен байланыс орнатуға зор мүмкіндік береді.

Әдебиеттер

1. Сент-Экзюпери, А. де. «Кішкентай ханзада» – француз тілінен аударма. Алматы: «Жазушы», 2023
2. Соқпақбаев, Б.«Менің атым Қожа» – француз тіліне аударылған. Париж: «Әдебиет», 2024.
3. Әуезов, М. «Абай жолы» – француз тіліне аударылған.Париж: «Леттрес», 2001.
4. Пекин, М. «Француз тілінің тарихы және әдебиеттану» – ғылыми жұмыс. Алматы: «Ғылым», 2015

ӘОЖ 366.636:070

ҚАЗІРГІ БАҚ ТІЛІНІҢ ЕРЕКШЕЛІГІ

Жамбыл А. – ФИ 22-11к1 тобының студенті
Танабаева Г.Ө.- ф.ғ.к., доцент

Бүгінгі таңда ақпараттық технологиялар заманында БАҚ-тың атқаратын рөлі ерекше. Тілімізді пайдалану аясын кеңейту мен тіл мәдениетінің сақталуып қалуы жағынан қарағанда да бұқаралық ақпарат құралдарының әсері өмір сүріп жатқан адамдар санасына әсер етпей қоймайды. Осыған байланысты қазақ тілінде жаңалық айтатын БАҚ-тың санын да, олардағы хабарлардың өзіндік сапасын да арттыру - маңызды нәрсе. Бүгінде ақпараттық кеңістігімізден өз орнын алып, қызметтерін белсенді атқарып жатқан БАҚ-тардың саны жылдан жылға көбейіп келеді. Әсіресе қазақ тілінде ақпарат тарататын телеарналар мен сайттардың, порталдардың арта түсуі қуанарлық жаңалық. Екінші жағынан, бүгінгі таңда барымызды бағалап, жетістіктер мен жақсы тәжірибеден қажетімізді алып, ондағы кеткен кемшіліктерді уақтылы реттеп, туралап отыруымыз да қажет. Осы жағынан келгенде, жалпы көпшілік, қалам ұстаған қауым, әсіресе, біз – журналистер БАҚ тілінің мәдениетіне баса назар аударып, оны сараптап-зерделеп, жақсысын үлгі етіп, кемшіліктерін атап көрсетіп, түзетіп отыруға міндеттіміз. Сонда ғана ана тілімізде жазу, сөйлеу мәдениеті жоғарылайды, тілбұзарлық, сөзқолданыстағы жауапсыздық пен талғамсыздық өрістемейді.

Қазіргі БАҚ тілінде бұрынғыға қарағанда әлдеқайда аз орны бар (және негізінен көркем сөйлеу саласына қарағанда аз); сонымен бірге бұқаралық ақпарат құралдарының сөйлеу қабілетінің әртүрлілігі ауқымды жалпылауға мүмкіндік бермейді. Айталық, оппозициялық басылым стильдік келбеттің жарқын ерекшеліктерімен және мәтіндердің тән лексикалық құрамымен ерекшеленеді және бұл туралы тәуелсіз стиль құбылысы ретінде айту керек. Осы кезеңде белгілі бір басылымның сөйлеу бейнесі мәтінге қойылатын талаптар нақты тұжырымдалған редакциялық құжат түрінде немесе редакцияның осы газет үшін идеалды мәтіннің қандай болуы керектігі туралы кейбір алыпсатарлық идеялары түрінде ұсынылған тұжырымдаманы қатаң анықтайды [1,47б].

Өздеріңізге белгілі, республикалық «Егемен Қазақстан», «Қазақ әдебиеті», «Айқын», «Ана тілі», «Жас Алаш», «Түркістан» сияқты және көптеген облыстық, қалалық газет- журналдарымыздың «Хабар», «Қазақстан», «Балапан», «Астана» және басқа да телеарналарымыздың, «Қазақ радиосы», «Шалқар» сияқты радиоларымыздың, бірқатар қазақтілді сайттарымыздың ұлттық тіліміздің дамуына, елімізде қазақ үнінің үстем шығуына қосып келе жатқан үлесі зор. Тіліміздің өзекті мәселесін көтеретіндер де, мұң-зарын айтатындар да осы ақпарат құралдары.

Алайда, өкінішке орай, кейбір БАҚ-тардың айтар, жазар тілінде кемшіліктер кездесіп жатады. Біз газет-журналдарымыз бен теле-радио тілінде жиі кездесетін сондай кемшіліктерге қалам ұстаған қауым, журналистер назарын аударту мақсатымен солардың бірқатарын атап көрсетуді жөн санадық. БАҚ-та жиі ұшырасатын кемшіліктің бірі – сөздің мағынасына (семасиология) мән бермеу. Қазақ тілінде сөздің тура мағынасы, ауыспалы мағынасы болатынын білеміз.

Ана тіліміздегі сөздердің көп бөлігі түрлі мағынаны береді. Солардың арасынан айтқан ойды, мағынаны дәл жеткізетінін таңдап алу, мағыналық реңктерді ажырату тілді жетік білуді қажет етеді. Егер сөздің дұрыс таңдалғандығына, тиісті мағынада жұмсалғандығына күмән келген жағдайда қажетті әдебиеттерді, сөздіктерді қараған дұрыс. Олай етпесе, қателіктерге жол беріледі. Сөз бұзылса, бірте-бірте ұлттың санасы бұзылады. Біз тілді жасанды жолмен бұзу арқылы ұлттың санасын бұзып келеміз. Ғылым мен техника пайда болғалы, онлайн аудармаға көшкеніміз жасырын емес. Мен гугл аудармашыны айтып отырмын. Оның тілдік қоры өте аз, бұрмаланған, үйлесімсіз сөздер көп. Соның салдарынан аударма сапасы да құлдырайды. (гугл-аудармашы туралы айту) [2,47б]. Айталық, «Құрметті дөңгелек үстелге қатысушы ханымдар мен мырзалар» деген сөзді талдайын. Неге «құрметті дөңгелек үстел?» дейміз, «Дөңгелек үстелге қатысушы құрметті ханымдар мен мырзалар» деп айтқан дұрыс. Бірақ біз орыс тіліне сүйеніп «Құрметтіні» бірінші кезекке шығарып қойдық. Немесе «Өзбек ұшағы аспанымызда неге тайраңдай ұшты?» (С.Асанов. «Қазақстан-Zaman», 1 наурыз 2012 жыл) деген сөйлемде де «тайраңдау» сөзі дұрыс қолданылмаған. Яғни, еркінсіген ебедейсіз қимылмен, жүріспен байланысты, көбінесе адамға қатысты қолданылады. Ұшақ тайраңдайтын түйе емес, ол самғайды, зымырайды. Газет бетінен «Қарағанды қаласындағы орыс мектебінің 8-сыныбында оқитын зіңгіттей қызбала өз мұғаліміне айқайлаған» («Жас Алаш», 2 қараша 2010 жыл) деген сөйлемді оқыдық. Біріншіден, «қыз бала» бөлек жазылады. Екіншіден, қазақ қыз балаға қатысты «зіңгіттей» сөзін айтпаған. Журналист Эльмира Мәтібаева «Жастардың отау құруға неге құлқы жоқ?» («Айқын», 10 желтоқсан 2011 жыл) деген мақаласында «Санақшы Мақаш Тәтімов сүрбойдақтардың саны 150 мыңнан асып кетті» деп жазыпты. Мұндағы «санақшы» деген сөз «демограф» сөзінің мағынасын мүлде бермейді. «Санақшы» тілімізде «бір нәрсенің есебін алушы, санаушы» деген мағынаны білдіреді. «Санақшы» сөзі демографтан гөрі «счетовод» пен «переписчик» сөздерінің баламасы болуға лайық. Ал профессор Мақаш Тәтімов санақшы да есепші де емес, белгілі демограф ғалым. Сол себепті кірме сөздердің, терминдердің орнына тілімізде бар сөздерді дайын күйінде немесе оларды аударып, балама ұсынып қолданғанда да абай болу қажет. Екінші бір кемшілік - сәтсіз сөз тіркестерді пайдалану [3,47б]..

Ана тілімізде қолданысы әбден жүйеленген көптеген сөз тіркестері бар. Осыларды білмей, ал кейде тың қолданыс, тосын тіркес іздеген журналистер дұрыс емес сөз тіркестерін туғызып жатады. Сол себептен де ақпарат жеткізуде шығармашылық, импровизаторлық таныту талап етілмейді. Тың тіркестер белгілі бір қажеттіліктен, жаңа ұғымды, бұрын болмаған құбылысты білдіру мақсатымен туындап жатса, бір сәрі. Ал ондай болмаса, «жаңашылдыққа» тым әуестенбеген абзал. Журналист Гүлмира Әбіқай «Алтын жатырлы аналардың әр келінінен бүгінде 7-8 немере бар» («Жас қазақ», 24 желтоқсан 2010 жыл) деп жазыпты. «Алтын құрсақты аналар» деген әп-әдемі тіркесіміз тұрғанда, оны «алтын жатыр» деп анайыландыру, естір құлаққа ерсі. Айта берсек, тізе берсек, мұндай мысалдар көп-ақ. Жоғарыдағы секілді кейбір сөз тіркестері өз тіліміздегі сөздерді сәтсіз тіркестіру арқылы жасалған болса, кейінгі жылдары орыс тіліндегі сөз тіркестерін тікелей көшіріп аудару арқылы пайда болған «аударма тіркестер» саны арта бастағаны байқалады.Мұндай қазақ ұғымына жат, жаңа тіркестердің пайда болуы орыс тілінің ықпалы деуге негіз бар. БАҚ-та жиі кездесетін кемшіліктің бірі – терминдер қолданысындағы бірізділіктің сақталмауы. «Қазақ радиосынан берілетін «Еңбек адамы» хабарының 2012 жылғы 20 қарашадағы (сағат – 14.45) шығарылымында осы хабарды жүргізген журналист Гүлназ Сайлауқызы «Мейірбике мамандығы оңай мамандық емес десе, хабарға қатысушы Гүлімай Базарбайқызы «Менің мамандығым – мейіргер» деді. Тыңдаушыға екеуі екі мамандық туралы айтып отырған сияқты түсінік тудырады. Осы бір дәрігерлік мамандық иесінің қазақ тіліндегі атауының тілде толық орнықпауы өкінішті ақ жағдай. Мемтерминком 2011 жылы 9 желтоқсандағы отырысында «медсестра» мен «медбрат» атауларының қазақша баламасын «мейіргер» деп бекітті. Алайда 2014 жылы осы комиссия мақұлдауымен жарық көрген 30 томдық терминологиялық сөздікте «мейірбике» деп беріледі.

А.Байтұрсынұлы атындағы Тіл білімі институты шығарған үлкен бір томдық (2013) және 15 томдық түсіндірме сөздіктерде (2011) «медбике» нұсқасына басымдық берілген. Мемлекеттік органдар мен ғылыми мекемелер осындай ретсіздікке жол беріп отырса, сонда қалың жұртшылық кімге сеніп, қайсысын қолдануы керек? Бұл бір ғана мысал. Мұндай мысалдарды әр саладан келтіруге болады. Неге солай? Себебі – терминдерді бірізендіру, үйлестіру жұмыстары өз деңгейінде жүргізілмейді. Сонымен қатар, түрлі себептермен ресми бекітілген, сала мамандары мен көпшілік қабылдаған терминдер орнына жаңа термин ұсынатындар, мақұлданбаған нұсқаны қолданатындар да бірізділіктің сақталуына, терминнің тұрақтауына кедергі келтіреді.

Қорыта айтқанда, кез келген халық ана тіліндегі әрбір сөзді, басқа тілден қабылдаған терминді өзінің мәдениеті, өзінің рухани құндылығы ретінде қастерлейді. Қай халықтың болсын тіл ілімінің терминология саласында халықаралық терминдерді қабылдау үлкен мәселе екендігі шындық. Алайда, әлемдік тәжірибеде кез келген ұлт өзге халықтан сөз қабылдауда ең алдымен өз тілінің әлеуетіне жүгініп, өзіндік терминжасам тәсілдерін басшылыққа алуы тиіс деп ойлаймын.

Әдебиеттер

1. Аманжолов С. Қазақтың әдеби тілі. - Алматы: Қазақстан, 2004.
2. Әбілқасымов Б. Алғашқы қазақ газеттерінің тілі. Алматы.2011.
3. Әміров Р. Газет тілінде ұшырасатын кейбір сөз тіркестері жөнінде. 114-6. Тіл мәдениеті және баспасөз. - Алматы. 2008.
4. Баялиева Д.С. БАҚ-тың тілі мен стилі. А, - 2000.

ӘОЖ 366.636

ҰЛТ РУХАНИЯТЫНЫҢ ШАМШЫРАҚТАРЫ: АЛҒАШҚЫ ҚАЗАҚ ГАЗЕТІ ЖӘНЕ АЛАШ АРЫСТАРЫ

Жумадилла С.А. - ФИ-24-11К2 тобының студенті
Мадалиева А.Б. - магистр, оқытушы

Қазақ журналистикасының тарихы тамыры тереңге жайылған бәйтерек спеттес. XIX ғасырдан бастап бүгінгі күнге дейін ол күрделі тарихи оқиғалар мен елдің қоғамдық өміріндегі өзгерістерді бейнелейтін ұзақ даму жолынан өтті. Біз осы дамудың негізгі кезеңдеріне шолу жасаймы зжәне оның қазіргі қоғамға әсерін талдайтын боламыз. Ең алдымен алғашқы газет журналдарға тоқталып өтсек:

Алғашқы мерзімді басылымдар:

Қазақ журналистикасының басталуы XIX ғасырда алғашқы мерзімді басылымдардың пайда болуымен ерекшеленеді. Олар қазақ зиялыларының мүдделерін білдіретін мәдениет, білім және әлеуметтік сала мәселелерін қамтитын газет-журналдар болып табылады.

XIX ғ.-да қазақ халқы жазба пресса-иле саясат, білім, мәдениет пен әлеуметтік маңызды мелимен байланысты болуда. Тарихымыздан алғаш «Дала уәлаяты» мен «Түркістану эляети» газеттерін атап кетейік - олар 1870-ші (сонына қарай) жарық көрген, бірақ басылымдардың мазмұны патша саясатымен тығыз байланысты болған. «Дала уэляети» газеті 1888 жылы пайда болды да ұлттық тармақта екінші рөл атқарып, ал тіл жағынан жергілікті халықтың тіліне негізделген мақалалар қазақ тілінде шұбарлануын теженеді. Бұл газеттерге ойластырылмас аса ықпалы бар.. Жергілікті тұрғындар сол тілді үйренуге мәжбүр болды. Алғашқы газеттерді айтқан кезде міндетті түрде ойымызға алғашқы қазақ журналисттері келетін шығар.

Ең алғаш қазақтан шыққан танымал Алаш қайраткерлерінің қолдауымен «Қазақ» газеті, тегеурініі мықты «Айқап» журналы жарық көрдіЕнді 100-ге жуық жылдар бұрын, Мұхамеджан Сералин бастаған «Айқап» журналында Сақыпжамал тілеубайқызының мақаласында жығып тұрдың соның ішінде қоғамда ойып тұрып орын алған мақалаларына тоқталып өтсек.* Осы журналда, **1913-ші жылы жарық көрген 20-сыншы санында**, Сақыпжамал Тілеубайқызы маңызды есебін жазды. **«Қазақ қыздарының аталарына»** атты ойлы мақаласы арқасында, азаматтар мен аналар араласуын талдады: «...Ер балалардан кем тәрбиелемейміз келеді? Ерлерге білім бермегеніміз біздерді махрум қалдырады. Ежелгі, білімсіз аналар болмаса, жақсы тәрбиені бере алмайды...» - деп, азаматтар мен аналардың міндетті білімге деген талаптарына назар аударды. Онымен Сақыпжамал: «...Ер балаларды қыз балалардан артық, ал олардан кем тәрбиелемейміз келеді, бұл шариғаттың айтқаны ма? ...Ер балаларыңызды оқытасыз, бірақ қыз балаларыңды оқытпайсыз, сендер оқудан айрып, бізді махрұм қалдырасыз. Ежелгі, білімсіз әйелдер бұзылмады ма? Бұл туралы ойлайсыздар, ақылдарыңызды пайдаланбайсыз. Енді алдымен, қыз балаларды білімге жеткізу керек. Олар болашақ аналар, ана болса, бала тәрбиелеу олардың міндеті. Ана надан болса, балаға жақсы тәрбие бермейді. «Алып — анадан» деген сөз, білім — сіздерге де, халыққа да міндетті. Кіелімде Алла тағаланың алдында, біз, қыз балалар, бірігіп, білімсіздіктің зарларын айтып, сұрақ қоямыз...», - деп, оның заманындағы қазақ қыздарының білімсіздіктен туған ауыртпалықты ашық айтты. Сақыпжамал мақаласы арқылы екі негізгі мәселеге назар аударды: білімсіздіктен басқа, қалың малға сатылу. Оны ол так жазды: «Қыздарды мал сияқты сатасыздар, бесікте жатқан шақтан-ақ, біреуге қалына беріп жіберіп отырсыз. 13-14 жастағы қыздарды малға, ал 50-60 жастағы шалдарға беріп, теңдігі бар ма? Егер тең болса, 13-14 жастағы ер балаларыңызды 50-60 жастағы кемпірлерге неге бермейсіздер? Бұл — тек менің сенімім емес, бүкіл қазақ қыздарының сенімі осы», - деген. *Сақыпжамал мақалаларындағы екі негізгі сыртпайда: білімсіздіктен басқа - қалың мал сатылу.** «Қыздарды мал сияқты сатасыздар, 13-14 жастағы қыздарымызды алмас есеппен беріп жатқанда...» - деген ойларында азаматтық тереңдігі мен заман талабына сәйкесті. Бұл мақалалардан кейін, білімге баса назар аударды

Ғылым академиясының қолжазба қорында Сақыпжамал Тілеубайқызының «Айқап» журналына жарияланған екі мақаласы мен екі өлеңінен артық ешқандай мәлімет сақталмаған екен. Тіпті, Сақыпжамалдың туған жылы , өмірден қайтқан жылдары да белгісіз. Тек С.Шаянбаевтың «Семейдегі алғашқы әйел мұғалімдер» атты мақаласында Сақыпжамал ТілеубайқызыныңҚазан таңкерісіне дейін Орынбордағы әйелдер гимназиясында білім алған қазақ- қыздарының бірі екені және 1917 жылы Алаш зиялыларының Алаш қаласында ашқан арнайы бастауыш қазақ мектебінде алғашқы әйел мұғалімдердің бірі болғаны ғана жазылған болып шықты.«Айқап» журналының бұрын шығып тұрған газеттерінен тілші болған бірде-бір әйелдің аты-жөнін кездестіре алмадым. Осы ақпараттарға

сүйене отырып Сақыпжамал Тілеубайқызын қазақ әйелдері арасынан шыққан алғашқы тілші және мұғалім деп танысақ артық айтқаным емес секілді.

Сақыпжамал - кесте орнына қалам ұстап, қазақ қыздарының арасында өлеңдерін тасқа бастырып жаздырған тұңғыш әйел. Оның өлеңдерінің тақырыптық идеясы әйелдің бас бостандығы, надандық, озбырлықты айыптау, әлеуметтік қайшылықтарды шенеуге арналған. Осы мәселелер «Айқаптың» осы санында жарияланған ақынның «Қыз батасы», «Айналып қара жұрт ағасы сендерде» атты өлеңдерінде сипат алады. «Қыз батасы» атты өлеңінде ғылым білім, надандық туралы баяндайды. Бұлардың жолын «Ақ жол» газеті мен «Шолпан» журналы жалғады. Кейіннен «Қазақ әдебиеті» газеті мен «Жұлдыз» журналы оқырмандармен қауышты. Мұхтар Әуезовтің қолдауымен «Абай» журналы жарыққа шығып, оның ізін суытпай «Абай жолы» романы көпшілік назарына ұсынылған болатын. Мен неліктен бұл мақаламда СақыпжамалТілеубайқызын тілге түйеу еттім.Себебі заманның қиындығына,қоғамдағы бөлулерге қарамастан қазақ қыздарынының қасіретін алға тартып көпшілік назарына ұсынды.Шыны керек бұндай батылдық екінің бірінде бола бермейтіні хақ.

Әдебиеттер

1. «Қазақстан»: Ұлттық энцклопедия / Бас редактор Ә. Нысанбаев – Алматы «Қазақ энциклопедиясы» Бас редакциясы, 1998 ISBN 5-89800-123-9, IX том
2. ↑ Отырар. Энциклопедия. – Алматы. «Арыс» баспасы, 2005 ISBN 9965-17-272-2
3. ↑ “ Қазақ әдебиеті. Энциклопедиялық анықтамалық. — Алматы: «Аруна Ltd.» ЖШС, 2010 жыл.ISBN 9965-26-096-6
4. «Алаш» қозғалысы. Алматы, 2008. ISBN 9965-32-715-7

УДК 372.881.1

ПРИМЕНЕНИЕ АКТИВНЫХ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА

Жуманова Ш А. - студентка группы ЕП-24-11к4
Сералиева Г.Е. - преподаватель, магистр

Обновление содержания образования в Республике Казахстан ставит перед собой главную цель: повышение педагогического мастерства учителей и внедрение системы критериального оценивания в контексте обновления образовательной программы. Данная программа основана на разработка спиральной формы получения знаний основана на когнитивной теории Д.Бруннера. Спиральная форма обучения предполагает, что повторение материала, который усложняется в процессе обучения в школе, дает большое преимущество для развития современного ученика перед традиционными формами обучения. Кроме того, развитие учащихся осуществляется с внедрением активных форм обучения, в ходе которых учащиеся самостоятельно развивают функциональную грамотность, активно "усваивают" знания, значительно развивают навыки общения со сверстниками и творчески подходят к решению проблем. Моя задача как преподавателя при использовании обновленной программы - привить учащимся основные общечеловеческие нормы и обычаи, сформировать толерантность и уважение к другим культурам и верованиям, а также воспитать ответственного, здорового ребенка.

Основываясь на идеях обновленной программы, я поставил перед собой главную педагогическую задачу - направлять своих учеников, стать партнером, пережить все маленькие ошибки и все большие победы. В конце концов, в школе мы развиваем определенные знания и жизненные навыки, которые применяем к детям на протяжении всей нашей жизни, что является моей важной целью как учителя. Кроме того, я хочу, чтобы каждый из моих учеников смог в будущем добиться больших успехов, будь то инженеры, шахтеры или врачи, и самое главное, чтобы они были настоящими людьми! Эта задача может быть легко решена с помощью эффективных подходов к обучению в соответствии с обновленной учебной программой, которая предусматривает всестороннее развитие учащихся, критического и творческого мышления, овладение информационно-коммуникационными технологиями, исследовательскими навыками, а также подготовку к обучению на протяжении всей жизни. Одной из важнейших целей обновленной программы является "обучение-преподавание", непрерывное обучение, способствующее формированию новой конкурентоспособной, всесторонне развитой, функционально грамотной личности.

Сегодня, когда мир не стоит на месте, страна должна обучать активных, независимых, активных и деловых граждан, которые будут еще больше развивать нашу страну в будущем и поддерживать мир и порядок.

Учитель не только понимает, чему и как учить, но и спрашивает детей: «Чему я должен научиться?» «Как я должен этому научиться?». Обучение должно строиться как процесс «открытия» конкретных знаний каждого ученика. Студент должен быть независимым мыслителем и критически относиться к пассивному слушателю. Сегодня важно обеспечить общее культурное, личное и когнитивное развитие ребенка.

Основная задача любого учителя - не только дать ученикам некоторые знания, но и развить интерес к чтению и научить их читать. Учитель должен не только все рассказать и показать, но и научить ученика думать и создавать практические навыки. Разрабатываются новые концепции активного образования. Сегодня необходимо изменить мышление во многих сферах жизни. Современная реальность требует замены формулы «Жизненное образование» формулой «Жизненное обучение».

Эта проблема тесно связана с разработкой и внедрением новых педагогических технологий в образовательный процесс. Возобновление образования требует использования нетрадиционных методов и форм образовательной организации для помощи учащимся:

1. Идентификация обучения
2. Научиться делать

3. научиться жить вместе

4. научиться жить в ладу с самим собой

Активные методы обучения - это методы, которые побуждают учащихся к активной мыслительной и практической деятельности в процессе овладения учебным материалом. Особенности активных методов обучения состоят в том, что в их основе заложено побуждение к практической и мыслительной деятельности, без которой нет движения вперед в овладении знаниями. Для каждого этапа урока использую свои активные методы, позволяющие эффективно решать конкретные задачи этапа. Динамично помогают начать урок такие методы, как

- «Галерея портретов»
- «Подари подарок другу»
- «Поздоровайся локтями»
- «Улыбнемся друг другу»

Дети, выполняя задание, должны коснуться, улыбнуться, назвать имена как можно большего количества одноклассников. Такие забавные игры позволяют весело начать урок, размяться перед более серьезными упражнениями, способствуют установлению контакта между учениками в течение нескольких минут.

Каждый урок стараюсь начинать с создания у детей благоприятного настроя. Для этого использую стихотворные строки, например:

Прозвенел звонок для нас.
Все зашли спокойно в класс.
Встали все у парт красиво,
Поздоровались учтиво.
Тихо сели, спинки прямо.
Вижу, класс наш хоть куда.
Так начнем урок, друзья! Или:
Все расселись по местам, никому не тесно,
По секрету скажу вам: «Будет интересно!»

Активные методы обучения помогают - развивать мотивацию к обучению и наилучшие стороны ученика, учить учащихся самостоятельно добывать знания, развивают интерес к предмету, позволяют активизировать процесс развития у учащихся коммуникативных навыков, учебноинформационных и учебно-организационных умений.

Дети имеют свои особенности, поэтому не всегда могут совладать со своими эмоциями, поэтому на уроках создаётся вполне допустимый рабочий шум при обсуждении проблем; методы лучше вводить постепенно, воспитывая у учащихся культуру дискуссии и сотрудничества; применять данные методики не обязательно все на каждом и на одном уроке.

Таким образом, использование активных методов обучения позволяет обеспечить эффективную организацию учебного процесса, но и как в любой методике есть особенности. А применять ее или нет, это уже дело учителя и его творчества.

Литература

1. Алимов А.К. Использование активных форм обучения. Методическое пособие /АОО
2. «Назарбаев Интеллектуальные школы» Центр педагогического мастерства, 2014. – 188 с.
3. Об особенностях организации образовательного процесса в общеобразовательных школах Республики Казахстан в 2018-2019 учебном году: Инструктивно-методическое письмо. – Астана: Национальная академия образования им. И. Алтынсарина, 2018.
4. Glaser, R. (1963). Instructional technology and the measurement of learning objectives [Образовательная технология и измерение целей обучения]. American Psychologist, 18(8), 519- 521.

ҚАЗАҚ ЖӘНЕ ТҮРІК ТІЛДЕРІНДЕГІ АНТРОПОНИМДЕРДІҢ ЖАСАЛУ ЖОЛДАРЫ, ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Жұмақұлқызы А. – ФИ-22-5к2 тобының студенті
Жолдасбек Л.О. – ф.ғ.к., аға оқытушы

Қазақ тілінің ономастика саласы –кез келген жанды және жансыз заттар мен құбылыстардың атауларын зерттейтін тіл білімінің саласы. Ал бұл сала өз ішінен топонимика және антропонимика болып екіге бөлінеді. Алғашқы топ жер-су атауларын қарастырса, антропонимика адам аттарын зерттейтін сала. Қазақ тіліндегі антропонимдер субъективті бағалауыш атауы бойынша мынадай үш топқа жіктеледі: а) күшейтпелі үлкейту мағынасында атау (Мәди-Мәке, Арман-Ареке, Гүлжан-Гүлеке); ә) кішірейтпелі-еркелету мағынасында атау (Айнұр-Әйкен, Еркін-Еркінтай) б) Кішірейтпелі-кемсіту мағынасындағы атау (Мария-Маша). (1. 105-б.)

Қазақ ономастикасының негізін қалаушы ғалымдар ретінде Т.Жанұзақ, Ә.Әбдрахманов, Е.Қойшыбаев, Ғ.Қоңқашбаев, В.Н.Попова, Қ.Рысберген сияқты ғалымдарды атауға болады. Түрік антропонимдерін Л.Рашони, А.Ерол, С.Сакаұлы, М.Өлмез, Н.Емеджан, Е.Боз сынды ғалымдар өз ғылыми жұмыстарының негізгі тақырыбы етіп алды.

Антропонимдер синхрония, диахрония, лексика-семантикалық жүйелеу, этнолингвистикалық сипаты жағынан кеңінен қарастырылып, ол атаулардың этимологиясы анықталып келеді. Қазақ және түрік тілдеріндегі антропонимдерді қарастырғанда, ер және әйел есімдері тарихи, мәдени, тұрмыс-тіршілігіне қарай жасалғандығы

байқалады. Қазақ тілінде ер адамға байланысты атаулар ерлікке, батылдыққа байланысты Ержігіт, Ерасыл, Ермұрат, Ерқанат, Болат, Батыр, Қаһарман, т.б. сияқты есімдер қойылса (2. 47-б.), түрік тілінде Ерол, Парс, Савас, Осман, Арслан, Алып, Атмаджа, Байбарс, т.б. ерлікті, батылдықты сипаттайтын есімдерімен атау жиі кездеседі. (3.21-23бб).

Әйел есімдерін зерттеп қарастырғанда, екі халыққа да ортақ есімдердің көптеп кездесетіндігі анықталды. Мысалы, Айкүн, Айсұлу, Күнсұлу, Айтолды, Айжарық, Күнай, Жұлдызай сияқты есімдер аспан денелерімен байланысты қойылған антропонимдер. Жан-жануар атауларының антропонимге айналуының басты себебі, атаудың солжануардың қасиеттерінің символы ретінде қабылданатындығы(4.50-б.). Бұны есім берердегі өзара бөлінушіліктен-ақ байқауға болады. Мысалы, ер балаларға үй жануарлары, жабайы жыртқыш, аңдар мен құстардың ататауларынан жасалған есімдер (Бүркіт, Қыран, Барыс, Жолбарыс, Арыстан, Сұңқар, т.б.), ал қыз балаларға табиғатынан нәзік, дене бітімі келіскен сымбатты жануарлардың, құстардың атауынан жасалған есімдер беріледі(Лашын, Қарлығаш, Құндыз, Ақмарал, Ақбөкен, Аққу,т,б.). Қыз балаға Арыстан деген ат қойылмайды. Сонымен қатар, әйел баласына гүлдің, матаның аттары да қойылады. Гүлназ, Гүлнәр, Гүлбаршын, Гүлдана қазақ тілінде, Гюлгюм, Гюлсай түрік тілінде аталады. Бәтес, Патсайы,Жібек. Асыл тастармен атау қалыпты жағдай. Маржан, Гауһар, Зүбәржат, Алтын, Күміс қазақ тілінде, түрік тілінде Олтин, Гюмюш, т.б. да таулар көптеп кездеседі. (5. 161-б.)көріп отырғанымыздай, қазақ тілінде де, түрік тілінде де антропонимдер екі сөздің бірігуі арқылы жасалады. Қазақ тілінде -жан, -бек, -бай сөздерімен біріге отырып есім қою қалыптасқан. Мысалы, Аружан, Бауыржан, Еркебай, Ергөбек, т.б.

Тарихта аты көпке мәлім болған кісі есімдерін де қою қалыпты жағдай. Әбілмансұр, Абылай, Әбілқайыр, Райымбек, Қамбар, Қабанбай, Бөгенбай, Рабия бегім, Айғаным, Томирис қазақ тілінде. Түрік тілінде Осман, Рухия, Хюрем, Мехримах, т.б. есімдер қойылады. Түбі бір түркі тілдері болған соң араб тілі мен ислам дінінің енуіне байланысты қасиетті деп саналатын есімдер де көптеп кездеседі. Екі тілде де Ибраһим, Ықылас (Ихлос), Ахмет (Ахмед), Мұса, Мұхаммет(Мухаммад), Яхия, Сафа, Маруа, Райана, Кәусар, Мариям, Фатима, Халима, Айша, Асиля, Ағзам, Қасым, т.б. көптеген есімдермен атау қалыптасқан жағдай. (6. 57-62 бб.)

Антропонимдердің пайда болуы өте ұзақ уақытты талап ететін күрделі процесс. Ол процесс әр халықта, әр ұлтта өзіндік саяси, әлеуметтік және ең бастысы қоғамдық жағдайларға байланысты қалыптасып, дамиды. Туыстас екі тілде ұқсастықтар болғанымен, өзіндік ерекшелігі бар антропонимдер де көп.

Әдебиеттер

1 Сарекенова Қ.Қ. Қазіргі қазақ тілінің лексикологиясы. – Алматы,. Эверо, 2014 ж.
2 Жанұзақов Т. Қазақ есімдерінің тарихы. Алматы, Ғылым. 1971ж.
3 Қазақ және түрік халықтарының есім беруіндегі тарихи ерекшеліктер. Мат-лы респ.науч.конф.-Алматы-236-с.
4 Юркенас Ю. Онимизация аппелятивов и развитие индоевропейских антропонимических систем. АДД. Москва, 1979.
5 Қазақ және түрік тілдеріндегі ресми емес есімдер // Абылайхан атындағы ҚазХҚ және ӘТУ хабаршысы, Филология сериясы 2 (19). 2008
6 Қазақ және түрік есімдерінің семантикалық ерекшеліктері // Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетінің хабаршысы, Шығыстану сериясы, Алматы, 2009.

ӘОЖ 070-314/316

ЖУРНАЛИСТИКА-ҚОҒАМ АЙНАСЫ

Жұман Ғ. - Фи-21-11дк тобының студенті
Турабаева Л.Қ - ф.ғ.к., доцент

Журналистика-қоғамның айнасы.Қоғамның дамуына маңызды ықпал ететін сала болып табылады. Ол ақпарат таратудың негізгі құралы ретінде әр түрлі әлеуметтік, саяси және мәдени процестерді байланыстырады. Журналистика арқылы қоғам мүшелері өздеріне қажетті ақпаратты ала алады, пікірталастар мен идеялар алмасады, және әлеуметтік мәселелерді талқылап, шешімдер қабылдайды. Журналистика сондай-ақ демократияның негізін нығайтуға, билік органдарының жауапкершілігін арттыруға және қоғамда әділдік орнатуға көмектеседі.Журналистиканың қоғамдағы рөлі әртүрлі.Мысалы атап өтетін болсақ ақпарат тарату, қоғамдық пікір қалыптастыру. Журналистика саласы қоғамның мүшелеріне өзіне керекті ақпараттарды таратады. Және оқиғалар мен жаңалықтарды жеткізуші.Мәдениеттің таралуынада өз ықпалын тигізеді. Ақпарат алмасуға да мүмкіндік береді. Журналистиканы қоғамен байланыстыра отырып, заманның тірегі, жаңалықтың жаршысы деп айтады.Қолына қаламын ұстап, қағазға нақты деректерді жазып, микрафонды алдына салып жүретін бұл мамандық иелерін «төртінші биліктің» өкілдеріне теңеудің де, мына қоғамда орны ерекше. Халқымыздың біртуар дара, ұлы ағартушысы Ахмет Байтұрсыновтың «Газет халықтың көзі, құлағы, һәм тілі», деген тұжырымдамасы өткен ғасырда айтылғанымен күні бүгін де, қоғамда орнын жойған жок. Журналист өзі зерттеген ақпаратты қағаз бетіне түсіргенде, оның өзгелерге, яғни, жұртшылыққа түсінікті болуын қадағалап отыруы маңызды. Іс-әрекетке үн қату, әр оқиғаны талдап жазу, әр құбылысты елге жеткізу журналистің қызметі ғана емес, өмірі. Демек, журналистика әлеуметтік дербес институт ретінде халыққа қызмет етуі тиіс. Ел ішінде және әлемде болып жатқан жағымды,жағымсыз оқиғаларды зерттеп, баяндап, халықты құлағдар етіп отырады.

Халықтың сенімді бір өкілі ретінде билік пен бизнестің әр қадамын бақылауда ұстау керек. Журналистің тілі сағаттың тіліндей үнемі әділеттілікті нұсқап тұрады. Қоғамда жан жақты пікір, саналы ұғым, саралау, пайымдау

және қорытындылау катар жүреді. Журналистің қызметімен қатар алдына қойған мақсаты бар. Мемлекеттің мақсаты саяси жүйедегі республикадан демократиялық және құқықтық құндылықтарды ұстанған қоғам құру. Қоғамда болып жатқан жан-жақты мәселені халыкка дәл уақытында жария етіп отыру журналистердің мақсаты болды. Алайда журналистің негізгі мақсаты өз қызметінде тек қана шындықты жазып, болған жайдың дұрысы мен бұрысын ажырата білу. Себебі жалған ақпаратардың таралуы жиілеген. Негізінде шынайы демократиялық қоғамда баспасөз билігі болуы тиіс. Қоғамда жан жақты пікір, саналы ұғым, саралау, пайымдау және қорытындылау катар жүреді. Журналистің қызметімен қатар алдына қойған мақсаты бар. Мемлекеттің мақсаты-саяси жүйедегі республикадан демократиялық және құқықтық құндылықтарды ұстанған қоғам құру. Қоғамда болып жатқан жан-жақты мәселені халыкка дәл уақытында жария етіп отыру журналистердің мақсаты болды. Алайда журналистің негізгі мақсаты өз қызметінде тек қана шындықты жазып, болған жайдың дұрысы мен бұрысын ажырата білу. Себебі жалған ақпаратардың таралуы жиілеген. Журналистика мен қоғам бірге дамиды. Біз әр сәтте журналистиканы айта отырып, оның ең алдымен функцияларын нақтылап алуымыз қажет. Журналистің кез-келген іс-әрекеті әрқашан мақсатты болады. Сонымен қатар журналист өз ісіне адал берілген маман болуы тиіс. Тағы бір ерекше қасиеті, көпшіл болуы жұртпен тез тіл табыса алуы абзал. Мақала жазу барысында өзінің негізгі міндеттерін сақтауы қажет. Тақырыптыда дұрыс таңдауы шарт. Ең алдымен нақтылық, өткірлік, тартымдылық және сауаттылық қажет. Журналистиканың өзіндік әлемі ерекше, ойы өте терең мамандық. Сол әлемде ерекше маман болу үшін, терең білім мен шексіз ізденісте болу маңызды. Қоғам деген ұғымды тереңнен зерттеп түсінген журналистер ең алдымен өз бойларына этиканы сіңірді. Қоғам адамдар қоршаған орта. Айналамызда секунд сайын өмір өзгеріп, өзгерістерге толып жатады. Дәл, осы сәтте халықты тың жаңа ақпараттармен секунд сайын журналистер хабардар етіп отырады. Жаңалықты зерттеп, дұрысы мен бұрысын ажырата отырып жариялайды. Тіпті сол жаңалығы арқылы бұқара халықты дұрыс пен бұрыс жайттарды біліп жүруге шақырады. Қоғам мен журналистиканы бөле алмаймыз. Себебі бізге жаңалықты қоғамға ұсынатын жалғыз мамандар. Әлем жаңалықтарымен де құлағдар етіп отыр. Қоғам мен халық арасындағы байланысты жақсартып, жақсы мен жаманды ой елегінен өткізіп, көпшілік қауымға өз пайдаларын тигізіп отыр. Қазіргі ақпарат ғасырының талабы мен тартуы өте көп.

Болашақ журналистер үшін ақпараттың тізгінін еркін меңгеру үшін,мультимедиялық құрылғыларымен жақсы таныс болуы қажет. Журналист-шығармашыл тұлға. Айтады,жазады ал қоғам оны тыңдайды және көреді. Бұл байланыс еш уақытта үзілмейді. Қоғам әрбір мақаланы оқығанда, тыңдағанда қиналмай ұғатындай дәрежеде болуы тиіс деп ойлаймын. Күн сайын журналистикада жаңа таным, жаңа көзқарастар пайда болу үстінде. Жас журналистер кәсіби тұрғыда маман болу үшін, байыппен ерінбей шығармашылық тәсілдерді үйренуі қажет. қоғамдағы түрлі топтар мен әлеуметтік қабаттар арасында байланыс орнатып, пікір алуандығын қалыптастырады.

Әдебиеттер

1. Бекболатұлы Ж. Қоғаммен байланысқа кіріспе. 2017ж, 1146
2. Майкотова Ғ. Бақ-тағы әлеуметтік-экология мәселелері
3. Әлкебаева Д. Қазақ тілінің прагмастилистикасы. ҚР БжҒМ мемлекеттік графигімен жазылған оқулық Алматы: Қазақ университеті. 2014 ж. 27064.
4. Бұқаралақ ақпарат құралдарының тілі мен стилі//. Таңдамалы шығармалары. Тілтанымдық зеттеулер. Алматы, 2007 ж.
5. Амандосов Т. Публицистика дәуір үні. Алматы: Қазақстан, 1974 ж
6. Медеубекұлы С. Басылымды редакторлық әзірлеу ерекшеліктері. Қосымша, 2018 ж. 204 бет.
7. Молдабеков Ә.Ә. Телередактор шеберлігі (Әдеби мәтінді редакциялау) Оқу құралы, Астана, 2017 ж,
8. 128 бет.
9. Әбдіжәділқызы Ж. Тележурналистика: оқу құралы, Алматы, 2018 ж. 154 бет.
10. Әбілдина Ғ. Экран өнері және БАҚ. Қазақша-орысша терминологиялық сөздік. Алматы, -2020 ж, 214 бет.
11. Әбдірайымұлы А. Фотожурналистика. Оқу әдістемелік құрал, Алматы, 2017 ж, 116 бет.
12. Медеубекұлы С. Журналистік шеберлік: таным мен талғам. 2 том, Жинақ, -2018 ж. 500 бет.
13. Жақып Б. Публицистика негіздері. Оқу құралы, Алматы, 2018 ж, 444 бет.

ӘОЖ 32/50

ЗАР ЗАМАН ЖӘНЕ ХІХ ҒАСЫРДАҒЫ ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІНІҢ ДАМУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Иманқұл У. - Фи-24-5к тобының студенті
Елтаева Ж.Қ. – «Қазақ тілі мен әдебиеті» кафедрасының аға оқытушысы

Алғаш рет зар заман есімі М.Әуезовтің лақап аты ретінде қолданыла бастады. 1927 жылы жарық көрген" әдебиет тарихы" кітабында ол зар заманының ақындарына арнайы бөлім арнады, "Зар заманының ақындары" деп аталатын қиын кезеңдердің поэзиясына жан-жақты талдау жасады. Ол кезеңнің басынан аяғына дейінгі кезеңге белгіленеді. Бұл салада ол өзінің тарихи және теориялық себептерін түсіндірді. "Зар заман-ХІХ ғасырда өмір сүрген Ақын Шортанбайдың бір өлеңінің аты. Шортайбайдың өлеңі соңғы ақындардың барлық күйлері мен сарындарын бір арнаға біріктіретін ұжымдық поэма болғандықтан, біз бір әнді бір уақытта орындайтын барлық ақындарға "Зар заман" деген атау бердік " [1, 192], - М Әуезов кейіннен әдебиеттанудағы реалистік ұғымға айналды.

Қазақтың көп халқы Х.Досмұхамедұлы М. Әуезовтің осы еңбегінен бір жыл өткен соң жарық көрген "қазақ халық әдебиеті" атты ғылыми еңбегінде өзі сипаттаған поэзия түрлерінің бірін "зар заман"деп атаған. Ғалымның сипаттамасына сәйкес: "халық поэзиясының тағы бір таңғаларлық түрі-зар заман мен толғау. Өлеңдер сананың

жойылуы, адам өмірінің ежелгі әдет-ғұрыптары мен дәстүрлерінің құлдырауы, судьялар мен әкімдердің парақорлығы мен семіздігі, өмірдің құлдырауы, мал санының азаюы және адамдардың сіңуі туралы жырлайды., жайылымдардың қысқаруы, қоныс аударушыларға жер бөлу, жердің азаюы, жердің азаюы, ашаршылық, көптеген әндер бар және олар тақырыптан мүлде өзгеше " [2, 23].

1959 жылы қазақ әдебиетінің негізгі мәселелеріне арналған ғылыми-теориялық конференцияда ғалым Б.Сүлейменов біз бір сұмдықты көрсеттік. Қазақ ақындары мен жырауларының белгілі бір кезеңдегі шығармаларының көркемдік құндылығы таптық ұстанымдардан гөрі көп талқыланатын заманда тарихшы өз пікірін былайша сипаттайды: "ы. Алтынсариннің стильге деген көзқарасы"гор қырғыз" қолжазбасында толық көрініс тапқан. Бұл оның Түркістан Қазақтарының, Түркістан облысы ақындарының"зар заман"туралы еңбектеріндегі соңы. Менің ойымша, Бұл тест Ы.Алтынсарин өте сезімтал. Патша өкіметінің отаршылдық саясаты И.Алтынсариннің қазіргі "зар заманының" дүниеге келуіне себеп болды десек қателеспейміз. Ы.Алтынсарин "зар замани" туралы ешкім жаза алмайтынын айтып, өз мәтінінде олардың сөзін келтіреді " [2, 68].

Кейінірек орталық мұрағаттың құжаттама қорынан табылған "гор қырғыз (қазақтың қайғысы)" қолжазбасы ел ақындарының поэзиясындағы заманның жай-күйін баяндайтын пайым екені белгілі болды. Ю. Алтынсарин Вице-Губернатор В.Линнің төңкерісімен бірге осы өлеңдердің тууына дейінгі оқиғаларды талдай отырып, 1868 жылғы уақытша әкімшіліктің әділетсіздігін, халықтың бақытсыздығын, ақсақалдардың бағынбағаны үшін ұлттық намысты таптауды баяндайды.. Ұсынылған өлеңдер қазақтардың"жаңа низам"құрған жағдайға деген көзқарасын әшкерелейді. "Жақында Түркістан облысындағы Қазақтардың "зар заман "поэмасын қырғыз антологиясының" Лют" кітабынан алдық, ол осы өлеңдерге ұқсас " [3, 187], - дейді.

М.Әуезовтің тақырыбына сәйкес 1870 жылы академик В. Радловтың қазақ мифологиясына арналған "түрік халық әдебиетінің үлгілері" атты көп томдық еңбегінің үшінші томында найұлының "зар заман" атты кітабы жарық көрді. кейінірек отаршылдық кезеңде ән айтатын ақындардың ортақ есімінің негізіне айналған, барлық әдебиет құбылысының сипаттамасы 1870 жылы Академик В. Радловтың "түрік халық әдебиетінің үлгілері" атты көп томдық еңбегінің үшінші томында жарық көрді. Кейіннен қазақ әдебиетіндегі толық ағынның атауына айналған бұл шығарма туралы В. Радлов былай дейді: ""зар заман","заман арыстан"сияқты дидактикалық өлеңдерді Ертістің шығысындағы дала қазақтарының молдалары жазған". Бұл жерде Шортанбай туралы айтып отырғанымыз анық. Қазіргі сын қазақ және жырау ақындарының шығармаларында бұрыннан бар. Алайда, Шортанбайдың жартастағы өлеңінен кейін "зар заман" тіркесі қайғылы кезеңнің дәлелі, қайғылы жағдайдың ән түріндегі бейнесі ретінде қалыптаса бастады. Және Ү: түркістан облысы қазақтарының әдеби аудармалары, Алтынсарин айтқан " лют " 1883 жылы Ташкентте басылып шыққан. Сол кітапта "зар заман" атты өлеңдер топтамасы жарық көрді."

Бір қызығы, А мұрасын зерттеушілер ұсынған дереккөздердің бірі. Бөкейхан: "Әлиханның мектеп күндерін Сент-Луисте қалай өткізгені туралы. Петербург 20 жасында Англиядағы әйгілі оқу орны Оксфорд Университетінің "Орта Азия ғылыми-зерттеу қоғамы" өзінің "қазақтар 1917 жылға дейінгі орыстар туралы" кітабында былай деп жазады: "А.Бөкейхан сенімді аудармашы, социалист және "зар заман"анти-орыс әдеби тобының мүшесі болды.". Ұйымның қашан құрылғаны, қанша адам мүше болғаны және топтың қызметі туралы толық мәлімет жоқ. Алайда, өткен ғасырдың 90-жылдарында ұйымдасқан және белсенді болған бұл топтың атауына Сент-Луисте жарық көрген кітаптарға енген Шортанбайдың "зар заман" шығармасы әсер етуі мүмкін. петербург 1870 жылдан бастап.

Әдебиеттер

1 Мұқанов С. Халық мұрасы. -А., 1974
2 Жұмалиев Қ. ХҮШ-ХІХ ғасырлардағы қазақ әдебиеті. -А., 1967.
3 Ысмаилов Е. Әдебиет жайлы ойлар. Алматы: Жазушы, 1968. -320 б.

УДК 811.111

ФОРМИРОВАНИЕ НАВЫКА ГОВОРЕНИЯ НА АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ: ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ РЕШЕНИЯ

Ирисматова К.-ученица
Гусейнова М.М.- преподаватель
ТОО школа Абая Кунанбаева

Говорение представляет собой продуктивный вид речевой деятельности, с помощью которого осуществляется устное общение. Способность грамотно излагать свои мысли и общаться естественным образом на иностранном языке – достаточно сложный процесс, так как лексическая, грамматическая и произносительная стороны говорения неразрывны, и нарушение одной из них влечет за собой ошибки в речи или вовсе провал коммуникативной задачи.

Обучение говорению включает развитие навыков монологической и диалогической речи.

Монологическая речь — речь одного лица, обращенная к слушателям или самому себе. Такая речь непрерывна, последовательна и логична. Монологическое высказывание состоит из трех уровней:

1) Фразы, где мысль только называется, но не раскрывается;

2) Единство фраз, где происходит раскрытие мысли;

3) Развернутый текст.

Диалогическая речь – это форма речи, состоящая из обмена высказываниями-репликами.

Е. Н. Соловова подразделяет проблемы, с которыми сталкиваются учащиеся при высказывании на иностранном языке, на несколько групп:

- боязнь совершить ошибку, стеснительность;
- нечего сказать по обсуждаемой теме/проблеме или не хватает языковых, речевых средств;
- учащиеся не понимают речевую задачу;
- самый активный/лидер говорит – остальные молчат.

Как решить данные проблемы и помочь учащимся преодолеть боязнь высказаться и развить этот важный навык в изучении иностранного языка?

Существует ряд речевых упражнений для обучения подготовленной и неподготовленной монологической речи. К ним относят:

• составление ситуации или рассказа (по ключевым словам, по плану, на заданную тему и т.д.);
• определение и краткое пояснение темы прочитанного рассказа;
• пересказ текста;
• придумывание заголовка и его пояснение;
• составление высказывания с опорой на жизненный опыт;
• пояснение своего отношения к реалиям, событиям;
• характеристика действующих лиц (места действия и т.д.).

Что касается диалогической речи, то здесь важную роль играют следующие речевые упражнения:

• составление диалога на основе прочитанного монологического текста;
• составление диалога по пройденной теме или по заданной ситуации;
• ответ на вопрос с пояснением.
• ролевые игры и викторины.

Кроме того, при проведении урока, направленного на развитие навыков говорения, учителю необходимо таким образом подбирать задания, чтобы все учащиеся принимали равное участие в общении, языковой уровень соответствовал реальным возможностям группы, использовались опоры и наглядный материал при необходимости, а соотношение речи учеников и учителя было в пользу первых. Также уровень мотивации на уроке играет не последнюю роль. Здесь стоит отдельно сказать о страноведческой мотивации. Перемещение обыденных действий и событий жизни в страну изучаемого языка усиливает интерес детей к предмету, дает возможность обратить внимание на проявления специфических особенностей другой культуры. Данный вид мотивации тесно связан с жизненным опытом учащихся, ведь каждый из них хотя бы раз ходил к врачу, в гости, в кино и т.д., а потому желание узнать, как действуют люди, живущие в другой стране, в идентичных ситуациях вызывает неподдельный интерес к уроку.

Таким образом, при обучении устной речи следует учитывать то, что это двусторонний процесс, который складывается из двух умений: умения говорить на иностранном языке и умения понимать речь других. Поэтому перед учителем стоит непростая задача: быть проводником в диалоге культур и мотивировать обучающихся стать активными участниками данного процесса.

Литература

1. Елухина Н.В. Устное общение на уроке, средства и приемы его организации – иностранные языки в школе – 1995 - №4
2. Журналы «Иностранные языки в школе». – М: 2000-2008
3. Рогова Г.В. Роль учебной ситуации при обучении иностранному языку – Иностранные языки в школе – 1984 - №6
4. Соловова, Е. Н. Методика обучения иностранным языкам [Текст]: базовый курс лекций/ Е. Н. Соловова. — М.: Просвещение, 2002. — 239с.

УДК: 81-199:316.624

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ДЕВИАНТНОГО ПОВЕДЕНИЯ В ИНТЕРНЕТ-СРЕДЕ

Ирисметова Ж.М. – студентка группы ФИ-24-2Р1
Шакенова М.Т. – к.ф.н., доцент

Современное общество уже невозможно представить без интернет-коммуникации, которая кардинально изменила способы взаимодействия между людьми. Благодаря широкому распространению цифровых технологий, обмен информацией стал мгновенным, а формы общения – разнообразными. Однако вместе с преимуществами интернет-пространства возникли и новые вызовы, среди которых – девиантное поведение в онлайн-коммуникации.

Интернет-коммуникация представляет собой процесс обмена информацией с использованием интернет-технологий, включающий текстовые, аудиовизуальные и мультимедийные сообщения [1:210]. Среди ключевых особенностей выделяются анонимность, интерактивность, глобальность имультимодальность [2:224], что позволяетпользователям взаимодействовать в реальном времени или асинхронно. Интернет-коммуникация способствует упрощению взаимодействия между людьми, преодолению географических барьеров и созданию новых форм общественной жизни.

Развитие интернет-коммуникации значительно упростило взаимодействие между людьми, но вместе с этим привело к появлению новых проблем, в том числе девиантного поведения. Под ним понимают отклонение от

общепринятых норм общения, выражающееся в агрессии, манипуляциях и провокациях. Анонимность и дистанционность, характерные для интернет-среды, создают благоприятные условия для распространения подобных явлений, что способствует возникновению новых форм девиантного поведения. Среди них можно выделить кибербуллинг, троллинг, хейт-спич, распространение дезинформации и манипулятивные комментарии, которые стали привычной частью цифрового взаимодействия. Всё это напрямую отражается в языке, который в онлайн-коммуникации нередко используется как инструмент давления, дискредитации и провокации.

Таким образом, девиантное поведение в интернете имеет свои лингвистические особенности. К ним относятся специфическая лексика, стилистические приемы, а также графические и визуальные элементы, делающие агрессивные сообщения более манипулятивными и влияющими на эмоции собеседника.

Одна из самых распространенных языковых черт девиантного поведения — использование оскорбительной и грубой лексики. Она применяется для унижения собеседника, выражения негативных эмоций и провоцирования конфликтов. К подобным выражениям можно отнести прямые оскорбления: «Ты идиот», «Какой же ты тупой», — а также нецензурные слова, часто встречающиеся в кибербуллинге и троллинге, например: «Заткнись, нуб», «Ты вообще думать умеешь?». Кроме того, для унижения нередко используются слова с уничижительными суффиксами или саркастической окраской, например: «Умничка, конечно, разбираешься ты в этом, ага». Подобные речевые приемы создают токсичную атмосферу общения и усиливают эмоциональное воздействие.

Манипулятивные комментарии — еще один способ воздействия на пользователей. Они предназначены для искажения восприятия информации и влияния на эмоциональное состояние аудитории. Например, провокационные вопросы и сарказм: «Ну что, опять проиграл? Как обычно!», капс-лок как средство давления: «ТЫ СЕРЬЁЗНО ЭТО СКАЗАЛ???», а также манипулятивные обобщения: «Все нормальные люди понимают, что ты не прав». Такие приемы вынуждают оппонента либо оправдываться, либо отвечать агрессией, что только усугубляет конфликт.

Еще одним распространенным инструментом являются интернет-мемы, ироничные выражения и специфический сленг. Хотя формально они могут выглядеть безобидно, на практике их используют для унижения оппонента. Например, отправка картинки с подписью «Ну ты и лох» или фраза «Ok, boomer» в ответ на мнение, которое кажется устаревшим. Также используются саркастические выражения: «Ой, ну ты просто гений логики!» или игровые термины с негативным подтекстом: «Нуб», «Раки», «Твой скилл – ноль». В таких случаях мемы и ирония становятся формой скрытой агрессии, позволяя избегать прямых оскорблений, но при этом высмеивать собеседника.

Не менее опасным является использование языка в распространении дезинформации, конспирологических теорий и разжигании ненависти. Для этого применяются особые лингвистические приемы, усиливающие их влияние на аудиторию. Например, сенсационные заголовки и алармизм: «ШОК! ЭТОГО ОТ ВАС СКРЫВАЛИ!», псевдологические аргументы и эмоциональные доводы: «Если ты не поддерживаешь это – значит, ты против людей», а также подмена понятий и демонизация оппонентов: «Эти люди – настоящие враги общества». Такие методы помогают манипулировать мнением пользователей и провоцировать сильные эмоциональные реакции, способствуя распространению фейковой информации.

Языковые особенности девиантного поведения в интернете напрямую влияют на характер цифрового общения. Использование оскорблений, сарказма, мемов и манипулятивных высказываний делает коммуникацию агрессивной, осложняя конструктивный диалог. Это не только усиливает поляризацию мнений, но и способствует разжиганию конфликтов, создавая токсичную среду.

Одна из главных проблем заключается в том, что многие элементы такого общения воспринимаются как часть интернет-культуры. Нередко агрессивные комментарии маскируются под шутки или иронию, а пользователи даже не осознают, что их высказывания негативно влияют на других. В результате токсичная коммуникация становится нормой в некоторых сообществах, а её участники перестают замечать, как это ведет к деградации интернет-общения в целом.

Чтобы изменить ситуацию, необходимо предпринимать меры по снижению уровня девиантного поведения в интернете. Один из важнейших шагов — развитие цифровой культуры и медиаграмотности. Пользователи должны уметь распознавать манипулятивные речевые приемы, понимать последствия своих слов и осознавать, как их коммуникация влияет на окружающих.

Кроме того, следует совершенствовать механизмы модерации контента. Многие платформы уже применяют алгоритмы для выявления оскорбительных комментариев и хейт-спича, однако такие системы пока несовершенны. Улучшение автоматического анализа речи, включая распознавание скрытых форм агрессии, могло бы снизить уровень токсичности в онлайн-среде.

Еще одним важным шагом является формирование культуры ответственного общения. Многие страны уже ввели законы против кибербуллинга и разжигания ненависти, что подчеркивает важность этичного поведения в сети. Повышение правовой ответственности за агрессивные высказывания может сыграть ключевую роль в изменении интернет-коммуникации.

Таким образом, понимание языковых особенностей девиантного поведения помогает не только анализировать его проявления, но и разрабатывать эффективные стратегии по его снижению. Интернет должен оставаться пространством для безопасного и конструктивного общения, и для этого важно повышать уровень ответственности пользователей за свою речь, а также укреплять нормы цифровой этики.

Литература

1. Рослякова С. В., Черникова Е.Г. Современные формы девиантного поведения подростков и их социальная профилактика // Азимут научных исследований: педагогика и психология.// – Россия,Челябинск: Издательство Южно-Уральский государственный гуманитарно-педагогический университет, 2021. – С. 209-212.//

[Электронныц ресурс]. – Режим доступа:https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennye-formy-deviantnogo-povedeniya-podrostkov-i-ih-sotsialnaya-profilaktika (дата обращения: 12.02.2025)
2. Мазурчук Е. О., Мазурчук Н. И. Девиантное поведение молодежи в виртуальном пространстве: кибербуллинг // Педагогическое образование в России. – 2020. – №6. – С. 224-229.// [Электронный ресурс]. – Режим доступа:https://cyberleninka.ru/article/n/deviantnoe-povedenie-molodezhi-v-virtualnom-prostranstve-kiberbulling (дата обращения: 12.02.2025)
3. Дозорцева, Е. Г. Кибербуллинг и склонность к девиантному поведению у подростков / Е. Г. Дозорцева, Д. В. Кирюхина // Прикладная юридическая психология. - 2020. - № 1(50). - С. 80-87. // [Электронный ресурс]. – Режим доступа:https://cyberleninka.ru/article/n/kiberbulling-i-sklonnost-k-deviantnomu-povedeniyu-u-podrostkov (дата обращения: 12.02.2025)
4. Потапова Р.К., Уманская П.А., Потапов В.В., // Исследование Российского научного фонда, проект № 22 - 2023 // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-rechi-podrostkov-v-usloviyah-russkoyazychnoy-tsifrovoy-kommunikatsii/viewer (дата обращения: 12.02.25)

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ И УПРАВЛЕНИЕ В ОБЩЕНИИ

Исачева В. – студентка группы ФИ-24-2р1
Шакенова М.Т. – к.ф.н., доцент

Искусственный интеллект (ИИ) играет центральную роль в цифровой трансформации общества, определяя новые формы взаимодействия между человеком и машиной. От голосовых помощников и чат-ботов до сложных систем принятия решений – ИИ кардинально меняет способы коммуникации [1: 62]. Кроме того, развитие искусственного интеллекта затрагивает практически все сферы человеческой деятельности, начиная от бизнеса и медицины и заканчивая образованием и творчеством. Алгоритмы машинного обучения позволяют анализировать огромные массивы данных, выявлять скрытые закономерности и предлагать решения, превосходящие по точности человеческие возможности.

Современные системы на основе ИИ способны анализировать информацию, автоматизировать диалоги и персонализировать общение. Особое внимание уделяется методам обработки естественного языка (NLP), адаптивным алгоритмам и лингвистическим моделям, обеспечивающим не только интерпретацию запросов, но и прогнозирование намерений пользователя [2: 34]. Особую роль в цифровой трансформации играет интеграция ИИ в повседневную жизнь. Умные устройства, управляемые нейросетями, становятся неотъемлемой частью быта, упрощая выполнение рутинных задач, повышая уровень комфорта и безопасности.

Однако, наряду с технологическим прогрессом, возрастают и вызовы, связанные с прозрачностью работы ИИ, его манипулятивными возможностями, а также влиянием на когнитивные и социальные аспекты человеческого общения [3: 78]. Несмотря на все преимущества, развитие искусственного интеллекта сопряжено с рядом вызовов. Одним из них является необходимость обеспечения прозрачности работы алгоритмов, что особенно актуально в системах, принимающих критически важные решения. Также ведутся активные исследования в области повышения устойчивости ИИ к ошибкам и снижению предвзятости моделей, что имеет ключевое значение для их широкого применения.

Рассмотрим запросы как основу общения с ИИ и их типологию. Запросы являются ключевым элементом взаимодействия с ИИ и могут быть классифицированы по уровню сложности и контекста [1: 65]: (1) Фактические запросы – направлены на получение конкретной информации (например, «Какой курс доллара сегодня?»). (2) Контекстуальные запросы – требуют учета дополнительных параметров (например, «Где ближайший банкомат?» с учетом геолокации). (3) Эмоциональные запросы – содержат выражение чувств и ожидание соответствующей реакции (например, «Мне грустно» – система может предложить расслабляющую музыку или фильм) [3: 112]. (4) Оценочные запросы – подразумевают сравнение или анализ (например, «Что полезнее: гречка или рис?»). (5) Командные запросы – требуют выполнения определенного действия («Установи будильник на 8 утра»).

Процесс обработки запросов не менее важен. Он включает в себя несколько этапов [2: 46]:

1. Распознавание и интерпретация – анализ лексики, морфологии, семантики и синтаксиса запроса.

2. Определение намерения – выявление цели пользователя (информационный запрос, команда, эмоциональное выражение).

3. Формирование ответа – подбор релевантной информации, генерация текста или выполнение запрашиваемого действия.

4. Обратная связь – корректировка ответа на основе реакции пользователя.

Например, система виртуального ассистента в банке анализирует запрос клиента:

Запрос: «Хочу оформить кредит».

Анализ: идентификация намерения (кредитование), учет контекста (имеющиеся счета, кредитная история).

Ответ: предложение подходящего кредитного продукта, персонализированного под клиента.

Такая адаптивность позволяет ИИ не только отвечать на вопросы, но и активно участвовать в управлении процессом коммуникации.

Лингвистические механизмы играют важную роль в управлении общением с ИИ. ИИ использует несколько уровней языкового анализа [4: 102]: (1) Семантический анализ – определение смысла слов в зависимости от контекста [2: 51]. (2) Синтаксический анализ – изучение структуры предложений [1: 69]. (3) Прагматический анализ – учет подтекста, интонации, эмоций [3: 86].

Например, при запросе «Ты можешь помочь?» нейросеть учитывает контекст разговора и настроение пользователя, адаптируя ответ.

В основе функционирования ИИ лежит теория речевых актов, разработанная Дж. Остином и Дж. Серлем [4: 118]. Она включает в себя:

1. Локутивный акт – восприятие запроса.
2. Иллокутивный акт – понимание цели высказывания (например, просьба, команда).
3. Перлокутивный акт – выполнение действия (например, запуск программы).

Пример взаимодействия:

Пользователь: «Мне скучно».

Локутивный акт: распознавание запроса.

Иллокутивный акт: выявление намерения (поиск развлечения).

Перлокутивный акт: предложение видео или игры.

Правильная формулировка запросов имеет большое значение для точности ответов ИИ. Нужно учитывать основные принципы эффективного запроса: (1) Четкость и лаконичность – избегать размытых фраз (например, вместо «Что нового?» лучше сформулировать более точно: «Какие новости в мире технологий?»). (2) Указание ключевых параметров – детализация вопроса (например, вместо «Где поесть?» лучше добавить уточнения и спросить «Где находится ближайший ресторан итальянской кухни в радиусе 2 км?»). (3) Контекстуальность – ИИ может учитывать историю запросов, но при необходимости важно уточнять (например, вместо «Какой вариант лучше?» лучше добавить конкретики: «Какой смартфон лучше для игр: iPhone 15 или Samsung S24?»). (4) Указание желаемого формата ответа – если необходим краткий ответ или детальное объяснение (например, вместо «Объясни теорию относительности» лучше сформулировать так, чтобы ответ был более понятен: «Объясни теорию относительности простыми словами за 5 предложений»).

Несмотря на все положительные черты ИИ, необходимо обеспечить прозрачность алгоритмов для предотвращения манипуляций и злоупотреблений. Системы ИИ могут: (1) Персонализировать контент, влияя на предпочтения пользователей. (2) Фильтровать информацию, скрывая нежелательные данные. (3) Формировать поведенческие модели, влияя на принятие решений [3: 134]. Например, в социальных сетях алгоритмы могут подстраивать ленту новостей таким образом, чтобы пользователи проводили больше времени на платформе, усиливая эмоциональные реакции. Это является манипуляцией со стороны ИИ.

Развитие технологий взаимодействия с ИИ включает: (1) создание ИИ с эмоциональным интеллектом, способного адаптировать тональность ответов; (2) развитие мультимодального общения, объединяющего голосовые, текстовые и визуальные интерфейсы; (3) внедрение этических стандартов, регулирующих работу ИИ в диалогах с пользователем [2: 89].

ИИ оказывает значительное влияние на коммуникативную сферу, предоставляя новые возможности для взаимодействия. Однако рост его манипулятивных возможностей и вопросы прозрачности требуют особого внимания. Дальнейшее развитие общения с ИИ должно сочетать технологические инновации с этическими стандартами, обеспечивая баланс между эффективностью и защитой интересов пользователей [4: 167]. Кроме того, важно учитывать социальные и культурные аспекты влияния ИИ на коммуникацию. Технологии должны не только упрощать взаимодействие, но и способствовать развитию критического мышления у пользователей, предотвращая безусловное доверие к алгоритмам.

В перспективе искусственный интеллект продолжит эволюционировать, становясь неотъемлемой частью цифрового взаимодействия. Однако только при ответственном подходе к его разработке и применению можно гарантировать, что эти технологии будут способствовать улучшению коммуникации, а не подменять человеческие ценности и этические принципы.

Литература

1. Карасик В.И. ИИ как собеседник // Язык и дискурс современных массмедиа: теоретические и практические аспекты. Шымкент: Изд-во ЮКУ им. М. Ауэзова, 2024. С. 62-73.
2. Коротков Е.В. Искусственный интеллект и его место в современной науке // Журнал прикладной информатики. 2020. 146 с.
3. Остин Дж. Слово как действие. Москва: Прогресс, 1986. 129 с.
4. Серль Дж. Речевые акты. Санкт-Петербург: Питер, 2002. 176 с.

ӘОЖ 21/12

ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚ ӘДЕБИ ТІЛІНІҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ СТИЛЬДЕРІНІҢ ЛЕКСИКАЛЫҚ ЖІКТЕЛІСІ

Карсыбаева А. - Фи-21-5к тобының студенті
Әлімбаев М.Е. – «Қазақ тілі мен әдебиеті» кафедрасының ф.ғ.к., доценті

«Функционалды стиль» ұғымы-қазіргі стилистикадағы негізгі ұғым. Функционалды стильдер тілдің қолданысымен, қызмет етуімен тікелей байланысты, яғни шынайы сөйлеуде, мәтінде көрінеді. Функционалды стильдерде әртүрлі тілдік деңгейлердің тұлға-бірліктері мен олардың стильдік бояуға ие түрлері белгілі бір қатынас саласында қызмет ету міндеттеріне сәйкесті түрде бірігеді. Функционалды стильді В.В.Виноградов: «Стиль-бұл жалпыхалықтық, жалпыұлттық тілдің белгілі бір саласында тілдік қарым-қатынас құралдарының сұрыптылып тіркесу, қолдану тәсілдерінің қоғамдық тұрғыдан қабылданған, функционалдық тұрғыдан шартталған, іштей

біріккен жиынтығы. Ол басқа мақсатқа қызмет ететін, басқалай қызмет атқаратын өзі сияқты бейнелеу тәсілдерімен бір қатарда тұрады».

Функционалды стильдердің қалыптасуына әсер ететін факторлар тілден тысқары (экстралингвистикалық) және таза тілдік болып екі топқа бөлінеді. Функционалды стильдерді сипаттауда олардың екеуі де ескеріледі.

Тілден тысқары стиль құраушы әсерлерге қоғамдық сана формасы және соған тән ойлау түрі, сөздің ауызша не жазбаша көрінісі, сөздің жанрлық ерекшелігі, қарым-қатынастың түрі (көпшілік не жекелік), баяндау түрі (әңгімелеу, суреттеу, ойталқы), жағдаяттық-қоғамдық факторлар (сөздің тоны, сөйлеу актісінің түрі, тыңдаушы ерекшелігі) т.б. жатады. Бұлар объективті факторларды құраса, автор ұстанымы, оның даралығы сияқты субъективті факторлар да болады.

Бұл факторлардың барлығы да сөз сипатына тікелей әсер етеді, бірақ олардың стиль құраушылық дәрежелері бірдей емес.

Тілдің негізгі қатысымдық (коммуникативтік) қызметінен өзге де қызметтері бар екені белгілі. В.В.Виноградов функционалды стильдерді топтастыруда осы қызметтерін басшылыққа алады. «При выделении таких важнейжих общественных функций языка, как общение, сообщение и воздействие, могли бы быть в общем плане структуры языка разграничены такие стили: обиходно-бытовой стиль (функция общения); обиходно-деловой, официально-документальный и научный (функция сообщения); публицистический и художественно-беллетристический (функция воздействия)» . Алайда, тіл қызметтерін бұлай бөлу өте жалпылама және стиль түрлері де олардың ауқымына сыя бермейді.

Негізгі стиль құраушы факторлар функционалды стильдердің жүйелілігін қамтамасыз етеді. Стиль жүйелілігінің негізіне оны құрайтын тілдік бірліктердің бір мақсат негізінде өзара тығыз байланысып бірігуі жатады. Мысалы, ғылыми стильде жалпылама, дерексіз мәнге ие бірліктер белсенді рөл атқарса, көркем стильде керісінше , көркем-бейнелі тілдік нақтылыққа ие бірліктер маңызды болады.

Тілдің өзінде, бір жағынан, стильдік тармақтарға жіктеліп дамыған сайын белгілі бір функционалды стильге тән тілдік құралдар тұрақтала түседі. Екінші жағынан, функционалды стильде оны құраушы факторлардың әсерімен тілдік бірліктердің белгілі дәрежедегі өзгерісі, ауысуы жүзеге асады. Соның нәтижесінде бір тілдік бірліктің өзі қай стильде қолданылуына қарай мағынасы жағынан функционалдық сипатқа ие болады.

Қазіргі кезде стилистика ғылымында функционалды белгісі жағынан стильдердің бес түрі ажыратылады. Олар: ғылыми, ресми, публицистикалық, көркем сөз және ауызекі тұрмыстық сөйлеу стильдері. Функционалды стильдердің әрқайсысы стилішілік тармақтарға жіктеледі. Мысалы, ғылыми стильдің таза ғылыми, ғылыми-оқулық, ғылыми-көпшілк сияқты тармақтары болса, ресми, іс қағаздары стилінің де ұйымдық, өкілеттік, анықтамалық-ақпараттық сияқты тармақтары бар, сол сияқты публицистикалық стиль де іштей жанрлық ерекшеліктеріне қарай көптеген түрге жіктеледі.

Тілдік қолданыста функционалды стильдердің әр түрінің элементтері араласа жұмсалып, көп қабатты стильдік құбылыстар да пайда болады. Бұл жағдай стильдердің өзара әсері және олардың өз ішінде ұсақ жанрларға жіктелісі нәтижесінде жүзеге асады. Сөйтіп, тілде функционалды стильдік және стилішілік жіктеліс өте күрделі, сан тармақты болып келеді.

Стиль ұғымы да сөйлеу (речь) және оның формаларымен байланысты құралады. Стильдердің негізгі арқауы-сөйлеудің ауызшы және жазбаша формалары.

Қоғамдық өмірде қатынастың көптеген түрінің болуына байланысты онда тіл біркелкі пайдаланылмайды. Өйткені адамдардың қатынасы әр түрлі жағдайда жасалады. Әр түрлі жағдайда, әр түрлі сөйленіп, әр түрлі жазылады. Мысалы:

«Тыңдаңыздар, Алматыдан сөйлеп тұрмыз!» бен «Әй, тыңдасаңдаршы!» дегенді салыстырсақ, біріншіден, әдеттегі, күнде радиодан естіп жүрген ресми хабар түрі де, екіншіде-үйреншікті сөйлеу тілі бар. Формасынан жағынан екеуі де-ауызша, айтылып жеткізілуі әр басқа.

Форма-ол тіл құралдарының көмегімен болатын сөйлеудің сыртқы көрінісі.

Стиль-ол белгілі бір қатынастың түрінде тілдік единацаларды сұрыптап пайдалану арқылы, ойды жеткізу мәнерінің көрінісі.

Форма – тұрақты ұғым. Мәселен, тілдің ауызша түрі адам қай кезден бастап сөйлесе, содан бері бірге жасап келеді және бұдан былай жасай бермек. Стиль болса, ол тарихи категория. Сондықтан тарихи бір кезеңде кейбір стильдердің болмауы заңды құбылыс деп саналады.

Стильдер қалай қалыптасады? Стильдер жасалатын қатынастың ерекшелігіне қарай тілдік единицалардың сұрыпталып қолданылу нәтижесінде дамып жетіледі. Демек, сөйлену жағдайына байланысты, әр алуан стильдік бояуы бар (стильдік ыңғайдағы) тілдік құралдар пайда болады.

Тілдегі стильдердің дамып жетілуі белгілі бір жанрдың пайда болуымен байланысты. Сондықтан әдеби тілдің стильдерін таптастыруда ең алдымен жанрлық принципті негізге алу қажет.

Ал жанрлардың пайда болуы, жазба әдеби тілдің даму қалпын көрсетеді. Жазба тілдің жетіле түсуі ғылым мен техника, әдебиет пен өнер салаларының дамуына байланысты. Ғылым мен мәдениет салаларының дамуы жаңа жанрлардың пайда болуына ықпал жасайды. Ол жанрға сай тіліміздің жаңа стиль қалыптасады.

Кейінгі жылдары қазақ тілінің тек грамматикалық құрылысы жетіліп, лексикасы молығып қана қоймай, сонымен бірге, қазақ әдеби тілінің стильдер жүйесі, функционалды стильдері де дамиды.

Стиль-тілдің бәріне тән құбылыс. Стильдердің таптастыру проблемасы да тіл білімінде әлі тиянақты шешілмеген даулы мәселенің бірі. Стильдерді таптастырудың дәстүрлі, қалыптасқан, бұрыннан белгілі принципі жоқ. Тіл стильдері туралы қазір де әр түрлі көзқарастар бар. Адам тілді қатынас құралы ретінде өздерінің барлық жұмыс салаларында қолданған.

Сөйтіп, стиль дегеніміз-өмірдің белглі бір саласында қолданылып, тарихи қалыптасқан тілдік құралдардың жүйесі. Басқа тілдер сияқты қазақ тілінің де әр түрлі стильдері бар. Олар: сөйлеу стилі, кітаби жазба стильдер, т.б.

Әдебиеттер
1. Балақаев М., Жанпейісов Е., Томанов М., Манасбаев Б. «Қазақ тілінің стилистикасы» Алматы,1974, 2005.
2. А. Жапбаров «Қазақ тілі стилистикасын оқыту методикасының негіздері» Алматы, 1991.

УДК: 81.6

НЕЙРОЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ВОСПРИЯТИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА

Кудайбергенов М. - ст. 1 курса, МӨ-24-7к
Пиримкулова А.А. - ст.преподаватель, магистр

Введение

Нейролингвистика — это междисциплинарное направление, изучающее, как мозг обрабатывает, воспринимает и воспроизводит язык. Современные исследования, использующие методы нейровизуализации (фМРТ, ЭЭГ, МЭГ), позволяют глубже понять механизмы работы русского языка в сознании носителей и изучающих его людей. В данной статье рассматриваются ключевые открытия в области нейролингвистики, связанные с восприятием фонетики, морфологии, синтаксиса и семантики русского языка.

Фонетическое восприятие и акцент.

Одной из главных особенностей русского языка является его сложная фонетическая система, включающая различие между мягкими и твёрдыми согласными, редукцию безударных гласных и наличие сложных согласных сочетаний.

Исследования показывают, что восприятие русской фонетики активно задействует зоны мозга, связанные с обработкой слуховой информации (верхняя височная извилина) и моторным контролем речи (Брока-центр). Например, русские носители лучше распознают редуцированные гласные, чем изучающие русский язык иностранцы, что объясняется адаптацией мозга к специфике родной фонетики.

Кроме того, исследования нейролингвистики показывают, что акцент влияет на активацию разных зон мозга: носители языка активнее задействуют левополушарные структуры, тогда как у билингвов и изучающих русский язык может наблюдаться большее участие правого полушария.

Обработка морфологии: сложность словообразования.

Русский язык отличается развитой системой флективного словообразования. Разнообразие окончаний, префиксов и суффиксов требует от мозга высокой скорости обработки информации.

Исследования с использованием электроэнцефалографии (ЭЭГ) показывают, что мозг быстро распознаёт морфологическую структуру слов. Так, несоответствующие грамматической норме слова вызывают характерную реакцию мозга — негативную волну (N400), указывающую на трудности семантической обработки, и P600, связанную с синтаксической перезаписью.

Например, слово «красивее» вызывает стандартную нейронную реакцию, тогда как некорректная форма «красивший» активирует зоны мозга, ответственные за обработку аномальной информации.

Синтаксис и порядок слов.

Русский язык отличается гибким порядком слов, однако изменения последовательности компонентов в предложении могут значительно влиять на его восприятие.

Нейровизуализационные исследования показывают, что изменения порядка слов активируют зоны мозга, связанные с прогнозированием значений (преимущественно в лобной доле). Например, при встрече с необычной синтаксической конструкцией мозг вынужден перестраивать ожидания, что приводит к усиленной активности в зоне Брока.

Также известно, что сложноподчинённые конструкции требуют больших когнитивных усилий. Чем длиннее и запутаннее предложение, тем выше нагрузка на рабочую память, что подтверждается увеличенной активностью дорсолатеральной префронтальной коры.

Семантика: как мозг понимает смысл слов.

Восприятие значений слов связано с работой нескольких зон мозга. Исследования показывают, что:

• Конкретные слова (например, «стол», «дерево») активируют сенсорные и моторные зоны, связанные с их реальным представлением в жизни.

• Абстрактные слова («любовь», «справедливость») вызывают большую активность в ассоциативных и лобных отделах мозга.

• Контекстная многозначность (например, слова «ключ» как «инструмент» и «источник информации») активирует процессы семантической дисамбигуации в левом височном полушарии.

Интересные результаты дают исследования метафор. Оказалось, что метафорические выражения, такие как «замороженные отношения», активируют не только языковые центры, но и сенсорные зоны, связанные с восприятием температуры. Это подтверждает гипотезу о тесной связи языка и сенсорного опыта.

Выводы:

Нейролингвистические исследования позволяют глубже понять механизмы восприятия русского языка. Фонетическая сложность, развитая морфология, гибкий синтаксис и семантическая многозначность делают русский язык интересной моделью для изучения работы мозга. Современные технологии нейровизуализации открывают новые перспективы в исследовании того, как язык формирует наше мышление и взаимодействует с когнитивными процессами.

В будущем такие исследования помогут улучшить методы обучения русскому языку, разработать эффективные системы распознавания речи и даже выявить способы реабилитации после речевых нарушений.

Литература

1. Бородин, А. И., & Седов, А. Н. (2015). Нейролингвистика: теория и практика. Москва: Языки славянской культуры.
2. Кузнецова, Ю. В. (2019). Фонетическое восприятие и его нейролингвистические основы. Санкт-Петербург: СПбГУ.
3. Фридман, Н. В., & Крылова, И. С. (2021). Синтаксис и мозг: нейролингвистический анализ русского языка. Москва: Наука.
5. Dronkers, N. F., Pinker, S., & Damasio, A. R. (2018). Language and the Brain: New Insights from Neuroscience. Annual Review of Psychology, 69(1), 383-407.
6. Pulvermüller, F. (2013). How neurons make meaning: Brain mechanisms for embodied and abstract-symbolic semantics. Trends in Cognitive Sciences, 17(9), 458-470.
7. Friederici, A. D. (2017). Language in our brain: The origins of a uniquely human capacity. Cambridge, MA: MIT Press.
8. Hagoort, P. (2019). The neurobiology of language beyond single-word processing. Science, 366(6461), 55-58.
9. Касаткин, Л. Л. (2020). Современные исследования русской фонетики с использованием нейролингвистических методов. Вестник МГУ, 2, 112-130.

УДК 37.012:581

ОСОБЕННОСТИ ИЗУЧЕНИЯ КИТАЙСКОГО ЯЗЫКА ДЛЯ РУССКОЯЗЫЧНЫХ

Кучкарова С.Б. – студентка группы Фи-23-7р
Арын Ж.Т. – руководитель

Одной из главных трудностей для русскоязычных является тональная система. В мандаринском языке четыре тона и один нейтральный, которые полностью меняют значение слова. Например:

• 妈 (mā) — мама.

• 马 (mǎ) — лошадь.

• 骂 (mà) — ругать.

Для носителей русского языка это непривычно, так как в русском значение слов не зависит от тона. В результате обучение требует развития слуха и постоянной практики. Справляться с этой сложностью помогают аудио-материалы и упражнения на повторение за носителями языка.

Иероглифическая система письма

Иероглифы представляют собой сложную, но логичную систему. В отличие от русского алфавита, китайские иероглифы базируются на радикалах, которые дают подсказки о значении слова. Например:

• Радикал 氵(“вода”) встречается в словах, связанных с жидкостью: 江 (река), 洗 (мыть).

• Радикал 火 (“огонь”) используется в словах, относящихся к теплу или огню: 灯 (лампа), 热 (горячий).

Русскоязычные студенты сталкиваются с трудностями при запоминании форм и значений иероглифов. Для их освоения я использовала методику «разбиения»: изучение радикалов и частей иероглифов.

Грамматическая структура

Китайская грамматика кажется проще русской, но имеет свои особенности:

• Отсутствие склонений: в китайском нет изменения форм слов по падежам или числам.

• Фиксированный порядок слов: в предложении используется структура SVO (Подлежащее + Сказуемое + Дополнение).

• Счётные слова: для обозначения количества используются специальные слова (например, 一本书 — одна книга, 一个人 — один человек).

Эти особенности требуют привыкания, так как в русском языке аналогов таким конструкциям нет.

Учебник Road to Success предоставляет системный подход к изучению языка. Каждый урок включает:

1. Словарь. Мы изучаем новые слова с использованием их в контексте.
2. Грамматика. Теория подкрепляется практическими упражнениями.
3. Иероглифы. В каждом уроке представлено несколько новых иероглифов с объяснением их структуры.

Дополнительно я использовала приложения для тренировки тонов и платформы с аудиоматериалами для улучшения восприятия речи.

汉语学习的体验

Hànyǔ xuéxí de tǐyàn

(Опыт изучения китайского языка)

我学习汉语已经一年了。

Wǒ xuéxí Hànyǔ yǐjīng yī nián le.

(Я изучаю китайский язык уже год.)

汉语很有意思，但是也有点难。

Hànyǔ hěn yǒu yìsi, dànshì yě yǒudiǎn nán.

(Китайский язык очень интересный, но немного сложный.)
每天我都学习生词和写汉字。
Měitiān wǒ dōu xuéxí shēngcí hé xiě Hànzì.
(Каждый день я учу новые слова и пишу иероглифы.)
汉字很漂亮，可是要多练习。
Hànzì hěn piàoliang, kěshì yào duō liànxí.
(Иероглифы красивые, но нужно много тренироваться.)
我觉得汉语语法比较简单。
Wǒ juéde Hànyǔ yǔfǎ bǐjiào jiǎndān.
(Я думаю, что грамматика китайского языка относительно простая.)
学习汉语让我更了解中国文化。
Xuéxí Hànyǔ ràng wǒ gèng liǎojiě Zhōngguó wénhuà.
(Изучение китайского помогает мне лучше понимать китайскую культуру.)

Литература

1. **北京**语言大学出版社. Road to Success: Elementary 1. **北京**: **北京**语言大学出版社, 2010.
2. (Beijing Language and Culture University Press. Road to Success: Elementary 1. Beijing: Beijing Language and Culture University Press, 2010.)
3. **刘珣**. 发展汉语: **初**级综合 (Developing Chinese: Elementary Comprehensive Course). **北京**: **北京**语言**大学出版社**, 2009.
4. (Liu Xun. Developing Chinese: Elementary Comprehensive Course. Beijing: Beijing Language and Culture University Press, 2009.)
5. 杨乐等. 实用汉语教程 (Practical Chinese Textbook). **北京**: **北京大学出版社**, 2008.
6. (Yang Le et al. Practical Chinese Textbook. Beijing: Peking University Press, 2008.)
3. **李佐文**. 现代汉语语法教程 (Modern Chinese Grammar Textbook). **北京**: **商**务印书馆, 2015.
7. (Li Zuowen. Modern Chinese Grammar Textbook. Beijing: Commercial Press, 2015.)
4. **王力**. 汉字与汉语文化 (Chinese Characters and Chinese Culture). **上海**: **复旦大学出版社**, 2012.
8. (Wang Li. Chinese Characters and Chinese Culture. Shanghai: Fudan University Press, 2012.)
5. Онлайн-ресурсы:
1. Duolingo: бесплатное приложение для изучения китайского языка.
2. YouTube-каналы: Chinese Zero to Hero, Yoyo Chinese (обучение китайской грамматике и лексике).

УДК 81`276.5:(366)

СОВРЕМЕННЫЕ СЛЕНГИ В БРИТАНСКОМ АНЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Кучкарова С. - Фи-23-7р
Арын Ж.Т. - руководитель

Введение

В данной статье исследуется феномен сленга в современном британском английском языке, обсуждаются причины и мотивации его использования. Приводится определение «сленга», а также объясняется его актуальность и значимость в современном языке. Кратко изложены ключевые особенности сленга, подкреплённые примерами, иллюстрирующими использование различных сленговых выражений в повседневной речи. Статья также рассматривает присутствие рифмованного сленга в современном британском английском, предлагая его описание и примеры. Дополнительно объясняются сокращённые версии рифмованного сленга. В заключение подчёркивается важность признания сленга как неотъемлемого аспекта языка. Актуальность сленга в современном британском английском вновь подтверждается.

Язык всегда был гибким и многогранным, и его основная функция заключается в общении. Люди полагаются на язык во всех аспектах жизни — будь то профессиональная, бытовая, религиозная или другая сфера. Кроме того, язык позволяет людям выражать себя и делать свою речь отличной или трудной для понимания посторонними. Именно здесь вступает в дело сленг.

Сленг относится к очень неформальному языку, который, как правило, используется в устной речи, а не на письме, и часто употребляется определёнными группами людей [1]. Например, подростковый сленг представляет собой наиболее динамичный и эмоционально заряженный сегмент английского словарного запаса. В современном мире сленг является частью повседневной жизни, и британский английский не является исключением. Если вы планируете поездку в Великобританию, вы можете обнаружить, что некоторые выражения британского сленга окажутся для вас неожиданно полезными. Понимание местного сленга может улучшить общение и сделать разговоры более плавными [2].

Сленг является неотъемлемой частью повседневного языка, что делает его интересной областью для изучения. Интересно, что сленговые слова редко встречаются в формальных ресурсах, таких как учебники, газеты или литература. Чтобы по-настоящему понять сленг, нужно погружаться в культурную среду языка, так как его

использование и значение часто зависят от конкретного контекста. Когда контекста недостаточно для объяснения сленгового слова, может потребоваться консультация с носителем языка для разъяснения.

Ключевые слова: британский английский, современный, сленг, язык.

Методология

Сленг тесно связан с историей и культурой страны, на его развитие влияют различные факторы, такие как:

- Иммигрантские сообщества;
- Литературные и субкультурные движения;
- Криминальный мир;
- Военные структуры;
- Сферы бизнеса;
- Спорт и досуг.

Сленговые слова, рассматриваемые в этой статье, были взяты из современных СМИ, книг и повседневных разговоров с носителями языка. Например, в 2001 году в лондонской газете «Evening Standard» была опубликована статья под названием «Самый крупный информатор Британии», написанная Полом Честоном. В ней рассказывалась история известного осведомителя: «Он не только сдал одних из самых опасных преступников, действующих сегодня, но и предал свою собственную мать, брата, жену, любовницу и хозяйку борделей. Он “сдавал” своих криминальных партнеров в течение многих лет и даже признался в суде, что был “искушённым лжецом”» [3].

Говоря о современном британском сленге, важно отметить одну ключевую особенность. По мнению лингвиста Эрика Партриджа, британский сленг обладает уникальной диахронической стабильностью, то есть многие сленговые слова остаются в употреблении на протяжении длительного времени. Некоторые слова сохраняют свою актуальность и продолжают использоваться по сей день, не устаревая. Партридж утверждает, что без значительных изменений «…в Лондоне, и аналогично в Англии в целом, словарный запас не изменится значительно».

Анализ

Ниже приведены несколько британских сленговых выражений и словосочетания с краткими описаниями:

1.DO – хотя слово обычно означает «выполнять действие», в сленге оно обозначает вечеринку, как, например, «Are you going to Lizzie’s birthday do next week?» (Ты пойдешь на вечеринку по случаю дня рождения Лиззи на следующей неделе?).

2.KNACKERED – фраза, означающая «полностью вымотан», часто используется после долгого, утомительного дня. “I’m absolutely knackered after that long hike” (Я полностью вымотан после этого долгого похода).

3.SKIVE – термин, обозначающий избегание работы или школы, притворяясь больным. Обычно ассоциируется со школьниками или недовольными работниками, которые «берут больничный». «He always skives off work when it gets busy» (Он всегда прогуливает работу, когда много дел). 4.SCRUMMY – веселое слово, описывающее что-то очень вкусное и аппетитное.“That cake is absolutely scrummy!” (Этот торт невероятно вкусный!).

5.DIG – хотя традиционно слово означает «копать землю», в сленге оно означает «наслаждаться» чем-то, как, например, «Мне нравится твой новый

стиль» (I really dig your new style)

6.GUTTED – выражение, обозначающее глубокую грусть или разочарование. ” I was gutted when I didn’t get the job” (Я очень расстроен, когда не получил эту работу).

7.CHUNDER – сленговый термин для обозначения рвоты, часто используется в связи с чрезмерным употреблением алкоголя или отравлением, как, например,"He chundered after drinking too much last night."

(Его вырвало после того, как он слишком много выпил вчера вечером.) 8.PROPS – сокращение от «proper respect» («должное уважение»), используется для признания или похвалы кому-либо."Props to you for organizing such a great event!" (Респект тебе за организацию такого классного мероприятия!)

9.CRAM – интенсивная учеба в короткий срок, особенно перед экзаменом."I had to cram all night for the math exam." (Мне пришлось всю ночь зубрить перед экзаменом по математике.)

10.GOBSMACKED – термин, означающий быть полностью шокированным или пораженным."I was gobsmacked when they announced the winner." (Я был ошарашен, когда они объявили победителя.)

11.FAM, MATE – слова, используемые для обращения к близкому другу или группе друзей."Hey, mate, how's it going?" (Привет, дружище, какдела?) "Fam, we should meet up this weekend!" (Друзья, нам нужно встретиться в эти выходные!)

12.BOLLOCKS – универсальное британское ругательство, часто используется для выражения недовольства или удивления, также обозначает яички. "That's absolute bollocks! I don't believe it." (Этополнаяерунда! Я в это не верю.)

13.TAKING THE PISS – популярная британская фраза, означающая издеваться или насмехаться над чем-то в саркастической манере.English: "Are you taking the piss out of my outfit?" (Ты издеваешься над мои нарядом?)

14.GRASS – сленговый термин для человека, который сообщает полиции о преступной деятельности, известный как «стукач»."Don't be a grass and tell the teacher!" (Небудьстукачоминеговориучителю!)

15.MANDEM – Компания друзей, обычно мужского пола. “I’m hanging out with the mandem tonight.” (Сегодня вечером я встречаюсь с друзьями.)

Рифмованный сленг, уникальный для британского английского, подразумевает использование рифмующихся слов для замены искомого слова, хотя рифма часто не имеет семантической связи с оригиналом. Например: PORKIES – пример, где «porky pies» рифмуется со словом «lies» (вранье). Укороченные версии рифмованного сленга также распространены, такие как «butcher's» для обозначения «взгляда» (butcher's hook) и «Ruby» для обозначения «кари» (Ruby Murray).

Особенности использования

Часто только первая часть фразы используется в речи (например, "butcher's" вместо"butcher'shook").

Это сленг, который больше всего распространен в Лондоне, особенно в районе Кокни.

Заключение

В заключение,сленг — это живой и динамичный аспект языка, который помогает людям выражать свои эмоции, поддерживать общение с юмором и оставаться в курсе современных тенденций. Некоторые слова становятся временными модными выражениями, а другие закрепляются в языке на долгое время. Изучение сленга не только делает речь ярче, но и помогает лучше понять культуру и образ мышления носителей языка. Однако важно помнить, что сленг чаще всего уместен в неформальной обстановке и не всегда подходит для профессиональных или официальных ситуаций. Британский сленг играет значительную роль в языке, и многие носители в

Великобритании часто предпочитают эти выражения стандартному английскому. Для изучающих английский язык понимание этих терминов необходимо, чтобы избежать путаницы и возможного смущения в разговоре.

Литература

1. Cambridge Advanced Learner's Dictionary & Thesaurus [Electronic resource]. URL: http://dictionary.cambridge.org/ru/словарь/английский/slang
2. Khokhlova, E.: Britanskiy sleng kak ego ponimat i samye populyarnye frazy [British slang: how to understand and the most popular phrases] // ENGUIDE.UA : magazine [Electronic resource]. URL: http://enguide.ua/magazine/britanskiysleng-kak-ego-ponimat-i-samye populyarnye-frazy (In Russian)
3. Cheston, P.: Britain's biggest supergrass [Electronic resource] // Evening standard: free daily newspaper. URL: https://www.standard.co.uk/news/britainsbiggest-supergrass6335004.html

ӘОЖ 21-48

ҚАЗАҚ ОНОМАСТИКАСЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ДАМУ ТАРИХЫ

Құрбанбек Э. - Фи-22-5к1

Ағабеков О.М. - оқытушы

Халықтың тарихи жадысы мен мәдениетінің айнасы саналатын қазақ ономастикасы ғасырлар бойы қалыптасқан атаулар жүйесінен тұрады. Қазақ тіл білімінде ономастикалық атаулар қазақ халқының тұрмыс-тіршілігін, дүниетанымы мен салт-дәстүрін, тарихын бейнелейтіні себепті ономастика бөлімінің маңызы өте зор. XXI ғасырда ұлттық сана-сезімді жаңғырту және тарихи атауларды қалыпқа келтіру бойынша ономастиканы зерттеу ерекше өзектілікке ие болып отыр. Антропонимдер кісі есімдерін зерттейді, топонимдер жер-су атауларын қарастырады, этнонимдер тайпа мен халық атауларын талдайды десек, қазақ ономастикасының зерттелуі тіл ғылымы үшін ғана емес, тарих пен этнография, мәдениеттану салалары үшін де маңызды. Яғни, осы атауларды жүйелі түрде зерттеу арқылы қазақ елінің өткеніне тереңірек үңіліп, тарихтар сабақтастығын сақтауға болады. Жалпылай алғанда, ономастика – атаулар мен есімдерді, пайда болуы, қалыптасуы, дамуы мен мағынасын, құрылымдық ерекшеліктерін зерттейтін ғылымның бір бөлігі. Көптеген жүзжылдықтар бойы сыртқы ықпалдарды қабылдағанымен, қазақ ономастикасы өз болмысын сақтай отырып дами түсті. Бұл мақалада қазақ ономастикасының қалыптасу кезеңдері мен даму үрдісі қарастырылады. Ономастикалық жүйе ежелгі түркі дәуірінде қалыптасқан, ол халықтың тарихи дамуын, мәдени құндылықтарын айқындайтын фактор ретінде қарастырылады. Орхон-Енисей, Талас жазбалары сияқты көне түркі жазба ескерткішінде кездесетін есімдер көбінесе табиғат құбылыстарына, жануарлар мен аңыздық кейіпкерлерге байланысты болған. Күлтегін, Білге қаған, Тонықөк сынды есімдер адамның деңгейін, батырлығын, қоғамдағы мәртебесін білдірсе, жер-су атаулары халықтың көшпелі өмір салтымен біте қайнасып жатқанын көрсетеді. Айта кететін жайт, осы дәуірдегі антропонимдер мен топонимдер қоғамның әлеуметтік құрылымына да байланысты болды, мәселен, түркілерде рудың, тайпаның атауы адамның есіміне қосылып отырды (Қыпшақ Қаған, Оғызбек). Бұл дәстүр кейінгі ғасырларда да сақталып, қазақ антропонимдерінің өзіндік ерекшелігін қалыптастырды (Қаракерей Қабанбай, Қанжығалы Бөгенбай, Шапырашты Наурызбай). Қазақ хандығы дәуірінде ономастика белгілі бір жүйені қабылдап, халықтың мәдени ерекшеліктеріне сай дамыды. Бұл кезеңдегі есімдер тұлғаның қоғамдағы мәртебесіне, батырлық қасиеттеріне, тарихи оқиғаларға және дінге қатысты етіп қойылған. Батырлар мен билердің есімдері халық жадында сақталып, болашақ ұрпаққа үлгі болып қалды (мысалы, Абылай, Қасым, Есім, Тәуке, Бөгенбай, Жаңғір, Хақназар). Сонымен қатар, Қазақ хандығы тұсында діни есімдер кеңінен тарала бастады. Араб-парсы тілдерінен енген есімдер ислам дінінің ықпалымен көптеп қойыла бастады. Мұхаммед, Әли, Омар, Фатима сынды есімдер де күні бүгінге дейін сақталған. Қасиетті мағына беріліп «құрметті» немесе «киелі» ұғымын білдіретін «Қожа», «Молда», «Сұлтан», «Бек» сияқты сөздермен қосылып айтылатын есімдер де пайда бола бастады (мысалы, Сұлтанмахмұт, Қожахмет).

Қазақ жері Ресей империясының құрамына енгеннен кейін қазақ ономастикасында айтарлықтай өзгерістер орын алды. Көптеген қазақ тіліндегі жер-су атаулары орыстандыру саясатының ықпалымен өзгертіліп, олардың

орнына орыс тіліндегі атаулар қарқынды түрде енгізілді. Қазақ есімдерінің жазылу үлгісі де орыс тіліне икемделе бастады. Қазақ есімдері құжаттарда орысша транскрипцияланып, көптеген фамилиялар «-ов», «-ев» жұрнақтарымен қосыла жазылды (мысалы, Байтелиева, Дінмұхаммедов, Уракбаев). Кеңес дәуірінде саясаттың құралына айналған ономастика бойынша ұлттық атаулардың бір бөлігі өзгеріске ұшырады. Кеңестік идеологияға сай Октябрь, Ленинбек, Мэльс, Комсомол, Сталин сынды жаңа есімдер пайда болды. Сонымен қатар, жер-су атаулары да жаңартылып, большевиктік идеяларға сай келетін атаулармен алмастырылды. Дегенмен, Кеңес дәуірінде қазақ ономастикасын ғылыми тұрғыдан зерттеу қолға алынып, тұңғыш рет жүйелі түрде зерттеле басталды. Бұл салада маңызды еңбектер жазылып, қазақ тіліндегі есімдердің, жер-су атауларының шығу тегі мен мағынасы, қолданылу аясы зерттеле бастады. Осылайша, қазақ ономастикасы өзіндік тарихи дамуы барысында көптеген өзгерістерді бастан кешірді. Яғни, ежелгі дәуірден бастауын алған есім беру қазақ хандығы тұсында жүйеленіп, кейіннен сыртқы ықпалдардың әсерінен күрделі трансформацияға ұшырады. Мұндай өзгерістер халықтың мәдениеті мен тарихи дамуын айқын көрсететін маңызды көрсеткіш болып табылады.

Қазақ ономастикасының қалыптасуы – қазақ тілінің, мәдениеті мен тарихының ажырамас бір бөлігі. Қоғамдағы өзгерістермен қатар тілдік құбылыстар да өзгеріп отыратын болғандықтан, қазақ ономастикасының қалыптасу үдерісі тарихи кезеңдермен, саяси-әлеуметтік өзгерістермен тығыз түрде сабақтасып жатыр. Қазақ ономастикасы ғасырлар бойы қалыптасып, күні бүгінге дейін күрделі даму жолынан өтті. Бұл қалыптасу үдерісі бірнеше кезеңнен тұрады және әр кезең ономастикалық жүйенің белгілі бір ерекшеліктерімен сипатталады. Қазақ ономастикасының қалыптасуына Ресей империясы мен Кеңес Одағы кезеңіндегі саяси өзгерістер айтарлықтай әсер етті. Ресей империясының қол астына өткеннен кейін, қазақ жерлерінде славяндық және еуропалық атаулар көптеп ене бастады. Орыс тілінің әлеуеті күшейген сайын жер-су атаулары өзгертіліп, қазақ ономастикасы сыртқы ықпалдардың әсеріне бейімделуге мәжбүр болды. Ал, Кеңес Одағы тұсында бұл үрдіс одан әрі жалғасып, көптеген қазақша атаулар идеологиялық тұрғыдан тағы да өзгерістерге ұшырады. Осы кезеңдегі кеңестік қайраткерлердің есімдерімен аталған көшелер мен ауылдар, қалалар көбейіп, қазақ ономастикиасының табиғи түрде даму жолы тежелді.

Тәуелсіздік алғаннан кейін қазақ ономастикасы өзінің тарихи бастауына қайта оралу кезеңінде болды. Ономастикалық атауларды қайта қалпына келтіру, тарихи атауларды өзгерту, ұлттық ерекшеліктерді сақтау негізгі мәселеге айналды. Жер-су атауларын жаңарту жұмыстарын қолға алуға бағытталған ономастикалық комиссиялар құрылды. Қазақ есімдерінің ұлттық ерекшеліктеріне бойлай отырып, оларды халықаралық деңгейде қолдану мәселесі де көтеріле бастады. Қазақ фамилияларын орысша үлгіде жазып, «-ов», «-ев», «-ин» жұрнақтары жалғанып келген бұл жүйе тәуелсіздік жылдарында өзгертіліп, қазақ тіліне тән «-ұлы», «-қызы» тіркестерін енгізу ұсынылды. Дегенмен, бұл процесс әлі толық аяқталған жоқ. Қазақ ономастикасының қалыптасу жолы – қазақ халқының тарихи түрде дамуының айнасы. Әр атау мен әр есімнің артында белгілі бір дәуірдің ерекшелігі, халықтың дүниетанымы, ұлттық болмыс-бітімі жатыр. Сондықтан, қазақ ономастикасының болашағы оны жүйелі түрде зерделеумен, ұлттық бірегейлікті сақтап, қазіргі заман талабына сай сәйкестендірумен тығыз байланысты.

Әдебиеттер

1. Джанузаков Т.Дж. Основные проблемы ономастики казахского языка: Автореф. дисс. доктора филол. Наук. – Алма-Ата, 1976.
2. Комков А.М. Проблемы стандартизации и нормализации географических названий в национальном уровне и международном аспектах. Сб. Ономастика и норма. – Москва, 1976.
3. Әбдірахманов С. Топонимикалық атауларды қалыптастыру және стандарттау мәселелері. // Қазақ ономастикасының өзекті мәселелері. – Астана, 2004.
4. Асылбекова Н. Кісі есімдерінің уәжділігі мен танымдық сипаты: Ф.ғ.к... автореферaты. – Алматы. 2006 – 29 б.

УДК 28:347.167.1-057.875

СХОДСТВА И РАЗЛИЧИЯ МЕЖДУ НЕМЕЦКИМ И АНГЛИЙСКИМ ЯЗЫКОМ

Құттыбек А. – студентка группы ФИ-23-3 кс/рс
Халмирзаев Э.Э. – преподаватель

Английский и немецкий языки являются яркими примерами эволюции языков, которые, имея общее германское происхождение, развивались по-разному, сохранив как сходства, так и уникальные особенности. Эти языки играют ключевую роль в мировой политике, экономике, культуре и науке, оставаясь важными инструментами коммуникации в современном мире.

Английский язык прошел через несколько этапов развития: древнеанглийский, среднеанглийский и современный английский. Его формирование было отмечено влиянием различных культур, особенно после нормандского завоевания в XI веке, которое обогатило лексику за счет французских заимствований. В XVI–XVII веках произошел Великий сдвиг гласных, что сформировало современную фонетическую систему. Немецкий язык развивался более последовательно. Значительный вклад в его стандартизацию внес перевод Библии Мартином Лютером в XVI веке, что сделало язык доступным для широкой аудитории. К XIX веку был сформирован литературный немецкий язык, который используется и сегодня.

Английский стал глобальным языком, занимая доминирующее положение в бизнесе, науке, культуре и дипломатии. Сегодня он используется как основной язык международного общения в более чем 70 странах, а его носителями являются около 1,5 миллиарда человек. Английский также является языком интернета: около 60%

онлайн-контента написано на английском. Немецкий язык менее распространен, но играет значительную роль в Европе, будучи родным для более чем 100 миллионов человек. Он является официальным языком Германии, Австрии, Швейцарии и других стран. Немецкий сохраняет позиции в научной и технической сферах, а также остается языком философии и искусства.

Лексика английского языка включает около 600 тысяч слов, что делает его одним из самых богатых языков мира. Такая обширность объясняется заимствованиями из французского, латинского, греческого, скандинавских и других языков. Немецкий же известен своей способностью создавать новые слова путем сложения. Например, Umweltverschmutzung (загрязнение окружающей среды) или Geschwindigkeitsbegrenzung (ограничение скорости) состоят из нескольких корней и точно передают смысл. Это делает немецкий особенно полезным в науке и технике, где точность терминов крайне важна.

Интересно, что немецкий язык обладает уникальной особенностью в использовании сложных слов.Например, словоindfleischetikettierungsüberwachungsaufgabenübertragungsgesetz, означающее “закон о передаче обязанностей по надзору за маркировкой говядины”, стало одним из самых длинных слов в мире. В английском языке такой подход отсутствует: вместо длинных сложных слов используются словосочетания, что упрощает понимание для носителей других языков.Грамматика немецкого языка сложна из-за системы падежей, которых четыре: именительный, родительный, дательный и винительный. Немецкий также использует три рода: мужской, женский и средний. Эти особенности требуют изменения форм существительных, артиклей и местоимений. Например, слово derHund (собака) изменяется в зависимости от падежа: desHundes (родительный), demHund (дательный), denHund (винительный). Английский язык проще: он практически не использует падежи (за исключением местоимений) и полагается на порядок слов для выражения смысла. Например, предложения The dogchasedthecat и The catchasedthedog имеют разное значение только из-за различия в расположении слов.Произношение в английском языке часто вызывает трудности у изучающих из-за несоответствия между написанием и звучанием. Например, слова though, through и thought произносятся по-разному, хотя их написание схоже. Английский язык также славится разнообразием акцентов: британский, американский, австралийский и другие. Немецкий язык, напротив, имеет более предсказуемую систему фонетики: слова обычно произносятся так, как пишутся. Однако немецкий также богат диалектами. Например, баварский диалект отличается от северного Plattdeutsch, а швейцарский немецкий (Schweizerdeutsch) часто непонятен даже для носителей стандартного немецкого языка.

Английский и немецкий языки также тесно связаны с культурой, философией и наукой. Немецкий язык был основой для многих философских концепций. Такие термины, как Weltanschauung (мировоззрение), Dasein (бытие) и Übermensch (сверхчеловек), вошли в мировую философию благодаря немецким мыслителям. Английский, в свою очередь, стал языком популярной культуры, объединив миллиарды людей через фильмы, музыку и литературу.

Интересные факты подчеркивают важность этих языков. Английский язык является официальным в авиации, и все пилоты международных рейсов обязаны его знать. Немецкий язык входит в тройку самых востребованных для изучения в Европе, а также занимает второе место в мире по числу издаваемых книг. Английский известен как один из самых быстрых языков для изучения: базовые навыки можно приобрести всего за год интенсивного обучения. Немецкий, напротив, требует большего времени на освоение из-за сложной грамматики, но его логичность делает его изучение упорядоченным.

Более того, английский активно влияет на другие языки. Например, в немецкий вошли такие слова, как dasHandy (мобильный телефон) и der Computer. Немецкий же, в свою очередь, подарил английскому термины, связанные с музыкой, как, например, Leitmotif (лейтмотив) или Kindergarten (детский сад). Также стоит отметить, что английский язык активно влияет на культуру в разных странах, порождая множество заимствований и изменений в других языках и диалектах. Наблюдается даже влияние английского на другие языки в таких сферах, как бизнес и технологии: многие термины, такие как startup (стартап), marketing (маркетинг) или internet (интернет), стали общими для многих стран.

Кроме того, интересным является факт, что в последние десятилетия немецкий язык в научной среде начал заимствовать многие термины из английского языка, в том числе в области медицины, инженерии и технологий. Это указывает на глобализацию и рост взаимопонимания между странами и культурами, что также является важной частью языковой эволюции.

Таким образом, английский и немецкий языки являются не просто средствами общения, но и отражением богатого исторического и культурного наследия. Английский, будучи языком глобализации, соединяет миллиарды людей по всему миру, а немецкий сохраняет свою роль в Европе и науке. Изучение этих языков открывает множество возможностей для личного, профессионального и культурного роста.

Литература

1. Бенашвили, Р. Г. Грамматика английского языка. – М., 2010.С.12-17.
2. Колесов, А. В. Германские языки: история и структура. – М., 2012.С.43-48.
3. Долин, Б. С. Английский язык и культура: Сравнительный анализ. – М., 2008.С.76-80.
4. Мельничук, О. С. Этимологический словарь германских языков. – М., 1999.С.20-30.
5. Вахтин, М. И. История немецкого языка. – М., 2011.С.3-8.
6. Рюля, Г. Грамматика немецкого языка. – М., 2009.С.69-70.
7. Толстой, М. А. Лексика английского языка. – М., 2007.С.10-12.

УДК 378.147

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ПРИ РАБОТЕ С ХУДОЖЕСТВЕННЫМ ТЕКСТОМ НА УРОКАХ ЛИТЕРАТУРЫ

Лесбек М. - студентка группы МӨ-24-12к2
Сералиева А.Е. - старший преподаватель, магистр

Не секрет, что успеваемость современного ученика снижается, что, в свою очередь, означает, что говорить о литературном произведении в классе становится все труднее.

Во все времена люди осознавали важность художественной литературы как универсального учебного пособия.

Ученые объяснили причины столь сильного воздействия художественного текста на человека: читатель усваивает полученную от него информацию одновременно по нескольким каналам, действует интеллектуально, эмоционально и в определенной степени, даже на поведенческом уровне (как говорят психологи, формируется позитивное восприятие нравственных ценностей).Желание действовать). Поэтому предмет литературы занимает большое место в обновленном содержании школьного образования.

Цель обучения учебной дисциплине «Русская литература» - способствовать формированию духовных ценностей человека через восприятие и анализ художественных произведений, воспитывать образованного читателя, умеющего применять знания и умения.и опыт исследования мира на основе его личного выбора.

Цели изучения учебного предмета "русская литература" :

1. закрепление знаний, умений и навыков, способствующих успешной социальной адаптации на основе русской, казахской и мировой литературы и культуры;

2.способствовать усвоению литературных понятий, позволяя студентам лучше понять намерения автора в отношении произведений искусства.;

3. формирование навыков критического анализа, сравнения, сложения, воображения и вывода на основе причинно-следственных связей, классификации явлений, логических и критических суждений, анализа произведений;

4.развитие коммуникативных навыков на основе глубокого понимания и анализа художественных произведений различных жанров. [1].

Способ усвоения детьми образовательных навыков-самостоятельный, глубокий эстетический анализ художественного текста, восприятие текста как символической системы, восприятие способов видения, создание художественного образа.Текст, стремление и умение создавать собственную интерпретацию художественного текста. Но для этого дети должны быть грамотными, любознательными читателями.

Поэтому для меня, как современного учителя, было необходимо не только воспитывать учащихся в форме системы знаний и умений, но и всесторонне развивать познавательные и творческие способности учащихся, воспитывать личность.... Доказано, что качество знаний во многом зависит от выбранной педагогической технологии. Сегодня никто не сомневается, что в классе должны быть не только зрители и слушатели, но и исследователи, которые учатся самостоятельно. Это стимулирует познавательный процесс и интерес детей.

Изучение каждого произведения начинается с ознакомления с биографией автора. Здесь необходимо донести до учащегося, что личность автора"живет" в работе. С этой целью я даю своим ученикам личное домашнее задание.

Он должен быть представлен как уникальная личность, чтобы говорить о характере, мотивах, которые стимулируют создание рабочих мест.

Параметры Проблемы:

1) Подготовьте «Интересную» биографию (найдите интересные случаи из жизни автора и закажите этот статус);

2) написание миниатюрного эссе в стиле автора произведения.

Учитывая требования международных исследований PISA, необходимо повысить качество чтения и понимания текста студентами в процессе изучения литературы.

Поэтому необходимо обучать студентов навыкам смыслового чтения, направленным на более точное и полное понимание содержания текста, получение всех данных и практическое понимание полученной информации. Семантическое чтение не может существовать без познавательной активности.

Действительно, чтобы чтение имело смысл, учащиеся должны точно и полностью понимать смысл текста, создавать набор идей, понимать информацию и выполнять познавательные действия.

Прежде чем начать читать произведение, я призываю студентов найти в тексте произведения слова с неясными значениями и составить словарь.:

1. Старые слова и фразы, т. е. архаизмы и лексико-пресологические историзмы ;

2. неясные факты поэтической символики;

3. старые случайные бабочки;

4. диалектика, профессионализм, спорынья и термины, незнакомые говорящему современного русского литературного языка;

5. развитие единственного автора в области семантики, словообразования и согласных;

6. ключевые слова текста анализируются как художественная коллекция определенного содержания;

7.устаревшие или непристойные слова в области фонетики, морфологии и синтаксиса.

Основная задача проектной деятельности - дать учащимся определенные знания, научить их не только основным методам и алгоритмам деятельности, но и ориентироваться в сложных информационных потоках, задавать своевременные и актуальные вопросы..И получить на них информированный ответ.

Прогнозный план деятельности:

* Почему вы начали заниматься этим конкретным проектом?

Какова основная идея вашего проекта?

* Каковы требования проекта?

* Какие материалы используются? У вас достаточно знаний и навыков или вам нужно учиться? Сколько времени это заняло? Какое оборудование вы использовали? Кто вам помог?

* Каковы были этапы проекта? Как они были?

Каковы дополнительные области исследований?

Существует множество технологий и методов работы с текстом, но мы должны найти возможность помочь студенту жить с ним, а не читать художественную литературу.

Основная задача учителя-научить работать с текстом художественного произведения. Однажды М. А. Рыбникова сказала: Если писатели и словари выходят из нашего класса, это нормально, но мы в это не верим. Наша задача-подготовить понимающего и критически мыслящего читателя» Это можно сделать, глубоко погрузившись в работу.

Литература

1. «Типовая учебная программа по предмету «Русская литература» для 5–9 классов уровня основного среднего образования (с русским языком обучения) по обновленному содержанию».
2. Иванова С.В. Личностно-ориентированное обучение на уроках литературы в старших классах // Литература в школе,1997. - № 4. – С.110 – 115.
3. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. — М.: Издательский центр «Академия», 2006.=
4. Харламова Е.А. Современные образовательные технологии // http://www.uchportal.ru/publ/15-1-0-1305

УДК 82-4

ЗДОРОВЫЙ ОБРАЗ ЖИЗНИ И ЕГО ПОПУЛЯРИЗАЦИЯ СРЕДИ МОЛОДЕЖИ: РОЛЬ СПОРТА И ПРАВИЛЬНОГО ПИТАНИЯ В ЖИЗНИ СТУДЕНТОВ

Мадибек А. - студент группы ФИ-24-1к
Алиева Г.А. – преподаватель

В современном мире, где стресс и малоподвижный образ жизни становятся нормой, вопрос о здоровье молодежи приобретает особую актуальность. Здоровый образ жизни (ЗОЖ) включает в себя не только физическую активность, но и правильное питание, что особенно важно для студентов, находящихся на этапе формирования своих привычек и стиля жизни.

Спорт играет ключевую роль в поддержании здоровья. Регулярные физические нагрузки способствуют улучшению физической формы, повышению выносливости и укреплению иммунной системы. Для студентов занятия спортом могут стать отличным способом снять стресс, накопившийся в результате учебной нагрузки. Кроме того, участие в спортивных секциях и командах способствует развитию командного духа, улучшению коммуникационных навыков и созданию новых социальных связей. Регулярные занятия спортом помогают поддерживать нормальный вес, укрепляют сердечно-сосудистую систему, улучшают обмен веществ и снижают риск развития хронических заболеваний, таких как диабет и гипертония.

Физическая активность способствует выработке эндорфинов, которые улучшают настроение и снижают уровень стресса. Это особенно важно для студентов, которые часто сталкиваются с высоким уровнем стресса из-за учебной нагрузки. Исследования показывают, что физическая активность может улучшать когнитивные функции, такие как внимание, память и способность к обучению. Это может помочь студентам лучше усваивать материал и повышать успеваемость. Регулярные тренировки требуют планирования и самоорганизации, что способствует развитию дисциплины и настойчивости - качеств, которые полезны не только в спорте, но в учебе и жизни в целом.

Физическая активность может способствовать улучшению сна, что особенно важно для студентов, которые часто страдают от бессонницы или нарушений сна из-за учебной нагрузки. Регулярные физические нагрузки могут помочь в снижении симптомов тревожности и депрессии, что особенно актуально для студентов, испытывающих эмоциональные трудности.

Правильное питание – это еще один важный аспект здорового образа жизни. Студенты часто сталкиваются с проблемой нехватки времени на приготовление здоровой пищи, что приводит к потреблению фастфуда и полуфабрикатов. Однако сбалансированное питание, включающее достаточное количество овощей, фруктов, белков и углеводов, необходимо для поддержания энергии и концентрации, особенно в период экзаменов и интенсивной учебы.

Неправильное питание может привести к различным проблемам со здоровьем. Студенты, которые предпочитают фастфуд, сладости и газированные напитки, рискуют столкнуться с избыточным весом, проблемами с пищеварением и даже хроническими заболеваниями. Кроме того, недостаток витаминов и минералов может негативно сказаться на иммунной системе, что особенно важно в период учебного года, когда студенты подвержены стрессу и усталости.

Однако правильное питание не означает строгих диет или отказа от любимых блюд. Важно научиться находить баланс и делать осознанный выбор. Например, можно заменить сладости на фрукты, а фастфуд – на домашние блюда, приготовленные из свежих продуктов. Также стоит обратить внимание на режим питания: регулярные приемы пищи помогут избежать переедания и поддерживать уровень энергии на стабильном уровне.

Осознанный подход к выбору продуктов, баланс между полезным и вкусным, а также использование современных технологий могут помочь молодым людям создать здоровые привычки, которые останутся с ними на всю жизнь. Заботясь о своем питании, студенты инвестируют в свое будущее, укрепляя здоровье и повышая качество своей жизни.

Для успешной популяризации здорового образа жизни среди молодежи необходимо создать доступные и привлекательные условия для занятия спортом и правильного питания. Вузы могут организовывать спортивные мероприятия, конкурсы и мастер-классы по здоровому питанию. Важно также привлекать студентов к участию в различных спортивных соревнованиях, что поможет развить интерес к физической активности.

Участие в спортивных мероприятиях и групповых занятиях способствует развитию социальных навыков и укреплению дружеских связей. Это может помочь студентам адаптироваться к новой среде и создать поддерживающую сеть.

Современные технологии и социальные сети играют значительную роль в формировании привычек молодежи. Популяризация ЗОЖ через платформы, такие как Instagram, Tok-tok и YouTube, может стать эффективным инструментом. Блогеры и influencers, пропагандирующие здоровый образ жизни, могут вдохновить молодежь на занятия спортом и правильное питание, делая это доступным и интересным.

Здоровый образ жизни – это не просто модное увлечение, а необходимость для молодежи, особенно студентов. Спорт и правильное питание являются основными компонентами, способствующими не только физическому, но и психическому здоровью. Популяризация ЗОЖ среди молодежи требует комплексного подхода, включающего образовательные программы, поддержку со стороны учебных заведений и активное использование современных медиа. Важно, чтобы каждый студент осознал ценность здоровья и сделал его приоритетом в своей жизни.

Литература

1. Баранов А.В. Здоровый образ жизни: теория и практика. Москва: Издательство «Наука». 2019.
2. Кузнецова И.А. Спорт и здоровье: влияние физической активности на качество жизни студентов. Журнал физической культуры и спорта, 12(3). 2020. 45-52.
3. Петрова Е.С. Правильное питание как основа здорового образа жизни. Вестник питания и здоровья, 8(1). 2021. 15-22.
4. Фролов Д.А. Роль университетов в формировании здорового образа жизни студентов. Образование и здоровье, 10(4). 2022. 30-37.

УДК 811.161.1`37 (045)

СМЫСЛОВАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ ЭРГОНИМОВ ОБЪЕКТОВ ОБЩЕСТВЕННОГО ПИТАНИЯ В ГОРОДЕ КОСТАНАЕ

Малкенов С.М. – студент группы РО-32-22
Дьяков Д.В. – к.фил.н., ассоциированный профессор
Карагандинский университет имени академика Е.А.Букетова

Проведённое исследование связано с анализом смысловой организации эргонимов объектов общественного питания в Костанае Республики Казахстан. На основании этого нами предложена классификация эргонимов данного типа. Мы изучили интересный опыт исследования эргонимов общепита на материале российской ономастики. Исследованию подлежит 200 эргонимов, отражающих профиль различных точек питания Костаная. Были применены такие исследовательские методы, как сбор текстов, статическая обработка, анализ, обобщение и синтез. Результаты анализа представлены нами по мере продуктивности эргонимов и рейтинга их популярности в социокультурной картине города.

Самая многочисленная группа эргонимов напрямую связана с названием блюд или их ингредиентов; их доля составляет 24%: например,*рестораны* «Suluguni»,*«Инжир»,* «OliveCoffee», «Granat», «Центр плова»,*кафе «Люля»,* «Оливка», «ШашлыкоВ», «Coffeein», «Шашлыки деревенские», «Шашлыки гиганты»; суши-бар «ProСуши»; *кофейни «JamBakery» (с англ. Выпечка с джемом), «Arabika», «Espressoday» (с англ. Эспрессо день),* «GlobalCoffee»*;* точки быстрого питания «Donerburg», «ZapadnyDoner».

Вторая по значимости группа включает эргонимы, отражающие топонимическую тематику; это 15% от всей выборки. Разнообразие данных эргонимов позволяет сформировать из них две подгруппы.Первая подгруппа включает эргонимы, отражающие национальную принадлежность кухни; она выражается в упоминаниях названий стран, регионов, континентов:кафе «Азия», «Kosta Doner», «Евразия»,«Mali cafe» (с англ. Малийский кафе); рестобар «Asia mix»; кофейня «Street coffee», «Mali desserts» (с англ. Малийский десерт); ресторан китайской кухни «Гонгонгский ресторан»; бар «Americanbar» (с англ. Американский бар). По нашим наблюдениям, топонимическая специфика эргонима дополняется тематическиминтерьером и меню заведения. Вторая подгруппа эргонимов отражает локус, место расположения объекта общепита: кафе «У мангала», «City», Broadway» (распространенное в США название улиц); *ресторан «Поместье» (здание и территория оформлена как поместье);* суши-бар

«GoldenPlace» (с англ. Золотое место); лаундж-бар «Urban».Зачастую объекты с локуснымиэргонимами являются частью каких-либо комплексов, например, сети автосалонов (кафе «Автодом») или станций технического обслуживания (бистро «Oil центр»).

Третья группа эргонимовимеет оммажный характер; в нашей статистике они занимают 13%. Большая часть таких онимов содержит очевидную логику номинации и, как следствие, прямую связь с кулинарной тематикой. Они обнаруживают ассоциативную связь литературного образа с едой или фактом трапезы. Например, кафе «Золотая рыбка», использующая пушкинский образ, специализируется на рыбном меню; чайхана «Чаша Хайяма», судя по названию, предлагает восточную кухню. В этой же группе встречаются такие названия, как ресторан «Золотой фазан»; караоке-бар «Sherlock Holmes Pub», бар «Secret room» (с англ. Тайная комната), «Феникс»; лаундж-бар «Sunsara»; кафе «Аладдин». Мы считаем, что оммажи могут вызывать двоякоевосприятие заведения:у одних клиентов это связано с качеством кухни, у других - спродуктами культуры.

Около13% эргонимов демонстрируют ориентацию на взаимодействие с клиентом.Благодаря этому клиент должен почувствовать себя частью сообщества, на которое ориентирована концепция данного заведения. Используя такие эргонимы, номинатор (услугодатель)призывает потенциального клиента к солидарному действию. Прагматика этих эргонимов связана с эффектом клиентоориентированности заведения: кафе «Жду тебя», «Алға бас», «Публика»; пекарня «Есть поесть»; караоке-бар «Голос»; магазины быстрого питания «Hello guys», «Salam Bro».

Среди эргонимов встречаются ите, которые указывают на качество трапезы, в нашей статистике они представлены 10%. Они ассоциируются с положительными эмоциями от принятия пищи. Сюда же мы относим эргонимы, отражающие инструменты трапезы и сопровождающую еёутварь: рестораны «Казан», «Мясоед»; кафе «Сочный & Мощный»;караоке-бар «Эйфория»; кофейни «Тепло», «MyFlow» (с англ. «Мой поток»), «ThePitcher» (с англ. «Кувшин»).

В отдельную группу мы выделили эргонимы рода деятельности, их доля составляет 9%. Такие эргонимы, как правило, отражают профиль заведения и информируют клиента о формате услуг: например, формат быстрого питания, шведского стола, кофепития. В них обычно присутствует прямая логика номинации: бистро «Бистро Lux»; точка быстрого питания «Лавка Гриль»; кафе «Чайхана», «Buffet cafe» (с англ. кафе «шведский стол»); кофейни «Кофестория», «Кофейня №1».

Эргонимы, связанные с эпатажем, составляют менее 9%: бар «К литру литр»; кофейня «Папа Игорь»; кафе «Обжоркин», «Ням-ням»; бар «Панаехали»; гастропаб «Barracuda»;суши-бар «Sushidarom». Сравнительная малочисленность данной группы обусловлена, на наш взгляд, опасением услугодателей отпугнуть потенциальных клиентов. Вместе с тем, эпатажные эргонимы выделяют заведение из числа прочих названий, вызывают эмоции, лучше запоминаются; они помогают формировать задуманный имидж заведения. Примечательно, что такие эргонимы зачастую ассоциативно связаны со скоростью, которая становится частью имиджа объектов быстрого обслуживания. Для визуализации скорости номинатор (услугодатель) включает в название своего заведения животных, обладающих природной скоростью, например, тигра, кролика, акулу.Так, в Костанае имеются точка быстрого питания «Tiger» (с англ. Тигр); кафе «Rabbits» (с англ. Кролики); пиццерия «SharkPizza» (с англ. Акула пицца).Эти эргонимы не содержат очевидной логики номинации, но нацелены на формирование у клиента убежденности в том, что здесь ему окажут быструю услугу.

По нашим наблюдениям, только7% эргонимов демонстрируют субъективную логику номинации, например, ресторан «Камила», «Benjamin» (имеется в видуФранклин), семейное кафе «Бархан»;кофейни «Kulikov», «Eva Bakery» (с англ. «Пекарня Евы»). Такие онимы ограничены выбором конкретных личностей, в отличие от других категорий, где можно использовать более универсальные концепты.

Таким образом, смысловая организация эргонимов Костанаясвязана с концептом еды и форматом предоставления услуг общественного питания. Наблюдается высокая степень информативности эргонимов и очевидная логика их присвоения объектам. Исследуемая лексическая группа отражает социокультурный заказ общества, ориентированного на разнообразие и глобализацию. Это особенно проявляется в поликультурной тематике и заимствованиях, обусловленной текущей «модой» на латиницу, англицизмы и связанную с ними эстетику услуги или питания.

Анализ смысловой организации свидетельствует о прагматической природе эргонимов, неймингового характера эргономичного общения, а также наличии замысла в процессе номинации объекта. Материал показывает креативные способы номинации (от оммажей до эпатажа), содействующие реализации задуманного имиджа объекта общественного питания. Базовый способ воздействия эргонимов и передачи информации об объекте связан с использованием слов-символов, способных вызывать у потенциального потребителя необходимые ассоциации.

Литература

1. Зеленина Т. И., Буторина Н. В. Коммуникативно-прагматический аспект эргонимов (на материале русского языка) // Вестник Удмуртского университета. Серия История и филология. – 2016. – Т. 26, вып. 6. – С. 50–53.
2. Соколова Т.П. Проблемы описания городского ономастикона // Вопросы ономастики. - 2018. - Т. 15.- № 1. - С. 196-206.
3. Федорова И. А., Буторина Н. В. Прагматический аспект современных эргонимов (на материале английского и французского языков) // Вестник Удмуртского университета. Серия История и филология. – 2019. – Т. 29, вып. 2. – С. 330–334.

УДК 004.89

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ И НАИМЕНОВАНИЯ ЛИЦ ПО РОДУ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Марасанова А.В. – студент группы ФИ 24 – 2Р1
Шакенова М.Т. – к.ф.н., доцент

В эпоху цифровых технологий язык активно меняется под влиянием научного и технологического прогресса. Искусственный интеллект (ИИ), как одна из ведущих технологий, вносит значительный вклад в формирование новой лексики. Русский язык адаптируется к этим изменениям, обогащаясь словами, отражающими современную картину мира. [1: 8]

Развитие науки, цифровых технологий и рынка труда приводит к к появлению профессий,которых ранее не существовало. Искуственный интеллект помогает нам анализировать лингвистические закономерности, предлагать новые названия, а также адаптировать заимствования. В данной работе рассмотрены механизмы образования названий профессий и влияние ИИ на этот процесс.

В русском языке наименования профессий происходит по определенным словообразовательным моделям:

Суффиксальный способ: *кибернетик, робототехник (-ник); даннолог, футуролог (-олог); киберфизик, метаверсист (-ист); геймдизайнер, техноинженер (-ер); виртуализатор (-ор).*

Приставочный способ : *нейропрограммист (нейро-), киберюрист (кибер-), гипертехник (гипер-).*

Адаптация заимствований : *data scientist - датасайентист , AI engineer – ИИ-инженер , cloud architect – облачный архитектор, cybersecurity specialist – кибербезопасник.*

Сложение слов (новые профессии на стыке сфер) :

Нейрокодер (нейрон и кодер) – разработчик алгоритмов ИИ.

Экоинженер (экология и инженер) – специалист по экологическим технологиям.

Киберфермер (кибернетика и фермер) – человек, выращивающий цифровые култруты в метавселенной.

Использование английских сокращений и их адаптация

Во многих сферах английские термины заменяются русскими адаптированными аббревиатурами:

UX/UI-дизайнер (User Experience / User Interface) – юикс-дизайнер , SEO-специалист (Search Engine Optimization) – сеошник , SMM-менеджер (Social Media Marketing) – эсэмэмщик .

Метафоризация и перенос значений :

Цифровой пастух – специалист, управляющий автономными дронами или роботизированными устройствами.

Кибердетектив – специалист по расследованию киберпреступлений.

Бот-фермер – человек, управляющий сетью автоматических аккаунтов.

Информационный архитектор – проектирует структуру цифровых данных.

Нейроювелир – разрабатывает точные интерфейсы мозг-компьютер.

Калькирование (прямой перевод иностранных терминов) :

Cloud architect – облачный архитектор, data scientist – ученый по данным , ethical hacker –этический хакер, digital twin operator – оператор цифровых двойников, growth hacker – хакер роста.

Редкий, но интересный способ – использование звуковых ассоциаций в формировании профессий:

Тиктокер – блогер, ведущий контент в TikTok (от «тик-ток» – звук секундомера), *шаринг-дизайнер* – специалист по созданию цифровых объектов для совместного использования («шаринг» от английского share – делиться).

Изменение традиционных наименований:

Программист - разработчик ПО, переводчик – локализатор, оператор ПК - IT-специалист

Такие изменения обусловлены тем, что сферы деятельности становятся более узкими и требуют точного наименования.

Влияние субкультур и интернет-сленга

Стример – ведущий онлайн-трансляций.

Киберспортсмен – профессиональный игрок в компьютерные игры.

Инфлюенсер – человек, влияющий на аудиторию в соцсетях.

Контентмейкер – создатель цифрового контента.

Криптоэнтузиаст – специалист в сфере криптовалют.

Генерация новых профессий с помощью ИИ :

Алгократор (человек, управляющий алгоритмами), *цифровизатор* (специалист по цифровым преобразованиям), *метаверс-дизайнер* (разработчик виртуальных миров), *синтетик* (специалист по созданию искусственной жизни), *цифровой куратор* (человек, который помогает ориентироваться в цифровом мире), *гипернетик* (специалист по интеграции нейросетей с человеческим разумом), VR-архитектор (проектирует виртуальные миры), *робомеханик* (инженер по обслуживанию промышленных роботов).

Исходя из этих примеров, мы можем заметить,что искуственный интеллект анализирует тенденции в языке и может предлагать слова, которые со временем могут войти в обиход.

Гендерно-нейтральные и инклюзивные формы:

В последние годы в русском языке обсуждаются феменитивы. Искусственный интеллект может анализировать предпочтения общества и предлагать новые варианты наименований. Например, *редактор – редакторка, автор – авторка, дизайнер – дизайнерка, актёр – актриса, программист – программистка ,*

журналист – журналистка , инженер – инженерка (реже употребляется), доктор – докторка (встречается в неформальной речи).

Эти неологизмы,поддерживаемые ИИ, обусловлены популярностью вариантов в медиа и социальных сетях.

Как мы можем заметить, влияние ИИ на язык даёт много преимуществ, но также есть и проблемы. Во-первых, избыток новых терминов. Если ИИ продолжит генерировать слишком много неологизмов, это приведёт к путанице. Во-вторых, активное использование заимствований, а именно англицизмов. Это оказывает влияние на традиционную систему русского языка. [2: 214] В-третьих, этические вопросы. Я считаю, что искуственный интеллект должен учитывать культурные и социальные факторы при создании новых терминов.

Таким образом, искусственный интеллект оказывает значительное влияние на

систему наименования лиц по роду их деятельности. Он создаёт новые профессии, адаптирует язык к современным реалиям, предлагает более точные и инклюзивные термины. Однако важно сохранять баланс между заимствованиями и сохранением исконной лексики. Такой подход позволит сохранить языковое наследие и интегрировать новые тенденции. [3: 13]

Литература

1. Воеводина Г. А. Язык современных СМИ: Новые слова. – Елец, 2011. – 70 с.
2. Пасева А. Д. Неологизмы, их типы и пути формирования в современном русском языке. – Кореиз, 2016. – С. 213 – 215. // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://cyberleninka.ru/article/n/neologizmy-ih-tipy-i-puti-formirovaniya-v-sovremennom-russkom-yazyke/viewer (дата обращения: 10.02.2025).
3. Тусупова Р.Ш. Русский язык в эпоху цифровизации: сохранение традиций в новой реальности. – Алматы, 2023. – 16 с.
4. Розенталь Д.Э. Словообразовательные процессы в современном русском языке. – М.: Просвещение, 2019. – 320 с.

ӘОЖ 514.52

АВТОРЛЫҚ ТЕЛЕБАҒДАРЛАМА ЖАСАУДЫҢ ТАРИХЫ

Маханова А. -Фи-21-11к тобының студенті
Шойбекова А.А. - ф.ғ.к, доцент

Авторлық телебағдарлама жасаудың тарихы - тележурналистиканың дамуымен тығыз байланысты, әрі теледидардың өзіндік ерекшелігін, шығармашылық потенциалын айқындайтын маңызды бөлігі. Авторлық бағдарламалар теледидардың әсер ету күшін арттырып, көермендермен тікелей байланыс орнатуға мүмкіндік береді.Авторлық бағдарлама - теледидар, радио, интернет немесе басқа да медиа платформаларда көрсетілетін, автордың жеке көзқарасымен, стилімен және шығармашылық идеяларымен ерекшеленетін бағдарлама. Авторлық бағдарламаларда автордың тақырыпты таңдауы, бағдарламаның мазмұны, форматы және стилі толығымен автордың шешімімен айқындалады.Бағдарламаның барлық аспектілері, соның ішінде тақырыбы, мазмұны, стилі, формасы, баяндау тілі автордың көзқарасы мен пікірі арқылы көрініс табады. Автор бағдарламада өз ұстанымын, көзқарасын және құндылықтарын білдіреді.

Теледидардың алғашқы жылдарында бағдарламалардың басым бөлігі тікелей эфирде жүргізіліп, көбіне ақпараттық және мәдени-ағартушылық сипатта болды. Бұл кезеңде авторлық бағдарламалардың рөлі әлі толықайқындалмаған еді. Көбіне хабар жүргізушілердің өздері бағдарламаның мазмұнына тікелей араласып, авторлық сипат беруге тырысатын. Дегенмен, бұл кезең авторлық бағдарламалардың қалыптасуына негіз қалады.

Бұл кезең детеледидардың техникалық мүмкіндіктері кеңейіп, бағдарламалардың жанрлық әр алуандығы артты. Авторлық бағдарламалардың алғашқы үлгілері пайда бола бастады. Теледидар жұлдыздары өздерінің көзқарастары мен пікірлерін білдіретін, көермендермен тікелей диалог орнататын бағдарламалар шығара бастады. Бұл бағдарламалардың танымал болуына олардың жүргізушілерінің бірегей тұлғасы, шешендік өнері және көермендермен жақын қарым-қатынас орната білуі себеп болды.

1970-1980 жылдар: Авторлық бағдарламалардың гүлденуі. Бұл кезең детеледидарлық бағдарламалардың тақырыптары мен жанрлары одан әрі әртараптанды. Авторлық бағдарламалардың форматы кеңіп, пікірталас бағдарламалары, ток-шоулар, саясишолулар, әдеби жән емәдени хабарлар пайда болды. Бұл бағдарламалардың авторлары өздерінің тақырыптарын таңдауда, бағдарламаның мазмұнын, стилін және формасын қалыптастыруда толық еркіндікке ие болды. Бұл кезең детеледидардың әсер ету күші артып, авторлық бағдарламалар қоғамдық пікірді қалыптастыруда маңызды рөл атқара бастады. Авторлық бағдарламалар автордың бірегей стилімен ерекшеленеді. Бұл стиль автордың баяндау мәнерінен, тілдік қолданысынан, визуалды шешімдерінен және музыкалық сүйемелдеуінен көрінеді. Авторлық стиль бағдарламаны танымал ететін факторлардың бірі болып табылады. Авторлық бағдарламалар көерменмен тікелей байланыс орнатуға тырысады. Автор көермендермен сұхбаттасады, олардың пікірлерін тыңдайды, керібайланысқадайынболады. Бұл көермендердің бағдарламаға деген қызығушылығын арттырады.

1990 жылдардан қазіргі уақытқа дейін: Авторлық бағдарламалардың жаңа форматы және цифрлық дәуір. Бұл кезеңде теледидарлық бағдарламалардың форматтары жаңа технологиялардың пайда болуымен бірге жаңарды. Авторлық бағдарламалардың дамуында интерактивтілік, әлеуметтікжелілержәне онлайн платформалар маңызды рөл атқара бастады. Авторлық бағдарламалар көермендермен тікелей қарым-қатынас орнатуға мүмкіндік беретін жаңа технологияларды белсенді пайдалана бастады. Қазіргі уақытта авторлықбағдарламалардың форматы өте

әртүрлі және бейімделгіш. Олардың арасында журналистік зерттеулер, саяси ток-шоулар, танымал тұлғалармен сұхбаттар, саяхат бағдарламалары, мәдени хабарлар және т.б. бар. Авторлық бағдарламалардың негізгі ерекшеліктері.

Автордың жеке көзқарасы: Бағдарламаның мазмұны, тақырыбы, стилі мен формасы автордың көзқарасымен, пікірімен және ұстанымымен айқындалады.

Шығармашылықеркіндік: Автор бағдарламаны жасауда толық еркіндікке ие және өзінің шығармашылық идеяларын жүзеге асыра алады.

Көрерменментікелейбайланыс: Авторлық бағдарламалар көрермендермен тікелей байланыс орнатып, олардың пікірлерін тыңдап, диалогқа түсуге мүмкіндік береді.

Әсеретукүші: Авторлық бағдарламалар қоғамдық пікірді қалыптастыруға, әлеуметтік мәселелерді көтеруге және қоғамдық талқылауларды тудыруға қабілетті. Қазақстандағы авторлық телебағдарламалар: Қазақстанда авторлық телебағдарламалардың дамуы тәуелсізді калғаннан кейін қарқынды түрде жүрді. Еліміздегі танымал тележурналистер мен қоғам қайраткерлерінің авторлық бағдарламалары көрермендер арасында үлкен сұранысқа ие болды. Олардың қатарында пікірталас бағдарламалары, тарихи және мәдени хабарлар, саяси шолулар және т.б. бар.

Авторлық телебағдарламалар тележурналистиканың маңызды бөлігі болып табылады және теледидардың шығармашылық әлеуетін көрсетеді. Олар теледидардың әсер ету күшін арттырып, көрермендермен тікелей байланыс орнатуға мүмкіндік береді. Авторлық бағдарламалар теледидардың даму тарихының бір бөлігі ретінде жаңа технологияларға бейімделіп, жаңаформаттарды қабылдайды. Олардың рөлі қоғамдық пікірді қалыптастыруда, әлеуметтік мәселелерді көтеруде және қоғамдық диалогты ынталандыруда маңызды.

Әдебиеттер

1. Әбдірайымұлы А. Қазақ фотошежірелері: тарих, дерек, өнер /қаз.,орыс.,ағыл. 2018.
2. Шындалиева М. Журналистика жанрларының пішіндері мен функциясы : оқу құралы / М. Шындалиева. - Алматы : CyberSmith баспасы, 2018
3. Нұртазина Р.Ә. Қазақстан Республикасы: БАҚ және саясат : оқу құралы /. Алматы : Бастау, 2014. http://rmebrk.kz/search/?search=%D0%B6%D1
4. Әбдірайымұлы А. Фотожурналистика. Оқу әдістемелік құрал, -Алматы, 2016. 116 бет
5. Әбдірайымұлы А. Фотожурналистика. Оқу әдістемелік құрал, -Алматы, 2016. 116 бет

ӘОЖ 811.512

ЛИНГВИСТИКА ҒЫЛЫМЫНДАҒЫ МӘТІННІҢ МАҢЫЗЫ

Махмутова Б. – ХТ-24-5р тобының студенті
Утегенова Г.Ж. – ф.ғ.к., доцент

Мәтіннің табиғаты мен құрылымы туралы лингвистикалық көзқарастар, ғалымдардың зерттеу еңбектерінзерттеу келе, мәтінді бірнеше топқа бөліп қарастырдық. Бірінші топ зерттеушілер мәтінді өзіндік белгілері мен бірліктері бар дербес нысан ретінде қарастырады, яғни мәтіннің өзіндік құрылымы мен элементтері бар деп санайды. Екінші топ болса, мәтіннің құрылымы тек байланысқан сөйлемдер жиынтығы екенін, оның қызметін сөйлемдер атқаратынын айтады. А. Айғабыловтың пікірінше, мәтін – бұл бір тақырыпқа байланысты мағыналық тұтастығы бар бірнеше сөйлемнің жиынтығы, бұл анықтама мектеп оқушылары үшін қарапайым әрі түсінікті болып табылады [1].

Бұл жерде басты назарды мәтіннің мағыналық тұтастығы мен оның құрамындағы элементтердің бір-бірімен байланыстылығына аудару қажет. Жақында көпшілік ғалымдар мәтіннің құрылымдық бірлігін мойындап, оның құрамындағы элементтер мен тақырыптың өзара байланысын маңызды деп санайды.

Мәтіннің табиғатын зерттеу үшін оның құрылымы мен ішкі байланыстарын тереңірек қарастыру қажет екені атап өтіледі. Мәтіннің әрбір элементінің бір-бірімен байланысы, тақырыптың мазмұндық бірлігі – бұлмәселелерді зерттеу мәтін теориясын толыққанды түсіну үшін маңызды.

Мәтін лингвистикасының дамуы мен оның зерттелу тарихы туралы айтылған зерттеулер өте маңызды. Мәтін лингвистикасы соңғы онжылдықтарда ғана ерекше зерттеу саласына айналғанын көреміз. 60-жылдардың екінші жартысынан бастап, бұл сала шетелдерде және елімізде де ғалымдардың назарын аудара бастады. Зерттеушілер мәтін ұғымына өзіндік анықтама беріп, түсіндіру мақсатында түрлі мәтіндік талдаулар ұсынды.

Мәтін ұғымы лингвистикада бұрыннан болғанымен, ол кезде мәтінге қатысты түсінік басқаша болған. Лингвистер оны көбінесе сөйлеудің қорытынды нәтижесі немесе тілдік бірліктердің қолданылуы деп қараған. Ал қазіргі кезде мәтін тек сөйлемдер жиынтығы ғана емес, өзіндік құрылымы мен заңдылықтары бар зерттеу нысаны ретінде қарастырылады. Яғни мәтіннің құрылымы, мағынасы және оның түрлі тілдік элементтері арасындағы байланыс зерттеледі.

Бұрын мәтін көбінесе сөйлеудің жазбаша немесе баспа түріндегі нәтижесі ретінде қабылданды және ол сөздер, сөз тіркестері мен сөйлемдерден тұратын тілдік бірліктер ретінде қарастырылды. Бірақ қазіргі тіл білімінде мәтін кез-келген көлемдегі тиянақты ой деп түсіндіріледі және жеке сөйлемдер мен тақырыптары әртүрлі бөлек сөйлемдер де мәтін ретінде танылуы мүмкін.

Мәтіннің құрылымы мен оның ішкі заңдылықтарын зерттеу, әрине, мәтін лингвистикасының дамуындағы маңызды қадам болып табылады.

Алғашында мәтін тек сөйлеудің нәтижесі ретінде қарастырылған, бірақ уақыт өте келе бұл көзқарас жеткіліксіз болып танылды. Қазіргі кезде мәтін – бұл сөйлемдердің мағыналық және құрылымдық жағынан байланысқан жиынтығы ретінде қабылданады. Мәтін лингвистикасының зерттеу нысаны ретінде, оның басты ерекшеліктері бүтіндік, тұтастық және сөйлемдер арасындағы байланыс, ортақ заңдылықтар мен стилистика болып табылады.

Мәтіннің байланыстылығы мен тұтастығы оның негізгі қасиеттерінің бірі болып саналады. Бұл сипаттама мәтіннің этимологиясынан да байқалады: латын тіліндегі *textum* сөзі «байланысу» немесе «тоқу» деген мағына береді, бұл мәтіннің әртүрлі элементтерінің бір-бірімен тығыз байланысып, тұтастай бірбүтін болып құралатындығын көрсетеді.

Мәтін тек екі сөйлемнен тұратын болса да, ол сөйлеудің нәтижесіретінде қарастырылып, сөйлемдер арасындағы байланыс пен тұтастық мәселесі туындайды. Бұл өзгеріс мәтіннің табиғатын тереңірек түсінуге мүмкіндік береді, өйткені мәтіннің құрылымын тек қана жеке сөйлемдермен емес, олардың өзара байланысы мен тұтастығын ескере отырып зерттеу маңызды болып отыр.

Б. Шалабаев мәтіннің маңызды белгілеріне оның тақырыбының болуы және аяқталуын жатқызса[2], Т. А. Ладыженская мәтіннің белгілерін біршама кеңірек талдайды. Ол мәтіннің тақырыбының болуы, белгілі біржайды хабарлауы, тиянақты аяқталуы, тақырыптың бірлікке тұруы, мәтінкомпоненттерініңортақпікірге бағынуы, логикалық жүйеде құрылуы, сөйлемдер мен мәтін бөліктерінің байланыстылығы, сондай-ақ, стильдік бірлікте болуы сияқты маңызды белгілерді атап көрсетеді [3].

Оған қосымша, мәтіннің белгілеріне бірнеше жаңа ерекшеліктерді қосуға болады. Мәселен, мәтіннің жүйелі басталып, жүйелі түрде анықталуы, мәтін құрайтын элементтер арасында логикалық және грамматикалық байланыстардың болуы маңызды деп есептеледі. Бұл белгілер мәтіннің ішкі құрылымының үйлесімділігін және оның түсініктілігін қамтамасыз етеді. Сондай-ақ, мәтіннің тақырыбы кейде толық анықталмай немесе нақты болмайқалуы мүмкін, бұл да оның ерекшеліктері арасында ескерілуі тиіс.

Осылайша, мәтіннің белгілері тек құрылымдық және тақырыптық аспектілермен ғана шектелмей, оның ішкі байланыстарымен, логикалық жүйелілігімен де айқындалады.

Мәтіннің табиғаты мен негізгі категориялары туралы түрлі ғалымдардың көзқарастары мен пікірлері салыстырылған. И. Р. Гальперин мәтіннің негізгі категориялары ретінде хабар, тұтастық, уақыт бірлігі, модальділік және подтекст категорияларын атайды. Бұл категориялар әртүрлі мәтіндерде (көркем, ғылыми, ресми стильдерде) әртүрлі формада және тәсілдермен беріледі. Яғни, мәтіннің әр түрлі стильдер мен түрлерінде осы категориялардың мазмұны мен берілу жолдары өзгеріп отырады[4].

Мәтіннің негізгі белгілері туралы ғалымдар арасында әртүрлі пікірлер бар. Кейбір зерттеушілер ауызша және жазбаша сөйлеуді де мәтін ретінде қарастырса, басқалары тек жазбаша сөйлеуді ғана мәтін деп санайды. Дегенмен, мәтіннің мүшеленуі, мағыналық тұтастық және құрылымдық байланыс сияқты белгілері барлық зерттеушілер тарапынан мойындалады.

Мәтіннің құрамына енетін тілдік бірліктер – сөздер, сөзтіркестері, сөйлемдер, морфологиялық, лексикалық тұлғалар мен фонетикалық құбылыстар лингвистикалық зерттеулердің негізгі нысаны болып табылады. Алайда қазіргі қазақ тіл білімінде мәтінді құрылымдық, мағыналық және қызметтік жағынан жан-жақты зерттеу әлі де маңызды мәселе болып қалып отыр.

Лингвистикада мәтіннің табиғатына қатысты екі негізгі көзқарас бар: бір тобы мәтінді тек сөйлемдерден тұратын және сөйлемдердің қасиеттеріне тәуелді құрылым ретінде қарастырса, екіншілері мәтінді өзіндік ерекшеліктері мен құрылымы бар бүтін бір құбылыс ретінде қарастырады. Бұл пікірлер мәтіннің зерттелуі мен оның тілдік құрылымдары туралы әртүрлі көзқарастардың болуын көрсетеді.

Әдебиеттер

1. Айғабылов, А. Қазақ тілі лексикологиясы (методикалық нұсқау). Алматы, 2019. - 35 б.
2. Шалабаев, Б.Көркем проза тілі :оқуқұралы / Б. Шалабаев. - Алматы: Білім, 2014. – 128 б.
3. Ладыженская, Т. А. Русский язык. М.: 2013. – 270 с.
4. Гальперин, И.Р. Текст как обьект лингвистикаческого исследования. – Москва: КомКнига. 2011. – 148с.

ӘОЖ 523.45

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ГАЗЕТ ДИЗАЙНЫ

Медетбекова .А. - ФИ-21-11дк тобының студенті
Шойбекова А.А. - ф.ғ.к., доцент

Қазақстандық газеттердің дизайны - бұл басылымның мазмұнын жеткізуде, оқылымдылығын арттыруда және жалпы тартымдылығын қалыптастыруда маңызды рөл атқаратын күрделі процесс. Газет дизайнының сапасы оның оқырмандар тарапынан қабылдануына, ақпаратты дұрыс түсінуге және газеттің жалпы беделіне тікелей әсер етеді. Қазақстандық газеттердің дизайнындағы ерекшеліктерді қарастырайық:

Қазақстандық газет дизайны кеңестік дәуірде бір типті болып, негізінен ақпараттық мақалаларға, саяси идеологияға бағытталған. Дизайнда типографиялық қарапайымдылық, қаратүстердің басымдығы, фотосуреттердің аз болуы байқалды.

Тәуелсіздік алғаннан кейін, газет дизайнында жаңа тенденциялар пайда бола бастады. Газеттер көбірек түстерді, жаңашрифттерді, графикалық элементтерді пайдалана бастады. Дизайн басылымның мазмұнын көрнекі түрде беруге және оқылымдылығын арттыруға бағытталды.

Заманауи қазақстандық газеттер дизайнында түстердің әртүрлі үйлесімдері қолданылады, бұл басылымға тартымдылық беріп, оқырмандардың назарын аударады. Түстер мақаланың маңыздылығын, бағдарламаның бөлімдерін, және басқа да маңызды элементтерді бөліп көрсету үшін қолданылады.

Шрифттердің таңдалуы оқылымдылықты қамтамасыз етумен қатар, газеттің жалпы стилін қалыптастырады. Газеттер тақырыптар үшін үлкен, тартымды шрифттерді және негізгі мәтін үшін оқуға жеңіл шрифттерді қолданады.

Заманауи дизайн фотосуреттер мен графикалық элементтерді кеңінен қолданады. Фотосуреттер мақаланың мазмұнын көрнекі түрде бейнелейді және оқырмандардың қызығушылығын арттырады. Инфографика, диаграммалар және басқа да графикалық элементтер күрделі ақпаратты түсінікті түрде беруге көмектеседі.

Көптеген қазақстандық газеттер модульдік торды қолданады, ол басылымның құрылымын ұйымдастыруға және әртүрлі элементтерді тиімді орналастыруға мүмкіндік береді. Модульдік тор оқылымдылықты арттырады және басылымның жалпы тартымдылығын жақсартады.

Газет дизайнындаақ кеңістікті дұрыс қолдану маңызды рөл атқарады. Аққеңістік мақалаларды бөліп, көздің демалуына мүмкіндік береді, сондай-ақ басылымның таза және ұқыпты көрінісін қалыптастырады.

Қазақстандық газеттердің кейбірі қазақ тілінде, кейбірі орыс тілінде және кейбірі екі тілде де шығады. Бұл газет дизайнына өз әсерін тигізеді. Қазақ тіліндегі шрифттердің, типографиялық шешімдердің ерекшеліктері бар.

Кейбір газеттер дизайнда ұлттық нақыштарды, ою-өрнектерді және дәстүрлі элементтерді қолданады. Бұл басылымға өзіндік ерекшелік береді және ұлттық мәдениетті көрсетеді.

Қазақстанның әр аймағының газеттерінің дизайнында жергілікті ерекшеліктер, тарихи және мәдени элементтер байқалуы мүмкін.

Газет дизайны оның мақсатты аудиториясына байланысты болады. Жастарға арналған газеттер дизайны, ересектерге арналған газеттер дизайнынан ерекшеленуі мүмкін.

Бас тақырып газет бетінің ең маңызды элементтерінің бірі болып табылады. Ол оқырмандардың назарын аударады және мақаланың негізгі идеясын жеткізеді.

Негізгі мәтін оқуға ыңғайлы шрифтпен жазылуы керек. Мәтіннің параграфтарға бөлінуі, абзацтардыңа расындағы ақ кеңістіктің болуы оқылымдылықты арттырады.

Фотосуреттер мақаланың мазмұнын көрнекі түрде береді және оқырмандардың қызығушылығын арттырады. Фотосуреттер сапалы, нақты болуы керек.

Инфографика күрделі ақпаратты түсінікті түрде жеткізуге көмектеседі. Диаграммалар, графиктер және басқа да графикалық элементтер мәліметтерді көрнекі түрде беруге мүмкіндік береді.

Газет бетіндегі ақпаратты бағаналарға бөлу оқылымдылықты арттырады және материалды реттеуге көмектеседі.

Газеттердің онлайн нұсқаларының дизайны мобильдіқұрылғылардаоқуғаыңғайлыболуыкерек.

Онлайн газеттерде интерактивті элементтерді қолдану көрермендердің қатысуын арттырады.

Газет дизайнында жаңа технологияларды қолдану (мысалы, анимация, видео, VR) оқырмандардың қызығушылығын арттырады.

Қазақстандық газет дизайны уақыт өте келе дамып келеді. Заманауи газеттер түстерді, шрифттерді, графикалық элементтерді және фотосуреттерді тиімді қолданып, оқылымдылықты арттыруға және өз аудиториясына тартымды болуға тырысады. Газет дизайнының сапасы басылымның табысты болуының маңызды факторы болып табылады. Газеттердің дизайнындағы ұлттық ерекшеліктер мен тілдік айырмашылықтар да назарға алынып, басылымның өзіндік стилін қалыптастырады.

Әдебиеттер

1. Әбдірайымұлы А. Қазақ фотошежірелері: тарих, дерек, өнер /қаз.,орыс.,ағыл. 2018.
2. Шындалиева М. Журналистика жанрларының пішіндері мен функциясы : оқу құралы / М. Шындалиева. - Алматы : CyberSmith баспасы, 2018
3. Нұртазина Р.Ә. Қазақстан Республикасы: БАҚ және саясат : оқу құралы /. Алматы : Бастау, 2014. http://rmebrk.kz/search/?search=%D0%B6%D1
4. Әбдірайымұлы А. Фотожурналистика. Оқу әдістемелік құрал, -Алматы, 2016. 116 бет
5. Әбдірайымұлы А. Фотожурналистика. Оқу әдістемелік құрал, -Алматы, 2016. 116 бет

ӘОЖ 81’373.2

НЕМІС ФАМИЛИЯЛАРЫНЫҢ ШЫҒУ ТЕГІ

Мекен А. - ФИ-23-3к4 тобы студенті
Халмирзаева К.С. - аға оқытушы

Фамилиялар – әрбір халықтың мәдениеті мен тарихының бірегей бөлігі. Неміс фамилияларының шығу тегі мен олардың қалыптасу тарихы германдық тайпалардың дамуымен тығыз байланысты. Бұл фамилиялар адамзаттың әлеуметтік, экономикалық және мәдени дамуының маңызды куәгерлері ретінде қарастырылады.

Неміс фамилияларының пайда болу кезеңдері

Еуропада фамилиялар негізінен орта ғасырларда пайда бола бастады. Неміс фамилияларының түпкі қалыптасу кезеңі шамамен XI-XIV ғасырларға сәйкес келеді. Бұған бірнеше факторлар әсер етті: Халық санының артуы. Орта ғасырларда халық санының өсуі адамдарды бір-бірінен ажырату үшін қосымша атауларды қажет етті.

Әлеуметтік және экономикалық қажеттіліктер. Салық жүйесінің дамуы, жер иелігін анықтау, сауда қатынастары фамилияларды қолданудың негізгі себептерінің бірі болды.

Құжаттандырудың дамуы. Құжаттарда адамдардың есімдерін жазу қажеттілігі туындады, бұл жеке тұлғаларды нақты анықтауға мүмкіндік берді.

Неміс фамилияларының көпшілігі адам туралы ақпарат беретін белгілі бір мән-мағынаға ие. Олар негізінен келесі топтарға бөлінеді:

1. Шығу орнына байланысты фамилиялар

Орта ғасырларда адамдар көбінесе туған жерімен немесе тұрған жерімен байланысты атаулар алды. Мұндай фамилиялар сол адамның географиялық тегін немесе орналасқан орнын анықтады

•Мысалдар: Bach (өзен), Berg (тау), Feld (алаң).

Hamburger (Гамбург қаласынан шыққан), Münchener (Мюнхен тұрғыны).

Бұл фамилиялар адамның белгілі бір аймақтан немесе ауылдан шыққанын көрсетеді.

Кәсібіне байланысты фамилиялар: Көптеген неміс фамилиялары адамның кәсібін немесе қызметін көрсетеді. Бұл атаулар орта ғасырларда өте кең таралған.

•Мысалдар:

•Schneider (тігінші), Müller (диірменші), Schmidt (ұста), Bäcker (наубайшы), Fischer (балықшы).

Кәсіп атаулары әдетте адамның күнкөріс жолын немесе қоғамдағы орнын білдіреді.

Физикалық ерекшеліктерге байланысты фамилиялар

Адамның сыртқы келбеті немесе ерекшелігі фамилияның негізі болуы мүмкін.

•Мысалдар:

•Klein (кішкентай), Groß (үлкен), Schwarz (қара), Weiß (ақ).

Мұндай фамилиялар адамның сыртқы сипаттамаларын, тері немесе шаш түсін анық көрсетеді. Бұл түрдегі фамилиялар әкенің есімінен жасалған. Мұндай фамилиялар көбінесе “-son” (ұлы) немесе “-sen” жалғауларымен аяқталады.

Мысалдар: Petersen (Петрдің ұлы), Hansen (Ханс ұлы), Friedrichs (Фридрихтың ұрпағы).

Бұл фамилиялар әулеттің жалғасын көрсетеді. Неміс фамилияларында діни немесе тарихи маңызы бар атаулар жиі кездеседі. Олар көбінесе шіркеу дәстүрлері мен діни сенімдермен байланысты.

•Мысалдар: Christians (Христиан дініне қатысы бар), Johannsen (Жақан есімінен).

Неміс фамилияларының грамматикалық ерекшеліктері

Неміс фамилияларының көпшілігі олардың түбірін, қосымшаларын және жалғауларын анық көрсетеді.

.Жалғаулар мен жұрнақтар:

- -er: Географиялық немесе кәсіпке қатысты (Berliner, Müller).
- -mann: Ер адамға қатысты (Kaufmann – саудагер).
- -lein, -chen: Кішірейту мағынасы (Kleinschmidt – кішкентай ұста).

Неміс фамилиялары бастапқыда тек байлар мен дворяндарға тән болды. Кейінірек, қарапайым халық арасында да фамилиялар кең тарады. XVII-XVIII ғасырларда фамилиялар тұрақты түрде қолданылып, құжаттарға енгізілді. Фамилиялар Германияның әртүрлі аймақтарында әртүрлі ерекшеліктерге ие:

- Солтүстікте әкенің есіміне негізделген фамилиялар жиі кездеседі (Johanssen, Petersen).
- Оңтүстікте кәсіп пен географиялық ерекшелікке байланысты фамилиялар жиі кездеседі (Schneider, Bauer).

Қазіргі заманғы неміс фамилияларының маңызы

Неміс фамилиялары тек тарихи дерек қана емес, сонымен қатар адамның мәдени және әлеуметтік болмысын анықтайды. Қазіргі уақытта фамилиялар неміс қоғамында адамның шыққан тегі мен оның тарихи тамырларын зерттеуге мүмкіндік береді. Германияда фамилиялардың дұрыс жазылуын сақтап, оны ұрпақтан-ұрпаққа жеткізу дәстүрі маңызды рөл атқарады. Сондай-ақ фамилиялардың этимологиясы мен тарихи дамуын зерттеу – Германияның мәдени мұрасын қорғаудың бір бөлігі.

Неміс фамилиялары – бұл елдің бай мәдениетінің бір бөлігі, оларды зерттеу Германияның тарихи және әлеуметтік дамуын түсінуге көмектеседі. Фамилиялардың шығу тегіне қарап, адамдардың өмір сүру салты, кәсібі және қоғамдағы орны туралы ақпарат алуға болады. Неміс фамилияларының әртүрлілігі елдің көпқырлы мәдениетін бейнелейді және олардың терең тамырлы тарихын көрсетеді.

Неміс фамилиялары Германияның тарихи және мәдени дамуының айнасы іспеттес. Олар қоғамдағы әлеуметтік қатынастардың, кәсіби ерекшеліктердің және географиялық бөліністердің маңызды көрсеткіштері болып табылады. Қазіргі уақытта неміс фамилиялары тарихи зерттеулер үшін маңызды дереккөзі болып қана қоймай, сонымен қатар Германия халқының мәдени мұрасының бірегей бөлігі ретінде қарастырылады.

Әдебиеттер

1. Мюллер, Ханс. Deutsche Namenkunde: Die Geschichte und Herkunft der deutschen Familiennamen. — Берлин: Akademie Verlag, 2015.-12б.
2. Кунце, Конрад. Lexikon der Familiennamen: Herkunft und Bedeutung von 20.000 Nachnamen. — Мюнхен: Duden Verlag, 2018.-80б.
3. Бах, Адольф. Deutsche Namenkunde: Familiennamen im deutschen Sprachgebiet. — Гейдельберг: Carl Winter Verlag, 1978.-20б.
4. Хельм, Фридрих. Geschichte der deutschen Nachnamen. — Лейпциг: Reclam Verlag, 1992.12-15б.
5. Шварц, Вольфганг. Die deutschen Familiennamen: Herkunft und Bedeutung. — Штутгарт: Ulmer Verlag, 2000.-30б.

ӘОЖ: 81’243.6: 398.9

ШВЕЙЦАРИЯДАҒЫ ТІЛДІК ӘРТҮРЛІЛІК

Мәді Қ. – ФИ-23-3к4 тобы студенті
Халмирзаева К.С.– аға оқытушы

Швейцария – Еуропаның жүрегінде орналасқан ерекше мемлекет. Ол өзінің экономикалық тұрақтылығымен, саяси бейтараптығымен және ерекше табиғатымен ғана емес, сонымен бірге тілдік әртүрлілігімен де танымал. Бұл елдің бірегейлігі оның төрт ресми тілі арқылы айқындалады. Неміс, француз, итальян және ретороман тілдері Швейцария халқының мәдениеті мен өмір салтының ажырамас бөлігіне айналған. Осындай көптілділік елдің ішкі бірлігі мен халықаралық беделін нығайтуға айрықша үлес қосады.

Елдің басым бөлігі неміс тілінде сөйлейді. Бұл тіл Швейцария халқының шамамен 62%-ының ана тілі болып табылады және негізінен елдің солтүстік, орталық және шығыс аймақтарында таралған. Алайда, Швейцарияда қолданылатын неміс тілі Германия мен Австриядағы стандартты неміс тілінен ерекшеленеді. Швейцариялық неміс немесе Schweizerdeutsch – күнделікті қарым-қатынасқа арналған диалект. Бұл диалект аймақтық нұсқалары арқылы ерекшеленеді, бірақ швейцариялықтар бір-бірін жақсы түсінеді. Ресми құжаттар, білім беру жүйесі және бұқаралық ақпарат құралдары үшін стандартты неміс тілі пайдаланылады. Неміс тілді аймақтар елдің экономикалық орталығы ретінде маңызды рөл атқарады. Мұнда ірі қалалар, банктер мен іскерлік орталықтар орналасқан.

Швейцарияның батыс бөлігінде, Романдия деп аталатын аймақта француз тілі кең таралған. Бұл тілді ел тұрғындарының шамамен 23%-ы қолданады. Француз тілі Романдияның күнделікті өмірінде ғана емес, сонымен қатар білім беру және мемлекеттік басқару салаларында да маңызды рөл атқарады. Романдия аймағындағы Женева, Лозанна, Невшатель сынды қалалар тек Швейцарияның ғана емес, бүкіл әлемнің мәдени, ғылыми және саяси орталықтары болып саналады. Женева – көптеген халықаралық ұйымдардың штаб-пәтері орналасқан қала, сондықтан мұнда француз тілі дипломатия мен халықаралық қатынастардың маңызды құралына айналған.

Швейцарияның оңтүстігінде итальян тілі таралған. Бұл тіл Тичино кантонында және Граубюнденнің кейбір аудандарында басым қолданылады. Итальян тілінде сөйлейтіндер Швейцария халқының шамамен 8%-ын құрайды. Итальян тілі Тичиноның әкімшілік істерінде, білім беру жүйесінде және тұрмыстық қарым-қатынаста кеңінен қолданылады. Тичино мен оған жақын аймақтар Италиямен шекаралас орналасқандықтан, итальян мәдениетінің ықпалы айқын сезіледі. Тичиноның орталығы Беллинцона және Лугано қалалары Швейцарияның ғана емес, сонымен қатар итальян мәдениетінің бір бөлігі болып саналады. Бұл аймақтардың ерекше мәдениеті мен архитектурасы Швейцарияның мәдени мұрасына айтарлықтай үлес қосады.

Итальян тілі – Швейцарияның оңтүстігіндегі өзге тілдерден ерекшеленеді. Тичино мен басқа итальян тілді аудандарда бұл тілдің алатын орны маңызды. Италиямен тығыз шекаралас орналасуының нәтижесінде Швейцариядағы итальян тілінде сөйлейтін адамдар жиі Италиямен мәдени және экономикалық байланыс орнатады. Осыған байланысты итальян тілі Тичиноның мәдениетінде айтарлықтай роль атқарады. Итальян тілінде жазылған шығармалар, өнер туындылары және гастрономия аймағының ерекшеліктері осы тілдің дамуына үлкен ықпал етеді.

Ретороман тілі – Швейцарияның ең аз қолданылатын ресми тілі. Бұл тілді халықтың тек 0,5%-ы меңгерген және ол негізінен Граубюнден кантонында таралған. Ретороман тілі бірнеше диалектіден тұрады және латын тілінен шыққан. Швейцария бұл тілді өзінің мәдени мұрасының ажырамас бөлігі ретінде сақтап келеді. 1938 жылы ретороман тілі ресми тіл мәртебесіне ие болды, бұл оның жойылып кету қаупін төмендетті. Бүгінгі таңда ретороман тілі мектептерде оқытылады, жергілікті мемлекеттік басқаруда және мәдени іс-шараларда қолданылады. Бұл тілді дамыту үшін мемлекет арнайы бағдарламалар әзірлеп, қаржылық қолдау көрсетеді.

Швейцарияның федеративтік құрылымы оның тілдік әртүрлілігін сақтау мен нығайтуға ерекше мүмкіндік береді. Ел 26 кантоннан тұрады, олардың әрқайсысы өз аумағында ресми тілдерді бекіте алады. Бұл жүйе әрбір аймаққа өз мәдениеті мен тілдік ерекшеліктерін сақтауға жағдай жасайды. Федералды деңгейде барлық төрт ресми тіл тең дәрежеде пайдаланылады. Мемлекеттік органдар барлық ресми құжаттарды осы тілдерде шығарады, ал парламенттік отырыстарда кез келген тілде сөйлеуге рұқсат етіледі. Бұл жүйе әрбір азаматқа өз ана тілінде мемлекетпен қарым-қатынас жасауға мүмкіндік береді.

Швейцарияның білім беру жүйесі де тілдік әртүрлілікті дамытуға бағытталған. Мектептерде оқушылар өз аймағындағы ресми тілді меңгерумен қатар, басқа ресми тілдерді де оқиды. Неміс тілді аймақтарда француз тілі екінші тіл ретінде оқытылса, француз тілді аймақтарда неміс тілі оқытылады. Сонымен қатар, ағылшын тілі де маңызды рөл атқарады. Бұл жүйе швейцариялықтардың көптілді болуына ықпал етеді және оларды жаһандық деңгейде жұмыс істеуге қабілетті етеді.

Тілдік әртүрлілік Швейцарияның экономикасы мен халықаралық беделін нығайтуда маңызды рөл атқарады. Бірнеше ресми тілдің болуы елді халықаралық ұйымдар мен шетелдік компаниялар үшін тартымды етеді. Женевада Біріккен Ұлттар Ұйымының көптеген бөлімшелері орналасқан, ал Цюрих – әлемдік қаржы орталығы. Бұл қалалардағы көптілділік швейцариялықтардың жаһандық деңгейде еркін жұмыс істеуіне мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, тілдік әртүрлілік туризмнің дамуына да ықпал етеді. Швейцарияның әрбір аймағы өзіне тән мәдениеті мен тілдік ерекшеліктері арқылы туристерді қызықтырады. Неміс тілді аймақтардағы Альпі курорттары, француз тілді өңірлердің шарап дәстүрлері, итальян тілді кантондардың гастрономиялық байлығы – мұның бәрі Швейцарияның өзіндік ерекшеліктерін көрсетеді.

Швейцария – әртүрлі тілдер мен мәдениеттердің бейбіт қатар өмір сүруінің жарқын үлгісі. Елдің көптілділігі оның ұлттық бірлігін сақтап қана қоймай, экономикалық және әлеуметтік дамуын қамтамасыз ететін маңызды фактор болып табылады. Бұл тәжірибе басқа елдерге мәдени және тілдік әртүрлілікті құрметтеудің үлгісін

көрсете алады. Швейцарияның тілдік әртүрлілігі оның бай тарихының, мәдени мұрасының және болашаққа деген сенімді көзқарасының айқын көрсеткіші.

Әдебиеттер

1. Хаттри, С. Швейцарияның тілдік саясаты. – Алматы: Жазушы, 2018.-30б.
2. Мюллер, Ф. Көптілділік және мәдениетаралық коммуникация. – Швейцария: Университет баспасы, 2020.-68б.
3. Швейцарияда көптілді қоғам: зерттеу және талдау. // Халықаралық тілтану журнал, 2019. – №4. – Б. 75-80.

ӘОЖ 12/18

ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ КӨМЕКШІ ЕТІСТІКТЕРДІҢ ЗЕРТТЕЛУІ

Мұсабек Б. - Фи-23-5к тобының студенті
Алимкулов А. – «Қазақ тілі мен әдебиеті» кафедрасының аға оқытушысы

Көмекші етістіктер тілдік жүйеде белгілі бір орны бар сөздер. Тілде олар белгілі бір қызмет атқарады. Көбіне морфология аясында қаралып, аналитикалық формanттың бір сыңары деп танылып жүр. Сол арқылы грамматикалық категорияның көрсеткіші ретінде сипатталады. Көмекші етістіктер жетекші сөздің белгілі бір формада тұруын талап етіп, өздері сол сөзді мағына жағынан толықтырып тұрады. Көбіне өздері қатысты болған сөздің есім сөз түрінде, есімше, көсемше, рай формасында келуін, кейде салаласып келген етістіктің жалғаулық шылау арқылы байланысуын талап етеді.

Көмекші етісітктер кейде көмекші сөз болып қолданса, бірде толық мағыналық етістік қызметін атқарады. Олар өзінің сыңарынан мүлде қол үзіп кетпеген. Көптеген ғалымдарымыз көмекші етістіктерде лексикалық мағынаның дерексізденудәрежесі көмекші күштілеу деп жүр, содықтан да олар аналитикалық форманың құрамына түскенде мағынасын идиомаландырып, бір бүтін форма ретінде жұмсалады.

Көмекші етістіктердің классификациясын жасауда А. Байтұрсынұлының, Қ. Жұбановтың, Н.Сауранбаевтың, Ы. Мамановтың, академиялық грамматиканың, А. Ысқақовтың, Н. Оралбаеваның т.б. жіктеулері негізге алынып, көмекші етістіктердің тіркесу қабілеті есім сөздер мен етістікке қатысты айқындалды. Көмекші етістіктердің дербес сөз ретіндегі семантикасын жіктеп, саралай келе, олардың көп мағыналы екенін байқауға болады. Көпмағыналылық сипат сөз тіркесі аясында анықталады. Көмекші етістіктердің семантикалық ортақ мағынасы - инвариантты болады. Бұл ұғым көмекші етістіктердің функционалды – семантикалық өрісіне жетелейді. Қазақ тілінде вид категориясы бар десек, онда көмекші етістіктердің мағынасы тек қимылдың іске асуы дәрежелерін (кезеңдерін) ғана қамтиды: бастауға дейінгі, басталу, орындалу үстіндегі және аяқталу кезеңдері. Ал қимылдың іске асу барысындағы әр түрлі нәзік семантикалық реңктер вид категориясының шеңберіне сыймай өзге бір грамматикалық категорияны өтей алмайды. Оған толық жауап беретін бірден-бір грамматикалықкатегория – қалып категориясы. Көмекші етістіктердің мағыналық реңктері мен категориялық мағына белгілері бір сөздің шеңберінде туған, бірімен-бірі байланысты мағыналар болып қалды, бірнеше факторлардың негізінде көмекші етістіктердің мағыналары грамматикалық сипатқа ауысады. Бұл – олардың лексикалық мағынасын мүлде жоғалтуы емес. Грамматикалық сипат алған көмекші етістіктер лексикалық мағынасынан біржола қол үзіп кетпейді, белгілі бір дәрежеде өз семантикасын да сақтайды.

Көмекші етістіктерді зерттеу деректері әріде, XIX ғасыр еңбектерінде айтылған. Бұл еңбектердің авторлары-түркітанушы ғалымдар Н.Ильминский, М. Тереньтев, П.М Мелиоранский. Ғалымдардың зерттеу жұмыстарындағы ортақ тұстары - олардың көмекші етістіктердің жеке алып қарамай, күрделі етістіктің құрамында талдауы.

1846 жылы жазылған М.А. Казембектің «Общая грамматика турецко-татарского языка» деген кітабында да көмекші етістіктер туралы пікір айтылған.

Н.Ильминский ең алғаш тілдік жүйедегі күрделі етістіктердің орнын көре білген, нақты фактілерін атаған. М. Терентьев те сол тұстағы түркітанушылар принципін ұстанып, көмекші етістіктерді көрініс категориясының аясында қарады. Н.И Ильминский мен М. Терентьевтің зерттеулері көмекші етістіктерді күрделі етістіктер жүйесінде зерттеудің практикалық негізі болды.

Қазіргі тіл білімі деңгейінен қарағанда, П.М. Мелиоранский жүргізген мағыналық талдау көп зерттеуді қажет етеді. Алайда ғалым танып білген етістіктердің тіркесіндегі қосымша грамматикалық мағына қазақ тілі грамматикасындағы етістіккатегориясын дұрыс танып, талдау жасаудағы алғашқы қадам болып табылады.

Қазақ тілі морфологиясының жалпы мәселелері XIX ғасырдың екінші жартысында-ақ шығыс зерттеушілері мен орыс ғалымдарының еңбектерінде сөз бола бастаған П.М. Мелиоронский «Қазақ – қырғыз тілінің қысқаша грамматикасында» алғаш рет сөз таптарын семантикалық жақтан үш негізгі топқа бөліп қарайды: есімдер, етістіктер және көмекші сөздер.Олардың ішіндегі біз қарастырып отырған топ - етістіктер, көмекші етістіктер. Көмекші сөздердің тілімізде бірнеше түрлері бар. Олар: көмекші есімдер, көмекші етістіктер, шылаулар, модаль сөздер, күшейткіш көмекшілер. Бұлардың әрқайсысы жеке-жеке зерттелген, кейбіреулері белгілі категориямен, тілдік проблемамен байланысты зерттелген.

Қазақ тілі білімінде осы мәселелерді зерттеуде көп еңбек сіңірген ғалымдардан Қ. Жұбанов, С.А. Аманжолов, Н.Т. Сауранбаев, Ш. Сарыбаев, А. Ысқақов, Ғ.Ғ. Мұсабаев, В.А. Исенғалиева, Ы.Е. Маманов, И.Қ. Ұйықбаев, Ф. Кенжебаева, Р.Әміров т.б. айтуға болады.

XIX ғасырдың аяғы мен XX ғасырдың бас кезіндегі түркітанушылар еңбектерінде көмекші етістіктерді славян тілдеріндегі көрініс категориясымен тең санаған пікір үстем болды. Осындай пікірдің ығымен жүрген қазақ тілі білімі сол тұста әлсіз болды. Осы кемшіліктерді көре біліп, ғылыми еңбектер жазумен, төл тіліміздің ғылыми қажеттілігін өтегісі келген көш басшыларымыз А. Байтұрсынұлы мен Қ. Жұбановтың еңбегі ерекше. Алайда уақыт

тезіне түскен бұл еңбектер көпке дейін толық жарияланбай келді. «Өлгеніміз тіріліп, өшкеніміз жанған» бүгінгі заманда бұл еңбектер баспа бетін қайта көріп, ғылыми құндылығы одан бетер арта түсті. Профессор Қ. Жұбановтың « Заметки о вспомогательных и сложных глаголах» атты ғылыми талдауы тілші ғаламдарды дүр сілкіндірген алғашқы жүйелі еңбек болды.

Әдебиеттер

1. Айдаров Ғ.Құрысжанов Ә.Томанов М. Көне түркі жазба ескерткішерінің тілі. Алматы, 2011 ж.
2. Сағындықұлы Б. Қазақ тілі лексикасы дамуының этимологилық негіздері, Алматы, 2009 ж.

УДК 16.80.20

АКТУАЛЬНОЙ ОСОБЕННОСТИ НАЗВАНИЙ В ЛИНГВИСТИКЕ

Мырдина А. - Фи-21-8р студент
Амандыкова С. – Старший преподаватель кафедры " Русский язык и литература»

Человечество стремилось жить в гармонии с окружающей средой с тех пор, как оно впервые появилось в мире. С самого начала, собирая и поедая дикие фрукты различной природы, начал заниматься охотой и охотой. Об этом свидетельствуют древние реликвии, сохранившиеся в степной культуре. Об этом свидетельствуют изображения охоты на дичь, особенно высеченные в камне. Хотя охота является одним из старейших и самых ранних средств к существованию человечества, со временем она превратилась в профессию и стала одним из основных видов хозяйства до конца Средневековья. В ходе исторического развития разрежение запасов природы, а точнее зверофауны, резкое увеличение численности человечества и повсеместное развитие технократической цивилизации в условиях экологической катастрофы заставили охоту затормозить. И усиление религиозного фактора, рост интеллекта людей, развитие элементов цивилизованного общества повысили заботу о природе. Поэтому начались ограничения на недобросовестную, чрезмерную охоту, уничтожение дичи. В частности, не допускались чрезмерная охота, ненадлежащее бритье животных и священных птиц, которые почитались казахами как бурый зверь, мифические представления и почитание матери природы в сознании людей.

Послом французского короля Людовика IX был Гийом де Рубрук, 1252-1254. в дневнике путешествий, побывавших в Канлы-Кыпчаке, очень много птиц-ястребов и ястребов. Они сажают своих птиц на правые руки и носят на шеях ястребов плавники, которые свисают до середины груди птицы, – пишет [1, 54]. Польский писатель А. Янушкевич во время ссылки в Каркаралинский округ изучал жизнь, традиции и культуру казахского народа. Писатель также дает интересные сведения о казахских традициях хижин. На его пути мы убили птенца Орла, и казахи очень опечалились о его смерти... в строках письма отмечается, что птица Орлан занимает особое место для казахов.

А если говорить о том, что вокруг Джучи-хана держали три тысячи Орлов, Абылай-хана 500 беркутов, 300 ястребов, соколов, то это чудо искусства можно найти у Абая, Шокана, Жаяу Мусы, Укили Ибрая, Акана Сери, Имана Жусупа, Садуакаса

Продолжение шормановых-правовая преемственность. Казахские ученые-этнографы отдельно остановились на достоинствах, характере аргымака, Орла-Орла, кумайской борзой и предлагают обширные исследования об их особом месте в хижине. Кроме того, есть много сведений о казахских традициях птицеводства, коневодства, ухода за борзыми. В частности, о хижине писали казахские ученые: С. Муканов, А. Маргулан, Ж. Бабалыкович, А. Турдыбаев, Б. Камалашевич, А. Токтабай, Халифа Алтай, с. Касиманов, О. Оралбаев, А. Сейдимбеков, Н. Казыбеков, А. Нуркеев, А. Доспамбетов, Г. Нурпеисов, Н. Казыбеков, Б. Муптекеевна, Б. Хинаят и др. известный академик Алькей Маргулан: среди многих древних культурных деятелей Казахстана я бы сказал, что есть один, который в более поздние времена не особо привлекал внимание. Это искусство хижины. Нет никаких сомнений в том, что это исторический памятник, – сказал он и много говорил о необходимости сохранить это богатое наследие.

Кроме того, ученый пишет научную статью под названием "Птицы –хижины", в которой подробно останавливается на таких вопросах, как особенности птиц-шалашников в природе, виды шалашей,методы содержания и приручения домашней птицы, содержание, содержание, воспитание домашней птицы, выпускная молодежь, инструменты для домашней птицы, искусство избиения-одно из культурных дел.

В работе академика А. Кайдара «Народная мудрость (толковый словарь и исследование казахских пословиц и поговорок)» изучена природа более 2 тысяч пословиц и поговорок. Например, если ты видишь гнездо, то видишь в пословице, которая становится актуальной проблемой народной педагогики – концептуализацией подросткового воспитания. Известно, что эта пословица изначально была сформирована в лексиконе охотников в связи с естественным воспитанием птенца Орла до того, как он стал караканатом, а дамикеле, как известно, использовал ее в отношении человека, превратившись в переменную"какое воспитание в семье, то, когда вырастешь" [2, 85-86] в словаре Советского Зауре Кобыланды батыра (исторический - этнолингвистическое исследование) в разделе сравнений, связанных с названиями зверей (этнолингвистическое исследование), говорится, что профессия прожиточного минимума нашего народа анализирует родные сравнения, связанные с птицеводством, и некоторые сравнения в песне отражаются в действиях некоторых персонажей, приравнивая их к разным птицам, в том числе и дальновидным, сообразительным птицам. Например: нахмурившись, Белый Сокол клюет, как птица. Наш народ отличался особой тщательностью в поступках защитивших страну сыновей-героев, искусством бдительности и даже успехом в жортууле. В связи с этим особое место в раскрытии образа героя в песне отводится зверю, птице.

Литература

1. Гумбольдт В. О различии строении человеческих языков и его влияние на духовное развитие человечества // Избранные труды по языкознанию. – М., 1985. - 400 с.
3. Герасимова, Д.В. Лексика, связанная с охотничьим и рыбным промыслом, в мансийском языке. Автореф. дис. ...канд.филол.наук / Ленингр.отд-ние Ин-та языкознания АН СССР. - Л., 1988.-16с.

УДК 821.161.1

ТРАНСФОРМАЦИЯ МЕДИАЖАНРОВ В СОВРЕМЕННОМ МЕДИАПРОСТРАНСТВЕ

Мырдина А.В. – студент группы ФИ-21-8р
Шакенова М.Т. – к.ф.н., доцент

В современном мире медиапространство подвергается значительным изменениям под влиянием цифровых технологий, интернета и новых способов потребления контента. Эти изменения оказывают существенное воздействие на традиционные медиажанры, заставляя их эволюционировать, адаптироваться и иногда претерпевать радикальные изменения.

К основным тенденциям трансформации медиажанров относятся смешение жанров, развитие интерактивности, конфергенция медиа, влияние социальных сетей, персонализация контента. Рассмотрим каждый из них подробнее.

Смешение жанров. Границы между различными медиажанрами становятся всё более размытыми. Например, документальные фильмы всё чаще включают элементы художественной драматургии, а новостные материалы объединяют в себе черты аналитической журналистики, репортажа и даже блогерского стиля. Это приводит к появлению новых медиапродуктов, таких как докудрамы и инфотейнмент, которые сочетают в себе информативность и развлекательность.

Развитие интерактивности. Современные цифровые платформы способствуют увеличению уровня интерактивности медиаконтента. Развитие подкастов с возможностью комментирования, стриминговых сервисов с элементами живого общения, а также внедрение игровых элементов в журналистику, таких как интерактивные расследования и новостные квизы, расширяют границы традиционных представлений о медиапродуктах.

Конвергенция медиа. Процессы конвергенции медиа приводят к адаптации традиционных жанров к новым каналам коммуникации. Например, газетные колонки трансформируются в видеоблоги и подкасты, а телевизионные репортажи получают текстовые интерпретации на новостных онлайн-платформах. Такая интеграция различных форматов способствует развитию многоканального медиапотребления.

Влияние социальных сетей. Социальные сети играют ключевую роль в трансформации медиажанров. Традиционные новостные форматы получают новые воплощения в виде коротких видеороликов (TikTok, Reels), текстовых публикаций (Twitter/X) и инфографики (Instagram). Это упрощает подачу информации и делает её более доступной для широкой аудитории.

Персонализация контента. Алгоритмы искусственного интеллекта оказывают значительное влияние на процесс медиапотребления, формируя персонализированные рекомендации. В результате традиционные жанры адаптируются к индивидуальным предпочтениям пользователей. Например, длинные статьи трансформируются в мультимедийные интерактивные истории, а радиопередачи превращаются в персонализированные подкаст-плейлисты.

Следует также отметить перспективы развития медиажанров. В ближайшие годы процесс трансформации медиажанров будет продолжаться под влиянием развития технологий виртуальной и дополненной реальности, искусственного интеллекта, а также новых форм взаимодействия с контентом. Однако, несмотря на интенсивные изменения, критически важным остаётся поддержание высокого качества медиапродуктов и их соответствие профессиональным стандартам журналистики.

Современная медиасреда требует гибкости и готовности к экспериментам. Традиционные жанры либо интегрируются в новые гибридные формы, либо уступают место инновационным форматам, формируя динамичный медиаландшафт, в котором ключевую роль играют технологические инновации, творческие подходы и потребности аудитории. Интересно проследить тенденцию развития специфики жанрообразования с позиций теории журналистики. В своё время теоретик литературы и кино В. Б. Шкловский предположил, что «постоянно установленные обычаи — этикеты порядка осмотра мира — называются жанрами» [2]

Гипертекст — это особые типы электронного текста, используемые в различных жанровых форматах интернет-коммуникации. Как пример, типовой веб-сайт представляет собой единое гипертекстовое образование главной задачей которого является создание интернет-образа некоторой организации, проекта или персоны с информацией об особенностях её деятельности. Это достигается путем реализации гипертекстуальности, мультимедийности и интерактивности композиционных единиц электронного текста. Всё это оказывает непосредственное влияние на процесс замещения традиционных информационных ресурсов коммуникативными. Это и другие особенности уже сегодня вносят собственные правки в сложившуюся жанровую теорию и практику.

Основой для понимания жанрового мышления журналиста служит изменение функции и предмета под воздействием метода. К примеру, информационные сообщения, отвечающие первостепенной задаче — отражению фактов, насыщаются фактическими сведениями под углом определённого жанра. Отчёт или репортаж подчиняют факты отбору, элементам комментирования, подаче и обрисовке своей задаче — рассказать о событии.

Интересен такой ставший популярным медиаформат, как «мультимедийная история»[3], представляющий собой конгломерат классических медиажанров (репортажная хроника, видеоинтервью и др.); при этом пользователь может, как из конструктора, собрать эту историю. Мультимедийные истории по силам редакциям со штатом и серьезными технологическими ресурсами: «Village Kazakhstan», «NUR.KZ», « Vlast kz». Последний, кстати, активно использует игры как жанр в предъявлении новостной повестки. Играя в разработанные редакцией игры, читатель оказывается участником тех или иных актуальных событий, примеряя на себя роли реальных участников.

Овладевать новыми жанрами — значит, воздействовать прежде всего на современную аудиторию, роль которой в медиапотреблении сильно изменилась за последнее десятилетие.

В таблице 1 отражено сравнение медиажанров классического формата и его трансформации сейчас. В ней мы можем наглядно увидеть преобразования классических форматов медиа

Таблица 1 – Трансформация медиажанров

Вид медиа	Классичиский формат	Современная трансформация
Новости и журналистика	Печатные газеты и традиционные новостные выпуски на ТВ.	Микроформаты новостей в соцсетях (Instagram, Телеграм каналы)
Документалистика	Длительные документальные фильмы для телевидения и кинотеатров.	Короткие документальные видеоролики для YouTube и TikTok, документальные подкасты.
Реклама	Телевизионные рекламные ролики и печатные объявления.	Нативная реклама в блогах и соцсетях, инфлюенсер-маркетинг, мемы и вирусные видео.
Развлекательные шоу	Телевизионные шоу и реалити-шоу.	Стримы на Twitch и YouTube.
Музыкальная индустрия	Альбомы и радиопередачи.	Музыкальные клипы для TikTok, плейлисты на стриминговых сервисах.
Интервью	Телевизионные интервью и статьи в журналах.	Подкасты и видеоблоги

Таким образом, трансформация медиажанров обусловлена появлением новых технологий и платформ, в которых предоставляется возможность моментальной обратной связи после публикации статьи или видеоролика. Зачастую комментарии оставленные пользователями тех или иных платформ намного информативнее, чем сам пост.

Литература

1 Бакулев, Г.П. Конвергенция медиа и журналистика / Г.П. Бакулев. – М.: ИПК РТ, 2

2 Katz, E. The Retourn of the Humanities and Sociology//Journal of Communication, 1983, 33(3). P. 52.

3 Выровцева, Е. В. Мультимедийная история: технология & творчество // Знак: проблемное поле медиаобразования. **— 2016**. —№ 5. — С. 51—59.

ӘОЖ 21-54

ҚАЗАҚ ЖӘНЕ ТҮРІК ТІЛДЕРІНДЕГІ КІСІ ЕСІМДЕРІНІҢ ТАРИХИ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ДАМУЫ

Нұржанова Д. - Фи-22-5к1
Ағабеков О.М. - оқытушы

Адамның өмірлік серігі – есімі, оның тұлғалық болмысын анықтайтын алғашқы белгісі. Түркі халықтары балаға есім қоюды сәйкестендіру құралы ғана емес, жаңадан туылған балаға берілген бата мен жақсы ниеттің, рухани құндылықтардың көрінісі болып табылады. Қазақ және түрік тілдерінде балаға есім қою дәстүрі сан ғасырлар бойы қалыптасып, ұлттық менталитет пен құндылықтармен сабақтасып келген. Есім қою рәсіміне діни, тарихи мен мәдени факторлардың тигізер әсері зор. Түркілік дәстүр көшпелі мен отырықшы өркениеттердің тоғысуы нәтижесінде пайда болды десек, азан шақырып ат қою – маңызды салт-дәстүрлердің бірі. Балаға ат қою арқылы сәбиге мағыналы әрі ақ ниетпен есім беріп, жаңа өмірге толыққанды тұлға ретінде қадам басуын меңзеген. Түркі халықтарының арасында ислам діні кеңінен таралғаннан кейін бұл дәстүр мұсылмандық сипатқа ие болып, азан шақырып ат қою кезінде діни негіздер де ескеріле бастады. Міне, осы себептен қазақ және түрік халықтарының антропонимиясында дәстүрлі атаулармен қатар, араб-парсы тілдерінен енген есімдер де жиі қойылатын болды. (1.23-б.).

Қазақ және түрік антрононимдерін зерттеу тілдік ерекшеліктерді зерттеп, екі халықтың тарихи сабақтастығын, мәдени және рухани тұрғыдан ұқсастықтары, айырмашылықтарын анықтауға мүмкіндік береді. Бұл тақырыпта жүргізілген зерттеулер ұлттық дүниетаным, салт-дәстүрлер мен түрлі тарихи кезеңдер есімдер қою жүйесіне қалай ықпал ететінін тереңінен түсінуге мүмкіндік береді. Жаһандану дәуірінде пайда болған жаңа есімдер пайда болуының әсерінен дәстүрлі есімдердің қолданыстан ығыстырылуы сияқты мәселелер де зерттелуі тиіс. Осы тұрғыдан қарастырғанда қазақ және түрік антропонимдерінің қалыптасуы мен дамуын қарастыру өзекті әрі ғылыми тұрғыдан маңызды мәселе болып табылады.

Қазақ тіліндегі араб-парсы есімдерін Т.Жанұзақов, Л.Рустемов, Ж.Ағабекова, Р.Сыздық, Н.Оңдасынов зерттеген. Қазақ және түрік халықтарының түп-тамыры мен тарихының арасында тығыз байланыс болғандықтан, есімдерде де көптеген ұқсастықтар бар. Бірақ, әр халықтың ұлттық ерекшеліктеріне сай білім беру үрдісінде де сыртқы ықпалдарға, араб-парсы мәдениетінің, ислам дінінің таралуына және тарихи өзгерістерге байланысты өзіндік ерекшеліктер кездеседі. Әсіресе, қазақ антропонимиясы араб-парсы тілдерінен енген есімдермен ерекше байытылады. Ислам дінінің қазақ жерінде белең алуымен байланысты қазақтар арасында Абдулла, Әли, Омар, Хадиша, Фатима, Амина, Мұхаммед сияқты есімдер кең таралып, жиі қолданылды. Мұндай есімдер тек қазақтар арасында емес, жалпы түрік халықтарына ортақ болды. Сонымен қатар, парсы тілінен енген Гүлжан, Перизат, Шахмардан, Жәнібек сынды есімдер қазақ халқына сіңісіп, кең таралды. Әсіресе, парсы тіліндегі әйелдерге арналған есімдер көбінесе нәзік әрі көркемдік сипатымен ерекшеленеді. Демек, араб-парсы тілдерінен енген есімдердің қазақ қоғамына сіңіп кетуінің негізгі себептері – шығыс мәдениетінің ықпалы, тарихи сабақтастықтар мен ислам дінінің кең таралуы болды. Мұсылмандық түсінік бойынша есім адамның тек танымдық белгісі емес, болмыс-бітімін, мінез-құлқын айқындайтын маңызды фактор болып табылады. Осы себептен қазақ қоғамында «аты затына сай болсын» деген ізгі ниетпен баланың атына ерекше мән беріледі. Ислам шариғаты бойынша да ата-ананың балаға жақсы, мағыналы, салиқалы есім қоюы – негізгі міндеттердің бірі. Алланың көркем есімдерінен алынған Абдурахман («Мейірімді Алланың құлы»), Абдулла («Алланың құлы») секілді есімдер қазақ және түрік халықтарына бірдей тән. Ибрахим, Жүсіп, Мұхаммед, Осман, Омар секілді пайғамбарлар мен сахабалардың есімдері де ислам дінінің қалыптасуында зор еңбек сіңірген тұлғаларға деген үлкен құрметпен қойылып келеді. (3.128-б.)

Қазақ және түрік тілдеріндегі антропонимдер халықтың мәдениеті мен дүниетанымы, тарихи тәжірибесіне байланысты белгілі бір мағыналық топтарға жіктеледі. Мағыналық түрге топталу олардың шығу тегінен бөлек қоғамдағы орны мен маңызын да анықтайды. Мәселен, қазақ және түрік халықтарында тарихи тұлғалардың есімін жаңа туған сәбиге беру көп кездеседі. Әсіресе, батырлар мен билеушілердің ерлігін дәріптеп, келер ұрпаққа өнеге ету мақсатында олардың аттарын қою көзделген. Қазақтар арасында Есімхан, Керей, Жәнібек, Тәуке, Хақназар, Мерген, Абылай секілді есімдер көптеп қойылады. Түркі мәдениетінде Сүлеймен, Мурад, Осман, Мехмед, Фатих, Селим, Явуз, Балибей сияқты есімдер Осман империясы билеушілерінің даңқын асқақтату мақсатында қарапайым халық ұрпақтарына осындай есімдерді берді. Мұндай дәстүр көне дәуірдегі түркілердің тарихынан бастау алады, тарихи деректерге үңілер болсақ, Білге, Күлтегін, Тонықөк сияқты алып тұлғалар көпке үлгі болып, есімдері қойылып келді. Бұдан бөлек, табиғат құбылыстары мен жануарлар атауларына байланысты қойылған есімдер көне түркілерден бері жалғасып келеді. Табиғат-Ананы түрік халықтары ерекше құрметтегендіктен, табиғатқа қатысты есімдер балаларға да қойылған. Қазақтар арасында Нұржан (нұр - жарық), Айсұлтан (ай – аспан денесі), Қайнар (бұлақ, су көзі), Боранбай (боран – табиғат құбылысы) сияқты есімдер кездеседі. Жануарлардың мықтылығы мен төзімділігі, жыртқыштығына, бостандыққа деген ұмтылысына байланысты Арлан, Арлан, Жолбарыс, Қасқыр, Бөрі, Арыстан секілді есімдер қазақтарда көп кездессе, түрік халықтарында Картал (бүркіт), Аслан (арыстан), Бозкурт (көк бөрі) секілді есімдер жиі қойылады. Мұндай есімдер көбінесе ержүректік, қайраттылық, күш күш-қуат пен батырлық сияқты қасиеттерді бойға сіңдіруді көздеді.

Қазақ және түрік мәдениеттерінде белгілі бір күн мен апта атауларына байланысты есім беру дәстүрі ежелден қалыптасты. Жұма күні туған нәрестеге Жұмабек, сәрсенбі күні туған нәрестеге Сәрсен деген есім қою, Дүйсенбі күні туған сәбиге Дүйсен деп есім қою жиі кездескен. Бұл дәстүр түркі халықтарында да жоқ емес, оларда Першенбе (бейсенбі күні туылған), Шенбе (сенбі күні туылған) сияқты есімдер қолданылған. Сондай-ақ, белгілі қасиетті айлар мен мейрамдарға байланысты Рамазан, Шағбан, Құрбан, Оразкүл сияқты есімдер де жиі қойылады. Осылайша, қазақ және түрік есімдерінің мағыналық топтарын халықтардың тарихи санасын, рухани-мәдени құндылықтарын көрсететін маңызды дереккөз ретінде қарастыруға болады. Мұндай есімдер тұлғаның атын ғана білдіріп қоймай, белгілі бір дәуірдің, сенім мен қоғамдағы құндылықтар мен сенімдердің көрінісін айқындайды. (2.150-б.)

Қазақ және түрік антропонимдерінің жасалу жолдары мен ерекшеліктерін зерттеу – халықтардың тарихи, мәдени мен рухани құндылықтарын түсінудің маңызды кілті. Антропонимдердің қалыптасуына сыртқы ықпалдар, араб-парсы мәдениеті мен ислам діні айтарлықтай әсер еткен. Ежелгі дәстүрлерге негізделген есім беру үрдісі уақыт өте келе өзгеріске ұшырағанымен оның негізгі мазмұны мен мағынасы сақталып қалған. Қазақ және түрік есімдері мағыналық жағынан түрлі топтарға бөлінеді, бұл жіктелу халықтың дүниетанымы мен өмір салтының айнасы болып табылады. Әрбір есім тек жеке тұлғаның есімі ғана емес, белгілі бір тарихи кезеңнің, мәдени құндылықтардың көрінісі. Қорытындылай келе, қазақ және түрік антропонимдері – халықтың өзіндік ерекшелігін, тарихи жады мен рухани мұрасын айқындайтын маңызды элементтерінің бірі. Мұндай антропонимдерді зерттеу тек лингвистикалық тұрғыдан, мәдени және этнографиялық тұрғыдан құнды болып табылады.

Әдебиеттер

1. Жанұзақов Т.Ж. Қазақ есімдерінің тарихы. Алматы, Ғылым, 1971 – 218 бет (Лингвистикалық және тарихи этнографиялық талдау)
2. Жанұзақов Т.Ж.Есімдер сыры – Алматы, 2004 – 208 бет
3. Жанұзақов Т. Қазақ ономастикасы. Атаулар сыры 3. – Алматы: Дайк – Пресс, 2007. – 524 бет
4. Жанұзақов Т.Ж. Қазақ тіліндегі жалқы есімдер, - Алматы, 1965.

УДК 29/12

ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЕ ЕДИНИЦЫ В ПРОСВЕТИТЕЛЬСКИХ ТРУДАХ М. ДУЛАТУЛЫ

Олжасқызы Ж. – Юм-24-3к2 студент группы
Абитиярова А.А. – к.ф.н., доцент

В трудах М. Дулатулы просветительской направленности особое внимание уделялось сохранению языка нации в чистом, чистом виде, не нарушая национальных интересов.

"Единственная надежда-в учебе. Если мы добьемся равенства, сохраним нашу публику, вернем себе место в мире, то только благодаря одному чтению. Яркая звезда, которая начинает к лучшему, - это чтение. День невежественного народа смотри, будущее туманное", - призывает просвещенный народ к чтению, знаниям (Дулатулы, «Казах», 1913г., №37).

М. Дулатулы имеет большое творческое наследие в области просвещения. Большое значение для казахской национальности имели изданные в Оренбурге в 1914 году учебные пособия М. Дулатулы “Инструмент учета”, «Кирагат» (1916г). В своих трудах просветительской направленности м. Дулатович также преследовал национальные интересы, уделяя особое внимание сохранению языка нации в чистом, нетронутом состоянии. В учебном пособии» книга руин " педагог-ученый говорит::

"Впечатляющие, сильные, усваиваемые знания, полученные в начальной школе, в какой бы школе ни был народ, читающие книги пишутся с родного языка, с быта своей нации и с натуры, учат муафику благородному Максуту обучения, учатся и рассказывают таким образом, в сознании, крови, костях плавящегося маленького ребенка, проникаются духом нации, четко изучают родной язык, читают - я не знаю. Такие дети, после окончания начальной школы, в какой бы школе-медресе ни учились, среди какой бы публики они ни были, дух нации, проникнутый их костями, не записывается. Где бы он ни был, какая бы сила тяжести ни видела изменения в его жизни, нация остается великой». Сегодня кажется, что основные истоки национальной педагогики, которая только начинает возрождаться, восходят к этим трудам. Труды Миржакипа Дулатовича способствуют возрождению в нашем сознании имен, выражающих национальное мировоззрение, использованных в быту, традициях, религии почти забытого казахского народа.

В произведениях для детей (сказка, пример, рассказ) отражены характерные для национального бытия этические обычаи, традиции нации, накопленные на протяжении веков языковыми знаками. Например, в рассказе под названием этика: "когда главный Хаким одного народа разговаривает с одним богатым, мимо него проходит один бедный человек, который кивает и здоровается. Торе кивает и здоровается даже ниже указа" Говоря Привет - Мать слова", люди придают очень особое значение приветствию. Церемония приветствия играет важную роль в Национальном обучении.

Также в описании писателем времен природы заложены характерные для природы нации явления, своеобразие. Например, в рассказе "Июль:" лето прошло, июль наступил..., жара такая сильная, камни, пески перегреваются. В июле не остается недозрелой травы. Не ездили, не трудились, толстели, только жеребята в сети.., кумыс обильный, ягненок спелый. В стране Жайлау друг друга сделали гостями, и казахские обычаи сами по себе интересны. Если у нас будет день рождения, то у нас будет свадьба, соберутся люди, будут кони и борьба». В рассказе "лето"« " Лето оживляет всех животных. Из-за зимы скотовод, бросив шерсть, кобылы, овцы, погнанные за черной землей животные, не вставая на привязи, бегут в степь. Если у казахского народа нет ни одного богатого человека, то как плохи зимние дома. Теперь они вышли из этих темных, пахнущих зим и построили юрты. Люди связали кобылу. Дети охраняют этих молодых жеребят, чтобы они не запутались в сети, и с одной стороны обучают тайцев». В рассказе "зима «говорится:" снег давно прошел, была настоящая зима, и не мало метелей, и хотя хозяева загоняют траву в теплый сарай, в зимний день домашние звери не исключение. Человек сам защищался от холода, строил дома, носил теплую одежду и разводил костры в своих домах..., зимним всадникам тяжело: в каких холодных метелях день и ночь гуляли по полю, один боялись волка, два боялись метели, а беднякам даже удовольствия нет».

В рассказе "осень«:" вот родился сентябрь, осень наступила. Солнце видно редко, мало согревает. Люди взяли охрану, и войлок тоже захватили. -Я не знаю, - сказал он, - я не знаю, что это значит. Мужчина поправил зимовку, старуха и шал, борбай дети сидят у костра"»

Какое бы время года мы ни описывали, мы сталкиваемся с лингвокультурными единицами, касающимися быта, традиций и обычаев казахского народа, особенно животноводства, главного занятия народа. К примеру, в гостях были жеребята из сети, кумыс, ягненок, кобылы, овцы, овцы, тай-брейки, конюшни, люди, узурпировали войлок, сеть-ноктасы, зимовка и т.д. в силу своеобразного менталитета казахской нации особое культурное значение придают фразы.

Литература

1. Дулатович М. Собрание сочинений в пяти томах. Том II. А: Школа, 2003
2. Дулатович М. Собрание сочинений в пяти томах. Том III. А: Школа, 2004

ӘОЖ 541.18

ҚАЗАҚ МӘДЕНИЕТІ МЕН ӨНЕРІНІҢ ҰЛТТЫҚ САНАНЫ ЖАҢҒЫРТУДАҒЫ РӨЛІ

Омар Б. - ФИ-24-11к1
Жанысбаева.А. - PhD, аға оқытушы

Аннотация

Қазақ мәдениеті мен өнерінің ұлттық сананы жаңғыртудағы рөлі айрықша маңызға ие. Әр ұлттың мәдениеті оның дүниетанымын, тарихын, дәстүрлерін және ұрпақтан-ұрпаққа берілетін құндылықтарын сақтап, дамытуда басты орын алады. Қазақ мәдениеті мен өнері де осы қызметті орындап қана қоймай, ұлттық рухты көтеруге, елдің бірлігін нығайтуға, әлеуметтік және рухани жаңғыруға ықпал етеді. Бүгінгі таңда әлемде орын алып жатқан жаһандану процесі мен мәдениетаралық байланыстар қазақ мәдениетінің ерекшелігін сақтап, оны заман талабына сай жаңғырту қажеттілігін туындатты. Қазақ халқының өнері, оның ішінде музыка, бейнелеу өнері, қолөнер, театр мен әдебиет сынды салалар ұлттық сананың қалыптасуына, халықтың ұлттық болмысын терең түсінуіне мүмкіндік береді.Бұл процессте қазақ мәдениеті мен өнерінің тарихи сабақтастығы маңызды орын алады. Ұлттық өнердің элементтері мен дәстүрлері қазіргі заманғы шығармашылықта өз көрінісін табуда, олар жастарды тәрбиелеуде, елдің мәдени мәртебесін көтеруде тиімді құралға айналды. Қазақтың күйі, термелері мен әндері, сондай-ақ ұлттық қолөнері мен архитектурасы халқымыздың санасына ерекше әсер етіп, ұлттық идеологияны қалыптастыруда маңызды рөл атқарды. Сонымен қатар, өнер мен мәдениеттің қазіргі заманғы әлемдік деңгейде танылуы қазақ елінің халықаралық аренада өз орнын табуына мүмкіндік береді. Ұлттық мәдениеттің маңыздылығын түсініп, оны жаңғырту арқылы біз ұлттық рухымызды сақтап, әлемдік мәдениетпен үйлесімділікке жетуге болады.Қазақ мәдениеті мен өнері ұлттық сана мен ұлттық идеологияның негіздерін қалыптастыруда өз шешуші рөлін атқарады. Бұл тұрғыда қазақтың дәстүрлі өнері, қазіргі заманғы мәдениет түрлерімен үйлесе отырып, жастарды отансүйгіштікке, адамгершілікке тәрбиелейтін күшке ие. Қазіргі кезеңде ұлттық өнерді жаңа әдіс-тәсілдермен жаңғырту мен оны дамыту, сонымен қатар әлем мәдениетіне қазақтың үлесін қосу міндеті тұр. Осы мақсатта қазақ мәдениетіндегі озық дәстүрлерді сақтай отырып, оларды заманауи көзқарастармен үйлестіру арқылы ұлттық сана мен рухты жаңғыртуға болады.

1. Қазақ мәдениеті мен өнерінің тарихи маңызы

Қазақ мәдениеті мен өнері ғасырлар бойы халықтың рухани болмысын сақтап, ұрпақтан-ұрпаққа беріліп келген аса маңызды құндылықтар болып табылады. Қазақ халқының мәдениеті көшпелі өмір салтына негізделген, сондықтан өнердің көп бөлігі тұрмыспен, табиғатпен, адам арасындағы байланыстармен тығыз байланысты. Қазақтың дәстүрлі музыкасы, әсіресе күй мен әндер, халықтың ішкі дүниесін, қайғы-қуанышын, табиғатпен үйлесімін көрсететін құнды мұра болып табылады. Сонымен қатар, айтыс, жыр-термелер, дәстүрлі театр түрлері мен фольклор қазақ халқының тарихи санасын сақтап, әлеуметтік өмірдегі орын алатын маңызды рөл атқарды. Қазақтың қолөнері, ою-өрнек және шеберлік дәстүрлері де мәдениеттің ажырамас бөлігі болып табылады. Қазақ өнері рухани құндылықтарды сақтай отырып, әлеуметтік өмір мен ұлттың өзіндік ерекшеліктерін көрсетуге мүмкіндік береді. Кеңес дәуірі кезінде, әсіресе вестернизация әсерінен, қазақ мәдениетінің кейбір элементтері қысымға ұшыраса да, ұлттық өнер өзінің мәнін жоймады. Тәуелсіздік алғаннан кейін қазақ мәдениетінің тарихи маңызы қайта жаңғырды, ұлттық өнер мен дәстүрлерді дамытуға ерекше көңіл бөлінді. Қазақтың мәдени мұрасы тек өткеннің құндылықтары емес, қазіргі кезеңдегі ұлттық сананың қалыптасуында да маңызды рөл атқарады. Қазақ өнері мен мәдениеті ұлттық бірлікті нығайтып, халықтың рухани болмысын сақтауға қызмет етеді[1].

2. Вестернизация және қазақ мәдени феномені: Қазақ өнерінің ұлттық сананы жаңғыртудағы рөлі

Вестернизация — әлемнің көптеген елдерінде орын алып жатқан мәдени және әлеуметтік өзгерістер процесі, оның барысында батыстық құндылықтар мен өмір салты басқа мәдениеттерге ықпал етеді. Қазақ қоғамы да осы процестен тыс қалмады. Кеңес Одағы кезіндегі қазақ мәдениетінің бірнеше элементі вестернизация әсерінен өзгеріске ұшырады. Бірақ тәуелсіздік алғаннан кейін қазақ өнері ұлттық сананы жаңғырту мен ұлттық болмысты сақтауға ерекше мән беріп келеді. Осы ретте қазақ мәдени феномені, яғни қазақтың өзіне тән мәдени ерекшеліктері мен өнері, ұлттық сананы қалыптастыруда маңызды рөл атқарады.Қазақ өнері — халықтың рухани байлығы, мәдениеті мен дәстүрін сақтап қана қоймай, оны заманауи талаптар мен үрдістермен үйлестіре отырып, жас ұрпаққа жеткізудің құралдары болып табылады. Қазақ музыкасы, әсіресе күй, ән және айтыс, ұлттық сананы жаңғыртудағы басты рөлін сақтап келеді. Осы өнер түрлері арқылы халықтың өткені мен болашағы арасындағы байланыс қалыптасады. Домбыраның әуезі, күйдің терең философиясы қазақ халқының ішкі дүниесінің айнасы іспетті.Қазіргі заманда вестернизацияның әсері қазақ өнеріне де өз ықпалын тигізді. Бірақ қазақ мәдениетінің дәстүрлі аспектілері, оның ішінде ұлттық өнер, шығармашылық тәсілдер мен көркемдік көзқарастар ұлттық сананы сақтауға, дамытуға мүмкіндік береді. Қазақ өнері заманауи контексте өзінің ұлылығын, табиғилығын және этникалық тереңдігін сақтап қалудаСонымен қатар, қазақ өнері мен мәдениетін жаңғырту барысында жастарды патриотизмге, ұлттық бірлікке, туған жер мен тілге деген құрметке тәрбиелеу маңызды болып табылады[2]. Әсіресе, қазақ өнерінің маңызды бір бағыты болып табылатын театр, әдебиет және бейнелеу өнері жастардың ұлттық санасын қалыптастыруда үлкен рөл атқарады.Қазіргі қазақ мәдениетіндегі басты міндеттердің бірі — ұлттық өнерді сақтай отырып, оны жаңа әдістер мен технологиялармен жаңғырту. Осы тұрғыда, қазақ халқының мәдени мұрасы заманауи кезеңмен үйлесе отырып, әлемдік мәдениетке өз ықпалын тигізуде. Бұл үдеріс ұлттық сананы жаңғыртуға және еліміздің мәдени бірегейлігін нығайтуға бағытталған.Қазақ мәдениеті мен өнерінің негізінде жатқан ұлттық құндылықтар мен дәстүрлер тек өткенді ғана емес, қазіргі және болашақ ұрпақты да тәрбиелеуде маңызды орын алады. Мәдениет, әсіресе өнер

арқылы жас ұрпаққа өз тарихын, тілін және мәдениетін құрметтеуге, әлемдік деңгейде ұлттық болмысын тануға мүмкіндік беріледі. Ұлттық өнер мен мәдениетті сақтай отырып, қазақ қоғамы өз рухани байлығын келер ұрпаққа мұра етіп қалдыруда ерекше маңызға ие.Вестернизацияның әсеріне қарамастан, қазақ өнері мен мәдениетінің ұлттық сананы жаңғыртудағы рөлі ешқашан жойылмайды. Қазақтың өнері, оның ішінде музыка, поэзия, әдебиет, кино және қолөнер салалары — бұл тек ұлттық сананың негізі ғана емес, қоғамның рухани жаңғыруының негізі болып табылады.

3. Ұлттық өнердің қазіргі даму бағыты және Қазақ мәдениетінің жаңғыруы мен ұлттық сананы қалыптастырудағы мемлекеттік және қоғамдық шаралар

Ұлттық өнердің қазіргі даму бағыты Қазақстандағы мәдениет саласындағы жаңғырту үдерісімен тығыз байланысты. Қазіргі кезде қазақ өнері дәстүр мен жаңашылдықты үйлестіре отырып, әлемдік мәдениетпен ықпалдаса дамуда. Жастар арасында ұлттық өнерге қызығушылықты арттыру мақсатында түрлі шаралар ұйымдастырылып, өнер мектептері мен жоғары оқу орындарында арнайы бағдарламалар енгізілуде. Қазақ мәдениетінің жаңғыруы мемлекеттік деңгейде жүзеге асырылатын мәдени саясаты мен бағдарламалар арқылы бағытталады. Мысалы, «Рухани жаңғыру» бағдарламасы аясында ұлттық мәдениет пен өнердің маңыздылығы насихатталып, жастарды қазақ халқының тарихы мен дәстүріне баулу жұмыстары жүргізілуде. Мәдени мұраны қорғау, ұлттық өнерді дамыту және оны әлемдік деңгейде таныту мақсатында көптеген халықаралық фестивальдер мен көрмелер өткізіліп келеді[3]. Сонымен қатар, мемлекеттік қолдау арқылы қазақ өнерін жаңғырту мақсатында түрлі ұлттық шығармашылық жобалар жүзеге асуда. Қоғамдық ұйымдар мен шығармашылық бірлестіктер ұлттық өнер мен мәдениетті дамытуда белсенді рөл атқарады. Ұлттық сананы қалыптастыруда кино өнері, әдебиет және театр сияқты салалар да маңызды орын алады. Қазіргі кезеңде ұлттық өнер мен мәдениетті жаңғырту арқылы Қазақстан өзінің мәдени ерекшелігін сақтап, әлемдік аренада танылуға ұмтылуда.

Қорытынды

Қазақ мәдениеті мен өнері ұлттық сананы жаңғыртуда маңызды рөл атқарады, себебі олар халықтың рухани болмысын, тарихын және дәстүрлерін сақтап, жаңаша бағытта дамуына мүмкіндік береді. Қазіргі кезеңде қазақ өнері дәстүрлі мәнін сақтай отырып, жаңа шығармашылық тәсілдер мен технологиялар арқылы жаңғыруда. Ұлттық өнердің жаңғыруы, әсіресе жастарға патриоттық тәрбие беру мен ұлттық құндылықтарды дәріптеу тұрғысынан аса маңызды. Мемлекеттік және қоғамдық деңгейде қабылданған бағдарламалар мен шаралар қазақ мәдениетін жаңғыртуға бағытталған, бұл ұлттық бірлікті нығайтуға ықпал етеді. «Рухани жаңғыру» сияқты жобалар қазақ халқының мәдени мұрасын сақтау және оны әлемге таныту мақсатында жүзеге асырылуда. Сондай-ақ, өнер мен мәдениеттің жаһандану үдерісімен үндесіп, әлемдік деңгейде танылуы елдің мәдениетіне зор ықпал етеді. Қазақтың ұлттық өнері мен мәдениеті ұлттық сананың қалыптасуына ықпал ететін басты құрал болып қала береді. Бұл үрдіс арқылы халық өз тарихына, тіліне және мәдениетіне деген мақтаныш сезімін арттырады. Қоғамдық ұйымдар мен шығармашылық топтардың жұмысы қазақ мәдениетін қайта жаңғыртуда маңызды рөл атқарып отыр. Осылайша, ұлттық өнер мен мәдениет қазақ қоғамының рухани болмысын сақтап, оны келешек ұрпаққа жеткізуге мүмкіндік береді[4].

Әдебиеттер

1. Қазақ мәдениетінің тарихы: Хамит Маданов, Алматы-1998, 67 бет.https://m.eruditor.one/file/3017675/?ysclid=m6g2ebsmd3778529532
2. Вестернизация және қазақ мәдени феномені: Аликенова Күлпан Нұрғазықызы, Талдықорған-2014, 113бет.
https://www.avetruthbooks.com/vesternizatsija-dz%D3%99ne-%D2%9Baza%D2%9B-m%D3%99deni-fenomeni?ysclid=m6g2a0zjes924196326
3. Орта Азия және Қазақстан Республикаларында ұлттық мәдениетті қайта жаңғырту және дамыту: Әл-Фараби атындағы Шымкент педагогтық мәдениет институты, Шымкент-1992, 76бет.https://www.yaneuch.ru/cat_06/vozrozhdenie-nacionalnyh-kultur-v-sovremennom/395301.2682726.page2.html
4. Қазақтың материалдық мәдениеті: А.Бикенов-85бет.http://e-lib.dulaty.kz/lib/document/SK_ELIB/5005C898-4402-4A5C-B0B3-8AB491AC6071/

ӘОЖ 24/12

ЖҰМБАҚТАР - АТА-БАБАМЫЗДАН ҚАЛҒАН БАЙЫРҒЫ МҰРА

Омархан Б. - Фи-21-5к тобының студенті
Кайимов М.А. – «Қазақ тілі мен әдебиеті» кафедрасының аға оқытушысы

Ата-бабамыз жұмбаққа ерекше мән берген. Ұрпақтан-ұрпаққа ауызша жеткен аңыздарда айтулы билер, атақты хандар өздеріне мұрагер таңдауда небір құрылысы күрделі, мән-мағынасы терең, жұмыр да, ұтымды жұмбақтарды ортаға салып, соны әрі тез, әрі тұтас шеше білуіне қарай таңдалған. Жастайымыздан естіп өскен аңыздар мен әңгімелерде, хисса-дастандарда, ертегілерде әдемі, сұлу ханшалардың «Жұмбағымды шешкен жігітке ғана тұрмысқа шығамын» деуі – ата-бабамыздың жұмбақ жанрына баса мән беріп, соның негізінде ұрпағының ақылды да, дана болып жетілуіне, сөз қадірін түсініп, ұтқыр ойлай білуге бағыттағанын аңғару қиын емес.Арғы-

бергі ақындар айтыстарында өзге әр алуан тақырыптарда ұзақ тартысып, бірін-бірі жеңе алмай, тең түсіп тірескенде осы жұмбақ айтысқа жүгіну арқылы ең білімді, алымды, шалымды, қағылезі тез жеңіске жеткен.

Осыған сәйкес, ұлы жазушымыз Мұхтар Әуезов: «Жұмбақ сөз образының кілті, ақындықтың ұрық-дәні» деп өз ойын тұжырымдаған.

Ақын Мұзаффар Әлімбаев болса: «Шын балалар ақыны шынайы жұмбақ шығара алғанда ғана шеберліктің шырқау шыңына қадам басады» - деп өз ойын қорытады [1,3]. Осының бәрі жұмбақтың мән-маңызының аса салмақты екендігінің дәлелі.

Халықтың дүниені танып білуі, өзі өмір сүріп отырған ақиқат дүниеге деген көзқарасы күнделікті тұрмыс-тіршілігіндегі, шаруашылығы мен кәсіби қызметіндегі тәжірибеге негізделген.

Қандай да болсын белгілі бір зат пен құбылысты тану, оның сыртқы бейнесі мен адамға тигізетін пайда-зиянын ажырата білу, оның түрлі әсерін бақылап, түйсіну, күнделікті тәжірибеде қолданудың нәтижесінде жүзеге асады. Тілдің лексика-семантикалық қорын дамытудың, байытудың көздері, жолдары өте көп.

Қазақ этнолингвистикасындағы «негізгі және туынды мағыналық бірліктер» деп аталатын бұл екі топты сан жағынан ғана емес, сапа жағынан да байытып, оны этнос туралы небір құнды дерек- мағлұматтармен толықтырып, мазмұн, тақырып ауқымын кеңейтіп, мән- мағынасын ашып, тереңдете түсетін тілдің басқа да көздері қарастырылуда..

Академик Ә.Т.Қайдардың зерттеуі негізінде, бұлар қазақ тіл білімінде - этнолингвистикалық арналар деп аталады. Олар сан алуан бұлақтардан бастау алып, «Тіл әлеміне» келіп, құйылып жатқан алты арнадан тұрады.

Олар мыналар:

1) Баламалар
2) Тұрақты теңеулер
3) Фразеологизмдер
4) Мақал- мәтелдер
5) Жұмбақтар
6) Ауыз әдебиеті үлгілері.

Осы «Тіл әлеміне» құйылып жатқан арналардың бел ортасында-жұмбақтар тұрғанын, олардың бай тілімізді дамытудағы әсерін, этнос тілінің үшкірлігін, ойының ұшқырлығын жеткізудегі әрбір ерекшелігін түсіну – ұлт өкілінің негізгі міндеттерінің бірі[2,18].

Жұмбақ жанры - қоғам мүшелерінің дүниетанымдық, тапқырлық, өжеттік, тез шешім қабылдай білушілік сияқты ізгі қасиеттерін дамытуға, соған баулуға бағытталады.

Көркемсөз арсеналындағы сирек кездесетін элементтерді сан құбылтып пайдалануда, адамды машықтандыруда ерекше көзге түсетін жанр болып табылады. Жұмбақ табиғаты жұртқа мәлім. Ол - жастардың ой-өрісін кеңейтіп, астарлы сөздің сырын түсінуге, тапқырлыққа баулитын, тұспалдап, жұмбақтап бейнелеп, бір затты екінші бір затқа балап айту арқылы ой потенциясын кеңейте түсетін танымдық мәні зор құбылыс.

Бұл жағынан жұмбақтар эвфемизмдер мен перифраздарға өте ұқсас. Мәселен: Мылтықты - белі бүкір, алысқа түкір деп түсіндірсе,

Құлыпты - бір итім бар үрмейтін, өзімнен басқаны үйге кіргізбейтін, түтінді - ұзыннан ұзақ, көкке тұзақ; Диірменді - қараңғы үйде қабан күркірейді - деп түсіндіру жұмбақ мақсатының бір жағы болса, оның екінші жағы - оларды дұрыс байыптап, түсіне білу.

Жұмбақталған объектіге (яғни сөзге, ұғымға) сәйкес сайланған баламаның мотивін тек ұлттық менталитет, этностық таным негізінде ғана айқындап түсіндіруге болады. Жұмбақты этнолингвистикалық арнада тоғысатын бұлақтардың бірі деп қарауымыздың басты себебі, міне, осыдан болмақ.

Әдебиеттер

1. Қайдаров Ә.Т. Қазақ тілінің өзекті мәселелері. Алматы: Ана тілі,1998,304-б
2. Уалиханов. Ш. Таңдамалы шығармалар жинағы, Алматы. 5 том, 84-б.

ҚАЗАҚТЫҢ ҰЛТТЫҚ КИІМДЕРІ

Пазылова Г.М. – ББН-24-1к тобының студенті
Кизбаева Ж.Қ. – магистр, оқытушы

Қазақ халқының ұлттық киімдері – халқымыздың тұрмыс-тіршілігі мен мәдениетінің ажырамас бөлігі. Ол ғасырлар бойы қалыптасып, табиғатпен үндесіп, халықтың өмір салтына бейімделген. Ұлттық киімдер тек сәндік мақсатта ғана емес, олардың әрқайсысында белгілі бір мағына, философия жатыр. Ұлттық киімдер арқылы адам өзінің әлеуметтік мәртебесін, жас ерекшелігін, отбасылық жағдайын көрсете алған. Бүгінгі таңда ұлттық киімдер заманауи сән индустриясында да ерекше орын алуда. Қазақтың дәстүрлі киім үлгілері дизайнерлердің шығармашылық ізденісінің қайнар көзіне айналып, заманауи трендтерге сай жаңаша үлгілермен толықтырылуда. Бұл үрдіс халықтың мәдени мұрасын сақтауға, оны болашақ ұрпаққа жеткізуге ықпал етеді. Бұл мақалада қазақ халқының ұлттық киімдерінің ерекшеліктері, олардың тарихи қалыптасуы, заманауи сән әлеміндегі орны және маңыздылығы қарастырылады. Қазақ халқының киім үлгілері көшпелі өмір салтына бейімделіп жасалған. Киімдер жеңіл әрі жылы болуы үшін табиғи материалдардан – қой жүнінен, түйе жүнінен, аң терісінен және жібектен тігілді. Қазақ даласында климаттың қаталдығына байланысты адамдар сырт киімнің бірнеше қабатын қолданған. Ертеде киім үлгісі адамның тұрмыс деңгейін, қоғамдағы орнын білдірген. Мысалы, бай адамдар алтынмен және күміспен зерленген киімдер кисе, қарапайым халық киізден, шұғадан, жүннен жасалған қарапайым киімдерді таңдаған.

Қазақтың ұлттық киімдерінің негізгі түрлері

1. Ер азаматтардың киімдері

- **Шапан –** кең, ұзын жеңді, тізеден төмен түсетін сырт киім. Ол салтанатты жағдайларда киіліп, жоғары мәртебенің белгісі болған.
- **Бешпент (камзол)** – көбіне жібек немесе барқыттан тігілетін сәнді жеңсіз сырт киім.
- **Тон** – аң терісінен тігілген жылы қысқы киім. Қазақтар тонды көбіне түлкі, қасқыр, қой терісінен жасаған.
- **Махорка –** ерлердің бас киімі, көбіне аң терісінен жасалады.

2. Әйел азаматтардың киімдері

- **Көйлек –** кең етекті, әсем кестеленген, әдетте жібек немесе мақта матадан тігілген.
- **Камзол –** қыздардың сәнді сырт киімі, көбіне барқыттан тігіліп, әшекейленеді.
- **Сәукеле** – қалыңдықтың бас киімі, биік әрі асыл тастармен көмкерілген.
- **Кимешек** – жасы үлкен әйелдерге тән бас киім.

***3.* Бас киімдер және олардың символдық маңызы**

- **Тымақ** – қысқы бас киім, аң терісінен тігіледі.
- **Бөрік** – жүннен немесе барқыттан жасалатын сәнді бас киім.
- **Тақия –** ерлер мен әйелдерге арналған, жазғы жеңіл бас киім.

Әр бас киім адамның жасын, әлеуметтік жағдайын білдіріп, ұлттық ерекшеліктердің символына айналған.

Қазақ ұлттық киімдерінің сәндегі орны және заманауи қолданылуы

Қазіргі кезде ұлттық киім элементтері сән әлемінде қайта жандануда. Заманауи дизайнерлер қазақтың ұлттық ою-өрнектерін қолданып, күнделікті киюге ыңғайлы стильде өңдеп, жаңа үлгілерін ұсынуда.

Бүгінде ұлттық киімдер:

- Тойларда, ұлттық мерекелерде (Наурыз, Құрбан айт) жиі киіледі.
- Дизайнерлердің сән көрсетілімдерінде орын алады.
- Мемлекеттік ресми іс-шараларда, халықаралық байқауларда ұлттық құндылықты дәріптеу мақсатында қолданылады.

Қазақтың ұлттық киімдері тек өткеннің белгісі емес, қазіргі мәдениеттің ажырамас бөлігіне айналды. Оның болашақта да сұранысқа ие болуы, жас ұрпақтың ұлттық мұраға деген қызығушылығына байланысты. Қазақтың ұлттық киімдері – халқымыздың рухани мұрасы, өткен мен бүгіннің арасындағы алтын көпір. Әрбір ою-өрнек, тігіс, мата түрі – ұлттың тарихын, мәдениетін, етадүнинымын айқындайтын код іспеттес. Бүгінгі таңда ұлттық киімдер тек этнографиялық жәдігер ғана емес, заманауи сән әлемінде өзіндік орнын тауып, жаңа үлгілермен толықтырылуда. Оны сақтау және болашақ ұрпаққа жеткізу – әрбір қазақ азаматының міндеті. Ұлттық киімдерімізді дәріптеу арқылы біз өзіміздің түп-тамырымызды ұмытпай, ұлттық рухымызды жаңғырта аламыз.

Әдебиеттер

1. Арғынбаев Х. *Қазақ халқының қолөнері*. – Алматы: Өнер, 1979.
2. Марғұлан Ә.Х. *Ежелгі жыр, аңыздар*. – Алматы: Ғылым, 1985.
3. Қасиманов С. *Қазақ халқының дәстүрлі киімдері*. – Алматы: Жалын, 1995.
4. Қазақстан Республикасының Ұлттық музейінің ресми сайты: http://nationalmuseum.kz (Күні: 15.03.2025).

ӘОЖ 541.18

ФРАНЦУЗ ТІЛІНІҢ ӘРТҮРЛІЛІГІН, КВЕБЕК ФРАНЦУЗШАСЫН НЕМЕСЕ АФРИКАЛЫҚ ФРАНЦУЗШАНЫ, ФРАНЦИЯ ІШІНДЕГІ АКЦЕНТТЕРДІҢ АЙЫРМАШЫЛЫҚТАРЫН ЗЕРТТЕУ

Пердебаева Н.Б. - Фи-23-7К-3 тобы студенті
Ильясова К.Б. - аға оқытушы

Француз тілі – әлемнің көптеген елдерінде қолданылатын әрі таралу аясы кең тілдердің бірі. Француз тілінде Еуропада, Африкада және Солтүстік Американда сөйлейді. Тілдің негізі ортақ болғанымен, әр аймақта өзіндік ерекшеліктері бар. Бұл жұмыста квебек француз тілі мен африкалық француз тілінің айрықша қырлары, сондай-ақ Франциядағы акценттердің өзгешеліктері талданады.

Канададағы Квебек аймағында қолданылатын француз тілі өзге француз тілді елдердегі нұсқадан біршама ерекшеленеді.Лексика ерекшеліктеріне келер болсақ Квебек француз тілі,ағылшын тілі таралған өңірлермен жақындығына байланысты ағылшын тілінен көптеген сөздерді қабылдаған. Мысалы, Францияда жиі қолданылатын voiture (көлік) сөзінің орнына Квебекте char сөзі қолданылады. Сонымен қатар Францияда кездеспейтін, “дүкен аралау” мағынасын беретін magasiner секілді тіркестер де қолданыста бар. Квебекте сөздердің айтылуында айтарлықтай фонетикалық айырмашылықтар бар. Мысалы, "е" дыбысы кәдімгі француз тілінен қарағанда кейбір сөздерде айқынырақ айтылады, ал "ту" дыбысы "цу"сияқты естілуі мүмкін. Квебек Француз тілі ырғақты болып келеді. Грамматикалық ерекшеліктеріне келер болсақ: Квебек тілінде "Мен" дегенді білдіретін "МОЕ" және "сен" дегенді білдіретін "тое"сияқты ескі француз сөздері жиі қолданылады. Францияда бұл грамматикалық нұсқалар енді қолданылмайды,оларды жаңартып ,өзгерткен. Ал бірақ Квебек тілінде олар әлі де қолданылады.

Африкалық француз тілі-Африканың барлық елдерінде қолданылатын көптеген диалектілерді біріктіретін тіл, онда француз тілі кең таралған және ресми түрде қолданылады. Лексикасы: африкалық француз тілі жергілікті

тілдерге қатты тәуелді. Мысалы, дәстүрлі киімді білдіретін "боубу" және діни тәлімгерді білдіретін "марабут" сөздері Африкада ғана кең таралған және түсінікті. Африкалық француз тілінің сөздерінің айтылуы жәй француз тілінен айқын және нақ айтылатындығында болып келеді. Мысалы, дауысты дыбыстар әдетте ұзағырақ айтылады, ал "r" дыбыстары әдетте жұмсарады. Африкалық француз тілінің жергілікті Африка мәдениетке әсерне идиомаларды жатқызуға болады,мысалыға "Біз біргеміз" сияқты идиомалар бірлік пен әлеуметтік қолдаудың маңыздылығын көрсетеді.

Француз тілінің аймақтық акценттерәне келер болсақ,олар саналуан түрлі болып келеді. Әр акценттің өзіндік байланысты мәдени, тарихи және әлеуметтік мұрасы, француз тіліне байлық пен әртүрлілік береді.

Оңтүстік акцент Прованс, Лангедок және басқа оңтүстік аймақтарда "Ақсан-Ду-миди"деп аталып кең таралған. Оның өзіндік ерекше сипаттамаларына келер болсақ, олар:

- ЫРғақты болуында.Солтүстік диалектілерден айырмашылығы, интонациялар айқынырақ және нақты болып келеді.
- Дауысты дыбыстардың ұзағырақ айтылуында. "А" және "о" дыбыстары ұзағырақ айтылады, бұл сөйлеуді әнге айналдырады.
- Соңғы дыбыстардың айтылуында.Мысалы, "аштық" дегенді білдіретін "faim" сөзі әдеттегі француз тілінен айырмашылығы айқын [N] дыбысына ие, мұнда дыбыс әдетте төмендейді.
- Оңтүстіктегі ескі сөздердің қолданылуы. Мысалыға алғанда, "каландра" (автомобиль торы) сияқты кейбір ескі сөздер тек оңтүстікте қолданылады.

Париж акценті стандартты болып саналады және ресми мекемелерде, бұқаралық ақпарат құралдарында және білім беруде кеңінен қолданылады. Алайда оның өзіндік ерекшеліктері бар.Олар:

- Сөйлеудің жеделдетілген қарқыны. Париждіктер тез сөйлейді, бұл кейде басқа акцентте сөйлейтіндер үшін түсінуді қиындатады.
- Дауысты дыбыстарды өткізіп жіберу. Ауызекі тілде кейбір дыбыстар жиі алынып тасталады, мысалы, "je ne sais pas" "J' sais pas"деп айтылады.
- Жаргондар. Париж акценті жастар сленгіне және ағылшын тілінен алынған сөздерге толы. Мысалы," cool"(салқын) немесе" weekend " (демалыс).

Норман екпіні ескі француз тілінің ерекшеліктерін сақтайды, бұл оны қазіргі диалектілер арасында ерекше етеді.

- "h"әрпінің айтылуы. "h" үнсіз қалатын Француз аймақтарының көпшілігінен айырмашылығы, Нормандияда ол жиі ерекшеленеді, бұл сөйлеуге тән дыбыс береді.
- Дауыссыздардың қаттылығы. [T] және [d] дауыссыздары стандартты француз тіліне қарағанда айқынырақ айтылады.
- Жұтқыншақ "r". Париждің айтылуынан айырмашылығы, мұнда "r" дыбысы тереңірек және дөрекі естіледі.
- Сөздік құрамы. Норман акцентіне Францияның басқа бөліктерінде қолданылмайтын сөздер кіреді. Мысалы," fallut "(қажет болды) және" Ch 'tiot" (кішкентай).

Бриттанидегі екпін.Францияның солтүстік-батысында орналасқан бриттанидің де бретон тілінің әсерінен болатын фонетикалық ерекшеліктері бар.

- Сөйлеу ритімі. Бретон екпіні жылдам ритіммен және қысқа интонациялық тіркестермен ерекшеленеді.
- Дауысты дыбыстардың айтылуы. Мысалы, бриттанидегі [y] дыбысы созылып айтылады.
- Бретон тілінен сөздерді алуы. "ker" (ауыл) және "gwenn" (АҚ) сияқты сөздер жергілікті тұрғындардың Француз сөзіне еніп кетті.

Лион екпіні Францияның орталық бөлігінде кездеседі және өзінің ерекше ерекшеліктерімен ерекшеленеді:

- Мұрын арқылы айтылатын дауысты дыбыстар. Дыбыстар [¡] және [¡] айқынырақ.
- Сөздер арасындағы байланыстардың болмауы. Лиондықтар "liaison" (сөздерді байланыстыру) аз қолданады, бұл олардың сөйлеуін үзік-үзік етеді.
- Архаикалық лексика. Мысалы, "gone" сөзі "бала" дегенді білдіреді және тек осы аймақта қолданылады.

Квебек, Африка немесе Францияның аймақтық акценттері болсын, француз тілінің алуан түрлілігі оның бай тарихы мен әртүрлі мәдениеттерге бейімделу қабілетін көрсетеді. Бұл айырмашылықтарды түсіну табысты мәдениетаралық қарым-қатынасты дамытып қана қоймай, жалпы француз тілі туралы білімді тереңдетеді.

Әдебиеттер

1. Robert J. Les variétés de français à travers le monde. Paris: Éditions Linguistiques.
2. Tremblay P. Le français québécois: histoire et évolution. Québec: Presses Universitaires du Québec.
3. Ndiaye M. Le français en Afrique: langue et identité culturelle. Dakar: Éditions Africaines.
4. Poirier C. Dictionnaire des québécismes. Montréal: Presses de l'Université de Montréal.
5. Gadet F. Le français populaire. Paris: Armand Colin.
6. Calvet L.-J. Histoire sociale des langues de France. Paris: Plon.

ӘОЖ 811.133.1

ФРАНЦУЗ ТІЛІНДЕГІ МӘТІНДЕРДІ БАСҚА ТІЛДЕРГЕ АУДАРУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ МЕН ҚИЫНДЫҚТАРЫ.

Рахимова З. - Фи-23-7к 3 тобы студенті
Ильясова К.Б. - аға оқытушы

Француз тілі – әлемдегі ең көркем әрі мәдени тұрғыда маңызды тілдердің бірі. Оның әдеби мұрасы, өнері мен ғылыми еңбектері аударма саласында ерекше орынды иеленеді. Француз мәтіндерін басқа тілдерге аудару Франция тілі мен мәдениетінің ерекше ерекшеліктерімен байланысты күрделі міндет болып табылады.Дегенмен, дәл осы ерекшеліктер аударма барысында қиындықтар тудырады, әсіресе мәтінді басқа тілдерде сөйлейтін аудиторияға бейімдеу қажет болғанда.Француз тілі күрделі синтаксисімен, есімше айналымдарын қолдануымен, сөздердің көпмағыналылығымен және идиоматикалық тіркестерінің молдығымен ерекшеленеді. Лингвистикалық аспектілерден бөлек, мәтіндерде француз қоғамына тән мәдени шындықтар жиі кездеседі, бұл аудармашыдан тек тілдік емес, сонымен қатар мәдени контексті терең білуді талап етеді.Француз мәтіндерін аудару ерекшеліктері мен қиындықтарын зерттеудің маңыздылығы олардың бірегей стилі мен мазмұнын сақтау қажеттілігімен негізделген. Бұл зерттеуде негізгі лингвистикалық, мәдени және стильдік қиындықтар, сондай-ақ осы кедергілерді еңсеруге көмектесетін стратегиялар қарастырылады.Француз тіліндегі мәтіндерді басқа тілдерге аударудың ерекшеліктері мен қиындықтарын зерттеу бірнеше аспектілерді қамтиды.Сондықтан баршаңыз білетін мәтін аудару кезіндегі ерекшеліктері мен қиындықтарын айта кеткен жөн,

Фонетикалық ерекшеліктер:

Француз тілінде 15 дауысты және 20 дауыссыз фонема бар, оларды дұрыс айта білу үшін ерекше дыбыстық сезімталдық қажет.

Француз тілі дауысты дыбыстардың алуан түрін ұсынады. Мысалы, «a», «e», «i», «o», «u» дыбыстары әртүрлі жағдайларда түрліше айтылады.

Дауыссыз дыбыстар арасында «r» дыбысы ерекше болып табылады, оны кейде француз тіліне тән ерекше ырғақпен айту қажет.

Грамматикалық ерекшеліктер:

Француз тілінде жыныс категориясы айқын байқалады, зат есімдер мен сын есімдер еркек немесе әйел жынысына бөлінеді. Бұл ережені меңгеру аудармада қиындық туғызуы мүмкін.

Француз тілінде сөздер арасында жынысқа, санға және шаққа қарай түрлі өзгерістер орын алады. Мысалы, «un livre» (бір кітап) мен «une table» (бір үстел) арасында айырмашылық бар.

Лексикалық және стилистикалық ерекшеліктер:

Француз тілі өте бай идиоматикалық сөз тіркестеріне ие. Әрбір фраза мен тіркес көбінесе тек француз мәдениеті мен тарихымен ғана түсіндіріледі.Француз мәтіндерінде жиі қолданылатын идиомалар мен мақал-мәтелдер тікелей аударылғанда мағынасын жоғалтады. Мысалы:«Les carottes sont cuites» (сөзбе-сөз: «сәбіздер пісіп қойды») – «бәрі аяқталды» немесе «ештеңені өзгерту мүмкін емес» дегенді білдіреді.Француз әдебиетінде, әсіресе классикалық шығармаларда, метафоралар мен аллитерациялар жиі кездеседі. Бұл да аударма процесін күрделендіреді.Көп мағыналы сөздер мен терминдер француз тілінде кеңінен кездеседі, сондықтан олардың дұрыс мағынасын контекст бойынша анықтау маңызды.

Етістіктердің ерекшеліктері:

Француз тілінде passé simple (өткен шақтың қарапайым түрі) мен imparfait (өткен шақтың жалғастырмалы түрі) сияқты шақтар бар. Бұл шақтар әсіресе әдеби мәтіндерде қолданылады және оларды дұрыс аудару үшін терең түсінік қажет.

Әрбір мәтінді аудару барысында әрине қиындықтар кездеседі сондықтан мен жалпы зерттеу барысында аударманың қиындықтары мен шешу жолдарын да мысалдарымен нақтылап ұсынғанды жөн көрдім.Осы қиындықтар мен оларды шешу жолдарын қарастыру арқылы аудармашының жұмысындағы шығармашылық шеберлігін бағалауға болады.

Грамматикалық айырмашылықтар:

Француз және аударылатын тілдер арасындағы грамматикалық құрылымдар мен ережелердің айырмашылықтары маңызды қиындықтар туғызады. Мысалы, француз тілінде көпше немесе жекеше түрлердің сәйкестігі, сөздердің орын тәртібі, сын есімдердің орындары мен септіктері өзгеше болуы мүмкін.Мысал: Француз тіліндегі “les femmes intelligentes” (ақылды әйелдер) тіркесі қазақ тіліне “ақылды әйелдер” деп аударғанда, грамматикалық тұрғыдан дәл келу үшін көпше түрдегі “les” және сын есімнің дұрыс орналасуы сақталады.

Шешу жолы: Егер француз тілінде белгілі бір грамматикалық құрылым қолданылып, аударма тілінде дәл баламасы болмаса, аудармашы контексті ескере отырып, дұрыс грамматикалық құрылымды таңдайды.

Лексикалық сәйкессіздіктер:

Француз тіліндегі сөздер мен тіркестер басқа тілдерде дәл баламасын таба алмайды, әсіресе идиомалық және фразеологиялық тіркестерде.

Мысал: “Coup de foudre” (жылдам ғашық болу) тіркесін тікелей аударса, мағынасы түсініксіз болуы мүмкін. Қазақ тілінде “бір көргеннен ғашық болу” деп аудару лексикалық сәйкестікті сақтайды.

Шешу жолы: Аудармашы мағынаны жоғалтпау үшін контекске сай лексикалық баламаны табуы керек.

Мәдени және әлеуметтік контекст:

Француз тілінің әдебиетінде және күнделікті тілінде мәдени ерекшеліктер мен әлеуметтік контекстер кеңінен қолданылатыны белгілі. Бұл аудармашыға қиындық туғызады, өйткені олар сөздер мен тіркестердің мәдени негіздеріне байланысты дұрыс түсінік беруі тиіс.

Мысал: Францияның әлеуметтік жүйесіндегі “laïcité” (саяси немесе діннен бөлінушілік) терминін басқа тілдерге аудару қиын, себебі бұл ұғым әр мәдениетте әртүрлі түсініледі. Қазақ тілінде “діни бейтараптық” деп аударуға болады, бірақ бұл контекстке тәуелді өзгеруі мүмкін.

Шешу жолы: Аудармашы осы сөздің мәдени контекстін түсініп, сәйкес аударма табуы керек.

Синтаксистік құрылымдар:

Француз тілінде сөйлемнің құрылымы әртүрлі тілдерге қарағанда өзгеше болуы , сондықтан аударма кезінде мағынаның дәл берілуін сақтау қиын болады.

Мысал: Француз тіліндегі “Il est important de comprendre les règles” (Ережелерді түсіну маңызды) сөйлемінде субъект пен толықтауыштың орын тәртібі қазақ тілінде өзгеруі мүмкін. Қазақ тіліндегі баламасы “Ережелерді түсіну маңызды” болып келеді, себебі сөздердің орын тәртібі аударма тілінде сөйлемді түсінікті етеді.

Шешу жолы: Аудармашы синтаксистік құрылымды дұрыс таңдай отырып, мәтіннің мағынасын сақтайды.

Француз тіліндегі мәтіндерді аудару – бұл тек лингвистикалық білімді емес, сонымен қатар мәдениетаралық түсінік пен шығармашылық қабілетті талап ететін күрделі процесс. Аудармашы түпнұсқаның мәні мен стилін дәл жеткізіп, оны мақсатты аудиторияға бейімдей отырып, жоғары сапалы мәтін ұсына алады. Қиындықтарға қарамастан, кәсіби құралдар мен шеберлік арқылы бұл тапсырманы сәтті орындауға болады.Аудармашының негізгі міндеттері — мазмұнның дәлдігін сақтау, мақсатты тілдің мәдени ерекшеліктеріне бейімделу және мәтіннің көркем элементтерін жеткізу. Бұл үшін түрлі стратегиялар қолданылады, соның ішінде бейімдеу, өтемақы және түсініктемелер қосу.Осылайша, француз мәтіндерін сәтті аудару тек тілдік емес, сонымен қатар мәдени процесс болып табылады, ол кәсіби шеберлік пен түпнұсқа мәтіннің терең түсінігін талап етеді.

Әдебиеттер

1. Винокур, Г. О. “Аударма және мәдениет: Француз тілінің ерекшеліктері”.
2. Бархударов, Л. С. “Аударма теориясы: Эквиваленттілік мәселелері”.
3. Абаева, Г. Т. (2015). Аударма теориясы мен практикасы. Алматы: Қазақ университеті.
4. Бейкер, М. (2006). In Other Words: A Coursebook on Translation. Routledge.
5. Венути, Л. (2012). The Translation Studies Reader. Routledge.
6. Аударма теориясының заманауи көзқарастары мен әдіснамаларын қамтитын жинақ.
7. Бойко, Н. И. (2012). Принципы перевода: Теория и практика. Москва: Наука.

ӘОЖ 070.133

ЖУРНАЛИСТИКАНЫҢ БІТІМГЕРШІЛІК РӨЛІ

Рахматулла Т.Т. – ФИ-24-11к2 тобының студенті
Мадалиева А.Б. – магистр,оқытушы

Қазіргі заманның ақпараттық қоғамында журналистиканың рөлі зор. Оның міндеті тек ақпарат тарату ғана емес, сонымен қатар қоғамдық келісім мен тұрақтылықты сақтау, бітімгершілік пен бейбітшілікті қамтамасыз ету болып табылады. Әсіресе соғыс, дағдарыс немесе әлеуметтік шиеленістер кезіндегі журналистиканың бітімгершілік рөлі ерекше маңызды. Бұл мақалада журналистиканың бітімгершілік қызметі, оның қоғамдағы орны және осы саладағы жауапкершілік мәселелері қарастырылады.

1. Ақпараттық әділдік және объективтілі

Журналистиканың негізгі қызметі – объективті және сенімді ақпарат ұсыну. Қақтығыстар мен дағдарыстар жағдайында, әсіресе, журналистердің әділдік пен шынайылықты сақтау маңызды. Ақпараттың біржақты берілуі немесе шындықтан ауытқуы қоғамда жаңа шиеленістер мен түсінбеушіліктер туғызуы мүмкін. Сондықтан журналистердің жауапкершілігі жоғары: олар тек фактілерді жеткізіп қана қоймай, түрлі тараптардың көзқарастарын теңдей көрсетуі керек. Осылайша, ақпарат адамдарды бір-біріне қарсы қоймай, оларды ортақ шешімдер мен бейбіт келісімдерге бағыттайды.

2. Қоғамдағы диалогты қалыптастыру

Журналистика әртүрлі пікірлер мен көзқарастар арасындағы диалогты қалыптастыратын алаң болып табылады. Журналистер қоғамдық мәселелерді талқылауға және әртүрлі пікірлерді ашық түрде көрсетуге ұмтылуы керек. Бұл қоғамда адамдардың бір-бірін түсінуіне, түрлі ұстанымдар арасындағы үйлесім табуына септігін тигізеді. Мысалы, этникалық, діни немесе саяси қайшылықтар кезінде журналистика бейбітшілік пен ынтымақтастықты ұсынатын шешімдерді насихаттай алады.

3. Дағдарыс жағдайында гуманитарлық көмек көрсету

Соғыс немесе табиғи апаттар сияқты дағдарыс жағдайларында журналистика гуманитарлық көмек көрсетуге және зардап шеккендерге көмек қолын созуға бағытталған ақпаратты таратуда маңызды рөл атқарады. Журналистер аймақтардағы гуманитарлық дағдарысты жариялап, әлемдік қауымдастықтың назарын аудара алады. Сонымен қатар, ақпаратты дұрыс тарату арқылы жағдайды ретке келтіруге, көмек көрсететін ұйымдар мен ресурстарды ұйымдастыруға жәрдемдеседі.

4. Бейбітшілікке шақыру және үндеу жасау

Соғыс немесе қақтығыс жағдайында журналистика бейбітшілікті қолдайтын үндеулерді таратуы қажет. Әлеуметтік медиада немесе дәстүрлі баспасөзде бейбітшілік пен бітімгершілікке шақырушы мақалалар,

репортаждар мен хабарламалар маңызды рөл атқарады. Олар қоғамды жағдайды шешуге және шиеленістерді бейбіт жолмен реттеуге үндейді. Журналистер конфликтілерді тудырмай, керісінше, ұрыс қимылдарын тоқтату және дипломатиялық келіссөздерге жол ашу үшін бар күш-жігерін жұмсауы тиіс.

5. Медиа сауаттылықты арттыру

Журналистика қоғамды медиа сауаттылыққа үйретуге де үлкен үлес қосады. Қоғамға дұрыс ақпарат алу жолдарын көрсету, жалған ақпарат пен пропагандадан сақтануға көмектесу арқылы журналистика бейбітшілік пен тұрақтылықты қамтамасыз етуге ықпал етеді. Қазіргі ақпараттық кеңістікте фейк жаңалықтар мен манипуляциялар кең тарағандықтан, медиа сауаттылық қоғамда жалған ақпараттың таралуына қарсы күрес жүргізеді.

Қорытындылай кетсем Журналистика қоғамдағы маңызды құбылыс болып табылады, және оның бітімгершілік рөлі ерекше. Ол ақпарат тарату мен пікірталас алаңы ғана емес, сонымен бірге бейбітшілік пен келісімді сақтау, дағдарыстар мен қақтығыстарды реттеу үшін қажетті құрал болып табылады. Журналистер өз жұмысында әділдік, объективтілік және жауапкершілікті сақтау арқылы қоғамның дамуына үлес қосады, сондай-ақ, әлемде бейбітшілік орнатуға бағытталған маңызды қадамдар жасайды.

Қоғамдағы маңызды оқиға: Адамзаттың бейбітшілікке ұмтылысы

Әлемде болған әрбір оқиға өзінде үлкен мағына мен өзгерістердің бастамасы болуы мүмкін. Алайда, кейбір оқиғалар қоғамның бағыт-бағдарын өзгертіп, оның болашағын анықтауға әсер етеді. Мұндай оқиғалардың бірі – қақтығыстар мен соғыстардың тоқтатылуына бағытталған халықаралық бітімгершілік миссиялар. Бұл оқиғалар адамзаттың бейбітшілікке ұмтылысы мен бір-біріне деген түсіністікке, қайырымдылық пен құрметке деген қажеттілігін көрсетеді.

Қақтығыстар мен соғыстардың аяқталуы: Олардың маңызы

Әрбір соғыс, қақтығыс қоғамды ғана емес, сондай-ақ бүкіл әлемді терең дағдарысқа ұшыратады. Осылайша, бұл жағдайлар түрлі әлеуметтік, экономикалық және саяси өзгерістерге алып келеді. Бірақ сонымен бірге, бұл оқиғалар жаңа мүмкіндіктер мен бастамаларға жол ашады. Бітімгершілік күш-жігері мен келіссөздер арқылы шешім табуға ұмтылу адамзаттың ең жоғары жетістіктерінің бірі болып табылады.

Әлемдегі көптеген елдер мен халықаралық ұйымдар бітімгершілік келіссөздер мен миссиялар жүргізіп келеді. Бұл келісімдер соғысты тоқтатып қана қоймай, сондай-ақ жаңадан туындайтын шиеленістердің алдын алады. Мұндай оқиғалар қоғамды біріктіріп, бейбітшілікке ұмтылған халықтың ортақ күш-жігерін көрсетеді.

Қоғамды хабардар ету

Журналистика осы орайда маңызды рөл атқарады. Оқиғаларды дұрыс және теңгерімді көрсету арқылы журналист қоғамның бейбітшілік пен келісімге деген ұмтылысын қолдайды. Қоғамға берілетін ақпараттың нақтылығы мен әділдігі шиеленістердің шешілуіне ықпал етіп, азаматтарды дұрыс көзқарастар мен шешімдер қабылдауға шақырады. Сонымен қатар, журналистер қақтығыстардың себебін зерттеп, олардың шешілу жолдарын ұсынуға тырысады.Журналистердің негізгі мақсаты — қоғамның ақпаратты дұрыс қабылдап, соның нәтижесінде бейбітшілік пен ынтымақтастықты нығайту. Олар өз қызметінде тек оқиға туралы баяндай алмайды, сондай-ақ оның салдарларын көрсетіп, болашақта мұндай жағдайлардың алдын алу үшін қандай шаралар қажет екенін талқылайды.

Әдебиеттер

1. Мағауин М. Шақан шері. – Алматы: «Рауан», 1993. – 191 б.
2. Жұбанов Қ. Қазақ тілі жөніндегі зерттеулер. – Алматы: «Санат», 1999. – 2136 б.
3. Беляев В. И. Экономический рост и региональное воспроизводство в системе стратегического управления регионом // Экономика. Профессия. Бизнес. 2017. № 3. С. 5–15.
4. Barzotto M., Corradini C., M Fai F., Labory S., R Tomlinson P. Enhancing innovative capabilities in lagging regions: an extra-regional collaborative approach to RIS3 // Cambridge Journal of Regions, Economy and Society. 2019. Vol. 12 N. 2. P. 213–232.

УДК 81-25

РЕЧЕВАЯ КОММУНИКАЦИЯ У СТУДЕНТОВ НА ИНОСТРАННОМ ЯЗЫКЕ

Рахмаш Н. – студент гр.ФИ-24-11к3
Рысбаева М.К. – магистр, ст.преподаватель

Цель этой статьи – рассмотреть некоторые аспекты иноязычной коммуникативной компетенции в теории и предложить практические советы по ее развитию у студентов. Также мы определим ее место в структуре профессиональной компетентности.

Исследование основано анализе и обобщении данных, полученных в результате наблюдения за развитием коммуникативной компетенции студентов в процессе изучения иностранного языка в университете.

Актуальность коммуникативной подготовки к изучению иностранных языков на уровне высшего профессионального образования значительно возросла за последнее десятилетие под влиянием процессов глобализации и интернационализации рынка труда. Современным специалистам не просто требуется знание иностранного языка, а искусство владением им для успешной коммуникации в международном профессиональном контексте.

Ключевая задача изучения иностранных языков заключается в формировании у студентов комплексной иноязычной компетентности. Это подразумевает не только понимание и выразительность на языке, но и

способность активно функционировать в профессиональных сферах – научной, производственной, образовательной – обеспечивая эффективное межкультурное взаимодействие.

Для успешного освоения иностранных языков необходимо внедрять гибкие методики обучения, адаптированные под специфику будущей профессиональной деятельности студентов. Особое внимание уделяется практико-ориентированному подходу, включающему имитацию реальных ситуаций межкультурного взаимодействия и коммуникации в рамках профессиональных задач.

Помимо этого, следует уделять внимание развитию способности к межкультурному взаимодействию, которая позволяет студентам понимать культурные особенности других стран и учитывать их в процессе общения. Это способствует более эффективному и гармоничному взаимодействию с коллегами и партнерами из разных стран.

В контексте учебного процесса в высшем учебном заведении, иноязычная коммуникативная компетенция рассматривается как результат целенаправленного обучения, который позволяет человеку эффективно использовать иностранный язык в типичных ситуациях.

В данном случае понятие «компетентность» можно рассматривать как способность человека к практической деятельности, которая включает в себя навыки и умения, необходимые для общения.

Важно различать теоретическое и практическое описание коммуникативной компетенции. Теоретическое и практическое изучение этой темы направлено на выявление внешних и внутренних факторов, которые влияют на формирование и развитие навыков общения.

Рассмотрим методику обучения реферированию текстов как один из способов формирования иноязычной компетенции. Иноязычная коммуникативная компетенция включает языковую, речевую и социокультурную составляющие. Для ее формирования применяются различные методы, такие как многоаспектное обучение, проектная методика, игровые технологии, интерактивные и модульные подходы. Одним из эффективных методов формирования иноязычной компетенции является методика обучения реферированию текстов.

Процесс формирования навыков реферирования на иностранном языке включает в себя несколько этапов.

1. Введение в тему. На этом этапе обучающийся знакомится с темой, которую предстоит реферировать, а также с пространственно-временными рамками описываемых событий. Это позволяет ему понять контекст текста и подготовиться к его анализу.

2. Детальное изучение. На этом этапе обучающийся работает с основным фрагментом текста, где конкретизируется основная идея или проблема текста. Он выделяет ключевые моменты, определяет их значимость и взаимосвязь, а также формулирует свои мысли по поводу прочитанного.

3. Обобщениеи анализ. На этом этапе обучающийся делает выводы на основе изученных фактов. Он анализирует информацию, сравнивает ее с другими источниками, обобщает и делает выводы.

Разработанная методика структурирования информации обеспечивает оперативный и эффективный способ усвоения учебного материала. В рамках освоения коммуникативных навыков иностранного языка для специальностей вузов особую актуальность приобретает анализ социально-профессиональной среды, включая взаимовлияние коллективных элементов, общественно значимых аспектов и индивидуальных факторов.

Коммуникационные способности в контексте изучения иностранного языка представляют собой гибкую систему знаний. Несмотря на свою адаптивность и постоянное развитие, она функционирует как своего рода карту для студентов, определяющая их речевое поведение и взаимодействие в профессиональной сфере будущей карьеры.

Литература

1. Баранов, А. В. Методы обучения иностранным языкам в вузах: традиции и инновации. Москва: Издательство "Наука", 2020.
2. Громова, И. С. Развитие коммуникативных навыков у студентов в процессе изучения иностранного языка. // Вестник педагогических наук, 2019. 12(3), 45-50.
3. Кузнецова, Е. А. Использование интерактивных технологий в обучении иностранным языкам // Современные проблемы науки и образования, 2018. 6, 112-115.
4. Петров, С. В. Формирование навыков устной речи у студентов в процессе изучения иностранного языка. // Язык и культура, 2022. 4(2), 78-83.
5. Сидорова, М. А. Роль межкультурной коммуникации в обучении иностранным языкам. // Научный вестник, 2020. 15(1), 34-39.
6. Федорова, Л. И. Методические рекомендации по развитию навыков общения на иностранном языке. Екатеринбург: Издательство "Урал".2021.
7. Шевченко, А. П. Инновационные подходы к обучению иностранным языкам в высшей школе. // Образование и наука, 2019. 21(5), 56-62.

УДК: 811.161.1:004.738.5

ЭКОЛОГИЯ ЯЗЫКА И ИГРОВАЯ ИНТЕРНЕТ КОММУНИКАЦИЯ

Розикова М.Д. – студент группы ФИ 23-2р
Шакенова М.Т. – к.ф.н. доцент

Вопросы экологического состояния языка как проявления человеческого интеллекта, а также проблемы существования и развития различных языков начали активно обсуждаться с 70-х годов XX века. Сначала эти темы

привлекли внимание лингвистов и культурологов, а позже стали предметом обсуждения и в более широких научных кругах. Это было связано с тем, что в тот период стали явно ощущаться последствия глобализационных процессов, которые повлияли на сферу вербальной коммуникации, обеспечивающей глобальные взаимодействия. В результате возникли новые требования к языковым ресурсам, что повлияло на роль и место различных языков в мировой системе коммуникации. Появилась необходимость изучения особенностей функционирования языков в контексте социально-политических, юридических, исторических, этнографических и межъязыковых условий. [1]

В научной литературе выделяется «экологичное» и «неэкологичное» речевое поведение [2]. Первое включает осознанные и неосознанные речевые высказывания и акты, которые способствуют поддержанию чистоты коммуникативной среды. Это может выражаться в соблюдении правил речевого этикета и следовании языковым нормам. «Неэкологичное» речевое поведение подразумевает как сознательное, так и неосознанное искажение речи, такое как нарушение принципов речевого взаимодействия, отступление от норм языка и т.д.

В контексте данной статьи будет рассматриваться эколингвистическое состояние русского языка и влияние на него такого аспекта коммуникации, как игровая индустрия и языковое взаимодействие среди геймеров.

Особые условия общения в интернет-пространстве обуславливает его специфику. Основной коммуникационной средой для них выступает виртуальное пространство, выход за пределы которого нередко лишает возможности дальнейшего взаимодействия. Непосредственное общение происходит за счёт программ связи (Skype, Discord, внутренние игровые чаты и др.), где речь носит спонтанный характер, включает неполные предложения и специализированную лексику. Своим активным развитием специфика интернет-общения в итоге внесла значительные изменения в языковую практику, а тем самым, повлияла на его экологию.

Определяя основные факторы «загрязнения» языка [3], можно отметить тенденции, которые прослеживаются и в игровой Интернет-коммуникации: 1) засорение сленгами и жаргонизмами, 2) активное использование заимствований, 3) использование сокращенных форм, 4) нецензурная лексика, 5) вымирание письменной культуры.

Сленг – социальный диалект, групповой язык, характеризующийся экспрессивной направленностью; то же, что жаргон. Игровой сленг включает акронимы (HP, XP, PvP), термины («гринд», «дропы») и мемы, упрощающие общение. Он варьируется в зависимости от жанра игр и активно используется для быстрой передачи информации и создания уникальной идентичности сообщества.

Игровая сфера представляет собой международную платформу взаимодействия, где доминирующее влияние оказывает английский язык. Общение предполагает обилие использования сленга и жаргонизмов, возникших в связи с развитием Интернета и необходимости игроков в своей собственной терминологии, не имевшей аналогов в исконно русском языке. В результате формируется большое количество заимствований (напр.: «гамать» от англ. game, «скилл» от skill и др.). При рассмотрении способов передачи сленга с языка оригинала на русский можно выделить перевод с использованием эквивалентов, который предполагает поиск аналогичных выражений в языке перевода, а также адаптацию с применением различных методов: калькирования, усечёния, аббревиации и др. Некоторые примеры: «лут» (от loot – добыча), «сап» (от support – поддержка), «инвент» (от inventory – инвентарь). При использовании этих методов перевод в традиционном смысле не требуется, поскольку во многих случаях заимствованные слова интегрируются в русский язык, приобретая собственное значение и становясь его частью. Связь между такими терминами и их полными версиями очевидна, что делает их понятными даже для новичков. Однако сокращения и аббревиатуры, не имеющие прозрачной структуры, могут быть сложны для восприятия без погружения в игровую среду. Интегрируемые слова зачастую заменяют существующие русские аналоги или являются их дополнением. Подобные практики обогащают русскую лексику, но без терминологической необходимости они нарушают принципы лингвоэкологии. Например, сленговое выражение «изи катка» легко заменяется на более понятное «легкий уровень/раунд».

Причинами создания сокращений и аббревиатур служат экономия времени на письме и общении в условиях быстрого реагирования на игровые ситуации (напр. такие аббревиации как «NPC» – Non-Playable Character, «AFK» – Away from keyboard, «GG» – good game). Подобные сокращения удобны в контексте игрового процесса, однако их распространение вне игровой практики снижает грамотность коммуникации. Привычка к сокращениям и отказу от соблюдения грамматических правил приводит к снижению способности формулировать связные и корректные письменные высказывания. Из игрового дискурса в повседневную речь переходит преобладание кратких фраз, а сложные письменные конструкции заменяются обрывочными репликами (напр. «я буду 5 мин» вместо «Я буду через 5 минут»). Кроме того, активное использование голосовых чатов и видеоконтента снижает потребность в письменном выражении мыслей. Если раньше текст доминировал в интернет-общении (форумы), то сегодня он уступает место устной и визуальной коммуникации. Это может привести к снижению навыков грамотного письма и изменению роли письменной культуры.

Игровые ситуации нередко сопровождаются эмоциональным напряжением, что приводит не только к широкому использованию ненормативной лексики, но и в общем снижает уровень речевой культуры и способствует формированию толерантности к неприемлемым выражениям даже в повседневной коммуникации. Нарушается не только экологичность языка, но и культура речевого взаимодействия в целом. В условиях многопользовательских онлайн-игр участники общения часто используют агрессивную, оскорбительную или упрощенную лексику, что формирует специфическую языковую среду, характеризующуюся высокой степенью экспрессивности и снижением нормативности.

В современном мире игровой сленг получил настолько широкое распространение, что неизбежно стал проникать в повседневную жизнь. Это связано не только с широкой популярностью видеоигр, но и с удобством и краткостью речевых конструкций. Например, используемое в игровой практике слово «ливать» (от англ. leave) – покидать игру досрочно, может употребиться в значении «уходить» (например, «Я ливаю с работы»). Игровое «донат» (от англ. donate» от обозначения внутриигровых покупок переходит в значение «финансово поддержать».

Нередко в бытовом общении можно услышать такие слова как «Это занятие полный рандом», «Сегодня был жесткий день, но мы затащили», «Этот предмет – чистый баф для меня» и т.д. Таких примеров употребления становится всё больше, но в силу своей специфики, за пределами игрового мира может вызвать недопонимание и негативные реакции, несмотря на то, что все больше людей понимают современную игровую культуру и используют слова из игрового сленга в повседневном общении [4]. Лексика игрового сообщества, несмотря на свое положительное влияние на развитие языка и его адаптацию к цифровой культуре, всё еще негативно сказывается на его чистоте и нормированности, так как в ее основе – англицизмы и сниженная лексика. Но в условиях естественных языковых процессов остановить тенденцию к использованию сленговых выражений невозможно.

В процессе активного использования языка в новых речевых ситуациях, таких как игровая коммуникация, количество отклонений от традиционных норм возрастает. Геймерская речь идет вразрез с установленными грамматическими правилами, адаптируясь к динамике игрового процесса и особенностям взаимодействия в реальном времени. Однако общество и его социальные институты ориентированы на сохранение литературных норм языка. Литературный язык отличается стабильностью и нормативностью, что необходимо для поддержания высокого уровня речевой культуры.

Модификации языка в интернет-пространстве становятся неотъемлемой частью лексики. Они демонстрируют динамичное развитие языка в условиях цифровой глобализации. В глобальном виртуальном пространстве языки и культуры взаимодействуют и развиваются, а их эволюция обусловлена характером коммуникации между участниками и качеством самого языка, который проявляется в его гибкости и изменчивости. Интернет-коммуникация, включая игровые платформы, становится полем для реализации как коммуникативных, так и социальных функций языка. С этой позиции языковые изменения посредством игрового общения несут в себе положительные моменты, подчеркивающие значимость исследования виртуального пространства для понимания современного языкового развития.

Возникает противоречие: с одной стороны, общество стремится сохранять традиционные языковые нормы, с другой стороны – язык неизбежно меняется. Некоторые лингвисты считают, что стремление к «чистоте» языка может быть иллюзорным, поскольку любые изменения – это не порча, а естественная адаптация к новым условиям коммуникации. Язык, который не изменяется и остается «чистым», рискует стать архаичным и потерять свою функциональность. В этом контексте игровой сленг – не угроза, а свидетельство того, что язык продолжает развиваться, оставаясь удобным и актуальным для носителей [5].

Литература

1. Трошина Н.Н. Экология языка: аналит. Обзор / РАН. ИНИОН. Центр гуманит. Науч.-информ. Исслед. Отд. Языкознания: Редкол.: Опарина Е. О., Раренко М. Б. – М., 2020. – 54 с.
2. Сабанчиева А. К., Карчаева С. Х., Безрокова М. Б. Некоторые размышления об экологии языка // Проблемы экономики и юридической практики. 2020. Т. XVI. №2. С. 365-367.
3. Франко Е.П., Франко М.В. Политическая лингвистика. 2019. № 5 (77). С. 26-33.
4. Буряк Н.Ю. Игровой сленг как новая форма коммуникации в современном мире // Международный журнал гуманитарных и естественных наук. – 2024. – С. 21-23
5. Пермякова Т.В., Лебедева Л.С. Влияние интернет-коммуникации на речевую культуру молодежи // Социокультурное пространство России: общество, образование, язык: вып. 2 / под ред. А.В. Щетининой. – Екатеринбург: Ажур, 2013. – С. 130-137
6. Кропачева М.А., Литвинова Е.С. Геймеры как субкультурный и культурный феномен // Социо- и психолингвистические исследования. – Вып. 3. – 2015. – С. 104-108
7. Синицына Ю.Н., Тихонова С.А. «Экология языка» как подход к изучению языка в интернет-пространстве // Вестник Краснодарского государственного института культуры. – 2017. – № 4(12)

ӘОЖ 82-1/-20

ЕСІМШЕЛЕРДІҢ СЕБЕП БАҒЫНЫҢҚЫЛЫ СӨЙЛЕМ ЖАСАУЫ

Сақтағанова М. – Фи-22-5к1 тобының студенті
Абдиманапова А.М. – «Қазақ тілі мен әдебиеті» кафедрасының магистр оқытушысы

Қазіргі қазақ тілінде бағыныңқы сөйлемдердің Т.Қордабаев еңбектері бойынша жеті түрі, ал Қ.Есенов еңбектері бойынша тоғыз түрі бар. Біз қарастырып отырған есімше тұлғалары соның төрт (мезгіл, себеп, салыстырмалы, қарсылықты) түрін жасауға қатысады. Алдағы бөлімде мезгіл бағыныңқылы сөйлемдерге тоқталдық. Қазір есімше тұлғалары арқылы сабақтасатын себеп бағыныңқылар жайлы сөз етпекшіміз. Академик Н.Сауранбаев себеп бағыныңқылы сөйлемдер тілдің дамуына байланысты мезгіл бағыныңқылы сөйлемдерден бөлініп шыққан деген тұжырым айтады. Ғалымның пікірін толық келтірейік: «Себеп сабақтас болып құрмаласқанда, бір оқиғаға себеп, екінші оқиғаға оның салдары болып құрмаласады. Бұл екі түрлі категорияның (мезгіл және себеп) бір формамен сабақтаса беруінің себебі олар бірінен-бірі бөлініп шыққандығы. Мысалы, *Тоқалдан туған жалғыз ұлға шырылдатып зорлық қыла берген соң, оны жұрт Шіңкілдек деп атапты* (Ертегі).

Мұндағы алдыңғы сөйлем себеп бағыныңқы. Ал оның себеп бағыныңқы болуының өзі мезгілге байланысты. Әуелі тоғыз тоңқылдақ тоқалдан туған жалғыз ұлды шырылдатып зорлық қыла берген. Бұл – ел оған «шіңкілдек» деп ат қоймастан бұрын болған оқиға. Сол болған оқиғаның салдарынан екінші бір оқиға туған. Ол – жалғыз ұлды жұрттың Шіңкілдек деп атауы. Сөйтіп, бұдан себеп бағыныңқылардың мезгіл бағыныңқыдан бөлінгенін, содан шыққан байқауға болады. Осымен байланысты есімше баяндауыштың «соң» демеулігімен жалғасқан түрінің мезгіл

бағыныңқы, себеп бағыныңқы категориясын бірдей тұлғалау себебін де білуге болады». Мезгіл бағыныңқылардан тілдің даму барысында себеп бағыныңқылар дамып бөлініп шықты дегенді тура түсінуге болмайды. Бұл жерде мәселе себеп бағыныңқыларды да, мезгіл бағыныңқыларды да жасай алатын көсемше және есімше формаларында болып отыр. Мәселен көсемшенің *-п* тұлғасы мен есімшенің *-ған* тұлғасы себеп бағыныңқылы сөйлемдер жасайды. Қазіргі кезде олардың арасында мағыналық қатынастарды (себеп, мезгіл) ажырату кейде қиын болып жатады. Оны дұрыс ажырату үшін бағыныңқы және басыңқы сыңарлардың арасындағы мезгілдік мәннің, я себептілік мәннің қайсысы басым екеніне сүйену керек. Мәселен, *Кеше апам оған қатты ренжіп, ол үйіне қайтып кетті* деген сөйлемнің бағыныңқы сыңарында мезгіл мәнді сөз бола тұра, онда себептілік мән басым. Яғни оның үйіне қайтып кетуіне апасының қатты ренжігені себеп болып тұр. *Сондай-ақ Бейімбет ұсталып, басымызға қара күн туды* (К.Майлин). *Биыл қар кеш жауып, шана жолы кешен түсті* (С.Құдаш) деген сөйлемдер де бір мезгілде өтіп жатқан іс-әрекеттер болғанымен, басыңқы сыңардағы салдардың көрінісінен себеп бағыныңқылы сөйлемдерге жатады. Олардың арасын ажыратуға сұрақтың кейде көмектеспейтін кездері де бар. Мәселен, *Мәжіліс ашылып, сөз округтен келген өкілге берілді* (Б.Майлин) деген мезгіл бағыныңқылы сөйлемге себептілікті ажырататын сұрауды да қоюға болады. Мұндай мағыналық жақындық – заңды құбылыс. Себеп бағыныңқылы сөйлемдер себеп пен салдардың көрінісі болса, сол процестер бір мезгілде болатын тіркес-тіркес уақиғаның да көрінісі болып табылады. Сондықтан бұларда мезгілдік мәннің болуы орынды[1,18].

Себеп бағыныңқылы сөйлемдер себеп пен салдардың көрінісі болса, сол процестер бір мезгілде болатын іркес-тіркес уақиғаның да көрінісі болып табылады. Сондықтан бұларда мезгілдік мәннің болуы орынды. Себеп бағыныңқылардың дамып қалыптасуын мезгіл бағыныңқылардың ішкі мағыналық қатынасымен емес, мезгілдік қатынасты да, себептілік қатынасты да жасай алатын бірдей формалармен байланысты қарау керек. Мезгіл бағыныңқылы сөйлемдерді жасайтын есімше, көсемше жұрнақтары дәл сол қалпында тұрып-ақ, себеп бағыныңқылы сөйлемдерді де жасай береді. Бір форманың көп мағынаға ие болуы тіл жүйесінде боып жататын заңды құбылыстардың бірі[2,20]. Мәселен, қазіргі қазақ тілінде сабақтас сөйлемдердің тоғыз түрін танитын болсақ, соның алты түрін (амал, мезгіл, себеп, мақсат, қарсылықты, үлестес) жасауға көсемшенің бір ғана *-п* формасы қатынасады екен.

Синтаксисте дәлелденген теория бойынша гипотаксис (сабақтаса байланысу) паратаксистен (салаласа байланысу) кейін пайда болған. Бұның өзі екі жолмен дамиды: біріншісі – екі жай сөйлемнің салаласа құрмаласуы негізінде (кейінірек осының негізінде сабақтаса байланысу өрбіп шыққан), екіншісі – жай сөйлемнің өз ішінде оралымдар жетіліп, жеке предикаттық қатынас дәрежесіне көтерілген.

Әдебиеттер

1. Байтұрсынұлы А. Тіл тағлымы. –Алматы, 1992. –444 б.
2. Жұбанов Қ. Қазақ тілі жөніндегі зерттеулер. –Алматы, 1999. –581 б.

ӘОЖ 51/42

ҚАЗАҚ ТАНЫМЫНДАҒЫ НАНЫМ-СЕНІМДЕРДІҢ ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ КӨРІНІСІ

Самат А. - Фи-21-5к тобының студенті
Тілеубердиев Б.М. – «Қазақ тілі мен әдебиеті» кафедрасының ф.ғ.д., профессоры

Тілді динамикалық құбылыс ретінде қарастыру, оның қоршаған әлеммен де, адамдық факторлармен де сабақтастығын зерделеу қазіргі қазақ лингвистикасының ұлттық сипатымен қатар, әлемдік лингвистика деңгейіне көтерілер биігін де айқындауға септігін тигізіп келеді. Осыған орай, қазақ тіл білімінің концептуалдық қоры мен әдіснамалық негізі де құнды зерттеулердің дүниеге келуін қамтамасыз етер алғышарттар қатарын құрауда. Қазақ топырағында қалыптасып, ғылымдар тоғысында шешімін тауып келе жатқан тілтаным теориясының ғылыми негізде дәйектелуі де сол үзілмес байланыстың белгісі болып табылады.

Тіл табиғатын адам болмысымен, оның қимыл-әрекетімен ұштастыра талдаған қазақ тілшілерінің тіл мен таным ұғымдарына назар аударуын, олардың тоғысуынан бастау алатын ережелерге мән беруін де заңды сабақтастықтың нәтижесі деп бағалаған дұрыс, өйткені шынайы өмірді қабылдау, оның қыр-сырын ой таразысынан өткізе пайымдау, соның салдарынан жинақталар ақпараттар мен мәліметтерді жадыда сақталар қор ретінде жүйелеу – барлығы тілдік бірліктердің болмысын ішкі және сыртқы әсерлер тұрғысынан талдауға мүмкіндік береді. Сөйтіп, құрылымдық принциптер логикалық және танымдық қағидаларға ұласып, тіл ғылымының өрісі кеңейте түспек.

Бұл күні қазақ тіл білімінің танымдық бағытын зерделеу, оның себеп-салдарын айғақтау, ғылыми-теориялық ұстанымдары мен ұғымдық бірліктерін жүйелеу әрі когнитивтік парадигма негіздерін анықтау өзекті тілдік мәселелер ретінде күн тәртібіне еніп келеді. Қазақ лингвистикасының тарихын тілтаным теориясының қалыптасуымен байланыстыру, соның негізінде жекеленген тұлғалардың тілтанымдық тұжырымдарымен танысу, сол арқылы қазақ халқының төл қазынасын құрайтын құндылықтарына зер салу, оларды зерттеу нысанына қарай арнайы бағыттарға топтап қарастыру – барлығы дерлік қазақ тіл біліміндегі когнитивтік ұстанымдардың бастамасын зерделеуге, олардың негізін әлемдік қордың бір бөлшегі есебінде бағалауға көмектеседі, яғни қазақ тіл білімінің тарихи негізінен бастау алатын тілтаным теориясы уақыт сұранысынан туындай келіп, қазіргі жалпы лингвистиканың өзекті мәселесіне айналғаны көпшілікке мәлім.

Адамзат тіршілігінің ең басты құралы деп танылатын тіл болмысына зер салу, сөз мағынасын халықтық таным тұңғиығынан өрбіту, тіл тарихын адамның қабылдау, пайымдау, ойлау тарихымен ұштастыру, дәстүр мен жаңашылдық үдерістерін танымның динамикалық табиғатымен үйлестіру, сол арқылы универсалды, яғни барша

жұртқа ортақ ұстанымдарға қол жеткізу қазақ тілінің өрісін кеңейтуге, өркениетті мемлекеттің қоғамдық-әлеуметтік мүмкіндігін арттыруға әсер етері хақ.

Демек, бүгінгі тіл ғылымының атқарар қызметі де, жол бастар соқпағы да айрықша. Оны ұсынылып отырылған тілтанымдық тұжырымдар, бір жүйеге келтірілген универсалды принциптер, топталып берілген когнитивтік ұғымдар мен бағыттар парадигмасы, сөзсіз, дәйектей түседі. Таным негіздерін, оның өзге құбылыстармен байланысын зерттейтін ғылымның өзі әр түрлі салаларға жіктелетіндіктен, аталмыш ұғымның аясы да ғылыми тұрғыдан әркелкі түсіндіріліп келеді. Когнитивтік лингвистика – ғаламның тілдік бейнесінің концепциялары тұрғысынан тіл білімін жүйелеу мен құрудың құралы. Когнитивтік қызметтен тілдің танымдық, затдеректік (денотаттық), референция қызметтері бірге танылады. Когнитивизмнің басты зерттеу нысанасы – адамзаттық когниция. Когниция – бұл танымның өзгеше сипаты, ол адамды қоршаған шынайы болмыс туралы жан-жақты мәлімет беретін, сезім, қиял, қабылдау, ақыл-парасат сияқты әрекеттермен бірлікте дамитын құбылыс ретінде айқындалады.

Демек адамның когнитивтік әлемі оның ойлау әрекеті мен тәжірибесі арқылы анықталады. Когнитивті терминдер сөздігінде танымдық тіл ғылымында адамзат тілін жалпы хабарды ұсынуға, оны бір күйден екінші күйге ауыстыруға мүмкіндік беретін таңбалар жүйесі, таным механизмі әрі құралы ретінде қарастыратын лингвистика саласы деген анықтама берілген. Психолингвистикамен тығыз байланыста бола отырып, когнитивті лингвистика сана, қабылдау, сыртқы ортамен үздіксіз қатынаста болу, тану, бақылау, пайымдау секілді проблемаларды ұғым, семантика тұрғысынан талдап көрсетуге бағытталады. Қазақ тілін когнитивтік зерттеуге арнаған алғашқы жұмыстардың бірі ретінде Қ.Ә.Жаманбаеваның «Тіл қолданысының когнитивтік негіздері: эмоция, символ, тілдік сана» атты монографиясын атауға болады. Бұл жұмыста тілдік сана құрылымы, гештальт теориясы, тілдік сана және мәтін құрылымы, тілдік модельдер, мұң концептісі т.б. когнитивтік мәселелер қарстырылған [1,18]. Профессор Ж.Манкееваның «Қазақ тілін зерттеудің когнитивтік негіздері» атты мақаласында М.Бирвиш, Хомский, Лакофф, Коок, Г.В.Колшанский, Ю.Д.Апресян және тағы басқалардың есімдерімен байланысты когнитивтік лингвистиканың пайда болуы мен дамуына қысқаша шолу жасалады [2,50]. Өзіміз байқағандай, қазақ және салыстырмалы тіл білімінде когнитивтік лингвистиканың түрлі мәселелері мен проблемаларын зерттеу белсенді түрде жүргізілуде, екі не одан да көп нәрселер мен құбылыстардың артық-кемдігі сарапқа салынуда, өйткені когнитивтік әдіс «тілдің адаммен, оның ақыл-ой, рухани жағынан күшті дамуымен, барлық ойлау және ақиқат дүниені, өмірді танып білу жөніндегі білім процестерімен, сондай-ақ соның негізін құрайтын механизмдер және құрылымдармен алуан түрлі байланысындағы тілдің жарқын болашағын көре білуге жол ашады».

Әдебиеттер

1. Байтұрсынов А.Тіл тағылымы,-А,1992.
2. Жұбанов А. Қазақ тілі жөніндегі зерттеулер,-А,1966.

«ОЯН, ҚАЗАҚ!» КІТАБЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ТАРИХИ МАҢЫЗЫ: МІРЖАҚЫП ДУЛАТОВТЫҢ ҰЛТТЫҚ САНАҒА ҚОСҚАН ҮЛЕСІ

Сапаралы С. - ФИ-24-11к 1 тобының студенті
Ахай Г. - магистр оқытушы

XX ғасырдың басы қазақ халқы үшін тарихи өзгерістер мен күрделі оқиғаларға толы кезең болды. Осы уақытта қалыптасқан қазақ зиялыларының қоғамдық-саяси қызметі олардың патша өкіметінің отаршылдық саясатына қарсы күресін және ұлттың мәдени-рухани қайта жаңғыруын негіздеді. Міржақып Дулатов осы зиялылардың ішінде ерекше орын алатын тұлға болып, қазақ халқының азаттығы мен тәуелсіздігін қорғауда аса маңызды рөл атқарды.

• Қазақ зиялыларының саяси-қоғамдық қызметі: Міржақып Дулатовтың тұғыры

XX ғасырдың басында қазақ зиялылары жаңа саяси ой-сананың қалыптасуына ықпал етті. Бұл кезеңде қазақ қоғамы таптық, ұлтық және әлеуметтік мәселелердің шиеленісуімен сипатталды. Қазақстан мен Орта Азия халықтарының азаттық күресіндегі ұлттық идеология мен буржуазиялық-демократиялық талаптар басты бағыт ретінде белгіленді. Атап айтқанда, қазақ зиялылары ұлттық тең құқылық, халық мәдениетін көтеру, оқу-ағарту ісін жетілдіру және әйел теңдігін қамтамасыз ету сияқты міндеттерді жүзеге асыруды мақсат етті. Міржақып Дулатов осы мақсаттар үшін еңбек етіп, қазақ халқының мәдениетін жаңғырту жолында өз қызметін ұйымдастырды.

• Міржақып Дулатовтың «Оян, қазақ!» кітабы және оның саяси ахуалы

1909 жылы Қазан қаласында жарық көрген Міржақып Дулатовтың «Оян, қазақ!» кітабы қазақ зиялыларының отаршылдыққа қарсы күресіндегі аса маңызды еңбектердің бірі болды. Бұл кітаптың негізгі мақсаты – қазақ халқының ұлттық санасын ояту, білім мен мәдениеттің маңыздылығын көрсету және қазақ қоғамындағы саяси, әлеуметтік мәселелерді терең талқылау. М.Дулатов патша өкіметінің отарлау саясатына қарсы шығып, қазақ жеріне орыс шаруаларын жаппай қоныстандыруды тоқтатуды талап етті. Сонымен қатар, ол қазақ халқының ұлттық болмысын сақтап қалу үшін білім мен мәдениетке баса назар аударуды ұсынды.

•«Оян, қазақ!» кітабының идеялары мен бүгінгі тәуелсіз Қазақстанның байланысы

«Оян, қазақ!» кітабының идеялары бүгінгі Қазақстанның ұлттық саясатында өзекті болып қала береді. Міржақып Дулатовтың көтерген мәселелері мен идеялары, әсіресе ұлттың жер, дін, білім мен мәдениет мәселелерін қорғау қазіргі Қазақстанда да маңызды болып табылады. Осы кітаптың мазмұны мен мақсаттары тәуелсіз Қазақстанның ұлттық бірлігін нығайтуға, рухани жаңғыру мен білім беру саласын дамытуға ықпал етті.

•«Қарқаралы петициясы» және ұлттық қозғалыс

Қазақ зиялыларының саяси қызметіндегі маңызды кезеңдердің бірі – 1905 жылы Қарқаралыда дайындалған Қарқаралы петициясы болды. Бұл петиция қазақ халқының әлеуметтік, саяси және экономикалық құқықтарын қорғау үшін жазылған алғашқы маңызды құжаттардың бірі болды. Оның саяси мәні зор, себебі ол қазақ халқының ұлттық санасының оянуына және патша өкіметінің отаршылдық саясатына қарсы қозғалыс бастауына негіз болды. Қарқаралы петициясында қазақ жеріне земство беруді, қазақ жұртының дінін қорғауды және білім алу құқығын қамтамасыз етуді сұраған талаптар қойылды. Міржақып Дулатов пен Ахмет Байтұрсынов сияқты зиялылар осы петицияның дайындалуына белсене қатысып, қазақ халқының ұлт ретінде өз құқықтарын қорғауға бастамашы болды.

• Қоғамдық-саяси қызмет және «Серке» газеті

Міржақып Дулатовтың қоғамдағы саяси белсенділігі тек кітаптармен ғана шектелмеді. Ол 1905 жылғы орыс революциясы мен кейінгі уақытта қазақ зиялыларының саяси қызметінде ерекше орын алды. Дулатов Санкт-Петербургте шыққан жалғыз санды «Серке» газетінде «Жастарға» деген өлеңін жариялады. Бұл өлеңде ол жастарды саяси құлдықтан арылуға, ұлттық сана-сезімін оятуға шақырды. Көп ұзамай, газеттің келесі санында «Біздің мақсатымыз» деген мақаласы жарық көріп, онда ол патша өкіметінің саясатын әшкерелеп, қазақ халқының тәуелсіздігі үшін күрес жүргізуді ұсынды.

• «Қазақ» газеті және оның тарихтағы мәртебесі

Алаш қозғалысының маңызды кезеңдерінің бірі 1913 жылы Орынбор қаласында жарық көрген «Қазақ» газеті болды. Газет қазақ қоғамындағы саяси, мәдени мәселелерді көтеріп, қазақ зиялыларының біртұтас ұлттық идеяларды алға тартуына үлкен әсер етті. Газет редакторы Ахмет Байтұрсынов, жауапты хатшысы Міржақып Дулатов болды. «Қазақ» газеті қазақ халқының ұлт ретінде өз болашағы мен құқықтары үшін күресін бастады. М.Дулатовтың бұл газеттің шығуына қосқан үлесі оның саяси күрес жолындағы маңызды қадамы болды.

• Міржақып Дулатовтың өмірі мен шығармашылығының ерекшелігі

Міржақып Дулатовтың қоғамдық-саяси қызметі тек оның шығармашылығымен ғана шектелмеді. Ол өзінің қоғамдық қызметінде ұлттық бірлікті нығайту, білім мен ағартушылықты дамыту, қазақ халқының әлеуметтік және саяси құқықтарын қорғау жолында үлкен жұмыстар атқарды. Оның өмірі мен қызметі қазақ халқының тәуелсіздікке деген ұмтылысының символы болды. Алаш қозғалысының жетекшісі ретінде Дулатовтың тарихи рөлі бүгінгі Қазақстанның тәуелсіздігі мен ұлттың бірлігін сақтау жолындағы күреске айтарлықтай ықпал етті.

•*Қазақ жастары мен білімнің маңызы: Дулатовтың көзқарасы*

Міржақып Дулатов қазақ жастарының ұлттық сана-сезімін ояту үшін білімнің рөлін ерекше атап өтті. Ол халықты қараңғылықтан шығару үшін ең алдымен оқу-ағартуға көңіл бөлу керек екенін түсінді. Дулатовтың ойынша, білімсіз халық отаршылдық езгіден құтыла алмайды. Сол себепті ол халықты сауаттандыру жолында көптеген еңбектер жазды, оның ішінде оқулықтар мен публицистикалық мақалалар бар.

Дулатовтың білім туралы көзқарасы «Оян, қазақ!» шығармасында анық көрініс тапты. Ол өз халқын ұйқыдан оянып, білімге ұмтылуға, ғылымды меңгеруге шақырды. XX ғасырдың басында қазақ қоғамында сауатсыздық деңгейі өте жоғары болды, бұл жағдай отаршылдық саясаттың салдары еді. Сондықтан Дулатов қазақ мектептерінің ашылуына, мұғалімдер даярлау ісіне ерекше көңіл бөліп, ұлттық білім жүйесінің қалыптасуын жақтады.

•*Алаш қозғалысы және ұлттық тәуелсіздік идеясы*

Міржақып Дулатовтың есімі Алаш қозғалысымен тығыз байланысты. XX ғасырдың басында қазақ зиялылары тәуелсіз мемлекеттің негізін қалау үшін бірігіп, Алаш партиясын құрды. Бұл қозғалыстың мақсаты – қазақ халқын отарлық езгіден құтқарып, өз алдына дербес ұлттық мемлекет құру.

1917 жылы өткен Жалпықазақ съезінде Алашорда автономиясы жарияланып, оның басшысы ретінде Әлихан Бөкейхан сайланды. Дулатов осы автономияның негізін қалаушылардың бірі болды. Ол «Қазақ» газеті арқылы Алаш идеяларын халыққа насихаттап, ұлттық сананы қалыптастыруға бар күшін салды.

Алашорда үкіметінің басты мақсаттарының бірі – жер мәселесін шешу, қазақ жерін отарлаушылардан қорғау еді. Сондай-ақ, Алашорда үкіметі ұлттық мектептер ашу, қазақ тілін мемлекеттік дәрежеге көтеру, құқықтық реформалар жүргізу сынды көптеген маңызды бастамаларды көтерді. Бірақ Кеңес үкіметінің орнауымен бұл үкімет таратылып, оның жетекшілері қуғын-сүргінге ұшырады.

• *Кеңес билігі және қуғын-сүргін жылдары*

Кеңес үкіметі орнағаннан кейін, Алаш қозғалысына қатысқан көптеген зиялылар қуғынға ұшырады. 1928-1930 жылдары Кеңес билігі қазақтың ұлттық интеллигенциясына қарсы репрессия жүргізіп, көптеген қайраткерлерді түрмеге жапты немесе ату жазасына кесті.

Міржақып Дулатов та бұл қуғын-сүргіннен тыс қалмады. Ол 1928 жылы қамауға алынып, 1935 жылы Соловки лагерінде қайтыс болды. Оның есімі ұзақ уақыт бойы ұмытылып, тек 1988 жылы ғана ақталып, халыққа қайтарылды.

• *«Оян, қазақ!» кітабының қазіргі құндылығы*

«Оян, қазақ!» кітабы қазақ халқының ұлттық рухын көтерген тарихи еңбек болды. Бұл кітап XX ғасырдың басындағы қазақ зиялыларының отарлық езгіге қарсы күресінің символына айналды. Бүгінгі таңда бұл туынды тек тарихи құжат қана емес, сонымен қатар қазақ халқының тәуелсіздікке деген ұмтылысының көрінісі болып қала береді.

Қазақстан тәуелсіздігін алғаннан кейін, ұлттық сананың қайта жаңғыруы басталды. Қазақ зиялыларының еңбектері қайта зерттеліп, олардың есімдері тарихта лайықты орын алды. Міржақып Дулатовтың еңбектері бүгінгі жас ұрпақ үшін де құнды мұра болып табылады. Оның шығармалары арқылы біз өз тарихымызды, ұлттық құндылықтарымызды және егемендігіміздің маңызын тереңірек түсіне аламыз.

Осылайша, Міржақып Дулатовтың қоғамдық-саяси қызметі мен «Оян, қазақ!» кітабы қазақ тарихындағы маңызды кезеңнің символына айналды

Әдебиеттер
1. «Айтылмаған Алаш ақиқаты (Алаш кезеңі жайлы жаңа кітаптар жарық көрді)»
2. •Сайт: e-history.kz
3. Дулатұлының 1925 жылы жарыққа шыққан кітабының бір данасы табылды»
4. •Сайт: abai.kz
5. Кітапханалық қорлар: РГБ, РГАЛИ, аймақтық архивтер (Оренбург облыстық архивтері)
6. Алты томдық шығармалар жинағы
7. Дулатұлы, Міржақып; құраст.: Е. Сатыбалдиев.
8. Алматы: «Мектеп», 2013. – 6 том.
9. ISBN: 978-601-293-963-7, 978-601-293-957-6.
10. *(Дереккөзі: Қазақстандық Ұлттық Электронды Кітапхана)*
11. Міржақып Дулатұлы (1885–1935)
12. Алаш Орда жобасы сайты.
13. alash.semeylib.kz
14. *(Онлайн дерекқор, Дулатұлының өмірі мен қызметі туралы материалдар)*

ӘОЖ 341.462.2

ТЕЛЕРЕПОРТАЖДЫҢ НЕГІЗГІ БЕЛГІЛЕРІ

Серкбай І.А. – ФИ-21-11дк тобының студенті
Утегенова Г.Ж. – ф.ғ.к., доцент

Репортаж жанрының ерекшеліктері оның көптеген элементтері мен техникалық әдістерінің үйлесімімен ерекшеленеді. Ол оқырмандарға тек ақпарат жеткізумен шектелмей, сол оқиғаға қатысушылардың эмоцияларын, сезімдерін, атмосферасын сезіндіруді мақсат етеді. Сондықтан, репортаж бір уақытта баяндаушы, суреттегіш және сарапшы рөлдерін атқарады.

Теледидар, радио және баспасөздегі репортаждың алғашқы ерекшелігі – олардың визуалды немесе аудио элементтерінің бар болуы. Теледидарда репортаж визуалды образдар арқылы көрерменнің қабылдауын күшейтеді. Видеоматериал мен графикалар оқиғаға тереңірек енуге мүмкіндік беретін әсерлі құралдар болып табылады [1]. Ал радио репортаждар сөздің күшіне сүйенеді, тыңдаушыларды тыңдалған сөздің көмегімен оқиғаға тарту үшін дыбыстар мен интонацияларды пайдаланады.

Репортаж барысында репортердің кәсіби білімі мен шеберлігі маңызды рөл атқарады. Ол оқиғаның мән-жайын нақты әрі сенімді жеткізетін ақпарат көзі. Тікелей эфирдегі репортаждар кезінде репортердің дауысы мен дене қозғалыстары оқиға атмосферасын қалыптастырады, көрерменнің эмоциялары мен сезімдерін тереңдетуге ықпал етеді. Мұндай сәттердегі репортердің импровизациялық қабілеті, тәжірибесі және сезімталдығы көрерменнің оқиғаға деген ықыласын арттырады.

Сонымен қатар, телеэфирде репортаж жасау барысында техникалық құралдардың тиімді қолданылуы да маңызды. Камералар, микрофондар мен тікелей эфирге қосылу жүйелері репортердің оқиғаны жеткізудегі мүмкіндіктерін кеңейтеді. Дегенмен, репортердің адамдық қасиеттері – сезімталдық, адалдық, шынайылық – ең бастысы. Осының бәрі көрерменге нақты эмоцияларды сезінуге мүмкіндік береді, ол оқиғаны өз көзімен көргендей әсер ала алады.

Журналистикада репортаждың ерекше орны бар, себебі ол біздің уақытымызды, қоғамдағы әлеуметтік қатынастарды зерттеуге ықпал етеді. Тікелей эфирдегі репортаждар қоғамдық пікірді қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Олар оқырмандар мен көрермендерді тек ақпараттандырып қоймай, сонымен бірге оқиғаның этикалық және адами жақтарын да ашады. Бұл репортердің міндеті – оқиғаны ғана емес, сонымен қатар оның артындағы адамдық мәнді де жеткізу.

Газет, теледидар және радио репортаждарының арасындағы ерекшеліктер оқиғаның құжаттылығы мен сақталу мүмкіндігі тұрғысынан маңызды. Мұнда оқиға өмірдің басқа сәттерімен үйлесім табады, нақты ретпен баяндалады. Ал теледидар репортажында жеделдік басым, өйткені ол оқиғаларды нақты уақытында көрсетеді, бірақ кейде бейнемазмұн немесе кадрлар оқиғадан тыс тақырыптарды да қамтуы мүмкін.

Радио мен баспасөзде оқиға іріктеліп, тек ең маңызды тұстары беріледі, бұл да оқырман мен тыңдаушыға оқиғаның мәнін терең түсінуге мүмкіндік береді. Радио, әсіресе, монтаждалған репортаждарда тек маңызды сәттерді қамтиды, ал баспасөз оқиғаны дәл және жүйелі түрде баяндайды [2]. Футбол матчынан берілген репортажды талдай отырып, репортаж жанрының ерекшеліктері мен оны қабылдау тұрғысынан шектеулер туралы айтылған. Мәселен, белгілі бір оқиға болғаннан кейін оның баяндалуы репортаж ретінде қабылдана алмайтыны сөз болады. Себебі, оқиғаға қатысы бар ақпарат көпшілікке алдын ала белгілі болып кеткен соң, қайтадан толықтай көру немесе тыңдау адамға қызықсыз, әрі уақытты босқа жұмсау сияқты көрінуі мүмкін.Журналистика жанрларын өзара салыстыру арқылы ерекшеліктері анықталады. Оқиға толық баяндалып қойса, ол репортаж емес, зерттеу, сараптама немесе түсініктеме болуы мүмкін. Яғни, футбол матчынан кейін оны қайталап көру репортаж болып есептелмейді, себебі ол оқиғаны қайтадан баяндаудан гөрі, белгілі бір түсінік пен контекст ұсынуға көбірек ұқсайды.

Репортаж жанрының шектеулері мен оның нақты мақсаттарына қатысты маңызды мәселелерді көтереді, оқиғаның жаңа әрі белгісіз тұстары туралы баяндау – репортаждың мәні, ал белгілі әрі алдын ала жария болған жайлар туралы қайта баяндау – басқажанрлар үшін тән ерекшелік.Ойын есебі теледидар арқылы беріліп қойған

жағдайда, радиодан беріліп қойған болса, солай бола тұра газетке жарияланса, ол репортаж болмайды. Міне, сондықтан да көлемді спорт репортаждары газетте жәй ғана есептік хабар, түсініктеме есебінде беріледі.Репортаж оқиғаға жақын келеді, сонымен бірге өз шарттарын да талап етеді [3].Теледидар репортажды репортаж күйінде беруге әрекет жасап келеді. Мысалы, бағдарламада жүзгіштер сайысының марапаттау сәтін көрсете отырып, жеңімпаздың жүзген уақытын, оның межелі орынға қалай бірінші жеткенін көрсетумен қатар, спортшының көңіл күйін де қоса береді. Бұл репортаждың ең көрнекі құралы болып табылады. Оқиға материалдың жанрлық тәуелділігін анықтаған кезде айырықша маңызға ие болады. Міне, сондықтан да репортаждың ерекшеліктерін, соның ішінде оқиғалылық деген ұғымның мәнінтүсінуге, жанрды анықтаудағы орнын зерттеуге баса назар аударылуда.

Қазір футбол ойынын көруге келген жұртшылықтың көпшілігі өздерімен тасымалы теледидарларын ала келеді. Бұл футбол ойынын тікелей, әрі нақты көруге қолайлы әрекет.Телебейне футбол алаңындағы ойынды көлемді экран арқылы да көрсетеді [4]. Көрермендердің көп бөлігі сол экранға көз тігеді. Әсіресе, қақпа алдындағы қызу, таласты сәттер туындаған кезде көпшілік қауым міндетті түрде сол экранға қарайды.Теледидар репортажы оқиғаның дәл сол сәтінде көрерменге жеткізіледі. Яғни, оқиға сол уақыт ішінде өтетіндігі соншалық, теледидар тек қазіргі сәтті ғана бейнелейді, ал өткен шаққа назар аударылмайды. Бұл жедел әрі нақты түрде ақпарат ұсыну арқылы оқиғаға қатысушыдай әсер қалдырады: көрермен немесе тыңдарман оқиғаның бастауынан соңына дейін бірге өтіп жатқандай сезімде болады.

Газет пен радио репортаждары, керісінше, оқиға болғаннан кейін немесе алдын ала жоспарланған уақытта ұсынылуы мүмкін, әрі олардың көбінде оқиғаға толық талдау, түсінік немесе болжам берілуі мүмкін. Теледидар болса оқиғаның дәл қазіргі сәтіне көбірек назар аударады, сол сәттегі эмоцияларды, қозғалыстарды, визуалды элементтерді көрсетеді.Бұл тұрғыда, оқиғалық репортажды тек теледидарға жатқызу өте орынды: көрермен тек ақпаратты қабылдап қана қоймай, оны көріп, сезініп, оқиғаға қатысушы болып табылады. Теледидар репортажы, әсіресе, шынайы уақыттағы оқиғаларға қатысты болғанда, өте тиімді әрі әсерлі ақпарат жеткізу құралы болып саналады.Біздің жүргізуші репортерлеріміздің тәжірибелеріне сүйенсек репортажды қарапайым цех, зауыт, жұмысшы бригадасы,жекелеген адамның күнделікті тіршілігінен де жүргізуге болатыны дәлеледеніп отыр. Егер репортажға тек қана өте күрделі оқиғалар негіз болатын болса, онда ауыл шаруашылығы жайындағы репортажды жылына екі рет қана: егін егу науқаны кезінде, яғни көктемде, сосын күзде егін ору науқаны кезінде бере аламыз. Тым кең, қым қиғаш түсінік те бар. Ол репортажды кез келген дағдылы оқиғаның барлығына негіздеуге болады дейді [5].

Теледидар мен радио журналистері оқиға болған уақытта, оны сол сәтте көрсетуге тырысады, сол арқылы оқиғаға деген шұғыл назарды қамтамасыз етеді. Ал газеттің мақсаты тек оқиғаны баяндап қана қоймай, сонымен қатар оған белгілі бір түсінік беру, оған тереңірек көзқарас ұсыну болып табылады.Газет репортажында оқиға өткеннен кейін де жазылуы мүмкін, сондықтан ол уақыттан тыс сипатта болуы мүмкін. Мысалы, болашақтағы оқиға немесе өткен оқиға туралы жазылған репортаж оқырманға тек оқиғаның өзі емес, оған байланысты ойлар мен пайымдауларды да ұсынады. Бұл газеттің ерекшелігі – оқиғағақатысты контекст пен түсінік беру. «Репортаж – ойтолғау» деп аталатын жанрда оқиға терең талданып, оның мәні мен маңызы қарастырылады.

Газет репортажында оқиғаны баяндаудың жүйесі де әрдайым өзгеріп отырады. Мысалы, оқиғаның басталуынан сипаттауды бастап, оқырманға толық көрініс ұсыну маңызды. Осылайша, газет репортажы оқиғаның жан-жақты ашылуын қамтамасыз етеді, оқырманға оқиға туралы терең ойлануға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер

1. Аяган, Б.Г. ред. Қазақстан ұлттық энциклопедиясы / Б.Г. Аяган. – Алматы: Энциклопедия, 2004. – VIII-том. – 701 б.
2. Тұрсын, Қ. Теледидар сөздігі – тележурналист анықтамалығы. Оқу құралы / Қ. Тұрсын, Ж.Н.Нұсқабайұлы. – Алматы: Білім, 2003. – 240 б.
3. Мұтанов, Ғ.М. Білім. Ғылым. Инновациялар / Ғ.М. Мұтанов. – Алматы: Қазақ университеті, 2013. – 186 б.
4. Борецкий, Р.А. Телевизионная программа / Р.А. Борецкий – М., 1964. – 120 с.
5. Жақанова, С.М. Сөйлеу техникасы / С.М. Жақанова. – Алматы: Қазақ университеті, 2004. – 65 б.

УДК [37.01:811.161.1'243]:[378.147:004]

ЦИФРОВИЗАЦИЯ В ОБУЧЕНИИ РУССКОМУ ЯЗЫКУ КАК ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ: К ПРОБЛЕМЕ ВОПРОСА

Талгат Е. - студентка группы ЕП-24-3к2
Баймурзаева К.Б. - магистр,старший преподаватель

Одной из актуальных проблем сегодняшнего дня в методике преподавания любого иностранного является эффективное использование информационных технологий и сети Интернет в учебном процессе. Цифровизация образования требует не только корректировки целей, содержания, методов, форм, условий обучения, но вносит существенные изменения в коммуникацию преподавателя и обучающегося в дистанционном формате. Как и многие термины, пришедшие из иностранного языка, цифровизация не имеет однозначного и четкого толкования в русском языке, хотя ученые выделили общее и наиболее приемлемое определение: цифровизация из –лат. Cifra от арабск. [sifr] «пустой или нуль».

Цифровизация подразумевает глобальное переосмысление подхода к различным сферам жизни, в том числе и к науке и образованию. Это повышение эффективности работы за счет оптимизации и автоматизации многих процессов, а так же согласования и работы компьютерных систем; процесс преобразования первичных данных в полезные знания, используемые человеком. К примеру, если условно подключить каждое звено, в нашем случае преподавателя – педагога, к системам мониторинга, то можно будет получить данные о его загруженности, эффективности выполнения программ и их результатов. На основе такой информации, можно разработать дальнейшие планы по развитию процесса языкового обучения. Надо заметить, что ученые выделяют два понятия, сходные с цифровизацией, но не одинаковые: оцифровка и цифровая трансформация. Оцифровкой называется перевод любой информации в цифровой формат, цифровизация является как раз следующим этапом. Цифровая трансформация предполагает преобразования огромного пласта информации при помощи цифровых решений. Цифровизация в глобальном плане представляет собой концепцию экономической деятельности, основанной на цифровых технологиях, внедряемых в разные сферы жизни [4, с.16]. Использование цифровых технологий в обучении порождает ряд особенностей, значимых с точки зрения психологии, педагогики, а также методики обучения [3, с. 8]. На сегодняшний день использование только традиционных форм обучения, русскому языку как иностранному не представляется возможным, поскольку, во-первых, период вируса пандемии COVID-19 продолжается, и многие иностранные учащиеся и студенты находятся в станах проживания, во-вторых, влечет за собой спад интереса у обучающихся и снижение интенсификации обучения. Учащимся и студентам становится скучен процесс обучения, поскольку они лишены возможности самовыражения и индивидуальной образовательной траектории.

Большинство уроков, как правило, направлено на пассивное изучение материала, правил и основ. Данные формы обучения не учитывают персональные способности, интерес, индивидуальные предпочтения учащихся. Надо сказать, что многое зависит и от компетенции преподавателя, опыта, креативности, но все таки это косвенное влияние на активность учащегося и студента. Следовательно, назревает необходимость менять методы обучения, переходить от традиционных к инновационным, цифровым технологиям. Цифровые файлы в рамках компьютеризации обучения иностранному языку являются отличным средством продвижения обучения и мотивацией для обучающихся. Цифровые файлы: видео, презентации, фильмы, скетч-анимации активизируют внимание обучающегося намного быстрее, нежели традиционные книги или текст, даже если он предоставляется в электронном формате.

Речь не идет о полной "замене" традиционного формата обучения этих самых книг и текстов, но о включении новых форм в образовательный процесс, это обязательно [4, с.29]. Цифровые технологии являются лишь инструментом для преподавателя, который призван облегчить процесс обучения языку, и нужно использовать его так, чтобы информация, добываемая при его помощи базировалась на глубоком анализе дидактических и методических возможностей, которые будут тесно связаны с основами преподавания русского языка как иностранного, то есть формированию умений и навыков коммуникативной компетенции. Компьютерные технологии позволяют нам создавать условия для коммуникативной деятельности; овладевать основными фундаментальными знаниями, лексическими, грамматическими навыками, адаптировать процесс обучения, повышать мотивацию для этого обучения; создавать идеальные условия для повторения и закрепления материала, вырабатывать умение самооценки, а так же развивать все виды речевой деятельности. Надо сказать, что существует множество обоснованных мнений, «за» и «против» использования компьютера в образовании. Некоторые считают, что компьютер может полностью заменить учителя, другие, что компьютер не способен адаптировать материал на доступный и понятный для начинающего ученика язык, как это сделает, педагог.

По мнению подавляющего большинства исследователей, компьютерные технологии должны служить неким помощником, как и любое технологическое устройство или даже обычный учебник [1]. Все вышесказанное позволяет говорить о смешанном или гибридном формате обучения, когда использование цифровых файлов в рамках компьютеризации обучения должно быть совмещено уже с существующими традиционными методами обучения, а не полным их замещением. Безусловно, у машины, в данном случае компьютера и всех его компонентов и производных, есть ряд преимуществ над человеком. Он может легко воспроизводить в цифровом формате практически все то же самое, что и говорит или делает человек. Совмещать и комбинировать аудио с видео, анимации с различными инструментами, текстовую информацию, записи голосов, подсчет различных пунктов, вычисления и так далее. Все это, безусловно, происходит намного быстрее, вся информация записывается быстрее, быстрее воспроизводится и выводится на монитор, особенно учитывая прогресс этой технологии как данность на настоящий момент времени. Что говорить о том, что с помощью компьютерных технологий можно проводить тестирования, что сохранит огромное количество времени преподавателю в связи со скоростью проверки результатов и полной автоматизации тестовых и контрольных заданий. Абсолютно любой формат тестов, подстановочные, тесты с выбором, правильно/не правильно, по любому шаблону, даже кастомизированые. Компьютер открывает новые возможности для обучения языкам, позволяет совершенствовать организационный процесс обучения, с его помощью можно как собирать учеников в группы, для выполнения, какого либо проекта, так и «предоставить» их самим себе, для выполнения задания, в индивидуальном формате [2]. И безусловно, педагог- аватар, педагог-киборг психологически и эмоционально устойчив и лишен профессионального выгорания. Таким образом, преподаватель с помощью применения компьютерных технологий может легко совершенствовать методы обучения, адаптировать учебные материалы, контролировать ход учебного процесса и создавать индивидуальный план обучения. Нельзя игнорировать основную цель обучения иностранным языкам – это формирования навыков коммуникации.

Информационно-коммуникационные технологии и Интернет обладают всеми функциями для достижения этой главной цели: формировать материалы для занятия; позволяет легко находить любую информацию обоими сторонами, как учителем, так и учениками (как пример, во время работы над проектом мотивировать обучающихся,

посредством возможности использования живого общения с носителями языка); формировать навыки чтения, используя все доступные материалы; формировать навыки аудирования, путем использования аудио файлов; формировать навыки устной речи; формировать навыки письменной речи, выполняя различные 446 грамматические задания; увеличивать объем лексики, следуя всем новым правилам и новаторствам в языке; получать различные знания, связанные непосредственно с культурой и страной изучаемого языка, такими как этикет, лингворегионализмы, эмоциональные особенности и традиции. Кроме того, педагог сам может создать свою методику, «дорожную карту», включая в нее различные схемы и планы уроков, знания и интернет-ресурсы, применяя различные платформы для дистанционного педагогического диалога.

На данный момент существует огромное количество сайтов, так называемых «страничка педагога», на которых они представляют себя и свои методические разработки. На подобных сайтах можно найти готовые уроки, от этих самых преподавателей, различные полезные структуры, упражнения, задания творческого типа и даже рабочую программу. В обучении русскому языку как иностранному, цифровые технологии играют огромную роль, они эффективны на всех этапах обучения, при работе с учащимися разных групп и возможностей. Они повышают их мотивацию, обеспечивают познавательную и творческую деятельность. Однако для достижения оптимального результата современный педагог должен уметь правильно оценивать достоинства и недостатки мультимедийных обучающих продуктов в целом на основе анализа основных составляющих цифровизации (традиционные алгоритмические языки, инструментальные средства общего назначения, средства мультимедиа, гипертекстовые и гипермедиа средства). И это использование современных цифровых технологий эффективно на всех ступенях обучения иностранному языку и при работе с учащимися разных групп. Более того многообразие технологий в обучении позволяет сделать уроки более насыщенными и интересными. Данный подход мотивирует учащихся на работу, облегчает понимание иностранного языка

Литература

1. Интернет-технологии в образовании: учебно-методическое пособие / Р. Н. Абалуев, Н. Г. Астафьева, Н. И. Баскакова [и др.]. Тамбов: Изд-во Тамбов. гос. техн. ун-та, 2002. Ч. 3. 114 с.
2. Азимов Э. Г. Компьютерные текстовые редакторы на уроке иностранного языка // Иностранные языки в школе. 1997. № 1. С. 54–57.
3. Алешин Л. И. Информационные технологии. М.: Market DS, 2008. 382 с.
4. Акимова М. К., Козлова В. Т. Психофизиологические особенности индивидуальности школьников: учет и коррекция. М.: Академия, 2002. 158 с.

ӘОЖ 070:621. 397. 743

ЖУРНАЛИСТІК ЗЕРТТЕУ

Тасболатова Н. - ФИ-21-11дк тобының студенті
Турабаева Л.Қ. - ф.ғ.к., доцент

Журналистік зерттеу – қоғамдағы өзекті мәселелерді тереңінен талдап, шынайы ақпаратты ашуға бағытталған журналистиканың бір саласы. Оның басты мақсаты – сыбайлас жемқорлық, әлеуметтік әділетсіздік, экологиялық проблемалар және заңсыз әрекеттер секілді құбылыстардың мәнін ашу. Мұндай зерттеулердің нәтижесінде қоғам көкейкесті ақпаратқа қол жеткізіп, лауазымды тұлғалар мен ірі ұйымдар жауапкершілікке тартылуы мүмкін.

Бұл бағыттың басқа журналистика жанрларынан айырмашылығы төмендегі факторлармен айқындалады:

1. Терең талдау мен жан-жақтылық – Зерттеу қарапайым жаңалықтан әлдеқайда күрделі және нақты дәлелдерге сүйенеді.

2. Дереккөздерге негізделу – Барлық тұжырымдар ресми құжаттар, статистикалық мәліметтер, куәгерлердің сөзі мен сараптамалық пікірлер арқылы дәлелденуі қажет.

3. Ұзақ мерзімділік – Журналистік зерттеу жүргізу бірнеше айдан бірнеше жылға дейін созылуы мүмкін.

4. Қауіп пен тәуекелдің жоғары болуы – Мұндай зерттеулер жүргізу барысында журналистер заңдық кедергілерге, қысымға немесе қауіп-қатерге тап болуы мүмкін.

Журналистте шабыт ал, мемлекетте көркею мен даму болуы үшін не маңызды екенін білесіз бе? Ол-бостандық. Сөз бостандығы журналист үшін ең әуелгі қажеттілік болып табылады. Қаламыңа тастай тосқауыл қойылса, парағыңа пәтуалы ой түсуі екі талай. Еліміз тәуелсіздігін алғалы сөз бостандығына ие болдық. Нәтижесінде, сөздік қорымыз «журналисттік зерттеу» деген сөзбен толықты. Сөз бостандығынсыз мұндай терминнің болуы мүмкін емес екені айдан анық. Журналисттік зерттеу қазіргі таңда елімізде енді ғана дамып келе жатыр десек, қателеспейміз. Баспасөздегі тәуелсіздікті дамыта отырып, БАҚ өміріне журналисттік зерттеуді қалыптастыру оңай жұмыс емес екеніне дау жоқ. Бізге қарағанда жоғары дамыған демократиялық елдердің өзінде журналисттік зерттеудің тарихы тереңіректе емес, беріде жатыр. XX ғасырдың басында АҚШ президенті Теодор Рузвельт, Макрейкерлер, яғни өсек қазбалаушылар деп тіл тигізген Марк Твен, Эмиль Золя және тағы да басқа жазушылар журналисттік зерттеу жанрының классиктері болып табылады. Қоғамды қаңқу өсектің ермесі болудан құтқаруды басты міндеті деп санаған журналист-зерттеушілер өздеріне жоғарыдағыдай берілген анықтамаларға қарсылық көрсетудің орнына, керісінше, өздерінің дұрыс пікірлерімен қолдау көрсеткен. Мәселен, Макрейлер сол кездегі баспасөздердің қағидасыз тәжірибиесінен өзін аулақ ұстады. Сонысымен журналист этикасын ұстануда ең үздік үлгілердің біріне айналды.

АҚШ-та негізі қаланған макрейлерлер қозғалысы бүкіл Америкада зерттеуші, іздеуші, әшкерелеуші бағыттың пайда болуына жол ашып, Америка журналистикасына жаңа дем, жаңа аура әкелді. Бұл үрдісті әлем журналистикасы зерттеушілері қарастырды.Журналистік зерттеу классикасы болып саналатын, 70-ші жылдары халықты дүр сілкіндіріп, президент Ричард Никсонды тақтан тайдырған аты шулы Уотергейт ісін атап өтпесек болмайды. Президентті қызметінен кетірген мақалалар топтамасының авторлары The Washington Post газетінің тілшілері Карл Берстайн мен Боб Вудвордтың есімдері журналистика тарихында мәңгі таңбасын қалдырды дей аламыз. АҚШ журналистикасы сөз бостандығын қалыптастыруда зор күш қайрат жұмсағаны мәлім. Жоғарыда жазылған жетістіктерге жету үшін оларға 200 жылдық ерен еңбек қажет болды. Салыстырмалы түрде алғанда тәуелсіздік таңы атқан күннен бүгінгі таңға дейінгі уақыты қас қағым біздің еліміздің журналистикасының әлі алар биігі алда. Дегенмен, осы уақытқа дейін біздің ел журналисттік зерттеуден жұрдай болды деген сөз емес. Дәлел ретінде, қараңғы қазақ көгіне өрмелеп шығып күн болған зиялыларымыздың бірі –Шоқан Уалихановты атай кетсек болады. Оның Ыстықкөл, Жоңғария очерктері өз алдына зерттеу болып табылатынына күмән жоқ.

Зерттеу жүргізудің бірнеше негізгі тәсілдері бар:

– Журналист жұмыс барысында сенімді дереккөздерден алынған мәліметтерді қолданады. Бұл құжаттар, сот шешімдері, ресми есептер немесе инсайдерлік мәліметтер болуы мүмкін.

– Мемлекеттік және жеке ұйымдардың есептері, заңнамалық актілер мен басқа да материалдарды саралау.

– Белгілі бір тұлғалар мен оқиғаларға жасырын зерттеу жүргізу арқылы қосымша ақпарат алу.

– Сарапшылармен, куәгерлермен, ресми тұлғалармен және оқиғаның басқа қатысушыларымен пікір алмасу.

– Қоғамдық орындардағы жағдайды зерттеу, фото және бейнематериалдар жинау арқылы мәселені жан-жақты қарастыру.

Журналистік зерттеу жүргізу барысында түрлі кедергілерге тап болуға болады. Әсіресе авторитарлық жүйелерде журналистерге шындықты жариялау оңай емес. Жеке өмірді қорғау, жала жабу және басқа да заңнамалық мәселелер зерттеудің шекарасын тарылтады. Көп жағдайда зерттеуші журналистер қорқыту, шабуыл жасау немесе басқа да қоқан-лоққыларға ұшырайды.

Әлемдік тәжірибеде көптеген зерттеулер қоғамда үлкен резонанс тудырған. Олардың кейбірі:

- Watergate жанжалы (АҚШ, 1970 жылдар) – Бұл зерттеу АҚШ президенті Ричард Никсонның отставкаға кетуіне себеп болды.

- Panama Papers (2016 жыл) – Әлемнің белгілі тұлғаларының офшорлық есепшоттары туралы мәліметтер әшкереленді.

- Kazaword жанжалы (Қазақстан, 2019 жыл) – Қазақстандағы мемлекеттік қызметкерлер мен ірі компаниялардың құпия хаттары жарияланды.

Журналистік зерттеу – қоғамның ашықтығы мен әділдігін қамтамасыз етудің маңызды құралы. Ол билік пен бизнес құрылымдарын бақылауда ұстап, халықтың шынайы ақпаратқа қол жеткізуіне мүмкіндік береді. Алайда, бұл салада жұмыс істеу үлкен жауапкершілік пен кәсіби этиканы талап етеді. Демек, зерттеуші журналист заң талаптарын сақтай отырып, қоғамға шынайы ақпарат жеткізуге міндетті.

Әдебиеттер

1. Әбдіжәділқызы Ж.« Тележурналистика: оқу құралы». - Алматы, 2018 ж.
2. Әбілдина Ғ. «Экран өнері және БАҚ. Қазақша-орысша терминологиялық сөздік». - Алматы, 2020 ж.
3. Әбдірайымұлы А. «Фотожурналистика. Оқу әдістемелік құрал». - Алматы, 2017 ж.
4. Медеубекұлы С. «Журналистік шеберлік: таным мен талғам». 2 том, Жинақ, 2018 ж.
5. Жақып Б. «Публицистика негіздері. Оқу құралы». - Алматы, 2018 ж.
6. Медеубекұлы С. «Басылымды редакторлық өзірлеу ерекшеліктері». Қосымша, 2018 ж.
7. Велитченко С.Н. «Выпуск учебной газеты, радиопрограммы и телепередачи. Учебное пособие». - Алматы, 2018 г.
8. Молдабеков Ә.Ә. «Телередактор шеберлігі (Әдеби мәтінді редакциялау) Оқу құралы». - Астана, 2017 ж.
9. Ибраева Г.Ж. «Методы иследования журналистики. Учебное пособие». - Алматы, 2018 ж.
10. Barlybayeva S. «Audiovisual and Digital Media». - Almaty, 2018 y.

ӘОЖ 316.285:398.91

СӨЗ ДӘЛДІГІ НЕМЕСЕ ҚАРАМА–ҚАЙШЫЛЫҚТАРДЫ ШЕШУ ТӘСІЛДЕРІ

Таскулов Б. – ФИ- 24-11кр тобының студенті
Сариева Т.Қ. – магистр, аға оқытушы

Қазіргі кезде адамдар арасындағы өзара қарым қатынастардан , қарама- қайшылықтар, даулар, кикілжіңдік жағдайлардың шешілу тәсілдері өте маңызды. Олардың ең бастысы- әр адамның мақсаттарына, қажеттіліктеріне байланысты, әркім өзінің мақсаттарына қарай әр түрлі іс- әрекеттер, таымдық көзқарастарына қарай кикілжіңдерден шығудың тәсілін түрліше қолданады.

Халқымыздың ұлттық санасында этникалық сәйкестіліктің болмауы түрлі әлеуметтік келеңсіз жағдайларға, мәңгүрттікке, тіліміздің өсуінен өшуіне, мәдени дәстүріміздің дамуына кедергі болуы мүмкін жағдай.

Жеке адамның санадан тыс ішкі кикілжіңдердің психикалық күші, қорғаныс механизмдерінің бірі либидо болып табылады. Соңғы тиымдар адамды жан күйзеліске душар етіп, санадан тыс еліктеу энергиясы басып, оның

түрлі невротикалық ауруларға жол ашады деп көрсетілді. Сондықтан З.Фрейд өзара жеке адамдық шиеленістер себебін іздестіру санадан тыс сферада қарау керектігін айтты. Қорғаныс механизмдерінің бірі проекция -индвидум басқа адамдарға өзінің іске аспаған ниеттерін көшіреді.

Рационализация-өзінің әлсіздіктерін ақтау үшін индвидтің қолданатын қорғаныс механизмі. Ысырып шығару-қорғаныс механизмі, жағымсыз ойлармен импульстерін саналы деңгейде жібермеуі."Орнын басу" механизм ретінде айтылмаған импульстер қатысы жоқ басқа адамдарға аудару шыңайы объектіге себебін жеткізе алмау мүмкіндіктері .

А. .М. Матюшкина пікірінше, қорғаныс механизмдері адамның өзін өзі қорғап қоймай, сонымен бірге өмірдің қиыншылықтарынан ысылып шығуына, жеңіп шығуына көмектесе алады. Олар көбіне алдын ала мәселені шешуге жол ашып және өміріне қауіпті жағдайларынан ысылып шығуына көмек бере алады/1;31б/.

К.Левин *өріс теориясына* сүйене отырып, оның 3-негізгі типтен тұратын кикілжіңнің топтасуын ұсынды.

1."Жақындау-жақындау" кикілжіңі -өзін қызықтыратын бір деңгейдегі екі ұйғарымның бірдей таңдау қажет кездегі адамның жағдайы.
2."Жақындау-алыстау" кикілжіңі-бұл жағдайда индивидтің таңдап алатын мақсаты бірдей мөлшерде қызықтыратын және қызықтырмайтын болып табылады. Бұл жағымды және жағымсыз эмоцияны да тудырады. Мұндағы конфликтіні кейде амбивалентті деп атаймыз.
3."Алыстау-алыстау" кикілжіңі-мұнда индивид өзін қызықтырмайтын бірдей деңгейдегі екі ұйғарымның бірін таңдауы тиіс.

Кикілжіңнің себебі адамдар арасындағы шиеленіскен қатынастар және кикілжіңге қатысушылардың біреуіне тән ішкі шиеленісушілікте болуы мүмкін.

Батыс Еуропада және АҚШ-та 50-60 жылдары ортасында дағдарысты теориялар орын алды. Л.Козердің шиеленістің жалпы теориясына, өту тез шиеленісті функционалды тұжырымдамасының дамуына түрткі болды.

Л.Козердің теориясы қоғамды құрудың ғылыми негіздегі тұжырымдамасы, қарама-қайшылықтарды шешу күштеуден деп қарастырған. Оның теориясында кикілжіңнің тереңдігі төмендегідей:

1.Кімде-кім кикілжіңдерге қатысып, кикілжіңде эмоцияны көп тудырса, соншалықты кикілжіңде тереңде жатады.
2.Топ ішінде кикілжіңдер шынайы емес айтыс-тартыстар көп болса, кикілжіңдер де терең...
3.Топта кикілжіңге қатысушылар өзінің қызығушылықтарын шынайы қадағаласа, онда өзінің қызығушылықтарын макро деңгейде кез-келген шиеленістерде шешім қабылдауда қолданады/2;142б/.

Қазіргі батыс зерттеулері көрсеткендей кикілжің екі бағытта қарастырылады: біріншісі-жеке бастық шиеленісін меңгеру; екіншісі келісімге жету жолында әлемді меңгеру/2;169б/.

Бизнесте және келіссөз сферасында өте кеңінен қолданылатын танымал Томас-Килмен тұжырымдамасы, онда кикілжіңді жағдайларда көрінетін адам жүріс-тұрысының бес стратегиясын қарастырады.К.Томастың айтуынша кикілжіңді өз уақытында шешу керек. Кикілжіңді шешу мақсатында идеалды шиеленіссіз жағдайлар, көбінесе адамдардың толықтай гармонияда жұмыс істеген кезде болады-шиеленістің шешу мақсаты осындайда жақсы көрінеді. К.Томасайтуынша, кикілжіңді меңгерудің мынадай аспектілеріне нақты көңіл бөлу керек: Кикілжіңді жәйттерде адамдарға тән жүріс-тұрыстың қандай формалары бар, оның қайсысы жемісті және деструктивті болып табылады.

Адамдардың жүріс-тұрысының типін шиеленісті жәйттердеК.Томас сипаттау арқылы кикілжіңді реттейтін 2-өлшемді моделді қолдану керектігін айтады, оның өлшеу негізі кооперация болып табылады, яғни адамнның көңіл-күйі адамның қызығушылықтарымен тығыз байланыста, әсіресе кикілжіңді жәйтті немесе өзінің қызығушылығын қорғау акцентімен сипаттайды. Осыған сәйкес негізігі өлшемдер бойынша К.Томас кикілжіңді реттеудің келесі тәсілдерін бөліп шығарады:1-конкуренция қызығушылықтарын қанағаттандыруға ұмтылуы; 2-бейімделу-бәсекеге қарама-қарсы басқалар үшін өзінің қызығушылықтарын құрбан етуге даяр.3 - компромисс-ымыраға келу. 4-қашу-бәсеке ұмтылу жағдайлары, өзінің мақсатына жету тенденциясы.5- ынтымақтық-екіжағы да бірдей толықтай қанағатқа ие, жәйттерге қатысушылары альтернативтілікке келеді /3;172б/.

К.Томас айтуы бойынша, кикілжіңнен қашу екі жақтың ешқайсысы да жетістікке жетпейді; бәсекелесу жүріс-тұрыс формасында, бейімделу және ымыраға келу немесе осыған қатысушылардың біреуі ғана жетістікке жетеді, қалғандары жеңіліске ұшырайды немесе екі жағы да жеңіліп ымыраға келіп жол береді.

Тек ынтымақтастықта ғана екі жағы да жетістікке жетуі мүмкін деп сипаттайды. К.Томас өзінің сұрақтамасында, яғнижүріс-тұрыстың типтерін айырмасын анықтау да бесеуінің мүмкін болатын әр варианты шиеленісті жәйттер деиндивидтердіңжүріс-тұрысындағы 1-пікірден тұрады. Әртүрлі пікірлер жұптан топталған оның әрқайсысы зерттеушінің пікірді өз таңдауы бойынша қалайды, бұл оның жүріс-тұрысқа тән айқын типін анықтауға мүмкіндік береді.

Қазіргі кезде нарықтық экономикада шиеленісті жәйттерді анықтауда кеңінен қолданылады.Томас тұжырымдамасының ролі өте маңызды. Адам жүріс-тұрыс типтік формасын ажыратуға мүмкіндіктер бере алады/4;174б/.

А.Я.Анцупова И.Шипилеваның еңбектеріндегі шиеленіс анықтамасы өте күшті маңызды қиындықтардың шешу тәсілдері өзара әрекет процесінде пайда болып, көбінесе жағымсыз эмоциядан айқын көрінеді/3;206б/.

О.Н.Громова пікірінше, адамдардың әртүрлі көзқарастары қабылдауларының сәйкес келмеуі және қандай да бір оқиғаларды көбіне бақылау дау, жанжалдың туындау жәйттеріне әкеледі. Егерде осы жағдайларда қатысушылардың белгілі бір мақсатқа өзара әрекеті бағытталып байбалам көрсетсе, онда кикілжіңді жәйттер пайда болады. Кез-келген шиеленіс дауласу жәйттерін шиеленіске әкелмейді деп қарастырады.

Әдебиеттер

1. Психологические самообразования читая зарубежные учебники. /Под. Ред. А.М.Матюшкина ./М., 1992г.-с 332-390.
2. Иванов В.Н.,Смолянский В.К.Конфликтология.М.,1995.-242сАнцуповаА.Я..,Шипилов А.И. Конфликтология.,М.,1999г.-с 206
3. АнцуповаА.Я..,Шипилов А.И. Конфликтология.,М.,1999г.-с 206
4. РахманғұлБердібай. Билерсөзініңхалықтықсипаты. //Мұрагер. 1994ж №1. 13-14 б.
5. Гостев А.А. Эволюция сознание в разрешений глобальных конфликтов. М.,1993г.-с 28
6. К.Левин. Психология конфликта СПб., ”Питер”2001г.с7-2
7. Громова О.Н. Конфликтология М.,1993.-с 20-48

УДК 30/11

ОБРАЗ ПЕВЦОВ-ПОЭТОВ В КАЗАХСКОЙ ПРОЗЕ

Тастанқұл С. – Юм-24-3к2 студент группы
Абитиярова А.А. – к.ф.н., доцент

Произведения искусства и искусства, проявления их культурно-духовной деятельности через труд писателя, идеалы поисков. В частности, искусство и искусство занимают особое место в культурно-духовной жизни как в прошлом, так и в настоящем. Благодаря характеру искусства, творческой деятельности вся сфера общества, человеческая жизнь и труд особенно ярко освещаются, дышат новым полем, другим. Трудно представить жизнь без искусства. Только когда жизнь – это искусство, история поучительна, человеческий труд продуктивен, а жизнь значима.

Искусство-творческая деятельность, в ходе которой создаются художественные образы, характеризующие реальное бытие и реализующие эстетическое отношение человека к нему. Существует большое разнообразие видов искусства, отличающихся особой структурой художественного образа. Некоторые из них непосредственно иллюстрируют явления жизни (живопись, скульптура, графика, художественная литература, театр, кино). Другие описывают идейно-эмоциональное состояние художника, рожденного через эти явления (музыка, хореография, архитектура).

Искусство-это форма проявления подлинного бытия в сознании человека художественными образами. Описывая окружающий мир, искусство помогает людям познавать его, является мощным инструментом нравственного и художественного воспитания.

Искусство отличается от науки тем, что оно не отражает бытие в понятии, а в форме, понятной через реальное чувство – в художественных образцах как образце. Создавая художественный образ, он определяет общие черты бытия. Художник передает эти черты через индивидуальное, а иногда даже непереходное поведение, через реальные явления природы и общественной жизни. При этом, в силу того, что личные качества художественного образа более яркие, чувственные, привлекательность этого образа выше, его влияние на население является исключительным.

В процессе работы постепенно развивались эстетические чувства и потребности людей, их понимание красоты в бытии и искусстве. Познание красоты в бытии, ее накопление, представление в качестве образца, демонстрация в художественном образе и доведение до человека, удовлетворение тем самым его эстетических потребностей и одна из важнейших особенностей и задач искусства.

Здесь, несомненно, стоит вспомнить идеалы и уроки независимости. Литературовед, профессор С. Турысбек: "требования независимости от мира человека, общество вошло во все сферы жизни. Служение человечеству, обращение к человеку очевидно. Уроки демократии проливают свет на общество, повседневную жизнь-на брак…

Главными идеалами в истории и духовности казахского народа являются гражданство и независимость страны, противостояние каким-либо оккупационно-колониальным взглядам, открытие новых полей-каналов для широкого пути к здравому смыслу. Сегодняшнее видение, наша новая история принимают во внимание эти темы, - из правдивых соображений очевидны проблемы идеалов нации и духовности.

Главные критерии мира духовности составляют темы искусства. Образное поле жизни неразрывно связано с идеалами искусства. Искусство-это деятельность, которая может служить основой для воссоздания произведения в соответствии с идеалом художника.

Искусство является средством просвещения (обмен опытом, свидетельствами), образования (передача опыта, навыков мышления, накопления, системы отношения к свидетельствам). Познавательная информация в искусстве очень обширна. Он дополняет наши знания о мире. Искусство может быть не только средством познания мира, но и способом самопознания личности.

Художественная коммуникация искусства и его связь с языком были отмечены в истории эстетики. В коммуникативной сфере обосновывается рассмотрение ее как информативной знаковой системы, характеризующейся накоплением личного опыта общения и представлением общественного опыта в индивидуальном порядке.

Эстетическая функция-особая способность искусства, которую нельзя заменить ничем:

- он формирует эстетический вкус, способности и потребности человека, тем самым ориентируя его на ценности в мире.

- пробуждает творческий дух, творческое начало личности.

Искусство выполняет геданестическую функцию. Во-первых, это свободное владение художником сложным и многогранным жизненным материалом. Во-вторых, установить обязательное соотношение всех явлений, рассматриваемых художником, с человечеством, определить их эстетическую ценность. В-третьих, это сочетание объекта и содержания. В-четвертых, это упорядоченный художественный мир, реальная жизнь, построенная по законам красоты. В-пятых, это одно из главных направлений адаптации к творчеству, вдохновению.

Музыка как искусство рождается и живет в результате слияния всех видов деятельности. Взаимоотношения между видами деятельности осуществляются через музыкальные клипы. Это потому, что музыка не может существовать как форма искусства вне изображений. В сознании композитора благодаря музыкальному влиянию и творческому воображению возникает музыкальный образ, переходящий в музыкальное произведение. Прослушивание музыкального образа, т. е. жизненного смысла, гармонирующего с музыкальными звуками, обуславливает все остальные аспекты музыкального восприятия.

Еще с древних времен первый дикий человек стремился приспособиться, прежде всего, к звукам и гармонии изменчивой, изменчивой и развивающейся среды с помощью чистого чувства. Это обстоятельство нашло отражение в древних мифах и легендах. Прямо сейчас можно наблюдать эту ситуацию, для этого достаточно с первых часов жизни малыша понаблюдать за тем, как он себя чувствует, ведет себя.

Место искусства в жизни каждого человека уникально. Мы не можем представить свою жизнь без искусства. Особенно можно выделить два его вида: музыку и литературу. Похожи ли эти два вида искусства? Есть ли у них что-то общее? Какая разница? Конечно, это сложные вопросы. Однако даже маленькому ребенку ясно, что общим, объединяющим музыку и литературу, является звук. Литература-это искусство слова, а слова, как известно, состоят из звуков, и это свидетельство того, что музыка также состоит из звуков.

Литература

1. Габдуллин М. Устная литература казахского народа. - Алматы: Санат, 1996-365 с.
2. Асылбекова Ж. Языковые особенности современных айтысских поэтов / / филол. докт. дисс. - Алматы, 2010-125 с.

ӘОЖ (159.922.7:373:5)

ПЕДАГОГИКА ЖӘНЕ ПСИХОЛОГИЯ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ӨЗІН-ӨЗІ ТАНУ ҮДЕРІСІН ДАМЫТУ

Тилеубекова А.С. - Фи-23-1к1 тобының студенті
Омарова Г.А. - жетекші

Қазіргі кезде педагогика және психология арқылы оқушылардың өзін-өзі тануы өте өзекті,ауқымды тақырыптардың бірі болып отыр. Оқушылардың тұлға ретінде қалыптасуы және психологиялық дамуы барысында бұл мәлесеге тереңірек тоқталу қажет. Адамның өзін-өзі тануы-бұл адамның өз ойларын,мінез-құлқын және өмірдегі мақсатын түсінуі деп ұғынамын.Оқушылардың өзін-өзі тануына,санасының дамуына,өзіндік ой-пікірін қалыптастыруда педагогика және психологияның алар орны жоғары деп айта аламыз.Бұл екі ғылым саласы бірлесе отырып,оқушылардың ішкі жан дүниесін түсінуге,дұрыс бағытта дамытуға үлкен мүмкіндік береді. Педагогика ғылымы білім беру кезінде оқушылардың психологиялық жағдайын ескеруі қажет.Яғни,оқушы қандай күйде сабаққа келді,өзін-өзі қалай сезініп,қалай ұстап тұр,осыны мұғалімнің бақылауы,білуі қажет. Ал психология ғылымы болса,оқушылардың ішкі жан дүниесін зерттеп,олардың даму ерекшеліктерін түсінуге мүмкіндік береді деп ойлаймын.

Адамның өзін-өзі тану үдерісі адамның психикалық дамуында өте маңызды орын алатыны анық. Өзін-өзі тану-бұл адамның өз менін тануы мен өз мүмкіндіктерін түсіну үдерісі деген пікірлерде бар.Оқушылардың психологиялық дамуына педагогиканың тікелей қатысы бар. Мұғалім оқушылардың сезімдерін ұғынып,сонымен жұмыс жасап,дұрыс бағытқа бұру қажет деп ойлаймын.Адамның өзін-өзі тану үдерісі оқу және тәрбие барысында қалыптасады. Осы кезеңде оқушыларда өз мүмкіндіктерін бағалауды үйрену және адамгершілік қасиеттерді ұғыну үдерісі жүре бастайды. Бұл тек педагогика және психология ғылымдарының бірлесуі арқылы жүзеге асырылады.Менің санамда оқушылар үшін,жалпы адамзат үшін ең маңызды нәрсе өзін-өзі тану деген түсінік қалыпқасқан.Адам баласы өзін-өзі толық танығанкезде,өзін-өзі толықтай қабылдаған сәтте оған жаңа мүмкіндіктер ашылады. Себебі,сол кезде ғана адам өзінің өмірдегі мақсаты қандай екенін түсіне бастайды деп ойлаймын.Бұл түсінік мектеп жасынан қалыптасады.Қазіргі таңда 20 жыл бойы мектеп бағдарламасындағы Өзін-өзі тану пәнінің алынып тастауы өте өкінішті. Бұл пән 1-11 сынып аралығындағы барлық сыныпқа оқытылған болатын. Осы пән арқылы оқушылар қиялына ерік беріп, өмірге деген көзқарастарын қалыптастыруға мүмкіндік берер еді деп ойлаймын. Оқушылардың,жасөспірімдердің өзін-өзі тануы оның әлеуметтік ортасына байланысты қалыптасады. Әлеуметтік ортасы деп отырғанымыз оның қоршаған ортасы,отбасысы,сыныптастары жалпы жанындағы адамдар.Оқушылар өздерін танып,басқа адамдармен қарым-қатынас орнату арқылы ғана жеке тұлға болып дами түседі.Және осы жас келеңінде оқушылар,жасөспірімдер өздерін басқа адамдармен салыстырып,өзгелердің пікірлерімен бағалауынан әсер ала бастайды.Оқушылардың өзін-өзі тану кезеңінде оқытушылармен тәрбиешілер әртүрлі арнайы тапсырмалар мен жаттығулар беріп отыруы керек деп ойлаймын.Жаңа атап өткендей бұл кезеңде адамның әлеуметтік ортасы,қоршаған ортасы қатты әсер етеді.Және де оқушылардың өзін-өзі тану барысында өздеріне деген сенімділік пайда бола бастайды.Бұл оқушылардың психологиясынан тікелей әсер ететіні анық деп ойлаймын.

Педагогика және психологияның өзара байланысы арқылы оқушылардың өзін-өзі тану үдерісін дамытудың білім беру жүйесінде алар орна жоғары деп ойлаймын. Екі ғылым саласының бірі-бірімен тығыз байланыстылығы,оқушылардың дамуын тиімді дамытуға мүмкіндік береді. Оқытушылармен тәрбиешілерге бұл үдерісті дұрыс бағытта дамыту білу үшін педагогикалық әдістерді тиімді пайдаланып,оқушылардың психологиясын терең түсінеге жол ашады деп ойлаймын. Педагогика мен психология оқушылардың өзін-өзі тануын дамытып,тұлға ретінде қалыптастыруға ықпал етеді.

Әдебиеттер

1. Мақсұтова,М., Жасөспірімдер психологиясы. – Алматы: Ғылым, 2010.
2. Жарықбаев Қ., Құдайқұлов М. Психология. – Алматы:Қазақ университеті,2005.
3. Бейсенбаев Ә., Педагогика және психология негіздері. – Алматы:Раритет,2010.

ӘОЖ 37.091.33:81:82

АБАЙ ҚҰНАНБАЕВ ҚАЗАҚТЫҢ ҰЛЫ АҚЫНЫ, ОЙЛАРЫ

Тореханова Х. - Фи-22-6к тобының студенті
Мадалиев Я.Х. – аға оқытушы

Қазақ поэзиясының белгілі композиторы, қазақ халқының мәдени мұрасын, әсіресе 19 ғасырдың екінші жартысында өмір сүріп, жасаған философ, қазақ жазба әдебиетінің негізін салушы. Абай Құнанбаевтың тұлғасы мен әдеби мұрасын қастерлеуге мемлекеттік деңгейде үлкен мән берілуде, ғұламаның шығармашылық мұрасын жас ұрпаққа жеткізуге, оны қалың жұртшылыққа насихаттауға, Абай хан атындағы байқаулар сияқты ауқымды шараларды өткізуге бұрынғыдан да көп көңіл бөлінуде. Абайдың өнер әлеміне келуіне анасы мен әжесінің ықпалы ерекше күшті болды. Табиғатынан ерекше шығармашылық қабілетке ие болған бұл екі әйел дарынды да әсерлі Ибраһимге балалық шағында көптеген ертегілер, дастандар, жырлар айтып берген. Абайдың рухани дүниесін осы екі асыл әйелдің қалыптастырғаны оның адамдық, шығармашылық тағдырында шешуші рөл атқарды. Ибраһим жастайынан өзін-өзі сыйлайтын, жайдары, әділ адам болып өсті. Абай поэзиясы қазақ тілінің шексіз көркемдік мүмкіндігін танытты. Ол өз шығармашылығында Ясауи, Науаи, Физули, Сопы Оллаёр дәстүрлерін орыс әдебиетінің озық тәжірибелерімен ұштастыра білген. Жақындап қарасақ, Абай шығармашылығына мынадай үш қайнар көздің әсер еткенін байқауға болады. Оның біріншісі - халықтың ауызша шығармашылығы. Екіншісі – Йасауи, Низами, Хафиз, Саади, Науаи, Физули, Оллаёр сияқты Мұсаның көптеген өкілдерінің еңбектері. Үшіншісі – орыс және олар арқылы Күнбатыш жазушыларының әдеби шығармалары. Бірақ, көп оқитын, әр тілдегі әдебиетті жетік меңгерген Абай солардың әсерінен шындап әсер алып, асқан дарынының, өнерге байыпты көзқарасының арқасында өзінің шығармашылық келбетін сақтап, Абай шығармашылығының өмірі мен болмысы сияқты сан қырлы болғаны да шындық. Бұл оның шығармаларынан анық байқалады. Ақын тек мұңның да, қуаныштың да жыршысы емес. Ол тек мұңды немесе тек қана әзіл-қалжың өлеңдер жазатын ақын емес, адам болмысындағы сан алуан сезім мен сезімді бейнелей білген лирик ақын. Абайдың сезімтал да сезімді жүрегі өлеңдерінде өзінің нәзік көрінісін табады. Әділдік, әділдік, ақиқат, имандылық пен әділдіктің жаршысы болып өмір сүрген ақын айналасындағылардың рухани төмендігі, өзін-өзі қинаған өмірі, адам деген атқа лайық еместігі жанын қинап, ренжітеді. Аташ сөздің шебері болғандықтан мұңын мұңды, әсерлі өлеңге айналдырады. Абайға дейін де қазақ поэзиясы адам бойындағы келеңсіздіктерді әр қырынан сынағаны рас. Бірақ, мәселе мынада: Абай өз жерлестерін сырттай сынамай, өз көзқарасын шын жүректен білдіріп, халықтың бірі, ең тазасы, оның жазғанына ерекше шынайылық, шыншылдық беретіні Абайдың сиқырлы қаламының арқасында табиғат әлемін бейнелеуде адамдық мәнге ие болып, одан әсемдік пайда болады. Қазақтың сан ғасырлық ауыз әдебиетінде де, Абайға дейін жасалған жазба әдебиетінде де табиғат мұндай шеберлікпен, нәзіктікпен суреттелмеген: «Ақ киімді, сымбатты, ақ сақалды, Соқыр, мылқау, танымас тірі жан. «Ақ шашты, шұңқыр жапалақ ысқырып жерге сықырлап шықты». Қыс мезгілін адамдық қасиеттер аясында бейнелеу, суық мезгілге тән қасиеттерді жағымсыз адамның мінез-құлқы арқылы көрсету – үлкен дарын иесінің ғана қолынан келетін іс. Бұл оқырманға қысты анық елестетуге және оның бірегей ерекшеліктерін тікелей сезінуге мүмкіндік береді. Бөтен әдебиетте Абайға дейінгі бірде-бір ақын табиғат құбылыстарын адам психикасына, оның эмоционалдық күйлеріне мұншалықты жақындатып, адамды табиғат арқылы бейнелеу жолына соншалықты тереңдеп бармаған. Абай өлеңдерінде табиғат пейзаждық әсерде бір жерде жеке-дара суреттелмейді, адам көзқарасы, оның сезімдері, сезімдері еріксіз тоғысады.

1870-1880 жылдары жас Ибраһимнің «Ашық жүз», «Фузулий», «Шәмсий», «Соф, соф көңіл», т.б. Абай есімін көпшілікке танытты. Қысқасы, Абай қырық жасқа келгенде ғана көркем шығармашылықтың өз тағдыры екенін шын түсінді. Өйткені, осы кезеңде оның дүниетанымы қалыптасып, бейнелеу өнерінің халықтың санасы мен руханиятына әсерін терең түсініп, ақындық шеберлігі шыңдалады. Абай өмір бойы қазақ халқын татулыққа, білімге, ағартушылыққа, ынтымақ пен келісімге шақырды. Ол қазақ халқының мәдени мұрасы мен әлем әдебиетінің қазынасына 200-ден астам поэма, сондай-ақ «Ескендір», «Ма'суд», «Әзім әңгімесі», «Вадим» деп аталатын баға жетпес 4 дастан, 45 қара сөз («қара сөз») қалдырды. Сондықтан небәрі 59 жыл өмір сүрген Абай 10 жасынан өмірінің соңына дейін (1855-1904) 49 жыл шығармашылықпен айналысса да, 40 жастан бастап (1885-1904) 19 жыл бойы белсенді шығармашылықпен айналысты. Абай – ағартушы ақын (ақын), қазақ жазба әдебиеті мен тілінің негізін салушы, дана жазушы – «қара сөздер» (прозада жазылған) философиялық түсіндірмелердің авторы; қоғамдық-саяси процестердің белсенді қатысушысы оның әдеби мұрасын өрнек жанрына қарай былайша жіктеуге болады: а) лирикалық және сатиралық өлеңдер; ә) эпостар; в) прозалық шығармалар (мақалдар); г) аудармалар. Әдеби-

эстетикалық концепция «Ән - сөздің патшасы, сөздің жүрегі» деген өлеңінде Абай халық поэзиясының әдеби-эстетикалық концепциясын, оны тыңдаған адам қандай болу керектігін алға тартады. Ақын әрбір халық ақынына бірқатар талаптар қоятынын атап көрсетеді: а) «Сырты күміс, іші алтын» деген сәнді киінген жаңа шығармалар тудыру; б) шығармаларының тереңдігі; в) автор эстетикалық әсерге жетеді; г) Өлеңдер мен дастандар халықтың жүрегіне жақын болуы керек. Әрине, мыңның бірінде болса да, әдемі сөздерді бағалайтындар бар. Яғни, ұлы әдебиет жаратушыдан ынта-жігерді талап ететіні сияқты, ол да сөз қадірін бағалайтын талғамы биік оқырманға жазылады. Абай өзінің әдеби-эстетикалық концепциясына адал болып, ежелгі әдеби-көркем дәстүрді ұстанды. Өлеңдерін нақыл сөздермен, нақыл сөздермен, афоризмдермен әрлеген. Жаманның алдында да әділдікті, ұятты, арнамысты, сабырлықты батыл жырлаған. Сондықтан Абайдың әдеби мұрасын ақын дүниетанымы мен сүйенген әдеби-эстетикалық канондармен тығыз байланыстыра зерттеу орынды. Мысалы, «Ескендір» эпопеясында Ескендір Зұлқарнайынның бейнесін меңзегенімен, қазақтың «Бөлінгенді бөрі жейді» деген мақалына ерекше мән берілген. Өйткені, ақын осы даналықты жерлестерінің санасына сіңіруді мақсат етеді. Жалпы, шығыс әдебиетінің күшті ықпалы «Ма'суд», «Ескендір» дастандарында анық байқалады. Шынында да, Абай медреседе оқып жүрген кезінен бастап Орта Азия ақындары мен ғұламаларының: Саади Ширази, Хафиз Ширази, Хисрав Дехлеви, Абдурахман Жәми, Әлішер Науаи, Захириддин Мұхаммед Бабыр, Нодираның шығармаларын қызыға оқып, олардың ықпалымен халықты ілгерілетуге итермелейтін жігерлі ой-пікірлер жаза бастады.

Атап айтқанда, ақынның Әлішер Науаи мен Мирзо Бабырдың тұлғаларына, шығармашылық мұраларына деген терең сүйіспеншілігі туралы сөз қозғаған академик Мұхтор Әвезов: «Абай Құнанбаев ұлы Ақылбойға хазірет Әлішер Науаидың «Сабағи Сайёр» атты дастанының сюжеті бойынша «Хирург» шығармасын жазуды тапсырды», - деп жазады. Абай өзінің «Даналық» кітабында қолөнерші мен кәсіпкер, егінші мен саудагер, ағартушы, жомарт халық болмысына тән ізгі қасиеттерді дәріптеп, «Өзбек диқандары өсірмейтін өсімдік жоқ, олар жасамаған зат жоқ, оларда атақты, біздер атымен жоқ, біздер ынтымағы жоқ, ынтымақ жоқ ол, шеберлік пен байлық, оларда бәрі бар».

Әдебиеттер

1. Өлең - сөздің патшасы. - Алматы: Дәуір, 2006.- 566 б.
2. Абай. Шығармаларының екі томдық жинағы: Өлеңдер мен аудармалар.- Алматы: Жазушы, 2002. - 296 б.
3. Абай.Өлеңдер, поэмалар, аудармалар мен қарасөздер. - Алматы: Жібек жолы, 2005.- 488 б.
4. Абай.Қарасөз. Книга слов. - Семей: МКА, 2007.- 368 б.
5. Абай.Қалың елім. қазағым.- Алматы: Атамұра, 2002.- 224 б.
6. Абай. Нақылсөздер. - Алматы: Көшпенділер, 2007.- 160 б.

АДАМ ӨМІРІНІҢ МӘНІ ЖАС ЕРЕКШЕЛІГІМЕН ӨЛШЕНБЕЙДІ

Төлеген Д.А. - Фи-23-1к-2 тобының студентті
Омарова Ғ.А. – аға оқытушы

Адам өмірінің мәні оның қанша жыл өмір сүргенімен емес, сол жылдарда атқарған еңбегімен өлшенеді. Өмір – терең мағынаға ие құбылыс, оны тек уақыт өлшемімен бағалау мүмкін емес. Біреу ұзақ жыл өмір сүрсе де, ешқандай із қалдырмай кетеді, ал енді біреу қысқа ғұмырында үлкен жетістіктерге жетіп, артындаөщпес мәңгілік мұра қалдырады. Демек, өмірдің мәні жаспен емес, адам баласының жүрегіндегі үміт пен сеніммен өлшенеді.

Өмір – үлкен теңіз секілді: сансыз бұлақтар қосылып, оны толықтырып отырады. Сол сияқты әр адамның өмірі , болашағы оның ішкі жан дүниесінің көрінісі. Біреу өмірді дәулетпен өлшесе, енді бірі рухани құндылықтарды жоғары қояды. Бірақ адамның шынайы бақыты оның жастығында емес, жүрегінің жылуы мен өмірге деген талпынысында , көзқарасында. Егер адам өмірді сүйіп, әр сәтті бағалай білсе, онда оның ғұмырының мәні ерекше болады.

Кей адамдар жас кезінде өздерін бақытты сезінсе, ал ұлғайғанда өмірдің мәнін жоғалтып жатады. Бірақ шын мәнінде, адамның жасына қарамастан, оның өмірі әрқашан шынайылыққа толы болуы мүмкін. Егер адам ертеңгі күнге сеніммен қараса, жетістіктерге ұмтылса, өмір оған әрдайым жаңа қырынан ашылады.

Өмірде неше түрлі адамдар бар: біреуі ой үстінде жүрсе, адал еңбектенсе, енді біреуі тек қызық қуумен әуре. Біреу адалдықты басты орынға қойса, біреу жеке бас пайдасын ғана ойлайды. Кейде адамдар басқалардың қайғысына шынайы ортақтасса, ал кейбірі сырттай жылап, іштей қуанып тұрады.Біреу аяғын шалыс басып күніренсе, біреу қайғысына ортақтаскансып сырты жылап, іші күліп «ә, бәлем, өзіне де сол керек» деп тұрады. Бәлкім, « бір кем дүние, жалған өмір » деген осы шығар?

Осындай алуан түрлілік өмірдің өзіндік заңдылығы. Бірақ шынайы бақыт пен өмірдің шын мәні – адалдықта, үміт пен сенімде.

Адам баласы жасына қарамастан өмірді сүйіп, жақсылыққа ұмтылса, оның өмірі ешқашан бос өтпейді. Өмірдің шынайы мәні мен сәні – адамның жасында емес, оның жүрегіндегі сенім мен үмітте.

Әдебиеттер

1. Сәбет Бап-Баба. Жалпы психология. Алматы, 2013 ж
2. ЖарықбаевҚ. Жантануға кіріспе хрестоматия. Алматы, 2015 ж
3. Алдамұратов Ә. Жалпы психология, Алматы, 2014ж
4. Намазбаева Ж.И. Психология, Алматы, 2015 ж

ЖАСТАР АРАСЫНДАҒЫ ЕРІКТІЛІК ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ҚАЙЫРЫМДЫЛЫҚ ЖОБАЛАРЫНА БЕЛСЕНДІЛІГІН АРТТЫРУ

Тухтар Г. - ФИ-23-3кс/рс тобының студенті
Айтжанова А.Б. - п.ғ.к., доцент

Қазіргі заманда жастар қоғамның ең белсенді және креативті бөлігі болып табылады. Олардың энергиясы мен жаңашыл ойлары түрлі әлеуметтік мәселелерді шешуде үлкен рөл атқара алады.

Еріктілік – жастардың осы әлеуетін іске асырудың тиімді құралы. Бұл құбылыс тек қайырымдылық көмек көрсету ғана емес, сонымен қатар жеке тұлғаны тәрбиелеу мен әлеуметтендірудің бірегей әдісі. Еріктілік арқылы жастар қоғамда маңызды өзгерістер жасап, халықтың түрлі топтарына көмек көрсетіп қана қоймай, өздерін жаңа қырынан таныта алады. Бұл тәжірибе оларды жан-жақты дамытуға, жауапкершілік пен ынтымақтастық қасиеттерін қалыптастыруға септігін тигізеді. Сонымен қатар, еріктілік жастарға кәсіби дағдыларды меңгеріп, болашақ мансаптық жолын анықтауға көмектеседі.

Қазақстанда еріктілік қозғалысы мемлекет тарапынан қолдау тауып, жастар арасында танымалдылыққа ие болуда. 2020 жыл елімізде «Еріктілер жылы» деп жарияланып, бұл бағыттағы жобалар қарқынды дамуға мүмкіндік алды. Қазіргі таңда жастар қайырымдылықтың түрлі салаларында – әлеуметтік, экологиялық, білім беру, мәдени және спорттық жобаларда белсенділік танытуда.

Бұл жұмыстың мақсаты – жастар арасында еріктілік қызметін дамыту, олардың қайырымдылық жобаларға қатысуының маңыздылығын көрсету және олардың белсенділігін арттыру жолдарын анықтау. Еріктілік арқылы жастардың қоғамдағы рөлі артып, олардың азаматтық жауапкершілігі мен тұлғалық дамуына үлес қосуға болады.

Қазіргі заманда еріктілік (волонтерлік) тек жеке тұлғаның дамуына ғана емес, бүкіл қоғамның тұрақты дамуына бағытталған маңызды құралға айналды. Еріктілік жастардың өміріне терең әсер етіп, олардың әлеуметтік жауапкершілігін арттырып, азаматтық ұстанымын нығайтуға ықпал етеді. Жастардың қайырымдылық жобаларға қатысуы – олардың мейірімділік, жанашырлық сияқты адамгершілік қасиеттерін қалыптастырудың бірден-бір жолы.

Еріктілік (волонтерлік) – қоғамның дамуы мен тұрақтылығына үлес қосатын маңызды бастамалардың бірі. Жастар арасындағы еріктілік – бұл тек уақытты тиімді өткізу ғана емес, сонымен бірге азаматтық жауапкершілікті арттырудың, әлеуметтік проблемаларды шешудің, сондай-ақ өзін-өзі дамыту мен кәсіби тәжірибе жинаудың ерекше тәсілі. Жастарды қайырымдылық жобаларына тарту арқылы олардың белсенділігі мен ықпалын күшейту қазіргі қоғам үшін өте өзекті [1].

Еріктілік тек көмек көрсетумен шектелмейді. Бұл – жастардың көшбасшылық қасиеттерін дамытуға, жаңа дағдылар мен тәжірибе жинауға, қоғамға пайдалы болуға мүмкіндік беретін платформа. Жастардың қоғамның белсенді мүшелері ретінде қалыптасуы, олардың болашақтағы еңбек жолында табысты болуына да ықпал етеді.

Алайда жастардың қайырымдылық жобаларға қатысу деңгейі әртүрлі, және бұл көрсеткішті арттыру үшін арнайы қолдау мен ынталандыру шаралары қажет. Осы жұмыста жастар арасындағы еріктіліктің маңыздылығы, оның қоғамға тигізер әсері, сондай-ақ олардың қайырымдылық жобаларға белсенділігін арттыру жолдары қарастырылады.

Жастар арасында әлеуметтік жауапкершілікті қалыптастыру қоғамда мейірімділік, ынтымақтастық және өзара көмек көрсету мәдениетінің дамуына ықпал етеді. Бұл тек жеке тұлғалардың дамуы ғана емес, жалпы қоғамның әл-ауқаты мен тұрақтылығына оң әсер етеді. Әлеуметтік жауапкершілікке ие жастар болашақта өз кәсібінде де, қоғамдық өмірінде де белсенді және пайдалы азамат бола алады.

Еріктілік жобаларына қатысу арқылы жастар жаңа дағдыларды меңгереді: көшбасшылық, командалық жұмыс, уақытты тиімді басқару және қарым-қатынас орнату қабілеті. Бұл дағдылар олардың болашақтағы мансаптық өсуіне де септігін тигізеді. Сонымен қатар, жастардың қиын жағдайларда шешім қабылдау және жауапкершілік алу қабілеті артады.

Еріктілік – бұл қоғамдағы өзекті мәселелерді шешуге бағытталған ерікті қызмет түрі. Ол жастарға тек пайдалы істермен айналысуға мүмкіндік беріп қана қоймай, олардың азаматтық санасын қалыптастырады. Еріктілікке қатысу жастардың қоғам алдындағы жауапкершілігін арттырып, жанашырлық пен адамгершілік құндылықтарды бойларына сіңіруге көмектеседі. Қарттар үйінде немесе балалар үйлерінде көмек көрсету арқылы олар адамдарға қамқорлық жасаудың маңыздылығын түсінеді. Бұл тәжірибе жастарды қиындықтарды түсінуге және оларды шешуге белсенді араласуға жетелейді.

Әлеуметтік жауапкершілік – бұл жеке адамның қоғам алдындағы міндеттерін сезінуі және оларды орындауға бағытталған әрекеттер жүйесі. Еріктілік жастардың бойында осы жауапкершілік сезімін қалыптастырудың тиімді құралы болып табылады.

Жастар арасындағы еріктілік – қоғамның дамуы үшін маңызды және тиімді құрал. Еріктілік жастарды жауапкершілікке, жанашырлыққа және ұжымдық жұмысқа үйретіп, олардың азаматтық белсенділігін арттырады. Қайырымдылық жобаларына қатысу арқылы жастар қоғамдағы өзекті мәселелерді шешуге, сондай-ақ өздерінің кәсіби дағдыларын дамытуға мүмкіндік алады. Сонымен қатар, еріктілік қоғамның ең осал топтарына көмек көрсетіп, қоғамдық ынтымақтастық пен әлеуметтік әділеттілікті нығайтады.

Еріктілік – жастар үшін үлкен мүмкіндік. Бұл тек қоғамға пайда тигізіп қана қоймай, жастардың жеке дамуына, жаңа таныстықтар орнатуға, және өздерін табуға жағдай жасайды. Қайырымдылық жобаларына белсенділік таныту арқылы жас ұрпақ өздеріне ғана емес, айналасындағы әлемге де оң өзгерістер енгізе алады.

Еріктілік арқылы қалыптасқан әлеуметтік жауапкершілік жастардың тек жеке тұлға ретінде емес, қоғамның маңызды мүшесі ретінде өсуіне ықпал етеді. Бұл олардың айналасындағы адамдарға қамқорлық танытуға, ортақ игілікке үлес қосуға және өз елінің дамуына адал қызмет етуге ынталандырады [2].

Еріктілік жеке және кәсіби дағдыларды дамытуға арналған ерекше мүмкіндік береді. Бұл жастарды жан-жақты дамытуға, олардың болашақ өміріне маңызды үлес қосуға көмектеседі. Қоғамда өз орнын табуға ұмтылған әрбір жас үшін еріктілік – үлкен өмір мектебі.

Жастардың қайырымдылық жобаларға белсенді түрде қатысуы қоғамның тұрақтылығы мен дамуына тікелей әсер етеді. Бұл оларды жауапты азамат ретінде тәрбиелеп, болашақта еліміздің әлеуметтік мәселелерін шешуге белсенді араласуына ықпал етеді. Сонымен қатар, еріктілік арқылы жастардың шығармашылығы артып, жаңа идеяларды жүзеге асыруға мүмкіндік алады.

Жастар арасындағы еріктілік қызметі қоғамдағы маңызды мәселелерді шешудің тиімді құралы болып табылады. Бұл құбылыс тек қайырымдылық көмектен ғана тұрмайды, ол жастарды жан-жақты дамытуға, олардың әлеуетін ашуға және азаматтық жауапкершілікті қалыптастыруға мүмкіндік береді. Еріктілікке қатысу жастарды жауапкершілікке, жанашырлыққа және ынтымақтастыққа үйретіп қана қоймай, олардың кәсіби және тұлғалық дамуына ықпал етеді.

Қазіргі таңда Қазақстанда еріктілік қызметі мемлекеттің қолдауымен дамып, жастар арасында үлкен сұранысқа ие болуда. Әлеуметтік, экологиялық, білім беру және мәдени жобаларға қатысу арқылы жастар тек қоғамға пайдасын тигізіп қоймай, өздерінің өмірлік және кәсіби мақсаттарына қол жеткізуге мүмкіндік алады. Еріктілік – бұл жастарды саналы азамат ретінде тәрбиелеудің маңызды бөлігі, сонымен бірге қоғамның тұрақты дамуына үлес қосатын күш [3].

Жастардың қайырымдылық жобаларға белсенді қатысуын арттыру үшін оларға қолайлы жағдай жасау, мотивацияны күшейту және олардың еңбегін мойындау маңызды. Сондай-ақ, еріктілік қызметін насихаттау, заманауи технологияларды қолдану және қоғамда еріктілердің мәртебесін көтеру бойынша жұмыстар жалғасын табуы тиіс.

Осылайша, жастар арасындағы еріктілік – бұл олардың азаматтық белсенділігін арттырудың және қоғамның түрлі салаларында оң өзгерістер жасаудың қуатты құралы. Бұл қызметті одан әрі дамыту – мемлекеттің тұрақты дамуы мен жастардың жарқын болашағына жол ашады.

Әдебиеттер

1 Абдулкаримова, А. «Жастардың әлеуметтік жауапкершілігін қалыптастыруда еріктіліктің рөлі.» Әлеуметтік ғылымдар журналы, 2022

2 Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі. «Еріктілер жылы: жастарды қолдау және дамыту бағдарламалары.» НұрСұлтан, 2020

3 Бағланова, Р. «Еріктілік: Жастардың дамуы мен әлеуметтенуі үшін мүмкіндіктер.» Қоғам және мәдениет, 2021

ӘОЖ 811.581

ҚАЗАҚСТАН СТУДЕНТТЕРІНІҢ ҚЫТАЙ ТІЛІН МЕҢГЕРУІНЕ ӘСЕР ЕТЕТІН ФАКТОРЛАРДЫ ЗЕРТТЕУ

Тұрлыбай Ш.Е. - ФИ-23-3к5 тобының студентті
Тұрсынғали Н. - магистр оқытушы

Қытай тілі – әлемдегі ең көне және күрделі тілдердің бірі. Оны үйрену әсіресе қазақ азаматтар үшін үлкен сынақ болуы мүмкін. Себебі бұл тілдің фонетикасы, грамматикасы және жазу жүйесі қазақ, орыс және басқа да посткеңестік тілдерден айтарлықтай ерекшеленеді. Осы ерекшеліктер тіл үйрену барысында белгілі бір қателіктерге жиі ұрынуға себеп болады.

Қазақстан студенттерінің қытай тілін меңгеруіне әсер ететін факторларды зерттеу барысында келесі аспектілерді қарастыру маңызды:

1. Экономикалық және кәсіби факторлар

Қытайдың әлемдік экономикадағы орны: Қытай әлемдегі ең ірі экономикалардың бірі болып табылады. Қытай тілін білу халықаралық бизнес пен сауда саласында үлкен артықшылық береді.

Жұмыспен қамту мүмкіндіктері: Қазақстанда және әлемде қытай тілін білетін мамандарға сұраныс артып келеді. Бұл логистика, халықаралық қатынастар, сауда, туризм және аударма салаларын қамтиды. Қытай тілін білетін мамандарға жұмысқа орналасу мүмкіндіктері кең. Қазақстандағы көптеген компаниялар Қытаймен жұмыс істейді, сондықтан Қытай тілін меңгеру еңбек нарығында бәсекеге қабілеттілікті арттырады.

Қытай компанияларының Қазақстандағы белсенділігі: Қытайдың Қазақстанда жүзеге асырып жатқан инвестициялық жобалары (мысалы, “Бір белдеу, бір жол” бағдарламасы) қытай тілін білетін мамандардың қажеттілігін арттырады.

2. Мотивациялық факторлар

Экономикалық мотивация: Қытайдың әлемдік экономикалық рөлі мен Қазақстанмен сауда-саттық байланысы студенттерді қытай тілін үйренуге ынталандырады.

3. Мәдени және білім беру факторлары

Қытай мәдениетіне қызығушылық: Қытай мәдениеті, оның ішінде тарихы, әдебиеті, өнері және философиясы әлемдік мұраның маңызды бөлігі болып саналады.

Білім алу мүмкіндіктері: Қытай үкіметі қазақстандық студенттерге стипендиялар ұсынады. Бұл Қытай университеттерінде оқу мүмкіндігін арттырып, тіл үйренуге ынталандырады.Қытай университеттері әлемдік деңгейде бәсекеге қабілетті болып отыр. Қытай тілін үйрену, ғылыми зерттеулер жүргізу және жоғары білім алу мүмкіндіктерін арттырады.

Туризм: Қытайға саяхат жасау немесе мәдениетпен тереңірек танысуға деген қызығушылық.Қытай әлемдегі ең көп туристік бағыттардың бірі болып табылады. Қытай тілін меңгеру туристік тәжірибені жақсартып, жергілікті тұрғындармен оңай қарым-қатынас орнатуға мүмкіндік береді.

Мәдени және білім беру мүмкіндіктері: Қытайдың мәдени мұрасы, жоғары оқу орындарындағы стипендиялар мен академиялық бағдарламалар студенттердің қызығушылығын арттырады.

Мұғалімдердің біліктілігі: Қытай тілін үйрететін мамандардың жеткілікті болуы және олардың педагогикалық әдістері үлкен рөл атқарады.

Оқу материалдары: Заманауи оқулықтардың, аудио-видео ресурстардың қолжетімділігі оқыту сапасына тікелей әсер етеді.

4. Тілдік факторлар

Қытай тілінің ерекше сипаты: Тональды жүйе мен иероглифтерді меңгеру кейбір адамдарға интеллектуалдық қиындық ретінде тартымды болуы мүмкін.

Грамматикалық қиындықтар: Қытай тілінің грамматикасы мен сөйлем құрылымы қазақ және орыс тілдерінен өзгеше. Бұл қиындықтар студенттердің тіл үйренуге деген мотивациясына теріс әсер етуі мүмкін. Қытай иероглифтерін меңгеру де үлкен қиындық туғызады.

Әлемде таралуы: Қытай тілі әлемде ең көп адам сөйлейтін тіл, сондықтан оны білу көптеген адамдармен байланыс орнатуға мүмкіндік береді.

Тіл үйренудегі қиындықтар

Иероглифтерді меңгеру: Қытай тілінің иероглифтік жүйесі студенттерге ерекше қиындық тудырады.

Фонетикалық ерекшеліктер: Қытай тіліндегі дыбыстар мен тондардың көптігі де қиындықтар туғызады. Тоналды тіл болғандықтан, дұрыс айту мен түсіну дағдыларын қалыптастыруға уақыт қажет.

Психологиялық кедергілер: Қытай тілін үйренуге психологиялық тұрғыдан дайын болмау да студенттерге қиындықтар туғызады. Тілдің ерекшеліктерін қабылдау мен үйренуге мотивация табу кейбір студенттер үшін қиын болуы мүмкін.

5. Мемлекеттік және институционалдық факторлар

Мемлекеттік қолдау: Қазақстанда көптілділік саясаты және Қытаймен әріптестік қарым-қатынас қытай тілін оқуға ынталандырады.

Конфуций институттары: Қазақстанда Конфуций институттары арқылы қытай тілін тегін немесе қолжетімді бағамен оқыту мүмкіндіктері бар.

Мемлекеттік бағдарламалар: Қазақстан мен Қытай арасындағы білім беру саласындағы ынтымақтастық, мысалы, “Бір белдеу, бір жол” бастамасы.

ЖОО-лардағы қытай тілі факультеттері: Университеттерде қытай тілін оқыту бағдарламаларының кеңеюі.

6. Жеке себептер

Жеке даму: Қытай тілін меңгеру интеллектуалдық қабілеттерді дамытып, жеке мақсаттарға жетуге көмектеседі.

Халықаралық достық: Қытай тілін үйрену қытайлықтармен достық қарым-қатынас орнатуға және мәдени айырмашылықтарды түсінуге ықпал етеді.

Жеке мотивация: Кейбір адамдар үшін Қытай тілін үйрену – бұл жеке қызығушылық, достарымен, туыстарымен немесе әріптестерімен қарым-қатынас орнату мақсатында болады.

Халықаралық қатынастар және дипломатия: Қытайдың халықаралық саясаттағы рөлі өсіп келе жатқандықтан, көптеген елдер үшін Қытай тілі мен мәдениетін меңгеру маңызды болып отыр. Бұл дипломатиялық қатынастарды нығайту үшін қажет.

7. Технологиялық және медиа ықпалы

Қытайлық технологиялар мен әлеуметтік желілер: WeChat, Douyin (TikTok), Alibaba сияқты платформаларға қол жеткізу үшін қытай тілін білу қажет.

Қытай технологиялар саласында әлемнің алдыңғы қатарында келеді. Қытай тілін үйрену осы саладағы мүмкіндіктерді түсіну және осы индустриядағы жетістіктермен танысуға мүмкіндік береді.

Қытайдың әлемдегі ең үлкен интернет нарықтарының бірі болуы, студенттердің Қытай тілін меңгеруге деген қызығушылығын арттырады. Қытайдағы әлеуметтік желілер мен интернет-ресурстардың қолданылуы тіл үйренуге қосымша стимул береді.

Әдебиеттер

1. Рысқұлов Ә.. “Қазақстан және Қытай: экономикалық және мәдени байланыстар” – Қос мемлекет арасындағы серіктестік туралы шолу.2016ж
2. Мұратов А. Қ. “Қытай мәдениеті мен философиясы” – Қытайдың мәдениеті мен философиясына байланысты толық зерттеу. Жарияланған жылы: 2019.
3. Тан, Чжэн. “Китайский язык как иностранный: Проблемы и решения” – Қытай тілін шетелдік студенттерге оқытудағы қиындықтар мен шешімдер. Жарияланған жылы: 2017.
4. Смирнова И. А. “Қытай тіліндегі сөздер мен сөйлемдер құрылымын зерттеу” – Қытай тіліндегі грамматикалық құрылым мен ерекшеліктер туралы. Жарияланған жылы: 2020.
5. Мухамедова С. “Қытайдың әлеуметтік және мәдени ерекшеліктері” – Қытайдың қоғамы мен мәдениетінің ерекшеліктерін зерттеу. Жарияланған жылы: 2018.
6. Айдарбекова А.. “Қытай тілін меңгерудегі қиындықтар мен олардың шешімдері” – Қазақстан студенттерінің тіл үйрену тәжірибесі туралы отандық зерттеу. 2018ж

ӘДЕБИЕТ ПЕН ПСИХОЛОГИЯ: РУХАНИ КҮРЕС ЖӘНЕ АДАМ ЖАНЫ

Узбекова Ж. - Фи-23-1к2 тобының студенті
Омарова Г.А. - жетекші

Әдебиет психология көзімен бейне- бір бір- біріне сәйкес келмейтін ұғымдай болып көрінуі мүмкін. Тереңіне бойлап қарасаң, екеуінің ұштасып жатқанын аңғара аламыз.

Әдебиет- шығарма кейіпкерлерінің толғанысы, бір сарында тұрмауы. Психологиямен байланысын ондағы кейіпкерлердің өмір соқпақтарына тап болғандағы өзіндік ішкі хәлімен аңғаруымызға болады. Әртүрлі кейіпкерден әр алуан күй кешіп, сананың сол тұсты көзбен көруіне бой жүгіртесің. Менің қозғағым келіп отырған мұндағы өзекті мәселе- қазақ зиялылары сол тұста стресске қалай төтеп бере алдғандығы, көрген қиыншылықтарға қарамастан шығармаларын жарыққа шығарып, қоғамдағы алған орны. Қазіргі заман адамдарымен салыстыра көз жүгіртер болсам, стресс немесе депрессия, суицид, әлсіздік, көңілдеріне жақын қабылдап, қоғамнан өздерін алшақ сезінулері. Ерік- жігерді өзінен оята алмай, өзгеден іздеуі. Ерте кезге көз тастар болсам, қазақ зиялыларының өкілдері соғыс құғын- сүргін заманында жазған өмірдің ауыр соқпақтарына төтеп берудің өзіндік үлгісін қалдырды. Бірегейлік пен елге деген ұлтжандылық, ұлттық мүдде, отбасы құндылықтары мен қоғамдық тәрбие еді.

Психология ұғымы ол тұста артта қалмаған оны жазушылардың шығармаларынан бегілі десем де болады. Төлен Әбдіктің “ Парасат майданы” шығармасында адамның ішкі санасының тартысы, екі ойдың қақтығысы сипатталады. “ Оң қол” әңгімесінде адамның бейсаналы әрекеттерінен адам жанының күрделілігін, стресстің ішкі әлемге әсерін көрсетеді. М. Әуезов “ Қорғансыздың күні” шығармасын оқи отырып, оның оқырманға берер әсері мен сол тұстағы Ғазизаның көрген қиыншылығын бастан өткергендікі екі- түрлі сезім береді.

Әрине ол тұста қаншама қиыншылыққа қарамастан, қараңғы түнектен шығатын жарық сәуле нұрын тағатсыздана күтті емес пе!? Таң шапағаты арайлана ел егемендігін алғалы қазір басқа жайттарды психологиялық жағдайды өткерудеміз. Меніңше, қиындыққа бірден берілсек, жығылғанға жұдырық болғанмен тең.

Әсіресе, ата- аналар балаларына жеткілікті көңіл бөлуі, жастардың мінез- құлқы өзгеріп, келіспеушілік туындауда. Мұның алдын алып, әдеби шығармалардан құлшыныс пен шабыт алса әрі кітап оқуға ынта артады. “Сүекші” шығармасындағы жас бала түрлі қиындықтарға тап болды. Өмірдің ауыр кезеңдерін бастан өткерді.

Сол үшін жастар әрі қоғамда өзін маңызды тұлға ретінде санай білсе, бұл елдегі суицид, адамдардың түсініспеушіліктерін жойып, рухани кемелденгенін қалаймын. Жастарға осы ардақтылардың бастан өткендері рух берсе деймін. Өзімен жұмыс жасап, мақсат- мүдделеріне жетсе ел бірлігіміздің нығаюы. Міне, әдебиет те психолгия көзімен осылай өзіндік бір орын алған болар еді.

Әдебиеттер

1. Әбдік, Т. «Парасат майданы», Алматы: ҚазҰУ баспасы, 2002.
2. Әбдік, Т. «Оң қол», Алматы: Жазушы, 1977.
3. Әуезов, М. «Қорғансыздың күні», Алматы: Ана тілі, 1997.

ӘОЖ 796

ҮСТЕЛ ТЕННИСІ ЕГДЕ ЖАСТАҒЫ АДАМДАР ҮШІН ФИЗИКАЛЫҚ БЕЛСЕНДІЛІК ПЕН САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН САҚТАУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

Усмантаева З.Ш.– ФИ-24-5к тобының студенті
Байхожаева Б.Е.– аға оқытушы

Мақалада үстел теннисі егде жастағы адамдарға физикалық белсенділік пен салауатты өмір салтын насихаттайтын тиімді құрал ретінде қарастырылады. Маңызды аспект-физикалық күш-жігерді қажет етпейтін, бірақ физикалық жағдайды жақсартуға, қозғалыстарды үйлестіруге және психоэмоционалды әл-ауқатқа ықпал ететін спорт түрлерінің болуы. Үстел Теннисінің егде жастағы адамдардың денсаулығына тигізетін оң әсеріне, оның ішінде жүрек-қантамыр жүйесін нығайтуға, икемділік пен үйлестіруді жақсартуға, тірек-қимыл аппараты ауруларының алдын алуға, стресс деңгейін төмендетуге ерекше көңіл бөлінеді. Спорттың әлеуметтік артықшылықтары, оның ішінде әлеуметтік интеграция және басқалармен қарым-қатынасты жақсарту мәселелері талқыланады. Есептеулерді егде жастағы адамдар мен үстел теннисшілері жүргізді, олардың нәтижелері спортқа үлкен қызығушылық танытты, сонымен қатар бағдарламаларды кеңейту және жұмысқа орналасу жағдайларын жақсарту қажеттілігін көрсетті. Баяндамада үстел теннисін физикалық белсенділікті сақтау және егде жастағы адамдар арасында салауатты өмір салтын насихаттау құралы ретінде насихаттаудың маңыздылығы атап өтілді.

Жасы ұлғайған сайын адамдардың физикалық белсенділігі жиі төмендейді, бұл остеопороз, жүрек-қан тамырлары аурулары, қант диабеті, депрессия, etc.Sh Мұндай белсенді әрекет көп физикалық күш-жігерді қажет етпейді, ол қозғалысты үйлестіруді дамытуға және психикалық және эмоционалдық күйіңізді жақсартуға мүмкіндік береді, бұл әсіресе егде жастағы адамдар үшін маңызды. Үстел теннисі физикалық денсаулықты нығайтуға ғана емес, сонымен бірге әлеуметтік интеграцияға, көңіл-күй мен әл-ауқаттың жақсаруына ықпал етеді.

Шымкенттегі үстел теннисі және ұлттық спорт түрлерімен айналысатын Балалар Мен Жасөспірімдер Спорт Мектебінде үстел теннисі ең танымал спорт түрлерінің бірі болып табылады. Жабдықтардың қарапайымдылығы, шағын кеңістікте жаттығу жасау қабілеті және жоғары эмоционалдық белсенділік үстел теннисін әртүрлі әлеуметтік топтар үшін тартымды етеді. Егде жастағы адамдарға ерекше назар аудару керек, олар үшін бұл спорт түрі

физикалық белсенділікті сақтаудың ерекше тиімді әдісі болып табылады. Жаяу жүру немесе жүгіру сияқты циклдік қозғалыстардан айырмашылығы, үстел теннисін ойнау әртүрлі қозғалыстарды қамтиды. Үстел теннисін ойнаған кезде әртүрлі соққыларды, иннингтерді және қимылдарды орындау керек, бұл көптеген акробатикалық дағдыларды қажет етеді. Волейболды көру-бұл көзге арналған тамаша жаттығу, ал ойынның өзі жан үшін нағыз жаттығуға айналады: ол қуаныш пен шабыттан бастап шатасуға, шатасуға, қанағаттанбауға, қайғыға, ашуға, сенімсіздікке дейін әртүрлі эмоцияларды сезінуге мүмкіндік береді., тітіркену, қорқыныш және депрессия. Осы сипаттамаларға байланысты үстел теннисі өзін тұрақты дене шынықтырумен айналысуға жарамды ең танымал және пайдалы спорт түрлерінің бірі ретінде көрсетті, әсіресе үстел теннисі өмір бойы белсенді болудың тамаша тәсілі болып табылатын қарт адамдар үшін..

Соңғы жылдары үстел теннисіне деген қызығушылық Қырғызстандағы қарт адамдар арасында, әсіресе егде жастағы ер адамдар арасында артты. Егде жастағы адамдар арасында үстел теннисінің тиімділігі мен қажеттілігін бағалау үшін сауалнама мен сауалнама жүргізілді. Зерттеуге 55 пен 75 жас аралығындағы үстел теннисімен айналысатын 20 ер адам қатысты. Зерттеудің мақсаты осы спорт түрімен айналысатын егде жастағы адамдардың мотивациясы, қажеттіліктері мен қалауы туралы ақпарат алу және үстел теннисінің олардың физикалық және психикалық жағдайына әсерін бағалау болды. Біз қатысушыларға спорттың қай аспектілері ең тартымды екенін, спорттың олардың физикалық және психикалық денсаулығына қалай әсер ететінін және сабақтың тиімділігін арттыру үшін қандай өзгерістер мен жақсартулар қажет деп санайтынын анықтауға тырыстық. Зерттеу нәтижелері сізге осы жас тобының мотивациясын жақсы түсінуге көмектесіп қана қоймайды, сонымен қатар егде жастағы адамдар үшін қол жетімді және қызықты болатын жаттығу бағдарламаларын оңтайландыруға көмектеседі.

Зерттеу нәтижелері:

Сұрақ

1. Сіз үстел теннисімен қанша уақыттан бері айналыса бастадыңыз? " Респонденттердің көпшілігі бұл спорт түрімен өткен жылы айналыса бастағанын, кейбіреулері екі-бес жылдан бері үстел теннисімен айналысып келе жатқанын айтты.

2. Сіз үстел теннисін қаншалықты жиі ойнайсыз? "Респонденттердің жауаптары көрсеткендей, қатысушылардың көпшілігі аптасына үш рет жаттығады (50%), бұл жүрек соғу жиілігінің жоғарылауын және спортқа деген қызығушылықты көрсетеді. 20% - аптасына екі рет және 10% - екі есе аз.

3. Үстел теннисінде сізге қандай әсер етеді? "Біз үстел теннисіне басымдық беруіміздің себептерін көрсете отырып, келесі жауаптарды алдық.:

Денсаулықты нығайту: респонденттердің 15% - ы үстел теннисі олардың денсаулығын сақтауға және нығайтуға көмектесетінін айтты. 25% үшін бұл спортпен шұғылданудың негізгі мотивациясы.

Жаттығу қажеттілігі: респонденттердің 10,2% - ы үстел теннисін қартайған кезде ояту үшін тамаша жаттығу деп атады.

Сауалнама қатысушылардың жеке көңіл-күйін, үстел теннисіне қанағаттану деңгейін анықтау және спорттың егде жастағы адамдардың физикалық және психикалық әл-ақуалы әсерін түсіну мақсатында сұхбат, сауалнама және сауалнама жүргізді. Сауалнама қатысушылардың қажеттіліктері, мотивациялары мен қалаулары туралы тиісті деректерді береді және олардың спорттық іс-шараларға қатысуына ықпал ететін маңызды факторларды анықтайды.

Осылайша, бұл үстел теннисін ойнау егде жастағы адамдардың денсаулығы мен белсенді әл-ақуалын сақтаудың тиімді әдісі екенін анықтауға мүмкіндік беретін тиімді сынақ болды. Мен сондай-ақ үстел теннисінің егде жастағы адамдардың физикалық және психикалық денсаулығын сақтау тәсілі ретінде маңыздылығын атап өтемін. Үлкендер арасында сабақтар (спорт залы, ыңғайлы жабдықтар, жаттығу процесі), жарыстар мен спорттық іс-шаралар өткізу үшін неғұрлым қарапайым және ыңғайлы жағдайлар жасау қажет. Үлкендер әлеуметтік қатынастарды дамытып, салауатты психологиялық көңіл-күйді сақтай алатындай етіп, қоғамдық іс-әрекеттерді ынталандырыңыз және топтық жаттығу процестерін ұйымдастырады.

Әдебиеттер

1. Железняк, Ю. Д. Спортивные игры. Техника, тактика, методика обучения / Ю. Д. Железняк, Ю. М. Портнов. - Москва: Издательский центр «Академия», 2007. - с.35-36
2. Вартанян, М. М. Беседы о настольном теннисе. Методика и Практика. / М. М. Вартанян, В. В. Команов. – Издательство «Россия», 2010
3. Розов, П.М. Настольный теннис как средство укрепления физического и психического здоровья / П.М. Розов // Образовательная социальная сеть : сайт – URL: https://nsportal.ru/shkola/fizkultura-i-sport/library/2019/08/27/nastolnyy-tennis-kaksredstvo-ukrepleniya-fizicheskogo
4. Хана Т. Искусство не стареть (Как вернуть гибкость и здоровье) / Т. Хана. — Пер.с англ. — СанктПетербург: Питер-пресс, 1997. — 219 с.

УДК 394.912

РАЗВИТИЕ ТОЛЕРАНТНОСТИ И ЭТНОКУЛЬТУРНОГО ПОНИМАНИЯ В СРЕДЕ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ

Ходжабекова Д. – студент группы ФИ-24-3к3
Сихамбекова Ж.А. – магистр, преподаватель

В современной студенческой жизни особую значимость приобретает развитие толерантности как реакция на усиление обществамозаичности. Толерантность здесь определяется как способность к глубокому восприятию и взаимодействию с индивидами разного облика, родных языков, идеологий, традиций и религиозной принадлежности. Для студентов становится неотъемлемым признание каждого гражданина страны в его уникальности; уважение культурного многообразия планеты – от древнейших цивилизаций до современных народностей; стремление к созданию атмосферы согласия между представителями разных этнических групп, религиозных течений и социальных классов.

В связи с повышением многообразия социума в Казахстане актуализируется угроза ксенофобских настроений и радикализма: рост осознания индивидов и коллективов своего уникального места в обществе, прежде всего через взаимодействие различных социально-экономических, этнических, культурных и религиозных контекстов. Этот процесс часто приводит к формированию предрассудков на фоне столкновения разнообразных ценностей: от страха перед «иным» до явной ксенофобии, включая антимигрантские настроения, этноцентризм, антисемитизм. Усиливается также националистическая риторика и дискриминация на почве религиозных различий.

В результате возрастающей социальной пестроты наблюдается тенденция к усугублению межэтнических, конфессиональных, классовых (социально-экономических), поколенческих разделений и политического недоверия. Это создает опасную динамику нарастания враждебности между различными этническими группами, религиозными течениями, социальными слоями и даже внутри семейных кланов.

В современном мире, где глобализация и миграция становятся неотъемлемой частью повседневной жизни, развитие толерантности и этнокультурного понимания среди молодежи приобретает особую значимость. Студенческая молодежь, представляющая собой будущее общества, играет ключевую роль в формировании культурных и социальных норм, которые будут определять наше взаимодействие в многонациональном и многокультурном мире.

В современной обстановке актуальность этнологических дисциплин в высших учебных заведениях значительно возрастает. Эти предметы позволяют глубоко изучить культуру народов мира, их место в глобальном этнокультурном контексте, способствуя формированию толерантности, особенно среди студентов.

Основной задачей курсов «Культурология межнациональных взаимодействий» и «Этнография народов» было всестороннее знакомство студентов с этнической историей, культурными особенностями и бытом представителей народов мира, а также развитие понимания взаимосвязей между национальными культурами. В ходе занятий рассматриваются различные типы этнических общностей: нации, народности, племена, этнические группы, общее число которых обеспечивая в 3-4 тысячи по разным источникам. Анализируя историю XX века, студенты пришли к выводу о значительном влиянии этнического фактора на культурное развитие и о том, что этнические процессы служат фундаментом для национальных движений и политических явлений.

Различие в динамике социально-экономических, этнокультурных и демографических преобразований обусловило значительное неравенство среди народностей по уровню развития, живущим условиям и численности населения. Это приводит к возникновению конфликтов на межэтнической почве, военных столкновений и устойчивой напряженности. Многочисленные этнополитические проблемы, включая конфликты между народами, во многом коренятся в недостаточном образованном уровне общества, незнании истории и культурных особенностей.

Молодое поколение приходит к осознанному решению о необходимости углубленного изучения национальных традиций различных народов. Это призвано способствовать укреплению межкультурной толерантности, развитию конструктивного диалога между этническими группами и улучшению качества межнационального общения в стране.

В рамках изучения курса особый акцент делался на этнокультурных установках как ключевым аспекте межнациональных взаимодействий. Студенты глубоко исследовали сущность стереотипов, включая контраст между авто- и гетеростереотипами; анализировали механизмы их возникновения и воздействия на личные отношения, как среди индивидуумов, так и в контексте этнических групп. В ходе лекций и семинаров проводились сравнительные исследования русского и американского, китайского с японских национальных менталитетов; рассматривались особенности восприятия и поведенческие различия у европейских народностей.

В процессе обучения студенты пришли к выводу: специфические черты различных этносов (язык, традиции, верования, психологический облик) могут выступать как мощный инструмент сближения на основе признания и уважения их уникальности. Подчеркивалось значение открытости и интереса к изучению культурных различий для укрепления межкультурного диалога и взаимопонимания между народами.

На уроках практики особое внимание отводилось глубокому знакомству с культурой и традициями основных этнических групп: русских, татарских, казахских сообществ, немцев и украинского населения. В группе присутствовали студенты всех этих народностей, что способствовало развитию межкультурного взаимодействия внутри коллектива на уровне конкретной практической значимости. Личные рассказы студентов о национальных традициях их семей не только укрепляли эмоциональную связь между однокурсниками, но и приближали историю и культуру каждого из народов к остальным участникам группы общности.

В рамках начального этапа курса были организованы анкетирования среди студентов с вопросом: «Каково значение изучения этнографии (культуры межнациональных связей) для личного развития?» Студенты отвечали, подчеркивали осознания собственной истории и корней каждого народа.

Для сохранения культурного многообразия общества крайне важно развитие этнографии как науки, синтезирующей знания обо всех сторонах человеческого бытия: от национальных традиций до психологии поведения индивидов. Этнографическое исследование – это ключ к разгадке глубинных особенностей народов мира, их нравственности, обычаев и искусства. Это способствует формированию гармоничной личности через осознание истории собственной идентификации и опыта предков как основ мудрости для будущих поколений.

Изучение этнологии позволяет молодежи не просто познавать культурные особенности различных народов, но также глубоко проникать в их ментальность. После завершения соответствующих курсов молодежь осознает необходимость уважения к национальным чувствам представителей другой национальности и стремится избегать действий, способных вызвать конфликты на этнической почве. Таким образом, развитие этнологического сознания становится фундаментом для воспитания толерантности среди молодежи. В свете этих наблюдений очевидно: внедрение изучения этнологии не только в высшем образовании, но и в школьной программе является насущным требованием. Это позволит заложить прочные основы межкультурного диалога и взаимопонимания между народами, способствуя созданию мира и согласия в обществе.

Литература

1. Григорьев А.В. Толерантность как социально-психологический феномен. Социология и общество, 11(2), 2020. 45-58с.
2. Иванова Н.С. Этнокультурное понимание в образовательном процессе. Вестник педагогических наук, 8(3). 2019. 112-119с.
3. Кузнецова Е.А. Формирование толерантности у студентов: опыт и перспективы. Психология и образование. 15(1). 2021. 78-85с.
4. Федорова М.Ю. Этнокультурное взаимодействие в студенческой среде: проблемы и решения. Журнал социологических исследований, 12(1). 2023. 53-65с.

УДК 81-139

ОБУЧЕНИЕ ЛЕКСИКЕ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА В ТУРКМЕНСКОЙ ШКОЛЕ

Худайбердиев Э.– студенты гр.ФИ-24-2р2
Калдыкозова С.Е. – к.п.н., доцент

В Туркменистане учение русскому языку имеет глубокие и исторические корни и представляет собой значимое культурное и образовательное явление, так как русский служит мостом для межэтнического общения и играет ключевую роль в области науки, культуры и образования. Особое внимание в учебном процессе уделяется русскому словарному запасу – фундаментальному элементу, без которого невозможно полноценное освоение языка. В контексте данной работы рассматриваются методические подходы и особенности изучения русской лексики в школах Туркменистана, подчеркивая всю важность этого процесса для формирования языковых компетенций учащихся.

Русский язык в Туркменистане широко распространен и функционирует в образовательной, научной, культурной сферах, а также является средством межэтнической коммуникации. Обладание богатым русским словарным запасом открывает доступ к обширным европейским ресурсам знаний, литературным шедеврам, способствует налаживанию продуктивного взаимодействия с представителями других национальностей и русскоязычным сообществом.

Одним из ключевых подходов к изучению словарного состава русского языка в учебном процессе является метод, известный как семантизация. Он заключается в систематическом объяснении и усвоении смыслов слов и выражений, что становится неотъемлемой частью качественного обучения языку. Поскольку понимание лексики играет центральную роль в эффективном общении, восприятии текстов и успешном владении русским языком, семантизация выступает как фундаментальный этап в образовательной практике.В процессе изучения слов русского языка необходимо не просто запоминать их значения, но и углубленно анализировать контексты, нюансы значений, связанные ассоциации и правила использования. Этот метод позволяет формировать прочные нейронные связи между словом и его значением, что существенно облегчает процесс запоминания и усвоения лексики. Таким образом, семантизация становится мощным инструментом для повышения уровня владения языком.

Основные методы разъяснения значений слов

Дефиниция (определение) слова. Самый базовый метод семантизации лексики – это определение. суть его заключается в том, чтобы сформулировать точное определение слова, которое понятно для учеников, отвечая на вопрос «что это такое». В зависимости от сложности термина определения могут быть как краткими, так и подробными. Ключевым является доступность объяснения, способствующая ясному усвоению значения и точного понимания терминов. Например, слово «лиса» можно определить как «хищное млекопитающее из семейства псовых, отличающееся пушистым хвостом»

Контекстуальный анализ. Для глубокого понимания значений слов важно использовать контекстуальный подход. Это означает объяснение смысла слова через конкретные предложения или текстовые фрагменты, в

которых оно используется. Такой метод позволяет ученикам осознавать, как значение слова меняется в зависимости от ситуации, что предотвращает недопонимание и ошибки в использовании. Например:

- «Собираться» в контексте «Он собирается в поход» подразумевает подготовку к путешествию,
- в контексте «Все собрались на урок» - означает объединение людей в одном месте для занятий. Различие в контексте помогает ученикам улавливать тонкие оттенки значений слов.

Применение синонимов и антонимов. Одним из ключевых методов углубленного понимания значений слов является использование синонимов (слов-близнецов) и антонимов (слов-противоположностей). Это подход способствует обогащению словарного состава и уточнению лексического восприятия. Обучение работе с синонимами и антонимами позволяет студентам более точно определять оттенки значений слов и подбирать наиболее подходящие термины в контексте. К примеру:

- Синонимы слова «мудрый» включают в себя: прозорливый, проницательный, дальновидный.
- Антонимы к слову «мудрый» - это наивный, недальновидный, безрассудный.

Система карточек для изучения словарного запаса. Карточки для запоминания слов представляют собой действенную методику для усвоения лексики и ее значений. Каждая карточка включает слово, его подробное определение, примеры использования в предложениях, а также сопоставимые синонимы и антонимы. Такая форма работы способствует не только пониманию смысла слов, но и их закреплению в памяти через регулярное повторение и активное применение в речи.

Метод ассоциаций как инструмент запоминания. Ключевая задача заключается в формировании у студентов глубоких связей между понятиями слов и живыми образами, ситуациями или эмоциональными состояниями. С помощью этого подхода слова закрепляются благодаря ярким визуализациям и сильным чувственным переживаниям. Ассоциации могут быть как индивидуально-ориентированными, так и универсально понятными для всех участников обучающего процесса. Например, термин «молния» может ассоциироваться с резким всплеском света, грохотом грома в ушах и ощущением внезапного страха или восторга.

Применение визуальных ресурсов для усвоения словарного запаса. Видеоматериалы, изображения (картины, фото), схемы и инфографика играют значительную роль в процессе понимания значений слов. Особенно ценными эти средства становятся при работе с детьми младших классов или учениками с особым спектром образовательных потребностей, для которых абстракция представляет собой серьезное препятствие к обучению. Так, изучая лексику по теме «животные», можно демонстрировать подлинные фотографии конкретных животных в их естественной среде или во взаимодействии с человеком. Этот метод способствует созданию крепких нейронных связей и делает процесс обучения более интерактивным, что существенно повышает эффективность запоминания.

Техника усвоения знаний через опору на известное. В процессе придания смысла термина ключевую роль играет установление связей между новыми понятиями и уже знакомыми элементами лексики учеников, что обеспечивается посредством синонимов или ассоциативных слов, углубляющих осознание материала. Это способствует активации ранее приобретенных знаний и их расширению.

Применение ритма и звучание в обучении. Для укрепления лексических навыков посредством эмоционального вовлечения полезны использование стихотворных форм, песен. Рифмы не просто помогают запоминанию слов, но и через музыкальность и ритмику способствуют более глубокому усвоению значений, повышая интерес к учебному процессу.

Использование метафоры как инструмента семантической глубины. Метафоры и образные выражения обогащают процесс понимания слов, придавая ему многогранность. При изучении лексики важно обращение к метафорическому восприятию для более полного осознания контекста: например, «друзья» могут быть представлены как «неутомимые защитники» или «опора в бушующем море жизни».

Одним из ключевых этапов изучения словарного запаса в русском языке является применение различных словарей. Использование словарей стимулирует систематический и осознанный подход к освоению лексики: от базовых сведений о значении слов до грамматических нюансов, правильного произношения, а также синонимов, антонимов и примеров употребления. Особенно важны для изучения:

1.Словарь синонимов и антонимов – помогает углубить понимание слов и развивает способность различать близкие и противоположные понятия.

2.Толковые словари – обеспечивают фундаментальные знания о значении слов.

3.Этимологические словари – раскрывают происхождение слов, обогащая понимание их сути.

4.Фразеологические словари – незаменимы в изучении устойчивых выражений, которые несут специфическое значение, отличное от значения составляющих слов.

На уроках русского языка работа со словарями синонимов и антонимов способствует не только расширению словарного запаса, но и формированию критического мышления в отношении лексики. Фразеологические словари позволяют учащимся глубже погрузиться в культурные особенности языка, обогащая их речь устойчивыми выражениями.

В современном образовательном процессе особое место занимают электронные и онлайн-словари, которые представляют ряд преимуществ:

-Доступность в любое время и в любом месте.

-Удобство использования благодаря интерактивным функциям, таким как аудиопроизношение, контекстные примеры и перевод.

-Обновляемость информации, включая новые слова и современные тенденции в языке.

Эти ресурсы не только дополняют традиционные печатные словари, но и значительно расширяют возможности учащихся в изучении и применении лексики.

Работа со словарным запасом предполагает множество подходов, охватывающих как индивидуальные, так и коллективные стратегии. В частности:

1. Словарные диктанты представляют собой упражнение, где студентам необходимо не только корректно записывать слова, но и осваивать их значение и ключевые грамматические характеристики.
2. Тематическое составление словарей включает в себя самостоятельный сбор учениками специализированных лексических списков по определенным темам, прибегая к разнообразным источникам: бумажным, онлайн-словарям и энциклопедиям.
3. Использование электронных ресурсов позволяет ученикам активно взаимодействовать с онлайн-словариками для изучения, сопоставления и применения различных значений слов, что способствует развитию навыков самостоятельной работы.
4. Задание с синонимами и антонимами в рамках упражнений на замену слов в предложениях (например, в формате «двадцаток») стимулируют улучшению лексического богатства речи и умения подбирать подходящее по смыслу слова.

Изучение различных тем русского языка для учащихся туркменских школ приобретает особую значимость: именно словарный запас служит фундаментом каждого языкового навыка. Оптимальная передача смысла, уместное слово употребление и контроль над лексическими особенностями обеспечивают корректность речи. Методы углубленного усвоения включают:

-контекстуальный анализ;
-работу с синонимами и антонимами,
-создание ассоциативных рядов,
-визуализацию словарных единиц.

Эти подходы способствуют не только расширение лексического арсенала, но и формированию умения грамотного выражения мыслей. На занятиях русского языка применение словарей становится ключевым инструментом для:

- повышения лексической компетентности,
-развитие чувства языковой тонкости,
-успешной работы с различными типами слов (фразеологизмы, синонимы, омонимы) и т.д.

Таким образом, словарь выступает незаменимыми инструментом в процессе освоения русского языка на всех уровнях его сложности – от базовых лексических групп до наиболее специфичных выражений.

Литература

1. Верещагин Е.М. Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного / Е.М.Верещагин, В.Г.Костомаров. – М.: Русский язык, 1990. – 246 с.
2. Джумалаков А.Х. О туркменской лексике в русскоязычном художественном тексте / А.Х.Джумалаков // Русский язык в школе. – 1989. – № 2. – С. 92-95.
3. Назарова О.Н. Туркменские слова в русском тексте / О.Н.Назарова. – Ашхабад, Ылым, 1984. – 186 с.
1. 4.Туркменско-русский словарь / под общей ред. Н.А.Баскакова, Б.А.Каррыева, М.Я.Хамзаева. – М.: Сов. Энциклопедия, 1968. – 832 с.
4. Шанский Н.М. Актуальные вопросы изучения русского языка как языка межнационального общения народов СССР / Н.М.Шанский, Т.А.Боброва // Русский язык в армянской школе. – 1980. – №3. – С.4-12.

УДК 37.091.31:398.9

ГЕРМАНСКИЕ ЯЗЫКИ

Чалабаева Л. – студентка группы ФИ-23-3кс/рс
Халмирзаев Э.Э. – преподаватель

Германские языки, подсемья индоевропейской семьи языков, на которой говорят около 470 миллионов человек во многих частях мира, но в основном в Европе и Западном полушарии. Все современные германские языки тесно связаны; более того, они становятся все ближе грамматически и лексически, если прослеживать их до самых ранних записей. Это говорит о том, что все они происходят от еще более раннего общего предка, который традиционно называется протогерманским и который, как полагают, отделился от других индоевропейских языков до 500 г. до н. э. Хотя письменность на протогерманском языке не сохранилась, язык был в значительной степени реконструирован с использованием самых старых записей, которые существуют о германском языке. Германские языки, ветвь индоевропейской языковой семьи. Ученые часто делят германские языки на три группы: западногерманские, включающие английский, немецкий и нидерландский (голландский); северогерманские, включающие датский, шведский, исландский, норвежский и фарерский; и восточногерманские, ныне вымершие, включающие только готский и языки вандалов, бургундов и нескольких других племен.

Первыми образовались северная (скандинавская) и южная (континентальная) группы; затем, в третьем-первом веках до н. э., восточногерманские племена (винделики) мигрировали из Скандинавии на континент, а восточногерманская группа (на берегах Балтийского моря) отделилась. Во втором и третьем веках н. э. произошла миграция готов в степи у Черного моря, и начал развиваться отдельный готский язык. К первому веку западногерманские племена разделились на три группы: ингевоны (на Северном море), истевоны (на Рейне и Везере) и герминоны на Эльбе. В пятом и шестом веках англосаксы переместились на Британские острова, и

произошло разделение англосаксонского языка на древнеанглийский (письменные памятники седьмого века). Примерно в четвертом и пятом веках саксы мигрировали с берегов Северного моря на юго-запад, к берегам Везера и Рейна. Начиная с первого века герминоны переселились из нижней и средней Эльбы в южную Германию. В третьем-пятом веках южногерманские земли заняли алеманны и бавары, которые позже стали носителями «южногерманских» диалектов. (Второй, «южногерманский», сдвиг согласных произошел около шестого века; с седьмого по XVI века южногерманский сдвиг согласных распространился на область среднегерманских диалектов — франкского, гессенского и тюрингского.) В конце пятого века франки (истевоны) расширились на запад, на территорию романизированной северной Галлии, и оформилось двуязычное франкское государство Меровингов.

Ученые середины XX века, используя результаты археологии и методы географической лингвистики, попытались исправить искажения этой модели генеалогического древа, отметив также языковые особенности, общие для двух или более диалектных областей. Археологические данные свидетельствуют о том, что около 750 г. до н. э. относительно однородный германский народ проживал в южной Скандинавии и вдоль побережья Северного моря и Балтийского моря от нынешних Нидерландов до реки Висла. Примерно к 250 г. до н. э. они распространились на юг, и можно выделить пять основных групп: северогерманские в южной Скандинавии, за исключением Ютландии; североморские германские, вдоль Северного моря и в Ютландии; рейнско-везерские германские, вдоль среднего Рейна и Везера; эльбские германские, вдоль средней Эльбы; и восточногерманские, между средним Одером и реками Висла.

Примерно к 250 г. до н. э. разделение было примерно таким же, хотя эльбская группа распространилась на юг до реки Дунай, а восточногерманская группа двинулась на юго-восток в Карпатские горы и дальше. Затем, к концу 4-го века, начались великие миграции германских племен. Североморские германские носители распространились на юг вдоль побережья Нижних земель и начали завоевание Британии; Носители северогерманских языков переместились в Ютландию; рейнско-везерская группа (франки) распространилась дальше на галло-римскую территорию к западу от Рейна; эльбская группа (алеманны, баварцы и лангобарды [ломбардцы]) распространилась дальше на юг до Альп и далее; а несколько восточногерманских групп покинули район Одера и Вислы, чтобы начать свои странствия.

Это пятичленное разделение германских народов основано на археологических свидетельствах, и, хотя оно в некоторой степени согласуется с выводами, которые можно сделать из ранних лингвистических свидетельств, соответствие между археологическими и лингвистическими группами не совсем прямолинейно.

Первое крупное языковое разделение, которое развилось в германских языках, было между восточногерманскими и северо-западногерманскими. Его можно датировать примерно 1–3 вв. н. э. Северо-западногерманский язык засвидетельствован в ранних рунических надписях (ок. 200–500 гг. н. э.) из Скандинавии и северной Германии и охватывал всю германскую территорию от Скандинавии на юг через большую часть Германии и Нидерландов. Северо-западногерманский язык, на котором говорили на такой относительно большой территории, изначально имел по крайней мере незначительные диалектные различия, но несколько языковых нововведений распространились повсюду.

Самые ранние исторические свидетельства германского языка представлены отдельными словами и именами, записанными латинскими авторами, начиная с I века до н. э. Примерно с 200 г. н. э. появляются надписи, вырезанные 24-буквенным руническим алфавитом. Самый ранний обширный германский текст — это (неполная) Готская Библия, переведенная около 350 г. н. э. вестготским епископом Ульфилой (Вульфилой) и написанная 27-буквенным алфавитом собственного дизайна переводчика. Более поздние версии рунического алфавита использовались редко в Англии и Германии, но более широко в Скандинавии — в последней области вплоть до раннего Нового времени. Однако все обширные более поздние германские тексты используют адаптации латинского алфавита.

Убедительное доказательство единства всех современных германских языков можно найти в явлении, известном как первый германский звуковой сдвиг или сдвиг согласных (также называемый законом Гримма), который отделил германскую подсемью от других членов индоевропейской семьи. Состоя из регулярного сдвига согласных в группах, звуковой сдвиг уже произошел к тому времени, когда начали делаться адекватные записи различных германских языков в 7-9 вв. Согласно закону Гримма, некоторые согласные звуки, обнаруженные в древних индоевропейских языках (таких как латынь, греческий и санскрит), претерпели изменения в германском языке. Например, звуки p, d, t и k в первом стали f, t, th и h соответственно в последнем, как в латинском pater, английском father; латинском dent, английском tooth; и латинском cornu, английском horn.

Кроме того, германские языки играют ключевую роль в глобальной коммуникации. Английский язык, как один из наиболее распространённых языков мира, влияет на международное взаимодействие, науку и культуру. Это подчеркивает важность сохранения и изучения всех германских языков, включая их диалекты, которые представляют собой уникальное наследие.

Таким образом, дальнейшее исследование германских языков не только обогатит наше понимание лингвистической структуры и истории, но и будет способствовать укреплению межкультурного диалога, что особенно актуально в современном глобализированном мире. Углубленное изучение этой темы открывает новые горизонты для лингвистов, культурологов и всех, кто интересуется языком и его ролью в жизни общества.

Список литературы:

1. Сравнительная грамматика немецких языков в 5 тт., тт. 1-4. Москва, 2016-66.С.33-38.
2. Мейе, А. Основные особенности немецкой группы языков. Москва, 2020 С.25-40.
3. Deutsche Akademie für Sprache und Dichtung – Union der Deutschen Akademien der Wissenschaften (Hrsg.): Reichtum und Armut der deutschen Sprache. Erster Bericht zur Lage der deutschen Sprache. Verlag Walter de Gruyter, Berlin-Boston 2023.

4. Häcki-Buhofer, A. (Hrsg.) (2022) Basler Studien zur deutschen Sprache und Literatur. Tübingen und Basel: A. Francke Verlag.
5. Hofer, L. (2022) „Stadien des Erwerbs pragmatischer Kompetenz: Sprachliche Hypervariabilität bei Teenagern“. In: Häcki-Buhofer, A. (Hrsg.) Basler Studien zur deutschen Sprache und Literatur. Tübingen und Basel: A. Francke Verlag.
6. Hoppenbrouwers, C. 2021) Jongerentaal: De tipparade van de omgangstaal. Hoogezand: Stubeg.

ӘОЖ 30/17

ҚАЗІРГІ ДӘУІРДІҢ РУХАНИ ПРОБЛЕМАЛАРЫ ҚОЗҒАЛҒАН ШЫҒАРМАЛАРҒА ШОЛУ

Шынғыс Л.Б. - Фи-23-1к2 тобының студенті
Бескемпірова Г.К. – «Қазақ тілі мен әдебиеті» кафедрасының аға оқытушысы

XX ғасыр ғылым мен техниканың, автоматика мен кибернетиканың қарқынды дамыған ғасыры болды. Адам миының арқасында ол табиғаттың дамуына, оны зерттеуге жол ашты, әртүрлі есептеуіш машиналарды, компьютерлерді дүниеге әкелді. Физика, химия, медицина, биология, технология және т.б. салаларда ірі жаңалықтар ашылды. Адам ядролық реакторды, атом бомбасын ұшырды. Гендік инженерия жануарлар мен өсімдіктердің жаңа түрлерін шығара бастады. Адам ағзасының жұмысына роботтар мен жалғыз жұмысшыларды енгізу бойынша эксперименттер жүргізілді. Бір сөзбен айтқанда, Ғылым мен өнердің өркендеуі оның бүкіл қоғамдық санаға әсерін күшейтті.

Оларды тек бір ғасыр бұрынғы рухани құндылықтар аясында ғана өсіруге және түсінуге болады. Бүгінгі адамзаттың проблемасы-адам рухани байлықтың көркемдік процесіне және эволюция арқылы жасаған рухани құндылықтарына бой алдырмайды және қайтадан жағымсыз әсердің күші табысқа жетеді.

Негізгі қысқа мерзімді өзгерістер адам табиғатына әсер ете алмайды. Ғылыми-көркемдік революция адамның материалдану дәрежесіне жағымды әсер етті, бірақ рухани құндылықтар мәселелеріне негізделді. Әр түрлі жою қаруларының пайда болуы планетарлық апаттың пайда болуын күшейтті. Адамның ойлау функциясын алгоритмдеуге, ойлау жүйесіне жүктелген басқа функцияларды компьютерлік машиналарды тағайындауға ауыстыруға байланысты ойлау жүйесінің формальды сипаттамалары жоғары дәрежеде қалыптаса бастады. Бұл адам факторының барған сайын төмендей бастағанына әкелді.

Қазіргі уақытта бұл мәселелер бүкіл әлем ғалымдарын қатты алаңдатады. Философ на Бердяев: "сіздің тарихи контекстіңізде адамдар әртүрлі кезеңдерден өтеді және барлық ауыртпалықтар болады. Еңбек жолының басында бейбіттшілік, тәуелсіздік және тәуелсіздік үшін қаһармандық күресті бастап, мемлекет, ұлттық бірлік, тап мәдениетін қалыптастырды. Бірақ ол үкіметте, ұлтта және сыныпта жұмыс істеді. Жаңа дәуірде он бар. Ол абсурдтық әлеуметтік бейнелерге бейімделгісі келеді. Ол ұйымдасқан қоғам мен дамыған ресурстарды қалыптастырады, жеке өмір мен өмір салтын қалыптастырады. Бірақ ұйымдасқан қауымдастықтар мен және машиналармен жұмыс істейтін, қоғам жетілдіретін және адамдар жетілдірмейтін техниктермен жұмыс істеу орынсыз " [1, 162].

Осы өзекті мәселелердің жинақталуы қазір адамзат саласындағы орталық рөлге-мәдениетке, әдебиетке тарихи және рухани даму процесінде жаңа перспективалар бере бастады. Адам тұлғасын қалыптастырудағы шығармашылықтың мәні қазір нақтылануда. Өйткені, бұл мәдениет пен орындаушылық өнерге бұрын-соңды болмаған сұраныс сияқты. Б. Көрнекті әдебиеттанушылардың бірі иванов XXI ғасырда адамдарға үлкен көңіл бөлу керек деп тұжырымдап:" Біз өзімізді түсінуіміз керек, ал егер керісінше жағдай орын алса, нәтижелерді қолдануға жол жоқ Болашақта барлық басқа ғылымдар " [2, 6].

Ғылымның басқа салаларының өкілдері қоғам осындай күрделі күрделілік деңгейіне жеткен кездегі әдеби ортаны ерекше атап өтеді. Мысалы, физик, академик А. Б. Мигдал: "бүгін бастама мен өмір заңы қайта тірілді. Біз ғылым мен ұзақ мерзімді әдебиетті дамытуда қоғамның мінез-құлқына қамқорлық жасай бастаймыз-оны жақсарту, ұлттың құндылығын арттыру", - деді ол.

Технологиялық дәуірдегі жеке тұлғаға деген әртүрлі көзқарастарды Батыс Еуропалық және Американдық авторлар қазіргі дәуірдегі өте күрделі мәселе ретінде зерттей бастады. Мұнда да стиль бар. Өйткені қарқынды дамыған экономика адам миындағы негізгі өзгерістерге сәйкес келмеді. Мысалы, кейінгі жылдары Жапон жазушыларының сыншылары мен сыншылары сол кездегі талапқа сай ұлттық кейіпкерді сомдау қажеттігін алға тартып, дабыл қағуды бастады. Еуропалық дәстүрде тәрбиеленген, еуропалық эстетикадан нәр алған ол сыртқы келбеті бойынша таза Жапондық кейіпкерлерге қарсы тұрды". Олар кейінгі кезеңдерде ірі прозаиктер-Кавабата Ясунари, Тонизаки Джунтиро, Мисима Юкио, Абэ Кобо және басқалардың шығармаларында көрінетін образдардың" синтетикасын " сынға алды.

Әдебиеттер

1 Базарбаев М. Замана тудырған әдебиет. -Алматы: Ғылым, 1997. - 504 б.
2 Бердібаев Р. Сол бір жылдарда.//Жұлдыз, № 5-6,1995. -Б.118-140.

“МЕКТЕПКЕ БАРУҒА ҚОРҚАМЫН…” ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖАСТАР АРАСЫНДАҒЫ БУЛЛИНГ МӘСЕЛЕСІ

Шынғыс Л.Б. - Фи-23-1к2 тобының студенті
Омарова Г.А. - жетекші

Қазіргі таңда Қазақстанда жастар арасында буллингтің басым болып бара жатқаны барлығымызға айқын және өзекті мәселелердің бірі. Бұл дегеніміз балалардың қоғамдық ортада еркін жүруіне,өзіне қажетті білім алуына,психологиясына,эмоционалдық көңіл-күйіне әсер етіп,болашақ өміріне кері ықпал етеді. Көптеген оқушылар буллингтің зардабынан мектепке баруға қорқады,қоғамдық ортада өзін шеттетеді, ең бастысы психикалық денсаулығына ауыр зардаптар әкелуі мүмкін. Қазақстанда статистика бойынша 11 жастан 15 жасқа дейінгі оқушылар қатарластарынан буллингке ұшырайды. Мәселен,қорқыту,затын алып қою,ұру және т.б.Бұл дегеніміз ай сайын буллингтің құрбаны болып бара жатқан жастардың саны артуда. Мектептегі буллинг-бұл бір немесе бірнеше оқушыдан екіншісіне бағытталған жүйелі,және агрессивті мінез-құлықтың бір түрі.Бұл “буллергер” мен олардың құрбандары арасында күш пен күш теңгерімсіздігі бар ұзақ процесс. Қазіргі қоғамда қорқыту мәселесіне байланысты терең із қалып жатыр.Бұл мәселені тоқтату мүмкін бе? Әрине,мүмкін. Буллингке ұшыраған оқушы немесе құрбаны болған кісіні көргенде міндетті түрде,қоғамдық орындардан көмек сұраған жөн.Қарапайым түрі ата-анамызға,ұстазымызға айтқанымыз абзал.Қорқыту өмірдің әртүрлі салаларына еніп,білім беру мекемелерінде және жалпы қоғамда жағымсыз із қалдыруы әбден мүмкін.Қазақстанда оқушылар арасында буллингтің таралу себептеріне тоқталайық.Ең алдымен,агрессивті мінез-құлықты қалыптастыруда мәдени факторлар маңызды рөл атқарады. Сонымен қатар,отбасындағы тәрбиесіне немесе жас ерекшелік кезеңнен өзгеру процесі әсер етуі мүмкін.Қазақстанда жастар арасында буллингке ұшырағандардың саны артып келе жатқанын байқауымызға болады.

Жалпы буллингті төрт кезеңге бөліп қарастырамыз:

1.Физикалық буллинг-ұру,итеру,заттарын тартып алу немесе бүлдіру.

2.Вербалды буллинг-мазақ ету,қорлау,жаман лақап ат қою.

3.Әлеуметтік буллинг-қоғамнан оқшаулау,өсек тарату,топтан шеттету.

4.Кибербуллинг-интернетте қорлау,қорқыту немесе жаман суреттерін жіберіп мазақ ету,жеке мәліметтерін тарату.

Осының себебінен, қорқытудың психологиялық әсері зардап шеккендердің денсаулығына әсер етуі сөзсіз. Депрессия, мазасыздық және басқа психологиялық бұзылулар жүйелі қауіп пен агрессияға ұшырағандардың күнделікті өмірінің бір бөлігіне айналады.Сонымен қатар,білім беру саласында зардап шегеді. Мәселен,білім деңгейінің төмендеуі,қызығушылық танытпауы және олардың мектептегі әлеуметтік бейімделуі қиын болады.Суицидтік ойлар- кейбір балалар буллингтің ауыр зардаптарынан өмірден түңіліп,тіпті өз-өзіне қол жұмсау туралы ойға келеді.Әрине, бұл буллингтің ең үлкен зардабы екені айқын. Буллингке қарсы күрестегі бірінші кезектегі қадам білім беру мекемелері деңгейінде қолдау жүйесін құру және осы құбылыстың алдын алуы тиіс.Психологиялық тұрғыдан оқушылар арасында тренингтер өткізу қажет. Мәселен,оқушылар арасында достық қарым-қатынасты нығайтуға бағытталған ойындар өткізілгені жөн.Ата-аналардың рөлі жоғары деңгейдегі сатылардың бірі болып табылады.

Баламен ашық сөйлесу және оның мектептегі жағдайын білу маңызды. Егер баладан күмәнді дүниелерді байқаса, ата-ана дереу мұғалімдер мен мектеп басшылығына хабарлау қажет.Баланы өзіне сенімді болуға және агрессияны бейбіт жолмен шешуге үйрету қажет.

Қорқыту-бұл тек назар аударуға ғана емес,іс-әрекетті қажет ететін қиындық. Білім беру бағдарламаларын дамыту,құрбандарды қолдау және жағымды әлеуметтік-мәдени контекст құру әр адам өзін құрметтейтін және қорғалған, сезінетін қоғамның келбетін өзгерте алады. Буллингке қарсы күрес тек жазалау шараларымен шектелмеуі тиіс,оның алдын алу үшін кешенді жұмыстар жүргізілуі тиіс. Егер әрбір адам бұл мәселеге бей-жай қарамаса,онда мектептер мен қоғам әлдеқайда қауіпсіз әрі,достыққа негізделген қоғам болары анық.

Әдебиеттер

1. Аубакирова,Г.Ж.(2021).Оқушылар арасындағы буллингтің алдын алу жолдары.-Алматы: Ғылым баспасы.
2. Оқушылар арасындағы буллинг қоғам назарында.(2024).Қызмет газеті.
3. Tokaeva G.(2021). Қазақстан мектептеріндегі буллинг мәселесі және оны шешу жолдары.-Психология және педагогика журналы,45-52 б.

UDC 659.1

TOURIST SLANG: ENGLISH FOR TRAVELERS

Abdikul A.– Phi-23-7k1group student
Arysbaeva S.Kh. – Lecturer

In the context of global tourism, English has established itself as the principal means of communication. One of the most important aspects of English in tourism is the use of tourist slang - a set of specific expressions and terms that facilitate rapid, clear communication among travelers and industry professionals. This article explores the nature of tourist slang, examines its significance in international travel, and provides examples of key phrases commonly used in tourism.

Additionally, it explores how tourist slang enhances intercultural communication and supports the functioning of the tourism industry[1].

The demands of modern tourism require quick and efficient information exchange. With English increasingly being used as the lingua franca in international travel, the use of specialized slang has become a vital tool for effective communication. Tourist slang offers phrases that streamline conversations and reduce the risk of misunderstandings. Such expressions are essential for navigating everyday travel activities, from booking transportation to booking accommodations. Knowing these terms helps tourists adapt to new environments, while also improving service quality for industry professionals [2].

In Kazakhstan, where English has become a key skill in the service industry, especially in tourism, the integration of global English expressions into the local lexicon is becoming more evident. As noted by local linguists like B. Mukhamediyev, the infusion of English in tourism helps bridge cultural and linguistic gaps between local service providers and international tourists. Similarly, K. S. Tanibergenova highlights the increasing significance of English in the multicultural context of Kazakhstan's tourism sector, where linguistic diversity often poses challenges [3].

Tourist slang differs from formal language usage in its specialized vocabulary, which has developed to address specific needs in travel and tourism. The main characteristics of tourist slang include:

– The expressions used in tourist slang are typically brief and direct, which makes them particularly useful when time is limited and quick communication is necessary [4];

– many phrases in tourist slang are recognized internationally, allowing tourists from diverse backgrounds to communicate effectively, even if they do not share a common language [5];

– tourist slang tends to have a casual, conversational tone, which helps ease the tension that travelers may feel when navigating new and unfamiliar situations;

– the slang covers a variety of scenarios related to travel, including transportation, accommodations, activities, and interactions with local cultures. It streamlines communication, whether at an airport, hotel, or restaurant [6].

B. Mukhamediyev argues that tourist slang plays a critical role in making interactions between tourists and local workers more seamless, particularly in Kazakhstan, where multilingual environments are common [7]. Similarly, B. Zhanabekova emphasizes that the widespread use of slang terms contributes to a more enjoyable and efficient travel experience [8].

Below are some of the most frequently used slang terms in tourism:

- Red-eye flight – A flight that departs late at night and arrives early the next morning;
- Round-trip ticket – A ticket for a journey that includes both the outbound and return trips;
- Overbooked – A situation where there are more reservations than available spaces, often in the context of flights or hotel rooms;
- No-show – A person who does not show up for their booked service, such as a flight or a hotel room;
- Layover – A temporary stop at an airport during a connecting flight;
- On the go – Constantly moving with minimal breaks, often used to describe a hectic travel schedule;
- Pick-up – The act of meeting a traveler at a specific location, like an airport, to continue their journey;
- Hostel – A budget-friendly accommodation option with shared rooms, popular among young travelers.

Additional expressions include:

- Single supplement – An additional charge for a solo traveler occupying a room meant for double occupancy;
- Travel light – To travel with only a small amount of luggage;
- Tight schedule – A travel itinerary that leaves little room for rest or relaxation;
- Bucket list – A list of places or experiences a person wishes to visit or achieve;
- Going Dutch – When each person in a group pays for their share of the expenses;
- Fast track – A service that allows faster access, often used in reference to airport security.

Tourist slang is an essential tool for overcoming language barriers and facilitating communication between tourists and industry professionals. In Kazakhstan, where English is widely used in the tourism sector but is not the native language, slang expressions make it easier for both tourists and locals to understand each other. As pointed out by B.Mukhamediyev, these expressions help both parties feel more confident and comfortable.

For professionals in the tourism industry, familiarity with tourist slang can significantly enhance service quality by allowing for faster, clearer communication. This, in turn, ensures a better overall experience for the traveler [9]

For those working in the tourism sector, knowing tourist slang is a valuable asset. It enables them to:

- Deliver clear, concise information about travel routes, schedules, and services.
- Establish a friendly atmosphere, helping tourists feel at ease.
- Reduce misunderstandings in diverse and multilingual settings.
- Present themselves as knowledgeable and efficient in front of international clients.

As tourism in Kazakhstan continues to grow, the ability to use tourist slang will remain a crucial skill for service professionals [10].

Tourist slang is an integral part of the English language within international tourism. It serves as a crucial tool for facilitating communication, breaking down language barriers, and ensuring that both tourists and industry workers can interact seamlessly. Familiarity with tourist slang enhances the travel experience, contributing to more efficient and pleasant exchanges. As the tourism industry evolves and becomes more globalized, the development and adaptation of tourist slang will continue to play an important role.

References

1. Trudgill, P. Sociolinguistics: An Introduction to Language and Society / P. Trudgill. - Moscow: "Penguin" Publishing, 2000. - 320 p.
2. Crystal, D. English as a Global Language / D. Crystal. - 2nd ed. - Moscow: "Cambridge University Press," 2003. - 280 p.
3. Tanibergenova, K. S. The English Language and Its Role in Kazakhstan's Tourism Industry: Linguistic and Cultural Aspects / K. S. Tanibergenova. - Astana: Linguistic Journal, 2020. - 198 p.
5. Kachru, B. B. The Alchemy of English: The Spread, Functions, and Models of English Outside the Native-Speaking Countries / B. B. Kachru. — Urbana: University of Illinois, 1986. - 412 p.
7. 5.Jenkins, J. World Englishes: A Resource Book for Students / J. Jenkins. - London: Routledge, 2003. - 350 p.
8. 6.McArthur, T. The Oxford Companion to the English Language / T. McArthur. - Oxford: Oxford University Press, 2002. - 778 p.
7. Mukhamediyev, B. Globalization and Linguistic Innovations in Kazakhstan's Tourism / B. Mukhamediyev. - Almaty: Almaty University, 2018. - 212 p.
8. Zhanabekova, B. S. Tourism and Communication: Problems and Solutions Using Kazakhstan as an Example / B. S. Zhanabekova. — Almaty: Almaty Press, 2017. -159 p.
9. Suleimenova, M. T. The Role of English Tourist Slang in Kazakhstan’s Hospitality Industry / M. T. Suleimenova. — Almaty: Tourism Journal, 2021. - 234 p.
10. Tourism Slang: The Language of the Road.https://www.tourismstudy.com/slang.

UDC 37.016:81

DEVELOPMENT OF SCHOOLCHILDREN’S SPEECH ACTIVITY ON THE BASIS OF CRITICAL THINKING TECHNOLOGY

Abdray Zh. - the student of group Phi-24-3ku/ru
Tazabekova S.Zh. - teacher of the department “Modern languages and translation studies”

The actual point of the research: The research is focused on delving into the impact of integrating critical thinking technology into the speech development of young schoolchildren. It aims to assess how this integration influences the improvement of communication skills among students. By exploring the use of technology as a facilitator for critical thinking in speech activities, the study seeks to understand how it enhances problem-solving abilities and whether these skills can be effectively transferred across different academic subjects.

The investigation also extends to evaluating the long-term educational benefits of incorporating critical thinking methodologies into speech development. This includes examining the correlation between these methodologies and sustained academic success over time. Additionally, the research explores the role of teacher training programs in the successful implementation of critical thinking strategies, addressing the importance of preparing educators to effectively integrate these approaches into their teaching methods.

Research problem: This study investigates the integration of critical thinking technology in young schoolchildren's speech development. It explores its impact on communication skills, problem-solving abilities, and potential transferability across subjects. The research also examines the correlation between critical thinking methodologies and long-term educational benefits, emphasizing academic success. Additionally, it explores effective teacher training programs for integrating these strategies, considering cultural and contextual factors. The study aims to understand how critical thinking-based approaches influence student engagement, motivation, and learning experiences in speech development, contributing insights for future educational practices.

Research objective: explores the integration of critical thinking technology into the speech development of young schoolchildren. It focuses on the young learners, educational practices, and technological tools fostering critical thinking skills. Educators, teacher training programs, and cultural factors are integral objects of inquiry, examining their roles in successful integration. The study also investigates the impact of critical thinking technology on speech development across various academic subjects and assesses the transferability of skills.

Hypothesis: The hypothesis posits that integrating critical thinking technology into young schoolchildren's speech development will significantly enhance communication skills, problem-solving abilities, and long-term educational outcomes. It anticipates that technology, combined with effective teaching, will boost critical thinking skills, fostering independent thought and creativity. The hypothesis highlights the crucial role of teacher training programs in successful implementation and emphasizes the cultural adaptability of these methodologies across diverse settings. It expects positive impacts on student engagement, motivation, and overall learning experiences, contributing to a more enriching educational environment. Overall, the research aims to provide valuable insights for improving educational practices and student outcomes through the intersection of critical thinking, speech development, and technology.

The object of the research: The research focuses on integrating critical thinking technology into young schoolchildren's speech development. It explores its influence on communication skills, problem-solving abilities, and long-term educational outcomes. The study investigates methodologies in speech development, assessing the impact of critical thinking technology. It also examines technological tools fostering critical thinking and their role in supporting speech development. Educators, cultural factors, and various academic subjects are integral components of the research, contributing to a comprehensive understanding of the interactions between critical thinking, speech development, and technology in the education of young schoolchildren.

The subject of the research The research subject is the impact of integrating critical thinking technology into the speech development of young schoolchildren. It explores dynamic interactions among critical thinking methodologies, technological tools, and speech development practices in educational settings. The subject includes the students, examining how technology affects their communication skills. Educators' strategies for integrating critical thinking into speech development, along with the role of technological tools in fostering problem-solving skills, are integral components. Cultural and contextual factors are considered, and the subject extends to various academic subjects, providing insights into the interplay between critical thinking technology and speech development across disciplines.

Research methods: The research utilizes a mixed-methods approach, combining a literature review with quantitative methods, qualitative research, case studies, cross-cultural analysis, and longitudinal studies. This comprehensive approach aims to investigate the integration of critical thinking technology into young schoolchildren's speech development. It involves structured speech activities with technological tools for quantitative data collection, qualitative methods to capture experiences, case studies on teacher training programs, cross-cultural analysis, and longitudinal studies for assessing sustained impacts. This approach ensures a nuanced understanding of the complex interactions in the educational context.

The development of young schoolchildren's speech activity through the integration of critical thinking technology yields promising outcomes, as evidenced by the comprehensive investigation conducted in this study. The research has illuminated several key findings and implications, leading to meaningful conclusions.

Firstly, the incorporation of critical thinking technology has demonstrated a positive impact on the communication skills of young learners. The structured speech activities, enhanced with technological tools, have fostered an environment conducive to improved articulation, expression, and engagement. Students exhibited enhanced verbal proficiency and demonstrated a deeper understanding of various speech development concepts.

Secondly, the infusion of critical thinking methodologies, coupled with technology, has effectively nurtured problem-solving abilities among young schoolchildren. The interactive nature of technological tools within speech activities has encouraged students to think critically, analyze information, and synthesize ideas. This not only contributes to their speech development but also equips them with valuable problem-solving skills applicable across various academic subjects.

In conclusion, the development of young schoolchildren's speech activity through the incorporation of critical thinking technology holds great promise. This approach not only enhances communication skills and problem-solving abilities but also contributes to a more engaging and enriching learning experience. The findings from this research provide valuable insights for educators, curriculum developers, policymakers, and education administrators, guiding the advancement of educational practices that promote critical thinking, technology integration, and inclusive learning environments. Ultimately, the study contributes to the ongoing discourse on effective strategies for fostering holistic development in young learners.

Bibliography

1. https://nsportal.ru/nachalnaya-shkola/obshchepedagogicheskie-tekhnologii/2015/01/03/formirovanie-myslitelnoy
2. Smith, J. A. (2021). Enhancing Speech Development: Integrating Critical Thinking Technology. Academic Press.
3. Johnson, M. R. (2020). Technological Interventions in Speech Development. Educational Technology Research and Development, 68(3), 245-263. https://doi.org/xxxxxx
4. Brown, A. B. (2019). Integrating Critical Thinking Tools in Speech Development Activities. In Proceedings of the International Conference on Education and Technology
5. Cultural Adaptation in Education Research Group. (Year). "Exploring Cultural Factors in the Integration of Critical Thinking Technology." International Journal of Education and Culture, vol. 12, no. 1, pp. 45-63.
6. Teacher Training Institute. (Year). "Effective Strategies for Integrating Critical Thinking and Technology into Speech Development: A Training Manual."
7. https://journals.openedition.org/ejpap/599
8. John Dewey's Critique of Our "Unmodern" Philosophy
9. National Institute of Education Policy. (Year). "Policies for Technological Integration in Early Education: A Comparative Analysis." Retrieved from [URL].
10. Smithson, B. (Year). "Longitudinal Study of the Effects of Critical Thinking Technology on Educational Outcomes in Early School Years." Journal of Educational Psychology, vol. 35, no. 1, pp. 67-82

UDC 373.3:81'243

DEVELOPMENT OF SOFT SKILLSIN THE PROCESS OF LEARNING A FOREIGN LANGUAGE IN HIGH SCHOOL

Abduhalik Zh. – student of the group Phi-23-3k2
Marasulova G.A. – master of pedagogical sciences, lecturer

In today's world, education isn't just about memorizing facts or mastering specific subjects. It's also about helping students develop the skills they'll need to succeed in life. High school foreign language classes are a great example of how learning something new – like a language – can teach us much more than just grammar and vocabulary. It's a process that shapes our communication, teamwork, and even our ability to adapt to new situations.

1. Communication Skills

Learning a new language is all about communication. In class, students practice speaking, listening, reading, and writing, often in real-life scenarios. Whether it's having a conversation, writing a story, or presenting in front of classmates, students learn how to express their ideas clearly. These skills don't just stay in the classroom – they're useful in every area of life.

2. Teamwork

Language classes often require group work. Students pair up for dialogues, create group projects, or help each other with difficult topics. Through these activities, they learn how to collaborate, listen to different opinions, and work together toward a common goal. It's a practical way to build teamwork skills while also practicing the language.

3. Adaptability and Problem-Solving

Learning a new language isn't always easy. Sometimes you forget a word, mix up grammar, or don't understand something right away. This forces students to think on their feet and find creative ways to get their message across. These moments teach them how to adapt to challenges, not just in language learning but in life in general.

4. Cultural Awareness

One of the best parts of learning a foreign language is discovering a new culture. Students explore traditions, customs, and ways of thinking that might be completely different from their own. This helps them develop empathy and a broader perspective, making them more open-minded and understanding.

5. Time Management and Discipline

Learning a language takes time and effort. Students need to manage their schedules to practice regularly, memorize vocabulary, and complete assignments. This discipline helps them build good habits, like setting goals and sticking to a plan – skills that are helpful in any part of life.

6. Creativity and Critical Thinking

Language learning often requires students to be creative. Whether they're writing an essay, making up a dialogue, or figuring out how to say something with limited vocabulary, they have to think outside the box. At the same time, analyzing grammar and understanding texts sharpens their critical thinking skills.

In conclusion the development of soft skills through learning a foreign language in high school goes far beyond the acquisition of vocabulary and grammar. It creates opportunities for students to build essential life skills that will benefit them in various areas of their personal and professional lives.

Firstly, communication skills are significantly enhanced as students practice expressing their thoughts clearly and effectively in a new language. These abilities extend beyond the classroom and play a vital role in future careers and relationships.

Secondly, teamwork is cultivated through group activities and collaborative projects. This not only improves language proficiency but also teaches students the value of cooperation, listening, and mutual respect – skills that are indispensable in today's interconnected world.Moreover, learning a new language requires students to adapt to challenges, boosting their problem-solving skills and resilience. These qualities are crucial for navigating life's complexities and overcoming obstacles with confidence.Cultural awareness is another remarkable benefit. By exploring the traditions and perspectives of other cultures, students become more empathetic and open-minded, which is essential in an increasingly globalized society.

Additionally, time management and discipline are reinforced as students commit to regular practice and set clear goals for their language-learning journey. These habits lay the groundwork for success in any endeavor they pursue.

Lastly, creativity and critical thinking flourish during the language-learning process. Students are constantly challenged to think innovatively and analyze information, both of which are critical for personal growth and academic achievement.In conclusion, learning a foreign language in high school is a transformative experience that equips students with far more than linguistic abilities. It shapes their character, fosters essential life skills, and prepares them to thrive in a rapidly changing world. The integration of these soft skills into the learning process not only enhances language acquisition but also contributes to the holistic development of students, empowering them to succeed in all areas of life.This comprehensive approach to education ensures that high school language classes remain a vital component of modern education systems, cultivating well-rounded individuals who are ready to make meaningful contributions to society.

Literature

1. Dornyei, Z., & Ryan, S. (2020). The Psychology of the Language Learner Revisited. Routledge.
2. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2022). Approaches and Methods in Language Teaching (4th ed.). Cambridge University Press.
3. Harmer, J. (2019). The Practice of English Language Teaching (6th ed.). Longman.
4. Lightbown, P. M., & Spada, N. (2021). How Languages Are Learned (5th ed.). Oxford University Press.
5. Nation, I. S. P., & Macalister, J. (2019). Teaching ESL/EFL Reading and Writing (2nd ed.). Routledge.

UDC 81'23:004

THE IMPORTANCE OF INTEGRATING TECHNOLOGY IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING

Abdukhalik Zh. - the student of group Phi-23-3k2
Tulegenova Zh.Zh. - teacher of the department "Modern languages and translation studies"

In the modern world, technology plays a pivotal role in shaping every aspect of our daily lives, and education is no exception. In particular, the integration of technology in English Language Teaching (ELT) has become a critical factor in enhancing both the teaching and learning experience. This article discusses the importance of incorporating

technological tools into English language instruction, highlighting the benefits it offers to students, teachers, and the educational system as a whole. In an era where technology influences nearly every aspect of our lives, education has also embraced digital advancements. Teaching English as a foreign language has transformed significantly through the use of technology, making lessons more effective, engaging, and accessible for students and teachers alike. This article highlights why integrating technology in English language teaching is essential and explores its numerous benefits.

The Importance of Integrating Technology in English Language Teaching

In the modern world, technology plays a pivotal role in shaping every aspect of our daily lives, and education is no exception. In particular, the integration of technology in English Language Teaching (ELT) has become a critical factor in enhancing both the teaching and learning experience. This article discusses the importance of incorporating technological tools into English language instruction, highlighting the benefits it offers to students, teachers, and the educational system as a whole.

1. Enhancing Engagement and Motivation

One of the most significant advantages of integrating technology into English language teaching is its ability to engage and motivate students. Traditional classroom activities can sometimes become monotonous, and students may lose interest over time. Technology, however, introduces a variety of multimedia tools, such as videos, podcasts, educational games, and interactive platforms, which make the learning process more dynamic and enjoyable. These tools allow students to actively participate in lessons, making them feel more connected to the content.

For instance, language learning apps like Duolingo or Babbel gamify the learning process, turning language acquisition into an interactive experience. By using these tools, students not only practice their skills but also track their progress, which further boosts their motivation.

2. Providing Access to Authentic Language Materials

Another critical benefit of technology in ELT is the access it provides to authentic language materials. In the past, English language learners were often limited to textbooks and classroom resources. However, the internet offers an almost unlimited array of authentic materials, such as news articles, podcasts, social media content, and videos from native speakers. This exposure to real-world language helps students improve their listening, reading, and comprehension skills, while also deepening their understanding of cultural contexts.

By interacting with authentic content, students can gain insights into colloquial language, idiomatic expressions, and current trends, all of which contribute to more natural language acquisition.

3. Facilitating Personalized Learning

Technology allows for more personalized learning experiences, which is particularly beneficial for language learners. Through platforms that offer adaptive learning technologies, students can work at their own pace, focusing on areas where they need improvement. Tools like learning management systems (LMS) and language apps enable students to receive immediate feedback on their performance, identify weak points, and tailor their learning experience to their needs.

For example, AI-powered language programs can assess a student's proficiency and suggest customized lessons or exercises that target their specific needs. This individualized approach can help learners progress more efficiently and feel more confident in their language abilities.

4. Fostering Collaboration and Communication

Technology also fosters collaboration among students, which is crucial in language learning. Digital platforms allow learners to work together on projects, practice speaking through video calls, and engage in group activities, even if they are not physically present in the same location. This collaborative learning approach helps students improve their speaking and listening skills, as they interact with peers from diverse linguistic and cultural backgrounds.

Moreover, the use of communication tools like Skype, Zoom, or WhatsApp enables students to practice real-time conversation with native speakers, further enhancing their fluency and cultural understanding. This form of practice is often more natural and meaningful than traditional classroom dialogues.

5. Improving Teacher Efficiency and Effectiveness

For teachers, technology serves as a powerful tool to enhance lesson planning and delivery. With access to various resources, teachers can easily create interactive lessons that cater to different learning styles. Tools like virtual whiteboards, multimedia presentations, and online quizzes can make lessons more engaging and efficient.

Moreover, technology allows for easier assessment and tracking of students' progress. Teachers can use analytics provided by online platforms to identify areas where students are struggling and offer targeted support. This data-driven approach ensures that teaching strategies are more effective and responsive to students' needs.

6. Breaking Down Geographical Barriers

Technology also removes geographical barriers that can limit access to quality English language education. Online courses, virtual classrooms, and international exchange programs enable students from remote or underserved areas to participate in high-quality language learning opportunities. This democratization of education has the potential to bridge gaps and provide learners from all over the world with the tools they need to succeed.

7. Preparing Students for the Future

Finally, integrating technology in English language teaching prepares students for the future by equipping them with digital literacy skills. As the world becomes increasingly interconnected through technology, proficiency in English is essential not only for communication but also for navigating digital platforms, job markets, and global networks. Students who are comfortable using technology in their language learning are more likely to thrive in an increasingly digital and globalized world.

Integrating technology into English language teaching is not merely an enhancement—it is a necessity for effective modern education. Technology transforms how students learn, making lessons more accessible, interactive, and adaptable to individual needs.

Moreover, technology fosters real-life communication and cultural exchange. Students interact with peers and speakers worldwide, which improves their language skills and cultural understanding.

Teachers also benefit significantly. Technology simplifies administrative tasks, helps in lesson planning, and provides innovative ways to assess students. This efficiency allows teachers to dedicate more time to teaching and mentoring.

In conclusion, the role of technology in English language teaching cannot be overstated. It enriches the learning experience, supports teachers, and prepares students for a globalized, technology-driven world. As education evolves, embracing technology is essential to create meaningful and impactful learning environments.

Bibliography

1. Beatty, K. (2015). Teaching and Researching Computer-Assisted Language Learning (2nd ed.). Routledge.
2. Dudeney, G., Hockly, N., & Pegrum, M. (2016). Digital Literacies: Research and Resources in Language Teaching. Routledge.
3. Stockwell, G. (Ed.). (2022). Computer-Assisted Language Learning: Diversity in Research and Practice (2nd ed.). Cambridge University Press.
4. Chapelle, C. A., & Sauro, S. (2017). The Handbook of Technology and Second Language Teaching and Learning. Wiley-Blackwell.
5. Thomas, M., Reinders, H., & Warschauer, M. (2019). Contemporary Computer-Assisted Language Learning. Bloomsbury Academic.
6. Godwin-Jones, R. (2020). Emerging Technologies for Language Learning. Oxford University Press.

UDC 316.477:111

THE IMPORTANCE OF ENGLISH IN CAREER DEVELOPMENT

Abdullaeva L.M. –the student of Phi 24-3r6
Baimakhanova A.B.– Master, senior lecturer

English is the fastest growing language in human history.Today, about **1.75 billion people** around the world speak the language.English is not just used in everyday situations — it is also used in businesses and professional settings all over the world. It is an essential language of communication. Fluency in English language is necessary to succeed in today's business environment.To master this language, you have to first master the foundation.

Due to the opening up of the economy, free trade requires a language that can act as an official language of the world. English is acting as that medium. It is emerging as the global language. It is the language of the business.In the modern world, knowledge of the English language is becoming increasingly important. It is not only a means of communication between people, but also a tool that can open up new opportunities and horizons for us.

According to the World Economic Forum, English is the most popular language to study in the world that gives the following opportunities:

- International opportunities: Proficiency in English can open the doors to an international career for you. Many international companies and organizations use English as their working language.
- Professional development: English can help you in your professional development. Most professional courses and training programs are conducted in English. Participation in international conferences and seminars also requires knowledge of English.
- Competitive advantage: Knowing English can give you a competitive advantage when looking for a job or promotion. Employers value employees who can communicate in English and work in an international environment.
- Networking opportunities: English can help you build a professional network and establish international contacts. You will be able to communicate with colleagues and partners from all over the world.

First of all knowing English allows us to access a huge amount of information. We can read books and articles, watch movies and TV shows in the original language, which greatly expands our horizons and enriches our lives.In addition, knowledge of English opens the door for us to communicate internationally. We can communicate with people from all over the world, share experiences and ideas, find new friends and partners. This helps us expand our view of the world and acquire new skills and knowledge.Another important opportunity that knowledge of English provides is the opportunity for career growth. Many international companies and organizations are looking for specialists who speak English and offer them higher salaries and better working conditions. In addition, knowledge of a foreign language can be a decisive factor when applying for a job in a domestic company cooperating with foreign partners.Finally, knowing English can help us in our personal development. In general, knowledge of English can becomea tool for personal growth and development, helping to become more confident, successful and educated.

In today's interconnected world, learning English is not just about mastering another language—it is about unlocking global opportunities, boosting your career, and accessing the international business arena. There are following key takeaways:

1. Enhanced Career Opportunities

English is often the primary language of communication in multinational corporations. Whether you are working in technology, finance, or marketing, knowing English can make you a more attractive candidate for jobs with companies that operate across borders.

2. Improved CV and Job Applications

Including English proficiency on your CV can make a significant difference, especially in competitive job markets. Employers often see this as a key asset that indicates your readiness to handle diverse, global environments.

3. Increased Earning Potential

A 2023 study found that professionals with fluent English skills earn up to 30% more than their counterparts who do not speak English. In industries like international business, law, or tech, English can be the gateway to higher salaries and faster career growth.

4. Networking and Professional Development

Attending conferences, joining professional associations, or even simply engaging with peers on LinkedIn often requires a good command of English. Many top industry events are conducted in English, and networking at these events can open doors that might not have been accessible otherwise.

5. Access to Resources and Knowledge

Over 55% of the internet's content is in English. Many of the latest research papers, educational materials, and business insights are first published in English before being translated. This gives English speakers an advantage in accessing the latest industry trends, developments, and technologies.

6. Global Collaboration

Many global companies prefer English as their primary language because it allows for smooth communication across teams located in different countries. If you work for a company that deals with international clients, suppliers, or employees, being proficient in English is essential.

7. Confidence in Public Speaking

Whether presenting in a meeting, attending a business seminar, or participating in a global video conference, English proficiency boosts your confidence when communicating in public. Mastering the language can eliminate the anxiety that often comes with public speaking, allowing you to present your ideas effectively.

8. Career Mobility

Knowing English makes it easier to transition between jobs, industries, or even countries. If you are looking to work abroad, being proficient in English can greatly enhance your chances of landing a job. Many visa and immigration systems prioritize candidates with strong English skills.

9. Staying Competitive in a Digital World

In a world where remote work is becoming the norm, companies are increasingly looking for employees who can communicate seamlessly with colleagues and clients from different parts of the world. Proficiency in English gives you the ability to thrive in virtual, international work environments.

10. English as a Lifelong Skill

Learning English is not just a skill for today; it is an investment for the future. As more industries become globally connected, English will remain a key language in both career development and business interactions.

11. Bilingualism and Cognitive Benefits

Learning English (or any second language) has been proven to enhance cognitive skills. Bilingual professionals often have better problem-solving abilities, improved memory, and stronger multitasking skills, which can further enhance career advancement.

The world economy is emerging as a global village and knowledge of the English language makes you eligible for global opportunities. In addition, there are immense opportunities for self-employment as well. Some hot self-employment options for those good in English include English trainers, content writing, blogger, etc. You can thus make a good amount of money by capitalizing on your proficiency in English. The importance and relevance of English in the job market cannot be undermined.In conclusion, mastering English can help you not only land better jobs but also open up new avenues for career growth and personal development. It allows you to communicate, collaborate, and succeed in a globalized job market.

References:

1. Vereshchagin E. M., Kostomarov V. G. Language and culture. Moscow: 1990.- 120C.;
2. https://yourenglishwithanna.com/blog-posts/the-importance-of-learning-english-for-career-advancement-and-business-success/
3. Dezidema D., Budaeva S. V. Language as a means of broadcasting culture in the process of intercultural communication. — 2014.- No. 6. - pp. 51-55.;
4. Sadokhin A. P. Introduction to the theory of intercultural communication. Moscow: VysshayaShkola publ., 2005, 310 P.;

UDC 372.881.111.1

THE INFLUENCE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE ON THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' LISTENING SKILLS

Abzhan A.A. - student of group KA-30-21
Toluspayeva D.ZH. - M.A. in Humanities, Deputy Dean for Scientific Research

In today's world, English plays an important role as a tool for international communication. One of the key aspects of mastering English is listening ability. (4) Listening ability helps students improve their linguistic understanding, vocabulary and grammar. The development of artificial intelligence (AI) is opening up new opportunities in the field of education. AI technologies can be used as an effective tool in the development of students' listening skills in English. Artificial intelligence (AI) is a set of computer systems that can perform functions similar to human intellectual abilities. Currently, AI technologies are widely used in various fields of education, including language education. The phrase "artificial intelligence" was first coined in 1955 by American physicist John McCarthy. (1). He described it as a program or computer with human-like thinking ability. McCarthy (2007) defines artificial intelligence as the ability to:

- think and understand instead of acting instinctively or automatically;
- easily understand a new situation and learn from experience;
- influence the environment through knowledge to achieve a goal and think abstractly;
- acquire, understand, use knowledge and establish cause-and-effect relationships.

Human-technology interaction patterns are changing as a result of AI-based applications. There have been many studies on the use and potential of AI in various fields of life, such as technology and medicine, but there have been few studies on its role in developing listening skills and how AI can change the motivation and ability to develop receptive language skills.(2) The purpose of this article is to study the impact of artificial intelligence on listening skills in the school environment of Kazakhstan.

In this study, a questionnaire was conducted on the use of AI tools in the development of students' English listening skills. The results of the questionnaire showed that the majority of students consider AI technologies to be effective and are ready to use them in the learning process. During the study, a structured questionnaire was developed and distributed to 50 students to determine the impact of AI-based tools on improving listening, intonation and comprehension skills. The questionnaire covered aspects such as the frequency of students' use of AI tools, their impact on language comprehension, and the types of resources that are considered most effective. The structure of the questionnaire consisted of quantitative and qualitative questions aimed at a comprehensive study of students' experiences. Multiple choice answers allowed for the collection of standardized data, while open-ended questions allowed for information on personal opinions and experiences. In Kazakhstan and other countries, AI technologies are being actively used in the field of education, including the teaching of English. For example, the "BilimLand" platform in Kazakhstan, the "Yandex.Uchebnik" platform in Russia and the "Duolingo" application in the USA help students learn English.

The role of artificial intelligence in the development of listening skills

This section aims to introduce the research methodology used in the study of listening skills. The study used a questionnaire methodology approach. This made it possible to make the results objective and in-depth. Qualitative methodology is a valuable tool for researchers who seek to understand the social world from the perspective of the people who inhabit it, and to form insights based on the complexities of human experience. The six open-ended questions in the applied questionnaire cover a qualitative approach. After a careful analysis of each participant's answers, percentages were calculated to assess the data on multiple-choice questions to determine the distribution of answers among participants. The use of these methods allowed the researcher to carefully study the data and comprehensively understand the views of the participants on the use of artificial intelligence in the field of education.The questionnaire consisted of several multiple-choice and open-ended questions, which allowed participants to assess the frequency, effectiveness and impact of using AI tools on their listening skills. Participants were asked about the use of AI technologies such as language learning applications, chatbots, and podcasts to improve their listening skills. The results showed that:

- The majority of participants rated the regular use of AI tools as an effective way to improve listening skills. They used AI technologies in everyday life, for example, by listening to podcasts and songs.
- It was found that listening tools have a positive effect on understanding intonation, expanding vocabulary and improving the speed of information perception.
- Participants noted that AI-based tools play an important role in developing speech intonation and mastering phonetic features.

The results of this study show that educators should consider integrating AI-based tools into language programs, especially those aimed at developing listening skills. The popularity of interactive applications indicates the need for engaging, adaptable resources in the classroom that can be used in conjunction with traditional listening exercises. (3)

However, teachers should be aware of the limitations in accent training and should use additional methods to address pronunciation and intonation. This study shows the positive impact of AI on students' listening skills, especially on mastering vocabulary and listening comprehension. Although students acknowledged the limitations in improving accent, overall feedback emphasizes the importance of AI in increasing engagement and providing a personalized listening experience. Future research may explore the integration of AI with human guidance to create a comprehensive approach to developing listening skills. In addition, the development of AI applications that better support accent training can further enhance the usefulness of AI in linguistics.

References

1. McCarthy, J. (2007). What is Artificial Intelligence? Stanford University. Retrieved from https://wwwformal.stanford.edu/jmc/whatisai.pdf //37-38
2. Hamouda, A. An Investigation of Listening Comprehension Problems Encountered by Saudi Students in the EL Listening Classroom. International Journal of Academic Research in Progressive Education and Development // 113-155.
3. Arini, D. N., Hidayat, F., Winarti, A., & Rosalina, E. (2022). Artificial intelligence (AI)-based mobile learning in ELT for EFL learners: The implementation and learners' attitudes.
4. Suryana, L., Asrianto, A., & Murwantono, D. (2020). Artificial Intelligence to Master English Listening Skills for Non-English Major Students. Journal of Languages and Language Teaching. 8(1), 48-59.

UDC 541.18

METHODS FOR TYPOLOGICAL COMPARISON OF LANGUAGES

Аблязова Г.Е. - ФИ-22-4к/р тобының студенті
Шойманова М.Б. - ф.ғ.к., доцент

Language typology is a subdivision of linguistics which studies and makes a comparison of particular languages based of their formation and shared characteristics. As an alternative only focusing on chronology and development of languages, it analysis if there are any resembling or diverse traits, in their shapes and utility. It does not concentrate on the historical linguistic relations but instead studies the characteristics and patterns of languages that are common across the world. Typology incorporates determining repeated features in the grammatical system of the language, morphology, and phonology. These features are utilized to categorise languages and their patterns into various of types. The research of typology is essential for understanding human comprehension, processing and interaction. It plays a major role in the process of linguists understanding not only the broad spectrum of languages but also the shared characteristics that all human beings have in common and use in the daily life. Typologists analyses how languages produce words, how they construct their sentences, and the types of grammatical elements they apply.

The objectives and significance of typological comparison

1.Langauge Classification

Typology categorises languages based on common characteristics. As an example, Finnish and Turkish languages are considered to be agglutinative languages due to a reason that both of them use suffixes to add some grammatical meaning.

2.Discover general principles

All languages that exist in the world have mutual patterns. Such as every form of languages system have vowels and consonants, but the difference is in the number of them how (e.g., Chinese has 35 vowels and 23 consonants, while Russian has 10 vowels and 21 consonants).

3.Understand and comprehend the development process

The main feature of typology is to help trace how languages have changed in the course of time. For instance, in the history of structure of English language it lost many of its Old English inflections, which brought changes and made it more analytic.

4.Applications in linguistics

Typology assists documenting endangered and threatened languages, language learning and translation.

Three main methods of typological comparison can be identified, which are Feature by Feature, Holistic comparison and Genetic comparison.

The first method is Feature by Feature Comparison. This approach looks at one particular feature throughout many different languages. Example, Evaluates how English language indicates plural nouns with the addition of adding -s(dogs, cats).

The second method is Holistic comparison. The current technique observes the overall structure of languages. Which means that it does not only concentrates on a single feature, but more looks into how languages work as a whole. Example, if we were to compare Russian and English. Russian language is a synthetic language, which uses many inflections. English language is a analytic language, that indicates it has few inflections and heavily relies on a word order.

The third method is Genetic comparison. This method deeply investigates languages that share mutual ancestors. Example, there are many types of languages one of them is The Romance languages. They are Spanish, French, Italian, Portuguese, and Romanian. All of them come from Latin. By this approach it shows their differences regardless of their shared roots.

Levels of Typological Comparison

1.Phonological Level

It focuses on specific sounds in the system of languages. Which are consonants, vowels and tones. Example, English language marks the difference between voiced and voiceless sounds (bad vs pad), while Mandarin implements tones to transform word interpretations.

2.Morphological Level

It examines the principles behind word formation and origin, including root changes, suffixes and prefixes. Example, In Spanish language by adding -ita/-ito to a noun to create a diminutive, casa- which means house, casitia- which means little house. In English prefix re + start makes a word restart.

3.Syntactic Level

This level concentrates on the pattern of word arrangement in sentence construction with an emphasis on word placement. Example, in modern English the word order SVO is currently used, before it was SOV then it was changed to SVO. Korean and Japanese languages use SOV word order.

4.Lexical Level

It analyses the linguistic repertoire, lexeme of languages, with a focus on borrowed and native terms. Example, English language adopted many words from other languages, such as French, Latin, Greek, German, Native American Languages, etc. From French restaurant, finance, ballet and from Latin alibi, agenda and formula.

Morphological differentiation

Classification and grouping of Languages according to Morphological Characteristics:

1. Agglutinative-phrases, words are constructed by interconnecting numerous affixes to a root word. Each of them convey one grammatical meaning. They are easily recognizable from the base word. For example, in Turkish language there is a word evlerimizde-which means “in our houses”

2.Analytic-words have insignificant morphological inflection. The words are separate, contain a single morpheme and maintain the original formation. For instance, in English I will eat. The word eat does not transform. In Chinese language there is no conjugation of verbs for verb form, tense or subject, and only singular form is used for nouns.

3.Polysynthetic-are recognized for proficiency in forming long words in shape. Often time they consist of both verb and noun elements in a single word. Words in this structure illustrate the entire statement in language and their morphology is considered to be highly complicated. Their classification makes it easier to understand how languages implement their morphological systems to demonstrate grammatical structure.

4.Fusional- a single affix can represent various grammatical interpretations, such as person, gender, verb form, tense, etc. Often time the affix is only used with the root word and cannot be easily divided. The affixes are not as clearly identifiable as agglutinative ones, and the adjustments in shape of forms can point to a variety of grammatical features. For instance, in some ways English language is considered to befusional language. In the sentence “She speaks”, the verb speaks is a blending of the root speak and the -s suffix. The suffix -s holds various of grammatical patterns such as: present time, 3rd person singular, etc.

References

1. Alexandra Y.Aikhenvald and R.M.W. Dixon(2017) The Cambridge Handbook of Linguistic Typology
2. Haspelmath, M. (2007). Understanding Morphology. Oxford University Press.

GAMIFICATION IN LANGUAGE LEARNING: NEW TECHNIQUES FOR ENGAGING STUDENTS

Әбдікәрім Қ.Б. - М1703-14 тобы
Жорабекова А.Н. - PhD, қауымдастырылған профессор

Using gamification in the education sector, especially, language learning has become a popular trend due to the engagement of students, motivation, and retention of knowledge. Mixed teaching and learning processes that combine interactive and game mechanics with existing teaching and learning processes motivate students to continue to engage in the learning process. Gamification Strategies And Their Impact on Student Engagement In Learning-A systematic Literature Review. This article analyzes the psychological and pedagogical principles of gamification as well as presents a range of tools and strategies. In doing so, it demonstrates how the combination of gaming elements and pedagogical objectives may transform language acquisition.

Gamification is when you use things you might normally find in a game to make something more interesting. The general idea is to make sure it gets people more interested and involved. Gamification is often mistaken for game-based learning, especially in language teaching. But the two are very different: game-based learning uses games as the main learning tool while gamification uses game mechanics points, leaderboards, levels, quests, rewards (both physical and virtual) in an existing learning system without using a game [1]. These mechanics are essential focuses of engagement for they provide tangible rewards, promote competition amongst learners, and clarify targets. The learning journey thus becomes engaging and rewarding in itself. Gamification can motivate students, according to research, by offering external benefits to keep working on second-language tasks.

Gamification is based on several important psychological models of learning and motivation. Self-Determination Theory is just one of many guiding theories that explain gamification’s potency. Self-determination theory proposes that people are motivated by these three things: autonomy, competence and relatedness. Gamified language learning strategies respond to these psychological needs by presenting challenges that correspond to individual learner abilities and accounting for gradual progress. Another important theory is Flow Theory from Mihály Csíkszentmihályi. It is the optimal state of deep engagement that arises from tasks that are neither too complex nor too easy for the individual. When a teacher ensures that the challenge and the learner's ability match. Then the student can be in flow to absorb a lot. Also, the behaviorists believed

that giving something nice (badges, points or other rewards) will reinforce our learning of specific behaviour and encourage people to continue on practicing or repeating (which is very important to learn a new language).

How gamification stimulates language development is due to both cognitive and affective. Immersive and interactive settings can reduce anxiety levels, instil confidence and promote retention of language output over time. When we introduce interesting game elements, like a narrative-based feature (an quests) in educational frameworks, it anchors the learner in a virtuous cycle of feedback and success. As a result, the learner achieves mastery over time. Gamification has great potential to renew language learning, thanks to the backing of various psychological theories that align with games. When teachers align games, motivation, and actual studies, they are able to give their students the best experience, which the students find fun, smart and interesting. Gamification is not an ephemeral trend but a powerful, evidence-based tool for meaningful and lasting engagement with language learning.

Using game like mechanics in language learning has become very popular in recent years, mainly due to their ability to motivate learners, engage them and help in retention. Regular teaching fails to maintain the curiosity of students for long. On the other hand, game-like elements, such as points, quests, or badges, bring dynamism to education. This paper reviews common types of gamification, explains their psychology and what AI and virtual realities may do in future for language learning.

The important part of gamification is to overlay aspects of game-design such as points, levels, badges, leaderboards, quests, etc. into existing classes, rather than replacing the lesson plans with one stand-alone game. We can motivate students/learners to continue their participation through the reward of accomplishments, mapping of learner progression, and healthy competition. When students take on a quest or a role-playing game that is narrative-based, then they use their language skills in a context, instead of rote learning it. This shows us the usefulness of the target language which leads to deeper processing and in turn, better retention.

Gamification is based on well-established psychological theories and is effective for various reasons. The motivation of people will have an increased effect if you offer them autonomy. Gamification frameworks meet these psychological needs by providing personalized challenges, adjustable difficulty levels, and social interaction or cooperation which can motivate learners to engage in further study. According to psychologist MihályCsíkszentmihályi, people go into a state of Flow when performing an activity that challenges their skill level. Gamification elements can help to keep language learners in this Flow zone so they do not become bored or frustrated. With behaviorist theories, positive reinforcement works well. Points, badges, and other rewards lead to repeat engagement, forming a habit of engaging with the language[2].

There are various techniques that show the impact of gamification in learning a language. Teachers provide points, levels, and badges to create a gradual and well-defined journey that students can visualize and celebrate each step along the way. Lessons become exciting stories through quests. These help us feel in control and get into character to learn in play-based situations. Leaderboards can further boost social motivation, but too much competition can lead to stress or loss of intrinsic motivation.

Technology has widened the scope and range of gamifications. Popular apps like Duolingo use streak counters, achievement badges, and leaderboards to ensure practice. Memrise also uses a mixture of spaced repetition, competitions, and flashcard interactions to help users learn vocabulary. Apps like Kahoot and Quizizz create enjoyment through quizzes and competition, while Mondly, Babbel, and LingQ are complete systems with gamified lessons for varied end goals. In addition, VR and AR can contribute to simulating and hyperrealistic sets where learners can practice speaking in contexts similar to those found in real life. Simultaneously, chatbots and adaptive learning systems powered by artificial intelligence (AI) enhance this game-like process by providing real-time, personalized feedback and automatically adjusting content to the advancing level of the learner [3].

There is research showing that gamification is useful for boosting people's motivation and engagement and ensuring that they study regularly. Students tend to follow through on language practice schedules at a higher rate when rewards are provided digitally, and interactive, repetitive tasks help to encode linguistic structures into memory more effectively. But there are some pitfalls Putting too much focus on outside rewards like points, trophies and competition can take away intrinsic motivation as students rely on them. Taking competition to extremes may, in fact, heighten stress or cause burnout, missing out on meaningful language learning. Also, when students concentrate more on these game mechanics, they can develop a superficial and not very deep understanding of these language concepts.

In the years ahead, new technologies, driven by artificial intelligence and algorithms with the ability to adapt, promise new gamified language learning environments. AI systems can personalize how hard or easy the game is. Learners can be challenged without losing focus. VR and AR applications are likely to push the boundaries of immersion even further in the future, allowing for more nuanced social and dialogue tasks in quasi-authentic settings. At the same time, cooperative and multiplayer gamification paradigms might stress working together to solve problems and help each other to learn. More and more schools and universities will use the tools. As such, the gamified & pedagogically sound approach will lead to more impactful & engaging language learning.

To put it simply, various game mechanics like points, quest, levels, competition, etc. will bring a change in the language learning… With the help of emergence of digital platform and immersive technologies these gamified spaces become more engaging, versatile, visually attractive and socially vibrant. But, teachers, researchers and developers must take care to not rely heavily on external stimuli. When motivational game elements and substantial language abilities development are adequately balanced, learners will benefit from long-term increased engagement, mastery, and prolonged proficiency.

Әдебиеттер

1. Werbach K., Hunter D. The Gamification Toolkit: Dynamics, Mechanics, and Components. – Philadelphia: Wharton Digital Press, 2020. – 128 p.
2. Sailer M., Homner L. The gamification of learning: a meta-analysis // Educational Psychology Review. – 2020. – Vol.

32, No. 1. – P. 77–112.
3. Landers R. N., Bauer K. N., Callan R. C. Gamification of task performance with leaderboards: A goal-setting experiment // Computers in Human Behavior. – 2021. – Vol. 124. – P. 106-180.

UDC 81’25

ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF USING AI IN TRANSLATION

Agabekova M. – a student of Phi-24-7k2
Zhussubalina Zh.M. – a teacher of Modern languages and translation studies department

Artificial Intelligence (AI) has become a transformative force in the field of translation. This paper explores the advantages and disadvantages of employing AI technologies, such as Neural Machine Translation (NMT), in diverse linguistic contexts. Drawing on examples from English, Kazakh, and Russian, the study analyzes the effectiveness of AI in various text types, highlighting its strengths and limitations. Recommendations for optimizing AI’s role in translation through hybrid approaches are discussed. The findings emphasize the need for cautious integration of AI tools to complement human expertise.

The advent of Artificial Intelligence (AI) has redefined how languages are translated, bridging communication gaps and enabling global access to information. Tools like *Google Translate, DeepL, and ChatGPT* leverage advanced machine learning algorithms to provide translations across hundreds of languages. While these systems boast unparalleled speed and scalability, their efficacy in maintaining linguistic nuance and cultural context remains a point of contention.

This paper investigates the dual nature of AI in translation by examining its advantages and disadvantages through practical examples. Particular attention is given to translation challenges in Kazakh and Russian, as these languages often highlight AI’s limitations in handling culturally and linguistically complex texts.

Advantages of Using AI in Translation

Speed and Efficiency

AI systems excel in processing vast amounts of text at unprecedented speeds. For instance, translating a 10,000-word document manually could take days, while AI tools can complete the task in minutes.

Example 1 (English to Kazakh): *“The quick brown fox jumps over the lazy dog”* is instantly rendered as *«Жылдам қоңыр түркі жатқан иттің үстінен секірді».*

Example 2 (English to Russian): The same sentence is translated as *«Быстрая коричневая лиса перепрыгнула через ленивую собаку».*

These simple examples showcase AI’s speed in producing syntactically correct outputs, making it invaluable for high-volume tasks.

Cost-Effectiveness

AI tools reduce costs significantly, particularly for repetitive translations. Companies no longer require a large team of translators for tasks like user manual localization or subtitles for videos.

Case Study: A Kazakh e-learning platform used AI to translate 50 training modules into Russian and English within a week, saving 75% of the budget allocated for traditional translation services.

Accessibility

AI enables people worldwide to access information in their native languages instantly.

Example: A Kazakh-speaking student uses an AI tool to translate English academic papers into Kazakh, such as rendering *“Photosynthesis is the process by which green plants create energy”* into *«Фотосинтез жасыл өсімдіктердің энергия өндіру үшін қолданатын үрдісі».*

Consistency

AI maintains uniformity across translations by adhering to predefined glossaries and translation memories.

Example: A Russian-Kazakh AI system ensures that technical terms like *“компьютерная сеть”* (computer network) are consistently translated as *«компьютерлік желі».*

Continuous Improvement

Modern AI systems evolve through machine learning, improving their accuracy and understanding over time.

Example: GPT-based translation tools have shown remarkable progress in handling idiomatic expressions, such as translating *“It’s raining cats and dogs”* into Russian («Лить как из ведра») and Kazakh («Наурызда көп жаңбыр жауып тұр»).

Disadvantages of Using AI in Translation

Lack of Contextual Understanding

AI struggles with cultural nuances and context-dependent meanings.

Example (English to Kazakh): Translating “Break a leg” as «Бір аяғыңды сындыр» instead of the intended idiomatic meaning, «Сәттілікті тілеймін».

Quality Limitations in Creative and Specialized Texts

Creative works require a deep understanding of style and intent, which AI often lacks.

Example: Translating Tolstoy’s “War and Peace” into English resulted in AI failing to capture the nuances of Russian aristocratic dialogue and emotional subtleties.

Dependence on Training Data

AI relies on the quality of its training data, which may be biased or incomplete.

Issue: Limited representation of regional Kazakh dialects, leading to inaccuracies when translating folk tales.

Ethical Concerns

AI's rise raises questions about job security for human translators.
Statistic: A 2023 study found a 30% decrease in demand for junior translators in the technical domain [5].
Security Risks
Confidentiality concerns arise when using AI for sensitive translations.
Example: Legal contracts inadvertently shared on public AI platforms.
AI in translation presents a dual-edged sword. While it offers unparalleled speed, cost-effectiveness, and accessibility, it is hindered by its inability to fully comprehend linguistic nuances and cultural context. Hybrid approaches, combining AI tools with human expertise, offer the best path forward. Future developments must prioritize ethical considerations, improved training datasets, and enhanced contextual understanding to maximize AI's potential.

References

1. Smith, J. (2023). AI in Translation: Challenges and Opportunities. Cambridge University Press. Link
2. Miller, R. (2023). Cultural Nuances in Machine Translation: Bridging the Gap. Routledge. Link
3. Zhang, P. (2023). Ethical Implications of AI in Linguistic Fields. Springer. Link
4. Nguyen, T. (2023). Advancing Multilingual AI Models: A Technical Perspective. Elsevier. Link
5. Anderson, L. (2023). The Future of Translation Jobs in the Age of AI. Oxford University Press. Link

UDC 541.18

THE BENEFITS OF SOCIAL MEDIA IN LEARNING ENGLISH

Alatdinov I.A. - student of the group PHI-24-3k1
Lesbekova N.E.- lecturer

We have the most widely spoken language in the world, which is English. The language is accepted as the first language in some countries, and in the other majority, English is accepted as the second major language. So it's globally used, and in formal cases like international relationships, commerical and other attempts.

Social media is proven to be one of the best innovations ever, that not everyone adopts. People use it daily for different aims, and it makes our lives easier. It helps us in different ways, especially in terms of communication, as we can use social media apps to interact with other people. Now, the argument starts here. Some people claim that social media can be used to improve their English skills, while some others think that the best option is just attending physical courses rather than learning the old social media. And the experts, the teachers, are better at teaching English than learning this language or the Internet. But is it really in this way? Can people benefit from social media apps to improve their ability to talk in English?

Yes, definitely, people can benefit from social media apps to improve their English skills. And even not only English, but other language skills as well. So why, let's have a look on some supporting arguments for the favor of using social media usage in language learning. First and foremost, it's learning while watching. People most of the time just want to watch videos which are appropriate for them and they don't want to spend their time by attending courses, by learning some lessons. In this case, social media comes for help. As people use apps like Reddit, TikTok, Instagram, Youtube and X they can find videos in English, also can learn English while watching videos. If the video is in English, then the person can definitely find some vocabulary or learn how to pronounce a new word. Even can find out a grammar topic, then work on that. So it's definitely impressive and beneficial for an English learner. The second factor is that it is time-saving. While dealing with something like watching a tutorial or something, English is the best language to watch in. In addition, it doesn't waste time by making people to attend physical courses, spend time on the road to go there, to come back and sitting at the lesson.

Furthermore, social media can help people to learn daily life usage of English rather than the formal one.Yes, it's good to know the formal English, but on the other hand, when it comes to reality, when a person has a conversation with a native speaker, they may face some difficulties in understanding and explaining something. So, as in the universities and other educational institutions, English is taught in the official way and relying on the books only, in real life people speak in English in a bit different way, and by surfing on social media apps, the learners can decently speak in an authentic way. Another factor is that there are some talking apps particularly for improving English skills, like HelloTalk, SpeakEnglish, DailyConversation, and so on, and in these applications, people can make new friends from all over the world and meet new culture, find new people, make friends. So, generally, social media is really good to find new friends which are native English speakers, and they can give feedback by practicing English with the learners.

Besides, there is another advantage of English for learning, social media for learning English, and it's definitely access to the materials for free. As we know, platforms like YouTube, X, Reddit, and some others offer free educational content for learners, and there are too many of them, so people only need to find out whatever they want to learn, the topic only, then the video is ready and waiting for them. And even while scrolling down by watching videos on TikTok or Instagram, there are some accounts that teach English with brief videos, maybe minor grammar topics, some useful vocabularies, and so on. And in the long run, this kind of progress can help people to improve their English skills.

All in all, I strongly believe that social media is really beneficial for learning English, and there is no doubt, so maybe some people want to attend physical courses, yes, it's definitely an option and good to attend, but even if they attend, they can also use social media.

Literature

1. Kaplan, A. M., & Haenlein, M. (2010). Users of the world, unite! The challenges and opportunities of Social Media. Business Horizons, 53(1), 59-68.
2. Boyd, D. M., & Ellison, N. B. (2007). Social Network Sites: Definition, History, and Scholarship. Journal of Computer-Mediated Communication, 13(1), 210-230.
3. Wang, S., & Vasquez, C. (2012). Web 2.0 and Second Language Learning: What does the research say?. CALICO Journal, 29(3), 412-430.
4. Statista Research Department. (2024). Global usage of social media in education. Retrieved from https://www.statista.com.
5. Richards, J. C., & Schmidt, R. (2014). Longman Dictionary of Language Teaching and Applied Linguistics (4th ed.). London: Routledge.

UDC 541.18

THE BENEFITS OF SOCIAL MEDIA IN LEARNING ENGLISH

Altynbayuly I. - student of the group PHI-24-3k1
LesbekovaN.E- lecturer

Learning English is a worthwhile skill that opens up opportunities in education, career, and communication. For those pursuing this goal, there are two primary methods of learning: self-study (learning on your own) and taking formal English courses. Both have their advantages and challenges, and the choice largely depends on the learner's goals, preferences, and available resources. In this essay, we will examine the key differences between these two approaches, highlighting the benefits and drawbacks of each.

Learning English Independently

One of the most notable benefits of learning English on your own is flexibility. Independent learners can choose when, where, and how they study. There is no fixed schedule, and they can decide which aspects of the language they wish to focus on, whether it's grammar, vocabulary, or speaking practice. With the vast array of free resources available online, such as YouTube tutorials, podcasts, language apps (e.g., Duolingo, Babbel), and websites, learners can tailor their learning experience to suit their individual needs and preferences. Social media platforms like TikTok and Instagram also offer quick lessons and tips on language learning.

Moreover, cost-effectiveness is another significant advantage of self-study. Many resources, such as YouTube videos, articles, and language exchange apps, are free or available for a small fee. This makes learning English much more accessible to people from different backgrounds and financial situations. This option can be particularly appealing for learners who cannot afford expensive language courses or those who prefer to study at their own pace without the pressure of deadlines.

However, there are also some challenges associated with independent learning. One of the main difficulties is the lack of structure. Without a curriculum or teacher, learners may struggle to progress in a systematic way, missing important grammar concepts or vocabulary. Moreover, without regular feedback, it can be hard for learners to identify and correct mistakes in their speaking or writing. This can lead to ingraining bad habits that may be difficult to undo later. Self-motivation is also crucial for independent learners—if they lack discipline, they may not make consistent progress.

Another potential downside of learning independently is the limited interaction with native speakers. While language exchange apps like HelloTalk provide opportunities to practice with others, learners may not receive real-time corrections or conversations that simulate natural, everyday language use. This can hinder the development of fluency and conversational skills.

Taking English Courses

In contrast, enrolling in formal English courses offers a more structured approach to language learning. Formal courses typically follow a curriculum designed to cover all aspects of the language, including grammar, vocabulary, speaking, listening, reading, and writing. This method ensures that learners receive a balanced education and helps them progress in a logical and organized way.

One of the greatest benefits of taking an English course is the direct interaction with qualified teachers. Teachers are trained professionals who can provide expert guidance, correct mistakes, and offer constructive feedback. This personalized feedback is essential for learners who want to improve their language accuracy and build confidence in their abilities. The structured environment of a classroom also provides opportunities for learners to practice speaking and engage in discussions with their peers, which can improve their conversational skills and fluency.

In addition, formal courses often include assessment and exams, which can provide learners with measurable progress markers. This can be motivating and offer a sense of accomplishment as learners advance through different levels of proficiency.

However, formal courses do come with some drawbacks. One of the main challenges is the cost. Many language schools and institutions charge significant fees for courses, making them less accessible for some learners. In addition, there is often less flexibility in terms of timing. Learners are required to attend classes at fixed times, which may not be convenient for everyone. For individuals with busy schedules, this can be a significant obstacle.

Moreover, although formal courses are beneficial for mastering the basics of the language, they can sometimes focus too heavily on formal English. While it is important to understand grammatical rules and structure, real-world language use often involves informal expressions, slang, and cultural nuances that may not be covered in detail in a traditional classroom setting. This is where self-study or supplementary materials, such as watching movies, TV shows, or listening to podcasts in English, can complement formal education.

Conclusion

Both self-study and formal courses offer valuable opportunities for learning English, but each method comes with its own set of benefits and challenges. Self-study is flexible, cost-effective, and allows learners to focus on their specific needs, but it can lack structure and direct feedback. Formal courses, on the other hand, provide a more organized approach with professional guidance, structured learning, and peer interaction, but they can be costly and time-consuming.

Ultimately, the best approach to learning English depends on the learner's personal goals, resources, and preferences. For some, a combination of both methods—using formal courses for foundational knowledge and self-study for reinforcement and practice—might be the most effective way to learn. Regardless of the method chosen, consistency, motivation, and regular practice are key to achieving proficiency in the language.

Literature

1. Harmer, J. (2015). The Practice of English Language Teaching (5th ed.). Pearson Education.
2. Brown, H. D. (2007). Principles of Language Learning and Teaching (5th ed.). Pearson Education.
3. Vandergrift, L., & Goh, C. C. M. (2012). Teaching and Learning Second Language Listening. Routledge.
4. Ur, P. (2012). A Course in Language Teaching: Practice and Theory. Cambridge University Press.
5. Nation, I. S. P., & Newton, J. (2009). Teaching ESL/EFL Listening and Speaking. Routledge.

UDC 541.18

THE ADVANTAGES OF USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE ON THE LESSONS

Ashurmatova D.S -student of the group Phi-24-3r1
Galustyan D.M- master of Pedagogical Sciences, teacher

The fast growth of artificial intelligence (AI) has created new chances in education , changing how teaching and learning happen. Studies by Holmes et al. (2019) point out that AI in classrooms improves personalization , efficiency, and inclusivity. Here . we look at the key benefits based on academic research and practical examples. Holmes et al. (2019) mention that AI systems such as adaptive learning tools change based on student needs. For instance, Duolingo uses computer rules to look at how learners do and change activities, making sure students get help suited to them. This method supports better understanding and allows for learning at one's own speed. Artificial intelligence analyzes the results of completing assignments during the learning process,. based on which it calculates the risks of expulsion. Such analytics helps teachers pay attention to problem students in time, adapt the curriculum and help master topics with which difficulties have arisen. Al can quickly process huge amounts of data and identify hidden patterns. Which can lead to more accurate results. Automate routine tasks. Al can perform tasks that require numerous and repetitive actions which can reduce time and improve work efficiency. Seldon (2018) says AI helps teachers by taking care of simple tasks. Tools like Turnitin and Grammarly check written assignments, and learning management systems (LMS) create performance reports. This gives teachers more time to create engaging and fun lessons. The OECD Report on AI in Education (2021) points out that AI helps students with disabilities. For example, tools that convert text to speech and vice versa help learners who have visual or hearing issues. Programs like Immersive Reader aid students with dyslexia by making text easier to read. AI technologies, like augmented reality (AR) and virtual reality (VR), help make lessons more interesting. Research from UNESCO (2020) shows that virtual simulations allow students to do experiments or visit historical areas, which leads to a more involved learning experience. According to EdSurge (2023), one major benefit of AI is giving quick feedback. For example, AI tutors like Squirrel AI analyze students' answers and offer explanations for mistakes, encouraging continuous improvement and independent thinking. Li and Wong (2023) display a comprehensive outline of AI models and patterns in personalized learning, highlighting the developing inquire about and hones in this field. Instructive advances joining AI, known as counterfeit insights in instruction (AIEd), point to convert instructing and learning forms. In spite of decades of talk almost AIEd, it is significant to demystify AI by considering its societal affect and potential for transformative instructive alter. Future instructing techniques ought to coordinated AI for learning analytics, supporting choice making to upgrade students' learning capabilities. Current AI models center more on creating and optimizing calculations than applying them for ceaseless criticism to progress learning quality.Aspect, Traditional Learning ,AI-Assisted Learning Personalization, Limited; one-size-fits-all approach .,Tailored lessons based on understudy needs. Feedback ,Delayed; requires educator evaluation .,Instant input with nitty gritty experiences. Engagement, Relies on instructor creativity. ,Interactive apparatuses like VR and AR. Scalability ,Limited to classroom size. ,Accessible to understudies all inclusive. The utilize of AI in instruction raises a few moral concerns: • Information Security: AI frameworks frequently require get to delicate understudy information. Guaranteeing information security is vital to ensure students' protection. • Instructor Substitution: Whereas AI can help teachers, there's concern almost innovation supplanting human interaction, which is fundamental for passionate and social advancement. • Value in Get to: Not all schools and understudies have get to progressed AI apparatuses, which seem extend the instructive crevice. These challenges highlight the require for capable execution of AI in instruction.AI is being executed in instruction frameworks all inclusive: • Joined together States: Versatile learning frameworks like DreamBox are utilized in schools to tailor math lessons. • China: AI apparatuses survey students' facial expressions to gage engagement amid lessons. • India: Versatile applications fueled by AI bring quality instruction to rustic zones, bridging the urban-rural separate. These illustrations illustrate how distinctive nations are leveraging AI to address one of a kind instructive challenges. The integration of manufactured insights in instruction offers various points of interest, from personalized learning and upgraded engagement to progressed instructor proficiency. In any case, its usage must address moral concerns, such as information protection and impartial get to. Teachers and policymakers ought to work together to

tackle the potential of AI whereas guaranteeing its mindful utilize. As AI proceeds to advance, it is vital to strike a adjust between innovation and human interaction. By grasping AI astutely, we will make energetic and comprehensive educational environments that get ready understudies for the challenges of long run. In the event that you'd like, I can extend or refine particular areas, or include more illustrations and references!

References

1. Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2019). Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning.
2. Seldon, A. (2018). The Fourth Education Revolution.
3. OECD Report on AI in Education. (2021).
4. UNESCO Report on AI and AR in Education. (2020).
5. EdSurge. (2023). How AI Shapes the Future of Education.

UDC 81-13

TEACHING ENGLISH THROUGH MEDIA CONTENT: ENHANCING GLOBAL MEDIA LITERACY

Avazkhanova S.A. – Phi-23-7k1group student
Arysbaeva S.Kh. – Lecturer

In the modern interconnected world, proficiency in English and the ability to engage with global media have become indispensable skills. This paper explores how integrating media content into teaching English as a second language (ESL) can enhance learners' linguistic abilities while broadening their understanding of international cultures, societal issues, and perspectives. The study investigates the impact of various media forms - such as news, films, and digital platforms - on ESL learning outcomes, highlighting the advantages of media-driven pedagogy and addressing the challenges educators face. Practical strategies for effectively incorporating media into ESL instruction are also discussed.

The role of media in language learning has gained prominence in recent years, driven by the widespread availability of digital resources. English, as the global lingua franca, dominates a significant portion of online and traditional media, making it a valuable resource for language learners. Utilizing media content in ESL education not only supports the development of vocabulary and grammar but also provides insights into cultural nuances and global discussions. This article examines how media integration fosters a comprehensive approach to language learning and global media awareness [1].

Media serves as an authentic medium for language exposure, offering learners opportunities to engage with real-world applications of English. Through resources like news articles, documentaries, films, podcasts, and social media, students encounter diverse accents, idiomatic expressions, and context-specific vocabulary. Such exposure helps them develop critical listening and comprehension skills essential for real-life communication. Additionally, subtitles in video content aid learners in bridging the gap between spoken and written English, reinforcing their grasp of language structures.

The diversity of accents, speech styles, and registers presented in global media prepares learners to adapt to different communication scenarios. Engaging with media also provides learners with cultural and contextual understanding, equipping them to interpret and analyze the information critically. Moreover, exposure to international news and entertainment facilitates discussions on global issues such as climate change, human rights, and geopolitics, fostering students' analytical and conversational skills in English [2].

Global media often reflects a variety of cultural perspectives, offering learners a window into differing worldviews and societal norms. This exposure enhances intercultural competence, a crucial skill in today's globalized environment. By engaging with media, students not only improve their language proficiency but also become more informed global citizens capable of meaningful participation in international dialogues.

Despite its advantages, integrating media into ESL education comes with challenges. A significant obstacle is the alignment of media content with students' proficiency levels. Advanced learners may navigate complex news articles and films with ease, while beginners could struggle with unfamiliar vocabulary and cultural references. Selecting appropriate and engaging content is crucial to maintaining learners' motivation and comprehension[3].

Additionally, the abundance of media content can overwhelm students, making it essential for educators to guide them in evaluating and selecting reliable sources. Teachers should also address cultural biases in media to provide balanced perspectives. Developing students' media literacy skills is paramount in helping them navigate and critically assess the information they consume.

Practical Strategies for ESL Educators include:

– Subtitled videos are invaluable for language learners. Teachers can encourage students to watch videos first with subtitles and then without them to assess their comprehension;

– discussing news articles, podcasts, and videos on contemporary global issues enhances vocabulary and promotes critical thinking. This approach helps learners engage with relevant topics in English;

– assignments that involve creating podcasts, videos, or social media posts enable students to practice their language skills while expressing their views on global topics creatively;

– exposing students to various media genres, such as documentaries, films, and digital content, enriches their linguistic experience by introducing context-specific language and expressions [4].

Several case studies illustrate the effectiveness of media integration in ESL classrooms [6]. For instance, a study conducted in a university in Kazakhstan demonstrated that students who regularly engaged with English-language media showed significant improvements in listening and speaking skills [6]. They also reported a better understanding of global

cultural contexts. Similarly, in South Korea, the use of English-language dramas with subtitles helped learners develop both vocabulary and cultural awareness [5].

Additionally, Russian researchers, such as T. Ivanova, have highlighted how integrating media into classroom instruction can help students develop critical thinking and media literacy [5]. The inclusion of Russian cultural elements within English media lessons has also been shown to enhance students' engagement and understanding [5].

To fully benefit from media content, learners must develop strong media literacy skills. This includes the ability to critically analyze sources, identify biases, and evaluate the credibility of information. Educators should provide explicit instruction on these skills, integrating activities that promote critical thinking, such as analyzing news articles for bias or comparing how different media outlets report the same event.

Media content often reflects specific cultural and societal values, which may not always align with the learners' backgrounds. Educators should facilitate discussions that help students understand and respect different perspectives. Additionally, they should emphasize ethical media consumption, teaching learners to recognize misinformation and respect intellectual property rights.

Teaching English through media content offers a dynamic approach to language education, blending linguistic development with cultural and global awareness. While challenges such as content selection and information overload persist, strategic use of media can transform ESL classrooms into engaging and relevant learning environments. By embracing media as a teaching tool, educators can equip students with the skills needed to thrive in a globally connected world.

References

1.Swaffar, J. K. Reading in a Second Language: Process, Product, and Practice. Routledge, 2006. 15-30 p.

2.Dooly, M. Global Media and Language Learning: Toward New Approaches.The Modern Language Journal,92(4), 2008. 575-587 p.

3.Berne, J. Developing Media Literacy: From a Critical Thinking Approach to a Pragmatic Approach in Language Learning. Language and Culture Studies, 2004. 89-104 p.

4.McCarty, T. L., Meier, D. R. Teaching English as a Second Language in the Global Context. Pearson Longman, 2006. 112-145 p.

5. Ivanova, T. Media Integration in Language Learning: Challenges and Opportunities. *Russian Journal of Linguistics, 24(3), 2020, 345-357 p.

6. Nurpeisova, A. The Impact of English Media on Language Proficiency in Kazakhstan. International Journal of Education and Development, 15(2), 2019. 112-123 p.

UDC 2-75:581:(574)

EDUCATION SYSTEMS IN CHINA AND KAZAKHSTAN

Bakhzathankyzy Kh. - Group FI-23-7K1
Aryn Zh.T. - Supervisor

In his state-of-the-nation address titled Kazakhstan-2050 Strategy: New Political Direction of a Mature Nation, the first President of Kazakhstan, Nursultan Nazarbayev, summarized the results of implementing the Kazakhstan-2030 Strategy and outlined the direction for Kazakhstan's development over the next 40 years. The president stated: "Our primary goal is to be among the 30 most developed countries by 2050." He also identified seven key areas in the Kazakhstan-2050 Strategy. One of these is "Education and Professional Skills—Main Directions of Modern Education, Talent Development, and Retraining Systems." President Nazarbayev emphasized that to become a competitive, developed country, Kazakhstan must transform into a nation of high quality and culture.

To achieve this, he instructed the government to prioritize the development of engineering education and modern technology specialties within the educational sector. In other words, we must view the effective development of all levels of education as a guarantee for the country's prosperous future and as a key condition for the stable development of national sovereignty.

In many countries worldwide, effective education reforms are underway, far ahead of Kazakhstan's efforts. Countries like Finland, Norway, Germany, the UK, Malaysia, and Singapore lead the way, and their uniqueness lies in the ability to build efficient education systems that suit their needs. The main lesson we can learn from the successful reforms in these countries is that they have aligned each reform with the demands of the era, the needs of citizens, and the national traditions formed over time. They carefully consider each step and eventually create teaching programs that cater to every student's interests.

The Kazakhstan 2011-2020 National Education Development Plan notes that to provide quality education for students in Kazakhstan and improve the country's international ranking in education, the first step is to enhance the status of teachers, ensuring their career advancement, training, and professional development throughout their careers, while also increasing state support and incentives for teachers. As such, the current reforms and policies in Kazakhstan's education system offer a foundation for teachers to reflect on the past and present and to look forward to the future, promoting work with new ideas and systems. The efficient and conscious provision of educational quality depends on the level of teachers in the educational system.

The education system in Kazakhstan is also evolving year by year, and we are pleased to see the progress the country is making. To join the ranks of developed nations, every student and scholar must give their all. If our youth hold the belief "for the motherland," then we are confident about the future.

Each country has educational practices that summarize different aspects of its social life and serve as the foundation for future generations to adopt. Every generation faces three crucial tasks: to master the experience of their predecessors, enrich it, and pass it on to future generations. The way a society organizes the education of its youth will directly influence its development speed. For this reason, the need to summarize educational practices and establish professional educational institutions has arisen.

As for our neighbor China, its education system has developed under the influence of various social, economic, cultural, geographical, and ethnic factors. The educational and knowledge transmission system in China follows a clear historical value evolution. Chinese society developed under strict social norms, a sense of responsibility, and personal dependence. Education, literacy, and language proficiency are among the most prominent markers of traditional Chinese civilization and are part of the Sinocentric ideology, giving special importance to symbolic phenomena in human experience. The highest prestige of education, particularly higher education, is determined by the country's cultural and philosophical traditions.

1. **Contemporary Educational Methods:** You could discuss the major differences and similarities between the education systems of China and Kazakhstan, especially focusing on the impact of modern digital technologies and online learning. This would allow for an exploration of educational changes and global trends.
2. **International Cooperation:** It would be beneficial to mention the collaboration between China and Kazakhstan in education, particularly in student exchange programs and language learning. This is especially important in the context of learning Chinese and cultural exchanges.
3. **Influence of National Characteristics and Traditions:** You could discuss the impact of national characteristics and cultural traditions on the educational systems of both China and Kazakhstan. For example, how Confucian traditions in China and the legacy of the Soviet education system in Kazakhstan influence their current education systems.
4. **Future Development Paths:** You might include predictions about the future of education in both China and Kazakhstan. For instance, discussing how international partnerships, new methods, and innovations will shape higher education in both countries.

In ancient and medieval China, education was primarily a tool for state management, through which the government achieved political and ideological control over society. Confucius believed that the primary goal of education was to cultivate noble human qualities, which were seen as ideal moral character traits. A "gentleman" should pursue moral perfection, and, from a Confucian perspective, early education was considered a necessary condition for this. Confucius believed that through the learning process, individuals should become better and strive to correct their faults and errors. Thus, moral education and ethical norms have always held an important place in the Chinese educational system.

Confucian teaching methods included dialogue between teacher and student, classification and comparison of facts and phenomena, and imitation of role models. Confucius summarized the educational experience of ancient China and expressed his unique thoughts in this field. These ideas were built on philosophical and social perspectives. Confucius believed that education and moral self-improvement were essential factors in human life and necessary conditions for happiness. He also said, "The ruler is the ruler, the minister is the minister, the father is the father, and the son is the son," emphasizing that the goals of society should align with education.

According to historical sources, as early as 3000 BC, China had its first schools. These early schools were referred to as "xiang" and "xu" in ancient Chinese books. "Xiang" was initially a place where elders lived, offering education and enlightenment. "Xu" was the place where young people learned archery. Later, the character "xue" began to represent school, meaning "teaching" and "learning."

China's education system has been continuously improved and developed with each era, dynasty, and period. Accordingly, teaching methods are constantly refined.

References

1. Djurinsky A.N. – History of Pedagogy: A Textbook for Students of Pedagogical Higher Educational Institutions – Moscow: VLADOS Humanities Publishing Center, 2000. – 432 pages.
2. Djurinsky A.N. – History of Foreign Pedagogy: A Textbook for Higher Education Institutions – Moscow, 2005. – 150 pages.
3. Boyenko M.A. Main Directions of Reforms in China's Pedagogical Education System // Philosophy of Education – 2006. – No2 (No16). – Pages 113-117.
4. Borevskaya N.E. – Schools in China: 1957-1972 – Moscow: Nauka, 1974. – 160 pages.
5. Overview of the History of Higher Teacher Education in China after a Century (April 12, 2014). [Website: China's History of Higher Education Portal] URL: http://www.china.org.cn/chinese/archive/201022/html (Accessed on 08/10/2014).

UDC 821

PHENOMENA OF THE AMERICAN DREAM IN THE LITERARY WORKS OF THEODORE DREISER

Bertay D. – student of the group Phi-21-4к

Kaldybekkyzy M – master of pedagogical sciences, lecturer

The concept of the "American Dream" has long been a cornerstone of American literature, embodying aspirations for success, wealth, and social mobility. In the works of Theodore Dreiser, this ideal is critically examined, revealing both its allure and its destructive consequences. Dreiser's novels, such as Sister Carrie and An American Tragedy, provide a nuanced exploration of the American Dream, portraying it as both an inspiring vision and a harsh reality.

The early 20th century, during which Dreiser wrote, was marked by rapid industrialization and urbanization in America. This period saw the rise of consumer culture and the promise of upward mobility, key elements of the American Dream. However, this era also exposed the darker side of this dream: economic inequality, social stratification, and moral corruption. Dreiser's works vividly capture these contradictions. In Sister Carrie, the protagonist, Carrie Meeber, epitomizes the pursuit of the American Dream. Her journey from a small-town girl to a Broadway star reflects the possibilities of upward mobility. However, Dreiser also highlights the moral compromises and personal sacrifices required to achieve this dream. Carrie's success is contrasted with the downfall of George Hurstwood, illustrating the precariousness of the dream and its susceptibility to failure.

T. Dreiser's work was considered in literary studies mainly from a social point of view. The questions of the history of creation of works, problems of reflection of the writer's biography in them, criticism of modern social relations were investigated. At the same time, the moral, ethical and psychological aspects of the writer's work remained outside the scope of research. Meanwhile, the study of the moral and philosophical and ethical issues of Dreiser's works allows us to fully explore the writer's worldview, as well as to raise and analyze the question of the evolution of his views and creativity.

It's generally known that the writer paid great attention to the study of not only philosophy and aesthetics, but also but also questions of morality. He devoted numerous articles and essays to the problems of morality, and included a special Chapter in notes on his life,"the Balance called morality". At the same time, he, like the positivists, noticeably overestimated the role of biological factors in explaining the laws of human and social development, which significantly simplified the writer's idea of reality, and helped to reduce complex social and psychological processes to physical and chemical reactions, the law of struggle for existence, the instincts of self-preservation and procreation.

Critical realism, as well as romanticism, assumes in its basis a holistic worldview, a certain attitude of writers to reality. Indeed, the realism of the 19th century is notable primarily for the truthful depiction of the existing system. Realism refers to the truthful, unvarnished image of people and their living conditions. Representatives of critical realism, giving a true image of life, inevitably turned it into a criticism of bourgeois reality. To speak the truth about bourgeois society was to expose this society. If the artist of the word refused criticism of the existing system, he ceased to be realistic. The formation of critical realism was accompanied by a revision of many aesthetic concepts. In particular, it became necessary to rehabilitate, from an aesthetic point of view, all that vital material that was considered unsuitable for poetic expression by theorists of romanticism. Modernity has entered the work of realists in all its unsightly essence.

Critical realism portrays the relationship between man and the environment in a new way. The human character is revealed in an organic connection with social circumstances. The subject of a deep social analysis has become the inner world of a person, and critical realism therefore simultaneously becomes psychological. In the preparation of this quality of realism, romanticism played an important role, seeking to penetrate the secrets of the human Self. The deepening of the knowledge of life and the complication of the picture of the world in the critical realism of the XIX century does not mean, however, a certain absolute superiority over the previous stages, because the development of art is marked not only by gains, but also losses. The scale of Renaissance images was lost. The pathos of the statement peculiar to the enlighteners, their enthusiastic belief in the victory of good over evil, remained unique. Critical realism, which continued to develop in Kazakh literature and in the West, was further developed in the XX century, while undergoing significant changes. In critical realism in the West, a variety of influences are more freely amplified and intersected, including some features of unrealistic trends of the twentieth century, which does not exclude the struggle of realists against unrealistic aesthetics.

Theodore Dreiser's treatment of this topic was a new stage in the realization of realistic views. He inherits the ideas of the transcendentalists, rethinks them from the perspective of his time and personal experience, and is disappointed that in reality man is not able to determine his own fate. The writer called "acceptable ... not extreme individualism, but a limited form of individualism." It may be assumed that it was to depict the failure of the American individualistic tradition that Dreiser created his hero, Clyde Griffiths, an outstanding personality acting solely in his own interests, counting only on himself and his life philosophy, which leads him to moral and material collapse at the end of the story. In the view of the American writer, this Force did not recognize human values, morals and treated people unfavorably, and in such conditions it seems impossible to improve society solely through "trust in yourself"[21, p.196]

In comparison with naturalism, critical realism has greatly expanded the field of literature and art in general. If the romantics focused on the spiritual aspirations of man, the critical realists like Dreiser choose the object of the image of human life in all its manifestations. Their creativity reflects not only the ideal, spiritual, but also all the concrete activities of people. In this regard, the boundaries of literature have been widely expanded. The prose of life poured into her in a powerful flood. Everyday motives have become an obligatory companion of realistic works. In the narrative and even lyrical genres, the main place was taken by ordinary people who replaced the extraordinary romantic characters who lived in a world of high spiritual and moral interests. Romantic dreamers and rebels were replaced by a real historical person.

Transcendentalism was a movement that played an important role in shaping Theodore Dreiser's realistic and aesthetic views, characteristic of American consciousness. The American nation was built on the individual, on the individualization of needs and goals. The difficult development of the frontier in the harsh environment could not but affect the national character of the Americans. The conquest of new lands, the struggle with the Indians, the need to constantly prove their own importance and strength-all this contributed to the ascension of man to the pedestal of the highest values existing in the world. The soul of each individual, according to the transcendentalist, represented this world in miniature. The instinctive focus on the individual consciousness in its moral, intellectual, and emotional manifestations is reflected in

the philosophical doctrine of transcendentalism about "self-confidence", and has given fertile ground for discussion in literary and philosophical circles.

Separation in literature was not the discovery of realism. The art of any epoch on the basis of the aesthetic norms of its time in the appropriate artistic forms was given to reflect to a certain extent the characteristic features of modernity inherent in the characters of artistic works in the conditions in which these characters are located. Literary types can also be found in the stages of art development that precede realism.

References

1. Dreiser, Theodore. Sister Carrie. New York: Doubleday, Page & Company, 1900.
2. Dreiser, Theodore. An American Tragedy. New York: Boni& Liveright, 1925.
3. Pizer, Donald. The Novels of Theodore Dreiser: A Critical Study. University of Minnesota Press,1976.
4. Hakutani, Yoshinobu. Theodore Dreiser and American Naturalism. Kent State University Press, 2001.
6. Cady, Edwin H. The Light of Common Day: Realism in American Literature. Indiana University Press,

UDC 81’25

DIFFICULTIES OF TRANSLATING RELIGIOUS TEXTS

Bolat A. – Phi-23-3ks/rs
Zhussubalina Zh.M. – teacher of Modern languages and translation studies

The translation of religious texts is a complex and multifaceted endeavor that has been a subject of scholarly interest for centuries. These texts, which often include scriptures, liturgical writings, and theological treatises, are imbued with profound cultural, historical, and doctrinal significance. Translators must navigate intricate linguistic challenges, cultural nuances, and theological implications to convey the original message accurately and respectfully [1]. This article explores the inherent difficulties in translating religious texts, focusing on linguistic, cultural, and doctrinal aspects, and examines strategies to address these challenges.

1. Linguistic Challenges

Religious texts often feature archaic language, idiomatic expressions, and complex syntactic structures. Translating these elements requires an in-depth understanding of both the source and target languages. For instance, many biblical texts are written in ancient languages such as Hebrew, Aramaic, and Koine Greek, which possess linguistic features absent in modern languages [2].

Archaic Vocabulary and Syntax: Archaic words and sentence structures can lack direct equivalents in contemporary languages. For example, the Hebrew word “שלום” (“shalom”) is often translated as “peace,” but its meaning encompasses concepts of wholeness, harmony, and well-being.

Polysemy and Ambiguity: Many terms in religious texts are polysemous, carrying multiple meanings. Translators must choose the appropriate interpretation based on context, which is often subjective.

Sacred Style: Maintaining the sacred tone and style of the original text can be particularly challenging. For example, the poetic structure of the Psalms or the Quran’s rhythmic and rhyming patterns requires skillful adaptation to preserve the text’s aesthetic qualities.

2. Cultural and Contextual Nuances

Religious texts are deeply rooted in the cultures and historical contexts in which they were written. Translators must bridge the gap between these contexts and the target audience’s culture [3].

Cultural Specificity: References to historical events, local customs, and geographical locations may not resonate with contemporary readers. For instance, biblical parables often draw on agrarian metaphors that require cultural adaptation.

Symbolism and Imagery: Religious texts frequently employ symbols and imagery that hold specific cultural connotations. For example, the Quran’s use of light (نور) as a metaphor for divine guidance carries rich theological implications.

Intertextuality: Religious texts often reference or allude to other scriptures and writings. Recognizing and accurately conveying these intertextual connections is crucial for preserving the text’s integrity.

3. Doctrinal and Theological Considerations

Theological fidelity is paramount in translating religious texts, as even minor alterations can lead to significant doctrinal discrepancies [4].

Denominational Differences: Different religious traditions interpret scriptures in diverse ways. For instance, variations in Christian theology have led to multiple translations of the Bible, such as the King James Version and the New International Version.

Sacred Authority: Religious communities often regard their scriptures as divinely inspired, imposing stringent expectations on translators to uphold the sanctity of the text.

Terminology: Theological terms often lack exact equivalents in the target language, necessitating careful selection to convey doctrinal accuracy. For example, the Christian concept of “grace” (χάρις in Greek) requires nuanced translation to capture its spiritual significance.

4. Strategies for Addressing Translation Difficulties

To overcome these challenges, translators employ various strategies and methodologies [5].

Collaborative Translation: Engaging scholars, theologians, and linguists in the translation process ensures a comprehensive and balanced approach.

Dynamic Equivalence: This approach prioritizes conveying the meaning and function of the text over a literal word-for-word translation. For instance, Eugene Peterson's "The Message" Bible employs dynamic equivalence to present scripture in contemporary language.

Annotations and Commentary: Including footnotes and explanatory commentary helps clarify complex terms and cultural references.

Training and Specialization: Translators with expertise in theology and linguistics are better equipped to navigate the intricacies of religious texts.

5. Case Studies

The Bible: The translation of the Bible into various languages highlights the interplay of linguistic, cultural, and doctrinal factors. For example, the Septuagint (Greek translation of the Hebrew Bible) introduced theological shifts that influenced Christian doctrine [6].

The Quran: Translating the Quran poses unique challenges due to its linguistic beauty and divine status in Islam. Translators often include parallel Arabic text to preserve the original's sanctity.

Bhagavad Gita: The Bhagavad Gita's philosophical depth and Sanskrit terminology require careful rendering to maintain its spiritual essence.

Translating religious texts is a formidable task that demands linguistic expertise, cultural sensitivity, and theological acumen. The challenges of archaic language, cultural specificity, and doctrinal fidelity necessitate a meticulous and collaborative approach [7]. By employing dynamic equivalence, annotations, and interdisciplinary expertise, translators can bridge the gap between ancient sacred writings and contemporary audiences. As globalization fosters cross-cultural interactions, the role of accurate and respectful translation of religious texts becomes increasingly vital for fostering mutual understanding and dialogue.

References

1. G. Anderson, The Art of Biblical Translation: Modern Reflections on an Ancient Craft. Yale University Press, 2023.
2. Abdel Haleem, Exploring the Quran: Context and Impact. Bloomsbury Academic, 2022.
3. S. Clooney, Hindu God, Christian God: How Reason Helps Break Down the Boundaries Between Religions. Oxford University Press, 2021.
4. K. Nord, Functionalist Approaches to Translation Studies. Routledge, 2022.
5. M. Nida, Toward a Science of Translating. Brill Academic Publishers, 2023.
6. R. Bell, Translation and Religion: Holy Untranslatable? Multilingual Matters, 2022.
7. D. Zetzsche, The Theology of Translation: Challenges in Religious Texts. Springer, 2023.

UDC 372.881.111.1

CUSTOMIZING DIDACTIC GAMES TO ENHANCE COMMUNICATION SKILLS IN DIVERSE STUDENT GROUPS

Bukharova Z.A. - M1703-14 group master student
South Kazakhstan Pedagogical University named after Ozbekali Zhanibekov
Zhorabekova A.N－PhD, Associate Professor
M.Auezov South Kazakhstan University

Introduction

Didactic games are today an unavoidable tool in learning since they aid in developing the communication skills of learners. Didactic games promote active participation and provide a platform for the interactive usage of language. Through engaging activities, both the verbal and written communication skills of learners can be developed more naturally and joyfully. However, adapting the games to fit students with varying learning styles, levels of proficiency, and cultures is a necessity to cater to their learning requirements. By modifying the structure, content, and degree of didactic games, teachers can make their teaching more responsive to individual differences. This adjustment not only increases students' motivation and engagement but also encourages collaboration, creativity, and critical thinking. Additionally, didactic games allow students a secure space to try out and master the use of language without the risk of error. They encourage communication, stimulate discussions, and create trust in oral and written communication. In this work, we demonstrate how the adaptation of didactic games can be used to improve students' communication skills, writing, and speaking, through efficient customization strategies and their influence on language acquisition

The Importance of Customizing Didactic Games

Tailoring didactic games makes the activity available and beneficial to every student irrespective of the level of proficiency or learning style. To address students' individual requirements, instructors can provide a setting for communication improvement through optimum challenges.

1. Modifying Games for Various Proficiency Levels

Students have different language levels, ranging from beginner to advanced speakers and writers. Modifying pedagogical games is a matter of modifying tasks according to these levels. More complex vocabulary can be utilized with higher-level students, and simpler language structures can be used with beginners. As an example, role-playing or debating can be modified by providing sentence starters for beginners, while more advanced students can be required to think critically.

2. Cultural Sensitivity and Inclusivity

In multi-cultural classrooms, inclusivity needs to be fostered through catering to cultural diversity. Teachers can select content that is culturally suitable and design games based on a variety of experiences. This not only ensures improved communication but also promotes respect among students of different cultures.

3. Catering to various learning styles

Modification of games to suit various learning styles—visual, auditory, and kinesthetic—draws greater student participation. Visual learners are helped through games involving pictures or flashcards, auditory learners can engage in activities such as storytelling or pronunciation practice, and kinesthetic learners engage in physically interactive games such as "Charades."

Advantages of Didactic Games Adaptation

- **Increased Participation:** The adaptation of games to the learners' interests and levels increases participation.
- **Increased Language Proficiency:** Adaptation of tasks enables learners to build vocabulary, grammar, and fluency in written and oral language.
- **Encouraging Cooperation:** Games encourage cooperation, which supports peer learning and peer support.
- **Encouraging Inclusivity:** Adaptive games engage all learners and make them feel important, thus increasing communication between groups.

Challenges and Considerations

Although the advantages are apparent, there are difficulties in modifying games. Teachers have to balance task difficulty carefully to provide an ideal level of challenge for each student. Time can be a limiting factor in modifying games to suit each student's needs. Some students can also feel shy to talk or write in a game context, which needs a supportive risk-free class atmosphere.

Conclusion

Personalization of didactic games is a very effective way of improving the communication skills of students in spite of their heterogeneous backgrounds. By personalizing the games according to the proficiency level, cultural background, and learning style of the students, teachers can make the classroom environment enjoyable and diversified, where all the students can improve their communication skills. Didactic games provide a dynamic and interactive way of learning languages and thereby make the learning process more enjoyable and productive. If they are made to cater to the needs of the students, these games not only enhance the students' written and spoken communication but also their confidence in idea communication, discussion, and interaction with peers. Because the games are versatile, the teachers can address the individual learning needs, and all the students, irrespective of their strengths and weaknesses, can play and learn. In addition to improving communication, customized didactic games are also extremely important in promoting teamwork, cooperation, and critical thinking. Through teamwork, students are able to effectively communicate, listen, and refine their arguments—all of which are extremely important skills to excel in academics as well as in actual communication. Besides, the application of culturally relevant and meaningful contexts in these games makes learning more accessible and applicable to the students' daily lives, hence motivating them to use language meaningfully. As pedagogy evolves, the need to innovate and individualize teaching becomes increasingly important. Adaptation of didactic games is still a central method of enhancing students' communicative competence in the current globalized world to facilitate them to communicate effectively in multiracial social, educational, and working environments. Through adjustments and reuse of the games on a regular basis, instructors can establish a student-centered environment where the students are able to express themselves freely both clearly and confidently.

References

1. Gee. J. P. (2003). What video Games have to teach us about learning and literacy. Computers in Entertainment,1(1), 20-20.
2. Moser.P. (2010). The roles of games in Education: A Phenomenological approach. International journal of Emerging Technologies in Learning 5(3), 2-6.
3. Steinkuehler.C & Duncan. S (2008). Scientific habits of mind in virtual worlds. In Proc. of the 2008 Conf. on Collaborative Learning (pp. 529-537)
4. Vygotsky (1978) in his foundational work *Mind in Society* discusses the development of higher psychological processes. Harvard University Press

UDC 37.091.31:398.9

DEUTSCH: DIE BEDEUTUNG UND VORTEILE DES LERNENS

Балабек Р. - студент группы ФИ-23-3к1
Халмирзаева К.С. – старший преподаватель

Die deutsche Sprache gilt zu Recht als eine der bedeutendsten und gefragtesten der Welt. Die Beherrschung dieser Sprache eröffnet viele Möglichkeiten und hilft, verschiedene Lebensaufgaben erfolgreich zu lösen. Deutsch ist berühmt für seine Genauigkeit und Prägnanz, was nicht nur den Charakter der Sprache, sondern auch die Kultur des deutschen Volkes widerspiegelt. Es ist kein Geheimnis, dass in Deutschland alles sorgfältig, kompetent und für die kommenden Jahre erledigt wird. Darüber hinaus sind es die Deutschen, die führend auf dem Gebiet fortschrittlicher Technologien und der Realisierung von Großprojekten sind. Deutschkenntnisse sind daher mit Autorität, Kompetenz und Weisheit verbunden.

In diesem Artikel möchte ich meine Erfahrungen mit dem Erlernen der deutschen Sprache teilen und über die Methoden sprechen, die ich verwendet habe, um sie erfolgreich zu beherrschen. Ich hoffe, dass mein Rat Ihnen beim Lernen hilft und es produktiver macht.

Die Verbesserung der deutschen Aussprache kann ohne technologische Hilfsmittel eine Herausforderung sein. Im 21. Jahrhundert haben wir jedoch das Glück, Zugang zu zahlreichen technologischen Ressourcen zu haben.

Unter den verschiedenen Methoden zur Verbesserung der Aussprache sticht der Einsatz von Videomaterialien und -lektionen als eine der beliebtesten und effektivsten Ansätze hervor. Videomaterialien bieten ein multisensorisches Erlebnis, das Lernenden hilft, die richtige Aussprache sowohl zu hören als auch zu sehen. Der visuelle Aspekt fördert das Verständnis und macht diese Werkzeuge für moderne Lernende unverzichtbar. Darüber hinaus bieten Videolektionen authentische Kontexte, die es Lernenden ermöglichen, Nuancen in Intonation und Betonung zu erfassen.

Neben Videolektionen können alltägliche Medien wie deutsche Fernsehserien, Nachrichten und Filme ebenfalls hervorragende Alternativen sein. Diese Quellen ermöglichen es Lernenden, in die authentische Sprachverwendung einzutauchen und ein Verständnis für native Akzente zu entwickeln. Die Exposition gegenüber vielfältigen Inhalten trägt wesentlich dazu bei, eine präzise Aussprache und kulturellen Kontext zu beherrschen.

Eine häufige Herausforderung entsteht jedoch, wenn Lernende aufgrund von Monotonie Schwierigkeiten haben, ihre Motivation aufrechtzuerhalten und konzentriert zu bleiben. Um dem entgegenzuwirken, schlage ich eine ansprechende und effektive Methode zur Verbesserung der deutschen Konversationsfähigkeiten vor.

Diese Methode umfasst acht praktische und interessante Punkte:

1. Nutzung von Videoplattformen zum Lernen: Verwenden Sie spezialisierte Sprachlern-Apps mit Video-Tutorials. Üben Sie Gespräche mit Muttersprachlern und wiederholen Sie spezifische Übungen zur Verbesserung der Aussprache.

2. Integration von Filmen mit Untertiteln: Sehen Sie sich deutsche Filme mit Untertiteln an. Halten Sie an, überprüfen Sie und analysieren Sie Aussprache und Intonation für ein besseres Verständnis.

3. Einsatz von Sprachlern-Apps: Nutzen Sie Apps, die interaktive Videolektionen und Kommunikationsfunktionen bieten. Üben Sie systematisch und verwenden Sie Feedback, um die Aussprache zu verfeinern.

4. Anschauen von TED-Talks oder deutschen Präsentationen: Sehen Sie sich deutsche TED-Talks oder ähnliche Präsentationen an. Analysieren Sie Nuancen in Aussprache und Intonation und verwenden Sie den Inhalt als Inspiration für Diskussionen, während Sie den Stil des Sprechers nachahmen.

5. Teilnahme an Online-Sprachaustausch: Nehmen Sie an Plattformen für Sprachaustausch mit videobasierter Kommunikation teil. Interagieren Sie mit Muttersprachlern, um konstruktives Feedback zu erhalten und die Gesprächsflüssigkeit zu verbessern.

6. Durchführung von Rollenspielen: Führen Sie Rollenspiele mit Videomaterialien durch. Üben Sie Dialoge und achten Sie dabei auf Gesten und Gesichtsausdrücke.

7. Erkundung von Nachrichten und Podcasts: Hören Sie kurze Nachrichtenbeiträge oder deutsche Podcasts. Ahmen Sie wiederholt Aussprache- und Intonationsmuster nach, um Klarheit und Selbstvertrauen zu entwickeln.

8. Teilnahme an Online-Treffen: Nehmen Sie an virtuellen Treffen teil, die sich auf die Kommunikation auf Deutsch konzentrieren. Interagieren Sie mit Sprechern aus verschiedenen Hintergründen, um die sprachliche Anpassungsfähigkeit zu verbessern.

Um diese Aktivitäten angenehmer zu gestalten, können Sie während der Lernphasen einen Lieblingssnack oder ein Getränk genießen. Dies fördert nicht nur eine positive Assoziation mit dem Lernprozess, sondern hilft auch, Fokus und Motivation aufrechtzuerhalten, wie wissenschaftliche Studien belegen.

Literatur

1. Goethe-Institut (2023). Deutsch lernen mit digitalen Medien.
2. Stellt verschiedene Ressourcen für Deutschlerner vor, darunter Apps, Videolektionen und interaktive Übungen. URL: www.goethe.de
3. ZDF Mediathek (2023). Authentische deutsche Inhalte für Sprachlerner.
4. Eine Plattform mit deutschen Filmen, Serien und Nachrichten, die ideal für das Eintauchen in die Sprache ist. URL: www.zdf.de
5. Duolingo Blog (2023). Tipps zur Verbesserung der deutschen Aussprache.
6. Bespricht, wie Sprachlern-Apps interaktive Funktionen für die Ausspracheübung nutzen. URL: www.duolingo.com
7. RD Mediathek (2023). Nachrichten und Dokumentationen für Deutschlerner.
8. Bietet authentische Inhalte, um die Hörverstehensfähigkeiten zu verbessern. URL: www.ardmediathek.de
9. TEDx Talks auf Deutsch (2023). *Inspirierende Vorträge für Sprachlerner*.
10. Deutschsprachige Präsentationen, die dazu beitragen, die Intonation und Aussprache zu verfeinern. URL: www.ted.com/tedx

UDC 81'23:004

MODERN YOUTH LANGUAGE IN ENGLISH-SPEAKING COMMUNITIES

Eshmetova S. - the student of group Phi-23-3k2
Tazabekova S.Zh. - teachers of the department “Modern languages and translation studies”

In recent years, the language used by young people in English-speaking communities has undergone significant transformation. This shift reflects not only changes in communication practices but also broader social, cultural, and technological developments. Modern youth language, often referred to as "youth slang" or "teen speak," is a dynamic and evolving form of communication that is shaped by the unique characteristics and experiences of young people today. This article explores the features of modern youth language in English-speaking communities, its impact on the wider linguistic landscape, and the factors contributing to its development.

1. Characteristics of Modern Youth Language. Modern youth language is marked by several distinctive features that set it apart from standard or formal English. Some of the most noticeable characteristics include:

a. Informality and Abbreviation. Youth language tends to be informal, relying on shortened words, abbreviations, and acronyms to make communication quicker and more efficient. For example, terms like "LOL" (laughing out loud), "BRB" (be right back), and "YOLO" (you only live once) have become widely used. Social media platforms like Twitter, Snapchat, and Instagram, where brevity is key, have played a significant role in popularizing such abbreviations. In addition to abbreviations, young people often use "text speak," where entire sentences are condensed into single words or phrases, such as "g2g" (got to go) or "smh" (shaking my head). These forms of communication are particularly prevalent in online conversations and messaging apps.

b. New Vocabulary and Slang

Youth language is constantly evolving, with new words and slang emerging regularly. Many of these terms reflect the influence of popular culture, technology, and social media. Words like "ghosting" (suddenly cutting off communication with someone), "lit" (exciting or great), and "fam" (family or close friends) have gained widespread use among young people. Additionally, young people often use creative wordplay, including the blending of existing words or the repurposing of old words with new meanings.

c. Influence of Online and Social Media Culture

The rise of the internet and social media has had a profound impact on youth language. Platforms such as Twitter, TikTok, and YouTube have introduced new trends, memes, and viral expressions that spread rapidly among young people. Memes, in particular, are a form of digital humor that plays a central role in youth communication, often featuring inside jokes or shared references that only a specific group of people understands. Moreover, online communities have fostered the creation of subcultures and niche languages. For example, certain internet communities, such as gamers or anime fans, have developed their own slang and jargon that is used to communicate in highly specific contexts.

2. Factors Contributing to the Development of Modern Youth Language

Several factors have contributed to the evolution of modern youth language in English-speaking communities.

a. **Technological Advancements**

The rise of mobile technology, social media, and instant messaging has fundamentally changed the way young people communicate. With texting and social media being central to everyday life, young people have developed language forms that are quick, casual, and suitable for digital communication. The need to convey thoughts in a limited number of characters has led to the widespread use of abbreviations and emojis, which help convey emotions and meaning in a non-verbal way.

b. Cultural Shifts

The cultural environment in which young people grow up also plays a crucial role in shaping youth language. Globalization, exposure to different cultures, and the blending of regional dialects have led to the creation of a more diverse and hybridized language. Young people often adopt and adapt linguistic features from various cultures, particularly those they are exposed to through popular media, music, and movies. For example, African American Vernacular English (AAVE) has had a significant influence on mainstream youth language, with expressions like "slay," "woke," and "bae" becoming widely used. Similarly, the rise of multiculturalism in English-speaking countries has led to the incorporation of slang from different languages, reflecting a more interconnected world.

c. Peer Influence and Identity

For many young people, language is a key marker of group identity and belonging. Slang serves as a way to distinguish themselves from older generations and to create in-group solidarity among peers. Using specific terms or expressions can help young people feel part of a community or subculture, whether it's a group of friends, a sports team, or an online community. The desire to differentiate from older generations often drives the creation of new words and phrases. Young people often see traditional forms of language as “boring” or “uncool,” leading them to invent new ways of speaking that reflect their personal style and identity.

3. Impact of Modern Youth Language on the English Language

Modern youth language has had a noticeable impact on the broader linguistic landscape of English-speaking communities. While some traditionalists view slang as a threat to the integrity of the English language, others argue that it is a natural and creative evolution of language.

a. **Integration of Youth Slang into Standard English**

Many terms originally used by young people have gradually entered mainstream English, enriching the vocabulary and reflecting the cultural shifts that take place over time. For instance, terms like "selfie," "hashtag," and "meme" have become part of everyday language, with many even making their way into dictionaries. Moreover, the influence of youth slang is evident in the way older generations use language. Younger people often set linguistic trends that are eventually adopted by older speakers, demonstrating how language evolves over time. This is particularly evident in the workplace and media, where youthful expressions are often appropriated by adults in an attempt to connect with younger audiences.

4. **Criticisms and Misunderstandings of Youth Language**

Despite its widespread use, youth language is sometimes criticized by older generations and language purists. Some argue that slang diminishes the richness and depth of the English language, while others view it as a form of laziness or a

lack of linguistic sophistication. Additionally, the rapid evolution of slang can create communication barriers between generations. Older speakers may struggle to understand the latest expressions, leading to misunderstandings and the perception that youth language is a form of rebellion or disconnection from traditional norms.

Modern youth language in English-speaking communities is a vibrant and constantly evolving aspect of contemporary culture. Shaped by technological advancements, cultural influences, and the desire for peer identity, it reflects the unique experiences and values of young people today. While youth slang can sometimes be misunderstood or criticized, it is an important part of language evolution that contributes to the richness and diversity of the English language. As society continues to change, so too will the language used by young people, ensuring that youth language remains a dynamic and influential force in the world of communication.

Bibliography:

1. Baron, N. S. (2017). Always On: Language in an Online and Mobile World. Oxford University Press.
2.Rickford, J. R. (2015). African American Vernacular English: Features, Evolution, Educational Implications. Wiley-Blackwell.
3. Zhang, X., & Sacks, H. (2014). "The impact of social media on the evolution of youth language." Journal of Digital Communication, 19(2), 95-106.
4. Tagliamonte, S. A., & Denis, D. (2008). "Linguistic change in the 21st century: A case study of youth language." Journal of Sociolinguistics, 12(4), 467-485.
5. Davies, R. (2011). The Youth Language of Today: Global Perspectives. Palgrave Macmillan.

UDC 81-139

THE FUTURE OF AI

Kanat A.Z. –student of the group Phi-24-3k1
Mussir A.K. –Master of Pedagogical sciences, lecturer

Artificial intelligence refers to a machine's capacity to perform cognitive tasks that are typically associated with human intelligence.

The partnership between humans and machines has always been a driving force behind progress and productivity. Throughout history, our reliance on mechanical tools has been pivotal to advancement. From the invention of the wheel, which transformed agriculture, to the screw that enabled the construction of intricate structures, and now to robotic assembly lines revolutionizing modern industries, machines have shaped the world we live in today. The rapid advancements in artificial intelligence (AI) are transforming industries and society, from machine learning and natural language processing to quantum computing. As AI continues to evolve, we are approaching significant milestones such as Artificial General Intelligence (AGI), where machines could replicate human creativity and problem-solving across various tasks, and Quantum AI, which promises to revolutionize data processing by leveraging quantum physics to solve complex problems exponentially faster. The hypothetical moment of the Singularity, when AI surpasses human intelligence and evolves autonomously, poses both incredible potential and significant challenges for the future.

Applications of Artificial Intelligence

Artificial Intelligence (AI) has become a transformative technology across various industries, including healthcare, finance, transportation, and education.

•Healthcare: AI improves diagnoses, personalizes treatments, and aids in early disease detection like cancer and diabetes, with tools such as IBM Watson supporting drug discovery and precision medicine.

•Finance: AI enhances risk management, fraud detection, and trading, while automating tasks and improving customer service through chatbots.

•Autonomous Vehicles: AI enables self-driving cars to make safe decisions, reducing accidents, with companies like Tesla leading advancements.

•Natural Language Processing (NLP): AI powers virtual assistants like Siri and Alexa to handle customer inquiries efficiently.

•Manufacturing: AI-driven robots improve tasks such as assembly, quality control, and predictive maintenance to reduce costs.

•Education: AI personalizes learning and automates grading, improving student engagement

Rapid advancements in AI, including machine learning, natural language processing, and quantum computing, are revolutionizing industries. We're approaching milestones like Artificial General Intelligence (AGI), where machines could mimic human creativity, and Quantum AI, which could drastically speed up problem-solving. The hypothetical Singularity, where AI surpasses human intelligence, presents both opportunities and challenges. However, the growth of AI is closely tied to global access to information and communication technologies (ICT). While smartphone usage is increasing in developing regions, many still lack reliable internet, creating an access gap that needs to be addressed for AI to benefit everyone globally.

Ethical and Social Challenges

As AI continues to grow in prominence, several ethical and social challenges have come to the forefront. Key concerns include:

1.Bias and Fairness: AI systems reflect the data they are trained on, which can carry biases. If datasets are biased, AI can perpetuate or even exacerbate these biases, leading to unfair outcomes in areas such as recruitment, lending, and law enforcement.

2.Privacy and Security: AI systems often require vast amounts of personal data to function effectively, raising significant privacy concerns. The potential for data misuse is also a risk. It is crucial to implement stronger regulations and more secure systems to safeguard privacy.
3.Job Displacement: While AI offers new opportunities, it also threatens existing jobs, particularly in industries like manufacturing, logistics, and customer service. Preparing the workforce through retraining and skill development is essential to minimize the negative impact.
4.Ethical Decision-Making: As AI becomes more autonomous, questions regarding accountability arise. For instance, who is responsible if an autonomous vehicle causes harm? These types of ethical dilemmas highlight the need for comprehensive guidelines that address AI decision-making.
The direction of AI's future is largely dependent on how society develops and regulates these technologies. Collaboration between governments, researchers, and private sectors is essential to ensure that AI is developed responsibly and that its benefits reach everyone. Additionally, investing in education and workforce training is vital to preparing individuals for the societal changes AI will bring. Building public trust through transparency, accountability, and ethical AI practices will be central to fully realizing its potential.
AI holds great promise to revolutionize industries, address global challenges, and enhance human capabilities. However, it brings with it significant ethical and social concerns that need to be carefully considered. By addressing these issues proactively, society can harness the power of AI to build a more inclusive, sustainable, and innovative future. As the development of AI continues, it will be shaped by the balance we strike between innovation and responsibility. Rather than fearing its potential, we must embrace it, ensuring that its evolution aligns with human values and aspirations. However, these technological leaps are intertwined with global access to information and communication technologies (ICT). Widespread mobile broadband connectivity is crucial for enabling AI applications, especially in the developing world, where smartphone usage is increasing rapidly. As of 2016, while 95% of the global population lived within cellular network coverage, only 67% of rural populations had regular access to mobile broadband, highlighting a gap in technological accessibility. While internet penetration in developed nations is high, many people in developing and least developed countries still face barriers to regular internet use, with billions of people lacking consistent access to the web. These ICT disparities underscore the need for greater inclusivity in the AI revolution, as equitable access to technology is vital for ensuring the benefits of AI reach all corners of the globe. The future of AI depends on how society chooses to develop and regulate these technologies. Collaboration between governments, researchers, and private organizations will be crucial in ensuring that AI is developed responsibly and benefits all of humanity.

References

1. The Future of Artificial Intelligence
2. https://www.researchgate.net/publication/358596195_The_Future_of_Artificial_Intelligence
3. The Future of AI: How Artificial Intelligence Will Change the World. Written by Mike Thomas
4. https://builtin.com/artificial-intelligence/artificial-intelligence-future
4. What's the future of AI? McKinsey&Company
5. https://www.mckinsey.com/featured-insights/mckinsey-explainers/whats-the-future-of-ai
5. Where Will Artificial Intelligence Take Us In The Future?
6. Bernard Marr
7. https://www.forbes.com/sites/bernardmarr/2024/08/16/where-will-artificial-intelligence-take-us-in-the-future/
6. The Future of Artificial Intelligence: Trends and Predictions
8. https://www.researchgate.net/publication/385890167_The_Future_of_Artificial_Intelligence_Trends_and_Predictions

UDC 37.017:111

CHALLENGES IN TEACHING ENGLISH TO CHILDREN AND STRATEGIES TO OVERCOME THEM

Karimova A. – student of the group PHI-24-3r2
Akmuratova Zh. N. – master of degree, teacher

Teaching English to children can be both rewarding and challenging. Young learners are often enthusiastic and eager to explore, but they also require special attention and tailored strategies to ensure effective language acquisition. Below are some common challenges teachers face when teaching English to children, along with strategies to address them.

Challenges in Teaching English to Children

1. Short Attention Span

Children often have limited attention spans, which can make it difficult to keep them engaged for long periods. They may lose focus quickly if the lesson is monotonous or too difficult.

2. Lack of Motivation

Young learners might not fully understand the importance of learning English, especially if it feels disconnected from their daily lives.

3. Different Learning Styles

Children learn in various ways—some are visual learners, while others are auditory or kinesthetic. A one-size-fits-all approach may not be effective.

4. Limited Vocabulary

Children have limited exposure to English vocabulary, making it challenging to communicate complex ideas or instructions during lessons.

5. Pronunciation and Phonetics

Children may struggle with pronouncing unfamiliar sounds in English, especially if their native language has different phonetic rules.

6. Classroom Management

Managing a group of energetic children can be difficult, especially when trying to maintain order while fostering a positive learning environment.

7. Cultural and Linguistic Differences

In multilingual or multicultural classrooms, children may face challenges in adjusting to the new language and culture, leading to feelings of frustration or anxiety.

Strategies to Overcome Challenges

1. Use Interactive and Engaging Methods
- Incorporate games, songs, and stories into lessons to make learning enjoyable.
- Use visual aids such as flashcards, pictures, and videos to capture attention.
- Break lessons into short, dynamic activities to maintain interest.

2. Motivate with Real-Life Connections
- Relate English to children's everyday experiences, such as talking about their favorite cartoons, hobbies, or family.
- Celebrate small achievements to build their confidence and enthusiasm.

3. Adapt to Different Learning Styles
- Combine various teaching methods, such as storytelling, role-playing, drawing, and hands-on activities.
- Use technology, such as interactive apps or educational games, to appeal to diverse learners.

4. Build Vocabulary Gradually
- Introduce new words in context, using repetition and examples.
- Encourage children to create their own flashcards or word games to reinforce learning.
- Teach high-frequency words first, then gradually expand to more complex vocabulary.

5. Focus on Pronunciation Early
- Use songs and rhymes to help children practice sounds naturally.
- Provide gentle, constructive feedback on pronunciation without discouraging them.
- Use phonics programs to teach sound-letter correspondence.

6. Establish Clear Rules and Routines
- Set clear expectations and classroom rules to maintain order.
- Use positive reinforcement, such as rewards or praise, to encourage good behavior.
- Incorporate physical activities or "brain breaks" to help manage energy levels.

7. Foster a Supportive Environment
- Encourage children to ask questions and express themselves without fear of making mistakes.
- Use group activities to promote collaboration and peer learning.
- Acknowledge cultural diversity and use it as an opportunity to teach about respect and understanding.

8. Leverage Parental Support
- Encourage parents to practice English at home with their children.
- Provide parents with simple resources, such as books, apps, or flashcards, to reinforce classroom learning.

Teaching English to children requires creativity, patience, and adaptability. While there are challenges, they can be effectively addressed with engaging methods, personalized approaches, and a supportive learning environment. By making lessons fun and relatable, teachers can inspire children to develop a love for the language and build a strong foundation for lifelong learning.

Literature

1. Harmer, J. (2007). *The Practice of English Language Teaching*. Pearson Longman.
2. Cameron, L. (2001). *Teaching Languages to Young Learners*. Cambridge University Press.
3. Pinter, A. (2006). *Teaching Young Language Learners*. Oxford University Press.
4. Moon, J. (2000). *Children Learning English*. Macmillan Education. 5. Scott, W., &Ytreberg, L. (1990). *Teaching English to Children*. Longman.

UDC 81-27

CHALLENGES AND STRATEGIES FOR TRANSLATING SLANG AND COLLOQUIALISMS IN ENGLISH FILMS INTO RUSSIAN

Kerimzhan A.- student of Phi-23-7r group

Abilkaiyr A. - MA in Translation Studies, Teacher

The art of film translation involves more than simply converting words from one language to another. It requires preserving the essence of the dialogue while making it resonate with audiences who come from different cultural and linguistic backgrounds. One of the most challenging aspects of this process is translating slang and colloquialisms, which are deeply rooted in the cultural and social contexts of their origin. English-language films often rely on such expressions to make characters relatable, humorous, or authentic, but these informal phrases do not always have direct equivalents in Russian.

The translation of slang and colloquialisms becomes even more complex due to their fluid and ever-evolving nature. A phrase that is trendy in English when the film is produced might become outdated or even meaningless by the time the movie reaches Russian audiences. Furthermore, the cultural context of slang is often unfamiliar to viewers in other countries, which can lead to misinterpretations if the translator does not adapt the dialogue appropriately [1].

Despite these challenges, effective translation of slang is crucial for engaging audiences and maintaining the authenticity of the film. When done well, it bridges cultural divides and helps viewers connect with the characters and their stories. This article explores the challenges faced by translators in localizing slang and colloquialisms for Russian audiences and highlights strategies that can be used to address these issues. By examining examples and incorporating recent translation studies, this article sheds light on best practices for achieving cultural and linguistic fidelity in film localization.

Translating slang and colloquialisms is a nuanced task because these expressions are closely tied to the cultural identity and social norms of their origin. For instance, English phrases like "spill the tea" or "it's lit" carry meanings that extend beyond their literal definitions, often involving specific cultural trends or references. Russian, however, does not always have direct equivalents for such expressions, making it necessary for translators to creatively adapt the language [2].

One effective strategy is to prioritize dynamic equivalence over literal translation. Dynamic equivalence focuses on conveying the meaning and emotional impact of the original phrase rather than its exact wording. For example, an English phrase like "break a leg," used to wish someone good luck, is often translated into Russian as "ни пуха ни пера," which serves a similar purpose in Russian culture. This approach ensures that the translated dialogue feels natural and culturally relevant, even if the exact words differ [3].

Borrowing and adaptation are also useful techniques in the translation of slang. Some English terms, such as "cool" or "hipster" have become widely recognized in Russian and can be borrowed directly without losing their meaning. In other cases, adaptations can be made to align the term with Russian phonetics or cultural norms. For instance, the English word "like" has been adapted into Russian as "лайкать" in the context of social media, creating a term that is both familiar and functional for Russian speakers [4].

When no direct equivalent exists, descriptive translation can help convey the meaning of the original slang. This method involves explaining the phrase in more detail to ensure the audience understands its context. For example, the phrase "spill the tea" might be translated as "рассказать все сплетни," which captures the idea of sharing gossip without directly translating the metaphor. Although this approach sacrifices brevity, it preserves the meaning and helps Russian audiences connect with the dialogue [5].

Another effective approach is the substitution of English slang with Russian slang that serves a similar purpose. For example, the word "cool" might be replaced with the Russian equivalent "круто," which carries a comparable informal and positive tone. This method works particularly well when the substituted term aligns with the character's personality and the overall context of the film. Substitution ensures that the dialogue feels authentic and relatable to Russian viewers, even if the exact wording differs from the original [2].

Consistency is an important factor in translating slang, especially for recurring phrases or character-specific speech patterns. A character who uses a particular slang term frequently in the original film should have a consistent Russian equivalent that reflects their personality. For instance, if a character is known for using informal or humorous expressions, the translator should ensure that this trait is preserved throughout the film. Maintaining consistency helps strengthen character development and allows audiences to form a deeper connection with the story [3].

Real-world examples illustrate the complexity of translating slang and colloquialisms in films. In the 2019 film *Joker*, the protagonist's informal language reflects his growing frustration with society and his descent into chaos. Translating this dialogue into Russian required careful choices to maintain the emotional depth of the original. For example, the phrase "You wouldn't get it" was translated as "Ты все равно не поймешь," which effectively conveys the same dismissive tone in Russian [4]. Similarly, the series *Stranger Things* relied heavily on 1980s American slang to create a nostalgic atmosphere. Translators had to find Russian equivalents that preserved the retro feel while ensuring the dialogue remained accessible to modern viewers. This balance was achieved through a mix of substitution, borrowing, and descriptive translation [1].

The rapid evolution of slang adds another layer of complexity to the translation process. Translators must stay updated on current trends in both English and Russian to ensure that the dialogue feels contemporary and relevant. Outdated slang can make characters seem out of touch, while overly trendy language risks alienating older audiences. A deep understanding of both source and target cultures is essential for navigating these challenges and producing translations that resonate with diverse viewers [5].

Cultural sensitivity is also a key consideration in translating slang, particularly when dealing with profanity or taboo topics. English-language films often use slang to push boundaries or challenge social norms, but such expressions may not be acceptable in Russian culture. Translators must strike a balance between preserving the original intent of the dialogue and adapting it to suit the cultural expectations of Russian audiences. This requires not only linguistic skill but also a nuanced understanding of social norms and values in both cultures [3].

The translation of slang and colloquialisms in English-language films into Russian is a complex but rewarding task. These informal expressions are an integral part of storytelling, helping to define characters, convey humor, and create

an authentic atmosphere. However, their cultural and linguistic complexity presents significant challenges for translators, who must balance the need for accuracy with the importance of cultural relevance.

Effective translation strategies, such as dynamic equivalence, borrowing, descriptive translation, and substitution, allow translators to overcome these challenges and produce engaging, authentic dialogue for Russian audiences. By maintaining consistency and staying attuned to cultural nuances, translators can preserve the spirit of the original film while making it accessible to viewers from different linguistic and cultural backgrounds [2].

As the global film industry continues to expand, the role of skilled translators in bridging cultural and linguistic divides will become increasingly important. By embracing creativity and cultural sensitivity, translators can ensure that films resonate with audiences worldwide, fostering a deeper appreciation for the diversity and richness of human expression [1].

References

1. Baker, M., Saldanha, G. Routledge Encyclopedia of Translation Studies. — 3rd ed. — New York: Routledge, 2019. — 640 p.
2. Munday, J. Introducing Translation Studies: Theories and Applications. — 4th ed. — London: Routledge, 2016. — 356 p.
3. Pedersen, J. Subtitling Norms for Television: An Exploration Focusing on Extralinguistic Cultural References. — Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2017. — 276 p.
4. Pym, A. Exploring Translation Theories. — 2nd ed. — London: Routledge, 2015. — 390 p.
5. House, J. Translation as Communication across Languages and Cultures. — London: Routledge, 2018. — 352 p.

UDC 81’25

TEENS AND CREDIT CARDS: RESPONSIBILITY OR RISK?

Khojabekova D. - student of the group Phi - 24 - 3k3
Abdikaiym S.A - master of humanities sciences, lecturer

Many parents argue that teenagers are immature, saying things like, “They can’t even take care of themselves or solve their problems, so giving them a credit card is out of the question.” However, teenagers aren’t the only ones who can be irresponsible with money. When I was younger, I saw adults who couldn’t even set a budget or who spent all their savings recklessly. So, should teenagers have a credit card? Let’s discuss!

There are several advantages to allowing teenagers to have a credit card. Firstly, if parents educate them on how to manage money, they will learn the basics of financial responsibility, which will benefit them in the future. For example, they could develop better money management skills and solve financial problems independently. Additionally, teenagers with a credit card might become more responsible and mindful about their spending habits. This means they could track their purchases carefully and ensure they have enough money to pay off the card balance at the end of the month. Moreover, having a credit card can be very useful in emergencies, allowing parents to worry less about their children’s financial needs. It would be ideal if teens used their credit cards to buy things they truly need, further easing their parents’ concerns.

On the other hand, there are some disadvantages to giving teenagers a credit card. For one, many teenagers might spend all their money on entertainment or unnecessary items. Without proper financial education from their parents, some teens may struggle to set a budget or manage their spending. This could lead to significant debts for themselves or their parents. Additionally, many teenagers aren’t mature enough, even if they believe otherwise. For example, they might lose the card or misuse it, creating financial trouble.

Teaching financial literacy is crucial because knowledge and conversations about it will set them up for a successful life when they become adults. The first tip is to teach them how to budget out, tracking how much money they receive and spend each month and therefore they can use Excel spreadsheet, paper or budgeting app.This will raise awareness of their consumption and usage of money. Second is to help your student learn the difference between needs versus wants and this is challenging because it is proven by psychologists that teens actually do not have the ability to think in long-term consequences. The way that I would recommend finding this is dividing things that you need in everyday life such as food and clothing. Also ask a question if you can continue our life without this or not, this might be a vacation or a new video game that we want to. This is where budgeting can really come in where we can categorize things with needs versus wants and it can be very eye-opening for students.Third tip is employment during school years.A research conducted by Mortimer (2003) discovered a correlation between work experience and increased level of responsibility and money management. Furthermore it was discovered that working students save more money and have a higher finance culture (Mandell & Schmidt, 2007), because they make their own money and have direct management experience.

Two widely used personal budgeting strategies are the 50/20/30 and 70/20/10 rules, both known for their straightforward approach. The 50/20/30 rule allocates your after-tax income into three categories: 50% for needs, 20% for savings, and 30% for wants. Similarly, the 70/20/10 rule suggests dividing your after-tax income into 70% for expenses, 20% for savings or debt repayment, and 10% for investments or charitable contributions.These methods are often praised for their flexibility, allowing individuals to strike a balance between essential expenses, future goals, and personal enjoyment.

To sum up, if parents teach teenagers the principles of financial responsibility and if teens demonstrate maturity and accountability, they may deserve the opportunity to have a credit card. However, if teenagers fail to use the card properly, it could lead to serious consequences, making it unwise for them to have one.

Literature

1. https://www.penair.org/youth-accounts/credit-cards-how-and-when-to-educate-your-teen/ Credit Cards: How and When to Educate Your Teen
2. https://www.investopedia.com/terms/f/financial-literacy.asp Financial Literacy by Jason Fernando
3. https://www.proquest.com/openview/b3a3edcaea57299eb4dcaac3a6596c4f/1?pq-origsite=gscholar&cbl=41036
4. What teens want to know about financial management
5. https://www.dpublication.com/wp-content/uploads/2019/08/80-180.pdf Money Management in High School Students: Literature Review by Elvis Bregu1, Dr. Armela Anamali2, Dr. Bitila Shosha3
6. https://www.thebalancemoney.com/should-teens-and-college-students-have-credit-cards-1289626
7. **Credit Cards for Teens: What You Need To Know**

UDC 004.048:37

HOW TO USE AI IN LEARNING ENGLISH?

Kuralbai N. – student of the group PHI-24-3r2
Akmuratova Zh. N. – master of degree, teacher

Artificial intelligence (AI) is being actively introduced into various areas of life, including education. In learning English, AI offers many opportunities that make the learning process more effective and fun. Let's look at the advantages, disadvantages, practical applications, and examples of programs that use AI.

Benefits of Using AI in Learning English

1. Personalization of Learning: AI analyzes the student's level of knowledge and preferences, adapting learning materials to their individual needs. For example, if a student has difficulty with grammar, the program can offer additional exercises on this topic.
2. Instant Feedback: AI-based programs can instantly correct pronunciation and grammar errors, which speeds up the learning process. This is especially useful when learning spoken language, where correct intonation and accent are important.
3. Interactivity: AI can create interactive exercises and simulate real conversations, which helps learners practice the language in different contexts. For example, virtual assistants can simulate conversations in a cafe, a store, or at work.
4. Accessibility: Online platforms and AI-powered apps are accessible anytime and anywhere, making learning more flexible. Learners can study at their own time, without being tied to a class schedule.

Disadvantages of Using AI in Learning English

1. Limited Communication: Despite the progress, AI still cannot completely replace live communication with native speakers. Virtual assistants can be useful for practice, but they cannot convey all the nuances of live communication.
2. Technology Addiction: Learners may become too dependent on technology, which can reduce their motivation to study independently. It is important to combine the use of AI with traditional teaching methods.
3. Privacy Concerns: The use of AI requires data collection and analysis, which may raise privacy concerns. Students need to be confident that their data is protected and will not be used to their detriment.

Practical Applications of AI in English Language Learning

1. Chatbots: Programs like Duolingo and Babbel use AI to create chatbots that help learners practice speaking. Chatbots can ask questions, answer them, and correct mistakes, making the learning process more interactive.
2. Pronunciation Analysis: Apps like ELSA Speak use AI to analyze pronunciation and provide feedback. The program analyzes the user's speech and offers recommendations on how to improve pronunciation, which helps to achieve the correct accent faster.
3. Personalized Courses: Platforms like Coursera and EdX offer courses tailored to the student's level and goals. AI analyzes the student's progress and suggests materials that will help them learn the material better.

There are many language apps that use artificial intelligence to improve the learning process. Here are some of them:

1. Lingvist: This app uses AI to create personalized lessons based on your knowledge and progress. Lingvist helps you quickly expand your vocabulary and improve grammar[1].
2. Loora AI: An app that offers interactive conversations and role-playing games to help you improve your speaking skills and confidence[1].
3. Andy English Bot: A chatbot that helps you practice English through text dialogues. Andy offers exercises on grammar, vocabulary, and pronunciation[1].
4. EWA: An app that uses AI to create personalized lessons and interactive exercises. EWA offers a variety of materials, including books, audiobooks, and videos[1].
5. LangAI: An app that analyzes your progress and offers adaptive lessons to help you reach your language learning goals[1].
6. MakesYouFluent: An app that uses AI to create personalized lessons and interactive exercises to help you improve all aspects of your language skills[3].
7. Rosetta Stone: A popular app that now uses AI to adapt lessons and provide pronunciation feedback. Rosetta Stone offers a holistic approach to language learning, including listening, reading, and speaking practice.
8. Univerbal: An app that helps you learn a language through conversations with virtual native speakers. Univerbal offers interactive dialogues and exercises that help improve your speaking skills.
9. Tutor Lily: Offers adaptive lessons and speaking practice using AI. Tutor Lily analyzes your progress and suggests materials that will help you learn better.

The use of artificial intelligence in English language learning opens up new horizons for students, making the learning process more personalized, interactive, and accessible. However, it is important to be aware of possible drawbacks and strive for a balance between the use of technology and traditional teaching methods. AI can be a powerful tool in a student's arsenal, but live communication and independent study remain indispensable components of successful learning.

Literature

1. M. D. Rostovskaya: Using artificial intelligence (AI) in teaching English. – International scientific journal "BULLETIN OF SCIENCE" No. 10 (79) Volume 3. OCTOBER 2024
2. Barinov A.M., Romanov A.V. The influence of artificial intelligence on the use and learning of the English language // Philological aspect: international scientific and practical journal. Ser.: Methods of teaching language and literature. 2024. No. 06 (29).
3. N. G. Kondrashina, O. N. Petrova: Using the capabilities of artificial intelligence for teaching foreign languages: a new reality. – WORLD OF SCIENCE, CULTURE, EDUCATION. No. 1 (104) 2024.
4. 4.Mityun, M. A. Teaching a foreign language in the era of digitalization // Young scientist. 2021. -No. 24 (366). pp. 340-342.

UDC 541.18

ASSESSMENT. ITS CHARACTERISTICS AND TYPES.

Кураева К.Х. – студентка группы ФИ-22-4к/р
Шойманова М.Б. - ф.ғ.к., доцент

Assessment is a crucial component of education. Regardless of the subject, we come across it in every course or lesson. Assessment is essentialin helping both students and teachersto find out how much students have learnt and how well they can apply their knowledge, whether it takes the form of a quick quiz, group project,midterm or final exam. It is beneficial for students to recognisetheir own accomplishments and opportunities for development. It gives educators information about how successful their teaching strategies are. But grades are not the only one aspect of assessment. It also involves growth, understanding and developing the skills needed for a future use. To have a better understanding of assessment, let's look at its characteristics.

1. Assessment needs to be reasonable. This implies that any form of assessment should evaluate skills that need to be measured. For example, if the aim of assessment to measure speaking skills of a student it should have a focus solely on the ability of a student to speak and express their opinion in a foreign language freely and appropriately.

2. Another important quality of assessment is reliability. Reliability refers to being trustworthy, dependable. It means that assessment will give the same outcome if conducted under similar circumstances. For instance, if students' knowledge have not changed, the scores on an English test that has the same difficulty today and another one that is given the following week should be comparable.

3. Assessment should be fair. This aspect means that every student has an equal right to be assessed successfully. When evaluating a learner teacher should not assess them based on their ethnicity, nationality, religion, gender, background, or any other social factor. Fairness ensures that every students' ability is assessed accurately and rationally.

4. Finally, assessment should provide space for feedback. It can be presented in different ways: grades, comments or advices for future improvement. It allows students and teachers to find out weaknesses and strengths of the learning and make changes if needed.

Next thing we are going to discuss: types of assessment. It can be produced in various ways and each of them has a distinct purpose. Here are the basic and important ones:

1. Formative assessment. It is assessment conducted on a daily basis, to track the achievements and perfomance of a student. To understand how well he or she understands and applies new information. Such form of assessment can be presented in different ways, such as quizzes, tests, group projects, exercises, speaking activities etc. Usually it does not have any effect on the final grade of the lesson or a course.

2.Summative assessment. This type of assessment is conducted in the end of the learning period, like the ending of a semester, term or a quarter. Unlike formative assessment, summative assessment's results form a final grade of a course and it cannot be changed. Summative assessment helps to evaluate overall achievement of a student throughout the learning process. This assessment usually consists of harder tasks that test all 4 main skills, that are important in acquiring English language (Speaking, Writing, Reading and Listening).

3. Peer-assessment. During this assessment classmates or groupmates assess each other's performances.

4.Self- assessment. Assessment when a learner evaluates his own performance.

Both these types of assessment can encourage and motivate students because it gives them some sort of power over their own process of learning. It also fosters critical thinking and teaches learners to reflect on their own mistakes. It helps them to better understand how assessment works and how to evaluate effectively and fairly.

5. Diagnostic assessments. There is a type of assessment that assess acquired knowledge not in the end of learning period or during it. It assess students before the begging of a school, university or a private courses. The most clear example it is a test of students' level of English. It helps to find out the strengths of a students' knowledge or gaps from previous education, so educators can suit the lessons and the materials to the learners' abilities.

To sum up the theme of the article, I would like to state: Assessment it is not just obligation but a tool for academic growth and success. It is a way to see improvement not only from teachers' perspective, but from students' too. It is a great

method to motivate learners and develop healthy competition between classmates in order for them to reach their goals both academic and personal.

References

1. Assessing student learning: a common sense guide by Linda Suskie.
2. Journal of education and practice: Assessment, Student Learning and Classroom Practice: A Review by Dr. EkuaTekyiwaAmua-Sekyi.
3. https://www.niu.edu/citl/resources/guides/instructional-guide/formative-and-summative-assessment.shtml

UDC 801.8

THE STRUCTURE OF DIGITAL LITERACIES NECESSARY FOR SUCCESSFUL USAGE OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN TEACHING ENGLISH

Mirzasaliyeva A. – student of the group PHI-23-3r1
Glyanko L.M -master of pedagogical sciences, lecturer

The digitalization of education has dramatically altered teaching practices, making digital literacies critical for educators, particularly in the field of English Language Teaching. These competencies include the ability to navigate and utilize various digital platforms, critically assess online information, and create engaging multimedia content.

Digital literacies are linked to tech knowledge. The rapid pace of development in technology means that one has to be flexible and willing to learn for life. Educators need to always be informed of the latest technologies and latest trends in tutoring so that the teaching process is effective and efficient. Professional improvement training, courses, and self-study are key to ensuring sustainability in technology competency in a rapidly changing system. It means being able to use internet sites well, work with software, and handle digital devices. In English language teaching, this means knowing about online classrooms, learning systems, and multimedia tools that help make language lessons interactive. Being good with both software and hardware, like projectors and tablets, helps in teaching and makes education better.

In English language teaching, the personalized learning made possible by today's digital technologies helps to ensure that all students can move effectively toward language proficiency. With the advent of artificial intelligence and adaptive technologies, educators can now serve up lessons that are as individual as the students who take them. For example, using digital platforms that analyze language proficiency levels enables our teachers to assign tasks that are both interesting to students and aligned exactly with the learner's language learning needs. This approach not only guarantees that the learning outcomes are effective but also enhances student engagement, as the lessons are more relevant to the individuals who are tasked with completing them.

Finding, judging, and using information well is part of information literacy. This skill is important for finding real teaching tools and helping students find reliable sources. Teachers need to not just locate good content but also teach students how to think critically about online information.

Assessing and producing digital content critically is the main point of media literacy. This involves using various types of media, like blogs, podcasts, and videos, in lessons. Teachers should help students think critically about the goals, biases, and credibility of media sources to build the thinking skills needed for learning a language.

Integrating digital literacy into English language teaching not only fortifies language learning but also provides students with skills essential for the contemporary world. The use of technology in lessons allows teachers to promote more attractive and engaging learning experiences, in addition to linguistics and digital skills. In addition, nurturing the development of digital literacy skills contributes to the student's overall academic performance. Knowing how to use digital tools allows students to engage with authentic materials, communicate and collaborate with other students, and interact with the content on a deeper level. These language skills are complementary necessities for preparing students for opportunities that will increasingly spring from our digitally interconnected society.

Other aspects of digital competence for language instruction are communication and respect for ethics and safety. Effective usage of the internet as a medium for interaction includes knowledge on how to use e-mail, chat rooms, and online meeting venues. In addition, collaborative literacy encompasses the ability to competently function in digital environments with such tools as Google Docs and Microsoft Teams. Within the scope of the English Language Teaching program, such skills make it possible to participate in group activities, solicit contributions from peers and receive instantaneous input, thus providing students with a more stimulating and interactive learning atmosphere. Ethical and safety literacy encompasses appropriate and responsible use of technology which consists of internet ethics and online safety. Educators need to guide students on how to handle copyright, plagiarism and data protection issues. Understanding of potentially dangerous situations, such as cyberbullying and false information, is important to create a safe and decent online educational environment.

Furthermore, educators should move towards becoming facilitators as a part of the learner-centered model. Digital literacy helps teachers empower students to own their learning process. Educators can improve autonomy and confidence in using English by encouraging students to seek information online, produce materials online, and work with other students in their learning process. The transition from teacher-centric approaches to collaborative, student-driven learning represents a cornerstone of contemporary education.

Content creation literacy is about originating new digital products adapted to teaching the language. Blogs, discussions, and multimedia projects are also creative and allow for full participation by students. Together with digital resources, tutors help to deepen a learner's engagement with and enjoyment of the learning experience.

Gamification is another aspect of digital literacy and it is changing the way we teach English. This applies to the use of game-like elements in non-game settings. It is another way to make learning fun and engaging for students. Gamification can make vocabulary, grammar and language comprehension more casual and competitive. Teachers can take ordinary exercises and turn them into playful, engaging activities that students are more motivated to complete.

Intercultural competence is one of those significant domains that is becoming increasingly relevant in a globalized world. Digital tools take the world beyond textbooks with real articles from world news sources, blogs about different cultures, and online conversations with native speakers. Research has proven that exposure to a second language and the culture surrounding it not only enhances the language competence of the learner. These tools are used by teachers in classes to develop open-mindedness and intercultural communication, which can help students in their future professional and personal settings.

The present-day digital world necessitates that we think critically about the information we find and use. When this process is applied to the field of English language teaching, it takes on specific contours. For a start, critical thinking must be modeled for the pre- and in-service teachers we work with. This means demonstrating not just the who, what, when, where, and why of finding and using information but also consistently asking several essential questions: Is this information useful? Is it accurate? Is it biased? And, if so, how should I take that bias into account? And, for that matter, what about the kind of bias inherent in my own thinking? These are the "necessary dynamics" of the critical thinking process, as far as the English language teaching profession is concerned. Building classes around these key competencies can maximize the potential of digital technologies and ensure that all students are equipped with the skills they need for not just academic success but also meaningful participation in a future steeped in technology.

To sum up, the process of integrating digital literacies in English language teaching is a necessity. It enables teachers to provide more impactful teaching and equips students to progress and thrive in a technology-intensive environment. Adopting these competencies allow educators and students to realize the potential of digital technologies in education.

Literature

1. Gavin Dudeney, Nicky Hockly, Mark Pegrum - Digital Literacies: Research and Resources in Language Teaching, 2013, Pearson, 387 pages.
2. Jeong-Bae Son - Insights into Digital Literacy in Language Teaching, 2024, Castledown, 240 pages.
3. Best Practices in Teaching Digital Literacies - Edited by various authors, 2020, Emerald Publishing Limited, 200 pages.

UDC 327.56

THE CIVIL WAR IN MYANMAR: CAUSES, COURSE AND PATHWAYS TO PEACE

Myrzakhanov U. - 3nd year student of the Department of international relations of the Eurasian National University named after L.NGumilyev

Шалдарбекова А. - Scientific Supervisor, Senior Lecturerand PhD Ass.Prof. of the Department of Turkic Studies

Myanmar, a country rich in culture and ethnic diversity, has been in the grip of civil war for more than seven decades. The conflict, which began in 1948 after independence from Britain, has been one of the longest in modern history. Its roots go back to the colonial past, when the British policy of divide and rule artificially intensified the contradictions between the Burmese majority and ethnic minorities such as the Karen, Shan, Kachin and Rakhindja [1]. One can cite a well-known example of how missionaries came to what was then called Burma to spread Christianity among those minorities where there was no particular attitude towards Buddhism. In this way they sowed the Christian religion in order to further create enmity between the Buddhist majority and the Christian minority. In addition, during the years of British rule, they replaced Burmese soldiers with Karen, Kachin and Shan soldiers loyal to the British Christians and this became a big problem because now these minorities in Burmese people became associated with British oppression. So the Burmese could not tolerate this injustice and formed the Burma Independence Army (BIA) in 1941 under the leadership of Aung San.

During the Second World War, when the Japanese army began to invade Burma, displacing British soldiers, the Burma Independence Army came over to their side. However, not all Burmese people sided with Japan, the Karen, Kachin and Chin loyal to Britain played a key role in the fight against the Japanese occupation. The Karens formed the Karen Rifles, which participated in guerrilla operations and reconnaissance. The Kachins, known for their Kachin Rangers unit, worked closely with the U.S. Office of Strategic Services (OSS) and conducted sabotage operations. The Chins and other groups also supported the British, helping to organize supplies and defend their territories. All these efforts were not only to defeat the Japanese and drive them out of Burma, but the British promised the ethnic groups autonomy and protection of their rights in exchange for support. But in this battle, the Burmese would also join them. Aung San realized that Japanese rule was no better than British rule, during their years in the country they had burned villages, destroyed temples and humiliated the Burmese. In 1945 Aung San and his supporters defected to the Allies to drive out the Japanese. After defeating Japan that same year, Burma was on the brink of independence, but also faced enormous difficulties.The British temporarily regained control, but their position was weak. Aung San, leader of the Burma Independence Army, became a key figure in the independence negotiations. In 1947 he signed the Panglong Agreement, which guaranteed independence and recognized the rights of ethnic minorities, but on 19 July 1947 Aung San and his associates were assassinated by political opponents, a huge blow to the country. Subsequent leaders, including Prime Minister U Nu, were unable to cope with the growing conflicts. In 1948, the Karen and communist uprisings began, leading to chaos and devastation . However, the government also had its own divisions within the government and so in 1962 General Ne Win staged a coup, establishing an authoritarian regime. His policy of ‘Burma's Path to Socialism’ led to economic isolation and impoverishment of the population. Despite

the transition to a limited democracy in 2011, the army retained influence through the 2008 constitution, which enshrined the military with 25% of parliamentary seats and the right to intervene in politics

In February 2021, the military staged a coup, annulling the results of an election that was won by the National League for Democracy party led by Aung San Suu Kyi, daughter of national hero Aung San. This provoked a new wave of violence. The army launched a campaign of terror: bombing villages, extrajudicial killings and blockades of humanitarian aid became routine. According to the UN, more than 1.5 million people have become refugees and 18 million are in urgent need of assistance [2]. Ethnic armed groups such as the Karen National Union (KNU) and the Kachin Independent Army (KIA) have joined forces with the civil resistance movement (PDF) to form a united front against the junta. Deep ethnic and economic inequalities remain a key problem. Ethnic regions rich in oil, gas and precious metals remain the least developed, with resource revenues lining the pockets of the military elite. Experts emphasize that the conflict will not be resolved without a transition to a federal system that guarantees autonomy for ethnic groups. The international community, including the UN and ASEAN, calls for an inclusive dialogue, but the military refuses to make concessions [3].

Conclusion

Myanmar's future balances between two scenarios. The pessimistic one assumes an escalation of the war with the involvement of regional powers such as China and India, which already have economic interests in the country. The optimistic one is the possibility of a peaceful resolution through pressure on the junta with sanctions and support for civil society. As researcher Eugene Mark notes, 'Myanmar needs not just a change of power, but structural reforms that will transform the army from amaster to a servant of the people' [4].

Myanmar's history is a story of missed opportunities. The colonial legacy, dictatorship and greed of the elites have turned the country into a symbol of misery. However, even in these conditions, there remains hope. As national hero Aung San wrote, 'There is no problem that cannot be solved as long as hands are extended to each other.' Myanmar's future depends on whether its people can extend those hands to each other and find a path to peace.

References

1. Smith, M. (2019). Ethnic Politics in Burma: States of Conflict. Routledge https://www.researchgate.net/publication/292414921_Ethnic_politics_in_Burma_States_of_conflict
2. UNOCHA. (2023). Humanitarian Needs Overview: Myanmar. https://www.unocha.org/publications/report/myanmar/myanmar-humanitarian-needs-overview-2023-january-2023
3. The Diplomat. (2023). Can Myanmar's Federal Dream Survive?. https://thediplomat.com/2023/01/how-does-the-myanmar-crisis-end/
4. Eugene M. (2023). Myanmar's Path to Peace. The Diplomat.https://thediplomat.com/2018/02/myanmars-challenging-path-to-peace/

UDC 004.048:37

THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN MODERN EDUCATION

Naumenko A. – student of the group PHI-24-3r2
Akmuratova Zh. N. – master of degree, teacher

Everything is changing so fast these days, and technology is changing everything, even school! One of the coolest new things is artificial intelligence, or AI. It's totally changing how we learn, how teachers teach, and how we get information. From personalized learning plans to robot teachers, AI is not just a tool anymore, it's the future of school. But what does this mean for us as students, and for our teachers? How is AI fixing the problems with regular school? In this article, we'll look at how AI is changing the future of education and how it's affecting how we learn.

Advantages of Artificial Intelligence in Education

One of the coolest things about AI in education is that it can learn and adapt to each student. In regular school, everyone learns the same thing, but AI can see what you're good at and what you need to work on, and then give you personalized advice. For example, platforms like Duolingo or Coursera make the lessons harder or easier depending on how well you're doing. This not only makes learning more fun but also helps you learn faster.

Teachers often spend a lot of time on boring stuff like grading homework, making schedules, and planning lessons. AI can do a lot of this work automatically, so teachers can spend more time on the important stuff, like interacting with students and coming up with creative lesson ideas. For example, there are programs that can grade essays and give feedback instantly, so teachers don't have to spend hours on it.

AI tools are making it easier for everyone to learn, even if they don't have access to regular schools. Virtual tutors, online courses, and cool apps let you learn anytime, anywhere. This is really helpful for people who live far away from a good school or in places where schools aren't that great. For example, AI language apps help you learn new languages without a teacher.

Challenges of Artificial Intelligence in Education

AI is great, but it can't replace real teachers who understand us and can support us. Learning isn't just about memorizing facts; it's also about how we communicate with others and understand our emotions. If we rely too much on AI, we might forget how to interact with other people.

AI systems often require large amounts of data to function effectively, which raises concerns about privacy and data security. Schools and educational institutions need to ensure that student information is protected. Additionally, algorithms can sometimes exhibit biases that may unintentionally disadvantage certain groups of students.

Not everyone has access to the latest technology, and this creates a problem. Rich schools can get more out of AI, while poorer schools are left behind. This isn't fair, and we need to make sure everyone has an equal chance to get a good education.

Benefits of AI in Education

1. Efficiency and Time-Saving

Automation of administrative tasks and instant feedback on assignments reduce the workload for teachers, enabling them to focus on creative and interactive teaching methods.

2. Scalability

AI enables large-scale delivery of educational content, reaching learners from diverse geographic and socioeconomic backgrounds. Massive Open Online Courses (MOOCs) like Coursera and edX use AI to cater to millions of students worldwide.

3. Continuous Learning Opportunities

With AI, learners have access to educational materials anytime and anywhere. This flexibility promotes lifelong learning and self-paced education.

4. Improved Learning Outcomes

Personalized and adaptive learning ensures that students receive the support they need to master subjects, leading to better academic performance and engagement.

Challenges and Concerns

1. Data Privacy and Security

AI systems collect and process large amounts of student data, raising concerns about privacy and the risk of breaches.

2. Equity and Accessibility

While AI can improve accessibility, the digital divide may leave underprivileged communities without access to these technologies.

3. Overreliance on Technology

Excessive dependence on AI tools may undermine critical thinking and interpersonal skills. Balancing AI with human interaction is essential.

4. Bias in AI Algorithms

AI systems can perpetuate biases present in their training data, leading to unfair or inaccurate outcomes in assessments or recommendations.

5. Teacher Resistance

Some educators may be hesitant to adopt AI technologies due to lack of training or fear of job displacement.

The Future of AI in Education

AI has the potential to revolutionize education by fostering innovation, inclusivity, and efficiency. However, it is crucial to address ethical and practical concerns to ensure its responsible implementation. Collaboration between educators, policymakers, and technology developers will be key to harnessing AI's full potential while maintaining a human-centered approach to learning.

In conclusion, artificial intelligence is not a replacement for teachers but a powerful tool that complements and enhances their role. By integrating AI into modern education, we can create a future where learning is more personalized, accessible, and impactful for students worldwide.

References

1. Ahmad, M., & Banerjee, S. (2022). *Artificial Intelligence in Education: Opportunities and Challenges.*InternationalJournalofEducationalTechnology, 10(3), 45–56.
2. Luckin, R., Holmes, W., Griffiths, M., &Forcier, L. B. (2016). *Intelligence Unleashed: An Argument for AI in Education.*Pearson.
3. Holmes, W., Bialik, M., &Fadel, C. (2019). *Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning.*Boston: CenterforCurriculumRedesign.
4. UNESCO (2021). *AI in Education: A Guide for Educators.*Retrievedfromunesco.org.
5. Brown, E., & Dahl, T. (2020). *Ethical Considerations for AI in Education.*JournalofEducationalEthics, 15(2), 12–20.
6. OECD (2021). *AI and the Future of Skills: How Artificial Intelligence is Transforming Learning.*Paris: OECD Publishing.
7. Stanford University. (2022). *Artificial Intelligence Index Report 2022.*Retrievedfromaiindex.stanford.edu.

UDC 37.02

LINGUISTIC CHARACTERISTICS OF EXPRESSING POLITENESS AND IMPOLITENESS IN MODERN ENGLISH LANGUAGE

Nematillaeva Sh. - student of 21-4k group
Zhantureyeva G.A. - Lecturer

This article discusses the politeness and impoliteness are pivotal elements of communication, shaping social interactions and reflecting cultural norms in modern English. This article explores the linguistic characteristics and strategies used to express politeness, including indirectness, hedging, honorifics, modal verbs, and positive language. Conversely, it examines markers of impoliteness such as directness, sarcasm, interruptions, and taboo language. Emphasis is placed on the contextual nature of these expressions, highlighting how situational factors influence perceptions of politeness and impoliteness. The digital age has introduced new dynamics, with emojis and online anonymity reshaping communication norms.

Politeness and impoliteness are fundamental aspects of human communication, intricately woven into the fabric of modern English. They are not only linguistic phenomena but also social tools that individuals use to navigate relationships, manage conflicts, and express their identities. The expression of politeness and impoliteness in English is governed by a combination of grammatical structures, lexical choices, and pragmatic strategies that reflect cultural norms and contextual demands.

Politeness Strategies in Modern English

Politeness is essential for maintaining social harmony and fostering positive interpersonal relationships. In modern English, it manifests through several key strategies:

1. Indirectness

Indirect speech acts are a hallmark of politeness in English. For example, instead of saying, “Close the window,” a polite speaker might say, “Could you please close the window?” This indirect approach mitigates the imposition on the listener and allows them to respond without feeling pressured.

2. Hedging and Softening

Hedging involves using words or phrases like "I think,""maybe,""perhaps," or "it seems." For instance, "I think you might have missed this point" is softer and more polite than "You missed this point."

3. Honorifics and Titles

Using titles such as "Mr.,""Mrs.,""Dr.," or "Professor" demonstrates respect. Even the choice to address someone by their first name versus a formal title can indicate varying degrees of politeness based on the context and relationship.

4. Polite Modal Verbs

Modal verbs like "could,""would," and "might" are often employed to make requests or suggestions more polite. For instance, "Would you mind helping me?" conveys politeness compared to the direct, "Help me."

5. Positive Language and Compliments

Expressions of gratitude, compliments, and apologies are integral to politeness. Phrases like “Thank you so much,” “I really appreciate it,” or “I’m terribly sorry” strengthen social bonds and reduce the risk of conflict.

Impoliteness in Modern English

While politeness seeks to build and maintain relationships, impoliteness serves as a tool for expressing conflict, asserting dominance, or rejecting social norms. Impoliteness can be both intentional and unintentional, depending on the context and speaker’s intent. Key characteristics include:

1. Directness and Bluntness

Direct statements like “You’re wrong” or commands such as “Do it now” are often perceived as impolite because they lack softeners or mitigating elements.

2. Sarcasm and Mockery

Sarcasm is a subtle form of impoliteness that depends on tone and context. For example, saying, “Great job” after someone makes a mistake can convey mockery rather than praise.

3. Interruptions

Interrupting someone while they are speaking is widely regarded as rude. It signals a lack of respect for the other person's conversational turn.

4. Use of Taboo Language

Swearing, insults, and derogatory terms are direct markers of impoliteness. These expressions are often used to shock, offend, or assert power.

5. Ignoring Social Norms

Failing to greet someone, not acknowledging their contributions, or excluding them from a conversation are subtle forms of impoliteness that undermine social cohesion.

The Role of Context in Politeness and Impoliteness

Politeness and impoliteness are inherently context-dependent. A phrase or behavior deemed polite in one situation might appear overly formal or even insincere in another. For example, in professional settings, using formal titles and honorifics conveys respect, whereas the same level of formality in a casual gathering among friends may seem out of place.

Similarly, impoliteness can sometimes be perceived as humorous or playful in certain contexts. For instance, friendly teasing among close friends might be seen as a sign of camaraderie rather than rudeness. However, the same language used in a professional environment could lead to misunderstandings or damaged relationships.

The linguistic characteristics of politeness and impoliteness in modern English reflect the complexity of human interaction. While politeness fosters cooperation and mutual respect, impoliteness challenges social norms and tests the resilience of relationships. Both serve essential roles in communication, shaped by cultural values, situational contexts, and individual intentions. By understanding these dynamics, speakers can navigate the intricate landscape of English communication more effectively, achieving their social and professional goals.

References

1. Brown, P., & Levinson, S. C. (1987). Politeness: Some Universals in Language Usage. Cambridge University Press.
2. A foundational text on politeness theory, exploring strategies for face-saving acts in communication.
3. Culpeper, J. (1996). Toward an Anatomy of Impoliteness. Journal of Pragmatics, 25(3), 349
4. Examines the concept of impoliteness and its function in verbal communication.
5. Lakoff, R. T. (1973). The Logic of Politeness; or, Minding Your P's and Q's. Papers from the Ninth Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society, 292-305.

UDC 811.111

THE ART OF LEARNING ENGLISH: UNLOCKING EFFECTIVE METHODS FOR MASTERY

Nurmukhamedova A. – the student of group Phi 23-3k2
TazabekovaS.Zh. - teacher of the department "Modern languages and translation studies"

English is not just a language; it's a tool that connects billions of people worldwide. It serves as the primary means of communication in international business, science, technology, and entertainment. For learners, English represents opportunity—a way to connect with the world, explore different cultures, and access a vast reservoir of knowledge.

However, learning English comes with its own set of challenges: irregular grammar rules, a rich yet daunting vocabulary, and numerous regional accents. How can learners navigate these hurdles and master the language? In this article, we dive deep into the most effective methods for learning English and explore the unique characteristics that make it such a fascinating language.

Understanding English: A Language of Contrasts. English is often described as a "melting pot" of languages. Influenced by Old Germanic, Latin, French, and even Arabic and Hindi, it offers a vast and eclectic vocabulary. For example, simple terms like "mother" (Germanic origin) exist alongside borrowed words like "ballet" (French origin) or "algebra" (Arabic origin). This diversity makes English both exciting and challenging. On one hand, learners often recognize familiar words from their native language. On the other hand, English grammar and spelling can seem inconsistent—take the pronunciation of "read" in the present versus past tense, or the spelling differences in "color" (American) and "colour" (British).

Despite these challenges, English is one of the most accessible languages for learners due to its global presence and the abundance of learning resources.

Proven Methods for Learning English: Firstly, immersion: Dive into the Language. Immersion is one of the most effective ways to learn English. Surrounding yourself with the language—whether through travel, social interactions, or media consumption—forces your brain to process it naturally.

Watch movies and TV shows in English with subtitles. Start with your native language subtitles, then switch to English subtitles, and eventually try watching without them.

Listen to English music or podcasts. Singing along to songs or mimicking podcast hosts helps improve pronunciation and listening skills.

Live in an English-speaking environment, if possible. Even short-term language immersion programs or cultural exchanges can dramatically boost fluency.

Secondly, structured Grammar Study. Grammar provides the foundation of any language. In English, key concepts like verb tenses, articles, and sentence structure often confuse learners. To simplify:

Focus on functional grammar rather than memorizing rules. For instance, learn how tenses apply in everyday conversations, like when to use "I have been" versus "I was."

Use grammar apps and online exercises. Websites like Grammarly or apps like Cambridge English Grammar provide interactive, guided learning.

Thirdly, Active Vocabulary Expansion. English boasts a vocabulary of over 170,000 words, yet only about 3,000 are commonly used in everyday conversation. Focusing on high-frequency words can make communication much easier.

Start with basic and intermediate word lists like the Oxford 3000 or the General Service List.

Practice contextual learning. For example, instead of just learning "run," explore its variations: "run out of time," "run into a problem," "run errands."

Keep a vocabulary notebook. Write new words with example sentences to understand their usage.

Interactive Practice: From Speaking to Writing. Language is a skill, not just knowledge. To improve, learners must actively use English:

Join language exchange programs like HelloTalk or Tandem to speak with native or fluent speakers.

Write a journal or short stories in English. Apps like Penzu or even a simple notebook can help you express thoughts while practicing grammar and vocabulary.

Participate in online communities, such as Reddit or English-learning forums, where you can discuss topics in English.

Understanding Pronunciation and Accents: English pronunciation is tricky, with words like "though," "tough," and "through" sounding entirely different. To tackle this:

Practice phonetics. Familiarize yourself with the International Phonetic Alphabet (IPA) to understand how words should sound.

Watch videos of native speakers. YouTube channels like Rachel's English or BBC Learning English are great for accent and pronunciation training.

Use speech recognition apps like Elsa Speak, which provide real-time feedback on pronunciation.

Leverage Technology: Digital tools have revolutionized language learning:

Language apps: Duolingo, Babbel, and LingQ offer interactive exercises, lessons, and daily practice reminders.

AI-based tutors: Platforms like ChatGPT or Elsa Speak simulate conversations and provide feedback on writing or speaking.

Online courses: Websites like Coursera, edX, and Udemy offer in-depth English courses taught by certified teachers.

Why English Is Worth Learning

English isn't just practical; it's also a language of cultural richness. It allows learners to:

Access international literature, from Shakespeare to contemporary novels.

Understand global media, including movies, music, and news.

Bridge cultural gaps by connecting with people worldwide.

Moreover, English is incredibly flexible. Words can shift between parts of speech (e.g., "email" as a noun and verb), and new phrases constantly emerge in response to cultural changes. This adaptability makes English a dynamic and ever-evolving language.

In conclusion, learning English is a journey, not a destination. It's a skill that grows with practice, patience, and persistence. By using immersive techniques, focusing on active learning, and leveraging modern technology, anyone can master this global language. Remember, each step forward—whether it's a new word learned or a sentence spoken confidently—brings you closer to fluency.

English isn't just a tool; it's a gateway to a world of opportunity and connection. So, take the first step today, and enjoy the adventure of mastering this fascinating language.

Literature

1. Cambridge University Press. English Grammar in Use. 5th Edition. Cambridge, 2019.
2. Oxford University Press. Oxford Advanced Learner's Dictionary. 10th Edition. Oxford, 2020.
3. Rachel's English. "English Pronunciation Training." YouTube Channel. Accessed January 28, 2025. https://www.youtube.com/user/rachelsenglish.
4. BBC Learning English. "English at Your Fingertips." Accessed January 28, 2025. https://www.bbc.co.uk/learningenglish.
5. Elsa Speak. "AI-Powered English Pronunciation App." Accessed January 28, 2025. https://elsaspeak.com/.
6. Crystal, David. The Cambridge Encyclopedia of the English Language. 3rd Edition. Cambridge University Press, 2018.
7. LingQ. "Learn Languages Online." Accessed January 28, 2025. https://www.lingq.com/.
8. Coursera. "English Learning Courses by Top Universities." Accessed January 28, 2025. https://www.coursera.org/.
9. Udemy. "English Language Courses and Tutorials." Accessed January 28, 2025. https://www.udemy.com/.
10. YouTube. BBC Learning English: English at the Movies. Accessed January 28, 2025. https://www.youtube.com/bbclearningenglish.

UDC: 811.111-027.511

THE ROLE OF ENGLISH AS A GLOBAL LANGUAGE

Нурмухан Д.Ә. - ФИ-23-3к4 тобы студенті
Көпбай А.Қ-п.ғ.м., оқытушы

The factors that have elevated English to the status of an international language have been a transformative force and continue to play a significant role in contemporary life. It is not merely a tool for communication but also a medium through which cultures, economies, and political systems around the globe are interconnected. With over 1.5 billion speakers, English dominates key areas such as global business, science, technology, and education. This article seeks to explore the present role of English as a worldwide language, drawing insights from various influential works that highlight its historical, political, and cultural significance.

In fact, the spread of English across the globe can be explained as an outward movement which first began during the colonial period when British imperialism played a very significant role in establishing the language in most parts of the world. As David Crystal describes, through colonization and administration, the British Empire provided the ground for the international use of the language in such countries as India, Nigeria, and parts of the Caribbean. That is to say, English was established as a language of governance, education, and commerce; it could get a foothold across the globe.

Nonetheless, the spread of English has faced criticism. Robert Phillipson argues that the dominance of English represents a form of linguistic imperialism, which contributes to sustaining inequalities between countries where English is spoken and those where it is not. He asserts that the promotion of English sidelines local languages and traditions, particularly in post-colonial nations where English was enforced as the official language. This displacement can lead to the erosion of native languages and a diminishing sense of cultural identity.

Notably, English occupies a prominent role in the global economy, particularly in fields such as international trade, finance, and diplomacy. As highlighted in David Graddol's article, "The Future of English?", it is evident that English has become the default language for international communication in domains like science, technology, and higher education. Multinational corporations such as Google, Microsoft, and Amazon conduct both internal and external communication

exclusively in English. As a result, fluency in English is regarded as an essential skill for anyone aiming to engage in the global marketplace.

Graddol further explains that in nations where English is not the native language, its use as a second language has significantly grown, giving rise to a new group of "global English speakers" who utilize the language for specific, often professional, purposes. This trend is particularly evident in higher education, where numerous universities worldwide, particularly in Europe and Asia, provide a wide range of courses and programs in English to attract international students. Mastery of English is now seen as a crucial factor for accessing academic resources and research, as the majority of scientific journals and publications are written in English.

Tom McArthur's observations in The Oxford Guide to Global English emphasize that English is no longer a single, unified language exclusive to native speakers in countries like the UK or the US. The rise of Global Englishes has transformed the language, allowing it to adapt and mirror the local customs, histories, and identities of various regions. Indian English, Nigerian English, Singaporean English, and several others illustrate how English can evolve and merge with local tongues and traditions, forming diverse linguistic ecosystems.

This decentralization of English has had significant consequences on worldwide interaction, particularly as it becomes the shared medium of communication in international settings—not necessarily in its "standard" forms but in various localized dialects. It's intriguing how this transformation highlights the ways in which language responds to the requirements of its speakers, adjusting to diverse cultural and societal contexts. The spread of English, therefore, isn't simply about a language expanding; it's about it being restructured and redefined across the globe.

As technology and globalization continue to make the world more interconnected, there has been much speculation about what the future may bring for English. Janina Brutt-Griffler investigates how English became a universal language, not only because of political and economic supremacy but also due to frameworks that allow for adaptation and growth within diverse cultural contexts. She contends that as long as the English language remains versatile and receptive to various linguistic and cultural influences, it is destined to prosper.

Nevertheless, Brutt-Griffler also addresses the potential challenges that English may encounter in the future, especially with the increasing prominence of other languages like Mandarin and Spanish on the world stage. With the rise of multilingualism and technological advancements that facilitate translation between languages, the dominance of English in certain regions may diminish. However, at least for the near future, owing to its historical legacy and deep entrenchment in global organizations, media, and education, English will remain crucial on a worldwide scale.

The worldwide prominence of the English language is a crucial and complex phenomenon that marks the convergence of history, politics, culture, and economics. Starting with its spread through British colonial expansion, English has risen to a leading role in the global economy and education. Yet, this dominance is fraught with obstacles, including issues of linguistic domination and the suppression of native languages.

Literature

1. David Crystal – “English as a Global Language”
2. Robert Phillipson – “Linguistic Imperialism”
3. David Graddol – “The Future of English?”
4. Tom McArthur – “The Oxford Guide to World English”
5. Janina Brutt-Griffler – “World English: A Study of its Development”
6. Jennifer Jenkins – “Global Englishes: A Resource Book for Students”
8. Braj B. Kachru – “The Alchemy of English: The Spread, Functions, and Models of Non-Native Englishes”
9. Alastair Pennycook – “The Cultural Politics of English as an International Language”
10. Barbara Seidlhofer – “Understanding English as a Lingua Franca”
11. Henry Widdowson – “Defining Issues in English Language Teaching”
12. Kingsley Bolton – “World Englishes: Critical Concepts in Linguistics”
13. Andrew Kirkpatrick – “World Englishes: Implications for International Communication and English Language Teaching”
14. Peter Trudgill – “Sociolinguistics: An Introduction to Language and Society”
15. Edwin Thumboo – “The Three Circles of English”
16. James Crawford – “At War with Diversity: US Language Policy in an Age of Anxiety”
17. Suresh Canagarajah – “Resisting Linguistic Imperialism in English Teaching”
18. Zoltán Dörnyei – “Motivational Strategies in the Language Classroom”
19. Anne Pakir – “English in Singapore: The Linguistic Pluralism and Cultural Domination”
20. RajendMesthrie – “World Englishes: The Study of New Linguistic Varieties”
21. Randolph Quirk – “The Use of English”

UDC 004.056.5

THE USAGE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN STUDYING FOREIGN LANGUAGE

Oralbay S.G. - IP 24-6k2-student
Baidabekova M.S – master, senior lecturer

In the digital era, the environment in which language is acquired has undergone a sea change, and artificial intelligence (AI) has found a central role in improving the effectiveness and speed of foreign language learning. Thanks to a wide range of applications, AI guarantees customized, adaptive and growingly interactive language learning processes. This article discusses the multiple aspects of AI in research of foreign languages, including its potential, usefulness, problems and future.

Enhanced Personalization Through AI.

One of the most prominent benefits of AI in foreign language learning is the capacity it provides to deliver individualized learning experiences. In most classical language-teaching-practice learners engage in a one size-for-all process that may not be conducive to the learners' speed and style in learning (i.e. AI-based platforms use machine learning algorithms to evaluate the strengths and weaknesses of a learner and adjust the content or learning paths accordingly. Examples of such applications such as Duolingo and Babbel are able to change their tasks depending on the user's performance; for example, when a student makes mistakes in verb conjugation the application includes additional practice questions for verb conjugation of that specific topic. Further, AI has the potential to process large volumes of data in order to detect learners' learning progression trends, and in doing so, to help pave a more individualized learning path. All these factors - time of study, preferred way of learning and real time performance metrics - can be used by AI to present customized resource or module that suits the individual learner needs.

Intelligent Tutoring Systems

Another innovative application in language learning is ITSs powered by AI. Such systems are able to mimic human-like interaction: students immediately receive feedback and guidance. For instance, lots of chatbots powered by NLP can conduct conversations with learners and thus provide them with opportunities for speaking and writing in a foreign language without the pressure of communicating with a human being. These chatbots can recognize mistakes and immediately correct them; they can even let the user know where he/she has gone wrong. Performing sentiment analysis, understanding context-the AI tutor comes up with rich, responsive dialogues, learning is no more a humdrum, an engaging exercise, in fact. Speech Recognition and Pronunciation Improvement

The most vital challenges among the learners of the language are proper pronunciation and intonation.

It is here that speech recognition technology using AI becomes indispensable. Applications featuring this technology in real time scan a learner's speech and highlight areas concerning pronunciation accuracy and fluency. For example, certain applications, like ELSA Speak, use AI-powered advanced algorithms to the extent of breaking down speech patterns for comparison by a learner against those of native speakers. This would enable the student to make amendments in his speaking methods to achieve more efficient learning. Such technology, therefore, proves highly beneficial in this globalized scenario when one is traveling or needs to converse with people from other countries in business dealings.

Gamification and Engagement: AI also enhances engagement through gamification techniques. Most language learning platforms incorporate game-like elements that help in rewarding and retaining users. They use AI algorithms to change the difficulty level with the proficiency of the user, keeping them challenged yet not overwhelmed. The tracking of progress, achievement badges, leaderboards, and interactive challenges create a competitive, enjoyable learning environment that can raise motivation. Also, machine learning algorithms can detect the users' behavior and recommend for them games, quizzes, or other challenges that best suit the users. This method maintains novelty on the part of the learner concerning their interests, in addition to making practice without getting bored due to repetition-essential factors of language retention. Cultural Context and Understanding.

AI can augment language learning to embed cultural lessons within the learning curriculum. Platforms may, for example, review social media in the target language, film, and news articles and present contextually relevant chunks to the learner. This kind of approach shall help in getting a better grasp but also enable an appreciation for the nuances in culture that have traditionally been misplaced in language trainings. AI can analyze user-generated content and make the learner understand how language is trending in different contexts, such as slang or regional dialects. Such contextual learning makes students aware of how to behave in life. Challenges and Limitations Besides many benefits, the integration of AI into language learning has various challenges. These are ethical considerations concerning data privacy-the recording and analyzing of data to tailor the learning experience. However, the platform should give its users a sense of security and transparency in handling their data. Besides, while AI can give instant feedback, it still lacks some crucial elements of emotional intelligence and cultural awareness that a human instructor provides. Most complex nuances of languages still need to be explained by humans, and learners may also benefit from face-to-face interaction with advanced speakers or teachers who encourage them or offer emotional support. There is also the risk of over-dependency on the technology. As much as AI applications can enhance learning, students need to be conventionally schooled through experiences and human interactions. In this respect, there should be a proper balance between the usage of AI tools and comprehensive language education for holistic learning.

Future of AI in Language Learning

The potential for a complete revolution in foreign language education is huge while the AI technology continuously upgrades. More sophisticated AI algorithms with a deeper sense of context and even the subtlety of language would imply a shift toward increasingly effective learning tools.

References

1. Chinnery, G. M. (2006). Mobile Assisted Language Learning. Language Learning & Technology, 10(1), 9-16.
2. Godwin-Jones, R. (2018). Second Language Vocabulary Learning with Digital Technology. Language Learning & Technology, 22(1), 4-25.

3. Lu, X., & Ai, H. (2015). Syntactic Complexity in College-Level English Writing. Journal of Second Language Writing, 29, 16-27.

UDC 2-756:81’22

THE ESSENCE OF MULTILINGUAL EDUCATION IN KAZAKHSTAN'S EDUCATION SYSTEM

Orazbayeva Z. – the student of Phi 24-4kr
Baimakhanova A.B. – Master, Senior lecturer

Kazakhstan is a multilingual country, home to over 100 nationalities, and education is one of its highest priorities. The goal is to ensure that the education system becomes competitive and of high quality, enabling Kazakh University graduates to continue their studies easily at international institutions. Introducing teaching in three languages—Kazakh, Russian, and English—is a critical step forward in realizing the country’s Education Development Concept, which aims to foster core competencies like trilingualism, multiculturalism, and effective communication. Multilingual education in Kazakhstan is designed to nurture the holistic development of students, ensuring they acquire not only linguistic skills but also a broader understanding of different cultures. A multilingual individual is one who can speak several languages fluently while showing respect for the traditions and values of other peoples.

In the digital age, there is an increasing emphasis on creating effective learning environments for young people, promoting educational systems that encourage cross-cultural dialogue. Multicultural education is now a key focus within Kazakhstan, particularly in higher education, where universities play a vital role in shaping students’ multicultural identities. It is at the university level that foundational life values and principles are formed, providing students with a deep understanding of their national identity while preparing them to interact with the global community.

However, many of the distinct cultural differences are diminishing over time, and people are losing touch with their cultural roots. The moral lessons passed down from previous generations are often being overlooked. As a result, the teacher’s role becomes even more significant. Educators are tasked with utilizing their knowledge of various cultural traditions, human values, and global culture to create an environment conducive to fostering well-rounded individuals. In order to address this, teachers must focus on the following objectives:

1. Promoting the spiritual and moral values of individuals while preserving cultural traditions.
2. Encouraging students to develop a sense of patriotism and pride in their country, as well as their university.
3. Fostering respect and tolerance towards others, embracing diversity in all its forms.
4. Teaching students to appreciate Kazakhstan's cultural values through the study of world literature and global traditions.
5. Cultivating an understanding of a healthy lifestyle and encouraging active participation in cultural and sports activities.

In Kazakhstan’s educational institutions, there is a strong emphasis on language learning. The goal is to equip students with the necessary skills to communicate in Kazakh, Russian, and foreign languages, thus improving their intercultural competence. Students are not only taught the practical aspects of language but also introduced to the rich cultural and historical contexts in which these languages are used. The ability to communicate effectively in multiple languages helps students navigate different situations, ensuring they can engage in various forms of communication at the local, national, and international levels.

In addition to its practical use in everyday life, language learning in Kazakhstan serves several educational purposes. It allows students to expand their knowledge, improve their cultural awareness, and enhance their thinking, speaking, and writing abilities. The integration of language skills into the broader educational framework encourages students to actively engage in international academic conferences, respect other cultures, and represent their country on the global stage.

Several activities support the development of a multilingual, multicultural individual. These include:

1. Language courses in English, German, French, and other foreign languages.
2. Competitions, language contests, and themed events that promote active language use.

Teachers play a crucial role in stimulating interest in language learning by employing diverse teaching strategies, such as educational games, discussions, and problem-solving exercises. The introduction of modern technologies, such as e-books, multimedia presentations, and audio-visual materials, enhances the language-learning experience. Moreover, President of Kazakhstan has emphasized the importance of being proficient in three languages from a young age. The acquisition of Kazakh, Russian, and English is now considered essential for personal, professional, and academic success. Russian is recognized as an official language of Kazakhstan, playing a vital role as a language of interethnic communication, as well as an important global language.

The issue of multilingual education remains a central concern today. Various teaching methods and strategies are being implemented to address this need. Kazakhstan has made considerable strides in creating the necessary conditions for multilingual education, ensuring that students are well-prepared to meet the demands of the global workforce and society.

At universities, there are specific programs designed to advance the study of Kazakh, Russian, and English. These programs offer students the opportunity to study not only their specialized subjects but also to improve their proficiency in professional English, which is an essential skill in today’s globalized world. This approach to education facilitates the development of multicultural perspectives, as students are encouraged to participate in international conferences and present research in English. The Russian language, with its rich literary and cultural history, holds global significance and continues to be an essential tool for communication. Similarly, English, as the global language of science, business, and culture, is integral to connecting students with the wider world.

The learning of foreign languages, particularly English, is not confined to students alone. People of all ages, including adults, are increasingly engaging in language learning to improve their global competencies. Learning these languages opens up a world of cultural exploration, whether through reading literature in its original form, watching films, or traveling abroad. Understanding these languages helps individuals stay connected with the modern world and ensures that they are prepared to navigate the challenges of the 21st century. Ultimately, proficiency in multiple languages allows people to remain adaptable and open-minded, fostering personal growth and creating opportunities for success in both local and international contexts.The commitment to multilingual education in Kazakhstan serves as an important step towards fostering a more inclusive, globally connected society where individuals are equipped to interact with diverse cultures and make meaningful contributions to the global community.

References

1. The constitution ofthe Republic of Kazakhstan.– Astana, 2024.
2. The law on languages of the Republic of Kazakhstan. – Astana, 2024.
3. Worldbook Encycclopedia. - UK , 1994.

UDC 541.18

TYPES OF COMPREHENSION ACTIVITIES FOR TRAINING COMMUNICATIVE SKILLS IN TEACHING FOREIGN LANGUAGE

Rakhmatulla S.N. – student of the group Phi-23-3r2
Galustyan D.M. – Master of pedagogical sciences, teacher

Learning foreign languages is always more than just memorizing words and grammar rules. To become a good conversationalist, you need to learn not only to speak, but also to understand the interlocutor. After all, what's the point if you can construct a beautiful sentence, but do not grasp the meaning of the answer? I think that comprehension exercises, whether listening, reading or analyzing non-verbal information, play a key role in developing communication skills. In this article, I tell you what exercises you can use to make understanding the language easy and the learning process interesting.

1. Understanding is the basis of communication

Imagine that you came to another country. You are trying to order a coffee, but do not understand what the barista is saying. Even with a rich vocabulary, you can get confused if you do not learn to "listen" to the language. For me, understanding is not just hearing the words, but catching their essence. This is the key to successful communication, which includes perceiving the intonation, context and even the emotions of the interlocutor.

2. What exercises will help you understand the language better?

2.1 Listening — hearing and listening

To learn to understand speech by ear, you don't have to dive into complex texts right away. I would start with tasks that involve choosing the correct answer after listening to a dialogue. For example, "What did the customer order in the cafe?" or "Where is the person heading?" I think that exercises with filling in the gaps in the text you heard also work great. Such tasks help you get used to the pace of speech, accents and new words.

2.2 Reading with comprehension — not just words, but stories

Reading in a foreign language is not boring exercises from a textbook, but a whole adventure! I think that a text with a funny or even intriguing story motivates the most. You can ask students questions or ask them to retell the plot. Personally, retelling seems to me to be a golden exercise: it requires both understanding and the correct presentation of information.

2.3 Non-verbal exercises — reading between the lines

When we communicate, we "listen" not only to words. Gestures, facial expressions, intonation - all this helps to understand the interlocutor. I would suggest the following exercise: show students a short video with characters without words and ask what they could talk about or what their mood is. This not only develops understanding, but also helps to take into account cultural differences.

3. Add creativity

Who wants to do boring exercises? Personally, I am always for making the learning process interesting and lively. Here are some ideas:

3.1 Using technology. Interactive platforms, apps with listening tasks, or even YouTube videos are great. For example, I love watching videos and then discussing them.

3.2 Role-playing. Simulate a dialogue in a store or an airport. I think this helps you feel like you are in a real situation.

3.3 Adding various games. Quizzes, quests, or even creating your own comic book in a foreign language turn learning into an exciting adventure. I would love to try this practice!

Understanding a language is the basis of communication. Without it, it is impossible to feel confident in a real conversation. However, boring tasks are long gone. I believe that using creative approaches, modern technology, and interesting exercises inspires language learning. If I were to teach, I would definitely add such exercises to my lessons. This will make the process not only useful, but also truly exciting. Who knows, maybe your ability to listen and understand will be the key to success in the future?

List of references

1. Grellet, F. Developing Reading Skills. Cambridge University Press, 2020.
2. Jacobson, J., Johnson, K., & Lapp, D. Effective Instruction for English Language Learners: Supporting Text-Based
3. Falk-Ross, F. Language-Based Approaches to Support Reading Comprehension. Rowman & Littlefield, 2014.
4. CommonLit. (n.d.). Online Reading Resources for Teachers and Students. Retrieved from https://www.commonlit.org.
5. ReadTheory. (n.d.). Adaptive Reading Comprehension Exercises. Retrieved from https://readtheory.org.
6. Effective Instruction for English Language Learners: Supporting Text-Based Comprehension and Communication Skills
7. Authors: Julie Jacobson, Kelly Johnson и Diane Lapp. 2010

UDC 821

MORAL VALUES IN JANE AUSTEN'S "PRIDE AND PREJUDICE"

Rustamova S. – student of the group Phi-24-4kr
Kaldybekkyzy M. – master of pedagogical sciences, lecturer

Jane Austen's Pride and Prejudice is not merely a romantic comedy; it is a nuanced exploration of human nature, particularly the intricate dance between pride and prejudice. These two seemingly distinct traits are intricately intertwined throughout the novel, shaping the characters' actions, relationships, and ultimately, their destinies.

Pride, in its essence, is an excessive self-esteem, an inflated sense of one's own importance. In Pride and Prejudice, Mr. Darcy embodies this trait. His high social standing and considerable wealth have fostered a sense of superiority, leading him to view others, especially those of lower social standing, with disdain. His initial assessment of Elizabeth Bennet, clouded by prejudice and a belief in her social inferiority, blinds him to her true worth.

Prejudice, on the other hand, is a preconceived judgment or opinion, often formed without sufficient evidence or reason. Elizabeth Bennet, despite her intelligence and wit, initially harbors prejudices against Mr. Darcy. She is swayed by the opinions of others, particularly Wickham's malicious portrayal of Darcy, and allows these preconceived notions to color her perception of him.

The interplay between these two traits creates significant obstacles for the protagonists. Darcy's pride prevents him from recognizing Elizabeth's true character and worth, while Elizabeth's prejudice blinds her to his genuine qualities. Their initial interactions are marked by misunderstandings and misjudgments, fueled by their respective pride and prejudice.

However, the novel also demonstrates the transformative power of self-reflection and genuine understanding. As the story progresses, both Darcy and Elizabeth gradually overcome their pride and prejudice. Darcy, through his sincere letter to Elizabeth, reveals his genuine feelings and acknowledges his past mistakes. He begins to see Elizabeth for who she truly is – intelligent, independent, and possessing a strong moral compass.

Elizabeth, in turn, confronts her own prejudices. Upon reading Darcy's letter, she begins to question her own assumptions and recognizes the injustice of her judgment. She grapples with her own pride, acknowledging that her initial dislike of Darcy was partly fueled by a desire to assert her own independence.

The culmination of their journey is a mutual understanding and acceptance, achieved through overcoming their pride and shedding their prejudices. Their love story serves as a powerful testament to the transformative power of self-awareness and the importance of looking beyond superficial judgments.

In conclusion, Pride and Prejudice is a profound exploration of the human condition. Through the intertwined themes of pride and prejudice, Austen masterfully depicts the complexities of human relationships, the importance of self-reflection, and the enduring power of love and understanding.

Literature

1. Wright, Joe Pride & Prejudice Working Title Films. London. 2005.- p.293
2. M. Butler Jane Austen and the War of ldeas. Oxford: Clarendon, 1975. - p.348
4. Brown, Lloyd, "Jane Austen and the Feminist Tradition". Nineteenth-CenturyFiction 2002.- p.391
5. Аникин Г.В., Михальская Н.П. История английской литературы. М.: Высшаяшкола 2003.- p.255
6. Fraiman, Susan. "The Humiliation of Elizabeth Bennet". Ref guring the Father: New Feminist Harvard University Press, M. 2003. -p.236
7 Johnson, Claudia. Jane Austen: Women, Politics and the Novel. Chicago: U. of Chicago, 2008 p.-224

UDC 37.02

NEOLOGISIMS ARE PART OF ENGLISH

Rustamova S. - student of 21-4k group

Zhantureyeva G.A. - Lecturer

This article is devoted to the study of the process of the formation of new lexical units, neologisms in modern English. The purpose of the article is to analyze the process of the emergence of new words in the English language and identify characteristic trends in the development of the language. The main focus is on finding patterns in the appearance of new words in the English language. Its known that language is a **dynamic phenomenon** which accurately **reflects contemporary society.** The English lexicon has mutated over time from a variety of parent languages, primarily Latin, French and Old English, which originally derive from the prehistoric Proto-Indo-European. Though certain core words hark back to the fundamental origins of the language, and remain more or less consistent, over time many new words have been added – **a direct reflection of the preoccupations of a society at any particular time in history.**

Neologisms are new word that is coined especially by a person affected with schizophrenia and is meaningless except to the coiner, and is typically a combination of two existing words or a shortening or distortion of an existing word.

The modern world does not stand still, everything in it changes and develops. The development of society is reflected in numerous lexical units that determine social relations and changes that inevitably entail lexical innovations and transformations in the language. New objects and realities from various spheres of modern life, primarily from the sphere of information technologies and everyday practices, are directly reflected in the languages of all countries.

Neologisms originated a long time ago, the appearance of many of them is attributed to William Shakespeare, but as you know, if something appeared, then someone needs it. Thanks to the development of language, culture and society, there are so many of them that an attempt to count them will not be possible. Neologisms help to trace and feel all the beauty of the language that he wants to show, its ability to adapt to the modern world. Our age, filled with wires and a web of Internet networks, makes it possible to communicate to all people on Earth, which has become the reason for the extensive growth of the language, there are more and more such words every day, but after passing the obligatory stages of public approval and consolidation in the lexicon, they become public words and expressions.

The word neologism, if you look at domestic reference books, has the following meaning "Neologism -a, m. In linguistics: a new, word or expression, as well as a new meaning of an old word". A neologism is a word or turn of speech created to denote a new object or to express a new concept. The freshness and uncommonness of such a word, phrase or turn of speech is clearly felt by the native speakers of the given language, but it seems to be difficult to use and translate by non-native speakers. A neologism is a new word or a stable combination of words, new either in form or in content both in form and in content. Today, there are several principles for the formation of neologisms in the English language.

Principle 1. A new word is formed for the name of new realities according to the standard models of word formation from morphemes that exist in the language.

Principle 2. A word that has long existed in a language can acquire a new meaning based on the similarity of the newly designated phenomenon with the already known phenomenon.

Principle 3. The word is borrowed from another language together with the meaning or separately to designate another phenomenon in a given society

The vocabulary of the language is constantly changing, since the language tends to reflect all changes in people's lives. In modern English, vocabulary development is happening, as never before, very rapidly. The reason for this is primarily the scientific and technical revolution, as a result of which new concepts appear in science and technology, changes occur in culture and social relations between people. New words and expressions that arise to denote new concepts in science and technology appear as terminological neologisms. This group includes, for example, the words: extranet, intranet, AIDS, HIV, scuba.

New words and expressions can arise to convey concepts that already exist in the language, but expressed by other linguistic means, in order to create expressiveness. Such neologisms are called stylistic. This group includes the following neoplasms: brain-drain - brain drain, departure of scientists from the country; trigger-happy - militant. It should be noted that the term "neologism" first appeared in 1755 in French, from where, after 1800, English was borrowed in the meaning of "the use of new words, innovations in the language, as well as a new word or expression". Over the past decades, numerous attempts have been made in linguistics to give a complete and clear definition of the concept of "neologism". Since this concept is complex, multidimensional, heterogeneous, its definition requires taking into account a set of parameters that make it possible to delimit ordinary lexical units, on the one hand, and from non-normative, occasional new formations on the other. The concept of a neologism suggests an application of the neologism, the relation of this term not only to words and expressions denoting new concepts, phenomena, processes that are new in terms of form.

In conclusion neologisms are an important feature of the language, contributing to its development, uniqueness. The problem of correct understanding and translation of neologisms arises, no dictionary can keep up with the modern development of science, culture, technology and society, affecting all areas of human knowledge. The main quality of neologisms that distinguishes them from all other units of the vocabulary of the language is the quality and ability that is displayed in the very term of the word.

References

1. Green, Jonathon-New words Neologism
2. Analogy in Word-formation: A Study of English Neologisms and Occasionalisms (Trends in Linguistics. Studies and Monographs [TiLSM] Book 309)
3. Tim Küpper-Neologism in Early Modern English
4. Sylvia Chalker-The Little Oxford Dictionary of English Grammar

UDC 004

GLOBAL INFORMATION NETWORK PRINCIPLES

Rysynbek K. - Student of Group 24-5K12

Baidabekova M.S. - master, senior lecturer

This paper reviewed the modern principles of global information networks. The rapid development of information technologies influences a line of modification of the communication systems themselves, imposing ever-growing demands for their efficiency and safety. Data transmission is analyzed, along with cybersecurity, cloud technologies, and the use of the principles of artificial intelligence. Further, methods of providing stability and availability for global networks are considered. The paper generalizes major scientific findings on the current trend and future direction to estimate the perspectives of the international information networks development.

Nowadays, the development of information technologies goes so fast that the leading role in the modern world belongs more and more to global information networks. Such rapid acceleration of digital transformation caused the unprecedented diffusion of information networks throughout government administration, education, health, businesses, and social sectors. Due to the fact that data transfer should be effective and secure, problems arise with the stability and reliability of the network; the integration of novel technologies became actual. Of course, one cannot create global networks without artificial intelligence, cloud technologies, big data, and 5G communication standards. On the other hand, this development of the technologies brings the challenges which threaten cybersecurity, protection of personal data, and struggle against cyber-attacks. Therefore, elaboration and improvement of new principles of effective functioning of information networks is especially important.

Additionally, global networks contribute to economic development, international cooperation, and the formation of an innovative ecosystem. They facilitate remote work, online education, e-commerce, and digital services. These processes have a direct impact on people's quality of life worldwide and highlight the need to address digital inequality.

The primary goal of this study is to analyze the modern principles of global information networks and determine ways to improve their efficiency. The rapid development of information technologies and the process of digital transformation make issues such as data transmission, security, stability, and accessibility increasingly relevant.

In this regard, the article examines:

- The operating principles of global networks
- Their development directions
- The impact of new technologies

It also investigates the role of cybersecurity, cloud technologies, artificial intelligence, and 5G communication standards in ensuring network reliability. Additionally, the social and economic significance of networks is assessed, and future directions for their improvement are discussed.

The rapid development of information technologies has permeated all aspects of life in contemporary society, underlining the importance of global information networks. These have become the ground for innovations in economics, science, education, healthcare, business, governance, and social life. Correspondingly to the development of infrastructure and deployment of advanced technologies, information exchange has grown explosively; new horizons have opened that allow for effective usage of global networks. At the same time, such development processes create a wide range of challenges linked to dependability, safety, and resistance of networks. Global information networks represent one backbone for contemporary digital communications interlinking sectors and infrastructures across continents. In this respect, it is essentially the ability to work seamlessly across borders that makes them indispensable. At any rate, modern technologies have become indispensible in handling the growing demands of such systems: cybersecurity, artificial intelligence, big data analysis, and 5G technologies. In this respect, cybersecurity has turned into a constitutive part of stability and efficiency in information networks. Meanwhile, the development of these networks is impossible without the enhancement of their functional potential, which faces such threats as privacy, personal data protection, and digital inequality. All these challenges need a strong response in the form of solutions for data protection and equal access. This paper is dedicated to current concepts of international information networks, key trends in their development, and the contribution of novel technologies for their functional enhancement. It also reviews the effective strategies in data transmission and dissemination to increase the resilience of information networks for long-term viability and security.

The role of global information networks in modern society consists of a broad area. First of all, they are not just a method of communication, but also serious factors for developing such spheres as economy, education, healthcare, government administration, and business. Network development is directly connected with the introduction of new technologies, which in turn enlarges access to information and fosters digitalization of society. Development of modern information networks is based on a few basic criteria: speed, stability, and security. Cloud technologies, artificial intelligence, big data analytics, and 5G communication systems currently under development contribute to increasing the rate of information exchange. Such technologies do not just make processing and storage easier but also the exploitation of information. Along with the obvious advantages, the expansion of global networks creates several difficulties. Cybersecurity issues have gained greater momentum and are improving fast with the growth of information technologies. The ever-increasing number of users on networks and an ever-expanding set of newly introduced technologies require urgent protection against cyberattacks. Such aspects as personal data protection, not being infected with malware, and developing proper encryption will ensure stability in the development of information networks. It creates the need for further reinforcement of regulatory functions and mechanisms, increasing international cooperation in fighting cyber threats with joint measures. Already, the social and economic significance of global information networks is on the rise. Generally speaking, in the context of the digital economy, online communication, e-commerce, and remote work formats ensure fundamental transformations in the labor market, trade systems, and consumer behavior with the help of networks. These processes accelerate the globalization of the world economy and open up new opportunities for the effective use of digital technologies. At the same time, the accessibility and stability of information networks are important in ensuring the equality of access to digital technologies. Thus, the development of global information networks is associated with both new

opportunities and new challenges. Other crucial issues that contribute to this industry's sustainable growth include information security, network reliability, and proper usage of the advantages created by technology.

References

1. Abdikerimuly, B. Information Technologies and Global Networks: Theory and Practice. – Almaty: “Kazakh University,” 2022.
2. Khojamkulov, S. Digital Transformation and Its Impact on Society. – Astana: “Foliant,” 2021.
3. Toleshova, G. Fundamentals of Cybersecurity: Ensuring Information Security. – Almaty: “Mektep,” 2020.
5. Jumabay, A. Cloud Technologies and Big Data Processing. – Shymkent: “South Polygraph,” 2019.
6. Kairat, B., Sapar, N. 5G Technology and Its Role in Global Networks. // “Informatics and Information Technologies” Scientific Journal, No. 4 (2023), pp. 45-57.

UDC 81-139

THE POLICY OF USING AI

Saparbay K. – student of the group Phi-23-3k1
Mussir A. – Master of Pedagogical sciences, lecturer

Artificial Intelligence (AI) has established itself as a vital element of contemporary society, impacting sectors such as healthcare, education, finance, and transportation. Developing effective policies for AI is essential to ensure its ethical, responsible, and efficient application. AI ethics represent a framework of principles outlining what AI systems should and should not do. These typically emphasize safety, impartiality, and a human-centered approach. The notion of "machine ethics" first surfaced in science fiction literature, where writers examined the conduct, reasoning, emotions, and relationships of robots with humans. This concept, known as "robotics," adheres to these foundational rules:

1. A robot must not harm humanity or, through inaction, allow humanity to be harmed.

2. A robot must prioritize the well-being of humans and prevent harm to individuals, unless doing so conflicts with the First Law.

3. A robot must obey instructions from human beings unless such instructions conflict with the First or Second Rule.

4. A robot must protect its own existence as long as such protection does not conflict with the First, Second, or Third Rule.

These principles provide a framework for ensuring that AI systems function in a secure and acceptable manner.

Artificial Intelligence (AI) has become a crucial part of modern society, significantly influencing many sectors such as healthcare, education, finance, and transportation. The rapid growth of AI calls for the implementation of effective policies that regulate its development, usage, and ethical considerations. These policies should not only enhance AI's capabilities but also ensure it benefits humanity while minimizing possible negative consequences.

AI applications in healthcare demonstrate a clear need for well-designed policies. Machine learning and AI-driven algorithms are revolutionizing disease diagnosis, treatment planning, and patient care. These advancements improve healthcare outcomes, often detecting diseases earlier than traditional methods. However, this brings new challenges, such as maintaining the privacy and security of sensitive health data. To address these concerns, it is essential that countries and health organizations adopt policies that protect patient data and ensure AI systems are transparent and fair in their operations.The transportation sector is another area where AI's impact is evident. AI-powered systems are behind the rise of autonomous vehicles, which promise safer roads, efficient traffic management, and fewer accidents. However, public concerns regarding the safety and responsibility for autonomous vehicle actions must be addressed. Establishing clear policy frameworks for testing, deployment, and regulation of these technologies is necessary. Policymakers must also anticipate the potential social impacts, such as job losses in the transport industry, and design policies that include retraining programs for displaced workers.The financial sector also depends heavily on AI for tasks like fraud detection, risk management, and optimizing investments. Although AI has the potential to make financial systems more efficient, it also creates risks, such as algorithmic bias, which can unfairly disadvantage certain groups. Financial policies must ensure that AI tools are designed and operated transparently, promoting fairness and accountability in how these systems are used to make decisions.

One of the most significant challenges in the field of AI is addressing bias. Many AI systems depend on data sets, which may already contain implicit biases from human decision-making. This can lead to AI systems making unfair or discriminatory decisions. To combat this, policies must require companies and governments to train their AI models using representative data that accurately reflects society's diversity. Regular reviews and adjustments of AI algorithms should be mandated to minimize the risk of biased outcomes. These policies will help ensure AI functions fairly and equally, without reinforcing existing social inequalities.

In addition to these field-specific challenges, AI accountability is a crucial issue. As AI systems become more sophisticated, it may become difficult for humans to fully understand why certain decisions are made, a problem often referred to as the "black box" phenomenon. Effective policy frameworks should ensure that AI systems are not only transparent in how they make decisions but also accountable when things go wrong. Companies must be held responsible for the outcomes of their AI technologies, especially when these systems cause harm, such as incorrect decisions made in hiring, legal, or medical contexts.

Another important aspect is the regulation of AI safety and security. Governments should consider policies that require AI systems to be rigorously tested before they are used publicly. This should include ensuring that AI systems are

secure and do not pose unintended risks to individuals or organizations. National and international guidelines should work together to provide a standardized approach to AI safety, creating more predictable and safer conditions for public use.

The rapid development of AI technology means that regulatory frameworks must also evolve quickly. Policymakers should focus on creating flexible, future-proof regulations that can keep up with technological advances. Regulations should be regularly reviewed and updated to reflect changes in AI innovation and applications. While controlling the risks, these policies must also allow space for technological growth and the exploration of AI's full potential.

Lastly, it's crucial to promote public awareness of AI. As AI technologies grow, the general public needs a better understanding of how these systems work, how their data is being used, and the potential risks involved. Well-informed individuals are better able to voice their concerns about privacy, fairness, and ethical considerations. Public education on AI also helps foster discussions about responsible AI use, ensuring that technological advancements are consistent with societal values and human rights.International cooperation in AI policy is equally vital. Since AI technologies transcend national borders, countries must align their regulations to prevent discrepancies and gaps in AI development and deployment. Universal guidelines, such as those regarding privacy protections, fairness, and data management, should be adopted to make cross-border AI usage simpler and more consistent. Global collaboration ensures that AI technologies are developed responsibly and used safely worldwide.

In conclusion,the widespread use of AI has highlighted the urgent need for strong, transparent, and ethical policies to govern its application. As AI becomes more integrated into everyday life, it is crucial that these policies prioritize not only human well-being but also privacy protection, the reduction of bias, and clear structures for accountability. Effective regulation will help mitigate the risks associated with AI, such as discrimination, invasion of privacy, and misuse of power, while fostering an environment where technological advancements align with the best interests of society. These policies must focus on ensuring that AI tools are used responsibly across various sectors, from healthcare to finance, education, and transportation.

Furthermore, as AI technology evolves rapidly, it is essential that regulations evolve with it. The responsible development and use of AI depend on the creation of adaptive policies that can keep pace with new developments while ensuring fairness, transparency, and security are maintained at all times. In doing so, AI will not only enhance innovation and boost productivity but also ensure that its benefits are shared widely, without causing harm or deepening inequalities. By setting clear, ethical guidelines for AI, we will enable its safe integration into society, benefiting everyone from individuals to global communities.Through careful planning, transparent practices, and active engagement with all stakeholders, the responsible use of AI will be assured. In this way, AI technology can continuously drive positive change, shaping the future of industries and contributing to the well-being of society as a whole. Thus, creating thoughtful, strategic policies will enable AI to become an empowering tool for global progress, aligned with the core principles of fairness and human dignity.

References

1. Jobin, 1. Jobin, A., Ienca, M., & Vayena, E. (2019). The global landscape of AI ethics guidelines. Nature Machine Intelligence, 1(9), 389–399.
2. Floridi, L., & Cowls, J. (2019). A unified framework of five principles for AI in society. Harvard Data Science Review, 1(1), 1-22.
3. Vinuesa, R., Azizpour, H., Leite, I., Balaam, M., Dignum, V., Domisch, S., ... & Nerini, F. F. (2020). The role of artificial intelligence in achieving the Sustainable Development Goals. Nature Communications, 11(1), 233.
4. Crawford, K. (2021). The Atlas of AI: Power, Politics, and the Planetary Costs of Artificial Intelligence. Yale University Press.
5. Mittelstadt, B. D., Russell, C., & Wachter, S. (2016). Explaining explanations in AI: Interpretability and transparency in machine learning. The International Journal of Human-Computer Studies, 100, 45-57.
6. Eubanks, V. (2018). Automating Inequality: How High-Tech Tools Profile, Police, and Punish the Poor. St. Martin's Press.

UDC 81'255

INCORRECT INTERPRETATION OF THE TEXT AS A BASIS FOR TRANSLATOR'S MISTAKES

Saydikarimova B.Sh. – student of group Phi-24-7k1
Ordabek B.O. - master of philological sciences, lecturer

Everybody is able to acquire a language if they choose to in today's world thanks to accessible learning tools and sophisticated internet technologies. However, frequently, all of the learned material is insufficient to translate professionally. Because "comprehending a foreign language perfectly" does not equate to "being an interpreter" entirely. Those who are certain they know the language and just rely solely on their instincts and prior knowledge often commit mistakes. But it is important to remember that everyone "gets into trouble"—professionals and amateurs both.

The popular 'interlingual homonyms' or 'false friends of the translator' often lead to errors. For example:

1.Реал – means«реальный» or football club Real Madrid
Real - means «настоящий, подлинный»
2. Продукт —продуктпитания.
Product — a product produced in any field.
3. Лунатик – человек, страдающий лунатизмом.
Lunatic – безумный.

4. Симпатия - положительное чувство, привязанность.

Sympathy - сочувствие, сопереживание.

Sometimes, the pitfalls of translation put even large companies in an awkward position. There have been plenty of such situations. For example, the Swedish company «Electrolux» found itself in this position. Their slogan was

Nothing Sucks Like an Electrolux - НетничегоотстойнееЭлектролюкса,

since the slang «sucks» means отстой.

Sometimes, quality of translation can affect relations between countries. Yes, this may sound strange, but that's exactly what happened in December 1977. The visit of U.S. President Jimmy Carter to Poland almost ended in a scandal due to translator's serious mistakes. Let's take a look at the translator's errors.

- "when I left the United States..." was translated as "when I finally gave up the U.S...."
- "Our nation was founded on..." became "when our nation was woven..."
- "Almost six million Americans have Polish ancestry" took on a completely different meaning: "Poland is the homeland of ten million Americans."

The reason for such mistakes can be called translator's inexperience in translation field, as we believe that experience and maturity are one of the key qualities of a good translator. Another reason is translator's ignorance of a certain field, since if a person is not familiar with this field; it is very difficult to carry out a correct and adequate translation. For instance:

The patient was admitted to the hospital after a stroke.

~~Пациент был доставлен в больницу после удара.~~

Пациент был доставлен в больницу после инсульта.

To sum up, all of the above examples prove to us how important translation quality is everywhere and at all times. Sometimes even one incorrectly translated word can be the object of scandal, ridicule and shameful situations. To avoid such situations, a translator needs to improve their professional skills, gain experience, watch and listen to authentic materials, and of course, learn from their mistakes, because only by making mistakes can a person understand how to do the right thing.

References

1. Baker, M. In Other Words: A Coursebook on Translation. Routledge,2018. – P. 120-133.
2. Kussmaul, P. Training the Translator. John Benjamins Publishing Company, 1999. – P. 88-97.
3. Munday, J. Introducing Translation Studies: Theories and Applications. Routledge, 2016. – P. 25-40.
4. Aytbaeva, G. K. Perevodovedenïe. Almatı: Qazaqwnïversïteti, 2008. – P. 56-68.

UDC 81'25

THE ROLE OF CULTURAL VALUES IN TRANSLATION

Saydikarimova B.Sh. – student of group Phi-24-7k1

Ordabek B.O. – master of philological sciences, lecturer

Each culture has its own ways of expression, traditions and symbols. For example, when translating folk proverbs and phrases, it is important not to lose their final meaning and substantive baggage. The translator must interpret the equivalents of such phrases in their own language or in such a way that they correspond to their ultimate meaning. To do this, the translator must be well versed in the cultural context. For example, a value considered important in one culture may have no place in another or be insignificant. In such cases, the translator needs to find cultural similarities or explain the ultimate meaning of the sentence by their differences. The translator must have great respect for the culture of each country, since the wrong translation not only violates the meaning, but also causes cultural inconveniences and disagreements between nations. For example: subtleties in religious, national or gender issues must be taken into account. The correct presentation of cultural values in translation is one of the main factors for the correct understanding and assessment of one text by representatives of other cultures. Therefore, translation is a bridge between language and culture.

Currently, many movies and cartoons receive a translation option from foreign languages into Russian and translate it into Kazakh, which leads to the disappearance of the main opinion in the film, which should have been transmitted to us. The main activity that the translator must perform is to correctly convey the thoughts and worldview of one country to another. For example, "Елдіңқұлағы-елу". The direct English of this proverb can lose its meaning, so you need to find an alternative. And as an alternative to this proverb, you can use the phrase "news travels fast". Only those nations that are culturally close to the Kazakh people can understand this concept. This is because these concepts are reflected not only in words, but also in the traditions and culture of this nation. But a concept in one language can convey the same meaning in another culture. For example, the English term "time is gold" can be translated into Kazakh in the same way. This is an understandable and culturally close alternative for Kazakh readers.

There are many such phrases. Examples of some:

"Уақыт- алтын"	"Time is gold"
"Білім-қуат"	" Knowledge is power"
"Тыныштық-байлық"	"Peace is wealth"
"Көз қорқақ қол батыр"	"The eyes are afraid, but the hands are strong

Language is an ambassador of culture. In each word lies the cultural and historical identity of that people. For this purpose, the translator must be an expert not only in two languages, but also in two cultures. The emotions of the author, as

well as his cultural vision, what he wanted to convey to the readers, must be conveyed by the translator into another language. For example, MukhtarAuezov's novel" The way of Abai", translated into other languages, paid great attention to the deepening and correct expression of Kazakh traditions.

In Kazakh:	Literal translation:	Adapted translation:
“Қараша үйдің құты қашқан”	“The spirit of the nomad’s yurt is gone.”	“The yurt looked abandoned and lifeless.”
“Жер тіреп жатқан қайыңдай”	“ Like a birch tree holding the ground”	“As steadfast as a deeply rooted birch”
“Абайдың жүрегіне у тамызғандай болды”	“It was like poison dropped into Abay’s heart”	“ It felt as if poison seeped into Abay’s soul”
“Төрт құбыласы тең болу”	“To have all four directions equal”	“ To have everything in perfect harmony”

The meaning of some cultural concepts can be explained by other words, actions, since they cannot be translated directly. Only those nations that are culturally close to the Kazakh people can understand this concept. For example, concepts such as "Бесіктой" or "Наурызкөже" should be well explained to another culture:

In Kazakh:	Translation:	Definition:
“Бесік той”	“Cradle celebration”	“A traditional Kazakh celebration where a newborn is placed into a cradle for the first time.”
“Сүйінші”	“Good news” or “Glad tidings”	“This is a custom in which somebody brings joyful news, such as the birth of a child, and a gift is given to that person”
“Тұсаукесер”	“Cutting the baby’s tether”	“A ritual in which the child’s legs are symbolically untied when he takes his first steps”

Humor is part of cultural values. A concept or situation that looks funny in one culture can be confusing or insignificant in another. Therefore, the translator must translate humor in such a way that it fits into the culture of the reader, or replace it with another concept in that culture. And it is up to the translator to present the translated text or film as if it is good or incomprehensible to other countries. Kazakh Proverbs reflect national values. Translating them directly loses its meaning, so it is important to convey an alternative. In Kazakh: "Measure nine times, cut once." In English culture, it can be said" Measure twice; cut once "because the priority in their numerical system is different. In Kazakh culture, colors have a special meaning. In Kazakh: "white blessing" – a sincere wish. In English, the word "white" is used in the sense of loyalty. When translating Kazakh national dresses, explanations are needed. For example, English: "Saukele" -is a traditional bridal headdress in Kazakh culture.

From the above comments, I would like to conclude: We must be careful with each word, phrase and its meaning that we are translating. Since today is the time of modern techniques, the error of words in techniques, that is, in online translations, is one of the most global problems. For this, the role of the translator is important today. Through translation, the values of different cultures, their national traditions, their own relations become known at the world level. This process introduces national culture to other countries, making it part of World Culture.

References

1. AlvardJivanyan. “On mediated translations of fairy tales” Yerevan State University.Scientific article, 2024.
2. Susan Bassnett, Andre Lefevere. Translation, history and culture.Routledge 1990. – P.52-56.
3. Cesar Dominguez. World Literature and translation. John Benjamins Publishing Company, 2021.- P.251-253.
5. Nataly Kelly, JostZetzsche Found in Translation: How language shapes our lives and Transforms the World Perigee books. 2009. – P.306-311.

UDC 37.01:004

LEARNING ENGLISH USING MODERN TECHNOLOGIES

Shamuelova M. B. – student of the group PHI-24-3p2
Akmuratova Zh. N. – master of degree, teacher

Modern technologies have significantly changed the approach to learning foreign languages, including English. They make the learning process more accessible, interactive and personalized. Of course, there are disadvantages to using them, such as technology addiction, not always good quality content and lack of live communication. But such methods have more advantages. Let's consider them.

Advantages:

1. Accessibility and convenience:

- Flexibility of time and place: Thanks to online resources and mobile applications, you can study at any convenient time and in any place. This is especially useful for busy people who can allocate time for studying between tasks.

- Diversity of resources: The Internet provides access to a huge number of educational materials, including video tutorials, articles, podcasts and interactive exercises. This allows you to choose the most suitable resources for each student.

2. Personalized learning:

- Individualized learning plans: Many educational platforms offer the ability to create personalized learning plans that take into account the student's level of knowledge, goals and interests. This helps to focus on the aspects of the language that require the most attention.
- Adaptive technologies: Some apps use artificial intelligence to adapt the learning process to the needs of the student. For example, they can offer additional exercises on topics that cause difficulties.

3. Interactivity and engagement:

- Game elements: Many apps and online courses include game elements such as points, levels, and rewards, which makes the learning process more fun and motivating.
- Multimedia materials: Video, audio, and interactive exercises help to diversify the learning process and make it more interesting. This also contributes to better assimilation of the material, since different types of memory are involved.

To realize all these benefits, it is necessary to integrate new technologies into the learning process. Here are some examples of how this can be done.

Essential technologies for learning English:

1. Educational apps:

- Duolingo: This app offers interactive exercises that help improve grammar, vocabulary, and pronunciation. The game approach makes the learning process fun and motivating.
- Memrise: The app is based on memorization methods and helps you learn new vocabulary faster. Videos with native speakers improve pronunciation and listening, which makes learning more effective.

2. Online courses:

- Coursera and edX: These platforms offer English courses from leading universities and educational institutions. You can choose courses on different topics and difficulty levels, which allows you to find a suitable course for every student.
- London Express online courses: Include interactive exercises, videos, and live classes with teachers. This allows you to get a quality education without leaving your home.

3. Video and audio resources:

- YouTube: The platform has many educational channels, such as BBC Learning English and English Addict with Mr. Duncan, which offer lessons on grammar, vocabulary, and pronunciation. Video lessons help you understand and remember the material better.
- Podcasts: Podcasts are a great way to improve your listening skills and get used to different accents. They allow you to learn on the go, such as while walking or traveling.

4. Virtual and Augmented Reality (VR and AR):

- VR courses: Using virtual reality to create immersive language environments where learners can practice the language in simulated real-life situations, such as visiting a café or traveling.
- AR apps: Augmented reality apps like Mondly AR allow you to learn a language by interacting with virtual objects in the real world, making learning more interactive and memorable.

5. Social media and online communities:

- Language exchanges: Platforms like Tandem and HelloTalk allow you to find language exchange partners, which helps you practice speaking skills with native speakers.
- Social media groups**: Join groups and communities on Facebook, Reddit, and other platforms where you can discuss various topics in English and get advice from other learners and teachers.

6. Interactive textbooks and e-books:

- E-textbooks: Textbooks with interactive elements such as audio, video, and built-in exercises help to better assimilate the material.
- E-books with a dictionary function: Reading books in English with the ability to instantly translate unfamiliar words helps to expand vocabulary and improve comprehension of the text.

7. Gaming technologies:

- Games such as Minecraft and The Sims can be used to learn English. These games often require players to interact in English, which helps to improve communication and comprehension skills. For example, in Minecraft, you can create educational worlds where players complete tasks and solve puzzles in English.

It is also possible to integrate the use of new technologies into traditional teaching methods.

Benefits of integrating technology with traditional teaching methods:

- Increased student motivation and engagement.
- Improved quality of learning through the use of a variety of resources.
- Personalization of learning and adaptation to individual student needs.
- Saving teachers' time on checking assignments and assessing knowledge.

Using modern technologies to learn English opens up new possibilities and makes the learning process more effective and fun. Thanks to accessibility, personalization, and interactivity, everyone can find a method that suits them and achieve success in learning the language.

Literature

1. I. N. Nikiforova: Pedagogical technologies in the education system. – Bulletin of the St. Petersburg Research Institute of Pedagogy and Psychology of Higher Education, 2023. – No. 1 (5) – 23 p.
2. I. Yu. Chernyakova: Modern interactive pedagogical teaching technologies in English lessons. – Pyatigorsk: MBOU Secondary School No. 6, 2024. – 8 p.
3. How to use modern technologies to learn English. – London Express, 2024.
4. Learning English with the help of information technology // Modern scientific research and innovation. 2018. No. 6

UDC 37.091.39:111

INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE AT UNIVERSITY

Siyazbek D.G.–student of Phi-24-7k3
Alen R.M.– master in pedagogical sciences, teacher

The teaching of foreign languages has undergone significant transformations with the advent of innovative technologies. Universities, as centers of advanced learning, have embraced these tools to enhance the quality and accessibility of language education. Modern learners, accustomed to digital environments, demand teaching methods that are interactive, personalized, and effective. Technologies such as artificial intelligence (AI), virtual reality (VR), gamification, and online learning platforms have opened new avenues for language acquisition, allowing students to immerse themselves in authentic linguistic and cultural contexts. This article examines the impact of innovative technologies on foreign language education at universities, discussing their benefits, challenges, and implications for teaching practices.

The integration of artificial intelligence into foreign language instruction has revolutionized personalized learning. AI-powered tools like adaptive learning platforms and virtual assistants provide tailored exercises and real-time feedback, addressing individual learners' strengths and weaknesses. Applications such as Duolingo and ChatGPT adapt to users' progress, offering targeted exercises that improve vocabulary, grammar, and conversational skills. Automated writing assistants, like Grammarly, enable students to refine their writing through instant suggestions on grammar, syntax, and style. AI also enhances language assessment by providing detailed analytics on student performance.

Virtual reality (VR) and augmented reality (AR) have brought immersive learning experiences to the forefront. These technologies enable students to practice language skills in simulated real-world settings, such as virtual marketplaces, airports, or cultural festivals. For example, VR platforms like Immerse VR create scenarios where students can interact with virtual characters, practicing their speaking and listening skills in authentic contexts. AR applications, like Google Lens, allow learners to interact with textual and visual elements in foreign languages, enriching their vocabulary and cultural understanding.

Gamification, another powerful tool, motivates students through game-based learning activities. Platforms like Quizlet, Kahoot, and Memrise turn language exercises into competitive and enjoyable games, fostering sustained engagement. By incorporating elements such as rewards, badges, and leaderboards, gamification creates an environment that encourages students to practice consistently and track their progress. This approach not only increases motivation but also reduces anxiety, particularly in speaking activities.

Online learning platforms and mobile applications have significantly improved the accessibility of foreign language education. Learning management systems (LMS) such as Moodle and Blackboard enable universities to deliver blended or fully online language courses, while mobile apps like Babbel and Rosetta Stone allow learners to study independently. These platforms provide a wealth of resources, including multimedia content, interactive exercises, and opportunities for live interaction with native speakers. They also cater to diverse learning styles, ensuring that students can engage with the material in ways that suit their preferences and schedules.

However, the adoption of innovative technologies is not without challenges. Financial constraints, particularly in developing countries, limit the availability of advanced tools like VR equipment or premium language apps. Technical barriers, such as unreliable internet connections or insufficient technical support, further hinder their integration. Additionally, many educators lack the training needed to use these tools effectively, resulting in underutilization or misuse. The digital divide among students also poses a significant challenge, as unequal access to devices and internet resources creates disparities in learning opportunities.

Online learning platforms, including Moodle, Zoom, and Microsoft Teams, have become essential in delivering flexible and accessible language education. These platforms provide resources such as interactive exercises, multimedia content, and opportunities for virtual communication with peers and instructors. Mobile applications, like Babbel and Rosetta Stone, offer additional opportunities for independent study, enabling students to access language practice tools anytime and anywhere. The use of these platforms has increased significantly since the COVID-19 pandemic, highlighting their role in supporting remote and hybrid learning models.

Despite the many advantages of innovative technologies, challenges remain in their implementation. High costs associated with purchasing and maintaining advanced tools like VR headsets, AI software, and platform licenses often limit their accessibility. Additionally, the lack of technical infrastructure and expertise among educators can hinder effective integration into the curriculum. Many teachers require training to utilize these tools effectively, which demands time and financial resources from institutions. Furthermore, the digital divide, characterized by unequal access to technology and internet connectivity, exacerbates inequalities among students, particularly in developing countries.

Expanding Pedagogical Practices with Technology

Incorporating technology into foreign language education requires thoughtful pedagogical strategies to maximize its benefits. One effective approach is the flipped classroom model, where students engage with digital content, such as video

lectures or interactive exercises, outside of class. This approach allows classroom time to be used for collaborative activities, discussions, and real-time practice.

Collaborative tools, such as Padlet and Google Workspace, can facilitate group projects and peer interaction, encouraging cooperative learning. For example, students can use these platforms to create presentations, share resources, or work on joint writing tasks, all while practicing their language skills. By integrating these tools, educators can foster a sense of community among learners, even in online settings.

Moreover, the integration of authentic materials, such as news articles, podcasts, and videos, enhances cultural competence and exposes students to diverse accents and language variations. Platforms like YouTube and TED Talks provide access to a wide range of real-world content, helping learners develop listening and comprehension skills while gaining insights into the cultures associated with the target language.

Language educators must also adopt a student-centered approach, using technology to meet individual learning needs. AI-powered platforms can offer personalized learning paths, while VR and AR tools cater to visual and kinesthetic learners by creating engaging and interactive experiences.

Innovative technologies have the potential to transform foreign language education at universities, making it more engaging, flexible, and effective. Tools such as artificial intelligence, virtual reality, gamification, and online learning platforms enable students to develop linguistic and cultural competencies in dynamic and interactive ways. However, to fully realize these benefits, universities must address challenges such as cost, infrastructure, and teacher training. By adopting a balanced approach that integrates technology with traditional teaching methods, educators can create inclusive and effective learning environments that prepare students for success in a globalized world.

The future of language education lies in the effective combination of human expertise and technological innovation. As universities continue to embrace these advancements, the focus must remain on enhancing student outcomes and fostering a lifelong love of language learning. Through strategic planning and ongoing evaluation, educators can ensure that technology becomes an invaluable ally in shaping the next generation of multilingual professionals.

References

1. Stockwell, G., & Hubbard, P. (2020). Mobile Learning and the Future of Language Education. Research in Language Education, 8(1), 25-40.
2. Puentedura, R. R. (2016). SAMR: A Framework for Transforming Teaching and Learning with Technology. Learning & Leading with Technology, 43(7), 40-43.
3. Garrett, N. (2019). Technology in Language Learning: Advancements and Challenges. Language Teaching Research, 23(1), 1-18.
4. Reinhardt, J., & Sykes, J. M. (2017). Language Learning and Social Media: New Tools for the New Generation. Language Teaching, 50(2), 1-13.
5. Chapelle, C. A., & Sauro, S. (2017). Technology and Second Language Learning: An Overview. Oxford Handbooks of Applied Linguistics, Oxford University Press.
6. Lee, L., & VanPatten, B. (2021). Technology for Second Language Acquisition: Theories, Applications, and Challenges. Cambridge University Press.

UDC 004.8

MODERN TRENDS IN LINGUISTIC TYPOLOGY: ADVANCEMENTS AND APPLICATIONS

Tilepbaeva R. - Фи-22-7к5 тобының студенті
Eshodzhaeva U.I. - оқытушы, магистр

Linguistic typology, a critical subfield of linguistics, classifies languages based on structural features and patterns, offering insights into linguistic diversity and universals. Modern trends in typology are shaped by advancements in computational methods, the availability of extensive cross-linguistic data, and a shift towards functional and dynamic approaches. This paper examines key developments, including the integration of computational tools like machine learning and big data analytics, the significance of resources such as the World Atlas of Language Structures (WALS), the emergence of functional typology, and the study of typological hierarchies and language universals. Additionally, it explores the role of language contact in reshaping typological classifications in a globalized world. These advancements highlight the dynamic and multidisciplinary nature of typology, emphasizing its relevance in understanding the complexities of language evolution, structure, and use.

Linguistic typology serves as a foundational discipline in understanding the structural and functional diversity of human languages. By categorizing languages based on shared features, typologists uncover patterns that transcend individual languages, shedding light on universal tendencies and unique adaptations. The advent of computational tools, expansive datasets, and interdisciplinary approaches has significantly transformed the field, enabling more nuanced analyses and fostering deeper insights. This paper explores these modern advancements, emphasizing their contributions to the study of linguistic diversity and universals.Recent advancements in computational linguistics have revolutionized typological studies. Automated corpus analysis, machine learning algorithms, and statistical modeling allow linguists to process and analyze vast datasets efficiently. These tools enable the identification of patterns and correlations across diverse languages, facilitating more robust classifications and uncovering previously unnoticed relationships among linguistic features.

For example, machine learning models can predict typological features in under-documented languages by leveraging data from better-studied counterparts. Big data analytics further expands the scope of typology by enabling the

exploration of linguistic features on an unprecedented scale. Despite these advancements, challenges such as data quality, representational biases, and the complexity of integrating diverse datasets remain areas for ongoing research.The World Atlas of Language Structures (WALS) is an invaluable resource for typologists, offering data on the structural properties of thousands of languages. By providing a standardized framework for data collection and analysis, WALS enables linguists to compare language features across geographical and genetic boundaries.

WALS' interactive maps and detailed feature descriptions facilitate comparative studies, enhancing our understanding of linguistic diversity and fostering collaboration among researchers. For instance, studies utilizing WALS data have revealed global patterns in phonological inventories, word order preferences, and morphological structures, contributing to the formulation of typological generalizations.

Functional typology emphasizes the interplay between linguistic structures and their communicative functions. This approach marks a departure from purely formal classifications, focusing instead on how languages adapt to social and cognitive demands.By examining language use in real-world contexts, functional typology uncovers deeper insights into language universals and variations. For example, studies on information structure have shown how languages prioritize clarity and efficiency in communication, revealing adaptive strategies that vary across cultures. This trend encourages researchers to integrate sociolinguistic factors, cognitive processes, and language use into typological analyses.

Typological studies increasingly focus on hierarchies among language features and their implications for universals. Researchers explore how certain structures tend to co-occur and how these patterns influence language evolution and processing.For example, the implicational hierarchy of word order—where certain configurations (e.g., Subject-Verb-Object) predict others—provides insights into cognitive constraints and cultural influences. Identifying universal tendencies aids in understanding language acquisition and processing, bridging typology with psycholinguistics and cognitive science.

Globalization and migration have heightened the significance of language contact in typology. When languages interact, they influence one another, leading to structural convergence, code-switching, and the creation of pidgins and creoles. These dynamics challenge static typological classifications, highlighting the fluid and adaptive nature of languages.For instance, studies on contact-induced change have documented how bilingualism reshapes phonological systems or introduces syntactic innovations. By examining these phenomena, typologists gain insights into the mechanisms of linguistic change and the resilience of language structures.

Linguistic typology is undergoing a renaissance, driven by technological advancements, increased data availability, and a broader understanding of language in context. By integrating computational tools, cross-linguistic datasets, and functional approaches, the field has deepened its understanding of linguistic diversity and universals.Future research will likely focus on addressing challenges in data integration and expanding the study of under-documented languages. As typology evolves, it will continue to illuminate the complexities of human language, contributing to theoretical and applied linguistics while fostering interdisciplinary collaboration. The dynamic nature of linguistic typology ensures its relevance in exploring the intricacies of language evolution, structure, and use.

References

1. Language Universals and Linguistic Typology: Syntax and Morphology. University of Chicago Press. Comrie, B. (1989).
2. The World Atlas of Language Structures Online. Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology. Dryer, M. S., & Haspelmath, M. (Eds.). (2013).
3. Typology and Universals. Cambridge University Press. Croft, W. (2003).
4. Linguistic Typology: Morphology and Syntax. Routledge. Song, J. J. (2018).
5. Functionalism and Grammar. John Benjamins. Givón, T. (2017).
6. Levshina, N. (2022). Corpus-based typology: applications, challenges and some solutions.
8. Nerbonne, J. (2019). Dialect Typology: Recent Advances.
9. Bjerva, J., Kementchedjhieva, Y., Cotterell, R., & Augenstein, I. (2019). A Probabilistic Generative Model of Linguistic Typology.
10. Baylor, E., Ploeger, E., & Bjerva, J. (2023). The Past, Present, and Future of Typological Databases in NLP.

UDC 81'44

ARTIFICIAL INTELLIGENCE: DIGITALIZATION OF THE ECONOMY AS A CATALYST FOR KAZAKHSTAN'S SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT

Tolebai A. - Фи-23-3к5 тобының студенті
Eshodzhaeva U.I.- оқытушы, магистр

Artificial Intelligence (AI) has emerged as a transformative force, reshaping industries, societies, and the way individuals interact with technology. This article provides a comprehensive overview of AI's development, from its conceptual origins to its current applications and future potential. It explores key milestones in AI research, including breakthroughs in machine learning, neural networks, and natural language processing. The discussion extends to the implications of AI across various domains, such as healthcare, finance, education, and governance, while addressing ethical considerations, including bias, privacy, and the potential for job displacement. By examining both the opportunities and challenges posed by AI, this article aims to offer readers a balanced perspective on its role in shaping the future of humanity and the global economy.

Artificial Intelligence (AI) has rapidly transformed from a theoretical concept to a key driver of technological innovation, reshaping how industries, societies, and individuals operate. This field, which aims to emulate human intelligence in machines, has seen remarkable advancements, leading to groundbreaking applications and profound ethical considerations. This article explores the origins, development, applications, and implications of AI, providing a comprehensive understanding of its role in modern society.The term “artificial” refers to something created by humans rather than occurring naturally. When paired with “intelligence,” it encompasses the ability of machines to mimic human cognitive functions such as learning, memory, problem-solving, and decision-making. AI represents the convergence of computational algorithms, data, and computing power to achieve tasks traditionally requiring human intelligence.John McCarthy, a computer scientist, coined the term “Artificial Intelligence” in 1956 at Dartmouth College. His vision laid the foundation for a field that has continuously evolved, capturing global interest. Initially, AI research focused on rule-based systems, but advances in computational power and data availability have enabled machine learning and neural networks to flourish.Machine learning, a subset of AI, enables systems to learn from data and improve over time without explicit programming. Methods include:Supervised Learning: Using labeled datasets to train models for specific outcomes.Unsupervised Learning: Discovering patterns in unlabeled data, such as clustering.Reinforcement Learning: Learning through trial and error to maximize outcomes.A prime example is Netflix's recommendation engine, which uses user preferences and historical data to suggest content.Neural networks, inspired by the human brain’s structure, excel in tasks like image and speech recognition. They form the backbone of applications such as autonomous vehicles and facial recognition.NLP enables machines to understand, interpret, and respond to human language. Tools like ChatGPT, developed by OpenAI in 2022, illustrate how AI can facilitate human-like communication.AI has a wide range of applications across industries:Healthcare:Diagnosis and treatment planning using AI-powered systems.Drug discovery and personalized medicine.Automotive:Autonomous driving systems, such as Tesla’s Autopilot.Predictive maintenance for vehicles.Finance:Fraud detection and risk assessment.Algorithmic trading to optimize financial strategies.Education:Personalized learning platforms.AI tutors providing real-time assistance.Climate and Environment:Monitoring climate change and optimizing energy usage.Enhancing agricultural productivity through predictive analytics. Ethical Considerations and Challenges While AI holds immense potential, it raises critical ethical and societal challenges:Bias in AI Systems:AI models trained on biased data can perpetuate and even amplify inequalities. Privacy Concerns: Data collection and surveillance capabilities of AI pose risks to individual privacy. Job Displacement: Automation powered by AI threatens certain jobs, necessitating reskilling and workforce adaptation. Existential Risks: Concerns about AI surpassing human intelligence have led to calls for regulation and ethical oversight. AI in Organizations Organization leverage AI to gain competitive advantages by:Enhancing Decision-Making: AI analyzes large datasets to provide actionable insights.Improving Efficiency:Automation of repetitive tasks increases productivity and reduces costs.Innovation:AI fosters innovation by enabling new products and services.

Artificial Intelligence is a transformative force that continues to evolve, offering unprecedented opportunities and challenges. Its integration into diverse domains has already improved lives, but it also demands careful management to address ethical concerns and mitigate risks. By fostering collaboration between technologists, policymakers, and society, AI’s potential can be harnessed to drive progress and innovation responsibly.

In the modern global economy, digital transformation has emerged as a key driver of socio-economic progress. For Kazakhstan, a nation rich in natural resources and strategically positioned at the crossroads of Europe and Asia, the digitalization of its economy presents unprecedented opportunities to enhance its socio-economic sphere. Central to this transformation is the integration of artificial intelligence (AI), which amplifies the potential of digital tools and platforms to deliver sustainable growth and innovation.Kazakhstan has made significant strides in its digital transformation journey. Initiatives like the "Digital Kazakhstan" program underscore the government’s commitment to modernizing its economy through technology. Thisprogramaimsto:

1. Enhancedigitalinfrastructure.
2. Develop human capital by improving digital literacy.
3. Foster innovation through support for startups and tech hubs.
4. Increase the efficiency of public administration via e-government services.
5. Promote the integration of digital technologies in key industries such as mining, agriculture, and energy.

Despite these advancements, challenges persist. Limited access to high-speed internet in rural areas, a digital skills gap, and the need for regulatory frameworks to govern emerging technologies are areas requiring attention.Despite these advancements, challenges persist. Limited access to high-speed internet in rural areas, a digital skills gap, and the need for regulatory frameworks to govern emerging technologies are areas requiring attention.

The integration of AI in Kazakhstan is not without hurdles. Key challenges include:Data Availability: The lack of structured and high-quality datasets impedes the development and deployment of AI solutions.Skills Shortage: There is a pressing need to cultivate a workforce proficient in AI technologies.Ethical and Regulatory Concerns: Establishing frameworks to ensure the ethical use of AI, protect privacy, and address biases is crucial.Infrastructure Deficits: Robust computing power and cloud infrastructure are essential for AI implementation but are currently underdeveloped in parts of the country.The synergy of digitalization and AI can drive inclusive growth and diversification in Kazakhstan.

Digitalization and AI are not mere technological trends; they are transformative forces reshaping the socio-economic landscape of nations. For Kazakhstan, embracing these technologies offers a pathway to sustainable growth, enhanced global competitiveness, and improved quality of life for its citizens. By addressing challenges and leveraging opportunities, Kazakhstan can position itself as a leader in the digital age, ensuring a prosperous future for generations to come.

References

1. Russell, S., & Norvig, P. (2020). Artificial Intelligence: A Modern Approach (4th ed.). Pearson.

2. Goodfellow, I., Bengio, Y., & Courville, A. (2016). Deep Learning. MIT Press.
3. Domingos, P. (2015). The Master Algorithm: How the Quest for the Ultimate Learning Machine Will Remake Our World. Basic Books.
4. OpenAI. (2022). "Introducing ChatGPT." Available at: https://openai.com.
6. Bostrom, N. (2014). Superintelligence: Paths, Dangers, Strategies. Oxford University Press.
7. Silver, D., et al. (2016). "Mastering the game of Go with deep neural networks and tree search." Nature, 529(7587), 484-489.
8. An Overview," featured in Artificial Intelligence in Anesthesiology (2023).
9. MIT Lincoln Laboratory Report (2019) offers a detailed analysis of AI's short history,
10. "Artificial Intelligence: Historical Context and State of the Art" (2023).

UDC 37.091.33:111

FORMING COMMUNICATIVE COMPETENCE IN TEACHING ENGLISH AT A UNIVERSITY

Turexanova N.-student of Phi-24-7k3
Alen R.M.– master in pedagogical sciences, teacher

The globalized nature of today's world has transformed English from being merely a foreign language to a crucial tool for communication across cultures, industries, and borders. For university graduates, proficiency in English now goes beyond acquiring grammatical knowledge and vocabulary. It entails the ability to use the language effectively in real-world professional, academic, and personal interactions. This shift underscores the importance of forming communicative competence as a fundamental goal in teaching English at the university level.

Communicative competence is the ability to use language appropriately and effectively in different contexts, combining linguistic accuracy with pragmatic flexibility. Dell Hymes introduced the concept of communicative competence in response to Chomsky's notion of linguistic competence, which primarily focused on grammar. Building on Hymes' work, modern researchers define communicative competence through four interrelated components:

1. Linguistic Competence: Mastery of grammar, vocabulary, and pronunciation.
2. Sociolinguistic Competence: Ability to use language appropriately based on social norms and cultural expectations.
3. Discourse Competence: Capacity to produce coherent and cohesive spoken or written communication.
4. Strategic Competence: Use of compensatory strategies, such as rephrasing or asking for clarification, to overcome communication difficulties.

These components highlight the multidimensional nature of communicative competence, which extends beyond linguistic knowledge to include social, cultural, and strategic elements. This article explores the challenges, methodologies, and assessment practices related to forming communicative competence in university-level English education.

Challenges in Forming Communicative Competence

Developing communicative competence at the university level is fraught with challenges. A major issue is the limited exposure of students to authentic language use. Many learners experience English predominantly as an academic subject within the classroom, which limits opportunities for real-life application.

Traditional teaching methodologies also pose obstacles. The grammar-translation method, which remains prevalent in many institutions, emphasizes accuracy and the memorization of rules over fluency and interaction. As a result, students may excel in written exams but struggle to engage in spontaneous conversations or adapt to varying communicative contexts.

Another challenge is the psychological barrier many students face. Language anxiety, defined by Dewaele et al. (2017), can inhibit learners from actively participating in speaking activities. Fear of making mistakes, coupled with the pressure to perform in front of peers, can lead to a lack of confidence and reluctance to engage in communicative tasks.

Furthermore, resource constraints hinder the implementation of communicative approaches. Insufficient access to modern teaching materials, such as digital platforms or multimedia tools, limits the variety of activities educators can offer. Large class sizes also restrict opportunities for personalized feedback and meaningful interaction, further complicating efforts to develop students' communicative skills.

Methodologies for Developing Communicative Competence

To address these challenges, educators must adopt methodologies that prioritize communication, contextual learning, and student-centered activities. Communicative Language Teaching (CLT) is a widely recognized approach that emphasizes interaction as the primary goal of language learning. Unlike traditional methods, CLT encourages students to use English in realistic situations, shifting the focus from rote memorization to practical application. Key features of CLT include:

- Task-Based Learning (TBL): Students complete meaningful tasks, such as planning events or solving problems, that require collaboration and the use of English.
- Role-Plays and Simulations: These activities allow students to practice conversational skills in contexts relevant to their personal or professional lives, such as job interviews or travel scenarios.
- Emphasis on Fluency: Students are encouraged to express their ideas without fear of mistakes, fostering confidence and spontaneity.

The integration of technology also plays a vital role in forming communicative competence. Digital tools and online platforms provide innovative ways to engage students and enhance their skills:

- Language Learning Apps: Platforms like Duolingo and Quizlet offer interactive exercises that reinforce vocabulary and grammar.

- Video Conferencing Tools: Tools such as Zoom and Microsoft Teams enable students to participate in virtual discussions, practice speaking with peers or native speakers, and engage in cross-cultural exchanges.
- Multimedia Resources: Exposure to authentic materials, such as podcasts, films, and online articles, improves students' listening and reading comprehension while familiarizing them with different accents and registers.

Project-based learning is another valuable approach that integrates language use with critical thinking and creativity. Students work collaboratively on projects that require them to apply their English skills in meaningful ways. Examples include:

- Creating multimedia presentations on topics of interest.
- Conducting research on global issues and presenting findings to the class.
- Writing blogs, newsletters, or social media posts to engage a broader audience.

These methodologies enhance linguistic and communicative skills and promote autonomy, collaboration, and cultural awareness—qualities essential for success in the 21st-century workplace.

The Role of the Teacher

Teachers play a central role in fostering communicative competence. Beyond delivering content, they must act as facilitators, creating an environment that encourages active participation and risk-taking. A supportive classroom atmosphere is essential for reducing language anxiety and building students' confidence.

Cultural competence is another critical aspect of effective teaching. By integrating cultural elements into lessons, teachers help students understand the sociolinguistic norms that govern language use in different contexts. For example, discussing the cultural nuances of politeness, idiomatic expressions, and non-verbal communication can enhance students' ability to navigate cross-cultural interactions.

Assessment of Communicative Competence

Traditional assessments, such as grammar-based tests, are insufficient for evaluating communicative competence. Alternative assessment methods that reflect real-world communication are necessary to measure students' progress accurately.

Performance-Based Assessments: These involve tasks that require students to use English in authentic scenarios, such as:

- Delivering oral presentations.
- Participating in role-plays or debates.
- Writing reports, emails, or essays tailored to specific audiences.

Portfolio Assessments: Students compile a collection of their work, including written assignments, audio recordings, and self-reflections, to demonstrate their development over time. This approach provides a comprehensive view of their linguisticandcommunicativegrowth.

Formingcommunicativecompetenceis a vital objective in teaching English at universities, preparing students for success in a globalized world where effective communication is key. By adopting innovative teaching methodologies, integrating technology, and emphasizing interaction and cultural awareness, educators can equip students with the skills they need to thrive in diverse social and professional contexts.

References

1. Dewaele, J.-M., Witney, J., Saito, K., & Dewaele, L. (2018). Foreign language enjoyment and anxiety: The effect of teacher and learner variables. Language Teaching Research, 22(6), 676–697.
2. Richards, J. C. (2017). Curriculum Development in Language Teaching (2nd ed.). Cambridge University Press.
3. Thornbury, S. (2017). How to Teach Speaking (Updated ed.). Pearson Education.
4. Tomlinson, B. (2016). Second Language Acquisition and Language Pedagogy. Routledge.

UDC 81'25

MACHINE TRANSLATION AND ITS IMPACT ON TRANSLATOR PROFESSION

Yelshibayeva N. – student of the group Phi-24-7r
Glyanko L.M. –master of pedagogical sciences, lecturer

Machine translation has become an integral part of our lives, it helps us to cope with different circumstances and makes our lives easier. Machine translation is a very useful tool, however, it provoked discussions among people talking about its impact on translation profession and even though Machine translation has a lot of benefits like speed, it still can make us doubt in its accuracy.

Machine translation means an automatic translation of speech or text from one language to another using computer technologies and in the past few years this kind of translation became one of the most demanded methods. And this is the reason why there are a lot of arguments between people whose profession is Translating, but should the be so worried about this? There are many pros and cons about machine translation, the pros are about its accessibility, because you are able to use it anytime and anywhere, and also its speed because it translates you whole text as you write it down on your phone or computer. Machine translation is also free so everyone has access to it, it includes every language in the world making global communication possible. If talking about cons then first of all it's of course accuracy issues, when the text you need to translate has some idioms, slangs or cultural nuances, translator will translate it literally and will not keep the meaning. It also processes sentences independently which can lead to missing broader context and when translating, Machine translation does not take stock of cultural norms and sensitivities which can cause a lot of misunderstandings, confusion and offenses.

Sometimes human translator is hired to check the translation made by Machine translation, they review and correct it so even if you use machine translation, you will sometimes still need some professional translators to help you avoid misunderstandings. Also translators are in high demand right now in some specialized fields like medical or literary translation, because it's the fields where machine translation struggles and sometimes even fails.

The impact Machine translation has on this profession is of course really big, in some ways it even helps human translators because it allows them to use a wider range of work in less time. But it is hard to compare Machine translation and Human translation because machine one is good at technical, straightforward texts when human one is also good at idioms, humor and cultural aspects and that's exactly how to types of translation can complement each other.

If we look at machine translation in ethical terms, it can be dangerous for confidential information like legal documents, many online services sometimes save the data that was written there so it can present a threat to privacy. Of course machine translation helped a lot throughout the history, for example during COVID-19, it really helped people with the spread of medical information, but there were some cases when the translation was not accurate and it brought people to misunderstandings, for example in translation of instructions for use of medicine.

Recent advancements in modern machine translation technologies, including neural networksand artificial intelligence, have greatly upgraded the quality of translations. Platforms such as Google Translate sophisticated algorithms to assess the context of written content, improving translation precision. However, despite these advancements, machines still struggle with texts that include cultural nuances, metaphors, or idioms, which limits their applicability in certain areas.

Machine translation has also influenced the training of future translators. Educational institutions increasingly teach students not only translation skills but also how to work with technological tools such as post-editing software. This enables future professionals to effectively combine their skills with the capabilities of modern technologies, creating a balance between speed and quality in their work. The future of machine translation is in its integration with other advanced technologies, such as natural language processing and real-time speech recognition, in developing even more accurate and context-aware translation systems. But as machines become increasingly sophisticated, the role of human translators will evolve, not diminish. Translators will increasingly focus on the creative, cultural, and nuanced tasks that require human expertise, keeping technology in a supporting rather than replacing role. It is such collaboration between humans and machines that might shape a whole different future for the translation industry and make communication across languages even smoother.

In order to take this ever-changing relationship between machine translation and human translators to the next level, continuous learning and adaptation are paramount. Translators will need to learn new tools and methods while machine translation technologies continue improving. It is through this continuing education that translators will be able to work effectively with machine translation and continue improving their skills. Besides, adaptation to new technologies will be key in relevance within a fast-changing industry. It is hoped that with time, translators who become more confident in using these tools can use them to release their time for the higher-order tasks that require deep contextual and nuanced translation.

Another important aspect to take into consideration is the ethical aspects of machine translations, especially in the perspective of language preservation and cultural identity. While machine translation makes languages more accessible and enables communication among people who speak different languages, it might accelerate the decline of less-widely spoken languages and local dialects. As dominant languages, such as English and Spanish, increase their presence in machine translation systems, the particularities and cultural value of smaller languages may be subsumed. The onus is now on the developers and researchers to ensure that machine translation technologies are designed in such a way that they support and preserve linguistic diversity. This can be done by developing translation databases with a wider variety of languages and dialects, as well as algorithms that recognize and respect cultural contexts.

Finally, in the wake of the continuing development in machine translation, collaboration between linguists, technologists, and researchers cannot be overemphasized. This will, therefore, be an interdisciplinary approach that will provide a way of creating more sophisticated and user-friendly translation tools, meeting the diverse needs of users across different contexts. It will allow for the identification of gaps in current technology and the establishment of guidelines promoting ethical practices in machine translation by fostering a dialogue between these stakeholders. The ultimate effect will be an improvement in translation accuracy, comprehension of cultural intricacies, and further opening of the communicative paradigm to be all-encompassing at a global level. It is down this path that the translation industry will fully explore machine translation potential while maintaining human translators' irreplaceable value.

In conclusion, Machine translation has a lot of benefits, it's very convenient and has a lot of fields of usage, it also makes global communication more accessible and possible, but it also has its own disadvantages as cultural references and texts that are hard to translate, where human translation is still irreplaceable. Instead of seeing machine translation as threat, we should perceive it as a tool that will help us to improve the translation skills we already have and as a tool that will allow us to make translation in the shortest terms. Translators should work with, not against machine translation. People are already connecting technologies with our lives so that means that our future lies within the interactions of humans and machines. In this way, translations will be even more effective and accessible.

Literature

1. Danks, D., & Allen, C. (2015). Ethics of Artificial Intelligence and Robotics. Stanford Encyclopedia of Philosophy.
2. Hutchins, J. (2005). Machine Translation: A Brief History. In Concise History of the Language Sciences. Pergamon Press.
3. Koehn, P. (2010). Statistical Machine Translation. Cambridge University Press.
4. Vashee, K. (2013). Post-editing of Machine Translation: Processes and Applications. Language Industry Monitor.
5. Zetzsche, J. (2019). Translation Matters: Essays on Machine Translation and the Future of the Profession. MultiLingual Computing Inc.

UDC 37.011.31

EMPOWERING FUTURE EDUCATORS: THE ROLE OF THE BRITISH COUNCIL IN ADVANCING TEACHER TRAINING AT AUEZOV UNIVERSITY

Yergeshs A.N. - student of the Phi 22-4k/r group
Karbozova G.K.– PhD, Associate Professor

In a landmark collaboration to transform English language education in Kazakhstan, the British Council has partnered with Mukhtar Auezov South Kazakhstan University to improve teacher training programs. This agreement, launched in 2022, marks three years of fruitful collaboration, combining global expertise with local insight to train the next generation of educators.

The British Council, the United Kingdom's premier organization for cultural relations and educational opportunities, brings decades of experience to this initiative. Mukhtar Auezov South Kazakhstan University, a leading institution responsible for pre-service teacher training, has long been at the forefront of developing innovative teaching methodologies for aspiring educators. Together, these institutions aim to build a robust framework for English language education, tailored to meet the unique needs of Kazakhstan's educational landscape.

The partnership aims to make a sustainable impact on teacher education programs by integrating modern pedagogical approaches, promoting professional development and cross-cultural understanding. "This collaboration is not only about improving English language proficiency, but also about empowering educators to inspire and lead in their classrooms," said a British Council spokesperson. Several key goals underpin this agreement:

1. Enhancing Pre-Service Training: By aligning training modules with international standards, the partnership aims to equip student teachers with cutting-edge strategies and tools for effective language instruction.

2. Professional Development Opportunities: Through the British Council Online Teacher Community (OTC) platform, university lecturers and student teachers gain access to workshops, seminars, and resources to refine their teaching practices. This platform also allows participants to develop their e-portfolio, engage in facilitated discussions, and reflect on their teaching practices.

3. Cultural Exchange and Networking: The OTC platform connects educators from over 15 countries, fostering an exchange of ideas and experiences. Participants reflect on universal issues in English Language Teaching (ELT), gaining valuable insights applicable across diverse educational contexts.

4. Sustainable Impact: The project is designed to establish long-term benefits by creating a network of well-trained educators who can drive positive change in their communities.

The Future English Online Teacher Community Programme, delivered through the OTC platform, is a cornerstone of this collaboration. Built on 12 professional competencies outlined in the British Council Continuing Professional Development Framework (CPD Framework) and Teaching for Success modules, the programme helps teachers and teacher educators improve their performance and achieve better results from their learners.

Participants engage in self-access modules, facilitated forum discussions, live meetings, and webinars led by leading ELT experts. These activities not only enhance professional skills but also help educators apply learned concepts in practical classroom settings. Moreover, participants develop and manage their e-portfolios and reflection journals, promoting continuous growth and self-assessment.

Kazakhstan's commitment to modernizing its education system is evident in its emphasis on developing bilingual and multilingual competencies among students. This partnership with the British Council reinforces that commitment, ensuring that English language educators are equipped to meet the demands of an increasingly globalized world.

Reflecting on three years of collaboration: As a student participating in this program, I have seen firsthand how British Council initiatives have changed our learning environment. The structured modules and discussions not only broadened my understanding of teaching methodology, but also encouraged me to think critically about my future role as an educator. Networking with teachers from different cultural and professional backgrounds has enriched my horizons and inspired me to incorporate best practices into my teaching.

The e-portfolio and reflection journal components have been particularly valuable to my professional growth. By documenting my progress and reflecting on my experiences, I gained a clearer understanding of my strengths and areas for improvement. This process instilled in me a sense of responsibility and a commitment to continuous learning, which I believe are essential qualities for any educator.

The partnership's emphasis on cultural exchange has also been transformative. Engaging with peers from over 15 countries has shown me that, despite differences in context, many challenges in ELT are universal. This realization has motivated me to seek collaborative solutions and share insights that could benefit not only my local community but also the global teaching community.

Moreover, the regular webinars with ELT experts have provided us with invaluable insights into contemporary challenges and innovations in language teaching. These sessions have reinforced the importance of adaptability and creativity in addressing the evolving needs of learners.

As we look to the future, it is clear that the British Council and Auezov University have laid a strong foundation for sustainable progress in English language education. This partnership is more than an academic collaboration; it is a testament to what can be achieved when institutions unite with a shared vision for excellence. I am proud to be part of this journey and look forward to applying the skills and knowledge I've gained to make a meaningful impact in my career and community.

Through this agreement, the British Council and Auezov University are not just preparing future teachers; they are shaping the future of education in Kazakhstan, fostering a generation of educators ready to inspire and excel on a global stage.

References

1. British Council's Official Website:
2. British Council. (n.d.). *About us*. Retrieved January 15, 2025, from https://www.britishcouncil.org
3. Mukhtar Auezov South Kazakhstan University Website:
4. Mukhtar Auezov South Kazakhstan University. (n.d.). University overview. Retrieved January 15, 2025, from http://www.ukgu.kz/en/
5. British Council Continuing Professional Development (CPD) Framework:
6. British Council. (n.d.). Continuing professional development (CPD) framework. Retrieved January 15, 2025, from https://www.britishcouncil.org/teach/continuing-professional-development
5. British Council Online Teacher Community (OTC) Platform:
7. British Council. (n.d.). Online teacher community (OTC). Retrieved January 15, 2025, from https://www.britishcouncil.org/teach/teacher-development

UDC 37.013.2

THE IMPACT OF TIME CHANGE ON ACADEMIC PERFORMANCE: A CHRONOTYPE -BASED STUDY IN KAZAKHSTAN USING MEQ DATA

Zharassova I.S. – 7M01504 Biology
Gumarova L.Zh. – candidate of biological science, professor

Introduction.The circadian system regulates sleep-wake cycles, cognitive alertness, and other physiological processes. Misalignment between internal circadian rhythms and external environmental cues, such as abrupt time changes, can impair cognitive functions and productivity. This phenomenon is especially pertinent in educational contexts, where learning efficiency is closely tied to mental alertness [1-3]. On March 1, 2024, Kazakhstan implemented a time change that shifted clocks forward by one hour(UTC+5), disrupting established circadian routines [4].**This study aims to examine the effects of the time change on students' sleep patterns, adaptation processes, and academic performance across different chronotypes.** Using data collected via the **Horne-Östberg MEQ**, participants were categorized into morning, intermediate, and evening chronotypes, and their **pre- and post-time change sleep duration, adaptation difficulty, and GPA variations** were analyzed[5].

Methods.The study employed a **pre-post survey design,** where participants completed the **Horne-Östberg MEQ** and reported their sleep schedules and academic performance **twice**—once **before** and once **after** the time change.This approach allowed for a direct comparison of how different chronotypes' academic performance was affected.A total of **420 participants** (aged 20–28) from **Almaty region** completed the **Horne-Östberg MEQ** and provided self-reported data on their sleep schedules before and after a national time change. MEQ scores were used to classify participants as **morning-type (N=124), intermediate-type (N=157), and evening-type (N=139).** Participants reported their **bedtime, wake-up time, and total sleep duration** for **one week before and one week after** the time change. Additionally, they rated their **difficulty in adjusting (1-10 scale), levels of fatigue, and mood changes** following the time change. Statistical analyses included **Pearson correlation** to examine relationships between **chronotype score and adaptation difficulty** and **post-hoc comparisons** to determine which groups experienced the most significant disruption.

Results. Analysis of participant data from the Almaty region (N=420, aged 20–28) revealed distinct chronotype distributions and varying adaptation responses to the national time change. MEQ classification identified **124 morning-type (29.5%), 157 intermediate-type (37.4%), and 139 evening-type (33.1%)** participants (figure 1). Intermediate chronotypes were the most common, while morning types represented the smallest proportion.

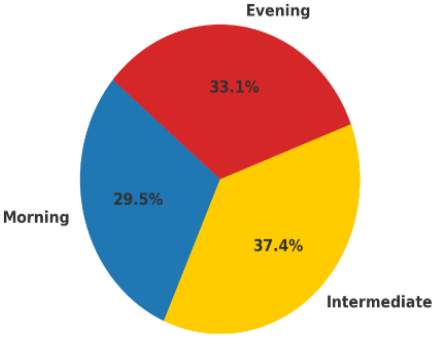

Figure 1. Distribution of Chronotypes Based on MEQ Scores.

Academic performance declined significantly post-time change, with **evening types experiencing an average 15% GPA reduction,** while morning types saw only a **3% decrease**. (figure 2). Intermediate chronotypes displayed moderate effects, with a **7% GPA decline** and an average **35-minute sleep reduction.**

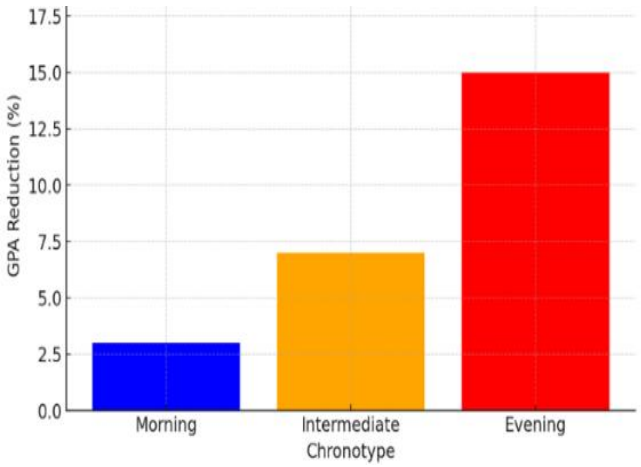

Figure 2. GPA Reduction by Chronotype After the Time Change.

These results suggest that the extent of academic decline is strongly linked to adaptation challenges, with evening chronotypes being the most vulnerable due to greater sleep disruption and difficulty adjusting to earlier schedules. The negative correlation between adaptation difficulty and GPA decline ($\rho = -0.68$, $p < 0.01$) further supports that students who struggled more with the time change faced greater academic difficulties.

Discussion. These findings align with previous research indicating that evening chronotypes struggle the most with social time shifts**,** as their natural sleep-wake preferences are more misaligned with externally imposed schedules. Morning chronotypes, whose biological rhythms are already in sync with early social schedules, experience little disruption. The observed differences in fatigue and adaptation time underscore the importance of considering **individual chronotype variations** when implementing national time changes.

Conclusion. This study provides empirical evidence that chronotype plays a significant role in adaptation to time changes, with evening chronotypes experiencing the greatest disruptions in sleep duration and academic performance. The findings demonstrate that morning chronotypes adapted with minimal sleep loss and academic decline, whereas evening chronotypes exhibited substantial reductions in both sleep duration and GPA performance**.** Intermediate chronotypes displayed moderate effects, reinforcing the spectrum of adaptation difficulties across different chronotypes. The strong negative correlation between adaptation difficulty and academic decline ($\rho = -0.68$, $p < 0.01$) highlights the detrimental impact of misalignment between biological rhythms and imposed social schedules**.**

References

1. Roenneberg T., Merrow M. The Circadian Clock and Human Health // Current Biology. – 2016. – Vol. 26, № 10. – P. R432–R443. – DOI: 10.1016/j.cub.2016.04.011.
2. Roenneberg T., Winnebeck E. C., Klerman E. B. Daylight Saving Time and Artificial Time Zones – A Battle Between Biological and Social Times // Frontiers in Physiology. – 2019. – Vol. 10. – P. 944. – DOI: 10.3389/fphys.2019.00944.
3. Zerbini G., van der Vinne V., Otto L. K. M., Kantermann T., Krijnen W. P., Roenneberg T., Merrow M. Lower school performance in late chronotypes: underlying factors and mechanisms // Scientific Reports. – 2017. – Vol. 7, № 1. – P. 4385. – DOI: 10.1038/s41598-017-04076-y.
4. Ministry of Trade and Integration of the Republic of Kazakhstan. A single time zone will be established in Kazakhstan // Official website of the Ministry of Trade and Integration of the Republic of Kazakhstan. – 2024. – January 19. – Available at: https://www.gov.kz/memleket/entities/mti/press/news/details/688998?lang=ru.
5. Zavada A., Gordijn M. C. M., Beersma D. G. M., Daan S., Roenneberg T. Comparison of the Munich Chronotype Questionnaire with the Horne-Östberg's Morningness-Eveningness score // Chronobiology International. – 2005. – Vol. 22, № 2. – P. 267–278. – DOI: 10.1080/07420520590918471.

МАЗМҰНЫ / СОДЕРЖАНИЕ

СӘУЛЕТ, ҚҰРЫЛЫС, КӨЛІК ЖӘНЕ ТІРШІЛІК ҚАУІПСІЗДІГІ

АРХИТЕКТУРА, СТРОИТЕЛЬСТВО И БЕЗОПАСНОСТЬ ЖИЗНЕДЕЯТЕЛЬНОСТИ

АВТОКӨЛІК ҚҰРАЛДАРЫНЫҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІК ШАРАЛАРЫНЫҢ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТІЛУІНІҢ БАСЫМДЫҒЫН БАҒАЛАУ 3
Абдумаликова А.Т. – СМ-22-4к1 тобының студенті**., Тезекбаев Н.Р** – аға оқытушы

СӘУЛЕТТІК ЖОБА ҚҰРЫЛЫМДАРЫН АҚПАРАТТЫҚ НЕГІЗДЕ МОДЕЛЬДЕУ: ҚАМ/BIM ӨНДІРІСТІК ПРОЦЕСІ НЕ ҮШІН ҚАЖЕТ 4
Абисалиева А.Е. - СМ-23-5кб тобының студенті**, Оралбек А.Қ.** - оқытушы

СӘУЛЕТШІ КОНСТАНТИН МЕЛЬНИКОВТЫҢ БЕС ҚАҒИДАСЫ 5
Адилбай М.- СМ 21-5к1 тобының студенті., **Джумабаева А.Т.** – аға оқытушы

ЖОҒАРЫ ТЕМПЕРАТУРАЛЫ ТОТЫҚТЫРУШЫ ОРТАДА ЭКСПЕРИМЕНТТІК ЗЕРТТЕУЛЕР ЖҮРГІЗУГЕ АРНАЛҒАН ЖАБДЫҚТАРДЫ ЖОБАЛАУ. 6
Әбіш Қ. - СМ-23-13к1 тобының студенттері., **Арапов Б.Р**.- ғылыми жетекші профессор

ВЛИЯНИЕ ГЛОБАЛИЗАЦИИ НА ФОРМИРОВАНИЕ НОВЫХ ЯЗЫКОВЫХ НОРМ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ. 8
Айту Ж.А. – студентка группы СМ-24-5К., **Сугир Ф.Б.** – старший преподаватель, магистр п.н.

ЭЛЕКТР АВТОМОБИЛЬДЕРІНЕ ТЕХНИКАЛЫҚ ҚЫЗМЕТ КӨРСЕТУ (ТҚК) ЖӘНЕ АҒЫМДАҒЫ ЖӨНДЕУ (АЖ) ЖҮЙЕСІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ 9
Ақынбеков Е.К.-СМ-24-1к тобының студенті., **Омаров Б.А.**-PhD докторы, аға оқытушы

РУССКИЙ ЯЗЫК – КАК ОДИН ИЗ МИРОВЫХ ЯЗЫКОВ 10
Алтынбаева П. –студентка группы ХТ-24-4к1, **Бахрамова Г.А.** - к.п.н., ст.преподаватель

ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОЙ АРХИТЕКТУРЫ 12
Аманжол Д.Н. –студент группы СМ-20-5р., **Кадыров А.Р**. – старший преподаватель

СУРЕТ САЛУ ӨНЕР 14
Амантай БСМ-22-5к10 тобының студенті., **Ғаппарова Ә.**- оқытушы, өнер ғылымдарының магистрі

ҚЫСҚЫ БАҚ ПЕН ЖЫЛЫЖАЙЛАРДЫҢ ЗАМАНАУИ ҮЛГІЛЕРІ 16
Амит А., Алтынбек У. - СМ-20-12к тобының студенттері**., Тунгатаева А.М.** - аға оқытушы, магистр

КОНСТРУИРОВАНИЕ СОСТАВНЫХ ПОВЕРХНОСТЕЙ И ИХ ПРИМЕНЕНИЕ ВАРХИТЕКТУРЕ 18
Арипова Ф.И. - студент группы СМ 24 - 5р3., **Джанабаев Ж.Ж. –**д.т.н. профессор

АҚЫРТАС – БІРЕГЕЙ АРХИТЕКТУРАЛЫҚ-АРХЕОЛОГИЯЛЫҚ ЕСКЕРТКІШ 20
Асан Ж. - СМ-24-5к20 тобының студенті**., Қабыл А.Ә.** - аға оқытушы

АВТОНОМДЫ КӨЛІК ЖӘНЕ ЛОГИСТИКАНЫ АВТОМАТТАНДЫРУ: ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ШЕШІМДЕРІ 21
Асанов Қ. - СМ-24-1кс тобының студенті., **Назымбетов Б.Б.** - магистр, аға оқытушы

АВТОКӨЛІК ШАНАҒЫН КОРРОЗИЯЛЫҚ ОРТАҒА ТӨЗІМДІ БЕЙІМДЕУ ТӘСІЛІ 22
Асилхан А.А - СМ 22-4к1 тобының студенті**., Дутбаев Ж.Т.** – т.ғ.к., доцент

КЕЗБЕ ТОКТАР ТУДЫРАТЫН КОРРОЗИЯДАН ҚОРҒАУ ШАРАЛАРАЫ 24
Бавашиков Ш. - СМ-21-6к1 тобы студенті**, Сайпов Ж.М. –**магистр, оқытушы

ПРОЕКТИРОВАНИЕ ЭКОДОМА СВОЗОБНОВЛЯЕМЫМИ ИСТОЧНИКАМИ ЭНЕРГИИ 25
Байзаков Б.Б.– студент группы СМ-23 -5р2**., Юсупова А.А.-PhD.,** старший преподаватель

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ И ЯЗЫК: КАК ТЕХНОЛОГИИ МЕНЯЮТ НАШУ РЕЧЬ 27
Бақберген Н. - студент группы ХТ-24-9к3., **Сугир Ф.Б.** – ст. преподаватель, магистр педагогических наук

ҮШБҰРЫШТЫҢ КӨРНЕКТІ НҮКТЕЛЕРІ МЕН ТҮЗУЛЕРІ 28
Балтабай А. - СМ-24-5к3.,**Үмбетов Н**.- жетекші

ИНТЕГРАЛДЫҚ ЕСЕПТЕУЛЕРДІҢ ҚҰРЫЛЫСТА ЖӘНЕ АРХИТЕКТУРАДА ПРАКТИКА ЖҮЗІНДЕ ҚОЛДАНЫЛУЫ 30
Балтабай Н.М. -СМ-22-11к тобының студенті., **Сабалахова А.П.**-аға оқытушы

ҚАЗАҚТЫҢ ДӘСТҮРЛІ АРХИТЕКТУРАСЫ 31
Бегежан С.Ж.-СМ23-5К3 тобының студенті.,**Жапишева Ғ.Қ.–**өнер ғылымдарының магистрі

БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ПЕН ИНЖЕНЕРЛІК ОЙЛАУДЫ ДАМЫТУ ҮШІН STEAM ТӘСІЛІ МЕН 3D МОДЕЛЬДЕУДІ ҚОЛДАНУ 32
Бекберген Б. Ж. – СМ 22-9кА тобының студенті.,**Есалиев А.А.** – м.ғ.д., профессор

СӘУЛЕТПЕН ЗАМАНАУИ ҚҰРЫЛЫСТАҒЫ ЖЕЛ ЭНЕРГИЯСЫНЫҢ ДАМУЫ 33
Бексеит А. – СМ-23-5к5 тобының студенті., **Меирманов М. С.** – «Сәулет және қала құрылысы» кафедрасының аға оқытушысы

АНАЛИЗ ПОДГОТОВКИ ЛЕССОВЫХ ОСНОВАНИЙ И МЕТОДЫ ВОЗВЕДЕНИЯ ФУНДАМЕНТА НА НЕМ 35
Берекет Д. Т.– студент группы СМ22-6р., **Бровко И. С.**- д.т.н., профессор

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ОҢТҮСТІК ӨҢІРІНДЕГІ ЗООТОПОНИМДЕРДІҢ МӘН-МАҒЫНАСЫ ТУРАЛЫ 36
Гребещенко Э. – студентка группы ЮМ-21-1р3**., Темирова У.А. –** п.ғ.к., аға оқытушы

ЖҮРГІЗУШІ - АВТОМОБИЛЬ - ЖОЛ ЖҮЙЕСІНІҢ ҚОРШАҒАН ОРТА МЕН АДАМДАРДЫҢ ДЕНСАУЛЫҒЫНА ӘСЕРІН ЗЕРТТЕУ 38
Дулат Е. – СМ-21-1дк тобының студенті.,**Бекболатов Ғ.Ж.** – магистр, аға ақытушы

AUTOCAD ЖҮЙЕСІН ҚОЛДАНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ (ҚҰРЫЛЫС САЛАСЫ) 40
Дүйсебай Н. - СМ-24-7к тобының студенті.,**Жақаш Ә.З.** –т.ғ.к., доцент

ОСОБЕННОСТИ НЕВЕРБАЛЬНОГО ОБЩЕНИЯ В РАЗНЫХ СТРАНАХ 41
Ералхан А.Б. – студент группы ИП-24-7к2., **Айтмамбетов Ф.У.** - к.ф.н., ст.преподаватель

ҚЫЗМЕТ КӨРСЕТУ ОРТАЛЫҚТАРЫН ЖОБАЛАУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ 43
Есберген А., Күмісбекова Д.- СМ-20-5к2 тобының студенттері.,**Эралиев С. -** «Сәулет және қала құрылысы» кафедрасының аға оқытушысы

КОНСТРУИРОВАНИЕ КРИВЫХ ПОВЕРХНОСТЕЙ И ИХ ПРИМЕНЕНИЕ ВАРХИТЕКТУРЕ 44
Есенбаева А.А. студент группы СМ 24 - 5р3**., Пошанова К.Ж. -** старший преподаватель

ИНЖЕНЕРНО-ГЕОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ И ОПРЕДЕЛЕНИЯ КОЭФФИЦИЕНТА ФИЛЬТРАЦИЙ НЕОБХОДИМЫЕ ДЛЯ СТРОИТЕЛЬСТВО МИКРО ГЭС 46
Ескендір Б. – СМ 21-6к3 тобының студенті., **Альжанова Ж.У. –** аға оқытушы

АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ КӨМЕГІМЕН ҚАУІПТІ ЖҮКТЕРДІ ТАСЫМАЛДАУДЫҢ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ ЖОЛДАРЫ 48
Әлібек Б.- СМ-21-4к тобының студенті., **Ауесбекова М.А**.- магистр, аға оқытушы

ҚОҒАМДЫҚ ҒИМАРАТТАРДЫ ЖОБАЛАУДАҒЫ ЭНЕРГОТИІМДІЛІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ 49
Әлібек Н.-СМ-21-5к3тобының студенті., **Байсейт Қ.Г. -** «Сәулет және қала құрылысы» кафедрасының оқытушысы, магистр

ӨНЕРКӘСІПТІК РОБОТТАНДЫРУ: ҚАУІПСІЗДІККЕ ӘСЕРІ 50
Жайдақбай А.М.–СМ24-9к тобының студенті**.,Томарбаева С. -** аға оқытушы

КӨЛІКТІК-ЛОГИСТИКАЛЫҚ ОРТАЛЫҚТАРДЫ ОРНАЛАСТЫРУҒА ӘСЕР ЕТУШІ НЕГІЗГІ МӘНБІРЛЕРДІ ТАҢДАУ 51
Жақсылықов А. – СМ-22-1к1 тобының студенті., **Жүнісбеков А.С.** – т.ғ.к., доцент

АРБОЛИТ ҚАБЫРҒА ПАНЕЛІН АЛУ ЖӘНЕ ОНЫҢ ҚҰРЫЛЫС-ТЕХНИКАЛЫҚ СИПАТТАМАЛАРЫ 52
Жаңбырбай А.Б. – СМ 20-12к тобының студенті**., Иманалиев К.Е.** – т. ғ. к., доцент

ЕРТЕДЕГІ ТҮРІК МЕМЛЕКЕТТІК ҚҰРЫЛЫМДАРЫНА ТӘН ЖАЛПЫ НЫШАНДАРДЫҢ ӨРКЕНИЕТІ 53
Жарқынбек М.Т. – СМ-24 5к7 тобының студенті.,**Серикбаева Н.Ж.-** жетекшісі

ҚАУІПТІ ЖҮКТЕРДІ АВТОКӨЛІКПЕН ТАСЫМАЛДАУ ҚАУІПСІЗДІГІН БАСҚАРУДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ ӘДІСТЕРІН ЗЕРТТЕУ 54
Жахангер Д.Ғ. – МСМ-24(1)-6нк тобының магистранты., **Казенова Ә.О.** – PhD доктор, доцент

О.БӨКЕЕВТІҢ «ЖЫЛЫМЫҚ» АТТЫ ШЫҒАРМАСЫН ЖҮЙЕЛІ ТҮРДЕ ЗЕРТТЕУ МӘСЕЛЕСІ 56
Жексенбина Б. - СМ 24-5К13 тобының студенті.,**Рискелдиева Ж.А**. – магистр, аға оқытушы

ОСНОВНЫЕ ПРИЧИНЫ НИЗКОГО ИНТЕРЕСА К ЧТЕНИЮ У СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ 57
ЖолдасбекН.Р. – студент группы АП 24 4к2., Даркулова К.Н. – к.ф.н., доцент

КОНСТРУКТИВТІ ШАРАЛАРДЫҢ АВТОМОБИЛЬДЕРДІҢ ПАССИВТІ ҚАУІПСІЗДІК ДЕҢГЕЙІН АРТТЫРУҒА ӘСЕРІН ЗЕРТТЕУ 59
Жолдасбекұлы Б. – СМ-23-6р тобының студенті.,**Туленов А.Т. –** т.ғ.к., профессор

ПОЛОЖИТЕЛЬНЫЕ И ОТРИЦАТЕЛЬНЫЕ СТОРОНЫ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ОБРАЗОВАНИИ 60
Жузбай Б.С -студент группы ИП-24-3К2., **Айтмамбетов Ф.У.–** к.ф.н., ст.преподаватель

ҚҰРЫЛЫМДЫҚ МАТЕРИАЛДАРДЫҢ КОРРОЗИЯСЫ ӘСЕРІНЕН КЕЛЕТІН НЕГІЗГІ ШЫҒЫНДАР 61
Жумабеков Ж.- СМ 21-6р тобының студенті.,**Усенкулов Ж.А.**– т.ғ.к., профессор

РУССКИЙ ЯЗЫК В КАЗАХСТАНЕ: СТАТУС, РАСПРОСТРАНЕНИЕ И ИСПОЛЬЗОВАНИЕ 62
Жунисова Ш.Д. – студентка группы ХТ-24-4к4.,**Бахрамова Г.А. -** к.п.н., ст.преподаватель

АГРОӨНЕРКӘСІП ШАРУАШЫЛЫҒЫ ӨНІМДЕРІН ТАСЫМАЛДАУДЫ АҚПАРАТТЫЛЫҚ ЛОГИСТИКАМЕН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ ЖҮЙЕСІ 64
Зайтбек Д.С- СМ 22-4к1 тобының студенті**.,Дутбаев Ж.Т. -** т.ғ.к. доцент

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЛОГИСТИКАЛЫҚ ОРТАЛЫҚТАРЫН ДАМЫТУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫН ТАЛДАУ 65
Зейлхан Н.А. –СМ-23-4к тобының студенті**., Казенова А.О.** – PhD, доцент

ЭЛЕКТРЛІ АВТОМОБИЛЬДЕРІНІҢ ҚҰРЫЛЫМДЫҚ СЕНІМДІЛІГІН АРТТЫРУ 66
Зукиров С.Ж.-СМ-24-1к тобының студенті.,**Омаров Б.А.**-PhD докторы, аға оқытушы

СӘУЛЕТ ӨНЕРІНДЕ ГЕОМЕРИЯЛЫҚ ФОРМАЛАР, ПОЛИЭДРЛЕР МЕН СӘУЛЕТТІК СТИЛЬДЕРДІ ҚОЛДАНУ ФЕНОМЕНОЛОГИЯСЫ 68
Ирисбаева М. - СМ 21-5К4тобының студенті**., Жетписбаева Б.У.–** магистр,аға оқытушы ғылыми жетекші

ҚАЛАЛЫҚ ҚОҒАМДЫҚ КӨЛІКТЕ ЭЛЕКТР ЖӘНЕ ГИБРИДТІ АВТОБУСТАРДЫ ПАЙДАЛАНУ 70
Исаев Т.Б. – СМ-21-10к тобының студенті.,**Шойбеков Б.Ж.-** т.ғ.к., доцент

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТІҢ БІЛІМ АЛУШЫЛАРҒА ӘСЕРІ 71
Ишметова С.Х. – СМ24-5р3 тобының студенті.,**Сабырханова Л.Ш.** – магистр, оқытушы

ОСОБЕННОСТИПРОЕКТИРОВАНИЯИНЖЕНЕРНЫХСИСТЕМВ ВЫСОТНЫХ ЗДАНИЯХ 72
Кайрбай С. – студент группы СМ-21-6р., **Аубакирова Ф.Х. –** к.т.н., доцент

ПРИЧИНЫ НЕУСПЕВАЕМОСТИ СТУДЕНТОВ –ПЕРВОКУРСНИКОВ (ИССЛЕДОВАНИЕ НА МАТЕРИАЛЕ АНКЕТИРОВАНИЯ) 73
Калдау А.Т. - студентка группы АП 24 5к1., **Даркулова К.Н.** – к.ф.н., доцент

ОСОБЕННОСТИ ЛАБОРАТОРНОГО ОПРЕДЕЛЕНИЯ ФИЗИКО-МЕХАНИЧЕСКИХ СВАОЙСТВ ГРУНТОВ ЮЖНОГО КАЗАХСТАНА. 74
Калматаева Н.Б. – студент группы СМ 22-6р., **Бровко И.С.** – доктор технических наук, профессор

РОЛЬ СЕМЕЙНЫХ ЦЕННОСТЕЙ В ВОСПИТАНИИ МОЛОДОГО ПОКОЛЕНИЯ 76
Калтаева А. – студент группы СМ-24-5к17, **Арынбаева Р.А. –** доктор философии, доцент

ТРАДИЦИОННЫЕ И ЦИФРОВЫЕ МЕТОДЫ ИЗУЧЕНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА 77
Камалов Ж. З.- студент группы ИП-24-3К2., **Айтмамбетов Ф. У.-**к.ф.н., ст.преподаватель

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ РУССКОГО И КАЗАХСКОГО ЯЗЫКОВ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ КАЗАХСТАНА 78
Касымбек Б. – студент группы СМ-23-5к11.,**Бимурзина А.А.** – старший преподаватель

МИЦЕЛИЙ НЕГІЗІНДЕГІ КОМПОЗИТТЕР,ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТАЗА ҚҰРЫЛЫС ҮШІН МАТЕРИАЛДАРДЫҢ ҚАСИЕТТЕРІ 79
Сайлау Б. – СМ -22-6кс тобының студенттері.,**Жүсіпбеков Ә.Қ.** – аға оқытушы

АВТОКӨЛІК ЛОГИСТИКАЛЫҚ КӘСІПОРЫНДАРЫНЫҢ ҚЫЗМЕТІН БАСҚАРУ ШАРТТАРЫ 81
Кіребек Қ. М. - СМ-24-4к тобының студенті.,**Ү.А.Үсіпбаев** – т.ғ.к., доцент

СТРАХОВАНИЕ ОПАСНЫХ И НЕГАБАРИТНЫХ ГРУЗОВ 82
Кожамкул А.Е.- студентка группы СМ-24-4р., **Дукенбаева Г.М.-** магистр, преподаватель

ДОСУГОВЫЙ ЦЕНТР И ЕГО ЗНАЧЕНИЕ В КУЛЬТУРНО-РАЗВИВАЮЩЕЙ СТРУКТУРЕ 84
Корбан В. С. – СМ-21-5др., **Шагаева А. Е**. – магистр, ст. преподаватель

ҚАЛА ҚҰРЫЛЫСЫ ОБЪЕКТІЛЕРІНІҢ КОМПОЗИЦИЯЛЫҚ ҚҰРЫЛЫМЫ 85
Көпжасар Қ.- СМ 22-5к8тобының студенті., **Анарбаев А.А.** – аға оқытушы

ПРАКТИЧЕСКИЕ МЕТОДЫ НА ЧЕРТАТЕЛЬНОЙ ГЕОМЕТРИИ"МНОГОГРАННЫЕ ПОВЕРХНОСТИ И ИХ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПРИ КОСНТРУКТИРОВАНИИ АРХИТЕКТУРНЫХ ОБОЛОЧЕК» 86
Кузнецов Д.В.., Джанабаев Ж.Ж.-научный руководители д.п.н., профессор

ПРИМЕНЕНИЕ АВС-АНАЛИЗА В ЛОГИСТИЧЕСКИХ ПРЕДПРИЯТИЯХ 89
Куспакова Д. Б.- студентка группы СМ-24-4р., **Дукенбаева Г.М -** магистр, преподаватель

ЗАМАНАУИ ОЙЫН АЛАҢШАЛАРЫНЫҢ ДИЗАЙНЫ 90
Қабыланбек Ж.- СМ 23-5к10 тобының студенті., **Мамырбай А.С**. - аға оқытушы

ЛОГИСТИКАЛЫҚ ОРТАЛЫҚТАРДАҒЫ ЖҮКТЕРДІ АРАЛАС ТАСЫМАЛДАУДЫ РЕТТЕУДІҢ ӘДІСТЕРІ МЕН НЕГІЗДЕРІН ӘЗІРЛЕУ 90
Қайрат А.Д. –СМ-24-4к тобының студенті.,**Үсіпбаев Ү.А.** – т.ғ.к., доцент

ШУДЫҢ АДАМ АҒЗАСЫНА ӘСЕРІН ЗЕРТТЕУ 92
Қалыбай А.Н.- СМ-21-9к1 тобының студенті., **Керимбекова З.М**.- т.ғ.к., доцент

МАНЕВРЛІК ЖҰМЫСҚА ПАЙДАЛАНУ ШЫҒЫНДАРЫ ТҮРІ БОЙЫНША КӨП ТОПТЫҚ ҚҰРАМДАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ОҢТАЙЛЫ ӘДІСІН ЖЕТІЛДІРУ 94
Қосыбай Д. - СМ-21-4к тобының студенті., **Ауесбекова М.А**.- магистр, аға оқытушы

АТОМ ЭЛЕКТР СТАНЦИЯЛАРЫНЫҢ МАҢЫНДАҒЫ АДАМДАРДЫҢ РАДИАЦИЯЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІГІ ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖАҒДАЙЫН БАҒАЛАУ 95
Қуанышбай Ж.Е.–СМ-21-9к2тобының студенті., **Раматуллаева Л.И. –** т.ғ.к.,профессор

БОЛАТ ҮЛГІЛЕРДЕ ЖОҒАРЫ ТЕМПЕРАТУРАЛЫ ТОТЫҚТЫРУШЫ ОРТАДА СЫЗАТТАРДЫҢ ДАМУ ЖЫЛДАМДЫҒЫН ТӘЖРИБЕЛІК СЫНАҚТАР АРҚЫЛЫ ЗЕРТТЕУ 97
Құрбанәлі Ә. - СМ-23-13к1,13к2 тобының студенті.,**Арапов Б.Р**.- ғылыми жетекші профессор

ЦЕМЕНТ ТАСЫН, БЕТОНДЫ КОРРОЗИЯДАН САҚТАУДЫҢ БЕЛСЕНДІ ЖӘНЕ БЕЛСЕНДІ ЕМЕС ӘДІСТЕРІ 98
Мажит С.- СМ-23-13к1 студенті.,**Көпжасарова Г.Т. –** аға оқытушы

ГРАФЕНОБЕТОН: ӨНДІРІСӘДІСТЕРІЖӘНЕПАЙДАЛАНУҚАСИЕТТЕРІ 100
Мамытбек Т – СМ -23-8к тобының студенті.,**Қамбаров М.А.** – т.ғ.к., доцент

ЖОЛ-КӨЛІК ОҚИҒАЛАРЫНЫҢ ШОҒЫРЛАНУ ОРЫНДАРЫН АНЫҚТАУ ЖӘНЕ ҚОЗҒАЛЫС ҚАУІПСІЗДІГІН АРТТЫРУ 101
Марат М. - СМ-21-1дк тобының студенті., **Балабеков З.А.-**т.ғ.к., доцент

АВТОМОБИЛЬДЕРДІҢ СЕНІМДІЛІГІН ТАЛДАУ: ЗАМАНАУИ ТӘСІЛДЕР ЖӘНЕ СОҢҒЫ ЭЛЕМЕНТТЕР ӘДІСІНІҢ МАҢЫЗЫ 103
Марат М. – СМ-21-1дк тобының студенті.,**Сералиев Г.Е. –** т.ғ.к., доцент

ҚОСПАЛАР МЕН МОДИФИКАТОРЛАРДЫҢ ҰСАҚ ТҮЙІРШІКТІ БЕТОННЫҢ ҚАСИЕТТЕРІНЕ ӘСЕРІ 104
Мекенбай Е.Е-СМ-21-8дк1 тобының студенті., **Әзімбай С.М.**- оқытушы

УЧАСТИЕ ЖЕНЩИН СОВЕТСКОГО ВОСТОКА В ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЕ В ИСТОРИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ 40-50-Х ГОДОВ XX ВЕКА 106
МинайдарА.-студентка группы СМ24-5р2.,**Мулдахметова Ж.И.**-к.и.н.,ст.преподаватель

ҚОҒАМДЫҚ ҒИМАРАТТАР ИНТЕРЬЕРІН ЖОБАЛАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ МЕН МӘСЕЛЕЛЕРІ 107
Мустафинова А. К.- СМ-23-5к4 тобының студенті., **Копжасарова А. Е.** - «Сәулет және қала құрылысы» кафедрасының аға оқытушысы, магистр

РАСЧЁТ ФУНДАМЕНТОВ В ВЫТРАМБОВАННЫХ КОТЛОВАНАХ ПО ПРЕДЕЛЬНЫМ ДЕФОРМАЦИЯМ 108
Нигматуллаев Ш. -студент группы СМ- 22-6р., **Кунанбаева Я.Б. –**PhD, доцент

ӨРТТЕР ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ШЫҒУ СЕБЕПТЕРІ 109
Нишанова З.Н –СМ-21-9к2тобының студенті., **Кочеров Е.Н. –**т.ғ.к., доцент

КҮН КОЛЛЕКТОРЫНЫҢ АУДАНЫН ЕСКЕРЕ ОТЫРЫП ЦЕМЕНТТЕУ ЖЫЛУ ӨТКІЗУ ҚАБІЛЕТІ АРҚЫЛЫ ӨНІМДІЛІКТІ ТАЛДАУ 111
Нуралиева А.А. – СМ -24-7к тобының студентті., **Алдияров Ж.А.** – т.ғ.к.,доцент

ӘЛЕМНІҢ ҚҰРЫЛЫМЫ ЖӘНЕ ЭВОЛЮЦИЯСЫ 112
Нұрланов М.Д.-СМ-24-1К тобының студенті., **Бәкіржанқызы Ә**.-магистр, аға оқытушы

ҚЫСҚЫ БАҚТЫҢ ҚҰРЫЛЫМДЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ МЕН СТИЛЬДЕРІ 113
Нұрланұлы З.–СМ-20-12к1 тобының студенті**., Тунгатаева А.М.-**аға оқытушы, магистр

К ВОПРОСУ ОБ ИСТОРИИ РАЗВИТИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА 114
Нұрланұлы Қ. – студент группы СМ-24-5к17.,**Арынбаева Р.А.** – доктор философии, доцент

ТАСЫМАЛДАУ ЖӘНЕ ЛОГИСТИКАДАҒЫ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ЭЛЕМЕНТТЕРІНІҢ РӨЛІ МЕН БОЛАШАҒЫ 115
Орынтаев Е.Н. - СМ-24-4кс тобының студенті., **Назымбетов Б.Б.** - магистр, аға оқытушы

БЕТОНДАҒЫ ҰСАҚ ЖАРЫҚТАРДЫ ЖОЙЫП, ҚАЛЫПЫНА КЕЛТІРУ ЖОЛДАРЫ 117
Өтел Н. – СМ -23-8к тобының студенті., **Құдабаев Р.Б.** – доктор PhD, аға оқытушы

ПАЛУБАСЫЗ ҚАЛЫПТАУ ТАХНАЛОГИЯСЫ 118
Пердеева А.Т. - СМ-21-8дк1 тобының студенттері.,**Сейдахметова Г.Б.** – оқытушы

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ В ОБУЧЕНИИ РУССКОГО ЯЗЫКА 119
Пернебай Ж.Е.- СМ 24-5к15 тобыныңстуденті..,**Мырзабекова Р.Е.**- магистр, оқытушы

ШЕШЕНДІК СӨЗДЕРДЕГІ ЖҰМБАҚТАП АЙТУ ӨНЕРІ 121
Раимова Я.Р. – СМ 24-5р1 тобының студенті.,**Турсын Ш.К**. – магистр, оқытушы

ГЕЛИОКАМЕРАНЫҢ ҚҰРЫЛЫМДЫҚ ПАРАМЕТРЛЕРІНОНДАҒЫ БЕТОНДЫ ЖЫЛЫТУ ПОЗИЦИЯСЫНАН ОҢТАЙЛАНДЫРУ 122
Рысқұлбек С.– СМ - 21-8дк2 тобының студенті.,**Құдабаев Р.Б.** – доктор PhD, аға оқытушы

КӨП КОМПОНЕНТТІ КЕРАМИКАЛЫҚ ҚҰРЫЛЫС МАТЕРИАЛДАРЫНЫҢ ҚҰРАМЫН АНЫҚТАУ 124
Рысқұлбек С.Ұ.-СМ-21-8дк2 тобының студенті., **Омаров Б.А.**-PhD докторы, аға оқытушы

ЖЫЛУНАСОСТЫ ҚОНДЫРҒЫНЫШТЕН ЖАНУ ҚОЗҒАЛЫТҚЫШТЫ ПАЙДАЛАНЫП МАТЕРИАЛДАРДЫ КЕПТІРУПРОЦЕСІНІҢ ТИІМДІЛІКТЕРІН ЖОҒАРЫЛАТУ 125
Сағынбай С.Ғ.- СМ-22-1к2 тобының студенті.,**Тауасаров Ш.У.** т.ғ.к.,доцент

КӨЛІК ҚҰРАЛДАРЫНЫҢ ҚОРШАҒАН ОРТАҒА КЕРІ ӘСЕРІН АЗАЙТУ ІС-ШАРАЛАРЫ 128
Садырбай А.М. – СМ-22-4к2 тобының студенті**.,Тезекбаев Н.Р** – аға оқытушы

ГРАФИКАНЫҢ ЗАМАН ТАЛАБЫНА САЙ ӨЗГЕРУІ 129
Сайлаубай А.Б. - АП-23-6к3 тобының студенті.,**Бекмуратова Л.А.** – аға оқытушы

НОРМЫ РУССКОГО ЛИТЕРАТУРНОГО ЯЗЫКА В СОВРЕМЕННЫХ РЕКЛАМНЫХ ТЕКСТАХ 131
Салдарбек Б.– студенты группы ХТ-24-9к5.,**ТургынбаеваЖ. М.** – ст. преподаватель

ҚАЛАЛЫҚ АВТОБУСТАРДЫҢ РЕКУПЕРАЦИЯЛЫҚ ЖҮЙЕСІНІҢ ЖҰМЫС ІСТЕУ ПРИНЦИПТЕРІ 132
Сапар М. – СМ-21-1дк тобының студенті.,**Сералиев Г.Е. –** т.ғ.к., доцент

АКТУАЛЬНОСТЬ МОДЕРНИЗАЦИИ ВАГОННОГО ПАРКА И ПЕРСПЕКТИВЫ ВАГОНОСТРОЕНИЯ В КАЗАХСТАНЕ 133
Сарачан К. - студент группы СМ-22-4р.,**Карташова А.В.** - к.т.н., доцент

ВЛИЯНИЕ КОМПЬЮТЕРА И КОМПЬЮТЕРНЫХ ИГР НА ЯЗЫК МОЛОДЕЖИ 135
Сатыбалды А.Ә. – студент группыИП 24 – 7к3.,**Айтмамбетов Ф.У –** к.ф.н., ст.преподаватель

СОЦИАЛЬНЫЙ ПОРТРЕТ СОВРЕМЕННОГО СТУДЕНТА-ПЕРВОКУРСНИКА 136
СеилханД.У. – студентка группы АП 24 6к5.,**Даркулова К.Н.** – к.ф.н., доцент

ОБ ЭТИМОЛОГИИ СТРОИТЕЛЬНЫХ ТЕРМИНОВ 137
Сергазиева А. - студентка группы СМ-24-6к2., **Ахметова А.М.**- старший преподаватель

МАТЕМАТИКАНЫҢ ҚҰРЫЛЫС САЛАСЫ МЕН СӘУЛЕТ ӨНЕРІНДЕГІ РӨЛІ. 138
Серғазиева А.А. - СМ-24-6к2 тобының студенті.,**Қоштаева Г.Т.** - аға оқытушы

ШЫМКЕНТ ҚАЛАСЫНДА КӨЛІКТІК-ЛОГИСТИКАЛЫҚ КЛАСТЕРДІ ДАМЫТУ КЕЛЕШЕГІ 139
Сәдібеков А.Ә. – СМ-22-1к1 тробының студенті.,**Пернебеков С.С.** – т.ғ.к., профессор

ҚҰРЫЛЫС САЛАСЫНДАҒЫ ТЕХНИКАЛЫҚ ҚАДАҒАЛАУДЫҢ ТАҒАЙЫНДАЛУЫ СЕБЕПТЕРІ 141
Әбіш Қ. Н.- СМ-23-13к1 тобының студенті**.,Камбаров М.А.**- т.ғ.к., доцент,ғылыми жетекшісі

ФИЛЬТРАЦИЯ ВОДЫ В ГРУНТАХ И ЕЁ ЗНАЧЕНИЕ В ПРАКТИКЕ СТРОИТЕЛЬСТВА 143
Токтанаева А.Б. – студент группы СМ-22-6р.,**Бровко И. С.** – доктор технических наук, профессор

МОЖЕТ ЛИ ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ ЗАМЕНИТЬ ПИСАТЕЛЕЙ И ЖУРНАЛИСТОВ? 144
Толебек А. - студент группы СМ-22-6к3.,**Умурзакова М.А.** - ст.преподаватель, магистр

КОНТРОЛЬ КАЧЕСТВА ПРОИЗВОДСТВА ГРУНТОВЫХ РАБОТ 145
Ибрагимов К. – к.т.н., профессор.,**Турдалиева И.М. –** студент группы СМ 22-7к1

БАЛАЛАР ОЙЫН АЛАҢШАЛАРЫН ЖОБАЛАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ 147
Тұрсынбай А. -СМ 23-5к10 тобының студенті**.,Мамырбай А.С.** - аға оқытушы

ДӘНДІ ДАҚЫЛДАРДЫ КЕПТІРУГЕ АРНАЛҒАН ЖЫЛУНАСОСТЫ КЕПТІРГІШ ҚОНДЫРҒЫ 147
Усенбай Қ.Д. - СМ-22-1к-2 тобының студенті**.,Тауасаров Ш.У.** - т.ғ.к.доцент

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МАТРИЦЫ ИНДЕКСОВ В МЕТОДЕ КОНЕЧНЫХ ЭЛЕМЕНТОВ 149
Фоменко А. – студентка гр. СМ23–6р.,**Токмуратов А.М. –** к.т.н., доцент

ІШКІ ЖАНУ ҚОЗҒАЛТҚЫШТАРЫНЫҢ ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ГАЗДАРЫНЫҢ ҚОРШАҒАН ОРТАҒА АНТРОПОГЕНДІК ӘСЕРІ 150
Хасанов Д. - СМ 23-4р тобының студенті.,**Туленов А.Т. –** т.ғ.к., профессор

ДЕМАЛЫС АЙМАҚТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ПРИНЦИПТЕРІ 152
Хегай Д.- СМ 20-5ртобының студенті.,**Абдураимова Н.М**. – аға оқытушы

ФОРМИРОВАНИЕ РЕЧЕВЫХ НАВЫКОВ 153
Шамшат Е.Ш. – студент группы ЭФ-24-7к .,**Туребекова Б.А**.–старший преподаватель, магистр

ЖОЛ ҚОЗҒАЛЫСЫН ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ НЕГІЗГІ ЗЕРТТЕУ ӘДІСТЕРІ 154
Шоэргашов Ш. - СМ-21-1дк тобының студенті.,**Балабеков З.А**.-т.ғ.к., доцент

ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ СӘУЛЕТТІҢ ЕРЕКШІЛІКТЕРІ 156
Шыныбек Ф. -СМ-24-5к17 тобыныңстуденті**.,Мусалиева М.О.**-ағаоқытушы

СУ ЭНЕРГИЯСЫ 157
Эрмахан.Н.А - СМ24-1-к тобының студенті.,**Әбдіманап Ұ**.-магистр, оқытушы

ARCHITECTURE IN THE MODERN WORLD: INNOVATION, SUSTAINABILITY, AND IMPACT ON PEOPLE 158
Aiman Akhmetgali– student of group SM 24-6k3**., Mamekova S.K -**researcher teacher, master of pedagogical sciences

CONSTRUCTIVE ELEMENTS OF BUILDINGS 159
Baiymbetov Zh. - SM 24-5k2., **Torebek D.O.-** master of pedagogical sciences

AI IN ARCHITECTURE 161
Egamberganova S.Sh.- SM 24-5r1., **Junusbekova Zh.S.-** senior teacher

THE CULT OF THE HORSE IMAGE IN SAYINGS AND PROVERBS AND IN THE WORKS OF THE KAZAKH PEOPLE 161
Kaldan Zh. - student of the SM-24-1k group, **Anartaeva G.U.** - Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor

GLOBAL INFORMATION NETWORK PRINCIPLES 163
Rysynbek K. - Student of Group 24-5K12**.,Baidabekova M.S. -** master, senior lecturer

PARK – FASHIONABLE LIGHTING.AESTHETIC IMPROVEMENT OF PARK - KINDERGARTEN SPACES. BASICS OF LANDSCAPE COMPOSITION 164
Saparbayev S. – student of SM-24-5k20 group., **Koshkarova G.A. –** master of philological sciences, lecturer

TOWERBRIDGEINLONDON 165
KochA.- Student of group CM 24-5r3, **ShymyrbekovaA. -** Senior teacher,

SOME IMPORTANT ELEMENTS IN ARCHITECTURAL DESIGN 167
Talgatkyzy N.-student of the group CM 24 5k8**.,Yegemberdy A. A.-**senior lecturer, master.

ҚАЗІРГІ ТІЛ БІЛІМІ ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТТАНУ

СОВРЕМЕННОЕ ЯЗЫКОЗНАНИЕ И ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ

CHATGPT: ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТПЕН ЖАҢА ДЕҢГЕЙДЕГІ ӘҢГІМЕ 168
Абдикер Ә. А. - ФИ-22-11к1 студенті, **Есенгельдиева Ш.Н. -** магистр, оқытушы

ЖЕНЩИНА В МЕДИА: ЛИЧНОСТЬ ИЛИ ОБЪЕКТ? 169
Абаева А. - ФИ - 23-11КР, **Есенгельдиева Ш.Н. -** магистр, преподаватель

КРЕОЛЬСКИЕ ЯЗЫКИ НА ОСНОВЕ ФРАНЦУЗСКОГО ЯЗЫКА 170
Абдрай Ж. – студент группы ФИ-24-3кс/рс, **Ильясова.К.Б. -** старший преподаватель

ЖОО-ДА ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҚТАРЫНДА КІР ТАСЫ СПОРТЫ ҚҰРАЛДАРЫН ПАЙДАЛАНУ 172
Абдухалик Ж.Н. – ФИ-23-3к2 тобының студенті, **Пірімбаев Б.Б.**– оқытушы

ӘЛЕУМЕТТІК САЯСАТ ЖӘНЕ ОНЫҢ ҚАЗАҚСТАН АЗАМАТТАРЫНЫҢ ӨМІРІН ЖАҚСАРТУҒА ҚОСҚАН ҮЛЕСІ 173
Абуталип Т.Б. - ФИ-24-11к1, **Абдукаримова Г.А.** - жетекші

ҚАЗАҚ СӨЙЛЕНІСТЕРІНДЕГІ ТУЫСТЫҚ ЛЕКСЕМАЛАРДЫҢ ЭТНОЛИНГВИСТИКАЛЫҚ СИПАТЫ 174
Айтуганова Ж. - Фи-21-5к тобының студенті
Жолдасбек Л.О. – «Қазақ тілі мен әдебиеті» кафедрасының ф.ғ.к., аға оқытушысы

ҚАЗІРГІ БАҚ ТІЛІНЕ ТЕОРИЯЛЫҚ ТӘСІЛДЕР 175
Акмалжанова С.М. - Фи-22-6к тобының студенті, **Турсунбаева Г.К. –** аға оқытушы

СӨЗ МӘДЕНИЕТІ ЖӘНЕ КӨПШІЛІК АЛДЫНДА СӨЙЛЕУ ӨНЕРІ 176
Алишерова С. - Фи 24 3р2, **Тазабек А. -** магистр, аға оқытушы

ОТРАЖЕНИЕ ТРАДИЦИЙ НА УРОВНЕ ФРАЗЕОЛОГИИ ВО ФРАНЦУЗСКОМ, КАЗАХСКОМ, АНГЛИЙСКОМ, УЗБЕКСКОМ И РУССКОМ ЯЗЫКАХ 178
Алымбекова Д.А. - студент группы ФИ-24-3р2, **Ералиева З.Ж.** - ст.преподаватель

ОБНОВЛЕННАЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ПРОГРАММА И ВНЕДРЕНИЕ ОБНОВЛЕННОЙ ПРОГРАММЫ СОДЕРЖАНИЯ В ПРАКТИКУ 179
Артық Ж.Т. - студентка группы ЕП-24-11к3, **Сералиева Г.Е.** - преподаватель, магистр

СОЦИАЛЬНАЯ ДИАГНОСТИКА КАК ТЕХНОЛОГИЯ СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЫ С МОЛОДЕЖЬЮ 181
Асанова С. - студентка группы МӨ-24-12к2, **Айтпенбетова Г.А.** - старший преподаватель, магистр

ЛИНГВОМӘДЕНИ ЕРЕКШЕЛІКТЕРДІ АҒЫЛШЫН ТІЛІНЕН ҚАЗАҚ ТІЛІНЕ АУДАРУДАҒЫ ҚИЫНДЫҚТАР **182**
Ахметжанова Н.М. – КАП-31-21 тобының студенті, Есмагамбетова Ж.Б. – оқытушы

EDTECH ЖӘНЕ ШЕТ ТІЛІН МЕҢГЕРУ: ЖАҢА ЗАМАННЫҢ ЖАҢА ӘДІСТЕРІ 183
Базарбаева Т.М. –М1703-14 тобының студенті
Жорабекова А.Н. – PhD, қауымдастырылған профессор
Ө.Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті

М.ӘУЕЗОВ ШЫҒАРМАСЫНДАҒЫ КЕЙІПКЕРЛЕР ЕСІМДЕРІ, ЖАСАЛУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ, МАҒЫНАСЫ 185
Баубекова Ұ. – ФИ-22-5к2 тобының студенті, **Жолдасбек Л.О.** – ф.ғ.к., аға оқытушы

ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ ТОПОНИМДІК АТАУЛАРДЫҢ ЛЕКСИКА-СЕМАНТИКАЛЫҚ ТОПТАСТЫРЫЛУЫ 186
Бегәділ Д. –ФИ-22-5к2 тобының студенті, **Жолдасбек Л.О.** – ф.ғ.к., аға оқытушы

ҚАЗІРГІ АЙТЫС ТІЛІНДЕГІ МЕТАФОРАЛАР 187
Бекболат Н. – Юм-23-3к2 тобының студенті, **Батырбекова К.** – магистр оқытушы

ПРОБЛЕМА ПАТРИОТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ СТУДЕНТОВ ВУЗОВ В ОБЩЕЙ И СПЕЦИАЛЬНОЙ ЛИТЕРАТУРЕ 188
Бибатырова Э. - студентка группы МӨ-24-12к2, **Айтпенбетова Г.А.** – ст.преподаватель, магистр

РОДСТВЕННЫЕ КОРНИ НЕМЕЦКОГО И РУССКОГО ЯЗЫКА 189
Болат А. – студентка группы ФИ-23-3кс/рс, **Халмирзаева Э.Э. –** преподаватель

XIX ҒАСЫРДЫҢ ЕКІНШІ ЖАРТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАН ХАЛЫҚТЫҢ ҰЛТТЫҚ ОЯНУЫ 190
Гайратова З. - Фи-22-6к тобының студенті, **Мадалиев Я.Х. –** аға оқытушы

ТІЛ – ҰЛТТЫҢ ТӘУЕЛСІЗДІК БЕЛГІСІ 191
Даулет Е.Е. – ФИ-23-11кр, **Есенгельдиева Ш.Н.** - магистр, оқытушы

ОБУЧЕНИЕ РЕЧЕВОМУ ОБЩЕНИЮ С УЧЕТОМ КОММУНИКАТИВНЫХ ПОТРЕБНОСТЕЙ ОБУЧАЮЩИХСЯ 192
Дильдабек А.Ж. – студентка гр.1705-93, **Утембаева М.М.** – ст. преподаватель, магистр гум.наук
ЮКПУ им. Ө. Жәнібеков

М.ДУЛАТҰЛЫНЫҢ АҒАРТУШЫЛЫҚ ЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ ЛИНГВОМӘДЕНИ БІРЛІКТЕР 194
Елшибаева Н.Н. - Фи-24-7р тобының студенті, **Бекмұхамед С.П.** – магистр оқытушы

САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫНЫҢ БҮГІНГІ МАҢЫЗДЫ МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН НАСИХАТТАЛУЫ 195
Ергеш М. – ФИ-23-3к5 тобының студенті, **Раимбекова Г.С.** – оқытушы

ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ ПЕРИФРАЗДЫҢ ТІЛДІК ТАБИҒАТЫ 196
Ергешова Б. - Фи-21-5к тобының студенті
Тілеубердиев Б.М. – «Қазақ тілі мен әдебиеті» кафедрасының ф.ғ.д., профессоры

ИННОВАЦИОННЫЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ТЕХНОЛГИИ В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ 197
Ерланқызы А. - студентка группы ФИ 24-11кр, **Суюбердиева А.А.** – к.п.н.,ст.преподаватель

ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ ТҮР-ТҮСКЕ БАЙЛАНЫСТЫ ТОПОНИМДЕРДІҢ ЖАСАЛУ ЖОЛДАРЫ, ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ 198
Ерланқызы А. – ФИ-22-5к2 тобының студенті, **Жолдасбек Л.О.** – ф.ғ.к., аға оқытушы

ТҰРМЫСТЫҚ ТЕХНИКАНЫ ПАЙДАЛАНУ ЖӨНІНДЕГІ НҰСҚАУЛЫҚТАРДЫ АУДАРУ ДӘЛДІГІ 199
Есмурзаева А.К. – КАП-31-21 тобының студенті, **Қайыргелді М.Қ.** – аға оқытушы

ЖАРНАМАЛЫҚ МӘТІНДЕРДІ АУДАРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ (АҒЫЛШЫН, ОРЫС ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ТІЛДЕР МЫСАЛЫНДА) 201
Әбенова М. Б. – КАП-31-21 тобының студенті, **Қайыргелді М.Қ.** – аға оқытушы

АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ ЖУРНАЛИСТИКАДАҒЫ РӨЛІ 202
Әмір А. - Фи-21-11дк тобының студенті, **Кансеитова Ж. Ж. -** магистр, аға оқытушы

НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ И КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ 203
Әуелхан А.Е. – студентка группы МӨ-24-12к1, **Сералиева А.Е.** – старший преподаватель, магистр

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН ӨҢІРІНДЕГІ КӨШІ-ҚОН ПРОЦЕСІНІҢ БАҒЫТТАРЫ ЖӘНЕ ДИНАМИКТЕР 205
Жақыпбек Ж.С. – Фи-24-3к3 тобының студенті, **Сапарбекова Б**.Р. – магистр оқытушы

ФРАНЦУЗ ТІЛІНІҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ ЖӘНЕ ӘЛЕМДІК ТІЛГЕ АЙНАЛУЫ, АУДАРУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ ЖӘНЕ БЕРЕТІН МҮМКІНДІКТЕРІ 206
Жақыпбек Ж.С. -ФИ-24-7к3 тобының студенті, **Ильясова К.Б.-** аға оқытушы

ҚАЗІРГІ БАҚ ТІЛІНІҢ ЕРЕКШЕЛІГІ 207
Жамбыл А. – ФИ 22-11к1 тобының студенті, **Танабаева Г.Ө.-** ф.ғ.к., доцент

ҰЛТ РУХАНИЯТЫНЫҢ ШАМШЫРАҚТАРЫ: АЛҒАШҚЫ ҚАЗАҚ ГАЗЕТІ ЖӘНЕ АЛАШ АРЫСТАРЫ 209
Жумадилла С.А. - ФИ-24-11К2 тобының студенті, **Мадалиева А.Б. -** магистр, оқытушы

ПРИМЕНЕНИЕ АКТИВНЫХ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА 210
Жуманова Ш А. - студентка группы ЕП-24-11к4, **Сералиева Г.Е. -** преподаватель, магистр

ҚАЗАҚ ЖӘНЕ ТҮРІК ТІЛДЕРІНДЕГІ АНТРОПОНИМДЕРДІҢ ЖАСАЛУ ЖОЛДАРЫ, ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ 211
Жұмақұлқызы А. – ФИ-22-5к2 тобының студенті, **Жолдасбек Л.О.** – ф.ғ.к., аға оқытушы

ЖУРНАЛИСТИКА-ҚОҒАМ АЙНАСЫ 212
Жұман Ғ. - Фи-21-11дк тобының студенті, **Турабаева Л.Қ -** ф.ғ.к., доцент

ЗАР ЗАМАН ЖӘНЕ XIX ҒАСЫРДАҒЫ ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІНІҢ ДАМУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ 213
Иманқұл У. - Фи-24-5к тобының студенті
Елтаева Ж.Қ. – «Қазақ тілі мен әдебиеті» кафедрасының аға оқытушысы

ФОРМИРОВАНИЕ НАВЫКА ГОВОРЕНИЯ НА АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ: ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ РЕШЕНИЯ 214
Ирисматова К.-ученица, **Гусейнова М.М.-** преподаватель, ТОО школа Абая Кунанбаева

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ДЕВИАНТНОГО ПОВЕДЕНИЯ В ИНТЕРНЕТ-СРЕДЕ 215
Ирисметова Ж.М. – студентка группы ФИ-24-2Р1, **Шакенова М.Т.** – к.ф.н., доцент

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ И УПРАВЛЕНИЕ В ОБЩЕНИИ 217
Исачева В. – студентка группы ФИ-24-2р1, **Шакенова М.Т**. – к.ф.н., доцент

ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚ ӘДЕБИ ТІЛІНІҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ СТИЛЬДЕРІНІҢ ЛЕКСИКАЛЫҚ ЖІКТЕЛІСІ 218
Карсыбаева А. - Фи-21-5к тобының студенті
Әлімбаев М.Е. – «Қазақ тілі мен әдебиеті» кафедрасының ф.ғ.к., доценті

НЕЙРОЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ВОСПРИЯТИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА 220
Кудайбергенов М. - ст. 1 курса, МӨ-24-7к, **Пиримкулова А.А. -** ст.преподаватель, магистр

ОСОБЕННОСТИ ИЗУЧЕНИЯ КИТАЙСКОГО ЯЗЫКА ДЛЯ РУССКОЯЗЫЧНЫХ 221
Кучкарова С.Б. – студентка группы Фи-23-7р
Арын Ж.Т. – руководитель

СОВРЕМЕННЫЕ СЛЕНГИ В БРИТАНСКОМ АНЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ 222
Кучкарова С. - Фи-23-7р**, Арын Ж.Т.** - руководитель

ҚАЗАҚ ОНОМАСТИКАСЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ДАМУ ТАРИХЫ 224
Құрбанбек Э. - Фи-22-5к1, **Ағабеков О.М.** - оқытушы

СХОДСТВА И РАЗЛИЧИЯ МЕЖДУ НЕМЕЦКИМ И АНГЛИЙСКИМ ЯЗЫКОМ 225
Құттыбек А. – студентка группы ФИ-23-3 кс/рс, **Халмирзаев Э.Э. –** преподаватель

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ПРИ РАБОТЕ С ХУДОЖЕСТВЕННЫМ ТЕКСТОМ НА УРОКАХ ЛИТЕРАТУРЫ 227
Лесбек М. - студентка группы МӨ-24-12к2
Сералиева А.Е. - старший преподаватель, магистр

ЗДОРОВЫЙ ОБРАЗ ЖИЗНИ И ЕГО ПОПУЛЯРИЗАЦИЯ СРЕДИ МОЛОДЕЖИ: РОЛЬ СПОРТА И ПРАВИЛЬНОГО ПИТАНИЯ В ЖИЗНИ СТУДЕНТОВ 228
Мадибек А. - студент группы ФИ-24-1к, **Алиева Г.А. –** преподаватель

СМЫСЛОВАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ ЭРГОНИМОВ ОБЪЕКТОВ ОБЩЕСТВЕННОГО ПИТАНИЯ В ГОРОДЕ КОСТАНАЕ 229
Малкенов С.М. – студент группы РО-32-22 , **Дьяков Д.В.** – к.фил.н., ассоциированный профессор
Карагандинский университет имени академика Е.А.Букетова

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ И НАИМЕНОВАНИЯ ЛИЦ ПО РОДУ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ 231
Марасанова А.В. – студент группы ФИ 24 – 2Р1, **Шакенова М.Т. –** к.ф.н., доцент

АВТОРЛЫҚ ТЕЛЕБАҒДАРЛАМА ЖАСАУДЫҢ ТАРИХЫ 232
Маханова А. -Фи-21-11к тобының студенті, **Шойбекова А.А.** - ф.ғ.к, доцент

ЛИНГВИСТИКА ҒЫЛЫМЫНДАҒЫ МӘТІННІҢ МАҢЫЗЫ 233
Махмутова Б. – ХТ-24-5р тобының студенті, **Утегенова Г.Ж. –** ф.ғ.к., доцент

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ГАЗЕТ ДИЗАЙНЫ 234
Медетбекова .А. - ФИ-21-11дк тобының студенті, **Шойбекова А.А.** - ф.ғ.к., доцент

НЕМІС ФАМИЛИЯЛАРЫНЫҢ ШЫҒУ ТЕГІ 235
Мекен А. - ФИ-23-3к4 тобы студенті, **Халмирзаева К.С.** - аға оқытушы

ШВЕЙЦАРИЯДАҒЫ ТІЛДІК ӘРТҮРЛІЛІК 237
Мәді Қ. – ФИ-23-3к4 тобы студенті, **Халмирзаева К.С.–** аға оқытушы

ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ КӨМЕКШІ ЕТІСТІКТЕРДІҢ ЗЕРТТЕЛУІ 238
Мұсабек Б. - Фи-23-5к тобының студенті
Алимкулов А. – «Қазақ тілі мен әдебиеті» кафедрасының аға оқытушысы

АКТУАЛЬНОЙ ОСОБЕННОСТИ НАЗВАНИЙ В ЛИНГВИСТИКЕ 239
Мырдина А. - Фи-21-8р студент
Амандыкова С. – Старший преподаватель кафедры " Русский язык и литература»

ТРАНСФОРМАЦИЯ МЕДИАЖАНРОВ В СОВРЕМЕННОМ МЕДИАПРОСТРАНСТВЕ 240
Мырдина А.В. – студент группы ФИ-21-8р, **Шакенова М.Т.** – к.ф.н., доцент

ҚАЗАҚ ЖӘНЕ ТҮРІК ТІЛДЕРІНДЕГІ КІСІ ЕСІМДЕРІНІҢ ТАРИХИ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ДАМУЫ 241
Нұржанова Д. - Фи-22-5к1, **Ағабеков О.М.** - оқытушы

ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЕ ЕДИНИЦЫ В ПРОСВЕТИТЕЛЬСКИХ ТРУДАХ М. ДУЛАТУЛЫ 243
Олжасқызы Ж. – Юм-24-3к2 студент группы, **Абитиярова А.А.** – к.ф.н., доцент

ҚАЗАҚ МӘДЕНИЕТІ МЕН ӨНЕРІНІҢ ҰЛТТЫҚ САНАНЫ ЖАҢҒЫРТУДАҒЫ РӨЛІ 244
Омар Б. - ФИ-24-11к1, **Жанысбаева.А.** - PhD, аға оқытушы

ЖҰМБАҚТАР - АТА-БАБАМЫЗДАН ҚАЛҒАН БАЙЫРҒЫ МҰРА 245
Омархан Б. - Фи-21-5к тобының студенті
Кайимов М.А. – «Қазақ тілі мен әдебиеті» кафедрасының аға оқытушысы

ҚАЗАҚТЫҢ ҰЛТТЫҚ КИІМДЕРІ 246
Пазылова Г.М. – ББН-24-1к тобының студенті**, Кизбаева Ж.Қ. –** магистр, оқытушы

ФРАНЦУЗ ТІЛІНІҢ ӘРТҮРЛІЛІГІН, КВЕБЕК ФРАНЦУЗШАСЫН НЕМЕСЕ АФРИКАЛЫҚ ФРАНЦУЗШАНЫ, ФРАНЦИЯ ІШІНДЕГІ АКЦЕНТТЕРДІҢ АЙЫРМАШЫЛЫҚТАРЫН ЗЕРТТЕУ 247
Пердебаева Н.Б. - Фи-23-7К-3 тобы студенті , **Ильясова К.Б.** - аға оқытушы

ФРАНЦУЗ ТІЛІНДЕГІ МӘТІНДЕРДІ БАСҚА ТІЛДЕРГЕ АУДАРУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ МЕН ҚИЫНДЫҚТАРЫ. 249
Рахимова З. - Фи-23-7к 3 тобы студенті,**Ильясова К.Б. -** аға оқытушы

ЖУРНАЛИСТИКАНЫҢ БІТІМГЕРШІЛІК РӨЛІ 250
Рахматулла Т.Т. – ФИ-24-11к2 тобының студенті, **Мадалиева А.Б. –** магистр,оқытушы

РЕЧЕВАЯ КОММУНИКАЦИЯ У СТУДЕНТОВ НА ИНОСТРАННОМ ЯЗЫКЕ 251
Рахмаш Н. – студент гр.ФИ-24-11к3, **Рысбаева М.К.** – магистр, ст.преподаватель

ЭКОЛОГИЯ ЯЗЫКА И ИГРОВАЯ ИНТЕРНЕТ КОММУНИКАЦИЯ 252
Розикова М.Д. – студент группы ФИ 23-2р, **Шакенова М.Т**. – к.ф.н. доцент

ЕСІМШЕЛЕРДІҢ СЕБЕП БАҒЫНЫҢҚЫЛЫ СӨЙЛЕМ ЖАСАУЫ 254
Сақтағанова М. – Фи-22-5к1 тобының студенті
Абдиманапова А.М. – «Қазақ тілі мен әдебиеті» кафедрасының магистр оқытушысы

ҚАЗАҚ ТАНЫМЫНДАҒЫ НАНЫМ-СЕНІМДЕРДІҢ ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ КӨРІНІСІ 255
Самат А. - Фи-21-5к тобының студенті
Тілеубердиев Б.М. – «Қазақ тілі мен әдебиеті» кафедрасының ф.ғ.д., профессоры

«ОЯН, ҚАЗАҚ!» КІТАБЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ТАРИХИ МАҢЫЗЫ: МІРЖАҚЫП ДУЛАТОВТЫҢ ҰЛТТЫҚ САНАҒА ҚОСҚАН ҮЛЕСІ 256
Сапаралы С. - ФИ-24-11к 1 тобының студенті, **Ахай Г.** - магистр оқытушы

ТЕЛЕРЕПОРТАЖДЫҢ НЕГІЗГІ БЕЛГІЛЕРІ 258
Серкбай І.А. – ФИ-21-11дк тобының студенті, **Утегенова Г.Ж. –** ф.ғ.к., доцент

ЦИФРОВИЗАЦИЯ В ОБУЧЕНИИ РУССКОМУ ЯЗЫКУ КАК ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ: К ПРОБЛЕМЕ ВОПРОСА 259
Талгат Е. - студентка группы ЕП-24-3к2, **Баймурзаева К.Б.** - магистр,старший преподаватель

ЖУРНАЛИСТІК ЗЕРТТЕУ 261
Тасболатова Н. - ФИ-21-11дк тобының студенті, **Турабаева Л.Қ.** - ф.ғ.к., доцент

СӨЗ ДӘЛДІГІ НЕМЕСЕ ҚАРАМА–ҚАЙШЫЛЫҚТАРДЫ ШЕШУ ТӘСІЛДЕРІ 262
Таскулов Б. – ФИ- 24-11кр тобыныңстуденті, **Сариева Т.Қ.** – магистр, аға оқытушы

ОБРАЗ ПЕВЦОВ-ПОЭТОВ В КАЗАХСКОЙ ПРОЗЕ 264
Тастанқұл С. – Юм-24-3к2 студент группы, **Абитиярова А.А.** – к.ф.н., доцент

ПЕДАГОГИКА ЖӘНЕ ПСИХОЛОГИЯ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ӨЗІН-ӨЗІ ТАНУ ҮДЕРІСІН ДАМЫТУ 265
Тилеубекова А.С. - Фи-23-1к1 тобының студенті, **Омарова Г.А.** - жетекші

АБАЙ ҚҰНАНБАЕВ ҚАЗАҚТЫҢ ҰЛЫ АҚЫНЫ, ОЙЛАРЫ 266
Тореханова Х. - Фи-22-6к тобының студенті, **Мадалиев Я.Х. –** аға оқытушы

АДАМ ӨМІРІНІҢ МӘНІ ЖАС ЕРЕКШЕЛІГІМЕН ӨЛШЕНБЕЙДІ 267
Төлеген Д.А. - Фи-23-1к-2 тобының студентті,**Омарова Ғ.А. –** аға оқытушы

ЖАСТАР АРАСЫНДАҒЫ ЕРІКТІЛІК ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ҚАЙЫРЫМДЫЛЫҚ ЖОБАЛАРЫНА БЕЛСЕНДІЛІГІН АРТТЫРУ 268
Тухтар Г. - ФИ-23-3кс/рс тобының студенті, **Айтжанова А.Б.** - п.ғ.к., доцент

ҚАЗАҚСТАН СТУДЕНТТЕРІНІҢ ҚЫТАЙ ТІЛІН МЕҢГЕРУІНЕ ӘСЕР ЕТЕТІН ФАКТОРЛАРДЫ ЗЕРТТЕУ 269
Тұрлыбай Ш.Е. - ФИ-23-3к5 тбының студентті**, Тұрсынғали Н.** - магистр оқытушы

ӘДЕБИЕТ ПЕН ПСИХОЛОГИЯ: РУХАНИ КҮРЕС ЖӘНЕ АДАМ ЖАНЫ 271
Узбекова Ж. - Фи-23-1к2 тобының студенті, **Омарова Г.А. -** жетекші

ҮСТЕЛ ТЕННИСІ ЕГДЕ ЖАСТАҒЫ АДАМДАР ҮШІН ФИЗИКАЛЫҚ БЕЛСЕНДІЛІК ПЕН САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН САҚТАУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ 271
Усмантаева З.Ш.– ФИ-24-5к тобының студенті, **Байхожаева Б.Е.**– аға оқытушы

РАЗВИТИЕ ТОЛЕРАНТНОСТИ И ЭТНОКУЛЬТУРНОГО ПОНИМАНИЯ В СРЕДЕ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ 273
Ходжабекова Д. – студент группы ФИ-24-3к3, **Сихамбекова Ж.А. –** магистр, преподаватель

ОБУЧЕНИЕ ЛЕКСИКЕ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА В ТУРКМЕНСКОЙ ШКОЛЕ 274
Худайбердиев Э.– студенты гр.ФИ-24-2р2, **Калдыкозова С.Е.** – к.п.н., доцент

ГЕРМАНСКИЕ ЯЗЫКИ 276
Чалабаева Л. – студентка группы ФИ-23-3кс/рс, **Халмирзаев Э.Э. –** преподаватель

ҚАЗІРГІ ДӘУІРДІҢ РУХАНИ ПРОБЛЕМАЛАРЫ ҚОЗҒАЛҒАН ШЫҒАРМАЛАРҒА ШОЛУ 278
Шынғыс Л.Б. - Фи-23-1к2 тобының студенті
Бескемпірова Г.К. – «Қазақ тілі мен әдебиеті» кафедрасының аға оқытушысы

“**МЕКТЕПКЕ БАРУҒА ҚОРҚАМЫН…” ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖАСТАР АРАСЫНДАҒЫ БУЛЛИНГ МӘСЕЛЕСІ** 279
Шынғыс Л.Б. - Фи-23-1к2 тобының студенті, **Омарова Г.А. -** жетекші

TOURIST SLANG: ENGLISH FOR TRAVELERS 279
Abdikul A.– Phi-23-7k1group student, **Arysbaeva S.Kh.** – Lecturer

DEVELOPMENT OF SCHOOLCHILDREN’S SPEECH ACTIVITY ON THE BASIS OF CRITICAL THINKING TECHNOLOGY 281
Abdray Zh. - the student of group Phi-24-3ku/ru
Tazabekova S.Zh. - teacher of the department “Modern languages and translation studies”

DEVELOPMENT OF SOFT SKILLSIN THE PROCESS OF LEARNING A FOREIGN LANGUAGE IN HIGH SCHOOL 282
Abduhalik Zh. – student of the group Phi-23-3k2
Marasulova G.A. – master of pedagogical sciences, lecturer

THE IMPORTANCE OF INTEGRATING TECHNOLOGY IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING 283
Abdukhalik Zh. - the student of group Phi-23-3k2
Tulegenova Zh.Zh. - teacher of the department “Modern languages and translation studies”

THE IMPORTANCE OF ENGLISH IN CAREER DEVELOPMENT 285
Abdullaeva L.M. –the student of Phi 24-3r6, **Baimakhanova A.B.**– Master, senior lecturer

THE INFLUENCE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE ON THE DEVELOPMENT OF STUDENTS’ LISTENING SKILLS 287
Abzhan A.A. - student of group KA-30-21
Toluspayeva D.ZH. - M.A. in Humanities, Deputy Dean for Scientific Research

METHODS FOR TYPOLOGICAL COMPARISON OF LANGUAGES 288
Аблязова Г.Е. - ФИ-22-4к/р тобының студенті, **Шойманова М.Б.** - ф.ғ.к., доцент

GAMIFICATION IN LANGUAGE LEARNING: NEW TECHNIQUES FOR ENGAGING STUDENTS 289
Әбдікәрім Қ.Б. - М1703-14 тобы, **Жорабекова А.Н.** - PhD, қауымдастырылған профессор

ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF USING AI IN TRANSLATION 291
Agabekova M. – a student of Phi-24-7k2
Zhussubalina Zh.M. – a teacher of Modern languages and translation studies department

THE BENEFITS OF SOCIAL MEDIA IN LEARNING ENGLISH 292
Alatdinov I.A. - student of the group PHI-24-3k1, **Lesbekova N.E.**- lecturer

THE BENEFITS OF SOCIAL MEDIA IN LEARNING ENGLISH 293
Altynbayuly I. - student of the group PHI-24-3k1, **LesbekovaN.E**- lecturer

THE ADVANTAGES OF USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE ON THE LESSONS 294
Ashurmatova D.S -student of the group Phi-24-3r1, **Galustyan D.M**- master of Pedagogical Sciences, teacher

TEACHING ENGLISH THROUGH MEDIA CONTENT: ENHANCING GLOBAL MEDIA LITERACY 295
Avazkhanova S.A. – Phi-23-7k1group student, **Arysbaeva S.Kh.** – Lecturer

EDUCATION SYSTEMS IN CHINA AND KAZAKHSTAN 296
Bakhzathankyzy Kh. - Group FI-23-7K1, **Aryn Zh.T.** - Supervisor

PHENOMENA OF THE AMERICAN DREAM IN THE LITERARY WORKS OF THEODORE DREISER 298
Bertay D. – student of the group Phi-21-4к, **Kaldybekkyzy M –** master of pedagogical sciences, lecturer

DIFFICULTIES OF TRANSLATING RELIGIOUS TEXTS 299
Bolat A. – Phi-23-3ks/rs, **Zhussubalina Zh.M.** – teacher of Modern languages and translation studies

CUSTOMIZING DIDACTIC GAMES TO ENHANCE COMMUNICATION SKILLS IN DIVERSE STUDENT GROUPS 300
Bukharova Z.A. - M1703-14 group master student
South Kazakhstan Pedagogical University named after Ozbekali Zhanibekov
Zhorabekova A.N—PhD, Associate Professor, M.Auezov South Kazakhstan University

DEUTSCH: DIE BEDEUTUNG UND VORTEILE DES LERNENS 301
Балабек Р. - студент группы ФИ-23-3к1, **Халмирзаева К.С. –** старший преподаватель

MODERN YOUTH LANGUAGE IN ENGLISH-SPEAKING COMMUNITIES 303
Eshmetova S. - the student of group Phi-23-3k2
Tazabekova S.Zh. - teachers of the department “Modern languages and translation studies”

THE FUTURE OF AI 304
Kanat A.Z. –student of the group Phi-24-3k1, **Mussir A.K. –**Master of Pedagogical sciences, lecturer

CHALLENGES IN TEACHING ENGLISH TO CHILDREN AND STRATEGIES TO OVERCOME THEM 305
Karimova A. – student of the group PHI-24-3r2, **Akmuratova Zh. N. –** master of degree, teacher

CHALLENGES AND STRATEGIES FOR TRANSLATING SLANG AND COLLOQUIALISMS IN ENGLISH FILMS INTO RUSSIAN 307
Kerimzhan A.- student of Phi-23-7r group, **Abilkaiyr A.** - MA in Translation Studies, Teacher

TEENS AND CREDIT CARDS: RESPONSIBILITY OR RISK? 308
Khojabekova D. - student of the group Phi - 24 - 3k3
Abdikaiym S.A - master of humanities sciences, lecturer

HOW TO USE AI IN LEARNING ENGLISH? 309
Kuralbai N. – student of the group PHI-24-3r2, **Akmuratova Zh. N. –** master of degree, teacher

ASSESSMENT. ITS CHARACTERISTICS AND TYPES. 310
Кураева К.Х. – студентка группы ФИ-22-4к/р, **Шойманова М.Б.** - ф.г.к., доцент

THE STRUCTURE OF DIGITAL LITERACIES NECESSARY FOR SUCCESSFUL USAGE OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN TEACHING ENGLISH 311
Mirzasaliyeva A. – student of the group PHI-23-3r1, **Glyanko L.M** -master of pedagogical sciences, lecturer

THE CIVIL WAR IN MYANMAR: CAUSES, COURSE AND PATHWAYS TO PEACE 312
Myrzakhanov U. - 3nd year student of the Department of international relations of the Eurasian National University named after L.N. Gumilyev
Шалдарбекова А. - Scientific Supervisor, Senior Lecturerand PhD Ass.Prof. of the Department of Turkic Studies

THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN MODERN EDUCATION 313
Naumenko A. – student of the group PHI-24-3r2, **Akmuratova Zh. N. –** master of degree, teacher

LINGUISTIC CHARACTERISTICS OF EXPRESSING POLITENESS AND IMPOLITENESS IN MODERN ENGLISH LANGUAGE 315
Nematillaeva Sh. - student of 21-4k group, **Zhantureyeva G.A.** - Lecturer

THE ART OF LEARNING ENGLISH: UNLOCKING EFFECTIVE METHODS FOR MASTERY 316
Nurmukhamedova A. – the student of group Phi 23-3k2
TazabekovaS.Zh. - teacher of the department “Modern languages and translation studies”

THE ROLE OF ENGLISH AS A GLOBAL LANGUAGE 317
Нурмухан Д.Ә. - ФИ-23-3к4 тобы студенті, **Көпбай А.Қ-**п.ғ.м., оқытушы

THE USAGE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN STUDYING FOREIGN LANGUAGE 319
Oralbay S.GIP 24-6k2-student, **Baidabekova M.S** – master, senior lecturer

THE ESSENCE OF MULTILINGUAL EDUCATION IN KAZAKHSTAN'S EDUCATION SYSTEM 320
Orazbayeva Z. – the student of Phi 24-4kr, **Baimakhanova A.B.** – Master, Senior lecturer

TYPES OF COMPREHENSION ACTIVITIES FOR TRAINING COMMUNICATIVE SKILLS IN TEACHING FOREIGN LANGUAGE 321
Rakhmatulla S.N. – student of the group Phi-23-3r2
Galustyan D.M. – Master of pedagogical sciences, teacher

MORAL VALUES IN JANE AUSTEN’S “PRIDE AND PREJUDICE” 322
Rustamova S. – student of the group Phi-24-4kr
Kaldybekkyzy M. – master of pedagogical sciences, lecturer

NEOLOGISIMS ARE PART OF ENGLISH 323
Rustamova S. - student of 21-4k group, **Zhantureyeva G.A. -** Lecturer

GLOBAL INFORMATION NETWORK PRINCIPLES 324
Rysynbek K. - Student of Group 24-5K12, **Baidabekova M.S. -** master, senior lecturer

THE POLICY OF USING AI 325
Saparbay K. – student of the group Phi-23-3k1, **Mussir A. –** Master of Pedagogical sciences, lecturer

INCORRECT INTERPRETATION OF THE TEXT AS A BASIS FOR TRANSLATOR'S MISTAKES 326
Saydikarimova B.Sh. – student of group Phi-24-7k1
Ordabek B.O. - master of philological sciences, lecturer

THE ROLE OF CULTURAL VALUES IN TRANSLATION 327
SaydikarimovaB.Sh. – student of group Phi-24-7k1
Ordabek B.O. – master of philological sciences, lecturer

LEARNING ENGLISH USING MODERN TECHNOLOGIES 328
Shamuelova M. B. – student of the group PHI-24-3p2, **Akmuratova Zh. N. –** master of degree, teacher

INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE AT UNIVERSITY 330
Siyazbek D.G.–student of Phi-24-7k3, **Alen R.M.**– master in pedagogical sciences, teacher

MODERN TRENDS IN LINGUISTIC TYPOLOGY: ADVANCEMENTS AND APPLICATIONS 331
Tilepbaeva R. - Фи-22-7к5 тобының студенті, **Eshodzhaeva U.I. -** оқытушы, магистр

ARTIFICIAL INTELLIGENCE: DIGITALIZATION OF THE ECONOMY AS A CATALYST FOR KAZAKHSTAN’S SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT 332
Tolebai A. - Фи-23-3к5 тобының студенті, **Eshodzhaeva U.I.-** оқытушы, магистр

FORMING COMMUNICATIVE COMPETENCE IN TEACHING ENGLISH AT A UNIVERSITY 334
Turexanova N.-student of Phi-24-7k3, **Alen R.M.**– master in pedagogical sciences, teacher

MACHINE TRANSLATION AND ITS IMPACT ON TRANSLATOR PROFESSION 335
Yelshibayeva N. – student of the group Phi-24-7r
Glyanko L.M. –master of pedagogical sciences, lecturer

EMPOWERING FUTURE EDUCATORS: THE ROLE OF THE BRITISH COUNCIL IN ADVANCING TEACHER TRAINING AT AUEZOV UNIVERSITY 337
Yergeshs A.N. - student of the Phi 22-4k/r group, **Karbozova G.K.**– PhD, Associate Professor

THE IMPACT OF TIME CHANGE ON ACADEMIC PERFORMANCE: A CHRONOTYPE -BASED STUDY IN KAZAKHSTAN USING MEQ DATA 338
Zharassova I.S. – 7M01504 Biology, **Gumarova L.Zh. –** candidate of biological science, professor

Жаратылыстану, техникалық, әлеуметтік-гуманитарлық және экономикалық ғылымдар бойынша 28-ші студенттік ғылыми конференциясының еңбектері

Труды 28-ой студенческой научной конференции по естественным, техническим, социально-гуманитарным и экономическим наукам

Материалы публикуется в редакции авторов

Подписано в печать 27.03.2025г. Объем п.л. 22,1 Тираж 257 экз.
Бумага писчая. Печать офсетная. Заказ №3916 ДАН ЮКИУ им. М.Ауэзова,
г.Шымкент, пр-т Тауке – хана, 5, тел. 21-19-82